This book belongs to
THE CAMPBELL COLLECTION
purchased with the aid of
The MacDonald-Stewart Foundation
and
The Canada Council

MIDDELNEDERLANDSCHE

SPRAAKKUNST,

DOOR

Dr. W. L. VAN HELTEN.

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario
CAMPBELL
COLLECTION

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1887.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

EEN WOORD VOORAF.

Het verschijnen van een handleiding ter beoefening van onze Middeleeuwsche taal betrekkelijk kort, nadat een hoogst verdienstelijk boek, met dezelfde strekking, het licht heeft gezien, vereischt wellicht eenige verontschuldiging, zeker althans een verklaring.

Reeds sedert enkele jaren onledig met het verzamelen van bouwstoffen voor een uitvoerige Middelnederlandsche spraakkunst, kwam mij op het einde van 't jaar 1883 het bericht ter oore, dat een dergelijk werk, van de hand van Dr. FRANCK, op het punt stond zijn intrede in de wereld te doen. Bij het vernemen dier mare moest het, gelijk men begrijpt, mijn eerste gedachte zijn, dat het verschijnen van zulk een pennevrucht op mijn oorspronkelijk plan niet zonder invloed zou kunnen wezen. Welke degelijke resultaten men van FRANCK's studiën, op dit terrein, mocht verwachten, was voor ons niet meer twijfelachtig na de kennismaking met verschillende opstellen over 't Middelnederlandsch, door dezen Duitschen geleerde in de *Zeitschr. für Deutsches Alterthum* openbaar gemaakt. Een spraakkunst onzer oudere taal, welke dezen taalvorscher tot vader had, zou daarom naar alle waarschijnlijkheid van dien aard zijn, dat ze de behandeling derzelfde stof door een ander vooreerst geheel of ten minste ten deele overbodig maakte. Een uitbreiding of aanvulling hier en daar, een wijziging of, zoo mogelijk, verbetering in enkele ondergeschikte punten zou vermoedelijk wel het eenige wezen, dat een andere hand te doen vond na een arbeid, gelijk de vermelde beloofde te zijn. En het geven van

een zoodanige nalezing ware derhalve, naar ik meende, de taak, welke de vroeger door mij op touw gezette zou moeten vervangen.

Niet lang na die voorloopig beraamde wijziging mijner plannen kwam de *Mittelniederländische Grammatik* werkelijk in de handen der deskundigen en ze leverde het voldingend bewijs, dat de verwachtingen, omtrent haar degelijkheid gekoesterd, niet onjuist waren geweest. En — toch besloot ik mijn jongste voornemen te laten varen en voort te gaan met de voltooiing van den ondernomen arbeid naar het ontwerp, dat ik mij oorspronkelijk had voorgesteld!

De verklaring van dit feit is niet ver te zoeken. FRANCK's werk is geschreven voor den Hoogduitscher, die zich op het Middelnederlandsch wil toeleggen, en veronderstelt daarenboven een groote mate van kennis op het gebied der Oudgermaansche taalwetenschap; en de Nederlander heeft behoefte aan een grammatica, welke voor Nederlanders is ingericht en die, aangezien hier te lande reeds bij het begin der Germanistische studiën de beoefening van 't Middelnederlandsch een gewichtige rol speelt, ook door hem wordt verstaan, die nog niet volkomen vertrouwd is geworden met de uitkomsten der Oudgermaansche taalvorsching. — FRANCK's *Grammatik* geeft de spraakkunstige vormen, maar zonder aanwijzing der bronnen; en den vakgenoot mag, zoo hij de gegevens en beschouwingen juist en grondig zal beoordeelen, de gelegenheid ter controleering niet ontbreken. — In FR.'s boek is aan de taal der 15de eeuw slechts geringe aandacht geschonken; en toch is dit tijdvak niet minder belangrijk dan het daaraan voorafgaande, zoowel om zijn talrijke eigenaardige ontwikkelingsprocessen als van wege de daarin waar te nemen voorbereiding van het jongere Nederlandsch.

De pogingen om in die bij FRANCK gemiste eigenschappen te voorzien kenmerken het karakter, waarin deze *Middelnederlandsche Spraakkunst* van de *Mittelniederländische Grammatik* afwijkt. Bovendien zal men bij een vergelijking der beide werken niet zelden kunnen bespeuren, hoe ons beider opvattingen en verklaringen van menig taalverschijnsel meer of min belangrijk uiteenloopen; een verschil, met betrekking waartoe het partij kiezen natuurlijk den deskundige zij overgelaten. Terwijl ik intusschen op deze omstandigheden opmerkzaam maak, mag ik niet nalaten tevens te vermelden, dat de arbeid van mijn voorganger voor mij niet

zonder nut is geweest: een enkelen keer wegens het ontsteken van licht, waar voor mij te voren duisternis had geheerscht; meermalen wegens een daarin waargenomen overeenstemming met de uitkomsten van mijn eigen onderzoek, welke het vertrouwen op de juistheid der verkregen resultaten niet anders dan ten goede kan komen; en somwijlen ook wegens het te berde brengen eener questie, die weliswaar m. i. niet voldoende opgelost werd, maar juist daardoor voor mij de aanleiding moest worden tot een hernieuwde en, naar ik hoop, niet immer vruchtelooze nasporing.

Aan het oorspronkelijke voornemen om met deze vorm- of, wil men liever, vormenleer een syntaxis te verbinden, heb ik geen gevolg gegeven. Voor een arbeid als de laatste is het materieel, waarover ik thans kan beschikken, nog niet voldoende te achten. Uitstel zal hier evenwel geen afstel zijn [1]).

Groningen, October 1886. W. L. VAN HELTEN.

---

[1]) Het zij mij vergund bij deze gelegenheid ook een enkel woord te zeggen ter verontschuldiging van het gebruik, dat ik in dit werk van de Duitsche termen, „umlaut" en „grammatische(n) wechsel" heb gemaakt. Bij de behandeling der verschijnselen, met deze woorden aangeduid, stond ik vóór het dilemma om òf een Nederlandsche uitdrukking uit te denken, die misschien minder duidelijk en in alle geval vrij omslachtig zou moeten wezen, òf een eenvoudige Hoogduitsche terminologie, welke door ieder verstaan wordt, onveranderd over te nemen. Dat ik aan dit laatste de voorkeur heb gegeven, zal mij gewis niemand ten kwade duiden.

Voorts merk ik op, dat aan dit werk enkele Addenda zijn toegevoegd, onder welke in 't bijzonder de aandacht wordt verzocht voor de uitbreiding bij §§ 64, opm. 1, 88, opm. 2, 96 en 99, en de verbetering op §§ 30 *a*, 70, opm. 2, 71, 72, 129 *a* en 178.

HET MIDDELNEDERLANDSCH ALS LID DER WESTGERMAANSCHE TAALFAMILIE.

Wat men in de hedendaagsche grammatica onder den term *Middelnederlandsch* verstaat en in de Middeleeuwen met den naam *Dietsch* of *Duutsch* bedoelde (z. *Taalk. Bijdr.* 1, 217—232), is de dialectengroep, welke in de 13de, 14de en 15de eeuw bij het vervaardigen van gedichten en het opstellen van oorkonden en andere prozageschriften als lands- of volkstaal gebezigd werd in Vlaanderen, Brabant, Limburg, Holland, Zeeland, Utrecht en een gedeelte van Gelderland (nam. het kwartier van Nijmegen, de Neder-Veluwe en het Overkwartier of kw. van Roermond), alzoo in die gewesten, wier bevolking uitsluitend of overwegend van *Nederfrankischen* oorsprong was. Lid van de *Westgermaansche* taalfamilie [1]), kenmerkt zich deze landstaal evenwel tegenover haar verwanten

[1]) Gelijk bekend is, verdeelt men de geheele *Germaansche* taalfamilie in drie hoofdafdeelingen, nam.:

het *Gotisch* of *Oostgermaansch*;

het *Noordsch* of *Noordgermaansch* (de oudere en jongere *Zweedsche*, *Deensche*, *Noorweegsche* en *IJslandsche* dialecten en talen); en

het *Westgermaansch*, bevattende: het *Nedersaksisch* (de oudere en jongere dialecten, gesproken door de Saksen, welke, een groot deel van noordelijk Germanië bewonende, ter westzijde de Friezen en Nederfranken, ter oostzijde de Slaven en ter zuidzijde de Rijnfranken, Hessen en Thuringers tot naburen hadden en hebben); het *Friesch* (de oudere dialecten, eertijds gesproken in Westfriesland, in de tegenwoordige provincie Friesland, op het platte land van Groningen, in Oostfriesland, westelijk Oldenburg, aan de westkust van Sleeswijk, ten N. van den Eider, en op de daarbij behoorende eilanden, en de jongere dialecten, nog thans als volkstaal in gebruik in Friesland, op Terschelling, Schiermonnikoog, in Oostfriesland, aan de westkust van Sleeswijk en op de daarbij behoorende eilanden); het *Engelsch* (het *Oudengelsch* of *Angelsaksisch*, het *Middel-* en 't *Nieuwengelsch*); het *Nederfrankisch*; en het *Hoogduitsch* (het *Oud-*, *Middel-* en *Nieuwhoogduitsch*).

door verschillende eigenaardigheden, welke haar een volkomen zelfstandig karakter verleenen. Het minst laat zich dat onderscheid opmerken met betrekking tot het *Nedersaksisch*, 'twelk met het *Nederfrankisch* vrij nauw vermaagschapt is; in hoogere mate doet het zich voor in verband met het *Hoogduitsch;* in de hoogste ten opzichte van 't *Friesch* en 't *Engelsch.*

In hoofdzaak was ons *Dietsch*, zooals het in bovengenoemde streken heerschte, één en dezelfde taal, vertoonde het in het oosten en het westen, in het noorden en het zuiden over 't geheel een gelijken stand der vocalen en consonanten, een gelijke buiging en een gelijke syntaxis. Alleen in onderdeelen laten zich hier en daar enkele punten van verschil waarnemen, naar gelang de dichter, de klerk of de copiïst, die in den oorspronkelijken tekst wijzigingen aanbracht, uit de eene of de andere streek van Nederfrankenland herkomstig was: dialectische eigenaardigheden, welke ons nu en dan tot de onderscheiding dwingen van het *Brabantsch*, het *Oostvlaamsch*, het *Westvlaamsch* [1]), het *Hollandsch* (het dialect van Holl., noordel. Zeeland, Utrecht en 't westel. en zuidwestel. Gelderl.) en het *Limburgsch* (het dialect van Limb., de oostelijke strook van Brab. en 't kwartier van Roermond), dat men ook *oostelijk Middelnederlandsch* of *oostel. Middelnederfrankisch* kan noemen, in tegenstelling tot de benaming *westelijk Middelnederlandsch* of *westel. Middelnederfrankisch*, welke de vier eerstgenoemde dialecten omvat.

Niettegenstaande bovengenoemde zelfstandigheid had het *Middelnederlandsch* niet immer zonder uitzondering zijn zuiverheid bewaard. Getuige het *Hollandsch*, dat bij de nabuurschap van 't Noordhollandsche *Westfriesch* nu en dan een *Frieschen* vorm, en onder invloed der taal van het *Beiersche* hof in de 14de en 15de eeuw somwijlen een Hoogduitschen vorm in zijn taalschat had opgenomen. Getuige ook het *Limburgsch*, dat bij de nabijheid van 't *Middelfrankisch* [2]) niet zelden aan een vorm uit

---

[1]) Volgens een vroeger door mij voorgestane meening zou dit dialect niet *Nederfrank.*, maar *Saksisch* wezen. Bij nader onderzoek is mij echter de ongegrondheid van dit gevoelen gebleken; want juist van het characteristicum, dat alle *Saksische* dialecten van de *Nederfrankische* onderscheidt, de gelijkheid der drie persoonsvormen van 't werkw. in den pluralis, is in de Westvlaamsche streekspraak niet het minste spoor te ontdekken.

[2]) Het *Middelfrankisch* is het dialect, dat aan de beide Rijnoevers ten Z. van

dat dialect het burgerrecht op *Nederfrankisch* gebied had verleend. Van die grensstreken uit had zulk een indringer dan vaak genoeg nog meer terrein weten te veroveren, een enkelen keer zelfs met dit gevolg, dat hij in algemeen gebruik was gekomen. Van belang is het intusschen hierbij op te merken, dat die invloed alleen tot enkele sporadische vormen beperkt is gebleven en het eigenaardig *Nederfrankische* wezen der *Middelndl.* taal niet heeft aangetast. [1]).

Voor de historische ontwikkeling van het *Middelnederlandsch* is in de eerste en voornaamste plaats het *Oudgerm.* dialect van gewicht, 'twelk de oudere periode van 't *oostelijk Middelnederfrankisch* vertegenwoordigt, d. i. het *Oudnederfrankisch* (eig. het *oostel. Oudndfr.*) der Karolingische psalmen [2]), een bron, welke des te belangrijker mag heeten, dewijl voor den grondslag van 't *westelijk Middelnederlandsch*, t. w. het *westelijk Oudnederfrankisch*, geen enkel schriftelijk getuigenis is bewaard gebleven. In de tweede plaats komt voor gemeld doel het nauw verwante *Oudsaksisch* [3]) in aanmerking. Laten ons deze hulpmiddelen evenwel in den steek, dan zijn we genoodzaakt ons met de vergelijking der verder af liggende oudere dialecten te behelpen, met het *Oud-* en het *Middelhoogduitsch*, het *Angelsaksisch*, het *oude Friesch*, het *Gotisch* en 't *Oudnoordsch*.

Aken en Keulen en ten N. van Trier en Coblenz gesproken werd en wordt. Het vormt als 't ware een overgang tusschen het *Nederfrank.* en het Hoogduitsche *Opperfrankisch*, en onderscheidt zich van het eerstgenoemde voornamelijk hierin, dat het in zijn standvastige *z* (d. i. *tz*), in pl. v. *t*, en zijn *f* en *ch*, in 't midden en aan 't einde der woorden achter een vocaal, in pl. v. *p* en *k*, den aanvang vertoont der specifiek *Hoogduitsche* (en dus ook *Opperfrankische*) zoogenaamde tweede klankverschuiving (z. PAUL-BRAUNE *Beitr.* 1, 1—56, in 't bijz. pag. 44).

[1]) Van een invloed der Saksische dialecten, die in de graafschap Zutfen, de Opper-Veluwe, Overijsel, Drenthe en de stad Groningen thuis hooren, heb ik in de Mnl. periode geen zeker bewijs aangetroffen.

[2]) Zie HEYNE, *Kleinere Altniederd. Denkmäler*, 1—64, en voor de grammatica COSIJN, *De Oudnederlandsche psalmen* (te vinden in *Taalbode* 3, 25—47, 110—123, 257—270, en 4, 149—176; ook in een afzonderlijke uitgave).

[3]) Ons bekend uit den *Hêleand* (uitgegeven o. a. door HEYNE, door SIEVERS en door BEHAGHEL) en enkele kleinere stukken (uitgegeven door HEYNE in de bovengenoemde *Denkmäler*, 65 en vlgg.). Voor het bestudeeren der spraakkunst van deze dialectengroep verwijs ik naar de *Kleine Altsächsische en Altniederfränkische Grammatik* van HEYNE en de *Altsächs. Laut- und Flexionslehre* van GALLÉE (waar evenwel slechts de taal der kleinere stukken wordt behandeld). Een nieuw boek over diezelfde stof zien we te gemoet van de hand van den Baseler geleerde BEHAGHEL.

ALPHABETISCHE LIJST DER VERKORTINGEN VAN BRONNEN.

ALPHABETISCHE LIJST DER VERKORTINGEN VAN BRONNEN.

(Aangezien de schrijver van dit werk zich zooveel mogelijk van dezelfde abbreviaties heeft bediend, als in het *Mnl. Wb.* voorkomen, verwijst hij voor deze naar de *Alphabetische lijsten der verkortingen van bronnen en hulpmiddelen*, in gemeld lexicon te vinden. Onderstaande lijst bevat slechts: 1° de verkortingen, welke als vereenvoudigingen afwijken van de door VERDAM gebezigde, en 2° die, welke bronnen aanwijzen, die in het *Mnl. Wb.* niet worden aangetroffen).

Ab. = Arent Bosman, Een mirakel (z. Cat. v. inc. Campb. n°. 356).
Al. = Alexanders Geesten van J. v. Maerlant (uitg. Franck).
Am. = Leven van Sinte Amand (Biblioph.).
Ap. = Handel. der apostelen en Brieven van Jacobus, Joh. enz. (Cat. mss. M. v. Ned. L. n°. 243).
Bdio. = Tractaet van br. Dyonisius van den loefliken leven der geechteder menschen (Gouda, 1479).
BE. = Bartholomeus d. Engelsm. (Haerlem, 1485).
Be. = Beatrijs (ed. Jonckbloet).
Bi. = Dat Bienboeck (Cat. mss. M. v. Ned. L. n°. 360).
Bj. = De Brabantsche Yeesten.
Bl. = Floris ende Blanchefloer (ed. Moltzer).
Bm. = Belg. Museum.
Boetsp. R. = Boetpsalmen (uitg. Regel).
Bpl. = Dat boeck van den pelgherym (Haerlem, 1486).
Br. = Van Sinte Brandane (in Blomm. Ovl. Ged. 2, 1—28).
Bra. = „ (in Blomm. Ovl. Ged. 1, 91—120).
Bs. = Bernaerdus Sermoenen, Somerstuck (Zwolle, 1484).
Bvh. = Dboec v. d. Houte (ed. Tideman).
BvS. = De Bouc van Seden (in Kausler's Denkmäler 2, 561 vlgg.).
Bvt. = Ned. bijbelvert. (n°. 232 der mss. v. d. L. M. v. Lett.).
Bvu. = Dat boeck van den vier Wtersten (Antw. 1483).
Bw. = Bernaerdus Sermoenen, Winterstuck (Zwolle, 1484).

C. e. El. = Carel ende Elegast (ed. Jonckbl.).
Cb. = Die alder excellenste Cronyke v. Brabant (z. Cat. v. inc. Campb. n°. 508).
Chr. = Leven van st. Christina (ed. Bormans).
Cl. = Clerc uten laghen landen (Werk. v. h. Hist. Genootsch. te Utrecht, N. Serie, n°. 6).
Cr. = Die Cronike van Hollant, Zeel. ende Vriesl. (waarsch. Leyden, 1483; z. Cat. v. incunab. Campb. n°. 507).
Db. = Een devoet boecgen van den vrouwen souter (Utrecht, ± 1480; z. Cat. v. inc. Holtr. I, n°. 44).
Dbvt. = Dietsche Bijbelvertal. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 231).
Dcr. = Dialogus Creaturarum (Delf, in 1488).
Dctr. = Doctrinael (Haerlem, 1486; z. Cat. v. incun. Campb. n°. 1254).
Dd. = Dietsce Doctrinale (ed. Jonckbl.).
Dkrb. = Het oudste Keurboek van Dordrecht (in de N. Bijdr. v. Rechtsgel., deel 2).
Dml. = Denkmäler altniederländischer Sprache, van Kausler.
Drc. = Dat boeck van den drie coninghen (Delf, 1479).
Ds. = Die duytsche Souter (Delf, 1487).
D. W. = Dietsche Warande.
Ee. = Epistelen ende Evangelien (Haarl. 1486).
El. = Leven van st. Elysab. enz. (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 271).
Ep. = De epistelen Sinte Pauwels enz. (n°. 260 der mss. v. d. M. v. Lett.).
Es. = Esopet (ed. Te Winkel).
fgl. = s. Franciscus ende sijnre ghesellen leven (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 266).
fgs. = Legende van s. franciscus gesellen (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 267).
Fla. = Flandrijs (in Quellen und Forschungen, door J. Franck).
Flov. = Flovent (in Pfeiffer's Germania, 9, 407 vlgg.).
Fr. = Leven v. st. Franciscus (ed. Tideman).
Gc. = Die Gentsce Collatie.
Gd. = Geestelijke gedichten, uit de 15de eeuw (in deel 10 der Horae Belgicae).
Getij. = Getydeb. (n°. 292 der mss. v. d. M. v. Lett.).
Getijb. = „ (n°. 291 „ „).
Gjl. = Die Geste van Julius Cesar (z. Cat. v. inc. Campb. n°. 393).
Gkr. = Goudsche Kroniek (Gerard Leeu, 1478).
GR. = Gesta Romanorum (Gouda, 1481).
Grb. = De Grimbergsche Oorlog (ed. Blommaert).
Gt. = Den boec des gulden throons (Haarlem, 1484).
Gew. s. Tr. = Gewoonten van st. Truyen (uitg. d. d. M. d. Biblioph. 2de Ser., n°. 5).
Hart. = Dit sijn die hondert articulen v. d. passien ons heeren (Antw. bij Adr. v. Liesvelt).

HB. = Horae Belgicae.
HdH. = Heimelijkheid der Heimelijkheden (ed. Clarisse).
HdH. K. = Heimelijkheid der Heimelijkheden (ed. Kausler).
Hl. = W. v. Hildegaersberch (ed. Bisschop e. Verw.; het eerste cijfer wijst het gedicht, niet de bladz. der uitgave aan).
Hs. 219 = n°. 219 der mss. v. d. M. v. Lett.
Ybl. = Der Ystorien Bloeme (in de Dietsche Warande, D. 1 en 2).
Klsp. = Konste om te leeren spreken ende swyghen (Delf 1487 of 1488; z. Cat. v. inc. Holtr. I, n°. 444).
K. v. Z. = Die Kuere van Zeelandt (Cat. v. inc. Campb. n°. 1075).
La. = Lanceloet (ed. Jonckbl.).
Lg. = Legenden der Heiligen (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 263).
Lh. = Dat leven o. heren (n°. 258 d. mss. v. d. M. v. Lett.).
Lhba. = Leven der heil. Barbara (Cat. v. inc. Holtr. I, n°. 461).
Lhi. = Dat leven o. heren (n°. 259 der mss. v. d. M. v. Lett.).
Lhic. = Dat leven o. heren (n°. 260 „).
Lic. = Tboeck van den leven o. heeren (Antw. 1487).
Liedw. = Leven van Liedwy (Delf, 1490).
Ljm. = Leven van Jes. ende Maria (Cat. mss. d. M. v. Lett. n°. 239).
Lkrb. = De keurboeken der stad Leiden (ed. Hamaker).
Lorr. D. V. = Fragmenten van den Rom. der Lorreinen (ed. De Vries, in *Tschr.* 3de deel).
Lorr. M. = Fragmenten v. d. Roman der Lorreinen (ed. Matthes).
Loh. = Dat lyden o. Heren (Antw. 1484).
Lrb. = Leidsche Rechtsbronnen uit de Middeleeuwen, uitgeg. d. P. J. Blok.
Luc. = Die Dietsce Lucidarius (in Blomm. Ovl. Ged. 3, 1—74).
LvJ. = Het leven van Jezus (ed. Meyer; de cijfers wijzen de bladzijden aan).
Mart. = Wapene Martijn.
Maund. = Mnl. bewerking der reis van John Maundeville (mss. d. Universiteitsbibl. te Leiden, n°. 14 *f*).
Mat. = Het Rechtsboek van den Briel, door Jan Matthijsen (ed. Fruin en Pols).
Mel. = Melibeus (in de Ned. Ged. der 14de eeuw, uitg. d. Snellaert).
Mrt. = Martyrologium van Usuardus (Cat. mss. d. M. v. Lett. n°. 274).
Ml. = Der Minnen Loep.
ms. e = Getydeboeck, berustende op de Hertogel. Bibl. te Gotha (II, n°. 82).
ms. f = „ „ (II, n°. 33).
ms. g = „ „ (fasc. 50 M).
ms. h = „ „ (II, n°. 204).
Mspr. = Oude Nederlandsche Spreuken (ed. Meyer).

Nb. = Der Naturen Bloeme (ed. Verw.).
Nd. = Die nieuwe Doctrinael (in Blomm. Ovl. Ged. 3).
Nhl. = Natuurkunde van het Geheelal (ed. Clarisse, in de N. Reeks van Werken der M. v. Lett., deel 4).
Nt. = Dat N. Testam. De vier evangelisten (Cat. mss. M. v. Lett. n°. 243).
O. A. v. Bei. = De Oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren (ed Verw., in de Werken van het Hist. Gen. te Utrecht, N. Reeks, n°. 8).
Oef. = Een goede oefeninghe v. d. leven o. heren (Leyden, 1498).
Olc. = Een suverlic boexkijn v. o. l. vrouwen croon (Delf; z. Cat. inc. Holtr. I, n°. 453).
Olvw. = Onser liever vrouwen ween (Leyden; z. Cat. inc. Holtr. I, n°. 531).
Ot. = Het Oude Testament (Cat. mss. d. M. v. Lett. n°. 337).
Ovlg. = Oude Vlaemsche Liederen en andere Gedichten (uitg. der Bibliophilen, 2de serie, n°. 9).
Ovl. G. = Oudvlaemsche Gedichten (ed. Blommaert).
Ovm. = Die miraculen v. o. l. vrouw. (Delf, 1477 of 1478; z. Cat. v. inc. Campb.).
Ovmt. = Een seer devoet boecxkijn ende is ghehieten o. l. vrouw. mantel (Delf, 1490).
Ovs. = O. l. vrouw. souter (Delf; z. Cat. inc. Holtr. I, n°. 543).
Pab. = Passieboeck (Cat. mss. d. M. v. Lett. n°. 314).
Pb. = " " 315).
Parhl. = Paraphrase v. h. Hooglied (Cat. mss. d. M. v. Lett. n°. 240).
Pass. = Passieboeck (Cat. mss. d. M. v. Lett. n°. 311).
Passieb. = " " 313).
Pau. = Paulus brieven (Cat. mss. d. M. v. Lett. no. 243).
Pen. = Penitenciepsalmen (Gouda tot die Collacyebroed., 1496).
Plag. = Dit sijn die X plaghen (in de Ned. Ged. der 14de eeuw, uitg. d. Snellaert).
Poh. = Die passie o. Her., met Nicodemus evang. (n°. 316 d. mss. v. d. M. v. Lett.).
pr. = Verzamel. van Nederlandsche Prozastukken, uitg. door J. van Vloten.
Ps. = Passionael Somerst. (ed. 1500).
Pw. = " Winterst. (ed. 1499).
Rb. = Rijmbijbel.
Ref. = Verhael der Reformatie van de abdy van Maegdendale (Vl. Bibl. 2de Ser., n°. 4).
Rein. pr. = Reinaert, in proza (Gouda, 1479).
Ri. = Rinclus (in het Vaderl. Mus., deel 3).
Rkr. = Rijmkroniek van Vlaanderen (in deel 1 der Denkmäler v. Kausler).
Ro. = Die Rose van H. v. Aken (ed. Verw.).

Rog. = Een disputacie van Rogier ende van Janne (in deel 3 der Denkmäler v. Kausler).
Rokr. = Het oudste Keurboek v. Rotterdam (in de N. Bijdr. voor Rechtsgel., deel 2).
R. v. M. = Rein. v. Montalbaen (uitg. d. Matthes, in de Bibl. v. Mnl. Lett.).
Sch. = Dat Schaeckspel (Gouda, by Ger. Leeu, 1479).
Shs. = tSamenspr. v. d. seven Heyl. Sacram. (Gouda, 1484).
Smz. = Die Samaritaen ende die zieke (Cat. mss. d. M. v. Lett. n^0. 354).
Spk. = Spyeghel der kersten ghelove (Antw. by M. v. d. Goes, 1482).
Spkm. = Spieg. d. kerstenen menschen (buten Schoenhoven, 1496).
Sprw. = Altniederländische Sprichwörter (in deel 9 der Horae Belgicae).
St. = Der sielen troost (Haarl. 1484).
Stf. = Dat Sterfboeck (Delf, 1488).
Sto. = Mel. Stoke (ed. Huydec.).
Sv. = Van die seven vroede van roemen (Delf; Cat. v. inc. Campb. n^0. 955).
Te. = Jans Teesteye (in de Ned. Ged. der 14de eeuw, uitg. d. Snellaert).
Thak. = Thomas a Kempis, Die mi volghet (Cat. mss. M. v. Lett. n^0. 339).
The. = Theophilus (uitg. Verdam).
The. B. = Theophilus (uitg. Blommaert).
Thr. = Der sonderen troest, van Jac. de Theramo (Haerl. 1484).
Tor. = Torec (ed. T. Winkel).
Tro. = Episodes uit Maerlant's Historie van Troyen (ed. Verdam).
Urb. = De Middeleeuwsche Rechtsbronnen der Stad Utrecht, uitgeg. door Mr. S. Muller.
Vb. = Dat Vaderboeck (Delf, 1498).
Vdl. = Van den levene ons Heren (ed. Vermeulen).
Ve. = Van Velthem, Spiegh. Histor. (Volgen hier *twee* cijfers, dan wijst het eerste het boek, het tweede het hoofdstuk aan; volgen er *drie*, dan wordt met het derde de versregel aangewezen).
Veg. = De vier evangelien (n^0. 244 d. mss. v. d. M. v. Lett.).
Vl. = Kronyk van Vlaenderen (uitg. d. Vlaemsche Bibliophilen).
Vm. = Vaderlandsch Museum van Serrure.
Voef. = Dat boek v. d. vier inwend. oefeningen der sielen (Leyden, 1499).
Vvt. = Van vuerige troestinghe totten doechden (bij Imich iansoen van Woerden, Leyden).
W. = Roman van Walewein.
Wis. = Van den bere Wiselau (in het Vaderl. Mus., deel 2).
Wr. = Het boek van der Wraken (in de Ned. Ged. der 14de eeuw, uitg. door Snellaert).
Wsp. = Weesper ms. op de Kon. Bibl. (n^0. 36).
Wzz. = Den wech der zielen zalicheyt (Utrecht, 1480).

Bij het bezigen der verkortingen van grammaticale termen enz. is in dit werk in den regel niet van het gewone gebruik afgeweken. Ags. is hier alzoo = (in 't) Angelsaksisch, Got. = (in 't) Gotisch, Ondfr. = (in 't) Oudnederfrankisch, On. = (in 't) Oudnoordsch, Os. = (in 't) Oudsaksisch, Ohd. = (in 't) Oudhoogduitsch, enz. enz. Bijzondere vermelding vereischt alleen:

n. = naast *of* nevens *of* nog
o. = ook
Ofra. = (in 't) Oudfransch
Ofri. = (in 't) Oudfriesch
p. *of* pass = passim
r. = recto
(r.) = in 't rijm
v. = voor *of* verder *of* variant *of* verso
v. en n. = voor en naast (nevens).

Voorts lette men nog op het volgende:

De Nnl. en gewis ook Mnl. uitspraak der *i* en *u*, in gesloten syllaben, komt ongeveer overeen met den klank der voc. van het Eng. *pin*, *his*, *hit* en *tub*, *tun*, *but* (z. ben. § 26, opm. 5, en § 36), en wijkt alzoo belangrijk af van het timbre, dat aan de Hoogduitsche *i*, *u* en *ü*, in een gesloten of open lettergreep, eigen is en zonder twijfel als het oorspronkelijke Oudgermaansche mag gelden. *Waar het in dit werk wenschelijk of noodzakelijk is* aan te wijzen, welke der beide qualiteiten bedoeld wordt, zal de laatste door de teekens *ĭ*, *ŭ* en *ü*, de eerste door de teekens *ì*, *ù* worden voorgesteld; (tusschen de Ndl. *ù*, die aan een Hd. *ŭ*, en die, welke aan een Hd. *ü* beantwoordt, is geen verschil in timbre waar te nemen, z. § 26).

Met het teeken *ü̂* zal hier, *zoo noodig*, de eigenaardige qualiteit worden aangewezen, welke zich in het Mnl. bij de oorspronkelijke Ogerm. *û* en bij de uit *iu* voortgekomen lange vocaal (z. beneden § 44) had ontwikkeld, d. i. de klank, die ongeveer met een gerekt uitgesproken Hd. *ü* overeenstemt en in het Mnl. door de spelling *ue*, *u*, *uu*, *ui* of *uy* werd weergegeven. Wordt bepaaldelijk de *oorspronkelijke* waarde der *û* bedoeld, d. i. de klank, die met een lang uitgesproken Hd. *u* overeenstemt, dan bezig ik daarvoor het teeken *û*.

Ter aanwijzing van de Mnl. (en Nnl.) uitspraak der *oe* (= Got. Os. Ags. *ô*, Ohd. Ondfr. *uo*), d. i. der qualiteit, welke met die der Hd. *u* in *gut*, *rute*, *muss*, *bruder*, enz., overeenkomt, zal ik mij van het teeken *ôe* bedienen.

DE VOCALEN.

DE ZUIVERE EN ONZUIVERE QUALITEIT DER KLINKERS.

§ **1**. In gesloten lettergrepen werd de Oudgermaansche *korte* voc. in het Mnl. regelmatig door een enkele, de oorspronk. *lange* klinker door een tweevoudig letterteeken voorgesteld, terwijl men in opene syllaben zoowel de oorspr. korte als de oorspr. lange vocaal deels met één, deels met twee letters spelde. (Voor de betrekkelijk zeldzame uitzonderingen zie de opmerk. beneden). Zoo vinden we b.v. *achten* (Os. *ahton*), *bet* (Os. *bed*), *vinden* (Os. *findan*), *volgen* (Os. *folgon*), *vullen* (Os. *fullian*), enz.; *jaer* (Os. *jâr*), *beet* (Os. *bêt*), *boot* (Os. *bôd*), *cuesc* (Ags. *cûsc*), enz.; en *dale*, *daele* (Os. *dalu*), *bede* (Os. *beda*), *bode* (Os. *bodo*), enz.; *dade*, *daede* (Os. *dâdi*), *delen*, *deelen* (Os. *dêlian*), *horen*, *hooren*, *hoeren* (Os. *hôrian*), *luken*, *lueken* (Os. *lûcan*), enz. Deze spelling stemt, wat het grondbeginsel aangaat, met de tegenwoordige overeen. En vandaar dat we, dewijl bij gelijke schrijfwijze ook gelijke uitspraak waarschijnlijk is, het gevolg mogen trekken, dat *in de Middeleeuwsche taal* niet anders, dan in de hedendaagsche, *de oorspronk. lange klinker in gesloten en in open lettergrepen* ZUIVER *werd uitgesproken*, *de oorspr. korte vocaal daarentegen alleen in open syllaben* ZUIVER *luidde*, *doch in de geslotene een* ONZUIVEREN *klank had*, *d. i. een klank*, *die*, *bij zijn wording onder den invloed der volgende consonant staande*, *een qualiteit ontwikkelde*, *verschillende van het zuiver timbre*, *dat den klinker buiten dien invloed kenmerkte* [1]).

---

[1]) Ik bezig hier de termen *zuiver* en *onzuiver* in plaats van de totnogtoe gebruikelijke *volkomen* en *onvolkomen;* want de laatste zouden misschien bij *dal* en *dalen*, *bed* en *bede*, enz. aan eenig verschil *in quantiteit* doen denken, dat in werkelijkheid niet bestaat. Wat toch is de invloed der in dezelfde lettergreep staande en eng met de voorafgaande vocaal verbonden consonant? Voor elken medeklinker, onverschillig welken, is de vorming noodig eener aan de zijwanden luchtdichte mondbuis, waarvan het bovendeel uit het verhemelte en het benedendeel uit het middelstuk der tong bestaat, dat, vrij sterk naar achter en eenigszins naar beneden getrokken,

Opmerk. Vóór de *r* werd de zuivere voc., in een gesloten lettergreep, in ieder ms. meer of minder vaak door een enkel teeken voorgesteld. We vinden passim *hort*, *horde*, *gehort*, *becort*, *verdort*, *vermort*, *versmort*, *te stort*, *spart*, *sparde*, *hi vart*, *dar*, *gehard*, van haren voorzien, *ghert*, *beghert*, *gedert*, *lert*, *generd*, *si scurden*, *besurden*, *gescurt*, enz. enz., ter aanwijzing van een anders door *hoert*, *hoerde*, *gehoort*, *becoort*, enz. voorgestelden vorm, met zuiveren klinker. Voor 't overige is evenwel een uitzondering op den bovengenoemden spellingregel zeldzaam; weinig hss. vertoonen sporadisch een schrijfwijze, als *vlesch*, *gi moght*, *gi saght*, *gi claght*, *maght*, *doghden*, *ghemenlike*, enz., voor *vleesch*, *gi moeght*, *gi saeght*, *gi claeght*, *maeght*, enz. Alleen het ms. van LvJ. is bijna standvastig in een zoodanige enkele-vocaalspelling.

§ 2. In verband met bovengemelde ontwikkeling begrijpen we niet alleen de verschillende qualiteit der oorspronk. korte door een enkele conson. gevolgde vocaal, in *dale*, *daghe*, *ghemake*, *ghetale*, *gode*, *lote*, *gescote*, enz., en *dal*, *dach*, *ghemac*, *ghetal*, *god*, *lot*, *ghescot*, enz., maar wordt ons ook het ontstaan duidelijk van vormen als:

A. *namic* Siele e. lich. 338, Sp. 3[1], 36, 34; 2[6], 70, 55, Ovlg. 252, 561, *wasic* Ro. 489, 2807, La. 2, 12361, Lorr. 5, 298, Sp. 3[1], 34, 50; 1[7], 53, 5; 1[4], 3, 23; Lsp. 2, 48, 37, Vdl. 3431, 3565, 4608, Vm. 1, 311, 100, W. 3187, enz., *lasic* Ro. 5533, Rb. 22680, 23775, *gavic* Ro. 12931, Sp. 1[7], 31, 18 en 20, Disput. 396, Ybl. 1538, Vdl. 4400, 4401, Bm. 10, 73, 125, Parth. 2052, 7020, Sp. 2[1], 79, 118; 2[6], 70, 33, Bra. 1381, Rb. 8076, enz., *quamic* Ro. 667, Lorr. 1, 79, 1707, Vm. 1, 308, 6; 349, 65; La. 3, 11659, Vdl. 1242, Sp. 3[1], 36, 14; 3[4], 25, 52; Tor. 1263, Sp. 2[7], 44, 1, Ferg. 598, *lagic* Ro. 20, 1630, La. 2, 40081, *atic* Sp. 2[6], 58, 56, *vergatic* W. 3171, *satic* Ro. 1705, *badic* Vm. 1, 335, 44; 358, 35; Rb. 33888, Sp. 3[2], 42, 85; 1[3], 38, 40; Rein. 2, 2350, *saghic* Limb. 7, 431; 10, 118; 1, 719; Ro. 29, 119 en p. ald., LvJ. 221, Ve. 3, 39, 27, La. 3, 11580, 13017; 4, 2236; Heelu 4591, 5000, 6269, Sp. 3[1], 34, 89; 3[4], 29, 35; 3[2], 43, 1; Rein. 1, 2378, Lipp. 121,

---

met de zijranden vast tegen de bovenkiezen aan komt liggen en op die manier het ontwijken der lucht anders dan door de van voren ontstaande of bestaande opening onmogelijk maakt. Wordt de tong nu tijdens het voortbrengen van den voorafgaanden oorspr. korten klinker alreede in de beschreven ligging gebracht, dan nemen daardoor de periodieke golvingen in de mondbuis een anderen vorm aan, wat noodzakelijk verandering van de qualiteit des klinkers moet ten gevolge hebben. En dat die gewijzigde klank in dat geval juist *à*, *è*, *ì*, *ò*, *ù* is, wordt ons duidelijk, wanneer we aan de spraakorganen den stand geven voor het uitspreken eener gewone zuivere *a*, *e*, enz., doch, alvorens die voc. uit te spreken, in de ligging der tong de besproken verandering brengen; het geluid toch, dat zich daarna bij 't uitspreken laat hooren, is niet *a*, *e*, enz., maar *à*, *è*, enz.

152, W. 3229, Ovlg. 380, 1 (: *gewaghic*), enz., *sprakic* Sp. 2^{6}, 9, 1; 2^{7}, 42, 39, Rb. 26144, *traecic* Sp. 4^{1}, 61, 1, *maghic*, *magic* La. 3, 13986, 15148, 16841, W. 8636, Lorr. M. 1, 219, Rein. 2, 3154, Limb. 1, 260 en 615, Ro. 8704, La. 2, 20726, Lorr. 2, 4523; 1, 1107, enz., *salic* La. 3, 13590, LvJ. 2, Fr. 5599, 7497, Ro. p., Lorr. 1, 177; 2, 3854, 4118, 4399, enz. enz., *benic* La. 2, 20388, 23367, 24886, 38309, 39185; 3, 13978, 14417, 14778, 16178, 18713, W. 10124, Vdl. 212, Lorr. 1, 161, Vm. 1, 401, 118, Esmor. 170, 288, 461, 470, 648, Lipp. 120, 124, Glor. v. Br. 97, 868, Busk. 121, 122, Parth. 7090, enz. enz., d. z. de praeterita indicativi *nam*, *was*, *las*, *gaf*, enz., en de praesentia *magh*, *sal*, *ben*, + het enclitisch pron. *ic;*

B. (*ic*, *hi*) *traken*, *staken*(*e*), *sagen*, *versagene*, *gaven*, *verbadene*, *ghenasene*, *namene*, *magen*, *salen*, enz., Rb. 8187, 4978, 13274, 15569, 17138, 30421, Tor. 2133, 928, La. 2, 8121, 11848, Ferg. 3419, 5424, 4006, 4061, 4086, W. 7885, Parth. 4787 v., Bl. 2745, Sp. 4^{2}, 14, 47, enz. enz., d. z. de praeterita indicativi *trac*, *stak*, enz., en de praesentia *mag*, *sal*, + het enclit. pron. -*en*(*e*) (vgl. § 338);

C. (*ic*, *hi*) *traker*, *lagher*(*e*), *waser*, *wazer*, *gaver*(*e*), *bader*, *sater*, *plagher*, *namer*, *quamer*, *laser*, *spraker*, *magher*, *eser*, enz. enz., Ferg. 966, 3626, 5180, 5260, 4364, 3313, Mor. 1260, 2384, Tor. 2770, Sp. 4^{1}, 22, 10; 4^{2}, 7, 62; 26, 115; Rb. 256, 598, 913, 1487, 2981, 13390, 15123, 4978, 5555, 23768 v., 16462 v., Ro. 12774, Nb. 2, 2804, W. 140, 6582, Ovl. G. 1, 45, 182, Bl. 2372, 2495, enz. enz., d. z. de praeterita indicativi *trac*, *lagh*, *was*, enz., en de praesentia *magh*, *es* (= *is*), + het enclit. pronom. -*er*(*e*), in den gen. en dat. s. fem., gen. pl. (vgl. ben. § 338), of het enclit. adverb. -*er*(*e*) (= „daar");

D. (*ic*, *hi*) *gaves*, *plages*, *sages* Rb. 8017, Sp. 3^{7}, 23, 46; 4^{3}, 21, 39; La. 3, 16260, *mages* Tro. 10567, La. 3, 13759, Rb. 10817 v., 31133, Nb. 9, 503 v., HdH. K. 1700, (*ic*, *hi*) *gaefs*, *plaeghs*, *saechs*, *verghaets*, *aets*, *staecs*, *baets*, *naems*, *maechs*, *saels*, enz. (met syncope der *e*, voor *gaves*, *plaghes*, enz.), passim, *ic beens* (voor *benes*) La. 2, 25605, 38868, 41602; 4, 2488, Ferg. 686, Tro. 3287, enz. enz. enz., (*ic*, *hi*) *waes*, (*hi*) *ees* (met syncope voor *wases*, *eses*) Ferg. 815, Lutg. 2, 639, Tro. 1003, Ri. 503, Bm. 4, 67; 6, 299, 301; Lorr. 2, 4133, Sp. 1^{4}, 39, 9, Vdl. 2428, Heelu bl. 542, vs. 543, Ybl. 3640, Vm. 1, 28, 24, La. 3, 693, 22948; 4, 3240, 11790; 2, 30997; Sp. 3^{4}, 37, 16; 3^{7}, 30, 29; 4^{2}, 66, 2; W. 9636, enz., (*hi*) *ghenaes* (voor *ghenases*) Rb. 9440, d. z. de praeterita indic. *gaf*, *plagh* enz., en de praesentia *mach*, *sal*, *ben*, *es* (= *is*), + het enclit. pronom. -(*e*)*s* (vgl. § 338);

E. (*ic*, *hi*) *gavet*, (*be*)*saghet*, *salet*, *maget*, en *laget*, *maget*, *salet* (in beteek. = „lag, mag, sal het") Sp. 4^{2}, 87, 89; 3^{5}, 13, 74; La. 3, 9550, 21424,

14875, 19312, W. 51, 1171, 2171, Ferg. 1074, 5422, 4594, Parth. 3333, 6379, Mor. 521, Bra. 1850, Rb. 13055 v., BvS. 449, Nb. 6, 168; 2, 2484 v., 2712 v.; 3, 3597 v., R. v. Mont. 1599, enz., (*ic*, *hi*) *gaeft*, (*be*)*saecht*, *waest*, *braect*, *laest*, *staect*, *naemt*, *waent*, *plaecht*, *aet*, *besaet*, *verghaet*, enz., (*ic*, *hi*) *saelt*, *maecht* (voor *gavet*, *besaghet*, enz., *atet*, *besatet*, *verghatet*, *salet*, *maget*), passim, *ic beent* (voor *benet*) Mor. 4590, Tor. 1967, Ro. 9915, La. 2, 39026, 41747, Vm. 1, 93, 4, La. 3, 12072, 13488, 18934, 20082, enz., (*hi*) *eest* (voor *eset*), pass., enz., en *waest*, *saelt*, *maecht*, *eest*, enz. (in beteekenis = „was, sal, mag, is het"), enz., d. z. de praeterita indic. *gaf*, *lagh*, *was*, enz., en de praesentia *magh*, *sal*, *ben*, *es* (= *is*), + het enclit. pronom. -(*e*)*t* (als obj. of als subj.; vgl. § 338).

In al deze koppelingen toch maakte het aangehangen pronomen en adverbium, als 't ware met het karakter van een suffix, een bestanddeel uit van 't voorafgaande verbum. Vandaar alzoo de zuivere uitspraak der oorspronk. korte vocaal van 't werkwoord (vgl. § 1), die, *anders* in de gesloten lettergreep met onzuivere qualiteit voortgebracht, *hier*, evenals in *daghe*, *dale*, *mede* enz. (tegenover *dach*, *dal*, *met*, enz.), in een opene syllabe kwam te staan; een zuivere uitspraak, welke ook dan bleef standhouden, wanneer ten gevolge van syncope de vroeger opene lettergreep gesloten werd (vgl. ben. § 3).

Opmerk. 1. De onzuivere klinker (en de scherp uitgesproken slotconsonant, vgl. § 90, aan 't begin) van den verbalen vorm, die buiten de verbinding met een zoodanig enclit. pronom. of bijw. werd gebezigd, hadden echter meermalen op den vorm dezer koppelingen invloed uitgeoefend en verbindingen doen ontstaan, gelijk *gafic*, *sachic*, *lachic*, *machic*, *maggic*, *bennic*, *sallic*, *nammer*, *stacker*, *batter*, *wasser*, *esser*, *macher*, *maggher*, *sachene*, *gaffene*, *stackene*, *nammen*, *belachgene*, *machene*, *magghen*, *batten*, *bevallen*, *bads*, *verghats*, *bems*, *bens*, *machs*, *sals*, *stact*, *namt*, *tract*, *machet*, *macht*, *salt*, *bent*, *esset*, *est*, *wasset*, *wast*, *vergat* (d. i. *vergat* + *et*), enz. enz. enz., die passim aan te treffen zijn en, tegenover de meer oorspronkelijke eerstgenoemde, op zijn minst even gebruikelijk waren.

Opmerk. 2. Zonderling zijn vormen als *hebic* Ro. 3223, Lorr. 2, 2687, 2713, 3526; 1, 287, 682; Sp. 4^7, 40, 10; 4^8, 41, 50; Vdl. 191, 4200, Lorr. M. 3, 360, Vm. 4, 347, Taalb. 2, 161, 39, *bidic* La. 2, 37043; 4, 952; *wilic* Lorr. 2, 1427, 3527, Rkr. 3453, D. W. 7, 398, Wr. 3, 652, 1344, waar van een wijziging der dubbele conson. tot de enkele geen sprake kan zijn, en alzoo, bij de onmogelijkheid eener uitspraak *he-bic*, *bi-dic*, *wi-lic*, zonder twijfel *heb-ic*, *bid-ic*, *wil-ic* moet worden gelezen. Deze omstandigheid zou ons wellicht kunnen doen twijfelen aan

de juistheid der bovenstaande opvatting van *namic*, *lasic*, enz. als *na-mic*, *la-sic*, ware 't niet, dat *gavic* door de *v*, *traecic* door de *ae*, *saghic* door het rijm op *gewaghic* de zuivere uitspraak in dergelijke verbindingen buiten questie stelden.

Voor *canic* Sp. 1^6, 50, 27; 10, 18; 3^4, 24, 52; 3^5, 49, 18; La. 3, 14928, Heelu 3111, Bj. 6, 4008, Busk. 3, 4, 15 en 23, Lorr. 1, 2001, Al. 3, 1036, The. 908, Ve. 3, 10, 6; 25, 80, enz., met enkele *n*, alzoo *ca-nic*, vergelijke men ben. § 119; en voor *seghic*, *segic* Lutg. 3, 540, La. 3, 13590, R. v. Mont. 1073, 1089, 1198 en p. ald., Lorr. De Vr., C. vs. 355, Lorr. 2, 3127, Segh. 5155, 6306, Ve. 3, 28, 33; 29, 46; 49, 36; Sp. 4^7, 34, 32; 39, 42; 42, 8; 4^8, 37, 46; 43, 66; 51, 20; Rb. 17828, enz., § 194.

§ **3**. Wanneer een oorspronk. opene syllabe, met eertijds korte voc., ten gevolge van syncope in de volgende lettergreep gesloten was geworden, bleef de zuivere uitspraak van dien klinker desniettemin in den regel bewaard. Vgl. *daechs*, *goods*, *gheboots*, *veels*, *du gheefs*, *du draechs*, *du heefs*, *hi*, *gi gheeft*, *draecht*, *hi heeft*, *seechde*, *leeghde*, *geseecht*, *gheleecht*, *aelmoesne*, enz. enz., voor *daghes*, *godes*, *ghebodes*, *veles*, *du gheves*, *seghede*, *leghede*, *geseghet*, *gheleghet*, *alemoesne*, enz.

Vandaar ook *aende*, ijver, drift (z. *Mnl. Wb.* op *ande*), *aent*, *haent*, eend, Nb. 3, 400, 407, 410, 727, Rein. 1, 2094, *baeldadich* W. 8079 enz., *baelmond* (z. *Mnl. Wb.*), *beest* (superl. v. *goed*) Ovl. G. 2, 120, 140, *beelde* p., *heemde* Mlp. 1, 747; 4, 596 v., *heelt*, heros, Sp. 1^4, 16, 5, Bra. 2075, Rb. 8079, Bl. 2459, Wr. 3, 2027, Vm. 1, 356, 142, Heelu 5719, 8706, Plag. 2027, Tro. 665, R. v. Mont. 835, 853, 943, enz. (vgl. nog *helet* Rein. 2, 3257), *ge-*, *beloefte* Lsp. 2, 5, 27 en v.; 17, 126 v.; Mel. 530, 537, 544, 1992, 2006, 2037, 2041, Bj. I, bl. 822; II, bl. 524 en 561; Sp. 2^3, 9, 117; 3^7, 37, 25; Bm. 2, 296, enz., *elinde*, *elende*, *alende* (vgl. § 20 *c*), *elendich* Mel. 1868 v., Ovl. G. 3, 110, 364, Bm. 7, 194, 278; 10, 95; Vm. 2, 397, 83, Sp. 2^7, 14, 2, Parth. 2400, 2401, Bl. 3358, Rb. 30316, 24569, Beatr. 441, La. 3, 5371, Bj. 6, 5278, 5324, enz., *keelc*, *keelct*, Sp. 3^6, 19, 65; 4^1, 31, 23; 4^2, 47, 110; 84, 60; Lsp. 2, 51, 148 v., Rog. 1573, Dml. 3, 187, 41; 198, 55; Nb. 2, 1437 v., enz. (vgl. nog *kelec*, *kelect* Lorr. 2, 164, Sp. 4^1, 31, 32; 4^2, 75, 95; Nb. 2, 1409, 1437), *leetst*, *leest* La. 2, 29679, 31524, Lutg. 3, 523, Rb. 9772 v., Ovl. G. 1, 74, 64, *moenk* pass. (en *monec*, evenzoo p.), *canoenc*, o. a. Rkr. 6025 (en *canonik* C. e. El. 517, enz.), *peelgrijm* Ybl. 1510, 1521, 1523, 1537, 2832, Ovl. G. 2, 50 en 51, Rein. 1, 2858, 2952, 3414, Vdl. 2477, enz., *peelg(e)rimage* Bm. 6, 181, Br. 2217, enz. (vgl. ook *pelegrijn*, *pelegrijm*, *pelegrimage* Sp. 3^3, 38, 43; 45, 83; 3^6, 9, 106, 111 en 118; 3^2, 14, 5; 3^7, 26, 6; 33, 2; 4^3, 2, 8 en 73; 17, 5; Rein. 2, 2875, Mor. 163, 2710, Luc. 3983, Fr. 3821, 3490, Ro. 7411, enz.), *seent*, *zeent*, kerkvergadering,

Sp. 2[4], 40, 93; 2[5], 31, 45; 3[4], 47, 80; 3[7], 7, 9; Bj. 1, 1611; 4, 506 v., *veenstre* Lorr. 1, 219, enz., *vreemde* p., *weelde* p., te vergelijken met het Ohd. *anado*, *anut*, *anit*, *balotât*, het Ofri. *balumond*, het Ohd. *bilidi*, het Got. *batists*, Ohd. *bezzest*, het Ohd. *hemidi*, het Os. *helid*, het Ohd. *gelubede*, *elilenti*, *kelich*, het Ohd. *lezzest*, het Ags. *munic*, het Ohd. *canunich* (in het Triersche capit.), *piligrîm*, *senod*, *finestar*, *framidi*, *fremidi*, *welida*. En vertoont zich daarnaast tevens meer of minder vaak een vorm, met onzuivere vocaal, dan laat zich die uit den invloed van een verwanten vorm, met zulk een klinker, verklaren, of, gelijk in verreweg de meeste gevallen, in verband brengen met een reeds in 't Ogerm. gesyncopeerden vorm; zie voor het eerste *ghe-*, *belofte* p., met aansluiting aan *ghelof*, *belof*, met gelijke beteek., La. 2, 3053, 27744, W. 110, 1162, 1840, Sp. 3[5], 41, 58, Lsp. 2, 3, 154, Limb. 11, 481, Ro. 6950, Vdl. 4358, Ferg. 1957, enz.; voor het andere *ande*, z. *Mnl. Wb.* (Ohd. *ando*), *ant*, in den plur. *hande*, Nb. 3, 727 v., *ent*, in plur. *enden* Rein. 2, 3885 (Ohd. *ant*, mv. *enti*), *baldaedich* (vgl. een Ogerm. naar *balmunt* te vermoeden **baldât*), *balmond*, z. *Mnl. Wb.* (Ohd. *balmunt*), *belde*, *bilde* Lsp. 3, 7, 8, Vm. 2, 199, 130, Ovl. G. 2, 106, 148, Bm. 1, 334, 303, Sp. 3[7], 13, 39, Gd. 66, 3, enz. (Ohd. *bilde*), *best* (Os. *betst*, *best*), *helt* (Ohd. *helt*), *ellende*, *ellendich* Beatr. 479, Kerk. cl. 232, Mel. 1868, 1661, Bl. 3358 v., enz. (Ohd. *ellende*, *ellenti*), *kelc*, *kelct* Lsp. 2, 51, 143 en 162 v., Vm. 2, 410, 43, Sp. 2[1], 179, 109; 2[6], 32, 50; 3[6], 42, 23; Bed. d. M. 560, 1059, Teest. 3667, Bm. 3, 408 (Ohd. *chelch*), *letst*, *lest* (Os. *letst*), *monck* Bra. 517, 734, 759, 799, 856, 895, enz., Heelu 8826, Ovl. G. 2, 49, 52 en 53, Wr. 3, 227, Teest. 2198, 2388, Lsp. 3, 19, 65 v., Bj. 1, 1484; 2, 1234; Parth. 6318, Lsp. 3, 19, 65 v., Am. 1, 5895, 931, 990, 1295; 2, 2977, 3486, 3490, 3961, Mlp. 1, 1311, enz. (Ags. *monc*), *sent* Lsp. 2, 48, 834, Sp. 4[2], 20, 22, Bj. 4, 506, enz. (Ohd. *sent*), *vremde* Ovl. G. 1, 44, 126, Rb. 8014, 6078, Nb. 3, 1079 v., Sp. 4[2], 45, 39, W. 8690, 9422, Tor. 973, Wr. 2, 102, 1180, Dd. 2, 1651, enz. (Ags. *fremde*), *venster* p. (Ohd. *fenster*).

Alleen voor *hemde* p., *pelgrijn*, *pelgherim*, *pelgrim*, *pilgrim* Sp. 2[6], 25, 27, Bj. 3, 687, 1078, 1409, 1815; 4, 1369; 6, 10903; Luc. 2050, Bm. 1, 251; 7, 297; Rein. 2, 2854, 3016, Sprw. 491, enz., *welde*, *weldich* Beatr. 53, Kerk. cl. 152, Wr. 3, 2080, Nd. 824 v., Vm. 2, 213; 184, 223; Ri. 365, 563, 1035, Ovl. G. 3, 123, 273, La. 3, 19440, 20448, Dd. 2, 2475, 2740; 3, 1016, en *canonck* Teest. 2164, 2199, 2389, Ve. 4, 70, Ovl. G. 2, 42, Wr. 1, 1092, enz., ontbreekt in onze Ogerm. bronnen een vorm *hemdi*, *pilgrîm*, *welda*, *canunc*, die echter naar het bovengenoemd *fremde*, *ellenti*, *chelch*, *monc* enz., met vrij groote zekerheid mag worden vermoed.

Opmerk. Voor *beemt*, *beempt* Al. 3, 974, Lorr. 2, 578, La. 2, 688, 6553, 16468, Ve. 6, 10; 6, 21, en *bempt* Bj. 6, 4418, *deemster*, duister,

Rb. 4006, 6442 v., Luc. 371, enz., en *demster* Sp. 2^{7}, 7, 84 en 86, La. 3, 8399, Rb. 4006 v., 4499, 6442 v., 24494, Ovlg. 528, 295, missen wij de Oudgermaansche te verwachten prototypen **bemid*, **bemd*, **þemistar*, **þemstar;* (vgl. intusschen het Ohd. *dinstar*, dat met overgang der *m*, vóór *s*, uit *dimstar*, oorspr. **þemstar*, kan zijn voortgekomen). *Jaecht* Sp. 2^{1}, 11, 46, D. W. 9, 154 (naast *jaghet* Parth. 1116, 1131, Ohd. *jagid;* z. o. *jacht: versaget* Limb. 5, 1134), mag niet worden verward met *jacht*, 'twelk, ofschoon in geen der Ogerm. dialecten aangetroffen, wegens zijn blijkbare overeenstemming in formatie met *macht*, *craft*, *plicht*, enz. tot een Ondfr. vrouw. *i*-stam **jaht* is terug te brengen. *Moente*, geld, Edew. 182, beantwoordt aan 't Ohd. *muniza;* een vorm *munte* (Ohd. *munza*, Ofri. *monte*) heb ik niet opgeteekend. Van *buunre*, *buender*, *boenre*, *boender* La. 2, 14468, Cass. 995, Nb. 5, 200, Teest. 1319 en v., Sp. 1^{5}, 17, 21, Vm. 3, 432; 4, 332 en 335; Bj. I, bl. 765, en *bunre*, *bonder* Vm. 2, 365, Nb. 6, 200 v., berusten de twee laatste vormen op een Ondfrank. **bonnari* (?) (Mlat. *bonnarium*), de andere op een Ondfrank. **bonari* (?), **bunari* (?) (Mlat. *bonarium*). *Penghe*, *scelghe* Vm. 4, 341 en 343, waren gesyncopeerde vormen, voor *penneghe*, *scelleghe* (uit *penninge*, *scellinge*, z. ben. § 84 *a* en 129 *l*); *peenghe*, *sceelghe* Vm. 4, 333; 3, 433 en 434; Bm. 7, 91, produkten van het in § 8 *c* en *d* te bespreken proces.

§ **4**. Bij de eertijds korte vocaal, die in 't oudere Germ. uitsluitend in een open lettergreep voorkwam, had zich de Mnl. onzuivere uitspraak alleen ontwikkeld:

a. in *smets*, *onghemax*, *wechs*, *Gods*, *biscoppe*, *pecke*, *gemacke*, *getalle*, *scippe*, *verslappen*, *goddinne* (v. en n. *smeets*, *onghemaex*, *weeghs*, *Goods*, uit *smedes*, *onghemakes*, *weghes*, *Godes*, *biscope*, *peke*, *gemake*, *getale*, *scepe*, *verslapen*, *godinne*), en andere dergelijke declinaties en afleidingen, waar de onverbogen vorm *smet*, *onghemac*, enz., of het grondwoord *slap*, *god*, enz. van invloed was (z. § 117, 245 *b*, 246 *a* en 247);

b. meer of min vaak, wanneer die klinker in conjugatie of declinatie, ten gevolge van syncope, door *tt* (*dt*), *ts*, *rr*, *ss*, *nt*, of door een conson. + het person. suffix *t* of *s* werd gevolgd, als in *du wets*, *gi wet* of *wit*, naast *du weets*, *gi weet* (z. § 220 en 223); *hi hat*, *hi*, *gi tret*, *et*, *met*, *verget*, *gehat*, v. en n. *haat*, *treet*, *eet*, *meet*, *vergeet*, *gehaet* (z. § 184 en 205); in *hi vat*, voor **vatet* (z. § 117 en 205); in *derre*, gen.-dat. s. fem. en gen. pl. van *dese* (uit *desere*, z. § 126 *p* en 354 *d*), in *des*, v. en n. *dees*, uit *deses* (z. § 354 *b*); in *op*, *an desside*, *bedesside* Rb. 19674, La. 4, 5358, 7442, Bj. 6, 2188, Vl. 2, 17, v. en n. *op*, *an dese side*, *be dese side;* in *gent*, *gint*, *gont*, *gunt*, uit een in onbruik geraakt **genet*, **gonet*, **guenet* (z. § 354), waarnevens ook *geent*, *goont*, *guent* (z. t. a. pl.); in *hi*, *gi brect*, *stect*, *sprect*, *wrect*, *bevelt*, *stelt*, *nemt*, *lest*, *geft*, *plecht*, *du sprecs*,

nems, *hi spelt*, *heft*, *left*, *sneft*, *du hefs*, v. en n. *gi breect*, *steect*, enz. (z. § 184 en 205); evenzoo in het subst. *wet*, voor **wetet* (Ondfr. *witut*);

c. somwijlen vóór de verdubbelde *m*, b. v. in *commen*, *lamme*, *gramme*, *tammen*, *brudegomme* (z. § 114), n. *comen*, *lame*, enz.; en vóór andere geminaties, gelijk in *mennich*, *merrie* (z. § 116);

d. in *tichel*, *naffele*, *nachelen*, *nichelen*, (*h*)*achgelen*, *effens*, *teffens*, *neffens*, *besseme* (v. en n. *teghel*, *navele*, *nagelen*, *negelen*, enz., z. § 109 en 115), waar de eertijds opene syllabe ten gevolge van de verdubbeling der conson. gesloten was geworden.

§ **5**. Ook de oorspronk. lange vocaal, die anders in gesloten lettergrepen het zuiver timbre bewaard had, vertoonde somwijlen, wanneer ze onmiddellijk door *tt*, *ts*, *cht*, *ft*, *x* (*ks*), *st*, *ss* of een dubbele *m* werd gevolgd, een onzuivere qualiteit; blijkbaar ten gevolge eener reeds vroeg onder invloed dier consonanten ontwikkelde verkorting des langen klinkers. Vgl. b.v.: *vet* p., uit een verloren **vêtet* (Ondfr. *feitit*); *etter* p. en *atter*, z. § 16 (Ohd. *eitar;* vgl. o. § 113); *hi*, *gi* (*ver*)*bit*, *crit*, (*ver*)*slit*, *smit*, (*ver*)*wit*, *swicht*, *du* (*ver*)*wits*, *swichs*, nevens *bijt*, *crijt*, enz., uit een oorspronk. *bîtet*, *crîtet*, enz. (z. § 184); *tot*, in *tottien*, *totten*, *tottier*, enz., uit *tote dien*, *tote den*, enz. (z. § 84 en 117); *littekin*, naast *liteken*, uit *lijctekin* (z. § 126 *u*); *licht*, subst., pass., *lichten* p., uit *liecht*, *liechten* (z. de beide laatste vormen nog in Ve. 7, 5, Ovl. G. 3, 138, 616, 619 en 628; 139, 706; Nd. 2301, 1206, 2455, Lutg. 1, 203 en 629; 2, 32, 542, 608, 1206; 3, 430, 439; Wr. 1, 1585, voornamelijk in oostel. Mnl. mss.; Os. *lioht*, *liohtian*); *licht*, adj., pass. (Got. *leihts*); *gedachte* (Ohd. *gidâht*), *brachte*, *ghebracht*, *dachte*, *ghedacht*, *dochte*, *ghedocht*, *sochte*, *ghesocht*, *rochte*, *gherocht*, *kochte*, *ghekocht*, *ghelochte*, te stellen naast een Ogerm. *brâhta*, (*gi*)*brâht*, enz. (vgl. § 129 *i* en 203); *sacht*(*e*) p., waarnevens ook *saechte* Kerk. cl. 195, Mel. 2775, 3642, 3732, Wr. 1, 1648, IV Mart. 580, Bm. 6, 188, 112; 194, 269; Sp. 2², 1, 37; 27, 18; 49, 50; Tor. 2043, La. 3, 15628, 16068, Vdl. 3458, enz. (Os. *sâfto* als adverb.; vgl. § 129 *i* en 98 C); *vucht*(*e*), vochtig, Disput. 478, BE. 88 r. (Ohd. *fûht*, *fiuhti*; z. o. § 38); *bichte* Bj. 7, 16958, Vm. 1, 51, 35; 52, 61, 74 en 85; 53, 97; 55, 189, enz., v. en n. den gewonen vorm *biechte* (vgl. § 77, opm. 1); *vifte*, *viftien*, *viftich*, *vichte*, *vichtien*, *vichtich* (vgl. § 98 C) Bm. 8, 95, Tor. 75, 345, Parth. 3842, Vm. 2, 424, 426, 430, Lsp. 2, 4, 15 v., Sto. 2, 63, Ve. 1, 11; 4, 14; 4, 26; 5, 36; 7, 15; 7, 18; Vrouw. heim. 101, v. en n. het normale *vijfte*, *vijftien*, *vijftich; sucht*, diepe ademhaling, p. (Ohd. *sûftod;* vgl. § 98 C); *suchten* p., *sochten*, z. § 38, (Ohd. *sûftôn*); *nuchteren*, *nochteren* (Ohd. *nuohtarnîn*, uit **nôhtarnîn*); *bruloft*, *brulocht*, *brulucht* (Ohd. *brûthlouft*, Os. **brûdhlôft;* z. o. § 126 *l*, § 37 en opm. 1 aldaar); *gerufte*, *geruchte*, *gerochte*, z. § 37, v. en naast *gheroefte* La. 3,

38330, Segh. 2933, *gheroechte*, *gheruechte* La. 2, 38315; 3, 11945, 12508, 14322; Tor. 890, 2861, Ve. 2, 20; 1, 26, enz. (Ohd. *gihruafti* = oorspr. **gihrôfti*); *echte*, gehuwelijkt, (*on*)*echte*, (on)wettig geboren, z. § 295 (te vergel. met het Ofri. *êft*, *âft*); *oxele* Dd. 2, 2794 (vgl. Ags. *ôcusla*); *moste*, z. § 229 (Ogerm. *môsta*), *ghi mot* Rein. 2, 587 (Ogerm. *môtut*), waarnevens de gewone vormen *moeste* en *ghi moet*, met *ôe* = oorspr. *ô*; *wostine*, *wustine* Ro. 3133 v., 10958 v., Am. 1, 963, 1113, 1397, 1404, Sp. 1^8, 30, 18; 3^8, 23, 32; 28, 41; 4^3, 9, 15; 3^1, 9, 59; 10, 4; 24, 37; 27, 61; 3^3, 38, 44; 3^4, 29, 1 en 4; 4^2, 45, 15; Ovl. G. 2, 58, 99, Ferg. 2479, 1048, Rb. 23552 v., HdH. K. 944, 2020, enz. (Ofri. *wôstene*), en *aelmosse* Sp. 2^7, 9, 112 v. (Os. *alamôsna*), waarnaast *woestine* p., en als meest gebruikelijke vorm *aelmoesse*, *aelmoesne*, met *ôe* = *ô*; (*ver*)*lossen*, uit *loossen* (oorspr. **lôssian*, z. § 112); *wos* (z. § 175 *f*), voor **wôs*, uit *wôhs*; *blas*, *geblas* (Ohd. *plâst*, *geblâste*, z. *Tschr.* 3, 111); *jammer*, *jammerhede*, *jammerlijc*, n. *jamer*, *jamerhede*, *jamerlijc* (Os. *jâmar*, z. § 113); *verdommen*, *verdommenisse*, *blomme*, *berommen*, *rom*, *vornomt*, afleidingen op *-dom*, *pelgrimme*, naast *verdoemen*, *verdoemenisse*, *bloeme*, enz. (z. § 114); *emmer*, subst., o. a. Rein. 2, 6417, uit een verloren *êmber* (Os. *êmbar*, Ohd. *eimbar*, uit *eim*, voor *ein*, en *bar*, vgl. § 126 *b*); *emmer*, adv., *nemmer*, uit *êw* + *mêr*, *nêw* + *mêr* (z. § 73 en 126 *e*); *nimmere* Lsp. 3, 13, 24, *nemmere*, *nemmee*(*r*), passim, niets meer, niet meer (vgl. § 26, opm. 1), voor *niemere*, b.v. Lsp. 2, 21, 80, (uit *niet meer*, *mere*, *mee*, z. § 126 *c*).

Zeldzamer was een zoodanige ontwikkeling vóór *n* + consonant of vóór *nn*, *ll*, *ld*, *lf*, *lg*, (*w*)*lk*, (*w*)*rg*, *rd* (*rt*), *bb*, als in *vinc*, *vinghen*, *hinc*, *hinghen*, *ginc*, *ginghen*, waarnaast ook *venc*, *venghen*, *henc*, *henghen*, *genc*, *genghen* (vgl. § 26, opm. 1), uit een oorspronk. *vienc*, *vienghen*, enz. (met *ie*, uit *ia*, z. ben. § 179); *winghaert* Rb. 24575, 24586, *bonghart* Bl. 2796, v. en n. *wijnghaert*, *boenghart* (z. o. § 125); *enge* en *ennich*, z. § 116, v. en n. *enighe*, *enich* (Os. *ênig*); *enter*, een van beiden, uit *êndihwedar* (z. § 14); *stont*, uit **stônþ* (z. § 175 *h*); *vrint*, *vrindinne* Dd. 1, 249 v., Fla. 1, 105, Bj. I, bl. 742; II, bl. 460; Luc. 4166, Nd. 1903, Bm. 5, 96, Grb. p., Tor. 2790, D. W. 7, 389, enz., waarnaast ook *vrent* Mlp. 1, 719, 1613, 2589; 2, 1938, Ro. 9207, Ve. 4, 35, Mspr. p., Gd. 57, 4 en 5; 59, 18, enz. (vgl. § 26, opm. 1), uit *vrient* (Os. *friond*); *elf*, uit **êllef*, voor *ênlif* (Got. *ainlif*; vgl. § 126 *k*); *vel*, *vellen*, voor *vil*, *villen*, uit *viel*, *vielen* (Ohd. *fial*, *fialun*, d. i. *fiall*, *fiallun*; vgl. § 26, opm. 3, en § 179 *f*); *helt*, *hilt*, *helden*, *hilden*, uit *hielt*, *hielden* (Ohd. *hialt*, *hieltun*; vgl. § 26, opm. 1, en § 179 *f*); *helge* en *hellich*, z. § 84 *a* en 116, v. en n. *helighe*, *helich* (uit *heilich*); *brullocht*, z. § 38, uit **brûdlôft* (Ohd. *brûthlouft*); *elc*, uit **êw*(*e*)*lc* (z. § 370, 73 en 129 *a*), waarnevens

een enkelen keer *elcc*, *eelc* LvJ. 159, Vrouw. H. 1272, Flov. 295, Vm. 1, 48, 8; 371, 31; (*n*)*ergen*(*t*), uit *(*n*)*êw*(*e*)*rgen* (z. ben. § 73 en 129 *a*); *verdel*, *vertel*, uit *veerdel*, voor *vierdel* (z. § 25 en 84 *d*); *Robbrecht* en *Rabbout*, uit *Roebbrecht*, *Raebbout* (z. § 126 *r*);

of vóór een enkele *ch* (*g*), als in *swich* (naast *swijch*), *vlich*, *doch* (naast een zeldzaam *doech*), imperatieven van *swighen*, *vlie*(*h*)*en*, *doegen*, voor *doen* (z. § 187 en 240), en *genoch* Versl. en M. 5, 30, Gew. s. Tr. 6, 26, Vm. 1, 328, 25, pr. 212, Sp. 2^1, 12, 65, naast het gewone *genoech*. *Vif* Ve. 3, 24, 21; 2, 44 (2 m.); 4, 15; 7, 14; 7, 17; 7, 18 (3 m.); 7, 29; 8, 2, kan zijn onstaan onder invloed van bovengenoemd *vifte*, *viftien*, *viftich*. In *lichame* (Os. *lîkhamo*) werd de oorspr. *î* gevolgd door een dubbele *ch* (z. § 98 G).

Opmerk. *Twintich*, vergeleken met het Ohd. *zweinzug* (Ags. *twaentig* in de Lindisf. en Rushw. gosp.), zou aan een zelfde proces kunnen doen denken, ware 't niet, dat het normale Ags. *twentig*, dat kwalijk met verkorting uit *twaentig* kan zijn voortgekomen, op een Ogerm. prototype *twentig*, met korte voc., wees.

In *trop* Fr. 4366, Sp. 1^5, 46, 40; 3^7, 30, 33; 3^4, 41, 10; 4^2, 24, 80; Rkr. 2698, W. 2128, Nb. 10, 188, Rb. 8756, 22928, Rein. 2, 858, *getropt* Segh. 10359, 10367, steekt het Ofra. *trops* (Mlt. *troppus*).

Is *genochte*, *genuchte* Ovl. G. 1, 80, 479, Lutg. 1, 748; 2, 1037, enz. (Ohd. *ganuht*, *ganuhti*) werkelijk afgeleid van *genoeg* (Ohd. *ginôg*, *ginuag*), dan levert het een voorbeeld van vroegtijdige verkorting; (*ghenuechte*, *ghenuecht* Nd. 1212 v., 2141, Lutg. 1, 179, Luc. 436, Beatr. 407, 461, Rein. 2, 7443, Ro. 4487, Plag. 593, Ovl. G. 3, 114, 152, Bm. 6, 197, 367, Sp. 2^1, 9, 44; 2^3, 31, 78; 31, 174; Bj. 6, 5197, 6584, Wr. 2, 874; 3, 2412, 2469, Teest. 4023, 4080, 1316, enz., vgl. ben. § 48, en *genoechte*, *genouchte* Nb. 3, 2710, Vm. 2, 181, 138, Sp. 3^7, 4, 58; Vm. 1, 344, 6; 2, 212; Bj. 1, 366, Rein. 2, 939, 4159, Mel. 517 v., 1509, Luc. 887, 1013, 1059, enz., beantwoorden aan het Ohd. *ginuogida*, uit **ginôgida*).

§ **6**. Een *i*, uit *î* verkort ten gevolge der verzwakking van het vroegere bijaccent, vertoonen verscheidene substantieven en adjectieven, met een oorspronk. uitgang *-în*, *-kîn*, als b.v. *goudin*, *guldin* Parth. 594, Dml. 3, 152, 318, BvS. 248, Bm. 6, 311, Rb. 31484, 4739, 4744, 4778, Br. 867, *heidin* Dml. 3, 145, 135, Rb. 23719, 4478, 8859, 6801, Dml. 3, 150, 263, Bj. 2, 1128, Parth. 4287, 4288, *kerstin* Dml. 3, 158, 506, Rb. 5648, *maerberin* Nb. 10, 201, *dornin* Dml. 3, 160, 546, *wullin* Cass. 45, Dml. 3, 159, 535, *erdin* Rog. 1106, Ovlg. 441, 29, *ossin*, *tarwin*, *wederin* HdH. K. 1173, 1353, 1357, *stalin* Br. 1411, W. 7280, 7530, *steenin* Rb. 5056, *meiskin* Dml. 3, 116, 53, *deelkin* Dml. 3, 95, 26, *sonekin* Rb. 33388, *kindekin* Dml. 3, 121, 7, *broederkin* Bm. 6, 309, *boom-*

kin, *padekin*, *pluumkin* Ovlg. 236, 102; 235, 67; 266, 988, *ghersekin*, *crudekin* Ovl. G. 2, 35, *vaetkin* Rb. 3457, *kalvekin* Rb. 9082, *welpkin* Nb. 3, 1561 v., *herssinbeckin* Sp. 4^3, 48, 53, *beckin* W. 6738 (Ohd. *bechîn*). Dat het letterteeken *i* hier somtijds alreede diende om een onduidelijken, uit de verkorte voc. ontwikkelden klank voor te stellen, behoort natuurlijk tot de mogelijkheden. Voor het nog niet ongebruikelijke eener uitspraak *ì* pleit intusschen *stalijn* (l. *stalin: in*) Br. 1411, terwijl de spelling *-in* het stellig bewijs levert, dat aan zulk een onduidelijke vocaal in alle geval eenmaal een verkorte is voorafgegaan.

Opmerk. In *eigin* Sto. 1, 734, 739, Mart. 1, 528 v., Ovlg. 29, 7; 86, 10; 87, 9 en 10; 110, 10; Al. 9, 1145, W. 76, Bm. 1, 69, Cass. 1593, Dml. 3, 122, 40 en 48, Rb. 33393, 3158, 3153 v., 3409, 9189, (: *ghewin*, *in*) The. 379, Rog. 1529, enz., was de korte klinker oorspronkelijk (vgl. Ohd. *eigin*, *eigina*, naast het Got. substantief gebezigde *aigin*, eigendom). Evenzoo waarschijnlijk in *morgin* Dml. 3, 189, 108; 192, 192; Sp. 4^3, 48, 46, Rb. 3885, 3941, 4142 en v., 4520, 5028, enz. (Got. *maurgins*).

Voor de *ì* van *boekin*, *teekin*, *gewapint*, *lendin* en *lentin* z. ben. § 30 *d*, opm. 1.

§ **7**. Een gelijke verkorting der voc. vertoont ons het suffix *-lich*, *-lichen* (voor *-lîch*, *-lîchen*) van Mhd. adjectieven en adverbia (vgl. WEINHOLD *Mhd. Gr.* § 16), alsmede de daarmede overeenstemmende Mnl. uitgang *-lick*, *-leke*, *-leken* (vgl. § 18, 19 en 26 *a*). Zie b.v. naast het normale onverkorte *dodelijc*, *eiselijc*, *vromelijc*, *grootelijx*, *dorperlike*(*n*), *tilike*(*n*), *huwelijc*, enz., ook *dodelic*, *eyselic*(*k*), *vromelic*(*k*), *tilic*, *nuttelic*, *huwelic*(*k*), en dergel., passim, waar het teeken *i*, zelfs wanneer het wellicht alreede nu en dan de onduidelijk geworden voc. voorstelde (z. ben. opmerk. 1), toch op een oudere uitspraak *ì* wijst; en *haesteleke* (: *ontweke*, *wreke*, *gereke*, *breke*) Rb. 28502, Borchgr. v. V. 1033, Parth. 6510, Lsp. 3, 19, 68, *sekerleke* (: *spreke*) HdH. K. 378, *eenparleken* (: *weke*) Dml. 3, 101, 18, *sekerleke* (: *steke*, *breke*, *weke*) Sp. 3^4, 11, 58; 3^5, 35, 31; 3^3, 48, 36; Rb. 23884, Teest. 2888, *eweleke* (: *beke*) Vdl. 3958, *suverleke* (: *beke*) Sp. 4^2, 63, 13, *corteleke*, *sekerleke* (: *breke*) La. 4, 2471, 10476, *jammerleke* (: *weke*) Vdl. 1625, *corteleke* (: *peke*) Rb. 28800, *hovesscheleke* (: *weke*) Sto. 8, 215, *sekerleken* (: *spreken*) Bm. 1, 29, 97, *gemeenleke* (: *spreke*) Rb. 32372, *neersteleke* (: *weke*) La. 3, 8587, *bitterleke*, *sekerleke* (: *steke*) W. 9763, 10116, *heymeleken* (: *geneken*) Lutg. 1, 705, *geesteleke*, *ernsteleke*, *nideleke*, *tameleke*, *eersameleke*, *starkeleke*, *vriendeleke*, enz. enz., *met*, *te huweleke*, pass. (z. o. *huweleke*: *weke*, *spreke*, Sp. 3^6, 5, 49; 3^2, 5, 7; Bj. 6, 303, enz.), *naleecs*, *goedleex*, *liefleecs*, *godleecs* (uit *nalekes*, *goedlekes* enz.), Vm. 2, 427, Bj. I, bl. 588 v., Ro. 1204, 9722, Sp. 1^6, 17, 43, *wijfleecke doghet* Vm. 1, 80, 79; met

apocope der *-e* bij de adverbia, ook *ontfanckeleec* Vm. 2, 392, 393, *nutteleec* Nb. 10, 340 v., *leleec* Nb. 12, 321, *eenpaerleec* Nb. 12, 982, *tileec* Mask. 228, *pileec* Mask. 229, Parth. 6927, *blideleec* Parth. 2487, *messeleec* Bm. 6, 185, *wetteleec*, *ghemeinleec*, *puurleec*, *vergancleec*, *orberleec*, *vriendeleec*, *onsteleec*, *gcheleec*, *erfeleec* Bj. I, bl. 707, 708, 722, 737, 738, 763, 764, 800, 802, *onkersteleec*, *ordeleec*, *wetteleec* Plag. 1110, 2176, 2187, *messeleec* Bm. 6, 185, *blideleec* Bm. 6, 209, *simpeleec* Teest. 1576, *vriendeleec* Ro. 724, *costenleec* Ro. 4507, *liefleec* Ro. 9660, *swarleec*, *qualeec*, *starkeleec*, *orborleec*, *loefleec* Lorr. 2, 182, 698, 849, 954, 2543, 2578, *eersamleec*, *tameleec*, *pijnleec* Bm. 4, 65 e. 66, *ghemackeleec* Heelu 3005, *rikeleec*, *subtileec* Vm. 1, 309, 23; 313, 198; 335, 56, *licteleec*, *eweleec* Lipp. 47, 72, *haesteleec*, *smekeleec* Dr. d. here 93, 178, enz.

Invloed van de verbogen vormen, met zuivere *e*, had voorts de ontwikkeling veroorzaakt van een onverbogen subst. of adjectief *huweleec* Parth. 3741 v., Lsp. 2, 44, 95; 3, 9, 12 en 19; Sto. 5, 1200, Hl. 48, 12 v., Heelu 755, 3452, *dorperleec* Ro. 6541, *wijfleec* Vm. 1, 79, 22 en 44; 81, 84; 377, 39, *messeleec* Lipp. 107, *geestcleec* La. 3, 10376, enz., en van een samenstelling of afleiding, gelijk *hertleecheit* Vm. 1, 396, 79, *oedeleecste* Bj. 5, 571; terwijl er omgekeerd, in navolging van den vorm des nominatiefs, met *i*, een zeldzaam gebezigd nomen of adverb., op *-licke*(*n*), was ontstaan, dat b.v. is aan te treffen in *dorperlicke* (: *stricke*) Rb. 34472 v., *getrouwelicke*, *blidelicke*, *crachtelicke*, *fellicke*, *ghemenentlicke*, *sekerlicke*, *jammerlicke* (: *rycke*, *ricke*, z. ben.) Tro. 1070, 3547, 3659, 3813, 4602, 4787, 5907, 10814, 6479, 6696, 8387, *fellicke* (: *ghelycke*, z. ben.) Tro. 4727, en *sekerlicke*, *qualicke*, *cortelicke*, *vreselicke*(*n*), *mordelicke*, enz., passim in Tro., waar gewis geen andere uitspraak zal hebben geheerscht dan in *getrouwelicke*, enz. (: *ricke*).

Opmerk. 1. Ook elders vinden we een dergelijk *-licke*, b.v. in *coestelicke* D. W. 7, 34, *gestadelicke* Sp. 2^5, 14, 46, *wettelicke*, *ewelicke* Vm. 2, 363, 364, 365 (in Westvl. stukken), *ontfermelicke* Bj. 6, 7189, hier echter zonder eenig middel om de waarde des klinkers in questie te bepalen. Hetzij in deze vormen intusschen nog de duidelijke klank heerschte, hetzij die alreede door den onduidelijken was vervangen, in ieder geval levert de spelling der woorden het bewijs voor de boven besproken verkorting.

Juist ditzelfde geldt natuurlijk ook voor de *i* en *e* in *dodelic*(*k*), *vromelic*(*k*), enz., *menschelec*, *ghesellec*, *eyselec*, *ewelec*, *swaerlec*, *leelec*, enz., passim, in *lelecke* Wis. 680, Ro. 6628, 8137, 8142, *edelecke* Ro. 6621, *swaerlecke* Ro. 9902, *wettelecke* Bj. I, bl. 802, *sonderlecker* Vm. 2, 428, enz., en in *Heinrec*, *Heinrick*, *He*(*i*)*nricke*, *He*(*i*)*nrecke*, *Diederick*, *Diedericke* Sp. 3^7, 53, 23; 57, 21 en 77; 4^2, 68, 63; 4^3, 1, 59; 30, 49; 29, 82; 28, 19; 3^1, 6, 26; 3^6, 17, 83; Ro. 9901, 9930, 9970, Rkr. 301, 1141,

4489, 4520, Bj. 6, 292, 3691, Bm. 2, 140; 7, 303, enz., voor en n. *Heinrijc*, *Heinrike*, *Diederijc*, *Diederike*, pass.

Opmerk. 2. Met betrekking tot het oostelijk Mnl. *ricke*, *rick* Tro. 1071, 3548, 3969, 3660, 3814, 4603, 4786, 5906, 6478, 6697, 8386, 10813, 5451, 6528, 6605, 6606, 6737, 9402, D. W. 7, 37 (in een stuk uit Limb.), en *gelick* Tro. 4728, D. W. 7, 38 (Limb.), voor *rijke*, *gelijc*, vergelijke men het Mdh. *rich*, voor *rîch*, en *gelich* (: *mich*), voor *gelîch* (z. WEINH. *Mhd. Gr.* § 16).

Opmerk. 3. Voor de verkorte voc. van het enclitisch of met zwakken toon gebezigde *wi*, *gi*, *i* (uit *ji*, in *hebdi*, *gadi*, enz.) z. ben. § 30 *a*, opmerk. 1 en 2.

§ **8**. Een ontwikkeling, tegenovergesteld aan de boven in § 4 besprokene, nam. overgang van de onzuivere qualiteit tot de zuivere, is bij de oorspronk. korte vocaal waar te nemen:

a. vóór *r* + consonant (zeer vaak), b.v. in *aerch*, *aerm*, (*h*)*aernasch*, *aerbeit*, *daerm*, *ic*, *hi daerf* (vgl. § 220), *gaernaet*, *haert*, *haerpe*, *maerke*, *Denemaerken*, *paerlement*, *paerkement*, *paerdoen*, *saerk*, *scaerde*, *scaerp*, *staerc*, *spaerken*, *swaert* (adj.), *taerwe*, *vaert*, *waerm*, de praeterita sing. *baerch*, *bedaerf*, *verdaerf*, *caerf*, *staerf*, *swaerf*, *waerf*, *waerp*, *waert* (vgl. ben. § 140), *beerch*, *ghebeerchte*, *deerde*, *deertien*, *deertich*, *deerven*, *diveersch*, *dweerch*, *eerde*, *eernst*, *eerven*, *gheerne*, *gheersten*, *gheerwen*, toebereiden, *heert*, *gheheermen*, rusten, (*h*)*eersenen*, *heerfst*, *heerde*, pastor, *keerf*, *keerke*, *keerse*, *Keerst*, *cleerck*, *cleergie*, *Meerlijn*, *meerken*, *peers*, *peert*, *Peersen*, *besceermen*, *steert*, *sceerf*, *sweerc*, *sweert*, *steerven*, *veers*, *weerc*, *weerken*, *weerden*, *weerpen*, *weerven*, *weers*, *weert* (subst. en adj.), *verboerghen*, *boergh*, *boerst*, *boerne*, water, *foertse*, *gefoermeert*, *Joordane*, *noetdoerft*(*ich*), *wi*, *si doerven*, *gi doerft* (vgl. ben. § 220), *bedoerfte*, *doorp*, *doorper*, *doorne*, *goorden*, *goordel*, *coorf*, *coert*, *poort*, *moerghen*, *oers*, *oor-* in *oorconde*, *oorloghe*, *spoerkel* (o. a. Bm. 2, 139), *stoerm*, *gi stoerft*, *si stoerven*, *ghestoerven*, *soorghe*, *toorne*, *toorn*, *voort*, *voorders*, *voorme*, *verwoerghen*, *si woerpen*, *ghewoerpen*, *hi woert*, *si woerden*, *ghewoerden*, *woerm*, *woert*, *antwoerde*, *Artuur*, passim, voor en naast een oorspronk. *arch*, *arm*, *harnasch*, enz. (z. verder ook § 13, 15, 23, 35 en 51);

b. vóór een dubbele *rr* (zelden); vgl. *ic*, *hi daer* Tro. 6800, Rein. 1, 239, 4368, La. 3, 21197, 22316, 22953, Ro. 6703, *du daers*, *du doerst*, *doerstu* La. 3, 22863, Vm. 1, 31, 19, *gi doert*, *doerdijt* La. 2, 26193, Hl. 36, 63, *hi poerde* The. 1576, *poringhe* Segh. 578, 1119, *veer*, *vere*, Cl. 71, 84, 112, Gd. 10, 3; 12, 8; 18, 3; 31, 4; 82, 16; ms. g. 18 v. 121 r. Tro. 11057, Sprw. 454, 659, D. W. 7, 379, *eeren*, boos worden, Segh. 1399 v., *vereert*, toornig, La. 3, 18696, Bm. 10, 52, 31, *beert*, brandt, Bm. 10, 52, 32, v. en n. de meer gewone vormen *ic dar*, *du dars*, *du*

dorst, *dorstu*, *gi dort*, *dordijt*, *hi porde*, *porringhe*, *ver*, *erren*, *verert*, *bert* (voor de *r* alhier = *rr*, vgl. § 126 *n* en *p*);

c. vóór *l* + conson. (niet vaak); vgl. *haelf* Sp. 3², 26, 52 v., Rubb. 48, *haelp* Bm. 3, 114, Vm. 1, 308, 15, Bra. 1252, *ontsteelt* Rubb. 93, *gheelt* Dml. 3, 127, 27 v., Vm. 1, 325, 44; 348, 27; Buskenbl. 109, 111, 156, 162, 178, Ovl. G. 1, 79, 447, 448, 455 en 458, (*ver*)*beelghen* Dd. 2, 1707, Nb. 2, 920 v., *teelghen* Nb. 2, 919 v., en *teleg* Nb. 2, 1074 v. (met diaeresis, vgl. § 82 *b*), *heelsch* Rog. 606, Dd. 1, 3258, *heelm* Flor. 437, *sceelt* Drie d. here 76 en 77, *geweelt* Glor. v. Br. 561, Al. 9, 1182, Grb. 2, 3388, *geweeldich* Sp. 3⁸, 62, 81, *woelve* Nb. 2, 893, *voelghen* Al. 5, 1153; 6, 946; Dd. 2, 2715, voor de normale en oorspronkelijke vormen *half*, *halp*, *ontstelt*, *ghelt*, *belghen*, *telghen*, *helsch*, *helm*, *scelt* (van *scelden*), *gewelt*, *geweldich*, *wolve*, *volghen; sceelghe* Vm. 3, 433, 434, uit *scelghe* Vm. 4, 343 (voor *scelleghe*, uit *scellinghe*, vgl. § 129 *l*); ook *heelft* Sp. 1⁷, 99, 12, en *heelt*, met syncope der *f* (z. § 129 *c*), alsmede *helecht*, *helicht*, met diaeresis en *ch*, uit *f* (z. ben. § 98 C en vgl. § 82 *b*), naast het gewone *helft*(*e*);

d. vóór *nd*, *nt*, *ng*, *nc* (blijkbaar niet algemeen in gebruik); zie *eende* ms. f. 19 v., *misweende*, ongeluk, Tro. 2317, *reente* (: *gebeente*) D. W. 8, 82, *tweent* Ro. 11590, *gesont*, blijkens het rijm op *gehont* (d. i. *gehoont*), Sp. 2³, 9, 86, uit te spreken als *gesoont*, voor en n. *ende*, *miswende*, *rente*, *twent* (uit *twint*), *gesont; peenghe* Vm. 4, 333, Bm. 7, 91, uit *penghe* Vm. 4, 341 (voor *penneghe* Rkr. 7687, Nd. 329 v., uit *penninghe*, vgl. § 129 *l*); *kijnt*, *kijnder*, Sto. 9, 449, 456, 457, 459; 2, 1201; 1, 840; Bvh. 21 v., 39 v., 195 v., Nhl. 718 v., *vijnt* Sto. 2, 1202, 1216, Hl. 76, 28; 80, 148; 6, 122 (waar *vint* wegens het rijm op *schijnt* als *vijnt* te lezen is), *vijnden* Vm. 2, 379, 13 v., Nhl. 161 v., *bijnt* Hl. 34, 128, *bijnden* Vm. 2, 379, 14 v., *verslijnt* Lsp. 1, 23, 76, *onderwijnden* Lsp. 1, 45, 99 v., *verblijnt* Bvh. 22 v., *serpijnt* (uit *serpint*, wisselvorm van *serpent*, vgl. § 26 *b*) La. 2, 28338, 28348, 29313, 29344, 29348, 29351, enz., *drijnct* Dml. 3, 13, 282, Lsp. 3, 24, 51, *conijnc* Ro. 1123 v., Am. 1, 432; 2, 1792, 1969, 5895 (waar het in de spelling *coninc* rijmt op *pennijnc*), *pennijnc* Am. 2, 5894, 5090, *varijnc* Am. 2, 4106, misschien ook *dinc* (: *conijnc*, *varijnc*, *pennijnc*) Am. 2, 1793, 1970, 4105, 5089, *brijnghen*, *zijnghen* Nu noch 174, 175, v. en n. *kint*, *kinder*, *vint*, *vinden*, enz.; en voorts passim in Flandr. 1, Dram. P. 286—328, Ovlg., fgl., fgs., GR., St., Pass., Parhl.: *blijnt*, *bijnden*, *brijnghen*, *dijnck*, *verdijnghen*, *gedijnghe*, *dijncken*, *drijncken*, *dwijnct*, *gijnc*, *hijnderen*, *kijnt*, *mijnste*, (*ver*)*mijncken*, *rijnc*, *sijnghen*, *scijncken*, *verslijnden*, *twijnt*, *vijnden*, *vijngher*, *vijng*, *wijnt*, *wijncken*, *wijnter*, *onderwijnden*, *onderlijnge*, *varijnc*, *jongelijnc*, *vingerlijnc*, enz.;

e. vóór *cht* (kennelijk eveneens in beperkt gebruik); zie (*al*)*maechtich* Rkr. 8208, Luc. 188, *slaechten* Dd. 1, 547, *naecht* Nb. 2, 2851 v., *moechte* Lorr. 2, 1578, Al. 3, 603; 5, 735, 1186; 6, 598; Lorr .M. 1, 281, Limb. 1, 1216, Flandr. 1, 870, *leeftoocht* Am. 2, 5289, *geroochte* Am. 1, 3701, *vloecht* La. 2, 26706, *vloechten* Vdl. 3340, *vroechten* Parth. 1547, 4460, *du voocht* Ovl. G. 2, 58, 134 (vgl. § 210 *a*), *doechter* Luc. 196, *gereecht* Al. 7, 580, *suucht*, ziekte, Cr. d. Mane 222, voor en naast (*al*)*machtich*, *slachten*, *nacht*, *mochte*, *leeftocht*, *gherochte* (van *raken*, z. ben. § 203), *vlocht*, *vlochten*, *vrochten* (wisselvormen van *vlucht*, *vluchten*, *vruchten*, z. § 36 *b*, opm. 2), *du vocht*, *dochter*, *gerecht*, *sucht;* en *ghedoochte* Am. 1, 5530; 2, 6097, *hi doechte* pr. 309, *bedoocht* Ovlg. 504, 364, *broechte* Dml. 3, 146, 154, *ghebroecht* pr. 302, v. en n. *ghedochte*, *hi dochte*, *bedocht*, *brochte*, *ghebrocht* (vgl. § 34 *b*);

f. vóór *st;* in de vreemde woorden *beeste*, *feeste*, *foreest*, *geeste* of *jeeste*, verhaal, *tempeest* (Ofra. *beste*, *feste*, *forest*, *geste*, *tempeste*) en *queeste*, het zoeken (Ofra. *queste*), waarnevens ook *queste;* alsmede in geographische eigennamen, op *-eester*, als *Wincheester* La. 4, 320, 354, 404, 486, 595, 787 en p. ald., Sp. 3^5, 13, 63, *Loncheestre* Rkr. 4618, *Liceestre* Ve. 1, 49; 2, 25, *Glouceestre* Bj. 7, 14456, 14496, 14506, 14037, enz.; anders zelden, als b.v. in *vaeste* R. v. Mont. 1511, *raeste* D. W. 8, 74, *coestelicke* D. W. 7, 34, *ten weesten* Nb. 3, 2356, *seeste* Bm. 5, 107, Dd. 3, 1966, *du beest* Vm. 2, 366, *woeste* D. W. 7, 34, v. *vaste*, *raste*, *costelicke*, *ten westen*, *seste* (ordinale), *du best*, 2de p. s. praes. ind., *woste*, praeter. van *weten* (z. § 230);

g. vóór *s*(*s*), uit *chs* (z. § 126 *w*), doch slechts een paar maal; z. *zees* Vm. 2, 366 (5 m.), en *waesdom* Ro. 4931 v., Hl. 2, 80, 195 en 215, pr. 267, voor *zes*, *wasdom*.

Voor de vocaal*verlenging*, welke met de syncope eens onmiddellijk volgenden medeklinkers gepaard ging, zie ben. § 129 *i*.

Voor de *î*, uit *i*, in *bî*, *mî*, *dî*, *sî*, *vîant*, *nîe*, *Wijnand*, *Boudewijn*, enz., zie § 30 *a;* en voor de *verlengde* voc. in *boekijn*, *teekijn*, *wapijn*, enz., § 30 *d*.

Opmerk. 1. Of de besproken wijziging van qualiteit zich in *alle* woorden, met eertijds korte voc. vóór *r* + conson., had ontwikkeld, durf ik niet beslissen. *Herte* en *wortel* b.v. herinner ik mij niet als *heerte*, *woortel* te hebben gelezen. Dat echter, gelijk FRANCK meent (*Mnl. Gr.* § 56), de verbinding *rt* in den „inlaut" het ontstaan der *ae*, *ee*, enz. zou hebben verhinderd, wordt weerlegd door vormen, als *aerten*, *paerten* Segh. 483, 484, *maertelaere* Sp. 3^6, 2, 32; 45, 38; 3^5, 12, 51 en 64; 3^3, 7, 110; 17, 65; 18, 10; Rkr. 1769, 3398, *gemaertelijt* Sp. 3^6, 15, 32, *maertilie* Sp. 2^7, 38, 70, *Maerte* Sp. 3^6, 54, 62; 3^7, 17, 8, Rog. 1417,

1429, *meerte* (verbogen vorm van *meert*, markt) Bm. 10, 110 en 117; 5, 87; 7, 108, 299 en 302, *paertie* Sp. 3^5, 7, 54; 37, 21; 3^6, 1, 17; 45, 28; 1^5, 56, 24; *Kaertago* Sp. 3^4, 37, 23; 35, 39, 10 en 27; 3^5, 55, 77; 3^6, 26, 34; 3^5, 15, 25, *swaerte* Rein. 1, 1694, *quaertier* Limb. 2, 1659, 1665, 1669, Am. 2, 1644, *poertael* Rb. 33289, 33321, 33347, 33652, *moertel* Am. 2, 404, *moertere* Sp. 1^5, 10, 108, *hoerten* La. 2, 25814, *poerte* Rein. 1, 520, *poertier* Segh. 6048, *stoerte* Segh. 11426 v., praeter. van *storten*, enz. enz.

Opmerk. 2. *Weelc* Al. 3, 940, 987, 1269, Ovl. G. 2, 105, 55; 117, 28; 119, 182, en *soelk*, Al. 6, 893; 8, 469, laten zoowel een verklaring toe uit **welec*, **solek* (Os. *hwilic*, *sulic*) als uit *welc*, **solc* (vgl. Ags. *hwilc*, Ohd. *solh*, en boven § 3).

Feel Flov. 229 en 303, voor *fel*, is het eenige vb., dat ik ken, van een ontwikkeling der zuivere voc. vóór *l*(*l*).

Opmerk. 3. Is misschien ook *gi coent*, *gi cuent*, *cuendy*, *ic*, *hi caent* (voor *gi cont*, *cunt*, *cundy*, *cant*), z. § 222 *c* en 223, opm. 4, aan den invloed van *nt*, *nd* (vgl. bov. *d*) toe te schrijven, en *wi*, *si conen*, *cuenen*, *gi conet*, *canic*, *du caens*, *du cones*, *coens*, *cuens*, *ic*, *hi caens*, z. t. a. pl., als navolging van dat *gi coent*, enz. te beschouwen?

Sijnt, sedert, dat we herhaaldelijk in de plaats van het gewone *sint* (Mhd. *sint*) aantreffen (z. b. v. Sto. 9, 458, Sp. 1^8, 15, 47; 3^4, 42, 6 en 22; 49, 6; 3^5, 2, 10; 1^1, 24, 20; 3^6, 7, 26; 20, 79 en 80; 27, 8; 30, 69; 60, 73; 4^2, 26, 25 en 50; 28, 66; enz.), komt overeen met het Mhd. *seint* (uit *sînt*), en mag alzoo niet uit den vorm *sint* worden verklaard.

Opmerk. 4. Ten opzichte van (*ghe*)*doochte*, *bedoocht* en *broechte*, *ghebroecht* (z. bov. *c*) zou men in twijfel kunnen staan, of hier de zuivere voc. wellicht ook een overblijfsel ware van den eertijds langen of liever gerekten klinker (vgl. § 5, 129 *i* en 203); daar zulk een vorm dan echter noodzakelijk uit *gedaechte*, *daechte*, *bedaecht*, *braechte*, *ghebraecht* (Ogerm. (Ogerm. *githâhta*, *thâhta*, *bithâht*, *brâhta*, *brâht*) had moeten zijn voortgekomen en wel de overgang eener *à* tot *ò* (z. ben. § 34 *b*), maar niet die eener *ae* (*â*) tot *oo* met zekerheid voor het Mnl. is te bewijzen, zoo kan de ontwikkelingsgang moeilijk anders zijn geweest dan we boven aannamen, d. i. *gedaechte* enz., *gedachte* enz. (z. § 5), *gedochte* enz. (z. § 34 *b*), *gedoechte* enz.

Omtrent *soochte*, *soechte* Nb. 7, 948 v., Am. 1, 3679, pr. 305, *ondersocht* pr. 345, *ghecoecht* Vm. 1, 101, Ovlg. 504, 363, *roechte*, bekommerde zich, Borchgr. v. V. 124, *zuechten* Fr. 981, moet het daarentegen in 't midden blijven, of de vormen uit *sochte*, *ondersocht*, *ghecocht*, *rochte*, *zuchten* zijn ontstaan, dan wel als overblijfsels mogen gelden van het oorspronk. *sôhta*, *gicôft*, *rôhta*, *sûfton* (vgl. § 5, 98 C en 203).

Opmerk. 5. De zuivere *o* van *coemst* Rb. 16245, 22163, Bj. II, bl. 532, Sp. 3[3], 47, 45; 3[5], 23, 16; 3[6], 48, 67; La. 2, 3647, Mlp. 1, 407, 986, 2976, Nb. 3, 2294, enz. (naast het gebruikelijker en oorspronk. *comst*) is toe te schrijven aan den invloed van *comen*.

Vormen, als *ghedoechsaem*, *eersaem* Mlp. 1, 499, 1213, 2593, Dml. 3, 184, 61, Lsp. 3, 3, 386, 1191 en 1194; 15, 13, 244 en 284; 26, 7; 2, 45, 148; Dd. 2, 2021; 3, 184 v.; Cl. 12, Chr. 1545, Ovl. G. 2, 53, Wr. 3, 791, *(on)gehoersaem* Lsp. 1, 37, 13, Dd. 3, 184 v., Chr. 1779, Cl. 26, 38, 110 en 112, *gespaersaem* Bj. 7, 17075, *vreetzaem* Cl. 12 en 45, *lancsaem* Hl. 96, 61, hadden zich onder invloed van de zuivere *a* der verbogen casus ontwikkeld naast de meer gewone en oorspronkelijke op *-sam* (vgl. b.v. *gehorsam* : *quam*, *vernam*, Rein. 1, 2572; 2, 2594, Sp. 3[1], 38, 67, Mask. 1004, *lofsam* : *quam*, *gram*, Rog. 1169; Rein. v. Mont. 1191, Bj. 6, 522, Huon 2, 3[de] col., vs. 40, Parth. 5192, Limb. 1, 1764; 6, 2038; Luc. 5229, *vresam* : *quam*, *vernam*, *gram*, Ri. 541, Ovl. G. 1, 30, 2579, Bra. 2049, *(on)ghedoechsam* Sp. 2[1], 87, 165, La. 3, 6154, 6216, Sp. 2[6], 76, 104; 2[4], 46, 59; *eersam* Dml. 3, 215, 60, Vm. 1, 85, 129, en : *quam*, *nam*, Ovl. G. 1, 82, 657, Bj. 5, 4361, *wilsam* : *quam*, Ri. 831, enz.).

DE ONZUIVERE EN DE ZUIVERE *A*.

§ **9**. De onzuivere *a*, d. i. *à*, beantwoordde gewoonlijk aan een eertijds korte *a;* somwijlen ook aan een uit *â* verkorte vocaal. Zie b.v.: *dach*, *graf*, *lang*, *gast*, *sach*, *nam*, *quam*, *was* (subst.), enz. (Os. *dag*, *graf*, *lang*, *gast*, Ondfr. *sag*, *nam*, *quam*, *wahs*, enz.); *balmont*, *baldadich*, *hi hat*, *gehat*, enz. (vgl. § 3 en 4 *b*); *brachte*, *gebracht*, *dachte*, *ghedacht*, *sachte* (Ogerm. *brâhta*, *brâht*, enz., z. § 5).

§ **10**. De zuivere *a*, *ae* beantwoordde in opene lettergrepen aan een eertijds korte *a* of aan een eertijds lange *â* (Got. *ê*); b.v. in *waken*, *dragen*, *samen*, *sake*, *water*, *dages* (genit. v. *dach*), *name*, *vader*, *varen*, enz. (Os. *wacon*, *dragan*, *saman*, *saka*, *watar*, Ondfr. *dagis*, *namo*, *fader*, *faran*, enz.); *daede*, *laten*, *salich*, *slapen*, *wapen*, *waenen*, *mane*, *maelen*, schilderen, *maere*, beroemd, *wi gaven*, *namen*, *quamen*, enz. (Got. *dêdeis*, *lêtan*, *sêls*, *slêpan*, *wêpn*, *wênjan*, Os. *dâdi*, *lâtan*, *sâlig*, *slâpan*, *wâpan*, *wânian*, Got. *mêna*, *mêljan*, *mêrs*, *gêbum*, *nêmum*, *qêmum*, Ondfr. *mâno*, *mâri*, *gâvon*, *nâmon*, *quâmon*, enz.).

Dat die beide zuivere *a*'s, ofschoon van verschillende herkomst, ten gevolge van het afnemen der quantiteit van de lange vocalen, waren samengevallen, althans niet merkbaar meer van elkaar verschilden, leert ons het veelvuldig gebruik van rijmen, als: *waren* (Got. *wêsum*, Os.

wârun): *ontfaren* (Got. *faran*); *versagen* (Got. *sêhwun*, Ondfr. *sâgon*): *verdragen* (Got. *dragan*); *si spraken* (Ogerm. *sprâcun*): *maken* (Ohd. *macon*); *ghenaken* (Ondfr. *ginâcon*): *maken; ongemake* (Ohd. *ungimahe*): *wrake* (Os. *wrâca*); *ane* (Ondfr. *ana*): *mane* (Got. *mêna*, Ondfr. *mâno*); enz. enz. Vgl. ben. § 48, opm. 5.

§ **11**. De zuivere *ae* beantwoordde in gesloten syllaben aan een eertijds lange *â* of, in bepaalde gevallen (z. bov. § 3 en 8), aan een eertijds korte *a;* b.v. in *daet*, *jaer*, *mael*, tijd, keer, *naelde*, *haer* (subst.), *raet*, *scaep* enz. (Got. *dêds*, *jêr*, *mêl*, *nêþla*, Os. *dâd*, *jâr*, *mâl*, Ohd. *hâr*, *rât*, *scâf*, enz.); *gi gaeft*, *quaemt*, *saegt*, enz. (Ondfr. **gâvot*, **quâmot*, **sâgot*, enz.); *hi maect*, *maecte*, *gemaect*, *maende*, *gemaent*, *des daechs*, *hi vaert*, *gi draecht*, enz. (Os. **makod*, *macoda*, *gimacod*, *manoda*, *gimanod*, *dages*, *farid*, **dragad*, enz.); *aent*, *baeldadich*, enz., *aerch*, *aerm*, *haelf*, *slaechten*, enz. (z. laatstgen. §§).

Dat ook deze beide *ae*'s waren samengevallen, bewijzen rijmen, als *vaert* (Ohd. *fart*) : *vervaert* (Ohd. *gifârêt*, bedreigd); *gi draegt* (Os. **dragad*) : *gi saegt* (Ondfr. **sâgot*); *gi vaet* (Os. **fâhad*) : *gi slaet* (Os. **slahad*); enz. enz.

§ **12**. In opene en (ten gevolge van syncope) gesloten lettergrepen wisselde de Mnl. zuivere *e* (= oudere *e* of *i*, of ook „umlaut" der *a*), door een *r* gevolgd, zeer dikwijls met *a*, *ae*. Vgl. *(ont)baren*, *(ont)baert* Al. 1, 1056, Grb. 2, 5282, Rein. 2, 5128, Vm. 2, 180, 128; 190, 396; Lsp. 2, 4, 6, W. 2322, Bm. 3, 109, 56, *bare*, verscheurend dier, Sp. 2^3, 29, 32; 2^6, 6, 41; Nb. 2, 3779, 3816; 12, 1257 v., Rein. 1, 2465, Rb. 13102 v., 13113 v., enz., *barinne* Nb. 2, 3785, *aren*, beploegen, Lsp. 1, 25, 106, *daren*, *hi daert*, *du daers*, *daerde*, *gedaert*, kwaad doen, Lsp. 2, 61, 64 en 66, W. 4169, 4671, Wis. 235, Ve. 1, 23, La. 4, 2814, C. e. El. 900, Sp. 1^5, 70, 32, enz., *gare*, begeerte, Tro. 10593, La. 2, 2955, 3116, 9097; 4, 7462, 2486, 3569; Sp. 2^2, 22, 49; 2^4, 36, 67; 2^6, 77, 81, Hl. 57, 68, enz., *wijchgare*, begeerig naar strijd, La. 4, 906, *(be)garen*, *(be)gaert*, *(be)ghaerde*, verlangen naar, Fr. 1925, 9534, Lsp. 1, 48, 20; 2, 57, 12; Bj. 3, 1072, Bm. 3, 109, 55, Sp. 3^8, 53, 58, Rb. 4628, 6185, Nb. 3, 1060, Limb. 1, 720, La. 2, 7090, Mart. 1, 178, enz., *begaerte* Fr. 2199, Luc. 2083, *ghinghebare* W. 3488, Nb. 8, 362; 10, 668; *hare*, leger, W. 2467, La. 2, 33813; 4, 6147; Ve. 4, 53, Mask. 804, *hare*, hierheen, pass., *mareminne*, *maerminne* Nb. 4, 908 en v.; 12, 1296 v., 1308 v.; *ghenaren*, *ghenaerde*, *ghenaert*, voeden, W. 326, Hl. 12, 152; 2, 158; Mlp. 1, 1902, Nb. 3, 72 v., Tro. 4002, Nd. 583, *pare*, peer, Nb. 7, 492, 1016; 8, 45; Ro. 11672, *paerboem*, pereboom, Nb. 9, 603, *(be)scaren*, *bescaert*, Hl. 6, 147; 78, 77; 80, 177; Esop. 61, 43, Bj. 2, 4119, enz., *smare*, *smaer*, vet, Nb. 2, 1325 v., 1328 v., 1342 v., 3911 v., 1951 v.; 4, 47 v. en 61;

5, 1093 v.; 6, 842, enz., *smaren*, *besmaert*, bestrijken met vet, Nb. 2, 2263; 9, 631; Sp. 2[3], 12, 81, enz., *spare*, spies, La. 2, 38610, 38636, Segh. 8506, enz., *swaren*, *gi swaert*, een eed doen, W. 1768, 2046, La. 2, 38622, *sware*, wond, Lsp. 1, 18, 30, *(ver)taren*, *vertaerde*, *vertaert* Beatr. 3, Mlp. 3, 1202, Rb. 8614, Mart. 1, 179, Ro. 2400, Vm. 2, 167, 38, Sp. 2[2], 35, 27, Bm. 6, 212, 835, BvS. 406, enz., *warelt* Rb. 185, 414, Nb. 2, 2729 v., W. 878, 2560, 2814, 3153, *ware*, verdediging, Wis. 489, Ri. 21, *verwaren*, *verwaerde*, verdedigen, W. 2456, voor en nevens *(ont)-beren* (Ohd. *beran*, *antberan*), *bere*, *berinne* (Ohd. *bero*, *birin*), *eren* (Ohd. *erian*, Got. *arjan*), *deren* (Os. *derian*), *gere* (Ohd. *girî*), *gere*, begeerig (Ohd. *giri*), *(be)geren* (Ohd. *gerôn*), *begheerte* (Ohd. *girida*), *gingebere* (Mhd. *gingebere*), *here* (Ohd. *heri*), *here*, hierheen, o. a. Mask. 259, Cass. 915, Parth. 7834, Bj. I, bl. 697, 716, W. 4008, enz. (Ohd. *hera*), *mereminne*, met *mere*, zee (Ohd. *meri*), *gheneren* (Ohd. *nerian*), *pere* (Ohd. *bira*), *sceren* (Ohd. *sceran*), *smere* (Ohd. *smero*), *smeren* (Ohd. *smeran*, *smerwan*), *spere* (Ags. *spere*), *sweren* (Ohd. *sweran*), *swere* (Ohd. *swero*), *teren* (Os. *farterian*), *werelt* (Os. *werold*), *were* (Mhd. *were*), *verweren* (Ohd. *werian*).

In *baren*, voortbrengen, voor *beren*, was de *a* uitsluitend, in den pronominalen vorm *hare*, voor *here*, nagenoeg uitsluitend in gebruik gekomen (vgl. § 158, aan 't slot, en § 336 *c*). In *swaer*, schoonvader, Rb. 3638, 9638, 19797, voor *sweer* (Ohd. *swehur*), had zich, naar FRANCK's juiste opmerking (z. *Mnl. Gr.* § 47), de *a* ontwikkeld onder den invloed der verbogen vormen *swares*, *sware*, voor *sweres*, *swere*.

Opmerk. In één enkel woord wisselde de *a* ook af met *ê* (oorspr. *ai*), nam. in *hare*, dominus, Ve. 1, 52; 2, 47; 3, 9, opschr.; Sto. 8, 912, 1051; 10, 280, 921, n. het gebruikelijker *here* (Ohd. *hêrro*, *hêriro*).

Het zeer gebruikelijke *wale*, *wael*, naast *wele*, *wel* (Got. *waila*, Os. *wela*, *wel*), zou er toe kunnen verleiden den overgang der *e* tot *a* ook vóór *l* aan te nemen. Intusschen lette men op het Ohd. *wala*, dat, nevens *wela*, op een vroeger bestaan van twee verschillende vormen wijst.

Rijmen, als *begaert*, *vertaert* : *spaert* (Ohd. *sparêt*), *verswaert* (Ohd. *arswârit*) Mart. 1, 173—179, *gaer* (voor *gare*) : *jaer* (Got. *jêr*) Mart. 1, 333 en 335, *varen* (Os. *faran*) : *swaren* La. 2, 38621 en 22, getuigen voor de gelijkheid van, althans voor het geringe verschil in klank tusschen deze *e*, uit *a*, en de *a*, uit *a* of *â*.

§ **13**. Menigmaal was ook een *è* (= oorspr. *e* of *i*, of „umlaut" van *a*), vóór *r*, overgegaan in *à* of *ae* (met de in § 8 *a* vermelde wijziging). Zie b.v.: *arve*, bezitting, *arve*, erfgenaam, *aerde*, *arre*, *barch*, *bart*, plank, *barnen*, *barren* (vgl. § 126 *n*), *barsten*, *darde*, *bedaerven*, *darscen*, *dwars*, *garren*, o. a. Rein. 2, 6055, *garne*, *gaerne*, *harde*, *haerde*, pastor, *harte*, *hartoghe*,

hart, cervus, *geharmen*, *carvitse*, kreeft, o. a. Nb. 2, 3822, *carven*, *carmen*, *caermen*, *karsp*, *carstael*, *claerck*, *marren*, toeven, *marken*, *maerken* (verb.), *maerle*, *marct*, *maerct*, *naernst*, ernstig, ijverig, *paertrijs*, *part*, *paert*, *sariant*, *sarpent*, o. a. Vdl. 3971, *starre*, *sparsen*, *spaersen*, verstrooien, *starre*, *start*, *staert*, *starven*, *swarc*, *swart*, *swaert* (subst.), *tarden*, *varre*, ver, *vaers*, *varste*, uitstel, *warc*, *waerc*, *warden*, *waerden*, *warren*, *wars*, slechter, o. a. Tro. 8513, *warven*, *warpen*, *waerpen*, *waert* (adj.), *wart*, *waert* (subst.), *tegen-*, *jegenwa(e)rdich*, o. a. Bj. I, bl. 803, Boetps. R. 3, vs. 3, Lorr. 2, 2749, 3417, enz. enz., v. en naast *erve*, erfenis (Os. *erbi*), *erve*, erfgenaam (Ohd. *ervo*), *erde* (Os. *erda*), *erre* (Os. *irri*), *berch* (Ohd. *berg*), *bert* (Ohd. *bret*), *bernen* (Os. *brinnan*), *bersten* (Ohd. *berstan*), *derde* (Os. *thriddeo*), *bederven* (Mhd. *verderben*), *derscen* (Ohd. *drescan*), *dwers* (Ags. *þwirhes*), *gerren*, o. a. IV Mart. 132 (Mhd. *gerren*), *gerne* (Os. *gerno*), *herde* (Os. *hirdi*), *herte* (Os. *herta*), *hert* (Ohd. *hiruz*), *hertoghe* (Ohd. *herzogo*), *gehermen* (Ohd. *hirmjan*), *kervetse*, o. a. Rb. 18585 (Ohd. *chrebazo*), *kerven* (Mhd. *kerben*), *kermen* (Ags. *cirman*, uit **kermjan*), *kersp* (Ohd. *crisp*), *kerstael* (Ohd. *christalla*), *clerc* (Ags. *clerc*), *merren* (Os. *merrian*, Got. *marzjan*), *merken* (Ohd. *merkên*), *merle* (Mhd. *merle*), *merct* (Ohd. *merkât*), *meersch*, moeras (Ags. *mersc*), *nernst* (uit *en ernst*, z. § 83 *a*), *pertrijs* (Fr. *perdrix*), *pert* (Mhd. *pfert*), *seriant* (Fr. *sergent*), *serpent* (Fr. *serpent*), *spersen* (Ofra. *disperser*), *sterre* (Ohd. *sterno*), *stert* (Ohd. *sterz*), *sterven* (Os. *sterban*), *swerc* (Ags. *gisweorc*), *swert* (Os. *swerd*), *terden* (Ags. *tredan*), *verre* (Ohd. *ferro*), *vers* (Ohd. *fers*), *verste* (Ohd. *frist*), *werc* (Os. *werc*), *werden* (Os. *werdan*), *werren* (Ohd. *werran*), *wers* (Got. *wairs*), *werven* (Os. *hwerban*), *werpen* (Os. *werpan*), *wert* (Os. *werd*), *wert* (Ohd. *wirt*), *jegenwerdich* (Ohd. *gaganwertig*), enz.; alsook *Antwarpen*, *Marcurius*, *Parchevael*, *Harstal*, *Haerstal*, *Bartaengen*, *Harman*, enz., n. *Antwerpen*, *Mercurius*, enz. Zie ook *quaren*, -molen, Sp. 3[4], 26, 5, met diaeresis voor **quarne* (Os. *querna*).

Opmerk. In verbindingen, als *clercken* : *patriarcken* Hl. 31, 159 en 60, *arghet* : *geherberget* La. 2, 38005 en 6, *starck* : *werck* Mlp. 3, 993 en 4, Sto. 6, 282, Bra. 1701 en 2, *starff* : *verwerff* Mlp. 4, 1921 en 2, *scerme* : *arme* Limb. 7, 1201 en 2, *arch* : *berch* Limb. 8, 93 en 4, *sarc* : *werc* Al. 7, 821 en 2, *kerken* : *patriarcken* Sp. 2[5], 31, 63, Bj. II, bl. 24, *warme* : *erme* Bm. 7, 324, *Alvarren* : *vererren* Bj. I, bl. 117, *karmende* : *ontfermende* Bra. 1491 en 2, *arke* : *ghewerke* Rb. 4843 en 4, *harde* : *swerde* Rb. 14861 en 2, *onverre* : *carre* Nb. 5, 485 en 6, is òf *er* als *ar* òf *ar* als *er* te lezen (vgl. ben. § 23), tenzij de verschillende spelling misschien voor een tusschen de *à* en *è* inliggende qualiteit der vocaal mocht getuigen (vgl. *Vondel-gramm.* § 2).

§ **14**. Minder algemeen was een *à*, in pl. van *e* of *i*, vóór *ch*, *ck*, *nt*, *ns*, *ng*, als in: *Machline*, *Machelen* Sto. 4, 1076, 870, Bj. II, bl. 498, 500, 505, 520, 552; I, bl. 696, 697, 700, 707, 710; Rkr. 8910, *Machiel* Bj. 7, 8970, 11464, 14017, Vdl. 4893, *Atracht* Ve. 4, 41; 4, 48; 4, 49; Rkr. 4473, *biacht(e)* Fr. 5876, Nb. 3, 1920 v., Ovlg. 318, 128; 319, 136 en 145, *lachame* Sp. 3[7], 15, 10 en 58; 16, 49; Rb. 25963, Bm. 8, 257, 87, HdH. K. 266, 493, 836, enz., *tachtach*, *neghentach* Lsp. 1, 29, 48 (r.); 41, 89 (r.); 43, 18 (r.), *dusentach*, *veertach* Edew. 254 (r.), 1281 (r.), Bj. 5, 4897 (r.), *machtach* Bj. 5, 1693 (r.), *vijftach* Lsp. 2, 48, 1169 v., *Lambrecht* (l. *Lambracht* : *gheacht*) Bj. 2, 3642, *wach* Play. 336, Sp. 3[7], 37, 12 (r.), *averacht* La. 2, 15367 (r.), *racht* Play. 186, 168, 229, 237, 330, *knacht* Play. 335, *vrack* Hl. 43, 5, 7 en 47; 83, 27, 117, 204 en 224, D. W. 6, 203, Luc. 5251, *rackelic*, voortreffelijk, schoon, Mlp. 2, 3303; 3, 1203; 4, 1920, *tracken* La. 2, 3614, 3655, *vertrac*, uitstel, Bm. 10, 103 en 105 (3 m.), 106, 108, *lacker* Play. 227, *dusant* Rb. 4102, 4205, Wittek. v. S. 107, *serpant* Flandr. 1, 1061 (r.), *omtrant* Grb. 2, 205 (r.), Sp. 2[1], 46, 9 v.; 49, 36 v.; 2[2], 16, 51; 2[3], 12, 114; 2[6], 32, 19, *Florans* Sto. 2, 381, 429, 625; 1, 1045 en pass. ald.; *sonderlanghe*, *-lanc*, *onderlanghe* Nb. 1, 252 v.; 2, 1679 v., 2868, 3216 v., 4026 v.; 4, 1080; Sp. 3[4], 27, 61; 4[2], 42, 5; 4[3], 47, 59; 2[1], 6, 64; 16, 72; 2[6], 63, 70 v.; Fr. 516, 568, 825, 1465, 1501, 4756, 4772, La. 2, 22339, 22870, Sto. 4, 126; 2, 1334; Ovlg. 29, 86, enz., v. en n. *Mechgelne*, *Mechelne* Bj. I, bl. 707, 708, 709, 802, *Mechiel* (uit *Michiel*), *Atrecht*, *biechte* (vgl. § 77, opm. 1), *lechame*, een vaak aangetroffen vorm voor *lichame*, *tachtich*, *neghentich*, *dusentich*, *veertich*, *machtich*, *vijftich* (of *tachtech*, *neghentech*, enz.), *Lambrecht*, *wech*, *knecht*, *averecht*, *recht*, *vreck* (Ags. *frec*), passim, *reckelic* Mlp. 1, 3131; 2, 3303 v.; 3, 1203 v. (Mndd. *rekelik*, passend, behoorlijk), *trecken*, *vertrec*, *lecker* (Mhd. *lecker*), *serpent*, *omtrent*, *sonder-*, *onderlinge*. In *anter*, *antwer*, *antweder*, z. *Mnl. Wb.*, voor *enter*, Hl. 89, 41, **entwer*, **entweder*, beantwoordt de klinker aan een *è*, uit *ê (ai)*; vgl. het Os. *êndihwedar*, het Mhd. *eintweder*, en z. § 5.

Voor de *à* = oorspronkelijke *i*, moet gewis als tusschentrap een onduidelijke (als *i* of *e* gespelde) vocaal worden aangenomen, waaruit zich de *à* onder invloed der volgende conson. ontwikkeld had; alzoo b.v. *tachtach*, uit *tachtech*, uit *tachtìch*.

Een dergelijken overgang vóór *m* vertoont ook *Willam* Edew. 937, 1661, Sp. 4[8], 50, 64; 52, 8; Sto. 2, 1001, 1049, 1089; 3, 104, 132, 197; 9, 1; 10, 26, 664, 859; 8, 135, 563, 1063, en p. ald.; Rein. 2, 1, Hl. 73, 262; 90, 289, enz., v. en n. *Willem;* en vóór *r* het telw. *hondart* Al. 10, 945; 3, 789; 4, 897, v. en n. *hondert*, met toonl. voc. (Ofri. *hunderd*, *hondert*).

Opmerk. *Blaexeme*, *blaxeme*, dat steeds „vlam, vuurgloed" beteekent,

wordt door VERDAM (*Mnl. Wb.* i. v.) te recht van *blixeme*, *blexeme* gescheiden. Dat het woord met *blaken* samenhangt en tot een Ogerm. **blâcsmo* of **blâcsma* is terug te brengen, mag waarschijnlijk worden geacht.

§ **15** *a*. Zeldzamer dan *ar*, *aer*, uit *er*, ontmoeten we een verbinding *ar*, *aer* (vgl. § 8 *a*), die aan een oorspronk. *or* beantwoordt; vgl.: *barst(e)* Nb. 9, 317 v., 322 v.; 10, 239 v., 389 v., 397 v.; 2, 1417 v.; 8, 603 v., *barn*, Fr. 2144, *darst*, *darstich* Sp. 1[8], 55, 73, Luc. 2826, 3902 (waar wegens het rijm aldus voor *dorst* is te lezen), Fr. 4011, Nb. 10, 700 v.; 2, 553 v., 1417 v., 2131 v., 2862 v., 3072 v., 3078 v., *harken*, hooren, Sp. 2[2], 23, 32, *margen*, *maergin* Rb. 2505, 17722, Sp. 1[4], 27, 6; 4[1], 20, 42 en 45; 27, 47; 3[1], 30, 64; 4[3], 17, 94; 20, 4; Lorr. 1, 923, La. 3, 6579, 6979, 12197, 17395, 20899, 21638, 22977, Dml. 3, 207, 86, enz., *starte*, keel, Fr. 9025, Nb. 9, 238, *varst*, koude, Sp. 1[8], 55, 74, Nb. 10, 240 v., *warst* ZVl. Bijdr. 3, 278, *wart*, *waert* Ybl. 369, 667, 993, Ro. 13840, LvJ. p., Lorr. p., Boerd. 3, 123, Mel. 1748, Sp. 3[8], 78, 56; 4[1], 4, 15; Lutg. 2, 459, 539, 847, Cass. 1679, Bm. 10, 54, 93, Parth. 6862, La. 3, 3840, *antwaerde* Edew. 1715, 1813, Bj. 5, 3931, Lorr. 2, 2746, 3695, 4033; 1, 1379, *voirwaerde* Cl. 16, 26 (vgl. § 8 *a*), *wartele* Lsp. 2, 24, 127 v., *gewarden*, part. van *werden*, Mlp. 1, 1681 (r.), *gewarpen*, part. van *werpen*, La. 4, 6204, 12129, voor en naast *borst(e)*, *born*, *dorst*, *dorstich*, *horken*, o. a. Ro. 508, Vel. 2, 11 (Ohd. *hôrechen*), *morgen*, *storte*, o. a. Ferg. 3465, Rb. 32449, Sp. 4[2], 77, 59, Lorr. 2, 2003 (Mndd. *strote*, *strotte*), *vorst*, *worst*, *wort*, *antworde* (Got. *andawaurdi*), *vorworde*, *vorwoerde* Rkr. 4841, Ferg. 751, Sto. 10, 179, Rb. 20145, Bj. I, bl. 768, Parth. 3205, Sp. 4[2], 87, 8; 4[3], 7, 44, enz. (vgl. wat den vorm betreft het Ohd. *furiworti*, proverbium, en wat de beteek. aangaat het Mhd. *vorwort*, proverbium, vooraf bepaalde conditie), *wortele*, *geworden*, *geworpen*.

b. Een paar maal is zulk een overgang ook waar te nemen vóór *ch*, nam. in: *dachter* Flandr. 1, 281; 5, 128, *nach*, pass. bij Hl. (z. h. gloss.), *sachte*, *besachte* Sp. 3[6], 16, 59 (r.); 2[4], 4, 134 (r.); 3[8], 9, 10 (r.); Sto. 2, 541 (r.), 1217 (r.), Rb. 17704 (r.), *dachte*, *gedacht* Sp. 3[8], 83, 94; 1[4], 32, 10; Parth. 4447, Ovl. G. 1, 43, 11; 3, 105, 14, enz., voor en n. het normale *dochter*, *noch*, *sochte*, *besochte* (praeter. van *soeken*, *besoeken*), *dochte*, *gedocht* (van *dunken*); vgl. ook *sochte* (: *nachte*) Nb. 4, 968. Voor *dachte*, *gedacht* in 't Hollandsch, b.v. Sto. 3, 1218, kan de verwisseling van *dencken* en *duncken* tevens in 't spel zijn geweest; vgl. *dencken*, voor *duncken*, in genoemd dialect, Dkrb. 70, 80, 85, 87, 94, 99, 136, 165, 187, Hl. 39, 102; 80, 193; 87, 103, 181, 188 en 235; 93, 99; 103, 9; Cl. 60, enz. *Machte* (: *crachte*, *geslachte*) La. 4, 2162, 4894, 9650, 4209, 10646, 13539, 24114, 26790, Ro. 13964, Flov. 115, 476, 583, Rkr. 4466 (z. o. *mochte* : *nachte*, *wachte*, *crachte* Rkr. 2288, La. 2,

3955, 11476, Segh. 11574), kan uit het normale *mochte* zijn voortgekomen, doch evengoed een overblijfsel wezen van den ouden wisselvorm van dit *mochte* (vgl. Ohd. en Os. *mahta* en *mohta* als praeter.).

Opmerk. 1. De zuivere *a*, in pl. van *o*, in *mombaer*, voogd, Sto. 4, 7, en de *à*, in pl. van *ò*, vóór *m*, in *mambor*, *mambour* Bj. II, bl. 514, 519, 550, 551, 553, 563 (n. het gewone *momboer*, uit *monboer*, voor *montbore*, Ohd. *muntboro*, z. § 125), zijn mij raadselachtig. Vgl. intusschen de Mhd. naast *muntbor* voorkomende vormen *montbar*, *munbar* en *manber* (Mlt. *mamburnus*, bij DIEFENB. Gloss. Latino-German.).

Opmerk. 2. Een *a*, naast *o*, vindt men verder in een paar woorden van vreemde herkomst, nam. in *basine* Lsp. 4, 10, 17 v., Grb. 1, 4213, 4702, 5489, Fragm. Carl. 278, *bavijt* Hl. 26, 174 v.; 95, 221 v., *calomme*, *calumme*, *calumpne* Ovl. G. 2, bl. 36, 45 en 49, Lsp. 2, 51, 115 v., Segh. 5861 v., pr. 98, 136, 146, Am. 2, 849, 2629, Bvh. 722 v., *yvaer* W. 874, n. *bosine*, z. *Mnl. Wb.*, *boffit* Hl. 95, 221, *colomme*, *columme* p., *ivoer* p. (Ofra. *ivoire*). Een dergelijk verschijnsel van overgang der *o* tot *a*, in de *opene* syllabe, was in 't Mnl. zelve onbekend. Vandaar dat men gedwongen is die vormen, met *a*, tot dialectische Oudfransche wisselvormen, met dezen klinker, terug te brengen, ook wanneer deze totnogtoe niet zijn aangewezen.

Evenzoo moeten we naast het Ofra. *oignon*, Mnl. *oniuyn*, *oyiuyn*, een dialectisch **a(i)gnon* onderstellen, waaruit het aan *ayuun*, *ayiuyn* voorafgaande *anjoen* kan zijn voortgekomen (vgl. ben. § 45 en 129 *h*).

Baenraetse, baanderheer, Rkr. 7122, 7147, 7189, 8931, 9824, 9970, Bj. II, bl. 537, is in zijn verhouding tot het Ofra. *banneret* al even onbegrijpelijk als de wisselvormen *baenroche*, *baenrotse*, *baenroetse*, *baenruts* en *baenrits*, z. *Mnl. Wb.* i. v.

§ **16**. Abnormaal is de *a* in *atter* Thr. 22 v., Pw. 188 r., 200 r., Ps. 74 r., *haesch*, schor, Lijd. J. 44, Ps. 71 r. en 121 v., Lg. 70 v., *lawerke* Fr. 7717, W. 6776, voor en nevens het gewone *etter* p., *hees* Beest. 37, en 39, *leewerke*, o. a. Lorr. M. 3, 42, Al. 1, 1187; in *baken*, *bakijn*, teeken, Sto. 8, 711 en 1287, Rkr. 2981, *laghe*, *laye*, vlam (vgl. § 98 A), Hl. 70, 235, Lsp. 1, 17, 39 v., Bj. 6, 10972, en *fra(e)y*, *vraey*, frisch, vroolijk, mooi, Borchgr. v. V. 291, Boerden 3, 145, Limb. 11, 310, Lorr. 2, 582, Nd. 1001, Ro. 544, 715, 717, 7942, Hl. 49, 73; 115, 53, *(hem) verfrayen*, vroolijk zijn, Hl. 32, 212, Bvh. 128 v., Blisc. v. Mar. 1695, Sp. v. d. Sacram. 599, ZVl. Bijdr. 6, 337, 346, enz., v. en n. het normale *boken*, *boeken*, *boekijn*, z. § 30 *d*, *loge*, vlam, Lsp. 1, 17, 39, *froy*, *verfroyen*, z. § 64, opm. 1, en § 101; en in *swavel* Cl. 5 en 95, naast *swevel* Nb. 3, 3404, BE. 36 r., 224 r., 287 r., 289 r. In de drie eerste vormen, waar de prototype der vocaal een *ai*, *ei* is (vgl. Ohd. *eitar*, *heis*, Ags. *lâwerce*,

met Ags. *â* = oorspr. *ai*, Mhd. *lêwerich*), moet ongetwijfeld herkomst worden aangenomen uit het naburig dialect, dat de oorspronk. diphthong *ai* vrij regelmatig tot *â* (in plaats van tot *ê*) samentrok, nam. uit het Friesch; (zie voor de *tt* en de verkorte voc. van *etter* en *atter* § 5 en 113). Een zelfde oorsprong is ook meer dan waarschijnlijk voor *baken*, *laye* en *fraey*, *verfraeyen*, wier *a(e)* = oudere *au*, *ou* (vgl. Ohd. *pauhan*, Os. *bôcan*, Ohd. *loug*, *frô*, Ags. *freá* = vroeger **frau*), in 't Frankisch noch Saksisch, maar in 't Friesch inheemsch was; (vgl. het Ofri. *bâken*, en de Nfri. vormen *laege*, *legge*, *fraey*, die op een Ofri. **lâge*, **frâ* wijzen, en z. o. § 101). In het laatste der bovengenoemde woorden is de klinker, dien men niet alleen in het Mnl. *swevel* zelve, maar evenzeer in de Oudgerm. vormen, Ohd. *sweval*, Ags. *swefl*, Got. *swibls*, als *e (i)* terugvindt, een totnogtoe onopgelost raadsel; want voor een overgang der *e* tot *a*, onder invloed eener voorafgaande *w* of eener volgende *v*, ontbreekt elke analogie.

DE ONZUIVERE, DE ZACHTE EN DE SCHERPE *E*.

§ **17**. De onzuivere *e*, d. i. *è*, beantwoordde gewoonlijk:

a. aan een eertijds korte *e;* b.v. in *belghen*, *berch*, *bersten*, *velt*, *vergen*, *gelden*, *querne*, molen, *herte*, *selve*, *recht*, *lescen*, *lende*, *werpen*, enz. (Os. *belgan*, *berg*, *brestan*, *feld*, *fergon*, *geldan*, *querna*, Ondfr. *herta*, *selvo*, *reht*, *lescan*, *lenda*, *werpan*, enz.); *venster* (z. § 3), *hi*, *gi et*, *met*, *brect*, enz. (z. § 4 *b*);

b. aan een eertijds korte *i;* b.v. in *mesdaet*, *gehermen*, rusten, *selver*, *strec*, *temmeren*, *wecht*, *vesch*, *scelling*, *gewes*, *melde*, *rennen*, enz. (Ondfr. *misdât*, *gehirmon*, *silver*, *stric*, *timbran*, Os. *wiht*, *visk*, *scilling*, *wis*, *mildi*, *rinnan*, enz.); *belde* (z. § 3), *wet*, *gi wet* (uit *witut*, **witud*, z. § 4 *b*);

c. met „umlaut" aan een eertijds korte *a;* b.v. in *bet* (subst.), *dencken*, *erve*, *heffen*, *letten*, *net*, *netten*, *senden*, *setten*, *helle*, *sceppen*, *ende*, *ellendich*, *vremde*, *engel*, *enge*, *veste*, *kempe*, strijder, enz. (Got. *badi*, *þankjan*, *arbi*, *hafjan*, *latjan*, *nati*, *natjan*, *sandjan*, *satjan*, *halja*, *skapjan*, *andeis*, Ohd. *alilandi*, *framidi*, *angil*, *angi*, *fasti*, *chamfio*, enz.), *lest*, *best*, enz. (z. § 3);

d. een enkele maal ook aan een verkorte *ê* (uit *ai*); nam. in *vet*, het zeldzame *enge*, *helge*, *ennich*, *helligh* (voor *enige*, *helige* enz.), z. § 5.

Over de wisseling tusschen *è* en *i* en over den „umlaut" der *a* zie ben. § 26, opm. 1, en § 20.

§ **18**. De zuivere *e*, *ee*, in opene zoowel als gesloten lettergrepen, beantwoordde deels aan een eertijds korte *e*, *i* of *a*, deels aan een vroegere *ê*, uit *ei*, *ai*. Beide categorieën kenmerkten zich in 't Mnl. nog door

een verschillenden klank, zooals blijkt uit de zeldzaamheid van een rijm tusschen een vocaal van de eene en een vocaal van de andere soort (z. v. ben. § 24). Wij zullen ze, in overeenstemming met de benaming der tegenwoordige *e*'s en *ee*'s, door de termen *zacht* en *scherp* onderscheiden.

Voorbeelden van een zachte *e* = vroegere *e* zijn: *breken*, *spreken*, *eten*, *lesen*, *genesen*, *bede*, *even*, *mele*, *segel*, *werelt*, *beden*, *geven*, *smere*, *quene*, oude vrouw, enz. (Os. *brekan*, *sprekan*, *etan*, *lesan*, *ginesan*, *beda*, *eƀan*, *melo*, *segel*, *werolt*, Ondfr. *bedon*, *gevon*, *quena*, enz.); *ghi spreect*, *leest*, *geeft*, enz. (Ogerm. **spreked*, **lesed*, *geƀed*, enz.; vgl. § 3);

van een zachte *e* = vroegere *i* : *bete*, *si grepen*, *ghegrepen*, *si sleten*, *versleten*, *si dreven*, *schrede*, *snede*, enz. (Os. *biti*, *gripun*, *gripan*, *slitun*, *farslitan*, *driƀun*, Ohd. *scrit*, *snit*, enz.); *beelde*, *gi weet* (Ohd. *bilidi*, Os. **witud*, vgl. § 3, 4 *b* en 220), *hi leeft*, *gi greept*, *gi sleet*, enz. (Os. *liƀod*, Ogerm. **gripud*, **slitud*, enz.).

§ **19.** Elke eertijds korte *i* was *in een oorspronk. opene lettergreep* in het Dietsch *e* geworden, behalve:

a. in de enclitische of met zwakken toon gebezigde pronomina *i* (uit *hi*), *mi*, *di*, *si* (nom. s. fem.), met oorspronk. korte voc., en *wi*, *gi* en *i* (uit *ji*), *si* (nom. pl.), met verzwakte voc., uit een ouder *î* (zie ben. § 30 *a*, opmerk. 1 en 2);

b. in die gevallen, waar de voc. oorspronk. door een *j* gevolgd en beschermd werd, nam. in vormen als *erien*, *scerien*, *kerien*, *herien* (d. i. *eri-jen*, *sceri-jen*, *keri-jen*, *heri-jen*, z. ben. § 196), met een vóór den halfklinker ontwikkelde onoorspronkelijke vocaal (vgl. t. a. pl.); alsmede in *du plies*, *hi pliet*, uit **plijis*, **plijit*, voor **pligis*, **pligit* (z. § 185), en het te vermoeden **du vries*, **hi vriet*, uit **frijis*, **frijit*, voor **frigis*, **frigit* (z. *Tschr.* 3, 122), waar de klinkers der beide syllaben tot de diphthong *ie* waren samengetrokken (vgl. ben. § 77);

c. in *merie* en *vie* (Ohd. *meriha*, *fihu*), waar de *i* + onduidel. voc. evenzoo een tweeklank waren geworden (vgl. § 77).

Opmerk. Over *-leke(n)*, uit **-like* (met *ĭ*), voor *-lîke*, zie bov. § 7.

§ **20.** Voorbeelden van een zuivere *e*, uit *a*, zijn: *beter*, *esel*, *vene*, *ketel*, *mere*, *here*, leger, *vreemde*, *hi veert*, *hi dreegt* (z. ben. § 185), enz. enz. (Got. *batiza*, *asilus*, *fani*, *katils*, *marei*, Ohd. *hari*, *framidi*, Got. **fariþ*, *dragiþ*, enz.).

Zoowel hier als in de oorspronk. gesloten syllabe was de regelmatige ontwikkeling van dezen „umlaut" evenwel verhinderd:

a. door den invloed van verwante vormen, welke, bij afwezigheid van den „umlautenden" factor *i*, *î* of *j* in 't suffix, de *a* hadden bewaard en deze vocaal ook aan de vormen, met *e* uit *a*, mededeelden; vgl. b.v. nevens het regelmatig ontwikkelde *glesijn* Nb. 2, 3525 v., *wessijn* Al. 1,

129, *vlessijn*, *vlessen* Lsp. 2, 44, 138, Nd. 2534 (Ohd. *glesîn*, *wehsîn*, **flehsîn*, uit een oorspr. **glasîn*, **wahsîn*, **flahsîn*), *glasijn*, *glasen* Sp. 2^4, 22, 71, Rb. 11296, Nd. 1867 v., Lsp. 2, 51, 69, Nb. 8, 799; 9, 135; 4, 991; Sto. 9, 658, La. 3, 9136, enz., *wassijn*, *wassen* Nd. 2450, Sp. 2^6, 48, 21, Mlp. 4, 1373, *vlassijn*, *vlassin* Lsp. 2, 44, 138 v.; 48, 30; Nd. 499, 2469, Hl. 82, 25, onder invloed van *glas*, *was*, *vlas; lange*, lengte, Sp. 1^1, 42, 21, Cl. d. Bibl. 443, Rb. 4788, 4829, Nb. 1, 24 en 438, *langhde* Ovl. G. 2, 38, Lsp. 2, 29, 30 v., *langen*, langer maken, Sp. 3^3, 7, 72 v., onder invloed van *lang*, v. en n. het oorspronkelijker *lenge* Lsp. 2, 29, 30, enz., *linghe* Nb. 1, 53, *linghde* Nb. 1, 24 v. en 438 v., Ri. 778, Lsp. 2, 29, 30 v., Limb. 10, 51, Bm. 10, 279, Bvh. 396, *lengen* p. en *lingen* Al. 4, 857, Heelu 1349, 2677, 3155, 4641 (Ohd. *lengî*, Ondfr. **lengida*, Ohd. *lengjan*, uit een oorspr. **langî* enz.; vgl. ook § 26 *c*); *scaemte* p., onder invloed van *scamen* (Ohd. *scamôn*, *scamên*), v. en n. *sceemde*, *sceemte* Bj. 6, 8146, 10048, D. W. 7, 376, Mlp. 1, 1692; 2, 2534, 3983; Vm. 1, 72, 37, 44 en 45, Bm. 5, 94, Ovl. G. 3, 110, 364, enz. (Mhd. *scemede*, uit **scamida*); *genat* Nb. 12, 208 v., *nagelen*, *naglen* Rb. 7381, Ro. 9551 v., O. her. wond. 62, Sp. 2^5, 50, 9, *cammen* Hl. 82, 117, Ro. 543 v., onder invloed van *nat*, *nagel*, *cam(b)*, v. en n. een oorspronkelijker *netten* Sp. 3^5, 20, 28, enz., *neglen* Sp. 1^7, 96, 40, O. her. wond. 52, Lorr. 2, 4242, *nichelen* (z. § 109), *kemmen* Nb. 2, 3067 v., Rein. 2, 5154, en *kimmen* Ro. 543, 2117 (Got. *natjan*, Ohd. *neglian*, Got. *naglian*, Ohd. *kempian*, uit **cambjan;* vgl. ook § 26 *c*); *strange* Vm. 2, 78, 658, enz., dat nevens *strenge* (Ohd. *strengi*) begrijpelijk is uit den invloed van *stranc* Rb. 34619, W. 9164, 10323, Fr. 2884, Mart. 3, 204, enz. (z. over dezen vorm § 295, opm. 2 *b*), en *anghe*, z. *Mnl. Wb.* i. v., dat naast *enge* (Ohd. *engi*) uit een verloren **ang* is te verklaren (vgl. § 295, opm. 2, *d*); *(on)verstandich* p., *verstandelijc*, *verstantnesse*, *verstannesse* (z. § 126 *f*), *ghevancnisse*, *ontfanghenesse* pass., onder invloed van *verstant*, *ghevanghen*, *ontfanghen*, voor een nog maar zelden gebezigd *(on)verstendich* Bm. 10, 287 en 288; 3, 233 en 234; pr. 41* en 365, *verstendelijc* Sp. 2^7, 12, 47, *verstennesse* Teest. 2933, Bj. 6, 190, Chr. 302, 873, Bm. 10, 286; 3, 233 en 234, enz., *gevencnisse*, *ontfenkenesse* Bj. 7, 6344; *uutlandigh*, *bistandich*, z. *Mnl. Wb.*, *gestandich*, bestendig, o. a. Dd. 3, 1160 v., onder invloed van *lant*, *bistant*, *gestant*, voor een zeldzamer *uutlendigh* Bj. 7, 8509, *bistendich* Bj. II, bl. 723; 7, 1052, *gestendech* Ruusbr. Tab. 2, 138; (het daarnevens gebezigde *bistentich* Bj. II, bl. 707; 7, 8348, 10233, *gestentich* Bj. 7, 10207, wijst met zijn *t* op Middelfrank. herkomst);

b. door de eigenaardige neiging der *ch* (= oorspronk. *h* of uit *f*, vgl. § 98 C) + *t* en der dubbele *ch* om „umlaut” te verhinderen; vgl. *lachen*

(Got. *hlahjan*), *gheslachte* (Ohd. *gislahti*) en de adjectiva op *-achtich* (uit *-aftich*, vgl. § 98 C), waarnaast een minder gebruikelijk *geslecht(e)* Sp. 2², 8, 11 en 30; 12, 13; 35, 23; Bl. 783, La. p., Rein. 2, 6552, Wr. 2, 51, 55 en 1111, Teest. 732, 734, 1403, 1786, Mask. 126, 135, Heelu 235, 1154, 1183, 1505, Lsp. 1, 29, 55; 2, 1, 36 en 58; Bj. 1, 328, Bm. 5, 96, enz., *ervechtich* La. 3, 4324, 7312; 4, 7184, *warechtich* Sp. 2⁵, 23, 124, La. 2, 23326; 3, 4058, 5747, 7042, 10057; 4, 2734; Bj. I, bl. 780, Mor. 4359, pr. 362, *deelechtich* Sp. 2⁶, 74, 96, *brokechtich* Bj. I, bl. 785, *werrechtich* Sp. 2⁵, 31, 12, *doechdechtich(heden)* La. 2, 6698, 6748, *wonechtegh*, *steenechtech* LvJ.; en voorts ook nevens *ontcrechten*, *ontcrichten* (vgl. § 26 *c*), ontweldigen, *vercrechten*, *vercrichten* (vgl. § 26 *c*), overweldigen, Teest. 1402, IV Mart. 294, La. 3, 7377, Ve. 2, 54; 3, 2, 19; 7, 19; Heelu 25, 45, 332, 3076, 3433, 4678, 4094, enz. (Mndd. *becreften*, Mhd. *übercreften*, uit **-craftjan*), *crechtich* Ovl. G. 1, 1, 25, *mechtich* Sp. 2³, 4, 23; 25, 36; 2⁵, 6, 110; 2⁷, 2, 18; Vm. 2, 405, 9, Heelu 1486, 2367, 2413, 4354, Oversee 27, Mel. 67, 1366, Bj. I, bl. 731, 774, 790, Wr. 2, 49, 52 en 182, Cass. 737, Plag. 1810, Teest. 1096, 1924, 1937, Lsp. 2, 36, 1961, 2001, pr. 66, 212, 214, 269, enz., *(on)drechtich* Sp. 2⁵, 10, 23 en 37; 2⁵, 27, 82; 2⁶, 40, 30; 2⁷, 5, 79 enz., *eendrechtich* Vm. 2, 326, LvJ., Bj. I, bl. 802; II, bl. 531, ook *ontcrachten*, o. a. W. 8909, Grb. 1, 2870, 2897, La. 3, 11721, en *vercrachten*, overweldigen, p., *becrachten*, z. *Mnl. Wb.*, *crachtich*, *machtich*, *(on)drachtich*, *eendrachtich*, pass., waar tevens de invloed van *cracht*, *macht*, *dracht*, *eendracht*, kan zijn werkzaam geweest;

c. uit oorzaken, mij onbekend, in: *harinc* Edew. 1606, n. *herinc* Edew. 1613; *twalf*, *twalef*, o. a. Bj. I, bl. 696; 2, 5190, enz. (Got. *twalif*, Os. *twelif*), n. *twelef*, *twellef* Rb. 2775, Bj. 1, 437; 2, 3275; 4, 352, 543, 635, 1203, 1228; 5, 692, 2519; I, bl. 821, Lsp. 2, 36, 279 v., Vm. 2, 322; *mattijn*, *matten*, morgendienst in de kathol. kerk, Sp. 4¹, 60, 13; 3⁷, 32, 57; 3³, 44, 13; 4², 79, 69; Fr. 4418, Dml. 3, 112, 29 en 39; 113, 58 en 64; 194, 255; Am. 2, 5156, Nb. 3, 2079 v., enz. (Ohd. *mattina*, *mettina*), n. *mettijn* Nb. 3, 2079, enz. enz.; *alende*, *allende*, *allinde* Kerk. cl. 226, Nb. 12, 84, Dd. 3, 120, Sp. 2³, 24, 11; 27, 8; Br. 632, 920, 1548, Vm. 1, 374, 47, Ovl. G. 2, 63, 247 en 280, Snell. Ged. bl. 271, vs. 971, Ovlg. 3, 63, Segh. 5172, 6181, 9086, 8429, Am. 1, 3079, *allendich*, *(h)alendich* Ovl. G. 2, 34, 37 en 46, Ovlg. 14, 312, Segh. 2752 v., Dml. 3, 171, 183; 194, 239; 201, 39; 210, 177; 220, 21; Vm. 2, 423, Mel. 1661 v. (Ohd. *elilenti* en *ellenti*, uit **alilandî*, en als adject. *alilandi*, *elilenti*), n. het meer gewone *elende*, *ellendi*, *elendich*, *ellendich*; *Vlaemsc* p., *Vlaming* p., naast *vleems* Bj. II, bl. 568, *Vleming* Edew. 895, 1313, 1692; *gheghare*, kleeding, Ovl. G. 1, 32, 3216, Claus. 357,

Sp. 3[4], 47, 46; 4[1], 20, 56; Rb. 30870, enz., n. *gheghere* Segh. 8294 (Ohd. *gigarwi*).

Opmerk. 1. De werking van het Ogerm. comparatief- en superlatief-suffix *-ira*, *-ist* vertoont zich in *beter* (Got. *batiza*, Os. *betera*), *best* (Got. *batists*, Os. *betst*, *best*), en *lest*, *leetst*, *leest*, z. bov. § 3 (Os. *letst*, uit een oorspr. **latists*), waarnevens echter ook somwijlen *laetst*, *laest*, o. a. Parth. 1553, Rokr. 41 (vgl. het Ohd. *lazzost*), en *later* (Os. *latoro*). Van de andere adjectieven, met oorspr. korte *a*, blijven *arg*, *arm*, *warm*, *hart*, *swart* buiten rekening; want in vormen, als *arger*, *archst*, *erger*, *erchst*, enz., kan de *à* zoowel = een vroegere *e* als *a*, de *è* zoowel = een vroegere *a* als *e* zijn (vgl. § 13 en 23). Bij *out* en *cout* was een oorspronkelijk en regelmatig ontwikkeld *eldere*, *eldest*, *kelder* en *keldest* (vgl. Os. *eldiro*, Mhd. *kelter*) geweken voor de analogievormen *ouder*, *outst(e)*, *couder*, *coutst(e)*, en dat wel zonder het geringste spoor achter te laten. Voor *langer(e)*, *langst(e)*, *vaster(e)*, is waarschijnlijk het Ohd. *langor*, *langost*, *fastor* (adv.), *fastost* te vergelijken, en niet het Os. *lengiro*, het Ohd. *festero*, *festist*. Bij *smaelre*, *smaelst* (Ohd. *smelera*) heeft de positief behoudend op de *a* gewerkt. Evenzoo waarschijnlijk bij *crancker*, *crancst* (vgl. Mhd. *krenker*, doch ook *kranker*, dat zoowel aan een oorspronk. **krankôra* kan beantwoorden, als, met behoud der *a* onder invloed van *krank*, aan een oorspr. **krankira*).

Voor *bet* n. *bat*, en *lanc*, *lancs*, tegenover het Os. Ofri. *leng*, vgl. § 321, opm. *b*.

Opmerk. 2. „Umlaut", onder invloed van de *i* der tweede volgende syllabe, is in het Mnl. zelden waar te nemen; *jegher* D. W. 9, 153 en 154, *becker(e)* Bj. II, bl. 571, Bm. 7, 310 (Brab.), *cleger* Bj. I, bl. 785, *doetsleger* Bj. I, bl. 782, *wechtere* Ovl. G. 1, 11, 920, *kneplijn*, *kneplekijn* La. 3, 23312, LvJ. 15 (vgl. Mhd. *jeger*, *becker*, *cleger*, *sleger*, *wechtaere*, *kneppelîn*, naast *jager*, *clager*, *slager*, *wachtaere*, *knappelîn*, Ohd. *jagâri*, *clagâri*, *slagâri*, *wahtâri*, *chnappelin*), waren blijkbaar uit het Middelfrank. ingedrongen vormen, tegenover de meer gebruikelijke zuiver Mnl. *jagher(e)*, *backer(e)*, *clager(e)*, *doetslager(e)*, *wachter(e)*, *knapelijn*.

Met *edel(e)* en *vreemd(e)* is het Ohd. *edili*, *framidi*, niet het Ohd. *adali*, *framadi* te vergelijken.

Opmerk. 3. De *e*, *è*, uit *a*, verschilde in 't Mnl. niet meer, gelijk in 't Mhd. (zie WEINHOLD *Mhd. Gr.* § 29), van de *e*, *è* = oorspr. *e*, *i*. Dat blijkt ten volle uit rijmen, als *mede* (Os. *midi*) : *stede* (oorspr. **stadi*), *vele* (Got. *filu*) : *sele* (Os. *seli*, uit **sali*), *wel* (Os. *wel*) : *el* (oorspr. *ali*), *sweren* (uit **swarian*) : *ontberen* (Ohd. *antberan*), *ghesellе* (oorspr. **gisaljo*) : *snelle* (Ohd. *snel*), *erven* (Got. *arbi*) : *sterven* (Ohd. *sterban*), enz.

Opmerk. 4. Voor de volgende vormen, waarin de *a* afwisselt met *e*,

is het bestaan van verschillende stammen aan te wijzen: *after*, *achter*, *achterst* p. (Ohd. Os. *aftar*), en *efter*, *echter* p., *echterst*, laatst, Parth. 4765 v., Sp. 2[6], voorr. 15, Sp. 2[1], 6, 19; 2[2], 12, 83; Vdl. 92, 1830, 4389, Cass. 1741 (Ohd. *eftir*, Os. *eptir*); *crancken*, krank zijn of worden, Sp. 3[5], 6, 1; 41, 33; Esop. 16, 2; 31, 6; 44, 16, enz. (Mhd. *kranken*, uit een oorspr. **krankên* of **krankôn*), en *crencken*, transit., p. (Mhd. *krenken*, uit een oorspr. **krankjan*), welke echter bij verwarring ook een trans. *crancken* Sto. 1, 55; 3, 737; Lsp. 3, 23, 158, Sp. 3[1], 4, 10; 3[7], 2, 40; 2[6], 21, 90; 27, 28; Segh. 99, enz., en een intrans. *crencken* Mlp. 1, 489, Hl. 4, 507, deden ontwikkelen; *vergremen*, *verlemen*, z. ben. § 194 (Got. *gramjan*, Ohd. *lemita*, *arlemit*, oorspr. **lamida*, **arlamid*) en *vergramen*, *verlamen*, z. ben. § 114 (Mhd. *gramen* = oorspr. **gramên* en **gramôn*, Os. *bilamod*); *lame*, gebrek, Vm. 4, 90, 873 (Ohd. *lama*, Mhd. *lame*), en *lem* Am. 1, 2271, 3302; 2, 2775, 5575, 5591, 6263, 'twelk als neutrum aan een te vermoeden **lem(mi)* beantwoordt (vgl. ook Mhd. *lem*, n. *leme*, Ohd. *lemî*); *nacke* Ferg. 3352, La. 3, 20087, 20675, *hartneckich* Cl. 9 (Ohd. *hnacch*, Mhd. *nacke*), en *necke* p. (Ags. *hnecca*); *rasten* Rb. 1212, 4398, 5531, 5535, 6127, 6916, 7283, 8094, 9796, enz., Mlp. 2, 2626, 3350, W. 9593, enz. (Ohd. *rastên*, *rastôn*), *raste* La. 2, 44920, Lutg. 275, enz. (Ohd. *rasta*), en *resten* La. 2, 36644; 3, 3351, 10062, 10706, 15080, 19377, 20904, 20913; 4, 9182; Ve. 3, 23; 4, 39; 4, 45; Parth. 3719, 3860, 4054, 5109, 5266, enz. (Ohd. *restian*, uit **rastjan*), *reste* (Ohd. *restî*); *wederspaenich* en *wederspen(n)ich*, z. § 21 en § 116, opm.; *scamel*, zedig, ingetogen, p. (Ohd. *scamal*) en *scemel*, m. gel. bet., *onscemel*, schaamteloos, Vm. 1, 318, 14; 319, 42; Bm. 7, 229, Teest. 953, Hl. 37, 44 v.; 41, 49 v.; 76, 121 v. (Mhd. *scemel*, *unscemel*, uit **scamil*).

Bremen in plur., Dd. 2, 2706, Ro. 1609, Cb. 13 r., v. het meer gewone *bramen*, van *brame* (Ohd. *brâmo*), heeft zijn *e* waarschijnlijk te danken aan den invloed van *brem*, m. gel. beteek., Dd. 2, 2706 v., Limb. 10, 50 en 59 (Mhd. *brimme*, Ohd. *brimma*). Vgl. echter het Mhd. *brêm*, vermeld in BEN.-M. I, 232 *b*, 36.

Gederen Ovl. G. 1, 78, 383, Nb. 7, 352 v.; 8, 702 v.; LvJ. en Bj. 6 en 7 p., kan met het Mhd. *getern* op een ouder **gadarjan* berusten, terwijl een oorspr. **gadarôn* of **gadarên* de grondslag was van het normale *gaderen*, Mhd. *gatern*.

Ook *vagen* en *vegen* berustten zonder twijfel op verschillende prototypen. Of deze echter **fagên*, **fagôn*, **fâgên*, **fâgôn*, en **fagjan* of **fegên*, **fegôn* hebben geluid, is bij het totale ontbreken der oorspronk. vormen in onze Ogerm. bronnen niet uit te maken.

Schedigen Bj. 6, 6782, ontleend aan het Mhd. *schedigen*, onderscheidde zich in formatie van het normale Mnl. *schaden* (Ohd. *scadôn*).

Vanwaar de *è* in *breck(e)*, speurhond, Ve. 3, 2, 54, La. 2, 461, 472, 509,

16281, 16292, 16301, Ro. 13575, tegenover *bracke*, o. a. Ferg. 178, 202, 207, Ro. 13575 v.? Het Ohd. kent alleen den vorm *braccho*, Mhd. *bracke*. Ogerm. grondvormen, die het gewone Mnl. *slecke* Nb. 4, 929; 7, 654, 982; 12, 1109; Sp. 1[1], 31, 69, Wr. 3, 2401, enz., naast *slacke* (z. Teuth.) verklaren, zijn totnogtoe niet aangewezen.

Opmerk. 5. Evenals *lang*, *nagel* enz. factoren waren voor de ontwikkeling van *langen*, *naglen*, enz., uit *lengen*, *neglen*, enz., zoo had omgekeerd *menege*, menigte (Ohd. Os. *menigî*, *menigi*, uit **manigî*) aanleiding gegeven tot het ontstaan van *menich* uit **manech* (vgl. Ohd. Os. Ondfr. *manag*), en *temmen* (Got. *gatamjan*) de ontwikkeling veroorzaakt van een adject. *tem* Nb. 2, 2288 v., 2652 v.; 3, 324, 414; Sp. 4[2], 82, 11, Fr. 4460, Hl. 24, 82, W. 8784, voor en naast het oorspronk. en gewone *tam* (Ags. *tam;* vgl. evenzoo *froy*, *fray* en *los*, voor *vro*, *loos*, onder invloed van *verfroyen*, *verfrayen* en *lossen;* zie § 101 en 112). Op gelijke wijze is voor de wording van *slechten*, gelijken, Limb. 2, 918, La. 3, 595, in pl. van het normale *slachten* (Mndd. *slachten*), denkelijk invloed aan te nemen van den vorm *geslechte*. Of *scende* Rb. 15933, Sp. 3[8], 56, 22; 4[1], 34, 60; 42, 14; 2[3], 21, 66; 38, 63; Sto. 10, 558; 8, 148; Vm. 2, 178, 62, Luc. 822, Bj. 2, 4457, enz. (steeds r.), voor en n. het oorspronk. en gebruikelijker *scande* (Ohd. *scanta*), aan het Ohd. *scendeda* (uit **scandida*) beantwoordde, dan wel een produkt was van den invloed van 't verb. *scenden* (Ohd. *scentan*, uit **scandjan*), blijve in 't midden.

Zijn *grem* Ro. bl. 253, vs. 291 (r.), en *glese* Rb. 18587 (r.), in pl. van *gram*, *glase* (dat. van *glas*), iets anders dan concessies aan 't rijm, dan mogen we hier aan invloed denken van *vergremen* (z. § 194) en *glesijn* (z. het begin dezer §).

Opmerk. 6. Over den indirecten „umlaut" in *geheven*, *gescepen*, *beseven* en *gegreven*, *dregen*, *veren*, *geveren*, zie ben. § 175 *d* en *e*, en § 185.

§ **21**. De oorspronk. door *i*, *î* of *j* gevolgde *â* was in het Mnl. in den regel, wat haar qualiteit betreft, onaangetast gebleven. Normaal waren vormen, als: *ghebare* (Ohd. *gibâri*, Mhd. *gebaere*), *ghebaren* (Mhd. *gebaeren*, uit **gibârian*), *sodanich* (vgl. Mhd. *undertaenec*, uit *-tânic*, *-dânig*), *ghedaene* (Mhd. *getaene*, Ohd. *gitâni*), *ondaedich* (Mhd. *untaetic*, Os. *mêndâdig*), *gave*, adject. (Mhd. *gaebe*, Ohd. **gâbi*), *grave* (Mhd. *graeve*, n. *grâve*, Ohd. *grâvio*), *hale*, geheimhouding, o. a. Ybl. 2489, Ri. 18, R. v. M. 1222, Rb. 3453, Sp. 3[5], 12, 57, Luc. 496 (Mhd. *haele*, oorspr. **hâlî*), *case*, o. a. Esop. 15, 3 (Mhd. *kaese*, Ohd. *châsi*), *verclaren* (Mhd. *erklaeren*, uit **irklârian*), *bequame* (Mhd. *bequaeme*, Ohd. *biquâmi*), *lage* (Mhd. *laege*, uit oorspr. **lâgi*), *laghel*, vaatje, o. a. Rb. 7591 (Mhd. *laegel*, uit **lâgil*, overgenomen uit het Middellat. *lagellum*), *mare*, bericht (Mhd. *maere*, Ohd. *mâri*), *mare*, bekend, beroemd, *onmare*, onbe-

kend, onberoemd, van geringe waarde (Mhd. *maere*, *unmaere*, Ohd. *mâri*, *unmâri*), *naest* (Mhd. *nêchst*, *nêst*, Ohd. *nâhist*), *ghename*, aangenaam (Mhd. *genaeme*, Ohd. *ginâmi*), *genadich* (Mhd. *genaedec*, Ohd. *ginâdig*), *salich* (Mhd. *saelic*, Ohd. *sâlig*), *drossate* (Mhd. *truhsaeze*, uit **truhsâzzio*) en *ondersate* (Mhd. *undersaeze*, uit een oorspr. **undarsâzio*), *scapijn*, stoffelijk adject. van *scaep*, Nb. 9, 630 (Mhd. *schaefîn*, uit **scâpîn*), *wederspanich* Dd. 2, 1902 (Mhd. *widerspaenec*, uit **widarspânig*), *gestade*, *gestadich* (Mhd. *staete*, *staetic*, Ohd. *stâti*, *stâtig*), *traghe* (Mhd. *traege*, Ohd. *trâgi*), *vervaren*, beangst maken (Mhd. *vaeren*, uit **fârian*), *wanen* (Mhd. *waenen*, Ohd. *wânian*), *openbare* (Mhd. *offenbaere*, uit **offanbâri*), enz.; afleidingen met *-are*, als *molenare*, *loghenare*, enz. (Mhd. *-aere*, Ohd. *-âri*), met *-bare* (Mhd. *-baere*, Ohd. *-bâri*), imperfecta conjunct. *ware*, *quame*, *gave*, *lage*, *sprake*, enz. (Mhd. *waere*, *quaeme*, *gaebe*, *laege*, *spraeche*, enz., Ohd. *wâri*, *quâmi*, *gâbi*, *lâgi*, *sprâchi*, enz.), enz.

Toch vertoonde zich daarnaast als uitzondering ook *e;* en dat niet alleen vaak in het Limburgsch (waar de „umlaut" der *â* inheemsch schijnt te zijn geweest, vgl. *Taalb.* 4, 162 en 5, 173), maar zelfs niet al te zelden in het Brabantsch, waarheen vormen, met die vocaal, uit het oosten hadden kunnen indringen, in het Hollandsch, waar zich Beiersche invloed deed gevoelen, en een enkele maal in het Vlaamsch, dat zulke *e*-vormen aan het Brab. had ontleend. Vgl. *ghebere*, *gheberen*, *sodenich*, *sustenich*, *gedente*, *ondedich*, *mordedich*, *geve*, *greve*, *keese*, *vercleren*, *bequeme*, *leghe*, *mere*, *gheneme*, *ghenedich*, *selich*, *drossete*, *ondersete*, *gestede*, *gestedich*, *treghe*, *ververen*, *wenen*, *open-*, *oppenbere*, derivata, op *-ere*, *-bere*, praeterita des conjunctiefs, als *were*, *queme*, *geve*, *spreke* enz., passim in Sprw., Gd., Ovlg., Al., Lutg., Chr., LvJ., Plag.; alsmede *gebere*, *geberen* Sal. 161, Mor. 4028, Vm. 1, 79, 28; 89, 121; 318, 4; Limb. 6, 62, Mlp. 1, 2842, Bm. 1, 30, 125, Vdl. 3052, 2885, 3122, Heelu 4332, 5001, 5173, 5269, *ondedich* Bj. II, bl. 573, *sodenich*, *dustenich* Fr. 6075, Segh. 9648, *geve* Bj. I, bl. 764, Ve. 3, 27, 72, *greve* Bj. 2, 36, 61 en 95; 5, 3409; Bj. 6 en 7 p.; Bj. I, bl. 714, 735, 775, 822, 832; II, bl. 458, 521, 523, 542, 555, enz., *hele* Lsp. 3, 4, 204, *keese* Bm. 7, 299 en 310, ms. g 129 v., *vercleren* Bj. I, bl. 822, Sp. 2^1, 13, 20, Bm. 10, 108, *leege*, *leech* Rokr. 119, Sp. 3^3, 15, 26, Stemmen 59, *leghel* La. 3, 21237, 21185, Ve. 5, 52, *mere* Rb. 7341, Limb. 5, 50 en 1929; 6, 427, 640 en 2254; Mlp. 1, 2841, 1539, Heelu 4225, 4945, 4042, Bj. II, bl. 516, 519, 520, Teest. 194, Cass. 695, *vermeert* Bm. 10, 58, Heelu 806, 878, 1128, 1370, Parth. 6249, enz., *neeste* Mart. 3, 243, 426, *wederspenich* Bm. 10, 106 en 113, Bj. 7, 17517 v., *gheneme* Bj. 6 en 7 p., *ghenedich* Vm. 2, 326, 327, 332, Limb. 5, 1635, Bj. II, bl. 523, 576, 486; Bj. 6 en 7 p., *ondersete* Bj. II, bl. 573, 470, Bj. 6 en 7 p., *dros-*

sete La. 2, 32061, 32077, *scepijn* Nb. 9, 630 v., *ghestede*, *ghestedich* Ve. 1, 44, Limb. 3, 497, Bj. I, bl. 748, 775, 776, 793, 801, 804; II, bl. 461, 572, Sp. 2^{4}, 11, 39, *trege*, *(ver)tregen* Sp. 1^{1}, 48, 33; 1^{5}, 76, 59; Ve. p., W. 8938, Ovl. G. 1, 74, 95, *ververen* Mlp. 4, 108, Limb. 7, 131; 10, 463; 6, 1034; Ro. 5658, 5661, La. 2, 17252, 17285, 20460; 3, 4942; Sp. 1^{7}, 56, 73, Heelu 1103, 4826, 5002, 7092, Sp. 2^{4}, 63, 52, Mor. 3998, Mart. 1, 347, Vdl. 4311, 257, 1692, Beatr. 257, IV Mart. 399, enz., *wenen* Esmor. 127, 464, Sp. 4^{1}, 40, 12, La. 2, 298, Limb. 6, 1638, *openbere* Mart. 1, 351, *wandelbere* Lsp. 3, 4, 431, *droghenere*, *twivelere*, *Moselere*, *Coelnere*, *Romere*, *wisselere*, *bultenere*, *covelere*, *marteleren*, *woekenere*, *zeghelere*, *clusenere*, *Romere*, *persemere*, *scheppere*, *portenere*, enz., Bra. 858, 1863, Bj. 2, 2226, 3243; 4, 984; Limb. 5, 57, Mart. 1, 370, Sp. 2^{4}, 49, 25, Sp. 1^{8}, 19, 66; 4^{1}, 9, 57; 3^{6}, 45, 38; 60, 59; 3^{5}, 12, 64; 3^{3}, 7, 110; La. 3, 16601, 17319, Vm. 2, 248, Lsp. 2, 49, 37, Rb. 19570 v., Bm. 1, 253; 5, 88; Heelu 2989, 3079, 3432, 4107, 4441, 4600, 4997, 7379, 7380, 7091, 7147, 7300, Teest. 2207, 2769, Wr. 1, 1998; 3, 528; Mask. 1187, Lsp. 3, 23, 168, enz. enz.; vgl. ook *martelere* : *here* Lsp. 2, 44, 422, *portenere* : *here* Car. e. El. 157, *twifelere* : *Heere* Bra. 1936, *clusenere* : *gere* : *mere* Ri. 6, Teest. 2207, 2769, *lereren* : *begeren* Mel. 896, *loghenere* : *beghere* Ferg. 933, *sondere* : *ghere* Wr. 3, 1174, *kelneren* : *verteren* Teest. 3269, *sunderen* : *deren* Mask. 1187, *sonderen* : *verweren* Vm. 2, 405, 5, enz., en let op de volksetymologieën *biechthere* Ro. 11481 v., *Limborcheren* (d. i. *Limborch-heren*) Heelu 4251, 4361, 4854, 5068, 5220, 5955 (voor het zuiver grammatische *Limborgeren* Ve. 1, 46, enz.), *Roemheren* Sp. 4^{1}, 33, 56; 4^{2}, 38, 24; 2^{5}, 2, 149; 3^{5}, 51, 17, *Romeheren* Sp. 1^{5}, 38, 25; 56, 45; 65, 31; 1^{6}, 23, 64, *pijnheren* Br. 653, die alleen uit het niet ongebruikelijke van zulk een suffix *-ere* te begrijpen zijn (vgl. FRANCK *Mnl. Gr.* § 39); *were*, *weren*, praet. conj., Heelu 4226, 4946, 7808, Lsp. 2, 13, 60 v., La. 3, 17327, Mart. 1, 65, Oversee 196, Wis. 571, 575, Bm. 8, 99, 107, Br. 38, Nb. 2, 1952, Bj. I, bl. 783, 784, 785; 5, 3675; Limb. 1, 348; 5, 209; Lsp. 3, 5, 3, La. 2, 6578, Hl., Ve., Bj., Al. p., enz., en *queme* Bj. II, bl. 485, *queme*, *spreke*, *leghe*, *seghe*, Al. p., evenzoo in conjunctivo.

Let ook nog op *ersetere* Chr. 562, naast het normale *arsater* (Ondfr. *ercêtere*, uit **arsâtâri;* vgl. het Middellat. *archiater*); en op *sceker*, roover, La. 3, 17177, 17183, Lutg. 1, 890, *scepere*, schaapherder, Ve. 2, 21 (Mhd. *schaechaere*, Ohd. *scâhâri*, Mhd. *schaefer*, Ohd. *scâfâri*), met „umlaut" onder invloed van de *i* der tweede volgende syllabe, naast het gewone *scaker* p., *scaper*, o. a. Dd. 2, 2212, Lsp. 2, 44, 131.

Opmerk. 1. Voor *versmeden* en *geneken*, die pass. in de Limburgsche mss. en nu en dan ook in meer westelijk Mnl. hss. voorkomen (z. b.v.

Bra. 390, Cass. 288, Bm. 1, 131, 28; 10, 115; 10, 51, 11; Heelu Bijl. A. vs. 274, Teest. 1397, Ve. 1, 12, enz., naast het normale *versmaden*, *genaken*), mag naar analogie der bovenstaande vormen een grondvorm **farsmâdjan*, **ginâkjan* (Ondfr. *ginêcon* en *ginâcon*) worden aangenomen.

In het zeldzame *bedechtech*, *gedechtich* Ovl. G. 1, 1, 26, Vm. 2, 405, 10, ontleend aan 't Middelfrank. *be-*, *gedaehtic* (uit *-dâhtig*), was de voc. verkort; vgl. bov. § 5.

Opmerk. 2. In plaats van het gewone *ghenade* (Ohd. *ginâda*, Mhd. *gnade*) en *claer* (Mhd. *clâr*, Lat. *clarus*), had zich een paar maal onder invloed van *ghenedich*, *vercleren* (z. bov.), een nieuwe vorm *ghenede* Cass. 364 (r.), La. 3, 19656 (r.), Chr. 996, Lutg. 1, 216; 2, 411, 986, *clere*, *cleer* Ro. 1035, IV Mart. 639, Plag. 290, Lutg. 1, 79, 231, ontwikkeld.

Schere, schaar, Lutg. 2, 1204 [1]), was ontleend aan het Mhd. (Middelfrank.) *schaere* (uit **scâria*); de normale Mnl. vorm was *scare* (Ohd. *scâra*).

Opmerk. 3. De conjunctiefvorm *weren* werd somwijlen zelfs in de aantoon. wijs gebezigd (z. b.v. Rein. 2, 2484, 2992, Heelu 5270, Bj. 6, 944, 3058, 3722, 4758, 4802, 5186, 5704, 9846, 10446, 10546; 7, 8820, enz., Alex. p.); evenals ook *seghe ghi* Gd. 33, 5, voor *sage(t) gi*, *gi queemt* Gd. 33, 3, voor *gi quaemt*, *si seten*, *eten*, *quemen*, *spreken*, *legen*, *beeden*, D. W. 7, 34 vlgg. (in 't Limb. dial. van Venray), pass. voor *saten*, *aten*, enz.

§ **22.** Een andere uit „umlaut" voortgekomen, doch eerst middellijk ontwikkelde *e* of *è* ontmoeten we in: *wi*, *si selen*, *gi selet*, *selt*, v. en n. *solen*, *sulen*, *suelen*, *sulet* (z. § 221 *c*), *evel* p., n. *oevel*, *ovel* Vm. 2, 385, 203 v., Sprw. 615, Hl. 12, 85; 20, 152; 57, 36 (Ohd. *ubil*, Ags. *yfel*), *crepel* Lsp. 2, 35, 61, Bj. 2, 2226, Ovlg. 362, 1386, n. *cruepel*, *crupel* Dml. 3, 117, 89, Am. 1, 771, Lsp. 2, 35, 61 v., enz. (Ags. *crypel* = oorspr. **crupil*), *hepe* Sto. 10, 156, n. *huepe* Bj. 2, 3333 (Ags. *hype* = oorspr. **hupi*), *melen* Sp. 4^3, 28, 39, n. *muelen* Sp. 2^4, 49, 84, Fr. 8737, 8742, 8752, Vm. 5, 287, Ovlg. 446, 179, Rb. 20953 (Ags. *mylen* = oorspr. **mulinu*), *gevleghelt* Nb. 12, 1206 v., n. *gevloghelt* Nb. 12, 1206, *vlueghel* Fr. 5398, Rein. 2, 3783, *vloghel* p. (Mhd. *vlügel*, oorspr. **flugil*);

alsmede in *sende* Ferg. 1904, Mask. 1030, n. *sinde* IV Mart. 27, en *sonde*, *sunde* p. (Ohd. *suntia*), *lettel* p., n. *littel(kijn)* Nb. 9, 629, Ve. 4, 61, Grb. 2, 4651, Segh. 501, 6377, 6511, en *luttel* p. (Os. *luttil*), *pet* Patr. Vag. 302, n. *pit*, *pitte* Rb. 17975, 23704, 29143, 33967, La. 4, 3377, Sp. 3^8, 40, 63; 2^7, 42, 76; Bm. 7, 90, Ovl. G. 2, 46, Luc. 2393, enz., en *put*, *putte* p. (Ohd. *pfuzzi*, Ags. *pytt* = oorspr. **puttjom*), *bregghe* Lkrb. 10, 52,

---

[1]) Dat ik in de *Vondel-gr.* § 4 ten onrechte met een (niet bestaand) Ohd. *scera* in verband heb gebracht.

183, 264, n. *brigghe* Rb. 28945, Bvh. 620 v., en *brugghe* p. (Mhd. *brücke*, Ags. *brycg* = oorspr. **bruggju*).

In de eerste vormen was de *e* voortgekomen uit *ö* (gespeld met *eu*, *ue*, *u*, *oe* of ook *o*), den „umlaut" van *o* (voor *ŭ*, vgl. § 46). In de andere had *è* zich ontwikkeld uit *ĭ*, een wijziging van *ü*, den „umlaut" van *ŭ* (vgl. § 27 en 36, opmerk. 1).

Voor *helde* Bm. 6, 194, n. *hulde* p. (Os. *huldi*), moet naar analogie der bovenstaande vormen een in onze bronnen niet voorkomend **hilde* worden aangenomen.

Opmerk. 1. In verband met de hier waar te nemen verwantschap tusschen *ö* en *e* vergelijke men ook den overgang eener zachte *e* tot *ö*, b.v. in *vuele*, enz., uit *vele* (z. ben. § 52); alsmede het gebruik van een onzuiver rijm, gelijk *meget* (maagd, zie § 275, opm. 1) : *dueget* Vm. 5, 335, 7, *seget* : *doget* (met *o* = *ö*) Tor. 1439.

Snedel, gemeen, slecht mensch, Mlp. 1, 3132 (r.); 2, 1890 (r.), n. *snuedel*, m. gel. bet., Sp. 1^7, 67, 65; 4^2, 86, 58; 4^3, 28, 53; Mlp. 2, 1890 v., en *snoedel*, *snodel* Verk. Mart. 95, Vrouw. e. M. 3, 16, 3, vertoont zelfs een *e*, uit *ue* (*ö̂*), den „umlaut" van *ô* (uit *au*); vgl. het Mhd. *snoede*, gering, slecht, (met *oe* = *ö̂*), en het On. *snaudr*, arm, behoeftig, en z. § 49.

Opmerk. 2. Ook *meru*, *mereu* Dd. 2, 3094, Nb. 2, 3566, zou men geneigd zijn uit *meuru*, *mueru* (z. ben. § 46) af te leiden, ware 't niet, dat een Ohd. vorm *mariwi* op de mogelijkheid wees van het ontstaan der *e* uit *a* door „umlaut".

Opmerk. 3. Over *nese* en *nuese*, die niet tot deze categorie behooren, z. § 52 en § 270, opm. 1. Omtrent den ontwikkelingsgang in *mesie*, mug, Sp. 1^2, 2, 54, Nb. 3, 3475; 7, 430; Rb. 3827, *muesie* Rb. 3827 v., D. B. Ex. c. 8, Pw. 120 v., *mosie* Nb. 7, 430 v., Ruusbr. Tab. 2, 202, Ve. 7, 32, Bl. 2449, valt bij onbekendheid met den oorspronkelijken vorm van 't woord niets te beslissen; de *e* kan uit *ö* zijn ontstaan, doch evengoed de *ö* (voorgesteld door *ue*, *o*) uit *e* (vgl. ben. § 52).

Opmerk. 4. Het Mhd. *snaben*, *sneben*, wankelen, struikelen, Mndd. *snaven*, *sneven*, Mnl. *sneven*, bewijst dat de afleiding van *snevelen* Rein. 2, 1692, uit *snovelen* Segh. 9042 v. (met *o* als spelling voor *ö*, vgl. het Nnl. *sneuvelen*), oorspr. **snovilôn* of **snovilên*, niet volkomen vaststaat; de vorm toch kan evengoed een frequentatief zijn van *sneven*.

Ware 't ons mogelijk als middenterm een vorm *stonen*, *stuenen* aan te wijzen, dan zouden we *stenen*, klagen, p. (z. o. § 157 *a*, en vgl. het Mndd. *stenen*), kunnen indentificeeren met het On. *stynja*, m. gel. bet. Zoolang dat gegeven echter in 't Mndd. zoowel als in 't Mnl. ontbreekt, zal het raadzaam wezen hier een „non liquet" uit te spreken.

Tegen een verklaring van *wenschen*, *winschen*, met *i* = *ü*, „umlaut" van *ŭ* (vgl. Ohd. *wunskian*), bestaat tweeërlei bezwaar: 1° de bij een dergelijke herkomst onbegrijpelijke afwezigheid van een vorm, met *ù*, terwijl anders naast *sille*, *dincken*, enz. regelmatig en *algemeen* ook nog *sulle*, *duncken*, enz. wordt aangetroffen (vgl. ben. § 27) [1]; 2° de onzekerheid omtrent den oorsprong der voc. van *winschen*, die evengoed uit *è* kan zijn ontwikkeld (vgl. § 26 *c*). Evenmin is ook *wensch*, *winsch*, met het Ohd. *wunsc* te identificeeren, dewijl in dezen *o*-stam (vgl. Ags. *wûsc*) [2] de klankwijzigende factor *i* of *j* gemist werd, die een vorm *wünsc*, *winsc* had kunnen te voorschijn brengen; en zelfs wanneer men den vorm van het substant. uit den invloed van dien van 't denominatief wilde verklaren, zou het ontbreken van een Mnl. *wunsch* als wisselvorm van *wensch*, *winsch*, aarzeling moeten doen ontstaan. Konden we op het éénmaal gelezen Ohd. *winsc* (in gl. K.) vertrouwen, dan ware daarin de prototype der Ndl. vormen te vinden.

Opmerk. 5. In *selc*, zoodanig, de een de ander, v. en n. *sulc* (Ags. *swilc*, vgl. § 39), was de *è* niet op phonetischen weg ontstaan, maar ontwikkeld onder den invloed van het correlatieve *welc* en van *elc*, dat dikwijls met volkomen gelijke functie als ons woord werd gebezigd (vgl. *elc* — *ander* = *selc* — *ander*).

§ **23**. Ook waar een oorspronk. *i*, *î* of *j* als „umlautend" element ontbrak, was niet zelden een Mnl. *è* of *e* uit *à*, *a* voortgekomen, en dat wel vóór *r*, vóór *l*, vóór *sch* en vóór *g (ch)*.

A. Vóór *r*, in dezelfde syllabe (vgl. ook § 8 *a*); b.v. in *erbeit*, *erch*, *ergument*, o. a. Ybl. 1695, *erke*, *erm*, *ermoede*, *eermoede*, *ers*, *eers*, *erweet*, erwt, o. a. Nb. 3, 680 v., *ersatre*, *eersatre*, *ersoen*, *teberteeren*, in de war brengen, *bervoets*, *berke*, schip, Al. 5, 716, Segh. 11233, *derm*, *derven*, *gerne*, baardhaar, W. 10141 (vgl. § 121), *gers*, *gersoen*, *hernasc*, *kerre*, *kerbonkel*, *meerscalc*, *merch*, *merke*, *meerke*, grens, landstreek, *mermer*, *mertelaere*, *mertilie*, marteling, o. a. La. 3, 32436, *perdoen*, o. a. Rb. 371, Taalb. 2, 160, 14, *pertie* Sto. 7, 794, Lsp. 2, 48, 40, *perlement*, *serk*, grafsteen, *gesper*, ijverig, tegenstrevend, Rb. 20686, *sperke*, vonk, *scerp*, *sperwere*, *sterc*, *swerm*, *swert*, *veerde*, vaart, *hoeveerd(e)*, *verre*, o. a. Sp. 1[1], 53, 4, *verwe*, *werf*, *werm*, *gewerden* en *bewerden* (z. *Tschr.* 3, 112 vlgg.), *wermoes*, *weermoes*, enz., de praeterita sing. *berch*, *ber*, brandde, *bederf*, *bedeerf*, *tert*, *sterf*, *steerf*, *swerf*, *werf*, *werp*, *wert*,

---

[1]) *Wunschen*, Mspr. 30 en 64, dat we, evenals *wonschen* Gd. 53, 2, Sprw. 227 en 561, in teksten, onder Hd. invloed, aantreffen, kan hier natuurlijk niet meerekenen.

[2]) Een *i*-stam had in 't Ags. *wŷsc* moeten luiden.

weert, de praeterito-praesentia *ic*, *hi der*, *derf*, *deerf*, voor en naast het oorspronkelijke *arbeit* (Ohd. *arbeit*), *arch* (Ohd. *arg*), *argument*, *arke* (Ohd. *arka*), *arm* (Ohd. *arm*), *armoede* (Ohd. *armuotî*), *a(e)rs* (Ohd. *ars*), *arweet*, o. a. Nb. 3, 680 v. (Ohd. *araweiz*), *arsatre* (Middellat. *archiater*), *arsoen*, *artsoen* (Ofra. *arçon*), *tebarteeren* (Ofra. *baratter*), *barvoets* (Ohd. *bar*), *barke* (Middellat. *barca*), *darm* (Ohd. *darm*), *darven*, ontberen (Ohd. *darbên*), *grane*, o. a. Rein. 2, 2986, 2994 (Mhd. *grane*), *gras* (Ohd. *gras*), *garsoen* (Ofra. *garçon*), *harnasc* (Ofra. *harnais*), *karre* (Ohd. *charra*), *karbonkel* (Lat. *carbunculus*), *ma(e)rscalc* (Mhd. *marschalc*), *march* (Ohd. *marg*), *marke* (Os. *marca*), *marmer* (Lat. *marmor*), *martelaere*, *martilie* (Mhd. *martilje*), *pardoen* (Ofra. *pardon*), *partie* (Ofra. *partie*), *parlement* (Ofra. *parlement*), *sarc* (Ohd. *sarch*, doodkist), *gespa(e)r* La. 2, 17147; 3, 22308; Sp. 1², 11, 58, Al. 3, 189, Rb. 16642 (zeer waarschijnlijk Ogerm. **gispar*; vgl. Mhd. *sperren*, zich verzetten, uit **sparjan*), *sparke* (Ags. *spearca* = oorspr. **sparca*), *scarp* (Os. *skarp*), *sparware* (Ohd. *sparwâri*), *starck* (Ohd. *starc*), *swarm* (Mhd. *swarm*), *swart* (Got. *swarts*), *va(e)rt*, *va(e)rde* (Os. *fard*), *hoeva(e)rde* (Ohd. *hôhfart*), *varre*, jong rund (Ohd. *farro*), *varwe* (Ohd. *farwa*), *warf* (Ohd. *hwarba*, *hwarb*), *warm* (Os. *warm*), *gewarden*, *bewarden* (Os. *wardon*), *warmoes* (Ohd. *warmmuos*), *barch*, *bar*, *barn*, *bedarf*, *tart* (voor *trat*), *starf* enz. (vgl. § 139 en 140), *ic*, *hi dar*, *darf* (vgl. § 220); in *werstelen* Fla. 1, 39, Ro. 13333, 13516, Fr. 4927, voor een (door mij althans) in onze Mnl. bronnen niet aangetroffen **warstelen* (Ags. *wrästljan* = oorspr. **wrastlôn*);

voorts in *Denemerken*, *Serrassine*, *Ermenie*, *Merten*, *Mergriete*, *Nerboene*, *Terquijn*, *Ernout*, enz., n. *Denemarken*, *Sarrassine*, enz.;

alsmede in *bern*, water, Hadew. 1, 242, 7, M. en Vr. Heim. 1223 (volgens een citaat in het *Mnl. Wb.* i. v. *born*), *derst* Nb. 2, 3072, 3078; 6, 666; 10, 528, 700; Rb. 5898, 20984, 26592, Luc. 2837, Fr. 711, 3943, 8401, Sp. 1³, 21, 54; 3⁴, 38, 50, *sterte* Sp. 3², 42, 81, Segh. 11041, Al. 4, 943, Nd. 1278, 1308, Flandr. 1, 13, *verst*, koude, Nb. 10, 240, *wertel* Fr. 3446, W. 3531, Ovlg. 428, 63, 67 en 73, Nb. 8, 12 v.; 10, 129, 227 v., 267 v., 365 v., Sp. 2⁶, 67, 34 v., en de participia *(ge)werden*, z. Fr. 9540 en *Tschr.* 3, 94, *gewerpen*, *verwerpen* La. 4, 12096, 12889, Lg. 81 81 v., Bs. 147 v., Thr. 18 r., GR. 46 v., wier *er* berust op *ar*, uit *or* (z. § 15 *a*).

Opmerk. 1. Voor de ontwikkeling van *Meert*, de 3de maand (Ohd. *Marzio*) en *herde*, adject. (Ohd. *herti*, *harti*), had tevens de „umlaut" kunnen medewerken. In het daarnaast voorkomende *Maert* en *harde*, *haerde* was de *a* het gevolg van de werkeloosheid des „umlauts" of, wat waarschijnlijker mag heeten, een wijziging der uit „umlaut" voortgekomen *e*, evenals in *hartoghe*, *marren* enz. (z. § 13).

Opmerk. 2. Dergelijken invloed eener in de volgende lettergreep staande *r* heb ik niet waargenomen; want *veruwe*, *veruwen* en *spereware*, o. a. La. 2, 3007, 4962, 5047, Rb. 17623 v., zijn ontstaan uit *verwe(n)*, *sperware* (z. ben. § 41).

Opmerk. 3. In een paar vormen, met *er* en *ar*, uit *or*, volgde op deze letterverbinding oorspronkelijk steeds of althans in sommige buigingsvormen een *i*, nam. in: *berst(e)* Nb. 2, 1417, 2131, 3415; 5, 819; 6, 366; 8, 603; 9, 317; 10, 239; Sp. 3[1], 31, 17, The. 1409, Fr. 712, *beerst* Nb. 2, 762 (vgl. bov. § 8 *a*), en *barst(e)*, z. § 15 *a*, naast *borst(e)* p. (Ohd. *brust*, gen. dat. s. *brusti*, pl. *brusti* enz.); *mergen*, de volgende dag, vroeg, Bj. 2, 3177, 3368, 3968; 5, 3461; Sp. 2[7], 13, 65, Bl. 3207, 3237, Tor. 2179, 2888, La. 3, 3959, 15838, 21665, Rein. 2, 1206, 1391, en *margen*, *maergin*, z. § 15 *a*, naast *morgen* p. (Got. *maurgins*); *antwerde*, *antwerden* LvJ. p., Nb. 1, 241 v.; 2, 145 en 165; 8, 114, 118 v., 120 v.; Lsp. 2, 36, 1966; 47, 14 v. en 48 v.; 58, 101 en 141; Ri. 662, Vm. 2, 52, 69, Rb. 9288 v., Ovl. G. 1, 74, 89, Vdl. 937, 999, 2241, La. 4, 711, 815, 1157, 1284, 1463, 1650, 1668, 1703, 2499, enz., en *antwaerde*, *antwaerden*, z. § 15 *a*, naast *antworde*, *antworden* p. (Ohd. *antwurti*, *antwurtian*). Mogen we daarom, met FRANCK (*Mnl. Gr.* § 35 *a*), hier voor het ontstaan der verbinding *er* „umlaut" der *ò* tot *è* aannemen? Ik geloof van neen. In *bern* en *barn* (Os. *brunno*), *derst* en *darst* (Ohd. *durst*, *durstes*, *durste*), *sterte* en *starte* (vgl. het Mndd. femin. *strote*, dat alleen op een grondvorm **strota* kan berusten), *verst* en *varst* (Ohd. *frost*, *frostes*, *froste*), *wertel* en *wartel* (Ohd. *wurzala*), het partic. *gewerden* en *gewarden* (Os. *wordan*), het deelw. *gewerpen* en *gewarpen* (Os. *worpan*), waar geen spoor van eenig „umlautend" bestanddeel in den uitgang is waar te nemen, laat zich het overgangsproces van *or* tot *ar* en van *ar* tot *er* volkomen begrijpen. Welk recht zouden we nu hebben de ontwikkeling in *berst*, *beerst*, *mergen* en *antwerde(n)* enz. als daarvan afwijkend te beschouwen, te meer daar de vormen, met *à* en *ò*, het stellig bewijs leveren, dat de *i* hier zonder werking kon blijven?

Voor het partic. *verwerven* Bw. 144 v., n. het gewone *verworven*, voor *berstel* Nb. 2, 1041, 2053, 2063, naast het normale *borstel* (Ags. *byrstl* = een oorspr. **burstilu*), *dersten*, dorst hebben, Nb. 3, 1623 (Ohd. *durstian*), *mergen*, z. verheugen, b.v. La. 2, 5377, Ro. 581, Nb. 3, 792, enz., n. *(ver)morgen* D. W. 8, 75, Mlp. 2, 1626, Fland. 1, 99 (Ags. *myrgan* = een oorspr. **murgjan*), en *sterten* Grb. 1, 3503; 2, 2169, 4290; Maleg. 156 (lees aldaar voor *starte* den vorm *sterte* : *herte*), n. *storten* (Mhd. *stürzen* = een oorspr. **sturtjan*, doch ook Ohd. *sturzên*), kan ik den tusschenvorm *verwarven*, *barstel*, *darsten*, *margen*, *starten* weliswaar niet aanwijzen. Doch mag deze niet naar de analogie der andere bovengenoemde vormen,

met *a*, worden vermoed? Let ook op *sperte*, Ovlg. 112, 6, naast een door mij niet opgeteekend, doch in verband met het Nnl. *sport* gereedelijk te vermoeden **sporte*, en den tusschenvorm **sparte* (vgl. Ohd. *sprozzo*, en z. § 120).

Of aan *herken* Bj. 6, 3835, n. *harken* en *horken* (z. § 15 *a*), een vorm **hôrkjan* of **hôrkên* ten grondslag heeft gelegen, is aan de hand van het Ohd. *hôrechen* niet uit te maken, en doet ook trouwens minder ter zake. *Derst*, voor het praeter. *dorste* (z. § 230), is een analogievorm.

Gherren, krijschen, IV Mart. 132, en *gorren*, knorren, Al. 10, 386, 395, beantwoorden respectief aan de Mhd. vormen *gerren*, brommen, en *gurren*, een ongearticuleerd geluid voortbrengen.

B. Vóór *l* (zelden); nam. in *help* Ro. 9859, Grb. 2, 5653, *smelt* Sp. 2[4], 33, 150, in pl. van *halp*, *smalt* (praeterit., zie verder § 140); en misschien ook in *bevel* Rb. 27022 (r.), Sp. 3[8], 13, 85 (r.), v. *beval* (z. § 152). Voor *getel* Disp. 323 (r.), La. 4, 7321 (r.), zie men § 20, opm. 5; voor *sel*, in pl. v. *sal*, § 221 *c*.

C. Vóór *sch*; in *flessche* Vm. 1, 54, 149, Segh. 6841 v., 10770, *tessche* Busk. 3, Vm. 1, 87, 47, v. en n. *flassche*, *tasche* p. (Ohd. *flasca*, Ags. *flasce*, Ohd. *tasca*).

D. Vóór *g*; in *gevleghen*, i. pl. v. een niet meer gebruikelijk *gevlaghen*, z. § 175 *a*; *ghedreghen*, *ghesleghen*, *ghedweghen*, *geweghen*, z. § 175 *a*, voor en naast *ghedraghen*, *gheslaghen*, *ghedwaghen*, *gewaghen*; in *hi plech*, *pleech*, *si pleghen*, z. § 161 *c*, v. en n. *plach*, *plaghen*; en in *vreghen*, *vreghet*, *vrech*, *gevreget*, *vregde*, Ri. 1390 (r.), Mor. 534 (r.), LvJ. 213, 220, 222, Limb. 1, 2502; 5, 996; Ve. 5, 39, Chr. en Lutg. pass. (gelijk men ziet, in oostelijke en Brab. mss.), voor *vragen*, *vraghet*, enz. (vgl. het Mhd. naast *vragen* gebezigde *vregen*, dat hier gewis van invloed is geweest).

§ **24**. Een scherpe *e*, *ee*, in gesloten of open lettergrepen, = eertijds lange *ê*, uit *ei*, *ai* (vgl. § 18), ontmoeten we o. a. in: *een* (Ohd. *ein*, Os. *ên*), *breet*, *brede* (Ohd. *breit*, Os. *brêd*), *deel*, *dele* (Ohd. *teil*, Os. *dêl*), *seel*, touw (Ohd. *seil*, Os. *sêl*), *ic weet* (Ohd. *weiz*, Os. *wêt*), *see* (Got. *saiws*, Ohd. Os. *sêo*), *seer* (Got. *sair*, Ohd. Os. *sêr*), enz. enz. enz.

Gelijk reeds boven (t. a. pl.) is opgemerkt, werden rijmen tusschen deze vocaal en de zachte *e* (*ee*), behalve vóór *r*, in den regel vermeden. Betrekkelijk zelden leest men b.v. *bede*, telw. (Ohd. *beidiu*) : *dede* (Ohd. *teta*) The. 1173 en 4, Ferg. 779 en 80, Ro. 2927 en 8, Sp. 3[4], 44, 113 en 4; *veten*, twisten (Ags. *faehđ* = een oorspr. **faihđu*) : *weten* (Os. *witan*) Sto. 4, 1205 en 6; *beiden*, wachten, te lezen als *beeden* (Ags. *baedan*, uit een oorspr. **baidjan*) : *gereden* partic. (Ohd. *ritan*) Sto. 2, 561 en 2; *gereden* : *ghelede* (Ohd. *galeiti*) Sto. 3, 5 en 6; *vresen* (Ohd. *freisôn*) :

desen (Os. *thesan*) : *wesen* (Os. *wesan*) Br. 2145 en 6, Dd. 3, 617 en 8, 785 en 6, 1433 en 4, Lsp. 2, 14, 13 en 14; *gheweten* (Ohd. *wizan*) : *gheheten* (Ohd. *heizan*) Gd. 6, 6; *geseten* (Ohd. *gesezen*) : *gheheten* Cass. 17 en 18, Ro. 1049 en 50, Lorr. 1, 357 en 8; *hede*, subst. (Got. *haiþi*) : *stede* (Os. *stedi*) Maleg. 107 en 8, Segh. 9765 en 6, 10281 en 2; *hede*, subst. : *dede* Segh. 5257 en 8; *sprekers* (Ohd. *sprechâri*) : *smekers* (Ohd. *smeichâri*) Dd. 2, 737 en 8; *weten* : *geheten* Lans. v. D. 459 en 60, 665 en 6, Limb. 5, 357 en 8, Dd. 3, 947 en 8; *ghereden*, klaar maken (Got. *garaidjan*) : *ghebeden* (Os. *gebedan*) Dr. dage here 269 en 70; *sweten* (Ags. *swaetan* = een oorspr. **swaitjan*) : *eten* (Os. *etan*) Dd. 2, 2561 en 2; *bede* (Ohd. *beta*), *dede*, *snede* (Ohd. *snita*) : *lede* (van *leet*) W. 9279 en 80, Edew. 847 en 8, Lorr. 2, 441 en 2; *stede* : *gerede* (voor *gereide*) La. 4, 7775 en 6, Sp. 3[1], 34, 39 en 40; *ondeden* : *heden* (d. i. *heiden*) Huon, 1, 4de col., vs. 19 en 20; *hede* (d. i. *heide*) : *vrede* L. M. v. L. N. R. 7, st. 1, bl. 147, vs. 107 en 8; *beden*, wachten : *snede* W. 8661 en 2; *neder* (Os. *niđar*) : *cleder* (Ohd. *kleit*) Ferg. 529 en 30; *bede* telw. : *mede* (Os. *midi*) Rkr. 8115 en 6, La. 2, 9777 en 8; 11459 en 60; 12839 en 40; 13033 en 4; 21598 en 9; 25431 en 2; *leden* (Ohd. *leitan*) : *steden* La. 2, 8011 en 2; 8267 en 8; 9129 en 30; 11677 en 8; *teken* (Ohd. *zeichan*) : *spreken* (Ohd. *sprechan*) La. 2, 9427 en 8; *versceden* (Ohd. *farsceidan*) : *steden* La. 2, 10341 en 2; 11873 en 4; 26064 en 7; 30590 en 1; *beten* (Mhd. *beizen*) : *eten* (Ohd. *ezan*) La. 2, 29882 en 3; *reden* (Ohd. *ritun*) : *schede* (Ohd. *sceida*) La. 2, 30663 en 4, Limb. 8, 205 en 6; *wede*, pratum (Ohd. *weide*) : *dede* Ve. 6, 5; *stede*, *mede* en *dede* : *gereede* (Got. *garaids*) Ve. 1, 10; 1, 56; 5, 35; 5, 37; 5, 49; 6, 20; La. 2, 39895 en 6, Sp. 4[7], 33, 1 en 2; 41, 17 en 18; *beden*, wachten : *steden* Segh. 11661 en 2; 8789 en 90; 10363 en 4; *mede* : *gereede* Ve. 2, 8; 2, 23; 2, 29; 2, 34; 2, 52; 4, 3; 5, 25; 5, 28; 5, 31; 5, 50; 6, 26; *clene* (Ohd. *kleini*) : *gene*, demonstr., (Ohd. *jenêr*) Ve. 2, 5; 4, 2; *gemene* (Ohd. *gameini*) : *tgene*, demonstr., Sp. 4[7], 34, 39 en 40; *menen* (Ohd. *meinjan*) : *dergenen* Ve. 6, 20; *streden* en *reden*, praeterita : *besceden*, *gesceden* Ve. 2, 34; 5, 11; *meest* (Ohd. *meist*) : *leest* (Os. *lisit*) Lsp. 2, 35, 103 en 4; *weken*, subst. (Got. *wiko*) : *leken*, subst. (Mlt. *laicus*) Lsp. 2, 44, 155 en 6; *gescheden* : *steden* Lsp. 2, 40, 145 en 6; *stede* : *arbeyde* (l. *arbede*) Lsp. 1, 38, 75 en 76; *vergeten* (Ohd. *fargezan*) : *heten* (Ohd. *heizan*) Ro. 2835 en 6; *wesen*, verb. : *rese* (Ohd. *reisa*) Limb. 5, 1263 en 4, Bj. 6, 5661 en 2, 9847 en 8; *degene* : *allene* (Ohd. *eino*) Chr. 953 en 4; *heten* (Ohd. *heizan*) : *eten* (Ohd. *ezan*) Sp. 1[1], 34, 15 en 16; *beheten* en *(ghe)heten* : *weten* Sp. 3[6], 52, 55 en 6; 3[1], 18, 71 en 72; Bl. 1752, Nd. 945 en 6, Lsp. 2, 20, 15 en 16; *spene* (On. *speni*) : *alleene* en *rene* Sp. 1[4], 41, 55 en 6, 3[4], 40, 49 en 50; enz. En zelfs vóór de *r*, waar een der-

gelijke verbinding, gelijk het schijnt, minder bezwaar inhad, kan men het gebruik er van nog juist niet gewoon noemen; uitzonderingen, schoon dan minder zeldzame, blijven *peren* (Ohd. *bira*) : *leeren* (Got. *laisjan*) Vrouw. heim. 1121 en 2; *heeren* (Ohd. *hêrro*) : *deeren* (Os. *derian*) Rkr. 5036 en 7, Maleg. 129 en 130, Al. 1, 519 en 20; *leeren* : *deren* Sp. 1^6, 55, 41; *heere*, leger (Ohd. *hari*, *heri*) : *meere* (Ohd. *mêrro*) en *zeere* (Got. *sair*) Rkr. 8325 en 6, 8847 en 8; *zeere* : *peere* Rkr. 9950 en 1; *here*, leger : *sere* Bl. 638 en 9, Al. 2, 157 en 8; *beswere* (Ohd. *sweriu*) : *ere* (Ags. *âr* = oorspr. **airu*) Bl. 3478 en 9; *sweren* : *onteren* Esop. 4, 29 en 30; *eere(n)* : *weere* (Ohd. *werî*) Al. 2, 777 en 8, Rkr. 1567 en 8; *keeren*, draaien (Ohd. *kêrian*) : *deeren* Rkr. 6879 en 80; *heere*, dominus : *deere* Vm. 5, 324; *here*, leger : *here*, dominus, Cass. 463 en 4; *gheneren* (Got. *nasjan*) : *eren* Dd. 3, 787 en 8; *begheren* (Ohd. *gerôn*) : *leren* Sp. 1^3, 41, 5 en 6, Al. 1, 695 en 6; *Heere*, dominus : *were* Luc. 785 en 6; *verteert* (vgl. Ohd. *verzeren*) : *geleert* Luc. 2317 en 8; *begeren* : *meren* Luc. 2559 en 60; *gheneren* : *wederkeren* Nd. 2226 en 7; *verweren* : *oneren* Al. 7, 419; *landsheren* : *sceren* (Ondfr. *scern*) Sp. 1^2, 15, 21; enz.; (vgl. verder FRANCK in *Zeitschr. f. D. Alt.* 25, 31—41).

De natuurlijke gevolgtrekking uit bovengenoemde omstandigheid is: dat de Mnl. scherpe en de Mnl. zachte *e* weliswaar in klank voldoende op elkaar geleken, om desnoods in een onzuiver rijm te worden verbonden, maar toch in hoofdzaak weder te zeer onderling verschilden, om niet tegen een gewone verbinding der klinkers in 't rijm te doen opzien. En welke was nu de klank dier scherpe *e?* De uitspraak der vocaal in verschillende hedendaagsche dialecten (b.v. *beenen*, *deel*, *ik weet* enz.) geeft hierop antwoord. Hier namelijk hooren we een geluid, dat zich laat beschrijven als een scherp uitgesproken, eenigszins gerekte *e*, met een naslag, dien men nu eens als een onduidelijken klinker, dan weer als een zeer vluchtig uitgesproken *ĭ* verneemt. En zeker zal de klank der Mnl. scherpe voc. hiervan niet aanmerkelijk onderscheiden zijn geweest.

Opmerk. 1. Naast de afleidingen (of samenstellingen), met *-heit*, *-heide*, bestonden in het Mnl. de zeer gebruikelijke wisselvormen *rein(h)ede*, *scoen(h)ede*, *hoechede*, *starc(h)ede*, enz. enz., wier *e*, blijkens de standvastige verbinding in 't rijm, met *dede*, *stede*, *mede*, *vrede*, *sede* en dergel. vormen, met zachte *e*, buiten kijf als een zachte voc. werd uitgesproken. Zeer aannemelijk is daarom de hypothese van FRANCK (z. *Zeitschr. f. D. Alt.* 25, bl. 45), dat vormen, met een oorspr. suffix *-ida* (vgl. b.v. Ohd. *hreinida*, *scônida*, *hôhida*, *starhida* enz.), welks uit *i* voortgekomen klinker alvorens onduidelijk te worden als een zachte *e* had moeten luiden, wegens overeenkomst in vorm en beteekenis zouden zijn verward met vormen, op *-hêde*, *-heide* (Ogerm. *-heit*, *-heidi*), en dat

ten gevolge dier verwarring de uitgang der eerstgenoemde niet alleen uit het suffix der andere meermalen de *h* had overgenomen, maar zijn karakter ook zoodanig in overeenstemming met de natuur van *-heide* had gewijzigd, dat hij, in plaats van toonloos te worden, den bijtoon behield en zoodoende zijn klinker voor een overgang tot de onduidelijke voc. bewaarde.

Opmerk. 2. Over de *e*, voor *ei*, uit *eg*, z. § 98 A, opmerk.

Opmerk. 3. In vreemde woorden rijmde de *e* nu eens met een scherpe, dan weder met een zachte *e;* z. b.v. *tebarenteert* : *gekeert* (Ohd. *kêrjan*) Lsp. 3, 3, 67 en 8; *leren* : *disputeren* Lsp. 2, 35, 33 en 34; *Galiene* : *engene* (Os. *nigên*) Ferg. 2609 en 10; *bede* telw. : *crede* Rein. 1, 147 en 8; *gelede*, geleide : *crede* Rein. 1, 141 en 2; *ameen* : *been* (Os. *bên*) Rein. 1, 2011 en 12; *jeesten* : *geleesten* (Ohd. *galeisten*) Cass. 1289 en 90; *horeest* : *meest* Rb. 33751 en 2; *Gheest* : *tempeest* Luc. 684 en 5; *foreest* : *meest* Lsp. 2, 16, 75 en 6; *tempeest* : *meest* Cass. 947 en 8, Luc. 1734 en 5; *feeste* : *meeste* Bl. 2372 en 3; *foreest* : *geest* (Ohd. *geist*) Glor. v. Br. 973 en 4, Lans. v. D. 347 en 8; *casteel* : *geheel* Rb. 34603 en 4; *caneel*, *casteel*, *faseelen*, *beckineel*, *Firapeel* : *deel*, *deelen* Bl. 2572 en 3, 1942 en 3, Ferg. 2681 en 2, 2397 en 8, Rein. 1, 3405 en 6, Rkr. 1683 en 4, Rb. 32639 en 40, 34777 en 8; *propheten* : *beheeten* The. 999 en 1000; *planeeten* : *heeten* en *beeten* (Mhd. *beizen*) Ovlg. 387, 27, Nhl. 21 en 22; *ebene* : *neghene* en *ghemene* Al. 9, 663 en 4; 6, 145 en 6; *heeren*, domini : *transceneren* Nd. 604 en 5; *presenteeren* : *eeren* Bj. 7, 5095 en 6, enz.;

en *morsele* : *vele* (Got. *filu*) Dd. 3, 1021 en 2; *planeten* en *cometen* : *weten* (Os. *witan*) Nhl. 415 en 6, 609 en 10; *propheten* : *weten* Lsp. 2, 14, 33 en 4; 17, 165 en 6; *baerterde* : *verterde* (Os. *farterida*) Vm. 1, 47; *te sceerne* (Ondfr. *scern*) : *cisteerne* Rb. 31661 en 2; *ghetormenteert* en *ghemineert* : *verteerd* (vgl. Os. *farterian*) Rb. 34787 en 8, 34295 en 6; *gevcineert* : *deert* (vgl. Os. *derian*) Luc. 803 en 4; *sweren* (Os. *swerian*) : *condempneren* Nd. 1682 en 3; *sceren* (Ohd. *sceran*) : *sacreren* Lsp. 2, 44, 217 en 8; *rantsoeneeren* : *peeren* Bj. 7, 5547 en 8; *weten* : *decreten* Bj. 4445 en 6; enz.

Evenzoo in vormen, met *e*, uit *â* (z. § 21), die eigenlijk ook als vreemde woorden zijn te beschouwen; vgl. *mere*, bericht : *ere* Rb. 7341 en 2; *were*, ware : *ere* Mart. 1, 63 en 64; *woekeneere* : *eere* Mart. 1, 369 en 70; *drossete* : *behete* (Ohd. *piheiz*) Al. 4, 917 en 8; *alreneest* : *gheest* en *meest* Mart. 3, 243 en 426; *here*, dominus : *martelere* Lsp. 2, 44, 421 en 2; *heeren*, domini : *weeren*, waren, Bj. 7, 5297 en 8; *ombere* (Ohd. *antberan*) : *mordenere* Rein. 1, 137 en 8; *genede(n)* : *(ane)beden* (Os. *bedon*) Cass. 363 en 4, Ro. 7015 en 6; *deren* : *persemeren* Dd. 2, 2539 en 40; *weren*

(Ohd. *werian*) : *geberen* Ro. 7171 en 2, Vm. 1, 79, 28 en 29; *were* (Ohd. *werî*) : *onmere* Ro. 7203 en 4; *meren*, berichten : *verweren* Vm. 1, 80, 54 en 56; enz.

Duidelijk wijst dit tweeërlei gebruik op een onzekerheid in de uitspraak dezer uit den vreemde overgenomen *e*.

§ **25**. Bij Sto. leest men in een paar woorden somwijlen *ee* in pl. van *ie* (uit *io*, *ia*, *ie*, vgl. § 77), nam. in *de*, *dee*, *we*, *dre*, *vreent* p., waarnaast echter ook *die* (Os. *thie*, *thia*), *wie* (Ondfr. *wie*), *drie* (Os. *thria*), *vrient* (Ohd. *friont*). Evenzoo *vreent* in Rein. 2, 5139 en 5289. Meer algemeen in gebruik waren: *spegel* Fr. 332, 1262, 1679, 2561, 2786, 4247, 7740, Ro. 1380, 1485, 1490, 1530, 1532, 1536, 5593, La. 2, 9627, Sp. 1^3, 38, 79, Hl. 68, 68, Vm. 5, 335, Ovlg. 35, 184; 47, 200; 168, 11; Flandr. 1, 1046, 1052, Praet. p., n. *spieghel* (Ohd. *spiagal*) p.; *deerne* Cl. 40, Dd. 3, 1649, Rb. 26152 v. F, Lsp. 2, 6, 118 v.; 7, 100 v. en 112; ms. g. 27 r., 42 v., 67 v., 121 v., *geheer(e)*, beminnelijk, liefelijk, Bm. 2, 432, Br. 1723, Sp. 3^7, 2, 48, *verdel*, *vertel* Bm. 4, 261 en 262, naast het normale *dierne* (Ohd. *diorna*), *gehiere* (Ohd. *gahiuri*), *vierdel*, *vi(e)rtel* (vgl. § 108 *k*); en nevens *viertich*, *viertien*, honderden malen *veertich*, *veertien*. Met betrekking tot deze telwoorden is evenwel nog een onderzoek noodig naar de plaatsen, waar die vormen werkelijk in het ms. worden aangetroffen, en naar die, waar ze alleen uit de pen des uitgevers zijn gevloeid, die het Romeinsche cijfer van 't hs. in letters overbracht.

Opmerk. Een met het Ohd. *diumuoti* correspondeerend *diemoede*, *diemoet* of *deemoede*, *deemoet* heb ik uit Mnl. bronnen niet genoteerd. Naast *nieden*, klinken, slaan, Fr. 7022 (On. *hnioða*), mis ik een wisselvorm, met *e*, gelijk we dien in de hedendaagsche taal bezitten in *neet*, nevens *niet* (vgl. B. VINCKERS in den *Taalb.* 4, 304 vlgg.).

DE ONZUIVERE EN DE ZUIVERE *I*.

§ **26**. De onzuivere *i*, d. i. *ì*, beantwoordde:

a. aan een eertijds korte of verkorte *i;* b.v. in *kint*, *rinc*, *wille*, *bitter*, *hitte*, *bidden*, *ligghen*, *sitten*, *ic*, *dit*, *ding*, *vinden*, *visch*, *beginnen*, *schip*, *scilt*, *stille*, enz. (Ondfr. *kint*, *rinc*, Ohd. *willio*, *bittar*, *hizia*, Os. *biddian*, *liggian*, *sittian*, *ic*, *thit*, *thing*, *findan*, *fisk*, *biginnan*, *scip*, *scild*, *stilli*, enz.); in *swilc* en *twiscen* (z. § 102 *b*); in *gi bit*, *cighin*, *beckin*, *dorperlicke*, enz. (z. ben. § 5, 6 en 7);

b. aan een eertijds korte niet door „umlaut" ontwikkelde *è*, of aan *è* in woorden, aan 't Fransch ontleend; z. b.v. *ghilden* Bm. 2, 417, Limb. 2, 1559, *scilden* Bm. 10, 280, Limb. 2, 1560, Bj. 7, 14191, *hilpen* Mlp.

4, 1408, *slicht* Ro. K. 515, Nhl. 966, W. 1408, Rein. 2, 3320, Sp. 1[7], 63, 41, Esop. 20, 4, *richt* Bj. 7, 11189, *gimme* Nb. 12, 442 v., 443 v., Dml. 2, 558, Al. 9, 60; 5, 931; Sp. 3[5], 26, 43, *timperen* Bj. I, bl. 461, var. v. 79, Nb. 12, 1224 v., Ovlg. 251, 524, *sister* Nb. 5, 483 v., *prinden*, *prinde*, *geprint* IV Mart. 414, Dml. 3, 75, 1661, Heelu 7474, Hl. 44, 88, Rein. 2, 427 (vgl. § 201, opm. 1), *nist* Sto. 8, 301, *nistelen* Mlp. 4, 2186, *vinster* Mel. 2556, Tro. 4438, enz., *ontfichten* Sp. 2[1], 19, 74, *vichten*, *ontfichten*, o. a. Dd. 2, 3309 v., Sp. 2[1], 19, 74, enz., *ghevicht* Wittek. v. S. 40, *rinte* p., *tinte* La. 4, 9656, *fondamint*, *covint*, *serpint*, *tormint* p., *kalinde*, o. a. Bj. 4, 312 en 352, v. en n. het oneindig meer gebruikelijke *gelden* (Os. *geldan*), *scelden* (Ohd. *sceltan*), *helpen* (Os. *helpan*), *slecht* (Ohd. *sleht*), *recht* (Ohd. *reht*), *gemme* (Lat. *gemma*), *temperen* (Ofra. *temprer*), *sester*, zekere inhoudsmaat (Lat. *sextarius*), *prenden*, grijpen (Ofra. *prendre*), enz.;

c. aan een eertijds korte *e*, „umlaut" der *a* (meestal vóór een dubbele *n* of een *n* + conson., zelden vóór een *l*, *m* of *ch*); b.v. in *inde*, *inden* Lorr. 1, 1364; 2, 322; Heelu 42, Dd. 2, 1394; 3, 1445; La. 2, 4420, 6924, 7215, 11137, Lsp. 1, 48, 169, Al. 6, 924, enz., *alinde*, *allinde* Kerk. cl. 226, Br. 632, *gheninde*, *gheninden* Lsp. 3, 3, 356, Grb. 2, 4131, Bm. 4, 331, 918, enz., *minsche* p., *scinnesse* La. 2, 4096, *minnen* Kerk. cl. 222, *linten* Lsp. 2, 54, 65, Verw. Bl. 3, 118, 16 v. o., enz., *gehinden* La. 2, 11487, 26291, Bj. 2, 3304, Vdl. 1032, Bm. 4, 309, 229, Dd. 3, 1288; 2, 3722, enz., *behindich* Ve. 1, 40, enz., *gehinde* p., *linde* Chr. 630, *meswinde* Dd. 2, 2667; 3, 145, enz., *inghe* Lorr. 2, 3777, La. 2, 1549, Ruusbr. Tab. 2, 175, Bj. 2, 2025, Sp. 3[6], 52, 31, enz., *inghel* Rb. 99, 124, 1857, 12837, Lsp. 1, 7, 65; 3, 27, 42; Mlp. 2, 3130, enz., *Inghelant* p., *minghen* Lsp. 1, 16, 64, Nb. 7, 44, Mart. 2, 110, enz. enz., *ginghe* Rb. 25484, Mart. 3, 24, Limb. 6, 2416, enz., *linghe*, *linghde*, z. § 20 *a*, *gehinghen*, *ghehinc* Lsp. 1, 48, 107 en 151, Rb. 8790, Lsp. 1, 18, 64; 2, 1, 113; Bm. 4, 309, 229, Dd. 2, 3722; 3, 1288, enz., *hinghel* Dd. 3, 1538 en v., *bringen* pass., *stringhe* subst. Rein. 1, 841, adj., Bj. 6, 11688, *scincke*, *scincken* Sp. 1[1], 46, 17, The. 112, Ovl. G. 2, 91, 1408, Ferg. 3229, Rb. 2935, 2939, 9277, 9282, 17956, 32489, Lsp. 2, 49, 89 v., *(ver)sincken*, doen zinken, Sp. 3[8], 72, 64, Ro. 3494, *drincken*, doen drinken, Lsp. 2, 36, 613, enz., *crincken* Heelu 1394, Parth. 2227, *hinxt* Heelu 6619, *himde* Lsp. 2, 58, 185, La. 2, 11273, 7988, Bm. 3, 409; 10, 64, *vrimde* Ve. 2, 30, Edew. 999, Vm. 1, 60, 103, *timmen* Nb. 2, 2713 v., 2878 v., 3010 v., *kimpe* Wis. 268, 605, 677, Lsp. 2, 50, 131, Bm. 1, 27, 43, *kimmen* Ro. 543, 2117, *hild* Cass. 750, *hille* Ro. 2606, 3434, enz., *ontstilt*, *gestilt* Lans. v. Den. 382, Limb. 5, 2138, *gewilt*, *gewilde* Luc. 1909, Sp. 3[1], 22, 24; 3[8], 68, 14, W. 6381, 9757, Ferg. 4068, Bj. 1, 1209, Flov. 584, Flandr. 1, 807, Vdl. 2724, ms. f. 77 r., La. 3, 20469; 2, 39799, 40107,

Grb. 1, 3695, Parth. 3023, enz., *ontcrichten*, *vercrichten*, z. § 20 *b*, *nichelen*, z. § 109, enz., voor en naast het veel gebruikelijker *ende*, *ende* (Got. *andeis*), *allende* (Ohd. *elilenti*, uit **alilanti*), *ghenende*, *ghenenden* (Got. -*nanþjan*), *mensche* (vgl. Got. *mannisks*), *scennesse* (van een oorspr. **scantnissa*), *mennen* (vgl. Mhd. *mennen*, praeter. *mante*, van een oorspr. **manjan*), *lenten* (Ohd. *lenzin*, uit een oorspr. **langtin* of **langtîn;* vgl. Ohd. *langiz*, m. gel. beteek., en Ags. *lengten*, *lencten*), *gehenden*, overhandigen (oorspr. **gahandjan*), *behendich* (van *behende*, uit **bi handi*), *gehende*, nabij (Ags. *gehende*, uit **gihandi*), *lende* (Ohd. *lenti*, uit een oorspr. **landî*), *meswende*, ongeluk (vgl. Ohd. *wenti*, keer, uit een oorspr. **wandî*), *enghe* (Ohd. *angi*, *engi*), *engel* (Ohd. *angil*, *engil*), *Engelant* (Ags. *Englaland;* vgl. *Angli*), *menghen* (Ags. *mengan*, uit **mangjan*), *genghe*, gangbaar (Ohd. *gengi*, uit **gangi*), *lengen*, *lenge*, *lenghde* (z. § 20 *a*), *gehenghen*, toestaan (Ohd. *hengen*, *hangta*, dus uit **hangjan*), *(h)enghel*, vischhoek, Dd. 1538 v. (Mhd. *hengel*, uit **hangila*), *brengen* (Os. *brengian*, uit **brangjan*), *strenghe* subst. (Ohd. *strangî*), adj. (Ohd. *strangi*, *strengi*), *scencke*, schenker (Ohd. *scenco*, uit **scancio*), *scencken* (Ohd. *scencan*, uit **scankjan*), *sencken* (Got. *saggqjan*), *drencken* (Got. *dragkjan*), *crencken* (z. § 20 *a*), *henxt* (Ohd. *hengist*, uit **hangist*), *hemde* (Ohd. *hemidi*, uit **hamidi*), *vremde* (Ohd. *framidi*), *temmen* (Got. *gatamjan*), *helt* (Os. *helith*, Ags. *häleđ* = oorspr. **haliþ*), *kempe*, strijder (Ohd. *champhio*), *kemmen* (z. § 20 *a*), *helle* (Got. *halja*), *ont-*, *gestelt* (Os. *stellian*, uit **staljan*), *gewelt* (z. § 275, opm.), *ont-*, *vercrechten* (z. § 20 *b*), *neglen* (z. § 20 *a*), enz.

Opmerk. 1. Een tegenhanger van deze abnormale *i*, voor *è*, ontmoeten we in het eveneens gewoonlijk abnormale *è*, voor *i*, b.v. in *Lemborch* Bj. I, bl. 787, 792, 803, 804, Limb. 1, 33, enz., *sempel* p., *temmeren*, *temmerman*, o. a. Rb. 10027, *better* Al. 6, 960, Ve. 1, 24, 29, *gebet*, gebit, Bl. 1552, *Aprel* Sp. 2^{7}, 47, 31, Sto. 1, 443, 1316, enz., *blecken*, z. *Mnl. Wb.* i. v., *blexeme*, z. ibid. i. v., *swechten* Segh. 1848, *lecht* Al. 3, 1290, Rb. 142, 145, 155, 159, *jecht(ich)*, z. § 40, *plecht* p., *bescop*, *besdom*, z. *Mnl. Wb.* i. v., *desch* Ve. 2, 22, *destel* Lsp. 3, 3, 174, *gessen* Vm. 2, 180, *twest* Sp. 2^{5}, 33, 82, Bj. I, bl. 763, Ro. 4595, La. 2, 39657, enz., *smesse* Ovl. G. 2, 35, 43 en 46, *mest*, nevel, Nhl. 268, *questinghe* Sp. 2^{1}, 7, 52, *lesper* Bj. I, bl. 246, var. vs. 32; 2, 5232, 5074, *lespen* Dd. 3, 1035, *vesch*, *vesscher*, o. a. Nb. 2, 2632 v., 2639 v., 2646 v., 2651 v., 3819 v.; 3, 784 v., *festele* Sp. 3^{4}, 18, 34, *gescreft(e)*, *screfture* Bm. 10, 117, Bj. I, bl. 737, Sp. 2^{2}, 9, 2; 25, 42; 57, 129; 2^{3}, 4, 125; Tor. 2372, Mel. 1235, Ve. 4, 18, enz., naast het meer gebruikelijke *Limborch*, *simpel*, *timmeren*, *timmerman* (vgl. Os. *timbron*), *bitter* (Os. *bittar*), *gebit* (Ohd. *gabiz*), *April*, *blicken* (Ohd. *blichan*), *blixeme* (z. § 285, opm. 1), *swichten* (Ohd. *swiftôn*), *licht* (uit

liecht, z. § 5), *jicht* (Ohd. *giht*), *plicht* (Ohd. *phliht*), *biscop* (Ohd. *biscof*), *bisdom* (Ohd. *biscetuom*), *disch* (Ohd. *tisc*), *distel* (Ohd. *distil*), *gissen* (Mndd. *gissen*), *twist* (Mhd. *zwist*), *smisse* (vgl. het verwante Mhd. *smitte*, met gel. beteek.), *mist* (Ags. *mist*), *quistinghe* (vgl. het Mndd. *quiste*, verlies), *lisper* (vgl. het Ags. *wlisp*, stotterend, en z. § 102 *a*), *visch* (Os. *fisc*), *fistele* (Ohd. *fistul*, Lat. *fistula*), *gescrift(e)* (Ohd. *gascrift*), *scrifture*, enz.; in *hi es*, *mes-* (in *mesraect*, *mesbaer*, enz.), *messe*, het sacrament, *mes*, stercus, *ghewes*, *helt*, *helden* (praeterit. van *houden*), *let*, *scep*, *smet*, welke bijna even gewoon zijn als *hi is*, *mis-* (in *misraect*, *misbaer*, enz., Ohd. *missa-*), *misse* (Ohd. *missa*), *mis* (Ohd. *mist*; vgl. § 126 *ij*), *ghewis* (Os. *wis*), *hilt*, *hilden* (verkorting van *hielt*, *hielden*; vgl. § 179 *f* en § 5), *lit* (Ags. *lið*), *scip* (Os. *skip*), *smit* (Ohd. *smid*) [1]); alleen van *nemmee(r)*, *nemmere*, niets meer, niet meer, passim, en *nimmere*, uit *niemere* (d. i. *niet* + *meer*, *mee*, *mere*), z. § 5 en 126 *c*, was het eerste de meest gebruikelijke, ja bijna constante vorm;

verder zelfs in gevallen, waar anders onder invloed eener volgende *i*, *î* of *j* of vóór de dubbele *n* of *n* + conson. de *i* standvastig placht te wezen, als *weld(e)*, adject., Bj. II, bl. 440, Sp. 2^6, 6, 41, La. 3, 9628, Tor. 3463, Wr. 3, 2080, La. 2, 54 en 1053, Lsp. 3, 2, 5 v., *melde* Tor. 210, Ferg. 5320, Ve. 1, 33, La. 2, 32295, enz., *messen* Ferg. 3234, Limb. 5, 1698, Ve. 4, 28, Taalk. Mag. 2, 287, Rein. 1, 2583, *wesschen*, vegen, Mlp. 2, 1622, *sebbe*, geslacht, Nd. 1108, *leppe* Rb. 14572, Sp. 2^7, 41, 12, *smette*, *smetten* pass., *decke*, dikwijls, Nd. 512, 890, 903, 943, 1470, Ovl. G. 3, 119, 535, La. 2, 35681, *hi*, *si set* La. 3, 12817 (r.), Sp. 3^1, 20, 16 (r.), Ro. 5871 (r.), Ve. 1, 37 (r.), LvJ. 73, Dd. 2, 475 (r.), 580 (r.), 1822 (r.), 3376 (r.), Cass. 662, *gewechte* Plag. 1648, *ghewellich* La. 3, 5006, *du wels*, *hi welt*, z. § 233 *c*, *hette* p., *gesende* Vm. 1, 306, 11; 1, 339, *lende*, boom, Nb. 8, 913, *bennen*, z. *Mnl. Wb.* i. v., *venc*, *venghen*, *henc*, *henghen*, *genc*, *genghen*, z. § 179 *f*, *vrent*, z. § 5, *blent*, z. *Mnl. Wb.* i. v., *gender*, o. a. Ro. 11645, *henderen* Vdl. 2854, 3006, *kennebacke* Wr. 1, 258, *en*, ic en, *benden*, *begennen*, *men*, *mendren*, *rent*, *sent*, sedert, *sen*, *versennen*, *verslenden*, *splentere*, *tennen*, *twent*, *venden*, *venne*, *onderwenden*, *wennen*, *wend*, enz., meer of minder vaak nevens het gebruikelijker *wilde*, *wilt* (Ohd. *wildi*), *milde* (Os. *mildi*), *missen* (Ohd. *missian*), *wisschen* (Ohd. *wiskian*), *sibbe* (Os. *sibbia*), *lippe* (Ohd. *lippa*, uit *lippia), *smitte* (Ags. *smitta*, uit oorspr. *smittia), *smitten* (Ohd. *smizzian*), *hi*, *si sit* (uit Os. *sitit*), *gewichte* (Mhd. *gewihte*, oorspr. *gawihti), *ghewillich* (Ohd. *willig*), *du wils* (Os. *wili*, *wilt*), *hi wilt* (Os. *wilit*),

---

[1]) Bij *let*, *scep*, *smet*, kan de *e* der verbogen vormen van invloed zijn geweest; z. § 245 *b*, 246 *a* en 247.

hitte (Ohd. *hizia*), *gesinde* (Ohd. *gisindi*), *linde*, *binnen*, *vinc*, *vinghen*, *hinc*, *hinghen*, *ginc*, *ginghen*, *vrint* (uit *vienc*, *vienghen*, enz. *vrient*, z. § 5 en 179 *f*), enz. Aan het Ohd. *rippa* (uit **rippia*) en het Os. *cribbia* beantwoordde zelfs in den regel een vorm *rebbe*, *crebbe;* aan het Ags. *pinsjan* (praeter. *pinsode*, alzoo = oorspr. **pensôn*) gewoonlijk *pensen*, zelden, als b.v. Al. 6, 1089, Ve. 5, 24, *pinsen.* Let verder op het ontleende woord *prenche*, *prense*, b.v. Sto. 2, 737, n. het normale *prinche. Bestemmen*, de gewone vorm, naast een zeldzamer *bestimmen* Lsp. 3, 9, 30; 13, 61; Dd. 2, 3416, 3418 (vgl. het Ohd. *stimmian*), is begrijpelijk uit *stemme* (Os. *stemnia*), waarvoor men slechts zelden, b.v. Bra. 420, *stimme* aantreft.

In *merre*, een soort welriekend kruid, pass. (Ohd. *mirra*), was de *i* door *e* vervangen, evenals in alle andere woorden, met een vroegere *i*, vóór *r*, als b.v. *werken* (Os. *wirkian*), *herde*, pastor, (Os. *hirdi*). Vgl. ook *vertuut* Mel. 1145, n. het normale *virtuut.*

Opmerk. 2. Een verhouding, als van de Ohd. vormen *gabirgi* tot *berg*, *girstîn* tot *gersta*, *rihtian* tot *reht*, *slihtian* tot *sleht*, enz., was in 't Mnl. niet meer zuiver bewaard. Bij *geberchte*, *gersten*, de uitsluitend gebruikelijke vormen, is de *r* werkzaam geweest (vgl. boven, het slot van opmerk. 1); naast *richten* en *slichten* vindt men pass. *rechten*, *slechten*, onder invloed van *recht*, *slecht.*

Opmerk. 3. Sommige vormen vertoonen nevens de *gewone* met een oorspronkelijker *i* correspondeerende *è* een enkele maal ook *ì;* als *him*, *hin*, z. § 337 *c*, *ic bim*, *bin*, z. § 243, *spil* Mlp. p., *vil* Mnlp. 1, 1962 en 2110, *wilk*, o. a. Nb. 3, 3543, Ro. 6084, Cass. 1624, *swilc*, z. § 102 *b*, *mit*, b.v. Dd. 2, 3452, enz., *swillen* pr. 276, *pilgrim* Luc. 2050, pr. 74*, *littere* Mel. 986, 997, Nb. 3, 330 v., Teest. 1630, Wr. 1, 1805, *wit* (verb.), z. § 220, *wit* (subst.), *wittelic*, *wittich* Lsp. 1, 29, 37; 2, 36, 236; Mlp. 4, 602, Mart. 1, 544 v., pr. 35*, 64, enz. (Ondfr. *himo*, *hin*, *bim*, *bin*, Os. *spil*, *filu*, Ags. *hwilc*, *swilc*, Os. *mid*, Ohd. *piligrîm*, Lat. *littera*, Ogerm. **witud*, Ondfr. *witut*); en ook *vil* Mlp. 1, 1418 v.; 2, 1411 v. (vgl. § 179 *f*), voor *vel*, het praeterit. van *vallen.* Waarschijnlijk is de voc. hier echter tegenover de normale *è* geen rest van de vroegere *i*, maar een jongere ontwikkeling uit *è*, althans vóór de *l*, waar de *ì* anders niet zeer gewoon was.

Opmerk. 4. In verbindingen, als *kint* : *omtrent* Ovl. G. 1, 81, 596, *scichte* : *knechte* Bra. 1052, *parkement* : *twint* Bra. 1122, *licht* : *knecht* Bl. 2404, *ghemict* : *verweet* Wr. 2, 780, *berichten* : *gevechten* Mor. 628, *schichten* : *vechten* Br. 1096, *bekint* : *torment* Nd. 133, *dit* : *besmet* Nd. 283, *versinde* : *allende* Vm. 2, 171, 7, *mensche* : *winsche* Luc. 765, *hennen* : *winnen* Rein. 2, 141, enz. is òf *en* als *in* òf *in* als *en* te lezen,

tenzij de verschillende spelling misschien voor eenige tusschen de è en ì inliggende qualiteit der voc. mocht getuigen.

Opmerk. 5. Luidde deze onzuivere vocaal in het Mnl. nog, in overeenstemming met haar oorspronkelijke qualiteit, als de Nhd. *i* (b.v. in *fisch*, *riss*, *mit*, enz.), of had ze alreede het timbre der hedendaagsche taal, dat ook den klinker in het Eng. *pin*, *his*, *hit*, enz. kenmerkt? Deze vraag kan, bij gebrek aan voldoende gegevens, niet met dezelfde beslistheid worden beantwoord, als dat bij de questie omtrent de klankwaarde der *ù* het geval is (z. ben. § 36). Wanneer we evenwel bedenken, dat de eigenaardige qualiteit, waardoor zich het Nieuwnederl. in zijn onzuivere *ì* en *ù* tegenover de andere Germaansche talen (met uitzondering van het Engelsch) onderscheidt, buiten twijfel reeds, wat de *ù* betreft, in het Mnl. geheerscht heeft, dan ligt het voor de hand, dat ditzelfde ook voor de eerste vocaal zeer waarschijnlijk is. Voor de ontwikkeling toch van beiderlei qualiteit kan moeilijk anders dan dezelfde physiologische factor zijn werkzaam geweest.

§ **27**. In enkele woorden wisselde een oorspronk. door *i*, *î* of *j* gevolgde en tot onzuivere *ü* ontwikkelde *ŭ* nu en dan af met *i* (oorspr. *ĭ*), nam. in: *dinne*, *dinken*, pass., *sinde*, *littel*, *pit*, *pitte*, *brigĝhe*, z. bov. § 22, *cricke* Rb. 26456, Ro. 11213, *kinne*, geslacht, ms. f. 13 v., 19 v., 34 r., Bl. 1044, *hil*, heuvel, Rb. 28406, 28507, 31065, La. 2, 24672, 27096, Hl. 49, 64, *zille*, *sille*, drempel, Boerden 1, 55, Rb. 8605, 11933, Bm. 10, 75, Rog. 1026, *sticke*, *stic* p., *ric*, *ricghe*, *rigghe* W. 6493, 7033, Rb. 5653, 29801, Nb. 4, 623; 5, 230 v.; 6, 773; 2, 845, 1226, 1027 v., 3305, 3373, 3830, 3956; 12, 1220; Fr. 1454, Rein. 2, 3572, enz. (vanwaar ook *Buulrigghede* Sto. 2, 58, *gerigghet* Nb. 2, 1624, enz.), *ontplicken* Ve. 7, 22, v. en n. *dunne* (Ohd. *dunni*), *dunken* (Os. *thunkian*), *sunde*, *luttel*, *put*, *putte*, *brugghe* (z. boven t. a. pl.), *crucke* (Ags. *crycc* en Mhd. *krücke* = oorspr. **krukja*), *kunne* p. (Ohd. *kunni*), *hul* Rb. 28406 v., 28507 v., 31065 v. (Ags. *hyll*, uit een oorspr. Ogerm. **huljom*, vgl. § 263 *a*), *stucke*, *stuc* p. (Ohd. *stucchi*), *zulle*, *sulle* Sp. 2^3, 44, 283; 3^2, 34, 3, enz. (Ags. *syll*, uit **sulja*), *rucge* p. (Ohd. *rucki*), *ontplucken* p. (Mhd. *pflücken*, uit **pluccian*). Zie voorts ben. § 36, opm. 1.

§ **28**. Over de *i* = oorspr. *i* of verkorte *i*, in open syllaben, als uitzondering op den bekenden regel, zie bov. § 19. Behalve in *du plies*, *hi pliet* en het naar **du vries*, **hi vriet* gevormde *vrien* (waar zich een tweeklank had ontwikkeld), kwam de vocaal alleen voor in syllaben, met den zwakken toon (zie de vormen, t. a. pl. vermeld), en bezat daar, gelijk men in verband met haar hedendaagsche uitspraak in *heefti*, *komti*, enz. mag aannemen, de qualiteit eener korte, doch zuivere *i;* z. vooral ook het slot van § 100.

Een dergelijke *ĭ*, in de opene zwak beklemtoonde lettergreep, ontmoeten we ook in enkele aan 't Fransch ontleende vormen, nam. in: *ghisarme*, strijdbijl, Bl. 2489, Limb. 6, 1053; 11, 289; Ferg. 881, enz. (Ofra. *guisarme*); en *(h)yraud*, *hyraudie* Tor. 2714, 2750, Bj. 6, 6216, Sp. 1^7, 77, 60, Ve. 4, 25, Lsp. 3, 4, 186 en 190, Ferg. 923, 5329, Vm. 2, 201, 29, Mor. 4641, Sto. 3, 627, Hl. 92, 64 v., *prieel*, grasperk, p., *trisoer*, *trisorie* Teest. 1330 v., La. 3, 2504, Sp. 1^6, 11, 37, Ve. 8, 4, Segh. 7369 v., 7466 v., Lsp. Prol. B. II, vs. 67, *riwert* La. 2, 34166, *riliquien* Sp. 2^4, 49, 57 en 75, *ryael* Bj. 6, 2083, 2324, 3224, 3523, 3752, wier vorm natuurlijk niet op het normale Ofra. *héraut*, *héraudie*, *préel*, *trésor*, *rewart*, *reliquie*, *réal* berust, maar op een dialectisch (Picardisch) *hiraut*, *hiraudie*, *priel* enz., met *i*, i. pl. v. *é*, *e* (vgl. BURGUY, page 30: „*E* long devient quelquefois simplement *i*, surtout dans le dialecte du nord-est de la Picardie); voorts in *pisoen*, z. ben. § 43, en *triwant*, landlooper, vagebond, Sp. 3^4, 16, 43; 4^3, 3, 32; Bm. 7, 190, 142, Heelu 1165, 2217, Ro. 10668, 10701, 10726, La. 2, 15834, Ybl. 3703, 3968, dat, nevens *truwant* (b.v. Limb. 2, 506, Truw. 42, 44, 65, 90, Lorr. M. 1, 95, Bm. 3, 209, Mart. 2, 88, enz., Ofra. *truant*), ons noodzaakt tot het aannemen van een Picardischen wisselvorm *trivant*, tenzij de vorm (wat minder waarschijnlijk is) onder den invloed hebbe gestaan van een woord, met gelijke beteek., nam. *ribaut* (Ofra. *ribaud*).

DE *Î* OF *IJ*.

§ **29**. Aan de Ogerm. *î* beantwoordde in den regel een Mnl. *ij*, *i* (in gesloten syllaben gewoonlijk met *ij* gespeld, in opene met *i* of *ij*); z. b.v. *blide*, *wile*, *idel*, *ijlen*, *lijc*, *liden*, *miden*, *biden*, wachten, *lijf*, *wijs*, *wijn*, *mijn*, *dijn*, *bri*, o. a. Bj. 6, 11764, Sprw. 75, enz. (Os. *blīđi*, *hwîla*, *îdal*, *îlian*, *lîc*, *lîđan*, *mîđan*, Ondfr. *bîdan*, *lîf*, *wîs*, *wîn*, *mîn*, *thîn*, Ohd. *brîo*, vgl. § 102, opm. 3, enz.).

Let in 't bijzonder op: *lien*, erkennen (Ofri. *hlîa*), *tien*, beschuldigen (Os. *tîhan*), en *dien*, groeien (Ondfr. *thîhan*), blijkens de hedendaagsche diphthongische uitspraak van *belijden*, *tijgen*, *gedijen*, te lezen als *lî-en*, *tî-en*, *dî-en*;

spien, spuwen (Ohd. *spîwan*), en *hie*, mannetje, vrouwtje van dieren (uit **hîwo*, **hîwa*), te lezen als *spî-en*, *hî-e* (z. § 102 *d*, en speciaal voor het laatste woord, dat ook met den tweeklank *ie* werd uitgesproken, § 77, opm. 2);

dri, telwoord, o. a. Rein. 1, 1905, 2805, 2812, Esmor. 393, Versl. e. M. 4, 24, Plag. 1741, te vergelijken met het Ohd. *drî*, masc. pl. (naast het meer gewone *drie*, Ohd. *drie*, *drio*, Os. *thria*, *thrie;* vgl. § 380);

nij(e)de, hinnekte, W. 9383, Sp. 4², 54, 101; 1³, 14, 85 (: *vermalendijde*, *wijede*), te vergelijken met het Mndd. *nîhen*, (nevens het meer gebruikelijke *neien*, b.v. La. 3, 19532, Ro. 12855, Limb. 2, 209, Ags. *hnaegan* = een oorspr. **hnai-jan*);

litel Bl. ms. B. 1673, 1868, 1872, Huon. 3, 3de col., vs. 24, Flandr. 1, 57, Maleg. 502, 623 (Got. *leitils*), den zeldzaam voorkomenden en kennelijk dialectischen wisselvorm van *luttel*, *littel* en *lettel* (vgl. § 22);

hilic, *hiwelec* (vgl. § 129 *a*), huwelijk, Hl. 48, 12 v., 19 v.; 77, 55, 96, 106; 56, 73 en 84, LvJ. 192, Dd. 2, 1816 v., 1832 v., Sprw. 640, Mlp. 4, 1468, 1483, 1489, 1814, *hilicken* Cl. 71, 87, 149, enz. (vgl. Ohd. *hîlîh*, conjugalis, voor *hîwlîh*), naast *huwelic*, enz. (z. ben. § 44);

sni(w)en (*het snijt*, *gesnijt*), sneeuwen, St. 91 v., BE. 203 v., Rein. pr. 73 r., pr. 105 (Mhd. *snîwen*), naast *snuwen*, *snouwen* (z. bened. § 44 en 64 *b*);

en *twidracht*, *twivout*, *twivoudich*, *twivuldech*, *twiscatten* (verdubbelen), *twiscatte* (dubbel), Cl. 19, 27, 48, 66, Dd. 1, 790 en 791, Sp. 3⁴, 13, 81; 4¹, 60, 69; Rb. 2069, 3257, 13058, Fr. 4226, 4646, Rokr. 3, Sto. 8, 597, Luc. 3311, 4495, Heelu bl. 544 en 545, Dkrb. 63, 162, 176, Bl. 695, enz. (vgl. het On. *twî* in samenstellingen, als *twîdroegni*, tweedracht, *twîfaldr*, tweevoudig, enz., en waarschijnlijk ook het Mhd. *zwei*, met *ei*, voor *î*, in *zweitraht*, *zweiveltig*, enz.), naast *twee(ghe)dracht*, *tweevout*, *tweevoudich*, enz., met een zachte *e*, uit de voc. *ĭ*, welke we o. a. nog in het Ohd. *zwifalt*, Mhd. *zwitraht*, *zwivalt*, enz. ontmoeten.

Over enkele *ie*'s, uit *î*, z. ben. § 74 en 76.

Volgens de hedendaagsche diphthongische waarde der *ij* (= *èi*), in de westelijke Nederfrankische streken, ware diezelfde uitspraak evenzeer voor het Brabantsch, Oostvlaamsch en Hollandsch der Middeleeuwen niet onmogelijk te achten. De spelling *i*, *ij* zou tegen zulk een *èi*-klank gewis niet behoeven te pleiten, dewijl ook tegenwoordig het teeken *ij* den tweeklank voorstelt. Evenmin is het van gewicht, dat rijmen tusschen een oorspronkelijke *î*, *ij* en *ei* (uit *ai* of *eg*) tot de uiterste zeldzaamheden behooren; dit feit toch kan desnoods alleen in verband staan met een verschillende qualiteit der diphthong *ij* en der diphthong *ei*, welke trouwens ook in de tegenwoordige taal nog juist niet gelijk klinken, maar bij scherp luisteren van elkaar te onderscheiden zijn.

In de enkele abnormale rijmverbindingen *zide* : *ride* (voor *riede*, van *ried*, arundo), *verdient* : *verdwient* (voor *verdwijnt*), *vliete* (v. *vlijte*) : *liete* (z. ben. § 69), bij Ve. en den auteur van 't 6de boek der Bj. (beide Brabanders), mogen *zide*, *verdwient*, *vliete* wellicht als vormen gelden, die „pour le besoin de la cause" aan het Westvlaamsch waren ontleend; terwijl aan den anderen kant de spelling *castellijn* Bj. II, bl. 558 en 559 (voor

castellein, Ofra. *castelain*), en omgekeerd *feynen*, eindigen (voor *fijnen* : *fonteynen*) Dd. 3, 1460, *gleit* (voor *glijt* : *Giericheit*, *zericheit*) Hl. 73, 143; 100, 121, *sneit* (voor *snijt* : *Giericheit*) Hl. 73, 251, *leimen* (voor *lijmen*) Hl. 83, 162 v., onweersprekelijk voor het bestaan van een Brabantschen TWEEKLANK *ij* (d. i. *èi*), in de 14de, en van een Hollandsche DIPHTHONG, met gelijke qualiteit, in de 15de eeuw, getuigen.

Voor het Westvlaamsch en 't Limburgsch der ME. is daarentegen de nog thans in die dialecten heerschende monophthongische uitspraak der *î*, *ij*, aan geen twijfel onderhevig.

§ **30**. Enkele *î*'s, die in herkomst meer of min van de bovengenoemde afwijken, ontmoeten we in de volgende Mnl. vormen:

a. In de monosyllaba *bî*, praepos. en adverb. (Got. *bi*), *twî*, *bedî* (uit een oorspronk. *twĭ*, *bedĭ*, z. ben. § 360, opm.), *mî*, *dî*, *sî* (nom. s. fem.) en *hî*, voorzoover deze pronomina niet enclitisch of met zwakken toon werden gebezigd (Got. *mĭs*, Ohd. *dĭr*, Got. *sĭ*, Os. *hĭ*, uit een naar 't Got. *ĭs* te vermoeden **hĭs*), waar de eertijds korte vocaal als sluitletter, bij het gebruik der woordjes met eenigen nadruk, verlengd was;

in *vijf*, *swide*, met *î*, uit *ĭn* (vgl. ben. § 129 *i*), en het dialectische (oostel.) *pisen*, peinzen, Al. 4, 1720; 5, 747, uit *pinsen*, m. gel. beteek., Al. 6, 1190, Ve. 5, 24, voor *pensen* (vgl. Mhd. *pinsen*, n. *pensen*, uit een ouder **pinsôn*, aan te nemen naar het Ags. *pinsjan*, *pinsode*);

in *Wijnand*, *Boudewijn*, *Boudijn* (z. o. a. Sp. 3[8], 89, 150) en andere eigennamen, met *-wijn(e)* samengesteld, waar de *ĭ* van het oorspronk. *wine* (Ohd. Os. *wini*, vriend) tot *î* was verlengd, evenals in het Mhd. *Baldewîn*, *Ortwîn*, *Wînolt*, enz.;

alsmede in *vîant* (Got. *fijands*, doch reeds Ohd. *fîent*) en *nîe* (vgl. „een *nie* vedere", Nb. 3, 1688, „die *nie* wet", „die *nie* gracht", „ten *nien* grave", Sto. 1, 680; 3, 71 en 329, *nye*, als praedicaat, Mlp. 2, 2900, met *ie*, *ien* = *î-e*, *î-en*, zooals *Nimaghen* Sto. 1, 42, en *ny* : *vry* Hl. 91, 149, bewijzen), waar de verlenging der oorspronk. *ĭ* door de eertijds volgende *j* was veroorzaakt; [met betrekking tot het laatste woord lette men op een voor dat adject. met zekerheid aan te nemen Ogerm. prototype **niw(i)* (vgl. ben. § 295, opm. 1 en 5, en § 70, opm. 2, en z. nog het Ags. *niwe*), gedeclin. **niwjis*, **niwjon*, **niwja*, enz., wier verbogen vormen, na uitstooting der *w* (z. § 102 *d*), **nijis*, **nijon*, **nija*, enz. hadden moeten worden, terwijl zich naar analogie hiervan nevens **niwi* een vorm **niji* had kunnen ontwikkelen]. Uit dit *nie*, *nye*, laat zich het denominatief *vernyen* ms. g. 61 r., 69 r., 147 r., verklaren.

Opmerk. 1. De boven aan *mî*, *dî*, *sî*, *hî*, toegekende quantiteit is natuurlijk, evenals bij de andere woorden, met *î*, ten deele uit somtijds voorkomende spelling *ij* ten deele uit de hedendaagsche diphthon-

gische uitspraak van dien klank op te maken. Waar de pronomina met zwakken toon of enclitisch werden gebezigd (b.v. in *heeftsi*, *heefti* enz.), moet de korte *ĭ* evenwel zijn bewaard gebleven; getuige de tegenwoordige uitspraak van *hi*, in genoemde betrekking, als *ĭ* (nam. in *heefti*, *sachi*, enz.), en de ontwikkeling van het Middel- en Nnl. *se*, *ze*, en het Nnl. *me*, een verzwakking, die alleen bij kortheid der vroegere duidelijke voc. mogelijk was.

Opmerk. 2. Voor het niet enclitisch of niet met zwakken toon gebezigd pronom. *wî* is blijkens het Got. *weis* (met *ei* = *î*) geen verlenging aan te nemen. Evenmin ook voor een dergelijk *gî* en *sî* (nom. plur. comm. gen.), vormen, die blijkbaar navolgingen zijn van dat *wî;* voor den eersten toch ware volgens het Got. *jus* bij regelmatige ontwikkeling *ju* te verwachten, voor den anderen naar het Ondfr. *sia* een trouwens nu en dan nog werkelijk aangetroffen *sie* (vgl. § 337 *a*). Een daarnevens gebezigd enclitisch of zwak beklemtoond *wi*, *gi*, *i*, uit *ji* (in *hebdi*, *gadi*, enz., z. § 101, 211 en 325), en *si*, met korte *i* (vgl. het tegenwoordige *we*, *ge*, *je*, en het reeds Mnl. *we*, *se*), was dan het gevolg der verzwakking van 't accent (vgl. § 6, 7 en 19).

Opmerk. 3. Een vorm *niwe* Sto. 5, 1115; 6, 288, is blijkbaar het produkt eener vermenging van bovengenoemd *nie* en het normale *niewe*.

b. In *liwerke* Limb. 2, 582; 4, 634; 7, 1818, en *clinode* Ro. 2573, wier vocaal voor scherpe *ee* (uit *ai*), in deze Brabantsche teksten, aan oostelijken invloed is toe te schrijven; (vgl. over de Middelduitsche, dus ook Middelfrankische *î*, in pl. van *ê* of *ei*, WEINH. *Mnl. Gr.* § 74).

Opmerk. Bij *arbijt* Ro. bl. 251, vs. 127, *arbiden* (: *tiden*) Lsp. 3, 1, 21, naast het normale *arbeid*, *arbeiden*, mag men aan verschillende stammen denken; getuige het Os. *arbîdi* Hel. 304 M. en 1889 M., *arbîdlîco*, *arbîdlôn* Hel. 3462 C, 3426 C, Ondfr. *arvît*, als acc. plur. (verbogen *arvîthi*, *arvîthon*) Ps. 65, 11 en 14, Gl. L. 43, *arvîdon* Ps. 68, 4, naast het Got. *arbaiþs*, Ohd. *arbeit*, Os. *arabêd*, *arbêd*, enz.

c. In *ijsen*, vreezen, Rb. 34083 v., *yselijc*, vreeselijk, Fr. 851, 10353, vormen, die, gelijk men weet, voor en naast het normale *eisen* (Ohd. *egison*), *eiselijc* (Ondfr. *egislîk*, *eislîc*), zijn ontwikkeld onder invloed der betrekking, waarin de volksetymologie die woorden bracht met *ijs*.

d. In *boekijn*, teeken, Vdl. 491, 2585, *bakijn* Rkr. 2981 (vgl. § 16), *teekijn*, *teekine* Sp. 4[2], 63, 63; 4[3], 11, 59; 4[2], 8, 61; Rb. 8746, Bra. 1112, Sp. 2[1], 81, 33; 2[5], 45, 69; Rein. 1, 1055, Ybl. 1630, 2295, *wapijn*, *gewapijnt* Sp. 3[8], 26, 68, La. 3, 18366, Ferg. 2323, 2297, Segh. 880, 2525, *wolkijn*, *wolkinen* Esop. 14, 12, Ro. 8858, Nhl. 913 v., wier suffix aan een oorspronkelijk *-n* of *-an* beantwoordt (vgl. Os. *bôkan*, Got. *taikns* fem., Os. *têcan* neutr., Got. *wepn*, Os. *wâpan*, *wolkan*) en dus in 't Mnl. bij zuiver phonetische ontwikkeling *-en* had moeten luiden, gelijk dit

ook in de normale vormen *boeken*, *baken* (vgl. § 16), *teeken*, *wapen*, passim, *wolken* (z. § 285, opm. 2), werkelijk het geval is (vgl. § 81). Nomina evenwel, als *beckijn*, *beckine(n)* Parth. 549, 555, 926, Segh. 6270, 6249, Ferg. 257, 3820, W. 987, 2680 (Ohd. *bechîn*), *heidijn*, *kerstijn* p. (verg. Os. *hêthino*, *cristinhêd*, waarschijnlijk te lezen als *hêthîno*, *cristînhêd*), *cussijn* Sp. 4², 5, 46, W. 2622, 2634, Parth. 647, Ro. 7280 (Ohd. *kussîn*), *varkijn*, *verkijn* Esop. 28, 2, Sp. 4³, 29, 15, Hl. 26, 148 (vgl. een Ogerm. naar het Ohd. *fulîn*, *swîn*, uit *su* + *în*, te vermoeden deminutief, **farkîn*) [1]), *dat woestijn* Bj. 1, 319 (Ags. *wêsten*, blijkens de „geumlautete" *ê*, uit *ô*, = een oorspr. **wôstîn*), naast *becken*, *heiden*, *kersten*, *cussen*, *verken* p., *dat woesten* Sp. 2⁶, 70, 30; 2⁷, 45, 48, met onduidelijk geworden vocaal (vgl. § 81), hadden hier blijkbaar den stoot gegeven tot de formatie van een onoorspronkelijk *boekijn* enz., nevens *boeken*, enz.

Zie verder ook *dronckijn* Al. 4, 1031, Sp. 1⁷, 41, 28, Tro. 9568, dat op gelijke wijze naast het oorspronk. *droncken* kan ontwikkeld zijn onder den invloed der vele adjectiva, met een oorspronk. suffix *-ijn* en een daaruit voortgekomen uitgang *-en;* en *morghijn*, *margijn* Sp. 1⁴, 27, 6; 4¹, 13, 67; 2¹, 42, 10; Rb. 4242 v., enz. (een wisselvorm van *morghin*, z. § 6, opm.), voor het ontstaan van welks *ij* vormen, als *heidijn*, *kerstijn*, *beekijn*, *lentijn*, naast *heidin*, *kerstin*, enz. (z. de beneden volgende opm. 1), van gewicht zijn geweest.

Opmerk. 1. In verband met bovenstaand proces begrijpen we ook *boekin* Vdl. 1896, 2956, 3008, 3713, *teekin* Bm. 2, 390, HdH. K. 149, 1279, BvS. 985, 987, Rb. 23118, 3969 v., 8832, 9314, 9045, 5840, Ovlg. 451, 23, Ovl. G. 2, 33, Lsp. 2, 36, 1944, enz., *gewapint* Ferg. 2801, 2279, naast *boeken*, *teeken*, *wapen* en *boekijn*, *teekijn*, *wapijn*, als navolgingen van *beckin*, *becken*, *beckijn*, *heidin*, *heiden*, *heidijn*, *kerstin*, *kersten*, *kerstijn*, *lentin*, *lenten*, *lentijn* (z. § 6 en beneden).

Voor *lentin* Bm. 6, 309, 312, HdH. K. 1075, Nb. 7, 659, 715; 8, 129; 6, 40; 10, 187; 3, 3417, *lendin* Fr. 5935, vergelijke men het ben. in opm. 2 gezegde.

Opmerk. 2. Voor *lentijn* Sp. 1¹, 18, 65, Nhl. 1181, Nb. 10, 268, Ro. 7411 v., Sto. 2, 924, naast *lentin*, z. bov., en *lenten* p., *linten*, Lsp. 2, 54, 65, Verw. Bl. 3, 118, vs. 16 v. o., en voor *lendinen* Sp. 4³, 31, 58 en 59, *(h)erssine* W. 9970, Nb. 8, 829, *cluwijn* Sp. 4¹, 62, 99; 60, 22 en 67, naast *lendin*, z. bov., *herssene*, *cluwen* p., is omtrent de prioriteit der *î* of eener andere vocaal niets te beslissen. In het Ohd. *lenzin* kan de

---

[1]) Waarbij als voorbeelden voor dien verkleinenden uitgang zijn te voegen *vogelijn* Rein. 1, 3165, *maghedijn* Ovl. G. 2, 79, 360, Am. 1, 4091, Sp. 2⁵, 14, 95, *welpijn* Rein. 1, 3128, *tafelijn* Bvh. 379.

oorspr. uitgang zoowel *-în* als *-in* geluid hebben, en het Ags. *lenden*, *cliwen* kan evengoed uit **lendîn*, **cliwîn* als uit **lendan*, **cliwan* zijn voortgekomen; voor *herssine*, *herssene* ontbreekt ons de Ogerm. prototype geheel en al.

Opmerk. 3. In de slechts éénmaal gelezen vormen *bighen* Lsp. 2, 36, 160 (r.) en *gehidet*, bewaard, Rein. 1, 2596 (r.), voor *bughen* en *gehudet* (vgl. § 48, opm. 4), schijnt de *i* een behulp te wezen voor 't rijm. Behalve hier, wordt in onze Mnl. bronnen nergens een *î*, in pl. v. *ue*, aangetroffen.

§ **31**. In de woorden (ook eigennamen), uit het Fransch overgenomen, werd de ontleende en met vollen klemtoon uitgesproken *i* kennelijk steeds met de oorspronk. Germ. *î* gelijkgesteld. Vgl. *heresie*, *partie*, *abdie*, *amie*, *Marie*, *vermaledien*, *benedien*, *castien*, enz. (alle met *î-e*, *î-en*), *prijs*, *despijt*, *amijs*, *partrijs*, enz. Daarentegen was de Fransche *ié*, *iè*, in het Mnl. een tweeklank *ie* geworden (z. ben. § 79).

DE ONZUIVERE, DE ZACHTE EN DE SCHERPE *O*.

§ **32**. De onzuivere *o*, d. i. *ò*, beantwoordde gewoonlijk:

a. aan een eertijds korte *o;* b.v. in *ic*, *hi dorste*, durfde, *geborgen*, *gheholpen*, *geworpen*, *geworven*, *hof*, *volghen*, *volc*, *wolken*, *vol*, *of*, *morgen*, *sorghe*, *wort* enz. (Os. *dorsta*, *giborgan*, *giholpan*, *giworpan*, *gihworban*, *hof*, *folgon*, *folc*, *wolcan*, Ondfr. *fol*, *of*, *morgan*, *sorga*, *wort*, enz.);

b. aan een eertijds korte *ŭ;* b.v. in *gebonden*, *gewonden*, *si bonden*, *wonden*, *sonne*, *dorst*, *ombe*, *omme*, *honger*, *grond*, *stonde*, *vorste*, princeps, *hont*, *gesont*, *mont*, *tonge*, enz. (Os. *gibundan*, *giwundan*, *bundun*, *wundun*, *sunna*, *thurst*, *umbi*, *hungar*, *grund*, *stunda*, Ondfr. *furist*, *hunt*, *gisunt*, *munt*, *tunga*, enz.);

c. somwijlen aan een verkorte *ô* (uit *au*) of *ô* (= de latere *uo*, Mnl. *oe*), nam. in *sochte*, *ghesocht*, *oxele*, *ghi mot*, *moste*, *wostine*, *blomme*, *verdommen*, *genoch*, enz. (z. boven § 5), en *cochte*, *ghecocht*, *bonghaert*, enz. (z. t. a. pl.).

Over de wisseling van *ò* en *ù* z. § 36 *b* en de opm. 2 en 3 aldaar, alsmede § 37.

§ **33**. De zuivere *o*, *oo* (ook gespeld met *oe*), in opene zoowel als in gesloten lettergrepen, beantwoordde deels aan een Ogerm. korte *o* of *ŭ*, deels aan een Ogerm. uit de oorspronk. *au* voortgekomen *ô*. (In overeenstemming met de benaming der tegenwoordige *o*'s en *oo*'s zullen wij de eerste *zacht*, de laatste *scherp* noemen). Beide categoriën kenmerkten

zich reeds in 't Mnl. niet meer door een merkbaar verschillenden klank, zooals blijkt uit de normale verbindingen in rijm eener zachte en eener scherpe *o*, *oo*.

Zie:

voor zulk een zachte *o* (= een vroegere *o*): *gheboren*, *verholen*, *over*, *open*, *voren* (adverb.), *brudegome*, *brudegoem*, *wonen*, *hope*, enz. (Os. *giboran*, *farholan*, *oƀar*, *opan*, *foran*, Ondfr. *brûdegomo*, *wonon*, *hopa*, enz.);

voor een zachte *o* (= een vroegere *ŭ*): *si boden*, *si goten*, *si toghen*, *doghen*, *logene*, enz. (Os. *budun*, *gutun*, *tugun*, *dugan*, *lugina* enz.);

voor een scherpe *o* (= een vroegere *ô*, uit den tweeklank, *au*, *ou*, die in 't Ags. *eá* was geworden): *doot* (subst. en adj.), *hovet*, *hooft*, *loon*, *oghe*, *root*, *scone*, *stoten*, *ic boot*, *ic tooch*, *ghelove*, *loop*, *doop*, *coop*, *oec* (voegw.), *boom*, *droem*, *noot*, necessitas, *doef*, surdus, *ic cloof*, *ic scoot*, enz. (Got. *dauþus*, *dauþs*, *haubiþ*, *launs*, *augo*, *rauds*, *skauns*, *stautan*, *baud*, *tauh*, Ohd. *gilouba*, *louf*, *touf*, *chouf*, *ouch*, Ags. *beám*, *dreám*, *neád*, *deáf*, *cleáf*, *sceát*, enz.).

Voor boven vermelde rijmen zie men b.v. *doden* (Got. *dauþjan*) : *goden* (Os. *godas*); *hertoghe* (Os. *heritogo*) : *hoghe* (Got. *hauhs*); *horen* (Got. *hausjan*) : *uutvercoren* (Got. *-kusans*); *gesworne* (vgl. § 34 *a*) : *te hoerne* (d. i. *te horene*); *gheloven* (Got. *galaubjan*) : *boven* (uit *be-oven*, Ohd. *oban*); *lone* : *sermone; boven* : *roven* (Got. *raubôn*); enz. enz. enz. Vgl. ook § 48, opm. 5.

Met betrekking tot de voc. der tweede categorie zij er op gewezen, dat elke vroegere *ŭ*, in open lettergrepen, zich in 't Mnl. regelmatig tot *o* had gewijzigd, behalve in de beide gevallen, in § 41 en 42 te bespreken.

Over de *ou*, nevens scherpe *oo*, en over *ou(w)*, naast *oo(j)*, zal in § 64 en in opm. 1 aldaar worden gehandeld. Voor een dialect. *ô*, uit *û*, z. § 44, opm. 7.

Opmerk. Van een ander karakter dan bovengenoemde *o*, in *si boden*, *goten* enz., was natuurlijk de *o* in *bosine*, z. *Mnl. Wb.* i. v., *orine* Sp. 3[5], 38, 93, Rb. 14266, Nb. 2, 324 v., 2351; 4, 776; 10, 463, *dilovie* en *lovie*, zondvloed, z. ben. § 128, *boffit*, aanzicht, Hl. 95, 221, nevens *busine*, z. *Mnl. Wb.* i. v. (Ofra. *buisine*), *urine* p. (Ofra. *urine*), *diluvie* p. (Mlt. *diluvium*) en het te vermoeden Mnl. **bufet* (Ofra. *buffet*). In deze woorden toch luidde de ontleende *u* niet, zooals in de Germ. vormen, oorspronk. *ŭ*, maar *ü*. We zullen hier daarom de Mnl. vormen, met *o*, wel op rekening moeten stellen van dialectische Oudfransche (totnogtoe evenwel niet aangewezen) wisselvormen, met die laatste vocaal. Naast *robijn* Nb. 12, 1023, en *rubijn* Nb. 12, 1023 v., staan de Middellat. vormen *robinus* en *rubinus*.

§ **34**. Onder invloed eener voorafgaande of volgende consonant had

zich een *ò* of zachte *o* somwijlen ontwikkeld uit een oorspronkelijker *à*, *è* of *a*, *â*, *e;* t. w.:

a. achter *w*, in *gheswoaren* p., voor een niet meer gebruikelijk *geswaren* (vgl. reeds Ohd. *gisworan*, uit *giswaran*, en zie § 175 *b*); *ghedwoghen*, *gewosschen*, z. § 175 *b*, v. en naast *ghedwaghen*, *gewasschen* (Ohd. *githwagan*, *giwasgan*); *wopen*, Mlp. 1, 2964; 2, 452, 1553; O. H. Passie 245, v. en n. het normale *wapen* (Os. *wâpan*); *ghewoghen*, v. en n. het gebruikelijker partic. *gheweghen* (Ohd. *giwegan*), z. § 161 *d; woste*, z. ben. § 230, uit een naast *wiste* (Ogerm. *wista*) te vermoeden wisselvorm, **weste; woch* (*woghe*, *woech*) Lorr. 2, 4548, Ovl. G. 1, 114, 1574, La. 3, 9486, Sp. 3^7, 3, 9; 18, 6; 22, 36; 25, 22; 3^8, 9, 40; 38, 96; 4^2, 53, 24; Vdl. 146, 551, 616, 1004, en, met versmelting der *w* in *o*, *och*, z. § 102 *b*, v. en n. *wech*, (*weghe*, *weech*); *versoffen*, suf maken, Ro. 376 (vgl. het Ags. *âswebban*, en z. § 88, opm. 2, en § 96); *dol* p. (Got. *dwals*, doch alreede Os. Ags. *dol*, Ohd. *tol*), en *dole*, dwaling, onwetendheid, o. a. Rein. 1, 2402, W. 4903, Bl. 3122, Sp. 1^1, Prol. 2, Praet 4788, Bloeml. 3, 13, 187, met versmolten *w* (z. § 102 *b*, en vgl. Ags. *gedwola*, uit een oorspr. **gedwala*); *dwolen* (*dvolen*) Nb. 3, 62; 9, 332, en, met versmelting der *w*, het gebruikelijker *dolen*, dwalen, razen, p. (vgl. Ags. *dwoljan*, bij BOSW. = een oorspr. **dwalôn*); *so*, *soe*, adverb. en conj., voor **swo* (vgl. Got. *swa*, maar reeds Ohd. Os. *so*);

b. vóór *l*, *n*, *m*, *f*, *p* of *ch*, in *overtollich*, *overtollijc*, overmatig, bovenmatig, overdadig, Lsp. 3, 21, 13 v.; 24, 14 v. en 38 v.; 1, 20, 36; Vrouw. H. 161, LvJ. 188, Dd. 2, 2929, 3026, 3050; 3, 1067; Bj. 7, 8516, enz., v. en n. *overtallich*, *overtallijc* Lsp. 3, 21, 13; 24, 14 en 38; Cl. 17, BE. 279 v., Wsp. 111 v., Lhi. 34 r., D. B. Jos. c. 22, enz.; *ollende* Praet 1235, v. en n. *allende*, z. § 20 *c; ol* Vm. 5, 293 (2 m.), *ollene* R. v. Mont. 1264, 1462, 1522, 1666, 1850, voor en naast het algemeen gebruikelijke *al*, *allene; bondoneeren*, verlaten, Cass. 977, v. *bandoneren* (Ofra. *abandoner*, vgl. § 83 *b*); *onder* en *onderhalf* La. 2, 25984, 30415, 39814; 3, 19464; 4, 2703; Bj. 6, 7664, Lsp. 2, 48, 12 v., Ve. 3, 39, 31, Grb. 1, 4395, Rb. 7947, Nb. 12, 1159, *(n)iemont* Hl. pass., Brugman Bijl. 247, D. W. 6, 150, voor en n. *ander* en *anderhalf*, *(n)iemant; diegone*, *datgòne*, *tgone* (: *doene*, *pawelyoene*, *groene*, *prisone*, *barone*, *lone*, *trinsone*, *Babilone*, *Salemoene*, *scone*, *coene*, *soene*, verzoening, *crone*, *Gereone*, *Theone* enz.) La. 2, 1916, 2445, 4381, 4440, 7221, 9911; 3, 190, 1638, 1697, 1710, 2574, 4981, 6727, 7301, 8770, 11044, 13842, 13927; 4, 2673, 5837, 6201, 8187, 8231; Sp. 4^3, 48, 52; 37, 27 en 61; Ovl. G. 2, 58, 79, Luc. 3445, Ve. 6, 2; 6, 26; 1, 13; 1, 14; 1, 35; 1, 51; 2, 6; 3, 31, 29; 3, 33, 1; 3, 45, 45; Bj. 7, 9777; Bj. I, bl. 303, var. vs. 40, Dml. 3, 108, 222, Sp. 2^6, 23, 68; 60, 13, enz. (vgl. § 56), en *gont*

(: *blont*), *ghoent* (: *woent*) Nb. 9, 546, Dml. 3, 184, 68, enz., v. en n. *die*, *dat gene*, *tgene*, *gent*, *gheent; (ont)ronnen*, loopen, vlieten, Sp. 4^2, 38, 75; 3^6, 2, 10; Beatr. 61, Nb. 12, 742, Bj. 6, 1402, Al. 8, 901; 10, 122; Sp. 1^6, 14, 40; 3^3, 40, 85; 3^4, 27, 66; 3^6, 2, 10; 3^5, 14, 82; 3^7, 37, 22, enz., *gonder* W. 1845, 4220, 4857, 5021, 6947, 10121, Vm. 1, 326, 76, R. v. Mont. 773, Maleg. 536, 545, 1067, Cass. 1721, Parth. 2624, Fla. 1, 842, enz., v. en n. *(ont)rennen*, *gender*, wisselvormen van *(ont)rinnen*, *ginder; hon*, z. § 337 *d*, voor en n. *hen; home* (: *vrome*) Sp. 1^7, 74, 2; 2^1, 84, 59, v. en n. *heme*, van het pronom. *hi; (n)ommer* W. 9750, Heelu bl. 543, Ferg. 1385, Bj. 2, 1412, 3985, Tro. 440, 451, 3472, 3834, 4114, 6711, Vm. 1, 45, 12, Lutg. 2, 469, 706, 776, enz., *rompel*, *romplen* Nb. 4, 153, Sp. 2^7, 4, 83, Ro. 3000 v., 11786 v., La. 2, 16563, v. en n. *(n)emmer* (vgl. bov. § 5) en *rempel*, *remplen*, wisselvormen van *rimpel*, *rimplen; of*, praepos. en adverb., pass. v. en n. *af; soffier* Ferg. 3057, Bl. 1028, Tor. 2374, *soffraen* Sp. 1^1, 23, 37, O. A. v. Bei 265, Nb. 10, 135 v. en 149; 12, 721 v., *scofaut*, stellage, Ferg. 5163, 5330, v. en n. *saffier* p. (Mlt. *sapphirus*), *saffraen*, b.v. Nb. 10, 135 (Ofra. *safran*), *scafaut*, o. a. Ferg. 5168, 5270 (Ofra. *escafaut*); *geschopen* Hl. 28, 6 (r.), *maescop*, *mascop*, *bliscop* Mart. 1, 589 v., pr. 79* en 224, *gheselscop* Altd. Bl. I, bl. 68, vs. 104, en *sop* Nb. 10, 187, v. en n. het normale *gescapen*, *maescap*, *bliscap*, *gheselscap* en *sap* (Ohd. *saf*); *ambocht(e)*, *gedochte*, subst., *brochte*, *gebrocht*, *(ge)dochte*, dacht, herinnerde zich, *gedocht*, *wrochte*, *gewrocht*, even gewoon als *ambacht(e)* (Ohd. *ambaht*), *gedachte* (Os. *githâht* of *githaht*, vgl. § 5), *brachte*, *ghebracht* (Os. *brâhta*, *gibrâht* of *brahta*, *gibraht*, vgl. § 203 en 5), *(ge)dachte*, *ghedacht* (Os. *thâhta*, *githâht* of *thahta*, *githaht*, z. t. a. pl.), *wrachte*, *ghewracht* (Os. *warhta*, *giwarht*, vgl. § 203 en 123); voorts *wochten* La. 2, 19281; 3, 17157, i. pl. v. *wachten* (vgl. het tegenw. Wvl. *wochten*); en *ic moch* Sp. 2^6, 73, 76 (r.), dat misschien alleen „zoo in 't rijm te pas kwam".

Voor *begonnen*, i. pl. v. *beginnen*, zie men ben. § 146 *c*. *Begon* W. 1484, Sto. 1, 633, naast *begin*, *begen*, was blijkbaar een navolging daarvan.

Opmerk. 1. In het zeldzame *wasom*, pass. in ms. U van Nhl. en pr. 349, naast *wasem*, in *lancsom* Hl. 36, 10; 96, 56 v., n. het gewone *lancsem* (uit *lancseim;* vgl. Ohd. *lancseim*), en in *onwoensom* BE. 261 r., n. *onwoensem* BE. 273 r., was de *o* zeker niets meer dan een teeken, om de onduidel. voc. vóór *m* voor te stellen (evenals de thans gebruikelijke *u*, in *Gorkum*, *Rossum*, enz.). Zie ook nog *ondeylsom* BE. 4 v., 22 v., 30 v., 84 r., 100 v., 439 v., *(on)buychsom*, *boechsom* BE. 11 r. v., 38 r., 60 v., 65 v., 68 r., 70 r., 88 r., 89 v., 98 r. v., 215 v., 261 r., *meynersom* BE. 21 r., 100 v., 173 r., 261 r., *vreedsom* BE. 264 v., Bvh. 530 v., waar de *o* wel geen ander karakter zal hebben gehad.

Opmerk. 2. De *ù* in *rumplen* Nb. 4, 153 v., en *(n)ummer* Luc. 3779, Vm. 2, 381, 88 v., Rein. 2, 263, 512, 678, 2643, 6462, Tro. 4072, 10292, Bj. 3, 1212, Sto. 2, 178; 3, 370, 810, 920; Hl. pass., is òf een wijziging van *ò* (vgl. ben. § 37) òf van *è* òf van *ì* (vgl. ben. § 40).

Opmerk. 3. In *morassche* Nb. 3, 2197 v. en 1374 v., n. *marassche* Nb. 3, 2197 en 1374 (Ofra. *maresc*), was de *o* niet op phonetischen weg ontstaan, maar ontwikkeld onder den invloed van 't Westvl. subst. *more*, modder (vgl. bij KIL. *more*, Flandr. = *moer*, en bij DE BO *moras* en *more* [1]).

Opmerk. 4. Mogen we met COSIJN het subst. *doit*, duit, D. W. 7, 34, uit een grondvorm *thweit* (vgl. het On. *þweit*, klein muntstukje) afleiden, dan levert ons dit nomen een voorbeeld van de ontwikkeling eener *o* uit de door *w* voorafgegane *è*, als 1ste element der diphthong *ei*.

Opmerk. 5. In *hem bogen*, zich beroemen, Vm. 2, 186, 281, ontmoeten we een *o*, voor *â*, die in dit woord uit het oosten, hetzij uit het Saksisch of uit het Kleefsche, was ingedrongen (z. *Tschr.* 5, 4 vlgg., en *Vondel-gr.*, bl. 9). De oorspronk. *ae* (uit *â*) vertoont nog het verwante Mnl. *baech*, praal, z. HUYDEC. op ST. I, bl. 570.

Opmerk. 6. De identiteit van *vermanen* (Ohd. *manên*, *manôn*, monere) en *vermonen* is op zijn minst genomen zeer twijfelachtig. Meer dan waarschijnlijk toch beantwoordt het simplex van dit laatste verbum aan het Ags. *mynian*, trachten, *gemynian*, gedachtig zijn. Uit de tweede dezer beteekenissen als grondslag laat zich althans de opvatting „melding maken", „vermelden" verklaren, die *vermonen*, *vermoenen* vertoont in Oversee 119 en La. 2, 6838 (vgl. het Ohd. *giwahan* als „zich herinneren" en „vermelden"), terwijl het reflex. *hem vermoenen*, er aan denken, trachten, Oversee 89, Dml. 3, 184, 68, in pl. van *vermoenen* gedachtig zijn, er aan denken, begrijpelijk is als navolging van de eigenlijk wederkeerige verba *hem bepensen*, *h. bedencken*, *h. besinnen* (vgl. *Vondel-gr.* § 163 b *a*). Of de wortelvoc. van ons werkw. ook als *ö* werd uitgesproken (vgl. § 46), laat ik in 't midden; het rijm op *baroene*, *te done*, *woent*, in Oversee 89 en 119, La. 2, 6838, Dml. 3, 184, 68, getuigt voor een *o*-klank (z. ben. § 56); *vermone* Fla. 3, 6 (: *gene*, lees *gone*), kan zoowel de lezing *vermöne* (: *göne*) als *vermone* (: *gone*) voorstellen [2].

---

[1]) Ook het Nnl. *moeras* is kennelijk uit de vermenging van het oude *maras(ch)* en *moer* voortgekomen.

[2]) Terecht vermoedt FRANCK in zijn Aanteek. op *Flandr.*, bl. 151, dat we in genoemden versregel achter *begerde* een kommapunt te plaatsen en *de vermone*, als *te vermone* gelezen, met *hi niet en cesseirde* van regel 7 te verbinden hebben. Zijn vraag t. a. p. „Kann das Wort wie *bidden* auch „beten" bedeuten?" wordt beantwoord door de vergelijking van het Ags. *gemynian* in Jul. 721: „thät he mec bî noman mînum *gemyne*", = dat hij mij bij mijn naam gedenke (in zijn gebed).

De zeer gebruikelijke wisselvormen *orbore* en *orbare*, nut, *orbore* en *orbare*, nuttig, *orboren* en *orbaren*, gebruiken, *vrome* (fem.) en *vrame* (fem.), voordeel, flinkheid, zijn met elkaar verwant, doch niet identisch; vgl. het Mhd. subst. *urbor* en *urbar*, het Ohd. feminimum *fruma*, voordeel, en het On. zwakke masculinum *frami*, bevordering [1]).

De *o* van *motael*, *mottael*, *motaline*, *moteelen* Dd. 2, 588, Lsp. 2, 48, 20 v., Ruusbr. Tab. 1, 13, 40 en 136, Ovl. G. 2, 46, La. 3, 26308, 26624, Nb. 12, 1478, pr. 77*, enz., is mij raadselachtig.

§ **35**. Zeer gewoon was een Mnl. *ò* of *o*, vóór *r*, uit *è* (vgl. § 8 *a*). Getuige: *borch*, mons, Tro. 10826, Al. 9, 23, Cl. 109, *verborghen* Praet. 680, Bdio. 37 v., *borste*, gebrek, p., *borsten*, uiteen springen, Drie dage h. 100, Mlp. 1, 1843, Hl. 40, 80, Ps. 40 v., *bornen*, *borren*, *dorde*, p., *dorscen* Luc. 2490, enz., *dworch* Cl. 9, *corsoude*, *corsouwe*, madeliefje, Praet. 133, 219, Vm. 1, 384, 25, Ovlg. 234, 28, *Korst*, Christus, Luc. 5428, 5552, *Korsdach*, *-avond* Segh. 2861, Sto. 3, 1538, *Antkorst*, Antichristus, Hl. 70, 90 v., *norgent*, *norgens*, nergens, Lijd. J. 16, Ot. 66 r., Gjl. 6 v., *porse*, gedrang, strijdgewoel, Ve. 4, 62, W. 2449, Ferg. 4110, Bj. 2, 2927, 3188, enz., *scorpe*, tasch, Rb. 9231 v., *storven* Lijd. J. 14, Bdio. 37 r., *torden* Grb. 2, 5389, Dd. 3, 1320, W. 6047, *vorsch*, versch, Mlp. 2, 94, *vorst(e)*, uitstel, p., en *voorste*, m. dezelfde beteek., Lsp. 2, 15, 69, *vorsten*, uitstellen, p., *worden* p., en *woorden* Nb. 3, 1917, 3231; 4, 417; 8, 637, *worpen* Ro. 9650, La. 3, 18042, Heelu 447, Wr. 3, 1198, Praet 1324, 4891, Nhl. 781, Ot. 25 v., 106 v., 182 r., Bdio. 21 v., 45 r., 100 v., 104 v., Gkr. 67, enz., en *woerpen* Nb. 4, 475; 3, 2855, *verworren* Hl. 46, 212, *wors*, slechter, p., *verworven* Plag. 181, *jeghenwo(o)rdich* Dd. 3, 1300, Sto. 7, 981, Bj. I, bl. 706, 707, enz., *te jeghenwo(o)rde(n)* Rb. 24738 en v., Sp. 3^4, 36, 6; 3^5, 12, 69, Bl. 3708, enz., *Antworpen* Rkr. 8130, Cl. 102 en 103, Rb. 21365, voor en naast het normale *berch* (Os. *berg*), *verberghen* (Os. *bergan*), *berste*, *bersten*, *bernen*, *berren*, branden (Ohd. *bresta*, *brestan*, *brinnan*), *derde* (Os. *thriddio*), *derscen* (Ohd. *drescan*), *dwerch* (Ohd. *twerg*), *kersouwe* Vm. 1, 380, 11, Dml. 3, 124, 97 (vgl. *Taalb.* 1, 266 vlgg.), *Kerst*, *kersdach*, *-avont*, *Antkerst*, *nergen(t)*, *perse* p. (Ofra. *presse*), *scerpe* p. (Ofra. *escherpe*), *sterven*, *terden*, treden, *versch*, *verst(e)*, (Ohd. *frist*), *versten*, uitstellen (Ohd. *fristjan*), *werden*, *werpen*, *verwerren*, *wers* (Got. *wairs*), *verwerven*, *jeghenwerdich* Bj. I, bl. 737, 739, 769, 782, 803, enz. (Ohd. *gaganwertig*), *te jeghenwerden*, o. a. Rb. 24738 v. (Ohd. *gaganwertî*), *Antwerpen* p. Voor de metathesis in verschillende dezer vormen z. § 120.

---

[1]) Voor de mogelijkheid van het verloop van een Mnl. zwakken vorm *vrame* (= genoemd On. *frami*) naar het vrouwel. geslacht vgl. men ben. § 285.

In *gorne*, baardhaar, Hl. 65, 36, *gors* Al. 5, 259, Nhl. 671, 687, *morch* Rein. 2, 3832, Ps. 147 r., D. W. 6, 200, Mel. 1146 v., *sporware*, sperwer, sprei, Rb. 17578 v., 17623 v., Bra. 1665, Br. 1737, Vm. 2, 174, 124 (ook *sporeware* Parth. 1136, Rb. 17578, 17623, Bl. 623, La. 2, 22681, Ro. 7011, Rkr. 8748, 8754, Nb. 3, 1144 v., enz.; vgl. § 23 A, opmerk. 2, en § 41), *geworden* (in *laten gew.*) Ybl. 1670, D. Cat. 196 v., en *worstelen* Rein. 2, 7141, 7150, was de *ò* ontstaan uit *è*, voor *à;* vgl. *gerne*, baardhaar, *gers*, *merch*, *sperware*, *gewerden*, *werstelen*, uit *grane*, *gras*, *march*, *sparware*, *gewarden*, **warstelen* (z. bov. § 23 A).

Opmerk. 1. Bij de onbekendheid der etymologie van *vertich* en *vortich*, verrot, z. gloss. op Segh., moet het in 't midden blijven, of de laatste vorm uit den eersten, dan wel de eerste, met een tusschenvorm *vartich*, uit den laatsten is voortgekomen (vgl. § 23 A).

Bort en *bert*, *bart* = „plank" (z. *Mnl. Wb.* i. v. *bert*), waren wel met elkaar verwant, maar niet identisch; vgl. het Ags. *bord* en *bred.*

Opmerk. 2. In enkele uit het Fransch overgenomen vormen zien we de verbinding *ri* en *re* (met *e* als onduidel. voc.) wisselen met *ro*, nam. in: *proveie*, bestekamer, Bj. 2, 2883, Rb. 32870, 34069, 34200, Sp. 1^7, 66, 65, n. *priveie* Sp. 2^4, 8, 69 (Ofra. *privée*, met een daarnaast te vermoeden *priveie;* vgl. § 63 *a*); *trosoer* Rkr. 5839, *prosent*, *prosint* Sp. 3^8, 37, 21; 3^5, 10, 8; Parth. 1502, La. 3, 2088, 6039, Rb. 9563, 19840, *prosenten*, *prosenteeren* Rb. 13290, Sp. 3^8, 36, 78, Fr. 483, Rb. 19893, *rowaert*, opzicht, opzichter, Bj. 5, 3263, Sp. 2^6, 19, 84; 2^1, 49, 65 v., voor en n. *tresoer*, *present*, *presenteeren*, *rewaert* (Ofra. *reward*). Aangezien deze eigenaardigheid zich niet in woorden van Germaansche herkomst vertoont, zijn we gedwongen hier aan den invloed van dialectische Oudfransche vormen, met *o*, te denken, ook wanneer deze werkelijk als zoodanig uit de ons ten dienste staande bronnen nog niet bewezen zijn.

Over *baenrotse*, *baenroetse*, vgl. men § 15, opmerk. 2.

DE ONZUIVERE EN DE ZUIVERE *U.*

§ **36**. Tegenover de bijna uitsluitende heerschappij der *o* (uit *ŭ*) in open syllaben (z. het slot van § 33), had zich die vocaal in gesloten lettergrepen met een eenigszins beperkter gebied tevredengesteld. In plaats van de *o* toch vinden we *ù:*

a. gewoonlijk en, ten deele uitsluitend, in vormen, waar de vocaal der volgende syllabe een *i*, *î* of *j* was, nam. in: *burstel* (Ags. *brystl* uit **brustilu*), *burdene*, last (Os. *burđinnia*), *buckinc* (Mhd. *bücking*),

burse (Ohd. *burissa*), *busse* (Mhd. *bühse*, oorspr. **buhsia*), *durre* (Ohd. *durri*), *dursten* (Os. *thurstian*), *drucken* (Ags. *þryccan*, oorspr. **þrukkjan*), *gulden* (Ohd. *guldîn;* daarnaast ook *gouden*, vgl. § 64, opm. 4), *hulde* (Os. *huldi;* daarnevens ook *houde*, vgl. t. a. pl.), *hultin*, *hulten*, van hout, o. a. Limb. 10, 177, Ro. 879, Al. 6, 244, Verw. Bloeml. 3, 114, 124 (Ogerm. **hultîn;* daarnaast ook *houtijn*, *houtin*, *houten*, vgl. t. a. pl.), *cunde* (Ohd. *cundî*), *cundech* (Mhd. *kündic*), *cudde* (Ohd. *cutti*), *cussen*, verb. (Os. *kussian*), *cussen*, subst. (Ohd. *cussîn*), *lusten* (Os. *lustian*), *gelucke* (Mhd. *glücke*, oorspr. **galucki*), *mudde* (Os. *muddi*), *murdenaere* Rb. 31616 v., 32518 v. (vgl. het Got. *maurþrja*), *nutte* (Ohd. *nuzzi*), *scudden* (Os. *scuddian*), *gescut(te)* (Mhd. *geschütze*, oorspr. **gascuzzi*), *scuttere* (vgl. het Ohd. *scuzzo* en het On. *skyti* = **scutja*), *stubbe*, stof (Ohd. *stubbi*), *vluchten* (Ogerm. **fluhtjan*, op te maken uit het Ohd. praeter. *fluhta*), *vullen* (Os. *fullian*), *vurste*, princeps (Ohd. *furisto*), *vlugghe* (Ohd. *flucki*), *vruchten*, vreezen (Ogerm. **furhtjan*, op te maken o. a. uit het Ohd. partic. *kifurhtit*), *wullen* (Ohd. *wullîn*), enz.; *durren*, *gunnen*, *cunnen*, *sullen* (z. ben. § 221 *c* en 222 *a*); *burch*, *burst*, *ghedult*, *gunst*, *cunst*, *cust*, keur, *lucht*, *lust*, *nootdruft*, *scult*, *sucht*, ziekte, *tucht*, *vlucht*, *vrucht*, als „vrees" en als „fructus", met *ŭ* onder invloed der vroegere *i* van den uitgang der verbogen casus (z. ben. § 275, opm. 1); *brucghe*, *dunken*, *dunne*, *hul*, heuvel, *kunne*, geslacht, *crucke*, *luttel*, *plucken*, *rucge*, *rugghe*, *sulle*, *stucke*, *hulde* en *sunde*, wier *ŭ* afwisselde met *i* of *è* (z. bov. § 22 en 27);

b. somwijlen ook in vormen, waar zulk een oorspr. *i*, *î* of *j* ontbrak, als *busc* (Ohd. *busc*), *buc* (vgl. Ags. *bucca*, n. Ohd. *boch*), *brudegum* pr. 334, 335, 337 (Os. *brûdigumo*), *dus*, adverb. p. (Os. *thus*), *druncken*, o. a. Rubb. 57 (Ohd. *trunkan*), *drussate* Sp. 1[7], 60, 21, Rb. 9608, 9851, 12121, 12511, W. 43, enz. (Ohd. *truhsâzzo*), *durst*, o. a. Ro. 5746 v. (Ohd. *durst*), *si hulpen* Hl. 27, 159 (Ohd. *hulpun*), *curt* (Ondfr. *kurt*), *cus* (Os. *kus*), *kuster*, o. a. Wr. 3, 2139, 2149 (Ohd. *custor*), *crum*, o. a. Nb. 3, 2537 v. (Ohd. *crumb*), *mussche* (Mhd. *mussche*), *muss(ch)el* (Ohd. *muscula*), *nuchtens*, z. ben. § 83, *up*, zelfstandig of in samenstelling, in *upstaen*, *upheffen*, enz. (Os. *up*), *puls* (Mhd. *puls*), *pulver* (Mhd. *pulver*), *purper* (Ohd. *purpura*), *sum*, *summe*, sommige (Os. *sum*), *summe*, o. a. Sp. 4[1], 51, 24 (Lat. *summa*), *stum*, o. a. Sp. 3[4], 31, 70 (Ohd. *stumb*), *turf*, o. a. Hl. 49, 144 (Ags. *turf*, n. On. *torf*), *vul* (Ohd. *ful*), *wulf* (Os. *wulf*), *wulle* (vgl. Ags. *wull*, n. Ohd. *wolla*, enz.), naast *bosc*, *boc*, *dos*, o. a. Limb. en Nb. ms. B. pass., *droncken*, *drossate*, *dorst*, *si holpen*, *cort*, *coster*, *crom*, *mossche*, *mosschel*, *nochtens*, *op*, *pols*, *polver*, o. a. Rb. 26636 v., *porper* (in *porprijn* Parth. 598), *som*, *somme*, *stom*, *torf*, o. a. Hl. 49, 144 v., *vol*, *wolf;* (in *dus* en vóór de *l* was *ŭ* meer gebrui-

kelijk, in de andere vormen *ò;* een vorm *kos*, kus, heb ik nergens ontmoet).

Welke was de uitspraak dezer vocalen in 't Mnl.? Luidden ze nog, in overeenstemming met de oorspronkelijke qualiteit, naar gelang harer herkomst respectief als de Nhd. *ü* en *u* (b.v. in *büchse*, *dürre*, enz., en *busch*, *trunken*, enz.), of hadden ze reeds beide, onverschillig van welken oorsprong, het gelijke eigenaardige thans heerschende timbre ontwikkeld, dat ook den klinker in het Eng. *but*, *gun*, *tub*, enz. kenmerkt? Om het antwoord op deze vraag te vinden, vestig ik de aandacht op de volgende feiten: 1⁰ in de hedendaagsche taal bestaat er, gelijk alreede zoo even werd aangestipt, geen merkbaar verschil in klank tusschen de onzuivere *ù* = oorspr. *ŭ* en de onzuivere *ù* = oorspr. *ü;* de klinker in *purper*, *kus*, *musch* enz. luidt niet anders dan die in *kussen*, *geluk*, *schudden*, enz.; 2⁰ beide vocalen worden in de Nnl. spelling zonder uitzondering met hetzelfde teeken voorgesteld, blijkbaar dewijl men ook in haar qualiteit geen onderscheid verneemt; 3⁰ juist diezelfde spelling, als in het Nnl. in gebruik is, wordt ook in het Mnl. teruggevonden. Mag het nu in verband daarmede niet meer dan waarschijnlijk heeten, dat evenzeer in het Mnl. de gelijkheid van de spelling der beide vocalen op gelijkheid der klankwaarde berust? Zoo ja, dan kan deze klankwaarde geen andere zijn geweest dan de tegenwoordige; want *ŭ* en *ü*, onzuiver uitgesproken, zooals in het Nhd., verschillen even aanmerkelijk van elkaar, als ze bij een Nnl. onzuivere uitspraak met elkaar overeenstemmen.

Opmerk. 1. Werd in het Mnl., evenals in 't Nnl., het teeken *u* tevens gebezigd om een onzuivere *ö* aan te wijzen (z. § 40, opm. 2), dan valt het niet te loochenen, dat in de boven, onder *a*, vermelde vormen de *u* somwijlen ook wel een onzuivere *ö* kan hebben voorgesteld, hetzij deze de „umlaut" was eener te voren uit *ŭ* voortgekomen *ò*, hetzij ze het produkt was van een wijzigingsproces, dat zich bij de reeds ontwikkelde *ü* in gelijke richting had bewogen, als bij de oorspronk. *ŭ*, die, eertijds door geen *i*, *î* of *j* gevolgd, een *o* was geworden (vgl. § 32 *b*). Een middel ter onderscheiding dier beide *ü*'s levert misschien de omstandigheid, dat in enkele dezer vormen de *ù* met *ì* afwisselt (vgl. bov. § 27). Dewijl hier alleen de ontwikkeling der laatste vocaal uit *ü* (niet die uit *ö*) tot de mogelijkheden behoort, is het *ü*-karakter voor deze categorie niet te betwijfelen. In de andere vormen kan de *ù* daarentegen een onzuivere *ö* zijn en in dat karakter tevens het feit verklaren, dat nevens *burstel*, *busse*, *kudde*, enz., geen *birstel*, *bisse*, *kidde*, enz. wordt aangetroffen.

Opmerk. 2. Van verschillende der onder *a* vermelde woorden komen

ook dikwijls wisselvormen voor, met *ò*, als: *borstel*, *bordene*, *borse*, *bosse*, *dorre*, *dorsten*, *gescot(te)*, *scottere*, o. a. Fr. 5844, La. 2, 32334; 3, 15969, *vlochten*, o. a. Ferg. 740, enz., *vrochten*, *ontfrochten*, o. a. La. 4, 8476, IV Mart. 264, enz., *vorste*, princeps; de *i*-stammen *borch*, *borst*, *(g)onst*, *const*, *locht*, *lost*, *nootdorft*, *socht*, o. a. Bj. 5, 830, Sp. 2¹, 5, 16; 2⁶, 79, 3, Ybl. 3143, *vlocht*, *vrocht*, vrees, o. a. Lsp. 2, 3, 86 v., Part. 569, Rb. 15750, Al. 10, 478, Teest. 2399, enz., *vrocht*, fructus, Al. 2, 53, waar de „umlaut" niet was doorgedrongen (vgl. ook *ghedout* en *scout*, uit **ghedolt*, **scolt*, en zie § 275, opm. 1); en zelfs *donken* Sto. en Hl. pass., Nb. ms. B. pass., Parth. 6865, 6917, Tor. 678, 1018, 2401, Mor. 292, 359, 587, 1129, 1408, enz., La. 3, 899, 3376, 3772, 7782, 7784, 9213, en pass. aldaar, *conne* Sto. 1, 633; 2, 78; Sp. 3⁵, 45, 45, Ro. 10490, Bm. 2, 432, Limb. 4, 757; 8, 550, enz., *crocke* La. 3, 10741, *plocken* V. Vr. e. Minne 4, 104, Mart. 1, 9 v., Lsp. 2, 18, 66, Nb. 3, 483 v., *sonde* p., waar de eertijds volgende *i* of *j* eveneens werkeloos was gebleven en te gelijk de anders tot *ü* gewijzigde vocaal een *o* was geworden.

Voor *dorren*, *(g)onnen* en *connen*, naast *durren*, *gunnen*, *cunnen*, z. men § 220 en 222 *a*. *Storten* kan beantwoorden aan het Ohd. *sturzên*, gelijk *sturten* aan het Mhd. *stürzen*, uit **sturtjan;* evenzoo *scuttel* Hl. 18, 56, aan het Ohd. *scuzzila*, en *scotel* aan het Ags. *scutel*. Voor *Torken*, o. a. Sto. 2, 390, 395, 745, Hl. 35, 61 v., Bj. 3, 1199 v., n. *Turken* pass., zijn de Mhd. vormen *Turc* en *Türke* te vergelijken. Op de ontwikkeling van *dorsten* p., *conde*, bekendheid, kennis, kondschap, *condich*, *mordenare* p., *vervollen*, o. a. Lijd. J. 3, 5, 13 en 69, Hl. 57, 48 en 70, Rb. 377, 16767, 10933, 32550 v., Boerden 6, 63, Nd. 475, en *wollen* p. (v. en n. *dursten*, *cunde*, *cundech*, *murdenare*, *vullen*, *wullen*), kan *dorst*, *cond*, *mort*, *vol*, *wolle* van invloed zijn geweest. Naast *vossen*, adject. (Ohd. *fuhsîn*), komt zoover mij bekend is zelfs geen *vussen* voor.

Opmerk. 3. Omtrent de onder *b* genoemde vormen zou men in twijfel kunnen staan, of hun *ù* als een rest van de vroegere *ŭ* dan wel als een eigenaardige Mnl. klinker mag gelden, die zich eerst uit een te voren tot *ò* gewijzigde *ŭ* had ontwikkeld. Ten gunste van de laatste opvatting pleit de herkomst der *ù* in de beneden (§ 37) te bespreken woorden. Voor de ontwikkeling van *durst* kan het verb. *dursten* van gewicht zijn geweest.

§ **37**. Een enkele maal ontmoeten we *ù* in de plaats der anders gebruikelijke *ò* = een Ogerm. *o*, een uit *ô* (*uo*) of *ô* (oorspr. *ou*, *au*) verkorte voc., een uit *à* ontwikkelde *ò* of een uit het Fransch overgenomen klinker; vgl. *geschulden*, *gehulpen*, z. § 145, voor het normale *gescholden* (Ohd. *piscoltan*), *geholpen* (Os. *giholpan*); *mucht(e)* Mlp. 1, 616, 2563; 2,

4008 v., *sulre* La. 2, 18945, *urs* Cass. 891, 892, 1075, *surgelike*, o. a. Rkr. 4809, *tur* Rb. 30830 v., 31091 v., 31286 v., 31346 v., Dml. 3, 147, 172, v. en n. het gewone *mochte* (Os. *mohta*), *solre* (Ohd. *solâri*), *ors* (Ohd. *hros*), *sorgelike* (vgl. Ohd. *sorga*), *tor* (Ags. *torr*); *must* Mlp. 2, 100, 3270, 3681, *nuchteren* p. en *gerufte*, *geruchte* p., v. en n. *most(e)*, z. bov. § 5 (Os. *môsta*), *nochteren* (Ohd. *nuohtarnîn*, uit **nôhtarnîn*), *gerochte* Rein. 1, 1527, 3326; 2, 7500; Sto. 9, 1026, en *geroefte*, *geroechte*, z. § 5 (Ohd. *gahruafti*, uit **gahrôfti*); *brulucht* Sp. 1^7, 8, 5, Ro. 8218, Cass. 8, Cout. v. Brugge, 1, 355, n. *bruloft(e)*, *brulocht(e)* pass. (Ohd. *brûthlouft*); *suffraen* Nb. 10, 140 v. en 149 v.; 12, 721, v. en n. *soffraen*, z. § 34 *b*, uit *saffraen; -vuldich*, n. *-voudich*, uit een alreede volstrekt ongebruikelijk *-valdich* [1]); *scurse* Ro. 14347, Nb. 2, 849 en 853, enz., *tursen* W. 9057, *curliaen*, landlooper, W. 6237, *custume* La. 2, 25600, Rb. 16007, 36343, 11689, *Lumbaerd* Sp. 3^7, 20, 5, 19 en 25; 36, 3 en 27, enz., *punghijs*, strijd, W. 10703, *Burgoenien* Bj. 2, 5288, v. en n. het normale *scorse* (Ofra. *escorse*), *torsen* (Ofra. *torser*) p., *corliaen* La. 3, 18473, Br. d. here 154, Rog. 660 (uit het Ofra.?), *costume* (Ofra. *costume*), *Lombaerd* (een volksnaam, dien men waarschijnlijk uit Fr. bronnen had leeren kennen), *ponghijs* (Ofra. *poingéis*, *poungis*), *Borgoenien* p. Zie voorts nog *juffrouwe* Bj. 7, 9500, naast het anders gewone *joffrouwe*, *jonfrouwe*, *joncfrouwe*. In het onoorspronkelijke praeter. s. *wurt*, *hulp*, *sturf*, z. § 143, moet de *ù* evenzoo worden aangemerkt als voortgekomen uit de *ò* (vgl. *wort*, *holp*, *storf*, t. a. pl.), die uit den plur. was ingedrongen; en waarschijnlijk ook in den conjunct. *hulpe*, *hulpen*, *sculde*, *gulde*, z. § 192. Voor het praeterit. *durste*, *bedurfte*, vgl. men § 230.

Opmerk. 1. Ontwikkeling der *ù* van *gerufte*, *geruchte* en *brulucht* door „umlaut" (vgl. bovenstaand **gahrôfti* en de verbogen vormen van het Ohd. *brûthlouft*, nam. *brûthloufti*, enz.) is niet waarschijnlijk, dewijl de lange vocalen in het zuivere Mnl. geen invloed van de werking eener volgende *i* of *j* vertoonen.

Opmerk. 2. Omtrent de verhouding van *docht(e)*, vrees, Sto. 8, 1279, Ve. 5, 37, enz., *dochten*, vreezen, La. 4, 8475, 11640, Ferg. 128, 2686, Ro. bl. 251, vs. 197, Sp. 1^3, 1, 31, Chr. 614, enz., *costen*, tevredenstellen, Bm. 10, 56, 176, en 86, 61, *lochter*, linker, Rb. 7264, Bvh. 313 v., *por-*

---

[1]) Een grondvorm *-veldich* (vgl. het Mhd. *-veltich*, n. *-valtich*), waaruit *-vuldich* had kunnen ontstaan (vgl. ben. § 40), is niet waarschijnlijk: 1° dewijl de uitgang *-ich*, waarvan de „umlautende" kracht had moeten uitgaan, van betrekkelijk jongen datum is (het Ohd. Os. Ags. kent alleen *-falt*, *-fald*, *-feald*); 2° omdat nergens in 't Mnl. eenig spoor van zulk een *-veldich* te vinden is, ofschoon anders naast alle vormen, met *ù*, uit *è*, regelmatig de oudere, met *è*, nog in gebruik was (z. ben. t. a. pl.).

ren p., en *rosten* LvJ. 71, 140, tot *ducht(e)*, *duchten*, *custen*, o. a. Ro. 2291, Ruusbr. Brul. 171, *lufter*, *luchter* p., *purren* Bm. 6, 181, *rusten* p., is bij de onbekendheid van de prototype dezer woorden niets te beslissen.

§ **38**. *Brullocht* Tor. 180, 238, 2809, 3433, 3734, Mor. 4626, 4630, 4650, La. 2, 19379; 3, 18229, *suchten* p., *sucht*, diepe ademhaling, en *vucht(e)* p., *vuchtich* pr. 350, vertoonen een *ù* als verkorting der oorspronkelijke *û;* z. bov. § 5. Vgl. daarnevens ook *sochten* Vdl. 3373, Ferg. 1360, 3688, en *vocht(e)* p., met *ò*, voor *ŭ*, uit *û* (z. § 32).

§ **39**. In een paar woorden was de *ù*, met den tusschentrap *wü*, voortgekomen uit een vroeger *wi*, t. w. in: *tuscen* (vgl. het Ohd. *in zwiskên*) en *sulc* (vgl. Ags. *swilc* [1]); z. ook ben. § 102 *b*). Tusschen *suster*, uit **swuster* (vgl. het Ags. *swuster*), en het oorspronk. *swestar* (z. 't Ohd. Os. Ondfr.), moet waarschijnlijk een middelterm **swostar* worden aangenomen (vgl. bov. § 34 *a*).

Dul p. en *tsuffen* (uit **entsuffen*, z. § 132, opm. 2) stamden niet direct af van *dwal* en een naast *antswebbian* aan te nemen oorspronk. **antsweffjan* (z. § 34 *a* en vgl. § 96), maar van *dol* en *soffen* (z. § 34 *a*).

§ **40**. Menige Mnl. *ù* was ook voortgekomen uit een *è* of *ì*, welke door *l* of *r* werd voorafgegaan of gevolgd. Zoo b.v. in *blusscen* Sp. 3^1, 38, 28; 3^2, 27, 55; Vm. 4, 318, 202, Al. 7, 1479, Luc. 3770, 3746, 3751, 3752, Hl. 65, 34 v., *dult*, slecht, gering, Sto. 8, 974, *gulde*, gilde, Hl. 61, pass. in de varianten, Bm. 4, 65, Lsp. 3, 16, 133, Bj. I, bl. 696, 697, 700, 701, 724, 728, Bm. 5, 83, 87, *gulden*, waard zijn, betalen, La. 2, 17909, 41321; 3, 11494; 4, 6932; Tor. 2347, Ve. 3, 51, 48; 5, 35, 30, *hulte*, greep van een zwaard, Bj. 2, 3842 v., La. 4, 12155; 3, 12155; 2, 9541, 32660, *Huldegard* Ve. 7, cap. 12, 13, 14, 15, 16, 18 en 24, *hulpen* Lorr. 1, 234, La. 3, 4315, 4384, Mlp. 2, 2079, Bj. 6, 7377, Mor. 111, 2444, 3134, enz. enz., *luxene*, litteeken, Nb. 2, 505 v., 1811 v., *lust*, slimheid, bekwaamheid, Ro. 12478 v., Al. 4, 1644, Rkr. 6599, 6736 v., 27718, 28209, 28677, 28982, Bj. 3, 1548, Parth. 69, 1256, 1360, 3649, 3796, enz., *lucht*, licht, Rein. 2, 1655, Bm. 7, 89, Luc. 3192, 3204, *luchtelike*, gemakkelijk, La. 2, 28274, *plucht*, boete, schuld, Luc. 1203, 3110, *rudder* Praet 289, 3279, 3283, La. 2, 32343, W. 1285, 2589, enz., *runde*, bast, Cl. 65, *runt* Bj. 2, 1520 v.; *beruspen* Rokr. 88, Cl. 5, GR. 26 r., Pw. 17 r., 24 r., Lijd. J. 49, 51 en 54, *sculden*, schimpen, verklaren, La. 2, 18837, 40085; 3, 4010, 12331, 12909, 19092; 4, 3982; Tor. 1205, 3562, *sculp*, testa, Ovl. G. 2, 106, 150, Mlp. 2, 2302, *spul* Maleg. 25,

---

[1]) Let op het eerste bestanddeel van dit *swilc* (Ags. *swilc*, uit **swilîc*), nam. *swi*, dat in de plaats van het oorspronkelijke *swa* (vgl. het Got. *swaleiks*) was gekomen onder den invloed van het correlatieve *hwilc* (vgl. Got. *hwileiks*, Os. *hwilîc*, Ags. *hwilc*).

Luc. 3146, Rein. 2, 6750, 7700, pr. 114, *stulpen*, doen ophouden te vloeien, Segh. 11362 v., Am. 1, 4607, Nb. 12, 1065 v., 1071 v., 536 v., Bm. 1, 131, 14, Vm. 1, 45, 10, *sulver* Hl. 62, 126; 81, 298; 87, 59; Dd. 3, 3063, Rein. 2, 5487, enz., *trucken*, trekken, Wr. 1, 1960, Lsp. 1, 6, 37, Ro. 5311 v., Maleg. 521, Segh. 9474, 10012, Sp. 3^1, 12, 26; 3^3, 16, 46; 1^6, 9, 10; Bed. d. M. 223, Ve. 2, 38, Ovlg. 431, 136; 309, 2241; Mel. 3448 v., Mart. 1, 332 v., W. 6432, 7612, *overtullich*, *overtullijc*, buitensporig, Ri. 557, Wr. 3, 691, Limb. 7, 445, *Uluxe(s)* Nb. 4, 897 en v., *Vitullius* Rb. 30613 v., 30624 v., *vrunt* D. W. 8, 80 en 81, Mlp. 1, 446, 2111, 2460, 3183; 2, 1320, 1837, 3650; Tro. 7834, Rein. 2, 6962, *Vulvorde* Bj. II, bl. 498, *vurste*, uitstel, *vursten*, uitstellen, Rb. 64, 30015 v., 30527 v., W. 1736, 9058, Ro. 13779, Bm. 1, 62, enz., *wulp*, z. CLIGNETT op den *Esop.* bl. 57, *Wultenborch* Bj. 1, 697, voor en naast *(b)lesschen* LvJ. 76, Ve. 8, 25, La. 2, 25461, Mlp. 2, 1621, en *blisken* Hl. 65, 34 (Os. *âleskian*), *dilt*, z. DE VRIES in *Tschr.* 2, 147 vlgg., *gilde* p., *gelden* p., *helte* Nb. 1, 480 v., *hilte* Nb. 1, 480, W. 3323, Ve. 4, 35, enz. (Ohd. *helza*), *Hildegard*, *helpen*, *lixene*, *lixeme* M. v. Lett. N. W. 5, st. 1, 201, Nb. 2, 505, 1811, enz. (uit een te vermoeden Ogerm. **licsno*, **licsmo*; vgl. het Ofri. *licsen* en het Ondfr. naar *blixeme* aan te nemen **blicsmo*), *list*, *licht* (uit *liecht*, vgl. § 5), *lichtelike*, *plicht*, *plecht*, schuld, afhankelijkheid, enz., Luc. 1319, 1667, 2882, Rb. 24039, Rein. 1, 2863, Bm. 2, 67, 67, Am. 2, 4540, LvJ. 227, La. 4, 4023, enz. (Ohd. *phliht*), *ridder* (vgl. § 116, opm.), *rinde* O. R. v. Dordr. 1, 92 (z. o. bij KIL. *rinde*, Ohd. *rinda*), *rint* en *rent* p. (Ohd. *hrind*), *berispen* en *berespen* p. (vgl. Ohd. *rafsta*, *kirefsit*, wijzende op een oorspr. **rafsjan*, **refsjan*, kastijden), *scelden*, *scelp* (Mhd. *schelf*), *spel*, *stelpen* p. (Ohd. *stelpôn*), *silver* en *selver* p., *trecken* p., *overtellich*, buitensporig, Ve. 3, 52, 35, *Ulixes*, *Vitellius*, *vrint* en *vrent*, verkorting van *vrient* (z. § 5), *Vilvorde*, *verst(e)*, *versten* p. (Ohd. *frist*, *fristjan*), *welp* (Os. *hwelp*), *Wiltenborch*.

Zeldzamer vinden we zulk een ontwikkeling vóór een andere consonant, buiten den invloed eener *l* of *r*, als in *juchte(e)*, *guchte*, podagra, Nb. 2, 890; 9, 216 en 217; 10, 509; 12, 1183; Rb. 22828 v., 22963 v., 19693, Sp. 1^7, 8, 11 en 65; HdH. K. 1414 (vanwaar *juchtich* Fr. 6678, 8018, Sp. 4^2, 36, 67, *verjucht* Rb. 22810 v.), v. en n. *jicht(e)* (Ohd. *giht*) en *jecht(e)* Vrouw. Heim. 569, Lsp. 2, 35, 61, Rb. 19693 v., 22828, 22942, 22963, Sp. 2^1, 4, 26 v. (vanwaar *jechtich* Rb. 22810, Sp. 3^7, 39, 17); *hussen* (ook geschreven *husschen*, z. § 126 *x* 3⁰), jagen, hitsen, Vdl. 2161, La. 3, 24927, Luc. 5263, Tor. 1803, Rein. W. Bijl. 3, 44, v. en n. *hissen* Lsp. 2, 52, 5, *hessen* Mlp. 1, 1283, Mspr. 4 (Mhd. *hessen*); *busscop* Nd. 560, Al. 3, 751, Gew. s. Tr. 1, 2, 6, en p. ald., enz., v. en n. *bisscop* en *besscop* (vgl. § 26, opm. 1) p.; *gumme*, edelsteen, Nb. 12, 442 v. en

443 v., v. en n. *gemme*, *gimme*, z. § 26 *b* (Lat. *gemma*); *duck(e)*, dikwijls, Tro. p., D. W. 7, 32, 33, 34, 107, Al. 3, 1206, Mlp. p. (alzoo speciaal in oostel. of Duitsch gekleurde teksten), v. en n. het gewone *dicke* en het zeldzame *decke*, z. § 26, opm. 1; *gunt*, neutr. van *gene*, v. en naast *gent*, enz. (z. § 355); *hun* als pron. pers. en als possess., voor *hen* (vgl. § 337 *d* en 342); *sunt(e)*, heilig, Mel. 3147 v., Hl. 74, 55 v., 66 v., 69 v., 70 v., 82 v., 89 v., 381, enz., v. en n. *sente*, *sinte; sunt*, sedert, Mrt. 1, 67 v., 92 v., v. en naast het normale *sint; Puppijn* Sp. 3[7], 56, 3, 17 en 73; 3[8], 11, 9 en 13; 29, 1; 35, 23; 45, 32 en 33; 50, 47; 3[1], 7, 85; 3[2], 14, 81; R. v. Mont. 571, Bj. 1, 751 v., 1432 v., 1534 v.; 2, 25 en 1144; I, bl. 246, var. vs. 6 en 14, Cl. 14 en 15, enz., v. en n. het meer gewone *Pippijn*.

Opmerk. 1. Voor *drubbelen*, huppelen, springen, Sto. 10, 366, *ontdrubbelen*, ontspringen, Maleg. 708, kan ik geen wisselvorm *drebbelen* of *dribbelen* uit het Mnl. aanwijzen; vgl. echter *drebbelen* bij HUYG. II, 186. *Gevlucht*, gevlochten, *doorgevlucht*, doorvlochten, Hl. 81, 349 en v., is waarschijnlijk een naar de zw. conjugatie verloopen particip. van *vlechten* (vgl. § 148).

De *ù* in *Hersunt* Rein. 1, 2899, kan een dergelijke *ù*, uit *i* of *e*, zijn (vgl. *H(a)ersint*, *H(a)ersent* Rein. 1, 242, 1975, 2121, 2937), maar ook evengoed in ontwikkeling overeenstemmen met de *ù* van *tusscen* en *sulc* (vgl. den vorm *Hersuint* Rein. 1, 2920, en z. bov. § 39). Over *rumplen* en *(n)ummer* zie bov. § 34, opm. 2.

Opmerk. 2. Dat deze *ù*, voor zoover ze zich uit de *e* ontwikkeld had, niets anders was dan de onzuivere klank der *ö*, blijkt zonneklaar uit de vergelijking van bovenstaand *vurste*, *vursten* (uit *verste*, *versten*) en *gunt* (uit *gent*) met *veurste*, *vuersten* (z. § 51, opm.) en *ghuent* (uit *gheent*, *ghenet*, z. § 52). Haar genesis is daarom gelijk te stellen met de ontwikkeling der zuivere *ö* uit *e* (z. laatstgenoemde § en vgl. de *Vondel-gr.* § 16).

Waar de *ù* uit *i* was ontstaan, mag het wijzigingsproces worden vergeleken met het tegenovergestelde verschijnsel, den overgang van *i* tot *ù* (z. bov. § 27), en moet die *ù* daarom als een onzuivere *ü* gelden.

Bij verscheiden woorden is het evenwel niet uit te maken, of de *ù* tot een oorspronk. *è* of tot een oorspronk. *i* moet worden teruggebracht.

§ **41**. Een geheel andere vocaal dan de hier voren besprokene was de *u*, welke in opene *met zwakken toon uitgesproken* lettergrepen vóór een *w* stond en, naar de hedendaagsche klankwaarde te oordeelen, als een zuivere, doch *niet* lange *ü* werd uitgesproken. Ze beantwoordde in de meeste gevallen aan een vroegere hetzij oorspronkelijke, hetzij tusschen *w* en de voorafgaande consonant parasitisch ontwikkelde *ŭ*, welke, in

afwijking van den hoofregel (z. bov. § 33), onder invloed dier *w* voor den overgang tot *o* was bewaard gebleven, om dan, te gelijk met de ontwikkeling der *û* tot *ü̂* (vgl. § 44), een zelfde wijziging te ondergaan en *ü* te worden. Zie b.v.: *weduwe* p. (Got. *widuwo*, Ohd. *wituwa*), *geruwen*, gereedmaken, kleeden, o. a. Sp. 2[1], 79, 97 (Os. *garuwian*, *gerwian*), *taruwe* Sp. 4[3], 20, 70; 3[6], 41, 49 (Mndd. *tarwe*, *terwe*), *zwaluwe* Lsp. 3, 3, 430, Nb. 3, 2257 v., 2266 v., enz. (Ohd. *swaluwa*, *swalwa*), *scaduwe* p. (Mhd. *schatwe*), *zenuwe* Ovlg. 44, 128; 45, 140; 453, 64, enz. (Ohd. *sinuwa*, *sinwa*), *varu(w)e*, *veruwe*, *varu(w)en*, *veruwen* (praet. *varuden*, part. *ghevarut*) La. 3, 8283, 8290, 8666, 8806, Sp. 2[5], 10, 71, Oversee 230, W. 10621, 10707, Buskenbl. 51, enz. (Ohd. *faruwa*, *farwa*), *Bouduwine* Sp. 4[3], 24, 55 (Ohd. *Baldwini*); *Eduwaert* p. in Edew. (oorspr. *Edweard*), *moru*, *moeru* (d. i. *moruw*, *moeruw*), Ro. 1142, 12966 en v., Dd. 2, 3094 v., Bm. 3, 235, *meru* Dd. 2, 3094, met apocope der *-e* (uit *-i*), voor *moruwe* (Ohd. *muruwi* en *murwi*) en *meruwe* (Ohd. *marawi*, uit **marwi*); voorts de verbogen vormen van *ghele*, *cale*, *vale* (Ohd. *ghelo*, *calo*, *falo*, z. § 296 en 102, opm. 3), nam. *gheluwe(n)*, *gheluwes*, *gheluwer*, *caluwe(n)*, *caluwes*, *caluwer*, *valuwe(n)*, *valuwes*, *valuwer*, passim (vgl. een Ogerm. naar het bovenstaande Ohd. *swalwa*, *farwa*, enz. aan te nemen **gelwe*, **gelwan*, **gelwes*, **gelwara*, enz.), den nom. plur. *saluwe*, vuile, Ovlg. 266, 979 (Ohd. *salewe*, uit **salwe*), van een sing. **sale* (Ohd. *salo*), en *saluwen*, vuil maken, Plag. 2285 (Ohd. *salewên*, uit **salwên*); de onverbogen vormen *ghelu*, *calu*, *valu* (d. i. *gheluw*, *caluw*, *valuw*) p., die afwisselen met de bovengenoemde *ghele*, *cale*, *vale*, en hun uitgang aan de verbogen casus ontleend hadden, evenals *elu*, loodkleurig, Ro. 308, voor *ele* (vgl. Ohd. *elo*), dat in de andere casus **eluwes*, **eluwe(n)*, **eluwer*, moet hebben geluid.

Natuurlijk golden nevens deze vormen, met *ü*, ook andere, met de onduidelijke vocaal, als: *wedewe* Sp. 3[6], 1, 3; 3[3], 17, 91; Ybl. 1006, Rkr. 58, 89, Al. 4, 1011, Sto. 1, 1249, Rb. 5389, 9330, Teest. 882, 1064, HdH. K. 1727, waar de klinker bij verzwakking uit de *ŭ* kan zijn ontstaan; en *zwalewe* Fr. 6497, 6503, 6509, Praet 3390, Am. 2, 3752, Nb. 3, 2266, 2257, enz., *scadewe* Ro. 1401, 13542, *zenewe* Fr. 7783, 7793, Rb. 2637, Nb. 1, 45, Sp. 4[2], 14, 31, Ovl. G. 3, 125, 69, *Edewaert* Edew. p., *ghelewe* Ro. 1024 v., *verghelewen* Ovl. G. 3, 125, 146, *gheleu*, *caleu*, *valeu* Nb. 3, 2310, 3471; 2, 2940, 3207, 3670, *muereulike* Fr. 4047, 4439, *muerewer* Fr. 5661, *mereu* Nb. 2, 3566 (let op de spelling *eu*, in deze woorden, voor *ew*), waar de vocaal beantwoordde aan een eertijds tusschen de voorafgaande conson. en de *w* ontwikkelden kleurloozen klinker, die in de Ogerm. dialecten door *a*, *e* of *i* werd voorgesteld (vgl. b.v. het Ohd. *valawer*, *falewer*, n. *falwer; valawaz*, voor **falwaz; ma-*

rawi, *murewiz*, *murewero*, n. *murwer; chalawin*, *chaliwin*, n. *chalwin; swalawa*, *swalewa*, *swaliwa*, n. *swaluwa*, *swalwa*, enz.). En was men hierdoor gewend geraakt aan dergelijke wisselvormen, dan lag het voor de hand, dat, bij navolging, in plaats van *tewaren*, voorwaar, p. (vgl. Os. *te wârun*), alzoo met een uit *e* voortgekomen onduidel. voc., *Lodewijc*, Edew. 842, Bj. II, bl. 491, en ald. pass. (vgl. Ohd. *Hludowîc*), alzoo met een onduidel. voc. uit *o*, *rewart*, *reweert*, bestuurder, bescherming, Lorr. 1, 1431, Sp. 4^{7}, 40, 8, Rkr. 10111, 10116, 10242, 10272, Sp. 2^{1}, 49, 65, Segh. 10686, Bm. 4, 211, Bj. 6, 8381, II, bl. 542, enz. (Ofra. *reward*) [1]), en *Walewein* p., ook wel een vorm *tuwaren* Sp. 1^{4}, 61, 48 v., Cass. 550, Ro. en La. p., *Loduwijc* Sp. H. Ordin. v. d. ander b. 213 en 223, Sp. 4^{2}, 16, 29; 26, 73; 3^{7}, 56, 79, 83 en 99; 3^{8}, 20, 16; 4^{3}, 31, 26; 29, 29, enz., *ruward* La. 3, 7648, 8976; 4, 2813, 7478; Huon 4, 2de col., 28; Sp. 2^{6}, 19, 83, Ve. 3, 43, 22; 4, 2, enz. [1]), en *Waluwein* Sp. 3^{5}, 52, 43, 55, 61 en 88; 53, 80 en 92; 3^{6}, 29, 56 en 73, gebezigd werd.

Opmerk. 1. In *gheleu*, *caleu*, *valeu* (met *eu* als spelling voor *ew*), was die *ew* uit de verbogen casus *ghelewe*, *calewe*, enz. ingedrongen (vgl. boven *ghelu*, enz.).

Opmerk. 2. De Ogerm. grondvorm van *(ver)deluwen*, verwelken, vergaan, doen vergaan, Limb. 11, 221, Ri. 1053, V. Vr. e. M. 4, 71, Ruusbr. Brul., bl. 233, Ap. 189 r., 201 r., enz., en *delewen* Ovl. G. 3, 125, 145, is mij onbekend.

§ **42**. Dezelfde qualiteit en quantiteit, als in *weduwe*, *swaluwe*, enz., had de *u* waarschijnlijk ook in den enclitisch of met zwakken toon gebezigden pronominalen vorm *du* (Ohd. *du*), tegenover het met minder zwakken klem gesproken *du*, met een klank *ü̂* (z. ben. § 44). Vgl. voor een overeenkomstig enclitisch *mi*, *di*, *hi*, met korte vocaal, tegenover *mî*, *dî*, *hî*, bij sterkeren klemtoon, § 30 *a*, opmerk. 1 en 2.

Wellicht mogen we die qualiteit *ü* evenzeer toekennen aan het voegw. *nu*, wanneer dit zonder nadruk gebezigd werd (Ohd. *nu*).

§ **43**. De *u* in de zwak geaccentueerde lettergreep van oorspronk. Fransche woorden, als *humore* (Ofra. *humore*), *busine*, z. *Mnl. Wb.* (Ofra. *buisine*), *urine* (Ofra. *urine*), kan in waarde niet bijzonder zijn afgeweken van de Fransche korte *u*, en zal daarom in qualiteit en quantiteit wel identisch zijn geweest met de boven in § 41 en 42 behandelde vocaal.

Van het Ofra. *puison*, vergif, moet men eertijds in de Nederlanden tweeërlei uitspraak hebben gekend: de eene met den bijtoon op de *u*, de

---

[1]) Natuurlijk werd dit woord als *rewárt*, *ruwárt* uitgesproken; want de uit het Fransch ontleende woorden behielden het Romaansche accent.

andere met den bijtoon op de *i* der diphthong (over de dubbele waarde van dien tweeklank *ui*, zie DIEZ *Rom. Gr.* 1, 434). Vanwaar anders naast *pusoen*, *pusuun* Bj. 2, 5028; 6, 734; Nd. 1378, HdH. K. 1151, 1329, La. 4, 1691, Sp. 1^5, 2, 69; 3^1, 34, 41; Ro. 1973 v., Vrouw. H. 1194, Segh. 8816, 10828, 10846, Praet 3157, Nhl. 1265, ook *pisoen*, *pysoen* Nhl. 1265, Segh. 11801, 11739 v., 11718 v., 10828 v., en aldaar nog pass.? Over *posoen* en *poisoen* z. ben. § 80, opm. 2.

DE *UE* (*U, UU, UI, UY*), MET DEN KLANK *Û̂*.

§ **44**. De Mnl. *ue* (ook gespeld met *u*, *uu*, *ui* of *uy*) beantwoordde in de meeste gevallen aan een Ogerm. *û* of *iu*. Zoo b.v. in *bruut*, *hues*, *cruce*, *luken*, *muere*, *duve*, *dusent*, *runen*, fluisteren, *uut*, *buec*, *huut*, *luut*, *bruken*, *bruen*, *gruwen*, *gruwelijc*, enz. (Os. *brûd*, *hûs*, *krûci*, *lûkan*, *mûra*, Ondfr. *dûva*, *thûsint*, *rûnan*, *ût*, Ohd. *bûch*, *hût*, *hlût*, *brûchan*, *brûn*, *grûên*, *grûlîch*, enz.); in *luter*, *luyter*, zuiver, o. a. Bj. 7, 13586, 13604, Gd. 20, 1, Mspr. 34, Ovl. G. 3, 124, 40, Lutg. 1, 633, Plag. 516 (Ohd. *hlûtar*); in *Duutsch*, *beduden*, *duere*, *duerbaer*, *cuken*, *ongehuere*, *lude*, *nuwe*, *sturen*, *vuer*, *duvel*, *lubaert*, *(on)cuusche*, z. ben. § 69, waar tevens de wisselvormen *Dietsc*, *bedieden*, enz., worden besproken; in *scuwen* (Ohd. *sciuhen*), *cluwen*, *cluwijn*, z. § 30 *d*, opm. 2 (Ags. *cliewen*, oorspr. **cliuwin*, of **cliuwîn*), *u*, *uwer*, *uwe* (Os. *iu*, *iuwar*, *iuwa*); enz.

Let in 't bijzonder op: *(be)-*, *(ver)truwen*, o. a. Limb. 3, 1283, 1286, Lsp. 3, 3, 920 en 1213; 17, 78; Ve. 5, 26, Hl. 2, 73; 71, 37; Dd. 1, 870; 2, 1856, 1865, 2109, Dml. 3, 96, 66, Edew. 1877, Esop. 34, 23, Mlp. 1, 1565, 2587, 3084; 2, 2040; 3, 68; Teest. 967, 2472, 3337, Mel. 1423, enz., *buwen*, aedificare, Mlp. 2, 252, 1850, *(ver)duwen* Nb. 10, 647, 657; 12, 936; Sp. 2^6, 23, 57, HdH. K. 962, 973, enz. enz., (Os. *trûon*, *bûan*, Ohd. *gedûhit*, als partic. wijzende op een oorspr. **dûhjan*), waarnevens een meer gewoon *trouwen*, *bouwen*, *douwen* (z. § 64 *b*).

het pronom. *du*, bij een meer of min sterken nadruk, met een klank *û̂*, dien we naar het Mhd. *dû* (Ohd. *du*) mogen aannemen als een verlenging der oorspronk. korte „auslautende" vocaal van 't eenlettergrepige woord (vgl. bov. § 30 *a*);

suut en de dialectische vormen *cuest*, *uus*, met *û̂* = *û*, uit *un* (z. beneden § 129 *i*);

bluwen, slaan, Rb. 3598 v., 24542, Mart. 1, 800 v., Ferg. 2980, 4438, BvS. 410, Sp. 3^4, 8, 41, Al. 2, 732, *bruwen* Sp. 1^2, 43, 30; 3^6, 47, 31; Vm. 2, 323, Rein. 1, 1953, Dml. 3, 178, 26, Rkr. 2922, *(be)ruwen*, Mel. 2751, Bj. 4, 774, Esop. 34, 24, Limb. 3, 1285; 4, 1360; Dd. 2, 1162,

ruwe, droefheid, Al. 3, 259; 4, 26 en 74; 5, 186, *beru* Mel. 1553, *kuwen* Nb. 9, 59, 175, 303; 10, 604; Rb. 32431, 32447, Sp. 2^6, 52, 22, HdH. K. 1377, Dml. 3, 97, 100, Am. 1, 3938, Ovlg. 353, 1125; 309, 2253; pr. 340, *truwe*, subst., *(ge)truwe*, *(ge)tru*, adj., Rein. 2, 637, 661, 1153, 7252, 5215, 4422, 637, 4390, Wr. 3, 73, 302, 333, Mel. 1653, Mask. 88, Bj. I, bl. 758, 818; II, bl. 531, 532, 533, 555, 575; 6, 2956; Mlp. 1, 280, 320, 652, 2103, 2148, 2519; 4, 1561; Bm. 4, 70, enz. (Ohd. *bliuwan*, *briuwan*, *hriuwan*, *hriuwôn*, *hriuwa*, *chiuwan*, *triuwa*, *triuwi*), waarnaast ook een meer gewoon *blouwen*, *brouwen*, enz. (z. ben. § 64 *b*);

su, nom. s. fem. van het pron. person., z. § 337 *b*, *huden*, vandaag, z. § 341 (Os. *siu*, *hiudu*, uit *hiudagu*, z. t. a. pl.);

spuwen p. (Got. *speiwan*, Ohd. *spîwan*, doch ook, ten gevolge van ontwikkeling eener *ŭ*, vóór *w*, en van samentrekking dier parasitische voc. met de voorafgaande *î* tot de diphthong *iu*, *spiuwan*), en *wuwe*, kiekendief, Nb. 3, 2536, 2546, Sp. 3^5, 3, 79, Esop. 19, 1, 3, 10 en 13; 14, 11 en 20; 26, 1 en 10; Hl. 13, 87, *wuwer(kijn)*, vijver(tje), Lsp. 2, 20, 26 v., BE. 224 v. [1]), *snuwen* Vdl. 352, Ve. 2, 52, Sp. 3^3, 44, 20, Cl. 98, BE. 252 v., *huwen*, *huwelijc*, *huweleec*, pass., tusschen welke vormen en het oorspr. **wîwo*, **wîwari*, **snîwjan* of **snîwôn*, **hîwjan*, **hîwalîc* (vgl. Ohd. *wîwo*, *wîwari*, Mhd. *snîwen*, Os. *hîwian*, Ohd. *hîlîh*, uit **hîwalîh*), naar analogie van *spiuwan* (uit *spîwan*), een tusschentrap **wiuwo*, **wiuwari*, **sniuwjan*, **sniuwôn*, **hiuwjan*, **hiuwalic* is aan te nemen; (vgl. daarnevens ook *spien*, *sniwen*, *hilic* en *spouwen*, *wouwe*, *snouwen*, *houwen*, z. § 29, 102 *d* en 64 *b*).

Dat deze beide soorten van *ue*'s in klank niet van elkaar verschilden, blijkt uit de gangbare, elk oogenblik aan te treffen rijmen *mure* : *vure*, *luut* : *beduut*, *ghecuwet* : *verduwet*, *gruwen* : *scuwen*, *betruwet* : *beruwet*, enz. [2]) Doch welke was die klank? Liet men een *ü̂* hooren of wellicht reeds de thans in 't Nnl. heerschende (door het teeken *ui* voorgestelde) diphthongische uitspraak? Stellig was dit laatste niet het geval in de streken, waar tegenwoordig nog *ü̂* wordt gesproken, nam. in Westvlaanderen en Zeeland. Dáár moet ook in de Mnl. periode de *ü̂*-qualiteit hebben gegolden, welke in haar ontwikkeling uit de vroegere *iu* begrijpelijk is als een produkt van assimilatie en samentrekking [3]), en die voor de *ue*,

[1]) Waarnevens een aan het Ofra. *vivier* ontleend *viver(kijn)* Lsp. 2, 20, 26, BE. 224 v.

[2]) De gelijkheid der spelling kan hier niet tot bewijs strekken. Men lette op de *ue* als teeken voor *ü̂* en voor *ö* (z. ben § 46); op de *o* als teeken voor *o* en voor *ö* z. t. z. pl.); op de *oe* als teeken voor den *oê*-klank, voor de *ô* en voor de *ö* (z. § 55, 33 en 46).

[3]) Van assimilatie, in zoover de beide bestanddeelen der diphthong een zoodanigen gelijkmakenden invloed op elkaar hadden uitgeoefend, dat ze beide *ü* waren geworden; van samentrekking, in zoover die beide *ü*'s tot *ü̂* waren vereenigd.

u, uit *û*, wegens haar gelijkheid in waarde met de *ue*, *u*, uit *iu*, niet kan worden geloochend [1]). Voor het Oostvlaamsch, het Brabantsch en 't Hollandsch, d. z. de dialecten, waar thans (behalve vóór *r* en *w* en in den „auslaut") de Nnl. tweeklank *ui* (d. i. een geaccentueerde met de *oeu*, *eu*, in het Fransche *oeuil*, *cerceuil*, enz., overeenkomende klank + zeer korte zuivere *ü*) of diens plaatsvervangers *áü*, *òü*, *àü*, *óü*, enz. gehoord worden, is de bovengestelde vraag niet beslissend te beantwoorden, aangezien ons de bewijzen zoowel voor als tegen de diphthongische qualiteit ontbreken; want de spelling *ue*, *ui*, *uy* getuigt, evenmin als de hedendaagsche *ui*, tegen een van de schrijfwijze afwijkende uitspraak.

Opmerk. 1. Voor de verklaring der verbale vormen *drupen*, *cruden* en *ruten* verwijs ik naar § 168.

Opmerk. 2. Voor de *u(e)* in *hu*, hoe, en *knuwen*, *scuwen*, zien, *vruwe*, z. § 64, opm. 2 en 3.

Opmerk. 3. In een paar vormen is nevens de oorspronkelijke, doch normale *ü̂*-qualiteit ook nog de oorspronkelijke *û*-uitspraak der vroegere *ù* terug te vinden, nam. in *geboer*, agricola, *nagheboer*, vicinus, Heelu 2969, 2980, 5382, 6244, 6355, 6461, Bj. 6, 7168, 11901, Ve. 3, 7, 40, naast het meer gewòne *ghebuer*, agricola, C. e. El. 1240, Sp. 3^1, 14, 53; 4^3, 4, 84; Ve. 3, 15, 2 en 17, Heelu 4311, 6070, 6302, 6973, 6978, 7016, Sto. 2, 436, 497, 613, *ghebuer*, vicinus, p. (Ohd. *gabûr*, met beide opvattingen), en *moer* Heelu Bijl. A. vs. 405 en 425, naast het normale *muer*, masc., *muere*, fem. (Ags. *mûr*, masc., Ohd. Os. *mûra*, fem.).

Over een *ô̂*-qualiteit der *ue*, vóór *r*, z. § 50.

Opmerk. 4. De *uu*, welke in het hedendaagsche Westvl. meermalen in de pl. van *î* wordt gesproken (b.v. in *pupe*, *wuuf*, *vuuf*, *anduvie*, *bluven*, enz. voor *pîp*, *vîf*, enz., z. DE BO op *frijten*), laat zich voor dit dialect ook in een oudere periode bewijzen uit *fruten*, braden, Sp. 2^2, 45, 54, nevens *frijten* Sp. 2^2, 45, 67; 2^5, 18, 35 (Ofra. *friter*).

---

1) Zonderling mag deze klankwijziging evenwel genoemd worden, dewijl voor haar een „umlautende" factor schijnt te hebben ontbroken, althans niet met zekerheid is aan te wijzen. Werd de voc. in sommige der besproken vormen standvastig of ten minste vaak door een *i* of *j* gevolgd (als b.v. in *cruce*, z. bov., *bruut*, *huut*, wier gen. en dat. s. en nom.-acc. pl. in 't Ogerm. *brûdi*, *hûdi* luidde, enz.), in andere (als b.v. *hues*, *muere*, *duve* enz.) was dit volstrekt niet het geval. En zelfs wanneer voor elken vorm, met *ue*, uit *û*, het vroeger bestaan eener volgende *i* of *j* kon worden aangetoond, ook dan nog zou het verwondering baren, dat in een dialect, gelijk het zuivere Mnl., waar anders de lange voc. in den regel geen „umlaut" vertoonde, juist de *û* in dezen een uitzondering maakte. Aan navolging van het Fransch, waar evenzoo de oorspr. lange, eertijds als *û* uitgesproken *u* haar klank tot *ü̂* had gewijzigd, is hier niet te denken; want voor eenigen invloed dier taal anders dan op het gebied van den woordenschat en de syntaxis is totnogtoe een afdoend bewijs niet geleverd.

Opmerk. 5. Over de waarschijnlijkheid van een uit het oosten ingedrongen *ue*, met *ü̂*-klank, als „umlaut” van *oê*, zie ben. § 48, opm. 4.

Opmerk. 6. De zonderlinge *u*, in *Dunouwe* Sp. 3^8, 7, 39; 4^3, 2, 69; 19, 13; 4^2, 73, 67; 3^1, 17, 11; 3^3, 3, 63; Lorr. 2, 2639, Ferg. 2194, 2006, 1284, Bj. 3, 357, Car. e. El. 68, Flandr. 1, 111 (Ohd. *Tuonowa*), is mij even onverklaarbaar als de *o* van *Donauwe* Sp. 2^2, 25, 19, en de *e* van *Denouwe* Car. e. El. 68 v., Bj. 2, 4314, 4675, Heelu 1067, 2150, Ve. 3, 48, 60, Limb. 1, 1323; 4, 105.

Tu, voor *toe* (praepos.), Esmor. 859 (r.), is blijkbaar een concessie aan ’t rijm.

Opmerk. 7. *Coyme*, nauwelijks, Chr. 1522, 1526, 1530, 1853, Lutg. 2, 30, 35, 278, 648 (naast het normale *cume*, Ohd. *chûmo*), is een oostel. Mnl. vorm, met Nederrijnsche spelling *oy*, voor *ô*, geschreven en ontleend aan het Nederrijnsch, waar de oorspronk. *û* somtijds als *ô* werd uitgesproken; (vgl. voor die voc. en dien vorm *kome*, in genoemd dialect, WEINH. *Mhd. Gr.* § 80).

Gelijke herkomst mogen we hoogstdenkelijk ook toekennen aan een wisselvorm van het gewone *versumen* (Ohd. *virsûmen*), nam. *versoemen* Ruusbr. 4, 216, Teest. 2055, Mel. 1702, Wr. 3, 1253, Mask. 999, 1122, Bm. 1, 377, dat echter blijkens deze citaten reeds in het Brabantsch was doorgedrongen.

Opmerk. 8. Een in Holl. teksten aangetroffen spelling *uyer*, *uier*, voor *uer* (z. b.v. *onstuyer*, *duyerde*, *vuyer*, *muyer*, enz., pass. in Mlp., *verhuyeren*, *huyer*, *huyerhuus* Rokr. 12, 77, 152, 162, 175, Lkrb. 153, 190, 191, 240, *duyer*, *duyeren* Cl. 27, 61, 76, 99, 160, *buyer*, *nagebuyer* Lkrb. 124, 261, 262, Cl. 164, *duyerbaer* Cl. 27, *stuyeren* Cl. 159, *ongehuyer* Cl. 29, *zuyer* Lkrb. 315, *stienschuyer* Lkrb. 152, *scuuyer* Rein. 2, 1185, *vuier* Boetps. R. bl. 10, enz.), wijst op een uitspraak *ue* + vóór die liquida ontwikkelde onduidelijke voc. (vgl. de *ie*, uit *î*, vóór *r*, te bespreken in § 94).

§ **45**. In de woorden, aan het Fransch ontleend, werd de overgenomen *u* eener sterk geaccentueerde lettergreep natuurlijk door de Mnl. *ue*, *u* weergegeven; vgl. b.v. *flahute* Praet. 2953 (vgl. § 135, opm.), *flute*, *pute*, hoer, *cornuut*, horendrager, *costume*, *museel*, snuit, *rude*, *ruut*, dom, onbeschaafd, passim, enz. enz. (Ofra. *flaüte*, *pute*, *cornut*, *costume*, *musel*, *rude*, enz.). Evenzoo de Fr. eertijds als *úi* uitgesproken *ui*, b.v. in *conduut*, leiding, pijp, *deduut*, genot, *fruut*, enz. (Fr. *conduit*, *déduit*, *fruit*, enz.). Vóór de *r* luidde die *u* evenwel vaak als *ô̂* (z. § 50).

Overgenomen, met den klank *oê*, had de uitgang *-oen* (vgl. § 58) in oorspronk. Fransche woorden, te gelijk met de Germaansche *û* (z. § 43), de vroegere qualiteit der voc. somwijlen gewijzigd tot *ue* (*ü̂*); t. w. in *capuun* Bj. I, bl. 802, Bm. 10, 62, 26; 7, 310; Ve. 1, 8, *ocsuen*, *ocsuin* Bj. 5,

517, 4099; 6, 1755, 2353; LvJ. 37, Chr. 824, Bj. I, bl. 696, 742, 775, 786, 838, Bm. 10, 104; 7, 307; W. 9117, Edew. 627, 1346, *capruun*, *cappruun*, *capruyn* Bm. 4, 65; 5, 93, 94 en 95, Vm. 1, 322, 10, Bj. II, 722, Lorr. M. 1, 414, Ro. 12817, Chr. 935, 1080, *pusuun*, vergif, La. 4, 1691, *oniuyn*, *enguun*, *inguun* (met *ng* als spelling voor *nj*), *oyuyn*, *eyuyn*, *ayuun*, *ayiuyn*, ui, Bm. 7, 299; 2, 132; Ro. 6970, O. A. v. Bei. 264, BE. 46 r., 124 r., 148 r., 300 v., 308 r. v., *garsun* LvJ. 139, waarnevens echter ook, met behoud der Oudfransche uitspraak, *capoen* p., *occusoen*, *ocsoen* La. 3, 16147, 17887; 4, 515, 3045; Rog. 456, Dml. 3, 118, 8, Mel. 2931 v., Nd. 1769, Bm. 6, 181, Bj. I, bl. 723, Parth. 7270, enz., *caproen* p., *pusoen* Bj. 2, 5028; 6, 734; Nd. 1378, HdH. K. 1151, 1329, Sp. 1^5, 2, 69; 3^1, 34, 41; Ro. 1973 v., Vrouw. Heim. 1194, Segh. 8816, 10828, 10846, *enyoen* D.W. 8, 85, Ro. 6971 v. (Ofra. *oignon*), *garsoen* p.

Opmerk. Nevens het gewone Mnl. *busine*, *bosine*, *basine*, z. *Mnl. Wb.* (Ofra. *buisine*), leest men een paar maal *basuen* Tro. 1705, Hl. 79, 341, Cl. 34, dat, met het Mhd. *basûne*, op een Ofra. (nog niet aangetroffen) wisselvorm **basone* (uitgesproken *basoêne*) wijst.

DE *UE* (*EU*, *U*, *OE*, *O*), MET DEN KLANK *Ö*, EN DE *UE* (*U*, *EU*), MET DEN KLANK *Ö̂*.

§ **46**. In een groot aantal Mnl. woorden werd de klank, die aan een Ogerm. door *i*, *î* of *j* gevolgde en in een opene lettergreep staande *ŭ* of *o* beantwoordde, met *ue*, *u* of *eu* voorgesteld. Zie b.v. *buekelaere*, schild, Rb. 11798 v. (Mhd. *bügler*), *brueke* Mlp. 1, 2466; 4, 773 (Ags. *bryce*, uit **bruki*, vgl. § 269), *gebueren*, *geburen*, accidere, contingere, *verbueren*, *verburen*, verliezen La. 2, 5590, 40281; 3, 5145; Sp. 3^2, 6, 63, Lorr. M. 2, 80, Esop. 27, 16, Limb. 10, 870, Rokr. 162 en 160, Nb. 3, 1916, Luc. 520, Car. e. El. 208, 236, Mor. 1180, Mlp. 4, 749, Praet 163, enz. (Ags. *gebyrigan*, uit **giburjan*, en Ogerm. **farburjan*, aan te nemen naar het Ohd. simplex *bur(i)an*, dragen), *duere*, *dure*, subst., Sp. 4^2, 29, 32; 53, 67; 4^3, 4, 47; La. 3, 277, Fr. 3229, Ro. 11804, Rb. 4079, Sp. 2^4, 38, 12, enz. (Ondfr. *duri*, vgl. § 277 *a*), *duer(e)*, *dure*, praepos., Mlp. 2, 2357, Fr. 2638, Sp. 3^2, 9, 24; 3^8, 83, 14; 92, 84; 4^1, 58, 17; 2^1, 67, 88; Rb. 1033, 1148, 1165, 4218, 13185, 13553, Nb. 2, 3158, Mor. 1500, W. 760, Bj. 3, 1346, enz. (Ohd. *duri*), *dueghen* Mlp. 2, 1889, 3320, Cl. 29 en 132, Play. 77 (vgl. § 222 *b*), *dueghet*, *duecht* p. (Ohd. *tugid*), *duenen*, geluid maken, Tro. 6032 v. (Ags. *dynian*, oorspr. **dunjan*), *druepel* Sp. 3^8, 32, 56 (Ondfr. *drupil*), *drueghe* Mlp. 1, 388; 2, 223 (Ags. *dryge*,

oorspr. *drugi*), *guete* Vm. 2, 134 (te vergelijken met het Ags. *gyte*, het uitstroomen, uit **guti*), *gure*, *guere*, reuke, Sp. 2^2, 41, 164; 4^1, 8, 84; Bj. 2, 2143, Mart. 3, 204, O. H. Wond. 50, Praet 157, Ro. 2873, Am. 2, 5915 (oorspr. **guri*, z. beneden § 270, opm. 1), vanwaar *ghueren*, rieken, Sp. 3^8, 32, 20, *hueghe*, herinnering, vreugde, p. (Os. *hugi*), vanwaar *hueghen*, gedenken, *verhueghen*, verblijden, p., *huefsch*, *huesch* Mlp. 1, 936, 2723; 2, 3924, enz. enz. (Mhd. *hövesch*, oorspr. **hovisc*), *huenigh* Ovl. G. 2, 31 (Os. *honig*), *huepe* Bj. 2, 3333 (Ags. *hype*, uit **hupi*), *huevel* Sp. 3^1, 37, 36; 3^3, 41, 59 (Mhd. *hübel*, uit **huvil*), *jeucte* Rb. 21687 v. (vgl. het Ags. ww. *gyccan*, Mhd. *jücken*, uit **jukjan*), *Juede*, *Jeude* Rb. 2193, 17949, Sp. 1^2, 11, 41; 1^7, 19, 39; 46, 57; 55, 41; 93, 1; 1^8, 11, 9; 20, 7; 30, 57; 3^5, 10, 62; 39, 70; 3^8, 20, 65, enz. (Os. *Judeo*, *Judio*), *jueghet*, *juecht*, *jeucht* p. (Ondfr. *jugint*), *kueken* Mspr. 18 (Ags. *cycen*, oorspr. **kukinu*, Lat. *coquina*), *canuenck* Rkr. 389, 444, 452, 476, Vm. 5, 293 (Ohd. *canunich*), *wi*, *si cuenen*, *kunen*, *gi cuent*, *cuendy*, *du cuens* (z. § 222 *c*, § 223, opm. 4, § 8, opm. 3, § 51, opm., en § 119), *cruepel*, *crupel* Dml. 3, 117, 89, Sp. 4^2, 61, 74; 4^3, 32, 81; Am. 1, 771, enz. (Ags. *crypel*, uit **krupil*), *cuerc*, *curc*, keus, besluit, Sto. 5, 1175; 9, 29; Heelu 7071, Limb. 1, 318, 326; 10, 869; La. 2, 46963, Ro. 9314, Nb. 8, 264 en 285; 3, 1915; Rb. 11444, 29015, 29707, Kerk. Cl. 340, Verk. Mart. 91, Oversee 204, Al. 5, 261, 440; 6, 43, 125; 7, 166; Ybl. 840, enz., vanwaar *(wille)curen*, besluiten, Mart. 1, 136, Praet 161 (Ags. *cyre*, uit **curi*), *(be)cueren*, ondervinden, lijden, *becueringhe*, het lijden, Sp. 1^2, 26, 62, Am. 1, 1451, 3904; 2, 1308, 1314 (vgl. Ohd. *gichorit*, van een oorspr. **corjan*), *ter luere* Maleg. 1021 (Ags. *lyre*, uit **luri*), *lueghen(e)* Huon 4, 1ste col., vs. 31, Mlp. 2, 530, 1744, 3238, Praet 4468, 4470, enz. (Os. *lugina*), *(ver)mueghen* Dml. 3, 224, 4; 3, 180, 100; Ro. 908, 6692 v., Am. 1, 199, 1248, 2343, 3597, Lsp. 1, 37, 121 v.; 3, 2, 160 v.; Huon. 3, 3de col., vs. 8, Nunoch 267, enz. (vgl. ben. § 222 *b*), *muelen*, z. § 22 (Ags. *mylen*, uit **mulinu*), *muereu*, *muereulike*, *muerew(e)*, *muerw*, *muerv* (vanwaar *vermuerwen*) Fr. 4047, 4439, 5661, 7615, Ro. 1142 v., Rkr. 4367, Nb. 2, 3566 v.; 3, 1888 v.; Dd. 3, 236 v., Dml. 3, 97, 100 (Ohd. *muruwi*, *muriwi*), *muenc* Lsp. 2, 48, 1063 v., Am. 1, 882; 2, bl. 111, opschr.; Bm. 4, 217, Rkr. 340, 1162, 1702, 2610, 2782, 4351 (Ohd. *munich*), *mueneghen*, communiceeren, W. 8358 (Ohd. *munigôn*), *puelu*, hoofdkussen, Am. 2, 5269, pr. 124 (Ohd. *phuliwi*), *ruede*, *reude*, hond, Rb. 2194, 17950, HdH. 2060, 2076, Sp. 1^2, 11, 42; 1^7, 19, 40; 46, 58; 55, 42; 93, 2; 1^8, 11, 10; 20, 8; 30, 58; 3^5, 10, 61; 39, 69; 3^8, 20, 66, enz. (Mhd. *rüde*, dat met het Ohd. *rudo* op een oorspronk. **rudio* wijst), *scure*, scheur, W. 467, 759, *schueren*, *scuren*, vaneen rijten, Sp. 1^3, 9, 60 v.; 3^2, 11, 89; 3^1, 4, 5; 3^8, 69,

49; 4^1, 26, 35; 42, 100; 4^2, 29, 31; 2^5, 36, 20, Nb. 3, 2624, Bj. 2, 3857, La. 2, 140, Fr. 9123, enz. (vgl. in het Ndd. *scüren* en *scoren*, beide te zamen op een grondvorm **scurjan* wijzende), *scuetle* Verw. Bl. 3, 130, 20 (Ohd. *scuzzila*, oorspr. **scutila*), *sluetel*, *slutel* Al. 7, 219, Ro. 1930, 1935, 1942, Vm. 2, 245 (Os. *slutil*), *stuere*, visch, Nb. 5, 975 (Ohd. *sturio*), *stueren*, *gesturen*, beroeren, ontstellen, Sp. 1^8, 20, 32, Mlp. 2, 1070 v., pr. 243 (Ags. *styrian*, uit **sturjan*), *suelen* (z. ben. § 221 *c*), *suene*, zoon, Rb. 25644 v., Rkr. 1827, Vm. 2, 368 (vgl. § 269, opm. 1), *tueghe* Nb. 2, 1481 v., Ovlg. 494, 262; 477, 625 (oorspr. **tugi*, z. ben. § 269 en 270), *vuellen* Rein. 2, 4053 (Ohd. *fulîn*), *vlueghe*, *vluechs* Huon 4, 1ste col., vs. 22, Am. 1, 5648 (oorspr. **flugi*, vgl. ben. § 269 en 270), *vlueghel* Fr. 5398, Rein. 2, 3783 (Mhd. *vlügel*, uit **flugil*), *vuere*, *vure*, *vueren*, praep. en adv., Bed. d. M. 339, Ro. 1002 v., 2538 v., Grb. 1, 3433; 2, 428; Mlp. 4, 1109, 2162, 2204, enz. (Os. *furi*), *vure*, voor van een ploeg enz., Fr. 2637, Claus. d. B. 43 (Ohd. *furhî*), *vuren*, *vueren*, castreeren, Al. 2, 323, Sp. 4^2, 84, 77; 3^3, 39, 37 (Ohd. *arfurian*, Ags. *fyran*, uit **furjan*), en voorts eigennamen, als *Dueringen* Rkr. 5832, Sto. 3, 791 (vgl. bij Jornandes *Thuringi*), *Buenen*, Boulogne, Rkr. 1739, 1744, 1745, 7166 (vgl. het Mlt. *Bonónia*, alzoo met syncope der eerste tot een onduidel. voc. gewijzigde *o*), *Cuel(e)ne* Rkr. 972, 1795, Flandr. 1, 582, Sp. 4^3, 48, 30, Heelu, bl. 571, Sto. 3, 730; 2, 1347; Vm. 4, 42, enz. (Ohd. *Cholina*).

Welke qualiteit aan dezen klank moet toegekend worden, is aan geen twijfel onderhevig. In de vormen, met *ue* (*u*, *eu*), uit *o*, kan de gewijzigde vocaal slechts als de „umlaut” dier *o*, dus, gelijk thans, *ö* hebben geluid. En in de vormen, met *ue* (*u*, *eu*), uit *ŭ*? Wanneer de Ogerm. *niet* door *i*, *î* of *j* gevolgde *ŭ*, in open syllaben, regelmatig *o* was geworden (z. § 33), mag men dan voor de eertijds *wel* door *i*, *î* of *j* gevolgde *ŭ* niet een gelijksoortige ontwikkeling, d. i. een overgang in *ö*, verwachten, hetzij met een tusschentrap *o*, die eerst na deze wijziging den „umlaut” had ondergaan, hetzij met een middenterm *ü*, die *ö* was geworden ten gevolge van hetzelfde wijzigingsproces, dat ook een *o* in de plaats van *ŭ* had doen treden?

§ **47**. Nagenoeg al de bovengenoemde vormen vindt men tevens, en zelfs meerendeels veel vaker, met *o* of *oe* geschreven. Vgl. *bokelaere* Rb. 11798, Limb. 10, 419, *broke* p., *geboeren* Nijh. Ged. 2, 119; 4, 97, enz., *verboren*, *verboeren* Dd. 2, 3754, Glor. v. Br. 649, Bvh. 717, Mlp. 4, 752, *dore*, subst., p., *dore*, praep. en adv., p., *doghen* p., *doghet*, *doecht* p., *doenen* Lorr. 2, 475, 3735, enz., *dropel*, *droghe*, *gote*, *gore*, *hoghe*, *hoghen*, *verhoghen*, *hovesch*, *honigh*, alle p., *hovel* (in de beteek. „bult”) Vb. 88 r. (z. o. bij KIL. *hovel*, collis), *joecte* Rb. 21687, *Jode*, *joghet*,

joecht, *kokene*, *canoene*, alle p., *wi*, *si conen*, *gi conet*, *coent*, *du cones*, *coens* (z. § 222 *c*, § 223, opm. 4, § 8, opm. 3, § 51, opm., en § 119), *cropel*, *croepel* Pw. 32 r., Mspr. 40, enz., *core* p., *coren*, een kéur maken, O. A. v. Bei. 514, *(be)coeren*, lijden, Lsp. 1, 22, 39; 3, 23, 119; 3, 26, 52; Limb. 3, 1274; 12, 304; Sp. 1[2], 26, 62, enz., *loghene*, *moghen*, *molen* p., *moru*, *moeru* Ro. 1142, 12966 en v., Dd. 2, 3094 v., Bm. 3, 235, *moene* p., *moneghen* La. 3, 17131, 17140, Bm. 2, 436, 150, W. 4100, 8376, enz., *poelu* Bm. 10, 51, 8; 54, 97, *rode*, hond, p., *scoren* p., *scotle* p., *slotel* p., *store*, steur, Bj. II, bl. 436, Edew. 1614, *storen*, ontstellen, Mlp. 1, 2264; 2, 552, *solen* (z. § 221 *c*), *sone* p., *toghe* (z. § 270), *volen* p., *vloghe* (z. § 270), *vloghel*, *vore*, praep., *vore*, subst., p., *voren*, castreeren, Ve. 1, 8, *Do(e)ringhen* Sp. 3[5], 2, 80; 36, 67; Rein. 1, 2468, Sto. 3, 765, Bj. 7, 6630, *Bonen*, *Boenen* Ve. 4, 37, Sp. 4[2], 34, 9; 68, 97; 4[3], 6, 27 en 37; 8, 25; 13, 7; 22, 9 en 75, *Coelne* (uit *Colene*) p.; (alleen nevens *huepe* en *luere* heb ik geen *hope*, *lore* opgemerkt, wat echter, althans voor het laatste woord, louter toeval moet zijn). Hebben we hier wisselvormen voor ons, met een buiten den invloed der *i*, *î* of *j* gebleven *o*, of wel eenvoudig een andere spelling der *ö*, nam. met *o*, *oe*? Het eene zoowel als het andere.

Voor het eerste getuigt niet alleen de hedendaagsche meer of min algemeen heerschende uitspraak van enkele dezer woorden (als b.v. van *door*, *droppel*, uit *dropel*, z. ben. § 113, *droog*, *goot*, *Jood*, *logen*, *molen*, enz.), maar ook het niet ongebruikelijke van een rijm, als *verboert* : *voert* Mart. 3, 234, Lsp. 3, 15, 64, *verboert* : *verdoert* Lsp. 3, 9, 130, *verboren* : *vercoren* Lsp. 1, 14, 9, *verboren* : *coorn* Hl. 112, 40, *verboren* : *versmoren* Hl. 10, 85, *doghet* (*docht*) : *voget* (*vocht*) Ferg. 5014, Al. 4, 307, *dogen* : *bogen* Rb. 7364, *verdroghen* : *toghen* Nb. 2, 3090; 3, 2607, *droghe* : *hoghe*, hoog, Rb. 5900, *goren*, rieken : *verloren* Dd. 3, 1404, *in hoghen* : *orloghen* Tro. 3736, *willecoren* : *behoren* Ri. 394, *kore* : *ic hore* Sto. 3, 865, Bj. 6, 4722, *joect* : *stoect* Ro. 12918, *joghet* : *ghetoghet* Sp. 4[2], 61, 63, *scoren* : *verloren* Lans. v. Den. 550, *scoren* : *oren* Rein. 2, 6090, *scoorden* : *hoorden* Rein. 2, 366, *scoren* : *gesworen* Bj. 7, 10206, *scoorde* : *woorde* Al. 10, 1373, *schoren* : *toern* Hl. 27, 142, *vloghe* : *hoghe*, hoog, Nb. 3, 2667, *volen* : *scolen* Rein. 2, 4035, *volen* : *bevolen* Vdl. 1525, enz. enz., waar een scherpe of zachte *o* met onze voc. in questie verbonden is. Aan den anderen kant evenwel kan in de besproken vormen een herhaaldelijk gebruik van het letterteeken *o*, *oe*, ter aanwijzing van den klank *ö*, niet geloochend worden, wanneer men let op de zeer gewone spelling *o*, *oe* in vormen, als *roese*, *soven*, *spoelen*, *voele* (z. § 52) en *troeren*, treuren, Mlp. 1, 286 (z. § 50, opm. 2), waar de qualiteit des klinkers niet anders dan *ö* of *ô̈* kan zijn geweest. (Vgl. ook *voer*, praep. : *duer* Mlp.

2, 2358, *vore*, praep. : *cure* Heelu 6835, *vore*, subst. : *cuere* Tro. 6916, *voeren*, adv. : *verbueren*, Rkr. 6122, *moecht* : *onghehuecht* Mlp. 4, 2219, *moeghen* : *lueghen* Nb. 3, 2138, en dergel., met verschillende schrijfwijzen, ter aanwijzing van een zelfden klank). Dat het intusschen, bij deze omstandigheden, in honderden gevallen niet mogelijk is de door schrijver of copiïst bedoelde klankwaarde te herkennen, behoeft geen betoog. En ongelukkig stelt ons ook deze zelfde onzekerheid niet in staat omtrent het meer of minder gebruikelijke der *o* of *ö*, in iederen vorm, te beslissen.

Opmerk. 1. Naast *coninc* (Ondfr. *kuning*), *toghel* (Ohd. *zugil*), *sporen*, nagaan, streven (Ags. *spyrian*, uit **spurjan*), *note*, vrucht (Ohd. *nuz*, acc. pl. *nuzzi*), pass., *scote*, *roke* en *sproke* (z. ben. § 270), zou men, in verband met de hedendaagsche algemeene of dialectische uitspraak *keuning*, *teugel* enz., voor het Mnl. evenzeer een door mij niet aangeteekende spelling *cueninc*, *tueghel*, enz. mogen verwachten. Misschien is ze alleen aan mijn aandacht ontsnapt. Doch zelfs wanneer ze werkelijk in onze Mnl. bronnen mocht ontbreken, kunnen, ja moeten we, zooals begrijpelijk is, voor de bedoelde woorden nevens de Mnl. *o*-qualiteit ook een *ö*-uitspraak aannemen.

Omtrent *croke*, verzakking (eig. „verbuiging"), Ro. 5858, en *croken*, verbuigen, knakken, W. 10072, LvJ. 76, Mlp. 2, 1582 v., valt bij de onbekendheid van den Ogerm. grondvorm des woords niets te beslissen. *Bueken* (z. ben. § 53), dat in Mlp. 2, 1581 v., als rijmwoord met het werkw. verbonden is, kan op een uitspraak *cröken* wijzen, maar evengoed een verschrijving zijn voor *boken*. En ontwikkeling van een Nnl. *kreuk*, *kreuken*, onder invloed van den vorm des deminutiefs *kreukel* (vgl. het Nedersaks. *krükel*, uit **krukil*), behoort tot de mogelijkheden. Kreuk

Voor *molen* en *vermolen*, vergaan, verrotten, Luc. 1615, Hl. 54, 89; 79, 355 en v. (vgl. het Ohd. *mullen*, *mulita*, wijzende op een oorspronk. **muljan*), wordt door het rijm op *dolen* (z. t. a. pl.) wel de qualiteit *o* bewezen, maar niet de daarnevens te verwachten uitspraak *ö*.

Voor *wonen*, *wone*, woonplaats, en *gewone* (adj. en subst.) vermeent FRANCK (z. *Zschr. f. D. A.* 24, 26) op grond van het tegenwoordige Wvl. *weunen*, *weune*, *geweune*, en wegens de verbinding dier woorden in 't rijm met *gone(n)*, ook een oudere Westvl. uitspraak *ö* te mogen aannemen; en dat wel, ofschoon, zoover mij bekend is, in geen der verwante oudere dialecten een enkel bewijs voor de mogelijkheid van „umlaut" dezer vocaal gevonden wordt; (vgl. b.v. Ohd. *wonên*, Os. Ondfr. *wonon*, Mhd. *wone*, woonplaats, Ohd. *gawon*, Os. *giwono* als adj., Ags. *gewuna*, Os. *giwono* als subst.). Maar is de *eu* in genoemde woorden in het tegenwoordige Westvl. een feit, daarom staat ze nog niet vast voor een oudere periode

van dat dialect. Is het niet zeer goed mogelijk, dat zulk een *weunen*, *weune* en *geweune* formaties van betrekkelijk jongen datum zijn en zich eerst na de 15de eeuw ontwikkeld hebben, de beide eerste onder den invloed van den Wvl. oorspronk. *i*-stam *weunste* (waar de *ö* als produkt van een phonetisch proces op haar plaats is, vgl. § 275, opm. 1), de laatste naar 't voorbeeld van *(ge)wonen*, met *o* (d. i. *ö*), voor *e* (z. § 52)? (Voor *gewenen* z. men ben. § 194; vergel. voorts ook het Wvl. *gewuegen*, voor *gewegen*). En mag een rijm met het demonstratief *gone* tot bewijs voor de *ö*-qualiteit strekken, wanneer we verbindingen aantreffen, gelijk *gone* : *crone*, *scone*, *doene*, *barone*, enz. (z. § 34 *a*), waaruit het vroeger bestaan eener *o*-uitspraak der voc. van *gone* ten duidelijkste blijkt?

Opmerk. 2. Het zeldzame *buetre*, *bueter* Nb. 9, 619 v., Eng. 4, 13, 37 en 44, moet op een Ondfr. **butira* berusten (vgl. het Gr.-Lat. *butyrum*), dat nevens *butera* (z. Ohd.) in gebruik was.

Drueghenair Mlp. 1, 1726 (Ohd. *truginâri*, Mhd. *trügenaere*), is buiten kijf van Duitschen oorsprong; want in woorden, op *-âri*, *-aere*, had zich in 't zuivere Mnl. geen „umlaut" ontwikkeld. Misschien luidde de voc. evenzoo in *droghenaer*, *drogenere*, welks gebruik tot het oostelijke en het Beiersch gekleurde Mnl. schijnt beperkt te zijn geweest (z. Bra. 858, LvJ. 187 en 234, Mlp. 4, 1727).

§ **48**. Verschillende woorden, wier vocaal tot een Ogerm. door *i*, *î* of *j* gevolgde *ô* (*uo*) is terug te brengen, vindt men in verscheidene Mnl. teksten, behalve met *oe* (of *oo*, *o*), ook nu en dan met *ue* geschreven. Naast *broeden*, *droeve*, *bedroeven*, *groene*, *groeten*, *hoeden*, *(ver)coelen*, *ghenoeghen*, *vernoeghen*, *ghenoechte*, *gheroefte*, *gheroechte* (z. bov. § 5 en de opm. aldaar), *gemoed(e)*, *ootmoed(e)*, *oefenen*, *proeven*, *roecken*, z. bekommeren, *(be)roeren*, *soecken*, *(ver)soenen*, *soete*, *voeden*, *voeghen*, *gevoeghe*, *gevoelen*, *voeren* (Mhd. *brüeten*, Ags. *brêdan*, uit **brôdjan*, Os. *drôbi*, *drôbian*, *grôni*, *grôtian*, *hôdian*, Mhd. *küelen*, *genüegen*, uit **kôljan*, **ginôgjan*, Ohd. *ginuogida*, *giruafti*, *gamuoti*, *ôtmuati*, Os. *ôbean*, voor *ôbian*, Mhd. *prüeven*, uit **prôfjan*, Os. *rôkian*, *hrôrian*, *sôkian*, *gisônian*, *swôti*, *fôdian*, *fôgian*, *gifôgi*, *gifôlian*, *fôrian*), lezen we passim ook *brueden*, *dru(e)ve*, *bedru(e)ven*, *gru(e)ne*, *gru(e)ten*, *hu(e)den*, *(ver)ku(e)len*, *ghe-*, *vernu(e)ghen*, *ghenuechte* (z. bov. § 5, opm.), *geruechte* (z. bov. § 5), *gemuede*, *ootmuede*, *u(e)fenen*, *pru(e)vez*, *ru(e)ken*, *(be)ru(e)ren*, *su(e)cken*, *(ver)su(e)nen*, *su(e)te*, *vu(e)den*, *vu(e)ghen*, *gevu(e)ghe*, *gevu(e)len*, *vu(e)ren* (de schrijfwijze *u* was de minder gewone); en dat wel zeer vaak in oostel. Ndfrank. mss. (als b.v. LvJ., Chr., Lutg., Tpl., Ovlg., Pb., fgs., enz.), vrij dikwijls in Brabantsche en Hollandsche (als Te., Lsp., Bj., Ro., La., W., Cass., Nd., Lorr., Limb., Parth., Cb., Bi., verschillende Brabantsche oorkonden, in Vm., Bm. en de bijlagen van Bj. I en II aan te treffen,

Hl., Mlp., enz.), en somwijlen ook bij Maerlant, Utenbroeke en in st. Am.

Was dit teeken *ue*, *u* slechts een wisselende spelling voor *oe* of diende het om werkelijk een anderen klank dan *oê* voor te stellen? Het antwoord op deze vraag geven ons rijmen, gelijk *ghevuecht* : *duecht* Mlp. 1, 2589, *ghevuert* : *ghebuert* Mlp. 1, 1477, *vueghen* : *hueghen* Nd. 146, *onghenuecht* : *duecht* Hl. 111, 7, *ghenueghet*, *genuecht* : *verhueghet*, *dueghet*, *mueght* Ovlg. 182, 18; 219, 15; 289, 1639, welke voor een overeenkomst in klankwaarde dezer *ue* en der *ö*, in *duecht*, *ghebuert*, *hueghen*, enz., getuigen en tevens die vocaal aanwijzen als den oorspronk. oostelijk Nederfrankischen, van het Limburgsche uit westwaarts voortgedrongen „umlaut" eener oudere nog niet als *oê* uitgesproken *ô* [1]). Vgl. in het hedendaagsche Maastrichtsch *bedreuven*, *bezeuken*, *breujen*, *greun*, *heujen*, *keul*, *preuven*, *reuren*, *veugen*, *veujen*, *veulen*, *veuren*, *zeut*, enz., voor *bedroeven*, *bezoeken*, enz. (z. *Arch. v. Ned. taalk.* 3, 262).

Slechts een paar maal zijn we genoodzaakt *ue*, *u* ook als teeken voor *oe* te erkennen, t. w. in *vruede*, *vrude* Rb. 16284, 31797 ms. D., Cass. 166, *druechi*, (*hi*) *sluech* Rb. 13485, 13857, 16792, 13811, 16227 ms. D, *luech* Rb. 1764 ms. B, *bluet* Nb. 2, 342; 6, 285 ms. B, *buete* Nb. 8, 230 ms. B, *buerde*, grap, Nb. 3, 2000, *gi spuenet* Parth. 3026, *vluecten* Rb. 30373 ms. D, *uver* Chr. 440, *(be)stuet* Edew. 165, Tro. 5456, 5468 (voor *vroede*, *droechi*, *hi sloech*, *loech*, *bloet*, *boete*, *boerde*, *gi spoenet*, van *spanen*, vgl. § 173, *vloecten*, *oever*, *bestoet*, van *bestaen*), en misschien nog een paar andere dergelijke gevallen, waar aan een wijziging der voc. tot *ö* niet te denken is en de onhandige schrijfwijze herinnert aan de spelling der Limburgsche sermoenen, in welke de voc. of diphthong (= oorspr. *ô*, *uo*) met hetzelfde teeken werd voorgesteld, hetzij ze al of niet den invloed eener oorspronk. volgende *i*, *î* of *j* had ondergaan. Onjuist ware zulk een opvatting daarentegen met betrekking tot de vormen *guet*, *duen* (*hi duet*, *si duen*), en *bru(e)der*, welke *ieder oogenblik* in pl. v. en nevens *goet*, *doen* (*hi doet*, *si doen*) en *broeder* in die teksten worden aangetroffen, waarin ook *brueden*, *(be)drueven*, *gruene*, enz. te vinden is. Een hier bij uitzondering *algemeen* geworden gebruik der abnormale spelling ware natuurlijk ondenkbaar. Veeleer hebben we bij *guet* te denken aan den invloed van het in genoemde teksten zeer gewone *guetlijc* (welks „umlaut" in de Oostelijke dialecten door de volgende *î* was bewerkt); zullen we voor de ontwikkeling van *duen* enz. moeten acht slaan op den wisselvorm

[1]) In het zuivere Mnl. toch, in het Westnederfrankisch, had zich, gelijk men weet, de „umlaut" der lange vocalen niet ontwikkeld, in tegenoverstelling tot het oostelijk Nederfrankisch, waar die klankwijziging wel, zoo dan ook niet regelmatig, had postgevat.

van *doen*, *doejen* (z. ben. § 239), welks *j*, na de klankwijziging der oorspronk. *ô* te hebben veroorzaakt, onder den invloed der vormen van het normale *doen* had kunnen verdwijnen; en mogen we voor *brueder* wellicht het vroeger bestaan aannemen van een oostel. Ondfr. meervoudsbuiging **brôdir* (nom. acc.), **brôdro* (gen.), **brôdrum* (overeenkomende met de On. *broeðr*, *broeðra*, *broeðrum*), welke tot het indringen der *ô* ook in den singularis aanleiding kan hebben gegeven [1]).

Opmerk. 1. Minder algemeen in gebruik dan het boven vermelde *brueden*, *bedrueven*, enz., waren de gelijksoortige vormen *buecke*, libri, Tro. 4219, 9059, LvJ. 2 en 156 (Os. *buoki* Hel. C. 530), *bueten*, herstellen, Limb. 10, 253 (Os. *bôtian*), *dukelken* LvJ. 13 en 14 (vgl. Mhd. *tüechelîn* en *tuochelîn*), *geluetde*, gloeide, Nb. 6, 627 ms. B (Ohd. *gluojan*), *hu(e)ken*, bokje, LvJ. 119, D. B. Gen. 27 (Ags. *hêcen*, uit **hôkîn*), *gemueten* Rb. 13231 ms. D (Os. *môtian*), *nuemen* Bj. 7 pass., LvJ. 11, 167, 224 (vgl. het Mhd. *nüemen*, n. *nuomen*, wijzende op een oorspr. **nômian*), (*ver*)*muden*, vermoeien LvJ. 65, 71, 98 (Mhd. *mueden*, uit **muodjan*), *overvludich* Chr. 490 (Mhd. *übervlüetic*), *vruech* Plag. 1045 (Ohd. *frôi*), *wu(e)stine* LvJ. 10, Chr. 308, 338 (Os. *wôstinnia*), *wrughen*, beschuldigen, LvJ. 31, 75, 105, 226 (Os. *wrôgian*), *verwudt*, verwoed, LvJ. 169 (Os. *wôdian*), naast het normale *boecke*, *boeten*, enz. Vgl. in het tegenwoordige Maastrichtsch *euvervleujig*, *neumen*, *vreuch* (z. *Arch. v. Taalk.* 3, 262). Naast *boeke*, *boucke* (vgl. § 65), beukeboom, Nb. 8, 364, Limb. 10, 68, Am. 2, 580 en 628 (vgl. Ohd. *buohha*), vind ik in onze Mnl. bronnen geen vorm *buecke*, die met het Nnl. *beuk* overeenstemt.

Opmerk. 2. In *versuec* Bj. I, bl. 765; 7 pass.; 6, 1176, *besueck* Bj. 6, 3466, 5619, en *ruekelois* Mlp. 1, 2123, pr. 329 en 363 (vgl. den Ohd. *o*-stam *bîsuoch*, het Ohd. *ruahhalôs*), is voor het ontstaan der *ue* (= *ô*) invloed van *suecken* en *ruecken* aan te nemen. Vgl. het Maastrichtsche *bezeuk* (z. *Arch. v. Taalk.* 3, 262) en let op het in de 17de eeuw in Holland zeer gebruikelijke *reukeloos*.

Opmerk. 3. *Muetic*, *muetstu*, *muesti*, *muet hi* Rb. 13297, 15854, 21535, 30188 ms. D, Vm. 2, 245, wier *ue* te vaak voorkomt om aan een spelling voor *oe* te denken, mag, wat de ontwikkeling van den „umlaut" betreft, waarschijnlijk worden vergeleken met *suelen*, *cuenen*, enz. (z.

---

[1]) Oorspronkelijk kan zulk een *ô* alleen zijn geweest in den nom. pl., waar we een oorspronk. Germ. („Urgermanischen") vorm **brôthiris* (met assimilatie voor **brôtharis*) mogen aannemen. Uit dezen nv. evenwel kan de *ô* zich over de andere meervoudscasus uitgebreid hebben, die oorspronk. niet op een suffix, met *i*, uitgingen en mitsdien, wat hun wortelvoc. betreft, aanvankelijk ongewijzigd hadden moeten blijven. Vgl. de bovenstaande On. declinatie met de als „Urgermanisch" aan te nemen vormen **brôthiris* (nom.), **brôthrôm* (gen.), **brôthrumis* (dat.), **brôthruns* (acc.).

§ 221 *c* en 222 *b* en *c*). Vertegenwoordigt de *ue* in *mueder* Rb. 15433, 21683 ms. D, een klank *ö̂* (wat kwalijk is uit te maken), dan mag het woord nevens den On. plur. *moeđr*, *moeđra*, *moeđrum* worden gesteld, evenals *brueder* naast het On. *broeđr*, *broeđra*, enz. (z. boven).

Opmerk. 4. In de dialecten van Limburg en Brabant hooren we tegenwoordig deels een *eu* (= *ö̂*) deels een *uu* (= *ü̂*) als „umlaut" der vocaal = de oorspr. *ô*. Hier zegt men b.v. *heujen*, *breur* (of ook *hejen*, *breir*), daar weder *hujen*, *bruur*. Was misschien ook in het Mnl. zulk een tweeërlei qualiteit in zwang, zoodat de besproken woorden in de eene streek *bröden*, *bedröven* enz., in de andere *brü̂den*, *bedrü̂ven* enz. luidden? Ik waag het niet op die vraag een beslissend antwoord te geven, en volsta met de vermelding der twee eenige door mij aangetroffen rijmen, die voor een *ü̂* pleiten, nam. *behuut* : *uut*, Sp. 1[7], 65, 245, en *gehuut* (van *huden*) : *scufuut* Rein. 2, 2608.

Opmerk. 5. Een rijm tusschen *ö̂* en *ö*, gelijk we boven waarnamen (z. *ghevuecht* : *duecht*, *ghevuert* : *ghebuert*, enz.) en ben. in § 50 zullen waarnemen, behoeft even weinig verwondering te baren, als de verbinding der *a* (= oorspr. *a*) met *a* (= oorspr. *â*), der *e* (= oorspr. *e*, *ĭ* of *a*) met *ê* (= *ai*), en der *o* (= oorspr. *o* of *ŭ*) met *ô* (= *au*) (vgl. § 10, 24, 33, 50 en 56). De eertijds lange klinker toch had blijkbaar in het Mnl. reeds zooveel van zijn oorspronkelijke quantiteit verloren, dat het verschil tusschen de lange en de korte vocaal te gering was, om eenig bezwaar tegen de verbinding dier vocalen in 't rijm op te leveren.

§ **49.** „Umlaut" der *ô* (= oorspr. *au*) vertoonen slechts een viertal in het Mnl. meer of min gebruikelijke vormen, nam.: *snuedel*, z. § 22, opm. 1; *vreude*, *vrude* Lsp. 2, 3, 78 v.; 4, 69 v.; 36, 1799; 56, 13 v.; D.W. 7, 396, 398, Mlp. 1, 893, 1731, 1969, Limb. 9, 786, en *vruechde*, *vruecht* (vgl. 135 *k* en § 287, opm. 2) Lsp. 2, 3, 78; 4, 69; 36, 1799 v.; 56, 13; Ovl. G. 2, 51 en 54, Bm. 6, 312, 338, W. 11194, Dml. 3, 217, 8; 222, 13 en 18; 169, 138, Huon 4, 1ste col., vs. 42, uit **frôida* (vgl. Mhd. *froede*, met *oe* = *ö̂*), naast het normale *vroude* (vgl. Ohd. **frouuida* en z. ben. § 64 *a*); *becruenen* (*hem*), zich bekommeren, Bj. 7, 10023 (vgl. Mhd. *kroenen*, brommen, met *oe* = *ö̂*, Ohd. *chrônen*, garrire, jactare, uit **krônjan*), naast het anders gebruikelijke *becronen*, beklagen, *cronen*, klagen; en *stueren*, verwoesten, La. 2, 17350 (Mhd. *stoeren*, met *oe* = *ö̂*, Ohd. *stôrran*, *zistôrran*, uit **stôrjan*), nevens het gewone *storen*, *testoren*, verwoesten, vernielen. *Snuedel*, *vreude* en *becruenen* kunnen natuurlijk niets anders zijn dan oostelijke indringers (vgl. de vorige §). Voor *stueren* is invloed van *stueren*, beroeren, ontstellen, den wisselvorm van *storen* (Ags. *styrian*, vgl. bov. § 46), niet onmogelijk.

§ **50.** Vóór *r* luidt de *uu* (= oorspr. *û* of *iu* of de Fransche *u*) in

het tegenwoordige Westvlaamsch als $\hat{\ddot{o}}$, een uitspraak, die ook in het Mnl. alreede in zwang was en waarmede blijkbaar niet alleen Westvlaamsche, maar evenzeer Oostvl., Brab. en Holl. verzenmakers rekening hielden. Vgl. de bij Maerlant, Utenbroeke en in Am. zeer gewone rijmen *mure*, *nature*, *ghebure*, *sure*, *aventure*, *sepulture*, *geduren*, enz. : *dore* of *dure* (subst. of praep.), *score*, *scure*, scheur, *core*, *cure*, keur, *geburen*, plaats hebben, toekomen, *verburen*, verliezen (z. voor de *o* en *u* dezer woorden = $\ddot{o}$ § 46); en voorts *avonture(n)* : *dure* (praep.), *geburen* (pl. hebben) La. 2, 5590, 14577, 36263, Mor. 351; *geduren*, *mure*, *lasuere* : *ter cure* La 2, 10271, 13493, Grb. 1, 3418, 3718, Ro. 11465; *aventuren* : *geburen* (accidere), *sure* : *dure* (praep.), *besuren* : *ghewilcuren*, *scuren* (scheuren), *nature(n)* : *guren* (reuk), *dure* (praep.) Praet 158, 162, 2281, 3062, 4593, 4729, 4827; *naturen* : *buren*, gebeuren, Hl. 102, 191; *ure(n)* : *dure(n)* (subst.) La. 2, 18888, Sto. 5, 621; *murc* : *dure* (adverb.) Ro. 7419; *uren* : *scuren* (scheuren), *gebueren* (contingere) La. 2, 24820, Hl. 57, 123; *gebueren* (te beurt vallen, plaats hebben) *verburen* (verliezen) : *besuren*, *(ge)duren*, *aventuren* Sto. 5, 591; 6, 207; 7, 1034; 9, 29, 417, 848; Hl. 60, 18; 64, 83; Ve. 7, 9; 8, 3; 3, 24, 77; 3, 26, 29; *gescuert* (gescheurd) : *geduert* Ve. 3, 32, 33; *suere*, *aventure*, *uere* : *du(e)re* (praep.) Sto. 4, 361; 6, 117; 2, 581, 917, enz. enz. [1]). Vgl. ook § 48, opm. 5.

Ook in verbindingen, als *scrifturen*, *figuren*, *uren*, *naturen*, *besuert*, *besuyrt*, *creaturen*, *avonturen*, *scuren*, *duren*, *ge-*, *verduert* : *(be)ruren*, *vuren*, voeren, *ruert* Lsp. 1, 2, 51; 21, 22; 3, 53; 8, 27 en 45; 39, 75; 2, 52, 129; 55, 103; 11, 58; 40, 114; 41, 40; 3, 18, 31; Nd. 171, Ri. 294, Wr. 1, 1996, 2, 288, 594; 3, 1543, 2509; Ovl. 1, 78, 374, Grb. 2, 1232, 6158, Ro. 689, 2499, 4847, 8949, 14343, Bj. 2, 2829; 4, 1131; 6, 335, 498; Mask. 815, 926, Mel. 3113, Bm. 7, 444, 117; *ure* : *in rure* Lsp. 2, 20, 81; *gebuer*, *stuer* : *ruer*, *verruer* Ri. 973 en vlg.; *mueren*, *dueren* : *rueren*, *vervueren* Ri. 1074 en vlg., enz., is het rijm waarschijnlijk als $\hat{\ddot{o}}$ (= *u*, *ue*, uit Germ. *ū*, *iu* of Fra. *u*) : $\hat{\ddot{o}}$ (= „umlaut" van *ô*) op te vatten (z. § 48). Vgl. intusschen opmerking 4, bij gemelde paragraaf, volgens welke hier ook $\hat{\ddot{u}}$: $\hat{\ddot{u}}$ niet onmogelijk ware.

Opmerk. 1. In verband met het boven opgemerkte wordt ons ook begrijpelijk: *senaturen* : *nature*, *uren*, *mure*, *curen*, *durenture* (door en door) Sp. H. I, bl. 11, vs. 82; 1[3], 9, 67; 35, 43; 1[5], 5, 53; 33, 9; 2[2], 35, 16; Rb. 14431; *humure* : *cure*, keus, Ro. 9565; *coluren* : *naturen*

---

[1]) Deze wijziging van $\hat{\ddot{u}}$ tot $\hat{\ddot{o}}$ is eenvoudig een gevolg van het samenvallen der volgende *r* met de vocaal. Men geve aan de tong den stand voor $\hat{\ddot{u}}$ (b.v. in het dialectische *huus*, *cruus*, enz.) en brenge dat orgaan dan tevens, nog vóór dat de klinker wordt uitgesproken, in den voor *r* vereischten stand. In plaats van *uur* ontwikkelt zich dan bij het spreken *eur*.

Praet 2; *valure* : *nature* Praet 4107; *labure* : *ure* Sp. 4^8, 40, 25, Fr. 2497; *labure* : *cure*, keus, Ro. 7997, 10605; vgl. het Fransche *sénateur*, *humeur*, *coleur*, *valeur*, en het bij KIL. vermelde (ook thans nog in 't Wvl. gebezigde) *labeur*, *labeuren* (Ofra. *labeur*).

Opmerk. 2. Behoorden deze woorden, met den klank ô, i. pl. v. û, voor zoover ze in niet-Westvl. teksten worden gevonden, tot de vormen ten behoeve van 't rijm uit andere dialecten overgenomen, of mogen ze als bewijzen dienen eener eertijds minder beperkte heerschappij der bedoelde uitspraak? Gaarne laat ik de beslissing in dezen aan anderen over. Begrijpelijk ware zulk een ô-waarde voorzeker, naast den normalen û-klank, in de dialecten welke aan het Westvlaamsch grenzen. En dat ze werkelijk, in één woord althans, buiten Maerlant's geboorteland is gedrongen, daarvoor getuigt het hedendaagsche tot de gemeenlandsche taal behoorende *treuren*, Mnl. *tru(e)ren* Bm. 5, 453, Rein. 2, 4514, Sprw. 4, Mlp. 1, 103, 1174, 1436; 2, 1302; Hl. 12, 60; 90, 1; 40, 19 en 88; 103, 54 en 75; Ovlg. p., D. W. 9, 151, enz. (: *gebueren*, accidere, *vuuren*, voeren, *duren;* Ohd. *trûrên*).

Opmerk. 3. In één vorm schijnt ook de *oe* (= oorspr. ô), vóór *r*, den ô-klank te hebben ontwikkeld, nam. in *voer*, *voeren*, het praeteritum indicat. van *varen* (Ogerm. *fôr*, *fôrum*), dat we te vaak (in Brab. en Holl. teksten) als *vuer*, *vuren* gespeld en in rijmverbinding met *ruer*, *avonturen*, *uren* aantreffen (z. Bj. 1, 1262, Lsp. 2, 12, 23; 3, 15, 133; 1, 47, 98; Mlp. 1, 2048), om aan een fabrikaat „pour le besoin de la cause" te mogen denken [1]).

§ **51.** Wanneer het vermogen der *r* om een voorafgaande onzuivere voc. zuiver te doen worden (vgl. § 8 *a*) op hetzelfde moment werkzaam was, waarop die conson. ook haar in § 50 besproken invloed deed gelden, dan moest zich uit de *ù* een zuivere klank *ö* (voorgesteld door *ue* of *eu*) ontwikkelen. Geen bevreemding baren ons daarom: *buerch* Sp. 4^2, 82, 43; 3^5, 8, 38 v. en 39 v.; Ro. 3600 v., Am. 1, 3409, 3418, 3461; 2, 1787; Dml. 3, 200, 10, Ovlg. 110, 31; 254, 635; 271, 1141; Fla. 1, 692 en 741, *buerghere* Sp. 4^3, 12, 39, *buerse* Sp. 4^2, 45, 100, Hl. 43, 27, Dd. 2, 2772 v.; 3, 106 v.; Praet 2173, Fr. 3471, 3605, 3635, Vrouw. e. M. 8, 5, pr. 65*, *buerstel* Sp. 3^4, 37, 109, *(ver)duerret*, verdord, Sp. 3^6, 16, 105, *hi duerre*, conjunct., Sp. 4^1, 21, 5, *duerste*, *deurste* en *geduerst*, imprf. en part. van *dorren*, Sp. 1^7, 89, 27; 4^2, 18, 4; 4^1, 52, 46; 3^6, 51, 76, *duerst*, dorst, Sp. 4^2, 79, 10; 1^5, 62, 48; 3^8, 82, 29, *duerfdi*, durft

---

Ook hier heeft blijkbaar het samenvallen van den stand der tong voor *r* met dien voor *oe* de wijziging veroorzaakt. Een gelijksoortig experiment, als het boven voor ô, uit û, aangewezene, kan ons dit aantoonen.

gij, Dml. 3, 201, 36, *ghuerdel* Sp. 3[7], 60, 57, *huerten*, stooten, Sp. 3[8], 27, 77; 3[2], 32, 54; Nb. 9, 47, *cuert*, kort, Sp. 4[1], 26, 40, *cuerten*, korten, Rb. 25640, *cuerliaen*, gemeene vent, Am. 1, 1982, *puerper*, *puerperijn* Sp. 3[8], 8, 68; 3[2], 36, 32; 1[1], 19, 15; 1[4], 19, 12; 1[6], 37, 7; 4[1], 6, 45; 4[2], 7, 13, *puergeren* Am. 2, 2460, *scuerse* Sp. 1[6], 47, 132, Nb. 2, 819, 4015; 8, 385, 485, 580, 757; 9, 137, 159, 280, *speurkele*, Februari, Bj. II, bl. 551, *suerghen*, *suergelic* Rkr. 8107, 8640, 9714, 9735, *stuerten*, *steurten* Sp. 4[2], 55, 49; 70, 76; 3[6], 41, 81; 3[1], 44, 49; 3[3], 48, 37; 3[4], 2, 32; 3[2], 29, 52; 3[8], 56, 32; 79, 74; 4[1], 28, 86; 1[8], 4, 119; Mart. 1, 634 v., Ovlg. 3, 41; 17, 383; 19, 426, *Tuerken*, *Tuerkien*, *Tuerkenye* Sp. 3[8], 12, 66; 4[1], 7, 33; 4[2], 48, 74; 86, 13; 4[3], 4, 50; 8, 61; 10, 55; Rkr. 2296, 10458, Lsp. 4, 2, 94 v., *tuerssen* Sp. 4[2], 46, 104, *vuerste*, princeps, Sp. 4[2], 18, 3, alle, met *ue*, *eu* (= zuivere *ö*), uit *burch*, *burghere*, *burse*, *burstel*, *(ver)durren*, *hi durre*, *durste*, *gedurst*, *durst*, *durfdi*, *ghurdel*, *hurten* (Ofra. *hurter*), *curt*, *curten*, p., *curliaen*, o. a. W. 6237, *purpertijn*); *purgeren*, p., *scurse* (wisselvorm van *scorse*, Ofra. *escorse*), o. a. Ro. 14347, Nb. 2, 849 en 853, enz., *spurkelle* (wisselvorm van *sporkille*, *sporkelle*), *surgen*, *surgelic*, *sturten*, *Turken*, *tursen*, *vurste* (Os. *furista*); vgl. § 36 *a* en *b*, en § 37.

Voor *buerghen* Bm. 4, 63, *scuerf*, schurft, Nb. 12, 881 v., *scuerve* Nb. 12, 409 v., *scuerfte* Nb. 8, 383 v.; 12, 409 v., 881 v., en *stuermen* Rkr. 6443, 9950, mag een (door mij althans) niet aangetroffen *burghen* (Mhd. *bürgen*, uit **burgjan*), *scurve*, *scurfte* (wisselvorm van *scorf*, *scoerf*, *scoref*, *scoerve*, *scoerfte* Nb. 8, 383 v.; 12, 409, 493 en v., 881, Ags. *scurf* en *sceorva*), en *sturmen* (Mhd. *stürmen*, uit **sturmjan*), in verband met de bovenstaande vormen, gerustelijk worden aangenomen.

Opmerk. In *vuerste*, *veurste*, uitstel, *vuersten*, uitstellen, Sp. 4[2], 79, 9; 3[6], 51, 75; 4[1], 57, 23; 4[3], 27, 18; 3[4], 17, 76; 1[7], 76, 15; 89, 28; 1[4], 14, 20; Am. 1, 5709, Bm. 1, 62, 63 en 65, uit *vurste*, *vursten*, was de vocaal uit *ŭ*, de onzuivere *ö*, voortgekomen (vgl. bov. § 40 en opm. 2 aldaar), evenals ook in *gi cuent*, *cuendy*, *du cuens*, *wi*, *si cu(e)nen*, voor *gi cunt*, *cundy*, *du cuns*, *wi*, *si cunnen* (vgl. § 8, opm. 3, § 36, opm. 1, § 119, § 222 *c* en § 223, opm. 4).

§ **52**. Gelijk de *ö* (gespeld met *ue*, *eu*, *oe* enz.) somtijds tot *e* was overgegaan (z. bov. § 22), zoo had zich omgekeerd uit de zachte *e* nu en dan een *ö* ontwikkeld (gespeld met *ue*, *u*, *o* enz.). Vgl.: *ghuene* Gc. 8 en 133, *sguens* Praet. 3251, *ghuent* (neutr. van *gene*), pass., *nuese*, *neuse*, *no(e)se*, z. § 270, opm. 1, *ruese*, *ro(e)se*, *ruse* Sp. 3[6], 56, 86, Maleg. 712, 775, Fla. 2, 49, 146 en 158, Segh. 6314, Sto. 9, 738, Rb. 11798, *soven*, *soeven* Vm. 2, 386, 228 v.; 388, 279 v.; 389, 320 v., Mspr. 43, 54, 62, Versl. e. M. 5, 29 en 33, Hl. 6, 34; 17, 99; 64, 60 v., pr.

211 en 214, *spoelen* Mspr. 56, 60, Versl. e. M. 5, 30 en 32, Hl. 85, 215 v., pr. 212, *te spoele* Hl. 5, 68, *vuel(e)*, *voel(e)* Ri. 729, 1209, Bm. 6, 410 33 en 50; 412, 23; Vm. 2, 386, 236 v., D.W. 7, 32, 34, 105, 107, Cl. 61, Hl. pass., Versl. e. M. 5, 30, Mspr. 13, 16, 56, *wonen*, gewennen, HdH. 1646, voor en naast *ghene*, *sgeens*, *geent*, uit **genet* (Got. *jainata;* vgl. bened. § 355), *nese* (z. § 270, opm. 1), *rese* (Ohd. *riso*), *seven* (Got. *sibun*), *spelen* (Ohd. *spilôn*), *te spele* (Ohd. *zi spile*), *vele* (Got. *filu*), *(ont)wenen* (z. § 194, aan 't slot); alsmede *huer(e)*, *hoer(e)*, possess. en gen.-dat. s. fem., gen. pl. van het pron. pers., pass. (ook *hure*, *hur*, o. a. Vm. 2, 133, Claus. 4, 93, 236, 264, 316, 317, en pass. ald.), *hoerre*, *huerrer*, gen. pl., en *hoers*, gen. s. f. en gen. pl. van dat vnw., pass., uit een nog maar zelden gebruikelijk *here* (westel. Ondfr. **hira*, **hiro;* z. o. § 336 *c*, 337 *d* en *f*). De tegenwoordige algemeene of dialectische uitspraak dier woorden zoowel als de nevens *o(e)* voorkomende spelling *u(e)*, waarmede hier geen *ü* kan bedoeld zijn, getuigen voor de boven vermelde qualiteit; evenzoo de schrijfwijze *ghone*, wier bijzonder vaak gebezigde *gh* vóór een *o*, met de qualiteit *ö*, te begrijpen is, maar niet vóór een werkelijke *o* (vgl. § 91 *a*). Voor een wisselvorm *gone*, met werkelijke *o*, zie men intusschen § 34 *b*.

Opmerk. Dat rijmen, als *gone(n)* : *ghewone*, *wone*, *Bonen*, *sone(n)*, niet als bewijzen mogen gelden voor een *ö*-klank des pronomens (vgl. *Zeitschr. f. D. A.* 24, 26), blijkt uit het in § 47 en opm. 1 aldaar aangetoonde.

§ **53**. Omtrent de herkomst en natuur der voc. in *bueken*, slaan, Mlp. 2, 1581, Lkrb. 46 en 81, Keur. v. Brielle 47, 7 (nevens *boken* Drie d. here 94), *druetich*, spijtig, Mlp. 2, 2226 (nevens *droetich* Mlp. 1, 1227), *duen*, vast, stijf, Mlp. 1, 353, 2130; 2, 1051, 1725, 1733, 2849 (nevens *doen*, *doon* Mlp. 1, 1092, 1637, 1685, 1990; 2, 2605, 2768, 3825, 3927, enz.), *cuevel*, kap, Sp. 3^1, 37, 35, Rog. 658 (naast *covel* Beatr. 233, 683, 806, Bj. 5, 2157, La. 3, 16364, Sp. 3^5, 43, 34, enz.), *muedre*, modder, Sp. 4^3, 37, 58, Fr. 5222, 8168, 8176, 8583 (naast *moder*, *modre*, z. § 113), *puedersam*, lastig, Ro. 9219 v. (nevens *podersam* Ro. 9219 LvJ. 2), *rueden*, uitroeien, Rb. 28407 v. (n. *roden* Lsp. 1, 25, 114, Rb. 28407, 34579, enz.), *zuege*, wijfjesvarken, Fr. 4330, Cl. 132, Lkrb. 228 en 308 (naast *zoge* p.), *stoenen*, stutten, La. 2, 39473, pr. 172 (vgl. het Nnl. *steunen*), is de beslissing onmogelijk, zoolang we met betrekking tot de Ogerm. prototype dier vormen in onzekerheid verkeeren.

Datzelfde geldt ook voor *bluesen* Ovlg. 265, 944 (naast *blosen* Lorr. 1, 118, Brugm. 2, 379, W. 3566); want noch het Ags. *âblysian* noch het Mndd. *blosen*, *bloschen* wijst onvoorwaardelijk op een grondvorm **blusjan*.

Nevens de ons bekende Ogerm. vormen Ohd. *bora*, zeer, en *urbor*,

bate, die het normale Mnl. *bore*, zeer (z. *Mnl. Wb.* i. v.), en *orbor(e)*, voordeel, p., begrijpelijk maken, missen we de prototypen (_*buri_, _*urburi?_), waarop *bure*, *buere* (z. *Mnl. Wb.* op *bore*) en *orbure*, *orbuer*, *oerbuer*, *huerbuer* Ro. K. 10768, Am. 2, 3273, Bm. 4, 62; 6, 154, zouden kunnen berusten. Van *ure*, *ore*, afstamming (: *ter core*, *aventuere*, *senatore*), Al. 3, 909, Tro. 6856, 7380, 8945, is mij de oorsprong volkomen duister.

§ **54**. De *ö* (gespeld met *ue*, *u* of *eu*), in vreemde uit het Fransch ontleende woorden, vereischt geen bijzondere bespreking. Alleen herinner ik aan het boven (§ 50, opm. 1) genoemde *senaturen*, *humure*, *labure*, enz.; en wijs er op, dat *heucke*, huik, Mlp. 2, 1047, 3369, Vb. 46 r., de wisselvorm van *huke*, *hoyke* en *heyke* (vgl. § 63 *d* en 80, opm. 3), in het Ofra. *heuque* (z. ROCQUEF.) wordt teruggevonden, terwijl *heuycke(n)* O. A. v. Bei. 247, Ovm. 97 r., met dezelfde beteek., op een ons onbekend dialectisch Ofra. *heuique* berust, of misschien ook ontstaan is uit de vermenging van *heucke* met *hoycke*. Een naar *fleute* D. B. Macch. 1, c. 3 en 4, Eccles. c. 40, Der. 70 v., den wisselvorm van *flute* en *floyte* (z. § 80, opm. 3), te verwachten Ofra. *fleute* heb ik niet kunnen opsporen; het mag evenwel op goeden grond worden aangenomen, evenals misschien ook een vorm, met *eui*, *fleuite*, vanwaar *fleuyt* Mlp. 2, 4241, *fleuyten* BE. 29 v., tenzij dit het voortbrengsel mocht zijn eener verwarring van *fleute* en *floyte*.

DE *OE* (*O*, *OO*), MET DEN KLANK *ÔE*.

§ **55**. De Ogerm. *ô* of *uo* (Got. Os. Ags. *ô*, Ohd. *uo*, *ua*, Ondfr. *uo*) wordt in Dietsche spelling als *oe*, somwijlen ook als *oo* of *o* teruggevonden. Zie b.v.: *broeder*, *broder*, *doen*, *te done*, *doemen* en *domen*, *droeve* en *drove*, *coene* en *cone*, *groene* en *grone*, *moeder* en *moder*, *roem*, *voeden*, *voeren* en *voren*, *droech* en *drooch*, *sloech* en *slooch*, *vroe* en *vroo*, adject. en adv., enz. (Os. *brôđar*, *dôn*, *dômian*, *drôƀi*, *grôni*, *môdar*, *hrôm*, *fôdian*, *fôrian*, *drôg*, *slôg*, Ohd. *pruodar*, *tuon*, *kuoni*, *gruoni*, *muotar*, *hruom*, *fuoten*, *fuorin*, *druog* en *druag*, *sluog* en *sluag*, *fruo* en *frua*, enz.). Haar normale qualiteit was in het Mnl. ongetwijfeld niet meer de oude *ô*-klank, maar het jongere *ôe*-geluid, hetzij diphthongisch, met een onduidel. voc. als naslag, of misschien alreede monophthongisch uitgesproken; getuige: 1⁰ de spelling *troep*, *joeste*, aanval, *jaloes*, *oest*, oogst (z. ben. § 65, opm. 1), enz., = het Ofra. *troupe*, *jouste*, *jalous*, *aoust*; 2⁰ de schrijfwijze *capoen*, *caproen*, *ocsoen*, *pusoen*, *enyoen*, *garsoen*, wier *oe* blijkens de wisselvormen *capuun*, *capruun*, *ocsuen*, *pusuun*, *enguun*, *ayuun*, *ayiuyn*, *garsun*, niet als *o*, maar als *ôe* moet zijn voortgebracht (z. § 45).

Opmerk. 1. Over den zonderlingen vorm *groef*, n. *grof*, z. men § 65, opm. 2.

Ook in *woeke(n)*, tijdsverloop van zeven dagen, (: *hoeken*, *versoeken*) Sp. 2[2], 16, 15, Ve. 4, 52, Bl. 1671 ms. B. (met den wisselvorm *wouke* Bm. 6, 387, vgl. § 65), v. en n. *weke* (Got. *wiko*, Ohd. *wehha*, Ags. *wicu*), was de vocaal blijkbaar een *ôe;* hoe ze zich hier echter heeft ontwikkeld, is mij een raadsel, dewijl toch alleen een vorm *woke*, met *o*, uit *e*, begrijpelijk ware (vgl. Ohd. *wohha*, Ags. *wucu*).

Met *snoer(e)*, schoondochter, Mlp. 4, 1661, is natuurlijk het Ohd. *snôra* en het Mhd. *snuor* te vergelijken, en niet het Ohd. *snura*, Ags. *snoru*, waaraan in 't Mnl. niets anders dan een vorm *snore* (met zachte *o*) had kunnen beantwoorden.

Opmerk. 2. De vocaal, die door verkorting uit een vroegere *ô* was ontstaan, onderscheidde zich, tegenover den niet verkorten klank *ôe*, door de qualitéit *ò* (die zelden, zie § 37, door de *ù* werd vervangen); vgl. b.v. *oxele* Dd. 2, 2794, tegenover *oexele*, oksel, Boerden 7, 40 (Ags. *ôcusla*), *moste* tegenover *moeste*, enz., en de andere in § 5 vermelde vormen.

§ **56**. Met betrekking tot de genoemde klankwaarde der *oe* (= een oorspr. *ô*, Ohd. *uo*, *ua*, enz.) wordt het begrijpelijk, dat deze klinker (of tweeklank?) zich in 't rijm kwalijk met een zachte *o*, *oe* (= een oorspr. *ŭ* of *o*) of scherpe *o*, *oe* (= een oorspr. *au*, Ohd. *ou* of, samengetrokken, *ô*) liet verbinden, en dat, naar FRANCK's juiste opmerking, het vermijden van rijmen, als *goet* (Ohd. *guot*) : *groot* (Ohd. *grôz*), *voeren* (Ohd. *fuorin*) : *horen* (Ohd. *hôren*), *coene* (Ohd. *kuoni*) : *lone* (Ohd. *lône*), *goede* (Ohd. *guate*) : *bode* (Ohd. *boto*), *si sloegen* (Ohd. *sluagun*) : *mogen* (Ohd. *mugan*), enz., ALS REGEL bij de Dietsche schrijvers is waar te nemen. Toch vinden we een dergelijke verbinding nu en dan bij Brabantsche, Oostvlaamsche, Limburgsche en Hollandsche, een enkele maal ook bij Westvlaamsche rijmers (bij de laatste echter nagenoeg uitsluitend vóór *n*); vgl. b.v. *sloech* (Ohd. *sluag*) : *bedroech* (Ohd. *bitroug*) Rein. 1, 2676; *groet* (Ohd. *grôz*) : *voet* (Ohd. *fuot*) La. 3, 11536; *vloech* (van *vlieghen*, Ohd. *floug*) : *sloech* (Ohd. *sluag*) La. 2, 9563; *moeten* (Os. *môtan*) : *ghenoeten* (Ohd. *ganôzzôn*) Vrouw. Heim. 1287; *grone* (Ohd. *gruoni*) : *scone* (Ohd. *scôni*) Ve. 3, 23, 73, Bra. 1555; *doet*, mortuus (Ohd. *tôt*) : *verstoet* (Ohd. *forstuont*) Ve. 3, 36, 57; *goet* (Ohd. *guat*) : *bescoet* (Ohd. *scôz*) Ve. 1, 3; *groet* (Ohd. *grôz*) : *doet* (van *doen*, Ohd. *tuot*) Ve. 1, 25 en 1, 47; *hoeden* (Ohd. *huoten*) : *doden* (Ohd. *tôden*) Ve. 2, 5; *genoete* (Ohd. *ginôz*) : *ic groette* (Ohd. *gruozta*) Ve. 2, 19; *roere* (Ohd. *hruor*) : *vore* (Os. *fura*) Ve. 2, 40; *groet* (Ohd. *grôz*) : *(be)stoet* (Ohd. *bistuont*) Ve. 4, 4, Bm. 7, 443, 74; *hoet*, caput (Ohd. *houbit*) : *stoet* (Ohd. *stuont*) Ve. 4, 3; *geroepen* (Ohd. *gihruofan*) : *si slopen* (van *slupen*, Ohd. in 't praet.

slufen) Ve. 4, 60; *gheropen* : *copen* (Ohd. *koufôn*) Praet 1038 en 1087; *oec* (Ohd. *ouh*) : *boec* (Ohd. *buoh*) Ve. 7, 2, Bed. d. M. 495; *Woerden* : *hoerden* (Ohd. *hôritun*); *wederstoet* (Ohd. *widarstôz*) : *gemoet* (Ohd. *gimuati*) Limb. 5, 409; *doen* (Ohd. *tuon*) : *loen* (Ohd. *lôn*) Lsp. 3, 1, 53; *oghen* (Ohd. *ouga*) : *ghenoeghen* (Ohd. *ginuogjan*) Dr. daghe h. 155; *gheloefde* (Ohd. *giloubita*) : *droefde* (Ohd. *truobita*) Borchgr. v. V. 769; *strote*, strot : *ic mote* Chr. 1149; *gesloten* (part. v. *sluten*) : *moten* (moeten) Chr. 1918; *moeste* (Ohd. *muosta*) : *troeste* (Ohd. *trôst*) Chr. 1507, Ovl. G. 1, 74, 41; *proven* (Mhd. *prüefen*, uit **prôfjan*) : *gheloven* (Ohd. *galoubôn*) Praet 3682; *roepen* (Ohd. *hruofan*) : *loepen* (Ohd. *hloufan*) Mlp. 2, 847; *vroede* Ohd. *fruot*) : *loede* (plumbum, Mhd. *lôt*); *doene* : *scone* Lorr. 1, 2138; *bloemen* (Ohd. *bluoma*) : *stroeme* (Ohd. *strôm*) Ovl. G. 2, 105, 26; *wasdoem* (Ohd. *-tuom*) : *goem* (vgl. Ohd. *goumo*) Mel. 2179 v.; *heilichdoem* : *stroem* (Ohd. *strôm*) Ro. 6634; *moeghen* (Os. *mugun*) : *oghen* Ro. 6450; *doet* (subst., Ohd. *tôt*) : *goet* (Ohd. *guot*) Parth. 266; *roeren* (Ohd. *ruoren*) : *gehoeren* (Ohd. *gihôren*) Parth. 8243; *ghelopen* (Ohd. *hloufan*) : *gheroepen* (Ohd. *hruofan*) Gd. 8, 15; *bedroeft* (vgl. Ohd. *gitruobit*) : *hoeft* (Ohd. *houbit*) Rein. Bijl. 4, 59; *scoonre* (Ohd. *skôniro*) : *coenre* (Ohd. *kuoniro*) Rein. 1, 4183; *si slogen* (Ohd. *sluagun*) : *si bogen* (Os. *bugun*) La. 2, 38911; *opten vlore* (Ags. *flôr*) : *dorentore* (Os. *thuru*) La. 2, 39639; *broken*, *versproken* (met zachte *o*) : *roken* (z. bekommeren, Ohd. *ruochin*) IV Mart. 433; *sone*, filius (Ohd. *suno*) : *coene* Vdl. 4215; *Gode* : *armoede* Sp. 4[3], 47, 39; *si coren* (Ohd. *kurun*) : *si voeren* (Ohd. *fuorun*) Sto. 5, 295; *proven* : *boven* (Ohd. *oban*), *beloven* (vgl. Os. *lobon*) Praet 3595, 4075, 4252; *drover* (Ohd. *truobe*) : *over* (Ohd. *obar*) Praet 4551; *verdroven* : *boven* Praet 4647; *zoken* (Ohd. *suochan*) : *gesproken* Praet 4809; *gone* (demonstrat. pron.) : *te do(e)ne* (Ohd. *tuon*), *groene* (Ohd. *gruoni*), *coene* (Ohd. *kuoni*), *soene* (Ohd. *suona*), z. bov. § 34 *b; te done* : *sone* (filius) Ve. 1, 55, Cass. 123; *doen* (Ohd. *tuon*) : *geploen*, *gevloen*, *ontfloen* (participia van *plien*, *vlien*, vgl. § 161 *c* en 169) Ve. 6, 11, Limb. 2, 1125, 1668, Dml. 3, 190, 116 en 130; 3, 181, 124; Rog. 462, Cass. 1114, Rkr. 6709 en 10; *scone* : *doene* Sp. 1[3], 14, 75; *Spenyole* : *stoele* Sp. 3[8], 87, 74; *bloemen* (Ohd. *bluama*) : *drome* (Ohd. *troum*) Al. 4, 1463; *gevloen*, *ontfloen* : *coen*, *scoen* (plur. van *coe*, *scoe*), *doen* Rb. 14302, Sp. 3[8], 90, 29; 4[1], 14, 105; 25, 77; Ro. 7024, Mart. 2, 44, 232; *soene*, filius (Ohd. *suno*), *vermoene* (oorspr. **farmunje*, vgl. § 34, opm. 6), *ongewoene* (Os. *giwuno*) : *coene*, *doene*, *soene*, verzoening (Ohd. *suona*), enz., Oversee 83, 89, 119, 218; *si vloen* (praet. pl. van *vlien*, met zachte *o*, vgl. § 169) : *(ver)doen* Ro. 5183, Rb. 7938, R. v. Mont. 1623, Sp. 2[6], 23, 52, Al. 5, 228; *geploon* (part. van *plien*, vgl. § 161 *c*) : *doen* Am. 1, 3806, enz.

Dat deze ongewone verbindingen samenhingen met een abnormale klankwaarde, die men aan een der verbonden vocalen toekende, lijdt geen twijfel. Het behoeft daarom slechts de vraag zijn, waar die abnormaliteit te zoeken is: bij de zachte en scherpe *o*, welke als *ôe*, of wel bij de *oe*, die als *ô* werd voortgebracht? Het eerste mag in de verbinding *oe* : zachte *o* (als *si slogen* : *si bogen*, enz.) volstrekt onwaarschijnlijk worden geacht, dewijl de gegevens voor zulk een klankwijziging der laatstgenoemde vocaal ten eenen male ontbreken; hier kan voor den klinker van *si slogen*, *opten vlore*, *roken* (z. bekommeren), *coene*, enz. (z. bov.) uitsluitend en alleen een *ô*-waarde hebben gegolden, die trouwens volkomen begrijpelijk wordt als een qualiteit ten behoeve van 't rijm aan de Limburgsche dialecten ontleend, waar ook nog thans aan de Nnl. *oe* in den regel een *oo* (of *eu*, vgl. § 48) beantwoordt. Met betrekking tot *oe* : scherpe *o* zou men omtrent een gelijke opvatting kunnen aarzelen, daar, in verband met de hedendaagsche in verschillende Brabantsche en Limburgsche dialecten vóór dentalen te vernemen *ôe*-uitspraak der scherpe *oo* (vgl. aldaar *dôed*, *grôet*, *nôed*, enz., voor Nnl. *dood*, *groot*, *nood*, enz.), ten minste in rijmen, gelijk *groet* : *voet*, *spoet*, *grone* : *scone*, enz. (z. bov.), een lezing *grôet* : *vôet*, *spôet*, *grôene* : *scôene* niet tot de onmogelijkheden ware te rekenen. Waarschijnlijker is echter ook voor dit geval een samengaan met alle de andere soortgelijke verbindingen, te meer dewijl uit het nog tegenwoordig voortbestaan van de OORSPRONKELIJKE *ô*-uitspraak der *oe* (= Got. Ags. Os. *ô*, Ohd. *uo*) wel de vroegere aanwezigheid dier qualiteit in het Limburgsch der ME. kan blijken, maar daarentegen de hedendaagsche in Brabant en Limburg gangbare ONOORSPRONKELIJKE *ôe*-qualiteit der Nnl. scherpe *oo* nog lang geen zekerheid geeft omtrent het bestaan dier klankwaarde in de Mnl. dialecten van genoemde gewesten. Voor de verbinding der lange en der korte voc. vgl. men § 48, opm. 5.

Opmerk. In verband met dien *ô*-klank der *oe* in het oostel. Mnl. begrijpen we ook *begoeste* (uit *begonste*) : *hoeste*, Dram. Poez. bl. 318, vs. 88.

§ **57.** Vrij vaak en in alle teksten, zonder onderscheid, worden daarentegen, naar een andere juiste opmerking van FRANCK, de verbindingen aangetroffen van *doe*, toen (Ohd. *duo*), *vroe*, vroeg (Ohd. *fruo*), *ic doe* (Ohd. *tuom*), *toe* (Ohd. *zuo*), *hoe* (Ondfr. *huo*), en *vroe*, vroolijk (Ohd. *frô*, *frao*), *soe*, adverb. (Ohd. *so* en *sô*), *ic*, *hi vloe* (Ohd. *flôh*), *stroe* (Ohd. *strô*), alsook van *loyen*, loeien (Ohd. *hluojan*), *moeien* (Ohd. *muojan*), *vlo(e)yen* (oorspr. **flôjan*, **fluojan*, vgl. ben. § 196), *coyen*, plur. van *coe* (Os. *kôii*), *mo(e)ie*, tante, *vloyt*, *vloyde*, *moeide*, enz., en *vernoyen* (met verandering van 't praefix, uit het Ofra. *anoyer*, verdrieten), *vernoyt*, *vernoyde*, *vernoy(e)*, een omstandigheid, die ons

noodzaakt tot de gevolgtrekking, dat men in de Mnl. periode aan de *oe* (= Got. Os. *ô*, Ohd. Ondfr. *uo*) als sluitletter en vóór *j* nog algemeen (uitsluitend of facultatief?) de waarde eener *ô* toekende.

Opmerk. 1. Van even onbeperkt gebruik, als de laatstgenoemde verbindingen, waren ook de rijmen tusschen *no(e)men*, *blo(e)men*, *bero(e)-men* (Ohd. *ruomen*), *verdo(e)men* (Ohd. *tuomen*) en de vormen, met zachte *o* + volgende *m*, *vrome(n)*, *vernomen* (part. v. *vernemen*), *comen*, *some(n)*, onbep. telw. Naar FRANCK's meening is, in verband met een nu en dan voorkomend *genomt*, *blommen*, *berommen*, *verdommen*, *vrom*, *genommen*, *commen*, *somme* (z. ben. § 114), hier *nommen*, *blommen*, enz. (i. pl. v. het normale *noemen*, *bloemen*, enz., met *ôe*) : *vromme*, *vernommen*, enz. (i. pl. v. *vrome* enz.) te lezen. Zonderling mag het daarbij evenwel heeten, dat, niettegenstaande het veelvuldig gebruik van dergelijke rijmen, een daarmede overeenstemmende spelling met *mm* zeldzaam is.

Opmerk. 2. Over de *ou*, voor *oe*, zie ben. § 65.

§ **58**. In den aan 't Fransch ontleende uitgang *-oen*, *-one*, was de qualiteit der *o* (*oe*), in overeenstemming met de Picardische uitspraak der *o* regelmatig *ôe*; vgl. de rijmen *lioen*, *baroen*, *campioen*, *trinsoen*, *pardoen*, *venisoen*, *saysoen* : *doen* Rein. 1, 1831 en 3400, Tor. 54, 965, 2020, R. v. Mont. 831, 1305, 1593, Mor. 1668, Hl. 17, 150, *baroene*, *prisone* : *(ver)doene* Rein. 1, 1876, Ro. 5017, *cappoen* : *hoen* Rein. 1, 1696, *Dordoene* : *coene* R. v. Mont. 227, *baroenen*, *lyone* : *noene* C. e. El. 1268, Tor. 1170, *paulione* : *grone* Mor. 4383, *gersoen* : *scoen* (plur. van *scoe*) W. 2735, enz. enz.; zie ook § 45. Verbindingen, gelijk *kampyoen*, *saysoen*, *geploen* Rog. 460 en 776, *lioen* : *si vloen* Parth. 2628, *trinsone* : *gone* La. 3, 13842, *barone* : *gone* Ve. 6, 2, La. 4, 6201, *pawelgioene* : *gone* La. 2, 379, enz. enz., getuigen evenwel voor een daarnaast voorkomende uitspraak *ô*.

DE DIPHTHONG *EI*.

§ **59** *a*. Vóór *h*, *w* en *r*, was de Ogerm. *ai*, *ei* (Ags. *â* of *ae*) in het Mnl. zonder uitzondering samengetrokken tot de scherpe *e*; zie b.v. *leen* (oorspr. **laihwan*, vgl. KLUGE *Etym. Wtb.* op *lehen*), *ree*, hert (Ags. *râh*), *gevee*, vijandig (Ags. *fâh*, *gefâh*), *eewe*, wet (Ohd. *êwa*, uit een oorspr. **aiwa*), *vede* en *veete*, vijandschap (Ags. *faehđ*), *deessem* (Ohd. *deismo*, uit een oorspr. **deihsmo*, verwant met *dîhan*, uitzetten), *lewerke* (Ags. *lâwercc*), *seewe*, datief van *see* (Got. *saiwa*), *sneewe*, dat. van *snee* (Got. **snaiwa*), *ere* (Ags. *âr*), *eer*, erts (Got. *aiz*), *eer*, vroeg (Got.

air), *beer*, mannetjesvarken (Ags. *bâr*), *geer*, speer (Ags. *gâr*), *here*, dominus (oorspr. **hairiza*, z. KLUGE *Etym. Wtb.* op *herr*), *mee(r)* (Got. *mais*), *leeren* (Got. *laisjan*), *seer*, smart (Got. *sair*). (Voor de scherpe *e* en voor *ê*, uit *aiw*, met een middenterm *êo*, zie men § 73).

b. Evenzoo ontmoeten we die voc. regelmatig in het praeteritum sing. van de sterke verba der klasse *biten*, als b.v. *beet*, *street*, *screef*, *peep*, enz. (zie voor een uiterst zeldzame dialect. uitzondering *hi bleif*, *screif* Sp. 3⁵, 9, 33 v.; 11, 65 v., *creich*, *bleif*, *bescein*, enz., hier en daar in Ovlg.); en, voorzoover ik heb opgemerkt, in *been*, *deel*, *gheest*, *gheeselen*, *gheheel*, *heeten*, *cleem*, leem, *leeder(e)*, ladder, *leec*, niet geestelijke, *leelijc*, *meest*, *ordeel*, *vordeel*, *reep*, touw, *seel*, touw, *twee*, *vreesen*, *weec*, *wese*, *wrene*, paard, *wreet* (vgl. Ohd. *bein*, *teil*, *geist*, *geisla*, zweep, *heil*, *heizan*, Ags. *clâm*, Ohd. *hleitara*, Mlt. *laicus*, Ohd. *leidlîh*, *meist*, *urteil*, Mhd. *vorteil*, Ohd. *reif*, *seil*, *zwei*, *freisôn*, *weich*, *weiso*, *reinno*, voor een naar het Os. *wrenjo* te vermoeden oorspr. **wreinno*, Ags. *wrâd*), en waarschijnlijk in nog een paar andere woorden.

c. In sommige vormen schijnt de *ei* daarentegen standvastig te zijn bewaard (gewoonlijk, ofschoon niet altijd, onder invloed eener volgende *i*, *î* of *j*); vgl. *arbeit* (Ohd. *arbeit*, verbogen *arbeiti*), de nomina op *-heit* (Ohd. *-heit*, verbogen *-heiti*), *geil* (Ohd. *geil*), *heigher*, reiger (Ohd. *heigir*), *heitte*, hitte (Ohd. *heizî*), *keiser* (Ohd. *keisar*), *cleinsen*, zuiveren (Ags. *claensjan*, uit een oorspr. **clainisôn*, vgl. *Vondel-gr.* de aanm. onder aan pag. 22), *neien*, hinneken (Ags. *hnaegan*, wijzende op een oorspr. **hnaijan*), *seiken*, urineeren (Ohd. *seihin*, oorspr. **saikjan*), *seike*, urine (uit een oorspr. **saikia* of **saika?*; vgl. Mhd. *seiche*, urine), *weigeren* (Ohd. *weigarôn*), *weit*, triticum (Got. *hwaiteis*); en voorts *heie*, hitte (waarschijnlijk uit een ouder **heia;* vgl. het Ohd. *heiôn*, branden), *Meie*, maand (Mhd. *meie*), *(hem) meien*, zich verheugen (Mhd. *meien*), *screien* (Ohd. *screiôn*), waar de *j*, die tusschen de oorspr. *ei* en de volgende voc. was ontwikkeld, het verdwijnen van 't *i*-element der diphthong had verhoed; evenzoo ook *ei*, plur. *eier* (Os. in den dat. s. *eia*, in den plur. gen. *eiiero*), welks tweeklank, in de verbogen casus door *j* beschut, naar 't voorbeeld dezer ook in den nom. en acc. enk. was bewaard gebleven.

d. In zeer vele vormen was echter zoowel de scherpe *ee* (vgl. bov. § 18 en 24) als de *ei* in gebruik (in den eenen meer deze, in den anderen meer die; de eerste intusschen ook niet zelden daar, waar een volgende *i*, *î* of *j* behoudend had kunnen werken). Zoo in: *beide* en *bede*, ambo (Ohd. *peidi*, *beidia*), *beide* en *bede*, het wachten (Mhd. *beite*), *beiden* en *beden*, wachten (Ohd. *beitôn*), *beiten* en *beten*, op de vogeljacht gaan, afstijgen, zich ophouden (Ohd. *beizen*), *breit* en *breet* (Ohd. *breit*), *breiden* en *breden*, verbreiden (Ohd. *breiten*), *deilen* en *delen* (Ohd. *teilen*),

eighen, *eighijn* en *eghen*, *eghijn* (Ohd. *eigin*), *eicke* en *(h)eecke* (Ohd. *eih*), *eiscen* en *eescen* (Ohd. *eiscôn*), vanwaar ook *vreiscen* en *vreescen* (vgl. ben. § 84 *c*), *gheit* en *gheet*, capra (Ohd. *gaiz*, plur. *gaizi*), *heil* en *heel*, subst. (Ohd. *heil*), *heilen* en *heelen* (Ohd. *heilen*), *heilech* en *helech* (Ohd. *heilag*), *heide* en *hede* (Got. *haiþi*), *heiden* en *heden*, *hedin* (Ohd. *heidan*), *cleit* en *cleet* (Ags. *clâđ*), *cleiden* en *cleden* (Ondfr. *cleidan*), *heimelijc* en *hemelijc* (Ohd. *heimilîh*), *cleine* en *clene* (Ohd. *cleini*), *leit* en *leet* (Ohd. *leid*), *(ghe)leiden* en *(ghe)leden* (Ohd. *leiten*), *gheleisten* en *gheleesten* (Ohd. *leisten*), *meineet* en *meeneet* (Ohd. *meineit*), *meinen* en *meenen* (Ohd. *meinen*), *gemeine* en *gemene* (Ohd. *gameini*), *(ghe)meinte* en *(ghe)meente* (Ohd. *gameinida*), *meister* en *meester* (Ohd. *meistar*), *bereit* en *bereet*, *gereit* en *gereet* (Got. *garaids*, Ohd. *reiti*), *be-*, *gereiden* en *be-*, *gereeden* (Got. *garaidjan*), *reiken* en *reken* (Ohd. *reihen*), *reine* en *rene* (Ohd. *hreini*), *reise* en *rese* (Ohd. *reisa*), *reisen* en *resen* (Ohd. *reisôn*), *onderscheit*, *bescheit* en *onderscheet*, *bescheet* (vgl. Ohd. *untarsceid*), *bescheiden* en *besceden* (Mhd. *bescheiden*), *sceide* en *scede*, vagina (Ohd. *sceida*), *seilen* en *selen*, met een *seel*, touw, binden (Got. *-sailjan*), *sceiden* en *sceden* (Ohd. *sceidan*), *sleypen* en *slepen* (Mhd. *sleifen*), *spreiden* en *spreden* (Ohd. *spreitan*), *steinen* en *steenen*, steenigen (Got. *stainjan*), *teiken* en *teken* (Ohd. *zeichan*), *veyghe* en *veghe*, *veech*, den dood nabij (Ohd. *feigi*), *vleysc* en *vleesc* (Ohd. *fleisc*), *weide* en *wede* (Ohd. *weida*), *weinech* en *wenech* (Ohd. *weinag*), *weinen* en *wenen* (Ohd. *weinôn*), *ic*, *hi weit* (z. § 220) en *ic*, *hi weet* (Ohd. *weiz*), *weiven* en *weven*, wuiven (On. *weifa*, draaien, slingeren);

alsmede in *bleick* (b.v. Hl. 25, 128), *bleiken*, bleek worden (b.v. Bl. 215), *ein* (o. a. Bj. 6, 5214, en een paar maal in Ovlg.), *alleine* (o. a. Bj. 1, 1153, 1167), *eit*, *eiden* (b. v. Bm. 4, 75, Bj. 6, 1824, 1965, 2331, 2837, 3531, *(ne)ghein* (o. a. W. 42, 6446), *heit*, warm (o. a. Lorr. 1, 1844; vanwaar *heiten*, warm maken, Sp. 2^4, 12, 134, *heitte*, hitte, La. 2, 4289, 4519), *stein*, *steinen*, *steinijn* (b.v. Limb. 6, 147, Rb. 22373, LvJ. 51, Sp. 2^1, 12, 63), *zweyt* (b.v. Hl. 73, 227, Teest. 3451), *ic*, *hi weit* (z. § 220), en *arbede* (z. *Mnl. Wb.*), *wegerlijc* (o. a. Sp. 4^2, 76, 11), zeer of uiterst zeldzame, bijna uitsluitend in 't rijm gebezigde vormen, naast *bleec*, *bleeken*, *een*, *allene*, *eet*, *(ne)gheen*, *heet*, *heete*, *heeten*, *steen*, *steenen*, *steenijn*, *zweet*, *ic*, *hi weet* en *arbeide*, *weigerlijc* (Ohd. *bleich*, *bleichen*, *ein*, *eino*, *eit*, *nihein*, *heiz*, *heizi*, *heizên*, *stein*, *steinîn*, *sweiz*, *weiz*, *arbeite*, *weigar*).

Voor *dreighen* en *dreghen* (vanwaar *ghedreich* en *ghedreech*) ontbreekt in onze bronnen een volkomen te vertrouwen Ogerm. prototype; want in het Os. *thregian*, Hel. 5369, welks beteek. als „dreigen" alles behalve vaststaat, kan de *e* = een oorspr. *ai*, doch evengoed = een oorspr. *e* zijn geweest.

Opmerk. Natuurlijk is het niet te denken, dat deze dubbele vormen in 't Mnl. overal even gebruikelijk waren. Meer dan waarschijnlijk was de eene meer of uitsluitend hier, de andere meer of uitsluitend daar in zwang. Bij den toestand onzer mss. evenwel, waarop de wijzigende hand van copiïsten, uit verschillende streken, van invloed kan zijn geweest, is zulk een onderscheiding kwalijk met zekerheid vast te stellen. Alleen dit meen ik als vrij gewis te mogen aannemen: dat de vormen, met *ei*, zonder eertijds volgende *i*, *î* of *j*, hoofdzakelijk in 't oostel. Mnl., in 't Brabantsch en 't Beiersch gekleurde Hollandsch thuis hoorden, en die, met *ee*, niettegenstaande een vroeger volgende *i*, *î* of *j*, vooral in 't Westvlaamsch zijn te vinden.

§ **60**. Vormen, waarin een *i* of *j* haar timbre aan de daarvóór staande consonant had medegedeeld, en langs dezen weg achter de *e* („umlaut" der *a* of = oorspr. *e* of *ĭ*) der voorafgaande syllabe een *i* had doen ontwikkelen, waren in het Mnl. niet zeldzaam. We vinden als zoodanig: *eynde* p., *elleinde*, *alleinde* Vm. 2, 383, 150 v., Bj. 2, 178, Lsp. 3, 19, 45, Teest. 2499, v. en n. het meer gewone *ende* (Ohd. *enti*), *ellende* (Ohd. *elilenti*); *seinden* Edew. 708, Tro. 10846, 11066, Al. 1, 905, Rein. 2, 1054, 3368, 3980, 5287, Teest. 744, 1346, Bj. 2, 41; I, bl. 742, 778, Mel. 1689, Dkrb. 46, 48, 71, 102, Bm. 4, 66, Hl. 4, 272, v. en n. het gewone *senden* (Got. *sandjan*); *sceynden* Rein. 2, 942, enz., *sceinde*, schande, Bj. 5, 4914, *mesweinde* Grb. 2, 108; 1, 5402, *beheyndich* Bj. I, bl. 786, *eingel* Tro. 4127, *weilde* Sp. 1^3, 9, 13 v.; 1^4, 31, 54 v.; Rb. 18036 v., 18037 v., Fr. 61, Ovlg. 16, 373, Bm. 2, 60, 16, *weildich* Bj. 2, 1328, Bm. 2, 60, 16, *heilt* R. v. Mont. 526, Sp. 1^3, 9, 14 v., *vreimde* Fr. 3609, 5285, 6865, 9726, *eidel* L. M. v. Lett. N. R. 7, st. 1, bl. 143, vs. 1, en bl. 147, vs. 115, Bm. 2, 66, 130, Fla. 1, 229, v. en n. het normale *scenden* p. (Ohd. *scenten*, oorspr. **scandjan*), *scende* (vgl. Ohd. *scentida*), *meswende* p. (Ohd. *wendî*), *behendich* p. (Mhd. *behende*, uit *bi handi*), *engel* p. (Ohd. *engil*, Got. *aggilus*), *welde* (Ohd. *welida*), *helt* p. (Os. *helið*), *vremde* (Ohd. *framidi*), *edel(e)* (Ohd. *edili*, uit **adili*); *meinsche* HdH. K. 874, 1412, 2090, Dml. 3, 94, 11; 95, 33; 122, 24; 126, 9; Rog. 431, 452, 457, 615, Rkr. 2388, 3311, 4058, 5263, 9060, Am. 1, 1365, 1488, 2768, 3376, 3639, Ro. 623 v., 820 v., 936 v., 2092 v., 4071 v., 4281 v., 6382 v., 10339 v., Br. 200, 222, 372, 547, 1450, enz., *deyncken*, *sceyncken*, *creyncken* Mlp. 1, 3202; 2, 396, 963, 1741, 1742, 2050, 2472, 3437, 3491, 3492, 4184; 4, 659, 660, 2223, 2224, *meyncken* Rein. 2, 4759, v. en n. *mensche* p. (Ohd. *mennisko*), *dencken* (Got. *þagkjan*), *scenken* (Ohd. *scenchin*, oorspr. **scankjan*), *crencken* (oorspr. **krankjan*), *mencken*, p. (vgl. Mnl. *mincken*, verminken, uit **menkian*, **mankjan*, denominatief van *mank*, verminkt); verder *steide(n)*, plur. van *stad*, Lorr. 2, 157, Bm. 2, 71, 222, La. 3, 2324 (z. o.

nog Beest. en Ovlg. p.), *reidene* Bm. 2, 71, 222, *sweiren* Bj. I, bl. 790, *heyr*, leger, Ovl. G. 1, 31, 2640, *vleigel* Fla. 1, 907, v. en n. *stede(n)* (Os. *stedi*, uit **stadi;* vgl. § 277 *b*), *redene* (Ohd. *redina*), *here*, *heer* (Ohd. *heri*, *hari*), *sweren* (Got. *swarjan*), *vlegel* (Ohd. *flegil*); *hi spreict*, *gebreict*, *steict*, *wreict*, *pleicht*, *gheift*, *gheneist*, *leist*, *eit*, *neimt*, *beveilt*, *leicht*, *seicht*, Nb. 2, 349 v., 437 v., 438 v., 444 v., 457 v., 557 v., 589 v., 1599 v., 1701 v., 1950 v., 2238 v., 2280 v., 2423 v., 3577 v.; 5, 57 v., 75 v., 243 v., 1062 v.; 6, 31 v., 519 v.; 7, 213 v.; R. v. Mont. 93, 121, 152, Dram. Poez. 316, 67; 317, 72; 328, 240; Nunoch 53, 251, Fr. 60, 358, 361, 2197, 2863, 3167, 3228, 3506, 4077, 4086, 4246, 5573, 5731, 5894, 6411, 6954, 7202, 9045, 9555, 9812, Ovlg. 29, 85, Beest. pass., enz., en *eitstu*, *du spreics*, *du leiges*, *beweichs*, Fr. 2843, 5872, Bm. 2, 64, 93, Ovlg. 22, 24; 5, 101, v. en n. *hi spreect*, *gebreect* enz., *eetstu* enz. (uit *sprekit*, *gibrekit*, *stekit*, *wrekit*, *plegit*, *gevit*, *ginesit*, *lesit*, *etit*, *nemit*, *bifelhit*, vgl. § 185, *legit*, *segit*, vgl. § 194, *etis*, *sprekis*, *legis*, *biwegis*, vgl. § 185); *heift*, *heit* (vgl. § 129 *c*) Sp. 3^{5}, 9, 16 v.; 2^{1}, 67, 40; 4^{3}, 37, 31; 48, 28; 2^{5}, 14, 105 en 125; W. p., Bj. II, bl. 497, 503, 504, 514, 549, 550, 553, R. v. Mont. 54, 79, 93, 121, 152, 407, 421, 436, 567, Fr. 3758, 7004, Ovlg. 13, 280, Maleg. p., Bl. 2825 v., 3182 v., Dram. Poez. 316, 63; 328, 247; 326, 210; Nu noch 75, 186, 242, Sp. 4^{6}, fragm. vss. 23 en 28; 4^{5}, fragm. vss. 92 en 108, v. en n. *heeft*, *heft* (Ondfr. *hevit*); *hi eist* Rb. p., Sp. p., Nb. p., Fr. p., R. v. Mont. 414, Limb. p., Bj. II, bl. 514, 516, Dml. 3, 109, 254, *hi eis* Sp. 3^{1}, 40, 15; 1^{7}, 68, 38, v. en n. *hi eest*, *ees* (uit *es* + *it* en *is*, de oorspronk. vormen van het pronom. *es*, *et;* vgl. § 2 D en E).

Zie voor een dergelijke Mnl. *ei* WEINHOLD *Mhd. Gr.* § 104.

§ **61**. Doch ook in vormen, waar zulk een vroegere *i* of *j* ontbrak, wordt vaak genoeg een *ei* = oorspr. *e* of *ĭ* aangetroffen; evenwel niet overal of althans vrij algemeen, maar, behalve vóór *ns*, bijna uitsluitend in Brabantsche en oostelijke teksten (waar ook thans zulk een *ei* of een daarmede verwante klank *èë*, d. i. *è* + onduidelijke voc. als naslag, gehoord wordt, b.v. in *leiven* of *lèëven*, voor *leven*). Zie o. a. in Bj. II (oorkonden uit Brabant en Mechelen) *deise*, *leisen*, *geweist*, bl. 504, 505, 513, 548, voor *dese*, *lesen*, *geweest;* in Dram. Poez. 315 en vlgg. *gi spreict*, *veil* 41, 59, 95, 210, en in Nu noch *vergheift* (2de pl.), *vergeiffenesse* 250 en 253, voor *gi spreect* (oorspr. **spreket*, vgl. § 183), *vele*, *vergheeft* (oorspr. **fargevet*, vgl. § 183), *vergeffenesse;* in Lorr. *keile*, *heiten*, 1, 444, 679; 2, 1650, 3108, 4647, voor *kele* (Ohd. *kela*), *eten;* in Ro. ms. D. *ondeiden*, *deise*, *seiker*, *weighen* 513, 576, 580, 574, 1010, 1012, 1022, 1110, voor *ondeden (ondeden)*, *dese*, *seker* (Os. *sicor*), *weghen;* in Bm. 2, 60 en vlgg. *veile*, *gemeite*, *eiten*, *weider*, *onseide*, *deide*, voor *vele* (Os. *filu*),

gemete, plur. van *gemet* (Ohd. *gamez*), *eten* (Os. *etan*), *weder* (Os. *widar*), *onsede* (vgl. Os. *sidu*), *dede* (Os. *deda*); in Bm. 9, 218 en vlgg. *leiven*, *geiven*, *beide*, vraag, *deide*, *weisen*, *deise*, *zeiker* bl. 218, 8, 9 en 56; 219, 16, 18, 19, 26, 45, 53; 220, 57, 62 en 63, voor *leven*, *geven*, *bede* (Ohd. *beta*), *dede*, *wesen*, *dese*, *zeker;* in Bl. ms. B. *veile*, *speilt*, *sceip* 2613, 2626, 2649, voor *vele*, *speelt* (Ohd. *spilot*), *scep;* in Beest., Maleg. en Flandr., *beiven*, *deide*, *deise*, *deigen*, held, *keile*, *leiden*, ledematen, *leiven*, *neiven*, naast, *heilen*, verbergen, *eyten*, *vergheyten*, *geseiten*, *veile*, *geweist*, *heiden*, vandaag, *heine*, henen, *gereiden*, part. van *riden*, *steiken*, enz., pass., voor *beven* (Os. *bibon*), *dede*, *dese*, *degen* (Os. *thegan*), *kele*, *leden* (Ags. *lidu*), *leven* (Ohd. *lebên*), *neven* (Ohd. *in eban*), *helen*, *eten*, *vergheten*, *geseten*, enz.; in Fr. *pleichne*, *hi deit*, *leinen*, *breicnesse*, *ic beveilne*, *heine*, *geanebeidt* 2228, 2661, 2672, 3481, 3998, 8141, 8770, 9130, 9627, 10310, voor *pleechne* (inf. van *pleghen*), *hi dedet* (uit *deda* + *it*), *lenen*, steunen (Os. *hlinon*), *breecnesse*, gebrek, *ic beveelne* (*bifelhu* + *ina*), *hene* (Ohd. *hina*), *geanebeedt* (van *anebeden;* vgl. Ondfr. *bedon*); in R. v. Mont. *si reiden*, *ombeiten*, *geift* (2de pl.), *geifdi*, *geweist*, *leiden*, ledematen, *seiden*, mores, *hi deide* 205, 212, 266, 283, 288, 325, 332, 562, voor het gewone *si reden* (Ohd. *ritun*), *ombeten* (Os. **antbitun*), *geeft*, *geefdi* (Ogerm. **gevet*, vgl. § 183), *leden*, *seden*, *hi dede;* in Al. *ontfeinc*, *veinc*, *heinc*, *gheinc*, *heilt*, *si (ont)heilden*, *sceilden*, *geweist*, *veil*, *du leifs* enz., passim, voor *ontfenc*, *venc*, *henc*, *ghenc*, *helt*, *(ont)helden* (vgl. bov. § 26, opm. 1, en 179 *f*), *scelden*, *geweest*, *vele*, *du leefs* (Os. **lebos*); in Ovlg. *spreiken*, *eiten*, *weiten*, *ic bein*, *pleighic*, *gi sneift*, *gi wreict*, *speilde*, *hi speilt*, *leift*, *ghecreighen*, *ghesceipen*, part. van *sceppen*, *gheleighen*, *ghestreiden*, *veil*, veel, *zeighe*, *weich*, *weirdich*, *useirt*, *studeirde*, *cesseirde*, enz. enz., passim, voor *spreken*, *eten*, *weten*, *ic ben*, *pleghic* (oorspr. **plegu* + *ic*), *gi sneeft* (oorspr. **snevêt* of **snevôt*, vgl. § 22, opm. 4), *gi wreect* (oorspr. **wreket*, vgl. § 183), *speelde* (Os. *spiloda*), *hi speelt*, *leeft* (Ohd. *spilot*, Os. *lebot*), *ghecreghen*, *ghescepen*, *gheleghen*, *ghestreden*, *vele*, *zeghe*, *wech*, *weerdich*, *useert*, *studeerde*, *cesseerde*, enz.; voorts *gi weit*, z. § 220, *ic*, *hi deide*, *deits* W. 2232, Ovl. G. 3, 138, 629, Bj. 2, 2328, Sp. 2[1], 69, 19 en 25 (NB.!!), Rog. 1346, Tro. 8708 v., 8722, *speilen* W. 815, 3853, La. 3, 12418; 4, 1256; *speillieden* Dml. 3, 7, 159, *heilecht* La. 3, 18127, *gi vulmeit* (: *aerbeit*) Rog. 1348, *gheilsucht* Sp. 1[3], 54, 11 en 13 (NB.!!), *zeilscotter* La. 2, 10310, *geweist* Sp. 4[5], fragm. vs. 3, *seynd*, kerkvergadering, Rein. 1, 2740, *steinde*, kreunde, La. 2, 40919, *heinen* Am. 2, 5775, *heinc* Rein. 2, 3567, voor *gi weet* (uit **witud*), *dede*, *deets* (oorspr. *deda* + *is*), *spelen*, *speellieden*, *helecht*, helft (vgl. § 82 *b* en 98 C), *gi vulmeet* (oorspr. **follametet*, vgl. § 183), *gheelsucht*, *selscotter* (vgl. § 126 *z*),

geweest, *sent* (Ohd. *sent*), *steende*, *henen* (Ohd. *hinan*, *henc* (vgl. § 26, opm. 1); enz.

Let ook nog bepaaldelijk op de wisselvormen van *menechsens* (voor *menechsins*, vgl. § 26, opm. 1), *pensen* (Ags. *pinsjan*, *pinsode*, alzoo = een oorspr. **pensôn*), *penitencie*, *rente*, *Wenselijn*, *chens*, *tsens*, schatting (Lat. *census*), *Orliens*, *Lau(we)rens*, *Florens*, *Amiens*, nam. *menechseins* Bvh. 359, *peinsen* pass., *peniteincie* Ro. 4400 v., *reinte* Bm. 2, 417, *Weinselijn* Rkr. 8887, 8908, 8947, 8987, *cheins* Sp. 3^8, 44, 22; 70, 9; 4^3, 29, 28; 3^5, 54, 23; 4^1, 46, 111; 49, 12; Lsp. 2, 15, 49, Bj. 1, 702, 802, 959, Wr. 1, 163, 335, 510, Ro. 19 v., enz., *Orlieins* Sp. 3^7, 3, 3; 3^5, 23, 62; 3^6, 9, 51; 14, 82; 3^8, 62, 62; 4^1, 55, 90; 4^2, 27, 63; 28, 9; *Lau(we)reins* Sp. 3^7, 19, 36; 46, 21; 4^3, 32, 87; 4^2, 22, 67; Rkr. 8901, Lsp. 2, 48, 278 v., 496 v., 635 v., Bm. 6, 314, Bj. 5, 239, Bj. I, bl. 705, *Floreins* Sp. 3^7, 34, 13; 4^3, 29, 50; Rkr. 4553, Bj. I, bl. 390, var. vs. 25, Bj. I, bl. 748, *Amieins* Sp. 4^1, 31, 5, welke, met uitzondering der vijf eerste, in 't bijzonder bij MAERLANT worden aangetroffen. Vgl. voor een dergelijke *ei* uit *e*, in 't Mhd., WEINHOLD § 105.

Opmerk. Onbekend of onzeker is de Ogerm. prototype van *queyncken* (van de oogen gezegd), vlug heen en weer gaan, schitteren, Mlp. 2, 4167; 4, 1935, en *deinsen* pass. (het in *Taalb.* 4, 286, vergelekene *thansjan* is problematisch); alsmede van *gheinster(e)*, vonk, Bm. 10, 53, 70, Vm. 2, 214, *deimster* Ovlg. 26, 1, Rb. 3480 v., I, bl. 178, 15507 v., *veinsen* pass., *weins(ch)*, *weinschen* Sp. 3^1, 34, 54, Ro. 624 v., 10999 v., Am. 2, 6189, 4774, 4748, Dml. 3, 13, 277; 126, 11; 171, 186, *verweindelike*, voortreffelijk, prachtig, *verweinthede*, voortreffelijkheid, pracht, Ro. 12842, La. 1, 10240, en *weyntelen* Rein. 2, 999, 1005, nevens *ghenster*, *deemster* (z. o. § 3, opm.), *vensen* p., *wensc*, *wenschen* (z. o. § 22, opmerk. 4), *verweent*, *verweendelijc*, *verweenthede* pass., *wentelen*, o. a. Rein. 1, 975 en 981; of de *ei* hier al dan niet onder invloed eener *i* of *j* heeft gestaan, moet ik daarom in 't midden laten. *Veinster*, *veinstre* Fr. 613, 8259, Sp. 4^2, 78, 7, Ro. 12692 v., Lsp. 2, 36, 843, Rb. 13760, Mlp. 1, 2554, 2572; 2, 999, 1008, 3135, Am. 1, 4868, Mel. 81 v., W. 1097, Bj. I, bl. 701, Plag. 1251, 1254, Ovl. G. 2, 49, Dkrb. 209, kan berusten op een vorm *fenstar* (vgl. Ohd. *fenstar*), **fenstra* (aan het Lat. *fenéstra* ontleend, doch met veranderd accent), maar evengoed op een grondvorm **fénistar*, *fénistra* (met niet gesyncopeerde en naar gewoonte als *i* uitgesproken Lat. *e*) [1]).

---

[1]) In tegenstelling tot het Ohd. en Mhd. kende onze oudere taal nevens het onzijdig genus van dit woord ook het oorspronkelijker femininum. Vgl. van de bovengenoemde plaatsen o. a. Rb. 13760, Fr. 8259, Mlp. 2, 3135, alsmede *vor enichge venstre*, *tere venstre* Ro. 6825, 11614, 12692, *dure ene glasine venstre* La. 3, 9136,

Voor *geins*, ginds, Sp. 3^6, 14, 81; 3^5, 23, 31; 3^8, 62, 61; 4^1, 55, 89; Wr. 1, 162, 334, Cat. leer. 30, Bl. 1652, en *gens* Sp. 2^3, 22, 1, Bj. 1, 910, Vm. 2, 198, 75, Sto. 3, 1058, enz., zoekt men in onze Ogerm. bronnen tevergeefs naar een te verwachten genit. van plaats **genis*, uit **jenis* (Got. **jainis*).

Beilde Ovlg. 16, 373, Ro. 579 v., *peilgrim*, *-grijn* Ovlg. 29, 84, Huon 1, 1ste col., vs. 23; 3de col., vs. 38; 4, 3de col., vs. 7, kunnen zijn ontwikkeld uit *belde* of *beelde*, *pelgrim* of *peelgrim* (vgl. § 3), en gelijkstaan met de boven in deze § vermelde vormen *gi speilt*, *heilecht*, *ic beveilne*, *veile*, enz., tenzij ze wellicht waren terug te brengen tot een vroeger **beliđi*, **peligrîm*, met wijziging der *i* tot *e*, voor *biliđi*, *piligrîm* (vgl. bov. t. a. pl.).

Omtrent *alleyncsken*, *alleynsken*, *alleynken* (z. *Mnl. Wb.* i. v. *allenkine*), is het niet uit te maken, of de *ei* in de twee eerste vormen uit de *è* van *allen(c)sken* was voortgekomen, dan wel eenvoudig als een *ei* (voor de scherpe *ê*) moet gelden, die uit *alleynken* (i. pl. van *alleenken*) kan zijn ingedrongen, te gelijk met de verwarring van dezen vorm met *allencsken*.

§ **62**. Dialectisch was de *ei:*

in *eiland*, een uit het Friesch ingedrongen vorm; aan een oorspronkelijk Ogerm. **au(w)ia* beantwoordde in 't On. (waar de *au* steeds onder invloed van den „umlaut'' tot *ey* overgegaan en het oude suffix *-ia* in den nom. s. der vrouwel. nomina altijd, in den acc. meestal af- of weggevallen was) een femininum *ey*, eiland; in 't Ags. (waar de *eá*, = een oorspronk. *au*, onder invloed van den „umlaut'', als *ie*, *î* of *ê* werd uitgesproken, de oorspronk. of de uit *i* voortgekomen *j* zich vaak tot *g* had gewijzigd en de voc. in den uitgang van den nom.-acc. s. der vrouwel. substantieven achter een lange syllabe geapocopeerd was) *ieg*, eiland, en, in compositie met *lond*, *îglond*, *êglond*, met gelijke beteek.; in 't Mhd. (waar, na de hier regelmatige syncope der *i*, de *w* tusschen de *ou* der wortellettergreep en de uit *-a* voortgekomen *-e* des uitgangs had moeten behouden blijven) *ouwe*, water, waterland, eiland; terwijl in het Ofri., waar de oorspronk. *au* als *â*, en, onder invloed eener eertijds volgende *j* of *i*, als *ê* wordt teruggevonden, de ontwikkeling mogelijk was van een vorm *êje* (vgl. in dit dial. *heia*, verhoogen, Ohd. *hôhjan*, alzoo = een oorspr. **hauhjan*, *beia*, buigen, On. *beygja*, alzoo = een oorspr. **baugjan*, *ei*, schaap, Ohd. *auwi*, enz.), die, met apocope der *-e*, in het Westerlauwsche *eiland* (z. bij V. Richth. bl. 110, 18, en bl. 436, 25) wordt aangetroffen; in het zuivere Mnl. had de Ondfr. vorm van 't woord natuurlijk *ooi(land)* moeten luiden (vgl. § 64, opm. 2), een benaming, die nog thans voor een in de nabijheid van Nijmegen gelegen streek in gebruik is;

---

tegenover *dat veynster*, *venster*, *ten veinstre*, *venstre* Mlp. 2, 999, 1008; 1, 2572; Ot. 28 v., 83 r., 120 v., 131 v., 133 v., 182 r., Ep. 158 v., Lh. 91 r., enz., Ohd. Mhd. *daz fenstar*, *fenster*.

in *kreye* (d. i. *krei-je*), *(ver)dreyt*, *gheneyt* D. W. 7, 384; 8, 77 en 78, Bj. 5, bi. 589, Bm. 8, 238, var. vs. 19 (in Limb. of Oostbrab. teksten), *neyen* (d. i. *nei-jen*) Hl. 4, 490 v., *dreyen* (d. i. *drei-jen*) Hl. 4, 250, *dreide*, *verdreyen* Rein. 2, 5610, 6836 v., *weyen* (d. i. *wei-jen*) Segh. 5030 v., Hl. 39, 67, Rein. 2, 6835, *weide* Rein. 2, 5361, *meyen*, *meyer* (d. i. *mei-jen*, *mei-jer*) Hl. 20, 206, *seit* Hl. 97, 376 v., *bespreyen* (d. i. *besprei-jen*), bestrooien, Hl. 38, 55, en *be-*, *ghespreit*, bestrooid, Hl. 96, 9 en v., 97, 375 v. (in Holl. teksten), voor het normale *kraeye*, *(ver)draeyt*, *ghenaeit*, *naeyen*, *draeyen*, *waeien*, *maeien*, *maeyer*, *saeit*, *(be)spraeyen*, *bespräit*, (be)strooien, (be)strooid (zie voor 't laatste o. a. Edew. 288, 472, Ve. 8, 3, Bj. 6, 5287, Ro. 1600, Lsp. 3, 14, 263; 4, 9, 73; 2, 36, 74; 44, 522, Ovl. G. 3, 105, 47 v., enz.), met *ae* = oorspr. *â* (vgl. Ohd. *krâja*, *nâhjan*, *drâjan*, *wâjan*, *mâjan*, *sâjan*, Mhd. *spraejan*). Uit een rijm, als *ghespreit* (: *vercleit*) Hl. 96, 9, blijkt de waarde van die diphthong, wier genesis begrijpelijk is: 1⁰ uit den „umlaut" der oorspr. *â* tot *ê* (vgl. bov. § 21) en de ontwikkeling eener *i* achter die voc. (het een zoowel als 't ander onder invloed der volgende *j*); 2⁰ uit den overgang dezer *ê* + *ĭ* tot *ei*, d. i. *è* + *ĭ*.

§ **63**. Van de *ei*'s in vreemde aan 't Ofra. ontleende woorden verdienen vermelding:

a. die, welke op een vroegere uitspraak der *é* als *ei* berusten (vgl. *contreie*, *conreier*, bij BURGUY nevens *contrée*, *conréer*), b.v. in *contreie*, *conreien* en *conreiden*, een paard schoonmaken, roskammen (de laatste vorm, met *d*, onder invloed van *bereiden*), o. a. W. 1385, Ovl. G. 1, 16, 1334, Ferg. 1255, Limb. 10, 592, en *meleie*, gevecht, *poreye*, prei, *valleie*, *greien*, bevallen, te vergelijken met een Ofra. **meleie*, **po(i)reie*, **valleie*, **greier*, enz., dat totnogtoe wel niet is aangewezen, doch, in verband met de zooeven genoemde wisselvormen, gerustelijk naast *melée*, *poirée*, *vallée*, *gréer*, enz. mag worden aangenomen; voorts in woorden op *-teit*, gelijk *citeit*, stad, *planteit*, *prioreit*, klooster, enz. (Ofra. *-teit*, n. *-té*);

b. die, welke aan *ai* beantwoorden, zooals in *paleis*, *eise*, gemak, o. a. Limb. 7, 145, *eise*, op zijn gemak, o. a. Limb. 4, 1600, *wambeys*, kleedingstuk, o. a. Heelu 6252, 8867, Limb. 10, 422, Versl. e. M. 3, 65, 325, *forneys*, oven, o. a. Dd. 1, 220, *casteleyn*, *peisteren*, doen grazen, grazen, *quarteine*, derdendaagsche koorts, *quinteine*, een bestanddeel van het toornooi, *pleit*, *plein*, *keitijf*, *grein*, *soverein*, *vilein*, *Romein*, *Lorrein*, enz. (Ofra. *palais*, *aise*, *wambais*, *fornais*, *castelain*, *paistre*, *quartaine*, *quintaine*, *plait*, *plain*, *caitif*, *grain*, *soverain*, *vilain*, *Romain*, *Lorrain*, enz.);

c. die, welke op een dialectische als *ei* uitgesproken *e*, vóór *l*, berusten, als in *cateil*, roerende bezitting (vee), o. a. Rkr. 3304, uit een Ofra. *cateil*, n. *catel*, en *scalmeide* (met epenthet. *d*, vgl. § 133), uit een Ofra.

chalemelle, dialect. **chalemei(l)je*, achter welks *ei* de *l* bij de ontleening wegens haar zwakke uitspraak blijkbaar niet was vernomen;

d. die, welke tot een dialectische *ei* = *oi* zijn terug te brengen (vgl. b.v. *torneier* bij BURGUY, nevens *tornoier*), als in *vernei*, verdriet, Sp. 2^3, 3, 34; 21, 89; 30, 85, *verneyen*, verdrieten, Sp. 2^3, 44, 249 (met het Germ. praefix *ver*, in pl. van de Rom. *a*, *e;* vgl. *vernoy*, *vernoyen*, in § 57), *peye*, pui, Am. 2, 1544, *heyke(n)*, huik, Rog. 451, Gc. 490, Vl. 1, 222, voor welke vormen, in verband met die dialectische eigenaardigheid, nevens het gewone *anoi*, *anoier*, *poie* en **hoique* (vgl. § 80 en opm. 3 aldaar), een Picardisch **anei*, **aneier*, **peie*, **heique* moet ondersteld worden.

Opmerk. Overgang van *ei* tot *ee* is natuurlijk bij deze vormen niet te verwachten. *Fornesen*, Segh. 10347, kan daarom slechts als een concessie aan 't rijm (*desen*) worden beschouwd.

DE DIPHTHONGEN *OU* EN *AEU.*

§ **64**. De Mnl. *ou* (ook gespeld met *au* of, vóór *w*, met *a* of *o*) beantwoordde in den regel òf aan een vroegeren tweeklank *au*, *ou*, vóór *w* (vgl. bov. § 33), òf aan een vroegere *û*, *iu* of *iu* (uit *îw*, vgl. § 44), òf aan een ouder *ol*, *al*, vóór *d* of *t*. Zie b.v.:

a. de verbogen vormen van *dou*, nam. *douwes*, *douwe* (Mhd. *touwes*, *touwe*); (*in den*) *strowe*, in het stroo, Sp. 4^2, 45, 34 (vgl. Mhd. *strouwes* in genit., *strouwe* in dativo); *houwen*, *scouwen*, *vrouwe*, *vroude*, vreugde (Ohd. *hauwan*, *scauwôn*, *frouwa*, *frouwida*); de praeterita *blou*, *brou*, *(be)rou* (spelling voor *blouw*, *brouw*, *berouw;* vgl. het praes. *bluwen*, *bruwen*, *beruwen*, ben. onder *b*, en z. § 170); *crauwen*, krabben, o. a. Sp. 4^3, 23, 34 (Ohd. *crouwôn*); alsmede *touwen*, maken, uitrusten, Ferg. 928, Bl. 880, Bj. 6, 11714, 11084, enz., *bedouwen*, *verdouwen*, wegkwijnen, Fr. 8462, Mart. 1, 454 en v.; 2, 77, *clouwen*, krabben, Rein. 2, 5122, Sprw. 314, 710, *gouwe*, landstreek (in *Henegouwen*, enz.), *strouwen*, spargere, V. Vrouw. e. M. 7, 2, Bj. 6, 76, *(ver)vrouwen*, verheugen, Limb. 10, 13, Vm. 2, 401, 16, Plag. 680, Gd. 9, 1; 121, 12; D. B. Reg. 1, c. 1, enz., *couwe*, kooi, Bj. 6, 2248, 3948, V. Vrouw. e. M. 7, 1, waarover dadelijk ben. in opm. 1;

b. *grouwen* Nu noch 123, 132, Ovl. G. 3, 123, 258, *nauwe*, *nouwe*, nieuw, Wr. 1, 36, Ro. 1108 v., 1750 v., Hl. 79, 386 v., Grb. 1, 119 v., Chr. 822, Mlp. 4, 202 v., Ve. 1, 23 (waar in pl. v. *neuwe* te lezen is *nouwe* : *rouwe*), Rkr. 8744, Al. 8, 1093, *scouwen*, vreezen, Mlp. 2, 8 v.,

Ovl. G. 3, 114, 100 en 120; 115, 228; 118, 492; 123, 311; 127, 254; *trouwen* Sp. 3^{7}, 23, 18; 4^{3}, 7, 43; 4^{2}, 77, 88; 3^{6}, 48, 93; Tro. 3767, La. 3, 12806, 18214, 18224, Lsp. 3, c. 42 opschr.; 2, 44, 238, enz., *bouwen* p., *douwen* Nu noch 125, Nb. 10, 657 v., 647 v.; 12, 936, *blouwen* Sp. 2^{2}, 4, 55; 25, 54; 41, 66; W. 9211, 9223, Sp. 3^{8}, 30, 63; 4^{2}, 77, 86; La. 3, 6924, enz., *brouwen* pass., *rouwen* passim., *rouwe*, *berou* (spell. voor *berouw*), pass., *kouwen*, *kauwen* Nhl. 31 v., Nb. 10, 675 v., Sto. 7, 1170, enz., *trouwe*, *getrouwe* pass., *spouwen* Rb. 22122, *wouwe* Nb. 3, 2536 v., 2546 v., *snouwen*, sneeuwen, Som. e. W. 281, *houwen*, marier, Lans. v. Den. 745, 823, voor en naast *gruwen*, *nuwe*, *scuwen*, *truwen* enz. (z. § 44); evenzoo voor en naast een oorspronkelijker *juwer*, gen. van *gi*, en *ju*, possessief (voor *juw*, uit *juwe*, z. § 333 en 342), de vormen *jouwer* en *jou* (z. t. a. pl.), die weder het voorbeeld gaven voor de ontwikkeling van *jou*, dat. en acc., ook zonder een volgende *w*, uit *ju* (z. § 333);

c. *bout*, subst. (Ohd. *bolz*), *bout*, adj. (Os. *bald*), *gout* (Os. *gold*), *houden* (Os. *haldan*), *houde*, snel (Ohd. *halto*), *hout*, gunstig gezind (Os. *hold*), *houten*, hinken (vgl. Os. *halt*, hinkend), *cout* (Os. *kald*), *moude*, aarde (Ags. *molde*), *out* (Os. *ald*), *outaer* (Os. *alteri*), *sout*, voedingsmiddel (Os. *salt*), *sout*, soldij (Ofra. *solde*), *soudije* (Ofra. *soldie*), *soudier*, en vandaar *soudenier* (Ofra. *soldier*), *soude*, praeter. van *sullen* (Os. *skolda*), *smout* (Ohd. *smalz*), *spouden*, splijten (Ohd. *spaltan*), *stout* (Ohd. *stolz*), *vouden*, plicare (Got. *falþan*), *-voud*, in *eenvoud*, *twivout*, *drievout*, enz. (Os. *-fald*), *woude*, praeter. v. *willen* (Os. *wolda*), *wouden*, besturen (Os. *waldan*); voorts *gout*, *gouden*, *gegouden*, *smout*, *smouten*, *gesmouten*, *scout*, *scouden*, *gescouden*, verbogen vormen van *gelden*, *smelten*, *scelden* (voor *scolt*, *scolden* enz., z. § 146 *a*), en *ghedout*, *scout* (voor *ghedolt*, *scolt*, z. § 275, opm. 1).

Opmerk. 1 (bij *a*). Natuurlijk was het alleen de invloed der *w*, die bij *douwes*, *douwe*, *houwen*, enz. behoudend op de voorafgaande *ŭ* der diphthong *ou* werkte en dat tweede bestanddeel verhinderde, gelijk bij al de andere oorspronk. *ou*'s, met de voorafgaande *o* samen te smelten (vgl. § 44). Ontbrak deze *w*, dan was op phonetischen weg alleen de genesis van een scherpe *oo* mogelijk. Vandaar tegenover bovengenoemd *strowe* de onverbogen vorm *stro*, *stroe* Rein. 2, 5711, Luc. 5078, Rb. 27618, 28784, W. 4056, Bm. 6, 311 (Ohd. *strô*, uit **strou*); tegenover het gedeclin. adject. *rouwe*, *rawe* Nb. 1, 286, Rokr. 108 (Mhd. *rouwe*), een onverbogen *ro*, *roe*, niet gekookt, Nb. 1, 391; 5, 819; Sp. 4^{1}, 3, 61; 4^{2}, 2; 54; Rein. 2, 7493, Parth. 2848, Sp. 2^{2}, 14, 9, Lsp. 3, 3, 1067, Sprw. 389, HdH. 995 (Ohd. *rô*, uit **rou*); en in 't Ohd. als nom. s. *tô* (in *militô*, meeldauw, uit een oorspr. **tou*, **dou*), tegenover den genit.

Institute of Mediaeval Studies
CAMPBELL COLLECTION

touwes, dat. *touwe*, Mnl. *douwes*, *douwe* [1]). Vindt men daarnaast ook een Mnl. *rou* (b.v. in *rou vleesch* Rb. 16542, *rou*, praedicatief, Sp. 3^2, 48, 48), en regelmatig in den nom.-acc. *dau*, *dou* (vgl. reeds Ohd. *tau*, *tou*), dan mogen we die vormen natuurlijk alleen als indringers uit de verbogen casus beschouwen; (vgl. ook omgekeerd *stroes*, in genitivo, Rb. 28784 v., Sp. 1^7, 67, 80, *stroe*, in dativo, Sto. 9, 905, in pl. v. *strouwes*, *strowe*, onder invloed des nominatiefs).

Dergelijke dubbele ontwikkeling ontmoeten we ook bij de zwakke verba, op *-jan*, met een oorspronk. wortelklinker *au*. Gelijk ben. in § 194 zal worden aangetoond, kenmerkte zich in het westel. Ogerm. bij de vervoeging der verba, met genoemd suffix, de 2de en 3de p. s. praes. indicat., de imperat. enk., het praeteritum en 't partic. perf. door de afwezigheid der *j* in den uitgang, zoodat b.v. van een oorspronk. **fraujan* (dat zich naar het Ohd. praeterit. *frouwita*, het part. *gifrouwit*, enz. laat opmaken) eertijds de 2de en 3de p. s. praes. indicat. **frauwis*, **frauwid*, de imperat. enk. **frauwi*, het imprf. **frauwida*, en het part. **frauwid* (met *w* ter aanvulling van den hiaat) moeten hebben geluid, tegenover **frauju*, als 1sten p. s., **fraujum*, **fraujed*, **fraujand* als mv. van 't praes. indicat., **fraujan* als infinit., **fraujandi* als part. praes., enz. Aan de vormen der eerste soort zou regelmatig een Mnl. *du vrouwes*, *hi vrouwet*, *vrouwe*, *vrou(we)de*, *gevrou(we)t*, aan die der andere een Mnl. *ic vroje*, *wi*, *si vrojen*, *gi vrojet*, *vrojen*, *vrojende*, enz. beantwoorden. Blijkbaar werden echter in dit dialect beide categorieën niet meer uit elkaar gehouden, en bezigde men vaak een vorm, met *ou(w)*, waar oorspronk. die, met *o(j)*, thuis hoorde of omgekeerd, zooals kan blijken uit de gestadige wisseling tusschen bovengenoemd *(ver)vrouwen* en *vervroyen*, *verfroyen* Sp. 1^1, 49, 4, W. 2508, 2792, IV Mart. 576, Bm. 5, 79, 82; 9, 152; Hl. 27, 75; 62, 10; Limb. 1, 222; 2, 1230; Parth. 7907, Ro. 7927, 9478, S. le Roy 150, Bvh. 128 v., Versl. e. M. 3, 66, 351, enz. (waarnaast ook *verfrayen*, vroolijk maken, zijn, z. bov. § 16); tusschen *bedouwen*, *verdouwen* (z. bov.) en *(ver)doyen*, verkwijnen, Ro. 4534, HdH. K. 1059, Parth. 4034, 6674, 7301, Sp. 4^2, 85, 73, enz. (vgl. het Ohd. *douwan* en het Os. *dôjan*, beide wijzende op een ouder **daujan*); *strouwen* (z. bov.) en *stroyen* Rb. 25043, Hl. 76, 288; 94, 84, enz. (vgl. het Ohd. praeter. *strewita*, den 3^{den} p. s. praes. ind. *strewit*, enz., wijzende op een ouder **straujan*); *touwen* (z. bov.) en *toyen*, dat, zoover mij bekend is, wel niet in Dietsche bronnen wordt aangetroffen, maar desniettemin niets anders dan een zeer oude vorm

[1]) Evenzoo hadden de verbogen vormen van *vroe* (Ohd. *frô*, *frao*, oorspr. **frau*), wanneer ze in 't Mnl. nog in gebruik waren geweest, *vrouwes*, *vrouwe*, *vrouwer* moeten luiden (vgl. Ohd. *frauuêr*, *frauues*, *frouuen*, enz., d. i. *frauwêr*, *frauwes*, *frouwen*, enz.).

kan zijn (KIL. vermeldt *toyen*, ornare; vgl. het Got. *taujan*); *clouwen* (z. bov.) eñ *cloyen*, krabben, Rein. 2, 5122 v., Vm. 1, 83, 35 (naar een te vermoeden Ogerm. **claujan*).

In den Ogerm. aan het Lat. *cavea* ontleenden vorm **kauwja* hadden beide halfklinkers onder elkaar met afwisselende kans strijd gevoerd; we vinden in het Dietsch zoowel *couwe* (z. bov.), uit **kauwa* (met ondergang der *j*), als *coye* Teest. 456, IV Mart. 589, Bj. 5, 3200, uit **kôja* (met ondergang der *w*).

Men lette verder nog: op een bij KIL. te vinden en buiten kijf evenzeer Mnl. nom.-acc. *houwe* (Got. *hawi*, spelling voor *hauwi*), naast den dat. *hoye* IV Mart. 582, Rein. 2, 4748 (Got. *hauja*), waarnaar zich een nieuwe nom.-acc. *hoi*, *hoy* Rein. 2, 6534, Bm. 6, 311, 313, 317, had gevormd; op *gouwe* (z. bov., Ohd. *gouwi*, Got. *gawi*, spell. voor *gauwi*), naast een te vermoeden Mnl. gen. **goyes* en dat. **goye* (Got. *gaujis*, *gauja*), welke de ontwikkeling hadden veroorzaakt van een nieuwen als geograph. benaming gebezigden nom.-acc. *Gooi*; op *louwen*, leer bereiden, V. Vr. e. M. 7, 10, naast een eveneens als ouden vorm aan 't Mnl. toe te kennen *loyen* (z. KIL.), beide berustende op een aan te nemen Ogerm. **laujan*, het denominatief van een grondwoord **lou*, looistof (Mhd. *lô*).

Opmerk. 2 (bij *b*). Naast het oorspronkelijk niet-Germaansche *balju*, *baeliu*, *baelju* (Middellat. *baillivus*) was nu en dan, b.v. Vm. 2, 364, Ovlg. 340, 739; 350, 1047; 351, 1061, 1071, 1082; 352, 1094, enz., ook *baljou*, *baelyou* in gebruik (met een in de verbogen casus *baljouwes*, *baljouwe*, phonetisch ontwikkelden en vandaar in de onverbogen naamvallen gedrongen tweeklank), een vorm, die wegens de genesis zijner *ou* uit een vocaal, waaraan alleen de *ū̂*-klank KAN zijn eigen geweest, het bewijs levert, dat die diphthong ook in *grouwen*, *bouwen*, *kouwen*, enz. onder den invloed eener *w* is voortgekomen uit een alreede als *ū̂* en niet meer als *û* uitgesproken *ue*, *u* [1]).

Tusschen het gewone Mnl. *iewaer*, *iewer*, ergens (Ohd. *iowâr*, oorspr. **êo-hwâr*, eig. „waar immer", z. § 73), met de navolging daarvan *niewaer*, *niewer*, nergens, ter eene, en het zeldzame *auer*, ergens, *nouwer*, nergens, Luc. 3822, 4195, 4208, Nb. 12, 294, Hl. 15, 14 en 56; 17, 176

---

[1]) Deelt zich tijdens het voortbrengen der *ū̂* de voor een volgende *w* vereischte stand der tong reeds aan dit orgaan mede, dan wordt de anders voor genoemde voc. eenigszins naar voren gebrachte lingua flink naar achteren getrokken en in den stand gebracht, die het uitspreken eener *o* en *ŭ* (het tweede bestanddeel der *ou*) mogelijk maakt. Men vereenige slechts, om dit te controleeren, den voor de hedendaagsche dialectische *uu*, b.v. in *duvel*, *huus*, en den voor *w* vereischten stand der spraakorganen, d. i. men trachte op hetzelfde moment een zoodanige *uu* en een *w* voort te brengen; het produkt van deze combinatie is dan, gelijk men zal bemerken, geen *uu*, maar een *ou*.

(in 't Nieuwwvl. *auwers*, *nauwers*) ter andere zijde, moet eertijds noodzakelijk als tusschentrap een vorm **(n)uwer* aanwezig zijn geweest, die zich laat vergelijken met het Mndd. *nû*, nooit, den wisselvorm van *nie* (Os. *nio*, uit **nêo*, vgl. de aangehaalde §). Vanwaar deze *û*-klank? De letterverbinding *aiw* was eertijds in den regel, met samentrekking der diphthong tot *ê* en vocaliseering der *w* tot *o*, *êo* en bij voortgezette wijziging in 't Mnl. *ê*, *è* of *ie* geworden (z. § 73). In plaats van *êo* had ze zich echter evengoed, bij overgang der *w* tot *ŭ* (vgl. b.v. het Os. *sêu*, *snêu*, naast *sêo*, *snêo*, Got. *saiws*, *snaiws*), tot *êu* kunnen ontwikkelen, en op die wijze bij samensmelting, met een middenterm *eu*, *iu*, een Mnl. voc. *û* moeten opleveren, die trouwens niet alleen in het bovengenoemde **(n)uwer* is waar te nemen, maar hoogstdenkelijk ook mag herkend worden in het zeldzame *hu*, hoe, Sp. 2^2, 57, 215, Ro. 4936, 7460, 8306, Segh. 8087, 9069, als het produkt van een dergelijk **hwiu*, den wisselvorm van *hweo* (uit **hwêo*, Got. *hwaiwa*), dat aan het Dietsche *wie*, hoe, ten grondslag heeft gelegen (vgl. § 73).

Opmerk. 3 (bij *b*). In een paar vormen, waar men *u*, *ue* in pl. v. het OORSPRONK. *ou* aantreft, is kennelijk alleen analogie werkzaam geweest. Naar 't voorbeeld toch van *gruwen* naast *grouwen*, van *scuwen*, vreezen, n. *scouwen*, van *kuwen* n. *kouwen*, enz., had men nevens *scouwen*, zien, p., *knauwen*, Sp. 4^3, 27, 35 (Ohd. *scouwôn*, Ndd. *knauen*), gereedelijk een vorm *scuwen*, zien, Dd. 2, 2110 (r.), Cl. 2, en *knuwen* Bm. 6, 420, 47, kunnen fabriceeren. Ditzelfde voor het dialectische *vruwe* Sp. 1^7, 52, 33 v.; 53, 3 v., 56 v. en 78 v.; 60, 158 v.; 61, 48 v., naast *vrouwe* (Ohd. *frouwa*) aan te nemen, verbiedt echter de Os. wisselvorm *frûa* Bed. 6, On. *frû*.

Opmerk. 4 (bij *c*). Uitzonderingen op het onder *c* behandelde klankproces neemt men in het zuivere Mnl. alleen waar in eigennamen, b.v. in *Lupolt* Sp. 4^2, 45, 9 en 123, *Adelbolt* Sp. 4^2, 34, 21, *Arolt* Sp. 4^2, 65, 73; 66, 21 en 62; 67, 1, enz. (nevens *Lupout* Sp. 4^2, 45, opschr., *Adelbout* Sp. 4^2, 32, 3, *Arout* Sp. 4^2, 65, 55; 66, 79 en 95, *Arnout* Sp. 4^2, 68, 73; 82, 30; 74, 35, enz. enz.), alsmede in de hoofdtijden der bovengenoemde verba, waar *galt*, *golden*, *gegolden*, *scalt*, *scolden*, *gescolden*, *smalt*, *smolten*, *gesmolten*, naast *gout*, *gouden* enz. werden gebezigd, onder invloed van de *ld*, *lt* der praesensvormen; van *beswelten*, in onmacht vallen, schijnt zelfs alleen *beswalt* (geen *beswout*) in gebruik te zijn geweest (vgl. § 146 *a*).

In oostel. Mnl. teksten was *ol* (*al*) evenwel sporadisch, ook buiten de bovengenoemde gevallen, bewaard; we vinden b.v. in D.W. 7, 34 vlgg. (stichtingsbr. v. het klooster te Venray, in Limb.), Al., Mspr., fgs., Vb., Pass., Pb., Bw., Bs., Ovlg., *wolde*, *solde*, *olt*, *halden*, *gehalden*, *salt*,

gesalten, adjectiva op *-voldich*, *colt*, *golt*, *scolder*, *gewalt*, en nog een paar dergelijke vormen. *Gewalt* leest men zelfs in Bj. 6, 4312, alsook in Mlp. 1, 1528 (op de laatste plaats onder Beierschen invloed).

De passim aan te treffen vormen *houde*, genade, genegenheid, trouw, *goudijn*, *goudin*, *gouden*, en *houtijn*, *houtin* (b.v. Ro. 879 v.), *houten*, naast het even gewone *hulde* (Os. *huldi*), *guldijn*, *guldin*, *gulden* (Ohd. *guldîn*), en het zeldzamer *hultin*, *hulten* (Ogerm. **hultîn*), waren natuurlijk ontstaan onder den invloed van *hout*, gunstig gezind, *gout* en *hout;* (vgl. voor de *ù* § 36 *a*). Evenzoo *oude* en *coude*, ouderdom, naar het voorbeeld van *out* en *cout*, in pl. van een oorspronkelijk in het hedendaagsche Westvl. (z. DE BO) nog bewaarde *elde*, *kelde* (Os. *eldi*, Mhd. *kelte* = oorspr. **eldî*, **keldî*, uit **aldî*, **kaldî*); en *-voudig*, naar *-vout* (z. bov.), nevens *-vuldich*, met *ù*, uit *ò*, vóór *l* (z. bov. § 37).

Van den phonetischen middenterm *oul*, welke eenmaal tusschen deze *ou* en *ol* heeft ingelegen, ontmoeten we nog een spoor in de vormen *Woultre* en *Arnoult* Bj. II, 551, Grb. 1, 1168 v., 1175 v., 1709 v., 1850 v., 1851 v., 1888 v., 4104; 2, 3491, 3503, 3544, 3567, 3522, 3578, 4101 v., 4134 v., 4743 v., 5648 v., en voorts p. aldaar.

Opmerk. 5. Voor de *ou* in het praeter. pl. *blouwen*, *(be)rouwen*, *brouwen*, en het partic. *geblouwen*, *berouwen*, *gebrouwen*, zie § 170.

§ **65**. De *ou*, welke hedendaags in 't Westvlaamsch en de andere westelijke Saksische dialecten (in 't Zeeuwsch en het zoogenaamde Strandhollandsch) vóór een labiaal of gutturaal in plaats van den tweeklank *òe* wordt vernomen, was evenzeer in de Mnl. periode reeds in gebruik. Dat bewijst ons de herhaaldelijk voorkomende spelling *roupen*, *behouf*, *behouven*, *ouver*, *bloume*, *roum*, *vlouken*, *brouck*, *douck*, *souken*, *wrougen*, *drouch*, *genouch*, *slouch*, enz. (voor *roepen*, *behoef*, *behoeven*, *oever*, *bloeme*, *roem*, *vloeken*, enz.), in werken van Westvlaamschen oorsprong, ja zelfs nu en dan in die van Brabantsche, Oostvlaamsche en Hollandsche auteurs (hier evenwel vermoedelijk van de hand eens Westsaksischen afschrijvers).

Opmerk. Het tegenwoordige Westvlaamsch kent zoodanige *ou* ook vóór *s* (z. DE BO op *ou*), en misschien mogen we die eigenaardigheid ook alreede in een oudere periode aan dit dialect toekennen. Dan ware in verband hiermede het subst. *oust*, de maand Augustus en oogst, Rb. 13213, 15015, 20848, 23390, 23405, 23529, 33450, 33530, Sp. 2[5], 14, 174, Nb. 3, 3324 v., Fr. 7970, Vm. 3, 62 en 63, Rkr. 8901, Bj. II, bl. 501, 505, 552, enz. (vanwaar *ousten*, oogsten, Rb. 23063), terug te brengen tot een aan het Ofra. *aoust* ontleenden vorm *oest* (als *oeste* : *woeste*, *moeste*) Vẹ. 4, 44, Sto. 6, 683 en 907, terwijl de andere wisselvormen van dat nomen zich zouden laten verklaren: *(h)oghest*, *oeghest*, *hoechgest* (vgl. § 110), *oechst* Ve. 5, 52, Sp. 2[6], 9, 52, Rb. 8835 v., 33450 v.,

LvJ. 78, Nb. 3, 3325, als voortgevloeid uit het Lat. *augustus* (Mhd. *ougest*); *(h)ougst*, *ouxt* Lsp. 3, 26, 134 v., Vm. 3, 433, D. B. Lev. c. 23 (vanwaar *ougesten*, *ouxten* Sp. 3^{6}, 16, 110, D. B. Lev. c. 23), als een gevolg der vermenging van *oust* en *oghest; oeust* Rb. 20848 v., 23529 v., zoo de *oeu* hier ten minste als spelling voor *ôe* + onduidel. voc. mag gelden, en *ouest* Rb. 33450 v., 15015 v., 8835 v., als *oest* en *oust*, met een van *oghest* overgenomen uitgang *-est.*

Of zou wellicht de *o(e)* van *(h)oghest*, *oeghest*, enz. ten deele tevens een spelling zijn geweest voor *ôe*, zoodat onder deze vormen ook wel een met het Nnl. *oegst* overeenstemmend *ôeghest* school? In dat geval had natuurlijk de gang der klankwijzigingen gedeeltelijk anders kunnen zijn; dan had dit *ôeghest*, het produkt eener verwarring van *oghest* (met scherpe *oo*) en *ôest*, met vervanging der *ôe* door *ou* den vorm *(h)ougst*, *ouxt*, en dit laatste, met assimilatie (vgl. § 126 *w*), den vorm *oust* kunnen opleveren. Een beslissing in dezen is kwalijk te nemen. Alleen wijs ik op de omstandigheid, dat een rijm, 'twelk de uitspraak *ôeghest* bewijst, totnogtoe niet is aangewezen. En zou daarenboven de gènesis van *oegst* onvoorwaardelijk van ouden datum moeten zijn?

Waar *oest* buiten het rijm staat, b.v. Rb. 23529 v., 20848 v., 1265, 8835, 13213 v., 15015 v., Nb. 2, 1097; 3, 3324 v., Praet 682, 686, 2948, Hl. 49, 108 en 122; 118, 66, is het niet uit te maken, of het woord met de diphth. *ôe* moet worden gelezen (= bovenstaand *oeste* : *woeste*), dan wel met scherpe *oo* (= *oost*, uit *oogst*, vgl. § 126 *w*).

Opmerk. 2. Let wel op de merkwaardige vormen: *grouf*, *grouvelike*, dik, overvloedig, Sp. 1^{3}, 40, 33 v.; 1^{6}, 19, 22; 1^{7}, 67, 60; 3^{1}, 8, 11; 3^{5}, 53, 10; 3^{6}, 45, 6; 4^{1}, 2, 13 en 15; 57, 2; 4^{2}, 51, 19; Nb. 4, 871; 9, 160; Al. 8, 93 en 887, Rb. 15066 v., Am. 1, 3370, enz., en *groef* (: *boef*, v. *behoef*) Nb. 2, 2055 v., 2798 v.; 4, 871 v.; 5, 215 v.; 6, 764 v.; 9, 160 v.; Dml. 3, 127, 22, Rb. 15066, enz., welke tot een oorspronk. **grôf* zijn terug te brengen, dat in onze Ogerm. niet wordt aangetroffen en gewis zonderling genoeg alleen staat tegenover het Ohd. Mhd. *g(e)rob*, Mnl. *grof*, o. a. Nb. 2, 2055 v., 2798; 5, 215 v.; 6, 764 v.; 4, 871 v.; Ro. 6473, Sp. 1^{3}, 51, 20; 3^{3}, 15, 5; La. 4, 3932, Taalmag. 3, 186, 78, enz.;

en op *towe*, *touwe* Heelu bl. 571, Glor. v. Br. 1056, Vm. 2, 245, 246, 249, *ic dowe*, *howe* Heelu bl. 571, *doun* Vm. 2, 249, *(si) mouten*, Vm. 2, 247, voor *toe*, *ic doe*, *hoe*, *doen*, *moeten*, alzoo met *ou*, in pl. v. *oe*, ook wanneer er geen labiaal of gutturaal volgde.

§ **66.** Opmerkelijk is de *ou* in *moudere* pr. 33*, *mouchte* Vm. 2, 249, *wrouchte* Vm. 2, 359, *vlouchtich* La. 2, 7657, *vrouchten*, vreezen, Parth. 1547, en *mourwe* Vm. 1, 397, 101 (voor *moder*, slik, z. ben. § 113, *mochte*, *wrochte*, enz.); en in de vreemde woorden *scouf-*

fieren, *scouffieringhe* Mel. 1248 v., Lsp. 2, 58, 197; 3, 3, 27 v.; 41, 138 v., 140 v.; 12, 161; Bm. 6, 180, Rb. 32183 v., *souffisant* Bm. 8, 93, Gc. 345, 352, 354, *soufficiantelike* Vm. 2, 371, *prouffijt*, *prouffit* Bm. 5, 86; 6, 317, Enq. 235 en 257, Bj. II, bl. 495, *prouffytelic* Gc. 262, 358, *coufer* Ro. 12521 v., Sp. 3^2, 44, 61, *bourdeel* Lsp. 3, 3, 882, *bourse*, beurs, Praet 3894, *coustume* Sp. 3^8, 68, 26; 9, 52 en 53; 1^5, 70, 34; 1^8, 25, 31; 3^2, 1, 54; 3^5, 8, 10; 3^2, 21, 14; Bj. II, bl. 496, Hl. 120, 121. De eerste vormen vertoonen een blijkbaar dialectische eigenaardigheid, wier karakter ik niet met zekerheid kan bepalen. In de andere hebben we vermoedelijk vormen te zien, wier diphthong beantwoordde aan een dialectische Oudfransche naast *o* ontwikkelde en als tweeklank, d. i. als *ȯ* + *u* (niet als *û*), uitgesproken *ou*; vgl. althans het Ofra. *souffisance*, *souffire*, bij ROQUEF., *souffisamment*, *coustume* bij BURGUY, en het bij DUCANGE onder *borda* genoemde *bourdellerie*.

§ **67**. De door een *w* gevolgde oorspr. lange *â* vinden we in het Mnl. bij onbelemmerde phonetische ontwikkeling als een zuivere *a* terug in de vormen, waar genoemde conson., na als sluitletter tot *o* (*ŭ*) te zijn gevocaliseerd, als onduidelijk geworden klinker met den voorafgaanden klinker was samengesmolten; vgl. § 102, opm. 3, en zie b.v. *gra*, *grae*, grijs, Ovl. G. 3, 124, 11 en 15, Al. 4, 420 (Ohd. *grâ*, voor *grâo*, uit **grâw*), *bla*, *blae*, blauw, Ovl. G. 3, 125, 99; 126, 223; 127, 261, Al. 4, 419, enz. (Ohd. *plâo*, uit **blâw*). Waar die *w* evenwel tusschenletter was en alzoo bewaard bleef, had zich onder den invloed dier conson. achter de oorspronk. *â* een parasitische voc. *ŭ* ontwikkeld, en was door het samenvallen der beide klinkers een tweeklank *aeu* (d. i. zuivere *a* + *ŭ*) ontstaan. Zie b.v. *wintbraeuwe*, *winbraeuwe*, *wimbraeuwe* Sp. 1^7, 12, 41; 1^8, 39, 9; 4^1, 2, 29; La. 2, 36972, Nb. 3, 241 en v., Ro. 799, W. 1408, Bj. 2, 1791, Ferg. 1183, Ovl. G. 2, 61, 47 en 51 (Ohd. *wintbrâwa*), *claeuwe* Rein. 1, 750, 966, 2891, La. 2, 4601, Esop. 38, 10, Hl. 24, 77, enz. (Mhd. *klâwe*, Ohd. *clâwa*), *paeus* Sp. 2^6, 49, 35; 10, 13; 2^3, 23, 30, Rein. 1, 2722, Segh. 8697, 11380, enz. (vgl. Ofri. *pâws*, *pâwis*), *laeuwe(r)*, in verbogen vorm, Sp. 3^2, 40, 68; 3^3, 29, 73, enz. (Mhd. *lâwe*, enz., naast een ongeclin. *lâ*, uit een oorspr. **lâo*); en *graeu* Lsp. 1, 24, 61; 31, 13; Ro. 800, Tro. 10467, Sp. 3^5, 35, 79; 3^8, 57, 27; 4^1, 3, 35; Nb. 2, 3956 v.; 3, 2689; 4, 300; Bm. 2, 62, 53, Boerden 9, 15, *blaeu* Lsp. 1, 31, 14, Ro. 1465, Nb. 3, 2690; 4, 299; Ferg. 3892 (nevens bovengenoemd *gra*, *bla*), *laeu* Lsp. 3, 17, 60 (in plaats van het niet meer aangetroffen *la*, *lae*, Mhd. *lâ*, z. bov.), met een uit de verbogen casus *graeuwe*, *blaeuwe*, *laeuwe* enz. ingedrongen *aeu* (vgl. voor een gelijke ontwikkeling § 64, opm. 1); voorts *paeu* Mlp. 2, 836, D. W. 6, 199, met apocope voor *paeuwe* (Ohd. *phâwo*) of staande voor *pâ* (Ohd. *phâo*), met een uit de gedeclineerde

naamvallen *paeuwe* enz. ingedrongen *aeu* (vgl. ben. § 282, de opm. onder aan de pagina); alsmede *clauwe* La. 3, 18005, 18673, 19501, Heelu 5707, Es. 38, 10, enz., *pau(e)s* Sp. 3^6, 1, 91; 16, 17 en 18; 24, 50; 3^8, 65, 17; 4^1, 38, 2; Ve. 6, 29, *grau* Vdl. 97, Lorr. M. 1, 622, Sprw. 126, Ybl. 2306, enz., *blau* Ro. 8077, Esop. 38, 4, Ovl. G. 3, 125, 104 en 114, enz., *pau* Esop. 38, 3 en 9; 58, 1 en 27, Vdl. 98, enz., aan wier *au* (niet *ou*) zeker geen andere waarde is toe te kennen dan aan eerstgenoemde *aeu;* (let ook op *pawes* Sto. 6, 33, *grawe* Buskenbl. 44, *claewe* Hl. 24, 68, waar de *a(e)* blijkbaar in verband met de boven vermelde vormen als *aeu* te lezen is).

Op grond eener spelling *grouwe* Al. 5, 194, en van een rijm *flaeu* (z. de opm. ben.) : *dau* zou men geneigd kunnen zijn alreede samenvallen der *aeu* met de diphthong *ou*, d. i. *ò* + *ŭ*, aan te nemen. Bij dit kleine getal gegevens is echter voor het maken van gevolgtrekkingen tot voorzichtigheid aan te raden. Ten opzichte van *nouwe*, *nauwe* Sp. 3^7, 32, 48; 3^8, 11, 12; 43, 87; 4^2, 76, 13; Lorr. 2, 1823, 2059, Rkr. 8744, Fr. 9953, Limb. 5, 1366, Al. 5, 515, Tro. 8912, W. 8777, 9003, La. 4, 1594, 4060, enz., wachte men zich dit woord te identificeeren met *na*, in *nalijks*, *nalijx* Parth. 6984, Tro. 3092 v., La. 4, 6240, W. 9697, enz.; de eerste vorm beantwoordt aan het Mhd. en Mndd. *nouwe* (alzoo met oorspr. *au*, niet *â*) en beteekende „eng"; de andere, in de opvatting „nabij", is terug te vinden in het Got. *nêhv.*

Opmerk. Tot deze vormen, met *aeu*, behooren verder nog:

flaeuwen (denominatief) Hl. 24, 78, en *flaeu* Segh. 8495, wier Ogerm. prototype **flâwjan* en **flâ*, gen. **flâwes*, ik niet kan aanwijzen, doch in verband met het boven uiteengezette meen te mogen aannemen;

en *(in) aues*, *a(e)us* (voor *auwes*), dat, in 't rijm met *paues*, *pawes*, *paeus* verbonden, herhaaldelijk als wisselvorm van *(in) aves*, verkeerd (z. *Mnl. Wb.* i. v.), wordt aangetroffen (nam. Sp. 3^6, 1, 92; 16, 17; 24, 49; 4^1, 38, 6; 4^2, 73, 32; 2^6, 49, 35; 10, 13; 2^3, 23, 32; Sto. 6, 34, Ve. 6, 29, waar een paar keeren de hier onjuiste lezing *aves* voorkomt), en als produkt mag gelden der vermenging van dat *(in) aves* met een in onbruik geraakt **(in) auwegge*, op verkeerden weg, uit *(in) awegge* (Ohd. *in âwicke*, Ondfr. *âwigki*, in invio) [1]).

§ **68**. In woorden, uit het Fransch overgenomen, werd de ontleende

---

[1]) Zie voor een dergelijke samenstelling met *â* = „on-", „verkeerd", *auweerd*, indignus, *auwijs*, amens, *auwijse*, amentia, dissonantia, *auwijsich*, absonus, v. en n. *aweerd*, *awijs*, *awijsich* (oorspr. **âwert*, **âwîs*, **âwîsa*, **âwîsig;* vgl. Mhd. *âwîse*, mania, *âwîsec*, gek, *âwitze*, onverstand, *âwegic*, verdwaald).

au regelmatig door *au* (niet *ou*) weergegeven. Vgl. b.v. *faute*, *bliaut*, soort van kostbare stof, kleedingstuk, daaruit vervaardigd, *assaut*, *graut*, *pautenier*, landlooper, *ribaut*, boef, *ribaudie*, boeverij, enz. (Ofra. *faute*, *bliaud*, *assaut*, **hiraut*, zie § 28, *pautenier*, *ribaud*, *ribaudie*), waaruit alzoo een uitspraak *áu* (met zuivere *a*) is op te maken, overeenstemmende met de oudere Fransche qualiteit dier *au*, nam. *áu*, en niet *o*.

DE DIPHTHONG *IE*.

§ **69**. De *ie* rijmde in het Mnl. niet dan bij hooge uitzondering op *î* en moet zich alzoo van de laatste vocaal duidelijk onderscheiden hebben door de diphthongische uitspraak (*ië*), welke nog thans in vele dialecten heerscht. [Zie voor gemelde uitzonderingen b.v. *Getulienen* : *sinen* Sp. 1[5], 63, 25, *prijs* : *verlies* Ovl. G. 1, 36, 3077, *wederdrieven* (v. *wederdriven*) : *brieven*, *lieve*, z. Esop., ed. T. W., bl. 13, vs. 54, *ziet* : *tijt*, *nijt*, Ib. vs. 53, en *zide* : *ride* (v. *riede*, van *ried*, arundo), Ve. 1, 12, *verdient* : *dwient* (voor *dwijnt*) Ve. 8, 23, *vliete* (v. *vlijte*) : *liete* Bj. 6, 7961, waar de verbindingen voor onzuivere rijmen mogen gelden; vgl. over de drie laatste citaten ook § 29].

Gelijk men weet, luidde de diphthong, welke aan den Got. tweeklank *iu* beantwoordde, in het Ohd., Os. en Ondfr. regelmatig *io*, en gewoonlijk alleen dan *iu*, wanneer ze oorspronkelijk onder den invloed stond eener onmiddellijk volgende *w* of eener *ĭ*, *î*, *j* der volgende syllabe. Als Mnl. representant dier *iu* zagen we boven (§ 44) de *ue* (*ui*, *uy*). Voor de *io* was, na het onduidelijk worden der *o*, de Dietsche klank *ie* in de plaats gekomen [1]), als b.v. in *dief*, *dienen*, *dienst*, *diep*, *lier*, wang, *siec*, *bier*, *lied*, *niere*, *rieme*, *riet*, *stier*, *vliege*, *liecht*, z. bov. § 5, enz. enz. (Os. *thiof*, *thionon*, *thionost*, *diop*, *hlior*, *sioc*, Ohd. *bior*, *liod*, *nioro*, *riomo*, *hriod*, *stior*, *flioga*, Ondfr. *lioht*, enz.). Let ook op het adverb. *rieghe*, wild, ruw, Sto. 9, 603 (vgl. Ags. *hreóh* = oorspr. **hrioh*), en zie voor de *ie*, in de sterke verba *bieden*, *bedrieghen*, *verdrieten*, *ghieten*, enz., § 168, opm. 2.

§ **70**. In enkele woorden had zich de boven in herinnering gebrachte invloed der *ĭ*, *î* of *j* slechts facultatief laten gelden. Dat leert ons de Mnl. *ie*, uit *io*, naast *u*, *ue* (*ü*), uit *iu*, in enkele wisselvormen,

---

[1]) Vgl. zelfs alreede in 't Ondfr. *diep*, *dier*, *driepan* en andere dergelijke door COSIJN, in den *Taalb.* 4, 165, opgegeven vormen, naast het Os. *diop*, *dior*, *driopan*, enz.

met een *i*, *î* of *j* in het oorspronkelijke suffix [1]); b.v. in *bedieden* p., *Dietsch* p., n. *beduden*, *beduyden* Nd. 1562, 2154, Mlp. 2, 957, Hl. 2, 5; 4, 435, 533, en v. pass. ald., *Duutsch* Sp. 3^4, 1, 26, Bj. 2, 5416; 3, 111, 140, 163, 436, Cl. p., St. p. (Ohd. *diutin*, *diutisc*); *diere* p., n. *duere*, *duyer(baer)* Hl. p., Cl. 27, Sp. 3^8, 7, 17, Tro. 7737, Mnlp. p., enz. (Ohd. *diuri*); *kiekin* Nb. 3, 2009, 2012, HdH. K. 1081, 1117, 1147, Dml. 3, 97, 98, n. *cuken*, *cuyken* Rein. 2, 3883, Mspr. 61, Sprw. 717, Hl. 13 opschr. (Ags. *cŷcen* = een oorspr. **kiukîn*); *(on)gehiere* p., n. *(on)gehuyr(e)* Mlp. 1, 653, 1609, Hl. 12, 157; 65, 27; 80, 5; Cl. 29, 32, Vrouw. e. M. 6, 25, enz. (Ohd. *gahiuri*); *liede(n)* p., n. *lude(n)* Sp. 3^4, 31, 25; 37, 39; Nd. 1561, Hl. p., St. p., Mlp. 2, 958, 1854, 2526, Cl. 100, enz. (Os. *liudi*); *niewe* p., n. *nu(we)* Fr. 6714, Sp. 3^1, 10, 56; 42, 14; 3^5, 21, 62; 1^5, 35, 2; 54, 22; Hl. p., Mlp. 4, 63, 128, 1422, en p. aldaar, Cl. 14, 15, 18, 25, en p. aldaar, Mel. en Bj. p., Tro. 3834, HdH. K. 1086, Sp. 2^3, 38, 18; 3^8, 31, 52; Segh. 944, 948, enz. (vanwaar *Numagen* Sp. 4^2, 56, 104; Ohd. *niuwi*); *bestieren* p., n. *sturen*, *stuyeren* Cl. 62, 159 (Got. *stiurjan*).

Over *rieken* p., n. *ruken*, o. a. D. W. 6, 200, Hl. 12, 101, Lsp. 1, 15, 47, Mel. 2569 v., *clieven* p., n. *cluven*, splijten, Sto. 5, 792, *stieven* Ro. 8581, n. het gewone *stuven*, z. § 168.

Voor *dievel* Siele e. lich. 282, Rb. 11235 v., 22907 v., Sp. 2^6, 69, 48 v.; 1^7, 66, 67; 77, 32; 3^7, 42, 66; Fr. 3622, Nb. 3, 2451 v., naast *duvel* p., is het Ohd. *tiefel*, Os. *diobol*, naast het Ohd. *tiufal*, Os. *diuvil*, Ondfr. *diufil*, te vergelijken. In de laatste vormen mag de *iu* echter niet aan den invloed eener volgende *i* worden toegeschreven (men lette op het Lat. *diabolus* en bedenke, dat de voc. in den uitgang van *diuvil*, *diufil*, een spelling voor den onduidelijken klinker kan zijn); ze is integendeel, naast *io*, eenvoudig één der twee manieren, waarop de oude Germanen den overgenomen klank *ia* door een eigen daarop gelijkenden hebben getracht weer te geven.

Die laatste omstandigheid is ook in 't oog te houden voor *liebaert* p. en *lubaert* Rein. 1, 3398, beide uit het Lat. *leopardus*, doch blijkbaar respectief berustende op een tusschentrap **liobart* en **liubart*; (voor de *b* = een oorspronk. tusschen vocalen staande Lat. *p* vgl. men ook *biscop*, uit *episcopus*).

De *iu* van het Ohd. Os. *fiur*, Mnl. *vuer*, *vuir*, *vuyr* Rein. 2, 1185, Cl.

---

[1]) Vgl. hiermede het Ags., waar *eó* (= Ohd. Os. Ondfr. *io*) in den regel onder invloed eener volgende *i*, *j*, een *ie*, *î*, *ŷ* geworden, doch somwijlen ook ongewijzigd was gebleven, bij werkeloosheid van den „umlautenden" factor. Z. b.v. *heóre*, *getreówe*, *theóstre*, *steóran*, enz., n. *hŷre*, *getrîwe*, *getrŷwe*, *thîstre*, *thŷstre*, *stŷran*, Ohd. *gahiuri*, *gatriuwi*, Os. *thiustri*, Got. *stiurjan*.

80, Mlp, 1, 95, 581, D. W. 9, 151, enz. (ook *vuyer*, z. § 44, opm. 8), is te verklaren uit een grondvorm **fiu-ir*, dien we mogen opmaken uit het Ohd. naast *fiur* voorkomende en oudere *fûir*. Naast dat *fiur* moet evenwel, althans in het westel. Ondfr., ook een vorm **fior* hebben bestaan, gesproten uit **fio-ir*, een prototype, waar de *i* geen invloed op de ontwikkeling van den voorafgaanden tweeklank had uitgeoefend. Vanwaar anders de passim aan te treffen wisselvorm *vier*, die honderdmaal meer gebruikelijk was dan het genoemde *vuer?* [1]).

Opmerk. 1. *Deester*, donker, Luc. 3314, moet, met overgang der *ie* tot *ee* (vgl. § 25), zijn voortgekomen uit een vorm **diester*, die, nevens het normale *duuster* (Os. *thiustri*), is te vergelijken met bovenstaand *bedieden*, *dietsc*, enz., n. *beduden*, *duutsc*, enz.

Bij *siecte*, n. *suucte*, *suycte* Rein. 2, 5948, 6000, D. W. 7, 116, Versl. e. M. 5, 29, pr. 210 en 289 (uit een oorspronk. **siukitha* of, met vervanging van 't suffix *-e* door *-te*, uit **sieke*, Ondfr. **siuki*, Ohd. *siuchî;* vgl. § 110, opm. 1), is invloed van het adject. *siec* en 't compositum *siecheit* aan te nemen. Aan genoemd **siuki* beantwoordt het dialect. *suke* ms. h. 41 r.

Duepte (Ondfr. *diupitha*), in den laatstgenoemden Saksisch gekleurden tekst, 48 v., is regelmatiger dan het gebruikelijke *diepe*, *diepte*, met zijn *ie* in navolging van *diep*.

Vlies p. staat tot *vluys*, m. gel. beteek., Rein. 2, 5576, D. W. 4, 515, *dat vluseken* pr. 345 en 346, als het Mhd. *vlies*, Ags. *fleós*, tot het Mhd. *vlius*, Ags. *flŷs* (vgl. KLUGE *Etym. Wtb.* op *flies*).

Nevens *(on)cuusch(e)* Sp. 3², 31, 25, Mlp. 1, 1525, 3167; 2, 54; HdH. K. 1804, La. 3, 20866, Ovl. G. 2, 58, 126, enz. enz. (Ohd. *ciusci*) heb ik voor 't Mnl. geen *(on)kiesche*, nevens *stiet*, staart, achterste, o. a. Nb. 2, 1091, Mlp. 2, 732, geen *stuet* (vgl. Nnl. *stuit*, Ohd. *stiuz*) genoteerd; aan het vroeger bestaan dier vormen kan evenwel natuurlijk niet worden getwijfeld.

Opmerk. 2. De *ie* en *u* van *nieuwe* en *nuwe* beantwoorden aan de tweeklanken *io* en *iu*, die zelve niet oorspronkelijk waren, maar hun bestaan te danken hadden aan de vereeniging eener oorspronk. *ĭ* met een parasitische onder den invloed der volgende *w* ontwikkelde *o*, *ŭ*.

---

[1]) Is *viwer*, vuur, Rein. 1, 1640, de ware lezing, dan verraadt zich die vorm als een Mhd. waarschijnlijk in het tijdvak der Beiersche heerschappij naar Holland gekomen indringer; in het Mnl. toch was een wijzigingsproces onbekend, gelijk we in het Mhd. *fiwer*, *tiwer*, enz., naast *fiur*, *tiure*, enz., waarnemen (vgl. WEINHOLD *Mhd. Gr.* § 31 *a*). Intusschen leest Gräter in het Comb. ms. *uyuer*, dat een verschrijving kan zijn voor een vorm *vuyer* (vgl. § 44, opm. 8), die door een Hollandschen copiïst in den tekst was gebracht.

Dat leeren ons Germaansche vormen, wier wortelvocaal correspondeert met de *e* van het Grieksche *neos*, uit *newos*, nam. het Ags. *niwi* en het Mnl. naast *nieuwe* en *nuwe* aangetroffen *neuwe* Ve. 1, 9; 1, 10; 1, 16; 2, 5; 2, 8; 2, 13; 2, 43; 3, 29, 58; 30, 38; 6, 14; 7, 19; Ro. 1149 v., La. 2, 17488, 18234, 18235, 20756, 23440; 3, 88, 98, 1341, 2055, 4117, 9938, 17661, 18240; 4, 554, 558, 840, 1469, 4718, 7526, vanwaar ook *neuwinge* La. 3, 6938, 10772, *neuwelinge* La. 4, 2525. (Vgl. voor de spelling *neuwe*, ter voorstelling van *ne* + *we*, een dergelijk *leuwe*, voor *lewe*, en zie voor *nie* en *niwe*, een vierden en vijfden wisselvorm van ons adject., § 30 *a*).

§ **71**. Naast het boven besproken *io* bezat het Ohd. en Os. dezelfde diphthong, doch van andere herkomst, in het praeteritum der zoogenaamde redupliceerende verba, met een oorspronk. wortelklank *au* of *ô*. Vgl. in eerstgenoemd dial. *hliof*, *hio*, *stioz*, *hriof*, in 't andere *hliop* en, naar de Ohd. vormen te vermoeden, **hio*, **stiot*, **hriop* (uit een oorspronkelijk **hlêhloup*, **hêhou*, **stêstout*, **hrêhrôp;* zie JOH. SCHMIDT *Z. Gesch. des Indogerm. Vocal.* bl. 429 vlgg., in 't bijz. bl. 447—449), met *io* als produkt van het samenvallen der (tot ĭ ontwikkelde) *e* van de vroegere reduplicatiesyllabe en der (tot *o* verkorte) vocaal van de wortellettergreep, nadat hiertusschen de beginletter(s) van den wortel syncope had(den) ondergaan. Ook voor deze *io* had het Mnl. *ie*, in *liep*, *hieu*, *stiet*, *riep*.

§ **72**. Een Ohd. *ia* (*ie*) was veelal ontstaan: 1⁰ in het praeteritum der zoogenaamde redupliceerende verba, met een oorspr. *a*, *â*, *ai* (*ê*), uit de vereeniging der (tot ĭ ontwikkelde) *e* van de vroegere reduplicatiesyllabe en der (tot een zwak beklemtoonde *a* verkorte) vocaal van de wortellettergreep, nadat hiertusschen de beginletter(s) van den wortel syncope had(den) ondergaan; 2⁰ in een paar woorden uit een vroegere *ê*. Vgl. *hialt*, *fial*, *blias*, *sliaf*, *riat*, *hiaz*, *sciad*, enz. (uit een oorspr. **hêhalt*, **fêfal*, **blêblâs*, enz.; z. JOH. SCHMIDT *Z. Gesch. d. Indogerm. Vocal.* bl. 429 vlgg., en vooral 447—449); en *spiagal*, *briaf*, *fliedima*, *miata*, *priestar*, *sciaro*, *Chriachi*, *hiar* (Lat. *speculum* [1]), *breve*, *phlebotomum* [2]), Ohd. *mêta*, *prêstar*, *scêro*, Got. *Krêks*, *hêr*). Beiderlei *ia* vinden we in het Mnl. terug als *ie*, nam. in: *hielt*, *viel*, *blies*, *sliep*, *riet*, *hiet* (van *heeten*), *sciet* (van *scheiden*), enz., en *spieghel*, *brief*, *vlieme*, o. a. Grb. 2, 601, *miede*, loon, *sciere*, snel, *Grieke*, *hier*.

---

[1]) Voor de verzachting der *c* (*k*), tusschen vocalen, tot *g*, vgl. men *fogat*, voogd, uit het Lat. *vocatus*.

[2]) Voor de *d* uit *t* vgl. men het Mnl. *abbedie*, *abde*, *abbedisse*, naast het Mlt. *abbatia* (en *abbadia*), *abbatem*, *abbatissa*.

§ **73**. De Ogerm. letterverbinding *êo*, die met contractie der *ai* tot *ê* en vocaliseering der *w* tot *o* (z. ben. § 102, opm. 3) uit een oorspronkelijker *aiw* was voortgekomen, vertoont in het Mnl. tweeërlei ontwikkeling: òf tot de scherpe *ee* (met verkorting ook *è*, vgl. § 5), ten gevolge van de versmelting der *o* met de voorafgaande lange vocaal; òf tot *ie*, ten gevolge van de samentrekking der beide klinkers tot *eo*, *io*, de prototype van genoemden Mnl. klank. Het eerste zien we b.v.: in *see*, *snee* p. (vgl. Ohd. Os. *sêo*, *snêo*, Got. *saiws*, *snaiws*), *e* (femin.), wet (z. § 275, opm. 2, en vgl. het Os. verwante mascul. *êo*, uit een ouder **aiwis*), *(n)ergen(t)* (uit **(n)êwergen*, z. § 5 en 129 *a*, en vgl. het Ohd. *io-hwergin*, „immer ergens", dat met zijn *io*, ooit, uit **êo* (Got. *aiw*), op een grondvorm **êo-hwergin* wijst) en *elk* (uit **êwelc*, z. § 5 en 129 *a*, en vgl. het Ohd. *io-hwelîh*, „wie immer", d. i. „ieder", dat met zijn *io*, uit **êo*, op een grondvorm **êo-hwilîc* wijst, zooals in § 370 zal worden aangetoond) [1]. Het andere: in *ie*, ooit, *nie*, nooit (Ohd. Os. *io*, *nio*, uit **êo*, **nêo*, Got. *aiw*, *ni aiw*) en de daarmede gevormde samenstellingen *(n)ieman*, *iegelijc*, *iegewelc* (vgl. § 370), *(n)iet* en *(n)iewet* (uit *(n)iewicht*, vgl. § 129 *a* en *c*), *(n)iewaer*, (n)ergens (vgl. Ohd. *io-wâr*, uit **êo*, ooit, en *hwâr*, waar, alzoo = „waar ooit", d. i. „ergens"), in *wie*, hoe, Ro. 2350, Parth. 5479, 7003, Lsp. 2, 56, 62 v., La. 2, 18261, Heelu 284, 3813, 5917, Bj. 5, 2370; 6, 8464; Plag. 1005, enz. (Os. *hweo*, Ohd. *wio*, uit **hwêo*, Got. *hwaiwa*), en *siele* p. (Os. *seola*, uit **sêola*, Got. *saiwala*).

§ **74**. Tusschen de eertijds lange *î* en een onmiddellijk volgende *r* was in het Mnl. meermalen een onduidelijke klinker ontstaan, welke dan, met die voorafgaande voc. tot een diphthong samengesmolten, daarbij natuurlijk tevens verkorting van het eerste element veroorzaakt had. Zie b.v. *sciere*, vaal, Nb. 3, 307, 308, 319, 511, Sp. 1^4, 45, 10, Al. 4, 420, R. v. Mont. 1868, La. 3, 6164 (Os. *skîri*, zuiver, Ags. *scîr*, rein, schitterend, alzoo met grondbeteek. „wit"; vgl. wat den vorm betreft alreede in de Lips. gl. 705 *scieri*, lucidum), *viere*, het in acht nemen van een kerkelijken feestdag, Sp. 3^2, 40, 37; 1^5, 1, 29; 1^7, 11, 32; 13, 85; Rb. 18499, Mlp. 3, 605, enz., vanwaar *vierte* Sp. 1^7, 64, opschr., Rb. 5746 (Ohd. *fîra*), *vieren*, zich op een kerkelijken feestdag van arbeid

---

[1]) De drie eerste dezer woorden hadden in de verbogen naamvallen een vorm, met *êw*, naast zich; vgl. b.v. Os. *snêwe*, *sêwa*, als dat. sing. masc., Ags. *saêwe*, *aêwe*, als dat. s. fem. = een daaruit op te maken Ondfr. **sêwe*, **êwe* of **sêwi*, **êwi* (z. § 257 en 275, opm. 2). Zooals mijn vriend Cosijn te recht (in een privaat schrijven aan mij) opmerkt, moet deze klinker der casus obliqui als de factor voor het behoud der *ê* in den nom.-acc. enk. worden aangemerkt. In *(n)ergen(t)* en *elk* is de genesis der *è* uit *êo* wellicht in verband te brengen met een invloed der *(h)w*, der beginletter van het tweede deel der samenstelling.

onthouden, (in 't algemeen) rusten, toeven, Sp. 4[1], 4, 27, Rb. 17660, 18133, 27748, Wr. 3, 589, Bj. 2, 4629, enz. (Ohd. *fîrôn*), *gier*, vultur, Lorr. 2, 4261, Vm. 1, 319, Sp. 2[7], 20, 111; 4[2], 80, 13; Tro. 5519, Nb. 3, 379, 3545, 3599, Al. 2, 1143, Rb. 16627 (Ohd. *gîr*), wier *ie* als diphthong bewezen wordt door haar gewone verbinding in 't rijm met den tweeklank van *diere* (Os. *dior*), *sciere*, snel (Ohd. *sciaro*), *ongier* (Ohd. *ungahiuri*), *maniere(n)*, *stierne*, *calangieren*, *fier* (z. op de a. pll.) en dergelijke woorden; alsmede *wieroec* Nb. 8, 898 v.; 13, 51 v.; Rb. 4773, 4775, 21051, Parth. 969, Bl. 2568, Ro. 2824 v., Lsp. 2, 44, 233, Bed. d. M. 345, Ybl. 3336 (Os. *wîrôc*, uit *wîhrôc*), *gier*, begeerig, *wijchgier*, strijdgierig, *gierichlijc*, *gierech(ede)* Vdl. 1749, 4197, Praet 1419, 1442, 1479, Lsp. 3, 10, 195; 13, 81 en 85; 14, 251; Rein. 1, 403, 940; 2, 5842, 6014, 6018, 6026, 6358; Ro. 9003, Segh. 5556, Limb. 2, 1164, 1573; 3, 226; 7, 240, 655, 844; 10, 868, enz. (vgl. Ohd. *gîrheit*, Mhd. *gîrheit*, *geierheit*), en de gebruikelijke buigingsvormen *miere*, *diere*, *siere* (uit *mijnre*, *dijnre*, *sijnre*, vgl. ben. § 305 *a*), waarnaast evenwel ook *wiroec* Ro. 2824, Nb. 8, 898; 13, 51, enz., *girich* Ro. 4697, 4689, 4853, 4906, 4938, 4939, 7896, 9009, enz. [1]), *mire*, *dire*, *sire* p.

Opmerk. Met bovengenoemd *gier*, vultur, staat in verband het nomen proprium *Gierbert* Lorr. M. 1, 481, 545, 559, 596, enz., Sp. 4[2], 27, 129 en 132; 28, 1 en 17; 30, 1; 33, 63, n. *Gîrbeert* Lorr. M. 1, 612; 2, 48, = „*bert* (Ogerm. *berht*, vgl. § 129 *c*), d. i. schitterend, als een gier."

§ **75**. Evenzoo was die tweeklank nu en dan onder gelijken invloed ontstaan:

in vreemde woorden, waar de *i*, in gesloten of open syllaben als zuivere voc. bij de ontleening vernomen, oorspronkelijk ook zuiver werd uitgesproken; b.v. in *cierkel* Tor. 119, La. 2, 218, *tieran(t)*, *tyeran(t)* Sp. 2[6], 25, 59, Rb. 33799, 33965, 33997, 34059, 34103, Segh. 3216 v., 3235 v., 8221, 8365 v., Glor. v. Br. 1065, *Tyeren* Rb. 7677, 7802, 18456, Sp. 2[6], 36, 45, Al. 3, 605, 678, Sp. 4[7], 36, 23, *mieracle* Rb. 22917, 23199, 23253, 24234, 25982, 27231, Sp. 3[3], 8, 70 v., Ybl. 117, 200, 236, 1686, Al. 10, 261, The. 11, Beatr. 6, *viertuut* Ovl. G. 2, 118, 71, Bm. 1, 92, Vm. 1, 394, 5; 395, 28 en 40; Fr. 8327, Sp. 1[8], 37, 86, *Viergilius* Sp.

---

[1]) Dit *gier(ich)*, *girich*, onderscheide men wel van het Nhd. *gier*, *gierig*, met een Hd. *ie* voor *i*, uit het Mhd. *gir* (vgl. het Dietsche *gere*, *gare*, begeerte, naast het Ohd. *girî*, cupiditas) en *girich*.

Wat voorts de oude *î* der Mnl. vormen betreft, deze is, evenals in het Ohd. Mhd. *gîrheit*, toe te schrijven aan de aanraking, waarin het subst. *gîr*, vultur, werd gebracht met het bijv. nw. *ger* en *giri* (vgl. die vormen in 't Ohd.). Alleen waren onze voorvaders in dezen verder gegaan dan de oude Hoogduitschers, doordien ze, behalve in een zeldzaam *wijchgere*, *-gare* (z. § 12), hun oorspronkel. **ger*, **gere*, **gerich*, geheel hadden laten varen voor de bovengenoemde produkten der volksetymologie.

1², 14, 43; 39, 92, *fiermament* Rog. 1442, Esmor. 67, Nhl. 281 v., 285 v., 333 v., 365 v., 387 v., 401 v., enz., *hieraut* Bj. 6, 2673, 6216; 7, 15266, Vm. 1, 307, 145, Rkr. 6808, Lsp. 3, 4, 186 v., 190 v., enz., naast een meer gewoon *cirkel*, *tiran(t)*, *Tyren*, *miracle*, *virtuut*, *Virgilius*, *firmament*, *(h)yraud*, *yraut* (z. bov. § 28);

en in de enkele dialect. (nagenoeg uitsluitend Oostvlaamsche, Brabantsche of Limburgsche) vormen, waar in de gesloten lettergreep, vóór de *r*, een *e* (uit *e*, *ĭ* of *a*) zich tot een zuivere *i* had gewijzigd; vgl. *ierde* Ro. 7908, *hierde*, herder, Tro. 9056, 9065, Vb. 42 v., 48 v., 54 r., Gd. 3, 4 v., Ep. 108 r., 118 r., *Hierbrecht* Sp. 4², 32, 18, *niergent* Wr. 3, 1250, *hierbeerghe* Bm. 6, 380, *kierrel*, *kierle* Vl. 1, 48, 57, 159, *kiers* Vl. 1, 90, *zwieerd* Vl. 1, 76, 86, 93, 107, 115, *gelierst* Vl. 1, 43; 2, 23, *wierd*, hospes, Vl. 1, 40 en 41, *wierd*, *wierp*, *stierf*, z. § 141, naast het normale *erde* (Ohd. *erda*), *herde* (Os. *hirdi*), *Herbrecht* (Ohd. *Heriperaht*, uit *hari*, leger, en *peraht*, *breht*, schitterend), *herberghe* (Ohd. *heriberga*), *kerl* (Ohd. *caral*, voor *carl*, vgl. § 23 A), *keerse* (Ohd. *cherza*), *swert* (Ohd. *swert*), *geleerst* (van *leerse*, Mhd. *lerse*), *werd*, hospes (Os. *werd*), *wert*, *werp*, *sterf* (voor *wart*, *warp*, *starf*, vgl. § 23 A en § 139).

Voor *hielp*, in pl. v. *help*, en voor *wierden*, *wierpen*, z. § 141.

§ **76**. Ook bij de labialen is een paar maal, met betrekking tot de voorafgaande oorspronk. *î*, een zelfde wijzigend vermogen waar te nemen als bij de *r;* getuige *prieme*, *priemtijt*, de tijd van het eerste gebed, zes uur 's morgens, Rein. 1, 385, Limb. 6, 1076, Ybl. 2437, 2969, 4075, Tro. 795, Sp. 4², 80, 25, Teest. 2120, enz., *gherief*, gemak, Esm. 195, Lans. v. D. 135, Limb. 7, 1640; 6, 478; Ro. 10474, Lsp. 3, 17, 103, Mask. 1172, Cass. 1390, Dml. 3, 123, 49; 187, 48, Wr. 3, 509, enz. (: *dief*, *lief*, en andere vormen, met *ie*, uit *io*), *riepe* Nb. 8, 637 v., Sp. 2⁶, 55, 26, nevens *prime* p. (Lat. *prîma*), *gerijf*, *berijff*, gemak, huisraad, Rein. 2, 5446, D. W. 7, 33 (Mnd. *gerîf*, *beryf*), *ripe* p. (Os. *rîpi*); alsmede *strieme* Nhl. 977, W. 3704, dat te vergelijken is met het Ohd. *strîmo*.

Opmerk. In Vm. 4, 317, 149 en 150, leest men *wiest*, *wiesde*, voor *wijst*, *wijsde;* in Lutg. 2, 1097, *gepient* v. *gepijnt*, in Cl. 13 *vliet* v. *vlijt*, en in den Lanc. *gecriegen*, *begriep*, *biel*, *wiesde*, *scient*, *rieden*, *piel*, *lief*, *stief*, *priesdene*, *blief*, enz., 2, 4990, 23295, 38181, 38309, 38386, 39384, 39418, 39650, 40281, 41385, 41273, 41959, en nog p. ald., in pl. v. *gecrigen*, *begrijp*, *bijl*, enz. Of hier aan vormen, met werkelijke *ie*, te denken is, dan wel aan een slordige of onjuiste spelling, durf ik niet beslissen. Men vergelijke intusschen in het laatste ms. de vaak voorkomende schrijfwijze *i*, voor *ie* (b.v. in *kisen*, *verlisen*, *liver*, *vilen*, *lipen*, *hiten*, *hiren*, *knilen*, enz.), welke misschien op een niet meer zuivere

diphthongische uitspraak dier *ie* wijst en dan als zoodanig een weifelen, bij de voorstelling der *î*, tusschen de teekens *i* en *ie* zeer begrijpelijk zou maken. Over *dient* : *verdwient*, enz. is in § 29 en 69 gehandeld.

Zie ook nog *piecke(n)* Ve. 4, 9; 4, 25; Mspr. 64, (: *tyeken*) O. H. Passie 255, n. *pike(n)* (: *rike*, *wiken*, *dike*) Ve. 2, 51; 4, 33; 4, 35; 4, 37; Al. 9, 253, Anz. 4, 202 (Fr. *pique*).

§ **77**. Somwijlen had de diphthong *ie* haar bestaan te danken aan de samentrekking eener *ĭ* met de onduidelijk geworden vocaal der volgende syllabe, nam. in:

vrient, uit *vri-ent* (Got. *frijonds*, met de gewone *j*, ter vermijding van den hiatus, voor *fri-onds*), *vier*, telw., uit *vi-er* (Os. *fior*, met versmelting der *w* in de volgende voc., uit *fiwor*, Got. *fidwor*);

spien, uit *spi-en* (Ohd. *spehôn*), *sien*, uit *si-en* (Os. *sehan*), *gien*, erkennen, uit *gi-en* (Ohd. *jehan*), *gescien*, uit *gesci-en* (Ohd. *giscehan*), met hun flexievormen *du spies*, *hi spiet*, *wi*, *si spien*, *gi spiet*, *ic sie*, *du sies*, *hi siet*, *wi*, *si sien*, *gi siet*, enz. enz. (eertijds *spehôs*, *spehôt*, *spehôn*, *spehônt*, *spehôt*, *sehu*, *sihis*, *sihit*, *sehun*, *sehant*, *sehet*, enz. enz.), *gesien*, uit *gesi-en* (Os. *gisehan*, vgl. § 159), *tien*, telw., uit *ti-en* (Os. *tehan*), *vie*, den gebruikelijken wisselvorm van *vee*, uit *vi-e* (Os. *fehu*, Ohd. *fihu*), en *merie*, z. § 116 (Ohd. *meriha*), waar de voc., voor zoover ze oorspronk. *e* luidde, vóór de syncope der *h* onder invloed van deze conson. een *i* was geworden (vgl. verder § 92 *a*);

de pronominale vormen *sie*, *hie* (z. § 337 *a* en *c*), *die*, *dies*, *diere*, *dier*, *dien*, *wie* (z. § 346 en 360 *a*), en de vormen van 't numerale *drie*, *drier* (z. § 380) = Ondfr. *sia*, *hie*, Os. *thie*, *thies*, enz., *hwie*, *thrie*, Ohd. *driero*, met *ĭ* als element van het lichaam des woords en *-a*, *-e*, als buigingssuffix;

du plies, *hi pliet*, uit **pli-es*, **pli-et* (met versmelting der *j* in de voorafgaande *i*, voor een oorspronkelijker **plijis*, **plijid*, uit **pligis*, **pligid*, vgl. ben. § 185, opm.), en de navolgingen daarvan *wi*, *si plien*, *gi pliet*, *plien* (infin.), *geplien* (partic.), z. § 161 *c*;

al welke woorden men regelmatig in 't rijm verbonden ziet met *dier*, *diere*, *vier* (ignis), *bediet*, *niet*, *liet*, *dient*, *diet*, *liet*, *du vlies*, *du ties*, *vliet*, *tiet*, *vlien*, *tien*, trekken, en andere dergelijke vormen, wier *ie* aan een oorspronkel. diphthong *io*, *ia*, *ie* beantwoordde. Vgl. ook *vrien*, vragen, dat besproken is in *Tschr.* 3, 121 en 122.

Opmerk. 1. Voor het tweelettergrepig karakter der *ie* in *biecht(e)* (Ohd. *bijiht*), *biechten*, getuigt de spelling *bijechte*, *bijechten* Sp. 1[7], 67, 40, 62 en 102; 74, 141, het rijm op *berecht* La. 2, 5053, en de vorm *biacht(e)*, waarover men bov. § 14 nazie.

Opmerk. 2. Een gelijke wijze van ontwikkeling, als *vrient* enz., ver-

toonen ook *bie*, apis, Nb. 7, 61, HdH. 1898, Sp. 1^{8}, 14, 41; 42, 27; Rb. 8015, Sprw. 39, D. W. 6, 198 en 204, Am. 2, 5286, enz. (: *wie*, en als *bien* : *sien*, *mettien*), en *hie*, mannetje, Nb. 2, 1498, 2279, 3797; 5, 28, 282 en 705 (als *hien* : *dien*, pron., *plien*, *sien*, *gescien*) in de samentrekking van *î* + *e* (uit *î* + *a*, *î(w)* + *o*, vgl. Ohd. *bîa*, **hîwo*) tot den tweeklank *ie;* (voor de verkorting der door een onduidel. voc. gevolgde oorspronk. *î* vgl. § 74) [1]). Een daarnevens nog in zwang zijnde uitspraak *bîe*, *hîe* wordt evenwel bewezen door het bij KIL. aangetroffene *bije* (Nnl. *bij*) en door het rijm *hien* (: *lien*, erkennen, Ofri. *hlîa*) Nb. 3, 3189.

Bie, voor *bi*, praepos., was blijkens het rijm op *Bulgerie* Al. 7, 1460, *tFrie* Rkr. 7122, en *heerscappie* Grb. 1, 1320, tweelettergrepig, en herinnert aan het Mhd. voorzetsel *bîe*, voor *bî*.

Opmerk. 3. Een werkelijk disyllabisch *î-e* kon natuurlijk met de diphthong *ie* geen zuiver rijm vormen. Vandaar dat de verbinding van die beide klanken in den regel werd vermeden en we uitzonderingen te zien hebben in *tyet*, *getiet* (van *tien*, beschuldigen, verwijten, d. i. *tî-en*, Os. *tîhan*), *gevryet* (van *vrien*, bevrijden, d. i. *vrî-en*), *gewyet* (van *wien*, wijden, d. i. *wî-en*, Ohd. *wîhan*) : *verdriet*, *bediet*, *ontvliet*, *pliet*, *ghebiet* (alle met den tweekl. *ie*) Rog. 631, 1084, 1090, 1358, 1519; *tieden* (van bovengenoemd *tien*) : *rieden* (eertijds *riadun*) Rog. 325; *benedyen*, *ghevryen* : *plyen*, *sien* Rog. 1416—1423; en *gies* (uit *gi*, pron. pers., en *es*, gen. s. n. van 't demonstr.) : *verblies* (praet. van *verblasen*) Esop. 42, 9.

§ **78**. Nog verdienen vermelding:

a. de niet zuiver Dietsche *ie* (uit *ê*, „umlaut" van *â*), in *mielde*, schilderde, *gemielt*, geschilderd, La. 4, 2637, 2710, 2726, 2792, Ro. 999, *mielre*, schilder, Sp. 3^{5}, 34, 19; 1^{7}, 75, 33, en *lieke*, bloedzuiger, z. *Tschr.* 2, 199, nevens de echte Westnederfrankische niet door „umlaut" gewijzigde *â* (vgl. bov. § 21), in *malen*, schilderen, *mailre*, o. a. O. A. v. Bei. 197, *laecke*, bloedzuiger, althans bij KIL. (vgl. Got. *mêljan*, Ags. *maelan*, Ofri. *mêlia* = oorspr. **mâljan*, Got. *lekeis*, geneesheer, Ags. *laece*, geneesheer, bloedzuiger, uit **lâki*); van die vormen, met *ie*, was de laatste ingedrongen uit het oosten, waarheen een Middelfrankische *ie*, voor *ae*, *ê*, den „umlaut" van *â*, had kunnen verdwaald zijn (vgl. WEINH. *Mhd. Gr.* § 114); voor de eerste bestaat de mogelijkheid van een zelfden oorsprong, maar evengoed van een herkomst uit het noordwesten, uit West-Friesland, waar de Ofri. *ê*, de „umlaut" van *â*, zich, evenals de andere *ê*'s, tot *ie* had kunnen ontwikkelen, juist gelijk in het ons uit de 17de eeuw bekende Friesch der provincie Friesland; (tegenover *lieke* staat een Ofri.

---

[1]) Op de ontwikkeling van dit *hie* was zonder twijfel ook de volksetymologie van invloed, welke dat substant. met het pronomen *hie* gelijkstelde (z. ben. § 337, opm. 3).

lêtza, met *tz*, uit *ki*); zie voorts ook nog *grickinge*, het aanbreken van den dag, Ve. 2, 14, naast *grakinge*, m. gel. beteek., Sp. 3², 22, 3, en *graken*, aanbreken, Fr. 4610, wier Ogerm. prototype ons niet bekend is, doch, in verband met bovenvermelde vormen, wel als **grâkinga*, **grâkjan* mag worden aangenomen;

b. de *ie*, in *hiele* Sp. 4³, 32, 43, Hl. 83, 79, en *ondievelike*, onpassend, Hl. 85, 196, welke, bij een Hollandsch auteur aangetroffen en aan een Ofri. *ê*, den „umlaut" van *ô*, beantwoordend, haar noordelijke herkomst verraadt; (vgl. in laatstgenoemd dialect *hêla*, Ags. *hêla*, dat waarschijnlijk uit een ouder **hôhilo*, van *hôh*, hiel, is af te leiden, en **undêfe*, voor **undôfi*, te vermoeden naar het Ags. *ungedêfe*, onpassend, blijkens 't Got. *gadôbs*, passend, = een oorspr. **ungadôfi* [1]); ook hier moeten we dan natuurlijk reeds vóór de 17de eeuw een Friesche uitspraak *ie* der oudere *ê* aannemen);

c. een aan 't Hollandsch dialect eigene *ie*, voor *ê* (uit een oorspr. *ai*), die we b.v. aantreffen in: *(ver)lienen* Mlp. 1, 270; 4, 1218; 2, 66, 1735; Cl. 54, Bed. d. M. 123, 546, *gemyen* Mlp. 2, 774, *mienen* Mlp. 2, 1780, *hiemraet* Rokr. 10, 43, *ien* Rokr. 170, *geliemt* Rokr. 124, 128, *hieten*, geheeten, O. H. Passie 597, *tyeken* O. H. Passie 256, *stien*, *bien*, *ien*, *allien*, *(ne)ghien*, *clien*, *mienen*, *(ge)mien*, *(ge)miente*, *liem*, *(ver)-lienen*, *clien*, *hieten* p. in Lkrb. en Hl., in pl. v. *leenen* (Ags. *laenan*, oorspr. **lainjan*), *gemeen* (Got. *gamains*), *meenen* (Ohd. *meinjan*), *heem* (Ohd. *heim*), enz.; z. ook *neen*, *een*, *steen* Mlp. 1, 1234, 1460; 2, 3208, *gemein*, *meynen*, *meende*, *cleen*, *verleent*, enz., Hl. 1, 82; 2, 180; 2, 215; 4, 470; 5, 79; 6, 71 en 75; 7, 83; 8, 35 en 79; 10, 71 en 201, enz., waar, wegens 't rijm op *gheschyen*, *sien*, *ghesien*, *drien*, *dienen*, *verdient*, enz., *nien*, *ien*, enz. is te lezen, en vgl. behalve de vermelde rijmen nog *clien* : *ghyen* (bekennen) Hl. 32, 237, *allien* : *betyen* (trekken, zijn gang gaan, Os. *tiuhan*) Hl. 66, 16, *stien* : *vlien* Hl. 69, 87, *yen* : *ghien* (bekennen) Hl. 81, 67; 89, 87, enz., uit welke de diphthongische natuur der besproken *ie* kan blijken;

d. *liewerke* Limb. 2, 2, *liewerick* pr. 326, *kieren* Chr. 167, *kiren* LvJ. p., *gebinte* LvJ. 184 (in dit ms. wordt de *ie* steeds door *i* weergegeven), *bien* Vr. e. M. 7, 147, *wie*, pijn, Cass. 1790, *slie*, pruim, Ro. 7178, die, in Limburgsche en Brabantsche hss. aangetroffen, met hun *ie*, voor *ê* (uit *ai*), op een oostelijke herkomst wijzen; vgl. Ags. *lâwerce*, Ohd. *lêrahha*, Mhd. *lêwerich* = een oorspr. **laiwerka*, Ohd. *kêrian*, *bein*, Os. *wê*, Got. *wai*, Ohd. *slêha*, en de normale Mnl. vormen *lewerke*, o. a. Lorr. M. 3, 42, Al. 1, 1187,

---

[1]) Dat men met *ou*, voor *oe* (uit *ô*, vgl. § 65), nog aantreft in *onghedouve*, *onghedouf*, boosaardig, wreed, ruw (van 't weder), Praet 2524, Rkr. 4580.

keeren, *gebeente*, *wee*, *slee*, o. a. Ferg. 1326, Luc. 4734. Limb. 5, 89, en zie over het Ripuarisch-Mhd., d. i. Middelfrank. *kieren*, *gebiene*, *liet*, enz., in pl. v. het normaal Mhd. *kêren*, *gebeine*, *leit*, enz., WEINH. *Mhd. Gr.* § 114);

e. *ierst(e)* (voor en n. *eerste*, Ohd. *êristo*), dat, kennelijk evenzeer uit het oosten was ingedrongen, doch blijkens zijn lang niet zeldzame aanwezigheid in alle of nagenoeg alle Mnl. (ook Westvl.) teksten zeer algemeen in zwang was;

f. *twier* (gen. v. *twee*) Sp. 4², 1, 49; 27, 115; 62, 42; 3³, 1, 25; Rb. 2341, 4046, 11435, Ybl. 3557, 3558, La. 2, 41783, BE. 65 r., 256 r. v., 261 v., 270 r., 277 r., met *twie* (voor *twee*) W. 3856, Wr. 3, 1144, waarschijnlijk een navolging van *drier* en *drie*.

Opmerk. Omtrent den oorsprong der *ie* van *wieghe*, o. a. Praet. 1490, Vdl. 873, Rein. 2, 6581, kan ik niets zekers in 't midden brengen. In het Ohd. vindt men *wiga* (nevens *waga*), een vorm, die het Mnl. *weghe*, m. gel. beteek., Vdl. 862, kan verklaren. Daarnevens staat echter in het Mhd. niet alleen *wige*, maar ook als zeer gebruikelijke vorm *wiege* (Kleefsch *wyege*, z. *Teuth.*), met zijn zonderlinge *ie*. Was het woord misschien uit het oosten naar Nederland gekomen? De Kleefsche zooeven vermelde vorm zou ons tot dit vermoeden kunnen leiden.

De *ie* in den gebruikelijken volksnaam *Vriese* was vermoedelijk, evenals in het Mhd. *Friese*, het gevolg van een dialectische uitspraak der *ĭ* als *ie* in het Friesch zelve. Vgl. de bij G. Japiks gewone vormen *Friezen*, *Friesche*, naast het in de Ofri. wetten aangetroffen *Frisa* en *Fresa*. Aan het laatste beantwoordt de vorm *Vresen*, die passim bij Sto. wordt gelezen.

De *ie* in *diestel* Nb. 2, 274; 3, 1159 v., naast *distel* Nb. 3, 1158, 1159, Rein. 2, 5709, 5733, 5744, Dd. 2, 2706 (Ohd. *distil*, Ags. *þistel*), is mij volkomen raadselachtig.

§ **79.** Dat de Fransche *ié* (*ier*) en *iè*, in 't Mnl. overgenomen, met verplaatsing des accents van het tweede element der diphthong naar het eerste, als de gewone tweeklank *ie* werd uitgesproken, blijkt voldoende uit de regelmatige rijmen *grammarien*, *payien* : *vlien*, *sien*; *maniere* : *diere* en *viere*; *hantieren* : *vieren*; *riviere* : *diere* en *ongehiere*; *visierde* : *vierde*; *visieren* : *vieren*; *corrigiert* : *bestiert*; *fier* (trotsch) : *vier*; enz.

DE DIPHTHONGEN *AEI* EN *OOI* IN VREEMDE WOORDEN.

§ **80.** Behalve de *aeu* (z. bov. § 67) en misschien de *oi*, in *doit* (z. § 34, opmerk. 4), bezat het Mnl. in zuiver Germaansche vormen geen diphthong, met een zuiveren klank als eerste element. De *aei*, *ooi* en *oei* toch, in *hi maeit*, *naeit*, *saeit*, *maeide*, *naeide*, *saeide*, *ghemaeit*, *ghe-*

naeit, *ghesaeit*, enz., *hi stroit*, *stroide*, *ghestroeyt*, *hoy*, *stroi*, *vroilijck*, *froy*, enz., en *hi moeit*, *groeit*, *gloeit*, *roeit*, *moeide*, *groeide*, enz. enz., en de *eeu* in *sneeu* en *sleu* waren niets anders dan *ae* (= oorspr. *â*), *oo*, *oe* (= oorspr. *au*) of *oe* (= oorspr. *ô*, *uo*) + de conson. *j* (geschreven als *i* of *y*), en *ee* (= oorspr. *ai*) + de conson. *w* (geschreven als *u*); z. § 64, opm. 1, 101, 102, opm. 4, 196 en 257.

Alleen in vreemde aan 't Ofra. ontleende woorden is een werkelijke tweeklank *aei* (*ai*, *ay*, *aey*), d. i. zuivere *a* + *ĭ*, en *ooi* (*oi*, *oy*, *oey*), d. i. zuivere *o* + *ĭ*, aan te treffen: de eerste, beantwoordende aan het Ofra. *ai* (*ay*), met zijn oudere uitspraak *ái* (in pl. van *ei*), de andere berustende op een Ofra. *oi*, met zijn oorspronkelijke waarde *ói* (in pl. v. de jongere *ouà*). Zie b.v. *vraei*, waar, *paeien*, betalen, bevredigen, *caitijf*, ellendig, *pais* (*paeys*), *payen*, *aise*, gemak, *aise*, op zijn gemak, *aisieren*, iem. tevreden, gerust stellen, *saisoen*, *saisieren*, grijpen, enz. (Ofra. *vrai*, *payer*, *caitif*, *pais*, *paien*, *aise*, *aisier*, *saison*, *saisir*, enz.); *loei*, *looie*, wet, *proie*, *tornoy*, *foy*, afscheidsmaal, *point*, punt, *porpoint*, wapenrok, *oltroy*, toestemming, Rkr. 3980, *otroyeeren*, toestaan, o. a. La. 2, 5988, 8154, *noyse*, verdriet, Ve. 4, 14, Vm. 2, 76, *Fransois*, *vois*, *joie*, vreugde, *poiso(e)n*, *poysoin* Ro. 1973, La. 2, 23010, Al. 2, 541, *vernoy*, verdriet, *vernoyen*, verdrieten (met *ver* als Mnl. praefix voor het Romaansche *a*, *e*), *poie*, *poye*, pui, Ovl. G. 1, 83, 734, Vl. 2, 263, Bj. 7, 9792, 14300 (Ofra. *loi*, *proie*, *tornoi*, *voie*, *point*, *porpoint*, *otroi* of *ottroi*, *ottroier*, *noise*, *François*, *voix*, *joie*, *poison*, *anoi*, verdriet, *anoier*, verdrieten, *poie*, lieu élevé).

Opmerk. 1. Let op het hier genoemde *caitijf*, *aise* (subst. en adject.) p., *wambais*, o. a. Grb. 2, 3347, Dkrb. 193, *fornays*, o. a. Dd. 1, 220 v., Sp. 2^2, 45, 79; 2^3, 28, 122; 2^4, 28, 55; 2^5, 18, 74, nevens *keitijf*, *eise*, *wambeis*, *forneys* (z. § 63 *b*), wisselvormen, die op een eertijds bij de Gallische naburen vernomen tweeërlei uitspraak der *ai* (als *ái* en *ei*) wijzen.

Opmerk. 2. In sommige dezer woorden had het eerste element der diphthong zulk een overwicht gekregen, dat het tweede in de uitspraak verlorenging. Zoo in *paes*, vrede, vredekus (bij de mis), o. a. Praet 315, Lsp. 2, 48, 207 en 888, Sp. 3^3, 21, 9, naast het gewone *paeys*, vrede; *palas*, *pallaes*, paleis, o. a. Bl. 3628, Mlp. 1, 675 en 2862, voor *palays*, naast het gebruikelijker *paleis* (vgl. § 63 *b*); in *contraer* p., *lavoor*, waschbekken, Ruusbr. Tab. 1, 189, D. B. Ex. c. 30, Ned. Proz. 299, *persoer*, persbalk, Dml. 2, 682, Fr. 8645, *ivoer* (Ofra. *contraire*, *lavoir*, *pressoir*, *ivoire*); *poent*, punt, *porpoent*, wapenrok, Al. 1, 844, *voos*, Bm. 2, 520, *nose*, verdriet, misbaar, enz., La. 2, 3896, 7635, 36734, Ro. 3633, 6306, 9720, 13270, Vdl. 1280, 1581, 2742, Ovl. G. 2,

17, 1325, Nb. 2, 729 en 2267, Vm. 2, 75, 466, enz., nevens *point*, *porpoint*, *rois* en *noyse* (z. bov.); in *conroot*, menigte, gevolg, p. (Ofra. *conroit*, z. ROCQUEF.), en *palefroot*, *palafroot*, paradepaard, o. a. W. 9401, Lorr. 5, 145 (uit een vorm **palefroid*, dien we naast het ons bekende *palefroi* en *palefreid* voor het Ofra. mogen vermoeden); voorts in *posoen*, vergif, Ve. 6, 3, n. *poisoen*, z. bov. (en *pusoen*, *pisoen*, z. § 28 en 43).

Opmerk. 3. De *oi*, *oy*, in *froyt*, *froeyt* Lsp. 1, 24, 47, Hl. 60, 54 en 58, Rokr. 108, Vm. 2, 134, O. A. v. Bei. 247, Bvt. 275 r., Dbvt. 153 r., 156 r., 219 v., Ot. 150 v., 154 r., 224 r., *floyt(e)* Spk. 20 v., Pw. 96 r., *floyten*, *floeyten* Vl. 1, 130, Rein. 2, 7308, Dcr. 37 v., BE. 232 r., *poitier*, boeleerder, hoerenjager, Limb. 3, 931; 6, 1731; Segh. 2609, 11324 v., Rokr. 39, Dkrb. 17, 35 en 51, Lutg. 1, 796, Nd. 2422, D. B. Deut. c. 23, *hoeyke*, *hoyke(n)* Bed. d. M. 477, Rubb. 219, Bj. I, bl. 589, var. vs. 15, Bj. 5, 4975, Plagh. 1969, Tor. 1341, O. A. v. Bei. 33, 357, Bi. 21, 22 en 98, Dctr. 17 r. v., 18 v. (nevens *fruut*, *flute*, *fluten* p., *putier* Limb. 6, 1746, Lorr. 1, 565, Ro. 8607, *huke*, *huycke(n)*, mantel, Bj. II, bl. 722, Drie daghe h. 199, Bm. 5, 95, Ofra. *fruit*, *flaüte*, *flaüter*, **putier*[1]), *huque*) dwingt ons tot het aannemen van een vroegere dialectische Ofra. *oi*, voor en nevens de normale *u*.

Fornoys Dd. 1, 220 v., *wambo(e)ys* Dctr. 11 v., 15 r., en *proyeel*, grasperk, Parth. 7818, La. 2, 39210, Sp. 1[1], 17, 27; 47, 53; 1[2], 14, 49; Ve. 3, 31, 13 en 29, zijn wegens de bekende (vooral in 't Picardisch thuis hoorende) wisseling der *oi* en *ai* begrijpelijk nevens *fornais* (Ofra. *fornays*), *wambays* (Ofra. *wambais*) en *prayeel* (Ofra. *praiel*).

DE ONDUIDELIJKE VOCAAL.

§ **81**. Op eenige weinige uitzonderingen na, bevatte in het Mnl. ieder oorspronk. Germaansch of volkomen gegermaniseerd woord, wanneer 't niet was samengesteld, in maar ééne syllabe een duidelijke vocaal, nam. in de wortellettergreep of het zoogenaamde zakelijk deel; in alle buigingsuitgangen toch, in alle voorvoegsels en in bijna alle afleidingssuffixen was de eertijds duidelijke (korte of lange) Ogerm. klinker bij verzwakking van den klemtoon in een onduidelijken, gewoonlijk door *e*, somtijds door *i* of *o* voorgestelden klank overgegaan (de lange natuurlijk eerst na voorafgaande verkorting). Vgl. b.v. *duvel* (Os. *diubal*), *engel*

---

[1]) Mij uit het Ofra. niet bekend, doch als afleiding van *pute* te vermoeden naar *putanier*, een derivatie van *putain*.

(Os. *engil*), *bitter* (Os. *bittar*), *geven* (Os. *geban*), *gerne* (Os. *gerno*), *negheen* (Os. *nigên*), *hulde* (Os. *huldi*, Ohd. *huldî*), *groene* (Os. *grôni*), *haten* (Os. *haton*), *hi hatede* (Os. *hatoda*), *helle* (Os. *hellia*), *herte* (Os. *herta*), *ic neme* (Os. *nimu*), *ghebringen* (Os. *gibrengean*), *groten* (Os. *grôtan*), *hovet* (Os. *hôbid*), *gheheten* (Os. *gihêtan*), *belachen* (Got. *hlahjan*), *selsene*, rarus (Ohd. *seltsâni*), enz. enz. enz.; en zie verder de verschillende vormen in de declinatie en conjugatie.

Als uitzonderingen van dezen ontwikkelingsgang vinden we slechts:

de afleidingsuitgangen *-doem* (*-dom*), *-heit* (*-heide*, *-hede*), *-lijk* (*-lick*, *-leke*, z. § 7), *-loos*, *-scap* (*-scepe*, *-scep*, *-scip*, *-scape*) [1]), *-sam* (*-saem*, vgl. § 8, opm. 5), *-lijn*, *-inghe*, *-lingh* of *-linc*, *-nisse* of *-nesse*, *-aere*, *-uwe* (vgl. § 41), welke, met uitzondering van *-lijk*, ook in de hedendaagsche taal nog met den bijtoon en een duidelijke voc. worden uitgesproken;

de achtervoegsels *-kijn* en *-ijn* (den uitgang der stoffelijke adjectieven, der deminutieven, gelijk *magedijn* Sp. 2^5, 14, 95, Am. 1, 4091, Ovl. G. 2, 79, 360, *welpijn*, *welpine* Rein. 1, 3128, *vogelijn* Rein. 1, 3165, *tafelinc* Bvh. 379, enz., en het oorspronk. of onoorspr. suffix, in *heidijn*, enz., *boekijn*, enz., z. § 30 *d*), in den verbogen vorm *-kine*, *-ine;* alsmede het verkorte *-kin* en *-in* (z. bov. § 6);

en *-in(ne)*, *-i(g)ghe*, *-egghe* (b.v. in *morderigge*, *clappighe*, *poertigghe*, *scepsterigge*, *doerwerdigge*, *doerwaerderegghe*, enz.), *-ers(s)e*, *(r)esse* (b.v. in *quadersse*, *prophetersse*, *scepperse*, *clappersse*, enz., p., *moerdresse* Rb. 15380, *doerwaerdesse* Rb. 26131 v., *geselnesse* Am. 1, 5558, enz.), waaraan waarschijnlijk, in overeenstemming met de hedendaagsche uitspraak, zelfs het hoofdaccent is toe te kennen.

In sommige dezer suffixen wisselde een onduidelijke voc. echter ook wel af met de duidelijke, t. w. in *-ere* naast *-aere* (z. ben. § 265, opm. 3), in *-ewe* naast *-uwe* (z. bov. § 41), in *-en*, *-ken* (misschien ook, met andere spelling, *-in*, *-kin*, vgl. bov. § 6) naast *-ijn*, *-kijn* (z. § 30 *d*).

Opmerk. 1. Tot de bovengenoemde uitzonderingen is wellicht nog te brengen *-nede*, in de derivata *geburnede*, burin, Sp. 1^5, 2, 33, *grafenede*, *graefnede*, gravin, Sto. 4, 48, Rkr. 304, Limb. 1, 1043, *geselnede*, gezellin, Rkr. 10349, Passieb. 29, wier accent hetzelfde kan zijn geweest als in *coningínne*, *morderígge*, *quadérsse*, enz. (Een rijm, als *graefnede* : *dede*, strekt niet tot bewijs; vgl. mijn *Mnl. Versb.* § 29).

Opmerk. 2. Omtrent het karakter der voc. in den uitgang *-ig*, *-ich*, *-eg*, *-ech* valt bij het gemis aan voldoende gegevens met zekerheid weinig

---

[1]) Al waren deze vormen eigenlijk en oorspronkelijk het tweede bestanddeel eener samenstelling, zoo hadden ze toch in 't Ogerm. reeds algemeen het karakter van een suffix aangenomen.

of niets te zeggen. Dat de onduidelijke klank zich reeds ontwikkeld had, leert ons zeer waarschijnlijk de spelling *-eg*, *-ech*, en zeker het nu en dan voorkomen van vormen, met syncope, gelijk *enge*, *meenge*, *heilge* (z. ben. § 84 *a*). Het voortbestaan daarnevens van den duidelijken klinker is mogelijk, maar laat zich niet bewijzen.

Of de voc. in *-lick(e)*, *-leck(e)*, *-lic*, *-lec*, nevens het timbre *i* en *e* ook alreede het onduidelijk karakter vertoonde, is evenmin uit te maken; vgl. bov. § 7.

Opmerk. 3. In vreemde woorden behield de klinker, ook in de zwak geäccentueerde lettergreep, in den regel de overgenomen qualiteit. Slechts zelden leest men een vorm, als *trewant* Ro. 7468, *beraet* Rein. 2, 4185, 4247, *barbecane*, voormuur van een vesting, Ro. 3825, Ferg. 3908, Rein. 1, 520, enz., naast het normale *truwant* (Ofra. *truant*), *baraet* (Ofra. *barat*), minder gebruikelijke *barbacane* (Ofra. *barbacane*), enz.

§ **82**. Sommige onduidelijke vocalen waren niet uit een vroegeren duidelijken klinker ontstaan, maar hadden zich als anorganisch element tusschen twee consonanten ontwikkeld; t.w.:

a. in de verbinding *gel-*, *ger-*, v. en n. *gl-*, *gr*; vgl. *gelas*, *ghelasen*, *-in*, *-ijn*, Vm. 2, 157 en 161, Dd. 3, 740, Nb. 8, 799 v.; 9, 135 v.; 12, 841 v.; Ovl. G. 3, 138, 684, Vdl. 540, *ghelarie*, speer, Tro. 4366, Glor. v. Br. 584, La. 2, 18648, 20559, Flandr. 1, 434 en 444, Heelu 1897, 3325, *gelat* Al. 9, 332, Nb. 5, 167 v., *geloien* Nb. 12, 726 v., Bra. 1041, 1457, 1467, Ybl. 1757, 2278, Siel. e. lich. 289, *gheloet* Lans. v. Den. 192, *ghelosen*, verklaren, W. 7962, *gelose*, verklaring, Nb. 12, 878 v., Mask. 175, *gelotternie*, gulzigheid, Sp. 2^5, 20, 34, *ghelorie* Dd. 1, 9, Nd. 3, 1821 v., *geliden* Sp. 3^8, 25, 19, *gherief* Sp. 2^7, 4, 122, Segh. 1182, *gerijnt*, weent, Hl. 77, 76 v., *gereye*, begeerte, *gereien*, behagen, Rkr. 9878, Ro. 2882, Vm. 1, 323. 31, *geroef*, grof, Sp. 3^5, 53, 10 v., in pl. v. en naast *glas*, *glasen*, *glarie*, *glat*, *gloien*, *gloet*, enz.;

b. in de vormen, met zoogenaamde *diaeresis* of, gelijk men thans met de Oudindische benaming ook wel zegt, *swarabhakti*, als *berrenen*, *berrende*, *geberrent*, *borech*, *arem*, *arebeit*, *arebeiden*, *berich* (v. *berch*), o. a. Sp. 1^6, 15, 34; 45, 35, *staref*, *stereft*, *sceeremscilt*, *(n)erenst*, *nerrenst*, *herefst*, *storem*, *worem*, *coren*, *besoricht*, o. a. Bm. 2, 295, *marech*, *Afferike*, o. a. Sp. 3^2, 9, 51; 3^5, 49, 8; 3^3, 1, 15, *sofferaen*, o. a. Sp. 3^4, 17, 59, *gheberechte*, *darem*, *warem*, *zweree*, *ballig* (voor *balg*), o. a. D. W. 1, 201, *belleghen*, *hellem*, *halechtere*, *haellechter*, z. § 98 C, *heleft*, *helecht*, *helicht*, *hellicht*, *heilecht*, z. § 98 C, *vollichde*, *tellech*, *teleg(ere)*, o. a. La. 3, 8367, *mellec*, *sellef*, *ellic*, o. a. pass. in Rein. 2, *sullic*, enz. enz., voor *bernen*, *bernde*, *gebernt*, *boorch*, *aerm*, *aerbeit*, *aerbeiden*, *beerch* enz., *balg*, *belgen*, *helm*, enz.; let ook op *coronike* Sp. 3^1, cap. 16, 18.

22 en 23, opschr., Am. 1, 2556, pr. 341, enz., en *warake* Dd. 2, 3311 v., 3351 v., 3445 v., 3492 v.; 3, 428 v., voor *cronike*, *wrake;*

c. in vormen, als *beender*, *hoender*, *scoender*, enz., voor *beenre*, *hoenre*, *scoenre*, enz., z. § 134 *a;*

d. in verschillende met *-lijc* en *-nisse* afgeleide vormen, tusschen de *l* of *n* en de voorafgaande consonant van het grondwoord; z. b.v. *ervelijc* (Ohd. *arplîh*), *gevoegelijc* (Ohd. *gafuoglîh*), *hogelijc* (Ohd. *hôhlîh*), *droc-velijc* (Ohd. *truoblîh*), *vreselijc* (Ohd. *freislîh*), *wiselijc* (Ohd. *wîslîh*), *die-velijc* (Ohd. *diublîh*), *lievelijc* (Os. *lioblîc*), *ontfanghelijc* (Ohd. *antfanglîh*), *tidelijc* (Ohd. *zîtlîh*), *goetelijc* (Os. *gôdlîc*), *geestelijc* (Os. *gêstlîc*), *endelijc* (Ohd. *entlîh*), *sorgelijc* (Ohd. *sorglîh*), *danckelijc* (Ohd. *thanclîh*), *nachtelijc* (Ohd. *nahtlîh*), *menscelijc* (Ohd. *menisclîh*), *mannelijc* (Ohd. *manlîh*), enz., *ontfanghenisse* (Ohd. *antfancnissa*), *bedroevenesse* (Ohd. *gitruobnessi*), *gedachtenesse* (Ohd. *kidâhtnissi*), *gelikenesse* (Ohd. *galîhnissi*), enz. (waarnevens *erflijc*, *drocflijc*, *lieflijc*, *gevoechlijc*, *genoechlijc*, *ontfanclijc*, *hoechleck*, *dootlic*, *gevancnesse*, *gehoechnis*, *verghefnesse*, *getuuchnesse*, enz. enz.);

Opmerk. Niet anorganisch was daarentegen de *e* in *armelijc* (Ohd. *armalîh*), *godelijc* (Ohd. *gotelîh*), *misselijc* (Ohd. *missilîh*), *redelijc* (Ohd. *redelîh*), enz.; alsmede in *vondenesse* (Ohd. *funtannessi*), afgeleid van 't particip. *vonden* (*funtan;* voor de enkele *n* = oorspr. *nn*, vgl. § 126, aan 't begin).

§ **83**. Bij voortgezette verzwakking van 't gewicht der syllabe, met onduidelijke vocaal, moest deze laatste natuurlijk gevaar loopen geheel en al te verdwijnen, en dat wel aan 't begin, in 't midden en aan 't einde des woords.

Een zoodanige *procope* zien we:

a. in *neven*, voor het niet meer gebruikelijke *eneven* (vgl. Ohd. *ineban*, Ags. *onefen*, d. i. *in*, *on*, „op, in", + *eban*, *efen*, als substantief gebezigd adjectief = „gelijk", „gelijke oppervlakte"); *navont*, in den avond, Bm. 10, 71, La. 2, 8065, Lans. v. Den. 298, 325, voor een verloren *enavont* (vgl. Ohd. *in abant*), vanwaar, onder invloed van den genit. temporis *des avonts*, ook *navonds*, *navons*, *navens* Ro. 2403, W. 288, 10306, Rb. 6484, 13312, 15685, 22865, 25227, HdH. K. 1015, Sto. 10, 610 v., Sp. 1^{3}, 24, 14; 1^{4}, 48, 31; 1^{5}, 5, 29; 1^{7}, 23, 42; 24, 27; 3^{3}, 31, 67; 4^{1}, 18, 1; Nb. 2, 961, Fr. 3919, 7905, enz., en zelfs met het artikel *snavens* Rb. 22865 v., *dien navont* La. 2, 3270; een door mij niet aangeteekend, doch met zekerheid voor het Mnl. aan te nemen *nuchten*, *nochten*, in den morgen, uit *enuchten* (vgl. Os. *an uhton*), vanwaar, op gelijke wijze als *navonds* en *snavens*, *nuchtens* W. 1349, 2670, Sp. 2^{4}, 56, 68, Segh. 9902, La. 3, 618; 4, 10685, 10773, en *tsnuchtens* Am. 1, 5667; 2, 1065; *nernste*, *nerenst*, *neerst*, *naerst* (z. § 129 *k*), ijverig, uit

een verloren *enernste*, *enernst*, in werkzaamheid, in ijver, ijverig (vgl. Ohd. *in ernust*), welk adjectief, versterkt met den uitgang *-elijc*, *-ich*, als *nernstelijc*, *neerstich*, enz. (z. t. a. pl.), tot een opvatting der laatste vormen als afleidingen van een subst. *nernst* had aanleiding gegeven, en zoodoende de ontwikkeling veroorzaakt had van een nomen *nerenst*, *narenst*, *neerst*, enz., ijver (z. t. a. p.); het gebruikelijke adverb. *wech*, *weghe*, voor het evenmin ongewone *ewech*, *eweghe*, en *enwech*, *enweghe* (z. § 129 *l* en vgl. Ohd. *an wege*, Os. *an weg* = „op weg"); *gheen*, uit *egheen*, voor *engheen*, uit *negheen* (z. § 129 *h*), alle vier pass. aan te treffen;

b. in de vreemde woorden *sise*, belasting, Claus. d. B. 36, *selgieren*, aanvallen, Rkr. 4911, 6296, 6388, 10229, Segh. 11017, *storie*, geschiedenis, R. v. Mont. 917, 1720, *labastre* Rb. 24959, Tro. 5391, *pistele*, brief, Sp. 3[5], 1, 46, Dd. 2, 1638, v. en n. *assise*, *asselgieren*, z. *Mnl. Wb.* i. v., *istorie*, *alabastre*, *epistel(e)* passim; *rasteren*, *resteren*, aangrijpen, gevangen nemen, Ro. 3173, Mor. 3078, Bj. I, bl. 732, 733, 742, 770 en 814, Bj. 6, 10153, 10160; 7, 16224, 16288. *bondoneeren*, verlaten, Cass. 977 (vgl. ook § 34 *b*), overgenomen uit het Ofra. *arrester*, *abandonner*; (bij al deze vormen moet natuurlijk een uitspraak *essise*, *esselgieren*, enz., met onduidel. voc., aan *sise*, *selgieren*, enz. zijn voorafgegaan);

c. in *noeghen* Hl. 76, 78 v.; 79, 6; Rein. 2, 7443, Sto. 7, 953, *bueren*, *boren*, toekomen, plaats hebben, Mlp. 4, 516, Hl. 40, 21; 63, 97; 64, 91; 102, 192, *loven* Hl. 25, 144; 79, 362; 116, 120; O. H. Passie 196, 673, 728, 886, Rein. 2, 5341, 5480, *bruken* Hl. 1, 243; 69, 3; 70, 88; 76, 253; 79, 405, *neren* Hl. 24, 154; 87, 163; 95, 234; 26, 40, *lijken* Hl. 39, 19; 99, 52, *hengen*, toestaan, Hl. 87, 101, *waghen*, vermelden, Hl. 10, 250; 11, 79; 16, 1; 51, 39; 69, 24, *nieten* Hl. 8, 119, *breken* Hl. 5, 49, *baren* Hl. 18, 46, *bieden* Hl. 4, 251, *scien* Rein. 2, 4579, 6040, Hl. 2, 179; 10, 79 v.; 34, 22; 51, 40, en pass. ald., Mlp. 2, 3552, O. H. Passie 398, *meenwijf* Rokr. 37, *mene* Hl. 22, 20; 36, 122; 52, 38, en pass. ald., *warich* Hl. 81, 121, *sond* Hl. 84, 330; 85, 233, *hoersam* Hl. 108, 85, *weldich* Hl. 90, 42; 101, 6; Sto. 6, 889, *boert* Mlp. 4, 812, 2042, Hl. 61, 90, *bot* Mlp. 4, 1063, Hl. 4, 500; 81, 53; 99, 133; 90, 41; 95, 258, *buur* Sto. 4, 1180, Hl. 4, 331; 76, 229; 87, 260; 114, 95 en 99; *docht(e)* Sto. 8, 1279, Hl. 84, 282, *luc* Hl. 87, 88, *baer* Hl. 108, 85, *lofte* Hl. 56, 58, Lijd. J. 9, *durich* Hl. 53, 130; 73, 195; 108, 115; 91, 9; *lach* Hl. 82, 42; 22, 313; 40, 22 en 81; 116, 98, *meente* Sto. 7, 883; 10, 459; 8, 597, Hl. 10, 257, 259; 17, 83, *rechtichede* Hl. 64, 194, 206 en 239; 72, 11; 73, 141 en 171; 81, 491; *luc* Hl. 87, 88, *slacht* Hl. 61, 58; 25, 57, *wout* Hl. 87, 57, *scal* Hl. 62, 13, *reke* Hl. 5, 76 v., *boomte* Hl. 49, 64, *seil* Hl. 14, 9; 120, 94, *want* Hl. 12, 177,

beddenoot Hl. 11, 496; 4, 496, 538, 552; Mlp. 4, 572, 1192, 1038 v., voor *enoeghen*, *ebueren*, *eboren*, *eloven*, *elijken*, *ehengen*, enz., uit *genoeghen*, *gebueren*, *geloven*, *gelijken*, *gehengen*, enz.; evenzoo in de participia *bonden*, *vangen*, *slaghen*, *crenct*, *spaert*, *sijn*, enz. (z. ben. § 193 *b* en 219 *b*), die, evenals de voorgaande woorden, steeds bij Hollandsche auteurs worden gevonden en daarom het vermoeden wettigen van onder Frieschen invloed te zijn ontwikkeld (vgl. *Vondel-gr.* § 49). [Ook elders treft men een paar zoodanige vormen aan, doch op één uitzondering, het subst. *meente*, na zeer zelden; vgl. *noot* Nb. 6, 116, *ware* La. 2, 40368, *waghen*, Nb. 8, 255, *meente* Sp. 1^2, 32, 59; 1^3, 9, 69; 14, 36; 26, 31; 1^5, 67 opschr.; 1^8, 47, 7; 56, 3; 4^3, 31, 19; 3^5, 37, 70; Rb. 28689 v., 24263 v., HdH. K. 407, 681, 714, 1368, Nb. 7, 179, *meensaem* Lsp. 3, 3, 458; 26, 174, *sant* LvJ. 53, *lofte* Mspr. 40 (v. het normale en oorspronk. *genoot*, *geware*, *gewaghen*, enz.), over wier herkomst of ontwikkeling ik niets durf beslissen. Voor *welt* Ve. 1, 47, Al. 1, 88, *win* HdH. 1020, Al. 2, 688, *bot* Ruusbr. Dogh. 91, 1, *nendicheit* Gd. 116, 8, en *scien* Ve. 1, 3; 6, 32; Gd. 114, 5, zij op de mogelijkheid van een oorspronk. vorm, zonder *ge*, gewezen (vgl. Ags. *weald*, *win*, *bod*, Mhd. *walt*, *winn*, *bot*, *nendichlîche*, *schëhen*), een mogelijkheid, die natuurlijk voor dezelfde bij Hollanders voorkomende woorden (z. bov.) eveneens kan gelden].

§ **84**. *Syncope* van den onduidelijken klinker kon in 't Mnl. plaats hebben, wanneer de consonanten, welke ten gevolge van die uitstooting samenvielen, zich in de uitspraak gemakkelijk lieten verbinden. Bij voorkeur had ze zich evenwel ontwikkeld:

tusschen gelijke dentalen (tusschen *s*—*s*, *t* of *d*—*t* of *d*, *n*—*n*, *r*—*r*);
tusschen een vaste of vloeiende conson. en een volgende *s*, *t* of *d*;
tusschen *l*, *r* en een volgende vóór een onduidel. klinker staande *n*;
tusschen *l*, *n* en een volgende vóór een onduidel. klinker staande *r*; en (in samenstellingen) tusschen een consonant en een volgende of vooraf-gaande duidelijke vocaal;

in mindere mate, ofschoon nog vaak genoeg, tusschen een vaste conson. en een volgende vóór een onduidelijken klinker staande *l* of *r*;

zelden tusschen een vaste conson. en *n* + onduidel. voc., als in *sechne*, *hebne*, enz. (z. § 215), *gnoech*, *gnoot* enz. (z. ben. *c*), en in een paar andere gevallen.

Voorbeelden van zulk een uitstooting vindt men bij de declinatie en conjugatie in overgrooten getale; en daarenboven o. a.:

a. in vormen, als *vet*, *wet*, uit **vêtet*, **wetet* (Ondfr. *feitit*, *witut*; vgl. § 5); *bin*, pass., v. en n. *binnen*; *lingde*, *hoegde*, *ghenoechde*, *vroude*, enz., z. § 110 (Ohd. *lengida*, *hôhida*, *ginuogida*, *frouuida*, enz.); *abt*, v. en n. het

zeldzamer *abbet*, z. *Mnl. Wb.*; *hooft*, n. het zeldzamer *hovet* (Os. *hôbid*); *heect*, *hect*, snoek, Nb. 5, 639, v. *heket* (Ohd. *hehhit*); *doecht*, *duecht*, *joecht*, *juecht*, v. en n. *doghet*, *joghet; beelde*, *heelt*, heros, *heemde*, *elende* en de andere dergelijke boven in § 3 vermelde nomina; *speelman* (Ohd. *spiliman*), *bootscap*, *heerscap* (Ohd. *potoscaf*, Os. *heriskepi*); *hertoge*, *herberge* (Os. *heritogo*, *heriberga*); *penghe*, *peenghe*, *scelghe*, *sceelghe* Vm. 3, 433 en 434; 4, 333, 341 en 343, Bm. 7, 91, uit *penneghe*, *scelleghe* (vgl. § 8 *c* en *d*, en 129 *l*); *geloochnen* Lorr. 1, 1726 (Ohd. *louganôn*); *begoclen* Vdl. 1121, 2568 (Ohd. *goukolôn*); *bendien*, *bindien* La. 3, 10555, 10724; 4, 12874, 12908; Ro. 2646, *aelmoesne* Sp. 3^{7}, 46, 63; 58, 14; 60, 40; 3^{8}, 41, 47; 4^{3}, 32, 29; 3^{5}, 44, 72, enz., *helge* Fr. 1598, *enge*, *menge* Bl. 2542, La. 3, 10813, 11443, 12283, 13948, 22469; 2, 21021, 36729, 37708, 40624; 4, 2933, 6888; Sp. 3^{1}, 17, 28 v. en 52 v., Tro. p., v. en n. het gewone *benedien*, *aelmoesene*, *helege*, *enege*, *menege* (vgl. § 3, de Add. bij § 4 *b*, en § 5);

b. in *tevens*, uit *te evens* (vgl. Ags. *tô efenes*); *bachten*, *binnen*, *buten*, *boven* pass., *boosten* Sto. 3, 79 en 573, v. *be-achten*, *be-innen*, enz.; *geten* Dml. 3, 188, 83, Limb. 5, 1397, Ro. 235, 12337, Parth. 941, Sp. 2^{3}, 29, 36; 2^{5}, 10, 79, Bl. 1673, 1917, Tor. 741, Rb. 33418, enz., v. en n. *ge(h)eten* (z. ben. § 135 en 161 *a*); *gonnen*, *jonnen*, v. *ge-onnen; bevelt* Rb. 25984, Sto. 2, 1365, *gint*, geëindigd, La. 2, 24671, *gonneert* Ferg. 2368, Ri. 1354, La. 4, 5046, 5479, Cass. 320, Limb. 4, 1802, Ro. 6906, 8493, 9014, *gheert* Bj. 2, 3447, Bm. 10, 67, 87, Wr. 3, 972, v. en n. *be(h)evelt*, met ziekte gekweld, *ghe(h)int*, *ge(h)onneert*, *ge(h)eert* (vgl. voor de *h* de opmerk. aan 't slot van § 135); *gerve*, v. en n. *ge(h)erve*, geërfde (vgl. *gheherft* t. a. pl.); *ghoppenbart*, *ghorloeft*, *ghoffert*, *gherfnesse*, *gharbeit*, *ghantwerden*, *ghordeelt*, *gheischt* LvJ. 14, 15, 16, 51, 74, 75, 85, 95, 128, 135, 136, 143, 152, 196, 223, 157, 160, 196, 211, 223, enz., voor het algemeen gebruikelijke *gheoppenbart*, enz.;

c. in vormen, met *bl-*, *gl-*, *gn-*, *gr-*, en *vr-*, voor een oorspronk. *bel-*, *gel-*, *gen-*, *ger-*, *ver-*, onder welke,

met volstrekt of bijna standvastige syncope, *bliven*, voor **beliven* (Os. *bilîban*, Ofri. *bilîva* en *blîva*), *blesschen* en *blusschen*, z. bov. § 40, voor **belesschen*, en *blok* = „houten voetboei", „offerbus", „balk" (met een grondbegrip „afsluiting, vanwaar ook *blokhuis*, „kasteel, fort ter afsluiting", Invent. v. Brugge, Gloss. 35) of ook „afgesloten akker", z. *Mnl. Wb.* i. v., voor *belok* (Ohd. *biloh*, maar ook reeds *bloh;* in Ro. 2843 en Ve. 4, 3, vindt men nog *belok* als „omheining");

en met sporadische uitstooting, *bloken* Bm. 4, 78, Maund. 23 r., *gloren*, *glove* Dd. 2, 1307, 3218; 3, 1950, *gnoech*, *gnoegen*, *gnoechte* Lsp. 2, 17, 11 v.; 24, 28 v.; 3, 4, 526; 3, 5, 105; La. 2, 3585, 4529, 35538, 35599;

3, 10352, 11168, 12805, 12898, 14626, 15371; 4, 303, 773, 863, Rb. 7304, Dd. 1059, 2923, 2972, 3780, enz., *gnoot* Ro. 7224, 11948, Cass. 933, *gnoot* (praet. van *genieten*) Bvh. 215, *gnade* Be. 641, Dd. 2, 978, *greet* Ve. 2, 33, *greide*, zadel, La. 3, 19379, voor het normale *beloken*, *geloven*, *genoech*, *genoegen*, enz.; *groffel*, kruidnagel, La. 3, 22510, *grichten* Heelu 2636, *grief* Lorr. 1, 2038, Dd. 2, 1040 v., 1547 v., 2925 v., 3373 v., *grinen* Ro. 722, Vm. 1, 355, 104, voor het gewone *geroffel*, *gerichten*, *gerief*, *gerinen*, aanraken; *(ge)vreeschen*, *(ge)vreischen*, vragen, vernemen, b.v. W. 702, 4476, 5105, Teest. 1507, Lsp. 3, 4, 513, Ovl. G. 3, 5, 341, Rein. J. 1582, La. 2, 36661, Sto. 4, 1516, Bl. 451, 2142, enz., v. en n. *vereeschen*, *vereischen* pass.; en standvastig *vreten*, voor het verloren *vereten* (Ohd. *farezzan*, doch ook reeds *frezzan*).

Opmerk. Het bestaan van een Mnl. verb. *vrueghen*, *vroeghen*, voor *verhueghen*, *verhoeghen*, tot het aannemen waarvan wellicht *vervroghet u* Boetps. R. 2, vs. 12, en *hi vervroechde* ms. f. 3 v., *si hem vroechden* Hl. 27, 269, en *hi vreuchde him* Mlp. 1, 2841, zouden kunnen verleiden, is op zijn minst genomen hoogst twijfelachtig. Genoemde praeterita namelijk passen uitstekend bij het werkw. *hem (ver)vruechden*, *hem (ver)vroechden*, zich verheugen, een jonge afleiding van *vroechde*, *vruechde*, die we o. a. aantreffen Hl. 75, 55, Boetsp. R. 3, vs. 17, Parhl. 33 r., 100 r., 101 v., Dbvt. 134, 205, Vb. 75 r., Bi. 143, 203, 336, Thak. 94 r., Oef. 7 v., Ps. 128 r., ms. f. 10 v., 11 r., 63 r., Voef. 68, Wsp. n⁰. 36, 27 r., BE. 110 r. En tegenover zulk een materiaal verliest natuurlijk dat *vervroghet u* alle gewicht; (de var. heeft hier trouwens *vervroecht u*).

d. in samenkoppelingen of samenstellingen, als *derdach*, *(s)derdaghes* Vdl. 3879, Rb. 26183 v., 26705 v., Lsp. 2, 58, 137 v.; 59, 17 v., het bekende *dertiendach*, Driekoningendag, *des dertien daeghs*, *des veertien daeghs* Lsp. 4, 9, 75 v. en 79 v., *derdeel* Bm. 4, 71, Ve. 1, 21; 4, 1; Bj. I, bl. 774, Vm. 2, 133, 297; 2, 322, *vierdeel*, *verdel* (vgl. § 5 en 25) Edew. 1791, Bm. 4, 261, met verscherping der conson. *viertel*, *virtel*, *vertel* (z. § 108 *l*), *tachendeel* Nhl. 558 (vgl. ben. § 383), voor *derde dach*, *dertiende dach*, *veertiende dach*, *derde deel*, *vierde deel*, *t achtende deel; guldeken* Bj. I, bl. 724, 725, 748, 774, 779, Bm. 1, 260; 5, 83, voor *gulde-*, *gildedeken; heilegheest* La. 3, 3369, 3446, 5005, 6340, 22340; 4, 277; Ferg. 3096, Claus. 242, Vm. 3, 434, v. en n. *heilege geest* (in navolging waarvan ook *heil*, voor *heilich*, in andere verbindingen, als *dat heile vat* La. 3, 98, 3369, 9844, *die hele stede* Sto. 1, 1194 v., *heildom* La. 4, 12978, Lutg. 3, 842, 874, LvJ. 43, Ve. 3, 21, 38; 7, 6 [1]);

e. in verbindingen, als *daerde*, *desel*, *dosse*, *dure*, enz., v. en n. *de*

[1]) *Heyle-Grael* Vm. 4, 320, 258, staat voor *Heileggrael*.

aerde, *de esel*, *de osse*, *de ure*, enz.; als *upt erde*, *in tstede*, *int sale*, enz. (z. § 108 *f*); in de gebruikelijke samentrekkingen *mer*, voor *men* + *er*, als pronom. (z. § 338) of adverb., *men*, voor *men* + *en*, als pronom. (z. § 338) of negatie (tenzij deze vormen met apocope staan voor *menre*, *menne*), *dats*, *dits*, *hets*, *nes*, *dans*, *dins*, *hens*, voor *dat es*, *dit es*, *het es*, *ne es*, *dat ne es*, *dit ne es*, *het ne es* (vgl. § 126 *f*); *hoes*, *soes*, voor *hoe es*, *soe es;* vgl. ook *belijc* Sp. 2^{4}, 50, 69, uit *belije* + *ec* (voor *ic*).

Opmerk. Een gelijke samentrekking, als in *bachten*, *boven*, *gonneert*, enz., was ook mogelijk, wanneer de beide vocalen (de onduidelijke en de duidelijke) slechts door een *h* waren gescheiden. Vgl. *alrande* Rb. 1271, 4089, 5336, 24324, 25318, enz., *gheerande* Rb. 468, 2448, 3878, 5242, 26308, enz., *bagel*, *bagelijc*, fraai, vermetel, *bagelheit*, vermetelheid, R. v. Mont. 283, Dml. 3, 6, 129, Rb. 6801 v., W. 10173, Aiol. fragm. 873, Ro. 12064, Ve. 4, 32, Lorr. 2, 740 [1]), *bagen* Lorr. 1, 1036, 2, 951, 2955, Ferg. 3043, Ro. 1822, 3547, 4651, 5378, 6299, *boef*, *bouf* Rb. 15065, 28354, 33391, 33411, Parth. 840, Vm. 1, 294, Bl. 1561, Limb. 2, 82, La. 2, 6804, *boeven* Sp. 3^{5}, 39, 16, Ro. 12034, Lorr. 2, 4343, *bendieh*, *bendelijc* Ro. 140 v., HdH. K. 1617, Dml. 3, 145, 142, Bl. 1513, 1547, 2353, Rb. 29852, Mask. 494, 509, 1302, Lutg. 2, 918, *boeren*, *booren* Sp. 3^{6}, 49, 88, Ro. 12060, Am. 2, 4970, *goort* Ro. 6638 v., Rkr. 2503, *gat* Rubb. 102, *onghiere* Limb. 1, 126, *geel* Ferg. 1180, Rb. 28903 v., 28866 v., 24046 v., Bm. 2, 300, La. 3, 4322; 4, 829, 1921, 5199, Sp. 3^{7}, 2, 33; 3^{5}, 48, 6, Tor. 955, 2594, enz., *gorsam* Lutg. 2, 772, 987, enz., v. en n. *alrehande*, *geere* (uit *geenre*, z. § 126 *n*) *hande*, *behaghel*, *behagelijc*, *behagelheit*, *behagen*, *behoef*, *behouf*, *behoeven*, *behendich*, *behendelijc*, *behoeren*, *gehoort*, *gehat*, *ongehiere*, *geheel*, *gehorsam;* voorts *derdalf*, *vierdalf*, *vijftalf*, *achtendhalf*, *sesthiendalf* Bj. 5, 3750, 3917; 6, 5010, 5094, 7128, Sp. 3^{5}, 44, 105, Rb. 220, enz., v. en n. *derdehalf*, enz.

§ **85.** *Apocope* eener onduidelijke vocaal ontmoeten we door het geheele Mnl. heen:

1⁰ onmiddellijk achter een duidelijken klinker of een tweeklank, b.v. in *scoe*, *ic vae*, *ic sla*, enz., voor *scoeë*, *vaeë*, *slaë*, enz. (vgl. § 67, 102, opm. 3, 183, 246 *b*, 248 en 257);

2⁰ in enkele pronominale vormen, praeposities en conjuncties, nam. *als*, *do(e)r*, *om*, *vo(e)r*, *om*, *wel*, v. en n. *alse* (Ohd. *also*), *dore* (Os.

---

[1]) Dat met dit *bagel*, in de beteek. „vermetel", een ander van **bagen*, pralen, afgeleid adjectief *bagel* was samengevallen (z. *Tschr.* 5, 8), is mogelijk, maar niet zeker. In ieder geval helpt ons zulk een derivatie van *bagen* nog weinig ter verklaring van de opvatting „sterk", die zonder twijfel in Sp. 3^{6}, 21, 40, en Limb. 11, 700, aan *bagel* moet worden toegekend; ook zelfs dan niet, wanneer het On. *bâgr*, dat „weerspannig" beteekende, te hulp wordt geroepen.

thuru), *omme* (Os. *umbi*), *vore* (Os. *fora*, *furi*), *ane* (Ohd. *ana*); *maer*, doch, tenzij, slechts, v. *mare*, uit *enware* (vgl. § 103 aan 't slot); *haer*, *hoer*, *huer* (pron.), v. en n. *hare*, *hoere*, *huere* (oorspr. *hira*, *hiro*);

3⁰ in vormen, waar de syllabe, vóór de onduidelijke *e*, geheel of bijna toonloos was, als b.v. *ridder*, *ader*, *wortel*, *edel*, *loghen*, *keten*, *voghel* (als dat. s. of nom. acc. gen. pl.), enz., voor en naast *riddere* (Ohd. *rîtâri*, vgl. ben. § 116), *adere* (Ohd. *âdara*), *wortele* (Ohd. *wurzala*), *edele* (Ohd. *edili*), *loghene* (Ohd. *lugina*), *ketene* (Ohd. *chetina*), *voghele* (Ohd. *fugile*, *fugila*, *-o*), enz.; *blider*, *goeder* (gen. dat. s. f. en gen. pl.), enz., *groter*, *heiligher* (comparat.), enz., v. en n. *blidere*, *goedere* (Os. *blîdearo*, *blîdeara*, *gôdaro*, *gôdara*), *grotere*, *betere* (Os. *grôtara*, *betara*), enz. (z. FRANCK, *Z. f. D. Alt.* 26, 322 vlgg., en beneden § 246 *b* en *c*, 249, 254, 261, 279, 280, 287, opm. 2, 295, opm. 6, 299 *c* en *d*, enz.);

4⁰ (meestal zelden in de oudere periode) in vormen, waar de syllabe, vóór de onduidel. *e*, den bijtoon had, als b.v. *brudegoem*, *logenaer*, *martelaer*, voor *brudegome*, *logenare*, *martelare* (z. FR. t. a. pl. en ben. § 250, 254, 261, 271, 277, 280, 287, opm. 2, enz.).

In andere gevallen was de apocope in de oudere taal niet of ten minste slechts zeer weinig gebruikelijk (vgl. § 246 *b* en *c* en § 250). Eerst in den loop der 15de eeuw begint ze grootere uitbreiding te verkrijgen. In deze periode vinden we *ic neem*, *hi neem*, *dat rijc*, *dat heer*, *seer*, *vele*, enz. (voor en naast *ic neme*, *hi neme*, *dat rijcke*, *dat here*, *sere*, *vele*, enz.), en andere dergelijke vormen, waarover bij de buiging en vervoeging zal worden gehandeld.

Opmerk. *Af* en *of*, *an*, *met*, *mit*, *daer*, *dan*, *wel*, in oudere en jongere teksten aan te treffen nevens *ave*, *ane*, *mede*, *dare*, *danne*, *wele*, berusten niet op Mnl. apocope; evenals de laatste vormen beantwoorden aan een Ohd. *aba*, *ana*, een Os. *midi*, een Ohd. *dara*, *danne*, *wela*, correspondeeren de eerste met een Os. *af*, Ohd. *ab*, een Os. *an*, *mid*, *thâr*, een Ohd. *dâr*, een Os. *than*, *wel*. Ook in *hem* (dat.-acc. van 't pron. pers.), naast *heme* (Ondfr. *himo*, Os. Ondfr. *imo*), moet de afwerping blijkens het Os. *im* (dat. s., n. *imo*) reeds van ouden datum zijn. *Hen*, van hier, en *dan*, van daar, naast *hene* (Ohd. *hina*), *dane* (Ohd. *dana*), mogen niet als de produkten van apocope gelden; ze zijn, zooals hun onzuivere voc. bewijst (vgl. § 4 *b* en de Add. daarbij), met syncope uit *henen* (Os. *hinan*), *danen* (Os. *thanan*) voortgekomen.

DE CONSONANTEN.

DE ZOOGENAAMDE STOMME CONSONANTEN (MUTAE).

§ **85.*** Ten einde de vergelijking der Mnl. en der Os. en Ondfr. „stomme" medeklinkers gemakkelijker te maken, breng ik te voren den stand dezer geluiden in de twee laatstgenoemde dialecten, ook in verband met de bekende *klankverschuiving*, kortelijk in herinnering.

Gelijk men weet, bezaten de Indo-Germaansche dialecten in hun meest oorspronkelijke periode de mutae:

b *d* *ǵ* [1]) als zachte ontploffing,
bh *dh* *gh* als geaspireerde, en
p *t* *k* als scherpe ontploffing,

welke in het Sanskrit, het Grieksch, het Latijn en de meeste andere leden dier Indo-Europeesche taalfamilie met *betrekkelijk* geringe wijzigingen waren bewaard gebleven, doch in het Germaansch belangrijke veranderingen, de zoogenaamde *klankverschuiving*, hadden ondergaan. Ten gevolge daarvan vinden we de stomme consonanten in het Os. en Ondfr. in een betrekking tot haar oorspronkelijke qualiteit, gelijk ze de volgende tabellen aanschouwelijk maken:

onverschoven	*b*	*d*	*ǵ*
Os. en Ondfr.	*p*	*t*	*k*

[1]) D. i. het geluid, dat men thans nog b.v. in het Fransche *grand*, *gant*, enz. verneemt. Vgl. voor het door mij gebezigde teeken *ǵ* de beneden volgende aanmerking 4.

	onverschoven	*bh* [1])	*dh* [2])	*gh* [3])
A.	Os. en Ondfr. als beginletter	*b*	*d*	*ǵ* [4])
B.	Os. en Ondfr. als tusschen- en sluitletter in de verdubbeling of achter de nasaal	*b*	*d*	*ǵ* [4])
C.	Os. en Ondfr. als tusschen- en sluitletter *niet* in de verdubbeling of achter de nasaal	*v* (*ƀ*, *b*, *f*) [5])	*d* (*t*) [6])	*g* [4])

	onverschoven	*p*	*t*	*k*
A.	Os. en Ondfr. achter een schuringsgeluid *f*, *s* of *h* (d. i. *ch*)	*p*	*t*	*k*
B.	Os. en Ondfr. als beginletter	*f*	*th* [7])	*h* (d. i. *h*)
C.	Os. en Ondfr. als tusschen- of sluitletter vóór een onmiddellijk volgende *t* of *s*	*f*	*s*	*h* (d. i. *ch*)
D.	Os. en Ondfr. als tusschen- of sluitletter, in de onmiddellijke omgeving van vocalen of zachte consonanten	*v* (*ƀ*, *b* [5]) als tusschen-, *f* als sluitl.; soms *bb* [9])	*d* (*t*) [6]) of *đ* (*th*) [8])	*g*, (*n*)*ǵ* [4]) of *h* (d. i. *ch* of *h*); soms *ǵǵ* [9])

---

[1]) Die in 't Grieksch als *ph*, in 't Lat. gewoonlijk als *f* of *b* wordt teruggevonden.

[2]) Die in 't Grieksch als *th*, in 't Lat. gewoonlijk als *d* wordt teruggevonden.

[3]) Die in 't Grieksch als *ch*, in 't Lat. gewoonlijk als *h* of *g* wordt teruggevonden.

[4]) Ter voorkoming van misverstand stel ik de zachte gutturaal, wanneer haar het karakter van een ontploffingsgeluid (als in het Nhd. *geben*, *grosz*, enz.) moet worden toegekend, door *ǵ* voor, terwijl ik dien medeklinker, wanneer hij gelijk in het Nhd. *liegen*, het Nnl. *geven*, *stijgen*, dus als schuringsgeluid of spirant moet zijn uitgesproken, met het teeken *g* aanwijs. In het Os. en Ondfr. bezigde men in het schrift voor beide consonanten hetzelfde teeken *g*.

[5]) De *v* werd in het Os. bijna altijd met een doorstreepte *b* of een gewone *b* voorgesteld, in 't Ondfr. ook somwijlen door het laatste teeken. Als sluitletter werd de *v* als *f* geschreven (vgl. ben. § 90).

[6]) Als sluitletter, ter vervanging der *d* (vgl. ben. § 90).

[7]) Een teeken ter voorstelling van het geluid, dat ongeveer overeenstemde met de Eng. scherpe *th*.

[8]) De doorstreepte *d* en ook de *th* stelden als tusschenletter een geluid voor, dat ongeveer overeenstemde met de Eng. zachte *th;* als sluitletter moeten die teekens natuurlijk het verwante scherpe geruisch hebben aangewezen.

[9]) Z. § 88, opm. 2.

Opmerk. Wanneer de onverschov. *bh* en *gh* als tusschen- en sluitletter (buiten de verdubbeling of niet achter de nasaal) een spirans (schuringsgeluid) *v* en *g* waren geworden, zou men datzelfde ook voor de *dh* mogen verwachten. En, gelijk ons o. a. het Gotisch kan leeren, was dit oorspronkelijk ook inderdaad het geval. In het Os. en Ondfr. was zulk een zachte dentale schuring evenwel reeds vrij regelmatig, met verlies van de spirantische natuur, in een zuivere *d* overgegaan.

Een gelijke wijziging nemen we ook waar bij de *d*, uit onverschov. *t*, waarvoor naar de *v* = onverschov. *p* en de *g* = onverschov. *k* een middenterm *đ* is aan te nemen, die trouwens eveneens in het Got. nog kan worden aangewezen.

§ **86**. Als voorbeelden van de verschuiving der *b*, *d*, *ǵ* in genoemde Ogerm. dialecten wijs ik op:

het Os. *stapan*, stappen, n. het Gr. *stembein*, trappen; het Os. *stapal*, een opeengehoopte massa (eig. zuil, vgl. het Ags. *stapul*, in die beteek.), n. het Sanskr. *stambas*, post. paal; het Os. *twê*, n. het Lat. *duo;* het Os. *trahni*, tranen, en *tehan*, tien, n. het Gr. *dakru*, traan, het Lat. *decem*, tien; het Ondfr. *etan*, n. het Lat. *edere;* het Os. *herta*, hart, n. het Lat. *cor*, *cordis;* het Os. *knio*, *corn*, het Os. Ondfr. *brekan*, n. het Gr. *gonu*, *gnu* (in *gnupetos*, op de knieën gevallen), het Lat. *granum*, *frangere;* enz. enz.

§ **87**. Voor de verschillende produkten der verschuiving eener oorspr. *bh* (Gr. *ph*, Lat. *f* of *b*), *dh* (Gr. *th*, Lat. *d*), *gh* (Gr. *ch*, Lat. *h* of *g*) vermeld ik:

A. wat de bov. in § 85* met deze letter aangewezen categorie betreft, het Os. Ondfr. *beran*, *brekan*, het Os. *brôđar*, n. het Lat. *ferre*, *frangere*, *frater;* het Os. *bodom*, *dura*, het Ondfr. *duri*, het Os. *dohtar*, *bedriogan*, n. het te vermoeden Indo-Germ. **bhudhmos* (z. KLUGE Etym. Wtb. op *boden*), het Gr. *thyra*, *thygater*, den onverschov. wortel DHRUGH, leed doen (z. KL. op *trug*); het Os. *gast*, *gardo*, tuin, het Os. Ondfr. *galla*, n. het Lat. *hostis*, vreemdeling, *hortus*, het Gr. *chole;* enz.;

B. wat de bov. in § 85* met deze letter aangewezen categorie aangaat, het Os. Ondfr. *umbi*, om, het Os. *webbi*, *sibbia*, verwantschap, n. het Gr. *amphi*, een voor het Indo-Germ. aan te nemen **wabhjom* (z. KLUGE Et. Wtb. op *weben*) en **sabhjô* (z. KL. op *sippe*); het Os. Ondfr. *bindan*, *band*, het Os. *middi*, n. een onverschoven wortel BHENDH, binden (z. KL. op *binden*), en het Skr. *madhyam*, middel; het Os. *hring*, het Os. Ondfr. *lang*, n. een onverschoven **krenghos*, **langhos* (z. KL. op *ring* en *lang*), en het Os. *liggian*, *leggian* (met *gg* als *ǵǵ*, vgl. het Ags. *licgean*, *lecgan*, en het Mnl. *licgen*, *lecgen*, z. § 91 *d*), n. een onverschoven wortel LEGH (z. KL. op *liegen*); enz.;

C. wat de bov. in § 85* met deze letter aangewezen categorie betreft, het Ondfr. *bevunga*, het Os. *bibon*, het Ondfr. *lovon*, het Os. *nebal*, n. het Skr. *bibheti*, hij vreest (voor **bhibheti*), den onverschov. wortel LUBH, begeeren, wenschelijk achten (z. KL. op *lob*), en het Gr. *nephele*, wolk; het Os. *liof*, Ondfr. *lief*, het Ondfr. *lof*, n. den genoemden wortel LUBH; het Os. *widowa*, n. het Skr. *widhawâ;* het Os. Ondfr. *biodan*, geconjug. *bôd*, *budun*, en *bodo*, bode, *gebod*, n. een onverschov. wortel BHUDH, aanbieden, mededeelen (z. KL. op *bieten*); het Os. *bodom*, n. een onverschov. **bhudhmos* (z. KL. op *boden*); het Os. *liudi*, lieden, n. een onverschov. wortel LUDH, groeien (z. KL. op. *leute*); het Os. *rôd*, n. het Gr. *eruthros*, rood; het Ondfr. *word* (*wort*), n. een onversch. **wardhom* (z. KL. op *wort*); het Os. *lag*, *lâgun*, *lagda*, *legda*, *gilegid*, n. een onverschov. LEGH (z. KL. op *liegen*); het Os. *stîgan*, *sigi*, n. een Gr. *steichein*, gaan, een Skr. *sahas* (voor *saghas*), overwinning; het Os. *bedriogan*, n. een onverschov. wort. DHRUGH, kwaad doen (z. KL. op *trug*); enz.

§ 88 *A*. Als voorbeelden der niet-verschuiving eener *p*, *t*, *k* (vgl. de bov. in § 85* met *A* aangewezen categorie) wijs ik op:

het Ondfr. *stân*, het Os. *stapan*, *stekan*, n. het Lat. *stare*, het Gr. *stembein*, trappen, en *stizein*, steken (uit **stigjein*); het Os. *gast*, n. het Lat. *hostis*, vreemdeling; het Ondfr. *reht*, het Os. *haft*, gevangen, *naht*, n. het Lat. *rectum*, *captus*, *nox*, *noctis;* het Os. *fisc*, n. het Lat. *piscis;* het Os. *spâhi*, verstandig (eig. „scherp ziende"), verwant met het Ohd. *spehon*, zien, n. het Lat. *(con)spicere*, zien; enz.

Daarentegen lette men voor de verschillende produkten van de verschuiving der genoemde scherpe consonanten:

B. wat de bov. in § 85* met deze letter aangewezen categorie betreft, op het Ondfr. *falu*, vaal, n. het Litausche *palwas*, met gel. beteek.; het Ondfr. Os. *fâhan*, vangen, n. een onverschov. wortel PAK, grijpen (z. KL. op *fangen*); het Ondfr. Os. *fio*, *fehu*, vee, n. het Lat. *pecu*, met gel. beteek.; het Os. *fisc*, n. het Lat. *piscis;* het Os. *fel*, huid, n. het Lat. *pellis*, m. gel. beteek.; het Ondfr. *fethera*, veder, n. het Skr. *patras*, m. gel. beteek.; het Os. *fragon*, n. het Lat. *precor*, ik bid; het Os. Ondfr. *fliotan*, vlieten, n. het Litausche *pluditi*, op 't water drijven; het Os. Ondfr. *thu*, pron. v. d. 2den p. enk., n. het Lat. *tu;* het Ondfr. *thrie*, n. het Lat. *tres;* het Ondfr. *gethult*, Os. *githuld*, n. het Lat. *tuli*, ik heb gedragen; het Ondfr. Os. *thringan*, dringen, n. het Litausche *trenkti*, stooten; het Os. *thurst*, n. het Lat. *torrere*, drogen (voor **torsere*); het Ondfr. Os. *helan*, n. het Lat. *celare*, geheimhouden; het Ondfr. Os. *hwe*, wie, n. het Skr. *kas*, wie; het Os. *herta*, hart, n. het Lat. *cor*, *cordis;* het Os. *hard*, n. het Gr. *kratus*, sterk; het Os. *hano*, haan (eig. „de zinger"), n. het Lat. *canere*, zingen; het Os. *hebbian*, heffen, n. het Litausche

kopti, stijgen; het Os. *hring*, n. een onversch. **krenghos* (z. KL. op *ring*); het Ondfr. *heil*, n. het Oudsloveensche *cělŭ*, geheel; het Os. *hêdar*, helder, n. het Skr. *citras*, blinkend; het Os. *hlûd*, luid, n. het Gr. *klutos*, beroemd (eig. „gehoord"); enz.;

C. wat de bov. in § 85* met deze letter aangewezen categorie betreft, op het Os. *haft*, gevangen, *naht*, n. het Lat. *captus*, *nox*, *noctis;* het Os. *fîfto*, vijfde, n. het Gr. *pemptos;* het Os. *wiss* (met assimilatie voor **wist*), zeker (eig. „gezien", „waargenomen"), n. het aan te nemen onverschov. **wittas* (z. KL. op *gewiss*); het Ondfr. *reht*, het Os. *wahta*, wachtdienst, n. een Lat. *rectum*, en een te vermoeden onverschoven **wactô;* het Os. *ohso*, os, n. het Skr. *ukshan;* enz.; (de scherpe conson. der onverschov. periode was hier ten deele oorspronkelijk, ten deele onder den verscherpenden invloed der *t* uit een *b*, *d*, *ǵ*, voortgekomen, zooals in *rectum*, van *regere*, **wactô*, van een onverschoven wortel WAG, waaraan het Os. *wakôn*, enz. beantwoordt;

D. wat de bov. in § 85* met deze letter aangewezen categorie betreft, op het Os. *fîf*, verbogen *fîƀi*, n. het Gr. *pempe*, vijf; het Os. *wulf*, verbogen *wulƀos*, n. het Lat. *vulpes*, vos; het Os. *fîđu* (voor een ouder **finđu*), 1sten p.s. praes. ind., en *fundun*, praeterit. pl., *fundan*, particip., n. een onverschov. wortel *PENT (z. KL. op *finden*); het Os. *brôđar*, Ondfr. *bruothar*, n. het Lat. *frater*, en het Os. *fadar*, het Os. Ondfr. *môdar*, *muodir*, n. het Lat. *pater*, *mater;* het Os. *ôđar* (voor een ouder **anđar*), het Ondfr. *fethera*, n. het Skr. *antaras*, ander, *patras*, veder; het Os. *undar*, n. het Skr. *antar*, tusschen; het Os. *sundia*, n. het Lat. *sons*, *sontis*, schuldig; het Os. *werđan*, Ondfr. *werthan*, n. het Lat. *vertere*, verkeeren; het Os. *fard*, vaart, n. het onverschov. te vermoeden **portis* (z. KL. of *fahrt*); het Os. zw. partic. perf. op *-id*, verbogen *-ida*, enz. (b.v. *gifrumid*, *gifrumida*, enz.), Ondfr. op *-it*, verbogen *-ida*, enz. (b.v. *gescendit*, *gescendida*, enz.), n. het oorspronk. onverschoven deelw. op *-itas;* den Os. 3den p.s. praes. indic. op *-id*, *-it* (b.v. *birid*, *ferit*, van *beran*, dragen, *faran*, varen), Ondfr. op *-it* (b.v. *wirthit*, *stîgit*, spelling voor *wirthid*, *stîgid*, van *werthan*, worden, *stîgan*, stijgen), n. dien persoonsvorm in het Skr., op *-ti;* den Ondfr. 2den p. plur. op *-it* (b.v. *werthet*, *slâpit*, spelling voor *werthed*, *slâpid*), n. dien persoonsvorm in 't Gr., op *-te;* het Os. *slahu*, 1sten p.s. praes. indic., *slôh*, praeter. s., en *slôgun*, praeter. plur., *slagan*, partic., naast een onverschov. wortel SLAK (z. KL. op *schlag*); het Os. *tiuhu*, ik trek, *tôh*, praeterit. s., en *tugun*, praeterit. pl., *togan*, partic., n. het Lat. *ducere*, voeren; het Os. praes. *tîhu*, ik beschuldig, n. het Lat. *dico*, ik zeg; het Os. praeterit. *hlôgun* (Mnl. *si loegen*, lachten) en partic. *hlagan*, gelachen, en het niet aangetroffen, doch naar 't Got. *hlahjan* aan te nemen praes. **hlahhian*,

n. een onverschoven te vermoeden wortel *KLAK (z. KL. op *lachen*); het Os. *fehu*, n. het Lat. *pecu;* het Os. *tehan*, tien, n. het Lat. *decem;* het Os. naar 't Ohd. *segansa*, zeis, en *saga*, zaag, op te maken **segansa*, **saga*, n. het Lat. ww. *secare*, snijden; het Os. *thringan*, dringen, n. het Litausche *trenkti*, stooten; het Os. **fâhu*, 1sten p. s. praes. (op te maken uit *fâhis*, *fâhit*, den 2den en 3den p.), *fengun*, praeterit., en *fangan*, partic. (van *fâhan*, vangen), n. een onverschov. wortel PA(N)K (z. KL.op *fangen*); enz.

Opmerk. 1 (bij *C*). Ook de wortels, met een sluitletter *v*, *d* en *g* (uit een onverschov. *bh*, *dh*, *gh*, vgl. bov. § 87 C), vertoonden in het Germ. vóór de oorspronk. onmiddellijk volgende *t* een *f*, *s*, *h;* vgl. een Ondfr. naar het Ohd. *graft* op te maken **graft*, een Os. *hlast*, *dohtar*, *maht*, uit den met zekerheid aan te nemen onverschoven wortel GHRABH, KLADH, DHUGH, MAGH (z. KLUGE Etym. Wtb. op *grab*, *laden*, *tochter*, *mögen*), vermoedelijk met den tusschentrap *pt*, *tt*, *kt* (uit *bh* + *t*, *dh* + *t*, *gh* + *t;* vgl. in 't Grieksch *graptos*, *hektos*, van *graphein*, *echein*).

Van gewicht is het voorts nog op te merken, dat in woorden, die in de eerste eeuwen onzer jaartelling uit het Lat. waren overgenomen, de *k* (*c*), vóór *t*, in het Ogerm. *h* (d. i. *ch*) was geworden; vgl. Os. *fruht*, en evenzoo Ohd. *trahtôn* „behandelen", *dihtôn* „dicteeren" en vandaar ook „opstellen", uit het Lat. *fructus*, *tractare*, *dictare.* Waarschijnlijk werd ten tijde hunner ontleening in de zuiver Germ. vormen, met *ht* (= onverschov. *kt*), de *h* nog niet als *ch*, maar als *kch* (als affricata) uitgesproken en gaf men, bij het *toenmalig* ontbreken eener letterverbinding *kt*, aan die vreemde *kt* de Ogerm. uitspraak, welke haar het dichtst nabijkwam.

Opmerk. 2. De verdubbelde uit *p*, *k* verschoven *f*, *h* (d. i. *ch*), ontmoeten we deels als dubbele spirans, deels, gelijk het uit *bh*, *gh* verschoven oorspronk. fricatief geluid (vgl. § 87 B), als *bb*, *ġġ*. Vgl. in 't Os. een naar het Got. *hlahjan* te vermoeden **hlahhian*, dat op een onverschov. wortel KLAK wijst; *hebbian*, hebben, *hebbian*, opheffen (éénmaal ook *afheffian* Hêl. C. 4324), *seggian* (voor de *gg* = *ġġ* vgl. men het Ags. *secgan*), n. het Lat. *capere*, nemen, het Litausche *kôpti*, stijgen, *sakyti*, zeggen; en evenzoo in 't Ags. *swebban* (uit **swebbjan*), in slaap doen komen, n. het Lat. *sopire*, met gel. beteek.

§ **89**. De verscheidenheid, in § 88 *D* waargenomen, hangt samen met den zoogenaamden „grammatischen wechsel" of de „wet van VERNER", een in alle Ogerm. dialecten aanwezig eigenaardig verschijnsel, 'twelk hierin bestond: dat de uit *p*, *t*, *k* verschoven spiranten alsmede de oorspronkelijke *s*, in de onmiddellijke omgeving van zachte consonanten of vocalen, waren verzacht, tenzij de onmiddellijk voorafgaande lettergreep in 't oorspronk. Indo-Germaansch met het hoofdaccent was uitgesproken (z. VERNER in KUHN's *Zeitschr. N. F.* 3, bl. 97 vlgg.). Van-

daar in het Os. en Ondfr. een *v* (*ƀ*) in pl. v. *f;* een *d* (die met verlies der spirantische natuur uit de verzachte *đ* was voortgekomen, vgl. § 85*, opm.), in pl. v. de scherpe spirans *th* (in 't Got. met *þ* gespeld); een *g* (spirans), in pl. v. *h* (d. i. *ch*); en een *z* (in 't Got.) of een daaruit ontwikkelde *r* (in de andere Ogerm. dialecten), in pl. v. *s;* behalve in het boven uitgezonderde geval, waarin de *h* (als *ch* of *h*) en de *s* waren bewaard gebleven, en slechts de oorspronkelijk niet verzachte *th* (die in 't Got. nog als *þ* wordt gevonden), ten gevolge *eener* JONGERE *verzachting*, als *đ* optrad; (over de *f* zie men ben.).

Vgl. b.v. naast het boven (in § 88 *D*) vermelde *fîđu* een met zekerheid voor het oorspronk. Ogerm. (het „Urgermanisch") aan te nemen **fínþô* (onverschov. **péntô*), en *fundun*, *fundan* (z. t. a. pl.), naast een oorspr. Ogerm. **fundumén*, **fundonós* (onverschov. **(pe)puntumén*, **puntonós*); naast *brôđar*, *bruothar* (z. t. a. pl.), een oorspr. Ogerm. **brôþar* (vgl. het Skr. *bhrâtâ*), en n. *fadar*, *môdar*, een oorspr. Ogerm. **fađár*, **môđár* (vgl. het Skr. *pitấ*, *mâtấ); ôđar*, *fethera* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **ánþaros* (vgl. het Skr. *ántaras*), **féþarô* (vgl. het Skr. *pátras*), en *undar* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **unđár* (vgl. het Skr. *antár*); naast het participiaal suffix *-id* (als sluitletter ook *-it* gespeld), verbogen *-ida*, enz. (z. t. a. pl.), een oorspr. Ogerm. **-iđós*, verbog. **-iđô*, enz. (vgl. het Skr. *-itás*, *-itấ*, enz.); naast een 3den p. sing. praes. indicat. *birid*, *wirthit* (voor *wirthid*, z. t. a. pl.), een oorspr. Ogerm. **bíriđi*, **wírþiđi* (onverschov. **bhéreti*, **wérteti*); naast een 2den p. pl. praes. indic. *werthet*, *slâpit* (spell. voor *werthed*, *slapid*, z. t. a. pl.), een oorspr. Ogerm. **wértheđe*, **slápeđe* (onverschov. **wértete*, **slâbete*); *slahu*, *slôh* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **sláhô*, **slôga* (onverschov. **slákô*, **(se)slôka*), en *slôgun*, *slagan* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **slôgumén*, **slagonós* (onversch. **(se)slôkumén*, **slakonós*); *tiuhu*, *tôh* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **téuhô*, **táuha* (onversch. **déukô*, **(de)dáuka*), en *tugun*, *togan* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **tugumén*, **tugonós* (onversch. **(de)dukumén*, **dukonós*); *tîhu* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **tîhô* (onversch. **dîkô*), en *hlôgun*, *hlagan* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **hlôgumén*, **hlagonós* (onversch. **(ke)klôkumén*, **klakonós*); Os. **fâhu* (uit **fanhu*) en *fengun*, *fangan* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **fánhô* en **fefangumén*, **fangonós* (onverschov. **pánkô*, **pepankumén*, **pankonós*, vgl. ben. § 180 *a*); *fehu*, *tehan* (z. t. a. pl.), n. een oorspr. Ogerm. **féhu* (vgl. Skr. *páçu*), **téhun* (vgl. Skr. *dáça*); voorts Os. *kiusu*, 1sten p. s. praes. ind., *kôs*, praeterit. sing., doch *kurun*, praeter. pl., *koran*, part., n. een oorspr. Ogerm. **kéusô*, **káusa* (onversch. **géusô*, *(ge)gáusa*), en **kuzumén*, **kuzonós* (onversch. **(ge)gusumén*, **gusonós*); Os. *(far)liusu*, 1sten p. s. praes. ind., maar *(far)loran*, partic., n. een oorspr. Ogerm. **léusô* en **lu-*

zonós (uit **lusonós*); Os. Ondfr. *wesan*, praes. infin., *was*, praeter. sing., maar *wâron*, praeter. plur., n. een oorspr. Ogerm. **wésoni*, **wása* en **wêzumén* (uit **we(w)ezumén*). Vgl. ook Ags. *weorđe*, 1sten p. s. praes. ind., *wearđ*, praeter. s., doch *wurdun*, praeter. pl., *wordan*, partic., n. een oorspr. Ogerm. **wérþô*, **wárþa* (onversch. **wértô*, **(we)wárta*), en **wurđumén*, **wurđonós* (onversch. **(we)wurtumén*, **wurtonós*); enz. enz. [Voor de hier vaak aangehaalde vormen van het klankwijzigend verbum zij aan het feit herinnerd, dat het oorspr. Indo-Germ. accent in het praes. en 't praeter. enk. (dus in de twee eerste hoofdvormen) op de wortelsyllabe, doch in 't praeterit. plur. en des conjunctiefs en in 't partic. perf. (alzoo in de twee laatste hoofdvormen) op den uitgang viel.]

De oorspr. Ogerm. *hw*, die uit een onverschov. *kw* (*qu*) was voortgekomen, vindt men in 't Os. en de andere westel. Ogerm. dialecten als *h* terug, wanneer de onmiddellijk voorafgaande lettergreep oorspronk. met het hoofd-accent was uitgesproken, anders als *w;* vgl. Os. *sehu*, ik zie, *(far)lîhu*, ik verleen, *sah*, praeterit. s., n. een oorspr. Ogerm. **séhwô*, **lî́hwô*, **sáhwa* (onversch. **sékwô*, **lî́kwô*, **(se)sákwa*); doch *sâwun*, *(far)liwun*, praeter. pl., *gisewan*, *(far)liwan*, particip., n. een oorspr. Ogerm. **sâwumén*, **liwumén*, **sewonós*, **liwonós* (onversch. **se(s)ekwumén*, **(le)likwumén*, **sekwonós*, **likwonós*); (vgl. het Lat. *sequor*, *linquo*).

De oorspronk. niet verzachte *f* was in 't Os. alreede samengevallen met de verzachte *v* (*ƀ*), uit een onversch. *p*, en de *v* (*ƀ*), uit een onversch. *bh;* ze vertoont zich, gelijke deze, in den „auslaut" als *f*, doch in den „inlaut" als *v*. Vgl. de Os. verbogen vormen *wulƀos*, *wulƀo*, tegenover 't Got. *wulf*, *wulfôs*, n. een oorspr. Ogerm. **wúlfos*, **wúlfôs* (te vermoeden naar het Skr. *wŕkas*); en het Os. *fîƀi*, declinatievorm van *fîf*, n. het Grieksche *pémpe*, volgens 'twelk alleen *fîfi* oorspronkelijk kan zijn geweest [1]).

Opmerk. Om het inzicht in de ontwikkeling der hiervoren besproken dentalen gemakkelijker te maken, herinner ik aan het feit, dat de oorspronk. verzachte *đ* in 't Os. Ondfr. Ags. regelmatig als *d* (in 't Ohd. als *t*) wordt aangetroffen, terwijl daarentegen de *đ*, welke eerst bij een jongere verzachting uit *th* was voortgekomen, alleen in het Ohd. als *d* kon optreden. Vgl. naast bovengenoemd *fîđu* en *fundun* en *fundan*, een Ohd. *findu*, *funtun*, *funtan;* naast *brôđar*, *môdar*, *fadar*, een Ohd. *bruodar*, *muotar*, *fatar;* naast *ôđar*, *fethera*, *undar*, een Ohd. *andar*, *federa*, *untar;* naast *weorđe*, *wearđ*, *wurdun*, *wordan*, een Ohd. *werdu*, *ward*, *wurtun*, *wortan;* enz.

---

1) Vandaar dat het Os. praeter. s. *hôf*, *afsôf*, en het praeterit. pl. en partic. *hôvun*, *afsôvun*, *havan*, ofschoon in volkomen overeenstemming met den „grammatischen wechsel", niet meer als bewijs daarvoor kunnen dienen; want ook onafhankelijk van dat verschijnsel zouden de vormen niet anders geluid hebben.

§ **90.** Wat in de vorige §§ met betrekking tot de Os. en Ondfr. medeklinkers in herinnering is gebracht, geldt ook voor het grootste deel van de Mnl. consonanten. [Bij het beoordeelen dezer laatste houde men evenwel in 't oog, *dat de eigenlijk zachte, doch als sluitletter verscherpt uitgesproken medeklinker in het Dietsch vrij regelmatig met het teeken voor de verwante scherpe werd voorgesteld;* dat alzoo in den „auslaut" niet alleen de *v* als *f*, maar gemeenlijk ook de *b* als *p*, de *d* als *t*, de *ǵ* als *c* of *ck*, en de *g* als *ch* werd geschreven.] We vinden:

a. overeenstemmend met de Os. Ondfr. in § 86 besproken verschuiving, een Mnl. *p*, *t*, *k*, uit de onversch. *b*, *d*, *ǵ;* b.v. in *stappen*, *stapel*, stijl, paal, o. a. Lsp. 2, 79, 351, Ruysbr. Tab. 2, 126, *twee*, *trane*, *tien*, telw., *eten*, *herte*, *knie*, *coren*, *breken* (vgl. boven t. a. pl.); *lepel*, *lapen*, lekken, o. a. Limb. 8, 70, Rein. 1, 2077, n. het Lat. *lambere*, m. gel. beteek.; *dapper*, n. het Oudsloveensche *doblĭ*, flink, sterk (voor **dhoblĭ*); *tant*, n. het Lat. *dens*, *dentis; mate*, n. het Gr. *med-imnos*, m. gel. bet.; *sitten*, *tien*, trekken (voor *tiehen*, vgl. § 92), *tien*, beschuldigen (voor *tîhen*, vgl. § 92), *biten*, n. het Lat. *sedere*, *ducere*, leiden, *dicere*, zeggen, *findere*, splijten; *decken*, *acker*, *joc*, n. het Lat. *tegere*, bedekken, *ager*, akkerland, *jugum; kinne*, *blaken*, *melcken*, *mekel*, groot, n. het Gr. *genus*, kin, *phlegein*, branden, *amelgein*, melken, *megalos*, groot; *steken*, n. het Gr. *stizein*, steken (uit **stigjein*); enz.;

b. overeenstemmend met de Os. Ondfr. verschuiving, in § 87 A besproken, een Mnl. beginletter *b* en *d*, uit de onverschov. *bh* en *dh;* b.v. in *baren* (voor *beren*, vgl. bov. § 12), *breken*, *broeder*, *bodem*, *dore*, *duere*, *dochter*, *bedriegen* (vgl. bov. § 87 A); *blaken*, *bouwen*, n. het Gr. *phlegein*, branden, *phuein*, voortbrengen; *biten*, *bremmen* en *brimmen*, brullen, o. a. Plag. 1041, Rein. 2, 745, GR. 29 r.; *boeke*, beukeboom, n. het Lat. *findere*, splijten, *fremere*, brommen, *fagus*, beuk; *dorren*, wagen (voor *dorsen*, vgl. ben. § 126 *p*), n. het Gr. *tharsein*, met gel. beteek.; *dal*, *dapper*, n. het Oudsloveensche *dolŭ* (voor **dholŭ*), m. gel. beteek., *doblĭ*, flink (voor **dhoblĭ*); enz.;

[aan de Os. Ondfr. in § 87 A vermelde *ǵ*, uit een onversch. *gh*, beantwoordt, behalve in een bepaald geval, een Mnl. spirans *g;* z. § 91 *a*, *b* en *c*];

c. overeenstemmend met de Os. Ondfr. verschuiving, in § 87 B besproken, een Mnl. verdubbelde of op een nasaal volgende tusschen- of sluitletter *b* en *d*, uit de onverschov. *bh* en *dh;* b.v. in *ombe* (z. § 126 *b*), *webbe*, *sibbe*, verwantschap, *binden*, *bant*, *midde* (vgl. § 87 B); *crabben*, n. het Gr. *graphein*, insnijden; enz.;

[over de Mnl. geluiden, die beantwoorden aan de Os. Ondfr. dubbele of op een nasaal volgende, in § 87 B vermelde *ǵ*, wordt ben. in § 91 *d*, *e* en *f* gehandeld];

d. overeenstemmend met de Os. Ondfr. in § 87 C besproken verschuiving, een Mnl. niet verdubbelde of op de nasaal volgende *v* (*f*), *d* (*t*), *g* (*ch*), uit de onverschov. *bh*, *dh*, *gh;* b.v. in *bevinge*, *beven*, *loven*, *nevel*, *lief*, *weduwe*, *bieden*, *boot*, *boden*, *bode*, *ghebot*, *bodem*, *liede*, *root*, *wort*, *lagh* (*lach*), *lagen*, *leghede* (*leechde*), *geleghet* (*geleecht*), *stighen*, *seghe*, *bedriegen* (vgl. t. a. pl.); *mede*, honigdrank, n. het Gr. *methu*, wijn; *baert*, n. het onverschov. **bhardhas* (z. KL. op *bart*); *waden*, n. het Lat. *vado*, ik ga (voor **vadho*); *beweghen*, n. het Lat. *vehere*, voeren; enz.;

e. overeenstemmend met de Os. Ondfr. in § 88 *A* besproken nietverschuiving, een Mnl. achter een schuringsgeluid staande *p*, *t*, = de onverschov. *p*, *t;* b.v. in *staen*, *stappen*, *steken*, *gast*, *recht*, *hachte*, gevangenis (voor *hafte*, vgl. ben. § 98 C), *nacht*, *spien*, bespieden (vgl. § 88 *A*);

[over de Mnl. geluiden, die aan de Os. Ondfr. *k*, achter *s*, beantwoorden, z. ben. § 98 E en 126 *x*];

f. overeenstemmend met de Os. Ondfr. in § 88 *B* behandelde verschuiving, een Mnl. beginletter *h*, uit de onverschov. *k;* b.v. in *helen* *herte*, *hart*, *hane*, *hebben*, *heffen*, *heil* (vgl. t. a. pl.); *halm*, *horen*, *hondert*, *herfst*, n. het Lat. *calamus*, *cornu*, *centum*, het Gr. *karpos*, vrucht; enz. (vgl. intusschen § 92);

[aan de Os. Ondfr. beginletter *f* en *th* beantwoordt een Mnl. *v* en *d*, z. ben § 94 en 95];

g. overeenstemmende met de Os. Ondfr. in § 88, *C* en opm. 1, besproken verschuiving, een Mnl. *f*, *s*, *ch*, vóór *t*, uit de onversch. *p*, *t*, *k;* b.v. in *hachte*, gevangenis (voor *hafte*, z. § 98 C), *nacht*, *vijfte*, *gewis*, *recht*, *wachte* (vgl. § 88 *C*), *gracht* (voor *graft*, z. § 98 C), *last*, *dochter*, *macht* (vgl. § 88, opm. 1); *hucht*, struikgewas, Hor. B. 7, 45, verwant met het Os. *hiopo*, Ags. *heópe*, doornstruik (z. *Ndl. Wb.* i. v. *gehuchtig*), alzoo uit een oorspr. **huft* (vgl. § 98 C), met *ft*, uit een onverschov. *pt* (voor *bt;* vgl. genoemd *hiopo*, uit een wortel op *p*, onverschov. *b*); *geruft*, *beruft*, *gecoft*, *gecnoft* (vgl. ben. § 98 C en 203), *gedacht*, *gedocht*, *gerocht*, *gesocht*, *gewrocht* (vgl. § 203), met *ft*, *cht*, uit een onverschoven *pt*, *kt* (voor *bt*, *g't;* vgl. *roepen*, *copen*, *cnopen*, *denken*, *dunken*, *roeken*, *soeken*, *werken*, van een wortel, op *p*, *k*, alzoo onverschov. *b*, *g'*);

[voor de *s(s)*, uit *ch(s)*, = een onverschov. *k(s)*, vgl. men ben. § 126 *w*];

h. overeenstemmend met de Os. Ondfr. in § 88 *D* besproken verschuiving, een Mnl. *v*, *f*, uit de onverschov. *p*, en een Mnl. *d* (*t*) en *g* (*ch*), uit de onverschov. *t* en *k;* b.v. in *ic hoef*, *wi hoeven* (van *heffen*), z. § 175 *f*, *vive*, *vijf*, *wulve*, *wulf* (vgl. § 88 *D* en § 89); *wi vonden*, *vonden*, als partic., *vader*, *moeder*, *onder*, tusschen, de zw. participia, als *gheleert*,

ghelieft, enz., verbog. *gheleerde*, *ghelìefde*, enz., den uitgang van den 3den p. s. en den 2den p. plur. der verba, als *hi baert*, *vaert*, *werdet*, *stijght*, enz., *ghi werdet*, *slapet*, enz., met *t*, voor *d* (vgl. op de beide aangeh. pll.), enz.; *wi sloeghen*, *gheslaghen*, *wi toghen*, *ghetoghen*, *wi loegen*, enz. (vgl. op dezelfde pll.);

[aan de Os. Ondfr. tusschen- en sluitletter *đ* (*th*) beantwoordt een Mnl. *d;* aan de *h* (*ch* of *h*) ten deele een Mnl. *ch*, ten deele een in dit dialect uit- of afgevallen *h;* aan de *(n)g′* nog ten deele *g′* (*c*), maar waarschijnlijk in den regel een uit assimilatie voortgekomen gutturale nasaal; z. § 94, 92, 93 en 91 *e* en *f*];

i. overeenstemmend met de in § 88, opm. 1, besproken wijziging der *k*, vóór *t*, in ontleende woorden, een Mnl. *ch;* b.v. in *vrucht*, *trachten*, *dichten* (vgl. t. a. pl.); *pacht*, overgenomen uit een Lat. *pactum; haghedochte*, onderaardsche gang, spelonk (tot schuilplaats, begraafplaats, enz. dienende), waarschijnlijk oorspr. het Lat. *aquaeductus*, „waterleiding", welks eerste deel de volksetymologie had veranderd in *haghe*, bosch [1]); en evenzoo ook een *f*, uit *p*, in *crofte*, den grondvorm van *crochte*, gewelf, grafkelder, o. a. Sp. 2^6, 51, 21, Am. 1, 953 (z. § 98 C), uit het Grieksch-Lat. *crypta*, m. gel. beteek.;

k. overeenstemmend met de in § 88, opm. 2, besproken dubbele *h* (d. i. *ch*), *f*, of *g′g′* en *bb*, een Mnl. *lach(g)en*, *heffen* en *secgen* (waarnaast evenwel ook *segghen*, z. § 91 *d*), *hebben;* [voor een afwijking van het Os. vgl. ben. § 96];

l. overeenstemmend met de in § 89 besproken ontwikkeling der oorspronk. verzachte *s*, d. i. *z*, tot *r*, een Mnl. *r;* b.v. in *wi coren*, *ghecoren*, *wi verloren*, *wi waren*, *verloren* (z. t. a. pl.); enz.; [voor de verzachting der oorspronk. *s* in 't Mnl. zie men ben. § 97 *c*].

Opmerk. 1. De *v* en *g* werden in 't Mnl. ook als tusschenletter aan 't eind eener syllabe door *f* en *ch* voorgesteld, de eerste regelmatig, de andere dikwijls; vgl. *leefde*, *loofde*, *gheloefde* (Os. *gilôƀda*, doch evenzeer alreede *gilôfda*, in de *Biecht* 35). enz., *volchde*, *seechde*, *vraechde*, enz., naast *volghde*, *seeghde*, enz.

Opmerk. 2. Somwijlen ontmoeten we voor *t* een spelling *th*, b.v. in *thien* O. K. v. Dordr. 1, 86, 241, Grb. 444 v., Hl. 4, 527; 10, 224; 59, 107; 70, 39; pr. 2 en 3, Enq. 20, Bj. 6 p., enz., *throen* Hl. 12, 52; 16, 37; 50, 19 v. en 70, Rein. 2, 5460, pr. 108 en 111, *(ver)thoenen*, *verthoeninge* pr. 266 en 271, Mat. 133, D. W. 4, 40, Brugm. Bijl. 275, Bj. 6 p., Dd. 3, 1339 v., O. K. v. Dordr. 1, 11, 49, 137, 260, *thoirn*, *thooren* Am. 1, 3053, Mlp.

---

[1]) Dat de in verval geraakte waterleidingen der Romeinen ten tijde der Germanen van bestemming veranderden, is begrijpelijk.

p., *thonne* O. K. v. Dordr. 1, 255, *bethaemen* pr. 117 en 118, Mlp. p., *thil* Mlp. p., *thoeven* Mlp. p., Mat. 87, 183, O. K. v. Dordr. 1, 13, *vertheren* Ro. 1065 v., 5778 v., 14124 v., *hanthieren* Bj. 6 p., *the*, *ther*, *then* (*te* + *der*, *den*), *thoe* Al. 2, 657, Lorr. M., O. K. v. Dordr. p., *mathelijk* Al. 3, 965, *thuyn* Lrb. 269, *thuscen* Al. 3, 1273, 1295; 5, 85, *theghen* (praep.) Versl. e. M. 3, bl. 55, vs. 26, *si thyen*, zij trekken, Hl. 109, 161, *thogen*, praeter. van 't verb. *tien*, La. 2, 33515, enz. Wat de beteekenis van zulk een zonderlinge schrijfwijze mag zijn geweest, is mij duister. Alleen merk ik op, dat we ook in werken, uit de 16de eeuw, niet zelden *thien*, (*be*)-, (*ver*)*thoonen*, *thoren*, *throon*, *thinne* (b.v. in *tshemels thinne*), *thuyn*, *hanthieren*, enz., in pl. v. *tien*, -*toonen*, *toren* enz., kunnen lezen.

Opmerk. 3. Ter vergemakkelijking van het overzicht laat ik hier voor het Mnl. gelijke tabellen volgen, als in § 85* voor het Os. en Ondfr. zijn te vinden.

	onverschov.	*b*	*d*	*ǵ*
z. bov. *a*	Mnl.	*p*	*t*	*k*

	onverschoven	*bh*	*dh*	*gh*
z. bov. *b*	Mnl. als beginletter	*b*	*d*	*g* en *ǵ*
„ *c*	Mnl. als tusschen- en sluitletter in de verdubbeling of achter de nasaal	*b*	*d*	*gg* en *ǵǵ*; *(n)ǵ*, *(n)c* of de guttur. nasaal
„ *d*	Mnl. als tusschen- en sluitletter *niet* in de verdubb. of achter de nasaal	*v* (*f*)	*d* (*t*)	*g* (*ch*)

	onverschoven	*p*	*t*	*k*
z. bov. *e*	Mnl. achter een schuringsgeluid	*p*	*t*	*(s)ch* of *(s)s*
„ *f*	Mnl. als beginletter	*v*	*d*	*h*
„ *g*	Mnl. als tusschen- en sluitletter vóór een onmiddellijk volgende *t* of *s*	*f* (of *ch*[1])	*s*	*ch* en *s(s)*
„ *h*	Mnl. als tusschen- en sluitletter, door geen scherpe cons. voorafgegaan of gevolgd	*v* (*f*); soms *bb*[2])	*d*(*t*)	*g* (*ch*) en *(n)ǵ*, *(n)c* of gutt. nas.; *ch* of weggev. *h*; soms *ǵǵ*[2])

[1]) Vgl. § 98 C. [2]) Z. bov. *k*, en ben. § 91 en 96.

§ **91**. De Ogerm. *g'*, die we boven (§ 87 A en B, § 88 *D*, slot, en opm. 2) als beginletter of als tusschen- of sluitletter, in de verdubbeling of achter de nasaal, aan een onverschoven *gh*, en als geminata of achter de nasaal ook aan de onverschov. *k* zagen beantwoorden, was in 't Mnl. in den regel een *zachte spirans* geworden of met den voorafgaanden neusklank geassimileerd.

a. Ter voorstelling van het oorspronk. zachte gutturale schuringsgeluid, in den „inlaut" (vgl. § 90 *d* en *h*), bezigde de Dietscher naast de spelling *g* even vaak het letterteeken *gh*, blijkbaar om de spirantische (fricatieve) natuur dier consonant duidelijker aan te wijzen; vgl. passim *daghe*, *moghen*, *hoghe*, *beweghen*, *nighen*, *eighijn*, enz. enz. (naast *dage*, *mogen*, *hoge*, enz.). Vinden we nu die *gh*, in afwisseling met *g*, niet minder dikwijls als beginletter vóór *e*, *ei*, *i*, *ij*, *ie*, vóór *ö* (gespeld met *u*, *ue*, *eu*, *oe* of *o*, z. § 46, 47 en 52) en vóór de onduidel. voc., b.v. in *gheven*, *ghelu*, *ghere*, *gheinster*, *ghile*, *ghilde*, *beghinnen*, *ghieten*, *ghuere* (z. § 46), *ghuent*, *ghoent* (z. § 52), *ghesien*, *ghelieven*, enz. (naast een evenzeer gebruikelijk *geven*, *gelu*, *gere*, enz.), dan mogen we hieruit het gevolg trekken, dat onze keelletter reeds in het Mnl. vóór de genoemde klinkers en tweeklanken haar Ogerm. explosieve natuur (vgl. § 87 en 88 t. a. pl.) met de (thans algemeene) fricatieve had verwisseld, die men aldaar hetzij door het teeken *gh*, hetzij door het teeken *g* (als rest der vroegere spelling) voorstelde.

b. Vóór andere vocalen dan de bovengenoemde werd de zachte gutturaal als beginletter gewoonlijk met *g*, bij uitzondering met *gh* gespeld; vgl. een gebruikelijk *gaen*, *gans*, *gonst*, *goet*, *gout*, *guldijn*, enz., naast een minder algemeen *ghaen*, *ghans*, *ghonst*, *ghoet*, *ghout*, *ghuldijn*, enz. Moet uit dit feit noodzakelijk het behoud, althans het gedeeltelijk behoud blijken van de explosieve natuur dier consonant, of zou misschien dat meer gebruikelijke van het teeken *g* alleen nog een orthographische herinnering zijn aan den stand dezer zachte keelletters in een vroegere periode, waar zich de spirantische natuur was beginnen te ontwikkelen, maar vóór de *a*, *o*, *oe*, *u*, *ou*, langzamer had post gevat dan vóór de *e*, *i*, *ij*, enz.? Ik durf in dezen, bij gebrek aan voldoende bewijsmiddelen, niet beslissen. Onwaarschijnlijk mag het evenwel worden geacht, dat in de verschillende buigings- of wisselvormen van een zelfde woord, als b.v. *gheven*, *ghegheven* en *gaf*, *gaven*, *gheren*, begeeren, en *gharen* (vgl. § 12), *ghene*, *ghone* (met *o* = *ö*, vgl. § 52), *ghuene* (z. t. a. pl.) enz. en *gone* (met *o* = *o*, z. § 34 *b*), langen tijd tweeërlei uitspraak was blijven heerschen.

c. Vóór de *l*, *n*, *r*, werd de beginletter in het Mnl. steeds met *g* geschreven, waarschijnlijk dewijl hier de oude explosieve waarde nog

niet was verlorengegaan. Vgl. ook het Dietsche *griekinge*, het aanbreken van den dag, Ve. 2, 14, en *gnorren* Mlp. 1, 794, naast de Nnl. vormen *krieken*, *knorren*, die alleen uit een Mnl. uitspraak *ǵr*, *ǵn* te verklaren zijn.

d. Zeer gewoon was het gebruik van het teeken *gh* bij de voorstelling der *dubbele* zachte keelletter; vgl. b.v. *segghen*, *legghen*, *ligghen*, *egghe*, *brugghe*, *rugghe*, *scepperigghe*, enz. enz., een spelling, die, in vereeniging met het normale *sech*, *lech*, *lich*, *gi secht*, *lecht*, *licht*, onvoorwaardelijk voor de ontwikkeling eener *on*oorspronkelijke spirantische natuur dier consonant in het Mnl. getuigt. Dat hiernaast evenwel de oude *ǵǵ*-uitspraak (vgl. bov. § 87 B), ten minste sporadisch, nog was bewaard, mogen we opmaken uit de nu en dan nog voorkomende schrijfwijze *cg*, *cgh* (of in den „inlaut” en vóór scherpe consonanten *c*), waarin een poging om dat explosief geluid voor te stellen niet te miskennen is; z. b.v. *secgen*, *lecgen*, *licgen*, o. a. pass. in Bl., La., Sp. 2, Sto., Ve., Nb. ms. B., Praet, enz., *brucghe* La. 2, 30099, 30101, 39200; 3, 2058, 15905, Sp. 3^8, 6, 58, Mor. 1257, Ferg. 1159, 2492, Ve. 2, 52, Sto. 8, 130, Parth. 1001, *Brucghe* Vm. 2, 368, Sto, 1, 1266, *rucge* Nb. 2, 552 v., La. 2, 2034, Sp. 3^8, 6, 57, *ecge*, scherpte, Nb. 2, 313 v., *vlecge*, schaarde, Mor. 2516, Ve. 8, 12, *becgaert* Sp. 3^7, 6, 54, *bucgerie* Sp. 3^1, 28, 55; 3^6, 52, 16; 3^3, 10, 16, Limb. 9, 629, *meestericghe* Bm. 7, 93 en 94, *portericg(h)e* Bm. 7, 85, 91 en 93, *Becge* Sp. 3^7, 56, 18 en 55, *vlucge* Ve. 2, 47, *cocghe* Sto. 5, 989; 8, 1259, *rucghin* roggen, Ovlg. 154, 13, *Ecgemonde* Sto. 1, 11, enz.; *gi sect*, *lict*, *lect* Esmor. 253, 475, 619, Lans v. Den. 503, Drie d. here 299, Lipp. 127, Vm. 4, 322, 356, Sto. 6, 424, 1233, 1234, W. 939, 1074, 1257, 1299, 1719, 1825, 3058, 3407, 3953, 4019, 4454, 5310, 5314, 5765, *ic sect*, voor *ic secge* + *t*, Sto. 5, 847, Ro. 1950, La. 2, 7278, Mor. 4252, Tor. 1120, W. 94, 1069, 1894, 3816, 4458, 4660, 5487, enz.

e. Achter de nasaal vertoont zich in den „auslaut” drieërlei spelling: *vinc*, *hinc*, *stranc*, *dinc*, *gedranc*, *dwanc*, *jonck*, *lanc*, *harinc*, *coninc*, *buckinc*, *jonghelinc*, *brinct*, *dwinct*, *vanct*, *dincs*, *conincs* (*coninx*), enz. (ook rijmende op *banc*, *dronck*, *danc*, *verdranc*, *ranc*, *cranc*, *stanc*, *stinct*, enz.; z. b.v. Bl. 83, Wr. 1, 101, Glor. v. Br. 843, Vdl. 1402, 3635, Sp. 2^3, 27, 145; 41, 11; 2^4, 5, 39; Mlp. 2, 2393, Bj. 6, 4351, enz.); *ving*, *hing*, *dwang*, *lang*, enz. (zeldzamer); en *bringht*, *dwinght*, *ghedinght*, *vanght*, enz. (evenzoo minder gewoon). De eerste wijst zonder twijfel op een nog niet in onbruik geraakte *ǵ*-uitspraak (vgl. § 87 B en 88 *D*), die men volkomen consequent (vgl. het begin van § 90) met *c*, *ck* moest voorstellen. De tweede kan, overeenstemmende met de zeldzamer schrijfwijze *lied*, *god*, *ghebod*, enz. (naast *liet*, *got*, *ghebot*, enz.), hetzelfde geluid als *nc* hebben aangewezen; meer dan waarschijnlijk

diende ze echter ook evenzeer als vertegenwoordigster der assimilatie *ng* (d. i. der dubbele gutturale neusletter), welke thans uitsluitend heerscht en wier ontwikkeling reeds in de ME. een aanvang had kunnen nemen; (vgl. de in § 126 *b* en *f* besproken *mm* en *nn*, uit *mb* en *nd*). In de laatste schrijfwijze kan met *gh* onmogelijk de schuring bedoeld zijn, dewijl een nasaal + spirans in verband met de hedendaagsche uitspraak volstrekt onbegrijpelijk ware; hier is *ngh* gewis niets meer dan een per analogie aangenomen spelling, welke, daar ze kwalijk als een voorstelling der *nc* mag gelden, met *ng*, als representant van de dubbele guttur. nasaal, moet worden gelijkgesteld.

f. In den „inlaut” was *ng* of *ngh* de normale, *ncg* of *ncgh* de vrij zeldzame schrijfwijze; we vinden passim *vangen*, *hangen*, *dwingen*, *singen*, *songen*, *lange*, *dinge*, *coninge*, *jong(e)linge*, *gevang(e)nisse*, *ontfang(e)lijc*, enz., en evenzoo passim *vanghen*, *hanghen*, *dwinghen*, *singhen*, *songhen*, *langhe*, *dinghe*, *coninghe*, *jongh(e)linghe*, *gevangh(e)nisse*, *ontfangh(e)lijc*, enz., doch tamelijk zelden *conincg(h)e* Limb. 7, 1432; 12, 287; Ve. 7, 5, Parth. 3715 v., *sancghe* Lutg. 2, 1171, *joncge* Nb. 2, 3786 v.; 3, 1807 v., 301 v., 947 v., Al. 1, 791, *conincginne* Ybl. 3309, 3313, 3323, 3383, 3451, Limb. pass., Sto. 1, 411; 3, 531, *joncgelinc* Sto. 2, 187, Parth. 3878 v., Al. 1, 771, *menincghe* Mat. 32, enz. De laatste spelling getuigt voor een (zij 't dan ook sporadisch) voortbestaan van het *ǵ*-geluid in 't midden des woords. De waarde der tweede kan men niet met zekerheid bepalen; ze diende, gelijk we uit *mingnesse*, verminking, Rb. 20766, voor *mincnesse*, mogen opmaken, somwijlen om een *ǵ*-uitspraak aan te wijzen, hoogstdenkelijk echter in den regel om de hedendaagsche uitsluitend gebruikelijke dubbele neusletter voor te stellen. Voor de eerste geldt het boven, onder *e*, omtrent *bringht*, *dwinght*, enz. aangemerkte.

Opmerk. 1. In *vancnesse*, *ontfanclijc*, *verganclijc* en dergel. was de *c* het gevolg van verscherping; z. ben. § 109.

Opmerk. 2. *Vinch* Rb. 30485, is blijkbaar een lapsus, evenals *bewijsinch*, *ontfanch*, *uutganch*, *lanch*, *ballinch* Mat. 63, 150, 154, 187. Voor *coninchinne* Rb. 23782, Ovlg. 24, 74; 25, 81; 26, 12, en *penninch* Vm. 2, 365 (tweemaal), Mat. 124, 174, waar een uitspraak *n* + spirans onbestaanbaar was (vgl. bov. *e*), zal men wel moeten denken aan een *uitspraak*, met gesyncopeerde *n* en een daarmee samenhangend fricatief karakter der vaste consonant (vgl. *coneghinne* en *pennich*, in § 129 *l*), doch aan een *spelling*, waarbij desniettegenstaande de *n* uit oude gewoonte behoudenbleef.

Opmerk. 3. In pl. van de bov. (onder *d*) vermelde schrijfwijze *gghe* vindt men een enkele maal *chg* of *ch*, als b.v. in: *lichgen* Mor. 2578, Vm. 5, 286, *verbiddiche*, *elpiche* Ovlg. 29, 5; 28, 51 (= *verbiddigghe*, *helpigghe*, verbidster, helpster).

§ **92**. Een ander verschil tusschen het Mnl. en het Os.-Ondfr. (ook Ohd. Ags. en On.) consonantisme doet zich voor bij de *h* = onverschoven *k* (vgl. § 88 *B* en *D*).

a. Als beginletter en als enkele tusschenletter, tusschen vocalen, halfklinkers en liquidae, had deze spirans, gelijk men weet, in het Ogerm. haar oorspronkelijke waarde *ch* verwisseld voor die eener bloote aanblazing; in het Mnl. was deze aspiratie regelmatig weggevallen: in den „inlaut" der niet-samengestelde woorden, en, vóór *l*, *n*, *r*, *w*, in den „anlaut"; (vgl. voor het begin van dit proces alreede in de Ogerm. periode, een Ondfr. *ring*, *riwan*, *ruopen*, *ruoran*, *loupon*, *lût*, *neigan*, *wand*, *we*, *wie*, *wat*, *wether*, *welp*, *wît*, n. een beneden vermeld Os. *hring*, *hriwon*, enz., en *luogin*, loeien, *ried*, *rif*, *ruggi*, n. het Ohd. *hluojan*, *hriod*, *href*, *hrucki;* vormen, als *hwand*, *hwe*, *hringod*, behoorden in het eerstgenoemde dialect tot de uitzonderingen). Zoo vinden we:

ring, *rinc* (Os. *hring*), *reine* (Os. *hrêni*), *rinen*, aanraken (Os. *hrînan*), *rouwen*, *roem*, *roepen*, *roere*, beweging, *roeren* (Os. *hriwon*, *hrôm*, *hrôpian*, *hrôra*, *hrôrian*), *roest*, verhemelte, o. a. Sp. 1[8], 36, 31, Nb. 3, 1527, Al. 5, 120 (Os. *hrôst*, dak), *laden*, *lachen*, *lenen*, steunen, *lier*, wang, *lopen*, *luud* (Os. *hladan*, Got. *hlahjan*, Os. *hlinon*, *hlior*, *hlôpan*, *hlûd*), *nighen* (Os. *hnîgan*), *wanen*, waarvandaan, *waer*, *wie*, *wat*, *weder* (z. § 362 opm.), *welven*, *welp*, *werven*, *wile*, *wit*, *weit(e)*, boekweit (Os. *hwanan*, *hwâr*, *hwie*, *hwat*, *hweđar*, *hwelƀian*, *hwelp*, *hwerƀan*, *hwîla*, *hwît*, *hwêti*), enz.;

ledere, ladder (Ohd. *hleitara*), *luter*, rein (Ohd. *hlûtar*), *nap* (Ohd. *hnapf*), *necke* (Ags. *hnecca*), *nol*, kruin, o. a. Sp. 1[7], 100, 22; 3[6], 31, 51; 42, 27 (Ohd. *hnol*), *note* (Ags. *hnut*), *rauw* (Ohd. *hrâr*, vgl. de Add. bij § 64, opm. 1), *loeien*, *ried*, o. a. Rb. 26409, Br. 603, Nb. 1, 302, enz., *rucge*, *ric*, *rugghe*, *rigghe* (z. bov.), *rijs* (Ohd. *hrîs*), *rijf*, overvloedig (Ags. *hrîf*), *rent*, *runt* (Ohd. *hrind*), *roec*, kraai (Ags. *hrôc*), *walvisch*, o. a. Nb. 5, 198 (Ags. *hwäl*), *wiel* (Ags. *hweówol*, vgl. de Add. bij § 71); enz.;

en *bevelen* (Os. *bifilhan*), *vure*, *vore*, van een ploeg, z. bov. § 46 en 47 (Ohd. *furhî*), *mael*, oordeel, o. a. Mart. 1, 129, Vdl. 4784, Hl. 27, 264 (Os. *mahal*), *slaen*, *dwaen*, *vaen*, *haen* (z. ben. § 174 en 180), *sien* (z. § 159), *gescien* (z. § 161, opm. 2), *tien*, beschuldigen, *dien*, toenemen, *sien*, laten uitdruppelen (z. § 165), *tien*, trekken, *vlien*, vluchten (z. § 169), *spien*, *(be)gien*, bekennen (z. § 77 en 100) (Os. *slahan*, *thwahan*, *fâhan*, *hâhan*, *sehan*, reeds Ondfr. *sian*, Ohd. *giscehan*, Os. *tîhan*, *thîhan*, Ohd. *sîhan*, Os. *tiohan*, *fliohan*, Ohd. *spehôn*, *jehan*), *twien*, twijfelen, Be. 313, 764, Hl. 1, 224; 84, 4; 87, 190; 93, 25 (Os. *twehon*), *tien*, numerale (Os. *tehan*), *merie*, z. ben. § 116 (Ohd. *meriha*), *aer*, korenaar (Ohd. *ahir*), *dwale*, handdoek, Bl. 2976, W. 992, Segh. 3151, Keukenb. 4 en 7, Urb. 1, 180, enz., en *dwele*, m.

gel. bet., Vdl. 3843, Segh. 3151 v., pr. 299 (Ohd. *dwahilla* en *dwehilla*), *echte*, gehuwelijkt, *(on)echte*, (on)wettig geboren, z. § 98 C (te vergel. met het Ohd. *êhaft*, z. t. a. pl. en bov. § 5), het bekende *ga*, snel (ook in *galike*, snel, *gadoot*, plotselinge dood; vgl. Ohd. *gâhi*, Os. *gâhlîco*), *ka*, kraai, Sp. 4^2, 54, 7 (Ohd. *kâha*), *leen*, *leenen* (Ohd. *lêhan*, *lêhanôn*, doch reeds Ags. *laen*, *laenan*), *rie*, reeks (Mhd. *rîhe*), *zye*, zeef, o. a. Mart. 1, 25, Praet 1115, Mspr. 71 (Ohd. *sîha*), *slee*, o. a. Limb. 5, 89, Ferg. 1326, 5120 (Ohd. *slêha*), *stael* (Ohd. *stahal*), *sweer*, schoonvader (Ohd. *swehur*), *taye* (Ohd. *zâhi*)[1]), *tee* (Ohd. *zêha*), *traene*, mv. van *traen* (Os. *trâhni*, in plurali), *vee* en *vie* (vgl. § 77; Os. *fehu*, Ohd. *fihu*), *veede*, vijandschap, o. a. Es. 20, 1, Nb. 5, 726, Heelu 233, 1181, 1246, Lorr. 1, 787, 793, Sto. 4, 83, Hl. 83, 33 v., Ve. 1, 44; 1, 46, enz. (Ohd. *gifêhida*), *vlaen*, villen, z. § 174 (On. *flâ*, voor *flaha(n)*)[2]), *vleen*, smeeken, Rb. 32016, Mart. 1, 17 en 33; 3, 19; Disp. 505, Plag. 270, 287, 289, 558, enz. (Ohd. *flêhôn*), *vile*, vijl (Ohd. *fîhala*), enz.

b. Somwijlen was onze conson. ook verdwenen als beginletter, vóór vocalen, of als tusschenletter, in den aanvang van het tweede bestanddeel eener compositie of samenkoppeling. Zoo b. v. in *oghe*, *oemesse*, *oeverdich*, *oep*, *oeft*, *ondert*, *aestelike*, *antieren*, *adde*, *alsbant*, *arde*, *alf*, *eymelike*, *eden*, *erfst*, *elpen*, enz. enz., passim, vooral in Vlaamsche mss., v. en n. *hoghe*, *hoemesse*, *hoeverdich*, enz.; *quateit*, *plompeit*, *wareit*, *clareit*, *dwaseit*, *wisede*, *niwede*, *simpeleit*, *kerstineit*, *rikede*, *dinneit*, *dorpereide*, enz. enz., passim, evenzeer in 't bijzonder in Vl. hss., voor en n. *quaetheit*, *plompheit*, enz.; *Endoven* Bj. 6, 9940, 9990; *scoutet* en *scout(e)* p., v. en n. *scoutheet*, *-heit* (o. a. nog te vinden in Sto. 2, 46, Heelu 1315, 2298, Ve. 2, 48, Ohd. *scultheizo*); *Reinaert*, *Geraert*, *Reinout*, *Willem*, *Brunilt* en dergel., pass., voor *Reinhaert*, *Geerhaert*, *Reinhout* (uit *Reinholt*), *Wilhem* (uit *Wilhelm*, z. § 129 *d* en *m**), *Bruenhilt*, enz.; *boef*, *boeven*, *bendich*, *gat*, *geel*, *gorsam*, enz. enz., z. bov. § 84, opm., v. en n. *behoef*, *behoeven*, *behendich*, *gehat*, *geheel*, *gehorsam*, enz. enz.; *(on)waraftich* D. W. 6, 153, Vb. 39 r., *broeceftich*, strafbaar, D. W. 6, 147, Nijh. 3, 109 en 332, *stantaftelijc*, *-tich* Sp. d. Volc. 22, Db. 14 v., Vb. 47 v., 70 v., 76 r., Pass. 160, *deelaftich* Vb. 22 v., BE. 8 r., *dienstaftich* Vb. 9 r., 71 v., Bs. 30 r., *woenaftich* Urb. 1, 65, 77, 114, 129, enz., *wittaftich* Urb. 2, 49, 50, 52, 103, enz., en *(on)waerachtich*, *brokachtich*, *stantachtich*, *deelachtich*, *deelechtich*, enz., z. ben. § 98 C, v. *waerhaftich*, enz.; *derdalf*, *vierdalf*, enz., z. § 84, opm., v. en n. *derdehalf*, *vierdehalf*,

---

[1]) Met een *j*, die eertijds na de syncope der *h* ter vermijding van den hiaat tusschen de *â* en de *i* was ingevoegd.

[2]) Blijkens de verbogen vormen *flô*, *flôgum*, *fleginn*, te vergelijken met *thwô*, *thwôgum*, *thweginn*, van een praes. *thvâ*, Os. *thwahan*.

enz.; *godsat* p., voor *gods hat*; *geerande*, *menigerande*, *alrande*, enz., pass., v. en n. *geerehande*, *menigerhande*, *alrehande*, enz.; *woudi*, *seidi*, *leefdi*, enz., pass., voor en n. *woude hi*, *seide hi*, *leefde hi*, enz.; *teilighe*, *toeft*, enz., pass., v. en n. *theilighe*, *thoeft*, enz.

Opmerk. 1. In een paar oorspronk. met *hw* aanvangende vormen had de *h* stand gehouden, doordien de *w* reeds vroeg met de volgende voc. was samengesmolten, nam. in *hoe*, Os. *hwô* (reeds Ondfr. *huo*, naast *uuo*, d. i. *wuo*), en in *hu*, uit **hwiu* (z. bov. § 64, opm. 2).

Opmerk. 2. Naast het bov., onder *a*, vermelde *veede* leest men ook een vorm *veechte* Praet 439, die kennelijk op een vroeger **fêhda*, met gesyncopeerde *i*, berust (vgl. het Ags. *faehđe*); hier toch had de gutturaal, door geen klinker, semivoc. of vloeiende conson. gevolgd, haar *ch*-waarde moeten behouden; (over de *t*, voor *d*, z. ben. § 110).

§ **93**. Bij de *h*, die in den „auslaut" staande door geen conson. werd gevolgd, was het oorspronkelijke *ch*-geluid (vgl. bov. § 88 *D* en 89) in 't Ogerm. nog ten deele bewaard gebleven. Dat blijkt uit de *ch*, die we in het Mnl. achter een korte zoowel als achter een lange voc. of tweeklank aantreffen in: *doch*, conjunctie (Ondfr. *thoh*), *noch*, als adverb. en als „en niet" (Os. *noh*), de imperatieven *sich*, *slach*, *dwach*, *vlich* (vgl. ben. § 187), van *sien*, *slaen*, *dwaen*, *vlien* (vgl. Os. *sih*, *slah*, **thwah*, Ohd. *flieh*), de praeterita sing. *sach* (Os. *sah*), *sloech*, *dwoech*, *teech*, *deech*, *toech*, *vloech* (Os. *slôh*, Ags. *þwôh*, Os. **têh*, Ags. *þâh* = een oorspr. **þaih*, Os. *tôh*, *flôh*), van *sien*, *slaen*, *dwaen*, *tien*, *dien*, *tien*, *vlien* (vgl. ben. § 159, 174, 165 en 169); en *hooch* en *ruuch* (Ohd. *hôh*, *rûh*), waarnaast de verbogen vormen *hoghe* p., *rughe*, o. a. Rein. 2, 803, 3529, 6815, 6968, een *gh*, in pl. van *ch*, vertoonen (tegenover het Ohd. *hôhes*, *hôha*, enz., *rûhes*, *rûha*, enz.), in overeenstemming met de Mnl. klankwet, volgens welke een in 't Ogerm. nog scherp gebleven schuringsgeluid (vgl. § 89) tusschen vocalen verzacht was (vgl. § 89, op 't einde, en 97 *c* [1]).

Achter lange vocalen en diphthongen had zich evenwel op genoemde plaats ook nu en dan een Ogerm. bloote aspiratie uit de oorspr. *ch* ontwikkeld. Getuigen de Dietsche vormen, met afgevallen gutturaal, als:

het praeter. s. *vloe* (Os. *flôh*), n. *vloech* (z. ben. § 169), *gevee*, vijandig, o. a. Sto. 2, 1334; 3, 1563; 4, 133; 8, 650; 9, 788; H. v. Tab. 176, Sp. 3^6, 18, 74, Rb. 2178, 28238, 30218 (Ohd. *gifêh*), *ree* (Ohd. *rêh*), *die*, dij (Ohd. *dioh*), *scoe* (Os. *skôh*), *vloo* (Ohd. *flôh*), *na* (Os. *nâh*), *vae*, imperat. s. van *vaen*, z. § 187 (Ohd. *fâh*), *vlie* p., imperat. s. van *vlien*

---

[1]) Vandaar ook het adverb. *rieghe*, ruw, wild, Sto. 9, 603, naast het Ags. *hréoh* (z. v. de *ie* bov. § 69).

(Ohd. *flieh*), en somwijlen (naast bovenstaand *hooch* en *ruuch*) *ho*, o. a. Rein. 1, 443, Ve. 1, 17, Rb. 21329, Sto. 8, 845, Al. 1, 71, Sp. 3^6, 2, 33, enz. (ook in *hoemoet*, *hoemesse*, *hoevaert*, *hoevaerde* p.), en *ru*, o. a. Sp. 3^8, 46, 82; 3^4, 31, 91; Bra. 529 (vanwaar in de verbogen vormen *ruwe*, *ruwen* Bra. 590, 1194, Nb. 3, 2519 v.; 4, 1051, Rb. 12978 v., 28674, Oversee 247, Sp. 3^4, 33, opschr., Rein. 1, 2822, met *w* ter vermijding der gaping).

Zeldzaam was een zoodanige apocope achter een korten klinker, gelijk in *dore*, *dure*, praepos. (Ohd. *durah*, Os. Ondfr. reeds *thuru*, n. *thurh*, *thurug*), en *no*, als negatie, p., n. *noch* (z. bov.). [De imperatieven s. *slae* en *dwae* berusten niet op bovengenoemd *slah*, **thwah*, maar zijn eenvoudig naar *slaen* en *dwaen* gevormd, evenals *sie* p., v. en n. *sich*, naar *sien*].

Achter een conson. was de tot aspiratie verzwakte *h* als sluitletter eveneens verdwenen; vgl. *beval* (Ohd. *pifalh*).

Opmerk. 1. Volgens SIEVERS, *Ags. Gr.* § 295, Anm. 1, zou de Ags. dat. pl. *heágum*, tegenover *heáh*, de gen. *wôges* enz., tegenover *wôh*, met den „grammatischen wechsel" (vgl. bov. § 89) in verband staan. Ware dit zoo, dan moesten we ook op het boven behandelde *hoghe*, *rughe* diezelfde verklaring toepassen en zouden *hooch*, *ruuch* te beschouwen zijn als vormen, die uit de verbogen casus waren ingedrongen. Waar is echter het bewijs, dat aan dit *heáh*, *heágum*, *wôh*, *wôges*, *ruuch*, *rughe*, een oorspronk. **háuhos*, **wốhos*, **rū́hos*, met verspringend accent in de verbogen vormen, als b.v. **hauhamís*, **wôhásja*, **rûhái*, enz., heeft ten grondslag gelegen? Mogen we deze *g*, tegenover *h*, niet veeleer gelijkstellen met de *v* (*ƀ*), tegenover *f*, die men in het Os. *wulƀos* en *fîƀi*, tegenover *wulf*, *fîf*, waarneemt (zie het slot van § 89), en die vermoedelijk ook voor het Ags. zou kunnen blijken, wanneer in dit dialect niet de zachte en de scherpe labiale spirans vrij regelmatig met hetzelfde teeken (*f*) werden voorgesteld.

Aangezien wegens *hooch* en *ruuch* het bestaan van een Mnl. *ch* (= *h*), achter lange vocalen, niet kan betwijfeld worden, behoeven we voor de praeterita sing. *sloech*, *teech*, enz., geen ouder *sloe*, *tee*, enz. (uit *slôh*, *têh*, enz., met *h* als aspiratie) aan te nemen, dat eerst onder invloed van den plur. *sloeghen*, *teghen*, enz. met een *ch* zou versterkt zijn.

Opmerk. 2. De *h*, vóór *t*, b.v. in *recht*, *macht*, *nacht* (Os. *reht*, *maht*, *naht*), *vechten* (Ondfr. *fehtan*), enz., had regelmatig de oorspronk. *ch*-waarde behouden. Vóór *s* was diezelfde qualiteit in 't Mnl. ten gevolge van assimilatie verlorengegaan (z. ben. § 126 *w*).

§ **94**. De Os. en Ondfr. scherpe *th* (z. § 88 *B*) en zachte *th* of *đ* (z. § 88 *D*) vinden we in 't Mnl. steeds als *zachte ontploffingsletter* terug (behalve in den „auslaut", waar ze *t* luidde; vgl. het begin van § 90).

Als beginletter had de *th* deze wijziging evenwel niet op eenmaal

ondergaan, maar met den tusschentrap *đ*, d. i. eerst na een voorafgaande verzachting, die zich ook bij de andere fricativae als beginletters laat waarnemen (vgl. § 95 en 97 *a*). Zonder dezen middenterm zou zich in pl. van *d* een *t* hebben ontwikkeld, gelijk we die o. a. in het Nieuwfriesch aantreffen, b.v. in *tanck*, *tjea*, *tjeaf*, *tjienjen*, *tinckjen*, *tjuestere*, enz. (Ofri. *thank*, *thiach*, *thiaf*, *thiania*, *thenkia*, *thiustere*, enz., Mnl. *danck*, *die*, dij, *dief*, *dienen*, *dincken*, *duuster*, enz.).

Natuurlijk was ten gevolge van dit samenvallen der vroegere zachte *th*'s of *đ*'s en *d*'s, in 't midden en aan 't einde der woorden, elk spoor van den „grammatischen wechsel" bij de dentalen (vgl. § 89) in het Mnl. verdwenen. We vinden *broeder*, *ander*, *veder*, *vinden*, enz. evengoed met *d* als *moeder*, *vader*, *vonden*, enz.

§ **95**. De Ogerm. beginletter *f* (z. bov. § 88 *B*) had in het Dietsch, blijkens de nagenoeg standvastige spelling *v*, bijna regelmatig vóór liquidae zoowel als vóór vocalen verzachting ondergaan. Zie b.v. *vale*, *vaen*, *vee*, *visch*, *vel*, *veder*, *vijf*, *vragen*, *vlieten* (vgl. bov. § 88 *B*), *vreemde*, *vreeze*, *vrede*, *vloeken*, *vlucht*, enz. (Ondfr. *fremethi*, *frêsa*, *frithu*, *fluokan*, *fluht*, enz.), *vaen*, *vast*, *vloet*, *vleesc*, *volc*, enz. (Os. *fâhan*, *fast*, *flôd*, *flêsc*, *folc*, enz.); en vgl. reeds in 't Ondfr. nu en dan *velt*, *volwonen*, *vullitha* (n. *felt*, *folwonon*, *fulletha*), *vuhs*, *gaverthe*, *vat*, *vrist*, in 't Os. een enkelen keer *van*, *vê*, *viarteg*, *visc* (n. *fan*, *fehu*, *fiertich*, *fisc*), *vasta*, enz. Alleen vóór *l* en *r* schijnt een paar maal de *f* nog te zijn bewaard, zooals kan blijken uit *fleeude* Ro. 3295 v., n. het gewone *vlee(u)wen* Ro. 3295, Ovl. G. 2, 16, 1202, Mart. 1, 19 v., Br. 1202, enz., uit *frisch*, *fresch* Mlp. 3, 844, pr. 154, enz., n. *vrisch* Mlp. 1, 832, en uit *fro(e)y* Hl. 115, 54; 49, 73 en 74 v., *verfroyen* Versl. e. M. 3, 66, 351, Bvh. 128 v., Bm. 5, 79, 82; 9, 152, n. *vro(y)lijc*, z. § 101, en *vervroyen* Limb. 1, 222; 2, 1230; Sp. 1[1], 49, 4, W. 2508, 2792, Hl. 27, 75; 62, 10; IV Mart. 576, Parth. 7907, Ro. 7927, 9478; (bij het laatste kan tevens de *f* van het oorspr. Friesche *fra(e)y* Nd. 1003, Ro. 544, 715, 717, 7942, Boerden 3, 146, Borchgr. v. V. 291, Limb. 11, 312, en *verfraeyen*, z. bov. § 16, voor de ontwikkeling van *froy*, *verfroyen* van denzelfden invloed zijn geweest, als we omgekeerd van *vroy* uitgaande waarnemen bij *vray*, frisch, mooi, Lorr. 2, 586 en 693, voor het meer gewone *fraey*).

Ook de woorden, in de Ogerm. periode uit het Lat. of Romaansch overgenomen, hadden diezelfde wijziging ondergaan; vgl. *vighe*, *vlamme* (Os. *fìga*, Ondfr. *flamma*, uit een Rom. *figa*, Lat. *flamma*). Niet evenwel de jongere, door het Mnl. zelve aan het Fransch ontleende, als b.v. *faelgant*, *faliant*, *failleren*, *faute*, *feeste*, *favele*, *fel*, *felloen*, *fijn*, *fier*, *fisicien*, *figure*, *fiertre*, *fondament*, *fornais*, enz., welke de scherpe uitspraak bewaarden. Een vorm *visike*, medicijn, Lsp. 2, 33, 36; 3, 14, 14;

Rb. 7421, *visiker*, geneesheer, Mel. 284, 2180, n. het gewone *fisike*, *fisicien*, behoort tot de zeldzaamheden.

Voor de *v* als regelmatige tusschenletter, in de onmiddellijke omgeving van vocalen of vloeiende consonanten, zie het slot van § 89.

Opmerk. De *f* in het lang niet zeldzame *fraey*, waar, z. *Tschr.* 4, 227 (v. en n. het normale *vraei*, Ofra. *vrai*), is blijkbaar uit den invloed van het homonieme *fraei*, vroolijk, frisch (z. bov.), te verklaren.

§ **96**. Naast het Os. *hebbian* en *heffian* (z. § 88, opm. 2) bezigde het Mnl. uitsluitend den met *lachgen* overeenstemmenden vorm *heffen*. Tegenover het Ags. *swebban* (z. t. a. pl.) en een daarnaar aan te nemen Os. **sebbian*, waarnemen, gevoelen (vgl. het Lat. *sapio*, ik ben verstandig), waren in het Dietsch *versoffen*, suf maken, Ro. 376 (z. o. bov. § 34 *a*), *tsuffen* (z. § 132, opm. 2, en § 39) en *ont-*, *beseffen* in gebruik.

§ **97** *a*. Vóór vocalen en vóór *w* werd de sisklank als beginletter in Dietsche woorden, van Germ. oorsprong of van zeer oude Latijnsche herkomst, niet zelden door *z* voorgesteld; vgl. naast de gebruikelijker schrijfwijze met *s*, *salich*, *sake*, enz., *zalich*, *zake*, *zac*, *zaete*, *zaeien*, *zaechte*, *zelke*, *zelve*, *zien*, *zighen*, *zille*, *zome*, *zommighe*, *zode*, *zoecken*, *zoenen*, *zorghe*, *zupen*, *zuere*, *zuver*, *zwaere*, *zwaert*, *zweren*, *zwighen*, enz. enz., en *zeker*, *zegenen* (Os. *seginon*, *sikor*, enz., van 't Lat. *signum*, *securus*, enz.), enz. Geeft ons deze spelling op zich zelve alreede het recht de aanwezigheid van een zachte uitspraak der sibilans in de oudere taal aan te nemen, nog verder mogen wij gaan, wanneer we op het feit letten van de Mnl. volstrekte of bijna volstrekte verzachting der oorspronkelijke *th* en *f*, in den „anlaut" (vgl. § 94 en 95); in verband hiermede toch is het zeer waarschijnlijk, dat eveneens de oorspr. scherpe sisklank als beginletter, althans vóór klinkers en vóór *w*, regelmatig een analoog proces had ondergaan, en alzoo, ook bij een spelling met *s*, het karakter bezat eener *z*.

b. Vóor *l*, *n*, *m* moeten we, met het oog op de tegenwoordige waarde der *s* op die plaats en wegens de volstrekte afwezigheid eener vroegere spelling *z*, vóór genoemde consonanten, zonder eenig voorbehoud de scherpe uitspraak aannemen. Evenzoo op dezelfde gronden vóór klinkers in vreemde woorden, die in de Mnl. periode uit het Fransch of een andere Romaansche taal zijn overgenomen, als b.v. *saisoen*, *saluut*, *sardijn*, *sorcoet*, *singorie*, enz.

c. Ook voor de bepaling van het karakter der sisletter in den „inlaut", tusschen vocalen of tusschen een voorgaande liquida en een volgende vocaal, wijst ons zoowel de spelling als de analogie den weg. De eerste, in zoover we sporadisch een schrijfwijze met *z* ontmoeten (b.v. in *lezen*, *vriezen*, *glazijn*, *halze*, *peinzen*, enz., naast een trouwens on-

eindig meer gebruikelijk *lesen*, *vriesen*, enz.); de laatste, in zoover we in verband met de Mnl. *v* en *g*, die tusschen vocalen of tusschen een liquida en vocaal uit de oorspronk. niet verzachte *f* en *h* (*ch*) waren voortgekomen (vgl. het slot van § 89 en § 93), evenzeer voor de oorspronk. niet verzachte, alzoo niet tot *r* ontwikkelde sibilans (vgl. § 89 en 103) in gelijke omgeving een zelfde wijziging mogen aannemen, ook in die duizenden gevallen, waar een spelling *lesen*, *wesen*, *vriesen*, enz. wordt aangetroffen.

§ **98**. Opmerking verdient verder nog:

A. De overgang der *g* tot *j*; b.v. in: *jan*, *jonnen*, *jonst(e)*, pass., v. en n. *gan*, *gonnen*, *gonst(e)*, uit **ge-an*, **ge-onnen*, **ge-onst; jicht(e)*, *jecht(e)*, *jucht(e)* (vanwaar *jechtich*, *verjucht*), z. § 40, uit *gicht*, *guchte*, *gichtich* Bj. 2, 2224, Sp. 1^7, 80, 11 en 65, Hl. 22, 49, Lsp. 2, 35, 61 v. en 1486, Sp. 2^1, 38, 55; 2^2, 41, 39; Rein. 2, 5389, Bvh. 438 (Ohd. *giht*, Ags. *gihđa*); en *leide*, *ghelcit*, *seide*, *ghescit*, *hi leit*, *hi seit* p., voor en n. *leghde*, *gheleght*, *seghde*, *gheseght*, *hi leght*, *hi seght; bleine*, blaar, Nb. 8, 379, 476; 10, 576; Al. 4, 619 (Ags. *blegen*); *breiden*, tricoter, Bs. 30 r., Hl. 13, 107, Sch. 10 r. (Ags. *bregdan*); *brein* Dram. Poez. 321, 129, pr. 87, uit **bregen* (vgl. Ags. *bregen*, en z. ook *bragen*, in het *Mnl. Wb.*, Ags. *bragen*); *deyn*, vent, Bm. 10, 52, 39, n. het gewone *deghen*, knaap, held; *seil*, n. *seghel*, beide pass.; *(melc)teil(e)*, „aarden pot", Buskenbl. 25, Vm. 1, 29, 60, voor *tegele*, dat als „dakpan", „baksteen" in gebruik was (uit het Lat. *tegula*, dakpan; vgl. voor de ontwikkeling der beteek. „gebakken pan, pot", uit „gebakken steen", het Portug. *tigella*, schotel, en het Ital. *teglia*, pan, beide van denzelfden oorsprong); *peylen* Urb. 1, 201 en 374, voor een nog bij KIL. vermeld *pegelen; rein*, *reinen* Sp. 1^1, 13, 31; 1^3, 21, 5; 56, 35; Ve. 1, 9; 5, 23; 6, 10; Al. 1, 520, Rb. 4245, 4326, 9839, 1170, 12492, 31306, enz., naast *reghen*, *reghenen* p.; *seynen*, *seininghe* Sp. 3^2, 39, 28, Fr. 5913, 5918, 5922, 6681, 6724, Ovlg. 467, 327, Vdl. 1837, W. 141, 305, enz., naast *seghenen*, *segheninghe* p.; *wei*, *wey* Ve. 3, 22, 45, Lsp. 1, 2, 59, Teest. 1496, Bj. 5, 2783, Bm. 10, 72, 100, Vm. 1, 309, 36, Hl. 50, 19, Ovlg. 39, 281, n. het gewone *wech; pleyen*, spelen, Sp. 3^1, 42, 17, Vm. 1, 327, 101, Sto. 10, 372, Ve. 3, 37, 66 (Ags. *plegian*); *hi pleit* Ro. 10758 v., v. en n. het gebruikelijke *hi pleghet; hi dreyt* Plag. 284, 519, en nog pass. ald., voor *hi dreghet* (z. § 185); *laye*, gloed, Lsp. 1, 17, 39 v., Bj. 6, 10972, n. *laghe*, m. gel. bet., Hl. 70, 235 (vgl. § 16), waar evenals in de voorgaande vormen, de *j* achter de voc. werd voorgesteld door *i*, *y*; alsmede in *du plies*, *hi pliet*, voor *du plījes*, *hi plījet*, uit *plĭgĭs*, *plĭgĭt* (z. bov. § 77 en ben. § 185, opm.); *stije*, stal voor klein vee, Sp. 3^6, 60, 18, d. i. *stīje* (vgl. Ohd. *stîga*, in *swînstîga*, *scâpstîga*); *prie*, ijver, *prien*, streven, Es. 40, 1; 17, 33, d. i. *prîje*, *prîjen*, voor het

gewone *prighe*, *prighen;* en het dialectische (Westvl.) praefix *i-* (in plaats van 't gewone *ge-*), dat door samentrekking uit *ji-*, voor *gi-*, was ontstaan en aangetroffen wordt in *ilesen*, *ybot*, *ymac*, *ymet*, *yscot*, *ysont*, *ibreken*, *idaen* en andere dergel. vormen, in de *Taalk. Bijdr.* 1, 7 vlgg., vermeld. Over *vrien*, vragen, z. *Tijdschr.* 3, 121.

Opmerk. Somtijds was die *j* achter *e* uitgevallen, zooals in: *leet* Busk. 148, *seet* Dd. 2, 1374, Ve. 4, 67; 8, 5; Bj. I, bl. 783, Bm. 5, 450; 10, 344, Plag. 450, Tro. 4535, Lipp. 57, 173, Glor. v. Br. 861, Drie d. here 2, 5, 311, Hl. 16, 51 v.; 71, 107 v.; 1, 92 en 161; 41, 5 v.; 59, 22 v., *lede(n)*, *sede(n)*, *gheseet*, *ontseet*, *vorseed* Sp. 4^2, 77, 118, Huon 3, 2de col., vs. 28; 3de col., vs. 26; 4de col., vs. 30; Ve. 1, 56; 4, 56; 5, 1; W. 1042, Nd. 1327, 4516, Mask. 960, C. en El. 798, Luc. 5257, Ovl. G. 2, 106, 122, Bm. 1, 335, 320; 10, 65, 37; 7, 198, 394; 10, 72, 115; Parth. 62, Sto. 10, 341, Rog. 197, 602, 1767, Bl. 2663, Vm. 1, 52, 74; 375, 86; La. 2, 38776; 3, 17841, Dml. 3, 112, 53, Fr. 182, 2388, 3918, 5598, 8948, Ybl. 4176, Lorr. M. 1, 578; 3, 282; R. v. Mont. 409, Bj. 6, 1116, 1143, 4110, 5706, 6077, 8286, 8521, 8943, 11147; 7, 7470, 17861; Lutg. 2, 863, Mlp. 2, 530, 2748, Limb. 2, 121; 10, 1360; Segh. 1692, 3611, 3722, 5679, 5905, 5937, 7187, enz., v. en n. *leit*, *seit*, *leide(n)*, *seide(n)*, *gheseit*, enz.; *bereent*, beregend, Ferg. 742, *seel*, zeil, Bl. 170, 1789, v. *bereint*, *seil* (z. bov.); *hi dreet* Hl. 41, 6 v., *hi pleet* Hl. 71, 108 v., voor *dreit*, *pleit* (z. bov.).

Vgl. voor het karakter dier zachte *e* de rijmen op *dede*, *mede*, *stede(n)*, *bede* (subst.), *lede* (membra), *vele*, locis laudatis; maar zelden vinden we *bereent* (: *geleent*, vgl. Ohd. *lêhnôn*) Ferg. 741, *gheseet* (: *ghereet*) Chans. de Rol. bl. 72, vs. 145, *wedersede* (: *lede*, haat) Ib. bl. 74, vs. 193, *seet* (: *eet*, *weet*, *ghereet*) Plag. 450, Ve. 4, 67; 8, 5.

B. De overgang van *d* tot *j* (in de jongste periode); b.v.: in *noey*, *moeye*, *gaye*, *begayen*, *goye*, *scaye*, enz. Play. 61, 120, 200, 270, 285, 392, 394, enz., v. *node*, *moede*, *gade*, *begaden*, *goede*, *scade*, enz.; *dojer* Sprw. 128, v. *doder*, eidoor, Keukenb. 6, 7, 14, 15 en 16, Lsp. 1, 11, 15, enz.; *ghecroeien* Rein. 2, 5252, *noyen*, *hoeygen* Rein. 2, 7337, 7338, *scaey* Rein. 2, 2918, v. *ghecroden* (z. ben. § 168), *noden*, *hoden*, teelballen, *scade; roey* Hl. 15, 224 v., v. *rode; gerayen* Blisc. v. M. 281, v. *geraden; gewaey* Segh. 7730, v. *gewade; drayken* pr. 339, v. *dradeken;* enz.

Opmerk. In *beye(n)*, *leye*, *geleye*, *reyen*, *ic zeye*, *weye* Play. 389, 396, 404, Dram. P. 318, vs. 84, Rein. 2, 3488, Bj. 6, 4418, 4422, 4431, Mat. 186, 216, *besceie* Bj. 7, 16478, *weerdicheien*, *bereyen*, *beyen*, *breyen* Blisc. v. M. 642, 646, 648, 649, 651, 2109, 2110, v. *beyden*, *leyde*, *geleyde*, *reyden*, *zeyde*, *weyde*, *besceide*, enz., in *breyen*, tricoter, Dbvt. 4 r., 242 v., v. *breiden*, z. bov. onder A, in *rye* O. K. v. Dordr. 1, 272, v.

ryede, datief van *ryed*, arundo, en *ryen* Mat. 44, Versl. e. M. 3, 56, vs. 48, *vermien* Bj. 7, 15816, Blisc. v. M. 999, *tie* Bl. v. Mar. 1709, *tien* Bj. 7, 164204, 6905, Bl. v. Mar. 1824, *verblien* Bl. v. Mar. 805, 1000, 1979, *verblie* Cl. 93, *ic bie*, *bien* (inf.) Mat. 114, 165, *sien*, koken, Ref. 27, *gestrie* Blisc. v. M. 1087 (d. i. *ryjen*, *vermijen*, *tije*, enz.), v. *ryden*, *vermiden*, enz., had de *j* òf hetzelfde karakter als in *noey*, *moeye*, enz., òf ze was een consonant, die na de syncope der *d* (vgl. § 130) den hiatus aanvulde.

C. De overgang der *f*, vóór *t*, tot *ch;* b.v. in: *echte*, gehuwelijkt, Mlp. 2, 1783; 4, 593, *(on)echte*, (on)wettig geboren, Shs. 18 v., 46 r., Pau. 36 r. (vgl. Ofri. *êft*, *âft*, legitimus, Ohd. *êhaft*, uit *ê*, voor *êw*, wet, en *haft*, en z. ook § 5); *gehochte*, *gehuchte* Ve. 2, 27, Serv. 2, 520, 522, Hor. B. 7, 30, uit een te vermoeden **gehofte*, collectief van *hof* (gevormd in analogie met *geberchte*, enz., vgl. § 110, de noot onder aan de pag.); *hucht*, struikgewas, Hor. B. 7, 45, uit een te vermoeden **huft* (z. § 90 *g*); *hacht(e)*, *hecht(e)*, gevangenis, Lsp. 2, 36, 1151, 1532, Ve. 2, 55, Sp. 2^{6}, 10, 34; 33, 6; La. 3, 2538; 2, 13608; Mart. 1, 844 v., Sp. 3^{3}, 45, 36, Mask. 484, Mlp. 2, 1927, enz., *crochte*, grafgewelf, o. a. Sp. 2^{6}, 51, 21, Am. 1, 953, *lucht* p., *nicht(e)* p., *suchten*, diep ademhalen, p., *sochten* (vgl. § 5 en z. § 38), *stichten* p., voor de niet meer in 't Mnl. aangetroffen vormen *haft(e)* (Mhd. *haft*), *crofte* (vgl. Mhd. *krufte* en z. bov. § 90 *i*), *luft* (Ohd. *luft*), *nift* (Ohd. *nift*), *suften* (Ohd. *sûftôn*), *stiften* (Ohd. *stiftan*); *cochte*, *ghecocht*, *echter*, *achter*, *gracht(e)*, *cracht*, *gerucht(e)*, *gherochte*, *gheroechte*, *gheruechte*, z. § 5, *berucht*, *luchter*, linker, *sacht(e)*, *sochte*, *sachten*, pass., v. en n. een minder gebruikelijk *cofte*, *ghecoft*, o. a. Dkrb. 96, 134, 213, Rokr. 24, 99, 107, Mlp. 1, 1046; 2, 2779, 2898, 2901, Hl. 69, 19; 26, 66 v.; 80, 87; Segh. 36, O. K. v. Dordr. 1, 33, 34, 42, en v. p. ald., Cl. 84, 130, *efter*, *after* Sto. 6, 681; 1, 145; 9, 787; Hl. 9, 33; 83, 213 v., Rein. 2, 1848, 7489, 7473, Dkrb. 79, Mlp. 1, 2097, 2119, 2181, Bm. 6, 410, 411, O. K. v. Dordr. 1, 29, 47 en v. p. ald., Rokr. 6, Segh. 306, *graft*, *craft* Nb. 12, 1120 v. en 1125 v., Hl. 21, 329; 25, 5 v.; 69, 20 v.; O. K. v. Dordr. 1, 17, 23, 26, 27, 53, 264, 294, Mlp. 2, 117, 1291, 3815, Segh. 964 v., Cl. 131, 150, Dkrb. 38, 65, GR. 72 r., 87 v., 162 v., Lkrb. 7, 9, 10, enz., *gheruft(e)*, *gheroefte*, *beruft* Rein. 2, 793, 1385, La. 3, 38330, Dkrb. 42, 200, Segh. 2933, Mat. 207, Bvu. 37 r., O. K. v. Dordr. 1, 68, GR. 50 v., 105 r., 193 v., 220 r., Gt. 20 r., Lic. 63 v., 110 v., 291 r., enz., *lufter* C. e. El. 1322, Dd. 860 v., enz., *saft*, *saften* Mlp. 1, 1255, 2384; 2, 317, 1198, D. W. 6, 206, Hl. 4, 328; 111, 19; Bvu. 33 v., 53 v., Cb. 33 r., 41 r., 183 v., fgl. 65 r., GR. 10 r., 19 r., 23 r., 50 r., 58 v., enz., alle met een oorspr. *f; hechten*, o. a. Parth. 3384, IV Mart. 304, n. *heften* fgl. 65 r., Lrb. 74, Mat. 207, Passieb. 38 r.; *cnochte*, *gecnocht*, o. a. Sp. 3^{8}, 15, 43,

3⁴, 21, 42; Bed. d. M. 215, 732, n. *geknoft* Bi. 189, Lkrb. 211, Thak. 6 r.; *(on)waerachtich* Stemm. 5, 23, 33, 98, Vb. 61 v., 119 r., *brokachtich*, z. *Mnl. Wb.*, *stantachtich*, *-telick* Arch. v. Kerkgesch. 7, 79, *deelachtich*, *deelechtich*, *dienstachtich*, z. *Mnl. Wb.*, *woenachtich*, *wittachtich*, p. in de Keurboeken, naast *(on)waeraftich*, *brueckeftich*, *stantaftich*, *-telijc*, *deelaftich*, *dienstaftich*, *woenaftich*, *wittaftich*, z. § 92 *b; scichten* Sp. 3⁸, 34, 29, Bl. 2370, n. *sciften* Lrb. 151, 209, O. K. v. Dordr. 2, 25, 26, 82 (Ags. *sciftan*); *scacht*, speer, paal, p., n. *scaft*, paal, Cor. v. Antw. 45 (Ohd. *scaft*); *brulocht(e)* Wr. 2, 892, Tor. 180, 328, La. 3, 14090, Bj. 5, 4624 v., Tro. 1894, *scricht* Tro. 1085, Lsp. 2, 48, 130, *gescrichte* Sp. 3², 17, 45; 3³, 47, 21; 3⁴, 27, 7, *gicht(e)*, *(ver)gichten* Rb. 3127, 7249, Mask. 1219, Bj. 3, 709, Flov. 154, Sp. 2⁷, 11, 62, pr. 38*, enz. (z. o. *Tschr.* 2, 173), *helecht*, *helicht*, *hellicht*, *heilecht* Ri. 1219, Bj. I, bl. 747 en 764; Bm. 1, 257; 2, 170; 10, 103; Tor. 1540, Bj. 6, 2854, 2857; 7, 6695; La. 2, 2039, 2241; 3, 18127 (z. o. § 82 *b*), *helcht* Bj. I, bl. 770, pr. 2, *ochte*, de disjunctieve partikel, p., *vichte*, *vichtien*, Rb. 4171, 11045, 27971, 13481 v., 31986, La. 4, 12847, Nb. 2, 2293 v.; 3, 871, 2619 v., Sp. 1², 2, 61 v.; 2⁴, 66, 106, Fr. 121, Segh. 10005, *vichtich* Rb. 4562, 5457, 15912, Bj. II, bl. 564, 568, Bm. 2, 389, Vm. 5, 290, pr. 4, v. en n. het meer gewone *bruloft(e)*, *scrift*, *gescrifte*, *gift(e)*, *giften*, begiftigen, *helft*, *ofte* (Ofri. *ofte*) pass., *vifte*, *viftien*, *viftich*, z. bov. § 5, alle met een oorspr. *f; halechtere*, *haellechter* Vm. 2, 440, Bra. 945, voor een oorspronkelijk **haelfter* (Ohd. *halftra*; vgl. ook de Add. bij § 8 *c*); *hecht*, handvat, IV Mart. 297, *zichten* Hl. 4, 286, naast een door mij niet aangeteekend, maar gewis gebruikelijk **heft*, **siften* (Ohd. *heft*, *hefti*, Ags. *siftan*); *gelochte*, *dochte*, voor *gelofte*, *dofte*, van *geloven*, *dopen* (z. § 203).

Opmerk. 1. Ik wijs op het feit, dat de minder gebruikelijke vormen, met *f* (z. bov. *cofte*, *after*, enz.), blijkens de citaten voor verreweg het grootste deel in Hollandsche stukken en mss. worden aangetroffen. Zelfs van de prototypen, met *f*, die in onze middeleeuwsche teksten schijnen te ontbreken, door mij althans niet zijn opgemerkt, bezigt de hedendaagsche taal (speciaal in Holl. streken) *heft* en *ziften*.

Opmerk. 2. Voor de verwantschap tusschen *v* en *gh*, *f* en *ch* (ook als verscherping van *gh*) vergel. men de rijmen *ontseeght* : *heeft*, *leeght* : *leeft* Vm. 1, 66, *heft* : *segt* La. 3, 22685 en 6, Vdl. 1774 en 5, *ontgaeft* : *saecht* Rubb. 224 en 5, *onghedouf* : *slouch* Rkr. 4580 en 1, *ghenouchte* : *behoufte* Am. 1, 992 en 3; 2, 465 en 6, *levene* : *jegene* Sp. 4², 27, 7 en 8; *plegen* : *bleven* Tro. 7509 en 10, *seghet* : *levet* Nb. 8, 261 en 2, *clevet* : *leghet* Nb. 5, 563 en 4, *prouven* : *ghenoughen* Am. 1, 5084 en 5; 2, 2507 en 8, *pleghen* : *leven* Sto. 4, 1169 en 70, Ferg. 2103 en 4, *versleghen* : *verdreven* Rkr. 5224 en 5, *iegen* : *bleven* Rkr. 6797 en 8, *bleven*,

gegeven : *gesleghen* Rkr. 7565 en 6, 7615 en 6, *vertoghede* : *gheloevede* The. 1303 en 4, *loven* : *dogen* Flov. 614 en 5, *weghe* : *teve* Hexe 31 en 32, *deghen* : *bescreven* Br. 1137 en 8, *vloghen* : *hoven* Br. 1573 en 4, *hoghen* : *gheloven* Br. 1917 en 8; 1929 en 30, *ghepleghen* : *begheven* Gd. 39, 10, *gheleven* : *vercreghe* Gd. 42, 1, enz.; z. o. HUYD. op Sto. II, bl. 266, en let voorts op *dwerf* Luc. 5522, *casughele* Bed. d. M. 220, 233, voor het gewone en oorspronkelijke *dwerch*, *casufle*.

D. De overgang der *f*, vóór *t*, tot *s*; b.v. in: het gewone praeter. *(be)dorste*, behoefde, v. en n. *(be)dorfte* (z. ben. § 230); *noot(d)orst*, *noot(d)orstich*, *bedorst(e)*, *bedurste* Nd. 1387, 1791, Sp. 1^{7}, 86, 63; 1^{8}, 58, 39; 3^{3}, 36, 28; 3^{5}, 29, 6; 3^{2}, 27, 5; Rb. 28671, Mel. cap. 11 opschr., Nb. 4, 583 v., Bm. 10, 107, Am. 2, 5707, HdH. K. 1426, Rog. 182, 433, v. en n. *nootdurft*, *nootdruft*, passim., en *bedorft(e)* La. 3, 5165, Nb. 4, 583 v. (Ohd. *nôtdurft*, *nôtdurfti*, *durfti*); *dost*, roeibank, Hl. 26, 65, voor *doft* Hl. 26, 65 v. (Ags. *þofte*).

E. De overgang der *k*, achter *s*, tot *ch*. Aan het begin eener met den klemtoon uitgesproken syllabe blijkt deze wijziging der keelletter uit de spelling *schaemnesse*, *schaemte*, *schacht*, *schamel*, *schatten*, *schedel*, *scheiden*, *schelden*, *geschonden*, *schelen*, *schemde*, *schemper*, *schenden*, *scherden*, *schien*, *schieten*, *schicht*, *schicken*, *schoren*, *schote*, *beschouwen*, *schuren*, enz. (nevens de meer gebruikelijke schrijfwijze *scaemnesse*, *scaemte*, *scacht*, *scamel*, enz., wier *sc* als teeken voor het geluid *sch* kennelijk een overblijfsel was uit een vroegere periode, waarin de oorspronkelijke *sk*-uitspraak nog heerschte). Aan het begin eener met zwakken toon of toonloos uitgesproken lettergreep en aan 't slot des woords was die gutturale spirans in het ons bekende Mnl. buiten kijf alreede met de voorafgaande *s* geassimileerd (z. § 126 *x*), en golden de teekens der beide naast elkaar gebezigde spellingen *menschen*, *vische*, *eeschen*, *vreeschen*, vernemen, *flesche*, *vleesch*, *visch*, *valsch*, enz. enz., en *menscen*, *visce*, *eescen*, *vreescen*, *vleesc*, *valsc*, enz. enz., blijkbaar nog alleen als herinnering aan de vroegere en de vroegste phonetische waarde dier letterverbinding.

Vgl. reeds in het Ondfr. *schalk*, *geschein*, *beschirmon* (z. cos. in den *Taalb.* 4, 170); in 't Os. *flêsg*, *flêsge* Zegen 2, 3 en 4, *aeschiađ* Merseb. Gl. 40.

Opmerk. *Twisken*, *tusken* Hl. 21, 303; 31, 46; 39, 2; 46, 127 en pass. ald., Passieb. 4 r., 40 v., 185 r., 206 r., 212 r., Cl. 102, 152, Lkrb. 44, 91, 95, 98, 112, 115, 127, *lesken* Hl. 13, 80, *eysken* Passieb. 136 v., 138 v., Lkrb. 112, 134, *paesken* Lkrb. 130, *wensken* Cl. 1, *menskelic*, *vleyskelic*, *bosken* Cl. 13, 112, *valske* Lkrb. 104, kunnen slechts varianten zijn der trouwens in diezelfde mss. daarnaast aangetroffen en meer

gewone spelling met *sc* of *sch*. Let ook op *heesk* Passieb. 183 v., met zijn *sk*, ter voorstelling van het hier alleen mogelijke geluid *s* (vgl. Ondfr. *heis*).

F. Een overgang van *nd* (*nt*) tot *ng* (*nck*) zien we in: *bi der stranghe* Mlp. 1, 2909; 3, 526, *stranck* Mlp. 1, 1499, Bs. 52 v., en *vongnesse* Bl. 3385, 3476, 3504, 3621, 3711, voor en naast *strande*, *strant* (vgl. de *Vondel-gr.* § 28) en *vontnesse*, vonnis, p. (Ohd. *funtnussi*).

G. De ontwikkeling der *ch*, uit *k*, in *lichaeme* (Os. *lîkhamo*, uit *lîk*, lichaam, en *hamo*, bedekking, vorm, alzoo = „lichaamsvorm”), is eigenlijk een assimilatie, die begrijpelijk wordt, wanneer men mag aannemen, dat in dit samengestelde, doch reeds vroeg niet meer als zoodanig gevoelde woord de *h* haar oorspronkelijke *ch*-uitspraak had behouden, terwijl ze anders aan 't begin van het tweede lid eener samenstelling, evenals in den aanvang der woorden, een eenvoudige aanblazing was geworden. *Michel*, *michelic*, *miggel*, *migel*, groot, Lsp. 2, 51, 151 en v., Ve. 3, 46, 52; 4, 32; Sto. 3, 637, Al. 4, 1123, LvJ. 56 en 87 (naast *mekel* Sp. 1^{6}, 12. 24; 1^{7}, 45, 28; 3^{8}, 6, 94; Rein. 1, 718, Ondfr. *mikil*) verraadt Middelfrank. herkomst (Mhd. *michel*), evenals het reflex. *sich*, 't person. pron. *mich* (z. § 330 *c* en 335 *c*) en *scaffen* Sp. 3^{7}, 44, 41, Mlp. 2, 891, Bj. 5, 1480, Ovl. G. 3, 112, 68; 135, 377, *affe*, zot, gek, Sp. 3^{7}, 44, 42, Hl. 118, 178, *affenheit*, zotheid, Dd. 2, 2479, Bj. 2, 1712 v. (vgl. Mhd. *schaffen*, *affe*, *affenheit*, met een Hd. *f* = de Ndl. en Ndd. *p*). *Teechende* Lsp. 1, 26, 106 (in de var. ook *teghende* geschreven), voor *teekende*, kan kwalijk iets anders zijn dan een vorm, die ten behoeve van 't rijmwoord *eechende* was gefabriceerd en tot welks verdichting misschien een uit het Middelfrank. ingedrongen *tseechenen* (voor het Dietsche *teekenen*) had medegewerkt; vgl. in de Ondfr. glossen *becêchnot*, *beceignedo*.

Bevreemding wekt *brudecome*, *brudecomme* Sp. 1^{7}, 8, 10, Fr. 4688, Praet 557, Stemm. 151, enz., met zijn *k*, voor de spirans *g*, i. pl. v. *brudegome*, en *wikelen*, waarzeggen, Rb. 5381, met *wikelare*, waarzegger, Rb. 6042, 6385, 12228, 27380, Sp. 1^{7}, 98, 28; 1^{8}, 10, 25, en *wikeligghe*, *wikelresse*, waarzegster, Rb. 9712 en v., waar men volgens *wighelare*, waarzegger, Sp. 1^{7}, 98, 28 v., en *wijghelingh*, waarzeggerij, D. B. Paral. 2, c. 33 (Ags. *wîgljan*, voorspellen, *wîglere*, waarzegger, in de Teuthon. *wychelen*, *wychelye*) een *ch* i. pl. v. *k* zou verwachten. Bij het eerste woord is wellicht een volksetymologie in 't spel geweest, die het tweede lid der samenstelling (oorspronk. *gome*, Got. *guma*, man) met het werkw. *comen* in verband bracht en het compositum deed opvatten als „die bi der bruut comt”. Bij het andere is men geneigd aan den invloed te denken van een te vermoeden *wicken*, waarzeggen (vgl. Ags. *wiccian*, in de

Teuthon. *wicken*, m. gel. beteek.), welks explosieve gutturaal in het oorspronkelijke *wighelen*, enz. was ingedrongen.

H. Hoe zal men eindelijk in een dialect, als het Mnl., waar zich de *b* als tusschenletter alleen in de verdubbeling en achter de verwante nasaal ontwikkeld had, de abnormale labiaal verklaren van *arbeit* (ook Ofri. *arbeid*, *arbêd*, Mndd. *arbeit*) en *aenbelt*, *aenbilt* (ook Mndd. *anebelte*)? Hier toch zou alleen de *v* (*ƀ*) thuis hooren, die we aantreffen in het Os. *araƀêd* (n. *arbêd*), het Ags. *earfođ*, het Ondfr. *arvid* (n. *arbeit*), en het Ags. *anfilt*, het Ohd. *anavalz* en het Limburgsche *aenvilte* (z. *Mnl. Wb.* i. v.).

Let ook op *wanconst*, *wanconnen*, pass. (voor *wangonst*, *wangonnen*), wier zonderlinge *k*, voor *g*, door FRANCK's hypothese (z. de *Aanteek.* op den Alex. bl. 483) m. i. niet voldoende verklaard is.

§ **99**. Merkwaardig zijn voorts nog:

de vormen *tsegen* Mart. 1, 82 v., Bj. 1, 1262, Plag. 339, 407, *tsa(e)rmeer*, *tsiaermeer*, voortaan, van nu af aan, Rein. 1, 1908, Limb. 2, 46; 5, 835 en 1258; 6, 410; LvJ. 209, en *saermeer*, m. gel. bet., Cass. 550, alsmede *saren*, voorheen, La. 2, 6813, 9464, voor *tsaren* (dat ik niet heb opgeteekend), met *ts* (*s*), uit *tj*, in plaats van *tjegen*, passim (uit *te* + *jegen*), *tjaermeer* Limb. 2, 46 v. (uit *te* + *jaer* + *meer*, eig. „dit loopende jaar", evenals *tavont*, uit *te* + *avont*, „dezen avond", *tavontmeer*, uit *te* + *avont* + *meer*, „dezen loopenden avond"), *tjaren* Bl. 1882 (uit *te* + *jaren*);

en *aes(s)em* Ve. 7, 5; 8, 9; Huge v. Bord. 37 en 45, *ommevessemen*, omarmen, Lsp. 4, 3, 45, *vessemen*, van een draad voorzien, Ro. 85, met *s*, uit *đ*, vóór *m* (vgl. b.v. het Ags. *aêđm*, adem, en *fäđman*, omvangen, van *fäđm*, de omspannende armen, omarming), nevens het gebruikelijker *adem* (Os. *âđom*) en *vadem* (Ohd. *fadam*, draad); alsmede *wasem* Nhl. 831 en 930 (vgl. een Ogerm. naar het Got. *hwaþjan*, schuimen, *hwaþo*, schuim, te vermoeden **hwâđm*) [1].

Opmerk. *Schegen*, dat we passim in Chr. en Lutg. lezen voor *tjegen*, is een in 't Limburgsch opgenomen Middelfrank. *z(e)gegen* (vgl. Mhd. *zegegen*, tegen).

DE HALFKLINKERS *J* EN *W*.

§ **100**. Aan een oorspronk. *j* beantwoordde in het Mnl. dikwijls een *g* (als sluitletter ook met *ch* voorgesteld). Vgl.: *gî*, *gi* voor *jî* (uit **jis*; vgl. het Ohd. *ir*), dat samengetrokken en tot *ĭ* verzwakt nog enclitisch

[1]) Aan *vessemen* moet natuurlijk een verb. op *jan*, **fadhmjan*, **fedhmjan*, ten grondslag liggen.

gebezigd werd in *hebdi*, *gadi*, *wildi*, *haddi*, enz. (z. § 101, 211, 325 en 30 *a*, opm. 2); *gene*, *gone*, *gent*, *gint*, *gont*, *guent*, *gunt* (z. o. § 34 *a*, 40, 52 en 355), voor het niet meer gebruikelijke *jene*, *jent*, enz. (Got. *jains*, enz., doch reeds Ohd. *genêr* enz.. n. *jenêr* enz.); *(be)ghien*, erkennen, voor een niet meer aangetroffen *jien* (Ohd. *jehan*, vgl. § 90 *a*), waarvan evenwel nog de afleiding *bijechte*, *biechte* (z. bov. § 77, opm. 1); *gore*, *gu(e)re* (z. § 270, opm. 1), reuk, voor een oorspronkelijk, doch niet meer gebruikelijk **jore*, *ju(e)re*, dat met het Ohd. Mhd. *jesan*, *jesen*, gisten, samenhangt (vgl. het Mndd. *gore*, *gör* = 1° „gisting", 2° „de uit gisting ontstaande reuk", opvattingen, die ook aan het Mnl. *gore* moeten zijn eigen geweest, en uit de laatste van welke, met uitbreiding van 't begrip, de bovengenoemde beteek. verklaarbaar is); het telw. *neghen* (Os. Ags. *nigun*, *nigon*), waarschijnlijk uit **ni-jun*, met een onder invloed der voorafgaande *i* ontwikkelde *j* (vgl. Got. Ohd. *niun*, d. i. *ni-un*); *doech* en *doch*, als imperat. sing., en *doeghet*, voor *doeghet* + *t*, van een naast *doen* ontwikkeld *doeien* (z. ben. § 239 en *Tschr.* 3, 98 en 99); *vroech*, *vrooch*, o. a. Lsp. 2, 48, 553 en 1098; 36, 43; Cass. 578, 646 (naast den gewonen adverbialen vorm *vroe*), met een gutturaal, die in de verbogen vormen des adjectiefs uit *j* was ontstaan (vgl. van dien *io*-stam in het Ohd. b.v. een nom. pl. *fruoia* en *frôige*), en, vandaar in de onverbogen casus dringende, zich ook achter den vorm van 't adverb. *vroe* (Ohd. *fruo*) [1]) had vastgehecht; het verbum *(h)ergen*, *heregen*, verwoesten, uit een verloren **herjen* (Ohd. *heriôn*), z. ben. § 197, opm. 1;

en wellicht ook het deminutiefsuffix *-gen*, *-gin*, in *straetgen*, *wechtgen*, *puntgen*, *knechtgin*, *-gen*, *kistgin*, *vaetgin*, *geitgin*, *sticgin*, *steertgen*, *hondtgen*, *oertgen* enz., Rein. 2, 5900, O. K. v. Dordr. 1, 288, 293, 295, 296, 297, 326; 2, 93; Maund. 62 v., Cr. 19 v., 83 r., Vvt. 3 v., Ot. 35 v., 36 r., 47 r., 54 v., 131 v., 200 r., 215 v., Der. 43 v., *kannetgen*, *miertgen*, enz., z. ben. § 134 *e*, v. en n. *-jen* (*-yen*, *-ien*), in *hertjen*, *hertyen* Gd. 55, 5; 74, 3; 76, 3; Mspr. 33, *buickyen*, *doekyen* Mspr. 33 en 38, *doentyen*, *wormtien*, enz., z. ben. § 134 *e*, althans zoo deze uitgang mag worden beschouwd als een oorspronk. samenstelling uit *-ji* (zie GRIMM Gr. 3, 684) en *-în* (vgl. *-kijn* en *-elijn* = *-k* + *în*, *-el* + *în*).

In Pb., een ms. uit de 15de eeuw, dat in vele opzichten met den Oostnederfrank. gekleurden tekst van Al. overeenkomt, lezen we ook *niege* 63 r., *van nyges* 63 r., 64 r., 66 v., *vernigen* 78 r., *scrigen* 65 v., 70 r., *gefriget* 77 v., *verstroyget* 64 v., voor *nie-je*, *van nî-jes*, *vernî-jen* (vgl. § 102 *d*), *scrî-jen* (met *j*, ter aanvulling van den hiaat tusschen

---

[1]) Dit *fruo* is identisch met het Gr. *prôi*, terwijl het eveneens Ohd. bijw. *frôi* natuurlijk zijn *i* (*j*) aan het adject. *frôi*, verbog. *fruoia*, enz., Gr. *prôios*, ontleend had.

de beide vocalen; vgl. *scrien*, *scree*, in § 164), *gefrî-jet*, *verstroyjet* (van *vrien*, beminnen, *verstroeien*, vgl. § 196). En een dergelijke (als *ch* geschreven) *g* herkent men ook in het eveneens oostel. Mnl. *speech* Mspr. 38, een praeterit. van het ingedrongen Middelduitsche (dus ook Middelfrank.) *spîgen*, uit *spî(j)en* (vgl. ben. § 102 *d* en z. WEINH. *Mhd. Gr.* § 204).

Opmerk. Over de *g* in *giemant* z. *Tschr.* 5, 197 en 198.

§ **101**. Overigens was de Ogerm. *j* in het Mnl. als beginletter behouden gebleven (z. b.v. *ja*, *jamer*, *jaer*, *joghet*, *jonc*, enz., Os. *ja*, *jâmar*, *jâr*, *jugud*, *juk*, enz.), en als tusschenletter weggevallen (vgl. o. a. § 196, 263 en 267), behalve achter een lange voc. of diphthong, zooals in *kraeye*, *kreye*, o. a. Hl. 13, 87 en 110, Grb. 1, 3521, Mspr. 12 (Ohd. *chrâia*, Os. *krâia*), *taye* (vgl. bov. § 92 *a*), *bloeien*, *roeien*, *saeien*, enz. (z. § 196), *(ver)doyen*, *cloyen*, en andere dergelijke vormen, met *ooj*, uit *au(w)j* (z. § 64, opm. 1).

Let ook op *teghen* p., v. en n. *tjeghen* p. (uit *te* + *jeghen*), en op het enclit. pronom. van den 2den p. mv. *i*, uit *ji*, in *hebdi*, *gadi*, *wildi*, enz. (z. § 211, 30 *a*, opm. 2, en 325).

Voor de *j*, in *ju*, *jou*, *juwer*, *jouwer*, en *coye*, *vloye*, verwijs ik naar § 333 en 276, opm. 2.

Als sluitletter ontmoeten we onze conson. (met *i* of *y* gespeld) alleen: in *hoi*, *hoy*, z. § 64, opm. 1, een nom.-acc., die i. pl. v. het oorspronkelijke *houwe* (Got. *hawi*, d. i. *hauwi*) was ontstaan onder invloed van de verbogen casus, met *j*, als *hoye*, enz. (vgl. t. a. p.); in *stroi*, *stroy* Bm. 6, 117, Rein. 2, 3915 (voor *stroe*, z. § 64, opm. 1), waar de *j*, evenals ook in den gen. *stroys*, *strois*, Rb. 28784 en v. (voor *stroes* Sp. 1[7], 67, 80, Rb. 28784 v.), kennelijk het gevolg was van het verband, waarin men dit substant. bracht met het ww. *stroeien;* in *froy*, *froey*, mooi, hoogmoedig, Hl. 49, 73 en 74 v.; 115, 54, *fraey*, *vraey*, z. § 16 en 95, en *vroy*, *vroi*, verheugd, het grondwoord van *vroilik*, *vroylijc* Sp. 2[3], 28, 131; 44, 56; Parth. 5799, Tro. 2907, Bl. 1867 v., Vm. 1, 396, 62, Sp. 3[2], 16, 9; 3[4], 30, 78; 3[8], 27, 10; 4[2], 21, 63; 58, 10; 4[3], 33, 19; 32, 55; Ovl. G. 2, 51; 3, 125, 74; 126, 214; Bm. 5, 359, Bra. 2150, Br. 2171 (den wisselvorm van *vroelijc*), waar de *j* onder invloed van het afgeleide verbum *verfroyen*, *vervroyen*, *verfrayen*. z. § 64, opm. 1, § 95 en 16, achter de oorspr. sluitletter *ô*, *â* gehecht was (vgl. Ohd. *frô*, *unfrou*, Mnl. *vro*, Ofri. **frâ*, en zie ook voor andere dergelijke naar hun denominatief gefatsoeneerde grondwoorden § 20, opm. 5, en § 112); alsmede in *wey*, *wei*, *noey*, *scaey*, enz., met *j*, voor *g* en *d* (z. bov. § 98 A en B).

Opmerk. 1. Ook in *vroide*, La. 3, 20161, naar 't voorbeeld van *vroilijc*,

i. pl. v. het normale *vroude*, z. § 64 *a*, stelde de *i* natuurlijk een conson. voor.

Opmerk. 2. Of de *i*, *y* der verbinding *oi*, *oy*, *oei*, in *boy* („het heeft mi *boy*"), z. *Mnl. Wb.* i. v., *sloien*, sleepen, La. 3, 12513, 12522, Ve. 3, 22, 48, Ro. 8577, 12956, Lsp. 2, 48, 604, *sloie*, sleep, Ri. 1204, 1210, Ovl. G. 1, 83, 733, *(water)spoie*, spui, O. K. v. Dordr. 1, 269, Bj. II, bl. 556, BE. 224 v., *spoyen*, *bespoien*, spuwen, bespuwen, Nb. 5, 214 v.; 3, 1723 v., BE. 214 r., en *loei*, lui, Truw. 75, D.W. 7, 38, Mspr. 51, *loylijc* Limb. 3, 337, evenzoo het karakter van een conson. heeft gehad, kan eerst worden uitgemaakt, wanneer de totnogtoe duistere etymologie dezer woorden zal opgehelderd zijn.

Opmerk. 3. *Jof*, als conditioneele en als disjunctieve partikel v. en n. *of* gebruikelijk (z. b.v. Nb. 8, 609 v.; 4, 793 v., 475, 1076; 9, 26; 12, 358, 490, 1167, 1180, 1217, 1250, Luc. 3414, 3475, Vm. 1, 291; 5, 287; Sp. 2^{6}, 6, 76; 24, 43; Bj. II, bl. 537 en 554, Praet 4040, W., Fr. en Rb. p., Urb. 1, 17, O. K. v. Dordr. 1, 250, 251, 252, 253, 283, en v. p. ald. evenals in deel 2, enz.), is in dat eerste karakter te vergelijken met het Ofri. *jof*, indien. Gelijk dit laatste moet gelden voor een produkt van de vereeniging der Ofri. partikels *jef* (vgl. Ags. *gif*) en *of* (vgl. Ondfr. Os. *of*), zoo kan de Mnl. vorm zijn voortgekomen uit het samenvallen van *of* en één vermoedelijk eertijds gebezigd *jef* of *jif*. Als navolging van dit *jof*, indien, ware dan een disjunctief *jof*, in pl. v. *of*, en *jofte* Urb. 1, 130, voor *ofte*, volkomen begrijpelijk. Vgl. *ofte*, *ochte*, dat, oorspronk. alleen als disjunctief in gebruik (z. b.v. Ofri. *oftha*, uitsluitend in genoemde functie), in 't Mnl. honderden malen ook = „indien" werd gebezigd, en dat wel naar 't voorbeeld van *of*, 'twelk die beide karakters van oudsher bezat (vgl. Ofri. *of* = „sive, aut", en „si").

§ **102**. De Ogerm. *w* was in den regel in het Mnl. bewaard; z. b.v. *werelt*, *werpen*, *wesen*, enz. enz. (Os. *werold*, *werpan*, *wesan*, enz.); *zeewe*, datief van *zee*, *niewe*, *vernieuwen*, enz. (Os. *sêwa*, Ohd. *niuwi*, *niuwôn*, enz.). Uitzonderingen hierop maakten slechts:

a. de *w*, die in een paar vormen als beginletter vóór de *r* of *l* was verdwenen, t. w. in *riten* p. (Os. Ags. *wrîtan*), *recke*, held, o. a. Ovl. G. 1, 17, 1373; 20, 1661, R. v. Mont. 1399, Al. 6, 113, Bra. 693, Br. 722 (Os. *wrekkio*, Ags. *wrecca*), *rese*, *rose*, *ruese*, z. bov. § 52 (vgl. het Ondfr. *wrisil*, gigas, en 't Os. *wrisilîc*, reusachtig), en *lespen*, stamelen, o. a. Dd. 3, 1035 (vanwaar *lespere*, stamelaar, b.v. Ovl. G. 1, 87, 174; vgl. Ags. *wlisp*, balbus, volgens ETTM.'s opgave in diens *Ags. Wb.*, uit het gloss. van Aelfric); tegenover *wrake*, *wreed*, *wroegen*, enz. (Os. *wrâka*, *wrêd*, *wrôgian*);

b. de *w*, die met een volgende *oe*, *uu*, *o* of *ù* was samengesmolten, nam. in *soete* (Os. *swôti*, doch Ondfr. *suoti*), *gesoech*, *gesouch*, geruisch,

eigenl = vagabond, „door wraak vervolgde"

gehijg ten gevolge van groote inspanning, La. 2, 3899, Bm. 10, 72, 106; 75, 198; W. 10617, Ovlg. 330, 429, waarnaast echter, blijkens het thans nog gebruikelijke *swoeghen* (Os. *swôgan*, zich met geruisch bewegen), ook de vorm, met *w*, moet zijn gebezigd; *hoe* en *hu*, uit *hwô* en **hwiu*, z. bov. § 92, opm. 1, 360 *g*, en § 64, opm. 2; *so* (*soe*), *dol*, *versoffen*, *dole*, *dul*, *suster*, *tsuffen*, z. § 34 *a* en § 39; *och*, weg, Rkr. 3377, Am. 1, 1979; 2, 3884 (z. v. *Taalk. Bijdr.* 1, 3—6), en *dolen*, pass., v. en n. *woch* en *dwolen*, z. § 34 *a; tuscen* en *sulc*, z. § 39, waarnaast nu en dan nog, tevens met onveranderde voc., *twisc(h)en*, *twisken* Hl. 21, 303; 31, 46; 39, 2; 46, 53 en 127, en pass. ald., Cl. 125, 152, Mlp. 1, 310; 2, 990, 2015; Lkrb. p., Mat. en Lrb. p., en *swilc* (ook gespeld *suilc*) Nb. 2, 1320, 1660, 1663, 1667, 2029, 2377, 2465; 3, 2142, 2204; 4, 950; 12, 362, 410, 679; Vm. 2, 370 en 371; 1, 290;

c. de *w*, die was gesyncopeerd in *daes*, dwaas, Ferg. 2106, *daesbollen*, soezen, Drie d. h. 160, en *dasaert*, soes, Ovlg. 342, 802; 507, 448 (z. COSIJN in den *Taalb.* 2, 70 vlgg.);

d. de *w*, die was verdwenen tusschen een vorafgaande *i* of *î* en een volgende voc. of *j*, in *nie*, *nien*, uit **niwja*, **niwjon* (z. bov. § 30 *a*), *hie*, mannetje van dieren, Nb. 2, 743 v., 1499, 2279, 3797; 5, 28, 282, 705; 3, 3189 (vgl. Ohd. *hîo*, blijkens den plur. *hîwen*, naast *hîun*, uit **hîwo* en z. ook § 29 en 77, opm. 2), *hie*, vrouwtje van dieren, Rein. 1, 1846 (vgl. Os. *hîwa*, Mhd. *hîwe*, echtgenoot), en *spien*, spuwen, D. B. Deut. c. 25 (Ohd. *spîwan*);

e. in de gevallen, ben. in § 129 *a* en *b* te behandelen.

Opmerk. 1 (bij *a*). In alle andere (alzoo in de meeste) woorden, met een oorspronk. *wr*, was die letterverbinding behouden; vgl. behalve de bovengenoemde vormen, *wreken*, *wringen* (Os. *wrecan*, Ags. *wringan*), alsmede *wriven* en *wrene*, strijdros, beide p., wier *wr* ouder moet zijn dan de *r* van het Ohd. *rîban*, *reineo*, *reinno* [1]). *Ringen*, in zijn beteek. „worstelen", IV Mart. 61, was overgenomen uit het Mhd., waar het woord, evenals in 't Ohd., de *w* miste en o. a. ook „luctari" beteekende, tegenover het Mnl. *wringen*, waaraan deze opvatting niet eigen was.

Opmerk. 2 (bij *b*). Het Nnl. *hoest* (Ags. *hwôsta*, maar Ohd. *huosto*) en *hoesten* mag men ~~waarschijnlijk~~ ook aan het Mnl. toekennen (het substant. natuurlijk als *hoeste*), niettegenstaande die vormen in onze bronnen, volgens mijn aanteekeningen althans, niet worden aangetroffen. Datzelfde geldt ook voor *zoel(e)* en *zwoel(e)* (Ohd. *swuoli*), waarvan een afleiding *verzwoelen* bij Praet 48 te vinden is.

---

[1]) Men vergelijke het Middellat. verwante *warannio*, doch bedenke, dat de voc. van *reineo* en van *wrene* (: *allene*, *clene*, *stene*, enz., z. b.v. W. 314, 763, Tor. 537, 3280, Al. 2, 589, Ferg. 521, 1584, 2539, enz.), als scherpe *ee* op een prototype **wreinjo*, uit **wranjo*, wijst.

In *swoene*, verzoening, Bj. 6, 8440, 8494, 8532, 8537, naast het gewone *soene*, is de aard der *w* onzeker; in het Ohd. *suona*, Ofri. *sôna*, noch in het Os. *gisônian* vinden we een oorspronkelijke *w* terug, die ontwijfelbaar op een grondvorm *swôna* wijst.

De *w* van *woester* Nb. 4, 781 v.; 5, 263 v. en 815 v. (z. dienzelfden vorm ook in de 16de eeuw, in 't Esbat. v. d. Visscher, Bm. 6, 557), voor *oester* (Lat. *ostreum*), is mij een raadsel.

Over de ontwikkeling van *selc*, uit *sulc* (niet, met uitstooting der *w*, uit *swilc*), zie bov. § 22, opm. 5.

Opmerk. 3. De reeds in 't Ogerm. als sluitletter optredende *w* was in die dialecten bijna regelmatig gevocaliseerd tot *ŭ* of *o* en vertoonde zich dientengevolge in 't Mnl. achter consonanten als een onduidelijken klinker (vgl. § 81); vgl. b.v. Ohd. *smero*, *melo* (in verbogen vorm, waar de *w* geen sluitletter geworden was, b.v. Os. *smerewe*, Ohd. *melewe*), Mnl. *smere*, *mele*, z. § 257; Ohd. *chalo*, *falo*, *gelo*, enz. (in verbogen vorm Ohd. *chalwin*, *chalawen*, *falewa*, *falewes*, enz.), Mnl. *cale*, *vale*, *gele*, enz. (verbogen *caluwen*, *calewen*, *valuwe(s)*, *valewe(s)*, enz.), z. § 41 en 296; een Ohd. naar het Middelduitsche *barwer* (z. LEX. *Mhd. Wtb.* i. v. *bar*) op te maken onverbogen vorm **baro*, Mnl. *bare*, z. § 296. Achter een langen klinker was die uit *w* voortgekomen onduidelijke vocaal geapocopeerd, zooals b.v. in *see*, *snee*, *bri*, *grae*, *bla*, z. § 257, 29 en 67 (Ohd. *sêo*, *snêo*, Got. nog *saiws*, *snaiws*, Ohd. *brîo*, Ags. *brîw*, Ohd. **grâo*, *plâo*, verbogen *sêwes*, *snêwes*, **brîwes*, *grâwin*, *blâwun*, enz.).

Over de ontwikkeling der oorspronk. verbinding *êo*, *êu* (uit *aiw*) tot *io*, Mnl. *ie*, en tot *iu*, Mnl. *u* (d. i. *û*), z. bov. § 73.

Opmerk. 4. Voor *ghelu*, *calu*, *valu*, enz. (met *u* als spelling voor *uw*), *gheleu*, *caleu*, *valeu*, *m(u)ereu* (met *eu* als spelling voor *ew*), *sneeu* en *leeu* (met *u* als spelling voor *w*), wier halfklinker uit de verbogen casus in den onverbogen vorm was gedrongen, verwijs ik naar § 41, 257, en de aanmerk. onder aan de pag. bij § 282.

Tot dezelfde categorie behoort ook *sle(e)u*, *sleeuw*, stomp, Bj. 5, 2118, D. B. Ezech. c. 18, Jerem. c. 31 (Os. *slêu*, Mhd. *slê*, gen. *slêwes*), voor een (door mij ten minste) niet aangetroffen **slee* (vgl. bov. opm. 3 en zie nog bij KIL. *slee*), onder invloed der gedeclineerde vormen *sleewes*, *sleewe*, enz.

Deze vormen zijn tevens de eenige, waarin de *w* in 't Mnl. als sluitletter voorkomt.

Opmerk. 5. Een overgang der *w* tot *v*, *f*, gelijk in het Nnl. *verf*, *verven*, en het Nwestvl. (speciaal Brugsche) *leef*, *leven*, *sneef*, *het sneeft*, *weefken*, v. *leeuw*, *leeuwen*, *sneeuw*, *het sneeuwt*, *weduwken* (z. DE BO op *w*), is in het Mnl. niet boven allen twijfel verheven. Weliswaar lezen

we bij Sto. tweemaal (8, 1303, en 9, 1134) *hieven*, voor een te verwachten *hiewen*. Doch zijn deze vormen volkomen te vertrouwen? Op de laatste der beide plaatsen staat in het teksths. boven de *u* van *hieuen* een *v* geschreven, waarmede zeer goed een verbetering der *u* in *w* kan bedoeld zijn; (de var. heeft *hiewen*). En wie zal bewijzen, dat de *u* (*v*) in het eerste citaat iets meer is dan een lapsus? Zes regels verder toch vindt men werkelijk *hiewen*. Wat voorts het verbum *heffen* betreft, 'twelk FRANCK (*Mnl. Gr.* § 116, Anmerk.) in verband met dat *hieven* als „houwen" wil opvatten, zoo herinner ik aan de volgende plaatsen, waar het woord steeds in verbinding met *slaen* voorkomt: „si ghinghen *heffen ende slaen*", Sto. 4, 963; „elc *sloech* op hem *ende hief*", Vdl. 2165; „elc jode *sloech* op hem *ende hief*", Vdl. 2348. Wat ligt hier meer voor de hand dan een vertaling van 't verb. met „(het wapen tot den slag) opheffen" en een opvatting der beide laatste uitdrukkingen als prothustera? (Voor het gebruik dezer rethorische figuur in 't Mnl. vgl. men VERD. in de *Taalk. Bijdr.* 1, 122 en 123).

DE VLOEIENDE CONSONANTEN.

§ **103**. De Os. en Ondfr. vloeiende consonanten vindt men in het Dietsch bijna zonder uitzondering onveranderd terug. Aan het Ondfr. *lof*, *lovon*, *metan*, *mîn*, *neman*, *namo*, *offron*, *nerian*, *rinnan*, enz. enz., aan het Os. *malan*, *liof*, *lêrian*, *manon*, *rûmian*, enz. enz., beantwoordde een Mnl. *lof*, *loven*, *meten*, *mijn*, *nemen*, *name*, *offeren*, *(ge)neren*, *rinnen*, *malen*, *lief*, *leeren*, *manen*, *rumen*, enz. enz.; en evenzoo aan het Os. *kurun*, *koran*, *farloran*, *wâron*, enz., met *r*, uit de oorspronk. verzachte *s* (vgl. § 89), een Mnl. *coren*, *ghecoren*, *verloren*, *waren*, enz. Alleen had zich de verzwakking der sluitletter *m* tot *n* in het Mnl. in sterker mate ontwikkeld, dan dit bij de genoemde Ogerm. dialecten het geval was (z. de talrijke bewijzen hiervoor bij de behandeling der declinatie en conjugatie).

In *mercander* (z. het gloss. op den *Segh.*) en *(h)ermerijn* Parth. 968, La. 3, 14594, Lorr. M. 1, 240, 606, Ro. 8576 v., ontmoeten we een *r* i. pl. v. *l* (vgl. het normale *malcander* en het Mhd. *ermelîn*); in den eigennaam *Kateline* O. K. v. Dordr. 2, 45, 46, 91, omgekeerd een *l* voor *r*.

R, voor *n*, vertoont *Kermers* Cl. p., n. het gewone *Ken(e)maers*, dat we p. bij Sto. lezen.

Orgile D. W. 6, 201, n. *organe*, *orgene* Lsp. 2, 48, 862, Pw. 34 v. (Ohd. *organa*, van den Lat. plur. *organa*), had zijn oorspronk. suffix door het even gebruikelijke *-ele* (uit *-ila*) vervangen (z. reeds Ohd. *orgela*).

Staerninc Lrb. 155, 156 en 293, voor *staerlinc*, laat zich begrijpen als het gevolg eener volksetymologie, waarbij men het woord in verband bracht met een op die munt voorkomende *starre*, ster. Vgl. ook de bij DU CANGE op *esterlingus* vermelde etymologie: „vel a voce Anglica *Starre*, id est stella, quod plerique veterum Anglicorum nummorum stella insigniti sint."

Staerblint, *staerblent*, stekeblind, Sp. 3^7, 38, 4, Rein. 1, 77 (Ohd. *starablint*), wisselde af met *staelblint* Tor. 2412, een vorm, die zich door volksetymologie had ontwikkeld onder den invloed der uitdrukking *te stale staen*, „op een stal, d. i. vaste plaats", alzoo „stil, strak staan", van de oogen gezegd b.v. in La. 2, 11968 en 24816 [1]).

Het femininum *hinghel*, vischhoek, Dd. 3, 1538 v. (vgl. het Mhd. *hengel*, ijzeren haak om er iets aan op te hangen), en het neutr. *hinghen*, een val om dieren te verstrikken, op te hangen, Ro. 9144, zijn verschillende woordstammen; misschien ook het fem. *henghene*, vischhoek, Dd. 3, 1538 v., althans zoo dit niet, met een omgekeerde verwisseling als we bij *orgile* en *orgene* zagen, uit *hinghel* was voortgekomen; (vgl. verder den plur. *hingenen*, en *hinghellen*, *englen*, vischhoeken, Lutg. 2, 775, Dd. 1538 v., wier genus niet is vast te stellen).

Verschillende woorden zijn *cluppel*, *cloppel*, stok, Ve. 2, 51; 1, 30; 3, 12, 46; Sp. 2^4, 4, 126, Heelu 2971, 4310, 6254, 6463, Ybl. 2618, Sprw. 645, Hl. 44, 85 v. (Mhd. *klüpfel*), dat verwantschap verraadt met *kloppen* (Mhd. *klopfen*), en *kneppel* Hl. 44, 85, dat, met *è* uit *ì*, voor *ü* (vgl. § 22), aan het Mhd. *knüpfel*, oorspr. **knuppil* (van *knop*, Mhd. *knopf*), kan beantwoorden.

Voor *teerling* Nd. 793, Hl. 85, 68 v., Cor. van Antw. 38, en *tarning*, m. gel. bet., Hl. 85, 68, vergelijke men de Mndd. vormen *terling* en *terning*.

Over *woeckenare*, n. *woeckerare*, handelt de aanteek. onder aan de pag. bij § 135 *d*.

Vimme, vin van een visch, naast *vinne* (z. VERD. in de *Versl. der K. Akad.* 3de R., D. II, bl. 9), heb ik nergens in het Ogerm. kunnen terugvinden.

De gebruikelijke wisselvormen *pelegrijm*, *peelgrijm*, *pelgrijm*, *pelgrim*, z. o. a. bov. § 3, en *pelegrijn*, *peelgrijn*, *pelgrijn*, berusten waarschijnlijk op een dubbelen Mlt. vorm **pelegrimus* en **pelegrinus*.

---

[1]) In Al. 10, 1456, lezen we van den zieltogenden Alex., dat „sijne oghen ghinghen *te stare* staen": in Rein. 2, 3566, van den vos, die schijnbaar voor dood op den grond lag, „sijn oghen stonden *te staer* beide". Kennelijk was hier *stare*, *staer* in de plaats van *stale* gekomen, ten gevolge der gedachte aan *star* „strak", welks bestaan we althans voor het oostel. Mnl. kunnen bewijzen uit een op de oogen toegepast participiaal adject. *verstaert* „strak staande", Ovlg. 320, 169 en 180.

Nog wijs ik op de *m*, welke uit het samenvallen der *n* en *w* was voortgekomen in *maere*, *maer*, „tenzij” of „doch” (als beperkende conjunctie), v. en n. *n(e)ware* (zie HUYD. I, 515 vlgg., CLIGN. op den *Esop.* 193, en vgl. in deze gramm. § 85, 2°, en § 190), en in *gaeme*, uit *gaenwe* (z. § 213, opm.).

VERSCHERPING EN VERZACHTING VAN CONSONANTEN.

§ **104**. Iedere vaste consonant werd in het Mnl. als sluitletter scherp uitgesproken, hetzij ze, gelijk in vormen, in § 90 *h*, 91 *d*, *e*, 93, 94 en 95 vermeld, oorspronk. scherp was (en alleen in den „inlaut” in bepaalde gevallen de zachte natuur had aangenomen, vgl. op de a. pll.), hetzij ze oorspronk. zacht was, zooals in vormen, in § 90 *c*, *d*, 91 *d*, *e*, en 94 genoemd. Getuige de normale spelling niet alleen met *f* en *s*, maar ook met *ch*, *p*, *t*, *nc*, als *ruuch*, *sach*, *dach*, *ic steech*, *ic lach*, *hi bedrooch*, *domp* (vgl. § 126 *b*), *hi vant*, *wart*, *gheleert*, *hi bant*, *ic boot*, *hi vinc*, *rinc*, *lanc*, enz., waarnaast vrij zelden, zooals tegenwoordig, onder invloed van de schrijfwijze der verbogen vormen, *sagh*, *dagh*, *hi vand*, *gheleerd*, enz.

Dat de medeklinker, waaraan anders een zachte qualiteit eigen was, wanneer hij in dezelfde syllabe door een scherp uitgesproken consonant werd gevolgd, evenzeer alleen scherp kon luiden, spreekt vanzelf. Vandaar ook in de spelling vaak *hi seecht*, *gheseecht*, *hi leecht*, *gheleecht*, *hi biet*, *hi vint* (voor *hi biett*, *vintt*), *gheleet* (voor *gheleett*), *hi brinct*, *des weechs*, enz., naast *hi seeght*, *gheseeght*, *biedt*, *vindt*, *gheleedt*, *hi bringt* of *bringht*, *des weeghs*, enz.

§ **105**. Verscherping eener volgende *v* veroorzaakte:

a. het proclitisch met een subst. of adjectief verbonden lidw. *t* (vgl. § 348), b.v. in *tfier*, *tforhoeft*, *tferdriet*, *tfisioen*, *tfergaderen*, *tfierde*, *tfifte*, *tfordeel*, *tfreesselike sitten*, *tfernoy*, enz., pass., en *tfiants*, *tfolcs* (z. § 350, opmerk.), waarnevens zelden een spelling, als *tvier*, *tvierde*, enz., *tvaders*, enz., onder invloed van *vier*, *vierde*, *vaders*, enz.;

b. de proclitisch met een subst. verbonden genit. van 't lidw. *ts*, *s* (vgl. § 350 *d*, 2°), als in *sferdriets*, *sfaders*, *tsfolx*, enz., waarvoor evenwel de spelling *tsvaeders*, *svaders*, *tsviants*, *sviants*, enz. meer gebruikelijk was;

c. de *t* van 't praefix *ont* en de *s* van 't voorvoegsel *mes*, *mis*; vgl. b.v. *ontfaen*, *ontfaren*, *ontfallen*, *ontfechten*, *mesfal*, *mesfoeren*, enz., de regelmatige spelling naast een zeldzamer schrijfwijze *ontvaen*, *ontvallen* *mesval*, enz.;

d. de *k* (*c*) van *jonc*, in *joncfer*, *joncfrouwe* pass.

§ **106**. Een gelijke verscherpende invloed moet in diezelfde gevallen zijn uitgeoefend op de volgende zachte *s* (*z*). Wegens het veelvuldig gebruik van het teeken *s* ook voor *z* blijkt dat natuurlijk niet uit de spelling *tseil*, *tsine*, *tsondaechs*, *ontsien*, *ontsaken*, *messaken*, *messitten*, enz., maar wel uit de zeldzaamheid eener schrijfwijze *tzeil*, *tzine*, enz.

§ **107**. Voor het gutturale schuringsgeluid, door een proclitisch lidw. *t*, *ts*, *s* of, in samenstelling, door *ont* of *mis* voorafgegaan, was een spelling met *ch* ongebruikelijk. Men vindt steeds *tghoet*, *tghebot*, *tghene*, *tsgeens*, *sgeens*, *ontgaen*, *ontgheven*, *mesgaen*, enz. geschreven, en nooit *tchoet*, *tchebot*, enz. Toch moeten we zoowel met betrekking tot de hedendaagsche uitspraak als in verband met hetgeen we in § 105 en 106 omtrent de labiale en de dentale spirans waarnamen ook voor die keelletter in de genoemde gevallen een verscherpte uitspraak aannemen.

§ **108**. De *d* had onder den invloed eener onmiddellijk volgende of voorafgaande scherpe conson. verscherping ondergaan:

a. in het praeteritum en partic. perf. der zwakke verba, wanneer deze conson. ten gevolge van de syncope der voc. vóór *-de*, *-d* met een voorafgaande *p*, *t*, *k*, *ss* of *sch* (*sc*) was samengevallen, als b.v. in *doopte*, *gedoopte*, *richt(t)e*, *gerichte*, *custe*, *blusc(h)te*, *gheblusc(h)te*, *maecte*, *ghemaecte*, enz., voor *dopede*, *gedopede*, enz. (zie § 198, opm. 1);

en evenzoo in de verbinding van een verbum met het enclitisch pronomen van den 2den p. pl. *i* (uit *ji*, vgl. § 30 *a*, opm. 2, § 101 en § 325), wanneer de *d* van den persoonsuitgang des werkwoords (voor *đ*, de verzachting van *þ*, vgl. § 89) ten gevolge van syncope des voorafgaanden klinkers met een der bovengenoemde scherpe consonanten was samengestooten (vgl. § 211), gelijk b.v. in *coopti*, *laetti* (ook gespeld *la(e)ti*), *custi*, *eiscti*, *spraecti*, enz., voor een niet meer gebruikelijk **copedi*, **latedi*, **cussedi*, **eiscedi*, **sprâkedi*, enz., oorspr. **côpôdi*, **làtedi*, **cussjedi*, **eiscôdi*, **sprâkudi*, enz., uit *côpôd* + *i* (uit *ji*), *lâted* + *i* (uit *ji*), enz.;

en in 't zw. praeterit. *sochti*, *maecti*, *custi*, enz. (z. § 54 der *Vondel-gr.*), voor een bijna niet meer gebruikelijk *sochtedi*, *maectedi*, *custedi*, enz. (z. § 218), oorspr. **sôhtudi*, **makodudi* (uit **makôdudi*), **custudi* (uit **cussidudi*), enz.;

b. in afleidingen, op *-te*, uit *-ede* (oorspr. *-ida*, uit *-iþa*), wanneer na syncope der *e* deze *d* eveneens met een der genoemde scherpe consonanten was samengevallen, als b.v. in *diepte* (Got. *diupiþa*), *dicte* (Ohd. *dickida*), *stercte* (Ohd. *starhida*), *joecte* (Ohd. *jukido*), enz.;

c. in het door *op* of *als* voorafgegaan en enclitisch gebezigd pronom. (en lidw.) *die*, *de*, *dese*, *du*; vgl. *optien*, *optier*, *alstie*, *alste* (*als* + *de*), *alstu*, enz.;

d. in het enclitisch achter zijn verbum geplaatste *du* (vgl. § 42), b.v. in *heefstu*, *gaestu*, *neemstu*, *ganctu*, enz.;

e. in *ic mochti*, *comtti* of *comti*, *macti*, en dergel., uit *ic mochte di*, *comt di*, *mac* (imperat. van *maken*, vgl. § 214) *di*, enz.;

f. in *op*, *aen*, *in tstede*, *int stede*, *int stat* La. 3, 17984, 18024, Wittek. v. S. 158, Rkr. 9526, 10168, 10256, 10328, 10514, Bj. 6, 2870, 3409, 9186, 10080; 7, 8420, 8528, 9035, 16206, 17831, Lorr. 1, 1340, enz. (z. o. n. *Tschr.* 2, 45, waar die *t* verkeerd is beoordeeld), uit *op*, *aen*, *in* + *t* (met syncope voor *de*) + *stede*, *stat; upt erde* Bl. 3842, *opt zee* Ve. 3, 22, 15, uit *up*, *op* + *t* (voor *de*) + *erde*, *zee;*

g. in *dustaen*, *dustanich* p., *alsulctanich*, z. *Mnl. Wb.* (evenwel naast een op zijn minst even gewoon *dusdaen*, *dusdanich*, *alsulcdanich*);

h. in *nochtoe* en *nochtan* p. (waarnevens slechts zelden *nochdoe*, *nochdan*, b.v. Sp. 2[7], 42, 3, Segh. 2788, Sto. 5, 1250, enz.), en het bekende *wattan*, uit *wat* + *dan;*

i. in de zeer gebruikelijke verbindingen *entie*, *entese*, *entu*, *entijn*, *entan*, *entaer*, *entoe*, uit *end(e)*, met geapocopeerde *e* en scherp uitgesproken dentaal + *die*, *dese*, *du*, *dijn*, *dan*, *daer*, *doe;* in het bekende *harentare*, *dorentore*, *durenture*, uit *hare*, hierheen, + *end(e)* + *dare*, *dore* + *end(e)* + *dore;*

k. in *deste*, *dieste*, *niettemin*, *niettemeer*, voor *des*, *dies* + den instrument. *de*, en *niettemeer*, *niettemin*, voor *niet* + den instrument. *de* + *meer*, *min* (vgl. ben. § 351);

l. in *viertel*, *virtel*, *vertel* Bm. 4, 261 en 262, Esop. 60, 16, Vm. 2, 365 (n. *vierdel*, *verdel*, z. § 25 en 84 *d*), uit *vierd*, *verd* (met een als *t* uitgesproken *d*, voor *vierde*, *veerde*) + *deel* (met onduidelijk geworden vocaal).

Voor *t(t)*, uit *td*, vgl. men § 126 *u**.

Opmerk. Het bovengenoemd *end* (*ent*), voor *ende*, vertoont zich ook in de niet zeldzame koppeling *omme entomme* Sp. 3[5], 8, 35 v., Bm. 10, 95, Limb. 11, 1210; 6, 286; D.W. 1, 134, Segh. 10065, naast *omme endomme*, *omme ende omme* Ro. 13372, Sp. 3[5], 8, 35, enz.

In tsale La. 3, 12990, 25075, 25389, *int zee* La. 3, 18046, zijn vermoedelijk op te vatten als *int*, uit *ind* (voor *in de*) + *zale*, *zee*. Vgl. daartegenover *in*, *neven dzee* Lsp. 3, 5, 91, Ybl. 2786.

§ **109**. Verscherpende invloed werd op een voorafgaande muta uitgeoefend door *l*, in den uitgang *-el*, *-elen*, *-elijc*, en door *n*, in de suffixen *-en*, *-enen*, *-enesse*, *-enisse;* evenwel in den regel (zoo niet altijd) facultatief, gelijk we uit de meestal naast elkaar voorkomende vormen, met *f*, *ch*, enz. en met *v*, *g*, enz., kunnen opmaken. Vgl. *tafel* p., *taeffel* Vl. 1, 42, Urb. 1, 391, *taffele* Play. 308, en *tavel* Mor. 797, Ve. 2, 15; 2, 18; La. 2, 26959; 3, 17510, 17538, 18610, 20165, 21936; *tichel* Urb. 1, 90, 128, 163, 232, 283, Rb. 16714 v., en *tegh(e)len* Rb. 16714 en v.,

Sp. 1[1], 16, 37; 42, 39; Urb. 1, 90, 96, 199, 221, 320; *twifel*, *twifelen* Hl. 46, 52 en 54, Nb. 2, 2398 v., 3050 v.; 3, 2488 v.; Rb. 9164, Lsp. 2, 56, 68 v., enz., en *twivel*, *twivelen* Nb. 2, 2398, 3050; 3, 2488; 6, 342; Wr. 2, 276, Rb. 9614 v., Lsp. 2, 44, 200; 6, 203; 56, 68; Dd. 1, 526, 542; 2, 1303; Heelu 2230, La. 4, 639, 1159, Sp. 2[7], 27, 150, Hl. 46, 53 v.; 84, 31 v.; pr. 332, enz.; *naffel(e)* Sp. 3[7], 12, 33, Ovl. G. 2, 50, en *navele* Sp. 3[2], 15, 7; 4[1], 60, 81; 22, 64; Nb. 4, 868; *nachgelen*, *nichelen* Ybl. 2161, Ro. 9551, Limb. 1, 2023, Vdl. 3824, 3035, 3438, 3459, Bm. 10, 117, Vm. 2, 396, vss. 48, 60 en 73; 2, 436, enz., en *naghelen* Sp. 2[5], 50, 9, Rb. 7381, Ro. 9551 v., *neghelen*, z. § 20 *a*; *(h)achgelen* Sp. 1[5], 33, 20, en *hagelen* p.; *geesselen*, *gheesselinghe* Plag. cap. 16, Teest. 1412, Wr. 1, 640, Cl. 92, La. 3, 13289, 14707, 15179, enz., en *gheselen* Rb. 34535, 34827, enz.; *snoffelen*, vallen, Ve. 2, 6, en *snovelen* Segh. 9042 v.; *vlochgele* LvJ. 185, en *vloghel(e)* p.; *wentelsteen* Ovlg. 268, 1051 en *wendelsteen*, *windelsteen* Lorr. 2, 1987, Ovlg. 274, 1214, Rb. 11454 (Ags. *windelstân*); *(on)sterf(f)elijc* Lsp. 1, 24, 25 v.; 37, 88 v.; 2, 7, 125; 13, 36 v.; 41, 53 v.; Nb. 1, 240 v., Luc. 625, 984, 1102, 1648, Sp. 1[7], 14, 7, Mart. 3, 320 v., La. 3, 9171, en *(on)stervelijc*, *starvelijc* Fr. 10529, Lsp. 1, 37, 88; 2, 7, 125 v.; 13, 36; Nb. 1, 240, Rb. 21437, Sp. 1[2], 17, 28; 1[3], 13, 29; 41, 20; 1[7], 14, 8, Mart. 3, 320, Mat. 43, Ovlg. 409, 179, enz.; *wijchelingh*, waarzeggerij, D. B. Paral. 2, c. 33, en *wichelinge* Hl. 4, 118 (welks *i* = *ij* kan zijn of ook reeds de verkorte *i* kan voorstellen, vgl. het tegenwoordige *wichelen*, met *i*, en zie bov. § 5), en *wighelare*, waarzegger, Sp. 1[7], 98, 28 v. (Ags. *wîglere*); *bedriechgelijc* Vm. 1, 63, 197, en *bedrieghelijc* Dml. 3, 219, 70; *traechelijc* Mel. 1549, en *tragelijc* ibid. v.; *gevouchelijc* Lsp. 3. 24, 8 v., *onghevoechgelijc* Nd. 1212, Sp. 2[1], 1, 47, en *gevoegelijc* Sp. 2[6], 24, 25; *genoechelijc* Dd. 3, 1059 v., Gd. 21, 1; 64, 1; 102, 11; HdH. K. 1238, Vm. 1, 81, 88, Am. 1, 5745, en *genoegelijc*, *genougelijc* Sp. 1[3], 9, 10; 1[4], 59, 24; 1[8], 56, 36; HdH. K. 1235, 1238, 1800, Am. 1, 1065, 1223; 2, 637; *hoochelijc* Grb. 1, 3886, Dd. 1, 647, Limb. 9, 828; 3, 351; 5, 629; Bj. 6, 327, en *hogelijc* Sp. 1[3], 27, 37, Dd. 1, 647 v., Am. 2, 3828, 4594, 6088, Bj. 6, 483, Eug. p.; *droefelijc*, *drueffelic* Teest. 3864, Lsp. 3, 4, 215 v., Bj. 7, 17711, Lorr. 2, 3811, La. 4, 3656; 3, 2693, 16540, enz., en *droevelijc* Rein. 1, 3058, Limb. 6, 1862; 8, 1412; La. 2, 16673, Lsp. 3, 4, 215, Fr. 8902, enz.; *wijf(f)elik* Teest. 3010, 3097, Lsp. 3, 4, 475, Ovl. G. 2, 107, 173; 108, 214; Vm. 1, 71, 15 en 22, en *wivelijc* Rkr. 7303, Sp. 2[6], 40, 73, enz.; *bofelic* Mlp. 1, 1567, en *bovelic* Brugm. 2, 357; *proefcleef*, *proefelic* Mlp. 1, 1328, Bj. II, bl. 494 en 496; 6, 451, 7396, enz., en *provelijc* Bj. 6, 5018; *(on)gheloefelic* Limb. 1, 1811, Wittek. v. S. 61, enz., en *(on)ghelovelijc* Limb. 7, 27; 8, 507; 1, 523; Ro. 1456, 4139, Fr. 2073, 7075, 7222, 7351, Sp. 3[5], 55, 4; 3[2], 45, 41; *vresselic*,

freesselijck Nb. 1, 428 v.; 2, 1251 v., Mor. 2520, 3995, 4431, Vm. 4, 320, 265, La. 3, 13307, 13901, 17741, 18931, enz., en *vreselijc* La. 3, 19507, Sp. 3^8, 44, 2, enz.; *(on)wijsselijc* Mel. 826, 1910, Bm. 7, 319, 26, Bj. 6, 6448, 10865, Lsp. 2, 6, 92 v.; 7, 34 v.; Wr. 1, 1907, Grb. 1, 2891, Dd. 2, 2840; 3, 877, enz., en *wiselijc* Mel. 826 v., 1910 v., Sp. 4^3, 13, 74, Bj. 4, 820, 1105, Mat. 71, enz.; *diefelijc* Sp. 3^6, 37, 10, en *dievelijc* Ro. C. 6773, Sp. 3^6, 37, 6; *verderfelijc* Bj. 7, 9632, 9782, Mat. 176, enz., en *verdervelijc* Ovlg. 409, 180, Sp. 2^6, 62, 19; 64, 57; *erfelijc* Sp. 3^7, 57, 61, Lsp. 1, 35, 68 v., Bj. II, bl. 532; 6, 7978; 7, 16417; Mat. 178, enz., en *ervelijc* Disput. 341, Ovlg. 132, 8, enz.; *lieffelijc*, *liefelec* Lsp. 1, 7, 19 v., Limb. 4, 299, Tro. 10325, Bj. 2, 459, 1916, Am. 1, 5919, enz., en *lievelijc* Sp. 1^4, 49, 28; 3^2, 22, 17; Dd. 2, 1621 v., 3728 v., Rkr. 10428, Ro. 473, 9437, Am. 1, 5881, enz.; *verganckelijc* Hl. 21, 211, Lsp. 3, 25, 112 v., Stemm. 172, enz., en *vergangelijc* Ve. 8, 25, Dd. 3, 1442, Ovlg. 395, 239, Am. 2, 617, 6038, Sp. 2^6, 37, 18; *ontfanckelijc* Dd. 2, 26, enz., en *ontfanghelijc* Dd. 2, 26 v., Ro. 6941, Fr. 6912, Sp. 2^6, 15, 8, Mat. 60, enz.; *titelijc* Stemm. 169 en 173, Ruusbr. 2, 172 en 173, Mel. 877, Segh. 8961, Gew. s. Tr. 2, n. *tidelijc* Dd. 2, 2182, 2202, 2207, Mat. 38, en *tilijc* (z. ben. § 126 *l*); *goetelijc*, *guetelijc* Vrouw. e. M. 1, 62 v., Bj. 7, 13076, 17077, 6184, 11441, 11816, D.W. 8, 80, Mlp. 1, 1087, 1316, 2377, 2524, 2783; 4, 230; 2, 172 v., 210, 774, 1303, 3033, 3043, Tro. 375, ms. f. 79 v., *entelic*, *eintelijc* Rein. 2, 5976, Grb. 1, 1290, fragm. v. Sp. 2 (in het Bullet. de l'Acad. R. d. Belg. 12, n^0. 5, 4^e ser.), 292, Segh. 11016 v., Bj. 7, 14504, Hl. 24, 247, Mlp. 1, 1320; 2, 856, 1152; 4, 1802, naast *goetlic*, *goelijc* (uit *goedlijc*, z. § 126 *l*) en het normale *endelijc; doechtelijc* D. W. 7, 38 en 114, Lkrb. 181 en 189, Lrb. 294, 297, 305, 308, en het gewone *doechdelijc; gottelic* Hl. 77, 108 v., n. het gewone *goddelijc* en *godelijc* (z. ben. § 117); *sorchhelec* Lutg. 3, 737, en het gewone *sorghelijc; effen(s)*, *neffens*, *teffens* Sp. 3^7, 17, 42; 4^1, 14, 67; 37, 78; W. 2377, 2441, 5176, 5387, Nb. 3, 2862, La. 3, 10398, Mask. 656, Bm. 2, 73, 267, Rokr. 130, 140, Dkrb. 86, en het gewone *even*, *neven(s)*, *tevens; rechgenen* Lsp. 2, 48, 475, Nb. 5, 994 v., Ro. 6173, en het meer gebruikelijke *reghenen; loochenen* Sp. 4^1, 31, 79, Rb. 1799, 9703, Ri. 1009, Mor. 3585, Vdl. 1965, 1968, enz., en *loghenen* Sp. 3^1, 36, 93; 4^1, 27, 91; Rb. 1799 v., 9703 v., 25965 v., Vrouw. e. M. 1, 577, The. 852, 881, 1179, Ro. 10931, 11625, La. 2, 30655, 35251, Am. 1, 176; 2, 6096; Vdl. 172, 1959; *eechenen*, in bezit geven, opdragen, Lsp. 1, 26, 105, Parth. 5631, en *eghenen* Lutg. 1, 958; *sechenen*, *seghghenen*, *sechenninge* Ybl. 2538, 3225, 3945, Sp. 3^3, 7, 29 v., Ovl. G. 2, 109, 40, Bm. 10, 54, 99, Vm. 1, 332, 13; 333, 35; Chr. 1817, 1820, Limb. 10, 977; 1, 681, 2665; Lsp. 3, 1, 104 v. en 140 v., Bj. 6, 9998, en *seghenen* Lsp.

3, 1, 104 en 140, enz. enz.; *bedroeffenesse*, *bedrueffenesse* Lsp. 2, 39, 107, Bj. 6, 11118, 11747; 7, 16495; La. 4, 5960, Vm. 2, 426, enz., en *bedroevenesse* Dbvt. 286 v.; *bederfenisse* Ruusbr. 6, 16, en *bedervenesse* La. 2, 32194; *getuychenisse* O. K. v. Dordr. 2, 265, en *(ghe)tughenesse* Bj. 6, 10015, II, bl. 510 en 543; Lrb. 270, 307, enz.; *verghiffenesse* Lsp. 2, 51, 12 v., D. W. 5, 170, enz., en *vergevenesse* Fr. 1190, Ro. 3237, Sp. 2^2, 17, 176, enz.; *erfenesse* Ro. 193, Bj. 6, 11480, enz., en *(ont)(h)ervenesse*, *arvenesse* Rkr. 8551, Ro. 193 v., Bm. 1, 66, enz.; *bedrochenisse* Ruusbr. 6, 178, *bedroch-*, *bedruchhenesse* Lutg. 3, 165; 2, 603 en 712, en *bedrogenesse* Ve. 8, 6; *verstantenis(se)* Hl. 76, 247 v., pr. 345 en 347, en *verstandenisse* p.; *gevanckenisse* La. 3, 10820, 21265; 4, 2438, 7218, Bj. I, bl. 734; 7, 13038, cap. 111 en 116, opschr., en 14083, O. K. v. Dordr. 2, 275, 276, 277, en *(ge)vangenesse* Limb. 4, 1869, 1949, Ro. 9887 v., 13136, W. 8287, 9093, 10844, ms. f. 21 r., 23 r. v., O. K. v. Dordr. 1, 285, 286, Bj. 7, 13052, 13109, 13723, enz.; *ontfanckenysse* Gew. s. Tr. 29, *ontfenckenesse* Bj. 7, 6344, en het gewone *onfangenesse*; voorts *wafel* Dram. P. 325, vs. 197, *weffel*, striem, Sp. 3^1, 36, 106 (bij KIL. *weffel* en *wevel*), *loefelic* Mat. 62, *ondrachelijc* Nd. 170, Bm. 6, 199, 424, *groffelijc* La. 4, 3932, *oeffenen*, *oefenen*, *uffenen*, *oeffeninge* Lsp. 1, 48, 13 v., Sp. 2^4, 36, 6; 2^5, 3, 98; BvS. 1102, Chr. 192, Dd. 3, 251, 253, 262, Cl. 5 en 18, Ovlg. 14, 306, La. 4, 52, pr. 111 en 346, *proeffenes*, *proefenisse* Wr. 2, 741, Ve. 4, 15, *gevolchhenesse* Lutg. 3, 757, *be-*, *versterffenesse* Bj. II, bl. 491; 6, 8095, 11320; O. K. v. Dordr. 1, 216, *gehinckenesse* Bm. 4, 193, *verbintenisse* Gew. s. Tr. 33, waarnaast ik geen vorm, met zachte conson., en *lavenesse* Br. 403, Luc. 872, Sp. 4^2, 80, 21; 3^2, 47, 54; Mat. 200, *gevangelijc* Sp. 1^8, 68, 7, *huegheliyc* Hl. 109, 142, waarnaast ik geen vorm, met *fe*, *neke*, *che*, heb opgeteekend; een omstandigheid, die echter natuurlijk niet tegen de aanwezigheid van een zoodanig *wavel*, enz., en *lafenesse*, enz. in het Mnl. kan getuigen. Zie ook nog *dompelijc*, *dompelike* Bl. 2312, Sp. 1^4, 37, 21, Bj. 5, 477, 1197, 1200, 1208, 3005, Mart. 1, 922, Tor. 960, HdH. K. 164, Fr. 8738, enz., voor een in onbruik geraakt *dombelike* (vgl. het Got. *dumbs*).

Volgens de gewone verklaring dezer eigenaardigheid moet hier aan den invloed worden gedacht van een (ten deele nog in 't Mnl. gebruikelijken) vorm, zonder vocaal tusschen de muta en de *n* of *l* (als b.v. van *tafle*, *tichlen*, *twiflen*, *wijslijc*, *sterflijk*, *lieflijc*, *verghefnesse*, *vanenesse*, *loochnen*, enz. enz.). En gewis bestaat er tegen zulk een opvatting geen gegrond bezwaar; te minder, dewijl ook de regelmatig met die verscherping gepaard gaande geminatie der conson., welke niet alleen uit de tegenwoordige uitspraak dier woorden, maar tevens uit de veelal gebezigde dubbele-consonantspelling blijkt, alleen bij een zoodanige wijze van ontstaan te begrijpen is (vgl. ben. § 115). Slechts dit kan de vraag

zijn, of de gangbare met genoemde opvatting verbonden meening, „dat de muta *als sluitletter* der syllabe zou verscherpt zijn", evenzeer juist mag worden genoemd. M. i. toch ziet men daarbij over 't hoofd, dat van de *n* en *l*, *met haar normaal karakter*, wel een verzachtende, maar geen verscherpende invloed te verwachten is (vgl. ook de tegenwoordige uitspraak der conson. vóór *l*, *n*, b.v. in *loodlijn*, *leesles*, *hoefnagel*, *reislust* enz.), en zal de oorzaak van de versterking der intensiteit des medeklinkers veeleer moeten gezocht worden in den wijzigenden invloed van een of andere abnormaliteit. Onderzoeken we namelijk de natuur der besproken *n* en *l*, in *loochenen*, *droefenis*, *oefenen*, *lafenis*, *tafel*, *erfelijk*, *wijselijk*, *heugelijk* (met *g*, ter voorstelling der *ch*), gelijk die woorden thans worden uitgesproken, dan bespeuren we, hoe die beide consonanten aldaar van geheel anderen aard zijn dan de gewone *n* en *l*, b.v. in *nemen*, *nis* (subst.), *lijk* (subst.), *leven*, enz., m. a. w. hoe ze, in onderscheiding van de laatste, worden voortgebracht, terwijl men den wortel der tong merkbaar naar achter en boven trekt en dientengevolge de rug van dat orgaan aanmerkelijk dichter bij het verhemelte komt te liggen [1]). Oefent nu deze abnormale, verhoogde ligging geen waarneembaren invloed uit op het voortgebrachte geluid der liquidae zelve, zoo is ze daarentegen wel van gewicht voor de intensiteit der aan die *n* en *l* voorafgaande oorspronk. zachte muta, zoodra zich onder invloed der volgende consonant die eigenaardige natuur ook aan zulk een *v*, *g*, *s*, *d* enz. mededeelt. Door haar toch wordt de mondbuis aanmerkelijk vernauwd, wat ten gevolge heeft, dat het daarin stroomende voor de *v*, *g*, enz. vereischte quantum lucht veel meer dan anders wordt samengedrukt, en alzoo aan 't einde der buis met *sterker* schuring of ontploffing moet ontwijken. En is deze abnormaliteit, met de verscherping als gevolg, in de tegenwoordige taal waar te nemen, zou men dan te ver gaan met voor de oudere taal, waar die verscherping insgelijks thuis hoorde, een zelfden wijzigenden invloed hoogst waarschijnlijk te achten?

Ook in *bessem(e)* Rein. 1, 722, Sprw. 549, LvJ. 62, Brugm. 1, 294 en 295, naast het gewone *besem(e)* (Ohd. *besamo*, Ags. *besma*), moet een gelijke factor zijn werkzaam geweest; want ook in dit woord verschilt,

---

[1]) Gemakkelijk controleert men dat verschil, wanneer men na het uitspreken van *ik loochen*, *tafel* enz., de tong zorgvuldig den voor de slotconsonant aangenomen stand laat behouden. Het voortbrengen van een normale *n* of *l*, als b.v. in *nemen*, *leven* enz., zal dan blijken bij dezen stand ondoenlijk te zijn, en eerst hierdoor mogelijk te worden, dat de tongwortel zich aanmerkelijk naar voren en beneden beweegt, d. i. den ongewonen voor de sluitletter in *loochen*, *tafel*, enz. ingenomen stand, achter en boven in de mondholte verlaat (en op die wijze tevens de ruimte tusschen tongrug en verhemelte aanzienlijk grooter doet worden).

volgens de hedendaagsche uitspraak, de *m* evenzoo van de normale *m* als de boven besproken sluitletter *l* en *n* in *tafel*, *loochen*, van de *n*, in *nemen*, enz. [1]).

§ **110**. Op zich zelf staande gevallen van verscherping waren:

pronck, al te fier, verwaand, Mlp. 2, 2226, *pronc*, misnoegd gelaat, Mlp. 2, 2998 v., naast *broñken*, zich fier aanstellen, een misnoegd gezicht zetten, Ve. 6, 2, Grb. 1, 3384, Teest. 3234, Al. 6, 555;

cnaghen, te vergelijken met een Ags. *gnagan* (z. § 173 en vgl. § 91 *c*);

de enkele malen in Ro., La., Ref. en Ovlg. aangetroffen adjectiva en verba, met het raadselachtige suffix *-ichge(n)*, *-ichen*, in pl. v. het normale *-ige(n)*, als b.v. *enichghe* Ref. 37, *dusdanichge* Ro. 6896, 9276, *salichge* Ro. 2453, *overtellichge* Ro. 7477, *hoverdichge* Ro. 10359, La. 2, 9415, *haestichge* Ro. 7091, *kaitivichge* Ro. 9598, 10160, *gierichgen* Ro. 4697, 5047, La. 3, 16142, *willichge* Ro. 13433, *nodichge* Ro. 5047, *onsculdichgen* Ro. 9127, *(m)enichge* Ro. 268, 444, 825, 1094, 1228, 1394 en ald. p., La. 2, 4134, 5139, 5170, 5171, en ald. p., *ellendichge* La. 2, 16693, *helichge* Ro. 3641, 10423, La. 2, 3318, 4038, 4156, 7037, *gelovichge* La. 2, 10277, *ledichgen* La. 2, 14140, *condichen*, *saliche*, *ewiche*, *(on)waerdiche*, *sondiche*, *heiliche*, *aestiche*, *heliche*, *nidiche*, *allendiche*, *omoediche*, *lediche*, *ontfermiche*, *eniche*, enz., Ovlg. pass.; (*hoechgest* Rb. 8835 v., voor het regelmatiger *(h)oeghest* Rb. 33450 v., Ve. 5, 52, Nb. 3, 3324, schijnt eenvoudig een wanspelling te zijn, ontstaan uit de herinnering aan laatstgenoemden vorm en aan het gesyncopeerde *oechst*);

eerterike, *eerdterike* Heelu 584, 7511, Vdl. 4378, Parth. 2465, 5876, 7572, Bl. 2348, Vm. 2, 213 en 431, Sp. 2^1, 18, 23; 20, 19; 79, 55; 2^7, 1, 4; Vm. 1, 339, 57, Lsp. 2, 1, 2 v.; 8, 62 v.; 48, 758 v.; Ovl. G. 1, 84, 10, Cass. 327, enz., een produkt der vermenging van twee even gebruikelijke vormen, van het oorspronkelijke *eertrike* (Os. *erđrîki*, Ohd. *erdrîchi*) en van het onoorspronkelijke, onder invloed van *eerde*, uit dit laatste onwikkelde *eerderike*;

arbeiten en het verbogen subst. *arbeite* Ro. 10776, Vdl. 4906, Bj. 6, 5508, 11003, 11405; 7, 3326; LvJ. 2 en 100, Ruusbr. 1, 245, 259; 2, 26 (naast het gewone *arbeiden*, *arbeide*), met een even onbegrijpelijke *t* als in *cleynoote(n)* O. K. v. Dordr. 1, 313, Bdio. 6 v., voor *cleynoode(n)*;

wigante (: *seriante*) Heelu 6935 (vgl. Os. *wîgand*, *wîgandos*), een fa-

---

[1]) Een zelfde ontwikkelingsgang meent FRANCK (*Mnl. Gr.* § 94, Anmerk. 1) te mogen herkennen in *sloechene*, *dreeffene*, *gaffere*, en dergelijke verbindingen, v. en n. *sloeghene*, *drevene*, *gavere*, enz.; een opvatting, waartegen op zich zelf voorzeker geen bezwaar zou te maken zijn, wanneer er zich in haar plaats niet een aanmerkelijk eenvoudiger, meer voor de hand liggende en daarom veel waarschijnlijker verklaring voordeed (z. bov. § 2, opm., en ben. 111, opm 1).

brikaat, ter wille van 't rijm waarschijnlijk met verkeerde analogie naar *tyrante(n)*, z. § 136 *a*, gevormd;

begeerte Cass. 1635, 1637, Luc. 2082, enz. enz., *lengte* Urb. 1, 349, *hoechte* Bl. 2599, enz., *geberte* Limb. 10, 1095, Ro. 9292, *leem(p)te*, verminking, Mat. 179, Lrb. 161, 166, 172, 173, 219, Dkrb. 217, enz., *genoechte*, *genuechte* (vgl. § 48), *veete* Sto. 4, 93 en 187, Dml. 3, 119, 44; 171, 177; Rein. 2, 3471, Mart. 1, 741, Wr. 1, 1204; 2, 178; Claus. 447, enz., *veechte* (z. bov. § 92, opm. 2), *schaemte*, *scheemte* Bj. 6, 11048, D. W. 7, 376, Mlp. 1, 2620, 2636; 2, 3518, 4256; 4, 1897; Stemm. 32, enz., v. en n. *begerde* La. 3, 6964, Mlp. 1, 641, Bm. 10, 58, enz. (vgl. Ohd. *girida*), *lengde*, *lingde*, *langde*, z. § 20 *a* (Ags. *lengð*), *hoegde* Dd. 3, 1875, Heelu 6745, Bvh. bl. 30, Urb. 2, 110, enz. (Ohd. *hôhida*), *gebaerde*, *geberde* p. (Ohd. *gibârida*), *leemde* Nijh. Ged. 4, 418 (Ogerm. **lemida*), *ghenoechde* Mlp. 2, 3748; 3, 166 (Ohd. *ginuogida*), *veede* Sto. 4, 83, Hl. 83, 33 v., Ve. 1, 44; 1, 46; Esop. 21, 1, Nb. 1, 787, 793, Heelu 233, 1181, 1246, enz. (Ags. *faehðo*), *scaemde*, *scheemde* Esm. 532, Bj. 6, 8146, D. W. 7, 376, Mlp. 1, 1692; 2, 2534, 3983; 3, 374; 4, 750, 2228 v., enz. (Mhd. *scemede*, uit **scamida*); *boerte* Cl. 38 en 136, Rb. 15016 v., Mlp. 1, 858, v. en n. het gebruikelijker *boerde* (Ofra. *bourde*); *ghewoente* Vm. 2, 192, 463, Ferg. 607, BvS. 430, Rein. 2, 6179, Sp. 2^6, 41, 18, Urb. 1, 198, 207, 226, enz., Stemm. p., *dierte* Cl. 164, *diefte*, z. *Mnl. Wb.*, *scoente* ms. g. 29 v., *ghevoechte* HdH. K. 936, *(ver)vulte* La. 2, 3774, Fr. cap. 7 opschr., Sp. 2^1, 87, 138; 4^3, 3, 62, *betaemt(e)* Dml. 3, 215, 50, Vm. 1, 335, 65, Blisc. v. M. 1561, Bm. 1, 129, ZVl. Bijdr. 1, 325, *(toe)behoerte* Blisc. v. M. 1728, Bj. 6, 1059, Grb. 1, 4638, Ruusbr. 2, 188, *ruumpte* Urb. 1, 362, in pl. van een niet meer gebruikelijk (mij althans niet onder de oogen gekomen) *ghewoende*, *dierde*, *diefde*, *scoende*, *ghevoeghde*, *(ver)vulde*, enz. (vgl. de Ohd. substantieven *giwonida*, *diurida*, het Ags. *þeofð*, Ofri. *thiufthe*, de Ohd. *scônida*, *gifuogida*, *fullida*, *gazûmida*, *gahôrida*, het Ags. *rȳmð*); *behoefte*, z. *Mnl. Wb.*, voor een dergelijk *behoefde* (oorspr. Ondfr. te vermoeden als **bihôvida*, doch reeds in het oude Westfri. *behôfte*), en *(ge)meente* Sp. 2^2, 25, 28, HdH. K. 407, 431, 437, 445, enz. enz. (z. o. bov. § 83 *c*), voor *gemeende* (Ohd. *gimeinida*, maar alreede Ofri. *mênte*); hoogstdenkelijk had de phonetisch ontwikkelde *t* van *diepte*, *dicte*, *stercte*, *joecte*, enz. (z. § 108 *b*) hier tot een onjuiste navolging aanleiding gegeven.

Opmerk. 1. Ten opzichte van *menechte* Bj. 2, 3804; 3, 602; Rb. 30396, Sp. 2^5, 9, 59; 2^6, 7, 70, enz., *droechte* Sp. 2^6, 33, 68, Nb. 10, 17 v., Rb. 12467, enz., *breette*, *wiette* Urb. 1, 349 en 362, *gedaente* Mat. 35, Stemmen 91 en 153, *vierte*, het vieren, Lsp. 2, 21, 8 en 10, Snell. Ged. bl. 635, vs. 15, en 637, vs. 58, Dml. 3, 96, 54 en 62, *(ge)liefte* Dd. 1, 369, Mlp. p., Hl.

106, 82, Mat. 24, D. W. 5, 172, enz., voor welke een prototype *menigida*, enz., uit de beschikbare bronnen niet kan worden aangewezen, is het twijfelachtig, of we een dergelijken Ogerm. vorm moeten aannemen, dan wel aan een navolging te denken hebben, waarbij men, naar het voorbeeld van *gewoente*, *hoechte*, *diepte*, *stercte*, enz., naast de nomina, op *-e* (oorspr. *-î* of *-a*), *gewone*, *hoghe*, *diepe*, *starcke*, enz. (Ohd. *giwona*, *hôhî*, *diupî*, *sterchî*, enz.), vormen met *-te* was gaan bezigen v. en n. de abstracta, op *-e*, *menege*, *droge*, *breede*, *wide*, *gedane*, *viere*, *lieve* (Os. *menigi*, Ogerm. **drugî*, Ohd. *breitî*, *wîtî*, Mhd. *getaene* = een oorspr. **gitânî*, Ohd. *fîra*, *liuba* of *-î*).

Het laatste is buiten twijfel het geval bij *blaemte* Bm. 6, 179, Blisc. v. Mar. 1556, Vl. 1, 98 en 103, v. en n. *blame* p. (Ofra. *blâme*).

Het in verband brengen van *begeerte*, *scaemte*, *betaemte*, *behoorte*, enz., met *begeren*, *scamen*, enz., kan den stoot hebben gegeven tot de vorming van *scijnte* Ferg. 2822, Luc. 95 en 144, Blisc. v. M. 1687, *ghevoelte* Rog. 413, *sterfte* Rb. 10809, *gesciente* Bl. 3808, Ferg. 601, D. B. Esth. c. 2, *verdiente* p., uit *scinen*, *ghevoelen*, enz.; (vgl. evenwel het Ohd. *scîna*, het Mhd. *vuele* = een oorspr. **fuolî*, en het Ohd. *sterbo*, volgens welke vormen ook het bestaan van een vroeger Mnl. *scine*, *ghevoele*, *sterve*, en de ontwikkeling daaruit van *scijnte*, enz. tot de mogelijkheden mag worden gerekend) [1].

Opmerk. 2. De verscherping der *d* in *riede*, dat. s. van *ried* (Ohd. *hriod*, Ondfr. *ried*), en in 't adject. *rieden*, o. a. Praet 3304, Nb. 1, 302, Rb. 26409, O. K. v. Dordr. 1, 22, 23, 310, D. B. Reg. 4, c. 18, Am. 1, 553, Br. 603, is mij alleen uit *riete* LvJ. 228, bekend. Een vorm *knorren*, *griekinge*, naast *gnorren* (Os. *gnornon*) Mlp. 1, 794, en *griekinge*, het aanbreken van den dag, Ve. 2, 14 (vgl. § 78 *a* en 91 *c*), heb ik in 't geheel niet opgemerkt. Van het adject. *sat* (Os. *sad*, Ags. *säd*) herinner ik me geen verbogen vorm, hetzij met *d* of *t*.

In *aenbilt*, *aenbelt*, verbogen *aenbilte*, *aenbelte* Bm. 8, 258, Vdl. 3998, is de *t* oorspronkelijk; vgl. het Mndd. *anebelte*, *anbolt* (en misschien ook het Ags. *anfilt* en 't Ohd. *anavalz*; z. § 98 G).

§ **111**. Bekend is de *facultatieve* verzachting van 't enclitisch gebezigde onzijd. lidw. *t* tot *d*, vóór een zachte consonant of een vocaal,

---

[1]) Oorspronkelijk was de uitgang *-te* in de onzijdige collectiva *gebeente*, *gebinte* Stemm. 107, Sp. 2^2, 34, 26, LvJ. 184, Br. 1764, *gesteente* Br. 1765, Ruusbr. Tab. 1, 203, Mel. 1651, Rein. 2, 5344, *gedermte* Limb. 1, 159, *gesternte* Stemmen 15, *gescoyte* Sp. 3^1, 42, 11, Ro. 2083, W. 2996, *gheboefte* Sto. 4, 822, enz., tegenover een Ohd. *gibeini*, *gisteini*, *gidermi*, *gistirni*, *gascuohi*, een Mhd. *gebüebe*, enz. Vgl. het Middelduitsche *gebeinze*, *gedärmze*, *gestirnze*, *gesteinze*, enz. (z. WEINH. *Mhd. Gr.* § 248) en het Mndd. *gebênte*, *gestênte*, *gedermete*, *gesternete*, enz.

b.v. in *dwater*, *dleven*, *dboec*, *dbegin*, *dghestichte*, *dlicht*, *dgoet*, *dabijt*, *doghe*, enz., v. en n. *twater*, *tleven*, *tboec*, *tbegin*, enz. (vgl. ben. § 348); alsmede in *dbiscops*, *dgraven* (vgl. § 350 *d*, opm.).

Abde(n) Sp. 1[7], 78, 28; 3[3], 45, 21; 3[8], 82, 70; 4[1], 33, 59; Teest. 3308, Ve. 5, 2, Ruusbr. 6, 148, Sp. 2[6], 68, 60, Am. 2, 5960, Vm. 2, 449, Bj. 2, 726, 921, 4408; 3, 4501; C. e. El. 250, Ro. 2568 v. (nevens het gewone *abbet*, *abte(n)*, Middellat. *abbas*, *abbatem*) en *abbedesse*, *abedesse*, *abdisse* p., stemmen vermoedelijk in oorsprong overeen met *abbedie*, *abedie*, *abdie* (uit het Middellat. *abbadia*, z. DUC.), als voortgekomen uit een naar dat *abbadia* (voor *abbatia*) te vermoeden Middellat. *abbadem*, *abbadissa* (met verzachte tenuis voor het oorspronk. *abbatem*, *abbatissa*).

Soudaen, sultan, passim, beantwoordt aan het Middellat. *soldanus* (z. DUC.), evenals *soutaen* Sp. 4[3], 25, 43; 26, 72; Taalb. 2, 160, vs. 12, aan *soltanus* (z. DUC).

Gordine Ro. 14240, en *cortine* Ro. 14240 v., Sp. 3[6], 7, 59, Mat. 68, zijn beide eveneens uit het Middellat. overgenomen, het laatste van *cortina* (z. DUC.), het eerste van den uit *cortina* door verzachting der tenuis ontwikkelden vorm *cordina* (z. DUC.), welks Romaansche *c*, die wat intensiteit betreft tusschen de Germ. *k* en *ǵ* inlag, als *ǵ* was overgenomen; (vgl. over de oude uitspraak der *g* als beginletter boven § 85* A en 91).

Raadselachtig is mij *sod* Limb. 1, 2160, Ro. 1169, 3210 v., Lsp. 1, 12, 82; 48, 118; 36, 42; Fr. 25, 9987, Sp. I, bl. 11, vs. 79; 1[1], 19, 39; 1[7], 3, 57; 100, 3; Hl. 77, 38, Ferg. 2356, Parth. 1107, 1936, Sp. 2[4], 16, 60, en in verbogen vorm *sodde* Segh. 6031, naast het gewone en oorspronkelijke *sot*, *sotte*, met *sottinne*, *sottelike* (Ags. *sot*). Evenzoo *spod*, dat men eenige malen in Ybl. leest voor het normale *spot* en *spotten* (On. *spotta*).

Bescudden en *bescutten* zijn twee verschillende woorden; z. *Mnl. Wb.* i. vocc. [1])

Opmerk. 1. In *lagic*, *saghic*, *maghic*, enz., *gaven*, *verbadene*, *ghenasene*, enz. (bestaande uit *gaf*, enz. + *ene*, *en*, hem), *lagher*, *waser*, *wazer*, *bader*, *magher*, enz. (uit *lag*, *was*, enz. + *er*, adverb., of *ere*, *er*, haar), *gaves*, *sages*, *plaghes*, *gavet*, *laget*, *besaghet*, enz. (uit *gaf*, *sagh*, enz. + *es* of *et*), z. boven § 2, en *stonder*, *groevene*, *dalvene*, *verslougen(e)*, *hieven*, *ginghen*, *ontbiedene*, *onbodene*, *schieder*, *verdrevene*, *dwangene*, *ontfingene*, enz. Sp. 3[8], 64, 52; 74, 52; Rb. 6435, 12230 v., 13716, 13778 v., 14066, 16531 v., Mor. 66, 780, enz. enz. (uit *stond*, *groef*, enz. + *er*, *ene*, *en*), beschouwde men het verb. en 't daarmede verbonden pronom. of adverb.

---

[1]) Mijn vroegere meening omtrent deze verba en het bovenstaande *sod* (z. de *Vondel-gr.* § 30) was onjuist.

als één woord en werd ten gevolge daarvan de consonant, die men anders als sluitletter scherp uitsprak en gewoonlijk ook schreef, op gelijke wijze behandeld als in *wi lagen*, *saghen*, *gaven*, enz.

Vergelijk daarnaast evenwel als gebruikelijker vormen *gafic*, *batter*, *sachene*, *gaffene* enz., z. § 2, opm. 1, en *slatene*, *doetter*, *batten*, *groettene*, *hiefenne*, *ontbotene*, *groefene*, *dalfene*, *barchene*, *bleefer*, *sloechene*, *rantene*, *bantene*, *bintene*, *baetten*, *vincken*, *gincken*, *coossene*, *bestonten*, enz. enz., passim, waar zich de invloed had doen gelden der scherpe qualiteit, welke de conson. bij een gebruik van den verbalen vorm, buiten deze verbindingen, placht te hebben.

Opmerk. 2. In *coemdi*, *waendi*, *hebdi*, *naemdi*, enz., uit **comedi*, **wanedi*, **hebbedi*, **namedi*, enz., eertijds **cumedi*, **wâniedi*, **hebbiedi*, **nâmudi*, enz., d. i. *cumid* + *i* (voor *ji*), enz. (z. de *Vondel-gr.* § 52), tegenover *coemt*, *waent gi*, enz., *gi coemt*, enz., was de dentaal niet door verzachting uit *t* ontstaan; de *d* was hier de eigenlijke conson. (voor *đ*, uit *þ*, z. § 89), de *t* de scherp uitgesproken sluitletter (vgl. § 211 en 90, aan 't begin).

Opmerk. 3. *Dkint*, *dserpent*, *dcruce*, *dscrifture*, *dsacrament* Lsp. 2, 31, 16 v.; 33, 34 v.; 36, 1867; 39, 97 v.; 52, 29, kan slechts een onhandige spelling voorstellen; verzachting der *t* ware in deze en dergelijke verbindingen vóór een scherpe conson. een onmogelijkheid.

ONTWIKKELING EN VERLIES DER GEMINATIE.

§ **112**. In het westelijk Oudgermaansch kenmerkte zich de enkele consonant, met uitzondering van *r* en *w*, door een regelmatige geminatie onder den invloed eener onmiddellijk volgende *j* [1]). Vandaar de dubbele medeklinker in de Mnl. oorspronkelijk met een suffix *ja* gevormde substantieven, adjectieven en verba, waarover in § 193*—195, 263 en 295, opm. 5, zal worden gehandeld.

Als navolgingen van een op zoodanigen weg ontwikkeld denominatief *lossen* (v. en n. *loossen*, uit **lôssian*, z. § 195, opm. 1) vinden we de vormen *los*, *losse* Mel. 3081, Sp. 2^3, 38, 80; 2^6, 2, 21; 14, 38; W. 9249, 9974, 10902, 10946, Rein. 1, 1469; 2, 1511; Nb. 2, 1168, Ovl. G. 3, 79, 371, enz., *lossenen*, vrijmaken, *losseninge* O. A. v. Bei. 154 en 388, Mlp. 2, 1958 v., 1993, Lrb. 285, enz., v. en n. een oorspronkelijk, maar nog

1) Alleen in het Ohd. was uit een oorspronk. *rj* somwijlen *rr* voortgekomen; vgl. b.v. in dit dialect *hôrren*, *nerren*, *erren*, enz., n. het Os. *hôrian*, *nerian*, het Got. *arjan*, enz., en z. *P.-Br. Beitr.* 7, 107 vlgg.

slechts zeldzaam gebezigd *loos*, vrij, niet gebonden, Rein. 2, 6286 (On. *lauss*, Ags. *léas*, Ohd. *lôs*), en een eveneens oorspronk. *losenen*, *loseninghe* Urb. 1, 99, 177, 228, 257, 374 (vgl. Ohd. *âlôsanî*, en zie voor een dergelijken invloed van een afgeleid verb. ook § 20, opm. 5, en 101).

Over de dubbele consonant, als gevolg van assimilatie, wordt ben. in § 126 het noodige gezegd.

§ **113**. Aan de Oudgerm. produkten eener eertijds sporadisch van *r* en *l* uitgaande verdubbelende kracht, aan het Os. *accar*, *bittar*, het Ags. *attor* (tegenover 't Got. *akrs*, *baitrs*, het Ohd. *eitar*), beantwoordden de Mnl. nomina *acker*, *bitter*, *etter* p. (vgl. § 5), *atter* (vgl. § 16). Daarenboven vertoonen zich, in overeenstemming met dat proces, de vormen: *botter* Nb. 8, 707, 709; 9, 619; Dkrb. 219, Cl. 82, Sprw. 124, 448, Urb. 1, 296, Rein. 2, 4449, O. K. v. Dordr. 1, 74, 115 (nevens het gewone *boter*, *botre*, Ohd. *butera*); *droppel*, met *bedroppelen*, Nb. 12, 313, La. 2, 25190, 25397, 29670, Lutg. 2, 1888, 1890, enz. (nevens *dropel*, *dropelen* Sp. 2⁴, 53, 53; 2⁷, 9, 47; Nb. 12, 677, Vm. 1, 54, 140; 1, 77, 18; 2, 216; Ro. 1636, La. 2, 25229, Bra. 380, Br. 397, Ri. 538, 559, Sp. 4², 36, 35, Mart. 1, 229, vgl. Mndd. *dropel*); *sickel* Rb. 28788 v., BvS. 190 (nevens *sekel*, *zekel* Sp. 2⁶, 16, 37, Rb. 28788, Grb. 2, 3649, Ags. *sicol*); *jammer*, *jammerhede*, *jammerlijc* Lsp. 1, 19, 50; 2, 36, 1016; Rb. 14690, 15088, Mlp. 1, 1441; 2, 1021; Rein. 1, 308, 874, 2188, 2895, 2995, 3128, enz. enz. (nevens *jamer*, *jameren*, *jamerhede*, *jamerlijc* Cass. 586, La. 2, 2914, 11994, Rb. 14690 v., 15088 v., Gd. 118, 13, Sto. 9, 397; 4, 1079, 1401; Hl. 73, 57 v.; 81, 101 v.; Rein. 1, 1205; 2, 2090, 2208, 2987, 3561; Oversee 74, enz., Ohd. *jâmar*); *sluttel* Ro. 1919, 13618 (nevens het gebruikelijke *slotel*, *sluetel*, Os. *slutil*); *scottele*, *scuttel* Hl. 18, 56, pr. 323, Sp. 3⁸, 60, 75, Sprw. 566 (n. het gewone *scotele*, *scotel*, *scotle*, *scuetel*, On. *skutill*); *modder* Luc. 2374, 2376 (nevens het meer gewone *modere*, *moder*, *muedre* Rb. 3406, 14953, 24367, Nb. 5, 80; 2, 218; Sp. 3³, 12, 18; 3⁸, 59, 98; Limb. 4, 656, Ve. 4, 58, Vm. 1, 83, 56, Bm. 1, 248; 7, 303; Sp. 2⁶, 11, 56, Mask. 1147, Mhd. *moder*). Met het gebruikelijke *appel* correspondeert een Ohd. *apful*, Ags. *aeppel*, maar den vorm *apel* La. 3, 254, Rein. pr. (z. Rein. ed. Mart. 2, 5118), vindt men terug in de Ags. afleiding *apuldr*, appelboom. Voor *sletter*, lap, Gd. 8, 11 (n. *sleter* Rein. 2, 5138), mogen we misschien een Ogerm. prototype **slitar* aannemen.

Opmerk. Nevens *nadere* en *adere*, *adre* (z. ben. § 127), *ketelen* Bm. 5, 113, Sprw. 223, *prekelen*, *prekelinghe* D. W. 6, 202, Rkr. 4326, Parth. 5616, *prekel* Ri. 129, heb ik geen *(n)adder*, *kittelen*, *prickelen* ontmoet.

§ **114**. Van phonetischen aard is ook de nu en dan waar te nemen verdubbeling der *m* in: *commen* (*hi*, *gi comt*, *du coms*, *ghecommen*) Rb.

2452 v., 16075 v., 3095, 8399, Nb. 1, 263 v.; 2, 575 v., 719 v., 1678 v., 1759 v., 2184 v., Lsp. 2, 3, 128 v.; 16, 98 v.; 41, 70 v.; Ovl. G. 1, 28, 2322; 32, 2710; 34, 2931; 36, 3076; 2, 34, 35, 39, enz.; Beatr. 158, Ri. 250, 1321, Rog. 899, 933, 1008, Sp. 2^2, 54, 12; 15, 24; 18, 50; 2^3, 28, 131; 2^7, 3, 66; La. 3, 19589, Am. p., *somme*, *sommich*, pass., *brudegomme*, met apocope (z. ben. § 280) *brudegom*, Lsp. 2, 44, 321 v., Luc. 4743, Rb. 21167 v., 22353 v., 25694 v., Bj. 5, 1497, Gd. 38, 12 en 15; 75, 2, *hij vromt*, *gevromt* Bl. 1665, Ferg. 2930, Al. 1, 607, *vrom* (d. i. *vromm*) Cl. 165, Ovlg. 385, 152, Mspr. 13 en 27, *verdommen* (*verdomt*, *gedomt*) HdH. K. 677, La. 3, 17469, W. 10662, Vm. 5, 326 en 330, Maleg. 900, Al. 6, 865; 1, 578; Ovl. G. 2, 68, 241, Luc. 4892, Bm. 7, 194, 260, Praet 316, 855, 925, 1456, 3173, *verdommenisse* Lijd. J. 42, *blomme* (*blom*, *blomkin*) Ovlg. 16, 2; 376, 1820; 239, 173; 479, 9; Am. 2, 777, 972, 2318, Gd. 56, 2, *hij (be)romt*, *beromde* (van *berommen*) Al. 10, 192; 8, 673; 9, 7; Praet 3172, W. 10661, Vm. 1, 76, 58 (z. o. *Mnl. Wb.* i. v.), *rom* (d. i. *romm*) Br. 112, *ghenommen*, *hi nomt*, *vornomt*, *ghenomt* Al. 9, 27, Rkr. 6903, 7194, 7423, La. 3. 9394, Enq. 238, 239 en ald. p., voor en naast het gewone *comen* (Os. *kuman*), met *coemt*, *coems*, enz., *some*, *somich*, *brudegome*, met apocope (z. § 280) *brudegoem*, o. a. Sp. 1^6, 40, 48; 4^1, 35, 13; 4^2, 58, 14; 3^3, 24, 5; Rb. 21167, 22353, 25694, Mor. 4649, Ovl. G. 2, 58, 84, Wr. 1, 1672, Sp. 2^5, 2, 44; 2^2, 45, 102; 2^5, 2, 67; 5, 23 en 25; 2^7, 49, 42; Ybl. 2891, 2895, enz. (Os. *brûdigumo*), *vroemt*, *gevroemt* (Os. *frumid*, *gifrumid*), *vrome* (Mhd. *vrum*, *vrumer*), *(ver)doemen*, *verdoemenisse* (vgl. Os. *dômian*), *bloeme* (Ohd. *bluoma*), *beroemen* (Os. *hrômian*), *roem* (Os. *hrôm*), *ghenoemen*, *hi noemt*, *vor-*, *ghenoemt* (Mndd. *nômen*, *nûmen*, Ogerm. **nômian*); voorts substantiva op *-dom*, gedeclin. *-doms*, *-domme*, o. a. Teest. 1107, 1133, 1149, 1183, Wr. 1, 1126, 1210, 1211; 3, 1003, 1016; Mel. 3198, Lsp. 1, 25, 19 en 41; 39, 161; 2, 48, 1159; 5, 139; 9, 154; 36, 216; 3, 16, 62; Bm. 3, 410, Ro. 2904 v., Br. 111, Rb. 18375, 18729, 20683, 32270, Bj. 1, 1583; 2, 2210, 5367; 3, 76, 1204; 6, 6532, 11190, 1049, 1057, 1126, 9228, 10260; I, bl. 277, var. vers 9, Rkr. 1294, 1899, 4055, Cat. leer. 156, Bl. 2422, Vdl. 191, La. 3, 3405, 3427, 4491, 5686, 6191, 8357, Parth. 2159, 5687, Am. 2, 971, 1005, Heelu 737, Nd. 979, 1042, 1829 v., Ovl. G. 2, 68, 190, 236 en 239, enz., naast de oorspronkelijker vormen, op *-doem*, gedeclin. *-doems*, *-do(e)me*, of met apocope *-doem*, o. a. Heelu 732, Bj. 2, 2265, 4236; 4, 212; II, bl. 471; Teest. 1156, 1158, 1974, 2216, cap. 26 opschr., Mel. 1493, Sto. 7, 1027, Rb. 29215, 29269, 24301, 25764, Sp. 2^1, 79, 143; 2^2, 46, 26; 2^5, 6, 17; 8, 31; 22, 353; 2^6, 6, 93; 38, 39; Bm. 3, 409, Vm. 2, 364, Parth. 1583, Ro. 2904, enz. (Ohd. *-tuom*); *pelgrimme* Bj. 4, 1369; 3, 687, 1078, 1409, n. het meer gewone *pelgrime*, z. bov. § 3 (Mhd. *bilgerîm*); *lamme* (verbogen

vorm van het adj. *lam*) Bm. 8, 98, 78, n. *lamen* (van *lam*) Mart. 3, 62 (Ohd. *lam*, *lames*), het subst. *lame*, zwakte, gebrek, Vm. 4, 90, 873 (Ohd. *lama*, vgl. § 20, opm. 4), en *verlamen*, *verlaemt* Hl. 93, 119, Mlp. 4, 1898 (vgl. Os. *bilamod*, verlamd); en *gramme* (verbogen vorm van *gram*) Sp. 2^4, 33, 143; 2^6, 23, 34; 1^8, 41, 18; Lsp. 1, 19, 19; 3, 4, 465; Mel. 1443, 3723, La. 2, 39769, Bj. 6, 9159, Mat. 40, enz. (Ags. *gram*, *grames*), *vergrammen*, *vergramt* Sp. 2^6, 23, 40; 2^7, 17, 19; Ro. 2968 v., Am. 2, 3872 (Mhd. *gramen* = oorspr. **gramên* of **gramôn*), nevens het subst. *grame*, toorn, Sp. 3^6, 44, 26, Nb. 2, 3746 (Ags. *grama*), *vergramen*, *vergraemt* Sp. 3^4, 4, 18, Rkr. 6778, Mel. 3309, Fr. 4388, Nb. 6, 848; 3, 1186; Ovl. G. 1, 31, 2605, Mart. 1, 480, IV Mart. 664, Vm. 2, 192, 474, Sp. 2^1, 12, 72; 41, 50; 2^4, 29, 69, enz. Naast een gebruikelijk *tamme(n)*, enz., van *tam*, heb ik geen *tame(n)*, enz. (Ags. *tam*, *tames*, *tame*) genoteerd. Voor de ontwikkeling van *verdommen*, *berommen*, *vernomt*, *ghenomt*, *hij vromt*, *gevromt*, kan daarenboven een vorm **dômmian*, **hrômmian*, **nômmian*, *frummian*, met dubbele *m*, onder invloed der *j*, hebben meegewerkt (vgl. § 195 en 194); voor het ontstaan van *lamme*, *gramme*, *vergrammen* was misschien ook tevens de onverbogen vorm van gewicht (vgl. ben. § 117). Over de verkorting van de oorspr. lange vocaal z. § 5.

§ **115**. In *sachic*, *nammic*, *bennic*, *nammer*, *batter*, *wasser*, *sachene*, *maggher*, *gaffene*, *laet(t)en*, *coossene*, *bootene*, *wasset*, *esset*, enz. en dergelijke verbindingen (z. § 2, opm. 1, en § 111, opm. 1), waar de conson. ook achter de zuivere voc. vaak dubbel geschreven en zeker steeds dubbel uitgesproken werd, diende het tweede element der geminatie ter aanvulling van den hiatus, welke anders had moeten ontstaan tusschen den klinker van *ic*, *er(e)*, *en(e)*, *-et*, en de conson., die blijkens haar ontwikkeling in die verbinding (z. op de a. pll.) tot de voorafgaande syllabe behoorde. En geen ander karakter had natuurlijk ook het tweede bestanddeel der verdubbeling in *taeffel*, *taffele*, *naffele*, *nachgelen*, *nichelen*, *vlochgele*, *(on)sterffelijc*, *onghevoechgelijc*, *bedroeffenesse*, *verghiffenesse*, *oeffenen*, enz. enz. enz. (z. boven § 109), d. i. *taefl*, *tafle*, *naffle*, *nachlen*, *nichlen*, *vlochle*, *(on)sterflijc*, enz., met ingevoegde *e*, onder invloed van *tavele*, *navele*, *nagelen*, *negelen*, enz.

§ **116**. Voorts verdienen nog vermelding:

ketten Mlp. 3, 287, 303, Lg. 87 v., 112 v., Vb. 143 v., St. 26 r., 32 v., 117 r., een uit het Friesch ingedrongen vorm (zie de *Vondel-gr.* § 37);

mennich, in Limb., Brab., en Holl. (Utr.) mss., als D.W. 7, 105 (Limb.); 7, 378, 382, 386, 387, 392; 8, 75, 78 en 79; Al. 7, 878, Mspr. 26, 32, 34, pr. 41*, Urb. 1, 139 en 234, Stemm. 80, Bj. 2, 138, Rein. 2, 366, 1214,

1657, 3893, 6332, Hl. 76, 85, en in de varianten van het Zutfensche fragment v. d. Sp. H. 1^7, 95, 58; 96, 31 en 32; 99, 42 (waarschijnlijk van Brabantsche herkomst), *ennich* D. W. 6, 149 en 151 (in een stuk uit Den Bosch), *hellich*, in een var. van ms. B. der Nb. 3, 2149, *monnec* Bj. 4, 86, 147, 148; 3, 894, *kanonnek* Bj. 3, 1837, voortgekomen uit de vermenging der gesyncopeerde vormen *menge* Bl. 2542, Sp. 3^1, 17, 28 v. en 52 v., La. 2, 21021, 36729, 37708, 40624; 3, 10813, 11443, 12283, 13948, 22469; 4, 2933, 6688, Tro. 38, 166, enz., *enge* La. 4, 2933, *helge* Fr. 1598, *monc*, *canonc*, z. bov. § 3, met *menich*, *enich*, *helich*, *monic* en *canonik*, z. t. a. pl. en § 5;

ridder(e), voor *rijdere* (Ohd. *rîtâri*), onder invloed van een naar het Ohd. *ritto* en 't Ags. *ridda*, eques, te vermoeden Ondfr. **riddo* (stam *ridjan*);

oppenbare, *oppenbaren* Bm. 6, 195, 305; 6, 210, 758; Lsp. 2, 17, 8 v., Nb. ms. B. p., Vr. e. M. 1, 20 en 713, Lutg. p., Mor. 766, 1805, 3548, 4586, Borchgr. v. V. 833, 930, Vm. 2, 206, 192; 57, 257; 180, 119; 181, 139; IV Mart. 54, 822, Parth. 1646, 1774, 3945, 4910, Tor. 2854, 2869, 3066, La. p., Bl. 3101, Sp. 2 p., Lorr. p., Limb. p. (v. en n. het gebruikelijke *openbaere*, *openbaren*, vgl. 't Os. *opan*, 't Ags. *open*), dat begrijpelijk wordt uit den invloed van een naar 't Ags. *yppe* (= een oorspr. **uppi*, uit **upjo*) aan te nemen Ondfr. **uppi*, **oppi;*

merrie Rein. 2, 3997, 4005, 4014, 4052, Urb. 1, 110, Mlp. 1, 514, 521, Mspr. 60, en *berrie*, z. het *Mnl. Wb.* op *bierberrie*, met hun raadselachtige *rr*, voor het normale en regelmatig gevormde *merie* Rb. 17731, 17734, Sp. 3^2, 46, 25 en 39, Nb. 2, 1596, 1680, 2678, 2832, Vrouw. heim. 206, Ro. 12850, Segh. 7274 (Ohd. *meriha*), en *berie* Ferg. 400, Rokr. 113, O. A. v. Bei. 237, enz. (verwant met het Ogerm. *beran*, dragen);

linnijn, *linnen* Bj. I, bl. 589, var. vers 28, Bm. 6, 180, O. K. v. Dordr. 2, 43, met zijn even zonderlinge *nn*, naast het oorspronkelijke *linen*, *linijn*, *lijnin* Sp. 3^3, 36, 46; 3^2, 42, 114; 47, 85; 2^5, 8, 99; 31, 90; 2^6, 63, 73; Dml. 3, 105, 136, Bm. 7, 88, La. 3, 4894, 4906, Ro. 1150, LvJ. 201, enz. (Mhd. *lînîn*);

kerren, vegen, LvJ. 24, Bm. 7, 303, dat, naast het zuiver Mnl. *keren*, *kerien*, z. ben. § 197, door zijn Hd. *rr*, uit *rj* (vgl. het Mhd. *kerren*, n. een Ohd. *cherio*, als 1sten p. s. praes. ind., *cherient* als part. pr., en z. de aanmerk. onder aan de pag. bij § 112), op een ontleening uit het Middelfrank. wijst;

sullen, met zijn totnogtoe onverklaarde *ll*, voor *l* (vgl. § 221).

Opmerk. 1. *Wederspennich(eit)* Gew. s. Tr. 18, Bj. 7, 16517, beantwoordt aan het Mhd. *widerspennic* (uit *wider* en *spennic*, van *span*, strijd), evenals *wederspenich* Bm. 10, 106 en 113, Bj. 7, 16517 v., Dd. 2, 1902

v., aan het Mhd. *widerspenich*, en *wederspanich* Dd. 2, 1902, met de niet gewijzigde *a* (= *â*, vgl. § 21) aan het Mhd. *widerspaenec* (uit *wider* en *spaenec*, van *spân*, strijd).

Voetstepen Sp. 4^2, 46, 60, en *voetstapen* Vm. 2, 216, vinden we terug in het Ags. *stepe*, gen. *stepes* (uit **stapi*, vgl. ben. § 267); *voetstappen*, o. a. Mel. 3258, Rein. 2, 2417, in het Ohd. *stapf* (met *pf* = *pp*).

Oppe Lutg. 2, 1074, 1085, Bj. I, bl. 800, stemt overeen met het Os. *uppa*.

Betrappen LvJ. 181, Lrb. 292, en *betraepen*, z. het *Mnl. Wb.*, hadden gelijk recht van bestaan; hun grondwoord toch, = „val, knip”, kan blijkens het Middellat. *trappa* en *trapa* zoowel *trappe* als *trape* geluid hebben [1]).

Ook *baken* Nb. 10, 167, Praet 3492, 3498, en het meer gewone *backen* berusten op een ouden dubbelen vorm; vgl. 't Ohd. *bahhan* (met *hh* = een oorspr. *k*), Ags. *bacan*, en 't Ohd. *bacchan* (met *cch* = een oorspr. *ck*), Mhd. *backen*.

Opmerk. 2. Nevens *stappen* (z. o. ben. § 181) is in 't Ogerm. geen vorm *stapen* aan te wijzen. In 't On. vinden we *stappa*, in 't Ohd. *stepfen*, in 't Mhd. *stepfen*, *stapfen* (met *pf* = oorspr. *pp*), alle naar de zw. conjugatie; in 't Ags. *steppan* (uit *stapjan*), met sterke buiging; terwijl het Os. *stôp*, *stôpun*, het Ofri. *stôp*, en *stapth*, *stapt*, als 3de pers. s. praes. ind., niet onvoorwaardelijk voor *stapan* getuigen, maar evengoed bij een praes. *stappan* kunnen behooren.

Naast *picken*, hakken, C. e. El. 730 en 721 v. (Oudfra. *piquer*), mist *peken*, dat slechts éénmaal, in C. en El. 721, in diezelfde opvatting en wel in 't rijm (: *reken*) wordt aangetroffen, voldoende bewijskracht.

§ **117**. Bij woorden, als *biscop*, *peck*, *ghemack*, *ghetal*, *scip*, *hol*, *nat*, *god*, enz., wier oorspr. korte vocaal, ten gevolge van declinatie of afleiding in een open syllabe komende, zuiver moest luiden, had de onverbogen vorm somwijlen aanleiding gegeven tot het indringen van den onzuiveren klinker in die oorspronk. opene lettergreep; een verloop, waarvan natuurlijk verdubbeling der volgende consonant het noodwendig gevolg was. Zie b.v. een gen. *des biscops* p., *des bisscoppen* Bj. 6, 3831; 7, 7869, een dat. s. *pecke* Sp. 2^4, 38, 94, Tro. 9710, Dd. 2, 577 v., Bj. 6, 4869, *quecke* Dd. 2, 2647, *gemacke* Cl. 109, *ghetalle* La. 4, 5725, Parth. 3660, 3906, W. 1952, 2235, 2427, *scippe* Nb. 4, 862, *gescotte*, *gescutte* Rb. 31733 v., 31911 v., *lotte* Limb. 10, 1034, 1040, nevens *des biscopen*,

---

[1]) De meening, door mij in § 37 der *Vondel-gr.* omtrent *betraepen* geuit, is te verwerpen, dewijl het bestaan van (*be*)*drapen* met zekerheid eerst voor de 17de eeuw kan worden bewezen.

o. a. Bj. 6, 3001, *peke*, *queke*, *gemake*, *ghetale*, *scepe*, *gescote*, *lote*, passim (vgl. Ohd. *biscof*, *biscofes*, Os. *pikas* in den genit. s., *quika* in den plur., Ohd. *gemache* in den dat. s., Os. *gitalu* in plurali, *skipis* in genitivo s., en *skipu* in plur., Ags. *gescote* in dat. s., *hlotu* in plur.);

een meervoud *scippe* Nb. 3, 1871, *bisscoppe(n)* Sp. 3^6, 1, 112; 2, 54; 3^8, 81, 18; 82, 70; 4^1, 23, 103; 2^1, 3, 12; Lsp. 2, 39, 257; 41, 219; 48, 148 v., 496 v., 1033, 1178; 10, 11; Bj. 2, 930, 931, Urb. 1, 184, enz., *voetsporre(n)* Sp. 2^7, 36, 23; 47, 47; 3^1, 33, 104 v.; Fr. 8768, 10394, Am. 2, 5203, naast het normale *scepe* p., *bisscope*, *voetspore(n)* (vgl. in 't Ohd. den nom. s. *spor*, dat. s. *spore*, dat. pl. *sporum*);

de verbogen adjectieven *hollen* Nb. 2, 3375 v.; 3, 3161 v., 3407 v., *natte*, *natten* Sto. 3, 260, Nb. 8, 737, Rb. 24741 v., 28605, Bm. 2, 417, Parth. 5429, naast *hole(n)* Sp. 4^2, 60, 80, Lett. N. R. 7, St. 1, bl. 129, vs. 23, Nb. 2, 3375; 3, 3161, 3407; Mor. 2209, Urb. 1, 120 (vgl. Ohd. *hol*, met *holan* als acc. s. m.), *nate*, *naten*, *nater* Sp. 3^6, 16, 117; 3^3, 24, 39; Nb. 8, 737 v.; 2, 1666, 2590 v.; 4, 37 v.; Disput. 12, Lsp. 2, 36, 1561, Rb. 24741, 28605 v., Bj. 5, 1046, Bm. 10, 86, 59, Al. 10, 1415 (vgl. Hd. *nasz*, *nasze*, met *sz*, wijzende op een oorspr. enkele *t*);

de afleidingen *heerscappie* Rb. 30557 v., Rein. 2, 5749, Bj. 2, 4293, *becondtscappen* O. K. v. Dordr. 2, 278, *boetscappen* Rb. 21092 v., Bj. 5, 2537, Lsp. 2, 21, 25, *boetsceppen* Rb. 21092 v., 34881, enz., ontstaan onder invloed van den nom.-acc. *heerscap*, *condtscap*, *boetscap*, *boetscep* (vgl. § 271 en 277 *c*), nevens een oorspronk. *heerscapie* Rb. 6643, 30557 v., Bj. 4, 1126, Vm. 2, 402, 36, Mart. 1, 16, Sp. 3^8, 55, 74, Luc. 1739, 1783, La. 4, 7420, *heerscepie* Am. 1, 4598, Rb. 27419, 30557, 30652, *boetscapen* Vm. 2, 406, 33; 2, 241; La. 2, 2134, *boetscepen* Vm. 2, 433, Sp. 2^1, 15, 23, Rb. 21092, Sp. 3^5, 20, 22, enz.; overeenkomende met *heerscape*, *heerscepe*, *boetscape*, *boetscepe* (vgl. op de a. pll.);

de derivata *sceppelken* Wr. 1, 471, *god(de)lijc* p., *goddinne* Esop. 60, 2, Cass. 1374, Bl. 3173, Ro. 5684, 7771, Rb. 2313, 2556, 2773, 3855, 12004, Nb. 3, 1202 v., enz., *bepect(e)* (partic.) Rb. 3468 v., Sp. 2^7, 6, 97, *verslappen* Lutg. 1, 193, naast *scepelken*, *godelijc* Ovl. G. 3, 132, 130, Bl. 744, Ve. 4, 58, Gd. 8, 3 en 6 en 14; 22, 4; Fr. 3138, Edew. 1671, *godinne* p., *bepeken* Sp. 2^7, 6, 69, *bepeket*, *bepeect* Rb. 3468, Br. 1003, *verslapen* Nb. 5, 1082 (vgl. de bovengenoemde Ogerm. vormen, alsmede Os. *god*, *godes*, enz., Ohd. *slaff*, met *ff* = oorspr. *p*).

Op overeenkomstige wijze had zich ook *totte*, o. a. Al. 2, 39, en *tot*, b.v. La. p., Bj. p., Hl. p., Rein. 2, 1710, 2818, 3305, Sp. 2^1, 47, 19, Bm. 6, 308, Sto. 4, 954; 5, 119, enz., gevormd uit het oorspronkelijke *tote* (uit *tô* + *te*, gelijk 't Ohd. *zuoza*, uit *zuo* + *za*), nam. onder den invloed van *tot*, in *tottien*, *tottier*, *totten*, *totter*, enz., uit *tote* + *dien*, *tote*

+ *dier*, enz., waar na de syncope der onduidel. *e* en 't samenvallen en assimileeren der beide dentalen (vgl. § 84 en 126 *u**), een verkorting der oorspronk. *ô* haast een vanzelfsheid was (vgl. § 5).

De 3de pers. enk. en de 2de mv. van het praes. indic., het praeterit. en het part. perf. van het gebruikelijke *vaten* (Ohd. *fazôn*) moesten, de in § 4 *b* en 205 vermelde neiging volgende, *hi*, *ghi vat*, *vatte*, *ghevat* luiden (uit *hi*, *ghi vatet*, *vatede*, *ghevatet*, oorspr. **fatôd*, *fatôda*, *gifatôt*). Vandaar dat zich met verkeerde analogie naar deze vormen een nieuw praesens *vatten* heeft kunnen ontwikkelen [1]), dat we hoogst waarschijnlijk reeds aantreffen in „opdat hi u niet en *vat*", Rein. 2, 6823, met een als conjunct. gebezigden vorm des indicatiefs.

§ **118**. In vreemde woorden werd achter de met een zwak accent uitgesproken voc. somwijlen een dubbele consonant geschreven; b.v. in *appostel* Ovlg. 452, 36, *mettalijn* Sp. 1^5, 26, 5; 3^8, 21, 30; 4^2, 80, 45, *mettale* Sp. 3^2, 11, 61, *cappelle* Bj. 7, 17734, Mlp. 2, 2676, Rkr. 3557, Urb. 1, 229, Segh. 6517, Limb. 1, 361, 383, 395, *cappittel* Ref. 29, *cappellaen* Bra. 955, 1026, 1031, 1176, Rein. 2, 151, 4701, Sto. 8, 510, Nd. 2588, 2634, Vm. 2, 362, D. W. 7, 32, *capproen* Rein. 1, 944, Dram. P. 291, 10, Chr. 824, Bj. I, bl. 589, var. vs. 17, *cappoen* Rein. 1, 1531, 1696; 2, 1567, 1716; Segh. 3152, *manniere* Bj. 6, 9040, *pappier* Ovlg. 341, 778, *collomme* Ovlg. 304, 2085, *coppie* Ovlg. 305, 2117; 268, 1048; O. K. v. Dordr. 1, 307, *oppinioen* Rkr. 10027, 10491, 10493. Blijkbaar vernam men hier in de Fransche uitspraak een klank, welke eenige overeenkomst had met den Mnl. onzuiveren klinker en dien men als zoodanig op de genoemde wijze trachtte voor te stellen.

§ **119**. Een enkele conson., in plaats van de normale geminata, vindt men:

in *penegh*, *peneghe* Vm. 1, 291; 2, 356 en 2, 367 (4 m.); Fr. 3520, 3597, Rb. 13392 v., 21215, 24975, 25149, 25848 v., 26215 v., Sp. 4^2, 16, 11, *sceleghe* Sp. 3^1, 43, 8; 4^3, 23, 45; Vm. 2, 367, voortbrengselen der vermenging van *peengh(e)*, *sceelgh(e)* en *pennegh(e)*, *scellegh(e)* (z. § 8 *c* en *d*, en § 129 *l*); en in *pening* Flov. 250, Rkr. 2945, onder den invloed van *peengh*, v. en n. *penning;*

in *canic*, *wi*, *si conen*, *cuenen*, *gi conet*, *du caens*, *du cones*, *coens*, *cuens* (z. § 2, opm. 2, § 222 *c* en 223, opm. 4), vormen, die vermoedelijk als navolgingen zijn te beschouwen van *gi coent*, *gi cuent*, *cuendy* (met *o(e)* en *ue*, uit *ò* en *ù* = een onzuivere *ö*, z. § 8, opm. 3, en § 51, opm.), en *ic*, *hi caent* (z. § 8, opm. 3), waarin de oorspronkelijke door *t* of *d* gevolgde *nn* het voorkomen had gekregen van een enkele *n*.

---

[1]) Hiermede vervalt de in § 37 der *Vondel-gr.* omtrent dezen vorm geopperde meening.

DE METATHESIS.

§ **120**. Woorden, met een syllabe, die oorspronkelijk uit *r* + *korte voc.* + *dentaal* bestond, hadden in 't Mnl. bijna regelmatig hun *r* achter dien klinker verplaatst; vgl. *bernen*, *bersten*, *berste* (*barste*, *borste*), gebrek, *bert* (*bart*, *bort*, vgl. § 13 en 35 en opm. 1), plank, *born(e)*, water, o. a. La. 2, 1254, Tor. 2918, Mor. 2698, Sp. 3[7], 35, 8, W. 3553, 3556 (ook *barn*, *bern*, z. § 15 en 23 A), *borst* (*barst*, *berst*, vgl. § 15 en 23 A, opm. 3), lichaamsdeel, *borstel* (*burstel*, *buerstel* en *berstel*, vgl. § 23 A, opm. 3, 36 *a* en 51), *derde*, *derscen*, *Kerst* (*darde*, *dorde*, *darscen*, *dorscen*, *Karst*, *Kerst*, z. § 13 en 35), *perse* (*porse*, z. § 35), gedrang, o. a. Tor. 584, 2776, Mor. 1367, W. 2449, 9804, 10649, Ferg. 4110, Sto. 4, 33; 9, 67, *perseme*, woeker, o. a. Lsp. 3, 16, 54; 25, 104; 26 87; Ro. 12646 (vanwaar *persemen*, woekeren, *persemier*, woekeraar, Dd. 2, 861, Ro. 181, Mart. 1, 485, Lsp. 3, 4, 177, enz.), *sperte*, uit *sporte* (z. § 23 A, opm. 3), *torten*, weerstreven, Lsp. 2, 45, 47, *verste* (*vorste*, *vurste*, *vuerste*, z. § 35, 40 en 51, opm.), uitstel, *versten* (*vorsten*, *vursten*, *vuersten*, z. § 35, 40 en 51, opm.), uitstellen, *vorst* (*varst* en *verst*, vgl. § 15 en 23 A), koude, *vorsc*, *worstelen* (*werstelen*, z. § 23 A), pass., in plaats van het niet meer gebruikelijke *brennen*, *bresten*, *bret*, *bronne*, *brost*, enz. (Got. *brinnan*, Os. *brestan*, Ohd. *bresta*, Ohd. *bret*, *brunno*, *brust*, Ags. *brystl*, Os. *thriddio*, Ohd. *dreskan*, *Krist*, Ofra. *presse*, Ondfr. *prisma*, Ohd. *sprozzo*, Mhd. *tratzen*, Os. *frist*, *frost*, Ohd. *frosc*, Ags. *wrästlian*, luctari (althans volgens BOSW.);

en *arste*, *erste* Fr. 10158, The. 444, Am. 2, 4929, Nb. 2, 554, W. 10286, *ersten* Luc. 2954, 5527, n. het veel gebruikelijker *raste*, *reste*, *resten* (Os. *rasta*, *resta*, *restian*); *gars*, *gers*, *geers*, o. a. Rb. 3991, 16470, 22119, Sp. 1[5], 35, 49, Fr. 8780, La. 2, 28796, 32963, W. 10520, Ro. 691, Nb. 2, 426, Mor. 2391, 2758, n. *gras* p. (Os. *gras*); *kersp*, gekruld, o. a. Nb. 9, 415, Ro. 515, 712, 805, Tro. 1827, La. 2, 5086, 11938, W. 1409, n. *kresp* Taalb. 2, 163, vs. 79 (Lat. *crispus*); *Kerstoffel* Chr. 382, 365, Sp. 3[6], 9, 11, n. het gewone *Kristoffel*; *kerstael*, *karstael*, o. a. Rb. 169, Sp. 1[1], 21, 67; 1[4], 40, 56; 3[5], 26, 37; Bl. 900, 2392, 2418, 3397, Ro. 103, Nb. 5, 661, n. *kristael* Sp. 1[1], 24, 31, enz. (Lat. *crystallus*); *ors* p., n. het uiterst zeldzame *ros* Flandr. 1, 994; 3, 92 (Os. *hros*); *cypers* Bvh. 742 v., n. *cypres*, *cipres* Bvh. 742, Bl. 1958, Rb. 26462 (Lat. *cypressus*); *versch*, *varsch*, o. a. Nb. 9, 559 v., D. B. Jud. c. 6, n. *frisch*, *vrisch*, *fresch* p. (Ohd. *frisc*). *Verbran* Bra. 1271 (in rijm), moet in dit uit het Mhd. vertaalde gedicht als Germanisme gelden tegenover het regelmatige Dietsche *(ver)barn*.

Alleen vóór *nd*, *nt*, had de omzetting niet plaats; voor *brant* (Ohd. *brant*), *rant* (Ohd. *rant*), *rent*, *runt* (Ohd. *hrind*), *ommetrent* (vgl. het Ofri. *trind umbe*), *prenden*, grijpen (uit het Ofra. *prendre*), ontmoet men geen *barnt*, *arnt*, *ernt*, *ommeternt*, *pernden*. De eenige uitzondering *bernde*, *bornde*, *ghebernt*, *gheboernt*, is te begrijpen uit den invloed van *bernen*.

Opmerk. Aan *torsen*, *tursen*, de bagage pakken, W. 9057, Hl. 80, 164, Be. 185, La. 2, 32245, Ferg. 53, Grb. 2, 444, 728, nevens *trossen*, m. gel. bet., Rein. 2, 3812, ligt de dubbele Ofra. vorm *torser* en *trosser* (Nfr. *trousser*) ten grondslag; vgl. DE VRIES in den *Taalg.* 9, 170 vlgg.

§ **121**. Waar op de *oorspr. korte voc. in dezelfde lettergreep* geen dentaal volgde, stonden beide vormen, die met en die zonder metathesis, nevens elkaar; zoo b.v. *terden*, *tart*, *torden*, *ghetorden*, p. (vgl. § 161 *b*), n. *treden*, *trat*, *traden*, *ghetreden*, *verde*, p., n. *vrede*, *scerde*, *scarde* Lsp. 2, 47, 78, Ferg. 2280, 3527, 3544, W. 9824, enz., n. *screde* p.; *gherne*, *gorne* (vgl. § 23 A en 35), baardhaar, W. 10141, Hl. 65, 36, n. *granen*, o. a. Ro. 763, La. 2, 36969, *gharnaet*, *ghernaet* (vgl. § 23 A), o. a. Nb. 9, 536, Bl. 2570, Rb. 4863, 11535, HdH. 1121, W. 3490, n. het gewone *granaet* (vgl. Ondfr. *tredan*, Os. *friđu*, Ohd. *scrit*, Mhd. *gran(e)*, Lat. *granatum*); *vorsen*, *vervorsen*, als praet. pl. en part., n. *vrosen*, *vervrosen* (z. ben. § 169); *storte*, *sterte*, keel (z. § 23 A), n. *strote*, *stroot*, D. B. Lev. c. 1, Rein. 2, 5856, pr. 41* (Mndd. *strote*, *strate*).

§ **122**. Voorbeelden van omzetting der *r* + onduid. voc. tot *er* (*ar*) leveren *aterment*, inkt, Ro. 12967, Nb. 5, 1043, Ferg. 1755, *kervetse*, *carvitse*, kreeft, Nb. 2, 3822 en v., Rb. 18585, Sp. 1^3, 31, 37, *perlaet* Rb. 25671, *Bertaengen* p., *pelghermasie* Gd. 115, 1, n. *atrement* p., *krevetse*, *kreveetse*, o. a. Sp. 1^5, 10, 100, Nb. 2, 3822 v., Keukenb. 2, *prelaet*, *Bretaengen*, *pelgremagie* p.

§ **123**. In de letterverbindingen *archt*, *ercht*, *orcht* of *urcht*, *orft* of *urft*, werd de liquida bij voorkeur naar voren verplaatst; getuige: *-brecht*, als samenstellend element van eigennamen, gelijk *Dagobrecht*, *Hubrecht*, *Edelbrecht*, *Gyldebrecht*, *Godebrecht*, *Hildebrecht*, *Segebrecht*, enz., en *vrucht*, vrees, *vruchten*, vreezen, p., in pl. v. een reeds ongebruikelijk *-bercht* (Os. Ohd. *berht*, *beraht*, schitterend), *vurcht*, *vurchten* (vgl. Ohd. *forahta*, *forhtian*); *wrachte*, *ghewracht*, *wrochte*, *ghewrocht* (vgl. § 34 *b*), de gewone verbogen vormen van *wercken*, naast een nog zelden (alleen in de oostel. dialecten) aangetroffen *warchte*, *ghewarcht* LvJ. bl. 45, 52, 69, 71, 84, 170, 171, 210, 244; *nootdroft* Mat. 69, 70, enz., n. *nootdorft(e)* p. Voor de wisselvormen *-bert*, *nootdorte*, *nootdorst(e)*, zie ben. § 129 *c* en *d*, en 98 C.

Opmerk. Bij de onbekendheid der etymologie van 't woord is het niet

uit te maken of *Sporkelle*, *Sporkille*, Februari, o. a. Sp. 3^8, 71, 49, Nhl. 1159, Rb. 6339, 14439, dan wel *Sprokille* Bj. 6, 19389, de oorspronk. vorm is.

§ **124**. Metathesis der *l* vertoont *naelde*, o. a. Mart. 1, 900, Rb. 24418, voor *nadele* (Os. *nâdla*). In *knippeles* Lkrb. 71 en 103, *snoyelis* Ps. 205 v., *raeles* (uit *raedles*, vgl. ben § 126 *l*) D. W. 6, 204, Dbvt. en Ot. 99 v., 100 r., GR. 181 v., 182 r., 215 r., *sageles* Dcr. 72 r., en *decseles* Smz. 29 v., voor *knipsel*, *snoeisel*, *raedsel*, *saegsel*, *decsel*, nemen we een omzetting waar, waardoor zich ook vormen uit het jongere Hollandsch kenmerken, als b.v. *hengeles*, *stremmeles*, *sagelis* Waren. 125, Sp. Brab. 1727, HUYG. Zedepr., Een boer, 104, JAN VOS, Ged. 2, 254, voor *hengsel*, enz. [1]).

DE ASSIMILATIE.

§ **125**. Gedeeltelijke assimilatie, d. i. overgang der consonant van de eene klasse naar de andere, neemt men waar in:

(be)dorste, *noot(d)orst*, enz., *dost*, v. en n. *(be)dorfte*, *nootdurft*, enz., *doft* (z. bov. § 98 D);

boenghaert HdH. K. 1504, La. 2, 977, 999, 4408, 4494, 7607, 13948, 13984, Vm. 2, 368, enz., *bonghaert* Bl. 2796 (vgl. § 5), en *darengerde* Bl. 1517, voor *boemghaert* p., *daremgerde*, buikriem, Ve. 2, 16 (uit *darem*, voor *darm*, en *gerde*, band; z. § 82 *b* en vgl. *daremgare* Tor. 3396, met assimilatie voor *daremgaerde*);

ontrent Enq. p., voor en n. *omtrent;*

ranspoet IV Mart. 830 en 834, Dd. 3, 806, Lsp. 3, 3, 291 v., 536 v., 958, 962; 10, 126, voor *ramspoet*, z. § 129 *m*, uit *rampspoet;*

Imberecht Drie d. here 276, uit *Ingbrecht* (vgl. Ohd. *Ingaperahta*) [2]);

mombore p., *momb(e)re* Ve. 2, 49, Grb. 1, 3304, *mombaer*, voogd, Sto. 4, 7 (vgl. § 15, opm. 1), voor *monboire*, *monboer* Ve. 1, 40, Grb. 1, 3039 v., en *monber* Ve. 1, 41, uit *montbore* Lorr. 2, 2358, Ve. 1, 40, enz., en **montbare* (vgl. ben. § 129 *m*); *wimbraeuwen* Nb. 3, 241 v., voor *winbraeuwen* Ro. 799 v., Nb. 3, 241 v., W. 1408, Bj. 2, 1791, uit *wint-*

---

[1]) Ware het te bewijzen, dat van 't Ohd. *refsjan*, bestraffen, en 't Ondfr. *respian*, m. gel. bet., de eerste vorm de oudste was, dan zou men in 't Mnl. *berispen* een zelfde omzetting mogen erkennen, als in het hedendaagsche *rusp* der volkstaal nevens *rups* wordt aangetroffen. Bij de onzekerheid omtrent de etymologie van ons woord valt in dezen evenwel niets te beslissen.

[2]) De naam *Lombaert* en *Lumbaert* is in het Dietsch waarschijnlijk uit Ofra. bronnen bekend geworden en kan daarom niet als voorbeeld van een Mnl. overgang der *ng* tot *m* gelden.

braeuwen (Ohd. *wintbrâwa*) Sp. 1[7], 12, 41; 1[8], 39, 9; La. 2, 36972, Ferg. 1183, Ovl. G. 2, 61, 47 en 51; *imboedel*, *imboel* O. K. v. Dordr. 2, 11 en 60, Lrb. 199, 227, 232, 272, 305, v. en n. *inboedel*, *inboel* p.; *imboorling* Rb. 32274, *imbijt*, ontbijt, Mspr. bl. 67, *eempaerlike* Lsp. 2, 17, 35, *ompays* Ro. 8827 v., v. en n. *inboorling* p., *inbijt*, *inbit* Ovl. G. 2, 68, 242, Bm. 7, 95, *eenpaerlike*, *onpais* p.; *ombate*, *ombedacht*, *ombedect*, *ombehoersaem*, *ombecant*, *ombekint*, *ombeclaghet*, *ombecoert*, *ombequaeme*, *ombelet*, *omberaden*, *omberecht*, *omberect*, *ombescaven*, *ombesceden*, *ombesceit*, *ombescult*, *ombeslet*, *ombesmit*, *ombetaelt*, *ombewaert*, *omblide*, enz., o. a. Ovl. G. 3, 27, 2238, Sp. 1[8], 71, 15; 1[7], 60, 105; 66, 42; Dd. 3, 1006; 2, 645; Boerden 3, 80, Lsp. 1, 31, 35; 32, 98; 2, 30, 28; 3, 12, 79 v.; Vm. 1, 55, 190, Nb. 3, 544, Rein. J. 17, 1483, 3046, Hl. 36, 98; 45, 18 v.; 87, 15; 97, 291 v.; 5, 72; 56, 140; 2, 102; Praet 4635, Rein. 1, 1657, La. 2, 42701, 43206, 44499, 45354; 3, 15803; Rb. 28312, 34202, 8255, 8319, Mlp. 1, 2684, enz. enz., in pl. v. het gewone *onbate*, *onbedacht*, *onbedect*, *onbehoersaem*, *onbecant*, enz.; *omberen*, *ombaren*, *ombeiden*, *ombiden*, *ombieden*, *ombiten*, *ombinden*, *ombreken*, *omploken*, *ommoten* Sp. 1[8], 37, 32, Rkr. 2745, Rb. 10791, Rein. 1, 127, 135, 2873, 611, 472, 2490, Bl. 2359, N. W. M. v. L. 5, 2de st., bl. 77, Fr. 360, 2634, 5973, 6453, Sto. 2, 133; 7, 411; Patr. Vag. 424, Ve. 4, 64; 8, 24; Hl. 32, 281, W. 1425, enz., voor *onberen*, *onbeiden*, *onbiden*, enz., uit *ontberen*, *ontbeiden*, *ontbiden*, enz., z. ben. § 129 *n*.

Over de gedeeltelijke assimilatie, bestaande in de verscherping eens medeklinkers onder invloed eener onmiddellijk voorafgaande of volgende scherpe consonant, z. bov. § 105—108. Ook de vormen, in § 109 besproken, zijn de produkten van een soortgelijke ontwikkeling.

§ **126**. Bij de beschouwing der gevallen van volkomen assimilatie houde men in 't oog: 1° dat de Dietscher ter voorstelling van den uit dit proces voortgekomen dubbele conson. zich van het dubbele letterteeken bediende achter een onzuiveren klinker (behalve bij de voorstelling van een dubbele scherpe gutturale spirans, die in den regel met *ch*, zelden met *chg*, *gch* of *chch* werd gespeld), maar *gewoonlijk* het enkele letterteeken bezigde achter een anderen medeklinker, een zuivere of een onduidelijke vocaal, waar die geminata als zoodanig in de uitspraak niet of nauwlijks waarneembaar was; en 2° dat de geässimileerde medeklinkers, wanneer ze tot een zelfde syllabe behoorden, tot een *enkelen* moesten samensmelten. In verband daarmede vergelijke men:

a. de *mm*, uit *mn* of *nm*, in: *stemme*, voor het niet meer gebruikelijke *stemne* (Ohd. *stimna*, Os. *stemna*); *te swimme* Nb. 5, 129, voor *te swimne* (vgl. ben. § 215 *c*); *volcomme*, voor *volcomm(e)ne* (z. § 299, opm. *d*); *columme* Lsp. 2, 51, 115 en 121, Segh. 5862, enz., v. *columne*, *calumne* (vgl. ook

columpne, *calumpne*, behandeld in § 134 *c*); *ommacht*, *ommare*, *ommate*, *omminne*, *ommoghenlijc*, enz., Rein. 1, 1299, 3241, 3245, Sp. 1[1], 49, 12, Rb. 24424, 29632, 29954, Bm. 10, 58, 10, Bj. 2, 2064, 2313, Ro. 331, 3166, HdH. 1522, Heelu 260, enz., v. en n. *onmacht*, *onmare*, enz. p.; *hedemeer*, vandaag, Vdl. 3415, v. en n. *hedenmeer* Ferg. 2018, 2170, 4590, 4624, La. 2, 7043, enz.;

b. de *mm*, uit *mb*, in: *ammet*, *ammer*, uit *ambet*, *amber*, z. *Mnl. Wb.* i. vocc.; *emer*, *eymer* Bm. 4, 260, Cor. v. Antw. 21, Urb. 1, 292, 339, 340, enz., *emmer* Rein. 2, 6417, Urb. 1, 339 en 340 (met *è*, uit *ê*, vgl. § 5), *cam* (vanwaar *kammen*, *kemmen*, *kimmen*, z. § 20 *a* en 26 *c*), *clemmen* p., *wamme*, buik, Nb. 2, 3955; 3, 2692, uit het niet meer gebruikelijk *eember* (z. § 5), *camb* (Ags. *camb*), *kemben* (Ondfr. *cemban*), *clemben* (Ohd. *climban*), *wambe* (Got. Ohd. *wamba*); *dom*, *domme* p., *crom*, *cromme* p., *commer*, bezwaar, last, z. oud. *Wb.* i. v., *ontcommeren*, ontlasten, La. 1, 12186, Ve 1, 21, Limb. 1, 1252, Lorr. 2, 3959, enz., *lam* (subst.), in den plur. *lammer*, p., *omme* en *om*, als praepositie, p., *timmeren*, *temmeren*, *temmerman* p., *tomme* Limb. 10, 960, Sp. 4[2], 30, 83, Lsp. 2, 36, 930, Vm. 1, 57, 241, La. 3, 1654, 1687, 1745, Bj. 4, 1102, Rb. 20047, v. en n. *domp* (eig. *domb*, Got. *dumbs*, Ags. *dumb*) Sp. 1[3], 45, 46; 1[8], 48, 27; 67, 27; Bm. 6, 189, 125; 6, 209, 729; Tro. 367 v., enz. (ook in *dompheit* W. 2423, Ovl. 1, 115, 173, Tor. 2463, Mor. 1389, La. 3, 19002, Rb. 81, 31115, Sp. 3[5], 11, 56, Ro. 3082, 3153, en *domp(e)lijc*, met verscherpte *b*, z. § 109), *cromp*, verbog. *crombe* Vdl. 686, 844, Mor. 1076 (Ohd. *chrump*, Ags. Os. *crumb*), *comber*, last, *combren*, bezwaren, *ontcomberen*, ontlasten, Mor. 3219, Ro. 8399, Bm. 3, 207 (vgl. Mhd. *kumber*), *lamb*, *lamp*, *lambere* La. 3, 14808, Vdl. 2351, 3057, 3166, LvJ. 26 (Got. Ohd. Os. *lamb*), *ombe* pass. (Ohd. Os. *umbi*), *timberman* La. 3, 8623, 8710, *timberbiel* La. 2, 38386 (vgl. Os. *timbron*, Ofri. *timbria*), *tombe* p. (Ofra. *tombe*) [1]);

c. de *mm*, uit *md*, *dm* en *tm*, in: *vervremen* Ovlg. 289, 1651, *vremicheit* Mlp. 1, 1643, v. *vervreemden*, *vreemdicheit; beemen* Cb. 123 v., voor *beemden; vlieme* Grb. 2, 601, uit *vlied(e)me* (Ohd. *fliodema*); *omoet*, *omoede*, *omoedelike*, *omoedeghen* Fr. 283, 3142, Rb. 7847, 10124, 24008, 31807, W. 3351, 3711, 4020, Vdl. 908, 1211, Cass. 953, Sp. 3[4], 3, 39, Bm. 3, 281, Dml. 3, 125, 107, enz. enz., v. en n. *ootmoet*, *oetmoede*, enz., p.; *boom*, z. *Mnl. Wb.*, v. en n. *bodem; amman*, z. ibid., v. en n. *amtman; homan*, hoofdman, Urb. 1, 85, 86, 87, 268, 345, v. *hoetman*,

---

1) Of *stom*, *stomme*, op een grondvorm met *b* berust, dien we als *stomp* in LvJ., 4 en 66, en als *stombe* in La. 2, 41176, 41570, aantreffen, mag worden betwijfeld; in een dialect toch, waar de assimilatie van *mb* tot *mm* onbekend was, in 't Ohd., vinden we een vorm *stum*, *stummer*, die evengoed aan dat *stom* ten grondslag kan hebben gelegen.

uit *hooftman* (vgl. § 129 *c*); *niemere*, *nimmere*, *nemmere*, *nemmee(r)*, passim, = „niet (pronom.) meer", „niet verder, langer, niet (adverb.) meer", b.v. Nb. 5, 361, Lsp. 2, 21, 80; 3, 13, 24; Sp. 3[5], 51, 92, Tor. 2820, enz. enz., uit *niet* + *meere*, *mee(r)*; ook in *naem* Cl. 137, voor *(n)adem* (vgl. § 132);

d. de *mm*, uit *pm*, *fm* en *lm*, in: *coman* p., v. en n. *coopman; stiemoeder* Sp. 2[3], 5, 17; 4[2], 15, 67; 23, 67; 86, 38; La. 4, 12037, W. 8498, uit een verloren *stiepmoeder* (vgl. Ags. *steópmôder*); *gemmi* Dd. 2, 2359 v.; 3, 433 v., voor *gef mi; Bamisse*, *Bamesse* Nhl. 1121, Vm. 2, 245, 368 en 369; 4, 361; Ve. 6, 21, O. K. v. Dordr. 1, 235, 253, 286, 294, enz., Lkrb. 246, Vl. 1, 200, v. en n. *Baefmesse* Rokr. 42, 123, ZVl. Bijdr. 4, 67; *Willem* p., uit *Wilhelm* (Ohd. *Wilihelm;* z. o. ben. *m**);

e. de *mm*, uit *wm*, in: *emmer*, *immer*, *nemmer*, *nimmer*, uit een vroeger *êw* (Got. *aiw*), ooit, *nêw* (Got. *ni aiw*), nooit, dat zijn *w* nog niet tot *o* of *ŭ* had gevocaliseerd (vgl. § 102, opm. 3), en *mêr*, voortaan (z. voor de verkorting der voc. § 5, en vgl. in 't Ofri. *(n)ammer*, *(n)emmer*, alsmede *ammon*, *nammon*, *emmon*, *nemmon*, desgelijks uit *(n)âw*, *(n)êw*, voor *(n)aiw*, en *man*);

f. de *nn*, uit *nd* (*nt*) en *dn*, *tn*, in: het suffix van den 3[den] pers. plur. praesentis indicativi *-en*, voor een ouder *-ent* (z. § 183); *Lonnen* Ferg. 3259, Sp. 3[7], 11, 66; 12, 69; 3[8], 21, 32; 4[2], 17, 47; 48, 32; 84, 21; 3[5], 14, 81; Rein. 1, 2440, *(in)gesinne*, gevolg, huisgezin, Bj. 6, 7862, 8909, Rkr. 6304, Dkrb. 191, O. K. v. Dordr. 1, 12, 14, 65, enz., *scennesse* La. 2, 4096, Teest. 560, Mlp. 4, 500, 544, 2013, enz., *verstannesse*, *(op)verstannesse* Praet 757, 769, 832, Lsp. 1, 48, 115 v.; 2, 36, 2016; 41, 76 v.; Bm. 3, 235; 10, 267, 286; Ybl. 3366, LvJ. 95, 173, Bj. 6, 190, enz., *verstennisse*, z. § 20 *a*, *geboernisse* Sto. 1, 59 en 187, Sp. 3[5], 20, Bj. 6. 9195, Fr. 5659, 7901, 7975, Am. 1, 4020, 4161, 4189, *vonnesse* p., *vinne*, pion in 't schaakspel, La. 2, 18476, 18482, v. en n. *Londen* p., *(in)gesinde* (Ohd. *gisindi*) Rein. 1, 1399, Sp. 1[7], 65, 140, Sto. 3, 221; 8, 818; Limb. 2, 304; 4, 291, 1923; 5, 815; Stemm. 25, Urb. 1, 179 en 240, enz. enz., *scend(e)nesse* p., *verstantnesse*, *(op)verstandenisse* Cass. 1793, Lsp. 1, 48, 115, La. 2, 7235, Taalb. 2, 166, vs. 138, Stemm. 74 en 175, enz., *gebort(e)nesse* Bj. 6, 5349, 8377, enz., *vontnesse* (Ohd. *funtnussi*) Ro. 5385, 5407, 5434, Cass. 146, 482, enz., *vinde*, *vende* (Ohd. *fendo*) Cass. 1755, 1757, 1807, La. 2, 18414, 18416, 18479; 3, 17069; Bl. 2744, enz.; *minnacht* W. 893, Rb. 25732, 25734 v., Sp. 2[6], 63, 31, Fr. 1615, 8630, La. 2, 35641, Luc. 1612, 1942, enz., v. en n. *midnacht* La. 3, 3759, Rb. 25734 v., Sp. 3[8], 27, 9; 4[2], 74, 67, enz.; *nien(e)*, *dan*, *dans*, *din*, *dins*, *hen*, *hens*, passim, voor *niet ne*, *dat ne*, *dat ne es*, *dit ne*, *dit ne es*, *het ne*, *het ne es; verlaenesse*, vergiffenis, Rein. 1, 2053, Bed. d. M.

134, Fr. 1239, *verranesse* Dd. 2, 2897, Rein. 1, 2235, La. 4, 3426, 3596, 7902, Ybl. 427, Rb. 32483 v., Limb. 8, 353, enz., *verwanesse*, excommunicatie, Rkr. 90 en 527, *bedienisse* Jan Yp. 42 (gecit. in 't *Mnl. Wb.*), Mat. 6, v. en n. *verlaet(e)nesse* LvJ. 210, Bj. 6, 2453, enz., *verraetnesse*, *verradenesse* Ve. 2, 13; 5, 52; Rein. 1, 2227, Rb. 32483, Parth. 7876, La. 2, 7236, 31847, Ro. 7379, enz., *verwatenesse* Bm. 6, 61, alle met een oorspr. *â* (van een Ogerm. *lâtan*, *râdan*, *wâtan*, vgl. ben. § 179), *bedietnesse*, *bediedenesse*, z. *Mnl. Wb.* i. v.; zelden in *vinnen* Plag. 1506, *dinne*, het einde, Vm. 2, 380, 58, *ontwinnen* Grb. 1, 5137, *onderwinnen* Dr. dage here 15 en 18, *ontwonnen* Bj. 3, 1181 v., *gehinnert* Rokr. 28, *wennen* Vm. 2, 189, 382, Dml. 3, 180, 96, *scennen* Mlp. 2, 1719 v., 3340, 3437, v. en n. het gewone *vinden*, *dinde* (*d*, uit *t*, + *inde*, vgl. § 111), *ontwinden*, *ontwonden*, *gehindert*, *wenden*, *scenden;* ook in *versmaen* Gd. 60, 10, *verlaen* D. W. 4, 49, v. *versmaden*, *verladen;*

g. de *nn*, uit *nw*, in *zenen* Sp. 4², 59, 74, Rein. 2, 2877, Mat. 97, D.W. 6, 204, ms. f. 75 r., ms. g. 129 v., 130 r. (Ohd. *senwa*), naast het meer gewone *zenuwe* (vgl. § 41);

h. de *nn*, uit *mn*, in *genannin* Limb. 1, 692, te vergel. met het Ohd. *ginamno*, naamgenoot, en *nande*, *genant* (z. § 201), uit **namnda*, **ginamnd*, van een verb., dat we in het Got. als *namnjan*, in het Os. als *nemnian* aantreffen;

i. de *nn*, uit *kn*, in het bekende *inne*, *in* of *en*, voor *ic ne;*

k. de *ll*, uit *ln* en *nl*, in: *elle* Ferg. 1839, Teest. 2695, Rb. 4811, Sp. 4¹, 21, 56, enz., v. en n. *(h)elne* (Ohd. *elna*) Nb. 4, 483 en 505, W. 10724, Urb. 1, 19, Rb. 4809; *te velle* La. 4, 7660, 11844, Mor. 456, 1290, voor en n. *te velne* (vgl. § 215 *c*); *vervalle*, in pl. v. *vervalne* (z. § 299, opm. *d*); zelden in *ic salle* Mor. 1850, La. 3, 15683, *hi bevalle* Tor. 509, *ghesellede* Sp. 2, pag. 29, var. v. 36, v. en n. *ic salne*, *hi bevalne* (*sal*, *beval* + pron. *ne*), *ghesel(le)nede*, gezellin, Rkr. 10349, Sp. 1⁶, 31, 35, Passieb. 29; voorts in *spille* Rein. 1, 832, Fr. 10053, enz., uit het niet meer gebruikelijke *spinle* (Ohd. *spinnila*, doch ook reeds *spilla*); *mallijc*, *malk*, elk, p., *pijllic*, *pilijc*, *pilec*, *pileec* Parth. 6927, Flandr. 1, 342, Rkr. 1532, Limb. 4, 110, Bj. 5, 438, enz., *scolaken*, tafellaken, W. 3129, 6120, Parth. 624, Flandr. 1, 356, Al. 10, 789 (waar *scoetlaken* gewis als *scoellaken* is te lezen), *lilaken*, linnen, Al. 10, 790, *ballinc*, z. *Mnl. Wb.* i. v., v. en n. *manlijc* (Ohd. *mannolîh*) La. 3, 9520; 4, 3255; Ovl. G. 2, 114, 29; 1, 16, 1339; 25, 2104; 45, 238; W. 8053, Mor. 492, 494, 658, Tor. 1159, 1473, Vdl. 46, 2826, 4113, enz., *scoenlaken* Bl. 1918, La. 3, 14631, *lijn-*, *linlaken* Ferg. 950, Rb. 26118, Parth. 647, Tro. 584 v., Rkr. 4088, *ban(ne)linc*, z. *Mnl. Wb.; elf*, p., uit een niet meer gebruikelijk *ênlef* (Ohd. *einlif*, vgl. § 5); zelden in *ollede*, verdriet, Sp. 2, Inl. vs. 14, voor het

gewone *onlede;* doch vaak in *logelike* Ro. 8795, La. 3, 18753, Sp. 2[1], 88, 42; 2[6], 68, 94, *weselijc* HdH. K. 349, D. W. 6, 201, Mlp. 1, 1874, *verbolgelijk* La 3, 19000, 41050, Sp. 2[1], 12, 96, W. 7306, Parth. 5926, Ro. 11514 v., *degelijc*, flink, dapper, Limb. 12, 180, 588, 602; 3, 334; La. 3, 21317, *eyghelijc* Stemm. 178, *volcomelijk* Bed. d. M. 1076, 1118, Mlp. 1, 665 en 2685, Bj. 6, 2110, 3655, Lutg. 3, 484 en 497, Limb. 1, 6 en 167, Stemm. 89, enz., *behoudelic* p., *bescheydelijc*, *bescheedelijc* Bl. 187, Bj. 6, 2486; 7, 6880, 6890, 14574; Urb. 1, 192 en 293, Lkrb. 51, 110 en 225, Stemm. 159, enz., *opelick* Mlp. 1, 3113, Gew. s. Tr. 15, v. en n. *logenlike*, *wesenlic*, *verbolgenlijk* p., *degenlijc* Al. 6, 838; 7, 1250; Parth. 4258, 4848, 5321, en p. ald., W. 2253, 8232, Floov. 66, 304, 449, enz. (vgl. Ohd. *deganlîhho*), *eighenlijc*, *volcomenlijc*, *behoudenlijc*, *bescheidenlijc*, *openlijc* p.; misschien ook in *tolle* HdH. K. 462, v. *tolne*, *toelne* (Os. *tolna*) W. 1486, 1559, 1577, 1584, 1594, 1597, enz. (ofschoon die vorm evengoed een plur. kan zijn van het mascul. *tol*, Os. *tol*);

l. de *ll*, uit *ld* en *dl*, *tl*, in: *spellen* (plur. van *spelde*) Nd. 841, Ovlg. bl. 84, 85 en 86 p., *hellen* p., *tellen*, den telgang gaan, Dml. 3, 117, 81, Bl. 3192, W. 10051, Grb. 1, 2020, Lorr. 5, 311, Al. 10, 1162, *pael(l)inc* Nb. 5, 58 v., 71 v. en 167 v.; 6, 143 v.; O. K. v. Dordr. 1, 268, v. en n. *spelden* (vgl. Nfr. *spjeald*, waarmede waarschijnlijk verwant is het Os. *spildian*, doodsteken), *helden* (Os. *heldian*) Parth. 6988, Vm. 2, 442, Ferg. 2569, Hl. 60, 38, Lsp. 3, 3, 152; 23, 193, enz., *telden* (Mhd. *zelten*) W. 1516, 1546, 9392, Bl. 1489, 3192, Lorr. 5, 123 en 311, Tor. 3033, La. 2, 2958, 4824; 3, 6294; Parth. 944, 4244, Ve. 3, 44, 32, *paeldinc* Sp. 1[1], 18, 75, Nb. 5, 58, 71 en 167; 6, 143; Cor. v. Antw. 28; *werellijc*, *werelijc* (met enkele spelling der *l*, achter de onduid. voc.), *weerlijc*, *werlijc*, *waerlijc* (met syncope der *e*, z. o. § 12) Sp. 3[4], 40, 3; 3[5], 1, 84; 3[2], 48, 5; 3[5], 43, 12; 4[2], 36, 15; 11, 93; Nb. 2, 22 en v., Rb. 72, Ro. 10417, 10427, Lsp. 2, 44, 505; 48, 624; Lutg. 1, 963 en 965, Teest. 2222, Mel. 2639 v., Sp. 2[4], 41, 8; 2[7], 48, 1; 33, 26; Luc. 2877, Ovl. G. 2, 40, enz., voor en n. *wereltlijc; mogenlijc*, machtig, Ro. 1597, v. *mogend(e)lijc* Sp. 1[7], 34, 5; 3[3], 49, 13; Mart. 3, 96, Wr. 1, 1730; 2, 66; Lsp. 1, 40, 4, enz.; *tilijc*, *tilec* W. 2671, Nb. 12, 944, Ferg. 1377, Rb. 17643, Sp. 2[1], 86, 14, Bl. 3812, Rkr. 4218, La. 4, 371; 2, 1218; Al. 5, 8, enz., *dolaghe*, moeras, D. B. Ysai. c. 2, *Scollant* La. 3, 13378, 13613, 13995, Dkrb. 122, Sp. 4[2], 6, 33; 17, 38; Lsp. 2, 48, 630, *gollichede* Rb. 24262 v., 24678 v., 25668 v., 26546 v., 33715 v., *golichede* Rb. 24262, *goelijc* Parth. 3312, Sp. 2[4], 58, 21; 2[5], 23, 620; W. 9385, Ro. 2477, enz., *bruloft*, *brulocht* p. en, met *ŭ* uit *û* (vgl. § 5), *brulloft*, *brullocht* Tor. 180, 328, 1433, La. 2, 19379; 3, 14090, 18229; Mor. bl. 171, opschr., en 4630, 4650, Gd. 117, 3, *Bellem*, *Belleem* Ybl. 4245,

Rb. 4671 v., 8325, 9414, 10733, 21567, v. en n. *tijtlijc* p., *dootlaghe*, moeras, D. B. Jerem. c. 49, *Scotlant* p., *godlic(hede)*, *godelic(hede)*, z. bov. § 117, *goetlic* Bm. 7, 323, 162 en 182, Sp. 2[5], 23, 614, Al. 3, 363, enz., **bruutloft*, *bru(u)tlocht*, z. Lsp. 2, 5, 101 v., en 't *Mnl. Wb.* i. v., *Betleem; Roelant* p., *mellijc*, klein, Nb. 3, 3352, Segh. 8989, *quaellec* Lsp. 3, 4, 521; 6, 54, *qualijc* p., *leellijc*, *leelijc* Rein. 1, 746; 2, 5172, 6338, 6520, 6533; Lsp. 1, 29, 89; 42, 143; 44, 45; 4, 5, 41, enz., uit een reeds ongebruikelijk *Roedlant* (z. bij EINH. Vita Car. M. 9 *Hruodlandus*), *medlijc* (Ags. *medlîc*), *quaetlec*, *leedlijc;* ook in *boling*, z. *Mnl. Wb.*, v. en n. *bodeling* Ferg. 3945, Ve. 3, 10, 36, Cor. v. Antw. 24, en *buel* Mspr. 53, *(im)boel*, z. *Mnl. Wb.* en O. K. v. Dordr. 2, 11, v. *buedel* (Ohd. *butil*, vgl. § 46), *(im)boedel;* zelden in *ic scelle* Vm. 2, 390, 340, *quijtscellinghe* Gew. s. Tr. 26 en 27, *ic onthiel* Nd. 714, *weellichede* Rein. 2, 3164, *ulede*, begrafenis, Limb. 6, 1478; 8, 999, v. het gewone *ic scelde*, *quijtsceldinghe*, *onthield*, *weeldichede*, *uutlede*, b. v. Limb. 9, 876;

m. de *ll*, uit *gl* en *rl*, in: *mallicht* Bj. 6, 7515, *schielijc* Cl. 131, voor en n. *machlicht(e)*, misschien, o. a. Tor. 1561, Bl. 411, Sp. 1[7], 30, 9, *schierlijc* (van *sciere*);

*m**. de *ll*, uit *lh*, in *Willem* p., uit *Wilhelm* (Ohd. *Wilihelm*, vgl. o. bov. *d*);

n. de *rr*, uit *rn* en *nr*, in: *berren* p., *borre*, water, La. 3, c. 43 opschr., 6480, 17938, 19432, 22136, Lipp. 7, Bild. N. T. en D. V. 1, 190, Vm. 1, 69, 34, v. en n. *ber(re)nen* p. (vgl. § 120), *borne* (Ohd. *brunno*, vgl. § 120); *sterre*, *verre* p., *morren* Ro. 9403, *gnorren* Mlp. 1, 794, uit een niet meer gebruikt *sterne*, *verne*, *mornen*, *gnornen* (Ohd. *sterno*, *ferno*, Os. *mornon*, *gnornon*, doch ook reeds Ohd. *sterro*, *ferro*, Os. *sterro*, *ferran*); *besceren*, bespotten, z. *Mnl. Wb.* i. v., voor *besceernen*, z. t. a. pl.; *te meerre*, *te roere*, *te asselgierre*, *te tornierre* La. 3, 19704, 19804, 13273, 11689, Mor. 32, voor *te meer(e)ne*, *roer(e)ne*, enz. (vgl. § 215 *c*); *te selder* Sp. 3[4], 33, 42, voor *te seldener; yvore*, uit en n. *yvorene* (z. § 299, opm. *d*); *ongebonder* Sp. 4[2], 15, 6, *ongedweger* Rb. 23650 v., *besloter* Rb. 26903, v. en n. het gebruikelijke *ongebondenre*, *ongedwegenre*, *beslotenre;* voorts in den gen. en dat. s. f. en g. pl. *eere*, *ge(e)re* (negat. telw.), *gere* (demonstr.), *mire*, *dire*, *sire*, en *miere*, *diere*, *siere* (vgl. bov. § 74), passim, v. en n. *eenre*, *geenre*, *geenre*, *mijnre*, *dijnre*, *sijnre;* in het vaak gebezigde *merre*, *mer*, voor *men* + *r(e)* (adverb. of pronom.), en *wi*, *si quamer*, *blever*, *werper* en dergel., pass., voor *quamen*, *bleven*, *werpen* + *r(e)* (z. § 213 *e*);

Opmerk. In *benorder*, *besuder*, *bover*, *beneder* (vgl. „*benorder* havene", Sto. 9, 177, „*besuder* Merwede", Sto. 8, 979 en 984, „*bover* port", Rb. 29726 v., „*beneder* stede", Rb. 12049), voor *benorden*, enz. + *der*, kan natuurlijk van geen assimilatie sprake zijn. De vormen zijn eenvoudig

navolgingen aan den eenen kant van *totter*, *uter*, enz. (voor *tote*, *ute* + *der*), aan den anderen van *inder*, *nader*, enz. (d. i. *in*, *na* enz. + *der*).

o. de *rr*, uit *rw* en *wr*, in: *vare*, met apocope *vaer*, kleur, Ovl. G. 3, 124, 51; 127, 241; Vm. 1, 304, 12, Rein. 2, 5402 (Ohd. *farwa*), naast het meer gewone *varuwe* (vgl. § 40); en *ur(r)e*, z. § 332, uit *uwre*, voor *uwer;*

p. de *rr*, uit *sr* en *rs*, in: *derre*, gen. dat. s. f. en gen. pl. (vgl. bov. § 4 *b*), uit *desre*, voor *desere; dorre* (adj.), *dorren*, wagen (*ic dar*, *der*, *daer*, *wi dorren*, enz., z. § 8 *b* en 220), *erre*, vertoornd, *marren*, *merren*, toeven, te vergelijken met het Got. *þaursus*, *daursan*, *airzeis*, *marzjan* (waarnaast alreede in 't Ohd. *durri*, *turran*, *irri*, Os. *durran*, *merrian*);

q. de *rr*, uit *rd* en *dr*, in: *bacwarich*, die aan zijn verplichtingen in rechten niet voldoet, v. en n. *bacwaerdich*, z. *Mnl. Wb.* i. v.; *vierendeel*, Lkrb. 12, 19, enz., D. B. Num. c. 28, enz., v. en n. *vierdendeel*, z. § 135 *b; daremgare* (: *geware*) Tor. 3396, v. en n. *daremgaerde* (vgl. o. § 125 en 129 *h*); *vlerken* W. 3562, Rb. 11490, v. en n. *vlederike* Ferg. 1575, Lsp. 1, 5, 26, Rb. 11490 v., Ovl. G. 2, 54, La. 3, 9127, 9134, 9182; *berf*, nuttig, z. het *Mnl. Wb.*, uit eēn te vermoeden ouder **birf*, voor *bíderve* (vgl. het Ohd. *bíderbi*, waaruit het Nhd. *bieder* is voortgekomen); *vergaren*, *vergeren*, *vergaert*, *vaer*, *verneren*, *cleren*, *cleer*, *weer* O. H. Pass. 95, 291, 385, 509, 615, 529, 510, 620, 745, Gew. s. Tr. 22, Gd. 60, 7 en 8, voor het gewone *vergaderen*, *vergederen*, *vergadert*, *vader*, *vernederen*, *cleederen*, *cleder*, *weder; verneerde* Hl. 89, 87, voor *vernederde; seer* pr. 342, v. *seder*, sedert; *moir* Mat. 51, v. *moeder; aer* O. H. Pass. 396, voor *ader*, uit *ander* (vgl. ben. § 129 *i*); *eyntwer* Hl. 89, 41 v., *enter*, *anter*, *antwer*, z. § 5, 14 en 129 *b*, uit **eyntweder* (vgl. Mhd. *eintweder*), **entweder*, *antweder;* het enclit. gebezigde adverbium *re*, daar, daarheen (uit *der*, voor *daer*, en *dere*, voor *dare*), 'twelk in den regel, met metathesis, als *-er* optrad;

r. de *bb*, uit *db*, *tb*, in: *robaert* Nb. 3, 3260, *hobant* R. v. Mont. 21 en 25, Sp. 3^5, 50, 50, Anz. 4, 202, v. *roodbaert*, *hootbant* (vgl. § 129 *c*); *rabraken* Mat. 198, v. *radebraken; Roebrecht*, *Roebert* Sto. 1, 1154, 1243, 1258, 1281, Urb. 2, 85, 86 en 88, en, met *ò* uit *ô*, *Robbrecht* Esmor p., Sto. p., enz., uit *Roedbrecht* (Ohd. *Hruodperacht*, d. i. schitterende door **hruod*, roem; vgl. § 5); *Rabbout* Sto. 1, 152, 165 en 182 (vgl. Ohd. *Râtbald* en z. § 5, aan 't einde);

s. de *ff*, uit *fh*, in: *gaffi*, *screefi*, *bleefi*, *gaffem*, enz., pass., voor *gaf*, *screef*, *bleef* + *hi*, *gaf* + *hem*, enz.;

t. de *dd*, uit *vd*, *gd* of *ǵd*, in: *hadde*, *gehad* (Os. *hadda*, *gihadd*, voor *havda*, *gihavd*, vgl. § 202); *Maddalene* The. 1195, v. *Magdalene; modi* Nd. 1304, Bm. 7, 318, 14, Limb. 1, 786, 1154, 1176, 1542; 2,

987 en 1096; 7, 754; 10, 651, en nog p. ald., voor *moogdi; dadinge*, geding, verdrag, *dadingen*, een geding voeren, een verdrag sluiten, *dedingen*, z. *Mnl. Wb.* i. v., uit *daghedinc* Rek. v. Zeel. 2, 203, *daghedingen* HdH. K. 293 (vgl. Os. *dagathingi*); *dreidic* Ro. 8666, v. en n. *dreigdic; brindi* R. v. Mont. 1175, 1178, *verworden* Ro. 11509, v. en n. *bringdi*, *verworgden;* (vgl. reeds Os. *ledda*, Hel. C. 4901, voor *legda*);

u. de *tt*, uit *kt*, in: *liteken* Rb. 6350, 7029, 8832, 14514, 21678, 23447, 26914 v., Bj. 2, 3773, Bm. 10, 113, W. 2687, 6487, enz., of met *ì* uit *î* (vgl. § 5) *litteken* Rb. 14514 v., 21678 v., Tor. 3717, W. 6583, enz., v. en n. *lijcteeken* Rb. 6350 v., 7029 v., 8832 v., 9314, 9529, 21678 v., 23447 v., 26914, 29168, 30431, Rein. 1, 2302, W. 6424, La. 3, 20364, 20368, 20380, Sp. 1^5, 31, 37; 3^6, 4, 34, enz.; *meert* Bm. 5, 87; 7, 108; 10, 110, *(h)int* Am. 2, 1518, Sp. 1^7, 90, 21 v., Hl. 76, 293, pr. 327, *sultenich* Mat. 93, 98, 100, 143, 207, *weltijt*, *weeltijt* Rb. 633 v., 4950, 17320, 4407, 9124, 23773, 23776, Nb. 1, 82 v.; 2, 371 v., 377 v., 865 v., Sp. 3^8, 30, 17; 4^2, 77, 4; La. 2, 989, 23209, 23243; 3, 4246, 8876, 15365, Bl. 943, 1001, Parth. 3277, 5408, Mor. 4589, Vdl. 4791, 1792, Fr. 4693, 5583, Limb. 3, 987 en 1000; 8, 1673, v. en n. *merct*, *inct*, *sulctenich*, *welctijt* p.; *punt* Lrb. p., O. K. v. Dordr. 1, 33, 80, 123, Rein. 2, 4743, Segh. 3732, 6957 v., 7016 v., v. *punct* (Lat. *punctum*); *am(m)ict*, mantel, Lsp. 2, 51, 98, Bed. d. M. 161, 173, v. *amict*, z. *Mnl. Wb.;*

*u**. de *tt*, uit *td*, in: *terdendeel*, *terde*, *torp*, *tine*, *tiepe*, *tecsel*, *Teensche*, *teech*, *troge*, *tac*, *toepsel*, *Tordrecht*, *tale*, *tes*, *teser*, *tesen*, *tien*, *tier*, *ten*, en dergel. vormen, passim, voor *t derdendeel*, *t derde*, *t dorp*, *t dine*, *t diepe*, *t decsel*, *t Deensche*, *t deech*, *t droge*, *t dac*, *t doepsel*, *t(e) Dordrecht*, *t(e) dale*, *t(e) des*, enz.; *notorft(ich)*, *noetorstich* Ovl. G. 3, 143, 58, Mel. c. 11 opschr., Sp. d. Volc. (aangeh. bij Oudem.), enz., *totter*, *tottien*, *totten*, *tottier*, *mettien*, *metter*, *uter*, *uutien*, enz., pass., v. en n. *nootdorft(ich)*, *noetdorstich*, *tot der*, *tot dien*, enz., p.; *ontoen*, *ontaen*, *ontecken*, *ontragen*, *ontreigen* Ro. 2810, La. 2, 17502; 3, 14345, 10378, 17381, 17347, 17194, Tor. 937, 325, 2622, Mor. 754, 765, 1721, 3519, 3651, 3801, 4451, Ve. 4, 3, Dd. 2, 1132, enz., voor en n. *ontdoen*, *ontdaen*, *ontdecken*, *ontdragen*, *ontdreigen;*

v. de *tt*, uit *th*, in: *heefti*, *neemti*, *seiti*, enz. enz., voor *heeft hi*, *neemt hi*, *seit hi*, enz.;

w. de *ss*, uit *chs* of *gs*, in: *altoes* p., uit het niet meer gebruikelijke *altoghes* (Ohd. *alzoges*); *crijstu* Ovlg. 510, 517, voor het normale *crijghstu; masschien* Drie d. here 268, LvJ. 99, 161, Limb. 1, 2422, Ro. 12630 v., Bm. 6, 73; 10, 93; Sp. 2^3, 4, 64; 2^4, 41, 34, enz., *maesscap*, *maesscip*, *maescop* Rein. 2, 2127, Mart. 1, 589 v., Mat. 142, Grb. 2, 251 v., 257 v., 1883 v., 4821 v., O. K. v. Dordr. 1, 123, Urb. 1, 388, 389, 394, enz.,

vlus Bm. 1, 32, 193, v. en n. *machschien*, b.v. Limb. 1, 1128; 4, 396; Al. 6, 687, *maechschap* p., *vloechs* (uit *vloges*) Bm. 6, 423 en 425, Ro. 14247; *asse* O. A. v. Bei. 433, *assel(e)*, schouder, Nb. 3, 1652; 12, 379; Limb. 4, 1807, *alsene*, z. *Mnl. Wb.*, *bosse*, *busse*, z. *Mnl. Wb.*, *das*, *decssem*, *drossate*, *los*, subst., *osse*, *Sassen*, *ses*, *vlas*, *vos*, *was*, *wassen*, *wissel*, pass., *vas*, hoofdhaar, Sp. 2^1, 1, 23, te vergelijken met het Ohd. *ahsa*, *ahsala*, *alahsan*, *buhsa*, *dahs*, *truhsâzo*, *luhs*, *Sahson*, *flahs*, *fuhs*, *wahs*, *wahsan*, *wehsal*, *vahs;* over *aues*, uit *a(u)weechs*, z. § 67, opm.;

x. de *ss*, uit *sch* (voor *sk*, vgl. § 98 *E*), een assimilatie, welke in het Mnl. blijkbaar zonder uitzondering aan 't begin eener toonlooze syllabe en aan 't slot der woorden had post gevat, gelijk we mogen opmaken:

1⁰ uit de herhaaldelijk voorkomende spelling met *s*, in pl. v. met *sc* of *sch: vlees* HdH. K. 264, 269, Sp. 3^8, 62, 30; 4^2, 17, 63, *tasse* Sp. 4^2, 45, 111, *mensheit* Lsp. 2, 23, 40 v., *hernas*, *arnas* Sp. 4^3, 11, 86, Tro. 7718, *mossel*, *mussel* D.W. 8, 84, Nb. 3, 3117 v., Urb. 1, 274, *gecrijs* La. 3, 22945, Nb. 3, 2114, *(on)cuus* BvS. 603, Nb. 3, 1818 v., *vals* Nb. 3, 644, La. 3, 13512, *gevalst* Mor. 2089, *ras* Sp. 4^2, 45, 112, Rkr. 4889, 6150, 6332, Mlp. 4, 1830, *hoves* La. 4, 9534, *vrancs*, *Suurs*, *Caldeus*, *Ebreus* Sp. 3^8, 62, 30; 3^1, 35, 17 en 18, *hoofs* Parth. 1973, 3320, *geblussen* Nb. 11, 88, Ro. 14117 v., *ruust* Nb. 2, 2682, *luussen* Ro. K. 1869, *crijst* Nb. 2, 3368, *si visten* Sp. 4^1, 10, 36, *hi eist*, *geheist*, *verheest*, *hi vereeste* La. 3, 17001, 3460, 7062, 7067, Rb. 4977, *wast*, lavate, Nb. 3, 1518, *wensen* Ri. 194, *tussen* Bj. I, bl. 840, enz., voor *vleesch*, *harnasch*, *mosschel* (Ohd. *muscula*), enz., met oorspr. *sk;* (zie ook het standvastige *bisdom*, uit een niet meer aangetroffen *bischdom*, voor *bisscopdom*, nog pass. in 't Mnl., en te vergel. met het Ohd. *biscetuom*, v. en n. *biscoftuom*);

2⁰ uit rijmen, als *rasch* : *was* Rkr. 8862, 9661, *mersc* : *dwers* W. 770, *geruusch* : *huus* Br. 874, *vreęscht* : *meest* Luc. 341, *vissche* : *ghewisse* Br. 299, enz.;

3⁰ uit vormen, als *vreeschelik* Mask. 856, La. 2, 27166, *huysch* O. K. v. Dordr. 1, 297; 2, 93 en 94, *heesc*, raucus, Nb. 8, 605 v., en *haesch*, z. § 16, *husschen* Rein. W. Bijl. 3, 44, *missche* Lsp. 3, 19, 50, D. B. Levit. c. 16, *misschen* Lsp. 3, 18, 23, *wisschel* Mlp. 4, 1830, *herschenen* La. 2, 26750, *vuyscht* Mat. 167, welke identisch zijn met het gewone *vreesselik*, *huus* p., *hees*, z. o. a. Nb. 8, 605, Beest. 37 en 39 (Ondfr. *heis*), *hussen* Vdl. 2162, La. 3, 24927, Luc. 5263, Tor. 1803, *misse*, mest, *missen*, mesten (z. ben. *ij*), *wissel*, wisselachtig, *hersenen*, *vuust*, en wier *sch* ter voorstelling der *s* alleen kon gebezigd worden in een tijd, toen dat teeken in phonetische waarde met de *s* gelijkstond;

ij. de *ss*, uit *ts*, *ds* en *st*, in: *best*, *lest*, p., *leest*, z. § 3, voor een

reeds ongebruikelijk *betst* (Got. *batists*, Os. *betst*), en *letst*, o. a. Fr. 7509, 7541, 7653, 10517, *leetst*, z. § 3, uit **letest* (Ondfr. *letist*, uit **latist*); *selsaen*, *selsen(e)*, *selsien*, zeldzaam, pass., voor *seltsaene* (Ohd. *seltsâni*); *smesse* Br. 115, Ro. 11220, 12735, v. *smidse* (z. KIL.); *sessendeel* Vl. 2, 59, voor *sestendeel*, z. § 135 *b; bliscap*, *blisscap*, *orconscap*, *(ghe)reescap*, *vrienscap*, *vroescap*, *vroesscap*, *werscap*, gezelschap, *voespore*, *insel*, Wr. 1, 2031, Teest. 275, Dd. 1, 125, Lsp. 3, 3, 296; 4, Prol. 20 v., *Insce*, o. a. Cass. 907, 1050, 1103, *lanshere*, *hoefsonde*, *tanswere*, *hoefswere*, *voester*, *lanscep*, *slans*, *des levens gods*, *des vians*, *Robrechs*, *snachs*, *des ghels*, *lichs*, *ghe(h)eerst*, o. a. Parth. 6171, 6479, Bl. 1770, 1865, *die milste*, *vroeste*, *die ouste*, *ongequest*, *wetens*, *kinsch*, *du vins*, *du wors*, *hastu*, *hi grijpse*, *ghi neemse*, *hi doese*, *hi mosse*, *beveelse* en tal van dergelijke vormen, v. en n. *blijtscap*, *orcontscap*, *ghereetscap*, *vrientscap*, *vroetscap*, *wertscap*, *voetspore*, *intsel*, *Intsch* (uit *Indisch*), *lantshere*, *hoeftsonde*, *tantswere*, *hoeftswere*, *voetster*, *lantscep*, *slands*, *des levends gods*, *des viants*, *Robrechts*, *snachts*, *des ghelts*, *lichts*, *ghe(h)eertst*, enz.; *saert* Sp. d. Volc. 164 r., 165 v., 239 v., v. en n. *tsaert*, o. a. Mlp. 2, 1109 (Mhd. *zart*); *sieren*, *sierheit* p., v. *tsieren*, *tsierheit* (Mhd. *zieren*, *zierheit*); *sage*, schavuit, Rein. 1, 395, *versagen* p., voor *tsage*, *(ver)tsagen* (Mhd. *zage*, *zagen*); *sock(i)eren*, schokken, stooten, La. 3, 23712, W. 9803, v. en n. *tsockieren*, *tsockeren* (Ofra. *choquer*); *gansen*, genezen, Ybl. 1073, enz., v. en n. *gantsen* Sp. 2[4], 33, 20 en 73; 47, 56; 51, 24 en 33; 2[5], 22, 82, enz. (vgl. Mhd. *ganz*, gezond); *swijch*, tak, Bl. 967, 2548, Gd. 2, 12, overgenomen uit het Mhd. *zwîg; strueren*, verwoesten, Lorr. 1, 617, Lsp. 1, 19, 16; 2, 48, 284 v., 310 v.; Grb. 2, 742, 753, Ve. 2, 52; 5, 32; 5, 33; Edew. 68, 635, 1198, enz., *storberen*, in de war brengen, Sp. 1[6], 39, 2, *sepline* Ro. 11190, v. en n. het gewone *destrueren*, *destorberen*, *descipline* (natuurlijk na syncope der *e*), *spijt* (vanwaar *spitich*, *spijten*) p., v. en n. *despijt* (Ofra. *despit*); den gen. van het pronom. en het proclitische lidw. *s*, v. en n. *ts*, uit *des* (z. ben. § 350 *d*); *spersen*, *spaersen*, verstrooien, uiteen (doen) spatten, Rb. 3923, 10535, 15943, Sp. 3[6], 21, 47; 2[3], 12, 113; W. 8234, 9231, enz., ontleend aan het Ofra. *disperser; sconfieren*, *scoffieren*, *sconfelture*, *scoffelture*, z. § 129 *h*, opm., overgenomen uit het Ofra. *desconfire*, *desconfiture; Goods* (: *altoes*) Hl. 58, 211 en 212; *intsel* (: *beghinsel*) Lsp. 1, 39, 151 en 152; *sticken* Sp. 1[7], 32, 55; 3[8], 45, 68; Ve. 4, 20, Fr. 8296, Rb. 28075 v., Ro. 13105, 13215, Lrb. 17, *staeden staen* Ro. 10257, *sheeren behoef* Cor. v. Antw. p., *sconincs* (*Arturs*) *hove* La. 2, 11740, Mor. 792, v. en n. *tsticken*, *tstucken* (uit *te st.*) Sp. 3[5], 14, 20; 3[6], 17, 42; Tro. 10523, Ro. 13105 v., 13215 v., Praet 4867, enz., *tstaden staen* (uit het gewone *te st. st.*) Lorr. 1, 31, *tsheeren behoef* p., *tsconincs h.* p.; *kersavont*, *korsavont*, *kersdach*, *kersmisse* Sto.

3, 1538, La. 2, 23039, Bj. 7, 13253, 13940, Vm. 4, 344, Nhl. 68, 97, 125, 349, Cl. 132, v. en n. *kerstavont*, enz., p.; *mes*, *mis(ch)* (vgl. bov. *x* 3⁰), stercus, Ferg. 400, Esop. 1, 1; 44, 18; Plag. 2375, Praet 973, 989, Dml. 3, 220, 5, Salad. 82, Lsp. 1, 23, 89; 3, 19, 50 en v., v. en n. *mest* (Ohd. *mist*), o. a. Plag. 2353; *hi is*, voor het oorspr. *hi ist* (z. § 243); *geblas*, voor *geblast* (z. *Tschr.* 3, 111); en verder *hi heves*, *hem lustes*, *hi brincse*, *gi geefse*, enz. enz., voor *hi hevets*, *hem lustets*, enz., *du wanes*, *leres*, *porres*, enz., voor *du wanets*, *lerets*, *porrets*, enz. (uit *wanedes*, *leredes*, *porredes*, enz.), *hi cussese*, *droghese*, enz., voor *cussedese*, *droghedese*, enz., en andere dergelijke vormen, waarover ben. in § 213 en 199 zal worden gehandeld;

Opmerk. De zeer vaak nevens bovengemeld *sieren*, *sierheit*, aan te treffen vormen *chieren*, *chierheit*, *cierheit*, hebben hun *ch*, *c* (= *tsj* in woorden, aan het Ofra. ontleend) aan de volksetymologie te danken, welke het verbum en 't zelfst. nw. in verband bracht met een uit het Ofra. bekend adject. *chier*, Nfra. *cher*.

z. de *ss*, uit *fs*, in: *keesdom*, *keeskint* Ri. 804, Lsp. 2, 36, 216 v.; 36, 564; Ve. 7, 25, Mel. 1493, Luc. 3051, v. en n. *keefsdom*, *keefskint* p.; *kees* (in *in kese*, in concubinaat) Bj. 2, 5100, v. *keefs* (vgl. Ohd. *kebis-*); *hoesch*, *huesch* p., v. en n. *hoefsch*, *huefsch* (uit *hovesch*, *huevesch*, z. § 46) p.; *proest* Ve. 3, 2, 69, Praet 1949, Bj. 7, 13725, 14023, 14082; 5, 4393; Sp. 2^6, 5, 7, Vm. 2, 358, Bj. I, bl. 699, *herst*, oogst, Hl. 24, 148, *vijste* Bj. 6, 4713, 3598, *selscut*, *selscot*, boog, *selscutter*, *selscotter*, boogschutter, Ovl. G. 1, 44, 148, La. 2, 10310, Sp. 4^8, 34, 55, Tro. 5016, Rb. 19325, 32008, Nb. 8, 907, *sels* Hl. 81, 187, Mlp. 1, 192, voor *proefst* (Ohd. *probist*) Bj. I, bl. 708 en 710, Vm. 2, 368, Sp. 3^7, 19, 28; 21, 2; 4^3, 32, 102; Heelu 4187, enz., *herfst*, *vijfste* p., *selfscot*, *selfscotter* Al. 1, 848, La. 2, 32334; 4, 5692, *selfs; heestu*, *geloestu* Sp. 2^6, 42, 27; 73, 22, voor het gewone *heefstu*, *geloefstu;*

aa. de *ss*, uit *ǵs* of *ks*, in: *blissem*, *blessem*, *blessene* Nhl. 639 v, 732 v., 750 v., 761 v., 774 v., 783 v., 797 v., 803 v., 809 v., *heynst* Mlp. 2, 796, *jonskijn* La. 3, 6528, *anst* La. 4, 3346, 6569, Stadsr. v. Zw. 156, 284 v., *anstelijc* La. 3, 18492, *pinster*, *pijnster* Nhl. 41 v., 54 en 54 v., *kerspel* Cl. 17 en 55, Urb. 1, 36, 226, 398, 399, *aester*, *aestre* Nb. 3, 78, 3131, 3141, Ovlg. 252, 569, enz., v. en n. het normale en oorspronk. *blixem*, *blexem*, *blexene*, z. ben. § 285, opm. 1, *heingst* (Ohd *hengist*, vgl. § 60), *joncskijn*, *anxt(elijc)*, *pinxter*, *kerkspel* (Ofri. *szerekspil*), *aexter;*

bb. de *ss*, uit *sn* en *ls*, in: *aelmoes(s)e* Ve. 4, 42, La. 2, 24397, en, met *ò* uit *ô* (vgl. § 5), *aelmosse* Sp. 2^7, 9, 112 v., Urb. 1, 18, Rek. d. Graf. 3, 88, v. en n. *aelmoesne*, z. het *Mnl. Wb.; as* Flandr. 1, 151, Al. 5, 335, *asset* Hl. 104, 142, voor het gewone *als* en *alset*, als het;

cc. de *ss*, uit *sh*, in: *essi*, *wassi*, enz., voor *es hi*, *was hi*, enz.;

dd. de *ch* (d. i. *chch*), uit *ch* + *t* of *ch*, *g* + *h*, in: *tachentich* Vm. 1, 292; 2, 363; Bj. I, bl. 821, Segh. 9177, v. en n. *tachtentich* Bj. II, bl. 472, Vm. 2, 363, 365, Bj. 6, 8378, 9562, Rkr. 122, 148, 235, Heelu 8923, Sp. 2^1, 51, 46; 2^2, 6, 4 (vgl. ben. § 380), en *lachi*, *slocchi*, *zachi*, *plachi*, *machi*, enz., pass., voor *lach* (*lagh*), *sloech*, *zach*, *plach* (*plagh*), *mach* (*magh*) + *hi;*

ee. de *f* (d. i. *ff*), uit *kf*, in: *jonfer*, *jonfrouwe* Oversee 79, Ovl. G. 1, 49, 600; 50, 626; 2, bl. 31; Limb. 7, 566, 1537, en p. aldaar, Lutg. 2, 1572; 3, 623; Bm. 7, 310, Dml. 3, 155, 410; 166, 51; 169, 117; 170, 170; 175, 313, enz., v. en n. *joncfer*, *joncfrouwe* pass. (vgl. bov. § 105 *d*).

Opmerk. Over de assimilatie van *ng* (d. i. *nǵ*) tot de dubbele gutturale nasaal z. bov. § 91 *e* en *f*.

PRO-, SYN-, EN APOCOPE VAN CONSONANTEN.

§ **127**. Procope van een medeklinker vertoont:

almatike, staatsiekleed van den diaken en subdiaken, Sp. 3^7, 46, 29; 4^1, 53, 8; Sto. 1, 677, voor *dalmatike* Sp. 2^5, 31, 85 (Mlat. *dalmatica*), kennelijk omdat de *d* somwijlen voor het lidw. werd aangezien;

aen, dwerg, La. 2, 532, Segh. 535, 3240, 3279, 3292, 3927, *ader*, *adre*, vipera, Sp. 4^2, 60, 77, Mel. 2284, Ybl. 449, Bj. 2, 4875, Wr. 1, 966, Glor. v. Br. 1106, *ap*, drinkbeker, BvS. 2, 594, D. B. Jer. c. 25, voor het gewone *naen* (Fr. *nane*) p., *nadere* Nb. 6, 539, 544, Parth. 2641, pr. 16 (Os. *nâdra*), *nap* p. (Ags. *hnäp*), evenzoo doordien de *n* nu en dan voor de slotconson. van een voorafgaand artikel *een*, *den* werd versleten;

Assouwen Sto. 4, 311, Heelu, pag. 226 (voor *Nassouwe*), blijkbaar hierdoor ontstaan, dat men in de verbindingen *van*, *in Nassouwe* weleens *van*, *in Assouwe* meende te hooren;

salm Sp. 3^7, 39, 51; 47, 48; 3^8, 26, 50; 3^1, 28, 46; 4^2, 54, 57; Stemm. 119, Lsp. 2, 48, 242, Wr. 3, 762, enz., *salmodie*, psalmgezang, Lsp. 2, 48, 39, *salterion*, soort van speeltuig, Ovl. G. 1, 50, 698, Al. 5, 1043, voor *psalm*, *psalmodie*, *psalterion; souter* p., v. *psalter* (vgl. § 64 *c*); *tisike*, tering, Rein. 2, 5389, voor **phtisike* (Ofra. *phtisique*).

§ **128**. Consonant + vocaal waren als beginletters verdwenen in: *lovie*, zondvloed, Nb. 4, 796, Mart. 1, 503, Sp. 1^1, 13, 21 en 26; 14, 29; 16, 29; 4^2, 85, 69; Al. 7, 1309, La. 3, 8499, voor het nog vaak gebezigde *dilovie* (Mlt. *diluvium*, vgl. § 33, opm.), welks *di* waarschijnlijk af en toe met het lidw. *die* werd gelijkgesteld; alsmede in *carnacioen* Dml. 3, 156, 455, Sto. pass., Lsp. 1, 38, 73, Bj. 3, 314, enz., en *fermerie*, ziekenhuis,

Rkr. 4674, Sp. 1[7], 80, 14 en 21 (z. o. de door HUYD. op St. III, bl. 299, geciteerde plaatsen), v. en n. *incarnacioen*, vleeschwording, d. i. geboorte van Jezus, *infirmerie*.

§ **129**. Vóór of achter een consonant was door syncope verdwenen:

a. een *w*, vóór elken medeklinker, waarmede ze ten gevolge van syncope eener onduidel. voc. was samengevallen; b.v. in: de praeterita en participia van verba, op *-wen*, als *scoude*, *ghescout*, *troude*, *getrout*, *vernude*, *vernuut*, *verniede*, *verniet*, *scude*, *ghescuut*, *ghehuut*, passim, v. en n. *scouwede*, *ghescouwet*, *trouwede*, *getrouwet*, enz., van *scouwen*, *trouwen*, *vernuwen*, *verniewen*, *scuwen*, *huwen; verude*, *verdelut*, enz., van *veruwen*, *verdeluwen*, enz. (vgl. § 41); *vroude*, blijdschap, voor een ongebruikelijk *vrouwede* (Ohd. *frouwida*); *iet*, *niet*, voor *iewt*, *niewt*, uit het nog dikwijls gebezigde *(n)iewet* (Ohd. *êowiht*, *nêowiht*, z. ben. *d* en bov. § 73); *paeus*, *paus*, v. en n. *pau(w)es*, *pawes* (z. § 67); *paulioen* Rein. 2, 3803, Mor. 4383, La. 3, 21628; 4, 6136, 6184, 6212, 7624, 10201; Ovl. G. 2, 52, v. en n. *pauwelioen* (Ofra. *pavillon*); *craulen* Blisc. v. Mar. 660, v. en n. *crauwel*, *crauel* Vm. 2, 277, 445, Bm. 9, 81, 608, Vdl. 4025, 4282, enz.; *hilic*, *hilicken*, z. § 29 en de Add. daarbij, n. *hiwelec* LvJ. 192 (Ohd. reeds *hîlîch*, maar Ags. *hîwlîc*); *cluyn* D. W. 7, 38, voor het gewone *cluwen; (n)ergen(t)*, *(n)ergens*, uit *(n)êwergen* (vgl. het Ohd. *io hwergin*, het Ondfr. *niewergin* [1]) = een oorspr. **êo-*, **nêohwergin*, d. i. *êo*, immer, *nêo*, nimmer, + *hwergin*, ergens, enz. § 5 en 73); en *elc*, uit **êwelc* (z. § 5, 73 en 370);

Opmerk. *Claen* Limb. 2, 219, tegenover het normale *claeuwe*, *claeuwen* (met *aeu*, uit *â*, vóór *w*, z. § 67), schijnt aan een Mhd. (Middelfrank.) *klâ*, plur. *klâen*, *klân*, te zijn ontleend. *Si cnaen* Sp. 2[7], 9, 17 (r.), voor *cnauwen* (vgl. § 64, opm. 3), was waarschijnlijk alleen een hulpmiddeltje ter verkrijging van een rijm op *saen*.

b. een *w*, achter *t*, *d*, *s* en *g*, in syllaben, welke den klemtoon misten of met een zwak accent werden uitgesproken; nam. in: *enter*, een van een beide, voor **entweder* (vgl. nog *eyntwer* Hl. 89, 41 v.), en *anter*, een van beide, z. § 5 en 126 *q*, voor *antwer*, *antweder*, z. op de a. pll. en § 14; *Boudijn* Sp. 3[8], 89, 150, Lrb. 124, 148, *Bouden(e)* pass., te vergelijken met het Ohd. *Baldwini* (z. o. § 30 *a*); *(H)a(e)rsint*, *-sent*, den naam der wolvin in Rein., 1, 242, 1975, 2121, 2937, n. *Hersuint* Ib. 2899, 2920, en *iegeren*, ergens, pass., uit een naar het Ohd. *êo-gihwâr* (d. i. *êo*, immer, *gihwâr*, waar ook, vgl. bov. § 73) te vermoeden **iegweren*, dat onder den invloed van *ergen* een suffix *-en* achter den oorspronkelijken vorm had gevoegd, evenals *ieweren* pass. (voor en n. *iewer*, Ohd. *êo-hwâr*, vgl.

---

[1]) En alreede *niergin*.

bov. t. a. pl.); (of de even gebruikelijke vormen *niegeren*, *nieweren*, *niewer*, nergens, in dezelfde betrekking tot elkander stonden, dan wel eenvoudig uit *iegeren*, enz. waren afgeleid, kan, zoolang ons een Ogerm. *nêo-hwâr* ontbreekt, niet worden uitgemaakt);

c. een *f*, vóór *t* of *d*, in: *(h)elt* Rb. 10247, 12089, 15830, 18991, Nb. 1, 24; 2, 3346; Tro. 7208, Al. 1, 417, La. 3, 20126, Sp. 3¹, 35, 131, Nd. 494, Bm. 1, 331, 175, *heelt* Sp. 3², 29, 15; 1¹, 16, 63; 3⁷, 2, 69, 73 en 76; 48, 22; Dml. 3, 175, 317, Vm. 1, 50, 17, Grb. 2, 3389, Dml. 3, 175, 317, Vm. 1, 50, 17, *bedorte*, *bedurte* Sp. 3⁷, 25, 8, Rb. 14045, Fr. 4003, v. en n. *helft* p., *heelft* (vgl. § 8 *c*), *bedorft(e)* La. 3, 5166, Nb. 4, 583 v.; *haeltre*, *aeltere*, paardenteugel, Ro. bl. 251, vs. 155, Br. 1000, voor *haelftere* (Ohd. *halftra*; vgl. ook de Add. bij § 8 *c*); *scuerde*, schurftig, Nb. 8, 497, v. en n. *scorvede*, *scorfde* Ib. v.; *hi heet* Ve. 5, 1, Lans. v. Den. 673, Hl. bl. 254, 39 (er staat *heeft* : *gheet*), Wis. 657, Br. 2282, Al. 3, 294, Dram. P. bl. 284, Cl. v. Play. 7, 114, 140, 264, 299, pr. 3, en *hoot* p., v. en n. *heeft*, *hooft;*

d. een *ch*, vóór *t*, in: *(n)iewet*, uit een niet meer gebruikelijk *(n)iewecht* (Os. *êowiht*, *nêowiht*, vgl. § 73); *-bert* en *Bert-* in eigennamen, als *Dagobert*, *Gisebert*, *Roelbert*, *Albert*, *Lambert*, *Adelbert*, *Egbert*, *Berthout*, *Bertrand*, *Bertulf*, enz., Ogerm. *-berht*, *Berht-*, naast *-brecht*, met metathesis, b.v. in *Albrecht*, *Egbrecht*, *Lambrecht*, *Robbrecht*, *Zegebrecht*, enz. (vgl. bov. § 123); *ampt* en *ammet*, met assimilatie, z. § 126 *b* en *Mnl. Wb.* i. v., v. en n. *ambacht; swijt* Esmor. 30, 362, 378, 973, 982, Lipp. 34, 96, 168, Busk. 202, Dr. d. here 388, v. en n. *swijcht;*

e. een *s*, vóór *t*, in: *proeft* Ve. 3, 14, 44 en 47; 15, 4; 16, 29; 18, 28; 21, 7; Rkr. pass., *herft*, *herreft* (vgl. § 82 *b*) Ve. 6, 5, Nb. 3, 1226 v., Bm. 6, 315, Enq. 6, v. en n. *proefst*, z. bov. § 126 *z*, *herfst*, *herrefst* (Ohd. *herbist*);

f. een *r*, vóór *s*, in: *sorcoes*, *surcoes* Rkr. 7251, 7274, 8287, 8428, v. en n. *sorcoers*, *surcoers; dorst* (: *lost*, *lust*, dus te lezen als *dost*, *dust*) Vdl. 3639, pr. 358; *borst* (: *gherust*, dus te lez. als *bust*) Gd. 40, 1; *schus* Nu noch 295, voor *schurs*, *schors; clesie*, geestelijkheid, Urb. 1, 12, Hl. 31, 7; 39, 25 en 71; 86, 77; 97, 262 en 363; Cl. 13, 51 en 52, voor *cleresie; alreest* Parth. 760 en ald. pass., Cor. v. Antw. 28, Rb. 163 v., voor *alreerst; keselare*, kerseboom, Nb. 8, 279, voor *keerselare;*

g. een *r*, vóór *t* en *g*, in: *Geraet* Sp. 4⁸, 48, 36, Sto. 2, 597, O. K. v. Dordr. 2, 21, 37, 38, *Everaet* Sto. 2, 598, Truw. 27, 33 en 41, Hl. 82, 111 v., O. K. v. Dordr. 2, 21, *Magriete* Bj. 6, 11861, 11191, 11208, v. en n. *Geraert*, *Everaert*, *Margriete; patrijs* Nb. 3, 2110 v., Rein. 2, 6597, v. en n. *partrijs*, *pertrijs* Ro. 10997, Rein. 1, 3142, Nb. 3, 706, 2110; 5, 427; Keukenb. 8 en 14 (Ofra. *perdrix*);

h. een *n*, vóór *g*, *f* en *j*, in: *dar(e)gerde*, *deregarde*, buikriem, Sp. 2[6], 59, 44, Tor. 3293, 3305, 3380, 3624, Mor. 2070, 2168, 2198, 2784, Lorr. 2, 450, Limb. 3, 319, voor *darengerde* Bl. 1517, uit *darem-*, *darmgerde*, eig. darmgordel (vgl. § 125); *wiga(e)rt* Al. 1, 1018, Bj. 4, 836, Glor. v. Br. 844, Boerden 5, 4, v. en n. *wijngaert* p.; *bogaert* Ri. 702, Borchgr. v. V. 71, Rb. 16577 v., La. 3, 12021, 22590, Vm. 2, 396, 63, Bl. 2522, 2529, 2531, Esmor. 420, 500, Glor. v. Br. 596, 618, v. en n. *boengaert*, z. § 125, uit *boemgaert; joffrouwe* Tro. 175, 209, 1929, 4210, 5462, 5468, 7147, 9310, Sp. 2[2], 4, 39, Teest. 819, Beatr. 865, Wr. 2, 660, voor *jonfrouwe*, z. bov. § 126 *ee; neghi* Limb. 6, 2723; 1, 1781; Ro. 8603, Vdl. 1827, Lorr. M. 1, 170, Van der feest. 81, voor *neenghi; egheen* p., uit *engheen* p., dat, met vervanging van het negatieve *ne* door het eveneens ontkennende *en*, in de plaats was gekomen van *negeen* p. (Os. *nigên*, Ohd. *nechein*, *nikein*); *agien*, krijgswerktuig, v. en n. *angien*, z. *Mnl. Wb.* (Ofra. *engien*); *oyiuyn* BE. 124 r., 148 r., *ayuun*, *ayiuyn* Bm. 7, 299, O. A. v. Bei. 264, en *eyuyn* BE. 300 v., 308 r. v., 309 r., v. en n. *oniuyn* BE. 46 r., een naar 't hedendaagsche Wvl. *anjoen* te vermoeden **anjuun*, **anjoen*, en *enguun* Ro. 6970, *enjuun* Keukenb. 4, 11 en 13;

Opmerk. In *scofferen*, verslaan, te schande doen worden, *scoffelture*, nederlaag, passim, v. en n. *sconfieren*, *sconfelture* (Ofra. *desconfire*, *desconfiture*) Sto. 4, 215, La. 2, 14241, 35992, Ovl. G. 1, 44, 166, Ro. 5186, 14131, W. 8216, 10526, 10559, 10782, Rb. 1615, 1640, 6662, 7400, 9463, Sp. 4[1], 38, 71; 43, 14; Lorr. 2, 4437, Lsp. 4, 1, 109, 171 en 179; 2, 30; 3, 69, enz., kan de syncope reeds op Fransch gebied hebben plaats gegrepen; vgl. *scouffieren*, z. § 66, dat op het bestaan van een dialectischen Ofra. vorm wijst, zonder *n*.

i. een *n*, vóór *ch* of *d* (oorspr. *th*, *þ*), en een *m*, vóór *f* (deze uitstooting had zich reeds ten deele in alle, ten deele in sommige Ogerm. dialecten ontwikkeld en was aldaar tevens gepaard gegaan met de verlenging der voorafgaande voc.); vgl. *brachte*, *gebracht*, *dachte*, *gedacht*, *dochte*, *gedocht*, met later verkorte voc. (Got. *brâhta*, *þâhta*, *þûhta*, Ohd. *brâhta*, *brâht*, *dâhta*, *-dâht*, *dûhta*, *-dûht*, uit **branhta*, **þanhta*, **þunhta*, **branht*, **þanht*, **þunht;* z. o. § 5); *saeft(e)*, *saecht(e)*, *saft(e)*, *sacht(e)* (vgl. § 5 en 98 *C*), *vijf*, *suut*, *suder*, *-en*, *swide*, sterk, talrijk (Os. *sâfto* adverb., Os. Ofri. *fîf*, Os. *sûth*, Ags. *sûđan*, Os. *swîđe*, Ofri. *swîthe*, Ondfr. *swîtho* als adverb., tegenover het Ohd. *samfti*, Got. *fimf*, Ohd. *sund*, *sundar*, *sundan*, *swinde*, Got. *swinþs;* vgl. vooral *Tschr.* 3, 118); *malcader* Bj. 7, 7294, voor het normale *malcander* (vgl. Os. *ôđar*, Got. *anþar*);

evenzoo een *n*, vóór *s*, met een zelfde oorspronk. rekking des klinkers, in: *cuest* Sp. 2[4], 20, 58, *oncuestech* Lutg. 1, 442, en *uus*, *use*, z. § 331,

pisen, z. § 30 *a*, *begoeste*, z. § 56, opm., blijkbaar dialectische vormen (vgl. Os. *cûst*, Os. Ofri. *ûs*, *ûsa*, *ûsa*), tegenover de algemeen Dietsche *cunst*, *const*, *oncunstech*, *onconstich*, *ons*, *onse*, *pinsen*, *pensen* en *begonste;*

k. een *n*, vóór *s*, in: *peisen*, *veisen* Kerk. cl. 66, Wr. 3, 2488, Ovlg. G. 1, 33, 2773, Nd. 673 v., Bj. 1, 753, Vm. 2, 195, 538, Ri. 65, Mart. 1, 895 v. D., Rein. 2, 2229, Limb. 3, 591 en 627, Vdl. 2821, Sp. 2^1, 45, 4; 87, 21 en 127; 2^3, 44, 144; 2^5, 3, 15; 2^7, 5, 10; Bj. 3, 1299, 1417, Lutg. 2, 713, Dd. 2, 627, enz., *deysen* Dml. 3, 183, 32, W. 10639, Bj. 6, 6003, *veystere* Sp. 2^1, 2, 49 en 55; 16, 15; 23, 70, *geyster*, vonk, Grb. 2, 3236 v., Dd. 3, 821 v., *cheys*, *tseis* Sp. 2^1, 57 opschr., Bj. 6, 2940, *Floreys*, *Lauwereys* Heelu 8359, 8364, Bj. 6, 3096, 3099, 3152, 3202, II, bl. 570, *alleiskine*, *-kene*, langzamerhand, z. *Mnl. Wb.*, *hi cost(e)*, *si costen*, *gi cost*, Ovl. G. 1, 46, 335, Rein. 1, 1075; 2, 1100, 6934, Bj. 5, 3552 v.; 6, 9820, 3111, 7472; Hexe 89, Rb. 972, Tro. 277, Segh. 457, Grb. 1, 2221, Hl. 2, 4; 85, 87 v., *hi goste* Rein. 2, 3323, 5808, *begost* Bj. 6, 2979, enz., v. en n. *peinsen*, *veinsen*, *deinsen*, *veynstere*, *gheinster*, *cheyns*, *Floreyns*, *Lauwereyns* (vgl. bov. § 61), *alleyskine*, z. *Mnl. Wb.*, *conste(n)*, *gonste*, *begonst* (vgl. § 230 en 146 *c*); *gust* Segh. 681 v., v. het normale *gunst; comescap* Dd. 2, 2636 v., Heelu 4019, 4027, Bj. 6, 7065, 7076, 10312, v. en n. *comenscap; vermeesamen*, in den ban doen, Vdl. 1806, 3977, Lsp. 2, 44, 543 v.; 48, 1039 v. en 1185 v., v. en n. *vermeensamen* (Ohd. *farmeinsamôn*) Lsp. 2, 44, 543; 48, 1039 en 1185; D. B. Jos. c. 22, Pw. 44 r., 45 r., Ps. 146 r.; *erest* La. 3, 12854, *erstelike* La. 4, 344, *neerste*, *naerste*, als adject., Mel. 1222 v., Lsp. 2, 43, 147, *erstelic*, *nerstelic*, *na(e)rstelic*, *neerstelike*, *neerstich* Mel. 1224 v., La. 3, 4509, 8587, La. 4, 6, 31, 129, 146, 344, Mlp. 1, 2898; 2, 2185; 3, 590; 4, 1513, *neerst*, *naerst*, als subst., Mel. 1196 v., Lsp. 2, 47, 37 v., Vm. 1, 329, 61, La. 3, 10905, 23094, 22476; 4, 4043; Mlp. 2, 2978, 3639; 3, 67, 610, 1013, enz., v. en n. *erenst*, *ernst* p., *nernste*, *nerenst*, *narnst*, als adj. (= *en ernste*, *en ernst*, vgl. § 83 *a*), Fr. 115, 5327, La. 4, 1758, Am. 2, 6243, *(n)erenste-*, *(n)aernste-*, *(n)arenstelic*, *neernstich*, passim, *ner(e)nst*, *neernst*, *narenst*, als subst. (vgl. § 83 *a*), Sp. 3^4, 20, 53; 3^6, 36, 59; Bl. 2795, La. 3, 7545, Tor. 3686, W. 8575, Ro. 2624 v., 2921 v., Lsp. 3, Prol. 69 v.; 3, 621 v. en 1227 v.; Fr. 111, 1351, 1977, 4390, 8061, 8202, 8892, Rb. 11263, 12540, enz.;

l. een *n*, in den uitgang *-ing* (zie *pennic*, *pennich*, *penneghe*, *peneghe*, *peenghe*, *sceleghe*, *scelghe*, *scelleghe* Sp. 3^1, 43, 8; 4^2, 16, 11; 4^3, 23, 45; Rb. 13392 v., 21215, 24975, 25149, 25848 v., 26215 v., Vm. 1, 291; 2, 356 en 367 (4 m.); 3, 433 en 434; 4, 333, 341 en 343; Fr. 3520, 3597, Rkr. 7687, Bj. I, bl. 734, Bm. 7, 91, Nd. 329 v., enz., en *coneghinne*, *conighinne* Fr. 9562, Rkr. 6286, 6303, 6451, Praet 387, 3533, 3995,

Ovlg. 261, 838; 328, 380; 329, 416; 340, 739; 343, 839 en pass. aldaar, en vgl. Ondfr. *cunig*, *jungelig*, Os. *pennig*); in *doghet*, *dueghet*, *duecht* en *joghet*, *jueghet*, *juecht* p. (vgl. Ohd. *tugad*, Os. *jugud*, tegenover een Ohd. *tugund*, *jugund*, Ondfr. *jugint*); *duyst*, *duust* Lsp. 1, 37, 85 v.; 33, 98 v.; 48, 5 v.; Bj. 6, 3522, 7546, 6736; 7, 15794, 15796, 17261, 17262, enz., voor het normale *dusent; ewijch*, tweegevecht, Ve. 3, 8, 32, Sp. 3^5, 51, 110 v., La. 4, 9852, *ewenich* Hl. 85, 130 v., *ewegh*, *eweghe*, op weg, pass., v. en n. *eenwijch* Sp. 1^4, 39, 46, Limb. 6, 1141, Heelu 5528, het gewone *een we(i)nich* en *enwegh*, *enweghe* (met *en* = „op");

m. andere consonanten vóór een medeklinker, in: *kermesse* Ro. 12484, Vb. 13 r., uit *kerkmesse; ramspoet* Ve. 1, 43, Lsp. 3, 3, 291 v., 536 v. en 958 v.; 10, 126 v.; Tro. 5147, Bm. 1, 121, 28, en, met overgang der *m* tot *n*, *ranspoet*, z. § 125; *monboire*, *monboer*, *monber*, z. § 125, uit *montbore*, **montbare; winbraeuwen*, z. § 125, voor *wintbraeuwen*, z. t. z. pl.; *ampluden* Bj. II, bl. 484, Oorl. A. v. Bei. 259, *amman*, z. *Mnl. Wb.* i. v., v. en n. *amptluden*, *amtman*, z. *Mnl. Wb.* i. v.; *apulle* Sp. 3^2, 47, 87, Vm. 2, 320, Vl. 2, 264, v. en n. *ampulle* p.;

n. de *t* van het praefix *ont*, b.v. in: *onberen*, *onbaren*, *onbeiden*, *onbiden*, *onbieden*, *onbinden*, *onbiten*, *onbliven*, *onborghen*, *onbreken*, *ondoen*, *ondelven*, *ondecken*, *ondragen*, *ondringen*, *ongangen*, *ongheven*, *onkeren*, *oncleiden*, *oncrupen*, *oncopen*, *onladen*, *onleren*, *onmote*, *onsaken*, loochenen, *onscieten*, *onscoyen*, *onsculen*, *onslapen*, *onspringhen*, *onstaen*, *onsteken*, *onstelen*, *onstellen*, enz., Sp. 3^4, 9, 44; 3^2, 46, 43; 1^2, 12, 15; 45, 28; 1^5, 55, 26; 1^7, 13, 28; 3^1, 10, 20; 1^1, 50, 8; Nb. 3, 1251, Oversee 107, Al. 3, 67 en 1134; 7, 1174; Rb. 10008, 32793, 23480, 1191, 1642, 9341, 6094, 28394, W. 1070, 2322, 2776, 96, Ferg. 101, 2468, Sto. 6, 448; 2, 1286; 1, 1234; Ro. 7370, 10570, The. Bl. 783, Am. 1, 3608; 2, 3450; La. 2, 35475, 2026, 40822, 13726; 4, 8951; Limb. 1, 1858; 10, 4533; 6, 608; 9, 727; pr. 65, Bm. 10, 112, Mlp. 4, 1517, Segh. 7352, 6883, Lipp. 79, Ovl. G. 3, 96, 1860, Lutg. 1, 911, Vdl. 4023, enz. enz. enz.

Voor de syncope der *h*, b.v. in *bevelen*, uit *bifilhan*, enz., zie men bov. § 92 *a;* voor de *w*, die met de volgende voc. was samengesmolten, § 102 *b;* voor de uitstooting der *t* en *n*, in *doopmen*, *houwemen*, *hebgi*, *bringegi*, *laetwi*, *lietsi*, enz. enz., i. pl. v. *dooptmen*, *houwetmen*, *hebtgi*, *bringetgi*, *latenwi*, *lietensi*, enz., § 213; en voor het verdwijnen der *l*, wanneer in de verbinding *ol(d)*, *ol(t)*, de *ò* zich tot *ou* had ontwikkeld, § 64 *c* en de opm. 4 aldaar. Een dergelijk verlorengaan der *l* vertoont ook de zeldzame vorm *scuder* Lh. 51 v., 133 r., voor het norm. *scouder*, uit *scolder* (Ags. *sculdor*).

§ **130**. Syncope tusschen twee vocalen had, behalve de *h* (z. § 92),

ook *d* ondergaan, doch bijna alleen in de jongste periode; vgl. *gegaen*, teelballen, Ro. 5331, v. het meer gewone *gegade(n)*, o. a. Ro. 5331 v., 8334, Lsp. 1, 42, 11; *beva(e)rt* Lrb. 33 en 223, G.R. 16 v., v. en n. *bedevaert; hemeer* Dr. d. here 26, v. en n. *hedemeer* (vgl. § 126 *a*); *seware* Bl. 2574, v. en n. *sedeware* Ferg. 3301; *brugom*, *bruygom* Vm. 2, 296, pr. 36*, v. en n. *brudego(e)m; al ree* Bj. 7, 15981, *sce* Segh. 2457, 3502, *vre* Play. 312, *gena*, *sma* Blisc. v. 468, 469, voor het gewone *alreede*, *sceede*, *vrede*, *genade*, *smade; preken* O. H. Pass. 301, v. en n. *predeken; houwen*, *gescouwen*, *ouwe*, *hi souwe*, *hi wouwe*, *si wouwen*, *scouwen*, schulden, *scouweren*, *gouwe*, *menichfouwe* Hl. 36, 8 v.; 44, 115 en 116; 116, 84; 112, 56 v.; Bj. 6, 3947, 6284, 10736, 6682, 4256, 9786, 4176; 7, 6424, 16574, 2982; Nb. 2, 1431 v.; 3, 2841 v.; 8, 670 v.; Segh. 258 v., 334, 1038, 1532 v., Lipp. 153, Drie d. h. 127, Rein. 2, 457, 458, Versl. c. M. 3, 66, vss. 357 en 358, O. K. v. Dordr. 2, 89, met *w* ter aanvulling van den hiatus, i. pl. v. *houden*, *gescouden*, *oude*, enz.; voor *beyen*, *leye*, *zeyen*, enz., en *rien*, *vermien*, enz., in pl. v. *beiden*, *leide*, *zeiden*, *riden*, *vermiden*, enz., z. bov. § 98 *b*, opm.

§ **131**. Niet ongewoon was in enkele Mnl. mss. de apocope der *t* achter *ch*, *f* en *s*, als blijkt uit: *rech* Nb. 5, 441 v., Rb. 7020 v., Ovl. G. 3, 135, 362, Tor. 2317, Ro. 9959, *nach* Nb. 2, 640 v., La. 3, 5765, Tor. 1007, Be. 228, Parth. 2889, La. 2, 2348, *vruch* Luc. 980, Nb. 9, 213 v., Ovl. G. 3, 138, 651, Nd. 1825 v., *lich* Vm. 1, 347, 3, Ro. 4674 v., Ovlg. 243, 286, *amboch* Vm. 1, 324, 2, *luch* Nb. 8, 422 v.; 9, 459 v., *borchtoch* La. 3, 20630, *(on)mach* Lsp. 1, 32, 32, Tro. 8878, *knech*, Ro. 4995 v., *helf*, *helech* La. 2, 33250, 32878, *bruloch* Lorr. 1, 1038, *doech* Mlp. 2, 2197, *hoef* La. 2, 33113, 34915, 34984, pr. 103, *drach* Vrouw. heim. 736, voor *recht*, *nacht*, *vrucht*, *ambocht*, *lucht*, *borchtocht*, enz.; *och* La. 2, 36031, Ro. 4616, 4623, 8275, 9104, 9253, 9412, voor *ocht*, of; de verbale vormen *geloef* La. 2, 13300, 34956, *heef* La. 2, 32660, 33634, 34348, 34845, 34977, 36528, *leef* La. 2, 32661, *zaech* Ovlg. 473, 499, *slach* Ro. 3976, *verdrouch* Ovlg. 43, 103, *moch* Rein. 2, 5947, Vm. 1, 374, 66, pr. 87, *scrijf* Dd. 2, 1181, *duch* Lsp. 3, 5, 92, *pleech* Mat. 38, 80, 121, 122, 123, 151, 201, *gesoch* La. 2, 36583, *geproef* La. 2, 36556, *verdoef* La. 2, 33114, 33151, 33161, 34597, *gewerdich* Vm. 2, 422, *gesondech* Vm. 2, 441, *verledich* Segh. 4025, voor *geloeft*, *heeft*, *leeft*, *zaecht*, enz.; de superlatieven *achters* La. 3, 16199, Mor. 130, 700, 2496, 4236, Tor. 438, Lans. v. D. 722, *mechtichs heimelecs*, *werdelijcs* Sp. 2^7, 25, 50; 5, 15; 2^1, 84, 88, *eerlijcs*, *vroets* Sp. 2^3, 9, 80; 2^7, 8, 33, *dics* La. 3, 3748; 4, 4488, *houds* Dd. 2, 1530, 1532, *gereets* Tor. 3315, *stercx* Esop. 6, 10, *saechts* La. 2, 23716, voor *achterst*, *mechtichst*, *heimelecst*, enz.; *(on)gequets* Sp. 2^4, 20, 38 en 41, Vc. 2, 16;

2, 30; 4, 29; 4, 44; Ybl. 1765, Vrouw. H. 515, 893, 911, *gemets* Ve. 4, 44, *men*, *gi quets* Vrouw. H. 543, 553, Ve. 4, 33, voor *(on)gequetst*, *gemetst*, *gi quetst*.

Voor een dergelijke afwerping der *s* achter *f*, *ch* en *st*, zie § 186, 207, 223, opm. 3, 245 *c*, 299, opm. *b*, 306 *b*.

Hi(e), voor *hier*, leest men in de Luiksche fragm. van Aiol, 1, 116, in D. W. 9, 9, en Hl. 88, 56 v., d. i. in oostel. Mnl. of onder Hd. invloed staande mss., waar de vorm aan 't Mhd. *hie* kan zijn ontleend; in andere teksten vond ik den vorm slechts éénmaal, nam. in den Esmor. 905, waar we gewis aan een lapsus hebben te denken. De niet ongebruikelijke vorm *mee*, substant. gebezigd = „plus", of adverbiaal = „verder, voortaan, van nu af aan" (vooral in samenstellingen, gelijk *emmermee*, *nemmermee*, *nemmee*), beantwoordt phonetisch volkomen aan het Got. *mais*, evenals het Ags. *mâ*, het Ofri. *mâ*, *mê* [1]); hij is dus oorspronkelijker dan een in gebruik en beteekenis er mede overeenstemmend *meer* (ook in composita, als *emmer-*, *nemmermeer*, *nemmeer*, *te nacht meer*, *tsaermeer*, enz.), 'twelk, evenals het Os. *mêr* en 't Ofri. *mâr*, *mêr*, onder invloed van het adject. *meere* (Os. *mêro*, Ofri. *mêra*) de *r* achter zich had aangenomen. Een nu en dan naast *eer* „vroeger" (Os. *êr*, Got. *airis*) voorkomend *ee*, o. a. Ve. 1, 11, Heelu 5516, is begrijpelijk als navolging van *mee*.

PROTHESIS, EPENTHESIS EN PARAGOGE VAN CONSONANTEN.

§ **132**. Door prothesis kenmerkten zich:

a. *naem* Cl. 137 (z. o. § 126 *c*), *narm* V. Vr. e. M. 9, 305, *nattmael* Mat. 99, *necht* Lrb. 249, *neghelentier* Lans. v. Den. 51, *neren*, vloer, Ro. 8833 v., met een uit het voorafgaande lidw. (*den*, *een*) of pron. (*mijn*, *zijn*, enz.), overgenomen *n*, in pl. van en n. *adem*, *arm*, *atmael*, z. *Mnl. Wb.*, *echt*, huwelijk, *eghelentier*, *eren* (Mhd. *eren*) Ro. 8833;

b. *tsestich*, *tseventich*, *tachtich* (*tachtentich*, *tachentich*, vgl. § 380 en 126 *dd*), *tneghentich*, passim (vgl. in 't oude Westfri. *tachtich*, *tniogentich*), v. en n. *sestich*, *seventich* (waar evenwel niet is uit te maken, of de *s* het zachte geluid dan wel een *s*, uit *ts*, voorstelde), pass., het zeldzame *achtich* Fr. 10258, 10286, Versl. e. Med. 3, 61, 192, *neghentich*, p. (vgl. Os. *sehstig*, *sibuntig*, Ofri. *achtig*, *achtantich*, Ags. *nigonteg*);

---

[1]) Ik herinner aan de klankwet, dat een in 't oorspronkelijk Oudgermaansch („Urgermanisch") door geen voc. als sluitletter gevolgde *s* in het Got. was behouden gebleven, doch in de westelijke Ogerm. dialecten (op een paar uitzonderingen na in 't Ohd.) apocope had ondergaan.

de tweeërlei manier namelijk om in het Os. de tientallen boven 60 aan te wijzen, (vgl. Os. *sibuntig*, uit *sibun* en *tig*, tiental, alzoo = „zeven tientallen", en *antahtoda*, uit *ant*, tiental, en *ahtoda*, alzoo = „achtste tiental"), had in dit dialect aanleiding gegeven tot een verwarring, gelijk we die leeren kennen uit de numeralia *antsibunta*, zeventig, en *ahtodoch*, *ahtodeg*, als voortbrengselen eener vermenging van bovengenoemd *sibuntig*, *ahtoda*, met een ander regelmatig gevormd **antsibunda*, **ahtotig;* mogen we nu in verband hiermede ook voor het westel. Oudnederfrank. een soortgelijk proces vermoeden, d. i. de vermenging der naar 't Os. aan te nemen vormen **antsivunda*, **antahtoda*, **antnigunda* en **sivuntig*, **ahtotig*, **niguntig*, en de ontwikkeling daaruit van formaties, als **antsivuntig*, **antahtotig*, **antniguntig*, dan is het ons klaar, hoe, na syncope der *n* (vgl. § 129 *l*, en zie reeds in 't Os. *atsibunta* Hel. C. 146) en procope der onduidelijk geworden *a*, het bovengenoemde *tseventich*, enz. had kunnen geboren worden; als navolging van dat *tseventich* ware dan *tsestich* begrijpelijk;

c. vormen, als *hackerman*, *haer*, *haerchede*, *halendich*, *helvinne*, *heten*, *heersam*, *hedel*, *herde*, *hiemend*, *hiewers*, *hinghel*, *hijdel*, *Houdenaerde*, *hoverhant*, *huut*, *hu*, *huere*, enz. enz. enz. (voor en n. *ackerman*, *aer*, korenaar, *aerchede*, boosheid, *alendich*, *elvinne*, *eten*, *eersam*, *edel*, *erde*, *iemend*, *iewers*, *inghel*, *ijdel*, *Oudenaerde*, *overhant*, *uut*, *u*, *uere*, enz. enz.), die we passim aantreffen, doch in 't bijzonder in Oost- en Westvl. mss., alzoo juist daar, waar omgekeerd de oorspronkelijke *h* als beginletter meermalen werd weggelaten (z. § 92 *b*); een vrij gebruikelijk *heiscen* (*hiesc*, enz., zie § 182 *a*), voor *eiscen*, had zijn prothesis te danken aan den invloed van *heeten*.

Opmerk. 1. Volgens het boven omtrent *tseventich* enz. opgemerkte zou men die vormen evengoed tot de gevallen van procope kunnen brengen.

Opmerk. 2. Misschien is ook in *tsuffen*, *vertsuffen*, suf zijn of worden, Sp. 1^7, 77, 29; 3^3, 37, 33; 3^2, 12, 118 (z. o. bov. § 39), de *t*, evenals in *tseventich* enz., uit een vroeger *ant* te verklaren; vgl. het Ohd. Os. *antswebbian*, in slaap, aan 't suffen brengen, met de praepos. *ant*, en zie omtrent de *u*, voor *o*, uit *we*, en de *ff* = een Ogerm. *bb*, § 39, 88, opm. 2, en 96.

Hoe de *ts* van *tsout*, soldij, Limb. 5, 887; 6, 2095; Al. 2, 64; 6, 97; LvJ. 23, Sto. 3, 1006, Rein. 1, 2431, Mat. 67, Lsp. 1, 44, 4, naast het gewone *sout*, uit *sold* (Fr. *solde*) te beoordeelen is, durf ik niet beslissen. Wellicht hebben we hier alleen met een voorstelling der scherpe (uitheemsche *s*) te doen, evenals in *tsomp*, moeras, Plag. 51, Middelfrank. *sump*, Mhd. *sumpf*.

Tsop, top, Lsp. 2, 5, 87 v.; 18, 64 v.; Limb. 2, 278, was natuurlijk een

uit het Middelfrank. ingedrongen vorm (Middelfrank. *zop*, naast een Mhd. *zopf*), evenals *tsollen*, met den bal werpen, Lsp. 3, 25, 121, Bm. 7, 308 (vgl. Mhd. *zölle*, als kinderspeelgoed genoemd naast *trîbkugeln*, z. LEXER i. v.).

§ **133**. De epenthesis eener *d* tusschen vocalen is waar te nemen in: *(ge)-scieden* Mat. 91, *(be)liden*, erkennen, Vm. 2, 171, 182, Parth. 6117, 6275, Bm. 5, 80, 142, Bj. 5, 3796, 3809; 7, 7239; Cl. 142, Mlp. 2, 3515, pr. 345, *widen* pr. 5, *vertiden*, verloochenen, Rein. 2, 6541, *tiden*, gaan, Mart. 1, 922; 3, 332; Sp. 3[7], 41, 77, Rb. 31130, Sp. 2[6], 47, 15, Vm. 1, 338, 36, Hl. 112, 162; 114, 72; 118, 66 en 147; Mlp. 1, 2754, Bj. 2, 2720; 5, 2491; Bm. 10, 68, 118, v. en n. *gescien* (vgl. § 77 en 161, opm. 2), *(be)lien* (vgl. § 29), *wien*, d. i. *wî-en* (Os. *wîhian*, vgl. § 92 *a*), *vertien* (van *tien*, in de oorspronkelijke, in 't Mnl. naast „beschuldigen" niet meer gebruikelijke opvatting „erkennen", vgl. § 29, 92 *a* en 165), *tien*, gaan (vgl. § 169); *castiden* Am. 1, 2945, *benediden* Mart. 1, 956 v., *balgide*, rechtsgebied, Part. 7811, *(be)screiden* Ovl. G. 1, 29, 2451, Bw. 3 r., *(ver)-meiden*, verheugen, Esm. 423, Bag. v. Par. 71, *geenreleide* Bj. 6, 3290, v. en n. *castien* (Ofra. *castier*), *benedien*, *(be)screien*, *balgie* (Ofra. *baillie*), *(ver)meien* (afleiding van *Mey*), *geenreleie;* ook in het naar *vloot*, *vloden*, *ghevloden*, z. § 171 *b*, aan te nemen *vlieden*, v. en n. *vlien* (Os. *fliohan;* vgl. § 92 *a* en 169).

In *pasteide* La. 2, 6569, Vm. 1, 45, 18; 46, 29; Rog. 1751, Boerden 7, 27, Nd. 1258, *fosseide* Sto. 3, 130, Tro. 6294, Rb. 14701, Sp. 4[2], 57, 15, Al. 4, 1260, Rb. 29745, *lampreide* Sp. 4[2], 79, 16, *poreyde* Nb. 12, 311, Keukenb. 4, *galeyde* Sto. 9, 114, 215, 281, 565, 590, 773, 808, 821, 832, 1183, 1275, 1315, 1317; 10, 58; Sp. 1[5], 24, 27; 4[2], 7, 10, *valeyde* W. 227, 2853, *corweide* Bm. 6, 302, was de *d* daarentegen waarschijnlijk een element van den ontleenden vorm; men vergelijke den oorsprong van 't suffix dezer woorden *ée*, uit het Middellat. *-ata*, *-ada*, waartusschen een dialectisch Ofra. *-eide* kan hebben gelegen, lette o. a. op het Mhd. *pastede*, het Middellat. *galeida*, en zie ook *fosseit* Tro. 6380, Al. 4, 1158, Sp. 1[6], 5, 17, dat alleen uit een dergelijk *fosseide* verklaarbaar wordt.

Opmerk. 1. *(Be)saden* Ri. 434, Gd. 4, 4 en 5, en *maden* Gd. 4, 7, 8 en 9, zijn natuurlijk geen vormen, met *d* in pl. v. *j*, maar produkten eener verkeerde analogie, waarbij men het oorspronkelijke en regelmatig gevormde partic. van *saeien*, *maeien*, nam. *besaet*, z. o. a. nog Cout. v. Gent 589, *gemaet* (vgl. ben. § 200) verkeerd opvatte, d. i. met een deelw. *begaet*, enz., van *begaden*, enz., gelijkstelde, en tengevolge daarvan naar 't voorbeeld van dit *begaden*, enz. een nieuw praesens, met *d*, fabriceerde.

Opmerk. 2. *Adere*, voor *aer*, korenaar, z. *Mnl. Wb.* i. v., was ontstaan door een verwarring van dit laatste met *aer*, de samentrekking, van *ader*.

§ **134**. Als ingelaschte consonant tusschen twee medeklinkers vermeld ik:

a. een *d*, welke zich had ontwikkeld tusschen een *l*, *n* of *r* en de *r* van 't suffix *-r(e)* (uit *-ere*, Ogerm. *-ir*, *-iro*, *-oro*, *-ira*, *-âri*, enz.), en dat wel met gelijktijdige invoeging eener onduidelijke voc. vóór die *r* [1]) (vanwaar de gewone spelling *-dere*, *-der*, naast een zeldzaam *-dre*); zoo in den plural. neutr. *beender*, *hoender*, enz., pass., v. *beenre*, *hoenre*, enz. (vgl. ben. § 255); in *scoender*, *eender*, *reynder*, *ghelegender*, *gegevender*, *beslotender*, *swaerder*, *eigender*, *der gheender*, *vuulder*, *stilder*, *alder*, *mijnder*, *haerder*, en andere dergelijke buigingsvormen van den gen.-dat. s. fem. en genit. plur. bij het adjectief, numerale, pronomen en 't possessief, voor *scoenre*, *eenre*, *reynre*, *ghelegenre*, enz.; in comparatieven, als *scoender*, *edelder*, *claerder*, *seerder*, *cleinder*, enz. enz., pass., voor en n. het gewone *scoenre*, *edelre*, *claerre*, *seerre*, *cleinre*, enz.; in substantiva op *-re* (oorspr. *-âri* of *-ar*), als *volder*, *mulder*, b.v. Bm. 5, 89; 7, 310, *donder*, o. a. Sp. 3[7], 19, 59, La. 2, 2150, Nb. 12, 427 v., *paender*, o. a. Sp. 3[4], 7, 58, *solder*, *kelder*, o. a. Cor. v. Antw. 35, Rkr. 7084, enz., naast het veel meer gewone *volre*, *mulre*, *donre*, *paenre*, o. a. Sp. 3[4], 7, 54, *solre*, *kelre;* in verbindingen van een verbum met het enclitische pronom. *-re* (uit *-ere*, vgl. ben. § 338) of adverb. *-re* (uit *der*, voor *daer*, *dare*, vgl. § 126 *q*), als *si gavender*, *si sloegendre*, *si hebbender*, enz., pass., v. en n. het gebruikelijker *si gavenre*, *sloegenre*, *si hebbenre*, enz.; in *elder*, o. a. Lorr. 1, 930, Hl. 69, 71, voor het meer gebruikelijk *elre* (Os. *ellior*);

Opmerk. 1. Ofschoon reeds in onze oudere mss. aan te treffen, wordt dit verschijnsel vaker in de jongere waargenomen.

Opmerk. 2. Naar 't model van *vierderhande*, *neghenderhande* Limb. 10, 798, Lsp. 1, 13, 35, enz. (voor *vierre-*, *neghenrehande*), had men *vijfterhande*, Lsp. 3, 19, 1, gevormd.

Opmerk. 3. De zeldzamer spelling *hoendre* Lsp. 3, 3, 1099 v., *selsendre* Mart. 1, 946 v., *sloegendre* La. 4, 8302, *eldre* Limb. 3, 932, Bm. 2, 302 en 390; 1, 95; 5, 85, enz., stelde natuurlijk een uitspraak *hoendere*, enz. voor.

b. een *b* tusschen *m* en een volgende *r*, in *jamber*, *jambre* Parth. 3759 v., La. 3, 8064, 10136, 11710, 12054, 12837, 15560, 15995, 17935, 19165, Sp. 3[5], 54, 72 v., *ember*, altijd, pass., als produkten eener uitspraak *jamr*, *emr*, voor *jammer*, *emmer;* en *Nembrot* Rb. 1373, 1386, 1409, v. en n. *Nemrot;*

---

[1]) Gelijk ons de hedendaagsche uitspraak leert, is en was het onmogelijk achter de epenthetische *d* onmiddellijk een *r* te laten volgen.

c. de *p* tusschen *m* en een volgende *t*, *d*, *s* of *n*, in *(ver)doempt* Ovl. G. 1, 85, 76, Lsp. 2, 36, 307, Hl. 19, 73, *compt*, *coompt* Bj. I, bl. 598, vs. 330, I, bl. 782, Parth. 6533, 6542, Bm. 4, 194, Play. 234, Boerden 11, 38, Sacr. v. N. 5, 95 en 209, Vm. 2, 203, 95, Grb. 1, 55, *vroempt* Hl. 19, 74, *termpt* Bj. I, bl. 734, *neempt*, *nempt* Bm. 7, 307, Vm. 2, 203, 90; 172, 54; Bj. I, bl. 783, Wr. 1, 2032, Edew. 1460, Play. 51, Sacr. v. N. 270, 585, Grb. 1, 710, *climpt* Nb. 2, 1031 v., *compstu* Bm. 6, 420, *dempster* Sp. 2^7, 7, 86; 2^1, 85, 79; 2^6, 26, 43, *beempt*, *beempden* Grb. 1, 47 en 5532; 2, 660, *bisdomps* Bj. II, bl. 552, *nempse* Dram. P. bl. 288, *ic noempt* Bm. 5, 110, *genoempt* Ovl. G. 1, 85, 75, *scaempt* pr. 38*, *scaempte* Vm. 1, 58, 24; 1, 72, 37, 44 en 45; Sp. 1^8, 46, 52, *gedampneert* Sp. 4^2, 39, 37, *condempneerde*, *gecondempneert* Lsp. 2, 48, 835 en 496, *solempniteit* Bj. 6, 3336, *columpne* Lsp. 2, 51, 115 v. en 121 v., Chr. 1562, *calumpne* Segh. 5861 v., pr. 98 en 146, enz., v. en n. *(ver)doemt*, *comt*, *coemt*, *vroemt*, *termt*, termijn, *neemt*, enz.;

d. de *t* in vormen, bestaande uit een adject. of partic., op *-en*, en *-heit* of *-lijc*, als *ghelegentheit*, *-heide* Rkr. 4789, O. K. v. Dordr. 2, 273, Mat. 99, 158, 169, Urb. 2, 300, Ovlg. 454, 108; 484, 145; Bj. 7, 6891, 8858, 14713, *verholentheit* Stemm. 130, *vermetenthede* Mel. 3490 v., *verbolghentheit* Boetps. R. 3 en 4, *gewonnenthede* Mat. 56, *volcomentlijc* Cl. 142, Bj. 6, 7760, *eigentlik* Dd. 3, 1897 v., Hl. 4, 129; 64, 58; 80, 13; Lrb. 117, *verholentlic* Bl. 320, 3313, Rein. 2, 2264, Segh. 7514, Hl. 70, 41, *opentlic* Bj. 7, 2460, Mlp. 2, 3171 v., Bj. I, bl. 833, enz.; [*minnentlic* Bj. 7, 15681, Mlp. pass., Ovlg. 62, 34; 263, 889; Gd. 24, 12; 44, 3, *heymentlike* Mlp. 2, 993 v.; 3, 561 v., *ewentlijc* Ovlg. 199, 2; 62, 31, *ghemenentlike* Tro. 7498, Lsp. 2, 39, 146 v., *geheelentlijc* Segh. 11950 v., *rijckentlike* Lsp. 2, 58, 50 v., *(on)moghentlic* Lsp. 1, 47, 79 v., Hl. 108, 32, voor het normale *minnelijc*, *heimelike*, enz., mogen vermoedelijk als navolgingen gelden van bovengenoemd *volcomentlijc*, *eigentlijc*, enz., tenzij ze misschien aan ons onbekende Mhd. vormen *minnentlîch*, *heimentlîch*, enz., ontleend waren; *verwenentlijc* Gd. 122, 3, was ontstaan onder den invloed van het Mhd. *virwenentlîch; samentlike* Mlp. 2, 1090, 1557, Bj. 6, 1583, 1883, 3014, 3357, 4459; 7, 16392, 17122; O. K. v. Dordr. 1, 115 en 263, *wonnentlik* Mlp. 2, 4131, naar 't voorbeeld van het Mhd. *samentlîch* en een te vermoeden **wonnentlîch; doechdentlijck*, *duechdentlijc* Mlp. 2, 130, 686, 704, 844, 858, 2160; 4, 1357, v. het gewone *doechdelijck*, *duechdelijc*, verraadt invloed van een naar het Mhd. *tugendlîch* gevormd *doghentlijc* Mlp. 1, 275, Limb. S. 23 *d*];

e. de *t* vóór den deminutiefuitgang *-gen*, *-ien*, b.v. in *kannetgen* Rokr. 110, *craentien* Dkrb. 87, *doentyen* Mspr. 40, *miertgen* D. W. 6, 198 en 199, *Jannetgen*, *Truytgen*, *Marritgen*, *Ghijtgen* Lrb. 145, 228, 294, 308,

hoeptgen Maund. 16 r., *vaerstgen*, versje, Lg. 107 v., *scrientgin*, *camertgin*, *scaeptgin*, *meystgin*, *koectgin* Ot. 36 r., 54 v., 66 r., 95 r., 166 r., 134 v., 158 v., 177 r., *vroutgen* Poh. 80 r., Lrb. 259, *wormtgen* D. W. 6, 203, Wsp. 66 r., *wormtien* pr. 105;

f. de *t* tusschen *l* en *sch* in vormen, als *valtsch* Sp. 2^2, 13, 32; 2^1, 12, 52; 2^3, 4, 66; 2^4, 29, 55; 2^7, 16, 82; 2^4, 33, 120; *heltsch* Sp. 2^5, 48, 146, *geseltscap* Sp. 2^2, 24, 34; (*beghintsel* : *intsel* Lsp. 4, Prol. 19, is een concessie aan het rijm of een spelling, met *ts* = scherpe *s*);

g. de *s* vóór het deminutiefsuffix *-kijn*, *-ken*, achter een gutturaal, in *becskijn* Nb. 3, 2315, *jonxkijn* Nb. 3, 2296, *drancskijn* Ybl. 743, *stucxkijn* Mlp. 2, 1102, *bergheskijn* Bm. 10, 268, *telgheskijn* Bm. 10, 277, *brugxken*, *bruggheskijn* Dml. 3, 104, 92, Bm. 7, 448, 241, *kiecskijn* Dml. 3, 97, 100, *boecskijn* Lsp. Prol. 23, *wercskijn* Lsp. Prol. 30, *wangskijn* Mlp. 2, 4149, enz.;

h. de *s* in *nietste* Versl. en M. 3, bl. 40, Hl. 112, 105; 113, 53; 115, 46; Bdio. 17 v., 33 r., Shs. 6 r., Lhic. 44 r., Pen. 109 r., en *alste* Dctr. 45 r., Bi. 145 r., Bw. 128 r., vóór een comparatief (in plaats van *niet te*, *al te*), blijkbaar navolgingen van *deste;* en verder in *neenstu*, *eerstu*, *daerstu*, *waerstu* enz., in pl. v. *neen du*, *eer du*, *daer du*, *waer du*, enz., waarvoor ik verwijs naar § 327.

§ **135**. Achter of vóór een consonant had zich voorts als epenthetische medeklinker ontwikkeld:

a. de *m*, in *pampier* Ovlg. 333, 528, voor *papier*, en *camplijs*, strijd, Segh. 6581 v., 6684 v. (onder invloed van *camp*, strijd, voor en n. *caplijs* Segh. 4864, 6581 en 6684, Ofra. *chapleis*);

b. de *n*, in toonlooze syllaben vóór *d* of *t;* vgl. *allent* Ruusbr. 3, 57, 249, Roel. 1, 213, Hild. pass., Gerl. Peters 211, enz., *artentike*, jicht, Sp. 2^5, 18, 181; 3^4, 6, 44; Nb. 12, 934 v., *(te)barenteeren*, verschrikken, Sp. 3^7, 62, 52, Ro. 1400, 11619, La. 2, 1792; 3, 5577, 6845; Sto. 8, 800, Sp. 2^6, 2, 58, *benendien*, *vermalendien* Bed. d. M. 244, 1261, 1267, Chr. 1237, Tro. 2592, Lutg. 2, 232, Rein. 1, 490, 916, Ferg. 3164, Sp. 4^3, 1, 51; 5, 77; Vm. 2, 426, Dml. 3, 220, 22, Praet 2414, 2461, 4634, La. 3, 2179, Vdl. 2096, Esmor. 150, HdH. K. 327, *(n)iewent* Mor. 157, 682, 3866, Segh. 11141, LvJ. 164, 221, Ve. 1, 14; 3, 1, 18; 13, 80; 40, 24; Al. 7, 758 (vanwaar *te niente* Sp. 2^2, 17, 90; 2^3, 28, 84; 40, 28; 2^4, 12, 52; 65, 24; 2^6, 25, 65; 2^7, 28, 182, enz.), *pennentencie* Vm. 2, 42, 70 en 75, *visenteeren* Mlp. 2, 3166, Sp. 3^6, 2, 28; 3^4, 27, 96; 41, 3; 4^1, 42, 117; Bj. 6, 4709; 7, 8072, Rkr. 4862, Bm. 1, 21, 89, Sp. 2^2, 24, 21; 57, 122; 2^3, 36, 125; 2^6, 14, 19; Fr. 1148, 2731, Ro. 10563, Mlp. 2, 3166 v., 4, 414 v., Christ. 183, Am. 1, 1492, 3589, enz., *prophentieren* Lhic. 37 v., voor en naast *allet*, een

neutrum van *al*, z. ben. § 375 *b*, *artitike*, z. *Mnl. Wb.*, *bareteeren* Bj. I, bl. 599, v. 12, *benedien*, *vermaledien*, *(n)ieuwet*, *penetencie*, *viseteeren*, *prophetieren* passim; *driehoeckende* Nb. 4, 1008, uit *driehoeckede* (waarvoor gewoonlijk *driehoecte*); evenzoo de praeterita en participia *(hi) meerende*, *si hatenden*, *gejaghent*, *geporrent*, enz., z. § 198, opm. 2; en waarschijnlijk ook *een*, *dat derdendeel*, *dorden-*, *darddendeel*, *vierdendeel* of, met assimilatie, *tfierendeel*, *vérendel*, *verendel* (voor de *e* vgl. § 25), *vijftendeel*, *sestendeel*, met assimil., *sessendeel*, *achtendeel*, *negendendeel*, *tiendendeel*, *meestendeel*, *merendeel* Sp. 1^1, 18, 24; 1^6, 28, 19; 3^1, 19, 23; 22, 127; 3^7, 7, 46; 3^8, 40, 24; 4^1, 2, 41; 4^1, 31, 70; 3^7, 7, 52; Wrake 1, 346 en 619, La. 2, 485, Rb. 309, Nhl. 558, Lsp. 1, 26, 53; 29, 6; 3, 26, 122 v.; Mlp. 2, 3693; 3, 59; R. v. Mont. 215, Vl. 1, 69 en 201; 2, 59 en 62, O. A. v. Bei. 106, 498, 515, Lkrb. 140, 149, 157, 182, 188, 538, 12, 19, 204, 488, 497, 502, 511, 5, 20, 106, 206, 223, 237, 299, 512, 330, 210, 271, 372, 273, 300, Ot. 33 v., Liedw. 25 v., Dbvt. 1 v., D. B. Deut. c. 14, Ex. c. 29, Neh. c. 15, 18, 28 en 29, Ezech. c. 4, enz., v. en n. *een*, *dat derdedeel*, *vierdedeel*, enz.; (voor *tachtentich* en *achtende* vgl. ben. § 380 en 383);

c. de *n*, in toonl. lettergrepen vóór *b* of *g;* vgl. *Ysenbele* W. 7966, 8076, 8080, *correngeeren*, *coriengeren* Dkrb. 22, 48, 51, 64, 175, 183, Ovlg. 256, 690; 278, 1346, Bj. 7, cap. 85, Bi. 281, O. K. v. Dordr. 1, 11, 21, 25, 62, 128;

d. de *n*, in *moninc* Bj. 2, 5457, zoo dit geen lapsus is; in *peinstren*, doen grazen, Limb. 2, 203, W. 9635, *eynselijc* Lsp. 4, 9, 93 v., Ovl. G. 2, 35, 36, Sp. 3^8, 27, 31; 3^1, 24, 51; 3^2, 34, 6 en 41; 4^2, 12, 3; 3^4, 4, 40, en *reinsen* Wsp. ms. n⁰. 36, 55 v., 57 r., 60 v., 87 r., 116 v., 121 v., v. en n. *peysteren* (Oudfra. *paistre*) La. 2, 23595, Limb. 4, 1293, Flandr. 1, 587, *eyselijc* (Os. *egislîc*) passim, het gewone *reisen*, onder invloed van de nevens elkaar voorkomende vormen, met en zonder oorspronk. *n*, als *peinsen*, *veinsen*, enz. en *peisen*, *veisen*, enz. (vgl. § 129 *k*); in het zonderlinge *duynster* St. 6 r., Thr. 56 v., 124 v., voor het normale *duuster* (Os. *thiustri*); in *portenare* R. v. Mont. 19, Flandr. 1, 489, Rb. 25681, *grondenare* Bm. 1, 68, *lijftochtenere* Bm. 5, 90, *sculdenaere* Bm. 1, 72, Dkrb. 163, *constenare* Ovl. G. 3, 148, 81, *clusenare* Mor. 2690, 2707, 2815, enz., *metsenare* Rb. 30637, 34289, 25298, La. 2, 17967, *grondenare* Bm. 1, 68, *moerdenare* Lsp. 2, 36, 1966 v., 2000; 38, 28; Rb. 27485, W. 3991, Bm. 10, 69, Rkr. 4267, enz., met *-enaere*, in plaats van *-aere* (vgl. intusschen nog *sculdare* Lsp. 2, 41, 20 en 122, Ovl. G. 3, 130, 209, enz., *mordare*, *morder* Al. 7, 311, Sto. 4, 1460, enz.), met verkeerde analogie naar *tolnaere*, *loghenare* p., *droghenare*, o. a. Sp. 1^2, 50, 43; 1^8, 14, 58; Bm. 9, 218, Ovl. G. 2, 13, 907, Rb. 24248, *gaerdenaer*

Stemm. 7, *waghenare*, *molenare* p., enz., afleidingen met *-aere* van *tolne*, *loghene*, een nog in 't Mhd. *trugene* bewaard *droghene*, bedrog, *gaerde*, met een stam *gaerden* (vgl. Os. *gardo*, dat. *gardon*), *waghen*, *molen* [1]); in *lachternie* Tor. 1375, *leckernie* Rein. 1, 2080; 2, 2110, 7699; Plag. 1338, *scalkernie* Bm. 6, 412, Oversee 154, Hl. 19, 138, Rkr. 3155, enz., *dorpernie* Lans. v. Den. 107, La. 2, 664, Ro. 2021, Sp. 3^2, 9, 13, Rb. 5603, Mel. 3134, enz., *sotternie*, o. a. Limb. 4, 1435, enz., *rasernie*, o. a. Rkr. 10106, *vischernie* Sto. 1, 592, *tovernie* Mlp. 1, 698 v., Limb. 1, 1717 en 1735, *smekernie* Ro. 9229, enz., met den raadselachtigen uitgang *-ernie*, in plaats van *-erie* (vgl. intusschen *toverie* Limb. 1, 1907, La. 2, 27976, Mlp. 1, 698, *razerie* Cl. 115, *smekerie* Parth. 7903, enz.); in den zeldzamen wisselvorm van *vridach*, *vryendach* Lsp. 1, 10, 34 v., een nomin., die uit de verbogen casus was ingedrongen, waar men het eerste element des woords somwijlen voor het adject. *vri* aanzag en als zoodanig verboog (z. b.v. *(t)svriendaechs*, *vrindages*, *upten*, *up enen*, *ten*, *den vriendaghe*, *vrijndaghe*, *vriendach* Sp. 3^8, 72, 86; 4^2, 12, 3; Lsp. 2, 36, 1150 v.; 39, 17 v.; Rb. 4384, 5965, Vm. 1, 294; 2, 369; Bj. I, bl. 708 en 769, Bm. 2, 292, Mask. 165, Sp. 2^5, 36, 54; 2^6, 64, 67, Fr. 7654, enz., en vgl. voor een dergelijk opnemen van den vorm der casus obliqui in den casus rectus *middernacht*, *rechter*, *linker hant*, *side*, enz.); in het (mij althans) onbegrijpelijke *wijnwater* Sp. 3^2, 46, 51, La. 2, 11305, v. en n. het gewone *wijwater;* voorts in *wiens*, *diens*, in pl. van en n. *wies*, *dies* (z. § 350 *c* en 364 *a*); [*erntsch* Al. 1, 1046; 4, 841; 7, 667, v. het normale *eertsch*, was in dezen Middelfrank. gekleurden tekst naar het voorbeeld van 't Mhd. *irdensch* ontstaan (vgl. in dit laatste dial. *irden(i)sch*, v. en n. *irdisch*, onder invloed van *irdin*)];

e. de *l*, in *plavant* Buskenbl. 137 (uit *pavane*, z. *Taalb.* 3, 90 en 185) en *platijn* Mat. 200 (Ofra. *patin*); in *fluwijn* Rein. 2, 5183, voor *fuwijn* (Fr. *fouine;* vgl. nog bij KIL. *fouwijne*, n. *flouwijne*); in de mij onverklaarbare vormen *paerkelment* Am. 2, 1518, voor het gewone *parkement*, en *alsel*, schouder, Nb. 12, 379 v., *alselieren*, aanvallen, Ferg. 4202, *alsine*, azijn, Nb. 2, 625 v., *alstronomijn*, sterrenkundige, Vr. Heim. 395, *messelgier*, *messalgier*, La. 4, 4834, Al. 2, 812, Bm. 10, 81, 172, Lsp. 1, 15, 90, voor het regelmatige *assel*, *asschieren*, *asine*, *astronomijn*, *messagier;* (of de *l* in *Roeldolf*, Sp. 4^2, 74, 11, iets anders is dan een lapsus? vgl. ibid. vs. 15 en 17 *Roedolf*);

f. de *r*, vóór *s* of *t*, in *erdersch*, *aerdersch* Sp. 1^8, 75, 54; 60, 23;

---

[1]) In *woeckenare* Nb. 2, 259 v., Nd. 2027, 2368, Plag. 2062, Hl. 80 pass., enz., was de *n* door denzelfden invloed in de plaats gekomen der *r* van *woekerare* Nb. 2, 259, Bm. 9, 218; 10, 118; Sp. 2^1, 12, 34, enz.

3^3, 7, 10 en 83; 3^6, 11, 58; 35, 29; 3^8, 8, 4; 35, 68; 4^2, 1, 1; 14, 15 en 55; 62, 11; 73, 52; Lsp. 2, 48, 698; 3, 3, 268; 4, 392; Fr. 7512, Ro. 122, 5127, LvJ. 128, 133, Lutg. 1, 899, 930, uit *erdesch* (waarvoor in den regel *ertsch*); *corsoude*, *kersouwe*, *corsouwe* Vm. 1, 380, 11; 384, 25; Dml. 3, 124, 97, Ovlg. 234, 28, Praet 133 en 219, te vergelijken met het Ofra. *cassoude* (z. *Taalb.* 1, 266 vlgg., en vgl. § 35); *kerstaenghe* Ro. K. 7798, D. W. 6, 200, *jaloers* Segh. 11258, W. 9460, Lsp. 3, 6, 3 v., i. pl. v. en n. *castaenge* Ro. V. 7901 (Ofra. *castainge*), *jaloes* La. 2, 6645, Ro. 8614, en bl. 258, Lsp. 3, 6, 3, Segh. 7318 v. (Ofra. *jaloux*); *dageraert* Sp. 2^4, 6, 32, Lijd. J. 56 en 64, Oef. 150 v., 156 r., Ps. 142 r., BE. 185 r. v., Cr. 57 r., Ljm. 32 v., *Coenraert* Rkr. 1932, Grb. 1, 1011 v.; 2, 4992; Bm. 4, 195, *drossaert* Bj. I, bl. 758 en 810; 2, 246; 1, 627, 1387; Segh. 11488 v., v. en n. *dageraet*, *Coenraet*, *drossate;* en verder in *wrecken* Mart. 3, 339 v., Hl. 20, 188; 26, 114; 32, 18 en 81; 89, 358; Lijd. J. 4, 15 en 23, Cr. 41 v., Vvt. 1 r., Voef. 20 r., 46 v., 62 v., 76 v., 81 v., Cl. 155, Grb. 2, 3710, in pl. v. en n. *wecken*, en in *sorcoers*, *sercoers*, *sarcours*, *sorcoursen*, *sourcoursen* Fr. 2078, Lsp. 4, 3, 73, Ferg. 4011, 5003, R. v. Mont. 858, 861, 992, 1738, Am. 1, 617, La. 2, 17483, Limb. 2, 747, Vm. 2, 168, 99, Bj. 6, 6123, 6569; 7, 14794; Praet 16 en 117, Vm. 2, 168, Ro. 13168, Rkr. 10174, Tro. 5762, Ref. 32, voor het gewone *soccoers*, *soccoersen* (Ofra. *secors*, *socors*, *sucurs* [1]);

g. de *d*, achter een liquida, en de *p*, achter een *m*, in *verde*, *vorde* (vgl. bov. § 35), Wr. 3, 689, El. 167 r., Mat. 62, 78, 87, 90, 97, 156, en n. p. ald., Lrb. 225, Sch. 41 r., v. en n. *verre* (vgl. § 126 *n*); *overtuldich(eit)*, buitensporig(heid), Lutg. 2, 1908, Teest. 3816, Wr. 1, 1063, *dubbelde* O. K. v. Dordr. 2, 255, 258, 282, pr. 75*, *gespelden*, woorden spellen, Rein. 2, 5328, v. en n. *overtullich*, z. bov. § 40, *dubbele*, *spellen* (vgl. On. *spilla*, spreken); *lijnden*, *linden* Lijd. J. 17, 18 en 60, Rein. 2, 1969, 2062, Cr. 81 v., Ps. 14 v., 36 v., 37 r., 53 r., 115 r., 120 r., *bandeling* Rein. 2, 2744, v. en n. *linnen* (vgl. § 116), *banling* (vgl. § 126 *k*); *hi nampen* Roel. 1, 250, v. en n. *hi nammen*, d. i. *hi nam en* (enclit. pron.);

h. de *s*, in *ba(e)rsen*, *baersinghe* Vm. 5, 334, 41, Ovlg. 419 en 451, Vl. 1, 2, Jan. Yp. 156 (aangeh. in 't *Mnl. Wb.*), *verclaersen* ZVl. Bijdr. 3, 280, Rb. 30335, v. en n. *baren*, parere, *baren*, toonen, *baringhe*, *(ver)claeren*, tenzij misschien *baersen*, toonen, op een oorspr. Ogerm. **barison* berust (als afleiding van *bar*, bloot, gelijk het Ags. *claensian*, Ohd. *mihhilison*, *strenkison*, *hreinison*, van *claene*, *mihhil*, *strengi*, *hreini*, vgl.

---

[1]) Lag aan dit *sorcoers*, enz. en aan *jaloers* misschien een nog onbekend Ofra. *sorcours*, *jalours*, ten grondslag? Vgl. *velours*, uit een Lat. *villosus*.

Vondel-gr. de noot onder aan bl. 22), *baersen*, baren, een navolging van dat eerste is, en *verclaersen*, zooals ik reeds vroeger t. a. pl. vermoedde, als analogievorm mag gelden naar een eenmaal aanwezig *reinsen*, rein maken [1]);

i. de *s* en *ts*, in *alsoestu*, *alsoetstu*, *doestu*, *doetstu*, *diestu*, enz., waarvoor ik verwijs naar § 327;

k. waarschijnlijk de *g* (*ch*) in *vruechde*, *vruecht*, z. bov. § 49, dat zich onder den invloed van *verheughen* uit *vreude*, z. t. a. pl., kan hebben ontwikkeld.

Opmerk. In *ghehebbet* W. 3659, *behevelt* HdH. K. 1309, *ghehent* Ovl. G. 1, 55, 271, Lsp. 2, 36, 2057 v., Sp. 3[8], 75, 64, *gheherft* Rb. 8745, Sp. Sp. 4[2], 62, 68, *ghewyhet* Br. 1223, *wyhede* Lsp. 2, 40, 152, *wihen* Sp. 2[1], 50, 7; 2[2], 17, 21 en 95; 2[5], 52, 97, *wihinge* Sp. 3[7], 23, 41, *ghevryhet* Br. 1224, *geheert*, *gheheerst* Sp. 4[2], 19, 85, Bj. 4, 348, Bra. 2077, Parth. 6171, 6479, Bl. 1770, 1865, *eyhere* Bm. 7, 299, *gehonneert* La. 3, 4539, *driehersyns* Nb. 9, 193 v., *craihieren* Sp. 4[2], 47, 61, Ferg. 2502, *ghehacht* Lsp. 2, 23, 15, Parth. 1884, 3705, Sp. 3[8], 73, 65; 3[2], 3, 31, *lihen* Sp. 2[2], 12, 41, Rb. 21617 v., 21621 v., *tyhen* HdH. K. 22, *gheheest* Mor. 1955, *geheten* Ferg. 5382, Nb. 3, 3142 v., *ghehidelt* Dml. 3, 3, 63, *prayheel* Dml. 3, 104, 91; 105, 113; 107, 180, *pryhore* Rein. 1, 945, *religiheuse*, *priheuse* Ref. p., en dergel., voor *gheëbbet*, *beëvelt*, *gheënt*, enz., is de *h* buiten twijfel niets dan een graphisch middel om hetzelfde aan te wijzen, als het thans gebruikelijk *trema*. Vgl. ook *flahute*, fluit, Praet 2953 (Ofra. *flaüte*).

§ **136**. Als paragogische consonant achter een medeklinker ontmoeten we:

a. een *t* (*d*), achter *n*, in: *igerent* La. 3, 11207, 11430, 14167, *dickent* Bm. 4, 54, 60, Bj. II, bl. 539, Parth. 1423, 2817, Cass. 1198, Bm. 5, 362; 6, 316; 10, 119, 31; Lsp. 3, 3, 470 v.; 4, 498 v.; Ro. 1217, 1666, Am. 1, 1406, Ref. 33, 42, enz., *hedent* Praet 1568, Grb. 2, 3702 v., *(n)erghent* Lsp. 3, 14, 56; 1, 5, 20; Rb. 33801 v., Mlp. 2, 1922, Vm. 1, 75, 25; 310, 91; 2, 386, 242; Nb. 5, 596, Rein. 2, 6604, Segh. 8287, enz., *sident*, sedert, Rb. p., Segh. 183, Sp. 3[1], 24, 44, La. 4, 5472, 7581, 7853, 8535, Sto. 1, 1245, Bl. 1137, enz., *van sinent wege(n)*, *uwent wil*, *van minent*, *sinent onsent*, *horent halve(n)* La. 3, 14880, 14925; 4, 2598, 8840; Mlp. 2, 1084, Bj. I, bl. 734, 743, 748, 774, 735, Dkrb. 154, Tor. 931, Ferg. 4878, Limb. 3, 397; 4, 1243; Bj. 7, 7526, Hl. 46, 91, Ferg. 4878, enz., *tot zinent*,

---

[1]) Voor het in de *Vondel-gr.* t. a. pl. verkeerd beschouwde *spaersen* zie men Dr. TE WINKEL (*Gramm. Fig.* bl. 277, noot 1), die het woord te recht van het Fr. *disperser* afleidt.

van onsent Bm. 8, 93, Dkrb. 157, *mergent*, morgen, Lrb. 308, *nochtant* Bj. II, bl. 530, Sto. 3, 459, Tro. 10054, 6796, 7206, 4085, 4102, 4437, 4844, Gd. 44, 5; 58, 5; 59, 7, enz., *paysant* Sp. 3^6, 22, 23, *tyrant*, *tyrante(n)* Sp. 3^6, 27, 25, La. 3, 16246, Sp. 2^1, 48, 2; 89, 70; 2^3, 39, 9; 44, 335; Tor. 1329, Rog. 1700, Ṡegh. 8508, 8221, 8365 v., Limb. 8, 1242, enz., *(n)iemand*, *(n)iemande* pass., *faysant* La. 2, 9205, v. en nevens *iegeren*, z. § 128 *b*, *dicken* p. (Ohd. *dicchen*), *(n)ergen*, *siden*, sedert, Rb. 2808, 7418, 7677, Ve. 6, 30, Rkr. 1999, Al. 3, 712; 6, 357, enz. (On. *sîđan*), enz.; in *faysant* La. 2, 9205, v. *faysan*, *faysaen*, o. a. Fr. 4558 (Ofra. *faysan*), en *(h)arent* Lsp. 2, 36, 1560, voor *aren*, aquila, p. (Ohd. *arn*);

Opmerk. Naast *sindent*, sedert, Sp. 1^1, 41, 37; 53, 44; 1^2, 12, 41; 4^2, 60, 42 en 43; 1^3, 33, 18 en 32, ontbreekt zoowel een Mnl. *sinden* als een Ogerm. *sindan*. Vermoedelijk is deze vorm niets anders dan een voortbrengsel der verwarring van *sident* met *sind* (vgl. ben. over *sinder*).

b. een *t*, achter *r*, in: *sidert*, *sindert* Bj. 2, 5111, Sp. 4^2, 60, 42 en 43; 3^1, 45, 1; 3^7, 17, 76; 23, 57; 29, 63; 31, 24; 3^8, 3, 76; 16, 41; 45, 74; 3^1, 14, 2; Rkr. 8874, 9320, Lsp. 1, 30, 68 v.; 32, 1 v., enz., *emmert* Play. 325, *besondert* Ve. 1, 6, Bj. 5, 4389; 6, 3861, 4956, 6745, Nd. 2669, Edew. 205, Gew. s. Tr. 23 en 24, *(n)iew(a)ert*, (n)ergens, Car. e. El. 697 v., Bm. 6, 105, *Tibert*, rivier, Mat. 28, *anderswaert*, ergens anders, BE. pass., *persemard*, *persemaert*, woekeraar, Ve. 1, 31 (2 m.), Vm. 1, 343, 88, Ro. 11003, voor en nevens *sider* sedert, La. 3, 6020, 10474, 16358, Sto. 1, 952, Al. 1, 36, Rkr. 2008, Limb. 1, 2683; 9, 541; 12, 1121, enz. (Os. *sîđor*), *sinder*, sedert, Bj. 1, 390, 719, 1122; 2, 2031; 4, 1222; Limb. 1, 2578, C. e. El. 510 v., enz. [1]), *emmer*, *besonder*, *(n)iewaer* pass., *anderswaer*, z. *Mnl. Wb.*, *persemaer;*

Opmerk. Het subst. *middelt* (femin.), het midden, Sp. 3^4, 13, 39; 3^3, 20, 53; Al. 10, 127, Dd. 3, 1888, La. 3, 5370, 18672, Tor. 1414, Bl. 2384, Limb. 8, 1117, Bm. 10, 267, 271, 272 en 275, Sp. 2^5, 4, 45, enz., dat men wellicht geneigd zou zijn met een vorm **middel* (vgl. Mhd. *mittel*, vrouw.) te identifeeren, beantwoordt (met syncope der onduidelijk geworden *o* en apocope der *-e*) aan het Mhd. femininum *mittelode.*

c. een *t*, achter *k*, *p*, *ch*, *f* of *s*, in: *hi halpt*, *hi spract* La. 2, 33278, 33604, 41245, 35645, voor *halp*, *sprac;* de nomina *campt*, *starct*, *scarpt* La. 2, 35121, 36140, 36299, voor *camp*, *starc*, *scarp; stompt* LvJ. 98, v. *stomp* of eigenl. *stomb* (vgl. § 126 *b*, aanmerk. onder aan de pag.), en *kelct*, *keelct*, *kelect* (vgl. § 3 en 82 *b*) Sp. 4^1, 31, 23 en 32; 4^2, 47, 110; 75, 95; 84, 60; 3^6, 42, 23; Dml. 3, 187, 41; 198, 55; Lsp. 2, 51, 148 v.,

---

[1]) Dat zelve waarschijnlijk het produkt was eener vermenging van de vormen *sider* en *sind* (Mhd. *sint*). Een Ogerm. *sindor* althans is mij onbekend.

Sp. 2^6, 32, 50, Rog. 1573, Vm. 2, 410, 43, Praet 2191, Bm. 3, 408, v. en n. *kelc*, *keelc*, z. § 3; (vgl. ook de oude Limburgsche, door COSIJN in den *Taalb.* 5, 184, vermelde vormen *clampt*, *dumpt*, *werct*, *iunct*, voor *clam*, *dump*, *werc*, *junc*); *placht* Vm. 2, 383, 132 v., Lutg. 1, 270, Hl. 11, 47 v.; 22, 75 v.; 26, 13 v.; 58, 143; 85, 30 v. en 100 v., *wecht* Limb. 5, 269 (r.), voor en n. het gewone *plach*, *wech; corft* Play. 155, en *stijft* Play. 30, voor het normale *corf*, *stijf; logijst*, logies, Mlp. 1, 1511, *Damast* Flov. 174 en 314, Esmor. 59, 763, Nb. 4, 480 v., *most* Ro. 346 v., voor *logijs*, *Damas* (Ofra. *Damas*), *mos*, pass., en *(h)oreest*, storm, gewoel, Rkr. 9225, La. 2, 42540, 44274; 3, 9703; Grb. 2, 3184, voor een niet meer gebruikelijk *orees* (ontleend aan het Ofra. *orés*, orage, z. ROQUEF. Gloss.).

Opmerk. *Herder*, *heerder*, *harder*, in de jongere taal, b.v. Rein. 2, 5655, Hl. 106, 241; 58, 177 en 185; 76, 240; Ot. 18 r., Lijd. J. 50, v. en n. het oude en oorspronk. *herde* (Os. *hirdi*), en *scutter* p. in de Keurb., v. en n. *scutte* Urb. 1, 85, 267, 284, 304, 344, enz. (Ohd. *scuzzo*), zijn natuurlijk voortgekomen uit een navolging van de persoonsnamen, op *-er*.

Voor de *n*, in *scoen*, *teen* en *dinghen*, verwijs ik naar § 248 en 253, opm. 2; voor diezelfde conson. in *huden* naar § 341.

HET VERBUM.

DE HOOFDVORMEN DER STERKE BUIGING.

§ **137**. Evenals in 't Ogermaansch, onderscheidt men in 't Middelnederlandsch bij de sterke conjugatie *twee* hoofdsoorten: die der *klankwijzigende* („*ablautende*") verba, welke zich in de vier zoogenaamde hoofdvormen (den 1sten p. s. van 't praesens indicativi, den 1sten pers. s. van het praeteritum des indicatiefs, den 1sten pers. plur. van laatstgenoemden tijd, en het participium perfectum) door een eigenaardige qualiteit der wortelvocaal kenmerkten; en die der zoogenaamd *redupliceerende* verba, welke langer dan de eerstgenoemde (nog in 't Gotisch) de oorspronkelijke reduplicatie in 't praeteritum hadden bewaard en de gevolgen daarvan in den eigenaardigen klinker (*ie* of *i*, *e*) van dezen tijd vertoonden (zie voor deze laatste beneden § 178).

§ **138**. De *klankwijzigende* werkwoorden verdeelt men, in verband met het verschil van hun wortelvocaal en de uiteenloopende ontwikkeling ook van een oorspronkelijk gelijken wortelklinker, in de volgende *zes* klassen:

a. in de klasse *binden*, *helpen* [1]), met *ĭ* (vóór *mm*, *nn*, of *m*, *n* + vaste cons.) of *ĕ* (vóór *ll*, *rr*, *cht*, of *l*, *r* + vaste cons.) in 't praes.; vgl. in 't Os. b.v.

bindu	*band*	*bundun*	*gibundan*,
hilpu [2])	*halp*	*hulpun*	*giholpan*,
hwirƀu [2])	*hwarf*	*hwurƀun*	*gihworƀan*,

waarvoor in 't Mnl., met standvastige wijziging der *ŭ* tot *o* (z. § 33 *b*),

binde	*bant*	*bonden*	*gebonden*,
helpe	*halp*	*holpen*	*geholpen*,
werve	*warf*	*worven*	*geworven;*

b. in de klasse *helen*, *spreken*, wier praesens zich kenmerkte door een

---

1) Wegens de onderlinge afwijking der grammatici in het vaststellen der volgorde van deze klassen, bezig ik hier ter onderscheiding geen cijfers; deze toch zouden slechts verwarring veroorzaken.

2) Met *ĭ*, in pl. v. *e*, z. de noot onder aan pag. 254. In den plur. indicat., den conjunct., den imperat. plur., den infin. en 't partic. van 't praes. heerschte hier echter de oorspronk. *e*.

zachte *e* + volgende enkele liquida of + voorafgaande *r* en volgende *k*; vgl. in 't Ondfr.

helu of *hilu* [1])	*hal*	*hâlon*	*giholan*,

en in 't Os.

spriku [1])	*sprak*	*sprâkun*	*gisprokan*,

waarvoor in 't Mnl.

hele	*hal*	*halen*	*geholen*,
spreke	*sprac*	*spraken*	*gesproken;*

c. in de klasse *geven*, wier praes. zich kenmerkte door een zachte *e* + één volgende vaste cons. (behoudens in het onder *b* genoemde geval); vgl. in 't Os.

gibu [1])	*gaf*	*gâbun*	*gigeban*,

waarvoor in 't Mnl.

geve	*gaf*	*gaven*	*gegeven;*

d. in de klasse *grijpen*, met *î*, *ij* in 't praesens; vgl. in 't Os.

grîpu	*grêp*	*gripun*	*gripan*,
(Got. *greipa*	*graip*	*gripum*	*gripans*),

waarvoor in 't Mnl. in den 2den hoofdvorm, met wijziging der oorspronk. diphthong *ai* tot de scherpe *e* (z. § 18 en 24), in den 3den en 4den, met overgang der *ĭ*, in de steeds opene syllabe, tot de zachte *e* (z. § 18),

gripe	*greep*	*grepen*	*gegrepen;*

e. in de klasse *bieden*, *drupen*, met *ie* of *u* in 't praesens ((zie hierover uitvoeriger ben. § 168 en opm. 2 ald.); vgl. in 't Os.

biudu [2])	*bôd*	*budun*	*gibodan*,
(Got. *biuda*	*baud*	*budum*	*budans*),
driupu [2])	*drôp*	*drupun*	*gidropan*,
lûku	*lôk*	*lukun*	*gilokan*,

waarvoor in het Mnl. in den 2den hoofdvorm, met wijziging der oorspronk. diphthong *au* tot de scherpe *o* (z. § 33), in den 3den, met overgang der *ŭ*, in de steeds opene lettergreep, tot de zachte *o* (z. t. a. pl.),

biede	*boot*	*boden*	*geboden*,
drupe	*droop*	*dropen*	*gedropen*,
luke	*looc*	*loken*	*geloken;*

f. in de klasse *varen*, met een zuivere *a* in 't praesens; vgl. in 't Os.

faru	*fôr*	*fôrun*	*gifaran*,

waarvoor in 't Mnl., met wijziging der *ô* tot *oe* (z. § 55),

vare	*voer*	*voeren*	*gevaren* [3]).

---

[1]) Zie de noot op pag. 254 en de 2de noot op de vorige bladz.

[2]) Met *iu*, voor *io*, z. de noot onder aan bl. 237.

[3]) Dewijl we uit het Sanskrit weten, dat in de twee eerste der besproken hoofdvormen het accent oorspronk. op de wortelsyllabe, in de twee andere op den uitgang viel, moeten we het verschil in qualiteit der voc. van een zelfden wortel in verband brengen met het oorspronkelijk al of niet aanwezig zijn van den klemtoon in de wortellettergreep.

De vocaal van den *eersten* der vermelde *hoofdvormen* vindt men terug in het geheele overige praesens, alzoo in *de andere personen* van 't *praes. des indicatiefs*, *des conjunctiefs*, in den *imperat.*, den *infin.* en in 't *tegenwoordig deelwoord;*

die van den *tweeden hoofdvorm* in den *3den pers. enk. van het praeteritum des indicatiefs;*

die van den *derden hoofdvorm* in den *2den pers. enk.* en *den 2den en 3den pers. meerv. van het praeteritum des indicatiefs*, alsmede in den *conjunctief van dien tijd* (zie voor dien 2den p. enk. b.v. in 't Os. *bâdi*, in 't Ondfr. *farwurpi*, *thurolithi*, enz., en in 't Mnl. *du bonts*, *holps*, *naems*, *staels*, *spraecs*, *gaefs*, enz., niet *du bants*, *halps*, *nams*, enz.).

Over enkele veranderingen van den wortelklinker, in verband met de voc. of een consonant van den buigingsuitgang, zal beneden in § 184 en 185 worden gehandeld.

§ **139**. Tot de klasse *binden*, *helpen* (z. § 138 *a*), behoorden, in overeenstemming met hun vroegere flexie in 't Ogerm., behalve deze verba en *werven: belghen*, *berghen*, *bernen*, *delven*, *derscen* (*hi darsch*, *si dorschen*, *gedorschen* Sp. 3^2, 40, 70; 3^5, 43, 31, Luc. 49 v., S. l. Roy 115 r., enz.; vgl. Ags. *þerscan*, *þärsc*, *þurscon*), *be-*, *verderven*, *ghellen*, schreeuwen (*gal* Rein. 1, 1224; 2, 1247; vgl. Mhd. *gellen*, *gal*, *gullen*), *ghelden*, *gelpen*, schreeuwen (*galp* Rein. 2, 6311; vgl. Ags. *gilpan*, *gealp*, *gulpon*), *helpen*, *kerven*, *clemmen*, *crempen*, *melken*, *be-*, *verrempen* (in *berompen*, *verrompen*, verschrompeld, gerimpeld, Br. 991, Ro. 335, Pw. 44 r.; vgl. Ohd. *hrimfan*, *rampf*, *girumpfan*), *scelden*, *smelten*, *smerten* (z. ben. § 148), *sterven*, *swelghen*, *swellen*, *(be)swelten*, bezwijmen (*swalt*, *beswalt*, *verswalt*, *swolten*, *beswolten* Ve. 4, 40, Sp. 4^2, 39, 75, Al. 10, 1354, Ovlg. 337, 644, Fla. 5, 18, Bl. 1127, Parth. 2145, 2525, 3511, 3579, Vm. 1, 56, 233, enz.; vgl. Os. *sweltan*, *swalt*, Ags. *swealt*, *swulton*), *swemmen*, *swerven*, *vechten*, *vlechten*, *werden*, *werpen*, *(ver)werren*, in verwarring, opschudding brengen, raken (*war*, *verworren* La. 2, 4618, Ve. 2, 29; 3, 38, 6; Chr. 1309; vgl. Ohd. *werran*, *war*, *giworran*, Os. *werran*, *wurrun*, *giworran*); *dringhen*, *drinken*, *drinten*, zwellen (met een deelw. *gedronten*, gezwollen, BE. 273 v., en z. v. de citaten bij CLAR. op *Nhl.*, bl. 382; vgl. Ags. het partic. *âþruntan*, gezwollen, Raads. 38, 2), *dwinghen*, *be-*, *ontghinnen*, *clinken*, *rinnen*, *singhen*, *sincken*, *(ver)-*, *(be)sinnen* (*-san*, *-sonnen*, *ge-*, *be-*, *versonnen*, o. a. Ri. 307, Bj. II, bl. 470, Sto. 3, 911, Hl. 77, 194; 12, 293; Mlp. 1, 341, 2169, 2296, 1668; 2, 893, 4140; Bj. 6, 71, Gd. 53, 16, enz.; vgl. Ohd. *sinnan*, *san*, *sunnun*, nog uitsluitend in de oorspronk. beteek. „naar iets streven, zich ergens heen richten"), *(ver)slinden*, *spinnen*, *springen*, *stincken*, *swinghen*, slingeren (*swanc*, *swonghen*, *geswongen* Fla. 1, 45, Mlp. 1, 855; 3, 891; Ovlg. 45, 143, enz.; vgl. Ohd. *swingan*, *swang*,

swungan), *vinden*, *winden*, *winnen*, *wringhen;* voorts ook *bersten*, breken (intr.), ontbreken (uit **bresten*, vgl. § 120), dat eertijds vervoegd werd als *stelen* (vgl. Ohd. *bristan*, *prast*, *prâston*, *gebrosten*), doch ook reeds in 't Ogerm. zich onder de categorie der bovenstaande verba had geschaard (vgl. Os. *brestan*, *tebrast*, in plurali *verbrustun*, Ags. *berstan*, *bärst*, *burstun*).

Gelijk men ziet, was in 't praesens de *ì* regel vóór een dubbele *n* of *n* + consonant; anders de *è*. Vgl. echter bov. § 26.

Over *trecken* zie men ben. § 149; over *terden* ben. § 161 *b*.

§ **140**. De praeterita, met *à*, vóór *r* + conson., verwisselden hun voc. meermalen met *ae* of *è* (z. § 8 *a* en 23 A); vgl. *ic*, *hi bedaerf*, *verdaerf*, *baerch*, *caerf*, *staerf*, *swaerf*, *waerf*, *waerp*, *waert*, en *bederf*, *berch*, *sterf*, *swerf*, *wert*, *werp*, *werf*, pass., voor en nevens *bedarf*, *barch*, *carf*, *starf*, enz.

Van *helpen* vinden we, met een gelijke wijziging der *à* vóór *l* (vgl. § 23 B), een paar maal *hi help* O. K. v. Dordr. 1, 99 (2 m.), Ro. 9859, Grb. 2, 5653, in pl. v. *halp;* en, met overneming dier voc. in den plur. en den conjunct. van 't praeterit. (vgl. ben. § 141 en 144), *gi helpt* (praet. ind.) La. 3, 15446, voor *gi holpt*, en *helpe* W. 5362, Grb. 2, 1635, Ovlg. 476, 585, *helpt* (d. i. *helpe* + *et*, in „Wat *helpt*, dat ict u maecte lanc", Rein. 1, 2933), voor het anders gebruikelijke *holpe* (*hulpe*), *holpt* (*hulpt*); viermaal zelfs *help*, in de aanvoegende wijs („Wat *help* dat icker meer af seide?" Ro. 11269; „Want die aert *help* sere der naturen Die hare sere soude maken nodinnay", Ro. 12486; „Daer ne *help* geen helpe roepen toe", La. 2, 15563; „Daar en *help* gout noch scat", Hl. 99, 264), met een apocope, die in *Hl.*, waar zulke conjunctieven, zonder *-e*, nu en dan voorkomen, desnoods te begrijpen is, maar zonderling mag heeten in Ro. en La., waar een dergelijke weglating der *-e* zelden of nooit wordt aangetroffen.

Zie ook nog *smelt* Sp. 2^4, 33, 150, voor *smalt*.

§ **141**. *Wierp* Vl. 1, 77, 227; 2, 2; W. 1668, 1699, 2168, Hl. 12, 161, Flandr. 1, 690, *stierf* La. 2, 35406, Ve. 3, 9, 27, *wiert* fragm. v. Sp. 2, (Bullet. de l'Acad. R. d. Belg. 12, n°. 5, sér. 4) 214, 232, 542, 551, als wisselvormen van *werp*, *warp*, *sterf*, *starf*, *wert*, *wart*, zijn te vergelijken met *kierrel*, *kiers*, *ierde*, enz., voor *kerel*, *keerse*, *erde*, enz. (zie boven § 75). Uit den 1sten en 3den pers. s. was die klinker in den plur. en in den conjunct. van 't praeteritum gedrongen; vgl. *wierpen*, *wirpen* Vl. 1, 184, 209, 227; 2, 37, 64, *wierpt* Vm. 5, 327, en *wierden* Gc. 435, *wierde* Bj. II, bl. 480.

Behielp Cb. 93 r., en *hielpe* O. K. v. Dordr. 1, 257 (in een stuk van 1416), is waarschijnlijk, naast *help*, een navolging van *hielt*, naast *helt* (vgl. § 179 *f*).

[Frank denkt aan hielt, viel en misschien hief, besief, sciep

§ **142**. Voor een derden en vierden hoofdvorm, als *stoerven*, *stoerft*, *gestoerven*, *woerpen*, *ghewoerpen*, *si woerden*, *ghewoerden*, enz., n. *storven*, *storft*, enz., z. men § 8 *a*.

§ **143**. Onder den invloed der *ò* van 't mv. en van den conjunct. was de *à* van den singul. des imperfectums indicativi meermalen *ò* geworden (vooral in de latere taal); vgl. *ic*, *hi holp* La. 3, 7741, Ve. 4, 32, *vergolt* La. 3, 20672, *wort*, *woort* (vgl. § 8 *a*) Fr. 2399, 2609, 2679, Am. 1, 5821, La. 2, 36063, en op de in *Tschr.* 3, 93, genoemde plaatsen, *worp*, *woerp* (vgl. § 8 *a*) Parth. 2150, Bj. 2, 3382, Rb. 17037 v., Nb. 6, 622, La. 2, 14033, Sp. 1[7], 61, 5, Wittek. v. S. 43, Praet 2420, en op de in *Tschr.* 3, 93, genoemde plaatsen, *borst* Ve. 4, 38, *spronc* Tro. 5229 v., *dwonc* Bj. 6, 88 opschr., *vocht* Rb. Wr. v. Jher. c. 13, opschr., Bj. 6, 5949, D. B. Reg. 2, c. 18, Ps. 179 v., *troc* La. 3, 9822; 2, 2028; Am. 1, 3999, Bm. 1, 337, 394, Bj. 5, 4535 (z. ben. § 149), *begon* Lsp. Prol. 94 v., Bj. 6, 41, opschr., *verdorf* Bj. 7, 11379, *storf* Ps. 108 v., *dronck* Pass. 49, *verslont* Lic. 119 v., *bont* Pab. 13 r. In de daarnaast voorkomende indicatiefvormen *hulp*, *sturf*, *wurt* La. 2, 41325; 3, 9426, 19875, 20519; Bm. 8, 99, 110, Rb. 9769, Ve. 2, 3, Cl. 44, Grb. 2, 1919, had zich uit de *ò* een *ù* ontwikkeld (vgl. § 37).

§ **144**. Omgekeerd was de *à* van 't enkelvoud des praeteritums indicativi somwijlen in het mv. en in den conjunct. van dien tijd gedrongen; z. b.v. *halpe* Glor. v. Br. 1063, *gi ward*, *gi vacht* La. 3, 5666, 7288, 7293, *si vachten* La. 3, c. 12, opschr., *si starven*, *hi starve* Chr. 908, 910, Bj. I, bl. 784, *si vanden* Bl. 2053, Chr. 319, Parth. 4394, *hi vande* Parth. 4168, *vandi* (conjunct.) Borchgr. v. V. 235, *si warden* Fr. 2290, Mlp. 1, 1382, La. 2, 39956, Rb. 21604 v., Cl. 103 (3 m.), 126, *ghi verwant* Lsp. 2, 58, 166 v., *si verwannen* La. 2, 14329, *si banden* Bm. 7, 189, 107, *si swallen* Segh. 3079 v., *si warpse* (voor *warpense*) Rb. 32754 v., *si balgen* La. 2, 21308, *si crampen* Rb. 28970 v.

Een dergelijk verloop vertoont ook *du tracs* La. 3, 5445 (z. ben. § 149), *du spranes* Ri. 184 en 218 (vgl. § 138, op 't einde).

§ **145**. Voor een partic. *gewarden*, *gewerden*, *verwerven*, *gewarpen*, *gewerpen*, zie men boven § 15 en 23 A en *Tschr.* 3, 94; bij de aldaar genoemde bewijsplaatsen is nog te voegen voor 't laatste Ro. 6325, voor 't eerste, in den vorm *ghewaerden*, Mlp. 1, 856.

De deelwoorden *geschulden*, *gehulpen*, *ghesturven* Bm. 4, 80, La. 3, 21799, Bj. 4, 564, Mat. 179, 180, 210, vertoonen de eigenaardige Mnl. *ù*, uit *ò*, die we ook aantreffen in *wurt*, *hulp*, *sturf* (z. bov. § 143), en in den plur. indicat. *si hulpen* Hl. 27, 159, voor *holpen;* vgl. § 36 *b* en opm. 3, alsmede § 37.

§ **146**. Bijzondere bespreking verdienen:

a. ghelden, *smelten* en *scelden*, die in overeenstemming met den gewonen overgang van *al* en *ol* tot *ou* (z. bov. 64 *c*) in 't praet. en part. als *ic gout*, *wi gouden*, *gegouden*, *smout*, *smouten*, *gesmouten*, *scout*, *scouden*, *gescouden* optraden, doch onder invloed der *l* van 't praesens ook den ouderen vorm *galt*, *golden*, *gegolden*, *smalt*, *smolten*, *gesmolten*, *scalt*, *scolden*, *gescolden*, bewaard hadden; van *(be)swelten* (z. boven § 129) vindt men zelfs nooit een vorm *beswout*, *beswouten;*

b. bernen (*barnen* en *berrenen*, vgl. § 13 en 82 *b*, voor *brennen*, z. § 120), dat naast *barn*, *bornen*, *gebornen*, ook de vormen, met assimilatie, *berren*, *bar*, *borren*, *geborren*, ontwikkeld had (vgl. § 126 *n*); zie voorts nog *ber* als praet. s., Ve. 7, 16, en 7, 18 (vgl. bov. § 140), en *verbran*, waarover aan 't slot van § 120 is gehandeld;

c. beghinnen, welks praeteritum *began*, *begonnen*, herhaaldelijk afwisselde met de zonderlinge, reeds in 't Ogerm. aangetroffen vormen *begonde(n)*, *begonste(n)* (Ohd. *bigonda*, *bigunda*, *bigonsta*, *bigunsta*, Os. *bigonsta*, Ofri. *bigunde*, *bigonde*, *bigonste*), omtrent wier verklaring niet veel meer dan een hypothese is in 't midden te brengen: misschien bestond er eenmaal in de oorspronk. Ogerm. („Urgermanische"), ons uit schriftelijke bronnen niet bekende periode nevens *biginnan* (oorspronk., gelijk men weet, „aansnijden") een praeterito-praesens *bigan* (= „ik heb iets aangesneden", alzoo „ik begin met de behandeling van iets"); dan zou de ontwikkeling van een praeteritalen vorm *bigonda*, *bigonsta*, enz. volkomen natuurlijk mogen heeten (vgl. Ohd. *onda*, *onsta*, en *konda*, *konsta*, van *an* en *kan*, en z. ben. § 230), en tevens het feit begrijpelijk zijn, dat zulk een praesens *bigan*, 'twelk gemakkelijk met het praeterit. *bigan* kon worden verward, in verloop van tijd in onbruik raakte. Wat intusschen hiervan zij, zeker is het, dat genoemd *begonde*, *begonste*, de aanleiding is geweest tot het ontstaan van een nieuw, eerst in 't Mnl. aangetroffen praesens *begonnen* Mart. 2, 41 v., Rb. 29608, Fr. 8643, Cass. 1512, W. 10754, Nb. 3, 525, 2495, La. 2, 13168, 13362, 21509, Am. 2, 5834, en van een zelfs in dit dialect zeer jong en zeldzaam partic. *begonst* Cb. 278 r., *begost* (vgl. § 126 *i*) Bj. 6, 2979 [1]).

§ **147**. Oorspronk. zwakke, doch geheel of ten deele naar de sterke flexie verloopen verba zijn:

berespen, met het éénmaal, O. H. Pass. 736, aangetroffen praeter.

---

[1]) Twee omstandigheden, die zich ten zeerste tegen een andere hypothese verzetten, in *Tschr.* 2, 19 vlgg., omtrent *begonde* enz. geopperd, vinden bij bovenstaande opvatting gereedelijk hare verklaring: 1° het gebruik van een suffix *-sta* in 't praeter. *bigonsta;* en 2° de volstrekte afwezigheid in het Oudgerm. van een partic. *bigunst*, naast het imprf. *bigunsta*. Een praeterit. op *-sta* behoorde immers bij de Ogerm. praeterito-praesentia evenzeer thuis, als een part. perf. aldaar ongewoon was (vgl. ben. § 230 en 231).

berasp, naast de anders gewone zwakke vormen *berespte*, *berispte*, *berespt*, *berispt* (vgl. Ohd. *rafsjan* en *refsjan*, *rafsta*, *girefsit*, en z. bij § 123 de aanmerk. onder aan de pagina);

dingen, met *verdonghe* Rb. Wrake c. 102, opschr., *gedongen* Lrb. 304, naast *(ver)dinghede* Rb. 34015, 34022, Bl. 139, Lsp. 2, 16, 38, enz., *gedingt* p. (vgl. Os. *thingon*, *thingoda*, *gethingod*);

prenden, *prinden* (vgl. § 26 *b*), met *prant*, *pronden*, *gepronden*, z. Sp. 1^7, 79, 16; 2^1, 7, 14; 2^2, 24, 90; 2^6, 59, 24; 3^4, 6, 16; Mart. 3, 338, Lorr. 2, 471 en 2144, La. 2, 40988, Mlp. 2, 1366, W. 7275, het gloss. op Lsp., Rein., Hl. en LvJ. en HUYD. op *Sto.* II bl. 347 vlg., naast een oorspronkelijker *prinde*, *geprint*, *geprant* (z. § 201, opm. 1, en 26 *b*);

senden, met *sant*, *sonden*, *gesonden* Sp. 2^1, 9, 42; 2^5, 3, 26; 2^6, 51, 18; Vdl. 3657, Ovl. G. 2, 32, Bra. 468, Br. 2253, Bm. 3, 473, Rkr. pass., R. v. M. 425, Bj. 3, 635, 509, 655, 1844, 1852, 2936, 3026, en passim, Ruusbr. 4, 31, Limb. 10, 1328, W. 10398, IV Mart. 358, Vm. 2, 433, enz. enz., naast *senden*, *sinden*, *seinden*, met een oorspronkelijker *sande*, *sende*, *sinde*, *seinde*, en *gesant*, *gesent*, *gesint*, *geseint*, pass. (z. ook § 26 *c*, 60 en 201);

scenken, met *schoncken*, *be-*, *gesconcken* Cl. v. Play. 343, Cb. 163 v., 156 v., naast *scencken*, *scincken*, *sceinken*, *scencte*, *scincte*, *sceincte*, *gescenct*, *gescinct*, *gesceinct* (z. § 26 *c* en 60), W. 3137, Bj. 3, 1923, 1951, Sw. 73 v., Bvt. 217 r., GR. 198 v., enz. (vgl. Ohd. *scenchen*, uit **scancjan*, *scankta*);

Scrac, Bl. 2936 (ed. Hor. Belg.), een conjectuur van HOFFM. voor de lezing van 't ms. *sprac*, kan, gelijk vanzelf spreekt, moeilijk voor een Mnl. sterke vervoeging van *scricken*, springen, getuigen; (vgl. het Ohd. *screcchôn*, *screchôta*, en in overeenstemming daarmede *scricte* Ferg. 3544, alsook het door DE VRIES in Ferg. 1533 voor *gestrict* herstelde *gescrict*).

Voor het imprf. *plac*, plukte, Lsp. 1, 23, 109, behoorende bij *plucken* of *plicken* (vgl. *ontplicken*, § 27), zal wel geen andere verklaring moeten gelden dan de behoefte aan een rijmwoord op *brac*.

Opmerk. In *vergulden*, *vergouden* D. W. 4, 515, Bm. 5, 109, Nd. 841, Sal. 147, voor *vergult*, was de *-en* geen teeken van de sterke buiging, maar eenvoudig een uitgang, dien het zwakke particip. van het adject. *gulden*, *gouden*, had overgenomen. Vgl. ook *verguldijn*, *vergouddijn* Bm. 6, 390, Dml. 3, 164, 60.

§ **148**. Gedeeltelijk verloop naar de zwakke vervoeging merken we daarentegen op in de (bijna uitsluitend tot de jongere taal behoorende) vormen:

ghewerret, *verwerret* Sp. 2^2, 25, 3, Mlp. 4, 1687 (vgl. ook een paar maal in 't Mhd. *werren*, *verwerren*, in zwakke flexie, tegenover de anders

gewone sterke conjugatie, z. LEXER i. v. [1]); *versinde*, *besinde*, *gesint*, *versint* La. 4, 1527, 1831, Lsp. 2, 13, 74; 61, 19; Vm. 2, 271, 5; 1, 82, 5; Rein. 2, 690, Parth. 3593, 4730, Heelu 562, Gd. 23, 2, Sp. d. J. 213, enz. (vgl. ook in 't Mhd. *sinnen*, *be-*, *versinnen*, somwijlen met zwakke flexie, naast de normale en oorspronkelijke *san*, *sunnen*, enz.); *berchde*, *gebercht* Lg. 32 v., El. 159 v., Dcr. 73 r., Bvt. 124 r., Ps. 67 r., 91 v., 92 r., Pw. 13 r., 80 r., 176 r., Lh. 5 v., Sl. 218, D. B. Gen. c. 3 en 31, Macch. 1, c. 9 en 16, Paral. 1, c. 22, enz.; *berst(ed)e*, *geberste* Rb. 4307, St. 5 r., 16 v., Ap. 3 r., 194 v., Liedw. 32 v., Bvt. 245 v., 255 v., Ep. 130 r., Oef. 111 r.; *dwingede* Rb. 20534 v. B. en D.; *derschede*, *derschte*, *dorschede*, *gederschet*, *gedorst* (vgl. § 35) Rb. 7454, Mrt. 25 v., Bvt. 150 r., Pw. 163 v., Lkrb. 370; *kerfden* Cb. 112 v., *ghekervet* (r.) Praet 4506; *clincten* Ve. 4, 21, Cb. 88 v.; *melkede* Maund. 17 v.; *verslinde*, *verslint*, *ingeslint* Lsp. Prol. 30, Mat. 37, Thr. 19 v., 22 r., 89 r., 96 r., Lg. 89 v., Bvt. 23 v., D. B. Gen. c. 37, Jer. c. 2, 8, 10, 12, 30, GR. 25 r., 33 v., 35 r. v., 44 r., 117 r., 135 v., 209 v., 235 r., Vb. 42 v., Stf. 41 r., 118 v., 150 r., Shs. 23 r., Mlp. 3, 779, Ps. 152 r., BE. 64 v., 123 v., enz.; *stervede* Dcr. 40 v.; *verswelcht* Thr. 114 v.; *zwemmede*, *geswemmet* Li. 69 v., Rein. pr. 12 r., Vb. 14 v., 57 r., Dcr. 28 r. v., 29 r., 72 r., D. B. Macch. 1, c. 9; *vlechteden*, *ontvlechte* Nt. 41 v., 72 r., 160 r., Bvt. 265 v., Veg. 16 v., 26 v., Oef. 125 v., Olvw. 5 v., *gevlucht*, *doorvlucht* Hl. 81, 349 en v. (z. § 40); *aenvechtede* ms. h. 49 r.; *bewindet* St. 14 r.; *verwerfde*, *gewerft* Lg. 15 r., 160 r., Cl. 120, Cb. 94 v., Gc. 455. — *Hinken* (Ohd. *hinchen*, *hanch*, *hunchen*) schijnt alleen zwak te zijn gebezigd; vgl. *hinkede*, *hincte* Sp. 3^1, 35, 28, Sprw. 634, pr. 369. Van *glimmen* of *glemmen* (Mhd. *glimmen*, *glam*) heb ik slechts een praeter. *glimmeden* Rein. pr. 48 r. opgeteekend; het Nnl. *glom*, *glommen*, *geglommen*, maakt echter een Mnl. *glam* enz. niet onwaarschijnlijk. Van *smerten* is een imprf. *smert(t)e* regel, een praeter. *smart* Ri. 524 uitzondering, niettegenstaande het Ohd. *smerzen*, *smarz*, *gasmorzan*, Mhd. *smerzen*, *smarz*, *smarzen*, *gesmorzen*.

§ **149**. Ten gevolge der vermenging van het oorspr. zw. *trecken*, *trecte*, *getrect* Rb. 5524, 15775, 29553, Sto. 8, 933, La. 4, 2300, 4354, Sp. 4^3, 2, 60; 7, 33; Heelu 3114, 3134, 4350, 4768, Bj. 1, 1306; 2, 5638; Sp. 4^1, 24, 73, W. 107, 3879, 3695, 3562, 3296, 4795, 6159, 6651, Parth. 4769, enz. (vgl. het Mhd. *trecken*, *treckete*, *getrecket*), met *treken*, *trac*, *traken*, *getroken* W. 2450, 4038, Rb. 16836, 28248, 20187, Parth.

---

[1]) Een andere vroeger door mij geuite meening omtrent de ontwikkeling van een zwak *werren* (z. *Vondel-gr.* 2, bl. 170) moet vervallen, dewijl ze steunde op een *vermeend*, doch, zooals mij thans gebleken is, niet werkelijk bestaand Mhd. *intrans.* en *zwak* verb. *werren*.

158, 1313; Sto. 8, 712, 1168, Bj. 2, 3733; 4, 1296; 3, 821; 4, 1446; Mel. 3422, Lsp. 2, 3, 149; 1, 14, 87; 20, 67, Vl. 1, 82, 239, 241, 244; 2, 40, 64, 85, enz. (vgl. het Mhd. *trëchen*, *trach*, *getrochen*), hadden zich met verloop naar deze klasse een praeterit. plur. en particip. *trocken*, *getrocken* La. 3, 9437, 11308, 11318, 17413, 18591, 21313, 11326, 21388, 21391, Lsp. 2, 3, 149 v., Bj. 4, 566, 660, 1187; 5, 376; Mel. 3420, 3422, Ruusbr. 3, 21; 4, 14 en 42, W. 6270, 2314, Vl. 1, 98, 205, 209, 238, 240, 241, enz. ontwikkeld.

§ **150**. Oorspr. sterke en oorspronk. zwakke flexie stonden nevens elkaar in:

rinnen, *ran*, *ronnen*, *gheronnen*, pass. (Ohd. Os. *rinnan*, *ran*, *runnun*, Ofri. *renna*, met een part. *runnen*), en *rennen* (*rinnen*), *rende* (*rinde*), *gerent* (*gerint*), pass., *rande*, *gerant*, z. § 201 (Ohd. *rennan*, uit *rannjan* [1]), intr., *randa*, Ofri. *renna*, intr., met een partic. *rent*).

§ **151**. Wederzijdschen invloed hadden op elkaar uitgeoefend:

a. het oorspr. zw. trans. *smelten* (Ohd. *smelzen*, *gesmalzit*, liquefacere; zie b.v. „dat men gout *smeltede*", BE. 217 r.), en het oorspr. st. intr. *smelten* (Ohd. *smelzan*, *smulzen*, liquefieri; zie *smalt*, *smout*, *smolten*, *smouten*, *gesmolten*, *gesmouten*, pass., in deze opvatting), vanwaar *smelt(ed)e*, *versmeltet* als intr. Lutg. 2, 1732, GR. 36 v., St. 26 r., Lg. 158 v., 100 r., Bvt. 41 r., 124 v., Ovs. 24 v., Pw. 98 r., 127 r., en *smalt*, *ver-*, *gesmolten* als trans. Sp. 2¹, 8, 6; 2³, 9, 8; Rb. 17085, Bvt. 222 v., enz.;

b. het oorspr. zw. trans. *verderven*, *bederven*, *ver-*, *bederfde*, *ver-*, *bederft* (Mhd. *verdarbte* met trans. beteek.; z. b.v. Dd. 1, 605; 3, 1540; Mask. 19, Wr. 1, 1218, Ri. 389, Lsp. 1, 34, 51, Ovl. G. 3, 109, 318, Bvt. 216 v., 217 r., 219 v., 221 r., D. B. Macch. 2, c. 1 en 5, Reg. 1 c. 5 en 15, 3 c. 21, 4 c. 17 en 21, Paral. 1, c. 20, Macch. 1, c. 7, 11 en 12; 2, c. 1 en 5, en pass. ald., Bw. 29 r., 52 r., 150 v., Bs. 111 v., Dbvt. 92 v., 117 v., 159 r., enz.), en het oorspr. st. intr. *ver-*, *bederven*, *ver-*, *beda(e)rf*, *ver-*, *bedorven* (Ondfr. *fardurvon*, perierunt; z. b.v. Sp. 2³, 23, 15; 38, 72; 2⁴, 32, 30; 2⁵, 1, 32; Lsp. 2, 19, 60, Rb. 2637, 10128, Al. 6, 853, Wr. 1, 212, Ve. 6, 25, Hl. 70, 31, Mlp. 3, 687, Teest. 1538, enz. enz.), vanwaar *be-*, *verderfde*, *be-*, *verderft* als intr. Lsp. 2, 19, 60 v., D. B. Jos. c. 4, Num. c. 14, GR. 30 v., enz., en *be-*, *verdarf*, *-derf*, *be-*, *verdorven* als trans. Sp. 1⁶, 48, 56; 2², 35, 44; 2⁴, 16, 35; 4³, 7, 39; 3¹, 19, 41; Rb. 8216, 21713, Tro. 1414, Lsp. 3, 4, 246, Vm. 1, 333, 43; 95, 66; Teest. 439, Mlp. 1, 1021; 2, 1693; 3, 412; Bvt. 29 v., Dctr. 54 r., Cr. 85 v., Gjl. 13 r., 20 v., 30 r., 41 v., enz.;

c. het oorspr. st. intr. *bernen* (Got. Ohd. Os. *brinnan*, *bran(n)*, enz.,

---

[1]) Vgl. Got. *-rannjan*.

ardere; z. b.v. Rb. 32559 v., Sp. 3², 36, 114, Limb. 10, 266, Vdl. 778, Tro. 627, enz. enz.) en het oorspr. zw. trans. *bernēn* (Got. *ga-*, *inbrannjan*, comburere, incendere; z. b.v. Rb. 13965, 32910, Sp. 2¹, 46, 13; 2², 45, 83; 2³, 9, 16; 2³, 29, 49; 1⁶, 16, 30; La. 4, 4710, Heelu 713, Rkr. 3990, enz., en vgl. § 201), vanwaar *(ver)bernde*, *-brande*, *ver-*, *gebernt*, *ver-*, *gebrant* als intr. Vm. 4, 317, 153, Sp. 1⁵, 55, 53; 2², 60, 2; 2³, 9, 4; 2³, 5, 26; 3⁷, 35, 32; 54, 58; 4², 60, 47; 82, 94; 3⁴, 13, 74; Fr. 4686, 4963, Rein. 2, 3621, Rb. 32559, La. 2, 21241, 21699; 3, 10105, 10109, 10126, 19515; Rkr. 5683, Mlp. 2, 1407, 1417, enz. enz. [1]), en *verbar(n)*, *-bornen* als trans., Sp. 3⁶, 37, 52, Limb. 12, 656; 6, 423; Al. 3, 1118, Grb. 1, 83; 2, 637, 649; Rb. 7478 v., 7982 v., Ve. 2, 51; 5, 50; 6, 11, enz.;

d. het oorspr. st. *(ver)drincken*, boire, se noyer, passim (Got. *drigkan*, *drugkans*, Ohd. *trinkan*, *tranc*, enz.), en het oorspr. zw. causatieve *(ver)-drencken* (Got. *dragkjan*, Ohd. *drenken*, *drankta*, *getrenket*), vanwaar *verdranc* LvJ. 192, en *verdroncke*, Sp. 2¹, 50, 37, als tr. en *drencken*, verdrinken, Nhl. 1320, *verdrenckte(n)*, Cl. 78, 112, Summe le Roy 73, als intr.;

e. het oorspr. st. intr. *sinken*, pass. (Ohd. *sinchan*, *sunchen*, Ags. *sincan*, *sanc*, *suncon*), en het oorspr. zw. tr. *senken*, *sinken* (Ohd. *senchen*, uit *sankjan* [2]), *sankta*, *vorsenchit;* vgl. *sinkede*, *sinckte* Sp. 3⁸, 73, 64, Ve. 6, 20, Tro. 6033), vanwaar *sanc*, *soncken*, *gesoncken* Sp. 2⁴, 7, 49; 10, 9 en 12; 25, 33, enz. als transit.;

f. Ook voor *swelde*, *geswelt* Nb. 12, 414, Lg. 140 r., Bvt. 238 r., 260 v., Ps. 135 v., naast het normale *swal*, *swollen*, *geswollen*, is waarschijnlijk invloed aan te nemen van een vroeger trans. en zw. *swellen*, *swellede*, *geswellet*, dat echter in 't Mnl. was in onbruik geraakt; (vgl. Ohd. *biswellen*, *pisualta*, *pisuualtaz*, obturare, Mhd. *swellen*, *swellete*, *swalte*, doen zwellen).

g. *Quellen* (*quelde*, *gequelt*), pijn doen lijden, p. (vgl. Ohd. *quelen*, uit **qualjan*, *quelita* of *qualta*, *archuelit*), was ten gevolge van verwarring met het intr. st. *quelen* (*qual*, *gequolen*), z. § 152, ook voor „pijn lijden", in gebruik gekomen, doch, voor zoover ik heb opgemerkt, niet in de praeteritale en participiale vormen *quelde*, *gequelt;* z. W. 4040, Te. 1593, 3867, Br. 1390, Bra. 852, Ferg. 5458, Sp. 2⁴, 50, 6; 3⁶, 6, 50; 13, 4; Bj. 6, 7313, Mlp. 1, 295, 1015 v., Limb. 6, 1550, Lsp. 1, 20, 64; 4, 11, 54; La. 2, 12178, Gd. 101, 6, enz.

§ **152**. Tot de klasse *helen* (*hal*, *halen*, *geholen* Parth. 2224, 5000, Rog. 1213, Bl. 2977, 3084, La. 3, 16757; 4, 1119; 2, 24264, 24503; Mel. 1590, Vrouw. H. 948, W. 2728, Ro. 6770, 11629, 13825, enz.) en *spreken*

---

[1]) Reeds Ohd. „der *brennento* berg vesuvus", z. GRAFF i. v.

[2]) Vgl. Got. *sanggqjan.*

(z. § 138) behoorden, in overeenstemming met hun conjugatie in 't Ogerm., behalve de genoemde verba: *beren* (nog alleen gebezigd in het partic. *geboren*, vgl. ben. § 158), *ontberen*, *quelen*, pijn lijden (*qual*, *bequal*, *gequolen* Limb. 3, 1218, Bm. 8, 448, Sp. 2^5, 4, 82; 3^8, 66, 52; Ro. 9527, Lorr. 1, 731, Ri. 341, en v. pass.; vgl. Ags. *âcwelan*, *âcwolen*), *nemen*, *sceren* (z. ben. § 156), *stelen*, *sweren* (z. ben. § 156), *be-*, *ghetemen*, passen (*be-*, *ghetam*, *be-*, *ghetame* Bl. 364, Ovlg. 31, 57, Sp. 2^4, 8, 76, Ybl. 93, Bj. 6, 6975, 11881, 11373, enz. enz.; z. o. *Mnl. Wb.* i. v. *betemen*, en vgl. Ohd. *ziman*, *zam*, *zâmun;* als partic. vindt men geen *be-*, *getomen*, maar *betemet* Al. 1, 928), *bevelen*[1]); en *breken*, *treken* (z. bov. § 149), *wreken*, alsmede *comen* (z. ben. § 153 *c*).

Op *één* bedorven en onverstaanbare plaats leest men den vorm *gedromen* („Die W. van naturen wijs Warp die lanse onder den arem, Van torne moede was hi warem, Dat hem die stede wert benomen, Sinen spiet so ver *gedromen* Eenen payen in sijn lijf", Fragm. Carl. 307), die evenwel, ook wanneer hij te vertrouwen is, tegenover het gewone zw. *dromen*, *drommen*, dringen, stooten (z. b.v. Esop. 50, 4, Sp. 1^8, 29, 45, W. 9930, Rkr. 5849, Bm. 8, 258, 124, en ook Fragm. Carl. 317, „F. *dromde* den spiet altoes vorwaert"), een voor 't rijm gefabriceerde knoeivorm moet heeten, en niet in 't minst als bewijs kan gelden voor een Mnl. sterk verb. *dremen*, dringen, stooten, van welks prototype daarenboven in 't Ogerm. geen enkel spoor wordt aangetroffen; (het Os. *thram*, Hel. 5000, beteekent „zwol").

Verdwolen, verdwaald, door FRANCK in zijn *Mnl. Gr.* § 143 vermeld, doch door mij niet aangetroffen, heeft een Ags. *gedwolen* naast zich, welks praesens *dwelan* echter evenzeer schijnt te ontbreken, als *verdwelen* in 't Mnl.

Bevelen vertoont een paar maal i. pl. v. *beval* een praeter. *bevel* Rb. 27022 (r.), Sp. 3^8, 13, 85 (r.), hetzij als een concessie aan 't rijm, hetzij als een werkelijk voorkomenden met *help* en *smelt* (z. § 140 en 23 B) te vergelijken vorm.

§ **153**. Onder den invloed van 't participium verving de derde hoofdvorm, met toebehooren (d. i. de 2de pers. s. en de plur. van het imperfect. indicativi en de geheele conjunct. van dien tijd), meermalen zijn *a* door *o;* vgl. *ontboren*, *ontbore(n)* Rb. 3607, Bj. 3, 723, Ovlg. 388, 57, Claus. 369, Sp. 4^3, 6, 85; 3^7, 9, 72, *bevolen* Bm. 2, 292 en 300, Ref. 38, *troken* Bj. 5, 4805, I, bl. 791, *(af)broken* Bj. 3, 355, Sp. 4^3, 2, 67, *wroken* Sp. 4^3, 8, 62, Nb. 2, 640, Segh. 11763 v., *sproken* Parth. 3450,

---

[1]) Oorspr. *bifelhan* en naar de klasse *bergen* vervoegd (vgl. Ohd. *pifalh*, *pifuluhun*, *pivolhan*), was dit verbum, na het verlies der *h* (z. § 92), tot deze klasse overgegaan (vgl. Ags. in 't praeter. plur. *faêlon*, zelden *fulgon*).

Nb. 1, 21, *verholen* Rb. 19328, *stolen*, *stole* Rb. 19327, 26712 v., 14005, Lsp. 2, 48, 787 v.; 40, 112, *(be)quolen*, *(be)quole* Limb. 3, 1218, Ri. 341, Sp. 3[6], 49, 53, Fr. 6805, *vernomen* Ve. 4, 43; 5, 11; Sp. 3[4], 29, 6, enz., voor *ontbaren*, *ontbare(n)*, *bevalen*, enz.

§ **154**. De 2de pers. enk. van 't praeterit. indicat. behield zijn oorspronk. voc., de zuivere *a* (uit *â*); vgl. § 138, aan 't einde, en zie *du bevaels*, *du naems*, *du spraecs*, enz., passim. *Du quams*, *quamstu* La. 2, 41217, 41219, behoeven niet als uitzonderingen te gelden van dien regel; hun *à* kan, evenals in *gi quamt*, *quamdi* La. 3, 6630; 4, 2915, 10138; Segh. 11275, het gevolg zijn geweest van de eigenaardige wijziging der *m* tot *mm*, welke ook in *commen*, *verdommen*, enz. is waar te nemen (z. § 114).

§ **155**. In 't partic. *getreken* Lsp. 3, 3, 817; 4, 209; 13, 9, en *gespreken* D. B. Macch. 1, c. 7, was de *e* in pl. v. de *o* ingedrongen onder invloed van *gesteken* (vgl. § 159).

§ **156**. Bijzondere opmerking verdienen:

a. *sceren*, snijden, met het praeter. *scoer* (: *voer*), *scoeren* Ro. 13991, Rb. 7964, 8186, Ri. 1145, Sp. 3[6], 42, 25; 3[8], 2, 9, en *scoren* (: *te voren*) Sp. 4[2], 66, 92 (in pl. v. het te verwachten *scar*, *scaren*, Ags. *sceran*, *scear*, *sceáron*), de twee eerste vormen naar 't voorbeeld van *sweren*, pijn hebben, *swoer(en)*, z. ben. *b*, de andere onder invloed van 't regelmatige partic. *gescoren;*

b. *sweren*, pijn hebben, met zijn praeter. *swoer* (: *voer*, *vloer*), *swoere* (: *voere*), *swore* (: *vervore*, met *o* = *ôe*) Mor. 2456, W. 2199, Ferg. 2594, Boerden 4, 58, Segh. 2708, Limb. 1, 1177, La. 2, 40198, onder invloed van *sweren*, een eed doen (z. § 173), in plaats van het te verwachten *swar*, *sware* (Ohd. *sweran*, *swar*); het part. is regelmatig *gesworen;*

c. *cam*, *camen* Ovl. G. 3, 137, 588, Bm. 1, 65 en 70, Vm. 2, 357, 362 en 363, Rb. ms. B, C en F passim, Nb. ms. V en A passim, R. v. M. 59, 747, Fr. passim, Vm. 1, 289, 291 en 294, Sp. 3[1], 8, 52 v.; 10, 51 v. en 57 v.; 11, 2 v. en 23 v.; 13, 17 v. en 41 v.; 14, 13 v., enz., vormen, die zich, nevens de normale *quam*, *quamen* (Got. *qam*, *qemum*, Ohd. Os. *quam*, *quâmun*, Ags. *cwom*, *cwômon*), hadden ontwikkeld onder invloed van het praesens en 't partic. *comen* (Ohd. Os. *cuman*, Ags. *cumen;* over de wording der twee laatstgenoemde hoofdvormen, die niet uit een vroeger *cweman*, *cwuman*, waren voortgevloeid, zie men SIEVERS in P.-BR. *Beiträge* 8, 80 vlgg.).

§ **157**. *a.* Van het oorspr. zw. *stenen*, klagen (= On. *stynja?* vgl. bov. § 22, opm. 4), vinden we, tegenover het Mndd. *stende*, als praeter. sing. den vorm *stan* Lsp. 3, 4, 216, Sp. 3[7], 61, 62, Al. 4, 462, Rein. 1, 874, 990; 2, 838, 907, 6103; Ovlg. 450, 271, Bvh. 49, Dml. 3, 169, 136, Mlp. 2, 3724, enz.

b. Naast het regelmatige *gescheert* „gespannen" (van de draden eens weefsels, eig. „afgedeeld"), „toegedeeld, toebeschikt", Lsp. 2, 16, 94, Mlp. 4, 1501, Parth. 2573, Praet 404, D. B. Ys. c. 25, enz., en *bescheert*, *beschaert*, „toebeschikt", z. *Mnl. Wb.* i. v. (vgl. Ags. *scirian*, *scyrede*, *gescyred*, Ohd. *skerian*, *sceritun*), verschijnt een paar maal, onder invloed van *sceren*, *gescoren*, „snijden", een vorm *gescoren* = „gespannen" en „toebeschikt", Rog. 1540 (r.), 1284 (r.). Regel was zulk een sterke vorm bij *besceren*, „berooven" (vgl. *bescoren*, „beroofd", Hl. 7, 182, Rein. 2, 7525, D. W. 4, 46, 47), niettegenstaande het Ohd. *biscerian*, privare, met het part. *piskerit*, en het Ags. *biscerian*, *bescyrian*, privare, met het deelw. *biscered*, *bescyred*. In „waer ic over sot *bescoren*", D. W. 8, 85, zien we een gelijk verloop van 't oorspr. zwakke verbum *besceren*, bespotten, *besceerride* (vgl. § 126 *n* en § 196, opm. 2).

§ **158**. Overgang tot de zwakke flexie doet zich voor in:

ontbeerde, *ontbeert* La. 2, 5932, Ve. 4, 1, Bj. 5, 2161, Limb. 1, 1215; 6, 1245; *heelde*, verzweeg, Sp. 3^4, 4, 37; 3^3, 30, 7; Al. 8, 361, Vm. 2, 164, 64, Ovlg. 134, 11; 275, 1211, *geheilt* Ro. 6770 v. (vgl. § 61); *scheerde*, *gescheert*, schoor, geschoren, Thr. 33 v., Sch. 16 v.; *steelde* Lsp. 2, 48, 787 v.; 40, 112 v.; *beteemde* Bm. 6, 419, 37, Heelu 8822, Bj. 7, 8817, Mlp. 2, 4004; 4, 758, *betemet*, z. boven § 152; *wreekede*, *wreecte* Pw. 178 r., Ps. 84 v., 134 r.

Dat men *baren*, ter wereld brengen, voor *beren* (z. § 12), in 't praeter. altijd, in 't partic. nagenoeg immer zwak bezigde (vgl. b.v. *baerde*, *gebaert* Fr. 4050, Gd. 17, 3; 19, 9 en 19; 23, 6; 121, 11, enz. enz., n. *geboren* p.), is natuurlijk toe te schrijven aan den veranderden vorm des verbums, welke het woord identisch deed voorkomen met het zw. *baren*, te voorschijn brengen (van *baer*, bloot).

§ **159**. Tot de klasse *geven* (z. § 138) behoorden, in overeenstemming met hun oorspronkelijke conjugatie, behalve het genoemde verbum: *eten*, *vergheten*, *cneden* (*gekneden* Bvt. 56 r., D. B. Num. c. 8; vgl. Ohd. *khnitan*, *gichnetan*), *leken*, druppelen (*lac* Rein. 1, 808, Limb. 10, 262, Mart. 1, 707, Fr. 9164, Ovlg. 309, 2228, Lsp. 2, 53, 40, Mlp. 4, 338; On. *leka*, *lak*), *lesen*, *meten*, *ghenesen*, *pleghen*, *reken*, schrapen, schrafelen, trekken (*rac*, *raken*, *gereken* Lsp. 3, 3, 1042, 1064, 1068, IV Mart. 283, enz.; Got. *rikan*, sterk), *screpen* (*scrap*, *gescrepen* Sp. 1^3, 19, 41 v.; Rb. 16062 v.; vgl. Ags. *screpan*, *scräp*, *scrâepen*, *screpen*, en zie voor den infin. in het Dietsch Rb. 5103, Nb. 10, 524), *steken*, *treden*, *weghen*, *wesen*, *weven* (*waf*, *wave*, *geweven* Sp. 1^6, 31, 23; 3^4, 26, 64; 33, 26; 4^2, 67, 95; Limb. 4, 2009, Nb. 4, 479, Rb. 11405, 17580, Bm. 4, 70, 71 en 72, Bl. 1553, Urb. 1, 242, Bvt. 54 v.; vgl. Ohd. *weban*, *wab*, *giweban*); voorts *bidden*, *sitten* en *ligghen* (Os. *biddian*, *sittian*, *liggian*), in de praesensvormen

met het stamsuffix *-ja* (in pl. van *-a*), welks *j* de dubbele conson. en de voc. *i* verklaart (vgl. § 112 alsmede 26 *a* en opm. 1 ald.); en *sien* (*sach*, *saghen*, *ghesien*), welks twee eerste hoofdvormen regelmatig ontwikkeld waren (zie Os., met „grammatischen wechsel", *sehan*, *sah*, *sâwun*, *gisewan*, en vgl. bov. § 89, aan 't slot, 92 *a*, 77 en 93), terwijl de derde zijn oorspronk. *w* voor een naar *sach* ontwikkelde *gh* had verwisseld (vgl. ook Ags. *saĉgon*, n. *saêwon*), en de vierde, ten gevolge van een vroegere vervanging der *w* door de *h* van 't praesens (vgl. Os. *gisehan*, n. *gisewan*), overeenkomst in vorm met dat praesens had verkregen (vgl. § 92 *a* en 77).

Opmerk. Van *drepen*, treffen (Ags. *drepan*, *dräp*, *drepen*), heb ik slechts den infinit. ontmoet, nam. in Praet 1613.

§ **160**. Genoemde „grammatische wechsel" (z. bov. § 89) was bewaard gebleven in *wesen*, *was*, *waren*, maar niet in *gewesen*, dat bij zuiver phonetische ontwikkeling *geweren* had moeten luiden. In *ghenesen* en *lesen* had de *s* van 't praes. en 't praeter. ind. enk. de oorspronk. *r* van den 3den en 4den hoofdvorm alreede geheel verdrongen; (vgl. nog Ohd. *ginesan*, *ginas*, doch *ginâri*, *arnârun* en *gineran*; *lesan*, *las*, doch *gileran*; daarnaast evenwel ook reeds *genâsin*, *genesen*, en *lâsun*, *galesan*, evenals b.v. het Ags. *genesan*, praet. pl. *genaêson*, part. *genesen*, het Os. *âlesan*, praet. pl. *âlâsun*, part. *âlesan*).

§ **161**. Bijzondere aandacht verdienen:

a. het partic. *gegeten* Dd. 3, 1052 v., Nb. 10, 615 v., Rb. 9855 v., Rein. 2, 3597, 5837, 4462, Mspr. 52 en 56, Segh. 8151, 8808, O. H. Passie 181, enz., met een dubbel praefix, naast het gebruikelijker en oudere *geten* uit *geëten* (z. § 84 *b*), dat we met een spelling *geheten* o. a. nog aantreffen in Ferg. 5382, Nb. 3, 3142 v. (vgl. bov. § 135, opm.);

b. *treden* (Ohd. *tretan*, *getretan*, Ondfr. *tredan*, *trat*, *trâdun*), dat dikwijls met metathesis als *terden* voorkomt (vgl. § 121), ten gevolge waarvan zich, naar analogie der kl. *binden*, *helpen*, de passim aan te treffen vormen *tart*, *torden*, *ghetorden*, hadden ontwikkeld; *beterden*, als particip., Bvh. 621, was omgezet uit *betreden*; *ghetroden* Ve. 4, 35 (r.), is wellicht alleen ten gevalle van 't rijm gebezigd;

c. *pleghen* en zijn wisselvorm *plien* (z. *Tschr.* 3, 49, en ben. § 185, opm.), waarvan we, naast de oorspronkelijke vormen *plach*, *plaghen*, passim, *gepleghen* The. 249, Ro. 6639, Gd. 39, 10; 122, 3; 123, 6; Bj. 6, 11508 (nog maar zelden gebezigd, Ohd. *geflegan*), ook vinden:

geploghen, pass., met een uit de klasse *helen*, *spreken*, overgenomen vocaal;

ic ploe (slechts éénmaal) Beest. 11 (r.), *wi*, *si ploen* Sto. 9, 533, Sp. 2³, 4, 124; 2⁷, 8, 99; Ve. 7, 21, Al. 6, 1201, enz., *geploen*, *geploon* Sp. 4⁸, 52, 22, Lsp. 2, 44, 482 v.; 3, 4, 424; Limb. 2, 1668, Nd. 2646 v.,

Sp. 2^1, 6, 8; 87, 212; 2^6, 3, 22; Te. 3709, Nd. 50, Vm. 2, 169, Segh. 10233, Am. 1, 3806, Hl. 84, 190, enz., in verband met *plien*, navolgingen van *vlien*, *vloe*, *vloen*, *ghevloen* (z. ben. § 169);

geplien Mor. 1874, Mel. 1562, in verband met *plien*, *plach*, *plaghen*, een navolging van *ghesien* (bij *sien*, *sach*, *saghen*);

hi plech, *si pleghen*, *du plegheste*, *ghi pleghet* Hl. 27, 12 v., Lijd. J. 50, Mlp. 1, 110 en 656 v., Gew. s. Tr. 4 (z. o. *Vondel-gr.* § 41), als praeterit. indicativi, met *è*, *e*, uit *à*, *a*, vóór *g* (vgl. § 23 D, in *hi pleech* S. l. Roy 84 en 203, Vb. 138, had de voc. daarenboven haar zuivere qualiteit aan den plur. ontleend);

hi placht, met paragogische *t* (vgl. § 136 *c*);

en eindelijk de naar 't particip. *geploghen* gevormde praeteritale flexie *du ploghes*, *si ploghen*, *hi ploghe* Parth. 2603, Lsp. 1, 46, 78 v., Rein. 2, 5124, 5150, Mlp. 3, 79 (vgl. § 153);

d. *weghen* tr. en intr., *verweghen*, zwaar, drukkend zijn, waarvan *(ver)wach*, *(ver)waghen*, *ge-*, *verweghen* Bj. 2, 338, Tro. 4834, Bj. I bl. 822, Mask. 840, Parth. 8075, Sp. 4^1, 22, 8; 1^4, 15, 59; 3^6, 44, 45; 1^8, 85, 36; Mor. 1230, Te. 3469, Bl. 2913, La. 3, 13284, 13448, Limb. 8, 52, 1518; 12, 396, enz. (Ohd. *wag*, *wâgun*, *giwegan*), doch ook vaak *woech* (: *sloech*, *ghevoech*, *ghenoech*, *droech*), *verwoeghe* (: *sloeghe*, *onghevoeghe*) Sp. 4^1, 33, 42, Nb. 2, 1270, Tor. 999, La. 2, 6285; 4, 11464; Bl. 2287, Rb. 11388, Bj. 5, 3013, Dd. 2, 3083, Lsp. 2, 48, 519, Disp. 258, Segh. 8675, Bj. 6, 819, Esop. 66, 9, of, met *ou* = *oe* (vgl. § 65), *wouch*, *woughen* Bm. 2, 295, Ro. 1022 v., Al. 9, 1321, 1331, 1335, Dml. 3, 100, 173, Sp. 3^6, 16, 15, enz.; gelijk FRANCK in zijn *Mnl. Gr.* § 146 opmerkt, is hier blijkbaar het voorbeeld van *dwoech*, *gedweghen*, *droech*, *gedreghen*, *sloech*, *gesleghen* (vgl. ben. § 175 *a*) in 't spel geweest; voor het part. *gewoghen* Bj. 6, 2352; 7, 6392, 17977; Lrb. 80, O. K. v. Dordr. 2, 163, vgl. men § 34 *a;*

e. *gi sieghet* (voor *gi siet et*) Tro. 5874 v., Sp. v. Sacr. 109, *sieghet* (voor *siet et*) Versl. e. M. 5, 35, waarvoor ik verwijs naar *Tschr.* 3, 98;

f. *gestoken* Lrb. 189, een jonge navolging van *ghesproken*, *gebroken*, i. pl. v. het normale *ghesteken*.

Opmerk. 1. Van *bewegen*, movere, ontmoeten we tweeërlei participia: *bewegen* Boetps. R. 3, vs. 17, Versl. e. M. 5, 30, O. H. Pass. 466, Cl. 139, 158, Lhic. 7 r., Pen. 66 r., Bi. 60 v., Ovm. 3 v., Dcr. 34 r., 45 v., 46 r., 56 r., 64 v., Cb. 285 v., Vvt. 12 r., pr. 212, Bs. 2 v., Wsp. 73 v., 118 r., 222 r., D. B. Paral. 1, c. 16, en *beweget*, *beweecht* Ruusbr. 2, 239, Cb. 62 v., Boetps. R. 3, vs. 17 var., ms. f. 9 r., 25 r., 28 r., 75 v., Hs. 219, 133 r., pr. 192, 199, 288, Bi. 60 v., Oef. 1 r., enz.; het laatste blijkbaar als het oorspronkelijke (vgl. Ohd. *wegen*, movere, *wegita*, *ge-*

wegit, Ags. *wecgean*, m. gel. beteek., *wegede*, *geweged*), het eerste als een formatie, naar 't voorbeeld van *gewegen*. Een praeterit. van dit verb. heb ik niet aangetroffen [1]).

Opmerk. 2. *(Ge)schach*, geschiedde, Gd. 121, 13 en 19; 2, 6; Mspr. 25, Plagh. 1135, Chr. 695, 1113, Hl. 4, 600; 70, 231; 112, 147; Mlp. 2, 826, Ovl. G. 3, 105, 19, en het partic. *gescien* D. W. 8, 74, worden uitsluitend in oostelijk Mnl. of in Beiersch-Holl. teksten aangetroffen. In het echte Mnl. golden de zwakke vormen *gesciede*, *gesciet* p., evenals van *(be)gien*, erkennen, *(be)giede*, *ge-*, *begiet* p.; (vgl. het Ohd. *gascehan*, *gescah*, *gescâhen*, *giscehan*, Mhd. *geschehen*, *geschah*, *geschâhen*, *geschên* of, vooral in 't Middelfrank., *geschien*, doch ook in 't Middelduitsch *geschiede*, *geschiet*; Ofri. *skia*, imprf. *ske*, part. *skên*, *skien*, doch in 't praeter. ook *schiden*; Ohd. *jehan*, *jah*, *jâhun*, *geiegen*, Mhd. *jehen*, *jach*, *jâchen*, *gejehen* of *gejên*, doch in 't Middelfrank. ook *gegiet*).

§ **162** *a*. In *snaf*, *snave*, *gesneven* The. 1133, 1448, Luc. 1325, Segh. 9042, Ferg. 3727, Al. 6, 994, en *claf*, *clave* Am. 1, 271, 358, 5436; 2, 1807; Bm. 1, 61, Sp. 1^7, 64, 11, Rein. 2, 7485, 7465, 6980, Bj. 6, 713, 11885, La. 2, 1133, Rkr. 7752, is verloop van de zwakke flexie naar de sterke waar te nemen; (vgl. Mndd. *snaben*, *sneben*, *snabede*, *gesnabet*, Mhd. *sneben*, *snaben*, *snebete*, *gesnabt*, Ohd. *clebên*, *clebêta*, Os. *clibon*, *cliboda*). In *sneefde*, *gesnevet* The. 673, Luc. 707, 1033, 1037, Be. 615, Ve. 2, 33; 6, 9; Mlp. 4, 2191, enz., *cleefde* Sp. 1^7, 64, 11 v., Lijd. J. 40 en 41, Vm. 2, 443, enz., was de oorspronkelijke vervoeging nog bewaard [2]).

b. *Geleghen*, in „daer ic alrede mijn armen op *gheleghen* hadde”, Hs. 219, 77, hangt samen met het gebruik in de jongere taal van *ligghen* voor *legghen* (z. o. a. Hl. 53, 147; 61, 151; 94, 163), den tegenhanger van een algemeen Mnl. *legghen*, voor *ligghen*.

§ **163**. Gedeeltelijk verloop naar de zwakke vervoeging vertoonen daarentegen:

cneed(d)e Fr. 5721, D. B. Reg. 1, c. 28, Bvt. 169 v.; *vermete* Sp. 3^2,

---

[1]) *Beweechde*, in het *Mnl. Wb.* uit Huge v. Bord. aangehaald en als praeterit. van bovenstaand *bewegen* vermeld, behoort blijkens de beteek. „een weg doen gaan, op een weg brengen” kennelijk bij *bewegen*, het denominatief van *wech* (vgl. het tweede artik. *bewegen* in 't *Mnl. Wb.*).

[2]) De identificeering van dit verbum met *snaf*, Fr. 6477, dat FRANCK (*Tschr.* 4, 102) met „streifte” vertaalt, kan redelijkerwijze worden betwijfeld. Hoe toch zou een begrip „raken” met dat van „wankelen” in verband staan? Voor de juistheid der vermelde *vertaling* van ons werkwoord pleit daarentegen ten sterkste een plaats uit DE ROOVERE *Rhet. Wrk.* (Antw. 1562), bl. 156: „Mach hy (de ijdeltuit) *sneven* aen haer cleedt, Hy sal doen sulck een bescheedt Van Roemene, daer noydt af was de daet.”

Hoogst onzeker is daarentegen een vorm *sneef* als imprf. van dit *sneven*, raken (z. *Tschr.* t. a. pl.).

12, 64 (r.); *ghepleghet*, *gepleecht* Ro. 8806 v., Lrb. 189, GR. 109 v., 149 r., 155 r.; *geneesde* Ps. 115 v.; *hi reket* (voor *rekedet*), *reecte* W. 3314, Lsp. 3, 3, 1064 v., Ovlg. 331, 475; *treed(d)e*, *getreet* Ve. 3, 10, 45; 5, 4; Cb. 25 r., D. B. Dan. c. 7 (2 m.); *screepte* Sp. 1³, 19, 41; het honderden malen aangetroffen *geweest; wevede*, *ghewevet* Nd. 1710, Sp. 3⁶, 41, 17, Lg. 162 v., Urb. 1, 187, Lic. 191 v.; *weechde*, woog, St. 84 v.

Over het standvastige *gesciede*, *gesciet*, *(be)giede*, *be-*, *gegiet*, werd reeds boven (§ 161, opm. 2) gehandeld.

§ **164**. Tot de klasse *gripen* (z. § 138) behoorden, in overeenstemming met hun vroegere flexie in 't Ogerm., behalve dit verbum: *biden*, wachten, z. *Mnl. Wb.*, en *ontbiden* (*ontbeet*, *ontbeden* Sp. 1⁷, 10, 50; 3⁴, 39, 31; Mor. 2656, Nb. 3, 1407, La. 2, 14726, 14734, 27280; 3, 350, 10060, 20893; 4, 523, 9054; Rkr. 3289, enz.; vgl. Os. *bîdan*, *bêd*, *bidun*), *bliken*, *bliven*, *dien*, toenemen (z. § 165), *driten*, *driven*, *dwinen*, *gliden*, *grinen*, den mond bij 't lachen of weenen vertrekken (*green* Ovl. G. 2, 112, 121, Nb. 3, 870, Mart. 1, 95, Rein. 2, 5720, Al. 2, 459; 4, 518; 9, 1025; Ovlg. 345, 898, enz.; vgl. Ohd. *grînan*, imprf. pl. *grinen*), *kiken*, *kiven*, *(be)cliven* (*gecleven*, Sp. 2⁵, 23, 440; 3⁸, 51, 77; Praet 1347, 2897, van *cliven*, klimmen, HdH. 1712, Al. 6, 200, Fr. 7708, Mlp. 1, 2942; 4, 2320; voor *becleef*, enz., z. *Mnl. Wb.* i. v.), *crighen*, *crischen* (vgl. het Middelduitsche *krîschen*, *kreisch*, *krischen*, vermeld i. h. *Deutsch. Wtb.* i. v.), *criten*, *liden*, *miden*, *nighen*, *nipen*, *pipen* (*peep*, *gepepen* Rein. 2, 754, 1965, Mlp. 1, 761, Mspr. 23; vgl. Mhd. *pfîfen*, *pfeif*, *pfifen*), *riden*, *(ghe)rinen*, aanraken (z. voor bewijspl. *Arch.* 1, 65 vlgg., en vgl. Os. *hrînan*, *hrên*), *rien* (z. ben. § 165), *risen*, *riten*, *sien*, ziften (z. ben. § 165), *sighen*, neervallen, *versiken*, zuchten (*verseec* Sp. 2⁵, 14, 63; 4², 54, 14; Ovlg. 259, 777; 284, 507; 468, 365; vgl. Ags. *onsîcan*, *onsâc*), *sipen*, druppelen (*seep*, *sepen* Ferg. 731, 5240, Boerden 3, 192; vgl. Ofri. *biseepen*, *biseppen*, van een oog gebezigd), *scinen*, *sciten*, *scriden*, *scrien* (*scree* Fla. 1, 862, Br. 994, Rein. 2, 7136, Am. 2, 4969, Al. 4, 782, 754, enz.; vgl. Ohd. *scrîan*, *screi*, en zie voor den Mnl. inf. zelven La. 3, 19154, D. W. 4, 510, enz.), *scriven*, *slipen*, *sliten*, *smiten*, *sniden*, *spliten*, *stighen*, *striden*, *striken*, *swighen*, *beswiken*, *verswinen* (althans in *versween*, verkwijnde, Ri. 1232; vgl. Ohd. *swînan*, *swein*), *tien*, beschuldigen (z. § 165), *wiken*, *witen*, *wriven*.

Opmerk. Of *grisen*, een afkeer hebben, Rog. 1473, Praet 4727, Hl. 47, 88; 51, 30; 73, 26; 79, 394; 111, 26, enz., met het praeter. *(of)grees* Am. 1, 124, O. H. Passie 168, oorspronk. al dan niet tot de sterke conjugatie behoorde, is bij het ontbreken in 't Ogerm. van een geconjugeerden vorm des werkwoords niet te beslissen.

Uit het éénmaal gelezen *dreesc* (in „Tserpent *dreesc* lude, hem

was wee", W. 546) mag kwalijk het bestaan van een vroeger sterk *driscen* worden opgemaakt. Wellicht is de vorm niets dan een verschrijving voor *bries(ch)*, dat we in Tro. 944 en Mask. 857 van een serpent en van Maskaroen (den Duivel) gezegd en als imperfect. = „sijfelde, schuifelde" aantreffen, alzoo in dezelfde beteekenis, die ook blijkbaar in het citaat uit W. bedoeld was.

In Parth. 4536 en 5148 vindt men een praeterit. *treen*, dat in *Taalb.* 5, 113 en 114, met het Deensche *trine*, *treen*, gaan, wordt gelijkgesteld en alzoo bij een voor 't Mnl. aangenomen *trinen* moest behooren. Het is echter zeer de vraag, of we in dat *treen* niet een verschrijving van den copiïst voor *green* te zien hebben, een vorm, die als imprf. van *grinen* (voor *gerinen*, raken, vgl. bov. *rinen* en z. § 84 *c*) en in de beteek. „raakte" hier uitnemend op haar plaats zou zijn. Vgl. de beide citaten en let op een overeenkomstig gebruik van *gerinen* in „Ay, hoe u herte dat *ghereen*", „want hen *geriint* sire herten niet" (z. *Arch.* 1, 67).

Van *schiden*, splijten, Ferg. 544, evenals van het blijkbaar identische Mhd. *scîten*, m. gel. beteek., zijn de praeteritale en participiale vormen onbekend. Het ww. kan zoowel zw. als st. zijn geweest.

§ **165**. In *dien* (d. i. *dî-en*, Ohd. *dîhan*) en *tien* (d. i. *tî-en*, Os. *tîhan*), met hun gebruikelijke flexie *deech*, *deghen*, *ghedeghen*, *teech*, *teghen*, *gheteghen*, vinden we den zoogenaamden „grammatischen wechsel" terug (vgl. § 89, 92 *a* en 93); evenzoo in *sien* (d. i. *sî-en*), laten uitloopen, laten uitdruppelen, Oversee 150, Nb. 8, 782, Bm. 6, 107, met *verseghen*, uitgedroogd, uitgeloopen, b.v. in „o vlietende born der ewicheit, hoe bistu aldus *verseghen*", Smz. 239 v. (vgl. Ohd. *bisîhan*, *pisêh*, *pisigan*). [Naar *ongereghen*, Mlp. 3, 750, mag men, in verband met het Mhd. *rîhen*, *rêch*, *rigen*, *gerigen*, een dergelijk Mnl. *rien*, *reech*, *(ge)regen*, vermoeden]. Afwijkingen van genoemden „wechsel" vertoonen: *tigende* (part.), beschuldigend, O. K. v. Dordr. 2, 47, *men tijcht* Ovl. G. 3, 147, 16, Esm. 389, *tijghet*, d. i. *tijghet* + *et*, The. 51.

§ **166**. Bijzondere opmerking verdient het praeteritum *speu* (met *eu* als spelling voor *ew*) Rb. 20357 v. D., Fr. 9061, dat nog een spoor heeft bewaard van het oude *spîwen* (Got. *speiwan*, *spiwun*, Ohd. *spîwan*, *spê*, *spiun*), evenals de plur. praeteriti *si spiwen*, LvJ. 228, met een Middelfrank. *ĭ*, in plaats van de zuiver Mnl. *e*, in de open syllabe (vgl. § 19).

Opmerk. Een imprf. *speech* Mspr. 38, en een part. *bespeghen* in G. Groote 100, Brugm. 2, 333, waren blijkbaar oostelijke indringers; vgl. het Middelduitsche (dus ook Middelfrank.) *spîgen* en z. bov. § 100, aan 't slot. Voor *spien*, uit *spîwen*, zie men § 102 *d* en de daarbij behoorende Add.

§ **167**. Van de oorspr. zwakke flexie waren geheel of gedeeltelijk naar deze klasse verloopen;

reeds vroeg:

a. *feen*, *gefeen*, eindigde (zie *Arch*. 1, 61 vlgg.), waarvoor men *(ge)-fijnde* zou verwachten, dewijl de vorm blijkbaar bij een verb. *(ge)finen* behoorde, dat als een denominatief van het subst. *fijn*, einde, moet gelden;

b. *(ge)leec*, *(ge)leken* Fr. 7606, Ro. 305, 923, 940, 3074, Sp. 1⁷, 99, 34, Ve. 5, 24, Tro. 1830, 5561, 8272, Sp. 2⁵, 4, 30, Rb. 33182, Mlp. 2, 3913, Bl. 1089, Dml. 3, 141, 18, LvJ. 46, 194, Al. 5, 92; 10, 361, enz., naast *gelijcte*, *gelijct* Sp. 3⁷, 44, 57, Fr. 7604, LvJ. 3, GR. 142 r., Cb. 31 r., 142 r., Bvt. 212 v., enz. (vgl. Mhd. *gelîchen*, *gelîchte*, *gelîchet*);

c. *prees*, *gepresen* Sp. 2⁴, 27, 13, Mel. 1985, Bm. 10, 344, 5, Vm. 2, 443, Glor. v. Br. 29, Ovlg. 121, 80; 385, 156; 501, 306; 521, 101; Gd. 12, 3, 4 en 9, Bj. 7, 12601, 10516, 13917; 6, 9593, 1820; GR. 212 v., Cb. 192 r., naast het oorspronk. *prijsde*, *geprijst* Tor. 1818, Bj. 3, 3269, Limb. 1, 45 en 2293; 5, 327; Ep. 18 r., Gt. 12 v., Drc. 27 v., GR. 221 r. enz., van *prisen*, een afleiding van *prijs* (Ofra. *prix*);

d. *beneet*, *beneden* Lsp. 1, 22, 10; 2, 20, 38; 48, 726; Heelu 1552, Vm. 2, 402, 21, Ve. 2, 44, Hl. 87, 76, La. 3, 11313, 18616, Vdl. 788, Bj. 5, 3689, naast *benijde*, *benijt* Rb. 9336, 20328, Sp. 3⁶, 1, 56; 17, 66; 4¹, 5, 91; 1⁸, 20, 7; 4², 12, 75; Lsp. 2, 48, 726 v., Nb. 4, 167, Rein. 2, 368, Wr. 1, 589, Sp. 2⁷, 28, 67, Blisc. v. Mar. 56, 391, Cr. 45 r., Ep. 137 v., Ot. 25 r., 133 v., Ovm. 11 r., enz. (vgl. Ohd. *nîthôn*, als derivatum van *nîdh*, Mhd. *nîden*, *nîdete*, *genîdet*, ofschoon ook reeds, met verloop, *neit*, *geniten*);

en in een latere periode:

e. *(be)leet*, *ge-*, *beleden*, bekende, bekend, Sw. 54 r., St. 94 v., GR. 160 r., 221 r., Lba. 40 r., 41 r., Cb. 183 r., naast het normale *(be)li(e)de*, *ge-*, *belijt* (vgl. Mndd. *liede*, *beliede*, *ge-*, *beliet*);

f. *wees*, *be-*, *onderwees*, *be-*, *onder-*, *gewesen* Segh. 9374 v., Bj. 7, 6450, 6579, 6632, 6862, 6942; 6, 9798, 4210, 4218; St. 89 r., Cb. 90 r., 139 v., 184 r., 196 r., GR. 117 v., 221 r., enz., naast *be-*, *onderwijsde*, *wijsde*, *be-*, *ge-*, *onderwijst* Tor. 2072, Bl. 288, Rb. 29158, Mat. 37, Bj. 3, 3270, W. 10161, Limb. 1, 2294, Sp. 4¹, 31, 53, Bj. 5, 2920, Lba. 26 v., 28 v., Cl. 34, 46, 88, 165, Ep. 2 v., 18 v., Ot. 222 v., Gt. 5 r., GR. 85 r., 93 r. v., 94 v., 111 v., 113 r., 127 r., 140 v., Ab. 14 r., Dcr. 25 r., 27 v., 42 r., 47 v., 59 v., enz. (vgl. Ohd. *wîsian*, *wîsta*, *gewîst*, Os. *wîsian*, *wîsda*);

g. *verwees*, *ver-*, *gewesen* (van een vonnis of een aangeklaagde gebezigd) Bj. 7, 15556, 16090, O. K. v. Dordr. 1, 133; 2, 185, 250; Lrb. 304, Cb. 146 r., 152 r., 182 r., 198 r., GR. 176 r., 231 r., Sch. 3 v., 60 r.,

Lic. 41 r., Sw. 8 v., naast *wijsde*, *ge-*, *verwijst* Lba. 32 r., 40 r., 41 r., Sch. 60 r., enz. (vgl. Mndd. *wisen*, *wisede*, *gewiset*);

h. voorts ook *queten* Bj. 5, 769, naast het oorspronk. en meer gebruikelijke *quijten*, *quijtte*, *gequijt* Bj. II, bl. 176, 220, Mask. 1043, Rb. N. Test. c. 62, opschr., Rein. 1, 2680, Bl. 2018, Gd. 73, 4, enz., een denominat. van *quijte;* of eerstgenoemde vorm evenwel, door V. Boendale gebezigd, tot een oudere periode behoort, dan wel uit de pen van een copiïst gevloeid is (het teksths. der Bj. dateert uit de 15de eeuw), kan natuurlijk niet worden uitgemaakt.

Opmerk. *Spijten*, afleiding van *spijt*, oorspr. *despijt* (z. § 126 *ij*), ontmoette ik alleen in zijn oorspr. zw. vervoeging *spijtede*, *spijtte*, b.v. Vl. 1, 53, 124, 234; 2, 19, enz.; *beswijmen* evenzoo uitsluitend met *beswijmde*, *beswimede*, *bezwijmt*, Rein. 2, 6196, Praet 837, Rein. pr. 42 v., Pw. 205 r. (vgl. Mndd. *beswimen*, *beswimede*). *Gereef*, geriefde, Ri. 500 (r.), van *geriven* (vgl. § 76), is blijkbaar een vorm, ten behoeve van 't rijm gefabriceerd.

§ **167***. Daarentegen werden van de oorspr. sterke verba nu en dan zwak gebezigd:

diede, *dijde*, *gediet*, *gedijt* en *ti(e)de*, *getijt* (van *dien* en *tien*) Lsp. Prol. 85; 2, 77, 135; 14, 85; 3, 57; Ruusbr. 3, 11, Ferg. 340, Sp. 2^2, 31, 107; 58, 45; 2^5, 4, 86; 2^6, 15, 45; 47, 73; 3^7, 28, 14; 3^4, 36, 108; Rkr. 3143, Rog. 631, 1084, 1516, Rb. 18754, 33576, 33594, Sto. 2, 947, Segh. 9359 v., Te. 327, 340, 447, Ri. 755, Bj. 5, 4175, 4567, enz., gelijk men ziet, vrij vaak; *spiede*, spuwde, Ps. (van 1489) 129 v., Vb. 11 en 33, van *spien*, z. § 102 *d;*

zeldzamer *blijcte* Bj. 7, 17865, Thr. 25 r., Cb. 172 v.; *(ver)dwijnde* Ro. 310 v., Sp. 3^2, 8, 4 (r.), GR. 4 v., 41 r., *verdwijnt* Ovlg. 121, 233 (r.), D. B. Joh. c. 16 en 17; *crijsten* La. 2, 4535, W. 8159, Vdl. 507; *gekijft* Blisc. v. Mar. 386 (r.), Ovlg. 318, 110 (r.), 299, 1935 (r.); *mijde*, *vermijt* Mlp. 3, 375, Ovlg. 264, 931, Hl. 87, 221 (r.); *nijchde* Versl. e. M. 3, 59, 128, GR. 70 r.; *rijnde*, *gerijnt* Lh. 63 v., Nt. 89 v., 94 r., Parhl. 120 r.; *scijnde* Limb. 6, 100 (r.), Lic. 32 v., *bescijnt* Segh. 2157 (r.); *stijchde* D. B. Jud. c. 6; *strijdde* Cb. 86 v.; *wikede*, *wijcte* Vdl. 2351, 2364, Stemm. 42, Pw. 187 r., Lg. 86 r., Mrt. 18 r.

§ **168**. Tot de klasse *bieden*, *drupen* (z. § 138) behoorden, in overeenstemming met hun vroegere flexie in 't Ogerm., behalve deze verba: *bughen*, *duken* (vgl. Ohd. *intuhhun*, als praeterit.), *cruden*, stooten (*(ver)-croet*, *vercroden*, *ghecroeien* Ro. 14291, Sp. 1^5, 50, 4, Ve. 3, 8, 55; 4, 54; Heelu 5252, 5557, Rein. 2, 5252, 6362, 6367, Mor. 4041, Wr. 3, 513; vgl. Ags. *creódan*, *creád*), *crupen*, *luken*, *ontpluken*, openen, opengaan, *ruten*, geluid maken (*roten* Sto. 9, 998; vgl. Ohd. *riazan*, *rôz*, *ruzun*, en zie voor den Mnl. inf. Sto. 6, 808, Sp. 3^4, 47, 12, Bj. 5, 1174, Heelu

1993), *scuven*, *slupen*, *sluten*, *spruten*, *sughen*, *suycken*, zuigen (*sooc*, *soken*, *gesoken* St. 52 v., 53 v., 59 r., 71 r., Ovm. 100 r. v., pr. 87, Liedw. 5 v., 35 v., Passie. 201, ms. f. 14 r. en 3 r., enz.; Ags. *âsûcan*, met het part. *âsocan*), *supen; bedrieghen*, *verdrieten*, *ghieten*, *kiesen*, *lieghen*, *verliesen*, *ghenieten*, *scieten*, *sieden*, *tien*, trekken, *vlieghen*, *vlien*, *vlieten*, *vriesen; clieven* p., en *cluven* Sto. 5, 792, *ruken* en *rieken*, beide p., *smuken* Limb. 3, 124, Ro. 10822, en *smieken* Al. 3, 1074 (vgl. het Ags. *smeócan*, met sterke flexie; een Mnl. praeter. *smooc*, *smoken*, of partic. *gesmoken* wordt evenwel, voorzoover mij bekend is, in onze bronnen niet gevonden), *stuven* p., en *stieven* Ro. 8581; alsmede *bluwen*, *blouwen*, slaan, *bruwen*, *brouwen*, *(be)ruwen*, *(be)rouwen* (vgl. § 64 *b*).

Opmerk. 1. Men lette voorts nog op *verscrove* (imprf. conjunct.) „verjaagde", Mart. 1, 13, Sp. 3^2, 7, 66; 3^5, 5, 35; The. 968, en *verscroven*, „verjaagd, verstooten" (als adject. „ellendig") Sp. 1^1, 39, 20; 2^3, 5, 40; 3^5, 26, 33; 3^6, 2, 16; W. 8858, Am. 2, 50 en 1488, Al. 10, 139, The. 341, 545, 628, Ovlg. 300, 1976, Segh. 8358, 8643, Rein. 1, 925, *ghescroven* „gejaagd", Bvh. 80 v., 118 v., *bescroven* „verstooten", Sp. 1^8, 78, 10, waarnaast een praesens *verscruven* niet in gebruik schijnt te zijn geweest, althans naar mijn aanteekeningen in onze Mnl. bronnen ontbreekt. Ook heb ik het geheele woord tevergeefs in andere Germ. dialecten gezocht.

Opmerk. 2. Wat de verschillende vocaal in 't praesens betreft, zoo is in enkele dezer verba de *u(e)* met een oorspr. *û* gelijk te stellen (vgl. § 44), nam. in *bugen*, *luken*, *scuven*, *slupen*, *sluten*, *spruten*, *sugen*, *suycken*, *supen*, waarnaast in Oudgerm. dialecten een praesens, met dien klinker, voorkomt (Ags. *bûgan*, *lûcan*, *scûfan*, *slûpan*, *sûgan*, *sûcan*, *sûpan*, Ohd. *lûhhan*, *sûgan*, *sûfan*, Ofri. *lûka*, *skûva*, *slûta*, *sprûta*). Bij de werkwoorden, met *ie*, beantwoordt deze diphthong in 't praes. indic. mv., in den conjunct., den plur. imperativi, het partic. en den infinit. van den tegenw. tijd aan de *io* (vgl. § 69), welke in genoemde vormen eertijds thuis hoorde (z. b.v. Os. *biodat*, *gibiodad*, *gibiodan*, *giotan*, *kiosan*, *farliosat*, *farliosan*, enz.); in het praes. indicat. enk. en den sing. des imperatiefs, waar vroeger *iu* als wortelklank heerschte (z. b.v. in 't Os. *tiuhid*, *gibiudit*, *fliutid*, *kiusid*, *tiuh*), en het Mnl. alzoo bij zuiver phonetische ontwikkeling een *u(e)* had moeten vertoonen (vgl. § 44), was de besproken tweekl. daarentegen uit de andere vormen van het praes. ingedrongen [1]).

---

[1]) De *io* van het praes. ind. mv. enz. hing samen met de volgende *a* of *e* van den oorspronkelijken uitgang dezer vormen (vgl. ben. § 183, 187, aan 't slot, 189, 188 en 215, en bov. § 69). De *iu* in den 2den en 3den p. enk. van den tegenw. t. des indicatiefs stond in verband met de vroegere *ĭ* van den persoonsuitgang *-is*, *-it* (vgl. ben. § 183 en bov. 69); in den 1sten p. enk. van dien tijd en in den sing. des imperatiefs was ze naar analogie van laatstgemelde vormen ontwikkeld.

In *bluwen* en *(be)ruwen*, z. ben. § 170, had zich de vocaal ontwikkeld uit de *iu*, welke door de onmiddellijk volgende *w* ook in 't praes. indic. mv., den conjunct., den plur. imperativi, het part. en den infinit. praesentis voor overgang tot *io* bewaard was (vgl. § 69, en zie Ohd. *bliuwan*, *hriuwan*, met een constante *iu*). In *drupen*, *cruden*, *crupen* en *ruten*, die in 't Ogerm. slechts vormen, met *iu*, *io* (*eó*), naast zich hebben (vgl. Ags. *dreópan*, *creódan*, *creópan*, Ohd. *triofan*, *riozan*), kan de *u(e)* alleen zijn ontstaan uit de *iu* van 't praes. indicativi enkelv., die zich over de andere praesensvormen uitgebreid en hier de oorspronkelijke *io* verdrongen had. In *rieken* en *ruken*, *clieven* en *cluven*, *smieken* en *smuken*, *stuven* en *stieven*, was zoowel de *u(e)* als de *ie* in conjugatievormen ingedrongen, waar ze oorspronk. niet thuis hoorden. *Bruwen*, z. ben. § 170, is òf, aan het Mhd. *briuwen* beantwoordende, in ontwikkeling met *bluwen* en *(be)ruwen* gelijk te stellen, òf, met het Mhd. *brûwen* correspondeerende, tot de categorie *bugen*, *luken*, enz. te brengen. Omtrent de voc. of diphthong van *duken* en *ontpluken*, wier Ogerm. prototypen onbekend zijn, verkeeren we vooralsnog in 't onzekere.

§ **169**. In *tien* (uit *tie-en*, oorspr. *tiohan*), met zijn gewone buiging *tooch*, *toghen*, *getoghen*, vinden we den zoogenaamden „grammatischen wechsel" terug (vgl. § 89, 92 *a* en 93). Evenzoo in *vlien* (uit *vlie-en*, oorspr. *fliohan*), voor zoover zijn buiging *vlooch*, *vloghen*, *ghevloghen* betreft (zie voor deze vormen Rb. 17150 v., Wr. v. Jherus. c. 15 opschr., Sp. 3[1], 37, 61, Tro. 6428, Rein. 2, 4658, 4789, 5800, Segh. 2047, alsmede de bewijsplaatsen, in *Tschr.* 3, 95, bijeengebracht). Ook de passim aangetroffen flexie *vriesen*, *vroos*, *vroren*, *ghevroren*, *kiesen*, *koos*, *koren*, *ghekoren*, en *verliesen*, *verloos*, *verloren*, is in overeenstemming met dien „wechsel".

Afwijkingen ontmoet men in: het zeer gebruikelijke *vloe*, *vloen* (*vloon*), *ghevloen* (*ghevloon*), waar de vorm van het praesens de oorspronk. *ch*, *gh*, had doen verdwijnen; in *vlieghen*, vluchten, en *ic vlieghe*, *du vliegheste*, *hi vliecht*, *vlieghe* (imperat.), Vm. 2, 185, 251, Rein. 2, 7394, Fr. 3538, Thr. 123 v., D. B. Jer. c. 37, met een uit *vlooch*, *vloghen*, *ghevlogen*, overgenomen *gh* en *ch;* in *vrosen*, *ver-*, *gevrosen* Br. 1326, Ovl. G. 2, 35, Bm. 1, 113, 1, Al. 7, 1775, Bm. 4, 196, *vroost* (conjunct.) Rein. 2, 5361, en de met metathesis (z. § 121) daaruit voortgekomen vormen *(ver)vorsen*, *ver-*, *gevorsen* Sp. 1[5], 29, 22; 1[1], 4, 7; 3[8], 71, 42, Lsp. 2, 17, 87 v., Ovl. G. 2, 42, Vdl. 3952, v. het normale *(ver)vroren*, *ge-*, *vervroren;* in *verloor* Lutg. 2, 849, voor het normale *verloos;* en in *cosen*, *cose*, *ghecosen* The. 163, Sp. 4[2], 20, 52, Mask. 65, C. e. E. 532 v., 1369, Bm. 10, 54, Bj. I bl. 726, Sp. 2[3], 31, 33; 3[6], 1, 57, Limb. 7, 452; 8, 1124; 10, 787; 11, 322; 3, 253; 6, 2227, Ro. 8782, LvJ. 94, Ve. 4, 17, enz., v. het normale *coren*, *core*, *ghecoren*.

§ **170**. Van *bluwen*, slaan, *(be)ruwen* en *bruwen*, z. bov. § 44, met hun wisselvormen *blouwen*, *(be)rouwen*, *brouwen*, z. § 64 *b*, bezigde de Dietscher als imprf. enk. de vormen *blou*, *(be)rou*, *brou*, z. *Mnl. Wb.* (Mhd. *blou*, Ohd. *hrau*, *rou*, Mhd. *brou*), wier tweeklank onder invloed der volgende *w* behouden en niet tot een scherpe *oo* was samengetrokken (vgl. § 64 *a*). Als hun imperf. mv. en deelw. vinden we *blouwen*, *geblouwen*, *(be)rouwen*, *brouwen*, *gebrouwen*, z. *Mnl. Wb.*, vormen, aan wier *ou* een vroegere *ü̂*, uit *û* (vgl. § 64 *b*), ten grondslag ligt, welke laatste klank, evenals de *û* in de ohd. praeterita *blûun*, *rûuun* (d. i. *blûwun*, *rûwun*) en 't part. *-plûan* (d. i. *-plûwan*), als het produkt moet gelden van den rekkenden invloed, eertijds door een *w* (= got. *gw*) op de voorafgaande oorspr. korte *u* uitgeoefend (vgl. *Beiträge* IX 540 vlg.); (dat hier naast *ou* geen *ü̂* meer wordt aangetroffen, is zonder twijfel het gevolg der aansluiting van 't praet. mv. en 't part. aan het praet. enk.).

Ook *spuwen*, met *uw*, uit *îw* (z. bov. § 44), vertoont in *spou*, *spouwen*, *be-*, *gespouwen* Siele en lich. 303, Bm. 10, 64, 68, Sp. 2^3, 31, 81; 2^5, 49, 93; 3^3, 47, 32; Rb. 20357, 26205 v., Lutg. 2, 832, Lsp. 2, 51, 111; 53, 30; Ruusbr. 2, 99, Mask. 748, Ve. 8, 21, LvJ. bl. 138, 164, 222, Dml. 3, 112, 35, Vdl. 2158, 2160, enz., dezelfde buigingsvormen, welke wegens de oorspronk. flexie van dit verb. naar de kl. *gripen* (vgl. § 166) als analogievormen te verklaren zijn. Het part. heeft hier in *bespuwen* Rb. 24845 en Hs. v. 1348, 129 *b* (gecit. in 't *Mnl. Wb.*) nog de *ü̂* bewaard.

Opmerk. *Spoech*, *spoghen*, *gespoghen*, *bespoghen* Rb. 20357 v., 24845 v., Rein. 2, 7344, Lsp. 2, 51, 111 v., O. H. Passie 396 en 524, ms. g. 50 v., Luc. 1458, Sp. 4^8, 36, 49, Lijd. J. 33 en 37, Stemm. 105, Veg. 16 r. v., 26 v., is vermoedelijk niet verwant met bovengemeld *spuwen*, maar hangt samen met het Hd. *spucken* en het Nnl. subst. *spog*. Of het verbum oorspr. sterk of zwak werd vervoegd, moet bij gemis aan Oudgerm. bewijsplaatsen in 't midden blijven.

§ **171**. Op te merken is verder:

a. een buiging *vlou*, *vlouwen*, *gevlouwen* Bm. 10, 96, Bj. 2, 5348, Vm. 2, 445, Heelu 3256, 3429, 2981, 3290, 6561, Limb. 12, 276, La. 2, 6165, 16659, 19460, Sp. 4^8, 36, 18, D. B. Jud. c. 4, 8 en 12, Reg. 1, c. 4, 14, 23 en 31, enz. enz., en *vluwe*, *gevluwen* Heelu Bijl. bl. 547, Al. 2, 815; 3, 124; 5, 358; 7, 187, van het ww. *vlien* (vgl. § 169); deze vormen, die, zooals men ziet, speciaal in 't Limburgsch, Brabantsch en Hollandsch thuis hoorden, mogen in het praeter. pl. en 't partic. als indringers gelden uit het Middelfrankisch, waar een imperf. plur. *vlûwen*, *vlouwen*, en een partic. *gevlûen*, *geflouwen*, in gebruik waren (WEINH. *Mhd. Gr.* § 338) als navolgingen van de bij *bliuwen*, *briuwen*, *riuwen*, behoorende praeterita en participia *blûwen*, *blouwen*, *(ge)brouwen*, *rûwen*, *gerûwen*,

-*rouwen* (in plaats van een te verwachten *vluhen*, *geflohen* = Ohd. *fluhun*, *flohan*); als navolging van het meerv. is dan een (in 't Middelfrank. onbekende) Mnl. singularis *vlou* alleszins begrijpelijk;

b. een conjugatie *vloot*, *vloden*, *ghevloden* La. 3, 4255, Ovl. G. 1, 33, 2783, Segh. 2047 v., 5688, 6163 v., 6726, Bj. 3, 1256, Am. 1, 529, 641, naar den infinit. **vlieden*, met epenthetische *d* (vgl. § 133);

c. een praeterit. pl. *scrouwen*, schreeuwden, Vdl. 4536, 5348, Ovl. G. 1, 116, 1750, van *scrien* (vgl. bov. § 164), waarschijnlijk een navolging van *vlouwen*, als imprf. van *vlien*, welks *ie*, uit *io*, niet scherp onderscheiden werd van de *ie*, in *scrien*, uit *î* + onduidel. voc.;

d. het partic. *geteghen* Sp. 4^3, 47, 16, voor *ghetoghen*, een gevolg der verwarring van *tien*, beschuldigen (vgl. § 165), met *tien*, trekken (vgl. § 169) [1]);

e. *berieu* p., als praeterit. van *berouwen*, een navolging van *hieu*, het imprf. van *houwen* (zie voor bewijspl. het *Mnl. Wb.* i. v.).

§ **172**. Oorspronk. zwakke, doch somwijlen naar deze flexie verloopen vormen zien we in:

dau en *dauwen* (voor *dauw* + *en*, pron. pers.), duwde (hem), Ovl. G. 2, 105, 47, Ovlg. 402, 177, *gedouwen*, geduwd, Ybl. 1927, *hi gilouwen* (voor *gelouw* + *en*, pron. p.), pakte hem, W. 9224 (ook *gelauwe* W. 9213, dat als *gelauwen* te lezen is), en *scool*, *scolen*, *gescolen* Tro. 9218, fgs. 30 r., fgl. 145 r., GR. 122 v., 153 r., 171 r., van de anders overeenkomstig hun oorsprong steeds zwak vervoegde verba *duwen* (Ohd. *dûhan*, uit **dûhian*), *ghelouwen*, afleiding van *louw*, vangst (zie *Taalb.* 3, bl. 144 vlgg.) en *sculen*, afleiding van *scuul*, plaats om zich te verbergen (vgl. Mndd. *scûl*, *scûle*, in die beteek., het oude „te *schuil* loopen", bij HOOFT, z. het *U. W.*, en ons nog thans gebezigd „*schuil*, d. i. *tschuil*, gaan").

Opmerk. Ook behoort hiertoe *stupen*, buigen, met zijn praeterit. *stoop* Sp. 3^7, 4, 25, Ovlg. 346, 914, naast *stupede* Ovlg. 272, 1152, althans wanneer het door ETTMÜLLER uit *Oros.* aangehaalde *stupjan* „humi se inclinare", als *stûpjan* gelezen, met ons verbum in verband mag worden gebracht.

§ **172***. Gedeeltelijk verloop naar de zwakke vervoeging neemt men waar bij:

het vaak aangetroffen *tiede*, *tijd(d)e*, *getiet*, *getijt* (van *tien*), Lsp. 3, 3, 771; 3, 26, 171; Rb. 6492, 26244 v., 29899, 30747, 32669, 33922, Sp. 1^6, 14, 52; 1^7, 74, 9; 99, 60; 1^4, 15, 39; 1^8, 7, 27; 3^7, 33, 30; Fr. 7139,

---

[1]) Zie ook Ve. 6, 13, waar *getregen* (in beteek. = „getrokken") in den tekst staat, doch zeker wel zonder *r* moet gelezen worden, evenals *tregen*, Ve. 5, 14, dat blijkbaar een gelijksoortig imprf. *teghen* is, voor *toghen*.

Bj. 3, 469, Sto. 2, 1039, La. 3, 179, 485, 4026, 9108, 9790, enz. enz.; *spu(we)de*, *spou(we)de*, *ge-*, *bespuut* Rb. 24845 v., 22122, 26205, 26407, Nb. 10, 260; 12, 995; Sp. 1^7, 29, 5; 55, 36; 3^3, 6, 18; Vm. 2, 435; 5, 320; Praet 4206, Ovlg. 237, 124, HS. 219, 146 v., 151 v., 179 v., pr. 280, D.W. 3, 159, 76; en *bughede*, *ghebughet* Pen. 37 r., Ap. 18 r., 149 r., 172 r., 188 r., 197 r., BE. 8 v., 56 v., 60 r., 85 r., 443 r., G. Groote 58, Ps. 209 v., Bvt. 160 v., 258 r., S. l. Roy 95, Veg. 26 r., Vb. 64 r., Cb. 34 r., 88 r., 112 v., Pb. 178, Ee. 22 r. v., 90 r., 106 v., Bi. 10, 157, 203, 218, 229, Thak. 83 v., D. B. Gen. c. 27, Deut. c. 25, Paral. 1, c. 29, Lijd. J. 51, Gd. 8, 9 v.; *brouwede*, *braude*, *gebrouwet* Urb. 1, 318 en 371, Ovlg. 482, 99; *drupede*, *druupte* Bvt. 37 r., D. B. Ex. c. 9; *opluyckte* Thr. 22 r.; *toegescuuft* Vl. 2, 223; *vli(e)de*, vluchtte, GR. 33 v., 99 r., 123 v., 168 r.

Sprutede, *spruytte*, *gespruut* Am. 1, 4850; 2, 2319, Blisc. v. M. 1769, Bm. 1, 95, Lg. 162 v., 163 r., Gc. 106, 137, 248, 339, Vl. 2, 148, Bj. II bl. 538, en *(be)rou(we)de*, *berouwet(s)* Lorr. 1, 1748, Rb. 13427, Bj. 2, 4577 v., Mat. 108, Sp. 3^4, 48, 60, Be. 657, Mlp. 2, 2950, Tro. 10237 v., Lijd. J. 12, Pb. 6 r., zijn daarentegen te identificeeren met de oorspronk. zwakke vormen, het Ags. *sprȳtan* (uit **sprûtjan*) en het Ohd. *hriuwôn* (*riuwôta*).

§ **173**. Tot de klasse *varen* (z. § 138) behoorden, in overeenstemming met hun vroegere flexie in 't Ogerm., behalve genoemd verbum: *backen* en *baken* (z. § 116, opm., en ben. § 175 *f*), *draghen*, *dwaen* (z. § 174), *graven*, *laden*, opladen (*loet*, *loeden* Bj. 3, 1220, Parth. 7214, Rb. 32390, Dml. 3, 203, 83, Rog. 455, 710, Sp. 4^3, 14, 46, Bl. 2910, Limb. 8, 1285, Ot. 124 r., enz., *geladen* p.; vgl. Ohd. *ladan*, *luod*, *giladan*), *malen*, stuk wrijven (*moel* Sp. 1^2, 7, 31; 3^4, 26, 5; 3^2, 40, 70; 3^5, 43, 31, *gemalen* p.; vgl. On. *mala*, *môl*, *malinn*), *ontscaken* (*onscoec* Bl. 2218, nevens *ontscaecte* en *ontscaect*, z. ben. § 177; vgl. Ags. *scacan*, *scôc*, *scacen*), *slaen* (z. § 174), *spanen*, trekken, verleiden (zie voor bewijspl. *Arch. v. Taalk.* 4, bl. 224 vlgg.), *standen* (met *ge-*, *verstanden*, in 't part., b.v. W. 402, Bj. 1, 427; 6, 3188; Rb. 6254, 19964, Luc. 900, 3289, 4655, 5851, Nd. 2556, La. 3, 21861, Sto. 10, 318, Maleg. 80, Sp. 2^1, 14, 83; 2^4, 3, 49; 36, 62; 2^6, 31, 90; 2^7, 13, 35; 49, 196; Br. 1931, enz.; vgl. o. a. Os. *standan*, *gistandan*, en z. over 't praeter. ben. § 175 *g*), *waden*, loopen, gaan (*woet*, *gewaden* Praet 291, 4267, Bvh. 632, Rb. 1696, 16787, Limb. 2, 1209, Sto. 8, 607, Bed. d. M. 573, Lorr. 2, 823, W. 566, 1422, Hl. 34, 137, Gd. 123, 7, Loh. 44 v., enz. enz.; vgl. Ags. *wadan*, *wôd*, *waden*), *ghewaghen* (*ghewoech*, *ghewaghen* Rb. 10088, 27135, Mor. 536, Te. 657, Wr. 3, 1497, Vrouw. e. M. 1, 91 en 114, Ovl. G. 3, 109, 269, Bj. 2, 1278, Sp. 2^2, 41, 1; 2^4, 14, 106; 21, 39; Sto. 1, 1198; 8, 759; Parth. 4728, Sp. 3^6, 15, 62; 4^2, 56, 6; 63, 32, enz.; vgl. Mhd. *gewahen*,

gewuoc, *gewuogen*, *gewagen*, en zie ben. § 174 en 175 *a*), *waschen* (z. ben. § 175 *f*); *sweren*, een eed doen (Os. *swerian*, uit **swarjan*), met *e*, voor *a*, en een niet-verdubbelde *r* (vgl. bov. § 20 *a* en 112), en *be-*, *ontseffen* (Os. *afsebbian*, uit **safjan*, vgl. § 88, opm. 2, en 96), *heffen* (Got. *hafjan*), *sceppen* (Got. *skapjan*), met *e*, voor *a*, en de dubbele conson., onder invloed der *j* van 't suffix *ja* van den praesensstam (vgl. *bidden*, *sitten*, *ligghen*, in § 159, en z. § 20 *a* en 112); *lachen* (Got. *hlahjan*), evenzoo een *ja*-stam, waarin zich wel verdubbeling der conson., maar geen „umlaut" had ontwikkeld (vgl. bov. § 20 *b*); voorts ook *cnaghen* (met een deelw. *gecnaghen* Rein. 2, 2150, Vm. 1, 316, 74, Cl. 163, n. het zw. geworden *gecnaghet* Lsp. 3, 3, 184, Rein. 2, 2125, 6722, *beknaecht* Vb. 14 r.; vgl. Ags. *gnagan*, *gnôg*, althans volgens ETTM., en z. bov. § 110; als praeterit. vindt men geen *cnoech*, maar *cnaeghde*); *scaven* (met een partic. *ver-*, *ge-*, *bescaven*, z. *Taalb.* 1, 234, vlgg., en Nb. 5, 462, Bm. 8, 97, 36; 10, 65, 30; Cass. 1071, doch een praeter. *scaveden* Sp. 2³, 32, 190; vgl. Ohd. *scaban*, *giscaban*, Ags. *scafan*, *scôf*); en *vlaen*, villen (met een partic. *gevleghen*, z. ben. § 174 en 175 *a*, voor *gevlaghen*; vgl. On. *flâ*, uit een oorspronk. **flahan*, met een imprf. s. *flô*, uit een oorspr. **flôh*, een imprf. plur. *flôgum*, en een partic. *fleginn*, uit een oorspr. **flaginn*, en z. bov. § 92 *a*, aan 't slot; een imprf. van dit ww. heb ik niet ontmoet [1]).

§ **174**. In *dwaen*, *dwoech*, *dwoegen*, *gedwagen* p. (Ohd. *dwahan*, *dwuoch*, *githwagan*), en *slaen*, *sloech*, *sloeghen*, *geslagen* p. (Ohd. *slahan*, *sluoch*, *sluagun*, *gislagan*), vertoont zich nog regelmatig de „grammatische wechsel" (vgl. § 89, 92 *a* en 93); evenzoo in *vlaen*, *gevleghen* (z. bov. § 173 en ben. § 175 *a*), en *lachen*, *loech*, *loegen* (Ags. *hlehhan*, uit *hlahjan*, met *hlôh*, *hlôgun*). Afwijkingen zijn het zeldzame deelw. *geslaen* Al. 8, 659, en het standvastige *gelachen* (tegenover het oorspronk. Os. *bihlagan*), beide naar 't praes. gevormd; alsmede het praes. *gewagen*, dat onder invloed van het praeter. en part. (z. bov. § 173) het oorspr. *gewaen* (Mhd. *gewahen*) geheel had verdrongen.

§ **175**. Bijzondere opmerking vorderen nog:

a. de deelwoorden *gedreghen* p., *gesleghen* p., *gedweghen* Praet 2345, 4201, Lsp. 2, 57, 91 v., Nb. 11, 94, W. 45, H. v. Tab. 99, Parth. 2439, Tro. 3058 v., Am. 1, 4196, Ovlg. 2, 36, Fr. 7142, enz., *geweghen*, vermeld, Bj. 3, 968, 1012, met overgang der *a* tot *e* onder invloed der vol-

---

[1]) Vgl. intusschen *vloeghen*, vilden, in DE ROOVERE's *Rhetor. Wrk.* (Antw. 1562), dat òf een rest kan zijn van de oude buiging (en dan voor het bestaan van een Mnl. *vloech*, *vloeghen*, zou pleiten) òf mogelijk ook niets meer is dan een navolging naar *slaen*, *sloech*, *dwaen*, *dwoech*.

gende *g* (vgl. § 23 D), v. en n. de normale vormen *gedraghen*, *geslaghen*, *gedwaghen*, *gewaghen;* en insgelijks *gevleghen*, gevild, Nb. 2, 1798; 3, 3143; 4, 516; Ro. 9519 v., Segh. 10266, 10274, 11597, waarnaast de oorspronkelijke vorm *gevlaghen* reeds in onbruik was geraakt;

b. de participiale vormen *gedwoghen* Lsp. 2, 57, 91, Tro. 3058, Bvt. 10 r., Lh. 99 v., 100 r., 101 v., 155 v., 178 v., Lhi. 119 v., Pw. 76 v., Veg. 35 v., Rein. pr. 69 v., 70 r., D. B. Gen. c. 18, Ex. c. 19, Reg. 2, c. 19, Dan. c. 13, enz., *gewoschen* Bvt. 182 v., 209 r., met een door *w* uit *a* ontwikkelde *o* (vgl. § 34 *a*), v. en n. *gedwaghen* (z. bov. *a*) en het normale *gewaschen;* en *gesworen* p., met een gelijke *o*, in pl. v. het niet meer gebruikelijke *geswaren* (vgl. reeds Ohd. *gisworan*, Ags. *forsworen*, voor een oorspronk. **giswaran*, **forswaran*, doch Mhd. *geswarn*, n. een meer gewoon *gesworn*);

c. *geschopen*, z. § 34 *b*, voor het normale *geschapen;*

d. de deelwoorden *ver-*, *geheven*, *gescepen*, *beseven*, passim, onder invloed der *e* van 't praesens ontstaan uit de oorspronkelijke vormen *ver-*, *gehaven*, *gescapen*, *besaven*, waarvan de tweede nog passim, de eerste niet zelden, b.v. Bj. 1, 86; 5, 2099, 4183; 7, 8241, 8465, 10586; Lsp. 2, 50, 23; 3, 3, 496; 3, 5, 55; Lutg. 2, 604, Heelu 3847, Edew. 1001, Ruusbr. 3, 126; 4, 9, 25, 30, 35, 44; La. 2, 24461, enz., voorkomt; (vgl. Ondfr. *-havan*, Os. *-haƀan*, Ags. *sceapen*, voor *scapen*, Ohd. *gascaffan*, Mhd. *entsaben*, als participia, en daarnevens ook Ags. *scepen*);

e. de praeterita *hief*, *hieven*, *sciep*, *sciepen*, *ont-*, *besief*, *ont-*, *besieven*, passim, *biec*, *bieke(n)* Vr. Heim. 1665, O. A. v. Bei. 58, Sp. 4^3, 33, 9, Ot. 95 r., Rokr. 105, Lh. 10 v., Bvt. 10 v., 38 v., Pw. 186 v., Cb. 109 r., het éénmaal aangetroffene *spien*, verlokte, Sp. 2^1, 21, 18 (r.), die onder invloed van de verba der volgende kl. (z. § 178) waren in gebruik gekomen v. en n. de oorspronkelijke *hoef*, *hoeven*, *scoep*, *scoepen*, *ont-*, *besoef*, *-soeven* Bvh. 437 v., Rb. 6442 v., 33412, Parth. 3982 v., Segh. 10554, Heelu 8827, ms. f. 32 r., Sto. 6, 53, Vb. 10 v., 13 r., 16 v., 19 v., 59 r., 98 r., Lhic. 16 r., Bvt. 221 r., O. H. Passie 641, Getijb. 27 r., Ap. 199 r., St. 43 v., 74 v., *boec* Wsp. 59 r., Bvt. 138 v., 169 v., Poh. 23 v., *spoen*, z. bov. § 173 (vgl. o. a. Os. *hôf*, *hôƀun*, Ags. *sceôp*, *sceôpon*, Os. *afsôf*, *absôƀun*, Ohd. *puochen*, in den plur., Ags. *spôn*, *spônon*); evenzoo het gebruikelijke *wiesc*, passim, waarnaast nog alleen een uiterst zeldzaam *wosch* Bvt. 177 r., 209 r., 232 v., met *ò* uit *ô* (vgl. bov. § 5), aan de oorspronkelijke conjugatie herinnert (vgl. Ohd. *wasgan*, met *wuasg*, *wuasgun*, oorspr. **wôsc*, **wôscum*); zie voorts ook § 181;

f. de praeterita *besef* La. 3, 9880; 4, 11899 (z. *Tschr.* 3, 96); *besaf* La. 3, 3576, in verband met het partic. *beseven*, naar *gaf*, *gegeven*, ontwikkeld; en in plurali *si ver-*, *upheven* Bj. 5, 4903, Rb. 10060 (r.), Sp.

3[1], 19, 4 (r.); 3[2], 45, 34 (r.), Ovlg. 260, 815 (r.), *si beseven* Rkr. 9144 (r.), Luc. 652, Rb. 34554 (r.), in verband met het deelw. *ver-*, *upheren*, *beseven*, gevormd naar *bleven*, *gebleven*, *kleven*, *gecleven*, *screven*, *gescreven;*

g. het imprf. *stoet* p. (Got. Os. *stôd*, Ags. *stôđ*), een praeteritale vorm, waar de *n*, een oorspronkelijke versterking van den praesensstam, niet was ingedrongen, en *stont* (vgl. Ohd. *stuont*, oorspr. **stônd*), een vorm, waarin de *ô*, nadat laatstgenoemd proces wel had plaats gehad, verkort was (vgl. § 5); in enkele oostelijke Mnl. teksten, o. a. den Al., en Fla. 1, 174, 197, 461, leest men *stoent*, blijkbaar als ingedrongen uit het Middelfrankisch (vgl. in de Middelfrank. gekleurde Karol. Ps. 1—3 *stuont*, *stuondon; stoent* in Nb. 3, 2617, is blijkbaar een schrijf- of drukfout);

h. de plural. van 't praeterit. *swo(o)ren*, te vinden in twee teksten, waar de *o*, *oo* nooit een *ôe*-klank voorstelt, nam. Bj. 7, 10519, 13112, 13656, 14919, en O. K. van Dordr. 2, 47 en 75, en kennelijk ontwikkeld onder den invloed van 't deelw. *gesworen.*

Over *du slees*, *hi sleet*, *sleit*, *dweet*, *du dreechs(te)*, *hi dreecht*, *du veers*, *hi veert*, *gi sleet*, *dreghen*, *greven* en *gegreven*, *veren* en *geveren*, zie men ben. § 185 en de opm. 3 daarbij; over *hi (ver)hevet*, *hi heeft*, *hi beseeft*, *op-*, *ver-*, *aenheven* (infinit.), § 195, opm. 5.

§ **176**. In het zelden en eerst laat aangetroffene *vroech* Segh. 588, en in *woei* Rb. 22902 (zoo aldaar te lezen voor *woer* v. d. tekst), *woyet*, Sp. 4[2], 85, 43 en 62, Vl. 1, 228, *woeye* Praet 2523, doet zich een sterke flexie voor van de anders zw. verbogen werkwoorden *vraghen*, *waeien* (zie voor het laatste nog § 180 *c*).

Bij *moel*, schilderde, *gemalen*, geschilderd, Bl. 2454, Ro. 999 v., Ri. 1064, GR. 232 v., naast *maelde*, *gemaelt* (en *mieldé*, *gemielt*, z. § 78 *a*), van *malen* (Ohd. *mâlên*, *mâlôn*, *malêta*, *malôta*), en bij *geladen*, uitgenoodigd, Bj. 3, 4199, van het zw. *laden*, invitare (Got. *laþôn*), is het in klank overeenstemmende st. *malen*, fijn maken, en *laden*, opladen, beladen, van invloed geweest. *Gehaten* als partic., Ro. 7547 (r.), behoort zonder twijfel tot de vormen, die „zoo in 't rijm te pas kwamen".

Opmerk. In Sp. 3[1], 33, 100, lezen we een vorm *gejagen*, in Bj. 6, 10088, 10834, een dergelijken *gedraven.* Of we op grond daarvan een sterke flexie voor deze verba mogen aannemen? Ik geloof van neen, aangezien het uit de verbinding *gejagen comen*, *gedraven comen*, enz., waarin die vormen op de a. pll. zijn gebezigd, en bij een vergelijking dier zegswijzen met *quamen geriden* D. W. 4, 517, *quam ghespringhen* Gd. 8, 6, ten duidelijkste blijkt, dat men hier aan infinitieven te denken heeft, wier gebruik zich laat verklaren uit de verwarring der twee constructies *comen jaghen* enz. (met de onbep. wijs ter uitdrukking der

gelijktijdige handeling) 1) en *gereden*, *gevaren*, enz. *comen* (met het partic. ter aanwijzing van de manier der verplaatsing).

§ **177**. Verloop naar de zwakke vervoeging vertoont nu en dan:

bacte, *gebact* Lkrb. 235, Inform. 15 (en *bachte*, z. *Mnl. Wb.*), *vuldraghet* Sp. 1^8, 20, 94 (r.), *gravede* Lg. 147 r., *(ver)heffede*, *hefte*, *(op)geheft*, *verheft* Vdl. 3778 (waar *heffese* blijkbaar te lez. is als *heftese*), Gjl. 14 r., GR. 72 v., Vb. 19 r., D. B. Ex. c. 12 en 13, Oz. c. 13, Mich. c. 5, Getijb. 21 v., ms. f. 18 r., 21 r., ms. g. 12 r., 27 r., fgs. 21 v., Stf. 117 v., 131 v., 132 r., 149 v., *gescaept*, gesteld, LvJ. 200, 217, 234, 239, GR. 85 r., *ongescaept*, leelijk gevormd, Ro. K. 9328, *ontscaecte* Ruusbr. Brul. 2, *ontscaect* Lorr. 1, 533, *spaende*, *ghespaent*, verlokt(e), Fla. 2, 115 (r.), Vm. 2, 399, 420 (r.), Sp. 2^2, 20, 26, *offgevlaecht*, gevild, Hl. 44, 127, *waadde* Vl. 1, 154, *wasschede* Oef. 100 v., en *cnaeghde*, *ghecnaghet*, *scavede* (z. bov. § 173);

vrij dikwijls lezen we *gewaechde*, *gewaecht* Edew. 1437, Bj. 2, 4810, Vdl. 3297, Bj. 6, 250, 794, Ro. 1835, Taalb. 2, 162, 66, Mnl. Dram. bl. 288, Blisc. v. Mar. 1437, Hl. 6, 112 v.; 10, 120; Chr. 1692, enz.

Voor een partic. *beseeft* vgl. men ben. § 195, opm. 5.

Opmerk. 1. *Spaende*, *gespaent*, speende, gespeend, Lsp. 3, 9, 53, Rein. 1, 2073, *verspaent*, verstoken, W. 10298, is, gelijk reeds DE VRIES heeft opgemerkt (*Arch. v. Taalk.* 2, 230 vlgg.), een ander woord dan het boven behandelde; in beteek. komt het overeen met het Ohd. *spenen* (ons hedendaagsche *spenen*), doch blijkens de *a* moet het op een (in onze Oudgerm. bronnen niet gevonden) *spanên* of *spanôn* berusten. *Ontspaent*, ontloken, Hl. 49, 90; 81, 6, behoort bij *ontspanen*, welks simplex aan het Oudfransche *espanir* was ontleend.

Opmerk. 2. *Lachen*, *lachte*, *gelacht* Rein. 2, 6109, D. W. 7, 384, Lutg. 3, 710, Chr. 1610, Wsp. 118 v., Hl. 17, 177 v. en 191 v.; 85, 79 v.; Hs. 219, 175 v., 182 r., Cl. 82, Gd. 15, 4, Pw. 178 v., Vvt. 20 r. (in oostel. Mnl. en Beiersch-Holl. teksten), is een aan 't Mhd. *lachen*, *lachte*, *gelacht* (Ohd. *lachên*, *lachêta*, uit *hlahên*, *hlahêta*) ontleende flexie.

§ **178**. De zoogenaamde *redupliceerende* verba kenmerkten zich in het Mnl. in den regel door een praeteritum indicat. en conjunct., met *ie* = een Ohd. *ia* of *io*, tweeklanken, welke, zooals JOH. SCHMIDT (*Z. Gesch. des Indogerm. Vocal.* bl. 429 vlgg.; z. vooral bl. 447—449) m. i. overtuigend bewezen heeft, de produkten waren van het samenvallen der (later tot *ĭ* ontwikkelde) *e* van de oude reduplicatiesyllabe en der vocaal van de

---

1) Vgl. „si wandelt *spelen*", W. 3574; „(hi) ginc Hem . . . *toghen*", Sp. 1^8, 3, 23; „so quam hi *screyen* totten bordielhuus", Mrt. 15 r.; „die hont quam weder *wepelstarten* ende *smeken*", GR. 154 v.; „si liepen *jaghen*", Mlp. 3, 1128; „die duvelen quamen *scateren* ende lachende", Stf. 79 r.; enz.

wortellettergreep, nadat hiertusschen de beginletter(s) van den wortel syncope had(den) ondergaan (vgl. o. bov. § 71 en 72). Zie b.v.:

vallen (Ohd *fallan*), *viel*, enz. (Ohd. *fial*, voor *feal*, uit **féfal*);

raden (Ohd. *râtan*), *riet*, enz. (Ohd. *riat*, voor *reat*, uit **rérât*, oorspr. **rérâd*);

heeten (Ohd. *heizan*, Got. *haitan*), *hiet*, enz. (Ohd. *hiaz*, voor *heaz*, uit **héheiz*, oorspr. **héhait*);

stooten (Ohd. *stôzan*, Got. *stautan*), *stiet*, enz. (Ohd. *stioz*, voor **steoz*, uit **stéstôz*, oorspr. **stéstaut*);

roepen (Ohd. *hruofan*), *riep*, enz. (Ohd. *hriof*, voor *hreof*, uit **hréhrôf*, oorspr. **hréhrôp*).

Het partic. perf. stemde, gelijk in 't Ogerm., in vocaal overeen met het praesens.

§ **179**. Tot deze flexie behoorden, behalve de reeds genoemde verba:

a. *bannen* (*bien*, *bienen*, *gebannen*, pass.; vgl. Ags. *bannan*, *gebonnen*, Ofri. *bonna*, *bên*, *bênnun*, = een Ohd. **bian*, **biannun*), *spannen* (*spien*, *spienen*, *gespannen*, pass.; vgl. Ohd. *spannan*, *spien*, *spienun*, *gaspannan*), *wallen* (*wiel*, *wielen* Bra. 1437, 1521, Br. 640, 1491, La. 2, 36776, Vdl. 4028, 4116, *verwallen*, als part., Keukenb. 4, 13 en 14; vgl. Ohd. *wallan*, *wial*, *wielun*), met oorspronk. korte *a;* en, met *ou*, uit *al* (z. § 64 *c*), *houden* (*hielt*, *hielden* p. en *hilt*, *hilden*, *helt*, *helden*, z. ben. *f*, *gehouden* p.; vgl. Ohd. *haltan*, *hialt*, *hieltun*, *gihaltan*), *souten* (*si silten* Rb. 15580 v. B., z. beneden *f*, *gesouten* Sto. 2, 964, Segh. 11598, Cor. v. Antw. 24, enz.; vgl. Ohd. *salzan*, *sialz*, *gisalzan*), *spouden*, splijten (in 't partic. *ongespouden* Mlp. 2, 1646, naast *gespout*, z. ben. § 182*; vgl. Ohd. *spaltan*, *spielt*, *spialtun*, *gispaltan;* een sterk praeterit. heb ik niet opgeteekend); *vouden* (*gevouden* Wr. 3, 1983, Bj. I, bl. 589, 28, La. 3, 23025, Ro. bl. 250, vs. 113; vgl. Ags. *fealdan*, *feóld*, *gefealden;* een st. praeter. ken ik ook van dit verb. niet);

b. met een oorspronk. *â*, *braden* (vgl. Ohd. *brâtan*, *priat*, *gibrâtan*), *ontraden*, vreezen (*ontriet*, *ontraden*, z. *Letterb.* van 1845, n⁰. 24, uit *ont* en een verloren simplex *draden;* vgl. Ags. *ondraêdan*, praeterit. *ondreord* of *ondrêd*, met *ê*, samengetrokken uit *eo*), *blasen*, *laten*, *raden*, *slapen* (vgl. Ohd. *blâsan*, *blies*, *bliesun*, *giplâsan*, *lâzan*, *liaz*, *liazun*, *gelâzen*, *râtan*, *riat*, *riatun*, *girâtan*, *slâfan*, *sliaf*, *sliefun*, *-slâfan*), (*hem*) *gelaten*, z. gedragen, z. aanstellen, (*h.*) *meslaten*, misbaar maken (*gheliet*, *mesliet* Rein. 1, 1062, Bl. 2004, Lorr. 2, 1598, La. 2, 6345, 8964, W. 5508, Mel. 103, enz.; vgl. Mhd. *gelâzen*, *geliez*), *verwaten*, vervloeken (*verwiet* Sp. 1^1, 10, 53; 4^3, 1, 55; 29, 57; 3^5, 47, 81; 3^6, 23, 98; Rkr. 455, *verwaten*, als partic., pass.; vgl. Ohd. *farwâzan*, *firwiez*, *firwâzzan*);

c. met een oorspr. *ai*, *sceiden* of *sceden* (praet. *schied*, *schieden*, *gescheiden* p.; vgl. Ohd. *sceidan*, *sciad*, *scieden*, *gesceiden*);

d. met een oorspr. *au* of *û*, *loopen* (vgl. Ohd. *loufan*, *liof*, *liofun*, *kilaufan*), *houwen* (Ohd. *houwan*, *hio*, *hiewun*, *gehouwin*), *bouwen* (alleen in 't partic. *gebouwen* Plag. 208, naast het gewone *boude*, *gebou(we)t*, z. ben. § 182*; vgl. On. *bûa*, *bió*, *bûinn*, Ohd. *gebûwen*, Ags. *gebûen*, *gebûn*);

e. met een oorspr. *ô*, *vloeken* (alleen in 't praeterit. *vliek*, *vlieken* Bm. 10, 53, 78, Sp, 3^7, 55, 42, Ro. bl. 255, vs. 169, naast het gewone zw. *vloecte*, *gevloect*, z. ben. § 182*; vgl. Os. *farflôkan*, Ofri. *urflôkin*, als partic., waarnaast een vroeger imprf. **fliok* met zekerheid is te vermoeden);

f. voorts nog *vangen*, *hangen* en *gangen* (zie voor dit laatste en het daarbij behoorend part. *ge-*, *ver-*, *ontgangen*, o. a. Nb. 6, 186; 2, 514; Sto. 8, 1225; 10, 9; Rb. 11980, 27388, 23790, 31937, Luc. 4888, Sp. 2^1, 14, 83; 2^4, 10, 33; 3^4, 34, 82; Vm. 2, 197, 56; 205, 172; HdH. K. 718, Bl. 3118, Vm. 1, 31, 9, La. 3, 22396, Ger. v. V. 110, Tro. 6083, Rein. 2, 6588, enz.), wier praeteritum echter *ving*, *vinc*, *hing*, *hinc*, *ging*, *ginc*, *vinghen*, *hinghen*, *ginghen* luidde, met *ì* als verkorting der *ie*, uit *ia*, onder invloed der volgende twee consonanten (vgl. Ondfr. *fieng*, *fiengon*, Ohd. *hieng*, *hiengun*, Ondfr. *giengi*, *giengon*, en z. bov. § 5), of ook (in de jongere taal van Holl. en Brab.) *venc*, *veng*, *henc*, *heng*, *genc*, *venghen*, enz., met *è*, uit *ì* (vgl. § 26, opm. 1); een vorm *hienck*, *gienck* wordt alleen in oostel. Mnl. mss. gevonden, als Pb. 56 r., 57 v., 63 r.

Een gelijke *ì* en *è* bezat het Mnl. ook in *hilt*, *hilden*, *helt*, *helden* (vaker gebezigd dan *hielt*, *hielden*), in het boven (onder *a*) genoemde, éénmaal aangetroffene *silten*, alsmede in *vel*, *vellen* (even gewoon als *viel*, *vielen*), welks prototype, met *ì*, alreede ongebruikelijk was; (*vil*, dat we b.v. in Mlp. 1, 1418 v.; 2, 1411 v., aantreffen, was gewis geen zuiver Mnl., evenmin als *vil*, voor *veel*, in datzelfde gedicht, 1, 1962 en 2110).

Opmerk. Het overblijfsel van een vroeger *scroden*, *scriet*, *gescroden* (Ohd. *scrôtan*, *scriot*, *giscrôtan*, tondere), is misschien nog bewaard in het als adverb. gebezigde *onbescroden*, „onbesneden", „onbeperkt", „onvoorwaardelijk", „zonder voorbehoud" („Van Pietren soudic oec helen node, Hoene God met woerden *onbescroden* tempteerde", Rog. 1657), waarvoor op twee andere plaatsen van genoemd gedicht de zw. vorm *onbescroot* wordt aangetroffen („Dus eist beseffelic, alsoet Wel gheseit es *onbescroot* enz.", vs. 323; „Elc vraghe *ombescroet*", vs. 1360). Van *blanden*, mengen, brouwen (Ags. *blondan*, *blend*, *geblonden*), en *wouden*, besturen, beheerschen (Ohd. *waltan*, *wialt*, *wialtun*), is mij uit het Mnl. geen praeterit. noch partic. bekend.

§ **180**. Bijzondere aandacht vorderen:

a. de praesentia *vaen* p., en *haen* Disp. 33, uit *fâhan*, *hâhan* (vgl.

die vormen in 't Ohd., en Os. *fâhan*, Ags. *fôn*, *hôn*), met een *h*, waarvóór de *n* met verlenging der voorafgaande vocaal was uitgevallen (vgl. § 129 *i*), naast een praet. mv. en part. *vinghen*, *hinghen*, *gevangen*, *gehangen* (Ohd. *fiangun*, *hiengun*, *gifangan*, *gihangan*, Ondfr. *fiengon*, *fangan*, Os. *fengun* [1]), *gifangan*, Ags. *fengon*, *hengon* [1]), *fongen*, *hongen*), met de verzachte *h*, die achter de oorspronk. *n* haar spirantisch karakter had verloren en *g* was geworden; [de zachte cons., in het praet. mv. en 't part., en de daartegenover staande scherpe, in 't praes., vertoonen „grammat. wechsel" (vgl. § 89), in zooverre ze van een oorspr. verschillende accentuatie afhangen; in het „Urgermanisch" toch moet de hoofdtoon in het praes. op de wortelsyllabe, in het praet. mv. en 't part. op den uitgang gevallen zijn, m. a. w. moet aan bovenstaande buiging een prototype **fâhô*, **hâhô* (uit **fánhô*, **hánhô*) — **fevangumén*, **hegangumén* (uit **fefanhumén*, **hehanhumén*) — **fangonós*, **hangonós* (uit **fanhonós*, **hanhonós*) ten grondslag hebben gelegen (vgl. bl. 137 bovenaan, en bl. 136)]; het praeter. s. dezer verba, dat oorspr. **fevâha*, **hegâha* (uit **fefánha*, **hehánha*) heeft geluid (vgl. t. a. pl.), had na verspringing van 't accent op de reduplicatie en na apocope der *a* (vgl. de noot onder bl. 505 en de 2de noot op pag. 328) eerst **févâh*, **hégâh*, en vervolgens met den middelterm **févah*, **hégah*, **fêh*, **hêh*, of ook **feah*, **heah*, **fiah*, **hiah* [1]) moeten worden (vgl. ben. de Add. § 178); onder invloed van 't praet. mv. en 't part. hadden deze vormen echter reeds vroeg ook een *ng* in de pl. der *h* (*ch*) aangenomen (z. P.-BR. *Beitr.* 6, 542 vlgg.), vanwaar Ohd. *fiang*, *hiang*, Ondfr. *fieng*, Os. Ags. *feng*, *heng* en Mnl. *ving*, *hing*, enz. (z. bov. § 179 *f*); — aan gelijken invloed is ook het Dietsche praes. *vangen*, de gewone wisselvorm van *vaen*, en het bijna uitsluitend gebruikelijke *hangen* toe te schrijven (vgl. alreede Ondfr. *fangan*, *fangin*, *fangit*, als praes. inf., conj. en imperat.);

b. het partic. *gevaen*, pass., gevormd naar den infinit. *vaen* (te vergelijken met het Noordhumbr. deelw. *foen*, *hoen*, z. SIEV. *Ags. Gr.* § 395);

c. het imperf. *wiey* en *wieu*, waarover men nazie in *Tschr.* 3, 96;

d. een (in 't Mhd. zeer gebruikelijk) praeterit. *gie*, *gien*, ging(en), Vdl. 3432 (r.), Bra. 1951 (r.), Al. 10, 795 (r.), dat in navolging van de flexie dezer klasse was gevormd van *gaen* (vgl. ben. § 241), en gewis als Hoogd. vorm uit het Middelfrank. in 't Mnl. was ingedrongen (z. O. FRANCK op den *Al.* p. 500);

e. het oostel. Mnl., aan 't Mhd. ontleende partic. *ghelaen* Ovl. G. 3, 137, 582; 140, 849 en 863, van een praes. *laen*, voor *laten* (z. § 187);

f. de praeterita plur. *ontfonghen* O. A. v. Bei 89 en 391, *ghy gonct* Boerden 4, 70, navolgingen van *dronghen*, *drongt*, *dwonghen*, *dwongt*, *songhen*, *songt*, enz.

[1]) In plaats van *ia*, *ie*, vertoonen de Os. en Ags. praeterita in vele gevallen *e* of *ê*.

Over *helt* en *gevelt*, *hi veet*, *veit*, *ontfeet*, *ontfeit*, enz., zie men § 185.

§ **181**. Verschillende verba, die oorspronk. tot de kl. *varen* behoorden, hadden in hun praeteritum de *oe* door *ie* vervangen, t. w.:

gedeeltelijk *hief*, *besief*, *sciep*, *biec* en *wiesc*, naast een reeds veel minder gebruikelijk *hoef*, *besoef*, *scoep*, *boec*, *wosc* (z. bov. § 175 *e*); *spien*, verlokte (z. t. a. pl.), waarnevens evenwel *spoen* nog de gewone vorm was;

geheel en al *stiep* Fr. 4534, Bm. 6, 409, Sto. 3, 1085, Hl. 9, 13, Ovlg. 235, 54; 244, 340 (van *stappen*, z. § 116, opm.), *(ont)wiec* Fr. 1627, 2711, 8173, 9281, 10431, Sp. 1^7, 60, 82; 1^3, 45, 40; 65, 201; 2^1, 79, 113; 2^2, 57, 95; 2^4, 54, 63; 3^2, 15, 11; 3^7, 51, 42; La. 2, 11318, 20326, 12842, Al. 7, 427, Rb. 34693, W. 4021, en *wies*, groeide, pass., in wier plaats men, naar het Os. *stôp*, *stôpun*, het Ags. *wôc*, *wôcon*, het Os. *wôhs*, *wôhsun*, een vorm *stoep*, *stoepen*, *woec*, *woeken*, *woes*, *woessen*, zou hebben verwacht; (vgl. voor een zelfde verloop het Ags. *speón*, *weóx*, met de Ags. *eó* voor *ia*, i. pl. v. het nog dialectisch daarnevens bewaarde oorspronk. *spôn*, *wôx*).

Voor de praeteritale vormen *wes*, *wessen*, *wesch*, *weschen* en *besef* vgl. men *Tschr.* 3, 96. Voor *(be)rieu* zij verwezen naar § 171 *e*.

§ **182** *a*. In *iesch(en)*, *hiesch(en)* (vgl. § 132 *c*), vorderde, *veriesch*, *(ge)vriesch*, onderzocht, vernam (vgl. § 84 *c*), Oversee 131, Sp. 2^1, 79, 110; 2^2, 24, 26; 2^7, 11, 65; 3^8, 19, 10; 68, 90; 82, 52; Lsp. 2, 36, 152 en 371, Bm. 7, 91, Dml. 3, 163, 47, La. 4, 3110, Ri. 594, 597, Bj. 5, 1435; 6, 6349, 6431, 6766; Ro. 2460, LvJ. 8, 46, 51, 227, en pass. ald., Mat. 102, enz. (voor en n. het oorspronkelijker en elk oogenblik aan te treffen *eischede*, *eschede*, *eischte*, *vereeschte*, *vreeschte*, *gevreschede*, enz.; vgl. Ohd. *eiskôn*, *eiskôta*, *eiskôt*), was de *ie* ingedrongen onder den invloed van het met *eischen* in beteek. overeenkomstige *heeten*, *hiet*.

b. Over *sieu*, *crieu* en *grieu*, v. het anders gebruikelijke *saeide*, *craeyde*, *groeide*, z. men *Tschr.* 3, 96.

c. *Hilt*, *hielt*, *hilden*, hakte(n), met een obj. *hout*, Bvt. 179 r. en v., en in „hi *hielt* malcus sijn oer of", Hs. 219, 145 r., is begrijpelijk uit de verwarring van een jonger *houwen*, voor *houden* (z. § 130), met *houwen*, hakken; vgl. ook den infinit. *houden*, in deze laatste beteek., Bj. 6, 6029.

d. In *gehoren hebben* Tro. 9615 v., La. 2, 7143, zou men misschien op 't eerste gezicht een st. partic. kunnen zien; met het oog op de verbinding, waarin de vorm op beide plaatsen gebezigd is („Ic haddere af *gehoren tellen*", „Ic hebbe ghenoech *gehoren spreken*"), is hier echter een vermenging der beide gebruikelijke constructies *ic hebbe hooren tellen*, *spreken*, en *ic hebbe gehoort tellen*, *spreken*, waarschijnlijker (vgl. ook § 176, opm.).

e. Bij *versmaden*, als partic., Kerk. Cl. 30 (r.) en 131 (r.), ware aan

„reimnot" te denken, zoo niet Bj. 5, 4947, denzelfden vorm buiten 't rijm te lezen gaf. Waar is deze echter thuis te brengen? Mogen we hier een verloop aannemen, overeenkomstig met hetgeen men waarneemt bij het Mhd. *schaden*, *schied*, *geschaden*, dat somwijlen naast *schadete*, *geschadet* (Ohd. *scadôn*, *scadôta*), voorkomt?

Opmerk. 1. Tot deze categorie van verba behoort ook *bries(ch)* Tro. 944, Mask. 867, = „schuifelde, sijfelde" (van een serpent en van Maskaroen, den duivel, gezegd), ten minste zoo we daarin het imprf. mogen zien van een in onze bronnen totnogtoe niet aangetroffen *braschen*, dat als *braschen*, *braschede*, schreeuwen, brullen, brieschen, uit het Mndd. bekend is (z. het *Mndd. Wtb.*).

Opmerk. 2. In *schiep*, putte, *geschapen*, geput, Lsp. 2, 26, 12, Fr. 3965, 10339, W. 9647, Vm. 1, 54, 139, Lutg. 1, 428, Lh. 41 r., Nt. 130 r., Ee. 33 v., Ot. 16 v., 177 v. (z. o. de *Vondel-gr.* § 45), was de sterke flexie geen product van verloop. Het Ohd. *scephan*, *scuof*, *scuafun*, *gescaffen*, = „putten", bewijst ons, dat het werkwoord, in deze beteekenis, hetzij dan al of niet identisch met *scheppen*, maken (Ohd. *scephan*, *scuaf*, *scuafun*, *scaffan*), een zelfde sterke conjugatie had als dit laatste, en dat *schiep*, putte, voor een oorspr. **scoep* stond, evenals *sciep*, maakte (vgl. § 175 *e*). Of de tegenwoordige zw. flexie van *scheppen*, putten, zich ook reeds in het Dietsch had ontwikkeld, moet ik bij gebrek aan gegevens in 't midden laten.

Opmerk. 3. *Bassen* wordt, zoover ik weet, nergens in de Ogerm. bronnen aangetroffen. Daarom is het niet uit te maken, of *bies*, *biessen*, *gebassen* La. 3, 12677, Bm. 1, 293, 11; 294, 17, dan wel *baste* Pw. (van 1480) 22 v., de oorspronkelijke buiging vertoont.

§ **182***. Enkele dezer sterke verba verwisselden hun oorspronkelijke vervoeging somwijlen met de zwakke, nam.: *(ver)ban(ne)de*, *ver-*, *geban(ne)t* Sp. 3^5, 26, 62; 4^2, 10, 12; Lg. 97 v., 142 v., Mat. 44, GR. 68 v., Cl. 152, Lutg. 3, 190; *spande*, *gespant* Cor. v. Antw. 15, Hl. 32, 42, Gd. 70, 7, Oef. 125 r., Hs. 219, 179 r., Ep. 163 r., GR. 120 r., Mat. 52, D. B. Reg. 4, cap. 9, Pb. 86 v.; *ontfanghede* D. B. Gen. c. 70; *wassede*, groeide, Vb. 143 r., Nt. 50 v.; *walde*, *ver-*, *gewallet* Al. 5, 128, Segh. 7614, 8118, Parth. 1545, Ovlg. 242, 270; 475, 576; *zoute*, o. a. Rb. 15580; *ghevouwet* Nd. 1179; *spoude*, *gespout* Sp. 1^7, 46, 10 (r.); 76, 28 (r.); 76, 30 v. (r.); *brade* St. 23 r.; *scheyde*, zeer vaak in de jongere taal, als Bj. 2, 355, Hl. 17, 98; 21, 304; 34, 118; 44, 131; 59, 102; 65, 5; 95, 267; Bw. 111 r., pr. 277 en 320, Mlp. 1, 1207 v., Cl. 68, 111, Gd. 18, 2 en 7, D. W. 6, 195, *gescheedt* LvJ. 204, *onderscheit* Hl. 12, 287 (r.); *heette*, *hete*, trans. en intr., Sp. 1^4, 43, 69, Rb. cap. 259 opschr., Cl. 6, 15, 35, 40, 45, 56, 63 en 70, Hl. 106, 121, D. B. Gen. c. 16, 19, 21, 38, Judic. c. 13, Ruth

c. 1, *hou(we)de* Ve. 3, 27, 4, Nt. 39 r., 64 r., 70 v., Bvt. 157 r., Wsp. 72 v., Lh. 81 v., Pw. 186 v., Passieb. 123, 134, 142, Pb. 4 v., 16 r., 23 v., 29 v.

(Ont)waecte, *ont-*, *gewaect* Sp. 1^{1}, 4, 2; 3^{7}, 3, 36; La. 2, 20216, 34693, Ro. 3886, Lg. 32 v., Segh. 11665, enz. (Ohd. *wachên*, *wachêta*, Os. *wakon*, *wakoda*) en bovengenoemd *(ont)waken*, *-wiec*, *ontwaken*, zie § 181, waren twee verschillende vormen. Evenzoo het gewone *vloecte*, *gevloect* (Ohd. *fluochôn*, *fluochôta*, *firfluochôt*) en het in § 179 vermelde *vliek;* alsmede het normale *boude*, *gebou(we)t* (Ags. *bûwian*, *bûde*) en *gebouwen*, z. bov. § 179.

HET STERKE WERKWOORD (DE SUFFIXEN).

§ **183**. Als normale vervoeging van het sterke praesens vinden we in het Mnl., op een paar uitzonderingen na, juist die vormen, welke naar het Ondfr. zijn te verwachten:

		Indic.			Conjunct.
Sing.	1.	*ic singe* [*singon* / *singe*]	Sing.	1.	*ic singe* [*singe*]
	2.	*du sing(e)s* [*singis*]		2.	*du sing(e)s* [**singes* [2])]
	3.	*hi sing(e)t* [*singit*]		3.	*hi singe* [*singe*]
Plur.	1.	*wi singen* [*singun*]	Plur.	1.	*wi singen* [*singan* [3])]
	2.	*gi sing(e)t* [*singet* [1])]		2.	*gi singet* [*singet*]
	3.	*si singen* [*singant* [1])]		3.	*si singen* [*singen*]

Alleen in den 1sten p. s. des indicatiefs is een met *singon* overeenstemmend *ic singen* niet gebruikelijk (vgl. echter beneden § 206); terwijl in den 3^{den} p. pl. van dien modus de uitgang *-ent* zich met assimilatie der beide consonanten (vgl. § 126 *f*) tot *-en* had gewijzigd.

Apocope eener door geen consonant gevolgde *-e* begint zich eerst in den loop der 15de eeuw te vertoonen, en dan nog wel vrij sporadisch; vormen, als *ic sweer*, *ic werd*, *ic neem*, *ic beveil*, *ic begin*, *ic bid*, *ic laet*, enz., in indicativo, en *ic*, *hi werd*, *ic win*, *hi werp*, *maec*, *coem*, *spreeck*, *draech*, enz., in conjunctivo, blijven ook in die periode nog

---

[1]) Voor de oorspronkelijkheid der uitgangen *-et* en *-ant*, tegenover de daarnaast aangetroffene jongere ontwikkelingen *-it*, *-unt*, *-ent*, *-int*, z. men P.-BR. *Beitr.* 4, 404 en 365.

[2]) In de Ondfr. bronnen ontbreekt deze vorm, dien we alleen naar de flexie der andere personen in dezen tijd kunnen vermoeden.

[3]) De *a* is hier meer dan waarschijnlijk niets anders dan een met de *e* (en *i*) afwisselende spelling ter voorstelling van het in zijn qualiteit moeilijk te bepalen geluid, dat bij verzwakking uit de vroegere *ai* van dezen tijd was voortgekomen (vgl. Got. *bindais*, *bindai*, *bindaima*, enz.).

uitzonderingen. Alleen in de bekende uitdrukkingen *so help*, *selp mi* of *u God*, en *selp mijn* of *u trouwe*, was de afwerping des uitgangs als gevolg der neiging tot het verkorten dezer bezweringsformule algemeen (ook in de oudere taal). Voor *vindic*, *gevic*, enz. vgl. men § 84.

In verba, wier wortel op een *a* of een diphthong eindigde, versmolt de Dietscher den uitgang *-e* evenwel immer met den voorafgaanden klank (vgl. § 85 1°); men vindt steeds *ic va*, *sla*, *ic*, *hi va*, *sla* (als conjunct.), *ic tie*, trek, *ic*, *hi tie* (als conjunct.), enz., nooit *ic vaeë*, enz. Alleen achter een *î* bleef de *-e* behouden, b.v. in *ic tie*, beschuldig (d. i. *tî-e*), enz. (vgl. bov. § 165).

De vóór *s* of *t* staande *-e-* werd in het oudere zoowel als jongere Dietsch gewoonlijk gesyncopeerd; *du sings*, *hi*, *gi singt*, *du helps*, *hi*, *gi helpt*, *du neems*, *hi*, *gi neemt*, *du geefs*, *hi*, *gi geeft*, *du vaers*, *hi*, *gi vaert*, enz. enz., waren de gewone vormen (OOK IN DEN CONJUNCTIEF), *du singes*, *hi*, *gi singet*, *du helpes*, *hi*, *gi helpet*, enz., de ongewone, meer of min zeldzame.

Eindigde de wortelsyllabe op een zelfden medeklinker als het suffix (of op *d*, wanneer de uitgang *t* was), dan gold voor die uitstooting bijna geen uitzondering; vgl. *hi*, *gi eet*, *laet*, *bint*, *vint*, *wort*, *hoet* (met *t*, uit *dt*), enz., passim, voor een vrij zelden aangetroffen *etet*, *latet*, *bindet*, *vindet*, *wordet*, *hoedet*, enz.; *du verlies*, *du kies*, *geneestu*, enz. (z. ben. § 207), voor het weinig gebruikelijke *du verlieses*, *kieses*, *genesestu*, enz.

Een gelijke syncope was ook in zwang, wanneer een verbale vorm, op *-e*, met een enclitisch pronomen *(e)t* of *(e)s* (vgl. § 338) werd verbonden; b.v. in *ic vint*, *ic neemt*, *ic gheefs*, *ic coems*, enz., voor een minder vaak gebezigd *ic vindet*, *ic nemet*, *ic gheves*, *ic comes*, enz.

§ **184**. De oorspronk. korte voc. (t. w. de *e* en *a*, in de werkwoorden der klassen *helen*, *geven* en *varen*, en de *o* in *comen*), die vóór de syncope van den klinker des uitgangs in de open wortelsyllabe stond, placht haar zuivere qualiteit ook dan te behouden, wanneer deze lettergreep ten gevolge van bedoelde uitstooting was gesloten geworden; vgl. *hi*, *gi neemt*, *geeft*, *steelt*, *coemt*, *vaert*, enz., *du neems*, *geefs*, *steels*, *coems*, *vaers*, enz., uit *hi*, *gi nemet*, enz., *du nemes*, enz. (en z. bov. § 3). Alleen wanneer de wortelvoc. een *e* en het suffix een *t* was, had zich in die gesloten syllabe, onder den invloed der volgende consonantverbinding of der *tt*, niet zelden een onzuivere klank ontwikkeld; en dat wel: algemeen bij de verba, met een slotmedekl. *t*, als in *hi*, *gi et*, *met*, *verget*, passim (naast *eet*, enz.); vrij algemeen bij de werkwoorden, met een sluitletter *k*, als in *hi*, *gi brect*, *stect*, *wrect*, *sprect*, pass. (naast *hi*, *gi breect*, *steect*, enz.; bij MAERLANT echter, zoover ik heb opgemerkt, alleen in Nb. 4, 506, *sprect* : *gespect*, en misschien ook Nb. 10, 625 en 6,

brect : *stect*, tenzij dit van een copiïst afkomstig is); somtijds bij verba, met een anderen slotmedeklinker, als in *hi tret* Hl. 17, 14; 19, 10; 31, 77; 62, 50; 99, 65, *hi bevelt* Bj. I, bl. 499, Hl. 120, 15, *hi stelt* (van *stelen*) Hl. bl. 254, 45, *hi*, *gi nemt* W. 6499, Nb. 3, 2331, Ovl. G. 1, 36, 3039; 80, 515; Vm. 1, 80, 54; 81, 108; 316, 55; 377, 13; 2, 188, 358; 192, 457; 203, 90; 41, 24; Ri. 477, 1394, Limb. 10, 417, Dd. 2, 588, 1238, Ve. 7, 13; 7, 18; Ro. 1967, 3959, 4770, Sp. 2^1, 78, 33; 2^2, 33, 8; 41, 171; 58, 42; 2^3, 5, 65; 36, 92; 2^4, 5, 86; 13, 53; 2^7, 9, 114; 12, 121; Ferg. 4998, Bl. 3187, Tor. 715, La. 3, 1570, Vdl. 4353, 4762, Be. 141, 148, Wr. 1, 1426, 1435, Hl. 90, 266; 104, 78, enz., *men lest* Hl. 31, 129, *geft* Ro. 4700, 5071, en aldaar passim, Ferg. 1013, 1505, 1951, 2513, 4676, 5486, *plecht*, *plegt* Bj. 6, 2161, 2164, 6443, 6944, Ro. 5177, 4881, 7749, Lrb. 36, Hl. 95, 16 (: *gherecht*), Esmor. 421, Lipp. 54, Glor. v. Br. 110, 271, 298, 546, 1133 [1]).

Bij de werkwoorden, met *ij*, had een volgende *tt*, *cht* of *chd* somwijlen zelfs de verkorting eener oorspr. lange *ī* veroorzaakt; getuigen vormen, als *hi*, *gi (ver)bit* Rb. 15566 v., Dd. 2, 652, Nb. 6, 828; 2, 2758 en 3832 v.; 3, 3621; 4, 101; Lsp. 1, 23, 76, Ferg. 2155, Rein. 1, 3453, Limb. 3, 1305, Es. 40, 6, *crit* Vdl. 3940, 3979, 4002, 4009, 4041, 4050, Bm. 5, 100, *(ver)slit* Bm. 6, 210, 783; 7, 322, 119; Ferg. 3819, Sp. 2^7, 12, 64, Al. 9, 1100, *smit* Dd. 2, 3451, Truwant. 13, *(ver)wit* Lsp. 3, 3, 1122 en 1135, Limb. 3, 520 en 624; 6, 616 en 1251; Vr. Heim. 257, Vm. 2, 183, 192, *swicht* Glor. v. Br. 1140, Limb. 1, 2175, Dd. 2, 75 v. en 1976 v., Vdl. 2677, 2751, 3139, 3527, 4574, Rb. 6464 v., *swichdi* Vdl. 2899, v. en n. het meer gewone *hi*, *gi bijt*, *crijt*, *slijt*, enz., uit *bîtet*, *crîtet*, *slîtet*, enz.

Ook in den 2den pers. enk. ontmoet men een enkele maal deze eigenaardigheid; vgl. *du sprecs* La. 4, 8445, Vdl. 3134, *du ets* Sp. 2^1, 42, 7; 2^2, 26, 7, *nemstu* Segh. 7241, *du (ver)wits* Ri. 905, Siele e. lich. 114, *du swichs* Vdl. 2532, 3121, Rb. 18201.

Opmerk. *Hi*, *gi comt*, *du coms* p., hangen samen met den vorm *commen*, v. *comen* (vgl. bov. § 4 en 114), behoeven althans niet noodwendig de produkten te zijn van bovengenoemd proces.

§ **185**. De eertijds korte wortelvoc. der sterke werkwoorden (t. w. de *e* en *a* van de verba der klassen *helpen*, *helen*, *geven*, *varen*, en de *a* van *bannen*, *vallen*, enz., z. 't begin van § 179), had in de meeste

---

[1]) Aan de plaatsen uit deze drama's is evenwel niet te veel waarde te hechten, dewijl in het ms. dezer stukken de zuivere vocaal, in een gesloten syllabe, in 't bijzonder vóór *ch* en *gh* + dentaal nu en dan met een enkel teeken is voorgesteld; vgl. *maght*, maagd, *gi moght*, *moghdi*, praesens, *doghden*, *ghi saght*, *claght*, zaagt, klaagt, enz., Gl. v. Br. 636, 849, 1048, 1134, Lans. v. Den. 4, 59, 158, 234, 444, 545, Buskenbl. 206, enz.

Ogerm. dialecten in den 2den en 3den pers. s. praesentis indicativi gemeenlijk klankwijziging ondergaan, d. i. de *e* was onder invloed der *ĭ* van 't suffix *-ĭs*, *ĭt* steeds een *ĭ*, de *a* vrij dikwijls een *e* geworden; vgl. b.v. Ohd. *hilfis*, *hilfit*, *nimis*, *nimit*, *gibis*, *gibit*, enz., tegenover *helfen*, *helfent*, *helfe*, *nemen*, *nement*, *neme*, *geben*, *gebent*, *gebe*, enz.; Os. *hilpis*, *gildid*, *sprikis*, *sprikid*, *giƀis*, *giƀid*, enz., tegenover *helpan*, *helpat*, *geldan*, *sprekan*, *spreka*, *geƀan*, *geƀe*, enz.; en somwijlen in datzelfde dial. *feris*, *ferid*, *fellit*, enz., naast *faris*, *farid*, *fallid*, enz., tegenover *faran*, *farat*, *fallan*, enz.; Ohd. *feris*, *ferit*, *fellit*, enz., n. *faris*, *farit*, *fallit*, enz., tegenover *faren*, *farent*, *faran*, *fallant*, *fallent*, enz. [1]). Van den 2den pers. des indicatiefs was die *ĭ* ook wel overgegaan naar den sing. imperativi, als b.v. in 't Ohd. *hilf*, *nim*, *gib*, enz., in 't Os. *hilp*, *giƀ*.

In het Mnl. was deze vocaalwisseling als *normaal* verschijnsel verdwenen, doordien de klinker der andere vormen in den 2den en 3den p. enk. van 't genoemde praesens en in 't enkelv. des imperatiefs de oudere *i* en *e* had verdrongen. Slechts zelden ontmoeten we nu en dan nog een spoor van het oude verschil, nam. in: *du plies*, *hi pliet* (tevens met overgang der *g* tot *j*, z. ben. § 98 A en *Tschr.* 3, 121) passim; *du ghifste*, *hi ghift*, *hi nimt*, en in imperativo *gif*, *nim*, z. *Tschr.* t. a. pl. alsmede Vm. 1, 306, 117, Hl. 12, 93, 112 en 114; 33, 92; 60, 14 en 80; 90, 146; Lrb. 200, 232, 255; *hi scilt* (Ohd. *sciltit*) Bm. 4, 80 (stuk uit Herenthals), Hl. 120, 63 v., Tro. 9052; *du slees*, *hi sleet*, *dweet* (Ohd. *slehis*, *slehit*, Ags. *þwehđ*, uit **þwehiđ*, waarnevens nog Ohd. **slahest*, **slahit*, *thwahit*) W. 2682, 3132, 6740, Lsp. 2, 24, 35, Vm. 2, 213, Ri. 509, Ovlg. G. 1, 80, 521; 83, 760; Wr. 3, 107, 165, 871, Mel. 3248, Ferg. 2283, Rb. 18341, Bj. I, bl. 731, 782, Plag. 1871, Te. 771, Bed. d. M. 155, Bm. 6, 191, 192; 205, 581; 206, 656; 6, 299 (Brab.); 10, 342, 3; La. 3, 13724, 13839, 14814; Tro. 1479 v., 8739, Dml. 3, 96, 72, Vm. 1, 96, 7, Vdl. 2192, 2194, 2316, 2849, enz.; *hi greeft* (Ohd. *grebit*) Urb. 1, 23 en 24; *du dreechs(te)*, *hi dreecht* (Ohd. *tregis*, *tregit*) Sp. 2⁴, 54, 38, Lsp. 2, 48, 1213 (r.), Nb. 2, 1409; 6, 846; La. 3, 4238, 12509, Vdl. 247, Bed. d. M. 23, Ybl. 3762, Vm. 1, 73, 28; 97, 29; 359, 2; 378, 16; Lsp. 3, 3, 174; 6, 79; Ro. 4882, La. 2, 17184, LvJ. 23, 116, 124, Parth. 7533, 7913, 8368, Bm. 7, 308 (Brab.), BvS. 786, Ri. 284, 437, 554, 568, 624, 984, 1389, Sp. 4², 21, 86 (r.), Plag. 98, 319, Mel. 1667, LvJ.

---

[1]) Of de 1ste pers. praes. indic., evenals in 't Ohd. On. Os. en Ondfr. (vgl. in het laatste dial. *wirthon*, naast *werthe*), ook in het gronddialect van ons Dietsch, het westel. Ondfr., den gewijzigden klinker des 2den en 3den persoons had overgenomen, is natuurlijk onzeker en voor het Mnl. trouwens van weinig of geen gewicht.

155, Hl. 41, 6; 66, 65, enz. (en met overgang der *g* tot *j*, vgl. § 98 A, *hi dreyt* Plag. 284, 401, 519, 554, 1101, 1178, enz.); *du veers*, *hi veert* (vgl. bov.) Te. 2964, 3493, Nb. 2, 3543 v. B., Al. pass., Limb. 2, 1308; 3, 638; 4, 1952; Lsp. 3, 3, 994, Dd. 2, 2550; 3, 1125; Grb. 2, 4774, LvJ. 62, 235, Plag. 442, 1572, 2074, 2012, Mel. 3615 v., Bm. 6, 210, 781; 6, 297 (Brab.); *hi*, *het helt* (Ohd. *heltit*), *(ge)velt* (vgl. bov.) Bj. I, bl. 782 en 785, II, bl. 549 (Brab.), Bm. 4, 77 (uit Herenthals), Heelu 4569, 4747, Sprw. 234, 366, Al. pass., Bm. 1, 134, 17; 5, 257, 37; Vr. Heim. 417, enz.; vormen, die, gelijk men uit de citaten ziet, grootendeels in Brabantsche en oostel. Mnl. of Beiersch-Hollandsche teksten worden gevonden en, in vergelijking met de niet oorspronkelijke, doch normale *pleges*, *pleget*, *gheves*, *ghevet*, enz. enz., zeldzaam zijn.

In *hi*, *het spreict*, *gebreict*, *steict*, *wreict*, *leicht*, *seicht*, *pleicht*, *gheift*, *gheneist*, *leist*, *eit*, *neimt*, *beveilt*, en *eitstu*, *du spreics*, *du leiges*, *beweichs*, had zich de invloed der volgende *ĭ* op een andere wijze doen gevoelen, nam. door de oorspronk. *e* tot *ei*, in pl. v. tot *i*, te doen overgaan (z. bov. § 60).

Opmerk. 1. Speciaal in de oostel. streken thuis hoorende of aan Beierschen invloed te wijten vond ik: *hi stict*, *brict*, *ghilt* Al. 2, 95; 5, 977; LvJ. 155, *ghilt*, als imperat., LvJ. 121, *hi trit*, *sprict*, *it*, *stict*, *wrict*, *brict* Sprw. 6, 10, 42, 43, 229, 291, 316, 358, 420, 513, 717, 744, 766, Tro. 1807, Gew. s. Tr. 4, *hi ontfenct* Hl. 1, 215, *west*, groeit, Tro. 1796, Al. 3, 837, *verwelt* Plag. 910, enz., en zelfs *hi sicht*, ziet, Mlp. 2, 1070, Thak. 140 r., 155 r.

Opmerk. 2. *Hi veet*, *ontfeet*, *aneveet* Ri. 216, Plag. 2393, Cass. 1478, Bm. 2, 417; 1, 132, 25; Parth. 8166, Vm. 2, 430 en 431; 1, 372, 9; Vdl. 1941, Bed. d. M. 114, 154, 1217, Lutg. 2, 1605, Limb. 7, 1683, Dd. 3, 238, Ruusbr. 3, 226; 4, 5, 15, 69, 94, 98, 108, 132, 202, 223, 224, 284; Hadew. 34, 53, enz., met *ee*, voor *â* (vgl. § 180 *a*), in pl. v. het normale *vaet*, *ontfaet*, enz., is blijkbaar een navolging van *steet*, *geet*, v. en n. *staet*, *gaet* (z. beneden § 242), evenals *hi veit*, *ontfeit* Edew. 1607, Dd. 2, 311, Vrouw. Heim. 252, 362, 503, van *steit*, *geit* (z. t. a. pl.). Let ook op *hi sleit* Lsp. 3, 4, 394 (r.), voor *sleet*, naar laatstgenoemd *steit* en *geit*.

Opmerk. 3. Somwijlen was die gewijzigde vocaal ook in andere flexievormen gedrongen; vanwaar *plien*, *ic plie*, *wi*, *si plien*, *gi pliet*, passim; *gi sleet* Ferg. 2283 (r.); *greven*, *ge-*, *begreven* Stemm. 84, Urb. 1, 12, 54, 120, 188, 206; 2, 87, Rein. 2, 5641, 5562, Ro. 13785 (r.); *dreghen* Segh. 9856, Lrb. 14, 31, 93, 188, 216, Hl. 2, 82; 17, 158; 19, 124; 31, 106; 70, 138, en aldaar pass. (waar ook de *g* wijzigend kan meegewerkt hebben, vgl. § 23 D); *veren*, *geveren*, *ontferen* Ro. 2583, 11671, La. 2,

16054, 30119, Praet 1917, Ve. 6, 18; 6, 22; Ferg. 2653, Grb. 2, 5126, Limb. 2, 1499; 6, 908; 7, 1050; (vgl. in 't Ofri. *drega* als inf., *drege* als conjunct., *dregen* en *ferin* als partic., naast den 3den p. s. van den tegenw. t. der aantoon. w. *drecht* en *dreith*, *fereth*, *ferth*).

§ **186**. De *s* van 't suffix des 2den persoons enk. was achter een *ch* een paar maal weggevallen (ook in 't praeterit.); b.v. in *du draech* Fr. 7318, *du bedroech*, *boech*, *toech* Siele e. lich. 185, 187 en 188 (vgl. ben. § 207, 233, opm. 3, 245 *c*, 299, opm. *b*, en 306 *b*).

Voor vormen, als *ic laten*, *bliven*, enz., zie men voorts § 206;

voor *du ghevest*, *comst*, *dragest* en dergel. § 208;

voor *du segheste*, *spreecste*, *valste* en dergel. § 209;

voor *du vint*, *blijft*, *ziet*, *spreect*, *valt* en dergel., *gi blives*, *vaers*, *gi sprekest(e)*, *gi ontsieste* en dergel., *du comts*, *du slaets*, *du spreects* en dergel. § 210;

voor *neemdi*, *geefdi*, enz. § 211;

voor *gi krigen*, *gi radent* § 212;

voor het verdwijnen eener *t* of *n* van den uitgang vóór een enclit. pronomen, b.v. in *gi geefse*, *houwemen*, *lachmen*, *coem gi*, *lactwi*, *laetsi*, enz., § 213.

§ **187**. Van de sterke werkwoorden, met een *a*-stam (dus van alle verba dier flexie, met uitzondering van *bidden*, *ligghen*, *sitten*, *sweren*, *heffen*, *beseffen*, *scheppen* en *lachen*, vgl. § 159 en 173), verwacht men in den Mnl. imperat. enkelv. een vorm zonder suffix; van de sterke verba, met een *ja*-stam, en van de zwakke werkwoorden daarentegen een vorm, met *-e;* (vgl. b.v. Ondfr. *wirp*, *hilp*, *gif*, enz., en *bidde*, *heve; ruoke*, *îlo*, *thinko*, *fardiligo*, *gehôri*, *bekêre*, *irquicke*, enz.). Invloed van de laatste op de eerste was intusschen de oorzaak, dat in het Dietsch naast een oorspronkelijk en pass. voorkomend *nem* (*nim*), *gef* (*gif*), *et*, *verget*, *ghenes*, *wes*, *les*, *bevel*, *sprec*, *com*, *drach*, enz. (waar de eertijds korte voc., in de gesloten syllabe, natuurlijk den onzuiveren klank had, vgl. bov. § 1), *werp*, *bint*, *blijf*, *scrijf*, *biet*, *luuc*, *vanc*, *ganc*, *stant* (van *ganghen*, *standen*, z. bov. § 179 *f* en 173), enz., ook niet oorspronkelijke vormen, met *-e*, waren ontstaan, zooals b.v. *ete* HdH. K. 1273, *stele* Sp. 3⁷, 22, 52, Rb. 4615, *spreke* Segh. 9865, *bevele* Dml. 3, 12, 254, *neme* Nb. 2, 2397 v.; 8, 47; Mask. 873, Vm. 2, 442, *come*, *comme* Rb. 26815 v., Sp. 3⁶, 35, 36, *sterve* Rb. 27028 v., Sp. 1⁸, 71, 91, *begripe* Vm. 2, 440, *laete* Vm. 2, 441; 2, 401, 7; Sp. 2⁴, 63, 29; 2⁷, 28, 51, *verwerpe* Vm. 2, 442, *heete* Sp. 2², 57, 109, *verliese* Sp. 2⁴, 28, 21, *(be)-drive* Sp. 2⁷, 47, 27, W. 4741, *bestrike* Nb. 3, 1698, *kiese* Ovl. G. 1, 79, 451, *valle* Rb. 22256, Sp. 3⁷, 36, 38, *roepe* Vm. 2, 443; 2, 401, 9, *vare* Sp. 2⁴, 13, 41; 2⁴, 49, 9; 3⁷, 9, 80; 3², 43, 31; 3⁸, 76, 65; 93, 81; Rb.

2082, 2407, 3214, Vdl. 151, La. 2, 26508, 26558; 3, 4592; 4, 8408, Vdl. 269, enz., *(ver)winne* Sp. 2^5, 19, 32; 8^1, 37, 80, *slape* D. W. 6, 204, enz. enz.

Omgekeerd vertoont zich van de sterke werkwoorden, met een *ja*-stam, niet alleen een vorm *sceppe* Vm. 2, 442, *bidde* Vm. 2, 445, 446, 447, Sp. 2^6, 67, 84; 2^7, 46, 60; 49, 203, *swere* Sp. 2^4, 57, 49, Rb. 2077, 9535, *ligge* Sp. 2^5, 22, 157, *lache* BvS. 97, 170, *sitte* Lorr. M. 1, 245, Al. 7, 370, enz., maar evenzeer een andere op navolging berustende, zonder *-e*, gelijk *bid* Sp. 2^7, 37, 47; 45, 13; 47, 30; 49, 179; 4^2, 72, 20; 1^8, 3, 54; BvS. 65, Rb. 3995, 8842, 12186, 16127, 24630, *sit* Rb. 24617, Sp. 2^6, 55, 22, BvS. 618, 662, 666, *hef* Sp. 2^1, 53, 16, BvS. 282, 515, 643, Mart. 2, 11, Rb. 4216, *lich* Rb. 8499, 10368, W. 9233, Sp. 1^4, 5, 25, *lach* Ybl. 2187, enz.

Wees Dml. 2, 558, 48, *draech* Sp. 2^7, 13, 88 v., Lsp. 3, 3, 364, *vaer* Tro. 4991, Heelu 6510, Nb. 3, 3298, Segh. 3256, *spreec* Nb. 3, 473 v., *neem* Nb. 2, 2397; 3, 1540 v., 2266 v., *gheef* Nb. 2, 1671 v., *ontbeer* Segh. 3255, enz., waren de produkten eener vermenging van *wes*, *drach*, enz., en *wese*, *draghe*, enz.

Afzonderlijk te vermelden zijn hier voorts:

sich Nhl. 442, Mlp. 1, 107 en 120 v.; 2, 1882 v.; Bm. 5, 181, LvJ. 52, pr. 355, enz., *dwach* BvS. 605, LvJ. 41, 65, *slach* BvS. 365, Sp. 2^6, 63, 13, La. 2, 38959, Sp. 3^3, 30, 18, Rein. J. 1555, enz., van *sien* (Os. *sehan*), *dwaen* (Os. *thwahan*), *slaen* (Os. *slahan*), wegens hun oorspronk. sluitletter *ch* (Os. *sih*, Ohd. *thwah*, Os. *slah*, vgl. § 93);

vlich Lh. 23 v., El. 128 v., Thr. 122 v., Nt. 2 r., Ljm. 14 r., Stemm. 97, *swich* R. v. Mont. 1180, 1420, Vdl. 1886, 4706, van *vlien* (Os. *fliohan*), *swighen*, beide wegens hun door verkorting ontwikkelde voc. en het eerste daarenboven ook wegens zijn slotconson. *ch* (vgl. Ohd. *flieh* en Ondfr. **swîg*, en z. § 5 en 93);

dwac Vm. 2, 441, enz., *slae* en *sie* p., wegens hun niet oorspronkelijken, naar het praesens gewijzigden vorm; (voor het regelmatig ontwikkelde *vlie* p., *vae*, *ontfae*, b.v. Rein. 2, 1585, Sp. 2^4, 48, 141; 58, 27; 2^5, 49, 88, enz., Ohd. *flieh*, *intfâh*, vgl. men § 93);

lach Lsp. 2, 36, 1211 v., 1392 v., 1669 v., Ybl. 2187 (voor het gewone *laet*, *late*), dat, in verband met den aan 't Mhd. ontleenden infinit. *laen*, laten, Vm. 1, 370, 19, Hl. 14, 21; bl. 253, 34; bl. 255, 79, Ovlg. p. (vgl. Mhd. *laen*, als wisselvorm van *lâzen*), als een navolging mag gelden van *dwach*, *dwaen*, *slach*, *slaen;*

nim, *gif*, z. *Tschr.* 3, 121, *ghilt* LvJ. 123, wegens hun *i* voor *è*, z. § 185.

Blas Segh. 10196, voor *blaes* (Ogerm. **blâs*), schijnt een fout te zijn.

De plural. des imperatiefs stemde, evenals in 't Ogerm., volkomen overeen met den 2den pers. mv. van 't praesens des indicatiefs.

§ **188**. Voor den infinitief, op *-en* en *-ene*, zie men § 215. Voor vormen, als *vaen*, *dwaen*, *vlien*, enz. (in pl. v. *vaeën*, *dwaeën*, *vlieën*, enz.), en *dien*, *tien*, beschuldigen (d. i. *dî-en*, *tî-en*), vgl. men hetgeen in § 183 omtrent *du vaes*, *hi tiet*, beschuldigt, enz., is opgemerkt.

§ **189**. Het partic. praes., dat op *-ende* uitgaat (Os. *-andi*, *-endi*), vereischt geen bijzondere bespreking. Voor vormen, als *vaende*, *vliende*, *tiende*, enz. (i. pl. v. *vaeënde*, *tieënde*, enz.), en *tiende*, beschuldigend, enz. (d. i. *tî-ende*, enz.), verwijs ik naar § 183. Over de buiging van 't deelw. wordt beneden bij het ADJECTIEF gehandeld.

§ **190**. Ook het imperfectum vertoonde in het Mnl. de vormen, welke met die van het Ondfrankische praeteritum overeenstemmen, behalve in den 2den pers. enk. des indicatiefs, waar de uitgang *-e*, dien men bij een zuiver phonetische ontwikkeling zou verwachten, had plaats gemaakt voor het in alle andere tijden gebruikelijke suffix *-es:*

		Indicat.			Conjunct.
Sing.	1.	*ic gaf* [*gaf*]	Sing.	1.	*ic gave* [*gâvi*]
	2.	*du gaves* / *du gaefs* [*gâvi*]		2.	*du gaves* / *du gaefs* [*gâvis* [1])]
	3.	*hi gaf* [*gaf*]		3.	*hi gave* [*gâvi*]
Plur.	1.	*wi gaven* [*gâvon*]	Plur.	1.	*wi gaven* [*gâvin* [1])]
	2.	*gi gavet* / *gi gaeft* [*gâvot* [1])]		2.	*gi gavet* / *gi gaeft* [*gâvit* [1])]
	3.	*si gaven* [*gâvon*]		3.	*si gaven* [*gâvin*].

Omtrent *-e* en *-es* geldt hetzelfde, als we boven in § 183 bij het praesens aanmerkten. *Ic*, *hi naem*, *voer*, *ontliep*, *waer*, *verspraeck*, *greep*, en dergel., v. *name*, *voere* enz., worden eerst in den loop der 15de eeuw, en ook dan nog betrekkelijk zelden aangetroffen; (de algemeen gebruikelijke apocope in het als conjunctie gebezigd *maer*, uit *neware*, vgl. bov. § 85, 2⁰, en § 103, aan 't einde, kan hier natuurlijk niet meerekenen). *Du vonts*, *gaefs*, *naems*, *screefs*, *boochs*, enz., *gi vont*, *naemt*, *gaeft*, *screeft*, *boocht*, enz. waren OOK IN DEN CONJUNCTIEF gebruikelijker dan *du vondes*, *gaves*, enz., *gi vondet*, *namet*, enz. *Du verrees*, *coostu*, *du verloes*, enz., z. ben. § 207, waren de nagenoeg uitsluitend gebezigde vormen.

Met een enclit. pronom. *-(e)s*, *-(e)t* verbonden lezen we *ic gaeft*, *hi*

---

[1]) Al worden deze personen in de Karolingische psalmen niet gevonden, zoo mogen wij ze toch gerustelijk in bovenstaanden vorm voor het Ondfr. aannemen; wat de conson. van 't suffix betreft, in verband met de overeenstemmende flexie in de andere Ogerm. dialecten, en wat de voc. aangaat, naar de andere verwante personen van denzelfden tijd.

naemt, *hi coest*, *ic naems*, *hi verloers*, enz., vaker dan *ic gavet*, *hi namet*, *hi coeset*, *ic names*, *hi verlores*, enz.; (vgl. ook bov. § 2 D en E).

Zie verder voor *du waerst*, *du sageste*, *du vielste*, enz., § 208;
voor *du saechts*, *du gaeftste*, § 209;
voor *du voocht*, § 210 *a;*
voor *gaefdi*, *naemdi* enz., § 211;
voor *gi worpen* § 212;
voor het verdwijnen van *t* of *n*, vóór een enclit. pronomen, b.v. in *waerwi*, *gincsi*, *wi waert*, enz. § 213;
voor vormen, als *namic*, *wasic*, enz., *ic*, *hi traken*, *sagene*, enz., *ic*, *hi traker*, *lagher(e)*, *naems*, *naemt*, enz., *stonder*, *groevene*, enz., en *gafic*, *batter*, *sachene*, *nams*, *namt*, enz. enz., bov. § 2, met opm. 1 aldaar, en § 111, opm. 1.

§ **191**. In den 1sten en 3^{den} pers. enk. des indicatiefs werd de normale vorm nu en dan met *-e* versterkt, en dat wel onder invloed van dien uitgang (in 't suffix *-de*) bij dezelfde personen van het zwakke imperfectum; z. b.v.: *ic bevande* Edew. 417, *ic strede* Tro. 6949, *ginghe ic* Mlp. 1, 85, *ic*, *hi verstonde* Gd. 19, 3, Hl. 113, 12, *ic warde* Cass. 1569, *hielde ic* D. B. Reg. 2, c. 4, *si ontgoude* Sp. 2^{6}, 5, 30, *hi crege* D.W. 6, 198, *ic*, *hi worde* Sto. 8, 1124, Siele e. lich. 31, Mlp. 3, 1116, Hl. 36, 85 en 179, D. W. 6, 199, *hi viele* Bra. 967, *hi hiete* Sp. 4^{1}, 14, 6, La. 2, 23940, Mlp. 3, 272, 989, 990, Hl. 26, 128, Lijd. J. 3, 4, 10, 37, 38, 55, 64, *hi snede* pr. 101, *hi riepe* Al. 4, 300, Lijd. J. 45, *hi vachte* Al. 3, 173 en 633, *halpemen* Al. 10, 1355, *hi*, *si (over)bleve* D. W. 6, 200, Lijd. J. 66, *hi*, *si viele*, *warpe*, *gegrepe*, *begrepe*, *beswoere*, *voere* D. B. Jud. c. 9, 11, 15, 16 en 19, Reg. 1, c. 11, 12, 14, 15, 17, 19 en 25, enz. [1]).

Een zuiver phonetisch karakter is toe te kennen aan *hi halpt*, *hi spract* voor *hi halp*, *sprac;* z. § 136 *c*.

§ **192**. Dat de „umlaut", welke zich in 't Mhd. in vormen, als *würde* enz., onder invloed der vroegere *i* (*î*) van 't suffix des conjunctiefs had ontwikkeld, ook in 't zuivere Mnl. is aanwezig geweest, valt niet te bewijzen. In vormen toch, als *sturve* O. K. v. Dordr. 1, 232, *hulpe* (in het bekende „wat *hulpe*" of „wat *hulpt*", voor *hulpet*), *hulpen*, zouden helpen, Lorr. 2, 3574, *hi sculde*, *gulde* Bm. 4, 73, W. 8303, Segh. 751 v., voor het meer gewone *storve*, *holpe(n)*, *scolde*, *golde*, kan de voc. eenvoudig een *ù* zijn, die we juist vóór *r* en *l* niet zelden in pl. v. *ò* aantreffen in gevallen, waar van „umlaut" geen sprake kan wezen; (vgl. ook het partic. *geschulden*, *gehulpen*, *ghesturven*, den plur. praeter. indicat. *si hulpen* en de praeterita sing. *hulp*, *sturf*, *wurt*, vermeld in § 37, 143 en 145). Bij

[1]) Een opvatting van deze vormen als indringers uit den conjunct. wordt weerlegd door *ic bevande*, *ic warde*, *halpemen*, *hi vachte*, *hi warpe*.

were, *queme*, *geve*, *spreke*, enz., voor den normalen conjunct. praeteriti *ware*, *quame*, enz., wijst de *e* als „umlaut", eens langen klinkers onvoorwaardelijk op oostelijke herkomst (vgl. § 21).

§ **193** *a*. Het praefix *ge-* ontbrak vrij regelmatig in de participia perfecta *bleven*, *comen*, *leden*, *vonden* en *worden;* alleen in de jongere taal was een te voren zeldzaam *gebleven*, *gecomen*, *geleden*, enz., daarnevens meer in gebruik gekomen. Vgl. nog thans in 't Wvl. *bleven*, *komen*, *leden*, *vonden;* en in 't Mhd. *komen*, *vunden*, *worden* (z. DE BO 1, 342, en WEINH. *Mhd. Gr.* § 356).

b. In Hollandsche teksten vindt men daarenboven niet zelden vormen, als *bonden*, *vangen*, *zouten* Sto. 9, 765 en 879; 10, 1, *leghen*, *sweghen* Sto. 3, 258; 5, 1223, *slaghen*, *boren*, *reden*, *heten* Hl. 8, 134; 61, 197; 94, 12; 101, 76; Sto. 2, 36, *slepen*, *crompen* Lkrb. 32, 83 en 117, *hieten*, *sproken*, *screven* O. H. Passie 167, 597, 708 en 911, *gheven*, *wonnen* Mlp. 4, 1586; 1, 1645; Hl. 7, 92; 36, 88, waar de afwezigheid van *ge-* aan Frieschen invloed moet worden toegeschreven (z. de *Vondel-gr.* § 49, en vgl. ook ben. § 219 *b* en bov. 83 *c*).

c. Voor *wassen* Sp. 1[1], 1, 21, *gheven* LvJ. 176, *wesen* Sp. 1[7], 14, 84, Ve. 3, 13, 31; 4, 62, *sien* La. 2, 35392, *creghen* Ruusbr. Hantv. 223, 13, *heeten* Tro. 2590, *insetene* Rkr. 10203, 10249, *bleken* Gc. 228, *gaen* Tor. 3577, zonder praefix, in Brabantsche, Vlaamsche en oostel. Mnl. mss., is zulk een invloed niet waarschijnlijk, en ik meen deze vormen daarom naast de bovengenoemde *comen*, *leden*, enz. te moeten stellen, zij het dan ook als *sporadische* resten van een oorspr. deelw. zonder voorvoegsel. Vgl. nog in 't hedendaagsche Wvl. *kregen* en in 't Mhd. de door WEINH. (*Mhd. Gr.* § 356) vermelde vormen *geben*, *troffen*, *vrezzen*, die gewoonlijk, *bizzen*, *gozzen*, *heizen*, die somwijlen het praefix misten.

d. Uit deelwoorden, als *aensien* Bj. I, bl. 747, 782, 800, 803, 822, D. B. Reg. 2, c. 9, *annomen* La. 4, 11829, *aengaen* Heelu 6197, *aenvochten* Lutg. 2, 408, Bj. 6, 6034, Wr. 1, 1947, Heelu 2072, *op-*, *upheven* W. 4, Rb. 24105, Bm. 8, 448, Ro. 38, Segh. 10475, 11416, 11772, Hl. 70, 168, enz. (naast *aengesien*, *aengenomen*, *aengegaen*, *aengevochten* pass., *op-*, *upgheheven* Sp. 3[7], 27, 46; 3[8], 32, 35; 2[1], 11, 10; 2[7], 44, 57; Bl. 3728, HdH. K. 663, Fr. 7624, Am. 2, 1225, 1259, 2111, enz.), blijkt, hoe enkele praeposities (adverbia), die anders met het ww. een scheidbare samenstelling vormden, somwijlen op dien regel een uitzondering maakten.

e. Voor *gheonderhouden*, Dctr. 31 v., 49 r., Lic. 38 v., 51 v., 52 r., 59 v., 66 v., 112 v., Shs. 65 r., 68 v., 77 v., 78 r., 79 v., verwijs ik naar § 219 *f*.

Opmerk. Voor participia, met *i* in plaats van *ge*, als *idaen*, *idragen*, *igeren*, *ihouden*, *icloven*, *inomen*, *islagen*, enz., zie men DE VRIES in den *Taalb.* 4, 48, VERWIJS in de *Taalk. Bijdr.* 1, 6, vlgg., en vgl. bov. § 98 A.

DE HOOFDVORMEN DER ZWAKKE CONJUGATIE.

§ **193***. De Mnl. zwakke verba, die we in het Os. met een suffix *-jan* of *-on* (uit *-ôn*) terugvinden, vertoonden met betrekking tot dien verschillenden oorsprong in hun suffixen geen onderling verschil (z. ben. § 204)[1]). Alleen in de wortellettergreep kenmerkten zich de eerste meermalen door een wijziging, onder invloed der *j* van den uitgang ontstaan, nam.: door „umlaut" of door verdubbeling van de slotconson., zoo die oorspronk. enkel en geen *r* of *w* was (vgl. bov. § 112); vgl. b.v. *leggen*, *setten*, *temmen*, *drencken*, *negelen*, *letten*, *netten*, *dencken*, *senden*, enz. (Got. *lagjan*, *satjan*, *tamjan*, *dragkjan*, *nagljan*, *latjan*, *þagkjan*, *sandjan*, enz.); *gebueren*, *verbueren*, *duenen*, geluid maken, *(ver)hueghen*, *curen*, *cueren*, *scueren*, *stueren*, storen (Os. *giburian*, **farburian*, Ogerm. **dunnian*, Os. *huggian*, enz., z. § 46); en *legghen*, *setten*, *temmen*, *letten*, *netten*, *quellen*, *recken*, *segghen*, *tellen*, *wennen*, *decken*, enz. (Got. nog *lagjan*, enz., zie bov., en On. *quelja*, *rekja*, *segja*, *telja*, *wenja*, *þekja*, enz., doch Os. b.v. *leggian*, *settian*, *lettian*, *quellian*, *rekkian*, *seggian*, *tellian*, **wennian*, Ags. *þeccan*, uit **þacjan*, enz.); *generen*, *weren*, *gebueren*, *scueren*, *stueren*, enz. (Os. *ginerian*, *werian*, *giburian*, enz., evenals ook Got. *nasjan*, *warjan*, enz.).

§ **194**. In den 2den en 3den pers. enk. van 't praes. des indicatiefs, in den imperat. enk., het praeterit. en 't partic. perf. miste het suffix in het westelijk Ogerm. de *j*, en moest de vermelde verdubbeling alzoo oorspronk. in die vormen achter wege blijven. Vgl. b.v. Ohd. *(du) frumes*, *(er) frumit*, *frumi* (imperat.), *frumita*, *gafrumit*, tegenover *frumman*, *frummendi*, *(sie) gafrummen*, enz., met een naar Ohd. gewoonte reeds uitgestooten *j*, voor **frummjan*, **frummjendi*, *(sie) *gafrummjen*, enz. enz.; Ondfr. het praeter. *quedida*, tegenover den Os. infin. *queddian;* Os. *letid*, *telit* als 3den p. enk. praes. ind., tegenover den infin. *lettian*, *tellian;* het praeter. *rekida*, *wekida*, *quelida*, tegenover den inf. *rekkian*, **wekkian*, *quellian; segis*, *frumid* als 2den en 3den p. s. praes. ind., *frumi* als imperat., *frumida*, *gifrumit* als imprf. en part., tegenover *seggiu*, den 1sten p. s. praes. ind., *frummie*, den 1sten p. s. praes. conj., *seggian*, *frummien*, den plur. van het praes. conj., en *seggian*, *frummian*, den infin.; het part. *giwenid*, *gilegid*, tegenover den 2den p. pl. imperat.

---

[1]) Met een derde klasse van zwakke verba (die op *-ên*, uit **-ain*), welke alreede in 't Os., Ondfr., Ags. en Ofri. geheel of nagenoeg geheel was verlorengegaan, behoeven we voor 't Mnl., op een enkele uitzondering na (z. ben. § 195, opm. 4), geen rekening te houden.

wenniad en den infin. *leggian;* Mhd. *menete* als praeter., tegenover den inf. *mennen* (uit **manjan*), enz.; en in verband daarmede in ons Dietsch nog het zeer gebruikelijke *du leghes*, *leechs*, *seghes*, *seechs*, *hi leghet*, *leecht*, *seghet*, *seecht*, passim, een imperat. *lege*, *sege* Ovl. G. 1, 43, 84; 46, 274; Lsp. 2, 36, 66 v., Nb. 2, 2402 v., LvJ. 23, 25, 52, 64, 128, 139, 157, La. 2, 40194, Tor. 331, een vaak aan te treffen praeter. en part. *leghede*, *leeghde*, *seghede*, *seeghde*, *gheleghet*, *gheleecht*, *geseghet*, *geseecht*, alsmede een enkele maal *hi teelt* Nb. 2, 3523 v., Rubb. 92, *(ver)teelde* Lsp. 1, 21, 8, La. 2, 21132, 21138, 22094, 23758, Hl. 5, 68, *sete*, als imperat., LvJ. 160, *si meenden* (van *mennen*) Rb. 10076 v., *gequeelt* Ovlg. 306, 2149, *verleemd* Hl. 9, 80, *geteemt*, *gheweent* Nb. 3, 276 en 572; 4, 410, naast het gewone *ic legghe*, *segghe*, *wi*, *si legghen*, *segghen*, *gi legghet*, *segghet*, *ic telle*, *wi*, *si tellen*, *gi tellet*, *setten*, *mennen*, *temmen*, *ghewennen*, enz.; (over *du heves*, *hi heeft*, *heve*, zie men ben. § 195, opm. 3).

Op deze uitzonderingen na, was genoemd verschil in het laatste dialect evenwel opgeheven door het algemeen worden van den vorm, met een dubbele, of van dien, met een enkele consonant, of ook (zelden) van beide. We vinden herhaaldelijk *du leg(ghe)s*, *hi leg(ghe)t*, *du seg(ghe)s*, *hi seg(ghe)t*, *seght*, *legghe*, *segghe*, *leghde*, *gheleght*, *seghde*, *gheseght* Sp. 3[4], 42, 2; 3[1], 42, 47; Vdl. 4625, Nb. 6, 429 en 838; 7, 487, 560, 222; 2, 3684, 3814, 3782, 3917; Rb. 23494, Mart. 1, 846 v.; 2, 326; Lorr. 1, 52, 1471 en 1472, Lsp. 2, 53, 75 en 76 v.; 57, 4 v.; 36, 317 v., 338 v.; 48, 55 v.; Ovl. G. 1, 37, 3164; 2, 57, 11; Wr. 1, 284, Rog. 170, Sp. 2[4], 61, 38; 2[7], 8, 80; Mask. 253, Bm. 5, 114; 7, 92; Parth. 3138, 5753, 5838, La. 3, 22686, Heelu 6665, 6666, bl. 543 (3 m.), Mlp. 1, 255, 1542, Rein. 2, 2218 en 6318, enz., evengoed als *ic legghe*, *segghe*, enz.; in plaats van de bovengenoemde vormen *teelt*, *(ver)teelde*, *sete*, enz., in den regel *hi telt*, *(ver)telde*, *set(te)*, *menden*, *getemt*, *gewent*, *gequelt;* en verder *du (ver)tels*, *hi (ver)telt*, *(ver)telle*, *du set(te)s*, *hi set* (uit *settet*), *hi temt*, *hi gewent*, *quellede* of *quelde*, enz. enz. enz., evengoed als *ic telle*, *sette*, enz., *wi*, *si tellen*, *setten*, *gi tel(le)t*, *set(te)t*, enz.; en steeds *du weck(e)s*, *deck(e)s*, *let(te)s*, *net(te)s*, *red(de)s*, *reck(e)s*, *qued(de)s*, *treck(e)s*, *hi wec(ke)t*, *deck(e)t*, enz., *weckede*, *wecte*, *deckede*, *decte*, enz., *geweck(e)t*, *gedeck(e)t*, enz., evengoed als *ic wecke*, *decke*, *lette*, enz., *wi*, *si wecken*, *decken*, *letten*, enz., *gi weck(e)t*, enz.; [vgl. het bovenvermelde Os. praeter. *wekida*, in 't Ags. *þeces*, *þeced*, als 2den en 3den p. enk. praes. indic., in 't Os. *letid*, in 't Ohd. *nezit*, *(ir)retit* (= een Os. **netit*, **redit*), als 3den p. s. praes. indic., *ginezit* (= een Os. **ginetit*) als partic., *(ir)retita* (= een Os. **redida*) als imprf., het bovengenoemde Os. imprf. *rekida*, het Ondfr. *quedida* (z. bov.), alle bewijzen voor de oorspronk. enkele conson. (die

men naar analogie dezer vormen ook voor een Os. of Ondfr. **trekis*, **trekid*, **trekida*, **gitrekit*, mag aannemen), tegenover een Ohd. *wekkan* (uit **wakjan*), een Ags. infin. *þeccan* (uit **þacjan*), een 1sten p. s. praes. indic. *þecce* (uit **þakju*), een Os. *lettian*, een Ohd. *nezzan*, *rettan* (= een Os. **nettian*, **reddian*), een Os. *rekkian* als infinit., een Os. *queddiu* als 1sten p. s. praes. ind., enz. (en een naar het Mhd. *trecken* aan te nemen Os. of Ondfr. onbep. w. **trekkian*)]. Let ook nog op het partic. *gespennet*, *gespent* Rb. 3513, 8457, voor een te verwachten *gespeent*, waarnaast een oorspronk. infinit. *spennen* Praet 3635; [vgl. Ohd. *inspennen*, uit **intspanjan*, met een part. *inspenit*].

Daarentegen treden regelmatig met een enkelen medeklinker op: *bewegen* (vgl. § 161, opm. 1), *hogen*, *huegen*, gedenken, *verhuegen*, *verhogen* (vgl. bov. § 46 en 47), *vromen*, baten, met *ic beweghe*, *wi*, *si beweghen*, *gi beweghet*, *beweecht*, *ic verhueghe*, *verhoghe*, en andere dergelijke vormen (waarin men volgens de Ogerm. flexie een dubbele conson. zou kunnen verwachten), naast een oorspronkelijk *du beweghes*, *beweechs*, *hi beweghet*, *beweecht*, *beweeghde*, *beweghet*, *hueget*, *hueght*, *verhueghde*, *vromede*, enz.; [vgl. Ags. *wecgan*, uit **wagjan*, als infin., *wecgad*, uit **wagjad*, als plur. praes. indic., naast *weged*, den 3^{den} p. s. praes. indic.; Os. *huggian*, *huggiad*, enz., naast den imperat. s. *hugi*, den 3^{den} p. s. praes. ind. *hugid;* Os. en Ohd. *frummian*, *frumman*, naast *frumida*, enz., z. bov.];

donen, dreunen, weerklinken, Lorr. 2, 3735, Lsp. deel 2, bl. 345, naast een oorspronk. *doende*, *duende* Tro. 6032 v., Lorr. 2, 475; *(ver)lemen*, lam maken, verminken, La. 2, 44044, Limb. 2, 348; 4, 54; Mor. 1498, Ro. 8483, naast een oorspronk. *verleemde* Mlp. 4, 757, La. 2, 44099, Mor. 1553, Bm. 6, 419, 39; [vgl. het Os. praeterit. *dunida*, den Ags. 3^{den} p. s. praes. ind. *dyneð*, het Ohd. praeter. *lemita*, waarnevens een Ogerm. *dunnian*, *lemmian*, enz., uit onze bronnen wel niet is aan te wijzen, maar toch naar analogie der andere gelijksoortige verba met zekerheid mag worden aangenomen].

Afwisselend met de meestal in tegengestelde richting ontwikkelde vormen van *segghen*, *tellen*, *mennen*, *decken*, *wennen* (z. bov.), ontmoeten we verder sporadisch *ic sege*, *segic*, *wi*, *si segen*, *gi seget*, *seget* (als imperat.), *du seges* en *hi seget* (als conjunct.), *segen* (als infin.) Mart. 3, 85, Sp. 1^4, 60, 43 v.; 61, 12 v.; 3^5, 17, 43; Sto. 5, 1064, D. Cat. 55, Nb. 2, 168, Rb. 23499, Ve. 1, 5; 1, 23; Limb. 6, 1410, Ovl. G. 2, 42, Luc. 3836, 5934, Segh. 143, 551, 4057, Ovlg. 390, 71; 486, 224; Lorr. 1, 93, 450, 494; 2, 4449; 5, 148; Al. 1, 1290, 1326; 2, 469, 669, 769; 3, 4, 1258 en 1301; 5, 557, 614; La. 2, 1291, 5984, 6013, 30223, Bm. 1, 46, 48, 55, 57 en 59, Bl. 1668 v., enz. (z. o. n. § 2, opm. 2), *gi leghet*

Segh. 1010, *leghen* (inf.) Mat. 154, *gi teelt* Rubb. 104, *(ver)teelt* (imperat.) La. 2, 18514, Be. 964, *menen*, *doormenen* Praet 3389, Sp. 4[1], 56, 90, Mert. e. T. Gesch. v. Antw. 2, 622 (z. *Tschr.* 4, 203 vlgg.), *deken* (inf.) O. A. v. Bei. 249, Maund. 47 v., *ontwenen* Ri. 117, Rein. 2, 261, Nb. 4, 642.

Naast het Ohd. *irgremmen* (Got. *gramjan*), met een 3[den] p. s. praes. ind. *irgremit* en een part. *ergremit*, vertoont zich een Mnl. onoorspronk. infin. *vergremen* Segh. 7959, en een eveneens onoorspronk. partic. *vergremmet* Plagh. 1040. Bij den laatsten vorm kan intusschen de eigenaardige in § 114 behandelde neiging der *m* in 't spel zijn geweest, evenals bij *vromt*, *gevromt* Bl. 1665, Ferg. 2930, Al. 1, 607, voor een regelmatig *vroemt*, *gevroemt*.

Opmerk. *Spenen*, dat we passim naast bovengenoemd *spennen* aantreffen, is niet onvoorwaardelijk als de algemeen geworden vorm, met enkele conson., te verklaren. Het kan evengoed identisch zijn met een Ogerm. *spenôn*, waarop de Ohd. 1 p. s. praes. ind. *spenon* wijst, of met een Ogerm. *spenên*, dat we naar den Ohd. 3 p. pl. praes. indic. *spenent* mogen aannemen.

§ **195**. Bij de verba, met een oorspr. *lange* wortelvoc. + volgende eertijds *enkele tenuis* (*p*, *k*, *t*), *media* (*d* = een vroegere *d* of *đ*) of *liquida*, is het in ons Mnl. niet uit te maken, of de dubbele dan wel de enkele conson. had gezegevierd [1]); want al vinden we regelmatig *heelen*, *roemen*, *rumen*, *wanen*, *leiden*, *voeden*, *dopen*, *soeken*, *roeken* [2]), *hoeden*, enz. (b.v. Os. *hêlian*, *hrômian*, *rûmian*, *wânian*, *lêdian*, *fôdian*, *dôpian*, *sôkian*, *rôkian*, *huodian*), zoo is toch de mogelijkheid niet uitgesloten, dat, bij het in de uitspraak onmerkbare van een verschil tusschen de dubbele en de enkele tenuis, media en liquida *achter een eertijds langen*, *dus zuiveren klinker* (vgl. § 126, aan 't begin), ook de eerste door een enkel letterteeken werd voorgesteld. (Voor *dommen*, *verdommen*, *rommen*, *nommen*, vgl. men § 114).

Volgde op den eertijds *langen* klinker een oorspr. *enkele spirans*, dan zou bij verdubbeling uit de *v* een *bb* of *ff*, uit *g* een *cg* (d. i. *ģģ*) of *ggh* moeten zijn voortgekomen (vgl. § 87 B, § 88, opm. 2, § 90 *c*, 91 *d*, en § 96), en uit de *s* een scherpe, niet voor verzachting tot *z* geschikte *ss*. Voor *geloeven*, *bedroeven*, *togen*, *wroegen*, *voegen*, *neigen*, enz. (Os. *gilôƀian*, *drôƀian*, *tôgian*, *wrôgian*, *fôgian*, Ags. *hnaêgan*, uit **hnaigian*), blijkt

---

1) Dat het Hd. in dat opzicht gelukkiger is, heeft PAUL in de *Beiträge* 7, 119 vlgg., bewezen.

2) *Soecken*, *roecken*, enz. kunnen niet als bewijzen voor een dubbele conson. gelden, dewijl de enkele *k* zeer dikwijls door het teeken *ck* werd voorgesteld.

daarom uit de in alle vormen standvastige *v* en *g* een ontwikkeling der heerschappij van de enkele conson. (vgl. ook Os. *ik tôgiu*, *ic gilôƀiu*, den inf. *tògian*, *gilôƀian*, vormen, waar de *j* oorspronk. verdubbeling had moeten veroorzaken); terwijl zich het tegenovergestelde proces laat bewijzen uit de *ss* van *(ver)loessen* Sp. 2^4, 20, 118; 2^5, 23, 368; 2^7, 43, 56; Bm. 10, 60, 105; La. 3, 1056; 2, 38007, 38146; Tor. 1771, Ve. 7, 4, Vm. 4, 319, 214, Dd. 1, 756.

Opmerk. 1 *a*. In verband met deze *ss* van *(ver)loessen* begrijpen we tevens de *t* van het praeterit. *(ver)loeste* Ve. 7, 6, O. H. Wond. 120, Sp. 3^5, 45, 24; 46, 26; 47, 99, enz. (vgl. ben. § 198, opm. 1), naast het Os. oorspronk. *lôsida*, dat een Mnl. *losede*, *loosde*, zou doen verwachten.

b. Invloed van de *ss* en *st* der bovenstaande vormen verklaart de verkorting der voorafgaande lange voc. (vgl. bov. § 5), die men waarneemt in *(ver)loste* Sp. 1^1, 20, 32; 4^2, 69, 101; Luc. 1943, Bm. 7, 230, 44, Praet 1460, enz., en *(ver)lossen*, met een daarbij behoorend *losse* (als imperat., voor een oorspr. **lose*) en *gelost*, *verlost*, Sp. 3^2, 24, 78; 3^5, 29, 5 en 18; 1^3, 13, 65; 1^4, 55, 46; 1^7, 16, 31; 2^2, 3, 33; 3^8, 38, 66; 3^1, 17, 57; 3^6, 10, 117; Sto. 6, 825, La. 2, 8310, 11632, Rb. 3266, 7967, 26590, 32704, Praet 352, 1040, 1088, 2804, 3809, 4061, 4132, 4256, 4298, Lsp. 2, 41, 22, Luc. 1418, 1422, 1433, 1506, 1514, Wr. 3, 1485, Bl. 3071, 3858, La. 3, 697, Nb. 10, 553, Bm. 8, 449, O. K. v. Dordr. 1, 111, enz. Voor een naar dit *lossen* gevormd praeter. *lossede* en partic. *verlosset* vgl. men ben. § 202, opm. 2.

(Ver)loesen, *ghelosen* Sp. 1^7, 16, 31 v., Praet. 354, Chr. 936, Rb 7967 v., Vm. 2, 216, Limb. 4, 1576, kan de algemeen geworden enkele conson. bevatten, maar evengoed beantwoorden aan het Os. *loson*. *Gheloest*, *verloest* Praet 348, Sp. 3^7, 46, 59, Teest. 2266, is òf = het Os. partic. *lôsit*, òf = een deelw. *lôsot* van datzelfde dialect [1]).

Opmerk. 2. Voor *secgen*, *lecgen*, *gi sect*, *lect*, *sect* (als imper.), *ic sect* (= *ic secget*) zie men bov. § 91 *d;* in Mel. 381 v. lezen we zelfs *sect hi*, en in Ri. 942 (r.) als imperat. s. *sec*. Voor *hi seit*, *seet*, *leit*, *leet*, uit *seget*, *leget*, verwijs ik naar § 98 A en de daarbij behoorende opm.

Opmerk. 3. In de gebruikelijke vormen *hebben*, *hebbende*, *ic hebbe*, *wi*, *si hebben*, *gi heb(be)t*, *ic*, *hi hebbe*, *du heb(be)s* (als conj.), enz., en *du heves*, *heefs*, *hi hevet*, *heeft*, *heve* (als imper. o. a. LvJ. 6, 195 en 196), vinden we

---

[1]) Verkeerde opvatting van bovengenoemd *verloeste*, *verloest*, gelijkstelling dier vormen met *vast(t)e*, *ghevast*, *vest(t)e*, *ghevest*, *cost(t)e*, *ghecost*, *rust(t)e*, *gherust*, enz., van *vasten*, *vesten*, *costen*, *rusten*, enz., verleidde voorts tot de formatie van een nieuw praesens *verloesten* La. 3, 14388; 2, 38035, 38049, 38165; Sp. 2^2, 17, 136; 2^4, 27, 71; 2^7, 47, 47; 3^1, 33, 104 v., Esmor. 699, Lsp. 2, 36, 1580, Dd. 1, 779, Bvh. 777, enz.; (vanwaar ook *verloester*, *verloestenessc* Lsp. 2, 36, 1856; 44, 178, Teest. 1820).

dezelfde eigenaardigheid terug, als boven bij *segghen*, *seghes*, enz. is waargenomen; vgl. Ondfr. *ic hebbu* (uit een oorspr. **hebbiu*), maar *(hic) hevit*, en zie voor de wisseling van *bb* met *v* § 88 D en opm. 2 aldaar. Onder invloed der vormen, met *bb*, vertoont zich echter ook de ontwikkeling van een 2de p. s. praes. indicat. *du hebs* Sp. 3^6, 59, 100; 4^2, 31, 54; Mart. 1, 183, 862, Rb. 12936, La. 2, 9229, Glor. v. Br. 341, Tro. 6876, Esop. 57, 24, Mlp. 1, 128, 422, 1873; 2, 362; Rog. 1523, Sp. 2^3, 27, 140; 29, 13; 2^7, 7, 52; Ferg. 4338, Lsp. 2, 61. 42 v. en 48, W. 503, Rein. 2, 5676, 7297, Ovl. G. 2, 34, en van een imperat. *heb(be)* Sp. 1^8, 4, 5, Vdl. 878 (vgl. § 214).

Opmerk. 4. De zoogenaamde derde zwakke conjugatie, die we in het Got. met het stamsuff. *-ai-*, in 't Ohd. met den uitgang *-ê-* aantreffen, was in de andere Ogerm. dialecten verlorengegaan; ten deele evenwel niet zonder eenig spoor achter te laten, gelijk b.v. in het Os., waar we nog de vormen *habes*, *habas*, *habed*, *habad* en *habit* (uit een vroeger **habês*, **habêd*, Ohd. *habês*, *habêt*) als 2den en 3den p. sing. praes. ind., en *sagad* (uit **sagêd*, Ohd. *sagêt*) als 3den p. s. praes. ind., *saga* (uit **sagê*, Ohd. *sagê*), als imperat. s. ontmoeten; vgl. SIEV. in P.-BR. *Beitr.* 8, 90 vlgg. Overeenkomstig met deze twee laatste vormen leest men nu en dan in onze oude teksten (hoofdzakelijk, doch niet uitsluitend, in oostelijke of onder Beierschen invloed staande) een infin. en partic. *saghen*, *gesaghet*, *gesaccht* Sp. 2^2, 36, 26; 2^3, 16, 62; Parth. 4278, Ferg. 9, Plag. 4, 1640, 1680, 2312, Dml. 3, 182, 12, Ovl. G. 2, 120, 62, D. W. 8, 79, Bm. 6, 186, The. 758, Hl. 70, 16, Mlp. 2, 3203; 1, 928, 1279; 4, 222 v.; V. d. feest. 767, Lans. v. D. 183, D. W. 8, 79, enz., en *waersaghen* Sp. 1^8, 19, 36 (vanwaar *waersager* Sp. 3^5, 13, 73; 14, 21, naast *waerseghere* Sp. 2^7, 20, 31).

Een sing. praes. ind. *ic have*, *du haves*, *hi havet* en een inf. *haven* wordt *uitsluitend* in oostel. Mnl. of uit het Mhd. vertaalde teksten gevonden, b.v. in Bra. 2076, Plag. 185, 818, 2319, Al. 2, 107, een omstandigheid, die ons noodzaakt deze vormen als indringers uit het oosten te beschouwen; (vgl. een in het Nederrijnsche Middelduitsch gebezigd *haven*, vermeld in WEINHOLD's *Mhd. Gr.* § 377).

Datzelfde praedicaat is natuurlijk ook toe te kennen aan de onbep. w. *haen* Al. 3, 373, Vr. e. Minne 12, 12, Ovl. G. 2, 132, 131, Hl. bl. 253, 15 en 34; bl. 255, 81 en 94; Gd. 118, 7, aan *ic (h)aen* Ovlg. pass., Gd. 106, 2, Vm. 1, 378, 31, Bra. 697, 1365, Ovl. G. 1, 104, 697; 111, 1365; 112, 1417; *du haest* Plag. 500, Vm. 1, 342, 47, *du hays* Vrouw. e. M. 6, 54, *du (h)aes* Ovlg. pass., en *hi haet* Vr. e. Minne 5, 3, 7 en 108, Hl. 64, 241; 70, 87; bl. 253, 4 en 12; bl. 254, 36, 38 en 56; bl. 255, 86 en 88; bl. 256, 109; Plag. 231, 242, 271, 314, 404, 444, enz., Mlp. 1, 778,

Bra. 567, 1798, *wi*, *si haen* Gd. 118, 6, Br. 728, Te. 2933. Vgl. het *bijna* uitsluitend gebruik dier vormen in teksten, die Hoog- of Middelduitschen invloed verraden (slechts éénmaal, Te. 2933, ontmoette ik zulk een *haen* in een Brab. geschrift, en dan nog wel i. r.), en let op de Mhd. en Middeld. flexie *ich hân*, *du hâs(t)*, *er hât*, *wir hân*.

Opmerk. 5. De eigenaardigheid, waardoor zich bij de zwakke verba, op *-jan*, de 2de en 3de p. s. praes. indicativi en het enkelv. des imperatiefs kenmerkten, nemen we evenzeer waar bij de Ogerm. flexie der sterke werkwoorden, met een *ja*-stam (z. § 159 en 173). Ook hier vertoonen zich de genoemde persoonsvormen met een suffix, op *-is*, *-id*, *-i* (voor *-jis*, *-jid*, *-ji*), en in samenhang daarmede zonder de verdubbeling der slotconsonant van den wortel, tegenover de andere praesensvormen, met een oorspronk. *j* in den uitgang en een door dien medekl. veroorzaakte geminatie. Vgl. b.v. Os. *bidis*, *bidid*, *ligid*, *sitit*, tegenover *biddean*, *biddiendi*, *biddiad*, *liggian*, *liggiad*, *sittian*, *sittiad*; Ohd. *hefit*, *hefe* (als imperat., uit **hefi*), tegenover *heffan*, *heffenti*, *heffe* (als conjunct., uit **heffian*, **heffienti*, **heffie*); een daarnaar met zekerheid te vermoeden Ohd. **sefis*, **sefit*, **sefi*, tegenover **seffan*, **seffenti*, enz. (uit **seffian*, **seffienti*); en een Os. **scepis*, **scepid*, **scepi*, tegenover *sceppian*, enz. Mnl. sporen van zoodanige vormen, met enkele conson., zijn nog te herkennen in *hi (ver)hevet*, *heeft* Nb. 4, 746 en v., Dd. 2, 1074, BvS. 551, en *hi beseeft* Dd. 2, 2505 en v.; terwijl een infin. *beseven* Dd. 2, 2205, Lsp. 2, 41, 123, Versl. e. Ber. 5, 21, Wr. 3, 1236, als een onoorspronkelijke formatie mag gelden, die zich onder den invloed van dat *beseeft* had ontwikkeld [1]). In den regel was bij deze verba intusschen de dubbele medekl. in het geheele praes. in gebruik gekomen en hadden *du bid(de)s*, *lig(ghe)s*, *sit(te)s*, *hefs*, enz., *hi bit*, *light*, *sit*, *heft*, enz., *bidde*, *ligghe*, enz., als de gewone vormen burgerrecht verkregen, evengoed als het oorspronk. *ic bidde*, *wi bidden*, enz.

Opmerk. 6. Een onbep. w. *op-*, *ver-*, *aenheven* Al. 9, 737, Gd. 47, 1, Mspr. 18, Patr. Vag. 268, wordt uitsluitend in oostel. Mnl. teksten aangetroffen. Vandaar dat we dien vorm, in plaats van hem als een Mnl. produkt van bovengenoemd *-hefet*, *heeft* te beschouwen, beter voor een vreemdeling aanzien, die uit het oosten was ingedrongen; (vgl. een Middelfrk. *heven*, z. LEXER i. v. *heben*, en WEINH. § 163). Een partic. *verhevet* Sp. 2³, 28, 54 (r.), = „iratus” vermeld ik alleen ter kennisgeving. Of de vorm volkomen te vertrouwen is en, zoo ja, als rijmwoord groote bewijskracht bezit, moge door anderen worden uitgemaakt.

---

1) Als zw. verbum beschouwd, leverde dit *beseven* zelfs een partic. *beseeft* Ve. 8, 34, Tor. 3566.

§ **196**. De *j* van 't suffix der verba op *-jan* was in het Mnl. achter alle consonanten, behalve de *r* en de aspiratie *h*, verdwenen (evenals reeds vaak in de Ogerm. dialecten, o. a. bijna altijd in het Ondfr. en gewoonlijk in het Ohd.). Achter vocalen en *h* had ze stand gehouden, zooals we zien uit *naeien*, *maeien*, *saeien*, *craeien*, *bloeien*, *moeien*, *groeien*, *roeien*, *vloeien*, *scoeien* (met *i* als teeken voor *j*), *stroyen*, naast een Ohd. *nâian*, *mâian*, *sâian*, *crâian*, *bluoian*, *muoian*, een Ogerm. met grond te vermoeden **grôian*, **gruoian*, **rôian*, **ruoian*, **flôian*, **fluoian* [1]), **scôhian*, **scuohian* [2]), en een Os. **strôian* (aan te nemen naar het imprf. *strôida*). In *vrien*, beminnen (Got. *frijôn*), *vrien*, vrij maken (On. *frîa*), *vleien* (vgl. een naar 't Ohd. part. *keflêhit* aan te nemen Ogerm. **fleihjan*), *nijen* en *neien*, hinneken (vgl. bov. § 29), werd de halfklinker wegens de voorafgaande *i* in 't schrift niet voorgesteld. Zie ook nog in § 100 over *gefriget*, gevrijd, en *verfroyget*, en vgl. naast *vleien* het in § 92 *a* vermelde *vleen*, Ohd. *flêhôn*.

§ **197**. Achter *r* was de *j*, welke op deze plaats geen verdubbeling der voorafgaande cons. had veroorzaakt (z. bov. § 112 en 193*), in den regel gesyncopeerd, als in *(h)eren*, ploegen, La. 3, 14793, Tro. 6898, 6914, Rb. 12633, Vm. 1, 66, 10, Hl. 12, 269; 97, 226, enz., *gheneren*, *keren*, vegen, *sceren*, spannen, *deren*, *teren*, *horen*, *stueren*, *storen*, *scueren*, *scoren*, enz. (Got. *arjan*, *nasjan*, Os. *nerian*, Ogerm. een naar 't Ohd. part. *gacherit* aan te nemen **kerjan*, Os. *skerian*, *derian*, *terian*, *hôrian*, Ags. *styrian*, Ogerm. **scurjan*, z. § 46, enz.). Wanneer evenwel aan de liquida een oorspronk. korte voc. voorafging, was de semivocaal somwijlen ook, met gelijktijdige ontwikkeling eener voorafgaande parasitische *ĭ*, bewaard gebleven; vgl. b.v. *(h)erien*, ploegen, Sp. 1[6], 15, 86, Rb. 20668, Wr. 2, 824, Bra. 1549, Tro. 933, Bm. 10, 70, *scerien*, spannen, Lsp. 3, 14, 32, met *ie* = *ĭ-je* (z. bov. § 19 *b*), en *kerijt*, veegt (in den plur. des imperatiefs) Lipp. 29, Ro. 8833 (Ogerm. **kerjed*), waar *ijt* als spelling dient van de verbinding *ĭt*, welke, na de syncope der *-e-* van 't personaal suffix en de daarmee gepaard gaande samensmelting der *j* met de *ĭ*, was overgebleven uit *iet* (d. i. *ĭ-jet*); een schrijfwijze *it* toch had aanleiding kunnen geven tot de uitspraak *it*. Navolgingen van dat *scerien* en *erien* zien we in den 3den p. s. praes. ind. *scheerijt*, spant, IV Mart. 752 (voor het normale *sceert*, dat phonetisch zuiver aan een Os. *scerid*, met

[1]) Vgl. het Ags. *grôwan*, *rôwan*, *flôwan*, wier *w*, in verband met een in datzelfde dialect gebruikelijk *mâwan*, *sâwan*, *crâwan* (= Ohd. *mâian*, *sâian*, *crâian*), op een oorspronkelijke *j* wijst; en let ook op het Mndd. *groien*, *roien*, *vloien*.

[2]) Naar het Ohd. praeter. *skuohta*, part. *gescuoht*, dat uit een ouder **skuohita*, **gescuohit* was voortgekomen, evenals b.v. *muota*, *gimuot*, uit **muoita*, **gimuoit*, van *muoian* (z. ben. § 200 en opm. 1 aldaar). Vgl. ook Mndd. *scoien*.

ĭ, beantwoordt, vgl. bov. § 194), en in het partic. *gheërijt*, *geheriet*, *geherijt* (z. ben. § 200, opm. 2).

Opmerk. 1. Aan het Ohd. *heriôn*, verwoesten, met *j* vóór *-ôn*, beantwoordden op gelijke wijze de Mnl. vormen *(ver)heren* Sto. 2, 670, 685, 934, Rb. 34427, Sp. 4^2, 63, 80; 56, 99; 4^3, 16, 8; Hl. 120, 81, enz., met weggevallen *j*, en **(ver)herien*, welks bestaan we opmaken uit de navolgingen *(ver)heri(e)de(n)*, *verherijede(n)* en *verherijt*, *dorœherijt* (z. ben. § 200, opm. 2); en daarenboven ook nog *heregen*, *(h)ergen* Sto. 2, 146, 291, 330, Rb. 7443, Sp. 3^4, 2, 14, met *(e)g*, uit *ĭ-j* (vgl. bov. § 100).

Opmerk. 2. Ook *besceren*, bespotten, uit *besceernen* (het denominatief van *sceern*, *scern*, scherts, z. bov. § 126 *n*), vertoont een praeter. *besceerriden* Ve. 1, 39, kennelijk als onjuiste navolging van bovenstaand *scerien*, spannen, *sceride*.

§ **198**. De Os. en Ondfr. verba der beide zwakke buigingsklassen, op *-jan* en *-on* (uit *-ôn*), hadden in hun praeterit. en partic. perf. vóór den uitgang *-da*, *-d*, hun stamsuffix *i* en *o* behouden, behalve in *latta*, *talda* en dergelijke vormen (waarover ben. § 202) en in die gevallen, waar zich de door SIEVERS (*Beiträge* 5, 82 vlgg.) voor het westel. Oudgerm. bewezen neiging openbaarde, om den korten klinker achter een lange syllabe te syncopeeren. Vgl. b.v. in het eerstgenoemde dialect *fragoda*, *folgoda*, *samnoda*, *gisamnod*, *gihaloda*, *gihalod*, enz., van *fragon*, *folgon*, *samnon*, *gihalon*, enz.; *quelida*, *farterida*, *giskerid*, enz., van *quellian*, *farterian*, *giskerian*, enz.; *âleskida*, *thurstida*, *gihweriƀida*, *farhwerƀid*, *giwernida*, enz., van *âleskian*, *thurstian*, *gi-*, *farhwerƀian*, *giwernian*, enz.; en *diurida*, *dôpida*, *gihêlida*, *gihêlid*, *âdêlid*, *farlêdid*, *gilêdit*, *bilôsit*, *mârida*, *gimârid*, *wîhida*, *giwîhit*, enz., doch daarnevens *diurda*, *dôpta*, *gihêlda*, *farlêdda*, *farlêd*, *lôsda*, *wîhda*, *grôtta*, *custa*, *gimênda*, *rihta*, *rûmda*, enz., van *diurian*, *dôpian*, *gihêlian*, *âdêlian*, *(far)lêdian*, *(bi)lôsian*, *mârian*, *wîhian*, *grôtian*, *cussian*, *mênian*, *rihtian*, *rûmian*, enz.; (gelijk men ziet, kwam de syncope het vaakst voor na een enkele conson., en meer in het praeter. dan in 't partic.; in den eersten vorm schijnt ze na een enkele *d*, *đ*, *t*, *s* en *n* volkomen of althans nagenoeg standvastig te zijn geweest). En desgelijks in 't Ondfr. *sorgoda*, *tiloda*, *gelovod*, *getilot*, enz., van *sorgon*, *tilon*, *gelovon*, enz.; *thecoda* [1]), *thenedon*, *fartheridos*, *generida*, *generod* [1]), enz., van **theccian* (vgl. Ohd. *decchan*, uit **deccian*), **thenian*, **terian*, **generian* [2]), enz.; *gerwida*, *gerihtoda* [1]), *gerihtit*, *restido*, *forhtida*, *ginêkeda*, *cundidon*, *fardrenkidos*, *gidruovit*, *bekêret*, *gerihtit*, enz., van **gerwian*, **gerihtian*, **restian*,

---

[1]) Voor een oorspr. **thecida*, **ginerid*, **gerihtida*, vgl. men ben. § 204.

[2]) Zie de noot onder aan bladz. 270.

**forhtian*, **ginêkian*, **cundian*, **fardrenkian*, **druovian*, **bekêrian* [1]), enz., waarnevens *wânda*, *gehôrda*, *lêdos*, *lêrdos*, *irlôstos*, *gitrôstos*, *bekêrt*, *irruordos*, *irruort*, enz., en 't verbogen partic. *gihôrda*, *bekêrda*, *irruorda*, enz., van **wânian*, **hôrian*, **lêdian*, **lêrian*, **irlôsian*, **gitrôstian*, **bekêrian*, **irruorian* [1]), enz.; (hier nemen we de uitstooting alleen waar achter een enkele conson. en de *st;* bij verba, met een enkele *d* als sluitletter der wortellettergreep, gold *lêdos*, *huodun*, en dergel., geen *lêdidos*, enz.).

Ons Mnl. heeft die Os. en Ondfr. *i* en *o* als onduidel. vocaal bewaard of nog vaker, in overeenstemming met de bekende neiging tot syncopeering der onduidel. voc. vóór *d*, *t* of *s* (vgl. § 84), laten varen. Men ontmoet naast elkaar *lovede*, *gelovet* en *loofde*, *geloeft*, *dopede*, *gedopet* en *doopte*, *gedoopt*, *stoppede*, *gestoppet* en *stopte*, *gestopt*, *jaghede*, *gejaghet* en *jaechde*, *gejaecht*, *volghede*, *gevolghet* en *volchde*, *gevolcht*, *makede*, *gemaket* en *maecte*, *ghemaect*, *drenckede*, *ghedrencket* en *drenckte*, *ghedrenct*, *scouwede*, *gescouwet* en *scoude*, *gescout* (vgl. bov. § 129 *a*), *vriede*, *ghevriet*, *neiede* (d. i. *vrî-jede*, *ghevrî-jet*, *nei-jede*, vgl. bov. § 196), en *vride*, *ghevrijt*, *neide*, *minnede*, *geminnet* en *minde*, *gemint*, *temmede*, *ghetemmet* en *temde*, *ghetemt*, *helsede*, *gehelset* en *helsde*, *gehelst*, *pensede*, *gepenset* en *pensde*, *ghepenst*, *cussede*, *ghecusset* en *custe*, *ghecust*, *leschede*, *geleschet* en *leschte*, *gelescht*, en andere dergelijke vormen, waar de *e* volgde op een vaste labiaal of gutturaal, met of zonder voorafgaande consonant, op *w*, *j*, *nn*, *mm*, op een *s* met voorafgaanden medeklinker, op een dubbele *s*, of op *sch*. Standvastig vinden we daarentegen *lachterde*, *gelachtert*, *sekerde*, *ghezekert*, *lochende*, *gelochent*, *wandelde*, *gewandelt* enz., waar aan de *e* een toonlooze syllabe voorafging; in den regel *vreesde*, *gevreest*, *woende*, *gewoent*, *speelde*, *gespeelt*, *ruemde*, *geruumt*, *eerde*, *geheert* (vgl. de opmerk., aan 't einde van § 135), *bernde*, *gebernt*, *bescermde*, *bescermt*, *haet(t)e*, *gehaet*, *leid(d)e*, *geleit*, *vand(d)e*, *gevant* (van *vanden*, bezoeken), *haeste*, *gehaest*, *richte*, *gericht*, enz., waar de *e* eertijds volgde op een enkele *s*, een enkele liquida of neusletter, op *rn*, *rm*, op *d* of *t*, met of zonder voorafgaanden medeklinker (zelden met *e*, achter een conson. + *t*, *rustede*, *stortede*, *custede*, *rechtede*, *duchtede*, *achtede*, *troestede*, *(aen)tastede*, *belasteden*, *vastede*, *dorstede*, *gedorstet*, enz., b.v. Mart. 3, 301; 2, 316 v.; Rog. 292, Bl. 2152, Rb. 29952, Lijd. J. 45, O. K. v. Dordr. 1, 25, 59, 211, Stemm. 31, 43, 56, 58, 107, 109,

---

[1]) Infinitieven, die, in verband met de gegevens uit de andere Ogerm. dialecten, als zoodanig voor een oudere periode van 't Ondfr. zijn te vermoeden, niettegenstaande ze in de Karol. psalmvertaling òf geheel ontbreken òf met een suffix *-an* of zelfs *-on*, in pl. v. *-jan* (vgl. ben. § 204) worden gevonden.

Urb. 1, 296, Mat. 29, 32, 45, 65) [1]); en gewoonlijk *vellede*, *gevellet*, *vullede*, *gevullet*, *merrede*, *gemerret*, enz., met *e* achter *ll*, *rr*, naast een zeldzamer *velde*, *gevelt*, *vulde*, *gevult*, *merde*, *gemert*.

Opmerk. 1. Waar ten gevolge der oudere of jongere syncope de uitgang *-de* van 't praet. en partic. met een voorafgaande tenuis, dubbele *s* of *sch* samenviel, was onder invloed hiervan die *d* verscherpt tot *t;* z. b.v. *maecte*, *gemaecte*, *doepte*, *gedoepte*, *richt(t)e*, *gericht(t)e*, *troost(t)e*, *getroost(t)e*, *custe*, *leschte*, enz., en vgl. reeds Os. bij de vormen, met gesyncopeerde *i*, *dôpta*, *ahta*, *custa*, enz., Ondfr. *gitrôsta*, uit een oorspr. *dôpida*, **ahtida*, enz. Zie ook § 108 *a*.

Opmerk. 2. Achter de niet gesyncopeerde *e* werd somwijlen een *n* ingevoegd, die phonetisch overeenkomt met de epenthetische nasaal in *visenteeren*, *vermalendien*, *iewent*, enz. (z. bov. § 135 *b*); zoo b.v. in *si levenden* La. 3, 3522, *(hi) meerende* Sp. 2[4], 48, 115, *si porrenden* Limb. 5, 509, *hem behovende* Fla. 4, 113, *si borlenden* Br. 1508, *si dukenden* Al. 10, 418, *si hatenden* Lijd. J. 5, *si suchtenden* Nb. 4, 391, *si doegenden* Ro. 13394, *hi barnende* Ps. 122 v., *si spuwenden*, *ruckendense*, *si druckende* Hs. 219, fol. 151 r., 167 r. v., 172 r., *geporrent* Limb. 10, 251, *ghejaghent* Vm. 2, 196, 127.

§ **199**. In één geval slechts bleef de *e* in questie, onafhankelijk van de voorafgaande conson., nagenoeg altijd behouden (ook bij verba, op *-jan*, als *horen*, *leeren*, *gelooven*, *toghen*, *wanen*, enz., Os. *hôrian*, *lêrian*, *gilôbian*, *tôgian*, *wânian*, met een oorspr. lange, door een enkele conson. gevolgde vocaal, wier *i* reeds in het Ogerm. meestal was gesyncopeerd, vgl. bov. § 198), nam.: wanneer de uitgangen *-edet* (als suffix van den 2den pers. pl., als *-ede* + enclit. pron. *et*, of als *-edet* + enclit. pron. *et*), *-edes* (als suffix van den 2den p. enk. of als *-ede* of *-edes* + enclit. pr. *es*), *-edeste* (als suffix van den 2den p. s., vgl. § 209), *-edets* (als *-edet* + encl. pron. *es*), en *-edese*, *-edetse*, *-edesoe*, *-edesi* (als *-ede*, *-edet* + encl. pron. *se*, *-ede* + *soe*, *si* of als *-eden* + *si*, vgl. § 213 *d*), de tweede *e* uitstieten en ten gevolge daarvan verkort werden tot *-et*, tot *-eds*, *-ets* of (met assimilatie) *-es*, tot *-etste*, en tot *-edse* of (met assimilatie) *-esse*, *-ese*, *-esoe*, *-esi*. Vgl. *gi horet*, *gelovet* en andere dergelijke in *Tschr.* 3, 100, genoemde vormen van den 2den p. mv. praeteriti; *du tellets*, *wenets*, *weckets*, *horets* Fr. 7350, Sp. 1[7], 21, 59, Rb. 9689, 11183 v., 16488, *du deckes*, *weckes*, *gheloves*, *stoppes*, *hales*, *bejaghes*, *telles*, *wanes*, *leres*, *porres*, *kennes*, *hores*, *begeres*, *seines*, *penses* Rb. 15849

[1]) Waarschijnlijk zijn deze vormen intusschen geen overblijfsels van een oorspronk. *restida* enz., maar evenals *settede*, *groetede* (z. § 202, opm. 2) jongere navolgingen naar andere praeterita, op *-ede*.

v., 16488 v., 9689 v., 21069, 11183, Ri. 552, Lsp. 2, 36, 1354 en 1794, Bl. 2120, Sp. 2[7], 28, 48 v., BvS. 687, Sp. 3[7], 43, 21; 47, 5; 3[8], 41, 66; La. 3, 4168, 5036, 5045, 5713, 10504, als 2den p. s. van het imperf.; *hi maket*, *tellet*, *lovet*, enz., passim, als 3den p. e. imperf. + pron. *-et; gi horet*, *priset*, enz., passim, als 2den p. mv. imperf. + pron. *et; hi weighereds*, *gheloevets*, *mi ontfarmets*, *hi mickes*, *achtes*, enz., passim, als 3den p. s. imperf. + pron. *es; gi merckets*, *lonets*, *geloeves*, *danckes*, enz., passim, als 2den p. mv. imperf. + pron. *es; du verdervetste*, *quetsetste* D. Sout. 279, als 2den p. s. imprf. op *-ste; hi cussese*, *droghese*, *gi dienese*, *gi lonese*, enz., passim, als 3den p. s. of 2den pl. imperf. + *se; pensedsoe*, *pensesoe*, *levesi*, enz., p., als 3den p. s. imperf. + *soe*, *si; wisedsi*, *horedsi*, *danckesi*, *horesi*, enz., pass., als 3den p. mv. van 't imprf. + *si.*

Opmerk. Uiterst zelden vindt men vormen, als *gi hort* Sp. 1[5], 47, 12, *gi bekint* Bl. 2186, *du beghaers* Rb. 17419 (r.), *du vraechste*, *hoerste*, *bewijste* Brugman Bijl. bl. 270 en 271, met dubbele syncope, voor *gi horedet*, *bekinnedet*, *begharedes*, *vraghedeste*, *horedeste*, *bewijsedeste.*

§ **200**. Bij de verba, met een oorspr. lange voc. + *h* of zonder volgende conson., als *mâian*, *sâian*, *nâian*, *bluoian*, *muoian*, *strôian* (vgl. bov. § 196), kon het stamsuffix *i* in 't westel. Ogerm. praeter. en part. perf. behouden blijven of, in overeenstemming met de beneden in herinnering gebrachte neiging tot syncope (vgl. § 201), achter de lange vocaal wegvallen. Vgl. Os. *mâida*, *strôida*, *giblôit*, doch Ohd. de praeterita *sâta*, *nâta*, *muota*, de verbogen participia *gisâta*, *ginâtes*, *gimuoto*, en zelfs (naar analogie der verbogen vormen) de niet verbogen participia *gimât*, *gimuot*, naast *kisâit*, *gimâit*, *ginâit*, *gimuoit*, waarnaar we voor het westel. Ondfr. de vormen *mâida*, *strôida*, *bluoida*, *gimâit*, *gistrôit*, *gibluoit*, enz. of ook *mâda*, *strôda*, *bluoda*, *gimât*, *gistrôt*, *gibluot* enz. als mogelijk moeten aannemen. In beide gevallen intusschen had zich in het Dietsch langs zuiver phonetischen weg alleen een imperf. *maede*, *naede*, *saede*, *bloede*, *stroede*, enz., en een part. *gemaet*, *genaet*, enz. kunnen ontwikkelen, omdat de onduidel. voc. *e* van *-ede*, *-et* (uit *-ida*, *-it*) met den voorafgaanden duidelijken klinker had moeten samensmelten (vgl. § 84). Toch vinden we in plaats daarvan regelmatig *maeide*, *naeide*, *saeide*, *bloeide*, *stroide*, *gemaeit*, enz., vormen, die begrijpelijkerwijze niets anders waren dan de oorspronkelijke, vermeerderd met een (door het teeken *i* voorgestelde) *j*, welke uit het praesens was ingedrongen. Een oorspronkelijk *bloede*, *gebloet* Sp. 3[4], 35, 12 (r.), Tro. 3088 (r.), Parth. 2922 (r.), *vloede* LvJ. 64, *groede* Sp. 3[4], 35, 19 (r.), in nog onverbasterde gestalte voor het gebruikelijke *bloeide*, *gebloeit*, *vloeide*, *groeide*, was zeldzaam; evenzoo *scoeden*, *ontscoet*, *gescoet* Fr. 16 (r.), Mart. 1, 629 (r.), Nd. 928, Sp. 2[6],

47, 47 (r.); 3^{8}, 8, 79 (r.), voor *scoeiden*, *ontscoyt*, *gescoyt*, pass. Over *dood*, gestorven, als partic. van *dooien*, uit **dôid*, zie men *Tschr.* 3, 109. *Roen* Al. 1, 1120 (r.), *ontroen* Rb. 29650 (r.), voor het gebruikelijke *roeyen*, was natuurlijk ontstaan onder den invloed van *hi roet* (z. ben. opm. 1) en van een eertijds aanwezig imperf. en deelw. **roede*, **geroet*.

Opmerk. 1. *Hi scoet*, *hi roet*, Fr. 6437, Nb. 3, 3022 (r.), vertegenwoordigt den onverbasterden vorm van den 3^{den} p. enk. praes. indic., die uit een oorspr. **scuohid*, **ruoid*, met *-id* als suffix, bij zuiver phonetische ontwikkeling had moeten voortkomen (vgl. § 84), doch anders bij deze verba, evenals bij de overige dezer categorie, door den ingedrongen vorm met *j* was vervangen (te gelijk met den in formatie overeenstemmenden 2^{den} p. enk. van dien tijd en het enk. des imperatiefs).

Opmerk. 2. *(Ver)heri(e)de(n)*, *verherijede(n)*, verwoestte(n), Rb. 14765, 34427 v., Sp. 3^{7}, 53, 36; 3^{8}, 7, 70; 61, 43 en 50; 3^{6}, 22, 7; 46, 44; 4^{2}, 9, 79; Bm. 1, 26, 6, enz., *verherijt*, *doreherijt*, verwoest, Rb. 34326, Grb. 2, 744, Bj. 4, 562 en 834, *gheëriet*, *geheriet*, *geherijt*, beploegd, Tro. 977, Parth. 989, Rb. 8059 en v., vertoonen natuurlijk in hun *i*, *ij* geen resten der vroegere *ĭ*, in *-ida*, *-it*, maar zijn nieuwe vormen voor 't praeter. en part., ontstaan onder invloed van 't praes. *verherien*, *erien* (z. § 197 en opm. 1 ald.).

§ **201**. De praeterita en participia *sande*, *ghesant*, *scande*, *gescant*, *(be)kande*, *ge-*, *bekant*, *(be)rande*, *be-*, *gerant*, *brande*, *gebrant* Fr. 7152, 1940, Sp. 3^{8}, 19, 47; 3^{6}, 6, 1; 3^{8}, 27, 57; 3^{5}, 42, 7 en 19, Nb. 2, 110, Rb. 16852, 4303, 9738, 20248, 10477, Mart. 3, 365, Kerk. Cl. 101, Tro. 9017, 1359, Rkr. 8204, Glor. v. Br. 17, 683, 720, 757, 989, Ve. 2, 47, Vdl. 807, Tor. 2007, Mor. 3976, Bj. 4, 843, 1190; 5, 3320; 7, 13006, 8329; Ferg. 1196, 2836, 4018, 5310, Limb. 8, 1059, Wr. 1, 961, Lsp. 2, 3, 99; 36, 901; 48, 998 en 1001; La. 2, 26888; 3, 15669, 22199, 19267, 19598, 19605; Grb. 1, 3863; 2, 1833, 1997; Gd. 8, 3, Ovl. G. 1, 77, 277 en 289, Bra. 819, 932, 1094, Br. 341, Vm. 2, 416, 54; 1, 321, 48; 375, 81, enz., alsmede *nande* Rb. 20248 (r.), *genant* Sp. 2^{2}, 25, 15; 58, 40; 2^{3}, 1, 5; La. 3, 8902, 10725, Bj. 1, 246, Luc. 381, Wr. 2, 175 en 503, Nb. 7, 945, Rb. 11662 (uit **na(m)nda*, **gina(m)nd*, vgl. § 126 *h*), *bewande*, dwong, Bj. 7, 14717, *bewant*, gekeerd, bestuurd, bedwongen, gesteld, in eenigen toestand verkeerend, Plag. 924, Vm. 1, 58, 14, Sp. 3^{7}, 11, 54, Nb. 4, 489 v., Ve. 3, 28, 47, Bj. 6, 8245, Vdl. 4, 100, HdH. 746 (z. verder nog het *Mnl. Wb.* i. v. *bewenden*), *gewant* Hl. 27, 293, herinneren aan de praeterita Os. *sanda* (van *sendian*, Got. *sandjan*), Ondfr. *becanda* (van **bekennan*, vgl. Got. *kannjan*), *sanda*, *anbranton*, Ohd. *santa* en *giranta*, *branta*, *nanta*, *wanta* (van *senten*, *rennan*, *brennen*, *nennen*, *wenten*, vgl. Got. *rannjan*, *brannjan*, *namnjan*, *wandjan*), en de verbogen participia Ohd. *gisanta*, *-iu*, *gebranta*, *-e*, *ginante*, *-o*, *kescantêr* (van

**scenten*, uit **skandjan*), en zijn, gelijk deze, begrijpelijk als vormen, waarin de ĭ van *-ida*, *-it*, overeenkomstig de boven (§ 198) bedoelde Oudwestgerm. neiging tot syncope der korte voc. (die in een open lettergreep tusschen een voorafgaande lange en een volgende met den bijtoon gesproken syllabe stond, vgl. *Beitr.* 5, 82 vlgg.), reeds was weggevallen, alvorens zich het verschijnsel van den „umlaut" had doen gelden. (Van *nande*, *genant* was het praes. *nennen*, in het Mnl. verlorengegaan).

De hiernaast pass. voorkomende vormen, met *è* (*ì* of *ei*), *sende*, *gesent*, *scende*, *gescent*, *(be)kende*, *ge-*, *bekent*, *(be)rende*, *be-*, *gerent*, *bernde*, *gebernt* (ook *seinde*, *geseint*, *sinde*, *gesint*, *sceinde*, *gesceint*, *scinde*, *gescint*, *(be)kinde*, *ge-*, *bekint*, *berrende*, *geberrent*, vgl. § 26 *c*, § 60 en § 82 *b*), *wende*, *gewent*, *bewent* (o. a. Beatr. 145, Fr. 6239, Had. 1, 95, 25), hadden zich naar 't praes. en 't niet verb. part. (vgl. Ohd. *gisentit*, *gebrennet*, *ginemnit* enz., naast de boven geciteerde vormen van 't part. *gisanta* enz.) ontwikkeld uit *sande*, *gesant*, enz. (Vgl. ook Os. *senda*, *kenda*, Ondfr. *scendida*, *kende*, Ohd. *archennita*, *forbrennita*, *nemnida*, naast bovengenoemd *sanda*, enz.).

Opmerk. 1. In navolging van *sande*, *scande*, *gesant*, *gescant*, had een aan 't Ofra. *prendre* ontleend *prenden* V. e. M. 7, 144; 12, 69; Nb. 5, 915, enz., *prinden* IV Mart. 414, Hl. 44, 88, enz., in 't praeter. en partic. naast *prinde(n)*, *geprint* Dml. 3, 75, 1661, Heelu 7474, Rein. 2, 427, ook een vorm *geprant* Fr. 10002, Sp. 2^2, 57, 71; 2^6, 63, 16 v., aangenomen.

Opmerk. 2. Naar *brande*, *gebrant* was (vgl. FR. *Taalk. Bijdr.* 2, 166) nevens *bernen* een nieuw praes. *branden* ontstaan; z. o. a. Lsp. 1, 9, 15; 26, 57; 3, 6, 31; Rkr. 4919, 5505, 8271, Mlp. 1, 2280; 4, 1412. De inf. *sanden* Lsp. 4, 3, 66, Hl. 97, 102, en het praes. *hi (be)cant* Sp. 2^2, 51, 9; 2^6, 73, 139; Ferg. 176, 4002, Ovl. G. 3, 111, 455, die zich evenzoo naar *sande*, *(be)cande*, enz. hadden kunnen ontwikkelen, worden alleen in 't rijm gevonden en verdienen daarom geen onvoorwaardelijk vertrouwen.

§ **202**. Eenigszins anders is het karakter van *hadde*, *gehad*, passim, *ge-*, *besat* Sp. 4^2, 56, 91; 3^1, 1, 17; 4^1, 5, 68; 63, 80; 4^3, 14, 2; Mart. 1, 244, Sp. 2^2, 3, 5; 2^1, 14, 46; 2^2, 4, 25; 2^5, 7, 12; Tor. 32, La. 2, 19862, Fr. 7986, Te. 2428, Mel. 982 v., Bj. 2, 5281; 3, 1184; 6, 6705; 7, 10645; Bj. I, bl. 436, var. vs. 16, Bm. 6, 419, 11, Ve. 1, 12; 4, 3; Hl. 73, 169; 70, 140; 106, 241; Gew. s. Tr. 12, 25, 34, het praeter. *satte* D. W. 7, 37 (in een Limb. oork.), Al. 3, 257; 9, 325, *sachden*, zeiden, D. W. 7, 36 (in een Limb. oork.), en *gesacht*, gezegd, Mlp. 1, 3012 (: *gedacht*), Rein. 2, 6700 (: *vracht*), Ovl. G. 3, 132, 94 (: *gewracht*), Aiol 1, 137, Sprw. 747, D. W. 8, 73, waarvan de laatste vorm uitsluitend in Holl. en oostel. Mnl., de twee voorlaatste alleen in oostel. Mnl. teksten worden gevonden (z. o. *wedersacht* in Serv. 2, 2499). Ze beantwoorden aan een Os. *hadda*, *behadd*, met assimilatie (vgl. bov. § 126 *t*) voor een

eveneens Os. *habda*, *behabd*, d. i. *havda*, *behavd*[1]), een Ondfr. *-hadda*, met assimilatie voor een eveneens Ondfr. *habda*, d. i. *havda*[1]) (van *hebbian*, uit **hav-jan*), een Ondfr. Os. *satta* (van *settian*, Got. *satjan*), een Os. *sagda*, *gesagd* (van *seggian*, uit **sagjan*), en zijn alzoo op ééne lijn te stellen met het Ondfr. *talda*, het Os. *talda*, *gitald* (van *tellian*, blijkens den 3den p. s. praes. ind. *telid*, = een oorspr. **taljan*), het Os. *salda* en een naar *gitald* te vermoeden **gisald* (van **sellian*, overgeven, Got. *saljan*, offeren), enz. In deze en dergelijke vormen laat zich wel het achterwegen blijven van den „umlaut” verklaren uit de kennelijk reeds zeer vroege afwezigheid der *i* van 't suffix, maar strijdt deze afwezigheid zelve met de bekende klankwet, volgens welke in het westel. Ogerm. de korte voc. achter een korte syllabe niet placht gesyncopeerd te worden. Letten we echter op Lat. participia, gelijk *sec-tus*, *doc-tus*, *inven-tus* en dergel. (van de zw. verba *sec-are*, *doc-ere*, *inven-ire*, enz.), waar de anders gebruikelijke *i* vóór het suffix *-tus* reeds van den beginne af aan schijnt te hebben ontbroken, dan worden ons onder de bovengenoemde vormen al dadelijk *gitald* en **gisald* begrijpelijk als formaties van gelijken aard, naar wier voorbeeld de ontwikkeling van een oorspronk. regelmatig gevormd praeter. **talida*, **salida* tot *talda*, *salda* mogelijk was. Van *hebbian*, *settian* en *seggian* had zulk een met *gitald*, **gisald* overeenkomend partic. bij zuiver phonetische ontwikkeling **haft*, **sast*, **saht* moeten luiden[2]). Stond daarnaast evenwel in 't oorspronk. Ogerm. („Urgermanisch”) eertijds een regelmatig gevormd praeterit. **havida*, **satida*, **sagida*, dan hadden deze laatste vormen, na eerst op 't voorbeeld der deelwoorden hun *i* te hebben verloren, weder omgekeerd als *havda*, *satta*, *sagda* invloed kunnen uitoefenen op de oorspronkelijke participia en die doen wijken voor een vorm *(gi)-*, *behavd*, *(gi)sat*, *(gi)sagd*[3]).

[Het praeterit. *lachte* D. W. 7, 34, Aiol 1, 332, 441, 452, en 't partic. *gelacht*, *gelaecht* Gd. 21, 3 en 6; 24, 1; D. W. 7, 34 (voor *leeghde*, *leghde*, *gheleeght*, *gheleght*), verraden uitheemschen oorsprong; ze zijn als vreemdelingen te beschouwen, die uit de Middelfrank. Rijnstreken waren inge-

---

[1]) Voor een spelling, als de bovenstaande, vgl. men Os. *hôbdes*, *hôbde*, *gilôbda*, Ondfr. *abir*, *hebon*, *habeda*, in al welke vormen de *b*, evenals in *habda*, enz., onmogelijk iets anders dan de labiale *spirans* kan voorstellen.

Met betrekking tot de enkele *v* naast *bb* (= onverschov. *p*) in de flexie van *hebbian* (= Lat. *capere*) zie men bov. § 88 *D* en opm. 2, en § 195, opm. 3.

[2]) Beantwoordende aan een onverschov. Lat. *captus*, een Indo-Germ. **sattas*, **sactas*. Vgl. het Lat. *capere*, nemen, *sedere*, zitten, het Litausche *sakyti*, zeggen, en z. bov. § 88 *C* en *A*.

[3]) Vgl. over de ontwikkeling dezer abnormale vormen ook PAUL (in de *Beitr.* 7, 136 vlgg.), wiens opvatting ik echter, gelijk men zal merken, slechts ten deele tot de mijne heb gemaakt.

drongen (vgl. een Mhd., vooral in 't Ripuarisch gebezigd *lachte*, *gelacht*, en z. o. *gelacht* in Serv. 2, 847)].

Het gewone Mnl. *sette* en het nevens *be-*, *gesat* veel meer gebruikelijke *be-*, *geset* mogen als vormen gelden, die onder invloed van het praesens uit een vroeger gebezigd *satte* en uit *be-*, *gesat* waren voortgekomen, evenals het Os. *setta*, *quedda*, *letta*, *legda*, uit een daarnaast aangetroffen oorspronkelijker *satta*, *quadda* (van *queddian*, groeten), *latta* (van *lettian*, Got. *latjan*), *lagda*. Of in verband daarmede ook het Mnl. *lette*, *gelet*, en *quedde*, groette, o. a. Vdl. 2117, Bl. 2062, Rein. 1, 2388, uit een ouder *latte*, *gelat*, *quadde* te verklaren is, moet in 't midden blijven wegens het ontbreken van eenig bewijs voor een vroeger bestaan der laatstgenoemde vormen in het westel. Ondfr. Een naar de normale flexie gevormd *letida*, *giletit*, *quedida* (vgl. § 194) zou evengoed in het Dietsch *lette*, *gelet*, *quedde* hebben opgeleverd (vgl. bov. § 4 *a*).

Voor het algemeen Mnl. *leghde*, *gheleght*, *seghde*, *geseght*, *telde*, *getelt*, is buiten twijfel geen nadere verwantschap met het Os. *legda* en *lagda*, *sagda*, *gisagd*, *talda*, *gitald* aan te nemen, en dat wel op grond van de vormen *leghede*, *geleghet*, *seghede*, *geseghet* en *teelde* (z. bov. § 194), die alleen kunnen beantwoorden aan een oorspronkelijke regelmatige formatie **legida*, *gilegid* (z. Hel. 3826), **segida*, **gisegid*, **telida*.

Opmerk. 1. *Wachte*, *gewacht*, van *wachten*, hoeden (Ohd. *wahtên*), verwarre men niet met het Os. *wahta* en 't Ohd. *wahta*, *erwaht*, van *wekkian*, *wecchian*. Evenzoo is ook *gesaecht*, van *sagen* (z. § 195, opm. 4), wel te scheiden van het boven behandelde *gesacht*.

Opmerk. 2. *Settede*, *gesettet*, *lettede*, *belettet* Mlp. 4, 1049 v., ms. g. 130 v., 131 r., Rokr. 25, Dkrb. 8 en 22, O. K. v. Dordr. 1, 6, 11 en 45; 2, 19; Mat. 46, 51, 81, 116, 148, 193, Urb. 1, 242, Heelu 3695, 3696, Bj. 6, 5713, pr. 146, voor *sette*, *geset*, *lette*, *belet*, zijn nieuwe analogievormen naar het praesens, evenals *lossede* Mart. 2, 101, Sp. 3^8, 29, 80, Praet 4326, *verlosset* Sp. 1^4, 55, 46, voor *loste*, *verlost* (vgl. § 195 en opm. 1 ald.), *tellede*, *(on)ghetellet* Rb. 34406, Parth. 1950, Fr. 912, Tro. 8399, enz., voor *telde*, *teelde*, enz. (vgl. § 194), en *grotede*, *gruetede* D. W. 6, 193 en 202, Mat. 44, voor *groette* (vgl. Os. *grôtta*).

§ **203**. Een soortgelijke ontwikkeling, als in *hadde*, *gehad*, enz., wordt ook waargenomen in de imperfecta en deelwoorden *brachte* (*brochte*), *gebracht* (*gebrocht*), *dachte* (*dochte*), *gedacht* (*gedocht*), *dochte*, *gedocht* (vgl. § 129 *i*, § 5 en § 34 *b*), *wrachte*, *wrochte*, *gewracht*, *gewrocht* (vgl. § 34 *b* en § 123), *sochte*, *gesocht*, *rochte*, *gerocht* (vgl. Ags. *sôhte*, *sôht*, en *rôhte*, of alreede *sohte*, *soht*, *rohte*, en z. § 5), *cofte* en *cochte*, *gecoft* en *gecocht* (vgl. Mndd. *coft*, *gecoft*, *gecocht*, oorspr. **côfta*, **côft*, en z. ook § 5 en 98 C), passim, van *brengen* (Os. *brengian*, uit **brangjan*,

dencken (Os. *thenkian*, Got. *þagkjan*), *duncken* (Os. *thunkian*, Got. *þugkjan*), *werken* (Ofri. *werka*, Os. *wirkian*)[1]), *soecken* (Os. *sôkian*, Ags. *sêcean*), *roeken* (Os. *rôkian*, Ags. *rêcan*), *copen* (Os. *farcôpian*). Dat bewijst ons 1° de aanwezigheid van *brâhta*, *þâhta*, *þûhta*, *waurhta* in het Gotisch, d. i. in een dialect, waar van de neiging der oude Westgerm. dialecten om de korte voc. te syncopeeren (z. het begin van § 198) nog geen spoor is te vinden; en 2° de *ch* en *f*, respect. uit *k* en *p* (= onversch. *ǵ*, *b*), vóór *t* (vgl. § 88 *C* en 90 *g*), produkten van een wijzigingsproces, dat reeds had opgehouden te werken in een tijd, waarin de syncope der Ogerm. *i* achter een lange syllabe nog lang geen voldongen feit was geworden (vgl. b.v. Os. *dôpta*, niet *dôfta*, en *dôpida*, *gihêlida*, *diurida*, enz., naast *warhta*, *brâhta*, *thâhta*, *thûhta*. of alreede *brahta*, *thahta*, *thuhta*). Evenals *gitald*, **gisald* (z. bov. § 202), is intusschen ook hier het partic. (Ondfr. Ohd. *brâht* of alreede *braht*, Ohd. *gadâht*, *kadûht*, of ook alreede *gadaht*, *kaduht*, Os. *giwarht*, Ags. *sôht* of *soht*, **rôht* of **roht*, Ondfr. **côft* of **coft*) begrijpelijk als een vorm, waar de *i* van den beginne af aan had ontbroken, terwijl zich in deze vormen de ontwikkeling der spirans *h* (d. i. *ch*) en *f* laat verklaren als een gevolg van het reeds oorspronkelijk samenvallen der slotcons. van den wortel met de oorspronk. *t* van 't suffix des deelwoords (z. bov. § 88 *C*, 90 *g*, en vgl. ook voor de *t* zelve § 88 *A* en 90 *e*).

Van dat partic. had dan de stoot kunnen uitgaan, welke de oorspronkelijke regelmatige formaties van 't praeterit. **brangida*, **þankida*, **þunkida*, **warkida*, enz. wijzigde tot *brâhta*, *þâhta*, enz.

Cnochte (uit *cnofte*) en *geknoft* (z. § 98 C), *ge-*, *vercnocht*, met een gelijk karakter (vgl. Mndd. *geknoft*, naast *gecnopet*, en in de Limburgsche Serm. 181 c. *geknoegt*), behooren bij een verb. *cnopen*, welks Oudgerm. prototype *cnôpjan*, *cnôpôn*, *cnopôn*, *cnôpên* of *cnopên* in onze bronnen wordt gemist; (aan het Ohd. *knupfen*, uit **knupfian*, zou een Mnl. *cnuppen*, *cnoppen* beantwoorden).

Rochte, *gerochte*, *geroechte* (vgl. § 8 *e*), *gerocht*, de passim voorkomende wisselvormen van *raecte*, *gheraect*, staan alleen in hun abnormale gestalte, tegenover het Mndd. *rakede*, *geraket*.

Gelochte, Al. 6, 1243, en *dochte* (uit *dofte*), Aiol 549, voor het zuiver Mnl. *geloefde* (Os. *gilôbda*, d. i. *gilôƀda*, z. bov. de 1ste aanteek. onder aan pag. 275), *doepte* (Os. *dôpta*), hoorden in de oostelijke streken thuis.

---

[1]) Ten onrechte heb ik vroeger (*Vondel-gr.* § 48) *wrochte*, *gewrocht* met een praes. **worken* (Got. *waurkjan*) in verband gebracht, waarvan in onze Mnl. noch Nnl. bronnen een enkel spoor is te vinden.

HET ZWAKKE WERKWOORD (DE SUFFIXEN).

§ **204**. De buiging van het praesens indicativi en conjunctivi der verba, op *(j)an* en *-on*, zooals we die voor het Oudnederfrankisch ten deele uit onze bronnen leeren kennen, ten deele naar gegevens in dit en andere Ogerm. dialecten mogen aannemen, wordt mutatis mutandis in hoofdzaak in het Mnl. teruggevonden. Vgl. van *soeken* (Ondfr. *suocan*, uit **suokian*) en *wonen* (Ondfr. *wonon*):

Indic.

Sing.	1.	*ic soeke* [**suokon* [1]) / **suoke*]	Sing.	1.	*ic woene* [*wonon*]
	2.	*du soek(e)s* [*suokis*]		2.	*du woen(e)s* [*wonos*]
	3.	*hi soek(e)t* [*suokit*]		3.	*hi woen(e)t* [*wonot*]
Plur.	1.	*wi soeken* [**suokun* [2])]	Plur.	1.	*wi woenen* [**wonon* [3])]
	2.	*gi soek(e)t* [*suokit*]		2.	*gi woenet* [**wonot* [3])]
	3.	*si soeken* [*suokunt*]		3.	*si woenen* [*wonont*]

Conjunct.

Sing.	1.	*ic soeke* [*suoki*]	Sing.	1.	*ic woene* [*wone*]
	2.	*du soek(e)s* [*suok(i)as*]		2.	*du woen(e)s* [**wones* [5])]
	3.	*hi soeke* [*suoki*]		3.	*hi woene* [*wone*]
Plur.	1.	*wi soeken* [**suokin* [4])]	Plur.	1.	*wi woenen* [**wonin* [6])]
	2.	*gi soek(e)t* [*suokit*]		2.	*gi woen(e)t* [**wonit* [6])]
	3.	*si soeken* [*suokin*]		3.	*si woenen* [*wonin*].

Op een paar uitzonderingen na, t.w. in *mendian*, *gerikieni* en *respias* (waarnaar ik boven *suokias* aannam), was in het Ondfr. de *j* van het suffix der *ja*-verba verdwenen [7]); terwijl de werkwoorden der beide klassen daarenboven meermalen onderling hun suffixen wisselden, zoodat we een infinit. *mendon*, *tellon*, *leidon*, *farseggoni*, den 2den en 3den p.

---

[1]) Wanneer de sterke conjugatie in dezen pers. naast den uitgang *-e* (Os. Ohd. *-u*) ook een suffix *-on* (oorspr. *-ôm*, vgl. Ohd. *salpôm*, enz.) bezigde, dat uit de zw. flexie, op *-on*, was overgenomen, dan is ditzelfde voor de zw. buiging der werkwoorden, op *-jan*, voor 't minst zeer waarschijnlijk. Vgl. ook in het Mhd. niet alleen *bidden*, *singen*, enz., als 1 p. praes. ind., maar ook *kennen*, *meinen*, enz. der vroegere *ja*-flexie (z. WEINHOLD, *Mhd. Gr.* §§ 350 en 378).

[2]) Aangenomen naar den 3den p. van dienzelfden pluralis.

[3]) Aangenomen naar de andere vormen van dezen tijd, met *o* in 't suffix.

[4]) Aangenomen naar den 2den en 3den pers. van dienzelfden pluralis.

[5]) Aangenomen naar de andere vormen van den sing., met *e* in 't suffix.

[6]) Aangenomen naar den 3den p. van datzelfde meerv.

[7]) In tegenstelling b.v. tot het Os., waar die conson. nog regelmatig, door *i* of *e* voorgesteld, is aan te treffen; vgl. bov. § 194.

pl. pr. ind. *duomot*, *mendont*, *ginâcont*, een imperat. s. *thinko*, een praet. en part. *thecoda*, *girihtoda*, *gitrôstoda*, *ginerod*, *bescirmot*, enz. lezen van verba, met een oorspronkelijk suffix *-ja*, en omgekeerd *thianin* vinden als infinit. van een werkw., met den oorspronk. uitgang *-ô* (z. *Taalb.* 3, 115 vlgg.). Dit gedeeltelijk samenvallen der twee conjugaties moest natuurlijk in het Mnl., waar de eertijds duidelijke vocalen der uitgangen zich door toonloosheid kenmerkten, volkomen zijn geworden.

Het normale Mnl. suffix van den 1sten pers. s. praes. ind. *-e* (niet *-en*) beantwoordt bij de oorspronkelijke *ja*-verba, in afwijking van het vermoede Ondfr. *-on*, aan een daarnaast aan te nemen uitgang *-e* (Os. *-iu*, Ohd. *-iu* of *-u*, Ags. *-e*). Bij de werkwoorden der andere klasse stemt het, in onderscheiding van het Ondfr. *-on*, met den Os. uitgang *-o* overeen. Voor het verschil tusschen het Ondfr. suffix *-unt*, *-ont* en het Mnl. *-en* in den 3den p. pl. des indicatiefs vgl. men boven § 183.

Ten opzichte van de apocope en syncope der onduidelijke *e* in de suffixen geldt hetgeen in laatstgenoemde § omtrent de sterke flexie is aangemerkt; vgl. alzoo in de jongere taal nu en dan *ic heb*, *seg*, *ic groet*, *ic begheer*, *ic meen*, *ic maei*, *heb* (in „God *heb* danc", b.v. pr. 280), *hi*, *ic saei* (conj.), enz.; in 't geheele Mnl.: *groetic*, *levic*, enz.; *du leefs*, *hi*, *gi leeft*, *du woens*, *hi*, *gi woent*, *du soecs*, *hi*, *gi soect*, enz. enz. (OOK IN DEN CONJUNCTIEF), gebruikelijker dan *du leves*, *hi*, *gi levet*, enz.; *hi*, *gi groet*, *hi*, *gi versaet*, enz., waarnaast als vrij zeldzame vormen *hi*, *gi groetet*, *versadet*, enz.; *du peins*, *prijs*, enz., voor *peinses*, *prises*, enz. (z. ben. § 207); *ic hebs*, *ic hebt*, *ic loens*, *ic prijst*, enz., naast een minder gewoon *ic hebbes*, *ic hebbet*, *ic lones*, *ic priset*, enz.; *ic prijsse* Sto. 10, 45, voor *ic prise se;* enz.

§ **205**. Een met *et*, *verget*, *geft*, *stelt*, *bevelt*, enz. overeenkomenden vorm (z. § 184) vertoont *hi hat* Nb. 2, 3008, 3426; 3, 460, 488, *hi heft* Ferg. p., W. 7537, Cass. 239, 278, 350, 382, 554, en pass. ald., Ovl. G. 1, 43, 28, 70, 83 en 88; 44, 99, 125, 152, 164, enz.; Tor. 3612, Bj. I, bl. 698, 769, Tro. 305, 644, 4168, 4239, 4581, 4695, Ro. p., Vdl. p., La. p., enz., *du hefs* La. en Vdl. p., *hi left* Ferg. 1520, 1693, 5469, *hi sneft* Ferg. 1604, *si spelt* Vrouw. H. 178, voor en n. het normale *haet* (uit *hatet*, Ondfr. **hatot*), *heeft*, *heefs*, *leeft*, *sneeft*, *speelt*, alle met een oorspronk. korte voc. (vgl. § 4 *b*). Zie ook in § 117 over de ontwikkeling van *vatten*.

§ **206**. De uitgang *-on*, dien we voor den 1sten p s. praes. indic. in het Ondfr. waarnamen (z. § 183 en 204), wordt nog een enkele maal als *-en* in Mnl. teksten gevonden, en dat wel niet alleen bij zw. verba der beide klassen, maar ook, ofschoon uiterst zelden, bij sterke; vgl. *ic maken*, *sparen*, *hebben*, *keren*, *wenschen*, *prisen*, *greinsen*, *peinsen*, *heyschen* Ovl. G. 1, 18, 1464; 21, 1723; Limb. 1, 366 en 2333; 7, 1548;

8, 1694; Ovl. G. 2, 112, 111 en 125; 113, 168; Nd. 1447, Vm. 1, 62, 178; 318, 27; D. W. 1, 135, Tro. 6785, en *ic laten*, *gewinnen*, *werpen*, *ic bidden*, *bidden ic*, Bra. 482, Ovl. G. 3, 128, 53, Limb. 7, 959, Al. 2, 472; 4, 134; 10, 492, The. B. 1097, *ic sien* La. 2, 22838, Tro. 4146, Ovl. G. 3, 143, 9, pr. 121 (2 m.). *Ic haen* Bra. 697, 1365, Vm. 1, 378, 31, Gd. 82, 3; 106, 2, Ovlg. pass., en *ic laen* Ovlg. 192, 12, waren uit het Middelfrankisch ingedrongen (vgl. § 187, aan 't einde, en 195, opm. 4).

Opmerk. In Ovlg. leest men naast *du (h)aes* (vgl. § 195, opm. 4) ook vaak genoeg *du (h)aens*, een knoeiprodukt, ontstaan onder den invloed van *ic haen*.

§ **207**. In verbale vormen, waar de uitgang *-es* onmiddellijk achter een *s* kwam (ook in 't praes. en imprf. der sterke buiging), had zich vrij regelmatig syncope der *e* en samensmelting der beide sisletters ontwikkeld; zie b.v. *du peins*, *peinstu* Sp. 3^2, 5, 49; 3^6, 20; 26; 4^2, 69, 32; 1^4, 37, 24; 1^7, 78, 66; Oversee 43, Teest. 3967, Praet 958, *du prijs* Luc. 6192, *du vrees* BvS. 50, *du verroekeloes* Bl. 1565, *du verdwaes* BvS. 780, *du wijs* Dml. 3, 3, 56, Am. 1, 1704, *custu* Sp. 2^6, 78, 96, *du verlies*, *verliestu* Rb. 10318, BvS. 914, Sp. 1^8, 68, 61, Ri. 266, Sp. 2^1, 19, 13; 2^7, 28, 32; 30, 24, *du kies* Sp. 1^7, 66, 33, Segh. 3696 v., *kiestu* Praet 2382, *gheneestu* Esop. 19, 10, Sp. 1^7, 18, 35, *du verrees* La. 2, 2203, *coostu* Sp. 2^6, 62, 36. In *du verloes* Rb. 15396 v., La. 3, 5054, *du was* Rb. 359 (uit *du verloses*, *wases*), in pl. v. het normale *du verloers*, *waers*, was tevens de wortelvorm van den 1sten en 3den pers. s. in den 2den gedrongen, evenals misschien in *du gaf* Ovlg. 23, 37, voor *du gafs*, of eig. *du gaefs* (vgl. § 186, § 223, opm. 3, § 245 *c*, § 299, opm. *b*, en § 306 *b*).

§ **208**. Tot de zeldzaamheden behoorde een suffix *-st* voor den 2den pers. enk. der zw. (en sterke) vervoeging, als b.v. in *du comst*, *destruweerst*, *leerst* Ybl. 1976, 1981, 1982, *du heefst*, *bevuulst*, *dragest*, *lerest* Esop. 19, 8 en 11; 2, 5; 14, 7; 37, 19 (zie ald. nog pass. dergel. vormen), *du maecst* Sp. 3^2, 15, 48, *du hebst*, *waerst* Ferg. 381, 701, *du wonest*, *du aennaemst* ms. g. 22 v., 27 r., *du comst* Nd. 187, *du minnest* Vm. 2, 441, *ghevest du*, *du ghevest* BvS. 82 en 114, *sceenst du* Rog. 1330, *du hevest*, *neemst* Rb. 13316, 16141, 16758, 16759, 15829 v. Het had zijn bestaan te danken aan een onjuiste scheiding van *heefstu*, *spreecstu*, enz. (uit *heefs* + *du*, *spreecs* + *du*, enz.) in *heefst* + *du*, *spreecst* + *du* (z. COSIJN in den *Taalb.* 3, 273) [1]).

---

[1]) Vroeger in dezen het gevoelen toegedaan van KERN, die gemeld suffix met het Lat. *-sti* indentificeert (z. *Taalb.* 5, 101), meen ik mij thans aan de zijde van COSIJN te moeten scharen, en dat wel met het oog op de betrekkelijke jeugd van den uitgang *-st*, dien men het eerst in het Ohd. der 9de eeuw aantreft (vgl. ook BRAUNE, *Althochd. Gr.* § 306 *b*).

§ **209**. Vaker, doch bijna alleen in de jongere taal, ontmoeten we den uitgang *-ste* (voor welks oorsprong ik naar § 54 der *Vondel-gr.* verwijs); vgl. *du segheste* Lsp. 2, 36, 317, *du valste*, *sageste*, *vielste* La. 3, 1477, 1478, 2101, 12102, en meer dergelijke vormen van de hand des Correctors (z. de Collatie), alsmede de bewijzen, t. a. pl. in de *Vondel-gr.* bijeengebracht. (Voeg bij het aldaar vermelde *segste du* nog *comste du* Ovl. G. 2, 45, *heefste du* Al. 2, 415).

§ **210**. In § 181 der *Vondel-gr.* zagen we uit een tal van citaten, als „*Dine* vriendèn hebben *u* ghelaten", en dergel., hoe de Dietscher meermalen in een zelfden of in twee of meer bij elkaar behoorende zinnen de vormen voor den 2^{den} p. enk. en mv. door elkaar bezigde. In volkomen overeenstemming hiermede staat:

a. de verbinding van het pron. *du* met een verbum, in 't mv., en omgekeerd van *gi* met een werkw., in 't enk., zooals in *du segt* La. 2, 18897, *du waent*, *waent du* La. 2, 35891, Sp. 1^4, 39, 30, *gelooftu* Fr. 8545, *du hebt* Lijd. J. 39, D. W. 4, 510, Voef. 29 v., Pw. 180 r., 198 r., Oef. 5 r., 200 v., Ps. 37 v., 88 r., 139 v., 143 v., 145 v., 153 r., 176 v., 182 v., 187 v., Dcr. 4 r., 12 r., 19 r., 34 v., 36 v., 41 v., pr. 201, *du dunct* Ovl. G. 1, 30, 2527, *du blijft* Ri. 215, Praet 4481, *du volmeet*, *minnet*, *kinnet* Br. 2094, 1865, 1866, *du vint* Ovl. G. 2, 58, 107, Sp. 1^7, 76, 28, *du ontbint* Sp. 3^3, 37, 61, *du hinghet*, *voocht* Ovl. G. 2, 58, 133 en 134, *du wederseit* Luc. 5262, *du sterft* Tro. 448, *du ziet* Plag. 1267, *du spreect* La. 2, 35852, *du wert*, *wort* Siele e. lich. 255, Pw. 189 v., *du strijt* Sp. 1^7, 82, 33, *du valt* Ps. 7 v., *du visiteert*, *du voorsegt* Ps. 130 v., 196 v., *du geeft* Dcr. 79 v., *du hat*, *hadt* Ps. 7 v., Stf. 53 v., enz.; en *gij vaers* Pyr. e. Th. 102, *ghi hoerdes*, *wistes*, *begheerdes*, *dochtes*, *stondes* Olvw. 1 v., 2 r., 3 r., 8 r. v., 9 r. v., *ghi haddes* Ovmt. 17 v., 18 r., 19 r., *ghi sprekeste*, *swigest*, *verlogenste*, *sprekes(t)* Klsp. 1 v., 4 v., 7 r. v., 8 r., *gi ontsieste* Dcr. 9 r., Lg. 103 r., *ghi woudes* Bvu. 17 r., *du segste* Lijd. J. 28;

b. het gebruik van vormen, die uit de vermenging der eerstgenoemde abnormale verbindingen met de normale waren voortgekomen, zooals: *du comts* Sp. 2^7, 5, 99; 23, 48, *du segts* Sp. 2^5, 50, 90; 2^7, 19, 5; 40, 146, *segtstu* Sp. 2^4, 7, 68; 2^2, 42, 65; 2^7, 12, 101; 15, 58, *du duncts* Sp. 2^7, 12, 102; 17, 91, *du wercts* Praet 4083, ontstaan uit *du comt* + *du coms*, *du segt* + *du segs*, *du dunct* + *du duncs;* en evenzoo *kintstu*, *volcomtstu*, *du winds*, *du mints*, *du saechts*, *loefstu* Sp. 2^4, 7, 99; 2^5, 23, 288; 2^7, 10, 78; 27, 124; 11, 25; 41, 45, *du beghints* BvS. 642, *du spreects* Praet 1803, *sprectstu* La. 3, 19745, *sietstu* Rog. 188, Tro. 5919, *verkeertstu* Ybl. 527, *du hebts* Bm. 1, 337, 397, *du makets* Rb. 22794 v., *du legts* Ri. 465, *slaetstu* Lsp. 2, 24, 33 v., *du slaets* Bm. 1, 31, 162, alsmede de in *Tschr.* 2, 50 en 51, bijeengebrachte vormen;

c. het herhaaldelijk voorkomen van een vermengingsprodukt uit *du heves* en *gi hebt*, nam. *du hevet*, *heeft*, *hevettu*, *heeftu*, *heftu* Lsp. 2, 6, 65 v.; 36, 323 v. en 1761 v.; Fr. 1585, ms. f. 8 v., Wis. 609, IV Mart. 782, Sp. 3², 38, 9; 2⁶, 80, 22; Bm. 2, 64, 89, La. 3, 4808, Esmor. 155, D. W. 4, 47, Gd. 81, 1, waarnaast ook, onder invloed van *du hebts* (z. bov. *b*), de vorm *du heefts*, *heeftstu* Sp. 3², 26, 67 v., Vm. 2, 441, Ri. 254.

Opmerk. *Du peinst* Vm. 2, 209, 27, *du cust* La. 2, 38331, *du verrijst*, *du ganst* Sp. 2¹, 18, 73; 48, 17, kunnen de produkten zijn van *peinsest*, *cussest*, *verrijsest*, *gansest* (vgl. § 207 en 208), doch evengoed in karakter overeenstemmen met *du segt*, enz.

§ **211**. Voor de ontwikkeling der verbindingen *neemdi*, *naemdi*, *geefdi*, *gaefdi*, *segdi*, *hebdi*, *vraegdi*, *maecti*, *eischti*, enz. enz., uit een niet meer gebruikelijk **nemedi*, **namedi*, **gevedi*, **gavedi*, **seggedi*, **hebbedi*, **vragedi*, **makedi*, **eischedi*, enz. enz., Ondfr. **nemedi*, **nâmudi*, **gevedi*, **gâvudi*, **seggiedi*, **hebbiedi*, **fragodi*, **makodi*, **eiscodi* (oorspr. **fragôdi*, **makôdi*, **eiscôdi*), enz., d. i. **nemed*, **nâmud*, enz. + *i*, de samentrekking van het enclit. pronom. *ji* (z. § 30 *a*, opm. 2, § 101 en § 325), verwijs ik naar *Taalb.* 3, 91, en 5, 310. Hierbij zij in herinnering gebracht: 1⁰ dat het suffix van den 2ᵈᵉⁿ p. mv. (= een onverschov. Indo-Germ. *-te*) in het oorspronkelijkste Ogerm. *-þe* moet hebben geluid, welks conson., als tusschen vocalen staande en in den regel niet onmiddellijk door de syllabe met het hoofdaccent voorafgegaan, tot *đ* verzacht en vandaar een *d* geworden was (vgl. § 88 *D* en § 89), die als sluitletter met *t* werd gespeld (vanwaar in 't Mnl. **nemedi*, **namedi*, enz., *neemdi*, *naemdi*, enz., naast *neemt* of *nemet gi*, *naemt* of *namet gi*, enz.); 2⁰ dat **makedi*, **eischedi*, enz., *maecti*, *eischti*, enz., hadden moeten worden, evenals het imprf. *makede*, *eischede*, enz., de vormen *maecte*, *eischte*, enz. heeft opgeleverd (vgl. § 108 *a*).

Let ook nog op de vormen van deze categorie, met achtergevoegd *gi*, dus met een dubbel pronomen: *vardi gi* Bm. 7, 442, *tempteerde ghy* (praes.) Lic. 195 r., *siede ghi* Pw. 7 r., *sufte ghije* Dram. P. bl. 314, *segde ghy* (praes.) Smz. 39 r., *verdiende ghy* (praes.) Smz. 49 r., en vgl. daarmede *segste du*, enz. (z. bov. het slot van § 208).

§ **212**. De Mhd. zeer gebruikelijke vormen van den 2ᵈᵉⁿ p. pl., op *-en* (ontleend aan den uitgang der beide andere personen van dat getal) en op *-ent* (de vermenging van dat *-en* en het oorspronk. *-et*), zijn een paar maal ook in oostel. Mnl. mss. te vinden (bij zw. en st. verba, in 't imprf. en 't praes.); vgl. *gi krigen* D. W. 7, 33 (in een Limb. stichtingsoorkonde), *gi keren* Limb. 4, 1224 (r.), *gi tasten*, *worpen*, *hebben*, *wachten* Mspr. 24 en 50, Gd. 121, 16, *ghi maecten* Tro. 6946, Spk. 5 r., *gi*

geloefden, *gi bekenden*, *minden gi* Pass. 81, 101, 207, en *gi radent* Mspr. 59, natuurlijk alle indringers uit het naburige Middelfrankisch. Vgl. ook § 206.

§ **213**. Verschillende verbale vormen *konden*, wanneer ze met een enclitisch pronom. werden verbonden, hun slotconsonant door assimilatie of syncope verliezen; nam.:

a. die op *t*, wier slotconson. meermalen met een genit. *-(e)s* van 't persoonl. vnw. samensmolt, zooals in *hi heves*, *ghedinckes*, *hem lustes*, *hi brincse*, *hi horese*, *gi geefse*, enz., passim, voor *hi hevets*, *ghedinckets*, *hem lustets* (d. i. *hi hevet es*, *ghedincket es*, *hem lustet es*), *hi brinctse*, *hi horetse*, *gi gheeftse*, enz.;

b. die op *t*, wier slotmedeklinker vaak wegviel vóór *men*, gelijk in *pleghemen* Sp. 3^5, 35, 31; 1^1, 29, 45; 37, 2; *coopmen* Sp. 3^1, 40, 17, *telmen* Sp. 1^1, 38, 13, *seghemen* Sp. 1^6, 41, 1, Nb. 2, 1601, *vanemen* Nb. 2, 1020, *leesmen* Nb. 2, 930, *priesmen* Nb. 2, 1639, *doopmen*, *loefmen* Sp. 2^6, 38, 20; 2^7, 10, 62, *hoopmen* Bw. 6, 308, *houwemen* Sto. 9, 724, *lachmen* Dd. 2, 834, *maecmen* Patr. Vag. 360, *verwandelmen* Fr. 3018, *plechmen*, *segmen* Ro. 981, 6119, *hoermen*, *vraghemen*, *regiermen*, *telmen*, *hoopmen* Hl. 11, 80; 17, 47; 78, 110; 82, 49 v.; 104, 18 en 156, *stelmen*, *seichmen* Ovlg. 388, 56; 428, 68, enz. enz., voor *pleghetmen*, *cooptmen*, enz.;

c. die op *t*, wier slotconson. somwijlen (doch alleen in de jongere taal) werd gesyncopeerd vóór *gi*, zooals in *hebgi* Hl. 21, 181, *bringe gy*, *coem gi* en de andere in *Tschr.* 3, 100, vermelde vormen, alsmede *gelove ghi*, *verkalle ghi*, *mistruwe ghi* Bi. 248, 397. *heb ghi*, *waer ghi*, *segghe ghi*, *waen ghi*, *rase ghi*, *soeke ghi*, *stene ghi*, *kenne ghi*, *vraghe ghi*, *hoor ghi* Bpl. 20 r., Nt. 134 r., 136 v., 142 v., 143 r. v., 145 v., 147 r., 157 r., 158 v., Pau 47 v., 67 r., 100 v., enz.;

d. die op *-n*, wier slotconsonant dikwijls vóór *wi*, *si*, *se*, en somwijlen ook vóór een ander voornw. werd uitgestooten; zooals in *laetwi*, *slawi*, *siewi*, *waerwi*, *ghinghewi* of *gincwi*, *hebwi*, *hebsi*, *lietsi*, *gincsi*, *vlosi*, *seitsi*, enz. enz., passim, voor *latenwi*, *slaenwi*, enz.; en *si laetti*, *wi bids*, *si gaefre*, *waert*, enz., i. pl. v. *si latendi*, *wi biddens* (uit *wi bidden es*), *warent* (uit *waren et*), enz.

e. die op *-n*, wier slotconsonant herhaaldelijk werd geassimileerd met de *r* van het pronom. *er* of *re* (z. ben. § 338) of het adverb. *re*, gelijk in *wi gaver*, *si gaefre*, *wi quamer*, *si nemer*, enz., voor *gavener*, *gavenre*, *quamenre*, *nemenre*, enz. (vgl. o. bov. § 126 *n*).

Opmerk. *Verstame* Sp. 2^6, 14, 4, uit *verstaen* + *we*, is te vergelijken met *n(e)maer*, uit *ne ware* (z. § 103, aan 't einde), en mag, in verband met het hedendaagsche Westvl. *game*, *doeme*, *zijme*, *moeme*, enz., voor

gaanwe, *doenwe*, *zijnwe*, *moetenwe*, enz. (z. DE BO 1, 676), als een door den Westvlaming UTENBROEKE gebezigde dialectische vorm gelden (z. ook de aanteek. der uitgevers van Sp. 2, bij genoemde plaats).

Voor *si beteken* Luc. 180, *si dien* Aiol I, 803 (r.), Bm. 2, 336 (r.), in pl. v. *betekenen*, *dienen*, vgl. men § 215 *d*.

§ **214**. Het enkelv. van de gebiedende wijs der zwakke verba vertoont zich in den te verwachten vorm, op *-e* (vgl. § 187); vgl. *segghe*, *legghe*, *sette*, *telle*, *losse*, *wone*, *merke*, *make*, *hore*, *leere*, *dele*, *kere*, *volghe*, *bringe*, *ghelove*, *groete*, enz. enz., passim. Onder den invloed der imperatieven, zonder suffix, van de sterke conjugatie (vgl. t. a. pl.), hadden zich echter ook vormen ontwikkeld, gelijk: *sech* Rb. 3183, 3769, 3883, 16659, Sp. 3^{8}, 93, 83, W. 4508, 6169, Ovl. G. 1, 54, 211, Mart. 1, 62, Bm. 8, 449, Sp. 2^{5}, 23, 228 en 273, *lech* Nb. 3, 3474; 12, 1432; Rb. 5811, 23135, Sto. 7, 1197, *set* Sp. 4^{2}, 6, 67, Rb. 3730, Mart. 1, 870 v., Vm. 2, 435, HdH. K. 745, BvS. 734, Sp. 2^{6}, 67, 17, *keer* Rb. 10838 v., Vm. 2, 442, *merc* Rb. 3790, 9530, Sp. 4^{1}, 16, 40, Mart. 1, 79, Sp. 2^{5}, 23, 274; 2^{4}, 20, 40; Nb. 3, 2654, BvS. 351, *soec* Rb. 2586, *maec* Nb. 2, 435, 2401; 7, 253; 3, 1579; Rb. 6754 v., Ri. 1043, Mart. 1, 317 v., Mask. 110, Sp. 2^{7}, 7, 155; 12, 124; 2^{1}, 87, 42; 2^{5}, 23, 322; 3^{6}, 7, 75; Vm. 2, 442, *tooch* Rb. 12112, 5127, Sp. 3^{1}, 41, 32; 2^{7}, 28, 51 v.; Mart. 1, 63 en 866, IV Mart. 45, *eesch* Rb. 11141, *quijt* Claus. 531, *dinc* Luc. 1818, BvS. 595, 659, *be-*, *ghedinc* Rb. 5049, Ri. 696, Lsp. 2, 36, 1944, Sp. 2^{7}, 37, 23; 46, 58, *leet* Rb. 7331, *stamp* Nb. 10, 588, *trec* Wis. 52, Mart. 1, 852, *breng*, *brinc*, *brenc* Wis. 12, Sto. 9, 1108, Sp. 1^{3}, 29, 46, Tro. 4990, Esop. 65, 7, *proef* Vm. 1, 342, 45, Ri. 224, 922, HdH. K. 1749, 1865, Mart. 1, 675, IV Mart. 46, Sp. 3^{7}, 27, 53, *pens*, *peins* Sp. 3^{1}, 41, 32; 3^{8}, 9, 66; 3^{5}, 45, 74; 47, 43; Luc. 433, BvS. 151, Bl. 2116, *bericht* Luc. 437, 566, 644, Mor. 445, Rb. 4475, *beloof* Rb. 17768, *gheloof* Mask. 383, Rb. 4354, 4358, 4360, Luc. 506, BvS. 57 en 117, *smeec* Rb. 8043, *verwec* Rb. 9668, 9675, *poech* Sp. 1^{8}, 36, 148, Mart. 1, 863, Praet 557, *volch* Fr. 465, Rb. 22313, 24413, 22576, Sp. 2^{5}, 23, 209; 2^{6}, 70, 40; 30, 44, *groet* Rb. 22764, *(ge)dooch* Sp. 1^{8}, 35, 40; 36, 147, *ondec* BvS. 299, *wacht* BvS. 714, Mor. 448, *beit* Sp. 2^{2}, 57, 84; 2^{6}, 67, 69 v., *(ver)tel* Sp. 2^{6}, 67, 17, Nhl. 121, Cato leer. 60, enz. enz., met apocope der *-e;* en zelfs, naar 't voorbeeld van *drach*, *vach*, *dwach*, *gef*, enz. (vgl. § 187), *mac* Sp. 3^{6}, 35, 42, Fr. 562, 2110, 2647, Mart. 1, 651, 659, 317; 2, 135; La. 2, 9227, HdH. K. 726, Nb. 7, 253 v.; 3, 1579 v.; 2, 435 v.; Wis. 65, Mart. 2, 52 v., *vrach* Ve. 1, 27, BvS. 412, 682, 706, Sp. 3^{8}, 59, 62, Mart. 1, 463, *clach* Mart. 3, 209, *jach* Sp. 3^{3}, 37, 15; 1^{8}, 66, 68, *vach* Fr. 8168 (van *vaghen*), *lef* Nb. 6, 870, met onzuivere vocaal.

§ **215**. Bij den infinitief der zwakke zoowel als der sterke verba

onderscheidt men in het Mnl., evenals in 't Ogerm., tweeërlei vorm: dien op *-en* en dien op *-en(n)e* of, met jongere apocope *-en*.

a. De eerste, dien we in de Ogerm. dialecten met een uitgang *-an*, *-jan* (*-ian*, *-an*), *-on* (vroeger *-ôn*) of *-ên* (uit *-ain*, vgl. de aanteek. onder aan pagina 261) ontmoeten (in 't Ondfr. door elkaar *-in*, *-on*, *-en*, vgl. § 204), was een verbaal substantief, dat, met het suffix *-n* afgeleid, in de taalperiode welke aan het ons uit bronnen bekende Ogerm. voorafging (in het zoogenaamd oorspronkelijk Oudgerm. of „Urgermanisch") in den locatief-datief, d. i. in een casus met den naamvalsuitgang *-i* werd gebezigd, alzoo op *-ni* eindigde; (vgl. het Grieksche *legein* en *legen* als infinit., uit *legeni*). Bij het in werking komen der apocopewetten, die in het oorspronk. Ogerm. aan de buigingsvormen de gestalte verleenden, welke ze in het ons schriftelijk bewaarde Ogerm. vertoonen, verloor genoemde vorm natuurlijk zijn sluitletter *i* [1]), zonder daarbij evenwel zijn vroeger locatief karakter te laten varen, dat nog in honderden gevallen in 't Ogerm. en evenzoo in 't Mnl. duidelijk te herkennen is. Ik wijs, om mij slechts tot een paar voorbeelden te beperken, op een Os. „bigan *wundron*", „geng *gisittien*", „*drinkan* biddian", „gi hôrdun *sprekan* man", een Ohd. „fuar *fisgôn*", „bin gisentit *sagen*", „gâbut *ezzan*", een Mnl. „hi began *spreken*", „enen water *drincken* gheven", „hi vernam den somer *bringen* dat nuwe loef", „varen *spelen*", „hi was *slapen*", enz. enz., waar de onbepaalde modus, door geen praepositie voorafgegaan, in een betrekking staat, die we door *te*, *tot* of *in het* . . . . kunnen omschrijven.

b. De andere vorm, in *te gevene*, *te etene*, *te scrivene*, *te spelene*, *te copene*, enz. enz. (in de oudere taal zelden, in de jongere vaak met apocope, *te geven*, *te eten*, enz.), beantwoordde aan een Os. *te faranne*, *te biderníenne*, den dat. s. van een onzijdig verbaal substantief, op *-nni*, dat in vorm met het Os. *kunni*, Mnl. *kunne* overeenkwam, alzoo tot de zoogenaamde *jo*-declinatie behoorde (vgl. ben. § 259, en zie voor de Mnl. *n* = *nn* het begin van § 126).

c. De syncope der eerste *e* van *-ene* was zeer gewoon, wanneer aan dat suffix een *n*, *l* of *r* voorafging, doch zeldzaam in andere gevallen; vgl. *te*, *in winne*, *weenne*, *hoenne*, *spanne*, *meenne*, *kinne*, *dien(n)e*, *telne*, *zeghelne*, *swelne*, *velne*, *swerne*, *berne*, *scerne*, *werne*, enz., passim, en, met assimilatie, *te velle*, *meerre*, enz. (z. § 126 *k* en *n*); maar slechts

[1]) De korte slotvocaal, die we, op grond eener vergelijking met de andere Indo-Europeesche dialecten, aan een of anderen vorm in het oorspronkelijk Oudgerm. moeten toekennen, was namelijk in het ons uit schriftelijke bronnen bekende Ogerm. bij eertijds drie- en meerlettergrepige woorden regelmatig afgevallen; vgl. ben. de aanteek. onder aan de pagina, bij § 263 *a*.

een enkelen keer *te hebne* Rb. 13603, 29857, La. 4, 7609, Lett. N. R. 7, st. 1, 152, 87, Lsp. 3, 14, 243 v. en 254 v., Fr. 5963, Ro. 1841, *te segne* Sp. 3^8, 40, 73, Lett. N. R. 7, st. 2, bl. 204 en 206, Fr. 197, 6612, *te volchne*, *pleichne*, *toochne*, *vliechne*, *vangne* Fr. 2228, 5962, 6481, 6520; let ook nog op *swimme*, uit *swimne* (z. § 126 *a*).

d. In vormen, op *-nen*, viel de *e* tusschen de gelijke consonanten somwijlen weg (vgl. § 84), vooral wanneer ook tevens nog een onduid. voc. voorafging; z. b.v. *reghen* Sp. 1^2, 5, 21, *reken* Ve. 4, 45, *beteeken* La. 3, 7289, *(ont)wapen* Ve. 2, 26; 2, 37; Parth. 5513, La. 2, 2984, 6428, 7341, 7518, 17618, 41410; 3, 12655, 21367; 4, 5154; Al. 4, 1560, 1605, Limb. 2, 1724, Tor. 2359, voor *reghenen*, *rekenen*, *beteekenen*, *(on)twapenen;* en *meen* Vdl. 487 (r.), *dien* Sp. 2^2, 31, 44 (r.), Aiol I, 863 (r.), voor *meenen*, *dienen*.

§ **216**. Het tegenw. deelw., op *-ende* (Ondfr. *-indi*, *-ondi*, Os. *-iendi*, *-endi*, *-ondi*), vereischt geen bijzondere bespreking (over de buiging er van zie men ben. het ADJECTIEF).

§ **216***. Uit de vergelijking van het Mnl. imperfectum met het Ondfr., gelijk we dit ten deele uit onze bronnen leeren kennen, ten deele naar andere gegevens met zekerheid mogen aannemen, blijkt de volkomen regelmatige ontwikkeling van het eerstgenoemde:

		Indic.			Conj.
Sing.	1.	*ic woende* [*wonoda*]	Sing.	1.	*ic woende* [*wonodi*]
	2.	*du woendes* [*wonodos*]		2.	*du woendes* [**wonodis* [2]]
	3.	*hi woende* [*wonoda*]		3.	*hi woende* [*wonodi*]
Plur.	1.	*wi woenden* [**wonodon* [1]]	Plur.	1.	*wi woenden* [**wonodin* [3]]
	2.	*gi woendet* [**wonodot* [1]]		2.	*gi woendet* [**wonodit* [3]]
	3.	*si woenden* [*wonodon*]		3.	*si woenden* [**wonodin* [3]]

Voor vormen, als *gi horet*, *gi gelovet*, *du tellets*, *telles*, *hi maket* (uit *makedet*), *hi weighereds* (uit *weigherede* + *s*), *wisesi* (uit *wisedensi*), *gi hort*, *du beghaers* (uit *gi storedet*, *du begharedes*) en dergel. zie men § 199.

Imperfecta, op *-chte*, *-fte*, en *hadde* verloren evenzoo in den regel hun *-e* (of *-e-*) vóór de *s* en *t* van 't suffix zelve, vóór het enclitische *-soe*, *-se*, *-(e)s*, *-(e)t*, en zelfs vóór *men;* in de jongere taal ook, wanneer er geen encliticum volgde. Vgl. een herhaaldelijk aan te treffen *du brochts*, *gi brocht*, *cochtse*, *sochtsoe*, *hi brocht* (voor *brochte* + *et*), *brochtmen*, *coftmen*, enz., en in hss. der 15de eeuw passim *ic*, *hi cocht*, *brocht*, *coft*,

1) Aldus aangenomen naar den uitgang van den 3den pers. van datzelfde getal.

2) Aldus te vermoeden naar den uitgang van den 1sten en 3den p. van dat getal.

3) Aldus te vermoeden naar het suffix *-di* des 1sten en 3den pers. enk. en naar de uitgangen der sterke flexie in dien tijd.

had, enz. In Parth. 6180 leest men zelfs *brochmen*, met uitstooting der *t* (vgl. § 213 *b*).

§ **217**. In enkele (grootendeels oostel. Mnl.) teksten was de 1ste en 3de p. sing. van den indicatief des imperfectums somwijlen voorzien van den uitgang *-den;* vgl. *ic hadden* Beest. 42, *ic weerden*, *gemoetten ic*, *antworden ic*, *ic scaemden*, *ic maecten*, *ic aventuerden*, *ic stuerden*, *ic haelden*, *ic eysten*, *ic scoffierden*, *ic custen* Tro. 4228, 6757, 7142, 7151, 7438, 7469, 7519, 7572, 7602, 7622, 7668, 10320, *ic vraechden*, *ick begheerden* Spk. 28 r., 29 v., *ick volchden*, *ick hoorden*, *vraechden ick*, *ic screyden*, *ic clageden*, *ick vreesden* Vb. 17 r., 103 r. v., 104 r., 105 r., 157 r., 159 r., *hi antwerdden* Chr. 240, *hi vraechden*, *boerden*, *kusseden*, *maecten*, *hoorden*, *hyeten* (vgl. § 191) Vb. 4 v., 5 r. v., 6 v., 7 r. v., 31 v., 84 v., Spk. 11 v., 23 v., 14 r., Gjl. 5 v., 7 r., 12 r., 19 r., *hi (het) keerden*, *straeften*, *destrueerden*, *geschieden*, *stelden*, *meenden* Gjl. 4 v., 5 r. v., 9 v., 14 r., 15 r., *hi vraechden*, *hi deden*, *verjaechden* Dbvt. 160 r., 217 r., 86 r.; z. verder Vb., fgs. en Gjl. passim, alsmede de bewijzen in § 56 der *Vondel-gr.* en de daarbij behoorende Add. uit Tro. en Pass. getrokken [1]). Voor de vormen des 3den persoons is hier gewis uitheemsche oorsprong, d. i. ontleening aan het naburige Middelduitsch aan te nemen; (vgl. de in dien dialectengroep gebezigde vormen *er*, *ez duyrden*, *vulten*, *lechten*, *sorgden*, enz., welke WEINHOLD vermeldt in zijn *Mhd. Gr.* § 385). Die van den 1sten persoon mogen als navolgingen daarvan gelden [2]).

§ **218**. Voor *-st* en *-ste* in den 2den p. enk., in plaats van *-s*, vgl. men § 208 en 209;

voor *du hadt* en *gi hoerdes*, *begheerdes*, *dochtes*, enz. § 210.

Over *sochti*, *loondi*, *heefdi*, *maecti*, enz. enz., den gewonen vorm, waarin de 2de p. mv. van het *praeteritum*, met het enclit. pron. *i* (uit *ji*) verbonden, optrad, handelt § 54 der *Vondel-gr.* Zonder syncope ontmoeten we nog *seide di* Parth. 7023, *antwoorde di* Lsp. 2, 36, 834, *gedogede di* La. 3, 10530.

Dezelfde § der *Vondel-gr.* geeft ook de verklaring der in de 15de eeuw in gebruik komende vormen *gi sende*, *gi groette*, *gi hoorde*, *gi vraechde*, *hadde gi*, *seide ghi* en dergelijke, welke men, behalve op de aldaar genoemde plaatsen, o. a. ook passim aantreft in Dbvt., Vb., GR., St., Bpl., Pau., Nt., Ap.

---

[1]) De meening, in gemelde Add. omtrent den ouderdom van Pass. geuit, zou ik thans niet meer op de aldaar aangegeven gronden durven volhouden. Licht mogelijk, dat niet alleen het papier van dat ms. maar ook de tekst zelve uit de 14de eeuw dateert.

[2]) Natuurlijk vervalt met het boven gezegde de hypothese, in § 56 der *Vondel-gr.* geopperd.

Voor *du hoorde*, *du toefde* Dcr. 77 v., Vvt. 19 v., verwijs ik naar § 210 *a;* voor *ghi maecten*, *gi geloefden*, *gi bekenden*, *minden gi* naar § 212.

§ **219** *a.* Evenals *bleven*, *comen*, enz. (z. § 193 *a*), was het partic. *bracht*, *brocht* een nog regelmatig gebezigd overblijfsel van de oorspronkelijke participia perfecta, zonder praefix. Alleen in de jongere taal wordt *gebracht*, *gebrocht* meer gewoon.

b. De Hollandsche vormen, zonder *ge-*, *troude*, *crenct*, *weest*, *spaert*, *cust*, *maect* Lijd. J. 76, Hl. 4, 440; 7, 121; 15, 182; 109, 29 en 107; 113, 37; 114, 24; GR. 53 v., 110 v., *neycht* O. H. Passie 523, zijn te beoordeelen als *bonden*, *vangen*, enz. (z. § 193 *b*); de Brabantsche, Vlaamsche en oostel. Mnl. *maect* Ve. 1, 50, *vulde* (*scueren*) Rkr. 9943, *kofte* (*knapen*), *huwede* (*sonen*) Bvt. 9 v., 10 v., *plucte* D. W. 7, 383, (*een*) *trouwet* (*kint*), *troude* (*kinder*) GR. 53 v., 110 v., als *wassen*, *geven*, enz. (z. § 193 *c*), en, met bovengenoemd *bracht*, te stellen naast het Mhd. *bracht*, *koufet*, *decket*, enz. (z. WEINHOLD *Mhd. Gr.* § 388).

c. *Aenhoert* Bj. 1, bl. 773, naast *aengehoert* Bj. I, bl. 822, en elders passim, *aenscouwet* Sp. 2^7, 37, 113, naast *aenghescouwet* Lsp. 2, 36, 1214, *achterwaert*, *achterhaelt* Sp. 2^7, 9, 33, Tor. 3202, Bm. 1, 54 en 55, vergelijke men met *aensien*, enz. (z. § 193 *d*).

d. Het particip. *gehat* Sp. 3^8, 38, 61, Mart. 1, 410 (uit *gehatet*, Ogerm. **hatôt*), stemt in formatie overeen met *hi hat* (uit *hatet*, Ogerm. **hatôt*), z. § 205 en § 4 *b*.

e. De participia van bastaardwerkwoorden komen zoowel zonder als met *ge-* voor; vgl. *disponeert*, *delivereert*, *benedijt*, *fondeert* en de andere in *Tschr.* 3, 101, bijeengebrachte vbb., naast *geasselliert*, *geregiert* en meer dergelijke in *Tschr.* 3, 102, vermelde vormen.

f. Enkele met een onscheidbaar *aen*, *achter*, *onder*, *ont*, *over*, *vol*, saamgestelde verba zien we in het partic. nu en dan met een vóórgevoegd *ge-* gebezigd: *geanebeet* Sp. 1^6, 47, 129; 3^7, 10, 59; Fr. 9130, Lic. 178 r., 264 r., 228 r., *gheanscout* Ovl. G. 2, 41, *gheanhoert* Rkr. 6163, *gheaenvaert*, *gheanevaert* Bj. 3, 414; 7, 412; Val. e. N. 78, Rek. v. Zeel. 2, 210 en 345, *gheachterhaelt* ZVl. Bijdr. 6, 163, *geachterwaert* W. 8491, Oversee 101, Limb. 10, 126, *geachtervolcht*, *geaftervolget* Thr. 48 v., 101 v., Lrb. 303, Inf. 496, *gheondersceidt* Ep. 37 v., *geondersocht* Thr. 10 v., 54 v., 62 v., Lic. 126 v., *gheonderwijst* Lic. 93 r., 117 r., *gheovervloeyet* Pau. 78 r., *gheontreynt* Gt. 37 r., 56 v., *ghevolbrocht* Ap. 195 v., *ghevoleyndet* Ap. 195 v.

g. Omgekeerd leest men een deelw. *openbaert* Ve. 7, 31, Nhl. 1444, Hl. 71, 125, LvJ. 214, Gd. 3, 9, Lijd. J. 56, Lg. 18 v., 147 v., Pen. 116

r., Gt. 27 r., Loh. 45 r., Ap. 186 r., D. B. Gen. c. 12, Deut. c. 30, Reg. 1, c. 3, Nehem. c. 2, Am. c. 5 en 7, enz., naast *gheopenbaert* Bi. 125, 337, D. B. Reg. 2, c. 7, Paral. 1, c. 17, Jon. c. 1, Ysai. c. 40 en 56, enz.; vgl. Mhd. *geoffenbaeret* en *offenbaeret* (LEXER i. v.).

DE VERBA MET VERSCHOVEN PRAETERITUM.

§ **220**. Van de Oudgermaansche verba, met verschoven praeteritum, bezat het Mnl. nog:

ic an, *gan* of *jan*, vgl. § 98 A, [Ags. *an*], *wi onnen*, *gonnen* of *jonnen* [Ags. *unnon*];

ic can [Os. *kan*], *wi connen* [Os. *kunnun*] [1]);

ic dar, waag [Os. *dar*], *wi dorren* [Ohd. *turrun*, Os. **durrun*];

ic darf, behoef [Os. *tharf*], *wi dorven* [Os. *thurƀun*];

ic sal [Os. *skal*, Ondfr. *sal*], *wi sullen* [Os. *sculun*, Ondfr. *sulun*];

ic mag [Os. *mag*], *wi mogen* [Os. *mugun*];

ic weet [Os. *wêt*, Ohd. *weiz*], *wi weten* [Os. *witun*];

ic dooch, ben geschikt [Os. *dôg*, Ohd. *touc*], *wi doghen* [Os. *dugun*];

ic moet [Os. *môt*, Ohd. *muoz*], *wi moeten* [Os. *môtun*].

De wortelklinkĕr van den 1sten pers. sing. indicativi was, evenals in 't Ogerm., ook die van de beide andere personen van datzelfde getal, terwijl de 2de en 3de pers. plur. der aantoonende wijs, de geheele conjunct., de imperat., 't particip. en de infin. praesentis in wortelklank met *wi onnen*, *wi dorren*, enz. overeenstemden. Over een uitzondering, in den 2den pers. sing. des indicatiefs, zie men ben. § 223.

Naast *dar* en *darf* komt passim ook *der*, *derf*, *deerf*, *derfs*, enz. voor (vgl. § 23 A); naast *weet* in den sing. ook *weit*, b.v. Ovl. G. 2, 62, 142 en 152; 3, 142, 1043; Mel. 1214, 3011 v., Vdl. 4916, Parth. 4541, Sp. 1[7], 95, 34 v.; 96, 62 v.; Vm. 1, 75, 25, enz. (vgl. § 59 *d*); naast *gi weet* (uit *wetet*, oorspr. **witud*) vaak *gi wet* (: *gheset*, *wet*, *Elisabeth*, enz.), o. a. Lsp. 2, 24, 78; Bra. 1218, Teest. 2549, Blisc. v. M. 1025, 1081, enz. enz., met *è*, vóór een dubbele *t*, uit *e*, voor *ĭ* (vgl. § 4 *b* en 17 *b*), of *gi wit*, o. a. Bra. 886, 2076 (vgl. § 4 *b* en 26 *a*), alsmede *gi weit* W. 4718, 5278, 5579, met *ei* voor de zachte *e* (vgl. bov. § 61); naast *gi moet* p., ook *gi mot* Rein. 2, 587 (vgl. § 5).

Voor *cunnen*, *guns*, *durren*, *durven*, enz., vgl. men ben. § 222 *a;* voor *ic*, *hi daer*, *du daers*, *du doerst*, *doerstu*, *gi doert*, bov. § 8 *b*

---

[1]) Over de oorspronkelijke, in 't Mnl. nog bewaarde beteekenis „kennen" van dit woord zie men *Tschr.* 3, 114.

(schrap aldaar Rein. 1, 239, 4368); voor *ic*, *hi daerf*, *wi*, *si doerven*, enz. bov. § 8 *a*.

Opmerk. 1. *Mine roec*, *rouc*, mij kan 't niet schelen, een zegswijze, die niet zeldzaam (b. v. W. 11174, Sp. 1^5, 1, 20; 1^6, 56, 68; Ve. 3, 43, 48; 49, 17; Alex. 1, 29; 4, 1721; Ro. 3299, 11081 v., 12927, La. 2, 36775; 3, 12316; 4, 12654; Sto. 4, 579, R. v. Mont. 957, Nb. 1, 490, Rb. 5220, Mart. 1, 547 v., enz.) afwisselde met het oorspronkelijke en regelmatig gevormde *mine roect* (van het zw. verb. *roeken*), mag ons natuurlijk niet verleiden om dit *roec*, met FRANCK (z. *Mnl. Gr.* § 116), als een verbalen, naar het praeterito-praesens *mi dooch* gefatsoeneerden vorm te beschouwen. Zulk een analogie ware al te zonderling. Misschien is de uitdrukking, evenals de daarnevens ook aangetroffene *mine roeke* (z. b.v. La. 2, 13767; 3, 6087; Ovl. G. 1, 81, 627), niets anders dan het gevolg eener verwarring van *mine roect* met een eertijds daarnaast gebezigd *mine es roec* of *roeke* (vgl. Ohd. *ruoh* en *ruoha* = „zorg, kommer").

§ **221**. Met betrekking tot de Mnl. vormen van het vijfde der in § 220 genoemde verba lette men:

a. op de totnogtoe onverklaarde beginletter *s* of *z*, in pl. v. een oorspronk. *sk* (vgl. Got. Ohd. Os. *skal*, Ags. *sceal*, enz., doch reeds Ondfr. *sal*, *sulun*, naast *scal*);

b. op de raadselachtige verdubbeling der *l* in *sullen*, tegenover *skulun*, *sulun*;

c. op de *ö* (gespeld met *u*, *ue*, *o* of *oe*, vgl. § 46 en 47) en de *e* van het als indic. en conjunct. gebezigde *wi*, *si suelen*, *sulen*, *solen*, *solen*, *suellen*, *gi soelt*, *suelt* Bj. I, 715, 739, 748, 785, 822, 835, II, 559, 571, 572, 573, LvJ. p., Al. p., La. p. (b.v. 2, 25876, 25880, 25988, 26277, 26614, enz.), Bm. 8, 91; 4, 70, 72, 73, 74 vlgg., Mart. 2 en 3, ms. C p., enz., en *wi*, *si selen*, *gi selet* LvJ., Lutg., Al., Limb., Grb., Ve., Dd., Mel., Lorr., Maerl., Lanc., Ferg., Wr., Lsp., Bj., Parth., Sp. 2, passim, Vm. 2, 245 en 133, Heelu Bijl. bl. 547 en 548, Bm. 5, 82, vlgg., enz.; de praeterito-praesentia namelijk onderscheidden zich in het Ogerm. o. a. in de twee volgende opzichten van de gewone sterke flexie: 1^0 in zooverre in den conjunct. van het als praesens gebezigde praeteritum hun „umlaut", die onder invloed der *i* (oorspr. *ī*) van 't suffix was ontwikkeld (vgl. bov. § 190), bewaard bleef, ook wanneer die klankwijziging in het gewone imprf. conjunct. was verlorengegaan, als b.v. in het Ags., waar we een conjunctief *đyrfe*, *dyrre*, *scyle*, *myne*, *maege*, uit **đurfî*, **durrî*, enz., aantreffen, tegenover *bunde*, *hulpe*, enz., voor een gewis eenmaal gebezigd **byndi*, **hylpi*, enz., uit **bundî*, **hulpî*, enz.; 2^0 in zooverre ze dien gewijzigden klinker des conjunctiefs ook in den indic.

en de andere modi overnamen, gelijk we b.v. zien in de Mhd. vormen *söllen*, *günnen*, *müezen*, *mügen*, *süllen*, die evengoed in de aantoon. als in de aanvoeg. w. dienst deden; waren nu deze beide gegevens ook in het westel. en oostel. Ondfr. aanwezig, dan hadden ze geleidelijk een als conjunct.-indicat. gebezigd mv. **sülin*, **sülit*, **sülin* of **sölin*, **sölit*, **sölin*, kunnen te voorschijn roepen, dat in het Mnl. *sölen*, *sölet* en, met overgang der *ö* tot *e* (vgl. bov. § 22) *selen*, *selet* moest luiden;

d. op den algemeen gebezigden plural. indicativi en conjunctivi *sullen*, *sult*, die niets anders is dan het bovengenoemde *suelen*, *suelt*, met verdubbelde *l* (voor de onzuivere met *u* gespelde *ö* vgl. men bov. § 36, opm. 1);

e. op het mv. van de aantoon. en aanvoeg. w. *sellen*, *selt* Sp. 4^8, 37, 56; 38, 67; 40, 4 en 6; 1^7, 18, 48 v. en 62 v.; Sp. 2^3, 16, 29 v. (z. *Tschr.* 1, 119), Luc. 2530, 2840, 5186, 5181, 4160, 3345, enz., Wr. 2, 104, Plag. 1997, Rein. 2, 3888, 4355, 4525, 5662, 6871, Grb. 1, 720, 1931, 3078, 4995, Mlp. 4, 170, Lijd. J. p., Hl. 6, 113 en 130; 12, 291; 56, 67 en 108; 61, 137; 63, 15; 64, 122; 71, 135, enz., pr. p., Am. 1, 3528, D. W. 4, 512, Rokr. 2, 3, 6, 9, enz., Bm. 6, 68 en 303, Brugm. Bijl. p., enz. enz., d. i. bovengenoemd *selen*, *selet*, met verdubbelde *l;*

f. op het enk. *ic*, *hi sel*, *du sels* Vm. 2, 433, 441, 442, Ri. 111, 198, 1041, Bed. d. M. 935, Lsp. 4, 4, 24, Mlp. 4, 905, La. 2, 28293, 28356, 29270, Sp. 2^2, 58, 37; 2^4, 40, 58; 2^5, 50, 54 en 55; 2^6, 67, 52; Lorr. p., Dd. p., Hl. p., Lijd. J. p., Rokr. 1, 3, 4, enz., met *du selt*, z. § 223 *a*, en *du selste*, *du selte*, z. § 223, opm. 3, ontstaan naar 't voorbeeld van den plur. *sellen*, *selt.*

Opmerk. Een zeldzaam *wi*, *si sillen*, *gi silt* ZVl. Bijdr. 1, 264, 265, 267, 273, Lsp. 3, 3, 970 (r.), Limb. 5, 1838 (r.), Nd. 1829 v., is òf, met wijziging der *è* tot *ì* (vgl. § 26 *c*), uit *sellen*, *selt* voortgekomen, òf, met overgang der *ù* tot *ì* (vgl. § 27), uit *sullen*, *sult.*

Wi sollen Hl. 1, 198, moet zonder twijfel als Germanisme gelden.

§ **222** *a.* Vrij zeldzame vormen, met *ù* (naast het normale *connen*, *cont*, enz.), nam. *ghi cunt*, *cundi* Rein. 2, 3773, 6496, Rb. 32302 v., de infin. *cunnen* Ferg. 4172, mogen, in verband met *cuenen*, *cuent* (z. ben. *c*), voor een in den indicat. gedrongen conjunctief getuigen. Met betrekking tot *si gunnet* Mlp. 2, 780 (vgl. § 224), *guns* (als conjunct. = *gunne* + *s*) Rein. 2, 6951 (naast het veel meer gewone *gonnen*, *gont*, *gons*, enz.), en *durren*, *durt*, *durven*, *durft* (bijna even gebruikelijk als *dorren*, *dort*, *dorven*, *dorft*), *duerfdi* (z. § 51), ontbreekt zulk een bewijs voor de waarschijnlijke herkomst der vocaal, die hier evengoed een vroegere *ŭ* of *ò* als *ü* of *ö* kan zijn geweest (vgl. § 36 en 37).

b. Niet twijfelachtig is het gebruik van den conjunctiefvorm, met *ö*,

in den indicatief (en ook in de andere modi), naast *mogen* en (in het Hollandsch en het oostel. Mnl. althans) ook naast *dogen;* vgl. *du mueghs*, *wi*, *si muegen*, *gi muecht*, *mueghdi* Ro. 908, 6692 v., Am. 1, 199, 1248, 2343, 3597, Lsp. 1, 37, 121 v.; 3, 2, 160 v.; Praet 960, 1694, 2055, Huon 3, 3de col., v. 8, Dml. 3, 180, 100, Nu noch 267, Dram. P. bl. 285 en 286, Sacr. v. d. N. 285, 388, 397, 511, 535, 604, 606, 607, Ovlg. pass., Ovl. G. 2, 67, 121, Rein. 2, 3136, *du muecht*, *du muechs*, z. § 223, opm. 2 en 4, enz., en *hi duecht* (vgl. § 224) Play. 77, als aantoon. wijs; en let ook op *duegen* (inf.) Mlp. 2, 1889, 3320, *duegende* Cl. 29 en 132, *(ver)mueghen* Dml. 3, 224, 4, Bm. 4, 63. Voor *muetic*, *muetstu*, *muet hi* vgl. men § 48, opm. 3.

c. Opmerkelijk zijn de zonderlinge vormen van *connen*, met enkele *n*, nam. *canic*, z. § 2, opm. 2, *du caens*, *cones*, *coens*, z. § 223, opm. 4, *wi*, *si conen*, *gi coont*, *coent* Sp. 1^1, 31, 54; 1^3, 41, 32; 46, 32; 1^4, 16, 42; 1^5, 2, 44; 3^7, 17, 21; 4^2, 54, 45; 67, 74; 81, 21; 3^5, 5, 83; 54, 28; 3^2, 38, 11; Ybl. 1974, Esop. 50, 22, Limb. 3, 375; 4, 1037; 10, 470; Dml. 3, 191, 168, Mart. 1, 436 v., Dd. 3, 107; 2, 256, 965 en 1871; Limb. 12, 135 en 845, *ghi conet*, gij kunt et, Rubben 223, LvJ. 212, *ic*, *hi caent* (= *can* + *et*) Sp. 2^1, 50, 1; 2^4, 11, 85; 3^4, 38, 67; 3^6, 8, 48; La. 2, 3659, Lsp. 1, 5, 32 v., Limb. 5, 1201, enz., *ic caens* (= *can* + *es*) Sp. 2^2, 54, 80, La. 3, 16737, waarnaast ook *wi*, *si cuenen*, *gi cuent*, *cuendy* Dram. P. bl. 314, 23; 323, 164; Al. 2, 940, Ovlg. 41, 44; 50, 30; 109, 21; 436, 10; 473, 504, *du cuens*, z. ben. § 223, opm. 4, wier uit *ŭ* (= onzuivere *ö*) voortgekomen *ue* (= zuivere *ö*) voor de ontwikkeling des „umlauts" getuigt (vgl. bov. *a*). Zie § 8, opm. 3, § 119, en in verband met § 36, opm., de opm. bij § 51; en let verder op het nog hedendaags gebezigde in § 15 der *Vondel-gr.* en bij DE BO vermelde Holl. *keunje*, *ghy keunt* en Westvl. *keunen*, waar de zoo even genoemde *ö* wordt teruggevonden.

§ **223** *a.* Het oorspronkelijke suffix *(s)t* van den 2^{den} pers. sing. praesentis indicativi dezer verba had nog stand gehouden in de zeer gebruikelijke Mnl. vormen *du macht*, *machtu*, *du salt*, *saltu*, of *du sout*, *soutu* (met *ou*, uit *al*, z. § 64 *c*), pass., en *du selt* (vgl. bov. § 221 *f*) Bed. d. M. 880, Ybl. 1977, Esop. 53, 10, Vm. 2, 208, 3 en 11; 2, 445; Sp. 2^1, 20, 21, Luc. 2693, Plag. 604, 1112, enz. (vgl. Os. *thu maht*, *scalt*, Ondfr. *thu salt*). Anders was die *t* vervangen door de *s* of *es* der andere conjugaties; nam. in *du machs*, o. a. Al. 1, 650, 651, 687; 7, 373; 9, 1009; Nb. 3, 1609, La. 3, 4269, Ovl. G. 1, 78, 345, Bj. 2, 2317, Vdl. 2697, Luc. 6325, D. W. 4, 47, Ve. 1, 24, Mlp. 1, 108, enz., *du maghes*, *du maechs*, o. a. D. Cat. 379, Sp. 1^8, 34, 164, Vdl. 4335, Rb. 17078 v., Ovl. G. 1, 75, 116, enz., *du sals* pass., *du saels* (voor *du sales*), o. a. Vdl. 1023, 1024, Ovl. G. 1, 78, 389; 81, 566; 83, 737; Lsp. 2, 36,

725 v., D. Cat. 50, 82, 83, 93, 131, en nog pass. ald., enz., als wisselvormen van *du macht*, *du salt;* en standvastig in *du cans*, *du dars*, *du darfs*, *du weets*, *du moets*, pass., tegenover het Os. *thu canst*, het Ohd. *du darst*, het Os. *thu tharft*, *wêst*, het Ohd. *du weist*, en het Os. *thu môst.* Van *ic an*, *gan*, *jan* en *ic dooch* wordt, zoover ik weet, in onze Mnl. bronnen zulk een 2de p. enk. niet gevonden; waarschijnlijk mogen we daarvoor, in overeenstemming met de te voren vermelde vormen, **du ans*, **gans*, **jans*, en **du doghes*, *doochs*, aannemen (tegenover het Mhd. *du ganst* en een naar het bovenstaande *tharft* te vermoeden Ogerm. **thu dôht*) [1]).

b. Te gelijk met dezen uitgang *-(e)s* vertoont diezelfde persoon ook dikwijls, in tegenstelling tot zijn oorspronkelijken vorm (vgl. bov. § 220), de wortelvoc. van het meerv., blijkbaar in navolging van het gewone praeteritum, waar die 2de pers. enk. en het mv. steeds in wortelklank overeenstemden; vgl. passim *du moghes*, *moechs*, *du suls* pass., *du sels*, z. bov. § 221 *f* (ook *du seles* D. Cat. 51), *du (g)on(ne)s*, *jon(ne)s*, *du con(ne)s*, *du dor(re)s*, *du dur(re)s*, *du dorves*, *dorfs*, *durves*, *durfs*, *du wets* (met onzuivere voc., voor de korte *e*, uit *i*, vgl. bov. § 4 *b* en 17 *b*), passim. In *du wetes*, b.v. Sp. 3[2], 42, 76; 3[6], 4, 59, en *du weets* p. kan de *e* zoowel = een oorspr. *ai* als = een oorspr. *ĭ* zijn. Evenzoo de *o* in het te vermoeden **du doghes*, **doochs* (z. bov. *a*) = een oorspr. *au* of *ŭ*.

Opmerk. 1. Met het oog op de algemeenheid van het oorspronkelijke suffix *-(e)s* heeft men geen recht in *moestu* La. 2, 848; 3, 10511; Praet 4424, Sp. 3[7], 9, 11, Esop. 36, 14, Esmor. 150, Ovl. G. 1, 77, 309; 79, 457; 2, 48; Segh. 8275 v., Rb. 9623 v., 14880, 15854, Lsp. 2, 36, 486 v., Nb. 12, 172, pr. 100, *du moest* Ovl. G. 1, 79, 449; 2, 55, en *weestu*, *westu* La. 2, 26903, Rb. 9670 v., overblijfsels van de oorspronkelijke flexie *thu môst*, *thu wêst* te zien, of *du const* Esop. 2, 24, Sp. 2[4], 6, 28, Rein. 2, 4049, 6412, en *du durst* Rb. 14250 v., als vormen, met *ò* en *ù*, voor *à* (vgl. bov. *b*), uit een oorspronkelijk *canst*, *darst* te verklaren. Veeleer zullen we *moestu* en *weestu* met het normaal geworden *moetstu*, *weetstu* moeten identificeeren (vgl. § 126 *ij*, en z. b.v. ook *laestu* Parth. 2500, 2503, pr. 276, Sp. 3[3], 40, 23, voor *laetstu*); terwijl de drie andere vormen mogen gelden als de gevolgen eener verkeerde scheiding van *constu*, *durstu*, in *const*, *durst* + *du* (vgl. bov. § 208), en als zoodanig zijn gelijk te stellen met *du doerst* Vm. 1, 31, 19, *du machst* LvJ. 132, *du moghest* Cl. 109, *du weetst* Rb. 24336 v., *du salst*, *du sulst* Nd. 1830, 1841, 1874, Bj. 2, 1510, Segh. 3490 v., Cl. 86.

---

[1]) Of was *(g)ans*, *jans*, wellicht reeds geheel en al verdreven door *(g)on(ne)s*, *jon(ne)s*, z. ben. *b?*

Alleen bij *du canst* LvJ. 38, en *weestu* Al. 2, 1182; 6, 1128, *moestu* Ovlg. 5, 112; 117, 41; 324, 279; 409, 199, zou men wegens het oostel. Mnl. karakter van LvJ. Al. en Ovlg. aan invloed van het Mhd. en Middelfrankische *du canst*, *du weist*, *muost*, kunnen denken, ofschoon ook hier natuurlijk een gelijke genesis als bij de bovenstaande vormen mogelijk was.

Opmerk. 2. *Du saelt* Sp. 3^2, 26, 39 v., Vm. 1, 335, 43, Bm. 1, 338, 420, Ovl. G. 1, 30, 2528; 78, 342; 82, 709; 83, 741; Lsp. 1, 42, 72 v.; 2, 36, 1967 v.; 44, 387 v.; Plag. 603, 637, Snell. Ged. bl. 636, vs. 36, is een produkt der vermenging van *du saels* en *du salt*.

Du sult, *sultu* Sp. 4^1, 49, 44; 4^2, 87, 72; 3^3, 41, 101 en 103; 3^4, 49, 26; 3^2, 26, 31 en 39; 1^7, 71, 13; 2^1, 67, 69 en 70; Rb. 724, 13440 v., 13764, 14350 v., 12854 v., 22460 v., Nb. 2, 615; 3, 1605 v.; Sto. 8, 321, Lsp. 1, 42, 78 v. en 84 v.; 2, 36, 1187; 3, 4, 169; Plag. 982, 2448, Bj. 1, 1569, Br. 72, Mlp. 2, 2473, 2757, Am. 1, 3003, 3110, Cl. 28, HdH. K. 729, BvS. 178, enz., *du moghet*, *moecht*, *moechtu* Sp. 2^5, 5, 46, Mlp. 2, 1924 v., Segh. 8348 v., pr. 276, Pw. 202 v., Dcr. 32 v., *du muecht* Ovlg. 513, 592, dankten hun bestaan aan de verwarring van *du salt* en *du suls*, *dumacht* en *du moechs*, *du muechs* (z. ben. opmerk. 4).

Voor de ontwikkeling van *du maecht* Ovl. G. 1, 82, 717; 83, 762, kan zoowel vermenging van *du maechs* en *du macht* als de uit § 8 *e* bekende invloed van *cht* zijn werkzaam geweest.

Opmerk. 3. Voor *du mach* Ve. 1, 22, Mlp. 2, 258, D. Cat. (B) 1, 25, verwijs ik naar § 186, voor *du selste* Dd. 2, 2561 v., Mlp. 2, 2024 v., D. W. 6, 194, 197 en 202, Rein. 2, 5535, *du conste* Rein. 2, 5674, 7165 v., *du canste*, *du moechste*, *du moetste* Mlp. 2, 258 v., Cl. 28, ms. g. 67 r., *du derfste* Mspr. 27, Gd. 121, 18, naar § 209 dezer grammatica; voor *du salte*, *du sulte*, *du selte* Rb. 16769 v., Wr. 3, 2141, Plag. 287, 2141, Mlp. 4, 743, 898, Cl. 28, Dd. 2, 2561 v., Lsp. 1, 42, 78; 2, 6, 67; 22, 33; 36, 725; G. Groote 90 en Bijl. 3, 10, Hl. 74, 350, Ds. 9, 48, 110, 151, 258, ms. g. 71 v., 99 r., 102 v., 103 r., 128 v., 140 v., D. B. Reg. 1, c. 9; 2, c. 22; Esdr. c. 4, en *du soute* Lsp. 2, 14, 9, naar bl. 45 der *Vondel-gr.*

Voor *du con(ne)t* D. Cat. 192, Dcr. 42 r., *du weit* Rog. 689 (r.), en *gi conste*, *gi sels*, *gi selst*, *selste*, *gi moechste* Klsp. 5 v., 7 r., 16 v., Bijl. bij Bvh., 47, Ps. 27 r., vgl. men boven § 210.

Du saltste, *sults*, *sultst(e)*, *sultstu*, *du selts* (uit *salt*, *sult*, *selt* en *salste*, *suls*, *sulst(e)*, *sels*), lezen we in Sp. 3^3, 38, 76, Nd. 184 en v., Bj. 3, 1510, D. W. 5, 1811, 1282, 1283, Mlp. 2, 2473, Poh. 101 r., Dcr. 25 v., Ovm. 11 r., 13 v., 17 v., 39 r., 43 r., 59 r., 62 v., 73 r., S. le Roy 121, Bw., Bs., Vb. en D. B. p. (z. *Tschr.* 2, 49); een gelijksoortig *du*

machtste, *machtstu* (uit *du macht*, *machtu* en *du machs*, *machstu*) in D. Cat. 162, Bi. 56; *du moechts*, *du moghets* (uit *du moecht* en *du moechs*, *moghes*) in Sp. 2^4, 7, 71; 2^5, 8, 113; 2^7, 26, 78.

Omtrent *cundi*, *suldi*, *durfdi*, *moeti*, enz. passim, en *suldi ghy* Bw. 129 v., Bs. 35 v., vindt men het noodige in § 211;

omtrent de vormen van uitheemschen oorsprong *gi moeten*, *gi mogen*, *gi sullen*, *gi selen*, *gi weten* D. W. 7, 33 (in een Limb. oorkonde), Mspr. 21, 50 en 57, Gd. 70, 1, Limb. 6, 754, en *gi dorrent* en *dorendijt* Limb. 3, 141 en 938, in § 212;

omtrent de assimilatie in *gi sulse*, *hi dorfs*, enz., pass., en de wegwerping der *n* en *t* van 't suffix, b.v. in *sulwi*, *sulsi*, *weetwi*, enz., pass., en *selgi*, *sulle ghy*, *moech gi*, *con gi* Lrb. 210, Gd. 112, 13, Nt. 136 v., 141 r., 142 v., 153 r., 154 v., Ot. en Dbvt. pass., in § 213.

Opmerk. 4. Voor *du caens* Vdl. 3462, *du cones*, *coens*, *coenstu* Sp. 3^3, 36, 106; 3^4, 37, 83; 1^8, 61, 32; 1^5, 51, 38; 1^7, 56, 127; 1^8, 41, 50; Nb. 3, 1793 v., Rkr. 2115, *du cuens* Ovlg. 490, 24; 501, 304, zij verwezen naar § 222 *c;* voor *du muechs* Ovlg. 21, 476 en 478; 39, 270; 78, 13; 130, 19; 149, 25; 153, 25, enz., naar § 222 *b*.

Opmerk. 5. *Du souts*, *soutstu* Sp. 1^4, 31, 43; 58, 27; Dd. 2, 144, Disp. 264, ook gespeld als *du souds*, *soudstu* Nb. 2, 615; 3, 1605, kan op deze plaatsen niets anders zijn geweest dan een praes. indic. [1]), en laat zich als zoodanig verklaren als het gevolg eener vermenging van *du sout* en *du sals*, *suls*. In Rb. 4468, 4470, Sp. 1^3, 13, 21 en 25; 1^5, 39, 15; 1^8, 34, 103; 36, 119, 150 en 195; 37, 19 en 28; 38, 79 en 82; 41, 17 en 41; Mart. 3, 53, Praet 3830, Nb. 2, 569 v.; 3, 1607; 7, 251; D. Cat. 51, 131 v., 157 v., 217 v., Mel. 1239, waar dezelfde opvatting zou kunnen gelden, is echter ook de mogelijkheid niet voorbij te zien eener verklaring van het woord als adhortatief of imperatief gebezigd imperf. conjunctivi, overeenkomende met ons *je moest*, en het Hd. *du solltest;* vgl. *du soudest*, *du soust* Sp. 1^8, 47, 32, Nb. 2, 432, met dit karakter, en *hi*, *men soude*, = „hij, men moest", als aansporing of bevel, b.v. in „Menne *soude* ghene vrouwe slaen", W. 3812; „Elc *souts* hebben ontfermichede, Dat sijn paep dede quaethede", Luc. 2701; „Alse rechtren .... Gheseten sijn in hare stede, Daer si ghedinghe houden selen, ... So *souden* si dan peynsen enz.", Wr. 3, 423; „Ende bestu vroet, du *soudes* mede Haers ontbeiden", Wr. 3, 2393. Dat men zulk een praeterit. conjunct. *du sou(d)es* althans met het praes. *du souts* verwarde, blijkt uit

---

[1]) Gaarne doe ik hier tegenover Dr. FRANCK „amende honorable" ten opzichte mijner vroegere loochening van een praes. indicat. *du souts* (zie *Litteraturbl. für germ. u. rom. phil.* Juli, 1884). Bij nader inzien moet ik deze meening, althans voor de zes bovengengenoemde plaatsen, herroepen.

de boven vermelde schrijfwijze *du souds*, *soudstu*. En is *du soudet* Rb. 14350, voor *du sout* (praes.), iets meer dan een vergissing, dan zou deze vorm begrijpelijk zijn als het produkt der doorheenhaspeling van een als praesens beschouwd *du soud(e)s* en van *du sout*.

§ **224**. Naar 't voorbeeld van het werkelijke praesens nam de 1ste pers. sing. indicativi dezer praeterito-praesentia somtijds een *-e*, de 3de een *-t* aan, en dat wel zonder of met overneming van de wortelvocaal des meervouds. Vgl.: *ic anne* Vm. 1, 368, 43, Limb. 8, 1403, *ic gonne* Gd. 81, 9, *ghonnic* (voor *ghonne ic*) Segh. 137 v., *ic wanconne*, *ic wancons*, *wangons* (voor *wanconne*, *wangonne* + *s*) La. 2, 36439, Segh. 9500, 1610 v., Flandr. 1, 567, *ic derre* Sp. 2^5, 8, 34, Mel. 1795, 2634, Ljm. 15 r., Brugman Bijl. 267, Sacr. v. N. 300, Parhl. 97 r., Ep. 18 r., *ic sele* La. 2, 39138, *ic wete* La. 2, 10294, Segh. 9922, 10583, *ic moete* Gd. 59, 2; *hij veront* Ferg. 760 (r.), *hi verjont* (in Flandr. 1, 255, te lezen voor *verient* : *wont*), *hi gont*, *gun(ne)t* Mlp. 2, 632, 780, 2324; 4, 627, 637; O. K. v. Dordr. 2, 142, *hi*, *men*, *soe gand* Mspr. 17, Mart. 2, 201 v., Mat. 42 en 58, *hi dort* Hl. 27, 163, *hi dorft* Dram. P. bl. 321, 134, *hi bedurft* Am. 2, 4284, *hi dervet* Ruusbr. 3, 21, *hi dorfs* (uit *dorft* + *s*) Hl. 33, 124 v., *hi salt* Ro. 11540, *hi macht*, *machtijt* Lans. v. Den. 713, Vm. 1, 318, 33, Siele e. lich. 232, Ro. 9256, Hl. 44, 6 v., *hi*, *si doghet*, *doocht* Sto. 9, 801, Ro. 5165, BvS. 574, Bm. 2, 62, 52, Tro. 335, Hl. 2, 35, Cl. 34, Ovlg. 318, 110; 233, 9; Be. 391, Nb. 9, 198 v., Praet 2339.

§ **225**. Een enkele maal vinden we een vorm *hi moete*, *hi darre*, *derre* op plaatsen, waar men òf in 't geheel niet òf slechts noode aan een aanvoegende wijs zou kunnen denken, nam. in Lsp. 3, 20, 36, La. 2, 31399, Br. 1066 (r.), Nd. 605, en La. 2, 38042, Hl. 82, 137 v., pr. 266 en 364, Shs. 30 v., Pau. 65 r., Ep. 51 v. Waarschijnlijk heeft men hier te doen met de gevolgen eener beweging, in tegenovergestelde richting aan die, welke het gebruik van *sal*, *mach* en *moet* als conjunctieven in 't leven had geroepen (vgl. ben. § 227).

In Nb. 3, 3805, is denkelijk met de varianten *doech* : *hoech* in pl. van *doghe* : *hoghe* te lezen.

Opmerk. *Ic macht*, Hexe 18 (: *dach*), moet als een verschrijving gelden; in „ic en *machter* niet gheraken ane”, Car. e. El. 739 v., kan de *t* de verscherpte *d* van *der* zijn.

§ **226**. In een paar vormen vertoont zich de wortelklinker van het enkelv. des indicatiefs in den pluralis of omgekeerd die van het mv. in den singul.; t. w. in: *wi derven*, behoeven, *gi derft*, behoeft, Be. 326, Lsp. 1, 27, 80 v., Sacr. v. N. 331, Mlp. 1, 884, Mspr. 24, *wi derren* Grb. 2, 1080, en *hi dorf*, *durf*, behoeft, Dd. 2, 1117 v., Sprw. 233, en *gi*

salt Ro. 1970, 4588. Vgl. ook boven in § 221 *f* en 224, *ic*, *hi sel*, *ic sele*, *ic gonne*, *ic wanconne*, *hi gont*, *gun(ne)t*, enz., en den infin. *derven* Segh. 809 v., *darren* Segh. 11439.

§ **227**. In den conjunct. luidden de uitgangen, evenals in het gewone praeter. conjunct.; z. b.v. *ic*, *hi moete*, *du moet(e)s* (Os. *môti*, *môtis*), *wi*, *si moeten* (Os. *môtin*), *gi moetet*, gewoonl. *moet* (Os. **môtit*). Omtrent de apo- en syncope geldt hier hetzelfde, als in § 183 is aangemerkt. Voor *hi cone* Sp. 1^8, 43, 16, vgl. men § 222 *c*.

Opmerkelijk is het verder: 1⁰ dat, gelijk de pluralis des indicatiefs somwijlen den vorm, met een door „umlaut" gewijzigden klinker, uit den conjunct. had overgenomen (vgl. § 221 *c* en 222 *a* en *b*), zoo ook in laatstgenoemden modus niet zelden de vorm met de ongewijzigde wortelvoc. der aantoon. wijs was doorgedrongen; en 2⁰ dat, bij de gelijkheid, welke zich op die beide wegen tusschen het mv. der twee wijzen ontwikkelde, ook een singul. *sal*, *mach* en *moet* als conjunct. was in gebruik gekomen. We vinden in verband hiermede:

ic, *hi (g)onne*, *jonne*, zelden *gunne* (z. o. a. Rein. 2, 6951), *dorre* en *durre* (éénmaal ook *duerre* Sp. 4^1, 21, 5, vgl. § 51), *dorve* en *durve*, *conne*, *cone*, z. bov., en in plurali *gonnen*, *gon(ne)t*, *dorren*, *durren*, *dor(re)t*, *dur(re)t*, enz., wier *ù* (en *ue*) de oorspronkelijke door „umlaut" gewijzigde wortelvoc. des conjunctiefs *kan*, maar niet *moet* zijn (vgl. § 36 en 51); en voorts *ic*, *hi sal* Dd. 2, 2309, 3697; 3, 1366; Lorr. 2, 2730, Sto. 1, 437, The. 12, 575, Grb. 2, 1710 en 804, Bj. 7, 7592, Mat. 272, 100, enz. (z. n. *Vondel-gr.* § 188 en Add.), nevens *hi sulle* Sto. 1, 371, *sele*, *sole* LvJ. 35, 48, 149, *sullen*, *sult*, *solen*, *sulen*, *sulet*, *selen*, *selet*, pass. (vgl. § 220 *c*); *hi*, *ic mach* Sp. 1^8, 65, 31 (r.), La. 2, 2137, 13087, Ro. 13134, D. W. 4, 517, Cl. 90, Rein. 1, 2862; 2, 494; Vm. 2, 423, Buskenbl. 135, 145, Bj. 6, 5406, 11959, Hl. 98, 147, Segh. 853, 2143, Ovlg. 12, 269; 21, 489; Gd. 48, 8; 60, 6 (z. nog *Vondel-gr.* § 188 en Add.), naast *ic*, *hi moge*, *wi*, *si mogen*, *gi moget*, *moogt*, waar de *o* gewis nu en dan ook als *ö* gold (vgl. § 47), gelijk we uit de aanwezigheid van een indic. *muegen*, *muecht*, en een inf. *muegen* moeten opmaken (z. § 222 *b*); *hi*, *ic moet* Ferg. 5442, 4400, 3838, 3880, Sto. 10, 825, Cass. 1594, W. 229, Lsp. 2, 41, 60, Borchgr. v. V. 80, 140, Vm. 2, 221, 395, 399, 434, Parth. 3372, Chr. 991, IV Mart. 519, Claus. d. B. 24, Luc. 85, Bra. 1238, Ovl. G. 2, 63, 279, Bj. 1, 56; 2, 1661; 5, 896, 899; Ybl. 46, Sp. 2^3, 45, 16; 2^5, 53, 85; Limb. 10, 1110, Am. 1, 1598, Glor. v. Br. 2, Lans v. D. 351, 357, Esmor. 115, Parth. 3372, Bm. 1, 111, 9; 10, 69; Heelu 14, Segh. 218, 339, 965, enz., naast *ic*, *hi moete* passim. In *ic*, *hi doghe*, *wi*, *si doghen*, *gi doghet*, *doecht*, is de *o* evenals in *moghe*, enz. te beoordeelen; want ook hier ware een infinit. *dueghen* en een partic. *due-*

ghende (z. § 222 *b*), zonder een daarnaast gebezigden conjunct. *döghe*, enz., onmogelijk.

Als 2de p. plur. van *weten* gold hier, gelijk in den indicat., *gi weet* pass., alsmede *gi wet* (: *met*, *onghelet*, enz.), Lsp. 2, 2, 5; 15, 137; Lorr. 1, 104, Edew. 1906, Taalb. 2, 161, vs. 42; 162, vs. 52; Bj. 6, 3025, 9675, Ovl. G. 1, 8, 638, enz., en *wit* Ri. 1262, Bl. v. Mar. 965, Bj. 6, 1169, uit een oorspr. Ogerm. **witît* (vgl. § 4 *a* en 26 *a*).

Is *anne* als conjunct. in Grb. 2, 1252, niet te wantrouwen en in *onne* te veranderen, dan herinnert de vorm aan een boven in § 226 besproken *wi derven* en *gi salt*.

§ **228**. Een imperatief ontmoeten we slechts van *onnen* en *weten*, nam.:

an (door FRANCK *Mnl. Gr.* § 164 vermeld, maar door mij niet opgeteekend) en *wet* Sp. 1^7, 69, 60, als singularia, het eerste met de voc. van 't enkelv., het andere met den klinker van 't mv. des indicatiefs, en beide zonder suffix naar 't voorbeeld van een gebied. w. der st. verba *drach*, *et*, *verghet*, *les*, enz. (vgl. § 187);

jonne, geapocopeerd *jon*, Ovlg. 3, 45; 145, 31 (vgl. Mhd. *gunne*, *wizze*), als enkelv., met den klinker van 't praes. indicat. mv. en een uitgang *-e* naar 't voorbeeld van een imperat. der st. werkw. *bidde*, *sitte*, *comme*, *werpe*, enz. (vgl. § 187);

geonnet Limb. 1, 130, *jont* Ovlg. 80, 15; 457, 43, *weet* en *wet*, passim (vooral in de zeer gebruikelijke formule *dat weet*, *dat wet wale*, *voerwaer*), en *wit* Sto. 7, 841; 10, 614, in den plur., en alzoo overeenkomstig met *draeght*, *coemt*, *gaet*, enz. (imperat.), naast *gi draeght*, *gi coemt*, *gi gaet*, enz.

§ **229**. De normale vormen van den infinit. en het tegenw. deelw. der praeterito-praesentia vertoonden, evenals in 't Ogerm., den klinker of de klinkers van het praes. indicat. plur. Als bijzondere formaties herinner ik: aan *darren* en *derven* (z. § 226), naast het norm. *dorven*, *durven;* aan *cunnen* (z. § 222 *a*), en *conen* Lsp. 3, 3, 1003 v., La. 2, 32656, Sp. 1^4, 56, 32, en *cuenen* Dram. P. bl. 314, 26 (z. § 222 *c*), naast het norm. *connen;* en aan *(ver)muegen*, *duegen*, *duegende* (z. § 222 *b*), n. het gewone *mogen*, *dogen*, *dogende*.

§ **230**. Als praeterita onzer werkwoorden waren in gebruik: *onste*, *gonste* (en *goste*, z. § 129 *k*), *jonste*, *conste* (en *coste*, z. § 129 *k*), *dorste* en *durste* (met *ù* onder invloed van *durren* of met de wijziging, in § 37 besproken), passim, *(be)dorfte*, *doorfte* (vgl. § 8 *a*), *bedurfte* (met *ù*, te beoordeelen als in *durste*) Mart. 1, 763 v., Rkr. 9915, Lsp. 1, 35, 41, Segh. 10198, Dd. 2, 2780, Al. 3, 188, Ovlg. 333, 664; 514, 608; Hl. 104, 180 v., Ovl. G. 1, 47, 378, enz., *soude* (uit *solde*, vgl. § 64 *c*), *mochte*, *moeste*, *wiste*, *dochte*, was geschikt, deugde, passim (Os. *onsta*, *consta*, *dorsta*, *thorfta*, *scolda*, *mohta*, *môsta*, Ondfr. *wista*, Ohd. *tohta*); daar-

nevens ook *onde*, *gonde*, *jonde*, *conde*, evenzeer pass. (overeenstemmende met het Ohd. *onda*, *konda*);

en voorts naast *dorste*, *durste*, de vormen *duerste*, *deurste* Sp. 1[7], 89, 27; 4[1], 52, 46; 4[2], 18, 4 (vgl. § 51), *dorde* Lg. 159 v. (naar analogie der praeterita van zw. verba), *dorstede* Ap. 100 r. (vgl. bov. § 202, opm. 2), *hi derst* Liedw. 18 v., 21 r., 23 v. (naar het praes. *ic der*, *derren*, z. § 220 en 226),

naast *(be)dorfte*, *(be)durfte*, zeer vaak met *s*, uit *f* (vgl. § 98 D), *(be)dorste*, *(be)durste*, behoefde, La. 2, 14677, 32756, 45236, 39450; 4, 9062; Bl. 830, Rein. 1, 887, Rb. 63, 21767, Sp. 2[6], 44, 35, Car. e. El. 689, Bj. 3, 4626, Mlp. 1, 2078; 3, 484; W. 2438, Ro. 1017, Mor. 1926, 2691, Ve. 2, 36, Mel. 2434, Es. 60, 12, Fr. 2571, Am. 2, 3613, 3649, Grb. 2, 786 v., Hl. 104, 180, GR. 224 v., Ot. 158 v., enz., en zeer zelden met *-de*, in pl. v. het oorspr. suff. *-te*, *dorfde* Tro. 5246 v., en *dervede*, gecit. in 't *Mnl. Wb.* i. v. *dorven* (naar het praes. *ic derf*, *wi derven*, z. § 220 en 226);

naast *mochte*, ook *machte*, z. § 15 *b* (Os. Ohd. *mahta* nevens *mohta*), en *mucht*, z. § 37;

naast *wiste*, ook *woste*, *woeste* Rein. 2, 3324, Gd. 121, 1, D. W. 7, 34 (een oorkonde uit Venray), twee tot het Holl. en oostel. Mnl. beperkte vormen van Duitsche herkomst (vgl. het Middelduitsche *woste*, en *woste* : *trôste*);

naast *moeste*, zeer vaak een vorm met *ò*, uit *ô* (vgl. § 5), *moste* Sto., Mlp., Rein. 2, Hl. en Cl. (dus in Holl. mss.) p., Rokr. 56, Dkrb. 43, 176, Ve. 3, 45, 49; 48, 22; 2, 45; 5, 10; 6, 10; 6, 26; Lsp. 1, 4, 46; 7, 4; 13, 22; 23, 94 en 109; 24, 37; Tro. 7166, 8741, 8777, 9150, 9171, Sp. 3[3], 8, 25 v., Rog. 674, Oef. 164 v., BE. 186 v., Dctr. 66 v., 77 r., Cr. p., enz., en *must*, z. § 37. De suffixen waren hier dezelfde als bij 't gewone zw. imprf.; z. bov. § 216. Wat aldaar omtrent de syn- en apocope in vormen, op *-chte*, *-fte*, is opgemerkt, geldt ook volkomen voor deze praeterita; vgl. passim *du souds*, *mochts*, enz., *gi sout*, *mocht*, *moest*, *dorst*, enz., *soudsoe*, *mochtse*, *hi const*, *ic mocht* (voor *conste* + *et*, *mochte* + *et*), enz., en in de 15de eeuw *ic*, *hi soud*, *const*, *dorst*, enz. (voor *soude*, *conste*, *dorst*, enz.).

Naar § 208 van dit werk verwijs ik voor *du soudest*, *soust* Sp. 1[8], 47, 32, Nb. 2, 432; naar § 54 der *Vondel-gr.* voor *du soudeste*, *soutste*, enz., en *soudi*, *consti*, *moesti*, enz., p., in pl. v. *soudet gi*, enz.; naar diezelfde § voor *gi mochte*, *gi conste*, *soude ghi*, *conste ghi*, enz., pass. in Dbvt., Vb., GR., St., Bpl., Nt., Ap., Pau.; naar § 212 dezer Mnl. grammatica voor *gi dorsten*, *gi mochten* D. W. 7, 33 (in een Limb. oork.); naar § 213 voor *mochtwi*, *soudsi*, enz., p., i. pl. van *mochten wi*, *souden si*, enz.

§ **231**. Als participia perfecta dezer werkwoorden ontmoeten we: *ghe(j)onnen*, *ghegonnen* Sp. 4[2], 7, 64, R. v. Mont. 165, La. 3, 21053, Al. 6, 858, Bj. II, bl. 34, var. v. 79, O. K. v. Dordr. 1, 291; 2, 132; Bj. 6, 1607, 6318, Mor. 1622, Mat. 25 en 55, en *ghegonnet*, *ghegont*, *geont*, *ghegunt* Mlp. 2, 1337, 3979, La. 2, 40317, Lrb. 129, pr. 5, O. K. v. Dordr. 2, 129, 136, 158, 180, en *gegonst* Urb. 1, 319 en 320; *gheconnen* La. 4, 9605, Bm. 1, 30, 129, Am. 2, 2350, Cass. 164, Sp. 1[5], 68, 8, Ro. 13219, Dcr. 47 r., en *gheconst* Sp. 4[8], 45, 58; *ghedorren*, *ghedurren* Parth. 5126, Bl. 3622, Ve. 5, 28, 36 v. (z. Sp. dl. 3, bl. 456), Ro. 1606 v., 11722 en v., La. 3, 2964, en *ghedorst* Al. 8, 662, Ve. 5, 28; 6, 2, *gheduerst* Sp. 3[6], 51, 76 (vgl. § 51); *ghemoghen* Heelu 289, 1001, Rein. 1, 1730; 2, 1750; Lsp. 2, 61, 43, Ovl. G. 1, 33, 2768, Mor. 97, Bj. 5, 2143, Ro. 1606, La. 2, 24828; 3, 2241, 22554; 4, 12841; W. 9744, Sto. 6, 629, en *ghemocht*, *iemocht* Parth. 6897, Sp. 2[2], 3, 21, Beest. 60, Bj. I, bl. 732, Grb. 1, 2796; *geweten* passim; *ghedogen* Heelu 133, Mor. 2254, La. 2, 44800; vormen, die, met uitzondering van *geweten* (Ohd. *wizzan*), in het oude Westgerm. nog niet worden aangetroffen en blijkbaar nieuwe formaties zijn, welke deels naar de sterke flexie, deels onder invloed van het praeteritum naar de zwakke vervoeging waren ontwikkeld. *Gemoeten*, dat mij alleen in verbinding met een infinit. bekend is, bewijst niet voor 't bestaan van een zoodanig partic., dewijl het in die betrekking evengoed een onbep. wijs kan zijn. Van *dorven* heb ik nergens een deelw. gevonden. Voor *weten* (in pl. van *geweten*) Mlp. 1, 1645, vgl. men § 193 *b* en 219 *b*.

§ **232**. Bijzondere opmerking vereischen nog:

a. *ic dar*, waag, *wi dorren*, enz., en *ic darf*, behoef, mag, *wi dorven*, verba, die, in hun praeterit. *dorste* samenvallende en overigens in vorm toch reeds weinig van elkaar verschillende, onderling werden verward; vanwaar *dar*, *dorren*, enz. meermalen in de opvatting „behoeven", b.v. W. 2298, 2301, 4504, 7400, La. 2, 8673; 3, 4123; 4, 5835; The. 1027, 1539, Rog. 1832, Rb. 771, Grb. 2, 1032, Parth. 1864, Ro. 6699, 6703, Rein. 2, 5777, Mlp. 1, 3170, Ksl. 100 r., enz., en ook een paar keeren *dorven*, *darf*, *derf*, enz. als „wagen", b.v. Rein. 2, 4529, Ovl. G. 3, 111, 455, Vvt. 19 r., Sw. 83 v.;

b. *(g)an*, *ghean*, *jan* Br. 256, Mlp. 1, 1931, Ve. 2, 23, Gd. 39, 6, Bj. 7, 8793, en *bedarf* Lsp. 2, 11, 123, vormen, die men, door hun overeenkomst met een gewone praeteritum verleid, af en toe ook in de functie van een imperfect. bezigde [1]).

---

[1]) In Am. 2, 3782, kan *bedaerf* als een praeterit., doch evengoed als een praes. worden opgevat.

HET VERBUM *WILLEN*.

§ **233** *a.* De 1ste pers. praes. ind. *ic wille* en de plur. van dien tijd *wi*, *si willen*, *gi willet*, *wilt*, stemden in 't Mnl. overeen met het Os. *williu* en *williad* (althans wat den wortelvorm betreft). De gebruikelijke 2de p. enk. *du willes*, *wils*, waarvoor men naar het Os. *wili*, het Ohd. *wili*, *wilis*, een Dietsch *du wele*, *weles*, zou verwachten, had zich onder invloed van *ic wille*, *wi*, *si willen*, enz. ontwikkeld, evenals *du leg(ghe)s*, *seg(ghe)s*, enz., voor *du leghes*, *seghes*, enz., naar 't voorbeeld van *ic legghe*, *segghe*, enz., *wi*, *si legghen*, *segghen*, enz. (z. § 194); het daarnevens aangetroffen en voor 't minst even gewone *du wilt* (vgl. ook Ags. *đu wilt*, Mhd. *du wilt*) vertoont een suffix, dat uit de vervoeging der praeterito-praesentia was overgenomen. Voor den 3den p. s. vinden we, in overeenstemming met het Os. en Ohd. *wili*, nog een paar maal *hi wele*, nam. in Bl. 655, La. 3, 15211, Plag. 1869 en 1033 (in het laatste vers zoo te lezen voor *wille* : *vele*); gewoonlijk bezigde de Dietscher in plaats daarvan echter een met *du willes* in genesis overeenkomend *hi willet*, *wilt* (ook bij MAERL. b.v. Sp. 3^6, 22, 54), of een waarschijnlijk aan den conjunctief ontleenden vorm *hi wille* (vgl. Ags. *wille*), *hi wil* (met apocope in de jongere taal; vgl. o. bov. § 221 *c* en 222 *a* en *b*).

b. In plaats van *du wilt* leest men niet zelden *du wout* Sp. 3^2, 46, 79; 3^3, 12, 94; 42, 44; 3^5, 29, 89; 1^6, 23, 32; 2^2, 46, 47; 2^7, 13, 41; Tro. 471, Mart. 1, 560, 768, Vm. 2, 172, 49, IV Mart. 463, Al. 6, 1009; 8, 920, 959, 977, 995, 1049; 9, 567; 10, 565; Mor. 1635, enz., een vorm, die zich aan *du sout* (vgl. § 223 *a*) kan hebben aangesloten, evenals *du wilt* (voor *wele(s)*) aan *du salt*.

c. Naast *ic wille*, *du wils*, *wilt*, *hi*, *gi wilt*, *hi wille* was ook, met wijziging der *i* tot *e* (z. § 26, opm. 1), *ic welle*, *welt* (*welle* + *t*), *du wels*, *welt*, *hi*, *gi welt* en *hi welle* in gebruik; zie b.v. Sp. 2^7, 33, 169, Nb. 9, 627, Al. 1, 854, 859, Chr. 395, 1477, Cass. 177, Bj. I, bl. 767, 768, Lsp. 3, 3, 310, Ro. 4442, 4447, 8135, 12606, 12660, La. 3, 3730, Vdl. 2032, Tor. 1542, 2875, 3409, Rein. 2, 262, Mor. 334, Limb. 8, 1448, LvJ. pass.

d. Omtrent *du wilte* fgs. 4 r. v., 6 v., 11 r., 19 r., 30 v., 31 v., 39 r., 52 v., Poh. 13 v., 18 r. v., 19 r., geldt dezelfde verklaring als voor *du salte* (z. *Vondel-gr.* I, bl. 45). Voor *du wilste* Hl. 8, 125, en pass. in de jongere taal, verwijs ik naar § 209 van dit werk; voor *du wilts*, *wiltstu*, *du wiltste*, *willetstu* Luc. 1848, Fr. 5925, Sp. 1^8, 37, 77, enz., naar *Tschr.* 2, 49; voor den 2den pers. *wildi*, passim, en *wildighi* La. 3, 19785, Bw.

17 r., naar § 211 dezer grammat.; voor *wilgi*, *willegi* Sto. 8, 601; 9, 1182; 10, 538, 878, 873; Bi. 53, Nt. 145 r., 160 r., Pau. 67 r., 69 v., Ot. 8 v., 10 r., 15 r., 19 v., 21 r., 24 r., 30 r., 50 v., 102 v., en *wilwi*, *wilsi*, passim, naar § 213 *c* en *d*.

Opmerk. Voor *willen*, in de beteek. van „zullen", Rein. 1, 1188; 2, 1212; Car. e. El. 698, Lsp. 2, 36, 581, Sto. 5, 13, vgl. men de *Vondel-gr.* § 37.

§ **234**. De conjunct. *ic*, *hi wille*, *du wil(le)s*, *wi*, *si willen*, *gi wil(le)t* stemde overeen met het Os. *willie*, *willies* en *willean*. Opmerkelijk zijn de vormen *du wilt* en *du wilte* Sp. 4^2, 49, 26, Lsp. 2, 24, 5 (vgl. bov. § 233 *d*), die uit de aantoonende wijs in de aanvoegende gedrongen waren.

§ **235**. Als imperat. gold in den sing. een naar de zw. flexie gevormd *wille* (Mhd. *welle*), met apocope *wil*, Al. 9, 752, Mlp. 1, 1876, 2314, Ovlg. 1, 4; 8, 176; 11, 233; 13, 283; 531, 386; in den plur. *wilt* (Os. *willeat*) Mlp. 1, 2314 v., Gd. 31, 7; 32, 8; Ovlg. 22, 13; 27, 33; 34, 125; 35, 161; 52, 71, enz.

§ **236**. Het part. praes. *willende* (Os. *williandi*) en de inf. *willen* (Os. *willian*) vereischen geen bijzondere bespreking.

§ **237**. Als praeter. bezigde men *wilde*, een formatie, die tegenover het standvastige westel. Ogerm. *welda* (Os. *welda*, Ohd. *welta*, Mhd. *welde*) onder invloed van *willen* moet ontwikkeld zijn; daarnevens ook *woude*, uit *wolde* (Os. *wolda*, Ohd. *wolta*, Mhd. *wolde*, *wolte*, vgl. § 64 *c*). Omtrent de uitgangen, hun apo- en syncope, omtrent *wildi*, *woudi* (uit *wildedi*, *woudedi*), en *gi wilde*, *woude*, vgl. men § 216, 217 en 230; *woude di* fgs. 76 v., vertoont nog den niet gesyncopeerden vorm, evenals *seide di*, enz. (z. § 217).

§ **238**. Het verled. deelw., naar de zw. flexie gevormd, luidde *gewilt* Sto. 5, 1243, Mor. 273, Rein. 2, 6526, Ro. 8909 v., Vdl. 4426, Bm. 10, 88, 132, Ovl. G. 3, 106, 101, Limb. 12, 229, of, naar 't voorbeeld van *woude*, *ghewoudt* Vm. 2, 442, Heelu 3133, Limb. 1, 1292; in 't rijm vindt men in Limb. 1, 2059, *ghewouden*.

DE VERBA *DOEN*, *GAEN* EN *STAEN*.

§ **239**. Met uitzondering van den 1sten p. s. pr. ind., stemden alle praesensvormen van het eerste dezer werkwoorden in 't Mnl. overeen met de Ogerm. flexie; getuigen in den sing. v. het praes. indicativi *du does*, *hi doet* (Ohd. *tuos*, *tuot*), in den plur. *wi doen*, *gi doet*, *si doen* (Ohd. *tuon*, *tuot*, *tuont;* vgl. voor die *nt* = een Mnl. *n* § 183); in den sing.

des conjunctiefs *ic doe*, *du does*, *hi doe* (Ohd. *tuo*, *tuos*, *tuo*), in den pl. *wi doen*, *gi doet*, *si doen* (Ohd. *tuom*, *tuot*, *tuon*); in den imper. *doe*, *doet* (Ondfr. *duo*, *duot*); in den inf. *doen* (Ondfr. *duon*), in 't part. *doende* (Ondfr. *duonda*); maar naast het Ohd. (*ih*) *tuom*, *tuon*, Os. (*ic*) *dôn*, in de aantoon. wijs *ic doe*, met afkapping van 't suffix, dat in de gewone flexie der verba steeds ontbrak, en nog alleen sporadisch *ic doen*, *doen ic* Flandr. 1, 95, Nd. 789, 1788, 2293, Ve. 6, 32, Lsp. 1, 39, 4, Tro. 5004, Ovl. G. 3, 123, 270, Smz. 99 r., Gm. 3 r., Grb. 1, 404 v., 406 v.; 2, 330 v., 474 v., 3442.

Voor den naast *doen* aangetroffen infin. *doien* Al. 7, 162, Sp. 2⁴, 62, 11, voor *ic doeye* Play. 288, *het doeit* Bl. 2545, den imperat. *doch* Vm. 2, 445, Lsp. 2, 36, 504, 1709, 1732, 1976, Ve. 1, 21; 1, 34; La. 3, 19763, Hl. 43, 65, LvJ. p., D. B. p. (z. DE JAGER *Versch.* bl. 198, *N. Versch.* bl. 469), en voor *doeghet*, doet het, zij naar *Tschr.* 3, 98 en 99, verwezen. Naast *doch*, vertoont *doech* als imperat., Vm. 2, 441, 442, 450, nog de onverkorte voc. Voor *hi duet*, *si duen*, en den infin. *duen* zie men bov. § 48.

§ **240**. Als imperf. kennen we uit het Ohd. de vormen: in den sing. indicativi 1. *teta*, 2. *tâti*, 3. *teta*, in den plur. 1. *tâtumês*, 2. *tâtut*, 3. *tâtun;* in den s. des conjunctiefs 1. *tâti*, 2. *tâtist*, 3. *tâti*, in den pl. 1. *tâtin*, 2. *tâtit*, 3. *tâtin;* waarmede in het Mnl. mutatis mutandis overeenstemden: in de aantoon. w. *ic dede*, *du dades*, *daets* (voor 't suffix *-es*, tegenover het Ogerm. *-i*, vgl. men § 190), *hi dede*, *wi*, *si daden*, *gi dadet* of *daet*, en in den aanvoegenden modus *ic dade*, *du dades*, *daets*, *hi dade*, *wi*, *si daden*, *gi dadet* of *daet*. Wederzijdsche invloed der vormen met *e* en *a* (uit *â*) had evenwel naast bovenstaand normaal paradigma ook als wisselvormen doen ontstaan: in den 1sten en 3den p. s. des indicatiefs een weinig gebruikelijk *ic*, *hi dade* Nb. 3, 1198, Sp. 3⁶, 23, 130; 44, 75; R. v. Mont. 342, Sp. 2⁴, 56, 22, Hl. 11, 75 v.; 25, 118; 97, 21; in den 2den p. s. een uiterst zeldzaam *du deets* La. 2, 39291; in den plur. van die wijze *wi*, *si deden*, *gi dedet* of *deet*, passim voorkomende en niet minder gebruikelijk dan het oorspronk. *wi*, *si daden*, *gi dadet*, *daet;* in den 1sten en 3den p. enk. des conjunctiefs *ic*, *hi dede* Sp. 1³, 10, 18; 1⁴, 5, 10; 1⁷, 5, 6; Lsp. 3, 16, 67, La. 2, 9014, 11516, Sto. 6, 1241, Dd. 1, 72 v., Mlp. 1, 1449; 2, 3294, Segh. 7972, Hl. 4, 230; 26, 69 en 75; 31, 42; 34, 79; 50, 53; 57, 132; O. K. v. Dordr., Lrb. en Mat. p., enz., minder gewoon dan *ic*, *hi dade*, maar toch lang niet zeldzaam; in den 2den p. s. van dien modus een éénmaal door mij aangetroffen *du dedes* Mlp. 2, 1926; en in den plur. *wi*, *si deden* Bj. 6, 9374, D. W. 9, 152, Mlp. 1, 1307, Segh. 5565, Hl. 2, 164; 5, 38; 22, 55, enz., dat we niet vaak en alleen in de jongere taal ontmoeten; (vgl. ook Os.

naast een normaal *deda* als 1sten en 3[den], *dâdi* als 2[den] p. enk. der aantoon. w., *dâdun* als mv. van dien modus, en *dâdi* als 1sten en 3[den] p. s. des conjunctiefs, ook een onoorspronkelijk *dedun* als plur. indicativi en *dedin* als mv. der aanvoeg. wijs).

Als partic. gold *gedaen* (Ondfr. *gidân*) [1]). Voor *gheontdaen* Lic. 279 v. vgl. men § 219 *f*.

§ **241**. *Staen* en *gaen* waren in 't Ogerm. in hun praesensvormen van dezelfde uitgangen voorzien als *doen*. Evenzoo in 't Mnl., waar men in den indic. bezigde *du staes*, *gaes*, *hi staet*, *gaet*, *wi*, *si staen*, *gaen*, *gi staet*, *gaet;* in den conj. *ic*, *hi stae*, *gae*, *du staes*,. *gaes*, *wi*, *si staen*, *gaen*, *gi staet*, *gaet;* in den imperat. *sta*, *ga*, *staet*, *gaet;* in den inf. en 't part. *staen*, *gaen*, *staende*, *gaende;* doch in de aantoon. w. *ic stae*, *gae*, en nog maar uiterst zelden, in overeenstemming met het Ohd. *gâm*, *stân*, *ic gaen* Nd. 1462.

Een in het Os. en Ohd. gebruikelijken 2[den] en 3[den] p. s. praes. indic., met *ê* of *ei*, in plaats van *â* (vgl. Os. *stês*, *stêd* en *steid* naast *stâd;* Ohd. *gês(t)*, *geist*, *gêt*, *geit*, *stêt*, *steit*, naast *gâs(t)*, *gât*, *stâst*, *stât*), wordt ook in het Mnl. aangetroffen; vgl. *du gees*, *hi geet*, *steet* Sp. 3[7], 52, 32, Tor. 1821, 3584, Bed. d. M. 292, Vdl. 301, 326, 1674, 2874, Heelu 4404, 4420, 4709, Hadew., Ruusbr., Limb., Lorr., Lanc. en Ro. passim, Db. v. Cat. 326, enz., *hi geit*, *steit* Sp. 3[6], 26, 104; 3[8], 61, 27 (r.), Dd. 2, 598, 1886, 1912, 2927, 2044; 3, 154; Hl. pass., Vrouw. Heim. 370, Lsp. 1, 33, 90; 18, 32; 3, 2, 96; Edew. 32, 1128, Vm. 1, 342, 61; 351, 45; 364, 15; 382, 36; 75, 26; 76, 52; 78, 5; Rog. 1343, Ovl. G. 3, 120, 50; 1, 132, 101 en 102; 137, 579; 138, 630; Mel. 1232, 1469 v., Wr. 1, 362, 539, 1351; 3, 1205, 1619, 2072, Plag. 2096.

§ **242**. Als praeter. van *staen* en *gaen* bezigde men het imprf. van de verba *standen* en *gangen*, die ook in de praesensvormen nu en dan voorkomen (§ 173, 175 *g*, 179 *f* en de Add. bij § 187). Het part. perf. was *gestaen* (Mhd. *gestân*) en *gegaen* (Ags. *gegân*), naast het zeldzamer *gestanden*, *gegangen* (z. § 173 en 179 *f*).

Vgl. verder boven § 208 voor *du doest* Sp. 4[8], 41, 43, Ferg. 3308, Esop. 36, 12; § 209 voor *du gaeste*. *du doeste* Teest. 3965, Hl. 75, 336, enz.; § 210 voor *du doet*, *du staet* Ybl. 530, Br. 975, 1052, Vm. 2, 217, Dcr. 4 r., Bm. 1, 337, 398, Oef. 6 v., *gi doetste* Ps. 45 v., en *du doets*, *doetstu*, *du doetste*, *du gaets*, *gaetstu*, *du staets* Tro. 11032, Vdl. 1014, 2328, Cato leer. 271, Vm. 2, 391, 365 v., Rein. 2, 5859, Ovl. G. 1, 83,

---

[1]) Een éénmaal aangetroffen vorm *daen* Sp. 4[2], 25, 90, mag kwalijk als bewijs dienen voor het gebruik van een deelw. van *doen* zonder praefix. Vermoedelijk hebben we op deze plaats in *daen* slechts een lapsus voor *doen* te zien.

748, Vm. 2, 216, Nd. 1530, 1531, Sto. 8, 320, Vm. 2, 390, 336 v., Ovm 45 r., 64 v., Ljm. 28 v., enz. (z. o. nog *Tschr.* 2, 50 en 51); § 211 voor *doedi*, *gadi*, *stadi*, als 2den p. pl. praes. ind., passim; § 213 *a* voor *ghi doese*, *hi ghaesse*, enz. p.; § 213 *b* voor *doemen*, *gamen* Sp. 1[1], 21, 16; 28, 2 en 64, enz., in pl. v. *doetmen*, *gaetmen;* § 213 *c* voor *sta gi*, *doe gi*, *ga gi* Ot. 12 r., 15 v., 35 v., 17 r., 197 r., Ap. 35 r., Dbvt. 169 r., enz., in pl. v. *staet gi*, enz.; § 213 *d* voor *doewi*, *gawi*, *daetsi*, enz., pass.; § 54 der *Vondel-gr.* voor het gebruikelijke *dadi*, *dedi*, i. pl. van *dadedi*, *dededi* = *daded*, *deded* + *i*, uit *ji;* en § 216 voor *ic deets*, *gi daets*, *hi deet*, enz. p., uit *ic dede* + *e(s)*, *gi dadet* + *es*, *hi dede* + *et.*

HET VERBUM *SIJN.*

§ **243** *a.* Van het verbum substantivum waren in het praes. indic. de normale vormen:

in den 1sten p. s. *ic bem* (Ondfr. *bim*), met verzwakking der *m* tot *n*, *ben* (Ondfr. *bin*), en, met *i* (vgl. § 26, opm. 3), somwijlen ook *bim*, *bin;*

in den 2den p. s. *du best* en *bist*, met een eigenaardig suffix *-st* (z. KUHN's *Zeitschr.* 25, 596, en vgl. het Os. en Ondfr. *bist*, tegenover den anders in deze dialecten gebruikelijken uitgang *-(i)s*, *-os*); daarnaast ook nu en dan, met *s* voor *st*, *du bes* en *bis* (Ondfr. *bis*) Vm. 2, 444 en 450, Sp. 2[4], 37, 39; 2[5], 5, 51; 2[7], 7, 119; Fr. 3543, Rb. 3684, Nb. 3, 364, Ri. 484, 595, 835, 969, Teest. 3406, Ve. 1, 24, Mlp. 2, 221, Al. 2, 420; 3, 353, enz.;

in den 3den p. s. *hi is*, uit *ist* (Ondfr. Os. *ist*), met assimilatie der *t* (vgl. reeds Os. *is* naast *ist*, Ags. *is*);

in den plur. *wi*, *si sijn*, *gi sijt*, een flexie, die uit den conjunct. in de aantoon. wijs was gedrongen (vgl. *Taalb.* 5, 99) en aldaar de eertijds in 't oorspronk. Ogerm. aanwezige vormen **sum*, **sud*[1]) en het nog aangetroffene *sind* (vgl. b.v. Got. Ondfr. Ohd. *sint*) geheel en al had verdreven.

b. Die invloed des conjunctiefs had zich dikwijls ook in het enkelv. laten gevoelen; getuige de 2de p. *du sijs*, *sijstu* Sp. 1[8], 63, 19; 1[7], 51, 19; 1[3], 42, 50; 2[5], 2, 23; 29, 19; 50, 129; 2[6], 12, 31; 2[7], 23, 12; 3[5], 55, 71; La. 2, 6137, Claus. d. B. 519, HdH. K. 1996, Fr. 2942, Rb. 23031, 24682, 22839, Am. 1, 3620, Ovl. G. 2, 51; 2, 59, 152; LvJ. 166, Vm. 5, 334, Segh. 5981, 6136, 6139, Ovlg. 510, 502, enz. (zoowel buiten als in 't rijm), en *ic*, *hi si* of *zij* Sp. 1[6], 43, 34; 3[7], 15, 95; 3[8], 16, 60;

---

[1]) Of **izum*, **izud?* Zie KUHN's *Zeitschr.* 25, 592 vlgg., maar vgl. ook KERN in den *Taalb.* t. a. pl.

1^1, 21, 22; 1^6, 21, 30; 3^3, 14, 43; 2^5, 9, 39; 2, 91; 2^2, 58, 105; 2^4, 1, 45; 6, 10; 7, 61; 9, 58; 12, 190; 57, 14; 2^7, 9, 49; Al. 8, 579, Rijmb. 21886, 27015, Bj. I, bl. 602, var. v. 98, Limb. 8, 1291, Ro. 6372, Lorr. 2, 1251, 1367, 1711, 3842, La. 2, 7177, 40332; 3, 11434; Nb. 5, 502, Wr. 1, 243, Salad. 183, Borchgr. v. V. 690, 973, Am. 1, 2289, 2956; 2, 2263, 3835; Mlp. 1, 949, Segh. 4246, 5993, Bm. 1, 103, 10; 7, 442, 37; Lans. v. Den. 353, 411, Ovl. G. 1, 146, 152, Nd. 1455, Hl. 70, 155, Ovlg. 4, 84; 8, 174; 42, 67; 372, 1693, enz. (zoover ik heb opgemerkt, steeds i. r.).

c. Let verder nog op: *du sijst* Ri. 614 (vgl. § 208); *du biste*, *beste* Lsp. 2, 36, 315 en 713, Luc. 2687, Teest. 3968, Wr. 3, 2383, 2385, Tro. 6824, Segh. 2720, Mlp. 4, 812, Hl. 50, 66, enz., en *du sijste* Thak. 78 r., 95 r., Bw. 23 r. (vgl. § 209); *du sijt* Ovl. 2, 54, Vm. 5, 322 (vgl. § 210 *a*); *du sijts*, *sijtstu* Plag. 2462, Maleg. 596, Praet 3860, en op de plaatsen, in *Tschr.* 2, 50, genoemd (vgl. § 210 *b*); het oostel. Mnl. *si sijnt* Plag. 702, Gt. 3 r., met een spelling *ij* ter voorstelling van den klank ĭ in dezen aan 't Middelfrankische *sint* ontleenden vorm; het eveneens dialect. *si sinnen*, Mspr. 39 en 40, pr. 190, waarschijnlijk met assimilatie = een uit het Saksisch ingedrongen vorm *sinden* (vgl. het Os. *sindun*); den jongeren en zeldzamen naar *ic bin* gevormden 2den p. pluralis *ghi bint* Segh. 621 v., met weggevallen *t* (vgl. § 213 *c*), *bengi* Ot. 31 v., en den 2den p. sing. *binstu*, *benstu*, *du binste* Ee. 99 r., Thr. 63 v., Maund 30 r., Ps. 105 v., *du bint* Ps. 12 v., 196 r., Dcr. 80 v. (vgl. *du sijt*). Voor *sidi* als 2den p. mv. en *siwi* vgl. men § 211 en 213 *d*.

d. De normale conjunctief luidde: *ic*, *hi si*, *du sijs*, *wi*, *si sijn*, *gi sijt* (Os. *sî*, *sîs*, *sî*, *sîn*). Andere af en toe daarnaast aangetroffen vormen vertoonen een uit de gewone flexie overgenomen suffix *-e(n)*, waarmede de *î* in den regel tot een tweekl. was samengetrokken (vgl. bov. § 74 en 77, opm. 2), nam.: *ic sie* Ro. 2864, *hi*, *het sie*, *zye* (: *drye*, *vrie*) Br. 41, Dd. 2, 2513, D. W. 1, 243, Ro. 4398, 6010, 6947, 7200, *si sien* Ro. 10227 (vgl. het Mhd. *sîe*, *sîen*, in dien modus, voor en n. *sî*, *sîn*). En zulk een voorbeeld had zelfs indicativi te voorschijn geroepen, als *siestu* Poh. 45 r., 48 v., *ghi siet* Rb. 3053 (: *ghebiet*), Nt. 102 r., *siedi* (voor *sidi*) Ro. 2984, 3737, 4192, 4530, 4584, 5064, 6853, 7518, 9850, 10264, 10271, 11423, *siegi*, met weggevallen *t* vóór *g* (vgl. § 213 *c*), Thr. 121 v., Bi. 386, Ot. 33 v., 69 r., 94 v., 99 r., 107 v., 123 v., 124 r., 128 r., 136 r., 142 r., 162 r., en voorts pass. aldaar, *siewi* (voor *siwi*, d. i. *sijn wi*, vgl. § 213 *d*) Nt. 145 v., en *wi*, *si sijn* Rb. 1155, Nb. 2, 337; 5, 27; Tro. 1310, Hl. 7, 63; 98, 121, dat wegens het rijm op *plien*, *sien*, *ontvlien*, *gescien*, *hien*, *drien*, als *sien* is te lezen. [Zie ook nog als aantoon. w. *siedi*, *siede* La. 2, 6739, 6978, 7132, 7801, 7843, 8020, 8446,

8793, 14888, 15258, 16393, (*si*) *sien* La. 2, 6682, Lrb. 24, 29, 37, 42, 43, 44, als conj. *si sie* La 2, 23529, en als inf. *siene* La. 2, 22597 (z. ben.), niet evenwel zonder daarbij in 't oog te houden, wat boven in § 76, opm., omtrent de spelling der *î* in dit hs. gezegd is].

e. *Sijt* (Ohd. *sît*, eig. een conjunctief) was de plur. der gebied. wijs. Als sing. van dien modus ontmoeten we in La. 3, 2808, *bes* (Mhd. *bis*), en in Sp. 2[6], 12, 66; 66, 46, *sij*, een naar het mv. *sijt* gefabriceerden vorm.

f. De infin. *sijn* (reeds Ohd. *sîn*) was als onoorspronkelijke formatie onder den invloed van *sij*, *sijs*, *sijn* des conjunctiefs ontstaan. Evenzoo *zijnde* (Mhd. *sînde*) en het niet zeldzame part. perf. *gesijn*. Voor *sijn* (in pl. v. *gesijn*) Mnlp. 2, 3535; 4, 497, vgl. men § 193 *b*.

g. Als imperf. en partic. perf. van *sijn* bezigde de Dietscher, in overeenstemming met het Ogerm., het praeterit. en 't deelw. van *wesen*, nam. *was*, *waren*, *ware* en *gewesen* (n. bovengenoemd *gesijn*). Van ditzelfde verbum was daarenboven in 't praes. in gebruik: de inf. en 't partic. *wesen*, *wesende* (op zijn minst even gewoon als *sijn*, *sijnde*); de imperat. *wes*, *wese* (z. § 187); somwijlen ook de indicat. *ic wese*, *wi*, *si wesen*, *gi weest* Cass. 649, Lsp. 4, 1, 10; 1, 9, 34; 13, 73; 2, 24, 119; Sp. 2[5], 23, 374; 2[6], 64, 51; 2[8], 8, 121, Vm. 1, 335, 72, Wr. 1, 453; 3, 1160; Mel. 1153, Mask. 805, Ro. 14326, Maleg. 938, Segh. 11111, 11117, en de conj. *hi*, *si wese*, *si wesen* Rb. 22244, Parth. 3089, 5043, Bl. 1310, 2901, Bra. 1139, Teest. 1570, enz.

Voor *geweest*, naast *gewesen*, verwijs ik naar § 163.

BUIGING DER SUBSTANTIVA.

DE MANNELIJKE EN ONZIJDIGE *O*-STAMMEN.

§ **244**. Naar deze klasse werden verbogen: *arm*, *avont*, *baert*, *berch*, *biscop*, *bock*, *boem*, *bri* (vgl. ben. § 257), *dach*, *danc*, *dief*, *dienst*, *doern*, *droem*, *eet*, *boemgaert* (*boegaert*, *bongaert*), *wijngaert* (*wingaert*), *geest*, *god*, *hals*, *havec*, *helm*, *hengst*, *helt* (*heelt*), *herfst* (*herft*), *hof*, *hont*, *keer*, *kelc* (*keelc*), *knecht*, *kus*, *maech* (verwante), *moet*, *mont*, *muer*, *nap*, *nijt*, *pat*, weg (masc.; z. b.v. Ro. 7416, 10048, Sp. 4[1], 17, 45; 18, 34; La. 2, 7698, Rb. 13368), *oem*, *pawes* (*paeus*), *proefst*, *ram*, *raet*, *rinc*, *roof*, *scalc*, *scat*, *scoe* (schoen, scheede), *sin*, *slaep*, *snee* (vgl. ben. § 257), *spronc*, *staf*, *steen*, *stier*, *stoel*, *storm*, *strijt*, *stroem*, *tins* (rente), *tor* (toren, uit *torn*, vgl. Ondfr. *turn*), *troest*, *tuun*, *veynoot*, *visch*, *vloec*, *vos*, *wech*, *wert* (waard), *welp*, *wint*, *wijch*, strijd, *wijn*, *wulf*, enz.; een paar persoonsnamen, op *-er*, nam. *keiser*, *meester*, *priester* (Ohd. *keisar*, *meistar*, *prêstar;* vgl. daartegenover de andere soortgelijke nomina, op *-er*, *-ere*, *-re*, *-aere*, oorspr. *-âri*, te bespreken in § 258 en vlgg.); dier- en zaaknamen op *-er* (*-re*), als *ever*, *acker*, *donre*, *hamer*, *honger*, *lachter*, *somer*, *vinger*, *winter*, enz. (Ohd. *ebur*, Os. *akkar*, Ohd. *donar*, *hamar*, Os. *hungar*, Ags. *leahtor*, Os. *sumar*, *fingar*, *wintar;* vgl. daartegenover de zaaknamen, op *-er*, *-ere*, *-re*, *-aere*, in § 258 vermeld); nomina op *-en*, *-el*, *-em*, als *degen*, jongeling, *drochten*, heer, *morgen*, *regen*, *segen*, *wagen*, *duvel*, *engel*, *hagel*, *hemel*, *nagel*, *vogel*, *adem*, *vadem*, enz.; op *-ing*, *-ling*, *-doem*, *-dom*, als *jongeling*, *coninc*, *wasdoem*, *rijcdom*, enz.; en meer dergelijke masculina, die, evenals de bovenstaande, in de oudere Westgerm. dialecten oorspronk. tot deze klasse behoorden of daarnaar uit een andere waren verloopen; ook substantieven aan de Romaansche talen ontleend, als *amijs*, *peis*, *prijs*, *baroen*, *officier*, *serjant*, *cardinael*, enz.;

en de neutra: *aer*, korenaar (Ohd. *ahar*, neutr.), *barn*, kind, *been*, *berd*, plank, tafel, *blat*, *broot*, *dal*, *dier*, *diet*, *dinc*, *ei*, *gat*, *goet*, *graf*, *gras*, *gout*, *haer*, *hoen*, *hof*, *hol*, *honig*, *horn*, *hout*, *hovet*, *huus*, *jaer*, *joc*, *caf*, *calf*, *kint*, *cleet*, *corn*, *cruut*, *lam*, *lant*, *leet*, *licht*, *liet*, *lit*, *lijc*, *lof*, *loof*, *loon*, *mele* (vgl. ben. § 257), *ors*, *paert*, *rat*, *recht*, *rint*, *rijs*, *scaep*, *scip*, *seel* (touw), *seer*, *smere*, *smare* (vgl. ben. § 257), *spor*, *stric*, *stroe*, *stroi* (vgl. § 64 en opm. 1 aldaar, alsmede § 101), *swaert*, *sweet*, *swijn*, *vat*, *vel*, *velt*, *vier* (*vuer*), *vleesch*, *volc*, *was*, *werc*, *wicht*, *wort*, *wijf*, enz. enz. enz. enz.; nomina op *-el*, *-en*, *-er*, *-do(e)m*, als *segel* (*seil*), *suvel*, *becken*, *teeken*, *laken*, *wapen*, *outer*, *koper*, *leger*, *silver*, *weder*, *bisscopdo(e)m*, enz.; de deminutieven op *-ijn*, *-lijn*, *-kijn*, als *vogelijn*, *magedijn*, *vogelkijn*, *knapelijn*, enz.; vormen met het praefix *ge-*, als *ghebet*, *ghebrec*, *ghebot*, *gheluut*, *gheree*, *ghesanc*, *ghedreich*, *ghemac*, *ghelach*, enz.; ook vreemde woorden, als *legioen*, *pawelioen*, *serpent*, enz.

Hun normale buiging stemde in 't Mnl. mutatis mutandis nagenoeg volkomen overeen met de Ondfr. *o*-declinatie. Vgl.:

Sing.	1, 4.	*berch* [*berg*]	Plur.	1, 4.	*berge* [*berga*].
	2.	*berg(e)s* [*bergis*]		2.	*berge* [*bergo*].
	3.	*berge* [*berge*]		3.	*bergen* [*bergon*].
		Ondfr.			Ondfr.
Sing.	1, 4.	*jaer* [*jâr*]	Plur.	1, 4.	*jaer(e)* [*jâr*]
	2.	*jaer(e)s* [*jâris*]		2.	*jare* [*jâro*]
	3.	*jaere* [*jâre*]		3.	*jaren* [*jâron*].
		Ondfr.			Ondfr.
Sing.	1, 4.	*dal* [*dal*]	Plur.	1, 4.	*dale* [*dale*]
	2.	*dal(e)s* [*dalis*]		2.	*dale* [*dalo*]
	3.	*dale* [*dale*]		3.	*dalen* [*dalon*].

Over het ontbreken of de aanwezigheid van een suffix in den nom.-acc. plur. der neutra vgl. men ben. § 253.

§ **245** *a.* In den genit. enk. was gewoonlijk de onduidel. voc. des uitgangs uitgevallen; *berges*, *eedes*, *hares*, en dergel. vindt men zelden tegenover *berchs*, *haers*, *knechts*, enz. Regel was die syncope zelfs in vormen, met een toonlooze of zwak beklemtoonde slotlettergreep, als *jongelincs*, *coninx*, *hemels*, *teekens*, *silvers*, enz. En evenzoo in woorden op *s*, *sch*, waar de *s* van 't suffix, na de uitstooting der vocaal, met den slotmedeklinker des substantiefs samensmolt; zie b.v. *des vleesch* Rb. 15639 v., Sp. 3^5, 47, 44; 3^3, 43, 55; 3^8, 42, 32, en 66, 39; Lsp. 2, 3, 87 v., Vm. 2, 426 (maar *vleeschs* Rb. 15639), *(eens) visch* Nb. 2, 803, Br. 1609, *eens*, *des vos* W. 5281, 10944, Nb. 2, 3911 en 3933, Bm. 6, 415, Es. 48, 13, *des ors* Limb. 6, 1119, Sp. 1^4, 40, 16 (maar *vosses* H. Belg. 12, 24), *des pau(e)s* Lsp. 2, 48, 661 en 850 en 1146, Sp. 3^6, 51, 77; 3^8, 56, 5, en

61, 64; 2[1], 22, 27, *sprijs*, *enichs prijs* Fe. 5306, Ovl. G. 3, 116, vs. 266 en 268, *sijns mesprijs* Sp. 3[8], 43, 86, *des visch* Mat. 110, *een stic ijs* Sp. 4[1], 36, 17, *aes ghenoech* Nb. 3, 1587, *des ghepeins* Ovl. G. 1, 6, 491, *gereckets hals* W. 9693, *des bosch* Ve. 2, 39, *des*, *alles verlies* Lsp. 2, 36, 1754, Wr. 2, 1033 en 1057, Cl. 154, *des gasthuus* Vm. 2, 245, Lsp. 2, 36, 1155, *des huus* Rb. 11959, *dijns huss* LvJ. 142, *des godshuus* Sp. 4[3], 28, 60, *des pallays* Sp. 3[7], 13, 33, *haers amijs* Bl. 936, 1686, Bm. 10, 97, *eens fornays* Sp. 2[5], 36, 23, *des peis* Bj. 6, 10642, *des onpaeys* Ovl. G. 1, 2, vs. 34, *des patrijs* Sp. 4[2], 33, 65, *sparadijs* Luc. 932, *des Waloes* Mor. 619, enz.; en vgl. § 207 en 262.

b. De zuivere uitspraak des klinkers in *daghes*, *godes*, *vates*, *stoves* en dergelijke vormen, met een oorspr. korte vocaal, bleef ook na het uitvallen der *e* van 't suffix doorgaans behouden, zooals b.v. in *daechs*, *weechs* (van *wech*), *goods*, *sgheboets*, *smeets*, *speels*, *vaets*, *graefs* (van *graf*), *ghelaechs*, *saeps*, *sceeps*, enz. enz. (vgl. § 3). Als vormen, onder invloed van den klinker des 1[sten] en 4[den] naamvals ontwikkeld, ontmoeten we evenwel: *smets* Sp. 2[6], 26, 33, Rb. 23426 v., *saps* Nb. 3, 1716, *spels* Sto. 9, 533, *ghebods* Rb. 5058, 7488, 9040, *lits* Mat. 97, *pecs* Sp. 2[5], 18, 47, *(on)ghemax* (: *Ajax*) Tro. 9440, Br. 599, *weghs* Bj. 6, 11871, *hofs* Bj. 6, 10384, en in 't bijzonder *Gods*, passim in Sp., Sp. 2, Fr., Nb., Rb., Lorr., W., Lsp., Wr, Te., Am., Rkr., Dd. (teksten, waar de zuivere gesloten voc. zelden of nooit met een enkel teeken wordt voorgesteld) en *biscops* Sp. 3[1], 37, 55; 4[2], 69, 59; 2[5], 8, 68; Rb. 33157, Heelu 2548, 2556, 3807, 4082, Fr. 6676, La. 2, 29567, Edew. 1150, 1200, Bj. 6, 19356, enz.

c. Substantiva, op *st*, *ft*, *ch* en *f*, lieten nu en dan de *s* des uitgangs afvallen. Getuige: *des gheest* Lsp. 2, 6, 116 v.; 2, 36, 982; Luc. 158, Vm. 2, 421, 422 en 423, Fr. 251, 734, Ovl. G. 3, 121, 73 en 99, pr. 364 en 366, *des heerfst* Nb. 3, 1226, *Kerst*, *Antekerst* (in genit.) Mask. 16, Lsp. 1, 21, 146; 4, 4, 81 v.; La. 2, 35988, Al. 4, 481, Ve. 8, 2, *sproefst* Heelu 6793, 7406, *des twest* Gew. s. Tr. 15, *des dienst* Limb. 1, 1441, Bj. 6, 1836, *des anxt*, *des ancs* (vgl. ben. § 276*) Vm. 1, 71, 10, Bj. 2, 543, *bloetshoeft* Be. 262, *sberch* Rb. 27952 v., *des dwerch* Tor. 1693, *dijns*, *uwes wijf*, *zwijf* Nb. 3, 3474, Limb. 1, 1165, Ro. 8265 v., *quaets wijf* Dd. 2, 1885, *levens lijf* La. 2, 32796; z. o. de *Vondel-gr.* § 64 en vgl. ben. § 186, 207, 223, opm. 3, 299, opm. *b*, en 306 *b.* (Ook *dies knecht* Am. 2, 392?).

d. Niet zelden vindt men voorts een genit. *des*, *dies coninc* Rb. 7270, 10377, 13593, 16835, 17729, 17822, 17862, 20364, Rkr. 5108, 7732, Parth. 4674 v., Ve. 3, 23, 12; 3, 30, 1; 3, 36, 44; 3, 42, 37; 4, 2; 5, 26; 6, 9; Bj. 2, 775, Cl. 17, en zonder lidw. *der Wandelen coninc swa-*

gher, *doot* Sp. 3^5, 29, 11, Bj. 1, cap. 22, *coninc gedochte* Ve. 3, 30, 54, *coninc kint* Gd. 11, 7, *coninc croone* Rb. 4236, 14706, 17769, Sp. 1^6, 22, 46; 4^1, 32, 60; Am. 2, 1611, enz.; een paar maal ook *des bisscop* Heelu 6039, Ve. 3, 6, 39; 1, 30; *biscop cledere* Sp. 1^4, 23, 14, *der biscop papen* Sp. 1^4, 23, 15; *(de)s keyser* Sp. 3^8, 85, 61, fragm. v. Sp. 2 (Bullet. de l'Acad. R. d. Belg. 12, n⁰. 4, 5e sér.), 461, *keyser crone* Sp. 1^8, 32, 8; 4^1, 32, 60; 34, 5; Lsp. 2, 45, 112, Bj. 6, cap. 5; 6, 9732, Bj. II bl. 461 en 479; *God sone* Vm. 2, 413, Dml. 3, 189, 97; *die hand God* Fr. 1931, *in God namen* Bvh. 219. Vermoedelijk moeten we in de drie eerste gevallen aan den invloed denken van een onverbogen *coninc*, enz. in de zeer gebruikelijke constructies *coninc Joas ander jaer*, *coninc Sauls kinde* Rb. 13803, 9957, *coninc Asueres rike* Mel. 726, *coninc Oden broeder* Sp. 4^1, 65, 27, *bisscop Finees sone* Rb. 8577, *keyser Arnouds vijfte jaer* Sp. 4^1, 64, 21, *keiser Karels* Bj. 2, 3031, *keyser Leuwen eerste jaer* Sp. 3^8, 50, 39, enz. enz., waar de titel met den eigennaam als één geheel werd beschouwd en alzoo slechts het tweede deel der verbinding een naamvalsuitgang behoefde. Voor *god*, dat als eigennaam werd behandeld, vgl. men § 291, opm. 2.

Mijns oem Bm. 7, 199, 423, *des winter* HdH. K. 814, *des lant* Rkr. 1491, *des volc* Bed. d. M. 827, *dies jaer* Lutg. 3, c. 6, schijnen schrijf- of drukfouten.

e. Een paar maal ontmoeten we een sterk substant., met het zwakke genitiefsuffix, *-en*, nam.: *eens*, *des serpenten* Nb. 3, 1992 v., D. W. 6, 201, *des scepenen* Gew. s. Tr. 7, *sprioren* Vm. 1, 288 en 291, *des bisscop(p)en* Bj. 6, 3001, 3831; 7, 7869, *eens veschen* La. 4, 3837, *des nanen* Segh. 3472 v., 3603 v., *sijns afgoden* Sp. 2^7, 28, 112, *des gheesten* Brugman 271, *sijns wiven* Shs. 70 r., *des knechten* GR. 9 r., *des barbieren* Liedw. 17 en 22.

§ **246** *a.* Voor de gewone datiefvormen *ghetale*, *(on)ghemake*, *dale*, *cave*, *hove*, *hole*, *lote*, *gode*, *weghe*, *ghereke* (van *gherec*, gemak), passim, *spete* Praet 1789, *biscope*, o. a. Heelu 2321, *gescote* Rb. 31733, 31911, enz., *spore* (van *spor*, Ohd. *spor*, in dativo *spore*), o. a. Sp. 1^3, 40, 31; 4^7, 40, 14, *peke* o. a. Sp. 4^2, 77, 3, Dd. 2, 577, en *scepe*, *smede* (van *smit*, *smet*), passim, *queke* (van *quic*, vee), o. a. Dd. 2, 2647 v., *lede* (van *lit*, *let*), p., vgl. men bov. § 2 en 18; voor de abnormale *ghetalle*, *ghemacke*, *pecke*, *quecke*, *ghemacke*, *scippe*, *gescotte*, *lotte*, § 117.

b. De 3de nv. enk. van 't mannel. verloor niet zelden in de oudere zoowel als de jongere taal zijn buigingsuitgang; vooral in vormen, op een toonlooze of zwak beklemtoonde lettergreep, als *engel*, *duvel*, *voghel*, *keyser*, *bever*, *raven*, *coninc*, *aerminc*, *paeldinc*, *jonghelinc*, *havec*, *bisscop*, *pelgrijm*, *monic*, *liebaert*, *bastaerd*, enz. enz. (vgl. reeds Ondfr. *cunig*, in

dativo, Ps. 71, 2); maar ook b.v. in *oom* Rb. 14821, 20763, Mor. 3663, Bj. 2, 3310, Lorr. 2, 4073, La. 3, 17486, Tor. 3447, W. 11138, Rein. 1, 1461, Sp. 3^{6}, 29, 12, *gheest* Rb. 21100 v., Lsp. 2, 6, 7 en 16, *paeus* Sp. 3^{8}, 58, 5; 91, 83; 92, 17; 4^{1}, 34, 26; Nb. 3, 3312, Lsp. 2, 48, 984, Bj. 1, 1197 en 1340, enz., *knecht* Sp. 1^{8}, 49, 22, Tro. 1605, Sp. 2^{1}, 37, 96, Edew. 386, La. 3, 1333, 15151, 15229, Lsp. 2, 36, 108, Rb. 9617, 9753, Lorr. M. 1, 555, *hont* Mart. 1, 359, Mask. 768, La. 2, 36970, Bm. 5, 113, 452; 10, 71 en 73; Vdl. 2892, Ovl. G. 1, 44, 101; 76, 252. *clerc* Sp. 3^{7}, 17, 68; 4^{2}, 21, 77; Bm. 7, 105, Am. 2, 1525, *hert* Es. 53, 32, Br. 280, La. 3, 22724, *moenc*, *monc* Sp. 3^{7}, 41, 2, Br. 794, Bra. 759, *stier* Nb. 2, 1711, *mont* Mart. 1, 362, *abt* Rb. 23523, La. 3, 16490, 16633, Sp. 3^{1}, 33, 20; 3^{6}, 13, 20; 3^{7}, 28, 62; 34, 5 en 59; Lorr. M. 2, 141, R. v. M. 1188, Bj. 2, 4225, Bm. 7, 186, 3, Dml. 3, 192, 189, *maech* Lorr. 2, 4665, *das* La. 36968, *proefst* Heelu 6821, 6850, *wint* Rb. 22901, *tor* La. 2, 14835, *ram* Rb. 31711, *waerd*, *weert* La. 3, 17660, Bl. 1901, Tor. 2356, 2308, Vm. 1, 84, 98, Heelu 5981, *raet* Sp. 3^{6}, 3, 74, *druut* (vriend) Tro. 10457, *baroen* Lorr. 2, 950, Rkr. 10347, Limb. 3, 962, *naen* La. 2, 26125, 26360, *dief* Rb. 32735, Fr. 2939, Nd. 2438, *Antekerst* Lsp. 4, 8, 12 en 20, *tyran(t)* Sp. 2^{1}, 1, 3; 15, 42; 2^{5}, 6, 42; 29, 59; La. 3, 16314, *sant* (heilige) Sp. 2^{1}, 84, 50; 2^{3}, 44, 220; 2^{4}, 27, 82, *garsoen* La. 2, 14084, Bm. 10, 71, *legioen* Gjl. 23 r., 53 v., *serjant* Rb. 6226, Sp. 2^{2}, 36, 43; 2^{6}, 31, 100; 3^{8}, 30, 11, *triwant* La. 3, 17969, enz.

Op een voc. uitgaande, miste het nomen altijd dit suffix *-e;* zie b.v. *bailliu* Sp. 3^{3}, 8, 6; 3^{2}, 42, 57, *stro* Sto. 9, 905, enz., en vgl. § 85, 1⁰.

De lang niet ongebruikelijke datief *god* (z. o. a. Sp. 2^{3}, 12, 15; 2^{4}, 12, 150; 2^{6}, 37, 31; 2^{7}, 33, 181; 38, 7; 3^{6}, 36, 57; 3^{2}, 32, 36; 3^{8}, 93, 212; 4^{1}, 20, 80; La. 4, 1079, Luc. 4994, Nd. 2473, Bj. 2, 216, 628, 3169, Plag. 1842, Wr. 3, 273, 302, 304, 1842, Luc. 1189, IV Mart. 727, enz.) staat, evenals de herhaaldelijk als accusat. voorkomende vorm *gode*, in verband met de behandeling van dit nomen als eigennaam (vgl. ben. § 291).

c. De onzijdige substantieven met een toonlooze sluitlettergreep, als *water*, *segel*, *wapen*, *vercken*, *voghelkin*, *vruntkijn*, enz., verlòren evenzeer in den 3den nv. enk. gewoonlijk den buigingsuitgang. En bovendien ontmoeten we ook nu en dan *ten*, *in*, *bi dien*, *sinen*, enz. *huus* Rb. 11485, 13112, 26893, Sp. 2^{4}, 16, 12; 56, 71; 3^{7}, 25, 23; Vm. 5, 285 en 291 (in stukken van 1288 en 1298), Bl. 1730, 1830, Es. 12, 40; 41, 2; 56, 8; 64, 16; Bj. 5, 3512, Bm. 1, 64, 74 en 75; 7, 94; 8, 92; 10, 74, 181; Rokr. 23, Dml. 3, 105, 118; 172, 214; BvS. 465, La. 3, 20876; 4, 2429; 2, 2019, 21663, 29076; LvJ. 58, 189, Mlp. 1, 834, Rein. 1, 1237 (vgl. alreede Os. achter de praeposities *at* en *te*, welke alleen den datief regeerden, *at*, *te hûs*, Hel. 531, 2119, 2548, 2704, 3773), *den wijf* Bl.

252, Mel. 3400, *voer enen wijff* Mlp. 2, 2532, *ten*, *in den jaer* Nb. 1, 373, Poh. 66 r., *binnen den jaer* Nb. 3, 2359, *van den (maer)swijn* Nb. 4, 330; 2, 3578; Segh. 3803, *bi den opsien* Nb. 2, 3232, *mitten*, *in desen vier* Luc. 5163, 5083, *toten vier* Nb. 3, 1350, *mit*, *den volc* Lsp. 2, 36, 980, Rb. 19976 v., *an den hout* Sp. 2[5], 14, 43, *uut haren been* Vdl. 3982, *van eenen dier* Mlp. 1, 1266, *in den scip* Rokr. 170 (voor *in den scippe*, vgl. bov. *a*), *van den vlies* Mlp. 1, 396, *bi den haer* Bra. 801, *uten wout* Vm. 2, 196, 6, *bi den licht* Luc. 113, *met enen deel* Bj. 4, 1150, *tsinen deel* Mlp. 4, 1866, *in blijden aenschijn* Mlp. 2, 2822, *van den wijnvaet* Hl. 37 opschr., *bi ghetael* Cl. 117, *uut*, *buten beveel* Lrb. 299, O. K. v. Dordr. 2, 175, 176, enz. enz.

Opmerk. Wanneer in de substantiva, op *-el* en *-er*, het buigingssuffix van den 3[den] nv. niet wegviel, dan werd bijna altijd de *e* van den afleidingsuitgang gesyncopeerd; vgl. *vogle*, *duvle*, *hagle*, *watre*, *vingre*, enz.

§ **247**. Voor de gewone meervoudsvormen *dale(n)*, *hove(n)*, *gode(n)*, *scepe(n)*, *smede(n)*, *lede(n)*, *(voet)spore(n)*, o. a. Rein. 1, 2395, Bvh. 80, *biscope(n)*, o. a. Lsp. 2, 48, 68, 148 en 496; 44, 518; 45, 8 en 101; La. 4, 5182, 6721; Rb. 17909 v., 33157 v., Edew. 470, Sp. 2[5], 8, 88, Plag. 2220, Luc. 2261, Wr. 2, 1155; 3, 2220; Teest. 3144, Bj. 6, 10005, LvJ. 224, Ve. 1, 18, *pelgrime* Sp. 3[3], 38, 43; 45, 83; Ybl. 2832, Luc. 2050, Vdl. 2477, Sp. 2[6], 25, 27; 31, 98; 2[6], 74, 66; Ovl. G. 2, 50 en 51, Bl. 119, 129, 134, enz. vgl. men § 2 en 18; voor de abnormale *biscoppe(n)*, *scippe*, *pelgrimme*, *voetsporre*, § 117 en 114.

§ **248**. Reeds in de oudere taal werd de nom. acc. en genit. plur. masc. dezer substantiva meermalen met het zwakke suffix *-en* gebezigd (vgl. b.v. *daghen*, *coninghen*, *bomen*, *knechten*, enz., niet zelden naast het normale *daghe*, *coninghe*, *bome*, *knechte*, enz.); een gebruik, 'twelk in vervolg van tijd zoodanig toenam, dat in teksten der 15de eeuw een sterk substantief, met een meervoudsuitgang *-e*, reeds vrij zeldzaam is geworden. Bij de nomina, op een voc. uitgaande, als *scoe*, *ree*, was de pluralis, op *n*, *scoen*, *reen* (voor *scoeën*, *reeën*, vgl. § 84) haast alleen in gebruik (z. o. a. Rb. 6365, 6743, Be. 278, 280, Nb. 3, 547, Ro. 446 v. enz.; in Ro. 446 leest men nog *scoeën*); een meervoud, als het zelden aangetroffen *scoe* Hl. 12, 114 (r.), was niet duidelijk genoeg herkenbaar [1]). — Voor den plur. *cleynodien* Enq. 15, verwijs ik naar COSIJN in den *Taalb.* 1, 73.

§ **249**. De uitgangen *-elen*, *-eren* en *-ele*, *-ere* van het meerv. der naamwoorden, op *-el*, *-er*, bleven zelden ongeschonden. Nagenoeg altijd

[1]) Het bekende misverstand omtrent den meervoudsvorm *scoen* heerschte blijkbaar reeds in de 15de eeuw; vgl. *enen scoen* Bpl. 63 r., en in den plur. *scone*, *schoene*, *schoenen*, *scoens* Be. 806, Rein. pro. 37 v., Stf. 125 r., Thr. 104 v., Dctr. 25 v.

werd in de eerste de *e* van 't afleidingssuffix gesyncopeerd (vgl. *englen*, *voglen*, *vingren*, enz. passim); in de andere òf de eerste *e* uitgestooten (vgl. *engle*, *vogle*, *vingre*, enz. pass.) òf (zeldzamer) de meervoudsuitgang zelve afgeworpen. Zie voor het laatste (alzoo in den nom., acc. of genit.): *distel* Rein. 2, 5709, 5744, *ghisel* Rb. 19744 v., Sto. 8, 975; 10, 179; Hl. 36, 38, Tro. 3952, *duvel*, *engel* Luc. 679, 681, 2427, 2438, 3046, 4267, 4255, 4303, 5394, Sp. 2^5, 22, 187; 1^7, 96, 29; 3^3, 36, 118; Pw. 52 v., Segh. 2787, 10654 v., 10683 v., R. v. M. 1787, Ps. 93 v., D. B. Reg. I c. 6, *apostel* Sp. 2^1, 19, 5; 2^3, 24, 40; Luc. 1414, 4218, *voghel* Nb. 3, 6, 19, 23, 41, 57, 1725, 1754, 3516, enz.; 12, 158; Ovl. G. 3, 123, 268, Parth. 2923, Sp. 4^7, 35, 39, Tro. 1958, Bl. 903, Hl. 12, 11; 13, 89; 97, 19; Rein. 2, 2116, BE. 204 v., 218 r., Maund. 47 r., 56 v., *naghel* Nb. 9, 346 en 370, Segh. 3919, 3979, 11427, Maund. 73 r., *netel* Rein. 2, 5700, *dropel* Vr. Heim. 1440, La. 2, 1932, Vm. 1, 391, 74, Cl. 165, *slotel* Be. 248, *appell* Urb. 316, *lepel* Vr. Heim. 1196, *hemel* Ovl. G. 3, 121, 78, *vloghel* Nb. 3, 401, 682, 1642, 1651, 2660; 4, 834, *scinkel* Sp. 4^2, 61, 67, Nb. 7, 673, *meester*, *meyster* Ve. 6, 3, Sp. 2^2, 12, 22, Nb. 2, 3038, Vr. Heim. 934, Lsp. 2, 46, 37 v., Ep. 119 r., *keyser* Wr. 3, 21, *bever* Nb. 2, 843, *sester*, een zekere inhoudsmaat (b.v. in „acht, drie *sester*"), Bm. 6, 68, Nb. 5, 483, *priester* Lsp. 1, 39, 69, *vingher* Plag. 433, Ve. 3, 46, 19, Rein. 2, 4241, Rubb. 189, 216, Luc. 5627, Lutg. 1, 462, Bi. 313 r., Oef. 165 v., *somer*, *winter* Al. 7, 893, Maund. 71 r.

Ook de vormen op *-en*, die in hun uitgang *-ene* de syncope niet toelieten, wierpen somwijlen hun meervoudssuffix af; vgl. den 1sten, 4den of 2den nv. plur. *deken* C. e. E. 251, Bj. II bl. 572, *gulden* O. A. v. Bei. 302, 417, 444, 451, 467, Urb. 1, 171, *deghen* Tro. 5109, Al. 9, 1171, *waghen* Al. 2, 321; 7, 183 en 315; Hl. 17, 78, O. A. v. Bei. 431, Ot. 32 r., Vb. 11 r., Lh. 68 v., Ps. 15 v., *schepen* Urb. 1, 258; 2, 283; Hl. 17, 154 en 161; 99, 131; Cr. 47 r.

§ **250**. Ook andere masculina dezer sterke *o*-klasse worden somwijlen in den nom., acc. of genit. plur. zonder *e* gevonden; nam.: *baroen* Al. 4, 1545; 8, 340; Tro. 1303, 2416, 6749, Sp. 1^4, 52, 4, Bm. 2, 335, 33, Tor. 3628, La. 2, 12354, W. 9027, Grb. 1, 1250 en 1693; 2, 118 en 752, Ve. 2, 31, Hl. 105, 20, Bvt. 154 r. (2 m.), Segh. 1059, 5512, Re. 2, 1027, 1347, 2770, 3339, 3697, *spadoen* Al. 4, 911, *scorpioen* Nb. 6, 713, 715, Sp. 2^5, 4, 59, *calcoen* Tro. 2695, 2754, *glottoen* Segh. 10234, *garsoen* Al. 7, 30, *Mirmidoen* Tro. 8890, *lyoen* Nb. 2, 2122, *campioen* Ferg. 4943, *Griffoen* Tro. 8891, 9072, *rasijn*, wortel, Segh. 2888, *Sarrasijn* Segh. 2015, 2227 v., 4196, 4316, 4340, 4360, 4405 v., 5253, 5668, 5961, 6162, Am. 1, 3469, Ve. 1, 19, *delfijn* Nb. 4, 376, *Arabijn* Hu. 1, 1ste col., vs. 24, *Barbarien* Segh. 6857, 6896 v., 6954 v., 7026, 7077 v., 7661, 7688,

en nog p. ald., *Latijn* Tro. 11050, *Jacopijn*, *Augustijn* Hl. 100, 133 en 134, *payen* Chans. de Rol. 1, 75 en 245, *Troyen* Tro. 11055, 11058, *menestreel* Hl. 32, 33, *princhier* Wittek. v. S. 124, *serjant* Al. 8, 1112, Bj. 5, 1224, Heelu 7082, 8703, Grb. 1, 244; 2, 812, 882, *truwant* Maleg. 824, *persoen* Hl. 50, 40, 41 en 75; 57, 32; Gd. 111, 9, Mat. 223, Ovlg. 538, 563;

steen, *stein*, *stien* Lsp. 4, 9, 42; Sp. 1^1, 41, 45, Hl. 1, 116; 31, 149; 46, 82; Al. 2, 255; 9, 1242; 10, 1165; R. v. M. 1944, Bm. 6, 207, 675, Rein. 2, 4154, 5428, O. A. v. Bei. 261, 430, Bi. 166 r., 330 r., Lg. 2 r., Lhi. 106 v., 155 v., 164 v., Oef. 93 v., Ps. 54 r., Pw. 174 r., BE. 129 v., 209 v., 234 r., 286 v., Lh. 72 r., GR. 145 r., Bvu. 48 r., Ovm. 100 r., Sch. 62 r., Bm. 6, 207, pr. 104, enz., *oom* W. 5699, Bj. 5, 3326, *knecht* Sp. 1^8, 76, 40, Al. 5, 1070; 6, 919; Hl. 68, 66; 75, 30; 92, 68; 101, 68; Ro. 4995, La. 2, 2776, Mel. 2121 v., Lutg. 1, 831, Grb. 2, 597, Bj. 2, 2106, Bm. 5, 112, Hu. 2, 4de col., 31, *(na)gebuer* Fragm. Car. 90, Sto. 2, 515, Hl. 4, 170; 70, 176, *gebuer*, boeren, Hl. 80, 6;

coninc Heelu Bijl. A. v. 18 en 39, Segh. 7805, 8186, *Vlaminc* Ve. 4, 33; 4, 35; 4, 43; 4, 45 (2 m.); 4, 46; 4, 49; 4, 50; 4, 51; 4, 52; 4, 53 (4 m.); 4, 65; 4, 66, *bloysem* Hl. 49, 91, *wijngaert* Rb. 8088 (r.), *bastaert* Hl. 41, 210 v., *peilgrijn* Huon 1, 1ste col., vs. 23, *pilgherijn*, *pilgrim*, *pelgrim* Stemm. 156, Esm. 869, Veg. 16 r., pr. 202; *daech* C. e. E. 638 v., O. H. Passie 91, 366, 369, Hl. 98, 1; *boom* Hl. 56, 60; 79, 78 v.; Maund. 25 v., Al. 10, 833, 875, 977, 983, Pyr. e. Th. 226, Urb. 1, 345.

Vanwaar deze abnormale vormen, waarvoor men in den regel *baroene(n)*, *scorpioene(n)*, *Sarrasijne(n)*, *steene(n)*, *boome(n)*, *knechte(n)*, enz. enz. aantreft? Bij de nomina, op *-oen*, *-ijn*, *-ien*, *-eel* en *-ant*, die aan 't Ofra. ontleend waren en in die Romaansche taal in den casus rectus van 't mv. (tegenover den casus obliquus met *s*) zonder dien uitgang gebezigd werden, behoort navolging van zulk een pluralis *baron*, *Sarrasin*, *menestréel*, *serjant*, enz. misschien tot het gebied der mogelijkheden. Doch vanwaar dan *persoon* in 't mv., tegenover het Ofra. *persones?* Bij *steen*, *oom*, *knecht* en *(na)gebuer*, vormen, die reeds in de oudere teksten als pluralia te vinden zijn, zou men wellicht aan de oorspronkelijke aanwezigheid van een consonantstam willen denken en geneigd wezen de nomina in karakter met *voet*, *genoot* en *maent* gelijk te stellen (z. ben. § 289 en vgl. werkelijk voor het eerste woord een Ohd. *stein*, dat blijkens de citaten bij GRAFF in twee glossen met een meerv. „saxa" is vertaald). Als produkten van apocope zouden we daarentegen moeten beschouwen *coninc*, *Vlaminc*, *bloysem*, *wijngaert*, *bastaert*, *peilgrijn*, *pelgrim*, *pilgherijm*, waar de toonloosheid of de zwakke toon der vóór den uitgang staande syllabe dit proces

had kunnen begunstigen (vgl. § 249 en § 85, 3^{0}). *Daech* wijst door zijn vorm op een ontwikkeling uit *daghe* (vgl. ook *vaet*, § 254) en getuigt voor de mogelijkheid eener afwerping der *-e*, in de jongere taal althans, ook bij monosyllaba. En misschien mogen we in verband hiermede ook *boom*, dat ik alleen in jongere teksten heb waargenomen, uit *boome* verklaren.

Opmerk. Tot de categorie *baroen*, *scorpioen*, enz. brenge men ook de meervoudige neutra *legioen* LvJ. 218, *pawelioen* Hl. 81, 274, Al. 10, 455, Maleg. 235, 889, 925, Tro. 7642, Rb. 19046, Segh. 7153 v., *trinsoen* Tro. 5249, *caproen* O. K. v. Dordr. 2, 86, Urb. 1, 329.

§ **251**. Bij sommige nomina dezer klasse wisselde het suffix des meervouds *-e*, *-en* een enkele maal af met een uitgang *-s* (in den nom.-acc., en ook in den genit. en dat.); zoo b.v. in *meesters* Rb. 16744, Lsp. 2, 46, 13 v.; 48, 393 en 428; Nb. 3, 2300, BE. 44 r., 64 v., 161 r., 163 v., *keisers* Lsp. 2, 45, 31 v.; 2, 50, 41 v., 69 v. en 77 v., *karels*, *kaerls*, *kerels* Nd. var. na vs. 634, Ovlg. 154, 1, en 155, 49, Dctr. 43 r., *duvels* Wittek. v. S. 65 en 139, Sp. 3^{7}, 30, 26, Plag. 1057, Ps. 22 v., 182 v., Blisc. v. M. 477, 588, 801, BE. 221 v., 222 r., 275 r., 280 r., Segh. 10658, *discipels* O. H. Passie 322, *dekens* Bj. I, bl. 697 (st. van 1301), 725 (st. v. 1306), *ooms* W. 5677, Wittek v. S. 164, *knechts* Nd. 1068, BE. 103 r., Ps. 172 r., Mat. 191, O. K. v. Dordr. 1, 323, Wsp. 12 v., 16 v., 36 r., 108 r., *gebu(e)rs*, naburen, Sp. 1^{3}, 7, 16, Ovlg. 447, 200, *nabuers* Mspr. 14, *ionghelings* BE. 262 r., *maerscalcs* Bvt. 159 v., *cocks* Segh. 1066, Hl. 44, 53, 82 en 98, *weerdts* O. K. v. Dordr. 2, 280, *veynoots* Ib. 1, 303, Mat. 211, Urb. 1, 137, *moriaens* BE. 166 v., *ytaliaens* BE. 269 v., 270 r., 331 v., *barbaers* BE. 269 v., *lollaerts* Mlp. 2, 395, Hl. 77, 21, Dml. 3, 116, 68, *cockaerts* Drie d. Here 212, *Lilyarts*, *Lyebarts* Ve. 4, 41, *pilgrims*, *pelgrims* Ps. 63 r., pr. 200, BE. 221 v., 223 r., 269 v., Lijd. J. 40, Dctr. 63 v., Wsp. 85 v., Wzz. 61 r., Stemm. 155, *astronomijns* BE. 157 r., 158 v., 159 r., *romeyns* BE. 268 r. v., *waerdijns* Lrb. 248 en 249, Urb. 1, 242, 243, 244, 246, 248, *vyleins* Dctr. 17 r., *rentiers* Ro. 12988, *soudeniers* Sp. 1^{2}, 42, 42, Segh. 6881, *templiers* Sp. 4^{7}, 32, 37; 37, 11; Ve. 2, 31; 6, 9; Sto. 2, 812 en 831, *messelgiers* Bvt. 272 r., *messagiers*, *portiers* Dml. 3, 127, 22; 207, 101; Segh. 6048, *tresoriers* O. K. v. Dordr. 2, 114, 115 en 123, *poertiers* Te. 2427, *cordewaniers* Bj. I bl. 747 (st. van 1311), *parmentirs* Vm. 2, 359 (st. v. 1280), *officiers* Bj. II bl. 532, 534 (st. v. 1356), O. K. v. Dordr. 1, 249, 262, Bm. 1, 95, Rkr. 8094, 9262, 9269, *maroniers*, *Hencuriers*, *archiers* Rkr. 6676, 8431, 9904, *putiers* Dml. 3, 115, 49, *soudeniers* Segh. 6881, *herbergiers* Vm. 2, 321, *provisoers* Vm. 3, 432 (st. van 1274), *procuratoers* Bvt. 272 r., *senatoers* Rb. Wrake cap. 108, opschr., *doctoers* pr. 40, *prioors* C. e. E. 250, *confessoers* Dml. 3,

111, 16, *executoers* D. W. 5, 170, 171 en 172, *ambassateurs*, *gouverneurs* Bj. 6, 11473, 10205, 10214; 7, 6993, 14618, enz., *ballius* Bm. 2, 390, Rkr. 8095, 9269, Bj. II bl. 534 (st. v. 1356), O. K. v. Dordr. 1, 249, *soemers*, lastdieren, W. 11040, Sp. 2^1, 7, 63, Aubry 249, Ybl. 2378, La. 2, 22489, *ackers* Sp. 2^4, 65, 12, Bvt. 159 r., 165 r., 171 v., 227 v., *stuyvers* Bj. I, bl. 783 en 786 (st. v. 1330), O. K. v. Dordr. 1, 326; 2, 106, 125, 250, *vingers* Ovl. G. 2, 62, 162, 177 en 180, Vr. Heim. 489, *bevers* Nb. 2, 843 v., BE. 231 r., *caters* Rein. 2, 2483, *evers* BE. 270 r., *kerckers* Bvt. 215 v., *emmers* Rein. 2, 6417, *sleters* Rein. 2, 5126, *dromedaers* Al. 3, 1053, *kandelaers* La. 2, 29471, pr. 299, O. K. v. Dordr. 2, 86, *kaerls*, kielen, O. K. v. Dordr. 2, 86, *vogels* Dctr. 16 r., *kemels* Lh. 51 v., 52 r., Ps. 139 r., *cameels* D. B. Gen. c. 24 (2 m.), 30 en 31, Bvt. 13 r., 14 r., 19 r., 20 r., 36 v., 169 r., Lh. 96 r., Ps. 139 r., *ezels* 2, 2532, Dml. 3, 215, 69, Vm. 1, 70, 27, Rein. 2, 5749, Lh. 92 r., Bvt. 20 r., 26 v., 27 v., 36 v., 146 v., 169 r., 210 r., BE. 251 r., 261 v., 271 r., 274 v., 306 v., *dropels* Mart. 1, 229 v., *distels* Rein. 2, 5734, BE. 246 r., *budels* O. K. v. Dordr. 1, 312, *rekels* Dctr. 35 r., *naghels* O. H. Passie 638 en 767, pr. 325, *vleghels* Ovl. G. 2, 40, *covels* Urb. 1, 346, *wimpels* Bj. 7, 14948, *sloetels* Hl. 81, 173, *vloghels* Nb. 3, 1645 v., *craeuwels* Sp. 2^6, 37, 52, Br. 1520, Bvt. 47 r., 192 v., *grendels*, *tempels*, *hovels* Bvt. 47 r., 55 r., 216 v., 218 r., *guldens* Bj. II, bl. 480 (st. v. 1356), *dorens* BE. 246 r., *raevens* Mspr. 5, *rocx* O. K. v. Dordr. 2, 86, Am. 1, 597, pr. 249, *delphijns* BE. 233 r., *bannyers* Lijd. J. 31, *sommiers* Rkr. 6531, *deniers* Bj. I, bl. 783, 784, 786 (st. v. 1356), *doyts* Urb. 1, 280 en 281, enz.

Blijkbaar was de stoot voor de ontwikkeling dezer *bijna* uitsluitend jongere vormen van de persoonsnamen, op *-aere*, *-er(e)*, uitgegaan, welke eertijds zeer vaak en alreede in het oudste Dietsch hun meerv. met den uitgang *-s* vormden (z. § 260). Het voorbeeld toch van zoodanige pluralia had de wording van een gelijk meervoud kunnen veroorzaken niet alleen bij *meesters*, *keisers* (van *meester*, *keiser*, Ohd. *meistar*, *keisar*), maar ook, wegens het karakter der beteekenis, bij *duvels*, *discipels*, *dekens*, *ooms*, *knechts*, *gebuers*, *barbaers*, *moriaens*, *pelgrims*, en de andere bovengenoemde persoonsnamen, en, wegens den vorm, bij *bevers*, *somers*, *stuyvers*, *ackers*, *kandelaers*, enz. Naar het model der laatste categorie was dan verder de genesis mogelijk van *kemels*, *ezels*, *guldens* en dergelijke zaak- of diernamen. (Vgl. voor de formatie van *meesters*, *duvels*, enz. de pluralia *vorders*, enz., v. en n. *vorderen*, enz., ben. in § 284 te bespreken).

§ **252**. Evenals bij de masculina (z. § 248), was in 't onzijd. de zw. uitgang *-en* in de sterke buiging ingedrongen, en wel in gelijken om-

vang en met gelijk gevolg. Vandaar alreede in het oudere Dietsch vormen, als *husen*, *bladen*, *schepen*, *wiven*, enz., pass. (als nom., acc. en gen.), welke in een latere periode bijna de uitsluitend gebruikelijke worden.

§ **253** *a.* De éénlettergrepige neutra, *met lange syllabe* (d. i. met een door twee consonanten gevolgde eertijds korte voc. of met een eertijds langen klinker) en de *meerlettergrepige* van 'tzelfde genus, die o. a. in 't Os. en Ondfr. steeds een nom. en acc. plur. zonder suffix bezigden, hadden in het Dietsch in die casus, naar analogie der andere meervoudsvormen van hetzelfde of een ander geslacht, gewoonlijk een uitgang *-e(n)* aangenomen (vgl. *gebode*, *gebede*, *beene*, *jaere*, *jonghe*, *orsse*, *volke*, enz. enz. passim). Verschillende *monosyllaba* van dat karakter vertoonen echter, nevens dien vorm op *-e(n)*, ook nog wel (het eene meer, het andere minder vaak) den ouden pluralis, zonder uitgang. Zoo b.v.: *been* (in beide beteek.), *ding*, *jaer*, *paer*, *pont*, *scaep*, *swijn*, *wijf*, *wort* passim, *broot* Rb. 8753, Sp. 2^6, 40, 12; 3^3, 46, 69; 3^4, 30, 33; 1^7, 86, 79; Bj. 4, 125, La. 3, 3260, LvJ. 87, 105, *bort*, planken, Rek. v. Zeel. 1, 140 en 141, *deel* Lsp. 2, 3, 24, W. 7179, Rb. 4355, 18476, Sp. 1^1, 16, 59; 1^4, 44, 43; Bedied. d. M. 1079, Bj. 7, 16026, *dier* Nb. 2, 1467, 1565, 4024; 4, 648; Bra. 1605, Vdl. 4382, Rein. 1, 2604, Nhl. 1020, Limb. 1, 1247, Am. 1, 1433, *haer*, haren, Mart. 1, 226, Rein. 1, 2296; 2, 2324; Nd. 843, Hl. 49, 176, Ro. 3957, *huus* Rb. 32673, Ve. 2, 21, Sto. 4, 937, Bl. 101, Sp. 1^6, 17, 55; 4^2, 85, 45; Al. 2, 1042, Cor. v. Antw. 43, *jonc* Nd. 2, 2993 v., 3502 v.; 3, 517, 1094, 2745 v.; 4, 337; Lsp. 2, 28, 16 v., Rb. 11295, *kint* Al. 2, 317, Bra. 1103, Vr. Heim. 932, Hl. 27, 36, *cleet* Fr. 7284, 8249, Mlp. 2, 2130, *ors* La. 2, 41617; 3, 20133; Parth. 1497, 2220, Bl. 624, 849, 1425, Rb. 11213 v., Mor. 975, 2439, *lant* Sp. 1^1, 26, 17, Sto. 2, 1132, *lier*, wangen, Rein. 2, 745, 994, Es. 12, 36, Al. 1, 812; 8, 91; 10, 1134; Bm. 2, 335, 35, Parth. 893, Bl. 484, Ro. 2678, Grb. 2, 4503, Claus. d. B. 336, Rein. 1, 803, 922, *loot* Urb. 1, 103, 132, 197, 226, *paert* Sto. 2, 149; 4, 1514; Sp. 3^4, 41, 23, Nb. 2, 1667, C. e. El. 614, La. 2, 18672, 23503, Ve. 1, 7; 6, 5; Segh. 7241, *lupaert* Hu. 2, 4de col., 16, *seer*, kwalen, ms. f. 63 v., 64 r., ms. g. 116 r. v., 117 r., *schijn* en *maenschijn* Mlp. 1, 393 en 375; 4, 32 (vgl. voor het onz. gesl. *dat schijn*, *dat zonneschijn*, *dat maneschijn* Lsp. 1, 11, 58, Bvh. 256, Al. 7, 1682, Teest. 2128, Glor. v. Br. 615, Nhl. 914, 937, Lutg. 1, 894; 2, 1661; Luc. 5980, 6022, enz., Ags. *scîn*, in plurali *scîn;* waarnaast een mann. *schijn*, pass., Mhd. *der schîn*), *stallicht* Parth. 636, 671, Limb. 1, 351, *seil* Al. 1, 1119, *seel* Heelu 4344, Ve. 3, 3, 57, *swert*, *swaert* Al. 9, 235; 2, 939; Vdl. 700, La. 2, 1896, 40866, 42219, LvJ. 207, Ve. 3, 8, 36, *strael*, pijl (vgl. voor *dat strael* b.v. Ro. 1620, 1635, 1646, 1702, 1779, 1798, enz.), Sp. 2^6, 75, 29, *telch* (vgl. Mndd. in sing. *dat telg*) Rb. 16465 v., *vel* Rb. 28674,

Vm. 2, 359, Sp. 1^5, 63, 10, *vaers* Rb. 10663, *wicht* Hl. 62, 191, enz.; en het compositum *bispel* Vm. 2, 217, Nb. 3, 3660, Fr. 1437 (voor de lengte der syllabe vgl. men het Got. *spill*, Ags. *spell*).

b. Van een dergelijk mv. bij *meerlettergrepige* nomina zien we zoodanige sporen alleen bewaard in den plur. (nom.-acc.) *aer*, *haer*, korenaren (Ohd. *ahar*, *ahir*) Rb. 2997 en v., 3009, 23297, LvJ. 81, die na de syncope der *h* eigenlijk een monosyllabum was geworden, en in de vormen *hovet* Sp. 3^2, 11, 124, en *ghebot* Plag. 5, 74 en 155, die uitsluitend in 't rijm voorkomen. Het mv. *gemet* Vm. 5, 285 (van *gemet*, zekere vlaktemaat, Ohd. *gimez*), is wellicht een analogievorm (vgl. ben. § 289, opm. 3).

c. De pluralia *blat* Ro. 49, Ve. 4, 41, en *let* Sp. 2^1, 8, 19, worden alleen in 't rijm aangetroffen en leveren mitsdien geen volstrekt bewijs voor de ontwikkeling in 't Mnl. van een gelijken meervoudsvorm bij de eertijds *kortlettergrepige* monosyllaba neutr. gen., welke oorspronk. in den nom.-acc. van een uitgang (Ohd., Os. *-u*, Ondfr., Mnl. *-e*) waren voorzien. De plur. *met* Mat. 111 (van een enk. *met*, zekere vlaktemaat, Ohd. *mez*), kan worden beoordeeld volgens § 289, opm. 3.

Opmerk. 1. In den gen. pl. dezer neutra, waar men in overeenstemming met de Oudgerm. declinatie het suffix *-e* (Os., Ondfr., Ohd. *-o*) verwacht en gemeenlijk ook gebezigd vindt, was somwijlen uit den nom.-accusat. de vorm, zonder suffix, ingedrongen. Vgl. *deser*, *der jaer* Rb. 12505, Nb. 1, 283, *der broet* LvJ. 107, *gevoudender*, *barsser*, *der been* Sp. 2^3, 31, 169, Ve. bl. 215, BE. 71 r., *sire scaep* HdH. 1520, *ghere*, *deser*, *siere*, *uwer*, *der*, enz. *wort* Sp. 1^7, 71, 16, Rb. 15854, 30075, Sp. 3^6, 31, 33; 3^2, 26, 49; 2^5, 22, 151; 3^7, 37, 30; 3^8, 8, 77; 4^1, 31, 79; Lsp. 1, 42, 89; 2, 56, 16; Tor. 1200, 1944, Am. 1, 968, Limb. 9, 332, Vm. 1, 90, 1, enz., *der bitender dier* Rb. 1141 v., *der*, *gerechter*, *uwer wijf* Db. v. Cat. 93, Sp. 3^3, 40, 3; 3^8, 16, 73; 4^3, 5, 13; Rb. 27559, Rkr. 3992.

Opmerk. 2. De pluralis der oorspronk. onzijdige nomina *die*, dij, en *knie* (vgl. nog in 't Dietsch *tslinker*, *trechter die* Flandr. 1, 879, Segh. 11721, 11633, 11635, *ant*, *int die* La. 2, 36898, Rb. 2636, Sp. 4^2, 69, 52, Ferg. 304, *van sinen dye* D. B. Gen. c. 32, *teen knie* BvS. 671, *tknye* BE. 85 v., *totten*, *beneden*, *boven den knie* Ferg. 303, W. 6521, Limb. 3, 370, Gjl. 37 r., Ohd. *deoh*, *chniu*, neutr., in 't mv. *deoh*, *chniu*, Ags. *þeóh*, *cneó*, onz., in plurali *þeóh*, *cneó*), luidde natuurlijk oorspronk. in den nom.-acc. zonder uitgang *die die*, *die knie* (z. nog voor 't Mnl. R. v. M. 408, Al. 3, 761). Ditzelfde was ook het geval bij het oorspronk. neutr. *wet* (uit **wetet*, Ondfr. *witut*, Got. *witoþ*, neutr., z. § 4 *d;* vgl. nog *in rechten wette* Sp. 3^5, 6, 64, *van den wet* Lijd. J. 37, *van hoeren*, *in*, *nae sinen wet*, *na den iootschen wette* Ps. 6 v., 35 r., Pen. 50 r., Gjl. 3 r., *des*

wets, z. *Vondel-gr.* § 65, opm. 2, en Gjl. 6 r., Oef. 44 r., Ps. 104 r., 149 v., 156 v., enz.)[1]), en bij *dat ding* (z. nog voor 't Mnl. *twee wet* Nb. 2, 1430, en *die ding* p.). Verkeerd verstaan van dezen meervoudsvorm (waarnaast we, in verband met de bovenstaande opm., ook het gebruik van een gen. *der die*, *der knie*, enz. mogen aannemen), opvatting er van als singul. had overgang van het oorspronkelijk genus naar het vrouw. veroorzaakt; vgl. *dor*, *ane*, *die dye* (sing.) La. 2, 33427, Limb. 3, 369, BE. 140 v., *van sijnre dye* D. B. Gen. c. 32 en 49, *van siinre dien* Bvt. 20 v., *tote der knie* Ruysbr. 4, 110, het pass. aan te treffen *in*, *van der*, *ter wet*, enz., *eere ding* en derg. (z. o. *Vondel-gr.* § 82, slot), met een pluralis *dien* Rb. 16325, Sp. 4¹, 62, 9, Tor. 1808, La. 4, 915, enz., *knien* Sp. 2¹, 82, 70; 4¹, 33, 65; Nb. 2, 1561 en 399, Wr. 3, 1614, W. 6508, Lsp. 2, 5, 45; 2, 12, 48, enz., *wette(n)*, *dinge(n)* passim.

Bestond er zoo eenmaal een sing. *die ding* naast het nog gebruikelijke mv. *die ding*, dan had in verband hiermede een nevens *die ding* gebezigde plur. *die dinge(n)* aanleiding kunnen geven tot de ontwikkeling van een nieuw enkelv. *dinge* Rkr. 7404, 9402, Sp. 1⁷, 31, 63, Ve. 2, 2; 7, 15; GR. 16 v. (in dativo *in waerliker dinge* Br. 668), en *dingen* (!) Rkr. 9364, Hl. 22, 37, Ot. 52 v., 181 v., Thak. 6 r.; (zie ook de *Vondel-gr.* § 82, op 't einde).

§ **254**. Zonder buigingsuitgang ontmoeten we ook somwijlen het mv. (in den nom.-acc. en genit.) van een nomen, op *-el*, *-er*, *-en*, *-ijn*, *-kijn*, *-ken* en *-lijn*. Zie b.v.: *seghel* Ovl. G. 3, 121, 112; 122, 237, 246 en 248, *exempel* Sp. 3², 7, 82, Hl. 20, 1; 78, 7; Vm. 2, 217, *gordel* Nb. 6, 617 (vgl. *dat*, *dit gordel* Verw. Bloeml. 3, bl. 25, Ro. 762, La. 2, 19846, 20277, Vb. 3 r., GR. 72 r., Bj. I, bl. 240, Bpl. 53 r. enz.), *mirakel* Sp. 4⁸, 41, 5, *symminkel* Nb. 2, 3432 en 3447, *voeder* (in „hondert *voeder* wijns") Bj. 6, 9970, *buender* Teest. 1319, *cloester* Sp. 4³, 31, 12, *wonder* La. 2, 27962, Lsp. 2, 3, 112; 36, 914; Bj. 5, 503, *water* Lhic. 2 r., Stemm. 151, *teken* Wint. e. S. 562, Tro. 7244, 7773, Vm. 2, 193, 486, *wapen* Tro. 288, Cass. 66, 73, 104, Segh. 2528, C. e. El. 309, 316, Mlp. 2, 263 en 691, enz., *cuken*, *kieken* Mart. 1, 307 v., Nb. 4, 676; 3, 2012, 2025; Hl. 13 opschr., 78 en 81, *verken*, *varcken* Ve. 6, 21, Wint. e. S. 46, Parhl. 52 v., Lhi. 65 v., Dkrb. 206, *scolaken*, *laken* Parth. 624, Mlp. 4, 797, Urb. 1, 180, 243, 244; 2, 82; *teelken*, *naghelken* Rubb. 15, *vlecht-*

---

[1]) Ook het vaak aangetroffen *bi*, *met*, *in wette* Rb. 5366, 14770, Sp. 3³, 4, 42; 3⁶, 2, 30; 3⁸, 21, 68; 90, 48; 4¹, 46, 177; 53, 44; 4¹, 32, 52; 75, 23; Lsp. 2, 36, 778; 40, 90; Rein. 2, 4394, Nd. 1114, vertoont in zijn uitgang *te* nog een spoor van de oude onzijd. buiging. *Ter rechter wette* Sp. 3⁸, 50, 52, is te verklaren uit de verwarring van het oorspr. *ten rechten wette* met het later ontwikkelde *ter rechter wet*.

ken, *borstken* Boerden 7, 8 en 35, *dierkijn* Ve. 7, 12; 7, 13, *crudekijn* Sp. 2[1], 34, 51, *hondekijn* Sto. 5, 140, *kinderkijn* Be. 901, *wapijn* Segh. 2525, *ledekijn* Rubb. 14, *gebedekijn* Bed. d. M. 902, *tekijn* Segh. 5055, 5081, 11454, *vingerlijn* Ve. 3, 3, 58, *voghelkijn* Nb. 3, 4, Hl. 34, 49; 54, 11 v.; 96, 13, *vroukijn*, *bloemkijn*, *maechdekijn*, *sondekijn* Mlp. 1, 972, 1527, 2399; 3, 1212, 1217, 1248, *lammerken* pr. 267, *graeskijn* Segh. 2888, *beestkijn* Segh. 10195, *scepelkijn* Al. 1, 136, *hondekijn*, *liedekijn* Ve. 4, 56; 4, 59, enz., naast een meer gewoon *exemp(e)le(n)*, *mirak(e)le(n)*, *wapene(n)*, *wat(e)re(n)*, *dierkine(n)*, *hondekine(n)*, enz.

Misschien zou men ook deze vormen voor overblijfselen willen houden van oude meerlettergrepige neutra, zonder suffix in den nom. en acc. van 't mv. Daarbij vergete men echter niet: 1⁰ dat in 't algemeen juist de uitgangen der besproken woorden wegens hun toonloosheid of zwakken toon zich bij voorkeur in het Dietsch tot de afwerping eener volgende *-e* leenden (vgl. § 85, 3⁰); 2⁰ dat in 't bijzonder de mann. meervoudsvormen op *-el*, *-er*, *-en*, deze apocope vertoonden (vgl. § 249); en 3⁰ dat de meerlettergrepige neutra, die niet op een der genoemde afleidingsuitgangen eindigden, nog maar uiterst zelden de *-e* misten (vgl. bov. § 253 *b*). Met het oog hierop ligt het meer vóór de hand genoemd *gordel*, *wonder*, *teken*, *hondekijn*, enz. als een geapocopeerd meerv. op te vatten, staande v. en n. *gordele*, *wondere*, *tekene*, *hondekine*, enz., dat zelve door naar analogie der andere pluralia een uitgang *-e* aan te nemen in de pl. van een oorspronk. mv. *gordel*, *wonder*, *teken*, *hondekijn*, enz. was in gebruik gekomen (vgl. § 253 *a*).

Het mv. *vaet* Rb. 6740, Hl. 36, 142; 79, 254; 106, 20; Gd. 110, 21 en 22, Flov. 243, Urb. 1, 249, is als geapocopeerde vorm te vergelijken met den plur. *daech* (z. § 250). Den dat. pl. *den kieken* Nb. 3, 2025, begrijpt men in verband met hetgeen bov. in § 84 is opgemerkt. Evenzoo *van selken vroukijn* (mv.) Mlp. 1, 2422, waar *-kijn* blijkbaar slechts een spelling is voor *-ken* (vpl. o. § 299, opm. *d*, 306, opm. *c*, en 323 *c*).

Opmerk. Voor de ontwikkeling van een fem. *wapen* uit den verkeerd begrepen plur. *die*, *der wapen*, zie men de *Vondel-gr.* § 65, opm. 2, en bl. 172 aldaar).

§ **255**. In de meervoudsvormen, welke met een Ohd. nom.-acc. plur. op *-ir* overeenkomen, vertoont het Mnl. veelal den uitgang *-ere*, *-eren* (met syncope *-re*, *-ren*), d. i. het oorspronk. *-er*, vermeerderd met een suffix *-e*, *-en*, 'twelk aan de andere pluralisvormen was ontleend; en een suffix *-er*, dat hiernaast wordt aangetroffen, is om dezelfde redenen, als we in de vorige § omtrent de verklaring van het mv. *gordel*, *wonder*, *teeken*, enz. ontvouwden, liever op te vatten als het produkt van apocope, dan als de vertegenwoordiger van den oorspronkelijken uitgang. (Voor *-dre*, *-dren*

vgl. men § 134 *a*). In den gen. plur., waar het suffix dezer vormen eertijds (in het westel. Oudgerm.) *-iro*, *-ero*, *-era* luidde, had zich in het Dietsch de uitgang *-ere* (*-eren*) of, met de gewone apocope, *-er* moeten ontwikkelen (vanwaar *der kindere*, *der bladere*, *der kinderen*, *kindren*, *bladeren*, *bladren*, enz., en *der kinder*, *der blader*, enz., passim).

Veel minder gebruikelijk intusschen dan in 't Ohd. blijkt deze uitgang in 't westelijk Ondfr. te zijn geweest; want in ons Mnl. ontmoeten we als nom. acc. en gen. plur. alleen: *eier*, *hoener*, *hoenre*, *hoender(e)*, *hoend(e)re(n)* pass., *loover(e)(n)* Altd. Bl. I, bl. 66, vs. 3, Sp. 3^{1}, 45, 79; 3^{6}, 16, 106; 4^{2}, 68, 12; Al. 7, 1765, Ovl. G. 2, 54, Nd. 9, 189, Rein. 1, 3072, enz., *runderen* Grb. 1, 5582, Urb. 1, 218 en 365, ms. f. 3 r. (deze vier, voor zoover ik heb kunnen waarnemen, uitsluitend met dit suffix); voorts *beenre*, *beender*, *beend(e)re(n)* (alleen = „knoken") passim, *berderen*, *borderen* (van *bert*, *bort*, plank) Bj. II bl. 440 en 615, Bm. 10, 117, D. B. Reg. 1, c. 6, Ps. 73 v., BE. 445 v. enz., *blader*, *blad(e)re(n)* pass., *brander(e)* Vdl. 4281, Br. 1105, Blisc. v. M. 838, *doekeren* Lsp. 2, 11, 20, Gd. 22, 6, BE. 83 r., *calver(e)*, *calv(e)re(n)*, *kinder(e)*, *kind(e)re(n)*, *cleeder(e)*, *cleed(e)re(n)*, pass., *cruder* Bm. 6, 107, *lamber(e)*, *lammer(e)(n)* passim, *rader(e)(n)* Limb. 11, 1092; 2, 1853; La. 2, 38964, Al. 6, 197, enz., *riser(e)(n)* Sp. 4^{2}, 60, 86, Lorr. 2, 3783, Dml. 3, 205, 45, enz., *telgher(e)(n)* Sp. 3^{7}, 8, 33, Bj. 2, 2638, Es. 49, 10, Ovl. G. 2, 54, enz., *wichteren* Rein. 2, 6678, naast *been*, z. § 253 *a*, en *beene*, pass., *berde* p., en *bort*, z. § 253 *a*, *blade(n)* Nb. 7, 456, 696, 804 v.; 8, 887; 9, 213; Rb. 656 v., 3670, 11452, Ro. 854, 1591 v., La. 3, 7408, Sp. 2^{2}, 12, 71, enz., en *blat*, z. § 253 *b*, *doeke(n)* pass., *calve(n)* Rb. 13125, Nb. 5, 217, enz., *kinde(n)* Rb. 2417, 8707, 21643, Sp. 1^{5}, 74, 42; 3^{8}, 55, 20; 3^{1}, 17, 63; 3^{4}, 28, 18; 3^{6}, 18, 5; Nb. 3, 2172, Be. 877, Bj. 1, 1497; 2, 1719; Parth. 6522, Nd. 1289, enz. en *kint*, z. § 253 *a*, *cleede(n)* Rb. 21234, 23447, enz., en *cleet*, z. § 253 *a*, *crude(n)* passim, *lamme* Rb. 13129 v., Rein. 1, 2074, enz., *rade(n)* Ve. 1, 51, enz. enz., *rise* Nb. 2, 2406, 3177; 3, 3096; 6, 423; Rb. 659, *telghe(n)* Rb. 16459, Lsp. 2, 22, 9, W. 5098, Nb. 2, 3398; 8, 854 en 856; La. 3, 14381, 14517, Sp. 3^{1}, 45, 82; 3^{7}, 8, 60; Fr. 1745, 7878, enz., en *telch*, z. § 253 *a*, *wichte(n)* p., en *wicht*, z. § 253 *a*. De vormen *dingheren*, *gater(en)*, *glaser*, *riederen* heb ik aangetroffen in BE. 82 r., 83 r., 114 r., 119 v., 129 r., 183 r., 184 r., 199 r., 222 r., 316 v., 314 v., 289 v., doch nergens elders; *doekerkijn* (vgl. ben. opm. 3) in Gd. 7, 7; 12, 7; 21, 6; 22, 4, en 26, 6. Van een mv. *lieder(e)(n)*, *goeder(e)(n)*, *volker(e)(n)*, *gemoeder(e)(n)*, *geleder(e)(n)*, dat men naar de thans gebruikelijke vormen zou verwachten, is mij geen enkel Mnl. vb. bekend; (vgl. daarentegen *liede(n)*, gezangen, BvS. 4, Ovlg. 303, 2065, *goede(n)* Dkrb. 137, Bj. 6, 2600, enz. enz., *volke(n)* p.).

Opmerk. 1. De uitgang van den 3[den] nv. mv. dezer vormen was *-(e)ren*, Ohd. *-irun*. In overeenstemming met de neiging om den vorm van den nom.-acc. plur. ook aan den genit. en dat. van dit genus mee te deelen (vgl. § 253, opm. 1, § 260 en 289) lezen we evenwel een enkelen keer in de jongere taal *van den*, *met sinen*, *mitten kinder* Lh. 100 r., Cr. 21 r., Mlp. 4, 1163.

Opmerk. 2. Een ouden enkelvoudsvorm *rinder* (vgl. Ohd. *rindares*, Ofri. *hrîtheres*, *rîtheres*, in genitivo sing.) en *lammer* (vgl. Ags. *lomber* als acc. sing.) vindt men als grondwoord terug in de stoffelijke adject. *renderijn* Bl. 1845 (naast *rendijn* ib. var.) en *lammerin* Ro. 231. Voor *ghelovert* Parth. 2922, Ve. 1, 26, is misschien een dergelijk grondwoord *loover* (Ogerm. **loubir*) aan te nemen (vgl. ook PAUL-BRAUNE *Beitr.* 5, 415).

Opmerk. 3. Een deminutief *lammerkin*, *-ken* (in plurali), Am. 1, 922, pr. 267, als afleiding van bovengenoemd enkelv. *lammer*, *lamber*, en misschien ook een daarnevens te vermoeden *kalverkijn*, *bladerkijn*, als derivatum van een gelijksoortig *kalver*, *blader* (vgl. den Ohd. gen. en dat. sing. *kelbiris*, *chalbire*, *pletirs*, GRIMM *Gr.* I, bl. 622, anm.), kan den stoot hebben gegeven tot de ontwikkeling van analogievormen, gelijk *doekerkijn*, z. bov., *cleederkine* Am. 2, 3810, *kinderkijns*, *telgerkijns*, *gaterkens*, *engelkens*, *duvelkens* BE. 44 v., 83 r., 86 r., 172 r., 295 r., 298 v., Dctr. 63 v., Veg. 10 v., Gd. 5, 2 en 4; 6, 9; 15, 4; 21, 6; 40, 11; 59, 11; Mspr. 39, *barderkijns* ZVl. Bijdr. 4, 96 en 100 (vgl. ben. § 256), welke de Dietscher, door het gewone gebruik van vormen op *-er* als pluralia geleid, tevens als speciaal aan 't meerv. eigen beschouwde en uitsluitend in dat getal bezigde. Vgl. ook Mhd. *eierlîn*, *kleiderlîn*, *leuberlîn*.

Opmerk. 4. Onverklaarbaar is mij de plur. *spaenre*, *spaendre*, *spanere* Tro. 6037, Grb. 1, 4747, Bm. 7, 107 en 297 (naast *spane* Lorr. 2, 4292, Grb. 2, 527, Sprw. 109, 175, 369). In de verwante dialecten vind ik nergens een neutr., maar overal een masc. *spân* (zie het Ohd. *spân*, het Ags. *spôn*, het On. *spânn*, *spônn*).

§ **256**. Naast den meervoudsuitgang *-s* der masculina (vgl. § 251) staat in het Mnl. een nu en dan bij neutra aangetroffen suffix *-s*, welks ontwikkeling bij het lang niet zeldzame *wijfs* Rb. 3417 v., Nb. 1, 221, 231, 337, 343, 356 alle v. V. A., Ro. 2543 v., 5504 v., 7702 v., 12477 v., 13717 v., Vr. Heim. 112, 114, 1287, 1477, 1500, 1511, Dd. 493 v., Bj. 3, 549, Drie d. Here 205, 206, 213, Nd. 931, 1032, 1069, 1553, Bm. 6, 317; 10, 92, 48; 1, 60, en bij *cloesters* Be. 610, Cl. 53 en 54, *monsters* Rb. 12001, *ijsers* Lrb. 49, respectief begrijpelijk wordt uit den invloed van voorbeelden, gelijk de talrijke persoonsnamen, op *-aers*, *-ers*, z. § 260, de pluralia *knechts*, *ooms*, *geburs*, enz., z. § 251, en *ackers*, *vingers*,

stuyvers, enz., z. t. a. pl. Jongere formaties met dien uitgang, als *verkens* BE. 18 r., Mspr. 30 en 38, *dinghs* BE. 281 r., *laeckens* Enq. 257, *ketelkens*, *voghelkens*, *nestkens* Sprw. 147, 148, *druufkens* Dram. P. bl. 327, 232, *schaepkens* D. W. 7, 39, *banxkens*, *sinnekens*, *hoefdekens*, *buerkens*, *scaepkijns* Dctr. 6 r., 15 v., 18 r., 31 r., 79 v., *vroukijns*, *woerdekijns*, *bloemkijns*, *maechdekijns*, *lipkijns*, *borstkijns* Mlp. 1, 2422 v.; 2, 1146, 1176, 1180, 1301, 1313, 2410; 3, 1212 v. en 1217 v., *voghelkijns*, *meyskijns*, *vlederkijns*, *scaepkijns*, *vriendekijns* Hl. 23, 6 en 22; 54, 11; 32, 11; 85, 219; 120, 13; Lijd. J. 43 en 47, *boemkijns* Cr. 14 v., 15 r., *vriendekijns*, *crudekens*, *harderkijns*, *vroukens* Oef. 32 v., 33 v., 34 v., 81 r., 96 v., 139 v., 143 r. v., 145 v., 153 v., enz., *ionckerkijns* Spk. 20 r., *ogekens*, *gebedekijns* Voef. 83 r., Vvt. 9 r., *knaepkens*, *vellekijns*, *gherdekijns*, *bellekens*, *steenkiins*, *doerkiins*, *husekiins*, *handekijns*, *oechkijns*, *ledekijns*, *herderkijns* Bvt. 15 r., 16 r., 53 v., 54 v., 162 r., 191 v., 223 r., Veg. 45 r., Olc. 19 r., 21 r., Ovmt. 19 v., *moermannekijns* pr. 89, *coerdekijns*, *vellekijns*, *meyskens*, *zeenkens*, *doecskins*, *gaetkens*, *huyskens*, *mannekens*, *wormkens*, *beenkens* enz. BE. 9 r., 18 r., 44 v., 51 v., 52 v., 53 v., 54 v., 57 v., 58 r., 59 r., 63 v., 66 r., 69 r., 71 r., 72 v., 76 r., 99 v., enz., *maegdekins* ZVl. Bijdr. 1, 325, mogen als de gevolgen gelden van de uitbreiding der liefhebberij voor dezen uitgang.

Pluralia, als *cleders* Vm. 1, 326, 86, *kinders* Nd. 2223, Rein. 2, 1399, Fr. 9462, Segh. 5714 v., Dml. 3, 117, 92, Bm. 6, 305, *eyers* Dram. P. bl. 326, 217 en 218; bl. 327, 225 en 232; Keukenb. 1, *risers* Lsp. 2, 36, 95 v., *calvers* Segh. 10167 v., Dctr. 76 v., *beenres*, *beenders* Oef. 136 v., Ref. 42, zijn op gelijke lijn te stellen met bovengenoemd *cloesters*, *monsters*.

§ **257**. Voor de ontwikkeling van den vorm des nominatiefs en accusatiefs van 't enk. der nomina, op *w* (oorspronk. zoogenaamde *wo*-stammen), alzoo van *smere*, *smare* (vgl. § 12) Nb. 2, 1325 v., 1328, 1342 v., 1951 en v.; 4, 47 en v., 61; 5, 1039, *mele* Rb. 13258, Keukenb. 6, *snee* p., *bri* Sprw. 75, Bj. 6, 11764, uit *smero*, *melo*, *snêo*, *brîo*, vgl. men bov. § 102, opm. 3. Tegenover het Ohd. *snêwes*, *snêwe* (dat.), waar de *w* als tusschenletter op haar plaats was, bezigde de Dietscher onder invloed van den vorm des 1sten en 4den naamvals een genit. *des snees* Bvu. 37 v., Ps. 182 v., BE. 241 v., enz., en een datief *den snee* Lh. 56 r., enz. (niet meer *des snewes*, *den snewe*); dat daarnevens echter ook die oorspronkelijke vormen in gebruik moeten zijn geweest, leert ons de nom.-acc. *sneeu* (met *u*, als spelling voor *w*) Boerden 7, 22, Lutg. 2, 432, die alleen uit laatstgenoemde had kunnen voortkomen. Van *smere* en *mele* waren dergelijke Mnl. vormen, met *w*, daarentegen spoorloos verdwenen; we vinden noch een gen. en dat. *smer(e)wes*, *smer(e)we*, *mel(e)-*

wes, *mel(e)we* (vgl. Ags. *smeoruwes*, Ondfr. *smerewe*, Ohd. *melawes*, *melewe*), noch een daarnaar gevormden nom.-acc. *smerew*, *melew*, maar steeds *smeers*, *meels*, *smere*, *mele* (in dativo), en dat wel vermoedelijk, dewijl die *w* achter de liquida reeds zeer vroeg met deze conson. was geassimileerd (vgl. den Os. gen. *melas*, naast het Ohd. *melawes*) [1]). *Bri* heb ik nergens in een verbogen vorm aangetroffen.

DE MANNELIJKE EN ONZIJDIGE *JO-* EN *IO*-STAMMEN.

§ **258**. Tot deze klasse behoorden van de masculina: *herde*, herder, *hul*, *hil*, heuvel, *ruc(ge)*, *ricg(e)*, *put(te)*, *pit(te)*, *weit*, uit *weite* (Got. *hwaiteis*), *ende* [2]), de persoonsnamen op *-aere*, *-ere* (Ogerm. *-âri*), als *mordenare*, *molenare*, *ridder(e)*, *ersat(e)re*, *rover(e)*, enz., en de zaaknamen *kelre*, *kelnare*, *solre*, *outaer(e)* [3]) (Ohd. *kellâri*, *solâri*, *altâri*);

van de neutra: *antworde*, *antwarde*, *antwerde* (vgl. § 15 *a* en 23, opm. 3), *armoede*, *afgronde*, z. ben. § 265, opm. 1, *bed(de)*, *beelde*, *el(l)ende*, z. ben. § 265, opm. 1, *ende*, *erve*, erfenis, *here*, leger, **houwe* en *hoi* (vgl. § 264), *kin(ne)*, lichaamsdeel, *cruce*, *kunne*, *kinne*, geslacht, *kudde*, z. § 264, *mudde*, *net(te)*, *orconde*, z. § 265, opm. 1, *rike*, *stic(ke)*, *stuc(ke)*, *wedde*, de woorden op *-nisse*, als *dat vonnesse*, *dat ghelikenisse*, *dat kennisse*, *dat wildernesse*, enz. (vgl. Ondfr. de neutra op *-nussi*, Taalb. 3, 31), de derivata op *-heide*, als *dat scoenheide*, *kerstenhede*, *menschede*, *tgherechtecheide*, z. ben. § 265, opm. 2, en de nomina op *-e*, met een praefix *ge-*, als *gherechte*, *geslachte*, *ghelucke*, *gestichte*, enz. (Ohd. *daz garihti*, *gislahti*, Mhd. *daz glücke*, Ohd. *daz gastifte* = een ouder **galucki*, **gastifti*, enz.).

§ **259**. Hun buiging stemde ten deele overeen met de Ondfr. Vgl.:

Sing. 1, 4.	*helpere* [*helpere*]	Plur.	*helpere* [*helpera* [4])]
2.	*helpers* [*helperis* [4])]		*helpere* [*helpero* [4])]
3.	*helpere* [*helperi* [4])]		*helperen* [*helperon* [4])]

---

[1]) Een Os. gen. *smeras* en een Ondfr. dat. *smeri* kan voor *smerwas*, *smerwi* staan, doch evenzeer bij een vorm *smer* (zonder *w*) behooren, dien we in het Os. *kuosmer*, Ohd. *kuosmaer*, en in het Mnl. *smeer*, *smaer* Nb. 4, 44; 6, 842, 1328 en v., 1342, terugvinden.

[2]) Zie voor een mann. *ende* (naast het meer gebruikelijke neutr.) de niet ongewone zegswijze *sinen ende doen*; en vgl. het Got. mascul. *andeis*.

[3]) Vgl. voor een mann. *outaer(e)* Rein. 1, 2980, Lsp. 2, 45, 80, 176, 182, 189, Rb. 1253, 1556, 1996, 7007, enz.

[4]) In het Ondfr. toch was, in tegenstelling tot het Os. b.v., de *i* of *j* van 't suffix reeds bijna zonder uitzondering weggevallen; vgl. nog in 't laatstgenoemd dialect b.v. S. 1, 4. *hirdi*, 2. *hirdies*, *hirdeas*, 3. *hirdie*, *hirdea*, Pl. 1, 4. *hirdios*, *hirdeos*, 2. *hirdio*, *hirdeo*, 3. *hirdiun*, *hirdeun*; S. 1, 4. *rîki*, 2. *rîkies*, *rîkeas*, 3. *rîkie*, *rîkea*, Pl. 1, 4. *rîki*, 2. *rîkio*, *rîkeo*, 3. *rîkiun*, *rîkeun*, waar de *i* en *e*, vóór een voc., een vluchtig uitgesproken *j* voorstelde (z. ben. § 263).

Sing. 1, 4.	*ende* [*endi*]	Plur.	*ende* [*endi* [1])]
2.	*endes* [*endis* [1])]		*ende* [*endo* [1])]
3.	*ende* [*endi* [1])]		*enden* [*endon* [1])].

Ten deele vinden we hier, onder den invloed der zwakke buiging, somtijds een gen. enk. met den uitgang *-(e)n*, in plaats van *-s*: *des herden* Rb. 17269, *martelaren*, *sondaren* Sp. 2^{4}, 9, 63; 13, 144; 35, 125; 55, 13 en 65; 3^{7}, 49, 6; Vm. 2, 404, 58; 2, 440; Chr. 747, *des putten* Sp. 2^{7}, 9, 19, D. B. Reg. 2, c. 17, Gen. c. 26 en 29, *des armoeden* Fr. 1531, D. B. Gen. c. 41, *sijns bedden* Sp. 3^{2}, 8, 2; 3^{6}, 5, 8; Sto. 2, 76, *des beelden* Sp. 1^{6}, 26, 53; 3^{2}, 12, 37; 4^{2}, 58, 39; Ve. 4, 3, Stemm. 23, *sijns heren*, legers, Sp. 4^{2}, 24, 60, *des riken* Dml. 3, 143, 77, Edew. 438, 538, Sp. 2^{7}, 32, 58; 3^{8}, 47, 58; 2^{1}, 72, 29, enz. enz., *des cudden* fgl. 27 v., Nt. 38 r., D. B. Gen. c. 31 en 35, Joh. c. 17 en 30, Ys. c. 63, enz. enz., *sijns vanghenessen* Bj. 6, 6430, *sijns erffenissen* Thr. 9 v., *des verdomenessen* Bw. 11 v., *sijns vonnessen* Bj. I bl. 805, *des gerechten* Lsp. 1, 35, 86; 3, 11, 8, *dijns gedachten* Plag. 1212, *des gebeelden* Sp. 1^{7}, 61, 33, *geens geslachten* Rb. 25378, enz.;

in den regel een plural., vooral bij de maculina, op *-e(n)*: *herden*, *putten*, *sondaren*, *minnaren*, *ridderen*, *helperen*, *roveren*, enz., passim, *ambochten*, *bedden*, *beelden*, *netten*, *orconden*, *vonnessen*, *gedachten*, *gestichten*, *geslachten*, enz., passim, naast een zeldzamer *herde* Wr. 1, 298, *pitte* Sp. 4^{1}, 60, 66; 4^{2}, 21, 40, *verradre* Sto. 8, 951, *sondare* Lsp. 2, 44, 408 v., *riddere* Mor. 4054, Claus. d. B. 251, Bj. 2, 2822, Parth. 3887 v., 4802, La. 2, 3161; 3, 1594, 10476, 16189; Heelu 2585, 2704, 6020, 6543, enz., *rechtre* Bj. I bl. 696, *sculdare* Ovl. G. 3, 130, 209, *zondare* Sp. 3^{6}, 8, 66, *sondere* Ve. 1, 56, *dienare* Mlp. 1, 2230, *minre* D. W. 7, 390, *loghenare* Hl. 85, 154, *antworde* Sp. 4^{2}, 30, 9, *bedde* Nb. 3, 2962, Parth 4333, Ro. 7953, *beelde* Hl. 97, 53 v., 84 v., 111 v., *inde* Ve. 7, 10, *kunne* Vm. 2, 401, 16, *mudde* Sp. 3^{7}, 29, 12, Bj. II bl. 568, Ro. 4830, LvJ. 132, Lsp. 2, 27, 80, Gew. s. Tr. 30, *nette* Ri. 897, *orconde* Lsp. 2, 36, 1245, Rb. 7051, 26179 v., 26930, Parth. 8218, Sp. 1^{2}, 50, 61, *rike* Sp. 3^{8}, 12, 12, Lsp. Prol. 87; 1, 41, 1 v.; Ve. 7, 3, Rb. 17194; 2, 98, 385, *sticke* Rb. 12063, Nb. 9, 639; 4, 1093, *vonnesse* Luc. 3774, Bm. 1, 65, Vm. 2, 372, *gedachte* Ro. 4392, Plag. 1199, Wis. 691, Mor. 101, 3730, Bj. 4, 407, *geslachte* Sp. 1^{2}, 38, 20; 1^{4}, 32, 41; 1^{1}, 13, 6; 1^{2}, 29, 5 en 17; 2^{5}, 23, 115; Wr. 1, 682; 2, 1119; Rb. 7004, Bj. 1, 1226; 4, 407, *gedichte* Bm. 7, 319, 47, *gerechte* W. 1040, 3114, 3119; *gestichte* Sp. 3^{7}, 38, 10, enz.

§ **260**. Bij de mannel. persoons- en zaaknamen, op *-aer(e)*, *-(e)r(e)*, was ook een meervoudsuitgang *-s* alles behalve zeldzaam, en dat wel in

---

[1]) Zie de 4de noot onder aan pag. 325.

alle naamvallen (ook in den datief) en niet minder in de oudere dan in de jongere taal; vgl. b.v. *die*, *der*, *den toveraers*, *sondaers*, *loghenaers*, *ridders*, *dorpers*, *minres*, *dienres*, enz., passim, *kelres*, *kelders*, *kelnaers* Ro. 12404 v., Rkr. 7084, Nd. 475, *solres*, *solders* Rb. 11361, 31309 v., Cor. v. Antw. 35. Waarschijnlijk hebben we dezen in 't Mnl. anders ongewonen uitgang als het overblijfsel te beschouwen van een suffix voor den nom.-acc. pluralis, *-os*, *-as*, 'twelk eertijds nevens *-a* in het oude Westnederfrank. in gebruik is geweest; want aangezien het Saksisch van den Freckenh. Stiftsbrief *hova*, *penninga*, *scillinga*, *ferscanga*, enz. naast *kiesos*, *ruslos*, enz. bezigde, en de Cottoniaansche codex v. d. *Hêl.* ook een mv. *slutila* (z. v. 3072) naast de gewone vormen, op *-os*, *-as*, in den 1sten en 4den mv. te lezen geeft, zoo valt de mogelijkheid niet te ontkennen, dat ook in een der met het Saksisch nauw verwante dialecten een zelfde dualisme heeft geheerscht. En was dit werkelijk het geval, dan zou het gewis niet tegen het wezen der taalontwikkeling indruischen, wanneer, bij de aanzienlijke uitbreiding van het gebruik van den eenen uitgang, de andere zich toch nog in een bepaald geval had weten staande te houden en aldaar zelfs in den 2den en 3den nv. van hetzelfde getal was doorgedrongen; (vgl. voor het in zwang komen van oorspronkelijke nominatief- en accusatiefvormen in den genit. en dat. § 253, opm. 1, 255, opm. 1, en 289).

Opmerk. Abnormaal was daarentegen de jonge meervoudsvorm *stickx* O. K. v. Dordr. 1, 33, Mat. 52 en 111, die met *rocks*, *doyts* en andere dergelijke pluralia (z. § 251) op ééne lijn is te stellen.

§ **261**. De vormen, op *-ere*, apocopeerden in den singul. gewoonlijk hun *-e;* die op *-aer* ook somwijlen reeds in de oudere taal, doch vaker in de jongere (vgl. § 85, 3° en 4°). Van de eerste ontmoet men zelfs af en toe een mv.: *poerter* Mel. 2442, pr. 265, *oersteker*, *verrader* Sto. 4, 269, Segh. 2037, 7570, Hu. 2, 4de col., vs. 38, *nijder* Hl. 85, 166 v., Cr. 27 r., *leerer* Sch. 42 r., *moerder* Ovl. G. 3, 119, 533, *sunder* Lhic. 11 r., *clapper* Mlp. 2, 601, 2122; 3, 654; 4, 1666, *spitter*, *delver* Mlp. 2, 670, *rechter* Mel. 2624, 2635, *ridder* Heelu 328, 824, La. 2, 285, 8929, 26180, Ve. 5, 48, Tro. 4869, 5342, 8761, Hl. 105, 20, Cr. 65 r., 69 v., Gkr. 79 v., 84 v., *helper* Bj. II bl. 512, *waerseghe*r Tro. 7818, *Brabanter* Ve. 3, 11, 15; 13, 35; *visscher* Nb. 2, 2651 v.; *borgher* Urb. p., *vleyschouwer*, *scutter*, *wollewever*, *vischcoper*, *visscher*, *brouwer* Urb. 1, 42, 86, 188, 191, 208, 219, 220, 234, 251, 307, enz.

Dat in *-eres* de tweede *e* nagenoeg standvastig, in *-ere* en *-eren* de eerste *e* niet zelden uitviel, en dat ook een vorm *leeraers*, *beds*, *nets*, *rijcs*, *rics*, enz. niet zeldzaam is, behoeft nauwelijks te worden vermeld (vgl. § 245 *a*, 246 *b* en 249).

§ **262**. In den gen. sing. der vormen, met een sisklank vóór de *-e*, was begrijpelijkerwijze syncope der *e* en samenvallen der beide sisletters regel (vgl. § 207 en 245 *a*). Vgl.: *des cruus* Vm. 2, 429, Bj. 5, 77, *des ontfangenis* BE. 44 v., *des verlichtenis* BE. 12 v., *des verlatenis*, *gedenckenis* D. B. Num. c. 5, Paralip. 2, c. 34, *des fonnis*, *vonnes* Segh. 1095, Mat. 63, *des verradenis* Smz. 202 v., *dijns sceppenis* Thr. 94 v., *sijns verstandenis* Ps. 43 r., enz.[1]).

§ **263** *a*. Het stamsuffix van de substantiva dezer declinatie luidde oorspronkelijk *-jo*, wanneer de voorafgaande syllabe kort was, d. i. uit een korte voc. + enkele volgende conson. bestond; doch *-io*, wanneer de voorafgaande lettergreep een lange voc. of tweeklank of een door twee of meer consonanten gevolgden korten klinker bevatte (zie SIEVERS in de *Beitr.* v. P.-BR. 5, bl. 132 vlgg.). Na afwerping der slotvoc. en -conson., in het oorspronkelijke Westgerm. (d. i. in het Westgerm., dat ouder is dan het ons bekende Ohd., Os., Ondfr., Ags. en Ofri.), was de uitgang van de vormen der laatste categorie in den nom. en acc. s. masc. tot *i* verkort; vgl. b.v. Os. *hirdi*, uit een oorspronk. nom. **hirdios*, acc. **hirdiom*), evenals in den nom.-acc. s. en plur. neutr. (vgl. b.v. Os. *rîki*, in singulari, uit een oorspronk. **rîkiom*, Ondfr. *rîki*, Ohd. *rîhhi*, in plurali, uit een oorspr. *rîkiô*)[2]). In de andere casussuffixen, waar die klinker geen sluitletter was geworden, maar door een andere voc. gevolgd werd, had hij zich daarentegen tot een vluchtig uitgesproken conson. *j* gewijzigd of was geheel verdwenen; vgl. b.v. Os. *hirdie*, *rîkie* of *rîkea*, in dativo s., uit een oorspronk. **hirdiai* **rîkiai; rîkies* of *rîkeas*, in genitivo s., uit een oorspr. **rîkiesso; rîkeo*, in genitivo pl., uit een oorspr. **rîkiôm*, enz., waar de onderling afwisselende *i* en *e* een vluchtigen halfklinker voorstelden; doch Ondfr. b.v. *armuodis*, in genitivo s., *ervi*, in dat. s., Ohd. *hirtes*, Ags. *hyrdes*, in gen. s., Ohd. *hirte*, Ags. *hyrde*, in dativo s., *endo*, in genitivo pl.,

---

[1]) Wat is echter een genit. *des groten bedroefnisse*, *verrisenisse* Ps. 43 v., 65 r., *des ghelijckenisse*, *verlossenisse*, *ontfanckenisse* Thr. 23 v., 35 v., 41 v., *dies vonnisse* Bj. 1, 805 (2 m.)? Eenvoudig een schrijffout voor *bedroefnissen*, enz.?

[2]) Gelijk men weet, hadden de buigings- en vervoegingsvormen, gelijk we die op grond eener vergelijking met de andere Indo-Europeesche dialecten voor dat oorspronk. Westgerm. mogen aannemen, regelmatig apocope ondergaan: 1° van de slotconsonant, 2° van de *korte* slotvocaal, hetzij die oorspronk. „auslautend" was geweest of ten gevolge van eerstgenoemde afwerping „auslautend" was geworden. Alleen *oorspronk. tweelettergrepige* woorden, wier eerste syllabe kort was, hadden de *i* en *u* behouden.

In vormen, die oorspronk. op een lange voc. uitgingen, was die klinker reeds vóór de ontwikkeling der 2de apocope verkort en daardoor met den *oorspronk. korten* klinker samengevallen, welks lotgevallen hij natuurlijk deelde; vgl. b.v. een oorspronk. Westgerm. nom.-acc. *plur.* neutr. der *o*-stammen **folkô*, **dalô*, met verkorting **folku*, **dalu*, en vandaar in 't Os. *folc*, *dalu*.

endum, in dativo pl., uit een oorspr. **armôdiesjo*, **erviai*, **hirdiesjo*, **hirdiai*, **andiôm*, **andiomiz*.

In deze zelfde naamvallen had de *j* van 't suffix der vormen van de eerste categorie in 't Westgerm. verdubbeling der voorafgaande conson. veroorzaakt (nam. zoo die geen *r* was, vgl. bov. § 112), om daarna, verzwakt en als zoodanig met de vluchtige *j*, uit *i*, samenvallende, evenals deze, ten deele behouden te blijven ten deele te verdwijnen; vgl. b.v. Os. *kunnies* of *kunneas*, in genitivo s., uit **kunjesjo; kunnie* of *kunnea*, in dativo s., uit **kunjai; kunneo* in genitivo pl., uit **kunjôm*, enz.; Ohd. *pettes*, Ags. *beddes*, in gen. s., Ohd. *pette*, Ags. *bedde*, in dat. s., Ohd. *betto*, in gen. pl., *bettum*, in dativo pl., uit een oorspronk. **badjesjo*, **badjai*, **badjôm*, **badjomiz* [1]). In de casus evenwel, waar ten gevolge van bovengenoemde apocopewetten de *j* sluitletter had moeten worden, was die conson., na de verdubbeling der voorafgaande conson. te hebben veroorzaakt, met dien medeklinker samengesmolten; let b.v. in 't Os. en Ags. op *bed*, *net*, d. i. *bedd*, *nett*, in den nom.-acc. s. neutr., uit een oorspr. **badjom*, **natjom* (vgl. voor den oorspronk. enkelen medeklinker het Got. *badi*, *nati*); in 't Ags. op *hrycg*, *hyll*, in den nom.-acc. s. masc., uit **hrygjoz*, **hrygjom*, **hyljoz*, **hyljom*, voor een oorspronk. **hrugjoz*, **hrugjom*, **huljoz*, **huljom; cynn*, in den nom.-acc. s. neutr., uit **kynjom*, voor een oorspr. **kunjom; cynn*, in den nom.-acc. plur. neutr., uit **kynjô*, voor een oorspr. **kunjô;* enz. Zie hierover P.-BR. *Beitr.* ter boven aangehaalde pl. [2]).

In overeenstemming met zulk een 1sten en 4den nv. enk. masc. *hrycg*, *hyll*, en het daarnaar gevormde Ags. *pytt* (ontleend aan 't Lat. *puteus*) vertoont ons het Mnl. de vormen *ruc*, *ric*, *rig* Nb. 2, 844, 1226, 1827 v., 3305, 3373, 3830, 3956; 5, 230 v.; 6, 773; 12, 1220 en v.; Rb. 5653, 29801, Rein. 2, 3572, Fr. 8186, enz., (vgl. de Add. bij § 91 *d*), *hil*, *ul*, heuvel, Rb. 28507 en v., *put*, *pit* La. 2, 18776, 18874, 21203, Al. 7, 1729, 1733, Esmor. 156, 380, Hexe 51, 59; in overeenstemming met diezelfde

---

[1]) Voor het oorspronkelijke van de enkele conson. in deze vormen verwijs ik naar *kuni*, *badi*, in het Gotisch, een (Oostgerm.) dialect, waar de verdubbeling des medeklinkers onder invloed eener *j* niet bekend was.

[2]) Gelijk men uit het bovenstaande ziet, wijk ik in mijne opvatting omtrent de ontwikkeling van vormen, als *hrycg*, *cynn*, enz., eenigszins af van SIEVERS, die de volgorde **hrugjəz*, **hrygjə*, **hrycgə*, *hrycg*, **kunjə* (in den sing.), **kynjə*, **kynnə*, *cynn*, en **kunjô* (in den plur.), **kynjo*, **kynnu*, *cynn*, meent te moeten aannemen en alzoo het wegvallen der *j* nog stelt vóór het optreden der apocopewet. Tegen zulk een verklaring verzet zich echter het Os., waar de *j* nog vrij regelmatig als *i* of *e* bewaard was en toch te gelijker tijd een vorm *bed*, *net* is aan te treffen.

casus van het onzijd. Ags. *bed*, *net*, *cynn*, een Mnl. *bed*, *bet* Sp. 3^4, 47, 131; 3^8, 80, 77; 3^3, 22, 22; 4^2, 43, 32; 1^7, 61, 54; Fr. 8623, *net* Sto. 5, 196; 6, 20; Maleg. 831, Car. e. E. 1016, Heelu 4205, Sp. 1^6, 53, 34, Huon 2, 4de col., vs. 34; 3, 2de col., vs. 36; Fr. 6296, Esop. 20, 29, Ger. v. V. 73, D. W. 7, 383, Ve. 5, 48, Rein. 1, 1465, *kin*, wang, kin, Bl. 3248, 3304 [1]), *stic*, *stuc* Sp. 1^1, 32, 11; 1^3, 7, 5; 4^1, 36, 17, Rb. 29802, La. 2, 30055, enz. enz., *gheluc* Limb. 1, 1226; 4, 587, 847; Ro. 1865, 2294, 2667, 13036, Rein. 1, 1830, Fr. 295, Lsp. 1, 10, 54, La. 2, 19444; 4, 2067, Sp. 1^3, 8, 13; 29, 51; 54, 35; 1^6, 7, 30; 56, 51; en in overeenstemming met den nom.-acc. pl. neutr. *cynn*, enz. een 1sten of 4den nv. mv. *net* Rb. 22444, Sp. 3^5, 55, 22; 3^3, 4, 76; Sto. 3, 266, *stic* Nb. 9, 639 v.

b. Bij de gelijkheid, welke zich in de oude Westgerm. dialecten in de meeste naamvallen tusschen de buiging der *io*- en die der *jo*-stammen had ontwikkeld (z. bov. *a*), ligt het vóór de hand, dat die casus, waar nog verschil heerschte, konden verwisseld worden; dat b.v. in 't Os. naast het oorspronkelijke *net* en *flet*, bodem, ook een onoorspronkelijk *netti*, *fletti*, en in pl. van een oorspronk. *kun*, *web*, *mud*, een onoorspronk. *kunni*, *webbi*, *muddi* in gebruik was gekomen; terwijl in het Ohd. zelfs altijd de onoorspronk. vormen *hrucki*, *betti*, *nezzi*, *chunni*, *mutti*, *weppi*, enz., voor het oorspronk. *hruck*, *bett*, enz. golden. Vandaar ook in 't Mnl. naast bovengenoemd *ruc*, *put*, *bet*, enz. een passim voorkomend *rucge*, *ricge*, *putte*, *pitte*, *bedde*, *nette*, *kinne*, *gelucke*, *stucke*, *sticke;* en *wegghe*, wig, o. a. Rein. 1, 653 en 681, *webbe*, *nebbe* (z. ben. § 265), *mudde* p., *kunne*, *kinne*, geslacht, p., *wedde*, loon, onderpand, p., waarnaast een te verwachten oorspronk. *weg* of *wec(g)* (Ags. *wecg*), *web*, *neb* (Ags. *neb*), *mud*, *kun*, *kin* (Ags. *cynn*), *wed* (Ags. *wed*), niet meer in zwang schijnt te zijn geweest, althans door mij niet is opgeteekend. De constante *i* in den Ogerm. nom.-acc. s. *heri* (vgl. het Ohd. neutr., het Ags. Os. mascul., in dien vorm), Mnl. *here*, is toe te schrijven aan de neiging in 't Westgerm. om tusschen een voorafgaande *r* en een volgende *j* een parasitische *i* te ontwikkelen (vgl. P.-BR. *Beitr.* 7, 115, en bov. § 197); een op zoodanige wijze uit het oorspronkelijke **harjom* voortgekomen **harijom* had na de werking der apocopewetten een Ogerm. *heri* moeten opleveren. — Dat onzijdige pluralia, als bovengenoemd *net*, *stic*, bij deze *jo*-stammen in het Mnl. zeldzaam waren en gewoonlijk *nette*, *sticke*, *mudde*, enz. luidden, ligt natuurlijk aan de neiging in dit dialect om in het mv. den ouderen vorm, zonder suffix, te vervangen door den analogievorm, met *-e*.

---

[1]) Allerzonderlingst is hiernaast een mascul. *dinen*, *haren kin* (acc.) Mart. 2, 11 en 205, en *aen*, *in sinen kin* Al. 1, 427, W. 1416, dat ik nergens in de Ogerm. dialecten kan terugvinden.

Opmerk. 1. Van een ander karakter dan *ruc*, *ric*, *bed*, *net*, enz. waren natuurlijk vormen als *weit*, *boecweit*, *dat rijc*, *dat afgront*, *dat beelt*, enz., die alleen in de jongere taal thuis hooren en aldaar te verklaren zijn uit een in de 15de eeuw ontkiemende neiging om in 't algemeen nagenoeg iedere onduidelijke *e* af te werpen (vgl. § 85).

Opmerk. 2. Een gelijke apocope vertoont gewis ook *mud* in Urb. p., D.W. 6, 151 en 152, waar het woord, door een meervoudig telw. voorafgegaan, als enkelvoudsvorm onder de categorie valt der in § 289, opm. 3, te bespreken namen van maten, munten en gewichten. Wanneer toch een singul. *mud*, voor *mudde*, in het oudere Mnl. niet in gebruik was, mag in de jongere periode noch een met den singul. *bed*, *net*, enz. overeenkomend enkelv. *mud*, noch veel minder een met den plur. *net* te vergelijken meerv. *mud* waarschijnlijk heeten.

Opmerk. 3. *Ambacht*, de gewone Mnl. vorm, z. b.v. *Mnl. Wb.*, is niet te verklaren uit den Ohd. vorm *ambahti*, maar uit een *o*-stam *ambaht*, dien we in datzelfde dial. aantreffen.

§ **264**. Wat den stamvorm der substantieven van deze *jo-* en *io*-klasse aangaat, zoo wijs ik, behalve op de nomina met verdubbelde consonant, in § 263 vermeld, ook op de verandering der vocaal, door de volgende *i* of *j* veroorzaakt in *bed(de)*, *nette*, *elende* (Got. *badi*, *nati*, Ohd. *alilanti*), in *geslechte* (naast *geslachte*), z. § 20 *b*, in *mudde*, *gelucke*, z. § 36 *a*, in *ric(ge)*, *hil*, *pit(te)*, *stic(ke)*, *kinne*, geslacht, naast *ruc(ge)*, *(h)ul*, *put(te)*, *stuc(ke)*, *kunne*, z. bov. § 22 en 27. Ook zij herinnerd aan den voor 't Mnl. te vermoeden nom.-acc. s. **houwe*, naast een werkelijk aangetroffen dat. *hoye*, en aan den oorspronk. 1sten en 4den nv. *hoi*, *hoy*, z. § 64, opm. 1; (voor de *j*, in dezen dat. s., Got. *hauja*, uit een oorspronk. **hauwiô*, vgl. men boven § 263; voor het behoud der *j* in het Dietsch § 101).

§ **265**. Bij sommige neutra dezer klasse had de uitgang *-e* een gedeeltelijk verloop naar de feminina veroorzaakt (vgl. § 270, 273, 285 en 286). Zoo b.v. in: *der*, *deser*, *eenre*, enz. *beelden*, *die beelde* (dat.) Rog. 603, D. B. Dan. c. 2 en 3, Ecclesiastic. c. 30, Ps. 100 v. (zie voor meer vbb. *Mnl. Wb.* i. v.) [1]), naast het gewone onz. *beelde* (Ohd. Os. *bilidi*, n. a. pl. *bilidi*). — *an de*, *ter*, *metteser crucen* Sp. 3^7, 6, 80, La. 3, 1513, 1571, 2033, enz, naast *dat cruce* La. 3, 2758, Sp. 3^7, 6, 90, enz. enz. (Ohd. *daz chriuzi*, Os. *that crûci*). — *van*, *bi*, *inder kinne(n)* La. 3, 12410, Cb. 87 v., BE. 61 r., Ot. 142 r., Lh. 5 r., naast *dat*, *t kinne*, *toten*, enz. *kinne* La. 3, 17325, Limb. 2, 264; 6, 1205; 7, 216, 1170; 12,

---

[1]) Ook een mann. geslacht meent VERDAM (t. a. pl.) te mogen opmaken uit „Aenbeden den gulden beelde". Men lette echter op constructies, als „*den afgoden* aen te beden", Ps. 119 v.; „dat hi *den afgoden* aenbeden soude", Ps. 80 r., Pw. 122 v., 162 v., 163 v.

686; BE. 61 r., Maund. 27 v., Lg. 96 r., 158 r. (Ohd. *chinni* en Os. *thiu kinni* als plur., dus van een onzijd. *kinni*). — *der*, *van der*, *van uwer*, *in eenre cudde(n)* D. B. Ys. c. 65, Am. c. 6, Pw. 181 v., Ps. 36 r., Lhic. 65 v., *die cudde* Bvt. 17 v., naast *dat cudde* Lh. 58 r., 94 r., D. B. Jerem. c. 23 en 50, Ep. 117 v., 159 v., Ap. 84 r., Veg. 19 v., 33 r., Nt. 10 r., 52 r., 93 r., Lg. 82 r., met *des cuddes* Pb. 3, D. B. Gen c. 38, Zach. c. 10, *des cudden* (z. bov. § 259), *an enen*, *in den cudde* Bi. 49, Parhl. 39 r., Thr. 32 r., Sch. 23 v., 37 r., Bdio. 88 v., D. B. Gen. c. 27, 29, 35, 38, Judic. 5, enz. (Ohd. *thaz cutti*). — *van menigher*, *edelre*, *hoger connen*, *die conne* Mlp. 1, 2, Sp. 3^1, 10, 48; 3^8, 10, 12; 1^4, 25, 52; Bm. 2, 432, Bi. 414, *in krancker kunne* ms. h. 54 r., enz., naast *dit*, *dat kunne* Getij. 21 r., 48 v., Bdio. 2 v., Bi. 414, 429, ms. g. 43 r., met *des konnes*, *kinnes* Bdio. 1 v., ms. f. 13 v., *van hogen*, *edelen*, enz. *conne* Limb. 8, 1736, Ro. 10490, Sto. 2, 78, Sp. 3^5, 45, 45, Limb. 4, 757, Ap. 180 v., Bi. 410, Ee. 121 v., enz. (Ohd. *thaz kunni*, Os. *thit kunni*). — *nebbe* fem., b.v. Mspr. 28, (Ags. *neb* neutr.).

Opmerk. 1. Van verschillenden stam zijn daarentegen: *in sware ermode*, *daermoede*, *in die aermoede* La. 2, 43986, Sp. 2^6, 9, 43; 51, 17; Vm. 1, 345, 11, enz., naast *dit*, *int aermoede* Fr. 3411, Sp. 1^7, 5, 4; 1^8, 75, 33; Te. 1653, Limb. 10, 445, enz. (vgl. het Ohd. fem. *armuoti*, naast het Md. *daz armüede*). — het vrouw. *antworde*, *antwerde* (zie voor bewijzen *Mnl. Wb.* i. v.) naast het even gebruikelijke neutrum (vgl. Ohd. *thero antwurti* als gen., naast *antwurtes*, en Got. *andavaurdi* neutr.). — *uut*, *in groter*, *deser*, enz. *el(l)ende(n)* Sp. 2^7, 34, 39; 2^5, 27, 84; Bm. 10, 53, Mask. 1099, Liedw. 4 v., Ruusbr. 5, 273; 6, 102, enz., naast *dat*, *dit ellende* Lsp. 2, 39, 243; 3, 19, 46; Kerk. Cl. 231, Drie d. here 86, Al. 6, 601, Sp. 2^4, 5, 216, Ovl. G. 2, 63, 280, Te. 2143, Bl. 771, Ruusbr. 6, 81, enz. (vgl. Ohd. *ellendi*, met een gen. dat. *ellendi*, dus een vrouw. *î*-stam, n. *daz ellende*). — *in vraier*, *warer*, *tonser orconde(n)* Sto. 1, 12, Vrouw. H. 1068, Nd. 1697, enz., naast *mits den*, *tot enen orconde* Lsp. 2, 38, 90, Bvt. 28 r. (vgl. Ohd. *unter dero urchundo*, n. het onzijd. *urchundi*).

Aan het femin. *voerworde*, *vorwaerde*, z. bov. § 15 *a*, beantwoordt een Mndd. *vorworde*, met hetzelfde geslacht. Voor *in de put*, *in welcke*, *uter helscher put* Thr. 18 v., 116 r., GR. 140 v., vgl. men het Ohd. vrouw. *pfuzza*, tegenover *pfuzzi*, Mnl. *putte*, enz., masculini generis.

Opmerk. 2. Als enkele voorbeelden van neutra, op *-nisse* (vgl. de talrijke Ohd. onzijd. stammen op *-nessi*, *-nissi*, de Ondfr. op *-nussi*, met hetzelfde genus), vermeld ik: *dat vonnesse* p., *dat (ghe)vanckenisse* Ruusbr. 4, 89, Ro. 11524, Sp. 2^1, 82, 39; 2^2, 17, 131; La. 3, 20184, *dat verstennisse* Ruusbr. 4, 156, *dat betekenesse* La. 2, 18078, *dat wildernesse* Maund. 8 v., *dat kennisse* Ruusbr. 3, 46 en 50, met *ten kennisse*, *nae den*

beloftenisse Shs. 58 r., 79 v., *bi den verradenesse* Luc. 1208, *tot den*, *in enen gelikenesse* Ruusbr. 3, 1 en 107, *in enen verderfnisse* Ruusbr. 3, 23, *tot enen*, *enen gehoechnisse* Ruusbr. 3, 95, Ot. 50 r., 84 r., *tot horen beganghenisse* El. 56 r., *ute dien*, *van den vangenesse* Ro. 9887, Rb. 14034, Shs. 35 v., *mits haren bescermenisse* Lh. 144 r., *in den bescouwenis* Pw. 183 r., *van den*, *totten wildernisse* Mor. 3192, Bvt. 125 v., 140 r., 148 v., 167 r., *na desen berouwenisse* Wzz. 38 r., *van allen bedrochhennes* Lutg. 2, 603, *tot enen verstandenis* BE. 30 r., *bij den bedriegenisse* BE. 112 r., *uten duusternisse* Ep. 115 r., enz. enz., naast de zeer gewone feminina *behoudenesse*, *gevancnesse*, *ghelikenesse*, *bediedenesse*, *verrisenesse*, *verdoemenesse*, *verstannesse*, enz. enz. (vgl. de talrijke Ohd. vormen op *-nissa*, de Ags. op *-nes*, behoorende tot de vrouw. *ô*-declinatie, en de Ohd. vormen op *-nissi*, behoorende tot de vrouw. *î*-buiging; z. ben. § 287 *a* en 288).

Voor de bovengenoemde neutra, met *-heide* (in de jongste periode ook *-heit*), zie men Wr. 1, 384, 875, Sp. 3[8], 85, 44; 4[1], 38, 9; 3[7], 60, 22; 3[8], 37, 58; Sto. 1, 116, Lsp. 2, 19, 144; 45, 69; 46, 72; Parth. 322, 8027, Edew. 54, Wr. 3, 816, Dd. 2, 3298, Lorr. M. 3, 122, Bm. 3, 110, 98, enz.; en vergelijke het Ohd. *daz kewoneheite*, *biscofheitis*, bij GRAFF i. VOCC.

Opmerk. 3. Ten opzichte der suffixen *-aere* en *-ere* zij opgemerkt, dat het laatste regel was, behalve wanneer de voorafgaande syllabe den toon miste; alzoo *riddere*, *rovere*, *jagere*, *helpere*, enz., en *portenare*, *molenaere*, *toverare*, *predicare*, *clusenare*, *woekenare*, *gaerdenaer*, *cameraer*, enz. Als uitzondering vindt men evenwel (vooral in 't rijm): *riddare*, *ruddare* R. v. M. 460, Luc. 3237, 6282, Sp. 2[1], 20, 38; 2[6], 40, 69; Rog. 1692, Sp. 4[3], 32, 58, Grb. 2, 5423, 5841, *scolare* Sp. 3[2], 16, 24, *merkare*, Vrouw. Heim. 360, *ghylare* Sp. 1[8], 30, 34 en 39, *wachtare* Br. 1719, *hoerare* Rb. 25164, 25259 v., *sceppare* Bra. 1486, Br. 849, Luc. 670, 2927, 3103, 4273, La. 3, 2932, 5750, 8457, Vr. Heim. 556, *backaer* Urb. 1, 249, *sculdare* Lsp. 2, 41, 20 en 122, Ovl. G. 3, 130, 209, *kelnaer* Nd. 475, Bm. 2, 62, 59, *sondare*, *leraere*, *minnare*, *verwinnare*, passim.

DE MANNELIJKE EN ONZIJDIGE *I*-STAMMEN, MET EEN LANGE WORTELSYLLABE[1]).

§ **266**. Tot deze klasse behoorden: *appel*, *aern*, arend, *balg*, *brief*, *disch*, *gast*, *korf*, *liede*, *ploech*, *saerc*, *scacht* (*scaft*), *scilt* (vgl. voor

[1]) D. i. een lettergreep met een oorspronk. lange voc. of diphthong of met een oorspr. korte voc. + twee of meer consonanten. Voor de apocope der *-i* vgl. men de 2de noot op pag 328.

't mann. genus van dit woord b.v. La. 2, 1136, 1176, 3580, 7101, 9536, 14795, Strof. Ged. bl. 130, vs. 197, Ve. 3, 27, 65, Rkr. 4984, Bj. I, bl. 137 en 169, enz.), *stoop*, *swaen*, *tant*, *traen*, *weder*, ram, *worm*, *worp*, het neutr. *wicht* [1]), welke als zoodanig te erkennen zijn aan den Ohd. of Os. nom.-acc. plur. op *-i* (On. *-ir*) of den dat. mv. op *-in*, *-iun* (vgl. Ohd. *epfeli*, *erni*, *belgi*, *prievi*, *gesti*, *korbi*, Os. *liudi*, Ohd. *pluagi*, *serchi*, *scefti*, *scilti*, *stoufi*, On. *swanir*, Ohd. *zendi*, Os. *trahni*, Ohd. *widiri*, *wurmi*, *wurfi*, *wihti*); en *dronc*, *dorst*, *rooc*, *smooc*, *stang*, *stanc*, *strenc* (z. o a. Hl. 58, 73, 78 en 82), *vanc*, het neutr. *gewrocht*, die als zoodanig te erkennen zijn aan den „umlaut" der wortelvoc. in het Ags. [2]) (vgl. in dat dial. *drync*, *đyrst*, *rêc*, *smêc*, *steng*, *stenc*, *streng*, *feng*, *gewyhrt*) [3]); voorts ook *see* (zie ben. § 266*, opm. 1).

§ **266***. In overeenstemming met hun declinatie in 't Oudsaks. [4]), werden deze woorden in 't Mnl. verbogen, als volgt:

Sing. 1, 4.	*worm* [*wurm*]	Plur.	*worme* [*wurmi*]
2.	*worm(e)s* [*wurmes*]		*worme* [*wurmio*]
3.	*worme* [*wurme*]		*wormen* [*wurmiun*]

Ze waren dus, gelijk we zien, bij het onduidelijk worden van de vocalen der suffixen, in buiging volkomen samengevallen met de mann. oorspronkelijke *o*-stammen.

Wat omtrent het gebruik dezer laatste in den gen. s. en den nom. gen. en acc. pl. is opgemerkt (z. § 245 *a* en 248 en 252), geldt alzoo ook hier; naast een 2den nv. *scilts*, *worms*, enz., was een vorm *scildes*, *wormes*, enz. uitzondering; en naast *gaste*, *worme*, *wichte*, enz. bezigde men als mv. ook (vooral in jongere periode) *gasten*, *wormen*, *wichten*, enz. — Voor een genit. *des gasten* Dkrb. 27, O. K. v. Dordr. 1, 14, vgl. men § 245 *c;* voor een plur. *app(e)l* Rb. 203, Rein. 2, 5118, Bvt. 2 v., Maund. 12 r. (3 m.), § 249; voor den meervoudsvorm *weders*, rammen, Es. 50, 2, Bvt. 19 r., § 251. *Traen* Segh. 5418, en *swaen* BE. 216 r. (2 m.) zijn als pluralia waarschijnlijk op ééne lijn te stellen met het mv. *boom* en *daech* (z. § 250). Merkwaardig is voorts het mv. *gast*, dat we o. a. Sp. 3[7], 2, 54, Luc. 4040, Mlp. 1, 2239, Hl. 25, 108; 57, 154; 76, 229; 81, 202; 83, 41;

---

[1]) Dat blijkens den Ohd. nom.-acc. pl. *wiht* en *wihtir* ook als onzijd. *o*-stam werd gebezigd; vgl. het Mnl. mv. *wicht* en *wichteren*, vermeld in § 253 *a* en 255.

[2]) Waar, zooals men weet, in tegenstelling tot het Ohd. Os. en Oudfr. de umlaut aan de apocope van de vocaal van 't stamsuffix is voorafgegaan, en mitsdien de *-i* in den nom.-acc. sing., voordat ze wegviel, de klankwijziging had veroorzaakt.

[3]) Dat sommige dezer nomina oorspronk. tot een andere klasse behoorden, doet hier niets ter zake.

[4]) De voorbeelden dezer buiging in 't Oudfr. zijn te gering in aantal om hier dienst te kunnen doen.

106, 131; Segh. 3788 v., Bi. 228, aantreffen en waarvoor misschien, evenals voor *steen*, *oom*, *knecht* en *gebuer* (z. § 250), het bestaan van een oorspronkelijken (naast **gasti* gebezigden) consonantstam is aan te nemen (vgl. ben. § 289).

In den pluralis dezer nomina zal, naar de andere Ogerm. dialecten te oordeelen, ook in 't westel. Ondfr. wel „umlaut" der *a* en *o* (*u*) geheerscht hebben (b.v. **gesti*, **eppeli*, enz. tegenover *gast*, *appel*, enz.; vgl. in het oostel. Ondfr. der Karol. psalmen *scefte*, *sceifte* als mv.). In het Mnl. was zulk een vocaal echter voor de ongewijzigde *a* en *o* van den singul. geweken, behalve in *strenc* (z. bov.), waar de *e* integendeel in het enkelv. was overgenomen.

Opmerk. 1. Blijkens den Ags. nom.-acc. s. masculini *saê*, die alleen uit een oorspronk. **sâwi* (voor **saiwi*) kan zijn ontstaan, behoorde tot deze klasse ook het mascul. *see* (uit *sêo*, voor *saiw*, vgl. § 102, opm. 3), met zijn gen. en dat. s. *sewes* Parth. 1545, Rb. 32170, Bl. 906, Mor. 3402, W. 2922, Sto. 4, 512; 6, 1166; Segh. 10435, *see(u)we* W. 9479, Rb. 19586, Sp. 3[8], 90, 14; 2[3], 1, 29 (vgl. Ohd. *sêwes*, *sêwe*, Os. *sêwa*), naast *des sees* Rb. 32170 v., Ve. 2, 55, Bra. 350, D. B. Oz. c. 1, 3 en 11, Am. c. 5 en 9, *den zee*, als dativus pass. (ontwikkeld onder invloed van den 1sten en 4[den] nv. enk.). De overeenkomstige meervoudsvormen *se(u)we*, *zewen* Praet 633, Nb. 4, 891, Rb. 25637, Sp. 2[6], 16, 10, enz., en *seen* p. (vgl. § 248) of ook *see* (z. ben. § 276 *c*) kunnen bij dit masc. behooren, doch evengoed bij het beneden (in § 275, opm. 2) te bespreken fem. *see*.

Opmerk. 2. Met de vroegere *u*-declinatie der masculina, met een lange wortel-vocaal, behoeven we hier geen rekening te houden, dewijl deze nomina reeds in het Ogerm. voor 't grootste gedeelte naar andere buigingen waren verloopen; (vgl. b.v. naast het Got. *wintrus*, *dauþus*, *flôdus*, *scildus*, een Ags. *wintar*, met een genit. *wintres* en *wintra*, een Ohd. Os. mann. *o*-stam *tôd*, *dôd*, een Ohd. vrouw. *i*-stam *fluot*, een Ohd. mann. *i*-stam *scilt*, enz.). Let intusschen op het dubbele (mann. en vrouw.) geslacht van *doot*, *lust*, *vloet*, waarschijnlijk een gevolg van het verloop der oorspronkelijke mannel. *u*-stammen *dauþus*, *lustus*, *flôdus* zoowel naar de mannel. *o*-declinatie als naar de vrouwel *i*- of *ô*-buiging; z. *Tschr.* 2, bl. 45 en 46 [1]).

---

[1]) Op gelijke wijze laat zich misschien ook het femin. *weech*, muur, Sp. 3[8], 8, 59, Rb. 11403, 14353, Fr. 5305, Al. 4, 1540, Tro. 10547, naast het masc. *weech*, z. Lsp. gloss., uit een mannel. grondvorm **waigus* (Ags. Ofr. *wâg*, vgl. *Anzeig.* 4, 150, in de *Zeitschr. f. D. Alt.* Jrg. XXII) verklaren.

DE MANNELIJKE *I*- EN *U*-STAMMEN, MET EEN KORTE WORTELSYLLABE [1]).

§ **267**. Van de masculina, die in het Ohd., Os., Ondfr., Ofri. en Ags. tot deze klasse behoorden en, gelijk men weet, zich in den nom.-acc. s. door het behoud van 't stamsuffix *i* en *u* kenmerkten (z. SIEVERS in P.-BR. *Beitr.* 5, 104 vlgg., en vgl. ook boven de 2de noot onder aan pag. 328), vinden we in 't Mnl. terug: de *i*-stammen *beke* (Os. **beki*, z. ben. § 270), *bete* (Ofri. *biti*), *broke*, *brueke* (Ags. *bryce*, uit **bruki*), *drepe*, slag (Ags. *drepe*, uit **drepi*), *gore* (z. ben. § 270, opm. 1), *grepe* (Ags. *gripe*, uit **gripi*), *hate* (Ags. *hete*, uit **hati*), *hoge* en *huege*, vreugde (Os. *hugi*), *core* en *cuere* (Ags. *cyre*, uit **curi*), *nase* en *nese* (z. ben. § 270, opm. 1), *sale* en *sele* (Os. *seli*), *scote* (Ags. *scyte*, uit **scuti*), *scerde*, schrede (vgl. *enen scerde* Ri. 937; Ohd. *scriti*, in *scritimâl*), *seghe* (Os. *sigi*, in *sigidrohtin*) [2]), *snede* (Ags. *snide*, uit **snidi*), *steke* (oorspr. **stiki*, z. ben. § 270), *toghe*, *tueghe* (oorspr. **tugi*, z. § 270), *vloghe*, *vlueghe* (Ags. *flyge*, uit **flugi*); en de *u*-stammen *mede*, honigdrank (vgl. *met soeten mede* Sp. 4^2, 46, 21; Ohd. *mitu*), *scade*, schaduw (Ohd. *scatu*), *sede* (Os. *sidu*), *sone* (Os. *sunu*), *vrede* (Os. *fridu*).

§ **268**. Hun buiging stemde in hoofdzaak overeen met de Os. Vgl.:

Sing.	1.	*sele* [*seli*]	Pl.	1.	*sele* [*seli*]
	2.	*seles* [*seles*]		2.	*sele* [*selio*]
	3.	*sele* [*seli*]		3.	*selen* [*seliun*]
	4.	*seli* [*seli*]		4.	*sele* [*seli*]
Sing.	1.	*sone* [*sunu*]	Pl.	1.	*sone* [*suni*]
	2.	*sones* [*sunes*]		2.	*sone* [*sunio*]
	3.	*sone* [*suno*]		3.	*sonen* [*sunun*]
	4.	*sone* [*sunu*]		4.	*sone* [*suni*].

Alleen nemen we hiervan de volgende afwijkingen waar:

a. Onder den invloed der zwakke declinatie had zich in den genit. enk. ook een uitgang *-en* ontwikkeld, die bij enkele nomina even of zelfs meer gebruikelijk was geworden als de oorspronkelijke. Vgl. b.v. *des nesen* Nb. 2, 343, *des segen* Sp. 2^5, 19, 57; 2^6, 36, 44; 3^1, 13, 1; 3^2, 3, 52; 3^4, 23, 103; 3^5, 49, 46; Limb. 8, 1492, Ro. 10104, Ve. 2, 35; 4, 59; Rkr. 9580, *des seden* Bed. d. M. 1168, Nb. 3, 1233, Ri. 1132, *des sonen* Pau. 81 v., *des vreden* Wr. 1, 1734, 2271, Sp. 4^2, 55, 89, Rb. Nieuwe test. c. 6, Rb.

---

[1]) D. i. een lettergreep met een oorspr. korte, door niet meer dan één conson. gevolgde vocaal.

[2]) Of een *u*-stam? Vgl. Ohd. *sigu*.

1289, 21289, Bj. 2, 1032; 5, 4379; Tro. 2912, enz. (zelfs *onvredens* Mat. 30, vgl. ben. § 282, opm. 2), *des coeren* Cor. v. Antw. 30, *des nesen* Nb. 2, 343, naast *des beets* BE. 146 r., *des seges* Rb. 7522, 29605, Sp. 3[8], 38, 74, Stemm. 80, *des roekes* ms. f. 14 v., *des sones*, *soens* passim, *des zaels* pr. 98, *des vreeds* D. W. 6, 199, pr. 97*, 243 en 270, Stemm. 45, enz.;

b. Evenzoo had zich in den plur. de aanraking met de zwakke buiging doen gevoelen, en wel dermate, dat het mv. op *-n* de normale vorm was geworden; vgl. een zeldzaam mv. *scerde* Ferg. 3527, *steke* Nb. 3, 653; 10, 687 v., *sone* Rb. 3040, 15092, Bj. 2, 5559, Parth. 3, La. 3, 18461, Sp. 3[8], 25, 33, ms. f. 24 v., 31 r., ms. g. 16 r., 31 v., 32 r., 39 v., 67 r., Edew. 209, LvJ. 151, *sede* Bj. I bl. 460, var. v. 35, naast het oneindig meer gebruikelijke *beken*, *beten*, *coren*, *scoten*, *scerden*, *steken*, *toghen*, *seden*, *sonen*, passim; (voor het aanmerkelijk toenemen van dezen uitgang was gewis ook de lang niet zeldzame ontwikkeling van het vrouw. geslacht bij vele dezer nomina van gewicht; zie ben. § 270).

c. Van den oorspronkelijken genit. enk., op *-o*, der *u*-stammen (vgl. Os. Ohd. *suno* naast het onoorspr. Os. *sunies*, Ohd. *sunes*) is nog een spoor te ontdekken in den nu en dan voorkomenden vorm *des*, *mijns*, *haers sone* of, met apocope, *des soon* Fr. 3402, Lsp. 4, 1, 44 v., Mart. 3, 448 v., Luc. 1483, Rb. 25644 en ib. v. D., LvJ. 191, Ep. 56 v., 65 r., 125 v., Gd. 93, 2, Versl. e. M. 5, 37, Cl. 41, Lijd. J. 24, fgs. 73 r., Smz. 109 v., Nt. 136 v., Veg. 17 v., Lhi. 16 r., 32 r., 134 r., Lic. 190 v., 295 v., Oef. 133 r., 147 v., Sw. 61 r., Sch. 41 v., Lh. 34 r., BE. 15 v.

§ **269**. De mann. *i*-stammen, met een korte wortelsyllabe, hadden hun uitgang van den genitief enk. aan de langlettergrepige mann. *i*-stammen ontleend, d. i. ze bezigden in dien nv. in plaats van het te verwachten (en in de vrouw. *i*-declinatie bewaarde) suffix *-i* (z. ben. § 275) den uitgang *-es* (welke bij de laatstgenoemde zelve uit de mann. *o*-buiging was ingedrongen). In verband met deze omstandigheid kon die genitief voorzeker de wortelvocaal overnemen, zooals die in den nom.-acc. en dat. s. en den plur. door de *i* van 't suffix was gewijzigd, en luiden als b.v. Os. *metes* (van *meti*, uit **mati*), Ags. *seles*, *hetes* (van *sele*, *hete*, oorspr. **seli*, **heti*, uit **sali*, **hati*); vanwaar dan in 't Mnl. vormen met *e* (uit *a*) en *ue*, *u* (d. i. *ö*, uit *ŭ* of *o*) in alle casus, nam. *beke*, *nese*, *sele*, *brueke*, *huege*, *cu(e)re*, *tueghe*, *vlueghe* en *guere* (z § 17 *c* en 46). Even mogelijk was in dien 2den nv. evenwel ook een zuiver phonetische ontwikkeling, d. i. het ongewijzigd behoud van den wortelklinker, die door den overgenomen uitgang *-es* (alzoo door een suffix, zonder *i*) gevolgd werd. En dat zulke genitieven (als b.v. **sales*, **hates*, enz.), in het westel. Ondfr. althans, zonder twijfel eenmaal zijn aanwezig

geweest, zien we uit de Dietsche vormen zonder „umlaut" *sale* (naast *sele*) en *hate* (zonder een wisselvorm *hete*), wier onveranderde klinker zich alleen laat verklaren uit den invloed, dien de voc. eens 2den naamvals *sales*, *hates* op de andere casus had uitgeoefend.

Opmerk. 1. De eertijds korte *o* had in het Mnl. de wijziging tot *ö* slechts facultatief ondergaan (vgl. § 47). Vandaar dat de vocaal in *broke*, *hoge*, *core*, *toghe*, *vloghe* en *gore*, voor zoover ze werkelijk *o* was en niet als *ö* moet gelden (vgl. t. a. pl. en § 270), niet noodwendig onder den invloed van een genit. **brokes*, **hoges*, enz. behoeft te zijn ontstaan.

In het nu en dan aangetroffen *suene* (naast *sone*), z. § 46, was de „umlaut" in den plur. ontwikkeld (vgl. bov. *suni*, enz.) en van daar uit in den singul. gedrongen.

Opmerk. 2. Nevens bovengenoemd *hate* vinden we ook een vorm *hat*, z. ben. § 270, die, evenals *slag* (een oorspronk. *i*-stam; vgl. Os. acc. s. *slegi* en Ohd. nom.-acc. pl. *slegi*, *slege*), reeds vroeg in afwijking van de andere vormen, met een korte wortellettergreep, en in navolging van die, met een lange wortelsyllabe, zijn suffix *-i* in den 1sten en 4den nv. enk. had afgeworpen; (z. reeds in 't Ohd. *slac*, *slag*, in dativo *slaga*, en vgl. ook *-scap* en *stad*, in § 271 en 277).

§ **270**. Dezelfde omstandigheid, die enkele onzijdige *io*-stammen en zoo menig mann. en onzijd. zwak substant. naar het femin. had doen overloopen (zie § 265, 273, 285 en 286), had ook bij de meeste der masculina, op *-e* (oorspr. *-i* of *-u*), de ontwikkeling van een vrouwelijk genus in de hand gewerkt. Getuigen:

eenre, *uter*, *tot dier beken* Lsp. 2, 36, 1260, Sp. 3^7, 3, 14; 4^2, 28, 46; Rb. 12461, Bm. 1, 248, Bvh. Bijl. bl. 56, *in dese*, *die*, *ene*, *uut een reyne beke* Ferg. 5231, Ro. 5801, Ve. 4, 50, 11, Vdl. 3957, 3966, 3967, Mlp. 3, 631, enz., naast *enen*, *uten beke* Bvh. Bijl. bl. 56, Getij. 44 r. (vgl. het Os. uit eigennamen bekende *beki*, in *van Oronbeki*, *van Stenbikie*, *te Bekisterron*, enz. Freckenh. Heb. 46, 153, 208, 212, 244, dat in vereeniging met het Ohd. masc. *bach*, in dativo pl. *pachim*, en het Mhd. masc. *bach*, in plurali *beche*, op een oorspr. mann. **baki*, **beki* wijst). — *ghene bete*, *van ene*, *de b.* (als accus.) Nb. 3, 3612, BE. 146 v., Dctr. 89 r., *met ere*, *ter*, *der beeten* Luc. 1221, 1330, Nb. 8, 203; 2, 842; Blisc. v. M. 1458, enz., naast *enen*, *enighen*, *den bete*, *des beets* Nb. 8, 203 v., BE. 26 r., 138 v., 146 v., 217 r. (Ofri. *biti*, *bites*, masc.). — *der broke* (dat.) Fr. 10234, *sine broke* (a.) Mask. 1179, *van dier broke* Mat. 185, *enighe broke* (a.) Rein. 2, 4392, *in der bruecke* Lkrb. 9, enz., naast *dien*, *den broke* Bj. I bl. 783, 785, Bm. 4, 77 (Ohd. *an demo bruche*, in dativo pl. *bruchin*, in accusativo pl. *pruhhi*, alzoo mann.). — *menighe sware drepe* (acc.), slag, Praet 435 (vgl. het Ags. mascul. *drepe*). — *ter grepen* Rein.

2, 3903, *in de grepe* Fla. 3, 48, naast *in sinen*, *haren grepe* Al. 8, 1131; 7, 1430 (Ags. *se gripe*, alzoo masc.). — *van alre*, *in der hate(n)* Sp. 1³, 29, 32, HdH. K. 210, *sine hat* (a.), *die hate* (a.) Lsp. 3, 27, 38 v., Sp. 4², 25, 81, Vijf wond. 89, *om*, *in haten* Sp. 4¹, 19, 31, Lsp. 2, 48, 467, *met stilre*, *in groter hate(n)* Nd. 171, Sp. 2¹, 15, 34, enz., naast *meneghen*, *sinen hat* Mart. 1, 814 v., Hl. 41, 104; 71, 124; 85, 86, Lsp. 3, 27, 38, Bj. 2, 2803; 5, 435; Wr. 3, 711, Te. 3572, *in groten hate* Sp. 2², 48, 38, enz. (Ags. *hete*, *hetes*, dus masc.). — *in goeder hoghen* Vergi 678 (vgl. ook ben. opm. 2), n. *enen*, *in goeden hoge* Mlp. 4, 2146, Boerden 6, 228, Heelu 85, 228, Hl. 92, 29, enz. (Os. *mildean*, *fastan*, enz. *hugi* als acc., dus mann.). — *sine*, *die core* (a.) Al. 6, 43 en 125, enz. enz., het tallooze malen voorkomende *ter core(n)*, *ter cure(n)*, naast *den*, *eenen*, *enighen*, *desen*, enz. *core*, *kure* Rein. 2, 7172 v., Bm. 4, 77, D. W. 7, 108, Sto. 5, 1175, Ve. 4, 70; 6, 11; Teest. 1276, Al. 2, 829, Chr. 259, Hl. 10, 29, Vm. 2, 133 en 134; 3, 50; pr. 3, Cor. v. Antw. 30, 33, 40, *metten*, *opten*, *na sinen*, *van desen*, enz. *core* Lsp. 2, 49, 76, Bm. 4, 71, Bj. I bl. 822, II bl. 440, Sp. 4⁶, 75, 9, Cor. v. Antw. 14, 15, 17, 44, *des kueres* Mat. 176, *des coeren* Cor. v. Antw. 30, enz. (Ags. *cyre*, in acc. *âgenne cyre*, dus masc.). — *van der*, *in miere*, *ter*, enz. *zale(n)*, *in sine*, *hare*, *de sale*, *sele* Sp. 3⁷, 4, 19 en 100; 4¹, 5, 60; 15, 76; La. 2, 921, 2462, 3808, 37365, 42065, Parth. 6288, Limb. 10, 688, 945, Mlp. 1, 1447, Ps. 63 r., 127 r., enz., naast *den*, *dien sale*, *sael* Tro. 302, Ro. 5881, 5884, La. 2, 984, 3709, 3712, 4645, 10908, 11149, 11424, Ve. 2, 20, 16; 26, 33; Mlp. 1, 690, Mrt. 13 r., enz. (Os. *an mînan*, *an ênna seli*, alzoo masc.). — *onder ene*, *onder die*, *in dese scade* (umbra), *in der scaden* Limb. 11, 80, Ro. 1233, La. 2, 13690, Sto. 7, 1191, Lutg. 2, 541, naast *in den*, *onder den scade* Vb. 134 r., 151 v. (Got. *skadus* masc.). — *ere*, *welker*, *van der*, *ter scote(n)* Hl. 107, 23, W. 7256, La. 3, 15984, Rkr. 5177, Sto. 6, 704, Ovlg. 355, 1191, Tro. 10599, Dkrb. 32, *elke*, *ene schote* Sp. 3², 22, 72, La. 2, 203, *van der schote* O. K. v. Dordr. 1, 16, enz., naast *den scote* Ro. 12049, 12057 (Ohd. *der scuz*, pl. *scuzzi*, alzoo = een oorspr. mann. *scuti*). — *naer sine*, *van goeder*, *edeler*, *na hoirre*, enz. *zede(n)* Sp. 3¹, 5, 36; 3³, 22, 35; 4¹, 3, 45; Rb. 1902, Wr. 3, 170, HdH. 2120, Mlp. 2, 1738; 4, 1110; Praet 1103, Rkr. 7824, Fr. 6880, Vl. 2, 226, enz., naast *haren*, *sinen*, *enen*, enz. *(on)sede* Bj. II bl. 89, Limb. 1, 110; 5, 152; O. A. v. Bei. bl. 140, 146, Ferg. 2098, Lsp. 1, 10, 24, La. 2, 989, 5171, Sp. 3⁸, 47, 94; 1¹, 9, 6; 4¹, 31, 25, enz. enz. (Got. *sidus*, Ohd. *situ*, Os. Ags. *sidu*, alle mann.). — *na der seghe* Lhba. 22 v., *sijnre segen* Ps. 122 v. (en z. v. de *Vondel-gr.* I bl. 173), naast *den seghe*, *des zegen* O. A. v. Bei. 146, Bj. I bl. 31, 55, 61, 219, Sp. 1⁵, 16, 23; 3¹, 13, 1; 3², 3, 42; 3⁴, 9, 85; 3⁷, 53, 22; 4², 8, 35; Wr. 3, 586, Lsp. 2, 15, 11, Limb. 3, 198, Sp. 2⁵, 19, 94, Al. 9, 79, 265,

430; 10, 1065; St. 28 v., 115 v., Ps. 55 r., enz. (Ohd. *den sigo* acc., *themo sige* dat., alzoo masc.). — *ene*, *van der*, *van gere*, *bi der snede* Lorr. 2, 452, 790, W. 4603, Sp. 3[6], 31, 86; 1[4], 11, 11, *tere*, *van goeder*, *scarper sn.* La. 2, 4514, Limb. 10, 1085; 4, 1083; Ro. 1779, enz., naast *den*, *van betren*, *goeden*, enz. *snede* Vijf wond. 62, Overzee 100, Lorr. 2, 441, 2004, Bl. 1512, Ro. 13425, Nd. 832, Bm. 1, 338, 438, Rokr. 102, enz. (vgl. Ags. *snide*, *snides*, alzoo masc.). — *der*, *sire*, *ter steke(n)*, *ene*, *die steke* (a.) La. 2, 22201; 3, 20662; 4, 6685; Ovl. G. 1, 79, 475, W. 2131, 2194, 4128, 4139, 7259, 8618, 9761, Nb. 3, 649 v., Mor. 1362, Segh. 8661, 9447, Limb. 7, 1059; 6, 1159; Fla. 1, 512, Mat. 94, Rb. 28778, 28783, enz., naast *enen*, *minen*, *den*, *dien steke* La. 2, 3302; 3, 21812; 4, 11061, 11776; Tor. 1315, Heelu 6469, Limb. 11, 207, Te. 1482, Rb. 28783 v., Segh. 1537, 1565, 3631, Tro. 2397, 4541, Nb. 2, 333, enz. (Ohd. *der stih*, dat. pl. *stihin*, alzoo = een oorspr. mann. **stiki*). — *teere toghe(n)*, *tueghe*, *mit hare toghe* Nb. 2, 1481 en v.; 3, 1189; Lsp. 1, 9, 79 v., Al. 10, 1000, enz., naast *den*, *menegen*, *enen*, *mit haren toghe* Lsp. 1, 9, 79, Sp. 2[6], 16, 70, C. e. E. 1739, 1742, *overmids enen toghe* ms. h. 41 r., enz. (vgl. Mhd. *zuc*, masc., in plur. *züge*, wijzende op een oorspronk. **tugi*), — *ter*, *sire*, *sine vloghe* W. 7256, 9504, Nb. 3, 1251 en v., *van snelre*, *goeder*, *met selker*, enz. *vloge* Tor. 2312, Ro. 1264, 1694, Am. 1, 3270, 3283, Hl. 107, 28, Ovlg. 400, 127, *de vloghe* (a.) Ovlg. 442, 69, *metter vluegen* Huon 4, 1ste col., vs. 22, enz., naast *in sinen*, (*van*) *goeden*, *snellen*, enz. *vloghe* Nb. 3, 2667, Kerk. cl. 80, D. W. 7, 384, Ro. 13623, Ovl. G. 1, 2, 54, Bj. 3, 86, Ovlg. 356, 1210, *haren*, *dien vl.* Vm. 1, 80, 63, Torr. 522 (Ags. *flyge*, *-es*, alzoo masc.). — *ene*, *grote*, *inwendighe*, *goede* (a.), enz. *vrede* Sto. 8, 714, Fr. 5972, 5575, Mart. 1, 850, Thak. 26 r., 30 r., 37 r., 51 v., 61 r., K. v. Z. 42 r., Bj. I bl. 178, *met*, *in groter onvreden* Sp. 4[1], 57, 74, Rb. 28018 v. D., 27470, enz. (z. o. *Vondel-gr.* I bl. 173), n. het gebruikelijke mann. (Ohd. Os. *fridu* masc.). — Z. ook *ter luere* Maleg. 1021, naast het Ags. masc. *lyre* (oorspr. **luri*).

Gelijk ons de aangehaalde voorbeelden leeren, werd zulk een nieuw femininum geheel en al verbogen als een gewoon sterk-zwak vrouwel. nomen, op *-e*, dus in den gen.-dat. s. met *-e* of *-en*, in den plur. met *-en*, zelden met *-e* (vgl. § 287).

Opmerk. 1. Zie ook nog *der*, *van soeter ghuere*, *gore* Am. 2, 5915, Ovlg. 235, 73, *van goeder gore* Dd. 3, 1210 v., *van der guren* Sp. 4[1], 8, 84, Bj. 2, 2143, naast *van edelen gore* Dd. 3, 1210, *metten oversueten gore* Ro. 1599, en *met*, *van*, *in soeter roke*, *van goeder*, enz. *roeken* Rb. 1260, Sp. 2[1], 19, 77; 2[4], 37, 187; 4[1], 8, 84; BvS. 444, Mlp. 2, 43. Ap. 192 r., Pw. 51 v., enz., naast *den*, *dien*, *goeden roke* Ro. 2844, Lutg. 3, 878, Sp. 2[5], 20, 37, Liedw. 42 v., Sw. 45 v., Maund. 64 v., Pw. 51 v.,

53 r., 2 v., Shs. 53 r., enz., *in den rueke* Stemm. 138, *des roekes* ms. f. 14 v., wier oudste gestalte ik wel niet uit onze Ogerm. bronnen kan aanwijzen, maar die toch kennelijk tot een oorspronk. mann. **gori*, **guri*, **roki*, **ruki* zijn terug te brengen: 1⁰ wegens hun dubbel geslacht, in verband met het boven waargenomene; en 2⁰ wegens hun *ö*-klank, die uit de spelling *ue* is op te maken en onvoorwaardelijk op een eertijds volgende *i* wijst.

Ook voor *der nesen* (dat.) Sp. 1^7, 12, 43; 3^8, 52, 74; Ve. 4, 30, *met crommer nesen* Sp. 2^1, 86, 11, *mitter nese(n)* Rein. 1, 793; 2, 821, enz., naast *den*, *dinen*, *sinen*, enz. *nese* Sp. 3^8, 49, 87; 51, 52; La. 2, 2633, 2748, 22044, 22949, Heelu 6865, Ve. 3, 6, 15; 3, 14, 53; 2, 22; Lutg. 3, 891, Limb. 6, 601, *in den*, *uut dinen nase* Plag. 1363, Te. 3920, Wr. 3, 2309, *mitten*, *voer den nase* BE. 123 v., 133 v., 117 r., *des nesen* Nb. 2, 343, kan ik evenmin den Ogerm. grondvorm aanhalen; daar evenwel *nese* en *nase* te zamen alleen uit een oorspr. **nasi* te verklaren zijn (vgl. § 269), en hier voorts, evenals bij de besproken *i*-stammen, de beide genera nevens elkander staan, mogen we gerust naar analogie dezer vormen tot een oorspr. mann. **nasi* besluiten [1]). [Den vorm *nose*, *noese*, in *mitter noesen*, *sine*, *lelike*, *een lange nose*, *ter*, *sijnre nosen* GR. 211 v., Rein. pr. 11 v., Ps. 13 r., 205 v., Bvu. 44 r., Lhi. 10 v., Lg. 119 r., enz., *tsire neuse* Sp. 4^3, 38, 26, *met eenre nuesen* Bpl. 31 v., *haren nuese* Bpl. 64 v., *horen*, *corten*, *uten*, *sinen nose* GR. 229 v., Stf. 120 r., Cor. v. Antw. 6, Lg. 145 v., enz., vergelijke men dan wegens zijn door *o*, *oe* of *ue*, *eu* voorgestelde *ö*-voc. met *ruese*, uit *rese*, enz. (vgl. § 52); terwijl *eenre*, *ter*, *der*, *mitter nasen* Ovl. G. 2, 61, 41, Vb. 14 r., BE. 29 v., 30 r., 45 r., 48 v., 59 r., 69 r., 70 v., 88 v., 115 v., òf als vorm, met ongewijzigde *a*, identisch is met het masc. *nase* òf aan het Ohd. *nasa* beantwoordt.]

Mogelijk berust het dubbele genus van *gere*, begeerte (*met groten ghere* W. 1659, Sto. 2, 894, Flov. 200, Limb. 6, 2330, Lsp. 1, 15, 93, La. 2, 2955, *den*, *minen*, *groten ghere* (acc.) Sp. 2^7, 38, 59; 44, 6; W. 1235, enz., en *met groter ghere* Lsp. 1, 15, 930, Gd. 112, 9, Vm. 5, 329, Rb. 30284, C. e. El. 1324 v., *met oetmoedigher gheere* Am. 2, 5851, *grote*, *sulke*, *hare ghere* Sto. 4, 944, Segh. 4356, Rb. 32324, enz.) evenzeer op een soortgelijken oorspronk. mannel. *i*-stam *giri*, voor welks vroeger bestaan in het Ogerm. ik evenwel het bewijs moet schuldig blijven; vgl. intusschen ook het Ohd. fem. *girî*.

---

[1]) Dat overigens volkomen begrijpelijk is als een vorm, welke door verloop uit den consonantstam *nas* (vgl. Ags. *näs* in samenstelling) was ontwikkeld; vgl. ook P.-BR. *Beitr.* 8, bl. 509.

Opmerk. 2. In afwisseling met de uitdrukkingen *in goeden hoge*, in vreugde, p., en *in*, *met goeden vrede* p., bezigde men in het Mnl. zeer dikwijls in een respectief gelijken zin de termen *in hoghen*, *hueghen* Sp. 2^1, 6, 30; 2^3, 44, 36; 2^7, 2, 56; Tor. 280, La. 2, 1598, 31770; 3, 11860; Vdl. 176, 1500, 3249, Ovl. G. 1, 12, 968; 24, 1999; C. e. El. 402, Rein. 2, 2136, Luc. 2741, Wr. 1, 1962, enz., en *in*, *met vreden* Rb. 5985, 6000, 7770, 10150, 12290, 14232, Sp. 3^8, 36, 56; 66, 14; 74, 76; 4^1, 30, 75; 4^2, 29, 93; Rein. 2, 181, 3518, 3948, Bra. 1777, Sto. 8, 639, Bm. 10, 80, enz. (met het subst., op *-en*, als uitgang van den vrouw. dat. enk.; vgl. hetgeen boven aan 't slot dezer § is opgemerkt). Vermenging en verwarring had naast elk dezer beide paren als derde zegswijze de verbindingen *in goeden hogen*, *hueghen* Hl. 68, 13; 95, 102; Dml. 3, 222, 3, Vm. 1, 358, 23, Esmor. 864 Glor. v. Br. 60, en *in*, *met goeden vreden* Sp. 4^1, 7, 43; 4^2, 33, 44; 4^3, 32, 67; 3^1, 17, 45; 3^6, 31, 71; 3^5, 22, 63; 2^6, 21, 38; Sto. 7, 1038; 4, 888; Am. 2, 4672, Hl. 95, 131, Lsp. 2, 44, 471, Bj. 1, 1675; 2, 1997; 5, 2757, 3769, enz., doen ontstaan, waarin het nomen, ofschoon in werkelijkheid oorspronk. geen mv. zijnde, toch het voorkomen daarvan had aangenomen. Bij het laatste substant. had die schijnbare pluralis *in goeden vreden* zelfs aanleiding tot navolging gegeven in de uitdrukkingen: *in groten vreden* Sp. 3^8, 25, 56, Grb. 1, 380, *in sulken vreden* Teest. 548, *in eweliken vreden* Mart. 1, 851 v., enz., en in den onmiskenbaren meervoudsvorm (*on*)*vreden*, die als nom. in La. 2, 34445 (met het praedicaatsverb. in plurali), als acc. in Parth. 283, Rkr. 7418, Rb. 4474, Bj. 1, 1375, Nb. 12, 1294, Rog. 830, en als dat. in Rb. 23304 („hi ontvlo Sauls *onvreden*") en Al. 4, 161 (*om den vreden*) wordt aangetroffen.

DE ONZIJDIGE *I*- EN *U*-STAMMEN, MET EEN KORTE WORTELSYLLABE.

§ **271**. Onzijdige *i*-stammen, met een korten wortelklinker, had het Dietsch bewaard in: *dat mere* (Ohd. *meri*, *daz meri*, gen. *meris*, dat. *meri*), *dat spere* (Ags. *þät spere*, gen. *speres*, dat. *spere*, mv. nom.-acc. *speru*, gen. *spera*, dat. *sperum*), *dat orloge* (Ags. *þät orlege*, gen. *-es*, dat. *-e*, mv. *orlegu*, met de wortelvoc. *e* als umlaut van *o;* vgl. Mhd. *urlüge*), en de neutra op *-scepe* (Os. *that*, *thit gumscepi*, *gumscipi*, *lantscepi*, *folcscipi*, *heriscipi*, *gibodscipi* Hel. 4487, 344, 1413, 4156, 4347, 3536, 3698, 4474, 301).

Deze nomina vertoonen deels sterke, deels zwakke buiging, de eerste (in 't enk. *-es*, *-e*, in 't mv. *-e*, in dativo *-en*) in overeenstemming met hun oorsprong, de laatste (in den gen. s. *-en*, in den dat. en acc. s. *-e*,

in den plur. in alle casus *-en;* vgl. bov. § 266 *a* en *b*) als het gevolg van verloop; zie b.v.:

des meres, *meers* Mlp. 1, 2769; 2, 348; ms. f. 3 r., 9 v., 32 v., 55 v., ms. g. 12 v., *des spers* Limb. 12, 303, *des orloghes* Ro. 13393, Sp. 4^1, 14, 99, Rb. 20084, Bj. 2, 2391; 5, 1689, 3859; in den plur. *spere* Parth. 4341, La. 3, 19249, 33046, 38786, Vm. 2, 39, 61, *orloghe* Wr. 1, 1937; en *sijns speren* La. 2, 41819; 3, 16179, 16577; Lorr. 2, 522, Limb. 7, 1049, Grb. 1, 4276, *des orloghen* Sp. 2^4, 1, 121; in den plur. *speren* Bj. 2, 2909, La. 3, 17271, 19252, 19254, 20656, 20849, Vm. 2, 167, 37, *orloghen* Teest. 1960, Sp. 4^1, 54, 38, enz.;

voorts *van den laserscepe* Sp. 3^8, 80, 90, *te desen*, *met*, *van sinen ridderscepe* La. 4, 5576, Sp. 3^2, 19, 13; 4^1, 27, 67, *ten rudderscepe* W. 1308, *van quaden*, *met desen*, *ten geselscepe* BvS. 537, Sto. 9, 594, Ovl. G. 2, 49, *te sinen*, *met enen geselscepe* Sp. 4^2, 38, 45, Dml. 3, 108, 212, Parth. 3416, *den paepscepe* Rb. 8646, *ten vinderscepe* Vm. 2, 363, *van desen lantscepe* D. B. Reg. 1, c. 27, enz. (vgl. Os. in dativo *gumscipie*, *gumskepi*, *heriscipi*, *heriscipie*, *lantscepi*, *lantscepie*, *folcskepi*, *folcscipie* Hel. 2774, 2748, 2856, 1976, 4190, 2748, 2856, 727, 3790, 55, 5375, 1410, 1874, 3001, 3555, 4156, 4197, 4228, 3731, 5236, enz.);

en, onder invloed van den nominat.-accusat., op *-scap* (vgl. *dat Joedscap*, *theerscap*, *dat paepscap*, *dat heidijnscap*, *tridderscap*, *dat broederscap*, *dit maescap*, *tgevaderscap*, *dat zwagherscap*, enz., Lsp 2, 8, 72 v.; 1, 48, 168; 2, 35, 30; 36, 1109; 37, 59 v.; 50, 99; Sp. 2^1, 3, 81; 86, 30; 1^7, 4, 24; 78, 46; 21, 12; 1^6, 42, 21; 1^4, 15, 14; 2^2, 34, 33; Wr. 1, 230, 423, 408; 3, 168; Teest. 738, 3411, 3415, Parth. 203, Rb. 13796, 34404, Shs. 69 r., 72 r., enz.), die zelve in zijn ontwikkeling met *slag*, *hat*, en de feminina *stad* en op *-scap* te vergelijken is (z. bov. § 269, opm. 2, ben. § 277), *des heerscaeps* Sp. 2^3, 13, 28, Bj. 1, 619, *des graefscaeps* Bj. 6, 10288, *des ridderscaeps* La. 4, 947, 980, Sp. 2^6, 27, 23; 45, 6, *des priesterscaeps* Te. c. 26 opschr., *des ruwaertscaeps* Bj. 6, 11560, *des keyserscaeps* Sp. 2^1, 88, 25, *des graefscaps*, *heerscaps*, *geselscaps*, *ridderscaps*, *heidijnscaps*, *pauesscaps* Sp. 3^8, 89, 154; 3^3, 34, 62; 3^8, 48, 4; 3^2, 30, 1; 3^6, 8, 2; 3^1, 32, 28; 4^1, 30, 9; 2^1, 88, 25; BvS. 817, La. 4, 5568, 11118, Bj. 6, 10261, *mijns*, *des ridderscaps* D. B. Jud. c. 5 en 6, Paralip. 1, c. 20, *des werscaps* D. B. Hesth. c. 7, *van sinen scepenscape* Bm. 10, 116, *ten*, *bi*, *van allen*, *den ridderscape* Limb. 4, 2050, La. 2, 21520, 25462; 4, 6086, Bj. II, bl. 35, *van*, *den*, *sinen lantscape* D. B. Macch. 2, c. 4, Jerem. c. 7, *van den maescape* Shs. 71 r., *den heerscape* Bj. 7, 7810, *buten den*, *uuten marcgraefscape* Cor. v. Antw. 9 en 11, enz., en, zonder uitgang, *van minen ridderscap* Sp. 1^4, 7, 43, *met ijdelen blijscap*, *in*, *na den werscap*, *van uwen maechscap* Bdio. 72 v., 75 r. v., Ot. 96 v., *van den*

ridderscap D. B. Jerem. c. 52, *van onsen geselscap* Ib. c. 39 en 52, *in sinen*, *van onsen geselscap*, *in uwen oercontscap* D. B. Tob. c. 5, Judic. c. 22 en 23, *in den lantscap* D. D. Jerem. c. 44, *met haren gheselscap* pr. 213, *den heerscap* ms. f. 55 v., *van den comenscap* O. K. v. Dordr. 1, 135, enz. (vgl. voor deze navolging der *o*-stammen § 246 *c*), en *met sinen ridderscappe* Bj. 2, 3988; 5, 219 (vgl. bov. § 247 en 117).

Als 1[sten] en 4[den] nv. ontmoeten we daarenboven nog vormen, gelijk *dat graefscip*, *dat vinderscip*, *tgeselscip*, *al heidenscip*, *dat bailiuscip*, *dat paepscep*, *lantscep*, *ridderscep*, enz., Vm. 1, 291, Rkr. 44, 175, 1119, 1813, Praet 3133, Rb. 14414, 14692, 15976, 30795, 11569, Mlp. 1, 510; Al. 7, 1799, Lrb. 262, enz., met een uitgang, die oorspronk. *-scepi*, *-scipi* moet hebben geluid, maar, evenals de bovengenoemde vormen op *-scap*, zijn *-i* reeds vroeg naar analogie der langlettergrepige *i*-stammen had afgeworpen (vgl. Os. *gibodscip* Hel. 8, en z. o. bov. § 269, opm. 2, en ben. § 277);

verder ook nomina, op *-sceep*, als *tlantsceep*, *dat riddersceep*, *tgraefsceep*, enz., Nb. 8, 756 v., Sp. 3[5], 53, 86; 4[1], 27, 12; Rkr. 5303, enz., met apocope der *-e* van *-scepe*, achter een syllabe, met zwakken klemtoon (vgl. § 85, 3°); en

op *-scape*, *-scappe*, als *dridderscape* La. 2, 34309, *dat paepscappe* Wr. 1, 1776 (r.), met een suffix als de produkten eener vermenging van *-scap* en *-scepe*.

Bij de vormen, op *-scip*, *-scep*, behoort een genit. *des lantsceps* Rb. 18616, *geselsceps* O. K. v. Dordr. 1, 44, Dkrb. 132, *sijns lantscips* D. B. Macch. 2, c. 5, *sijns tiranscips* D. B. Reg. 3, c. 16, *des comanscips* Mat. 116, en een dat. *ten gheselscip* Mat. 70, *na mijnen wetenscip* Lrb. 169; (vgl. voor deze navolging der *o*-stammen § 246 *c*).

Voor den pluralis dezer afgeleide nomina z. men § 277, opmerk.

§ **272**. Als eenigen *u*-stam dezer categorie vinden we *vee*, *vie* (Os. *fihu*, Ondfr. *fiu*), waarvan een gen. *vees*, *vies* (Os. *fehas*), en een dat. *vee*, *vie* (Os. *feho* en *fehe*) passim wordt aangetroffen. Ook lette men op den 3[den] nv. *enen stommen vee* Teest. 2693, en vgl. bov. § 77 en 92 *a*.

§ **273**. Bij *spere* had de uitgang *-e* ook verloop naar het femininum veroorzaakt (vgl. § 265, 270, 285 en 286): *met ene*, *metter*, *met eenre*, *sijnre*, *van der spere* Vm. 2, 320; 5, 321 en 329, St. 36 r., 39 r., Ps. 158 v. [1]). *Van der mere* Fr. 6547, Claus. d. Bibl. 214, is van een anderen stam dan *dat mere* (vgl. het Os. fem. *thiu meri*, in accusativo *êna meri* Hel. C. 2243, 2231, naast het boven vermelde Ohd. *daz merc*), en waarschijnlijk identisch met het vrouw. Got. *marei*.

---

[1]) Let ook op het masc. *den*, *enen*, *meneghen speer*, *spere* Tor. 3327, Bvt. 168 r., GR. 201 r., 202 r., Bj. 3, 2072, enz., Ohd. *der sper*.

DE VROUWELIJKE *I*- EN *U*-STAMMEN, MET EEN LANGEN WORTELKLINKER.

§ **274.** Tot deze klasse behoorden: de vroegere *i*-stammen, met een lange wortelvoc. (vgl. bov. de 2de noot, onder aan pag. 328), *arbeit*, *aendacht*, *bank*, *bruloft*, *bruut*, *daet*, *dracht*, *ducht*, *geboert*, *gedult*, *gewelt*, *geit*, *gift*, *(g)onst*, *jonst*, *gloet*, *graft* en *gracht*, *haest*, *hacht* en *hecht*, hechtenis, gevangenis, *helft* (vgl. On. *helft*, met een gen. *-ar*, een pl. *-ir*), *huut*, *jacht*, *jicht*, *clacht*, *const*, *co(e)mst*, *craft*, *cust*, keur, *last*, *list*, *lust*, *lucht*, *macht*, *noot*, *nootdruft*, *nootdorft*, *notorst* (vgl. § 98 *D* en 123), *plicht*, *see* (z. ben. § 275, opm. 2), *scrift*, *scelt*, *scult*, *manslacht*, *spoet*, *sucht*, ziekte, *teelt*, *tocht*, *lijftocht*, *tucht*, *vaert*, *hoevaert* (oorspr. *hôhfart*), hoogmoed, *vloe*, *vlucht*, *vracht*, *vrucht*, vrees, *vrucht*, fructus, *vuust*, *wacht*, *wand*, *woenst*, *worst;* de afleidingen (oorspronk. composita), met *-heit*, als *waerheit*, *wijsheit*, enz.; de vroegere *i*-stammen, van twee (oorspronk. drie) syllaben, *angst* (Ohd. *angust*), *aex*, bijl (Ohd. *accus*), *doghet* (*doecht*, *duecht*), *joghet* (*joecht*, *juecht*) en *werelt* (vgl. de bovengenoemde noot, onder aan pag. 328), alsmede de vroegere *u*-stam *hant* en de oorspronk. consonantstammen *borch*, *borst*, *broec*, *gans*, *coe*, *luus*, *maccht*, *melc*, *muus*, *nacht*, *vloc*, welke nagenoeg alle reeds in Oudgerm. dialecten geheel of gedeeltelijk naar de *i*-declinatie waren verloopen; (*nacht* vertoont ook in 't Mnl. nog sporen van zijn oude buiging; z. ben. § 289 *d*).

§ **275.** Naar de Ogerm., speciaal Os. en Ondfr., declinatie zouden we bij deze stammen de volgende buigingsvormen verwachten:

		Os. en Ondfr.		Os.	Ondfr.
Sing.	1, 4.	*dact* [*dâd*]	Plur.	*daede* [*dâdi*	*dâdi*]
	2.	*dade* [*dâdi*]		*daede* [*dâdio*	*dàdo* [1])]
	3.	*dade* [*dâdi*]		*daeden* [*dâdiun*	*dâdin*].

Toch vindt men reeds in de normale buiging min of meer gewichtige afwijkingen hiervan; nam.:

a. in den 2den nv. enk., die overal den vorm des nominatiefs en accusatiefs had aangenomen (*der daet*, *der comst*, *doghet*, *hant*, enz.), behalve bij *vaert* in de staande, met een ww. van beweging verbonden uitdrukking „siere *vaerde*"; [een gen. s., als *der vluchte*, *siere comste*, enz., b.v. Sto. 8, 241, Luc. 1513, La. 4, 12757, W. 5381, 10858, kan bij een nom.-acc., op *-e*, behooren (z. ben. § 276 *a*) en behoeft alzoo niet als uitzon-

[1]) Met uitstooting der *i;* vgl. § 196 en 263 *a*.

dering op genoemde eigenaardigheid te gelden; *der werelde* komt als 2de nv. enk. alleen voor in een oostelijk Mnl. gedicht, Gd. 123, 8];

b. in den dat. s., welke gewoonlijk aan de andere casus van dit getal gelijk was (*der borch*, *der daet*, *der hant*, enz.), behalve na een praepositie, waar ook een enkele maal nog een vorm, met *-e*, wordt aangetroffen (als *van gere*, *voer miner borge*, *thande*, *met naecter hude*, *in groter node*, *met snelre vaerde;* en zelfs *in alre werelde* in een oostel. Mnl. gedicht, Gd. 93, 15, ofschoon dit nomen, evenals *joghet* en andere woorden, met een toonlooze slotsyllabe, anders steeds zonder die *-e* werd gebezigd); [*van groter duchte*, *ter drachte*, *in dommer dade*, *in heiligher dade*, *metter dade*, *in ongedoude*, *met gewelde*, *met gewoude*, *te sire crachte*, *in der luchte*, *met machte*, *van sire onmachte*, *in derre nachte*, *van manslachte*, *met scoude*, *met snelre*, *metter spoede*, *in der scrifte*, *ter vlochte*, *van groter vruchte*, enz. enz., KUNNEN bij den nom.-acc. *duchte*, *drachte*, enz. behooren (z. ben. § 276 *a*); *in der heimelichede*, *ter kerstenhede*, *van uutnemender scoenhede*, enz. bij een nom.-acc., op *-hede* (z. ben. § 276, opm. 1)].

Opmerk. 1. De „umlaut", welke zich in 't Ogerm. bij de nomina, met een oorspr. korte *a*, onder invloed van de *i* des uitgangs in den gen.-dat. s. en in den plur. had ontwikkeld, was ook voor den nom.-acc. in gebruik gekomen in *helft*(*e*) p. (Ondfr. **halft*, gen.-dat. s. **helfti*) [1]) en *Scelt* (oudt. **Scalt*, gen.-dat. **Sceldi*, uit **Scaldi* [2]). In *bank* (Ohd. *panch*, plur. *penchi*), *craft*, *cracht* (Ohd. *craft*, gen.-dat. s. *crefti*, n.-a. pl. *crefti*, dat. pl. *creftin*), *last* (Ohd. *last*, d. s. *lesti*), *maecht* (Ohd. *magat*, gen.-dat. s. *megede* en *magidi*) en *wand* (Ohd. *want*, n.-acc. pl. *wenti*) had daarentegen de ongewijzigde vorm des 1sten en 4den nvs. dien, met *e*, van de andere casus verdrongen; (*meget*, *meegd*, *megeden*, *meechden* vindt men alleen in teksten, welke de sporen vertoonen van Hd. of Middelfrank. invloed, als b.v. Hl. 6, 77, Mlp. 2, 2854, Tro. 8246, Plag. 1285, Bj. 6, 8262, 8376, Vm. 5, 335, 7, Urb. 1, 386 en 390, Stemm. 129). In beiderlei gestalte werden in alle naamvallen gebezigd: *ent*, watervogel, mv. *ende*, Rein. 2, 3885, O. K. v. Dordr. 2, 286 (en *eynt*, *eynden*, z. *Mnl. Wb.* en vgl. bov. § 60), ook *aent*, *ant* Nb. 3, 400, 407, 410, 727, Rein. 1, 2094 (vgl. ook *aentvoghelen* Cor. v. Antw. 25; Ohd. *anut*, pl. *enti*); *hecht*(*e*), gevangenis, gevangenschap, Sp. 3^3, 45, 36, La. 3, 2538, Mart. 1, 844 v.,

---

1) Een Ogerm. vorm van dit woord vinden we alleen in den reeds boven geciteerden On. *i*-stam *helft*. Toch geeft deze het recht, in verband met het Mnl. woord en het adject. *half*, bovenstaand **halft*, **helfti* voor het Ondfr. aan te nemen.

2) Te bewijzen uit den door Plinius (4, 14) in accusativo vermelden naam *Scaldim*. Vgl. voor zulk een *ande*, *toter*, *uptie*, *op der Scelt* en *der Scelt* (gen.) Sp. 3^8, 3, 30; 23, 11; 36, 46; 4^1, 56, 76 en 85; 3^6, 46, 57; 60, 78; Bj. 6, 2530, Rkr. 561, 4557.

Rkr. 6310, 7664, Mask. 484, Mlp. 2, 1927, enz., en *hacht(e)* Lsp. 2, 36, 1151, 1532, Ve. 2, 55, La. 2, 13608 (Mhd. *haft*, gen. *hefte;* oorspr. **hefti*); *gewelt* p. en *gewout* (uit *gewalt*, z. § 64 *c;* Os. *giwalt*, dat. s. *giweldi*); bij *grecht*, in den Brab. tekst Bj. 6, 8166 (r.), naast het anders gewone, tot de categorie *bank*, enz. behoorende *graft*, *gracht* (Ohd. *graft*, gen. s. *grefti*, dat. pl. *greftin*, a. pl. *grefti*), zou men aan Hd. invloed kunnen denken, althans zoo die vorm iets meer dan een behulp voor het rijm geweest zij. Bij *aendacht*, *dracht*, *jacht*, *clacht*, *macht*, *nacht*, *manslacht*, *vracht* en *wacht* had de *cht* de ontwikkeling van den „umlaut" verhinderd (vgl. bov. § 20 *b*, en zie o. a. ook Ohd. *anadahti* als dat. s., *mahti* als gen.-dat. s., nom.-acc. pl., *wahtin* als dat. pl., *manslahti* als gen.-dat. enk.); slechts bij hooge uitzondering ontmoeten we een vorm, als *manslecht* La. 2, 24481. In *aex* en *angst* was de *a* oorspronkelijk door een syllabe van de *i* des uitgangs gescheiden (vgl. Ohd. *acchusi* als nom. pl. van *accus*, en *angusti* als gen.-dat. s. en nom.-acc. pl. van *angust*) en daardoor buiten den invloed dezer laatste voc. gebleven (vgl. bov. § 20, opm. 2).

Hant (Ohd. *hant*, gen.-dat. s. en n.-acc. pl. *henti*, Os. *hand*, n.-a. pl. *hendi*), waarin, evenals in *bank*, enz., de *a* de zegepraal had behaald, vertoont nog een rest van den ouden „umlaut" in het adverb. *hende*, *heinde* (vgl. bov. § 60), nabij, o. a. Hl. 33, 5; 83, 7; 86, 56 (eig. een dat. van plaats, oorspr. **hendi*, uit **handi*, en als zoodanig wellicht te vergelijken met het Ohd. *heime*, te huis, als 3den nv. van *heim*).

Uit hetzelfde proces, als bij de ontwikkeling der *e* van *helft*, enz. is werkzaam geweest, verklare men ook de *ù* (= *ö*) in *ghedult*, *scult*, *gunst*, *cunst*, *cust*, *lucht*, *lust*, *nootdruft*, *sucht*, *tucht*, *vlucht* en *vrucht* (vgl. § 36), terwijl men *ghedout*, *scout* (uit *ghedolt*, *scolt*, z. § 64 *c*), *(g)onst*, *jonst*, *const*, *locht*, *lost*, *nootdorft*, *socht*, *vlocht*, *vrocht*, z. § 36, opm. 2, met *bank*, *craft*, enz. vergelijke.

In *duecht* en *juecht* was de *ue* reeds mogelijk zonder den invloed van de *i* der declinatiesuffixen; vgl. het Ohd. *tugid* en het Ondfr. *jugint*.

Opmerk. 2. In de verbogen vormen van *see*, waar, evenals bij het mascul. *see*, een *w* op haar plaats zou zijn (z. bov. § 266*, opm. 1, en vgl. Ags. b.v. een dat. s. *saêwe* = een ouder **saêwi*, uit **sâwi*, in 't oorspr. Ogerm. **saiwi*), was die conson. zonder uitzondering verdwenen onder invloed van den nom.-acc. enk. *see* (oorspr. **sêo*, uit **sêw*, vgl. t. a. pl., § 73 en 102, opm. 3); vandaar alzoo in den 2den en 3den nv. enk. *der see* (uit *seëe*, vgl. § 85, 1⁰), passim voor *seewe*. De pluralia *seewe(n)*, *seen* (voor *seeën*) en *see* (vgl. ben. § 257 en 276 *c*) kunnen zoowel bij het mann. als bij het vrouw. substant. behooren.

Een dergelijken *i*-stam ontmoeten we ook in den acc. s. *ee*, wet, Hl. 45, 21, welke overeenstemt met den Ags. nom.-acc. enk. *aê*, wet (met

een middenterm *aêo*, uit een ouder **âwis*, **âwim*, voor het oorspr. **aiwis*, **aiwim*), en wat de genesis der *ee* uit *êo*, oorspr. *aiw*, betreft te vergelijken is met den Os. mannel. *o*-stam *êo*, wet (z. § 73); alsmede in den 3den nv. (*inder ouder*) *ee* Mlp. 1, 1023, 2759; 2, 2615; 4, 2233, die, met bovenstaand *see* (voor *seewe*) overeenkomend, de plaats bekleedde van een vorm *ewe*, dien we bij regelmatige ontwikkeling naar den Ags. dat. sing. *aêwe* (uit **aêwi*, voor **âwi*, oorspr. **aiwî*) konden verwachten.

Of in een daarnaast gevonden (*nader*) *ewe* Hl. 104, 110, wellicht nog de oorspronkelijker casusvorm mag herkend worden, is niet vast te stellen, dewijl dat *ewe* evengoed bij een vrouw. *ô*-stam (Ohd. *êwa*, vgl. § 287) kan behooren, die als *ewe* in den 1sten en 4den nv. enk. in Mnlp. 2, 835; 3, 165, 239; 4, 2241; Lsp. 1, 31, 75; 2, Prol. 5; 2, 38, 47; Hl. 70, 37; 255, 95, en als (*vander*, *uter*) *ewen* in den dat. s. in Lsp. Prol. 108; 1, 48, 184; 2, begin, 59, voorkomt. (Ontwikkeling van dat *ewe*, *ewen* uit den *i*-stam, op de wijze der beneden in § 276 *a* en *b* te bespreken vormen *aexe*, *gheboerte*, enz. en *afjonsten*, *gedochten*, enz., is met het oog op het Ohd. *êwa* niet waarschijnlijk te noemen).

§ **276**. Voorts nemen we bij de nomina dezer klasse de volgende eigenaardigheden waar:

a. een *-e* in den nom.-acc. sing., welke uit den genit. en dat. enk. was ingedrongen in een oudere periode, toen deze casus, in overeenstemming met de Oudgerm *-i* (*-e*), nog regelmatig van een buigingssuffix waren voorzien; vgl. *aexe* O. K. v. Dordr. 1, 15, Segh. 10764, 10817 v., Dkrb. 31, *dade* Sto. 9, 842, Bj. 6, 7189, *duchte* La. 4, 9191 en 1331, *gheboerte* Rb. 21183, 21468, Lsp. Prol. van 't 2de B., 5; Lsp. 2, 3, 4 v.; Wr. 2, 615, Te. 2002, enz. passim (vgl. voor het oorspr. *gheboert* b.v. Lsp. Prol. 2de B., 5 v. en 14; 2, 3, 4 en 90 en 170; Ovl. G. 1, 85, 46, Bj. 1, 14, Vijf vroud. 21, Te. 2006, Luc. 3020, Sp. 3^5, 55, 76, enz.), *nootdorfte* Wr. 3, 1274, Lsp. 3, 5, 18, Stemm. 150, *gewelde* Hl. 46, 183, *gifte*, *gichte* La. 3, 3789, 22124, Vm. 1, 341, 18, W. 10966, Rb. 858, Ovl. G. 1, 2, 31, Nd. 333 v., Te. 3982, *gloede* O. H. Wond. 11, Wr. 3, 2426, *grachte* St. 10, 472 en 504, *helfte* Cl. 146, Rokr. 109, O. K. v. Dordr. 2, 36, 38, 43, en p. ald., *haeste* Mel. 573, Vm. 2, 204, 108, Bj. 5, 3284, 3359, *hachte* Lsp. 2, 36, 1151, *hechte* Sp. 2^6, 10, 34; 3^3, 45, 36; Rkr. 6301, 7664, La. 3, 2538, Am. 2, 5042, *hoverde* Luc. 675, 1284, 2938, Mart. 1, 396, 509, Kerk. cl. 62, Te. 295, 309, 2072, Mel. 2366, Wr. 2, 912, Rb. 10793, BvS. 223, La. 3, 2091, 6258, Heelu 5142, Vm. 1, 320, 21 en 28, *jachte* La. 2, 549, 10666, Sp. 1^3, 33, 48, Vm. 1, 80, 46, (*j*)*onste* BvS. 518, Dml. 3, 173, 245, Sp. 2^7, 33, 81, Vm. 2, 383, 130, Lsp. 2, 61, 10, Te. 914, 1230, W. 7967, Bj. I, bl. 702 en 887, C. e. El. 1149, Bm. 1, 122, 27, *comste*, *conste* Te. 915, Mor. 1968, Ovl. G. 2, 57, 5, Wr. 3, 1202, BvS. 518, Bm. 1, 112, 26, La.

3, 2274, 3640, 9043, Vdl. 4178, *crachte* Lsp. 2, 36, 1351, (*on*)*machte* Rb. 545, La. 3, 3657, Rkr. 9422, 7798, *melke* Stemm. 163, *onghedoude*, *onverdulde* Bm. 10, 69, Sp. 3^{8}, 34, 33, (*on*)*sculde*, *scoude* Tor. 1241, Hl. 68, 53; 69, 16; 87, 90; Salad. 42, Rein. 2, 82, *die Scelde* Ve. 6, 18; 6, 19; Rkr. 609, 615, 8292, 9879, enz., *manslachte* Luc. 2461, Plag. 939, 1003, *hoechtide* (*een*) Vdl. 3741, *vruchte* La. 4, 9192, D. W. 6, 206, (*scilt*)*wachte* Rkr. 8587, Tro. 10937, Sp. 2^{6}, 48, 13, HdH. 352, La. 4, 8300, Sp. 3^{7}, 8, 58; 1^{6}, 26, 57; Ve. 3, 36, 13, Mor. 4422, Taalmag. 3, 178, 227, *woenste* Sp. 2^{1}, 7, 67; 77, 15; 2^{7}, 36, 5; Am. 1, 5208, 5716, Rokr. 5; en zie verder voor meer bewijsplaatsen en voor *aendachte*, *anxte*, *arbeide*, *borste*, *duechde*, *drachte*, *clachte*, *laste*, *liste*, *luchte*, *nachte*, *scrifte*, *spoede*, *vluchte*, *worste*, de *Vondel-gr.* § 34, de Add. aldaar bl. 167, en *Tschr.* 2, 47, vlgg.; voor *biecht*, *verst*, uitstel, *genucht*, *gedacht*, *voor*, sulcus, (Ohd. *bigiht*, *frist*, *ginuht*, *gedâht*, *furh*, dat. s. *bigihti*, *fristi*, *ginuhti*, *githâhti*, n.-a. pl. *furhi*) was *biechte*, *verste*, *genuchte*, *genochte* (z. o. a. Nb. 12, 449 v., Ro. bl. 252, vs. 219, Lutg. 1, 748; 2, 1037), *gedachte*, *vore* zelfs de gewone vorm geworden; *biecht* Tro. 6608, *gedacht* Voef. 32 v., *voor* Mspr. 8, enz. herinner ik mij niet dan in de jongste periode te hebben ontmoet, waar de *e* kan zijn geapocopeerd;

b. een suffix *-en*, dat in den gen. en dat. s. uit de buiging der zwak-sterke feminina was ingedrongen, daarbij zeker aanmerkelijk in de hand gewerkt door een meer of min gebruikelijken nom.-acc. enk. op *-e;* vgl. *in afjonsten* Sp. 4^{1}, 50, 64, *van*, *in der*, *ter bancken* Mat. 104, Urb. 1, 42, 112, 308, 309, 310, *op der borsten* Stemm. 168, *in diere gedochten* Mor. 4132, *mit claerre*, *met goeder* (*g*)*onsten* Bj. I bl. 837, II bl. 470, Lsp. 2, 11, 39, Am. 1, 1299, *in der helscher gloeden* Hl. 88, 37, *met gewelden* Luc. 1729, Lsp. 1, 42, 45, La. 2, 29041, *te sire*, *na*, *met der gichten*, *ghiften* Lsp. 2, 48, 129, Nd. 333, Vm. 2, 193, 479, *bi*, *van der graften* Urb. 2, 101 en 217, *met dulder*, *groter haesten* Vm. 2, 185, Taalmag. III, bl. 185, vs. 53, Sp. 4^{1}, 27, 68, Vm. 2, 185, 244; 184, 217; Wr. 3, 11, Te. 1685, Mel. 415, Sto. 9, 588, La. 2, 1163, Sp. 3^{4}, 39, 11, *in der hechten* Sp. 2^{6}, 33, 6, Cl. 50, 136, *bi*, *metter*, *geenre hoverden* Plag. 1421, Nd. 829, La. 2, 2589, *der jachten* D. W. 9, 154, *met* (*groter*) *crachten* Sto. 8, 31, Rb. 7174, *bi*, *van sire comsten* La. 3, 1761, 3554, *metter comsten* Mel. 2697, *mit alle der luchten* Urb. 2, 108, *met*, *in der*, *hoerre*, *boven siere machten* Sp. 3^{1}, 3, 61, Wr. 1, 740, Stemm. 94, Urb. 1, 172, 381; 2, 302; Mel. 1436, Rkr. 10128, *in der*(*selver*) *nachten* Sto. 7, 1148, Lsp. 2, 11, 7, *uter noden* Rb. 8986 v., *met groter listen* R. v. M. 432, *van zoeter luchten* Cl. 34, *van der Scelden* Sp. 4^{2}, 56, 89, *van rechter scouden* Lsp. 2, 49, 97, *bi siere sculden* Sto. 2, 165, *met sijnre vruchten* Lsp. 2, 18, 63, *ter vlochten* Bj. 6, 5945, 6005, *ter woensten* Am. 2,

5246; en zie voor nog meer bewijsplaatsen en voor andere dergelijke vormen de *Vondel-gr.* bl. 167, Iste D., en *Tschr.* 2, 48 vlgg.; [toch was het bestaan van zulk een nom.-acc. s. op *-e* niet eens volstrekt noodig voor de ontwikkeling van *-en*, gelijk we zien uit *der maechden* (sing.) Sp. 3[4], 21, 32; 3[6], 24, 27; 4[2], 13, 3; Luc. 454, Mart. 1, 811, Rb. 21252, *der, in hare joechden* Te. 1752, Hl. 116, 12, *haerre*, *dijnre*, *siere vaerden* (gen.) Sp. 3[4], 41, 46, Rb. 27924, Lsp. 2, 61, 63, La. 2, 1538, *ter vaerden* Rb. 16850, enz., *in der vloeden* Br. 957, waarvan een nom.-acc. s. op *-e*, althans voor zoover ik heb waargenomen, niet in gebruik was];

c. pluralia op *-en*, als *daeden*, *consten*, *listen*, *werelden*, enz., die in verloop van tijd steeds talrijker worden en bij de nomina, op een vocaal (met syncope der *-e-*, vgl. bov. § 84), haast uitsluitend voorkomen (vgl. bov. § 248); naast het normale *coen*, *vloen* Nb. 6, 216, Rb. 8630, 8635, Nb. 6, 216; 7, 809 v. en 794 v.; 2, 3862; Luc. 777, enz., en *seen* p. (dat intusschen zoowel bij het mascul., z. § 266*, opm. 1, als bij het femininum kan behooren), was een plur. *coe* Nb. 4, 964 v. [1]) en *see* Sp. 1[1], 30, 65, Al. 2, 185, bijna niet in gebruik.

Opmerk. 1. Naast den vrouw. *i*-stam *-heit*, in de samenstelling, kende het Oudgerm. ook een vorm *-heidi*, uit *-*heidî*, dus als vrouwel. *î*-stam. Vgl. b.v. in 't Ohd. nevens den nom.-acc. s. *christanheit*, gen.-dat. s. *christanheiti* en een n.-acc. pl. *gomaheiti*, den acc. sing. *manaheiti*, *theganheiti*, die alleen aan een oorspr. **manaheitî*, **theganheitî* kan beantwoorden; in 't Ondfr. naast den n. s. *wârheit* de gebruikelijke vormen *archheide*, *guolîcheide*, *wârheide*, *wankilheide* als nom.-acc. s. fem., alzoo uit een oorspronk. **archheidî*, enz. (zie COSIJN in den *Taalb.* 3, bl. 261, 33 en 34). Daarom mag een Dietsche 1ste en 4de nv. sing. femin., op *-heide*, *-hede*, als *die twivoudichede*, *deemsterhede*, *waerhede*, *salicheide*, *moghenthede*, *vrolichede*, enz. enz., passim, hier niet onvoorwaardelijk op rekening worden gesteld van een ingedrongen gen.-dat., maar is ook de mogelijkheid van een vorm (= aan 't oorspr. *-heidî*) in 't oog te houden.

Genitieven en datieven sing., als *haerre suverheden*, *ter edelheden*, *in grotere claerheden*, *van der menschelijcheden*, enz., kunnen mitsdien evenzeer tot een oorspr. nom.-acc., op *-heide*, als tot een nom.-acc. der *i*-declin. behooren, een omstandigheid, waardoor hun veelvuldig voorkomen, tegenover een veel zeldzamer 2den en 3den nv. enk. *gedochten*, *gonsten*, enz., begrijpelijk wordt.

Opmerk. 2. Een naast *coen*, *vloen* aangetroffen meerv. *coye(n)*, *vloie* Sp. 4[2], 79, 45, Bm. 6, 311; 199, 433; 7, 443, 68; 10, 99; Dd. 2, 904,

---

[1]) Lees in verband hiermee in het *Litteraturbl. f. G. u. Rom. phil.*, j. 1884, bl. 262, regel 20 v. b., *coe* in pl. v. *vloe*.

Teest. 2298, Nd. 184, Nb. 4, 964, Al. 4, 1115, Dkrb. 213, Segh. 10182, Bj. 5, 1296, herinnert aan den Os. plur. *kôii*, *kôgii*, in den Freckenh. Stiftsbr. Oorspronkelijk consonantstammen, zonder stamsuffix (vgl. den On. nom.-acc. mv. *kýr*, *floer*, uit een „Urgermanisch" **kô-is*, **flau-is*, met *is* als buigingsuitgang), waren de beide nomina, evenals *burg*, *lûs*, *mûs*, *magad*, en dergelijke substantiva (z. § 274), naar de *i*-klasse verloopen; en toen ze bij dien overgang in den nom.-acc. plur. het suffix dezer buiging *-i* aannamen, had er zich tusschen die *-i* en de voorafgaande voc. of diphthong een *j* moeten ontwikkelen, die in het zoo even genoemde Os. document door *i* of *gi* werd voorgesteld en in het Dietsch, ook na de afslijting der *-i* tot *-e*, als eigenaardig bestanddeel van den meervoudsvorm bewaard bleef. Dat men die conson. later zelfs voor een organisch element van het woord versleet, bewijst een sing. *coey* Bi. 432, en het deminutief *vloyken* Busk. 194.

§ **276***. Bijna al deze vrouwel. *i*-stammen vertoonen (de een meer de ander minder) een verloop van hun oorspronkelijk genus naar het masculinum, t. w.: *aendacht*, *aex*, *anxt*, *arbeit*, *bank*, *borch*, *borst*, *bruloft*, *daet*, *nootdorft*, *doecht*, *overdracht*, *ducht*, *geit*, *wedergeboert*, *gift*, *gracht*, *hant*, *huut*, *coomst*, *afcoemst*, *toecoemst*, *const*, *cracht*, *last*, *macht*, *melk*, *nacht*, *noet*, *scout* en *scult*, *spoet*, *tijt*, *heervaert*, *welvaert*, *vlucht*, *vuust*, *want*, *werelt*, en verscheidene samenstellingen, met *-heit;* z. de *Vondel-gr.*, bl. 171, en *Tschr.* 2, 40 vlgg., en vgl. nog daarenboven *upten banc* Praet 3120, *an den banke* HdH. K. 513, *op zinen banck* O. K. v. Dordr. 1, 235, *den borst* Tro. 4817, *rechts daets* Sp. 3^8, 92, 18, *des daets* Mlp. 4, 476, *menegen daet* Mlp. 2, 1235, *horen dade* Mlp. 1, 2671, *om dien nootdorst* Bj. 6, 42, *horen doecht* Mlp. 2, 3035, *dien*, *engeenen*, *groten ducht* Sp. 2^7, 12, 128; 1^1, 9, 18; Rb. 28086, W. 9291, Lsp. 4, 5, 33, *bi dien grachte* Heelu 5753, *in horen*, *mitten*, *van den hant* Bm. 10, 266, Mlp. 1, 1128; 2, 3245; Mat. 180, *na minen macht* Vm. 1, 391, 58, *desen vrouwencraft* O. K. v. Dordr. 1, 357, 358, *met haren melke* Sp. 3^5, 20, 29, *des groten noids* Mlp. 2, 2538, *van sekeren schuld* O. K. v. Dordr. 2, 16, *bi dinen*, *minen sculde* Mlp. 1, 1589, Segh. 5488, *in wetteliken dachverde* Bm. 1, 71, *den rechten vaert* Mlp. 4, 445, *haren vlucht* Lsp. 1, 4, 38, *mitten vuyscht* Mat. 167, *in den*, *desen werelt* Bm. 2, 238, 39, Vm. 1, 99, 46; 2, 439.

Zonder eenigen twijfel moet de oorzaak van dit verschijnsel worden gezocht in den genit. sing. op *-es*, welke o. a. in het Os. en Ondfr. in deze buigingsklasse gangbaar was en dien we, op grond der ons bewaarde genitieven Os. *thero custes*, *giburdies*, *kraftes*, *thesaro weroldes*, Ondfr. *wer(i)ldis*, in het westel. Ondfr. niet alleen voor deze, maar evenzeer voor andere nomina der *i*-declinatie mogen aannemen, hetzij ze

hiertoe oorspronkelijk of ten gevolge van verloop behoorden (vgl. § 65 der *Vondel-gr.*). Hoe gemakkelijk toch kon zulk een 2de nv. *bankes*, *machtes*, *wereldes*, *borstes*, *handes*, enz., er toe verleiden het substantief ook als mascul. op te vatten, gelijk dan trouwens in het Os. met *craft*, *giburd* en *werold*, in 't Ondfr. met *arbeit* geheel of ten deele reeds was geschied [1]) (vgl. de *Vondel-gr.* bl. 59 onderaan, § 65, opmerk. 1, en bl. 171, alsmede *Taalb.* 3, bl. 26, de noot onder aan de pagina)!

Dat verder zulk een vorm, op *-es*, evenzeer den stoot tot een afdwalen naar het onzijdig had kunnen geven, bewijzen de neutra *dat borch*, *dat misdaet*, *dat overdaet*, *dat graft*, *dat geboirte*, *dat scrift* en *dat hoechtijt*, naast de oorspronk. feminina *die mis-*, *overdaet*, enz. (vgl. *Tschr.* 2, 44).

Opmerk. 1. Voor de onzijdige nomina *last* en *gewelt*, die ik vroeger, naast het fem. *last*, *gewelt*, op ééne lijn met *dat misdaet*, enz. heb gesteld (z. *Tschr.* t. a. pl.), is misschien het bestaan van een oorspronkelijken onzijd. *o*-stam aan te nemen [2]); vgl. althans de Ags. neutra *hläst* en *geweald*, wier herkomst uit een vrouwel. *i*-stam niet boven allen twijfel verheven is. — De vormen *nae*, *in den menscheyt*, *mit haren scoenheit* (z. *Tschr.* 2, bl. 43, onder-, en 44 bovenaan) kunnen tot de oorspr. neutra *dat menschede*, *dat scoenhede* behooren (z. § 265, opm. 2).

Over een mann. *lust*, *lucht*, *vrucht* en *list*, z. men *Tschr.* 2, 45, vlgg.

Opmerk. 2. Sporen van de oude buigingsvormen *thero custes*, *thesaro weroldes* zijn in het Dietsch uiterst zeldzaam geworden. We vinden nog *deser*, *der maechts*, *der bruuts*, *mijnder onsalicheyts*, *deser werelts*, *sijnre misdaets*, *mijnre outheydes*, *sijnre droevicheyts*, *uwer edelheyts*, *der bermherticheyts*, *sijnre machticheyts*, *uwer sinlicheits*, *onser sterflicheyts*, *salicheyts*, *der oncuusheyts*, z. *Tschr.* 2, 39, en de *Vondel-gr.* § 65, aanm. 1, Boetps. R. 5, coupl. 2, var., Versl. e. M. 3, 36, Heelu bl. 255, vs. 74; (*gheets*, *crachts*, *machts*, *melcs*, *lijftochts*, *tijts*, zonder voorafgaand lidw., Nb. 1, 136; 2, 992 en 1005, Sp. 3³, 31, 39; 2², 54, 10, Ovl. G. 1, 37, 3180, Bj. I, bl. 804, La. 2, 2017, 6770, Bm. 7, 108, en op de plaatsen, in *Tschr.* 2, 40, vermeld, kunnen zoowel masculina als feminina zijn).

DE VROUWELIJKE *I*-STAMMEN, MET EEN KORTE WORTELSYLLABE [3]).

§ **277.** Oorspronkelijke *i*-stammen, met een korte wortellettergreep en feminini generis, waren in het Dietsch: *dore*, *duere*, *stede*, *stad*, en en de vrouwel. samenstellingen met *-scape*, *-scap*.

---

[1]) En in het Ags., waar ook dergelijke genitieven niet onbekend waren, met *cräft*.

[2]) In dat geval moet natuurlijk de *e* van *gewelt* uit het femininum zijn ingedrongen.

[3]) Verg. de 1ste noot onder aan pagina 336.

a. *Dore*, *duere* (Ohd. nom.-acc. s. *turi*, gen.-d. s. *turi*, nom.-acc. pl. *turi*, gen. *turio*, dat. *turin*, achter welks oorspr. korte wortelsyllabe de *i* van het suffix, volgens den phonetischen regel, was behouden gebleven, z. de 2de noot onder aan pag. 328) vertoont in den singul. een met dat *turi* overeenstemmenden vorm, nam. *dore* of *duere* in alle casus. In den plural. werd het woord alleen gebezigd met een uit de zw. buiging overgenomen uitgang *-en* (vgl. § 275 *c*), die ook in den 3den nv. enk. kon optreden (z. *ter doren*, *dueren*, *om eenre doren* Tro. 527, Sp. 2³, 32, 94, Bvh. 120, 127, 619, en vgl. § 276 *b*). Voor de *ue* en *o* der wortelsyllabe verwijs ik naar § 46 en 47.

b. Van het tweede nomen vindt men in 't Os. een regelmatigen nom.-acc. s. (met behouden suffix *i*) *kôpstedi*, in dativo s. *kôpstedi;* in 't Ohd. echter, naast den gen.-dat. s. *steti* en den plur. *steti*, *stetio*, *stetiun*, een 1sten en 4den nv. enk. *stat*, die zijn tegen de phonetische wetten indruischenden vorm aan navolging der talrijke feminina, met een *i*-stam en lange wortelvocaal, te danken had (vgl. § 269, opm. 2, en § 271). Ons Dietsch kende in den nom.-acc. zoowel *stat* als *stede* en verving, onder invloed van het eerste, in den dat. s. en in 't mv. den regelmatig ontwikkelden vorm *stede* (of met het gewone verloop naar de zw. buiging *steden*, vgl. § 276 *b* en *c*) meermalen door *stade(n)*; vgl. „ter meniger *staden*", „tier *staden*", „uter *stade*", Mor. 2276, Bj. 5, 3467, Ro. bl. 250, vs. 121, Urb. 1, 240, in plurali *stade(n)*, met een dat. *staden*, Sp. 3⁸, 89, 92, Rb. 17448, Mor. 2993, 4233, Mel. 3179, Wr. 1, 1116; 2, 94; Lsp. 1, 43, 9; 44, 11 en 78; Vm. 2, 320, Borchgr. v. V. 33, Heelu 263, 327, 488, 533, 551, Sp. 2⁴, 65, 9, Vdl. 3934, 4157, Edew. 1025, Ro. 809, 13340, Lorr. 1, 2119, Limb. 3, 466; 5, 1921; 12, 61, 493, 505 en 547, enz. ¹). Een naar dien 3den nv. *der stade(n)* te verwachten gen. s. *der stade(n)* kan ik (waarschijnlijk wel door toeval) niet bewijzen; in dien casus ontmoeten we *der stede(n)* of ook een vorm *der stat*, welke voorts evenzeer als dat. enk. voorkomt (vgl. § 275).

c. Dezelfde vormen als bij *stad*, *stede*, kan men ook voor de composita (of derivata), met *scap*, *scepe*, verwachten. Vgl.: in den nom.-acc. s. *die boodscap* Rb. 14852 v., *die heerschap* Rb. 10072, *die bliscap* Ve. 3, 41, 70, Rb. 547, *die gheselscap* Limb. 8, 17, *die clercscap* Lsp. 2, 48, 807, *dese zwagherscap* Shs. 72 r., *die vrientscap* D. B. Macch. c. 14, enz., *die*, *dese boodscepe* Rb. 14852, 20159, La. 4, 8347, Ref. 33, enz., *die bliscepe* Sp. 3⁸, 56, 20, *die viantscepe* Rb. 4513, *ene werscepe* Rb. 23093, D. B. Tob. c. 8, enz., en, met apocope, *hare gheselsceep* Bm.

¹) Met dit *stade(n)*, stad, steden, plaats, plaatsen, verwarre men niet den vrouw. ô-stam, *stade*, gelegenheid, Ohd. *stâta*.

7, 94, *grote bliscep* Sp. 3^{6}, 7, 55 (vgl. § 271); in den dat. s. *met groter, ter bliscepen* Ovl. G. 2, 51, Segh. 1343, *ter werscepen* Rb. 18297, D. B. Hesth. c. 9, *in rechter, te siere vrienscepe* Lsp. 2, 18, 27 v., Sp. 4^{2}, 2, 23, *in siere werscepe* Sp. 1^{4}, 32, 15, *mit groter gramscepen* D. B. Macch. 1, c. 7, enz., en *uter, met groter bliscapen* Bl. 1187, 1352, 1738, Lsp. 2, 59, 12, *met ongerechter comanscape* Vm. 2, 425, *ter nutscapen* La. 2, 2133, *in rechter vrienscapen* Lsp. 2, 18, 27, *ter paeuscape* Lsp. 2, 48, 1133, *mit sconer geselscapen* Grb. 1, 1602, *ter werscape* Dcr. 37 r., *ter gramscapen* D. B. Joh. c. 11, *van der comenscapen* Cor. v. Antw. 15, enz.; in den gen. en dat. s. *der lantscap*, *hertogescap* Bj. II, bl. 530 en 531, *der paepscap* Sp. 1^{7}, 25, 2, *der orcontscap* D. B. Judic. c. 19, *met siere herscap* Rb. 13388, *ter, met groter bliscap* Sp. 3^{4}, 16, 11, Ferg. 5589, Bed. d. M. 313, *in der geselscap* Bj. 6, 5132, *eere*, *met scoenre geselscap* Vm. 1, 357, 3, Mask. 308, *ter Joedscap* Lsp. 1, 48, 66, *in der comenscap* Bdio. 95 r., *mit groter bliscap* D. B. Macch. c. 14, *ter werscap* D. B. Hesth. c. 5, *van der vrientscap* D. B. Macch. 2, c. 14, *wt uwer mascop* pr. 79*, *der heerscap* pr. 269, *mitter bootscap* Mat. 45, *tot eenre gheselscap* Mat. 56, enz.

Maar buitendien doet zich van deze derivata nog voor: een nom.-acc. sing. *die boetscape* W. 6808, *die comenscape* Nd. 1636, *die bliscape* W. 5855, met *-scape*, ontstaan uit de vermenging van *-scap* en *-scepe* (vgl. de overeenkomstige neutra, op *-scape*, in § 271); *ene waerscep* Rb. 2285, 15653, 15723, *grote bliscep* Limb. 8, 319, *die vrienscep* Limb. 10, 643, *die onweetscip* Mat. 2, 44, *die priesterscip* Mat. 130, *die vroescip* Lrb. 159, *dese dijckgraeffscep* O. K. v. Dordr. 2, 117, *die paepscip*, *die manscip* Mlp. 4, 673, Rkr. 958, *die maechscip* Mat. 220, D. B. Reg. 1, c. 9 en 10; 2, c. 14; Tob. c. 1, met reeds vroegtijdige apocope (vgl. de overeenkomstige onzijdige vormen op *-scep*, *-scip*, in § 271); *sine*, *ene boot-*, *borgerscappe* Urb. 1, 17, 30, 200, en *ene oorcontscappe*, *sijn maechscippe* Urb. 1, 29, D. B. Dan. c. 13, Tob. c. 14, met uitgangen als de produkten der vermenging van *-scap*, *-scip* en *-scepe;* alsook een gen.-dat. s. *in der*, *buten der baeliuscep* Dkrb. 1, 164 en 178, *van der graefscip* Bj. I, bl. 834, *van deser viantscip* Ovl. G. 2, 49, *ter waerscep* Rb. 18231, *na*, *bi sijnre*, *mijnre*, enz. *weetscip* Mat. 3, 47, 55, 59, 62, 64, 69, en p. ald., *van sijnre*, *uut onser maechschip* Mat. 220, Lrb. 135, *van alre vroetscip* Mat. 22, *om hairre nutscip* Mat. 170, *in hairre broederscip* Mat. 226, *der ridderscip* Mat. 58, Lrb. 159, *vander ghiselscip* Mat. 170, *in der comanscip* Lrb. 202, *ter*, *buten der bailiuscip* Mat. 121, Lrb. 34, *in*, *binnen*, *buten der baeliuscep* O. K. v. Dordr. 1, 3, 59, 54, 357; 2, 241, 299, 296, enz., met een uit den nom.-acc. ingedrongen vorm (vgl. § 275), en *van uwer bliscappen*, *ter werscappen*, *ter gramscappen* D. B. Judic. c. 2, Macch. 1, c. 14, Tob. c. 9,

der (gen.), *van der*, *sire borgerscappe* Urb. 1, 16, 29, 189, 200, *in rechter comanscappe*, *mitter nutscappe* O. K. v. Dordr. 2, 56 en 84, *ter vroetscippen* D. B. Paralip. 1, c. 2, ontstaan onder den invloed der *à* en *ì* des nominatiefs en accusatiefs (vgl. § 246 *a*).

Opmerk. 1. De meervoudsvormen der afleidingen, met dit suffix, kunnen zoowel bij de neutra, op *-scap* (z. § 271), als bij de zoo even besproken feminina behooren. Ik vermeld *boetscapen* Lsp. 2, 21, 25; 58, 68; Mat. 47, 107, *nutscapen* Mat. 33, *graefscapen* Bj. 6, 11281, 11325, *lantscapen* D. B. Macch. 1, c. 13, *blyscepen* Ovl. G. 2, 51, *lantscepen* Ibid. c. 15, Reg. 1, c. 5, Judic. c. 5, *maechscepe* D. B. Reg. 2, c. 9, enz. enz., en, met *à* of *ì*, onder invloed van den nom.-acc. s., op *-scap*, *-scip*, *die nutscappen* O. K. v. Dordr. 2, 145, *boot-*, *eygen-*, *homan-*, *veynootscappen* Urb. 1, 138, 285, 346; 2, 242, 246, 247, *lantscappen* D. B. Macch. 1, c. 14 en 15, *comanscippe* Mat. 101, *boetscippen* Lrb. 169, *comanscippen* Lrb. 124, enz.

Opmerk. 2. Een genit. op *-es*, gelijk bij de vrouw. langlettergrepige *i*-stammen (vgl. bov. § 276*), is voor de *i*-nomina, met een korte wortelsyllabe, niet met zekerheid te bewijzen. Vandaar dan ook, dat ik thans meer geneigd ben *des stadts*, *den stat* (z. *Tschr.* 2, 40 en 43), en *onsen lieven stede* Mat. 23, in verband met het Os. en Ags. masculinum *stedi* als een oorspronkel. mann. *i*-stam op te vatten; (*der stats* GR. 183 v., kan dan een gevolg zijn der verwarring van *der stat* en *des stats*) [1]).

DE MANNELIJKE ZWAKKE DECLINATIE.

§ **278**. Tot deze buiging behoorden: *ape*, *aerne* [2]), *bake*, ham, varken, *balke*, *bere*, verscheurend dier, *besem*, *boge*, *borne*, water, *brame*, *brudegome*, *deesem*, *dore*, dwaas, *dume*, *drake*, *erve*, erfgenaam, *erf(ge)name*, *galge*, *gegade*, genoot, wederpaar, *geloove* (als masc.), *gevader*, *getughe*, *geselle*, *grave*, *hake*, *hane*, *hase*, *here*, *hertoghe*, *hope*, verwachting (als masc.), *Jode*, *Juede*, *jonger*, *kempe*, *cnape*, *koecke*, *craghe*, keel, *leewe*, *lichame* (als masc.), *mage*, lichaamsdeel, *mane*, *mensche*, *mondbore*, *mombore*, *mombare*, voogd, *name*, *navel*, *necke* of *nacke*, *neve*, *odevare*, *osse*, *pape*, *pauwe*, *prophete*, *rave* Nb. 3, 893 (over welks genesis uit een oorspronkelijk st. *raven*, den normalen Mnl. vorm, § 82 der *Vondel-gr.* is

---

[1]) Voor een mann. afleiding met *-scap* vond ik slechts één vb., nam. Mlp. 2, 3691. Het zal daarom beter zijn de opmerking in § 65 der *Vondel-gr.* voorloopig niet op de feminina, met *-scap*, toe te passen.

[2]) Het vermengingsprodukt van **are* (Ohd. *aro*, Got. *ara*) en *aern* (z. bov § 266). **Are* zelve wordt slechts aangetroffen als *aer* en wel regelmatig met een door verloop ontwikkelde sterke buiging (in gen. s. *des aers*), in pl. v. de oorspronkelijke zwakke.

na te zien), *rese* [1]) of *ruese*, *rieme*, *rogge*, *rocke*, *rouwe* (als masc.), *scade*, nadeel, *smake*, *scheme*, schaduw, *scoute*, *sterre*, *valke*, *vane*, *vorste*, *vorsate*, *wedersake*, tegenstander, *wuwe* of *wouwe*, *wille* en meer dergelijke masculina, met een Westgerm. nom. s. op *-o* (Ohd. Os.) of *-a* (Ags. Ofri.); en voorts de persoonsnamen, op *-e*, overgenomen uit het Romaansch, als *hermite*, *juge*, *prinche*, enz.

§ **279**. Wanneer we de zwakke buiging der masculina in het Mnl. en Ondfr. vergelijken met diezelfde declinatie, in de andere Ogerm. dialecten, b.v. in het Os.,

		Mnl.	Ondfr.	Os.
Sing.	1.	*here*	*hêrro*	*hêrro*
	2.	*heren*	*hêrrin*	*hêrron*
	3.	*here* (regel) *heren* (uitzonder.)	*hêrron* (regel) *hêrro* (uitzond.) [2])	*hêrron*
	4.	*here* (regel) *heren* (uitzonder.)	*hêrro* (regel) *hêrrin* (uitzond.)	*hêrron*
Plur.	1.	*heren*	*hêrron*	*hêrron*
	2.	*heren*	*hêrrono*	*hêrrono*
	3.	*heren*	*hêrron*	*hêrron*
	4.	*heren*	*hêrron*	*hêrron*,

dan leeren we daaruit:

1⁰ dat in de beide eerstgenoemde dialecten, tegenover het Os. [3]), de accusat. sing. *in den regel* aan den nom. s. was gelijkgemaakt en mitsdien de *n* miste;

2⁰ dat, evenzoo tegenover het Os. [2]), in het Ondfr. de 3de nv. enk. zich *somwijlen* aan den accusat. had aangesloten, d. i. een paar maal naast den oorspronkelijken uitgang *-on* (*-in*) het suffix *-o* vertoonde, terwijl zich in het Mnl. in genoemden casus, bij verderen voortgang op den ingeslagen weg, een gelijke voorliefde voor den vorm, zonder *-n*, had ontwikkeld als we reeds veel vroeger (in 't Ondfr.) bij den accusat. waarnemen;

3⁰ dat de Mnl. suffixen overigens, met overgang der duidel. voc. in de onduidelijke, aan de Ondfr. en Os. beantwoordden, en alleen de genit. plur. *-en* zich kenmerkte door de apocope der *-e*, van *-ene* (vgl. § 85, 3⁰).

---

[1]) Ohd. *riso*, met een n. acc. plur. *risen*, doch ook *risi*, gen. *rises*. In verband met het laatste zou men in het Mnl. *rese* ook een mann. *i*-stam kunnen zien; dewijl we echter steeds *des resen* Ferg. 3533, Rb. 9250, Sp. 4[1], 22, 62, Bj. 2, 3435, enz., nooit *des rees* aantreffen, verdient de zwakke buiging voor dit dialect de voorkeur.

[2]) Behalve *hêrro* Ps. 55, 11, alleen *leimo* Ps. 68, 3, tegenover de normale vormen *hêrron*, *namon*, *namin*, enz.; z. *Taalb.* 3, 36.

[3]) Waarmede ook het Ags. en Ohd. overeenstemmen.

§ **280**. Apocope der *-e* (in den nom., acc. en dat. enk.) komt in de oudere taal alleen voor in het als procliticum vóór eigennamen zeer gebruikelijke *heer*, *her* (als b.v. *her Walewein*, enz., z. o. § 281, opm. 1) en in vormen, wier voorlaatste syllabe zonder of met slechts zwakken klemtoon werd uitgesproken, gelijk b.v. in *besem* (Ohd. *besamo*), *deesem* (Ohd. *deismo*), *jonger* (Os. *jungaro*), *navel* (Ohd. *nabalo*), *gevader* (Ohd. *gevatero*), *scoutet*, *scout* (Ohd. *scultheizo* = Ondfr. **sculdhêto*), passim, *brudegoem*, *brudegom* (Os. *brûdigumo*) Sp. 1^{6}, 40, 48; 4^{1}, 35, 13; Rb. 21167 v., 22353 v., 25694 v., Mor. 4649, Luc. 4743, Lsp. 2, 44, 321, Ovl. G. 2, 58, 84, Wr. 1, 1672, Sp. 2^{2}, 45, 102; 2^{5}, 2, 67; 5, 25; 2^{7}, 49, 42; Ybl. 2891, 2895 (n. *brudegome*, *-gomme* Lsp. 2, 44, 321 v., Sp. 4^{2}, 58, 14; 3^{3}, 24, 5; 2^{5}, 5, 23; Rb. 21167, 22353, 25694, enz.).

In de jongere periode vertoont zich die afwerping nu en dan ook elders; zoo b.v. bij *heer*, *graef*, *paep*, *mensch*, enz. (vgl. § 85).

§ **281**. Voor de *uiterst zeldzame* sporen van een ouden uitgang *-en* in den 3^{den} en 4^{den} nv. enk. zie men: *in dinen*, *in desen*, *van dien namen* LvJ. 114, Brugm. bl. 275, Lsp. 2, 48, 268 en 550, *in*, *bi namen* [1]) Sp. 2^{2}, 7, 14; 4^{1}, 34, 37; 4^{2}, 19, 15; Rb. 10340, Ovl. G. 2, 57, 36, *namen* (acc.) Sp. 2^{1}, 7, 44, Chr. 689, *den draken* Nb. 6, 411, *sinen*, *minen ghesellen* Limb. 4, 2026, W. 4853, La. 2, 9010, *enen lewen* W. 2127, *enen*, *met*, *van*, *an mins heren lichamen*, *lachamen* Vm. 2, 402, 16; 4, 315, 78; Sp. 4^{2}, 18, 17, Lsp. 2, 39, 76; 59, 30; La. 4, 3060, Luc. 767, *boden* Rb. 9817 v., *in*, *met willen* [1]) Sp. 4^{2}, 47, 80, La. 2, 1787, 9843, *dor sinen willen* Bl. 3028, *sinen willen* (a.) Am. 1, 3535, *ten quaden willen* Rkr. 3475, *meneghen Joden* Al. 7, 906, *sinen craghen* Bra. 913, *mitten rocken* Rein. 2, 1271, *allen rouwen* Vm. 1, 74, 7, *minen*, *bi den*, *van onsen heren* Vm. 1, 305, 78, Limb. 1, 1266, Ovlg. 113, 80, *jegen den resen* La. 3, 21139, *elken*, *van enen cnapen* Limb. 7, 923, Lrb. 9, *den fellen draken* Hl. 79, 85, *onsen neven* Bj. 6, 1937, *van enen ghenoeten* Rkr. 2108, *onsen princen* Rkr. 7392, *den graven* Bj. 6, 9936, *jegen greven Reinoute*, *van den hertogen Heinrijc* Bj. 6, 3247, 2922, *hertogen Wencelijn* Bj. 6, cap. 6 opschr., *den hertoghen* Limb. 1, 626, *bi god den heren*, *den draken*, *uwen willen*, *den schaden*, *voor enen heren*, *den vorsten*, *haer gaden* Gd. 10, 2; 17, 4; 18, 7; 50, 8; 82, 18; 92, 7; 86, 8; 94, 1 en 12; 99, 2 en 4; 100, 3; 104, 7; 112, 7; 117, 1; *den doren* Bm. 6, 189, 143 en 145, *eenen hasen* D.W. 7, 111, en wellicht nog een paar andere, die ik over 't hoofd heb gezien; alsmede het vóór een eigennaam staande *heren* (dit evenwel regelmatig; vgl. in den 3^{den} en

---

[1]) Waar de *-n* evenwel ook de uitgang kan zijn van het femin. *name, wille;* vgl. § 285 en 287.

4[den] nv. *heeren Heinricke*, *Wouter*, *van minen heren Maurus*, *heren Waleweine*, *van heren Davite*, *heren Hugen* Heelu 187, 199, La. 3, 12487, 11259, Lsp. 2, 1, 87 v., Lorr. 5, 87, en z. v. Heelu 198, 240, 309, 320, 457, 619, 1357, 1850, 2647, 2836, enz. enz., La. 3, 11858, 14891, 16176, 17986; 2, 309, 25746, 25747, 25787, enz. enz.; Sto. 7, 868; 10, 171, 280, 288, 585, enz. enz., Mor. 1510, 1540, 1697, 1870, 2876, 3570, in Sp., Grb., Bj. en elders passim).

Opmerk. 1. Zelden lezen we daarnaast een dat.-accus. *den here Keyen*, *upten here Waleweine*, *minen here Wal.* W. 281, 344, 441, 4675, *van minen here Hughen* Vm. 2, 363, *den here Adame* Claus. d. B. 42, en dergel.; maar daarentegen vaak een in die beide casus uit den nomin. ingedrongen verkorten vorm *heer*, *her: her Hugen* H. v. Tab. 161, *mijn her Yweine*, *Lancelote*, *Waleweine* La. 3, 2430, 9523, 9988, 12142, 12193, 14109; 3, 1196, 2309, 1386, 2341, 2213, 3289, 11154, enz. enz., *minen her Waleweine* W. 9369, 9035, 10331, *her Evax*, *Heinricke*, *mijn her Arende* Limb. 6, 525; 8, 529; 9, 642; 2, 604, *her Woutren* Sp. 4^3, 4, 21, *her Willeme*, *Geraerde*, *Godevaerde*, *Arnoude* Grb. 2, 851, 1203, 1301, 1501, 4477, 4488, *mijn heer Wouteren* Bj. 3, 465, *mijn heer Walrave* Bj. 4, 1264, *mijn her Gaweine*, *Pertsevale* Ferg. 78, 243, 248, 5211, 5403, enz. enz. enz.

Opmerk. 2. Dat genoemd *heer*, *her* evenzoo in den genit. werd gebezigd, leert ons *her Hectors* Ovl. G. 1, 19, 1606 en 1644; 26, 2175, *her Adaems* Cl. d. Bibl. 33, *heer Karels* Bj. 2, 679, *heer Jans* Bj. 5, 4733, *her Gyen* (genit.) Sto. 8, 897, 912, *her Hectors* Tro. 5179, 4642, *her Stevens* Heelu 8185, *her Keys* La. 2, 31010, *her Arnouts*, *Seghers*, *Gosewijns* Grb. 2, 1613, 2801, 4065, 4985, *heer Ezeciels*, *Daniels* D. W. 4, 516, enz. enz.; waarnaast ook *tsher*, *seer*, *ser*, *Waleweins* W. 10746, 7344, 1770, *tser Davids* Lsp. 2, 1, 72, *ser Wouters* Bj. 3, 355, *sher Garijns* Lorr. M. 2, 38, *ser Moyses* Edew. 4, *tser Clements* Dd. 3, 1966, *ser Echites*, *Fromonts* Limb. 7, 514, 357, *sher Jans* Lorr. 1202, *tser Clements* Dd. 3, 1966, *mijn ser Hugs* Vm. 5, 287, enz., en *mijns her Hectors* Tro. 3375, *miins her Wouters* Vm. 2, 245, *mijns heer Jans* Bj. 5, 540, enz., ontstaan uit de verwarring van *her* en *tsheren*, *mijns heren*.

Opmerk. 3. Ook in den genit. enk. doet zich een enkele maal een suffix zonder *-n* voor, als *des*, *ons hertoghe* Grb. 2, 92, Bj. 5, 2308, 2073; 6, cap. 5 opschr.; 6, 9732; Bj. II bl. 461 en 479, *des grave* Rkr. 3995, en *shere Belins* Rein. 1, 3449. Zijn deze vormen niet, gelijk bij de twee laatste waarschijnlijk is, aan een lapsus toe te schrijven, dan herinneren ze, in verband met de constructies *hertoghe Heinrics*, *Jans*, *Wencelijns*, *Willems* Bj. 4, 612; 4, cap. 15; 6, 6151, 6540, Cl. 40, *hertoghe Rabouts* Sp. 3^8, 55, 68, enz., *grave*, *greve Lodewijcs*, *Boudijns*, *Otten* Sto. 3, 200,

249, Bj. 6, 3210, *des edels grave Aspers*, *grave Folken wijf* Sp. 3[8], 35, 30; 4[3], 29, 22, enz., aan de boven § 245 *d* besproken genitieven *des coninc*, enz.

§ **282**. Nu en dan was een sterke genitief naar de nomina dezer buiging verdwaald, vooral in de jongere taal (vgl. voor het omgekeerde § 245 *e*). Zoo b.v. in: *ons*, *des gheselles* Bj. II bl. 532, Mlp. 2, 3856, GR. cap. 108, *des lichames* Nd. 2, 1157, Ovl. G. 3, 115, 191, pr. 75*, 319, 339 en 347, Chr. 715, Dd. 2, 2203 v. D., Hl. 100, 66, *des hartoghes*, *hertoochs* GR. 71 r., 79 v., Ref. 32 en 33, *sijns heers* GR. 155 r., *odevars* Nb. 3, 2207 v. V. A. en B., *neefs* Ri. 648 (r.), *des scouts* Lrb. 144, *eens greefs* Ri. 651 (r.), *des draex*, *drakes* Limb. 10, 1226, pr. 67, *des*, *eens mensch(e)s* Mlp. 1, 498, Thr. 92 r., Lg. 75 r., 76 v., Liedw. 45 v., Bdio. 33 v., 54 r., 100 r., Oef. 178 r., Smz. 53 v., Mrt. 151 v., *des oss* GR. 56 r. (vgl. § 245 *a*), *mombaers* Urb. 1, 178; 2, 22, 32, 41, 57, 61, en p. ald., *borns* LvJ. 199, Rokr. 6, *eens hanes* Mlp. 2, 3131, *des haens* BE. 217 r., *eens apes* pr. 87, *des brudego(e)ms* LvJ. 31, 61, ms. f. 61 v., pr. 316, 319, 320, 322, 337, *des beers* Bvt. 162 r., *des valkes* Bvt. 246 r., *des prins* Bj. 2, 1489, Thr. 21 r. (vgl. § 245 *a*), *des hopes* GR. 55 v., Bw. 107 v., *des maens* BE. 179 v., Ovs. 16 r., *des names* Bw. 68 v., 126 v., *des sterres* Oef. 41 v., *des willes* Bs. 12 v., 16 r., 18 r., 90 v., *een virtele rogs* Vm. 2, 365, Bm. 4, 262.

Opmerk. 1. In *des leeus* Dd. 2, 147 v., Heelu 1632, 3215, 3249, 3417, 4737, Bj. 4, 1454, Ruusbr. 4, 100, Maund. 22 v., en *des pa(e)u(we)s* Nb. 3, 1276, 3044, Bra. 737, hing de *-(e)s* samen met een verloop dezer beide nomina in alle casus naar de sterke buiging; getuige het veelvuldig gebruik van een nom., acc., gen. plur. *lee(u)we*, *pauwe*, z. ben. § 283, opm. 1 (naast een oorspronk. *leewen*, *pauwen*, pass.), en de nom., acc. en dat. sing. *leeu*, *paeu*, *pau* Sp. 1[2], 21, 26; 1[5], 46, 30; 3[4], 29, 53; 3[1], 35, 27, 34, 47, 50, 55 en 72; Ybl. 2872, La. 3, 15927, 18671, 20684, Sp. 2[7], 47, 54, 56, 66 en 68, Nb. 3, 3055, 3057, 3067, 3073, 3074, Limb. 2, 4265; 7, 788; 4, 1906; Heelu 1044, 1637, 3253, 3265, 3390, 5392, 5541, 7526, Rkr. 630, 4891, 6356, Bvt. 30 v., 162 r., Es. 38, 3; 58, 1 en 27; D. W. 6, 199, Lorr. 2, 694, Mlp. 2, 836, 3175 (naast een oorspronk. *lewe*, *pauwe*), voor een groot deel te vinden in teksten der 14[de] eeuw, d. i. uit een periode, waarin de apocope der *-e* achter een syllabe, met den hoofdtoon, nog tot de zeldzaamheden behoort (vgl. § 280). En begrijpelijk is de ontwikkeling van zulk een *leeu*, *paeu*, wanneer we bedenken, hoe in den nomin. enk. dezer woorden, die eertijds op *-o* uitging (vgl. Ohd. *lewo*, *phâwo*), de *w* met die *o* had kunnen samensmelten (vgl. Oudfr. *leono* Ps. 56, 5, en 57, 7, en Ohd. *phâo*, *leon*, *leono*, z. GRAFF i. v.) en deze casus, hierdoor in vorm overeenkomende met den 1sten

nv. van een *wo*-stam, gelijk *snêo* (vgl. § 257), en in dit laatste karakter opgevat, een genit. s. **lewis*, **pâwis*, een dat. **lewe*, **pâwe* (vgl. den Ohd. gen. *snêwes*, dat. *snêwe*), en een acc. **leo*, **pâo*, had moeten in 't leven roepen, die in 't Mnl. zijn terug te vinden als *leeus*, *pa(e)u(we)s*, *leewe*, *pa(e)uwe* (met apocope, z. § 246 *b*, *leeu*, *paeu*), en *leeu*, *paeu* [1]).

Opmerk. 2. Een dubbelen genit. treffen we aan in *sijns bodens* Mat. 210, *willens* Sp. 1[7], 74, 46 v., O. K. v. Dordr. 1, 6, *des herens*, *tsherens* Mat. 1, Bj. II, bl. 530, *smenschens* Luc. 2281, Mat. 92, *lewens* BvS. 144 r. (vgl. § 245 *e* en 324, opm. 1).

§ **283**. Ook de pluralis (nom. acc. en genit.) der mann. zwakke stammen verwisselde enkele malen den oorspronkelijken uitgang met den sterken -*e*. Vgl. b.v.: *mensche* Te. 1897, 2535, Wr. 1, 73, Luc. 3420, Am. 2, 4325, *bode* Bm. 10, 83, 239, Rb. 10225 v., 12967, 14395, Dd. 2, 538, Bj. 5, 4702, Lijd. J. 76, Sp. 2[1], 40, 13, Dml. 3, 2, 27, *bere* Bm. 7, 448, 250, *dore* Mart. 1, 295 v., *drake* Vdl. 4011, *gegade* Sp. 2[4], 35, 132, Ro. 5331 v., Ri. 1403, *geselle* La. 2, 28452; 4, 2828; Tro. 8604, Segh. 10230, Lsp. 3, 3, 1086 v., Hl. 62, 66, Vm. 2, 52, 79, *grave* Plag. 891, Rkr. 6345, *herde* Brugman Bijl. 3, 12, *heere*, *jonchere* Rkr. 6569, Lsp. 3, 12, 186, Ro. 9029, Sto. 3, 718, Bra. 370, 2107, Mor. 3186, Bj. 5, 4493, Parth. 3932, *hase* Sprw. 399, *zeehase* Nb. 5, 631 v., *hie*, mannetjes van dieren, Nb. 2, 743 v. (vgl. Ohd. *hîwo*, als sing.), en (met apocope achter de duidel. voc., vgl. § 85, 1⁰) *hi* Nb. 2, 743, *Jode* Wr. 3, 2184, *cnape* Tro. 5007, Bm. 4, 74, La. 2, 23749, *lichame* Luc. 1952, *neve* D. W. 4, 45, La. 2, 33816, *princhc* Lsp. 3, 12, 70, *montbore* Lorr. Nieuwe Fr. D. 117, *osse* pr. 63, *prophete* Rb. 8732, 12845, *rese* Wis. 473, *valke* Ovl. G. 50, 641, *vorste* Sp. 4[2], 39, 95; 47, 68, Tro. 7720, *wedersake* Heelu 2514; en zelfs, met apocope dier -*e*, *lichaem* Mat. 209, en *erfnaem* Mat. 153, 154, 155, 178 en 223.

Opmerk. Voor den pluralis *lee(u)we*, *pa(e)uwe* HdH. K. 2021, Tor. 527, La. 3, 21204, Heelu 5198, 5510, 5514, D. W. 9, 148, Lsp. 2, 18, 11 en 33 v. H.; 2, 28, titel, 25, 35, 52 en 85 v. H.; Wr. 2, 513, Te. 2821, Nb. 3, 3075 v., 3076 v., Rb. 11922, en *paeu* Nb. 3, 3075 (met apocope achter de diphthong, vgl. § 85, 1⁰), naast een oorspronk. *leewen*, *pauwen* passim,

---

[1]) In verband met *snee* (Os. *snêo*), *grae*, *blae*, enz. (Ohd. *grâo*, *blâo*), z. § 102, opm. 3, zou men naar bovenstaand *leo*, *pâo* (met een *o*, die als gevocaliseerde *w* werd opgevat) een Mnl. nom. *lee*, *pae* (Mhd. *phâ*) mogen verwachten Dat zulk een vorm intusschen niet meer gevonden wordt en blijkbaar reeds vroeg had plaats gemaakt voor dien met *w* (vgl. *leeu*, *paeu* = *leew*, *paeuw*), is begrijpelijk uit den invloed, die hier niet alleen van de verbogen casus uitging (vgl. § 257), maar ook van den zwakken wisselvorm des nominatiefs *lewe*, *paeuwe*. Voor de *aeu* van *paeuwe*, enz. vgl. men § 67.

vgl. men wat boven, in opm. 1 bij § 282, omtrent die beide nomina is gezegd.

§ **284**. *Mombaers* Urb. 2, 107, 271, 272, 273, 274, *ouders* pr. 296, *iongers* Rb. 3332, 22485, 23248, 23278, Sp. 1^7, 11, 26; 3^6, 56, 5; 3^8, 60, 72; 4^1, 18, 7, Lsp. Prol. van B. II, 31; 2, 48, 201; 2, 35, 101; 2, 36, 6; O. H. Passie 30, 106, 211, 250, 270, enz., Mel. 948, en *vorders* Rb. 13750, 13836, 15393, 23032, 25531, Sp. 3^6, 3, 26; 4^2, 1, 10; Lsp. 2, 11, 136; 36, 605; enz. (naast het normale *momberen*, *ouderen*, *jongeren*, *vorderen*), vertoonen als plaatsvervanger van dat oorspronkelijke *-en* een zeldzaam suffix *-s*, voor welks ontstaan natuurlijk het groote aantal persoonsnamen, op *-aers*, *-ers* (vgl. § 260), van gewicht is geweest. Naast *brudegoms* Voef. 47 v. herinner ik me zelfs geen plur. *brudegomen* te hebben aangetroffen; (let op den invloed, dien de gebruikelijke sing. *brudegom*, z. bov. § 280, had kunnen uitoefenen, en op de ontkiemende neiging om persoonsnamen met een meervoudsuitgang *-(e)s* te bezigen, z. bov. § 251).

§ **285**. Ten gevolge van de overgroote massa der oorspr. sterke en en oorspr. zwakke feminina in de oudere taal, op *-e*, was de Dietscher er onwillekeurig toe gekomen om gemeenlijk met den uitgang *-e* bij 't substantief tevens de gedachte aan 't vrouw. genus te verbinden. Vandaar dat in het Mnl. niet alleen vele oorspronkelijk mannelijke en een paar onzijdige nomina, op *-e* (uit *-i* of *-u*, z. § 265, 270 en 273), maar ook verscheidene oorspronkelijke masculina der zwakke buiging naast hun oude geslacht ook het vrouwel. hebben aangenomen (vgl. o. § 286). Zoo b.v.:

tere, *met ere balke(n)* Fr. 2497, 8939, *een vierighe balke* (a.) Pw. 61 r., *een hoghe balke* (a.) Bvt. 271 r., naast *an enen*, *aen den balke* Al. 7, 128, Spk. 20 r., enz. (Ohd. *balco*, Ags. *bolca*, dus masc.). — *van der andboghe* Am. 1, 3362, *mit gespannender boge* Dctr. 88 v., *mine boge* (a.) Dbvt. 6 r., naast het regelmatige masc. (Ohd. *bogo*, Ags. *boga*, mann.). — *aen die hoochste galge* Al. 8, 836, *ene g.* (a.) Rein. 1, 1879, 1911, *mitter*, *ter*, *totter*, *an der galghen* Rein. 2, 2015, La. 2, 38814, Sw. 31 r., Vl. 1, 62 en 200, Db. 8 v., Urb. 1, 162, *onder de galghe* Vl. 1, 59, 142, enz., naast *den*, *totten galge* Ps. 56 v., St. 38 v. (Os. *an thena galgon* Hel. 5623, Ohd. *galgo*, On. *galgi*, mann.). — *an*, *in*, *van*, enz. *der haghe(n)*, *in die*, *an de*, enz. *haghe* Nb. 3, 2105, 2804, 3346, Sp. 4^1, 25, 22; 3^3, 36, 15; 3^4, 29, 64; Rein. 1, 386, 396, 1053, 1673; 2, 6057; Ro. 1607 v., Mspr. 84, La. 2, 44732, naast *enen haghe* Rein. 1, 2422; 2, 414, 6483, Ro. 1607, enz. (Ags. *haga*, On. *hagi*, alzoo masc.; vgl. ook Mhd. *diu hage*, n. *der hage*). — *an mine*, *uwe craghe* Rein. 1, 2658, 3272; 2, 2668, n. *metten*, *uwen*, *sinen*, *op sinen craghe(n)* Lorr. M. 2, 93, Ferg. 2657, Bra. 913 (Ohd. *der chrago*). — *in sinen*, *jeghen den couden*, *dien maghe*

Nb. 5, 942; 2, 2587; 7, 245 en 248; 8, 294, 301; 9, 472, n. *in sine*, *jeghen die coude*, *die* (a.), *der maghe* Nb. 5, 942 v.; 2, 2587 v., 7, 245 v., 248 v.; 2, 1792, 2087; 8, 294 v., 301 v.; 9, 472 v., *in der*, *der crancker maghe(n)* HdH. K. 993, 977 (Ohd. *mago*, Ags. *maga*, dus mann.). — *mane* pass. als fem., n. *in den mane* LvJ. 190, *in dien vollen mane*, *van den maen* en *des maens* Nb. 3, 2055, BE. 184 v., 179 v., Ovs. 16 r. (Got. *mena*, Ohd. *mano*, masc.; vgl. ook in 't Mhd. *diu mâne*, n. *der mâne*). — *van*, *in groter*, *sijnre*, *uwer*, *sulker*, *goeder*, enz. *name(n)* Sp. 3^{4}, 2, 10; 3^{7}, 59, 16; 58, 35; 4^{1}, 11, 17; 12, 11; 34, 68; Praet 184, 516, 748, HdH. 187, La. 2, 20168, Limb. 6, 2684, Bj. I bl. 153, Vl. 1, 168, 179; 2, 22, 66, 262; Bpl. 56 v. (e. v. Rkr. 6316, 7691, Fr. 5610, 5921, 6649, Sp. 3^{1}, 26, 11; 39, 4; Al. 6, 1056, Praet 191, Thak. 145 v., GR. 178 v., St. 23 v., enz.), naast *van*, *om dien*, *sinen name* Sp. 3^{1}, 39, 2; 4, 73; St. 24 v., GR. 178 v., Bj. I bl. 372, enz. enz. (Got. *nama*, Os. Ohd. *namo*, mann.). — *boven der*, *toter navelen*, *toter naffelen*, *in sine navele* Nb. 4, 868 v., Sp. 3^{2}, 15, 7; 4^{1}, 60, 81; 3^{7}, 12, 33; 4^{1}, 22, 64; Ovl. G. 2, 50, enz., naast *toten navele* Nb. 4, 868, *van den naffele*, *in den navel* Ovl. G. 2, 50, Vr. Heim. 1202, 1491 (Ohd. *nabalo*, m.). — *ter*, *mitter necken* Sp. 4^{2}, 78, 82, Mspr. 52, *achter der necke* Fla. 1, 861, *in de necke*, *van harder necken* W. 5207, Dbvt. 32 r., 33 r., naast het gebruikelijker *in den*, *toten nacke*, *mit enen*, *haren*, *sijnen necke*, o. a. Ferg. 3352, La. 3, 20087, 20675, D. B. Johel c. 15, Judic. c. 16, Jer. c. 17, Paral. 2, c. 23, Neh. c. 9 (On. *hnakki*, Ags. *hnecca*, m.). — *teere*, *van der rieme* Sp. 3^{5}, 8, 35 en 39, n. *eenen rieme* Sp. 3^{5}, 31, 50 en 58 (Os. *riomo*, Ags. *reoma*, dus mann.). — *de* (*grote*) *scade* (a.), *ter*, *in groter*, *der*, *tot diinre scade(n)* Sp. 3^{3}, 13, 42; 4^{2}, 3, 20; Rkr. 3239, 9512, Limb. 2, 1379; 4, 1190; Bj. I bl. 49, 57, 195 en 382, Vl. 1, 31; 2, 139; Cb. 197 v., Vb. 8 v., Thak. 31 v. (z. v. Rb. 299, Sp. 3^{8}, 11, 6, Sto. 10, 618, Al. 6, 965, enz.), naast *haren*, *groten*, *om minen*, *voer uwen scade* Sto. 2, 195, Mlp. 4, 290, Rein. pr. 26 r., 34 v., *mit dinen*, *sonder groten*, *van den*, enz. *sc.* GR. 45 r., Thak. 129 v., 87 v., Bi. 31 r., 201 r., 269 r., Vb. 151 v., 12 v., 33 v., 154 r., Stemm. 71, enz. (Ohd. *scado*, On. *scadi*, m.). — *van quader*, *der*, enz. *smake* La. 3, 6236, Rog. 862, Ro. 4262, Bpl. 63 v., Pau. 34 r., Lh. 7 r., BE. 299 v., 325 v., enz., naast *enen*, *genen*, *van den soeten*, enz. *smake* BE. 305 r., Lhi. 190 r., Lhic. 5 r., Lic. 51 v., 144 v., Bpl. 63 v., 64 r., fgl. 58 v., Vb. 37 v. (Mhd. *der smache*). — *in welcke scheme* Bs. 46 r., naast *in den*, *zinen scheme* Bs. 120 r., 126 r. v., 130 r. (Os. *skimo*, m.). — *van der*, *ere sterre(n)* Rb. 21380, 21404, Lsp. 2, 11, 108 v., Sp. 3^{8}, 49, 62; 4^{1}, 38, 89, BE. 260 v., 279 r., enz. naast *des sterres* Oef. 41 v., „die een *sterre* meerret die claerheit *des anders*", „die cirkel *des eens*" (d. i. van een ster) BE. 171 r. (Os. *sterro*, m.). — *ene vane* (a.)

Lsp. 2, 36, 136, Rein. 1, 729, Sp. 4^1, 23, 44, *metter vane*, *mitter vaen* Rein. 1, 763, 813, pr. 11 v., enz. naast *sinen*, *uwen*, *van den*, *gheenen*, enz. *vane* Sp. 4^3, 10, 59; 1^3, 50, 20; 2^5, 53, 63; 19, 118; 4^1, 23, 47; 4^2, 66, 24; Rb. 9635, 9644, Al. 4, 5, Tor. 1233 (Got. *fana*, Ohd. *fano*, m.; vgl. ook Mdd. *diu vane*, n. het Mhd. *der vane*). — *met groter*, *om dine*, *mine*, *met goeder*, enz. *wille* La. 2, 10819, Fr. 6436, GR. 17 r., Vb. 117 v., Thak. 109 r., Dbvt. 65 v., 211 r., enz. naast *sinen wille*, *sijns willen* Sp. 3^4, 20, 41, Ybl. 2781, 3478, Rb. 15030, enz. (z. o. de *Vondel-gr.* I bl. 173, en vgl. Got. *wilja*, Ohd. *willo*, alzoo m.). — *des wolken*, *van den*, *onder den wolke* D. B. Ex. c. 13 en 14, Pau. 40 r., Ee. 41 r., n. *eender wolken* Thr. 103 v., Lg. 54 v., D. B. Ex. c. 19, Dcr. 38 r., 78 r., fgl. 94 v., Lh. 9 r., 178 v., Ps. 24 v., 28 v., Bvt. 40 r., BE. 203 r., 204 r., 244 r. v., *van een clare*, *ene wolcke* Pw. 176 r., Lg. 34 v. (Ohd. *wolko* m.; vgl. ook Mhd. *diu wolke*, n. *der wolke*) [1]).

Wat de declinatie dezer nieuw ontwikkelde feminina betreft, zie men ben. § 287.

Opmerk. 1. Ook *blixeme* mag tot deze categorie gebracht worden; vgl. *met ere*, *helscher*, *ter*, *van der*, *eenre blixeme(n)*, *grote blixeme* (a.) Luc. 2750, Sp. 2^2, 60, 4; 2^3, 42, 50; 4^2, 44, 33; Rb. 7424, 32839, Nhl. 797, enz., naast een normaal *van dien*, *enen blixem*, *blexem*. Wel kan de vorm *blicsmun*, dien Sievers in vs. 5808 v. d. *Hel.*, zonder op de Ondfrk. glosse *blikisni*, fulgura, en het Westfri. *bliksen* te letten, in plaats van de lezing van 't ms. *blicsniun* heeft gezet, niet voor een Oudgerm. masc. *blicsmo* bewijzen, maar toch laat ons het standvastig gebruik van een Mndd. masc. *blixeme* (z. SCH.-LÜBB. i. v.) een zoodanig nomen vermoeden. Aan gegronden twijfel is daarentegen de identiteit onderhevig der feminina *bloeme*, *smerte* en der masculina Ohd. *bluomo* (On. *blômi*), Ohd. *smerzo*. Ten eerste toch wordt er in 't Mnl., zoover mij bekend is, geen mann. *bloeme*, *smerte* naast het vrouwelijke aangetroffen; en ten tweede maken de Ohd. feminina *bluama* (Got. *blôma*) en *smerza* alle vergelijking met een anderen vorm overbodig.

Opmerk. 2. Ten opzichte van een paar nomina, met beide geslachten, kan men in twijfel staan, of we aan een overgang, als de boven besprokene, dan wel aan herkomst uit vormen, met een reeds van oudsher verschillend genus, te denken hebben; t. w. bij: *enen*, *dien*, *den*, *goeden*, *claren borne* La. 3, 18835, Lsp. 2, 18, 72; 26, 4; Ro. 1436, Al. 10, 786,

[1]) Voor andere stammen van dit nomen zie men *dat wolken* Ap. 130 v., 182 v., Nt. 96 r., 104 r., Ee. 122 r., Lh. 168 r. (Ohd. *daz wolchan*, Os. *that wolcan*), en *die*, *de wolken* Bra. 1571, Parhl. 27 v. (Mhd. *der* en *diu wulken*). *Des wolkens*, *opten wolken* Parhl. 27 v., Ap. 152 v., 153 v., 178 v., 181 v., Ep. 129 v., Nt. 59 v., kan zoowel bij het eerste als bij het tweede der genoemde nomina behooren.

W. 3553, *van enen*, *up dien*, *in dien*, enz. *borne* Am. 1, 5668, Fr. 9874, Rein. 2, 6424, enz., naast *toter borre* Bj. II, bl. 554 (vgl. Ohd. Os. *brunno* masc., Ags. *burna* masc., tegenover het Ags. *burne* fem.) [1]). — *tot leliker*, *mit ganser*, *van sijnre*, enz. *(on)gelove(n)* Rein. pr. 82 r., Shs. 52 r., Gt. 21 v., 30 v., St. 5 v., 29 v., 30 r., Bi. 201, 316, 342, Lba. 18 r., Drc. 24 r., 40 r., 81 v., 85 v., 93 v., 100 v., Thak. 116 r., Vb. 16 v., 19 v., 27 v., 30 v., 88 v., enz. (z. o. de *Vondel-gr.* I bl. 173), naast *den*, *horen*, *enen ghelove* St. 7 v., 19 v., 22 v., 24 v., 25 v., 29 r., Lic. 29 r., 34 v., 41 v., enz. (vgl. het Ohd. vrouw. sterke *gilouba*, tegenover het Ohd. mann. zw. *giloubo*, Os. *gilôbo)* [2]). — *sinen*, *goeden hope*, *des hopes* Sp. 3^5, 6, 23, Al. 5, 1171, Dd. 1, 596; 2, 2481, Mlp. 1, 391; 2, 1922; Vl. 1, 158, Ro. 12565, Lsp. 3, 3, 668, Bi. 362, Vb. 146 v., 148 v., GR. 55 v., Bw. 23 v., 25 r., 52 v., 63 r., 76 r. v., 107 v., 132 r., Bs. 19 r., Bvu. 49 r., 61 r., enz., naast *onse*, *goede hope* (a.), *mijnder*, *der hopen* Bs. 48 v., 93 v., 95 r., 128 r., Thak. 32 v., enz. (vgl. Ags. *tôhopa* masc. en Mhd. *hoffe* fem.). — *menigher*, *herteliker*, enz. *rouwe(n)* Nd. 1587, Parth. 5214, La. 2, 18120, 21200, Praet 4014, 4752, Sp. 3^8, 30, 64, Mlp. 2, 1123, Bdio. 81 r., enz., naast *uwen*, *den*, *groten*, enz. *rouwe* Ro. 2539, 4018, 6752, 11870, 1758, La. 2, 6802, 35914, Parth. 5400, Praet 2767, Nd. 2443, Sp. 1^5, 55, 46, Ovl. G. 2, 53, *sijns rouwen* Rein. pr. 85 v., enz. (vgl. tegenover het Mhd. Mndd. sterke fem. *riuwe*, *rouwe*, Ohd. *hriuwa*, Ags. *hréov*, een Mhd. mascul. *der riuwe*). — Bij *rouwe*, dat reeds in de oudste teksten beiderlei genus vertoont, is de oorspronkelijkheid van dezen zelfden stand het waarschijnlijkst; bij de andere naamwoorden, waar het femin. eerst in de jongere taal schijnt thuis te hooren, mag een verloop van het oude mannel. geslacht naar 't vrouw. als meer aannemelijk gelden.

DE ONZIJDIGE ZWAKKE DECLINATIE.

§ **286**. De onzijdige zwakke stammen waren slechts drie in getal: *herte*, *oge* en *ore*. Ze werden verbogen als volgt: Sing. 2. *herten*, 3, 4. *herte*, Plur. *herten;* alzoo in overeenstemming met de Oudfr. declinatie, behalve in den 3den nv. enk., die in aansluiting aan de mann. buiging *-en* met *-e* had verwisseld; (vgl. Oudfr. Sing. 1, 4. *herta*, 2, 3. *hertin*, Pl. 1, 4. *hertan*, 2. *hertono*, 3. *herton*).

---

[1]) Een daarnaast gevonden *dat borne*, in de beteek. „water”, Ovlg. 237, 113; 471, 457; 473, 518; 474, 526, had dit geslacht vermoedelijk naar het voorbeeld van *water* aangenomen.

[2]) Vanwaar de neutr. vorm *dat gelove* Sp. 3^8, 37, 12, La. 2, 1790, Lsp. 2, 45, 106, Bi. 339, 413, Drc. 73 v., 93 r., St. 23 r., 25 v., enz. durf ik niet beslissen.

Ontwikkeling van een sterken vorm, gelijk *oges* Hl. 6, 100, Lh. 22 r., *herts* Limb. 6, 2359, Oef. 12 r., pr. 110, GR. 42 v., 64 r., 70 v., 71 r., 105 v., 144 v. (vgl. § 282), is nagenoeg alleen in de jongere periode waar te nemen.

Zeer vaak waren deze drie nomina evenwel naar de vrouwelijke buiging verdwaald (vgl § 285), waar ze vormen vertoonden, als *die herte*, *oge*, *ore*, gen. en dat. *der herte(n)*, *ore(n)*, *oge(n)* (z. § 287 en vgl. § 265, 270 en 273).

DE VROUWELIJKE *Ô*-, *JÔ*- (*IÔ*) EN *Î*-STAMMEN, EN DE FEMININA DER ZWAKKE BUIGING.

§ **287** *a.* In verband met de Os. en Ondfr. declinatie der vrouw. sterke *ô*- en *jô*- (*-iô*) stammen, zou men in het Mnl. de volgende buigingsvormen kunnen verwachten:

			Os.	Ondfr.				Os.	Ondfr.
Sing.	1.	*siele*	[*seola*	*sêla*]	Pl.	1.	*siele*	[*seola*	*sêla*]
	2.	*siele*	[*seola*	*sêlo*]		2.	*sielen*	[*seolono*	*sêlono*]
	3.	*siele*	[*seolu*	{ *sêla* / *sêlu*]		3.	*sielen*	[*seolon*	*sêlon*]
	4.	*siele*	[*seola*	*sêla*]		4.	*siele*	[*seola*	*sêla* [1])]

			Os.	Ondfr.				Os.	Ondfr.
Sing.	1.	*sonde*	[*sundia*	*sunda*]	Pl.	1.	*sonde*	[*sundia*	*sunda*]
	2.	*sonde*	[*sundia*	*sundo*]		2.	*sonden*	[*sundiono*	*sundono*]
	3.	*sonde*	[*sundiu*	*sundu*]		3.	*sonden*	[*sundion*	*sundon*]
	4.	*sonde*	[*sundia*	*sunda*]		4.	*sonde*	[*sundia*	*sunda*]

terwijl aan de zwakke buiging der genoemde Ogerm. dialecten in onze Middeleeuwsche taal zou beantwoorden:

			Os.	Ondfr.		Os.	Ondfr.
Sing.	1.	*tonge*	[*tunga*	*tunga*]	*tongen*	[*tungun*	*tungon*]
	2.	*tongen*	[*tungun*	*tungon*]	*tongen*	[*tungono*	*tungeno*]
	3.	*tongen*	[*tungun*	*tungon*]	*tongen*	[*tungun*	*tungon*]
	4.	*tongen*	[*tungun*	*tungon*]	*tongen*	[*tungun*	*tungon*].

Voor den uitgang *-en*, in den gen. plur., uit *-ene*, verwijs ik naar § 279, 3°; voor het verdwijnen der uit *j* of *i* (van 't suffix *jô* of *iô*)

---

[1]) Ofschoon dit en de beide volgende substantieven niet in alle casus in onze bronnen worden aangetroffen, ja in enkele naamvallen zelfs met een afwijkende buiging voorkomen, mogen wij ze toch naar de declinatie, welke van andere nomina bekend is, in de bovenstaande vormen als de regelmatige paradigmata opgeven.

voortgekomen zwakke semivocaal, die in 't Os nog (door *i* of *e* voorgesteld) had stand gehouden, maar in 't Ondfr. reeds bijna regelmatig was gesyncopeerd, naar § 101 en 263; (vgl. ook § 196 en 204).

b. Van zulk een onderscheid tusschen die beide buigingen kende de Dietscher evenwel weinig of niets meer. Voor hem waren die twee één geworden, en dat wel op de volgende wijze.

De gelijkheid respectief van den nom. sing., den gen. en den dat. plur. der beide declinaties in 't Os. en Ondfr. had reeds in deze dialecten nu en dan aanleiding gegeven tot het overnemen van zwakke buigingssuffixen door oorspr. sterke nomina. Zie b.v. in 't Os.: *erđun* (4 s.) Hel. 2391, 2395, *erđun* (2 en 3 s.) Hel. 586, 2465, 4064, 4349, *helliun* (3 s.) Hel. 5429 C., *stemnun* (3 s.) H. 4097 C., *restun* (3 s.) Hel. 2202, *seolun* (2 s. en 1, 4 pl.) Hel. 1906, 1911, 3832, 1866 M., *diurthun* Hel. 4765 C., *gimênthon* (4 s.) H. 863, *sundeon*, *sundiun* (4 s. en 1, 4 pl.) Hel. 5151, 3496, 3648, 1701, 1873, enz., *lêron* (2 s.) H. 1731, *miedun* (2 s.) H. 2642 C., *sprâcun* (3 s.) H. 5927, naast een regelmatiger en oorspronkelijker *hellia*, *stemna*, *diurđa*, *mêda*, *sprâka* in genitivo sing., *erđu*, *helliu*, *stemniu*, *restu*, *diurđu*, *miedu*, *sprâku* in dativo sing., *erđa*, *hellia*, *stemnia*, *diuriđa*, *sêola*, *lêra*, *mieda* in accusativo sing., en *sêola*, *lêra* in den accus. plur.; (vgl. in 't Got. de uitsluitend sterk verbogen nomina *airþa*, *halja*, *rasta*, *saiwala*, de afleidingen, op *-iþa*, met gelijke declinatie; in 't Ohd. de standvastig st. verbogen vormen *suntia*, *lêra*, *mieta*, *sprâcha*) [1]). En evenzoo in 't Ondfr. *miedon*, *bedon*, *erdon*, *sammungun*, enz. (als 2 s.), *erthon*, *hellon*, *sêlon*, *stimmon*, enz. (als 3 s.), *sprâken*, *stemmen*, *gevon* (als 1 en 4 pl.), naast het oorspronkelijker *ertha*, *stimma* in den dat. s., *bida*, *ertha*, *sêla*, *stimna*, *ahtinga*, *wîunga* in den acc. s., *geva* in den acc. mv., enz.; (vgl. behalve de bovenstaande Got. en Ohd. vormen, nog het Got. uitsluitend sterk gebezigde *bida*, *giba*, en de Ohd. regelmatig sterk verbogen nomina, op *-unga*).

Omgekeerd vertoonde zich in genoemde dialecten bij de oorspronk. zwakke nomina een enkele maal de neiging om den vorm des nom. sing. als acc. enk. te bezigen, zooals b.v. in het Os. *uhta* (a. s.) Hel. 3462, *sunna* (a. s.) H. 3438 C., en het Ondfr. *sunna*, *galla* (als 4 s.) Ps. 57, 9; 68, 22, van nomina, wier normale zwakke buiging blijkt uit het Got. *uhtvo*, *sunno*, en het Ohd. altijd zwak gedeclineerde *galla*.

Zoowel den eenen als den anderen ontwikkelingsgang nu vinden we terug in het Mnl.; hier echter in die mate toegenomen, dat 1⁰ een Dietsche

---

[1]) In dit dialect toch kende men ook reeds het verloop naar de zwakke buiging; vgl. *erdun* (1 pl.), *gruopun* (3 s.), *sorgun* (2 s., 1 en 4 pl.,, *sorgen* (3 s.), enz.; vgl. Got. *airtha*, *grôba*, *saurga*, en zie GRAFF in vocc.

accusat. der zwakke nomina nooit meer anders dan op *-e* uitging; en 2° zoo misschien niet alle, dan toch nagenoeg alle oorspr. sterke feminina in den gen.-dat. s. en den plur. de zwakke casusvormen nevens hun eigene hadden aangenomen. En in zulke omstandigheden behoefde zich dan nog maar met natuurlijke consequentie ook wederkeerig invloed der sterke declinatie op de zwakke te doen gelden [1]), om het boven vermelde assimilatieproces te voltooien.

c. Vandaar alzoo: *der eeren* (sing.), *der minnen*, *der smerten* (sing.), *ter kokenen*, *in der erden*, *bi uwer beden*, *van der biechten*, *in siere ghenaden*, *met groter claghen*, *in siere hulpen*, *zijnre hulpen* (gen.), *teere wilen*, *ter pinen*, *van sire haven*, *valscher leringhen* (dat.), *van der hellen*, *der hellen*, *uut mire sorgen*, *erer saken*, *groter vreesen* (gen. s.), *te mieden*, *in groter vrouden*, *bi der keyserinnen*, *in staerker hoeden*, *van groter siecten*, *van der zielen*, *sire siden* (sing.), *te siere vromen*, *der vangnessen* (sing.), *van deser brucghen*, *siere straten* (sing.), *der spisen* (sing.), enz. enz. enz., passim (van oorspr. sterke nomina), naast het even gebruikelijke *der eere*, *der minne*, *in der erde*, *in siere hulpe*, *van siere have*, *in der helle*, enz. enz., pass.; en in plurali *clagen*, *beden*, *pinen*, *porten*, *saken*, *smerten*, *straten*, *sielen*, *wonden*, *varwen*, enz. enz. enz., passim (insgelijks van oorspronk. sterke substantieven), waarnaast een meervoudsvorm (in den 1sten, 2den en 4den nv.), op *-e* als *ziele* Luc. 5120, 5364, *woeninge* Luc. 3492, *sake* Parth. 8350, Sp. 2^6, 44, 41; 45, 37; Ve. 1, 33, Rb. 4475, *laghe* Rb. 31120, *spise* HdH. K. 963, *wostine* Ib. 944, *vlamme* La. 3, 7639, *bede* Bj. 6, 6607, Lsp. 2, 41, 116, *wonde* Hl. 25, 98, Rb. 16194, *der rose* Ro. 2892 v., *leppe* Rb. 14572, *sonde* Te. 886, Rb. 3486, *pine* Ve. 8, 23, *rebbe* Es. 53, 6, *kerke* Lsp. 2, 48, 515 v., *scoudre* Rb. 13553 v., Nb. 3, 211 v., Vm. 2, 214, *weyde* Wr. 2, 669, *bordene* Wr. 2, 1541, *vede* Wr. 3, 1952, Plag. 1952, *redene* Lsp. 2, 39, 53, *clauwe* Nb. 2, 3791, uiterst zeldzaam was geworden;

en omgekeerd van oorspr. zwakke nomina de vormen: *totter duve* D. W. 6, 201, *onder*, *van der sonne* Limb. 7, 1654, Fr. 7379, W. 5251, Nb. 6, 724, Mor. 3197, *der sonne* Nhl. 462, Sp. 4^2, 80, 12, *sonne opgangh*, *scijn* Sp. 1^1, 17, 5, Lsp. 4, 9, 67; 4, 10, 56 v.; LvJ. 234, *met siere tonghe* Am. 1, 2800, Fr. 10115, Nb. 2, 2415 v., Rb. 12112 v., Sp. 4^1, 44, 2, Sto. 9, 728, het passim aan te treffen *der vrouwe*, *van der vrouwe*, *der joncfrouwe*, *van der joncfrouwe* (vgl. ook *vrouwe Oghernen*, *Hersinden*, *Dyanen*, *joncfrouwe Margrieten* Rein. 1, 803, 1975, 2920, 2937, Sp. 1^5, 42, 17, enz. als gen. of dat.), *te haerre nichte* Rb. 21128, enz., naast *der*

---

[1]) Waarvan het Ondfr. *tunga* (4 pl.), Ps. 45, 10, voor *tungon*, indien het althans geen schrijffout is, een eerste spoor vertoont. Zie verder voor hetzelfde verschijnsel in 't Mhd. WEINH. *Mnl. Gr.* § 444.

(2 en 3 sing.) *duven*, *sonnen*, *tonghen*, *vrouwen*, *joncfrouwen*, *nichten*, *wedewen*, *diernen*, enz.; in den plur. (nom. acc. en genit.) *vrouwe* D. W. 9, 153, Fr. 10332, Ro. 9063, Ve. 5, 24, *quene* Ve. 5, 21, *joncfrouwe* La. 2, 1234, Tro. 8078, *wortele* Sp. 3^4, 31, 7; 3^5, 41, 16; Mor. 262, *zwalewe* Fr. 6497, 6503, *dierne* Fr. 2393, D. Cat. 419, *tonge* Cl. 10, Sp. 4^1, 57, 2, *druve* Rb. 18040 v., en een paar andere dergelijke vormen, naast de gebruikelijker oorspronkelijke buiging, op *-en*.

Vormen, op een voc. uitgaande, hadden evenwel nagenoeg altijd de *-n;* vgl. *bien* Sp. 2^6, 78, 13; 3^3, 46, 12, Ovl. G. 2, 45, Sto. 9, 377, 999, enz., *teen* Sp. 2^4, 48, 131; 49, 71; 53, 28; Grb. 2, 230, Rb. 10631, 10641, enz. (van den sing. *tee*, Ags. *tâ*, Ohd. *zêha*), *sien*, vrouwtjes van dieren, Nb. 2, 1498, 2279; 3, 3189, enz., *soen*, *soeen*, *su(w)en*, vrouwtjes van dieren, Nb. 2, 743 v., 1498 v., 2279 v.; 5, 28 v., 705 en v.; 3, 3189 v., enz. (vgl. ben § 337, opm. 3). *Die sie* Nb. 2, 743, en, met apocope achter de duidel. voc. (vgl. § 85, 1⁰), *die si* Nb. 2, 743 v., *die suwe* Nb. 5, 28 v., zijn hoogst zeldzame uitzonderingen.

Opmerk. 1. In den plur. *sterre* Rb. 247, 307, Limb. 1, 1630, Mart. 3, 171 v., La. 2, 3195, Lsp. 1, 29, 38, Luc. 5665, 5987, Tro. 7245, *name* R. v. Mont. 323, Luc. 832, *scade* Te. 1068, *boge* Ro. 9891, *borne* Ve. 1, 12; 1, 13, *oghe* Nb. 3, 2501, hebben we vormen te zien, die zoowel bij het mann. of onzijdige, als bij het vrouwel. nomen kunnen behooren (vgl. § 285 en opm. 2, en 286).

Henghels Bvt. 192 v., van het fem. *henghel* (vgl. *metter hinghel* Dd. 3, 1538 v.), is blijkbaar een navolging der mann. pluralia *slotels*, *budels*, enz. (z. § 251).

Opmerk. 2. Bij de vormen op *-ele*, *-ene*, *-ere* dezer beide klassen vertoont zich de apocope der *-e* in den singul. als regel (vgl. § 85, 3⁰); *scotel*, *wortel*, *coken*, *haven*, *veder*, *scouder*, enz., worden vaker aangetroffen dan *scotele*, *wortele*, enz. Bij die op *-inghe*, *-nisse*, *-nesse*, als *sameninghe*, *leringhe*, *scepinghe*, *copinghe*, *scennesse*, *sceppenesse*, *ontfanckenesse*, *gelikenesse*, *gevancnesse*, enz., was zulk een afwerping niet zoo algemeen (vgl. § 85, 4⁰).

In den loop der 15de eeuw begint die *-e* ook achter syllaben, met den vollen klemtoon, nu en dan te verdwijnen; zelfs in vormen, met het suffix *-te* en *-de*, waar de tegenwoordige uitspraak nog gewoonlijk de *-e* laat hooren, als b.v. *lieft*, *huld*, *behoeft* Mlp. 3, 323, Hl. 63, 77; 66, 54; Pen. 18 r., 43 v., 46 r., 93 r., *(ge)meent*, *(ge)meint* Hl. 2, 160; 112, 99 en 162; Cr. 31 r., 45 v., 65 v., 75 r., *gewoent* Ps. 14 v., 22 r., 106 v., Lh. 118 v., 156 v., Stemm. 76, *begheert* Stemm. 28 en 117, *(on)genoecht*, *ghenuecht* Mlp. 3, 1045; 1, 691, 2979; 2, 1761, 1973, Stemm. 130 en 132, D. W. 7, 391; Lh. 155 r., Lhi. 44 r., Oef. 50 v., Voef. 12 v., 13 v., 36 v.,

Rein. 2, 930, Hl. 4, 261; 79, 334; 82, 58; Ovl. G. 3, 105, 9, *verdient* Hl. 79, 178, Lh. 87 v., 133 r., 136 r., 150 r., 186 r., 190 r., Ps. 24 r., 58 v., 94 v., *vruecht* Dml. 3, 217, 8; 222, 13 en 18; 169, 138; Rkr. 5864, 6000, *ziect*, *schaemt*, *beloft*, *schoont*, *moeyt* Hl. 32, 57 en 233; 41, 56; 82, 67; Mlp. 2, 2167, 2318, 2423, 2780, 3515, 3518, *begeert* Esm. 143, Lans. v. D. 293, 717, Bj. 6, 1176, 8793, Lh. 137 r., 164 v., 176 v., Pw. 50 v., *toebehoert* Bj. 6, 3560, 3586, 3688, 8080, *veet* Cr. 17 r., 44 v., *ghedaent* Ps. 28 v., 30 v., *menicht* Ps. 49 r., 53 v., Lh. 179 r., 188 v., 189 r., *viert* Lh. 138 v., enz. enz.

Apocope der *-e* van den plur. ontmoeten we in *lueghen* Nb. 3, 2137, en *wortel* Nb. 9, 280, voor het normale *leughene(n)*, *wortele(n)* (vgl. § 249 en 261).

Opmerk. 3. Op zuiver phonetischen weg had zich in den 1sten nv. enk. van de sterke Ohd. Os. en Ondfr. buiging der *ô*- (*iô*-, *jô*-)stammen bij de oorspronkelijke disyllaba met een korte wortellettergreep een vorm, op *-u*, bij de oorspronk. drie- en meerlettergrepige nomina en de oorspronkelijke disyllaba met een lange wortellettergreep een vorm, zonder uitgang, moeten ontwikkelen; vgl. de 2de noot onder aan pagina 328 en zie nog regelmatig in het Ags. *caru*, *sceamu* (met *sce*, voor *sc*), enz. = een oorspr. Ogerm. („Urgerm.") **karô*, **skamô*, doch *sorg*, *sprâec*, *leornung*, enz., verkort uit een vroeger **sorgu*, **spraêcu*, **leornungu*, enz. = een oorspr. Ogerm. **sorgô*, **sprâkô* (of **sprêkô*), **lernungô*, enz. In plaats daarvan was die nominat. evenwel in eerstgenoemde dialecten bijna zonder uitzondering van een suffix *-a* voorzien (vgl. Ohd. *scama*, *sacha*, *sorga*, *lirnunga*, Ondfr. *scama*, *bivonga*, *wonunga*, Os. *fruma*, *kara*, *sorga*, *sprâka*, enz. als 1sten nv. enk.), d. i. van een uitgang, welke alhier was ingedrongen uit den accusat. sing., die bij regelmatige phonetische ontwikkeling op *-a* (Ags. *-e*) moest uitgaan; zie b.v. in 't Ags., tegenover den bovengemelden 1sten nv., een 4den *care*, *sceame*, *sorge*, *spraêce*, *leornunge*, enz., en voorts Os. b.v. *geƀa*, *saka*, *sorga*, *sprâka*, Ondfr. *saca*, *scama*, *sorga*, *wrâka*, Ohd. *sacha*, *scama*, *sorga*, *râhha*, *lirnunga*, enz., als acc. s. = een oorspronk. Ogerm. **karôm*, **scamôm*, **sorgôm*, **sprâkôm* (of **sprêkom*), **lernungôm*, **geƀôm*, **sakôm*, enz. [1]). Slechts bij een paar woorden had zich nog een rest van den oorspronkelijken vorm weten te handhaven (welke dan uit dien nomin. ook wel in de andere casus was ge-

[1]) Ter aanvulling van hetgeen in de 2de noot op bl. 328 is in herinnering gebracht voeg ik hierbij, dat de vormen, waaraan we, op grond eener vergelijking met de andere Indo-Europeesche dialecten, in het oorspronk. Ogerm. („Urgermanisch") als slotletters een lange voc. + *consonant* moeten toekennen, in de westel. Ogerm. dialecten wel verlies dier conson. vertoonen, maar dien klinker alleen verkort (niet geapocopeerd) hadden, ten deele met wijziging der qualiteit.

drongen), nam.: 1⁰ in den Ohd. 1sten nv. enk. *halb*, *stunt*, *wîs*, die (ook als acc. of dat. voorkomt en) afwisselt met den onoorspronkelijken nominat. *halba*, *stunta*, *wîsa* (z. P.-BR. *Beitr.* 4, 451, en GRAFF i. vocc. [1]); en 2⁰ evenzeer in den westelijk Ondfr. nominat. sing. **stunt*, **wîs*, **pîn*, **port* en **hwarf* (vgl. in de Os. glossen een dativus s. *te thero wîs*), dien we verplicht zijn aan te nemen als prototype van een in het Mnl. als 1sten en bij overdracht ook als 2den, 3den en 4den naamval gebezigd *ene*, *die stont*, *in deser*, *dier*, *corter*, enz. *stont* Nb. 7, 145; 3, 2407; Rb. 17180, 13043, 13077, 13516, Lsp. 2, 48, 179; 36, 692; Sp. 3^8, 53, 34; 76, 7; Wr. 1, 620, Ovl. G. 1, 33, 2797, enz., *in deser*, *aller*, enz. *wijs* Cass. 1876, Rb. 2441, 15310, 15312, Sp. 3^8, 76, 57; 55, 12; 77, 1; 4^1, 24, 6; 64, 4; W. 4107, 5399, Nb. 1, 243, Luc. 2471, enz. enz., *pijn*, *der pijn*, enz. Sp. 2^3, 1, 54; 2^4, 47, 106; 2^6, 63, 26; 2^7, 28, 20 v.; 38, 32 (: *gesijn*, *Rufijn*, *sijn*); Plag. 1061, 1395, 1572, 2451, Ovl. G. 3, 138, 639; 145, 106, enz., *poort*, *in*, *binnen der*, enz. *poert* Sp. 3^8, 55, 27; 92, 62; 50, 60; 78, 52; 85, 24; 4^1, 7, 34; 23, 61; Ovl. G. 1, 35, 3027, Rb. 6596, 15137, 15191, 16085, 27783, 2251, Ferg. 5521, Mor. 2840, Sto. 9, 15 en 414, Lsp. 2, 40, 73, enz., *ene warf*, *tier selver*, *ter sevender*, enz. *werf* Rein. 1, 348, 2005, ZVl. Bijdr. 3, 280, Teest. 3953, Rb. 6627, enz., de wisselvormen van *stonde*, *wise*, *pine*, *porte*, *werve* (Ondfr. **stunda*, **wîsa*, enz.), verbogen *stonde(n)*, *wise(n)*, enz., passim [2]).

Overeenstemmend met bovenstaand *halb*, *stunt*, *wîs*, bezigde het Ohd. voorts een nomin. s. *esilin*, *cuningin*, *trûtin*, *gutin*, *mâgin*, *friuntin*, *brechin*, met *-in*, uit **-inn(i)u*, oorspr. -**injô* (vgl. voor de verdubbeling der *n* § 112 en 263 *a*, voor de syncope der *j* § 196 en 263 *a*), en bij overneming ook een accus. *esilin*, *cuningin*, in pl. v. het te verwachten *esilinna*, *cuninginna*, met *-inna*, uit **-innia*, oorspr. **-inniôm* (vgl. nog in dezen casus *drûtinna*), waarnaast een onoorspronk. uit den ouden accus. ingedrongen 1ste nv. *meistarina* (te lez. als *meistarinna*), *brachinna* blijkbaar tot de zeldzaamheden behoorde. In het westel. Ondfr. moet laatstgenoemde vorm de gebruikelijke zijn geweest, te oordeelen althans

---

[1]) Het Ohd. *buoz*, dat men ook wel naast *buoza* tot deze categorie brengt, wordt bij GRAFF alleen in den nom. en acc. s. gelezen, en kan mitsdien evengoed als een *i*- of consonantstam worden beschouwd. En werkelijk vgl. men een On. *bôt*, met het laatste karakter (z. WIMMER *Altn. Gr.* § 58). Het Mnl. *boet*, dat we reeds in de 14de eeuw aantreffen (b.v. Sydr. 26, Cass. 1852, Bm. 6, 188, 118 enz.), alzoo niet als geapocopeerden vorm uit *boete* mogen verklaren, is daarom met dit On. *bôt* te identificeeren.

[2]) Of *hoet*, bescherming, Vm. 2, 179, 75 (Mhd. *huot*), en *woet*, razernij, Limb. 8, 916, IV Mart. 776, Lsp. 3, 6, 38, Ybl. 1613 (Mhd. *wuot*), met deze *ô*-stammen gelijk te stellen of wel als *i*-stammen nevens bovengenoemd *boet* te plaatsen zijn, moet bij de onbekendheid van de Ogerm. vormen dier nomina in 't midden blijven.

naar den normalen nom. en acc. s. op *-inne* in het Mnl. (b.v. in *coninghinne*, *eselinne*, *wulvinne*, *godinne*, enz.); alleen de zeldzame 1ste nv. *coningin* Lorr. 2, 2018, 2019, 2456, La. 2, 10798, getuigt nog voor de vroegere aanwezigheid van een *nom.* enk., op *-in*, in genoemd dialect.

Opmerk. 4. In plaats van *vrouwe* bezigde de Dietscher vóór eigennamen dikwijls een verkort en onder invloed van *her* vervormd *ver*, dat onverbogen bleef, behalve in den genitief en datief, waar het ook een suffix *-en* kon aannemen. Vgl. in den 3den nv. *ver Ave(n)* Bm. 6, 413, 49, Hl. 15, 169, *ver Saren* Lsp. 1, 37, 3, enz. enz., naast *veren Iden* Vm. 2, 249, *tot verren Sybillen* Lutg. 2, 1482, enz.; en in den 2den *ver Jalosien* Ro. 13615, *ver Saren* Mart. 2, 183, *ver Brechten*, *ver Annen* Sp. 4^{1}, 29, 75, Lsp. 2, 2, 46, enz., nevens *veren Yeven* Lsp. 1, 26, 19, *veren Brechten* Bj. 2, 4196, enz.

Opmerk. 5. Vermeldingswaardig is de veelvuldig gebruikte pluralis van *(on)ghenade*, in *ghenaden bidden*, *roepen*, *begheren*, *wachten*, *nemen*, *vinden*, *(on)ghenaden hebben*, *doen*, *geven*, *tonen*, enz. Rb. 12997, 24114, 32028, 33815, Sp. 3^{8}, 57, 33; 93, 157; 4^{1}, 25, 46; Nb. 3, 3608; 4, 392; Luc. 2682, Cass. 1517, La. 3, 2899, C. e. E. 1402 v., Dml. 3, 106, 140; 141, 16; Fr. 8022, Ro. 1406, Bra. 568, Br. 487, Bj. 5, 4772, Mor. 1310, *sine*, *doer sine*, *dor u*, *an die gods genaden* Be. 73, Rein. 2, 345, Mor. 1548, Parth. 1783, Sp. 3^{4}, 23, 24, La. 3, 12357, *in die genaden* La. 3, 9538, *tsinen genaden* Mor. 2114, *in swaren ongenaden* Mor. 2537, *ghenaden* (als bede) W. 5238, Bm. 10, 341, Bl. 3265, 3375, Tro. 10166, *ghenaden* (als subject) Be. 663, Luc. 236, Mor. 4199, enz. enz. (vgl. een niet zeldzaam Ohd. mv. *ginada*, z. GRAFF i. v.); alsmede de nu en dan voorkomende plur. *met groten minnen* Cass. 492, *vresen* Wr. 2, 394, *in groeten rouwen* Bl. 2279, *met groten eren* Rein. 2, 461, en *asschen* La. 2, 31500, Sp. 1^{1}, 20, 46; 3^{8}, 66, 80; Rb. 7571, 17038, 1925, Nb. 2, 2554 v., 3, 1355 v., Lsp. 2, 44, 522, Te. 3979, enz. (vgl. voor de vier eerste nomina een Ohd. *minna*, *forhtun* als 1sten en 4den nv. meerv., *riuuon* als dat. plur. en *êra* als nom. acc. pl., met een dat. pl. *êrun;* voor het laatste het Lat. *cineres*).

Tenen, *in enen stonden* La. 3, 15959, Sp. 3^{1}, 36, 21; 3^{6}, 38, 48; 3^{2}, 41, 85; Hl. 82, 38; 65, 1; Ve. 2, 3, Es. 53, 1, Limb. 2, 149, en *tot*, *in enen*, *tenen tiden* Sp. 1^{3}, 33, 42; 3^{7}, 16, 2; 3^{8}, 45, 69; 4^{2}, 49, 83; Edew. 852, Fr. 401, 1183, 2699, 2733, 3165, 3591, 4325, Limb. 1, 31, 1411; 3, 820; 6, 2481; Ro. 2700, Hl. 82, 60; 57, 74; Al. 1, 281, zijn te beschouwen als de voortbrengselen eener vermenging van *tenen*, *in enen stonde*, *tot*, *in enen*, *tenen tide*, met *tere*, *in ere stonden*, *tot*, *in ere*, *tere tiden;* (vgl. voor den laatsten vorm en voor het mann. geslacht van dit nomen § 276 *b* en § 276*, en zie voor het gebruik van een mascul.

stont [1]) de vormen *in den*, *tote desen*, *ten selven*, *van den*, *ten*, enz. *(avont)-*, *(morghen)stonde* Sp. 4[1], 40, 29; 2[8], 40, 4; La. 2, 7143, 10387, 27137, Mlp. 1, 2939; 2, 107, 1804; Ro. 5216 9411, Sto. 2, 816, Lsp. 3, 3, 198, Wr. 1, 80, *langhen*, *in corten stont* Sp. 4[1], 16, 31, Lsp. 2, 28, 49, Rb. 27810, enz.

Opmerk. 6. Blijkens den nu en dan voorkomenden sing. *teen* Segh. 11679 v. en 11694 v. heeft bij dit woord dezelfde vergissing plaats gehad als bij *scoen* (z. de noot onder aan pag. 313).

Opmerk. 7. Wat den vorm der nomina, met een oorspronk. *jô-* of *iô-*stam betreft, zoo herinner ik aan het verschil tusschen het suffix *iô*, achter een korte syllabe, en het suffix *jô*, achter een lange lettergreep, b.v. in *sonde*, Os. *sundea*, uit een oorspronk. **sundiô*, en in *sibbe*, geslacht, Os. *sibbia*, Got. *sibja*, uit een oorspronk. **sibjô* (vgl. § 263);

aan de verdubbeling der consonant, door de *j* van *-jô* te voorschijn geroepen, b.v. in bovenstaand *sibbe* en in *cribbe*, *hitte* [2]), *brucge*, *helle*, *henne*, de persoonsnamen, op *-inne*, Ohd. *krippia*, *hizzia*, *prucca* (oorspr. **bruccia*), Os. *hellia*, Ohd. *henna*, *eselinne*, enz., uit een oorspronk. **cribjô*, **hitjô*, **brugjô*, **haljô* (vgl. Got. *halja*), **hanjô*, **asilinjô*, enz. (vgl. § 263);

aan de verandering der vocaal, door de volgende *i* of *j* veroorzaakt, in *helle*, *henne*, *brigge*, *bregge* (vgl. § 20 *b*, 22 en 27).

§ **288**. Aan de buiging dezer feminina sloten zich aan:

1⁰ de oorspronk. zwakke *î*-stammen, als *menege*, *oude*, *coude*, *hulde*, *diepe*, *hoghe*, *koele*, *wide*, *stille*, *grote*, *gesonde*, enz. (meestal eigenschapsnamen, van adjectieven afgeleid = „menigte, ouderdom", enz.), welke in 't Os. en Ondfr. in singulari onbuigbaar waren (vgl. b.v. Os. *huldi*, Ondfr. *eldi*, enk. voor alle casus) en alzoo in 't Dietsch, bij wijziging der duidel. voc. tot de onduidelijke, met de oorspr. sterke feminina hadden moeten samenvallen; vgl. naast *die*, *der oude*, *grote*, *coude*, *wide*, enz., *van couden*, *der ouden*, *van groter sconen*, *na der hulden*, *bi sire goeden*, *sire gesonden*, enz.;

2⁰ de vrouwel. bastaardwoorden op *-e*, als *van miere partien* en *met haerre partie*, *met ghere avonture* en *in der avonturen*, *in ghere manieren* en *der maniere*, *bi naturen*, *van der montangen*, *der scrifturen* (3 s.), *ter tabernaculen*, *an siere amien* en *siere amie*, *van der passien*, *der cronen*

---

[1]) Dat in de Ogerm. dialecten door mij tevergeefs is gezocht.

[2]) Bij vermelding van *hitte* (waarnevens ook, met aansluiting aan *heet*, een vorm *heete*, *heite*) kan ik niet nalaten op een merkwaardigen wisselvorm van dit nomen te wijzen, nam. op *hitten*, *hetten*, *heiten*, o. a. Limb. 2, 958, La. 2, 12084, 28870, 13359, 13361, 19815, 11905, 12054, Mlp. 4, 2152, 1630; 3, 426; Hl. 6, 88 en 89, met zijn raadselachtig suffix *-en*.

(sing.) en *der crone*, *van der offerhanden*, *in der jeeste* en *in der jeesten*, *in der joeste(n)*, *der clergie(n)*, enz. enz.; in plurali gewoonlijk *rivieren*, *manieren*, *avonturen*, *jeesten*, *amien*, enz., zelden *provende* Sp. 4^2, 19, 13, *beeste* Rb. 3901, 4512, en misschien nog een paar dergelijke vormen.

DE CONSONANTSTAMMEN.

§ **289**. Sporen van een nom.-acc. plur., zonder suffix, waardoor zich in 't Oudgerm. de verwantschapsnamen op *-der* (*-ter*), de nomina op *-nd*, *man* en enkele andere consonantstammen onderscheidden, had het Dietsch bewaard:

a. in het mv. (nom.-acc.) *vader*, *broeder*, passim, *moeder* Sp. 3^6, 31, 17, Lett. N. R. 7, 2de st., bl. 201, vs. 19 v. en 50 v., Rb. 17247, Segh. 5753, 7978, 11485, 26422 v., enz., *dochter* BvS. 163, Sp. 1^4, 51, 28; 4^2, 45, 110; Rb. 1362 v., 1516 v., enz., *(ge)suster* W. 5719, La. 2, 6183, Tro. 5883, Al. 1, 1111; 4, 209; Chr. 53, Hl. 61, 48; 79, 31; Mlp. 1, 228 v., Bj. 6, 669, enz. (vgl. b.v. Os. *fadar*, *brôđar*, *môdar*, *dohtar*, *swestar* als 1sten en 4^{den} nv. pl.), naast de vormen, met suffixen, aan de andere buigingen ontleend, nam. *vad(e)re*, *vad(e)ren*, *broed(e)re*, *broed(e)ren* passim (vgl. reeds Ohd. *fatera*, *bruodera*), en *vaders*, *broeders*, pass. (vgl. § 251 en 260), *moed(e)re*, *moed(e)ren*, *dochtre*, *docht(e)ren*, *sustre*, *sust(e)ren* Rb. 1362, 1516, 1501, 1876, 1894, 1932, 26422, BvS. 164, 165, Chr. 165, 196, Am. 1, 4106, 5080, 5610, Segh. 8324 v., 5714, 7862, enz. enz. (vgl. al Ohd. *swestera*, *tohtera*, *tohterun*), en, met navolging der masculina, zelfs *moeders*, *dochters*, *susters* Segh. 5714 v., 7862 v., 8324, Sp. 1^3, 38, 60 v., Vm. 1, 58, 9, O. H. Passie 602;

b. in den plur. *vrient* (Ohd. *friunt*, Os. *friund*), dat vaak, en *viant* (Ohd. *fiant*, Os. *fiond*), dat zelden (O. H. Wond. 40, Am. 1, 1718, Ovlg. 111, 13) voorkomt naast het zeer gebruikelijk onoorspronkelijke *vriende(n)* (vgl. reeds Ohd. *friunta*, Noordhumbr. *friondas*) en het bijna uitsluitend gebezigde eveneens onoorspronkelijke *viande(n)* (vgl. alreede Ohd. *fiunta*, Ondfr. *fionda*, Noordhumbr. *fiondas*);

c. in den vaak aangetroffen nom.-acc. plur. *man* (ook in compositie *coepman*, *hoeftman*, enz.; Ohd. Os. *man*), die gestadig afwisselde zoowel met den eveneens oorspronkelijken zwakken vorm *mannen* (Got. *mannans*) als met de onoorspronkelijke formaties *manne* (naar *dage*, enz.) en *mans* (naar de persoonsnamen, op *-s*, z. § 260 en 251);

d. in *vier*, *vijf*, *viertien*, enz. *nacht* Parth. 833, Bl. 2472, Rubb. 46, 60, 65, 66, La. 3, 19078, 19307, 21035, 21933, 22734, Heelu 4175, enz.

enz. enz. (Ohd. Os. *naht*), nevens het op zijn minst even dikwijls gebezigde onoorspronkelijke *nachte(n)* [1]);

e. in *drie*, *seven*, enz. *maent* Sp. 3^7, 6, 32; 3^8, 43, 8; 84, 1 en 32; Rb. 14881, 33753, Vm. 1, 350, 8, Bm. 5, 258; 6, 299; Bl. 3434, Sp. 2^2, 22, 5; 2^3, 37, 14; 42, 21; 2^5, 7, 10; 2^6, 10, 49; Lsp. 2, 40, 49; 48, 60; 445, 563, 855, 102 v., 210 v., 225 v., 314 v., 463 v., Ferg. 3823, enz. enz. (vgl. den Ags. n.-acc. pl. *mônađ*), naast den oorspronk. vorm *maende*, pass. (vgl. Ohd. *mânoda*);

f. in het mv. *die ghenoet* Sp. 1^3, 2, 2, Rb. 1438, 13716, 14161, 15004, 12417, La. 2, 582, Mor. 214, 315, Parth. 8390, Limb. 10, 370, Ve. 3, 40, 6; 2, 13; 2, 19; 2, 44; 5, 6; Sto. 3, 792, Fragm. Carl. 14, Tro. 1481, 1644, 10087, enz. (vgl. een Ohd. nom. pl. *kinôz*, z. GRAFF i. v.), naast *genoote(n)*, passim (ook Ohd. *kinôza*);

g. in den plur. *die*, *sine*, enz. *voet* W. 585, Ferg. 1004, 2817, Sp. 3^3, 37, 12; 3^7, 36, 20; Nb. 3, 2518, Mart. 1, 889 v., Rb. 2865, Lsp. 1, 36, 80; 48, 39; 40, 14; 41, 120; Ro. 3233, 5067, 5510, 10910, Tro. 5116, Segh. 6327, Maund. 73 r., Parhl. 119 v., Thak. 15 r., GR. 82 r., 155 r., 190 v., fgs. 26 r., 27 r., 73 v., BE. 5 v., Bs. 66 v., enz. (vgl. Ags. *fêt*, in den 1sten en 4den nv. mv.), naast het passim gebezigde *voete(n)* (vgl. Os. Ondfr. *fôti*, *fuoti*, naar de *u*-declinatie).

Opmerk. 1. Uit den nom.-acc. was deze vorm, zonder buigingsuitgang, somwijlen ook in den genit. en dat. gedrongen; zie b.v. *der suster* (mv.) Sp. 3^6, 58, 65, *onser vader* Rb. 32066 v., *uwer*, *siere vrient* Tro. 3639, Heelu 6873, *lettel vrient* (gen. part.) Mor. 1448, *haren vrient* Beatr. 863, *met sinen vrient* Al. 6, 1110, *der*, *sier*, *gewapender*, *bitender*, enz. *man* Rb. 7347, 8390, 13817, 14315, 15404, 34088, Parth. 122, 1464, 6698, Bj. 2, 4847; 3, 2037; R. v. Mont. 873, 891, 1512, W. 37, Dkrb. 175, Grb. 1, 95, enz., *haerre*, *der coepman*, *hoeftman* Nb. 10, 1226, Rb. 28322, *met utvercornen man* Rb. 30837, *ontheërden*, *den*, enz. *man* La. 2, 21551, Ve. 7, 19, Sp. 3^2, 4, 31, Rkr. 3175, Nb. 6, 817; 4, 144; Rb. 8420, *scipman* (dat. pl.) Br. 1591, *der genoet* Ve. 4, 47.

Vgl. ook § 253, opm. 1, § 255, opm. 1, en 260.

Voor de mogelijkheid van een dergelijken consonantstam der nomina *steen*, *oom*, *knecht*, *gebuer* en *gast* zie men bov. § 250 en 266*.

Opmerk. 2. Gelijk bij *ding*, *wapen* e. a. (z. § 253, opm. 2), had ook bij *maent* de plur. *die maent*, *der maent* aanleiding gegeven tot misvatting en tot ontwikkeling van het vrouwel. genus in plaats van 't oorspronk. mannel.;

---

[1]) In den sing. was dit nomen ten deele naar de *i*-declinatie verloopen; vgl. bov. § 274 en zie b.v. in 't Ohd. in den gen. en dat. s. *nahti* en den gen. zelfs ook *nahtes* (vgl. § 276*), naast het oorspronk. en meer gebruikelijke *naht* dezer casus, en in 't Ondfr. *nahti* als 3den en *nahtes* als 2den nv.

vgl. *binnen*, *van*, *in der eerster*, *vijfter*, enz. *maent* Sp. 4[1], 17, 82, La. 2, 6071, 8329, 8418, 11114, 21010, Rb. 21077, Lg. 168 v., D. B. Esdr. c. 7, 8 en 10, Dan. c. 10, Reg. c. 25, enz., nevens *in elken*, *enen maent*, *des maents* Nb. 2, 3237; 3, 2957; D. B. Esdr. c. 6 en 10, Agg. c. 1 en 2, Num. c. 28, Leidsch Kb. 351, Thr. 14 v., El. 85 v., Gjl. 34 v. Bvt. 6 r., Lg. 112 r., enz.

Opmerk. 3. Verschillende namen van maten, munten en gewichten werden in het Dietsch als neutra monosyllaba, met een lange lettergreep, als vormen op *-er*, *-el*, *-en*, als onzijdige *jo*-stammen of als oorspronk. consonantstammen steeds of vaak in den plur. zonder suffix gebezigd (zoo b.v. *pont*, *paer*, *sester*, *buender*, *voeder*, *gulden*, *mudde*, *voet* (z. § 249, 253, 254, 259, en boven *g*), en hadden daardoor aanleiding gegeven tot navolging van zulk een gebruik ook bij andere dergelijke benamingen, wier vorm in het mv. oorspronkelijk nooit den buigingsuitgang miste, als: „dusent, enz. *talent*", Sp. 1[4], 25, 34; 30, 34; 52, 11, „XV, XXV, X, enz. *schillinc*, *scelling*", Bm. 7, 105, Rokr. 13, 28, 81, 105, 121, 148, 172, Urb. 1, 249 en 291, Busk. 67, D. W. 5, 172, pr. 201, enz. (Os. *scellinga* in plur.), „twee, drie, enz. *penninc*, *pennig*", Segh. 876, Rokr. 76, O. K. v. Dordr. 1, 296, Maund. 23 v. (Os. *penninga*, in plur.), „hondert, M, enz. *marc*", Segh. 897, Bm. 7, 188, Tro. 3929, W. 9458, La. 2, 2794, Bl. 2783, 1811, Sp. 4[2], 7, 3, Rein. 2, 1114, 2632, 7173, Wis. 102, 637, Vm. 2, 217, enz., waar zelfs de *-e* van den vorm in 't enk. was geapocopeerd (vgl. den Mhd. s. *marke*), IV, III, XII, enz. *groot*", Dkrb. 71, 97, 114, 149, Bj. I, bl. 808, Urb. 1, 146, evenzoo met apocope zelfs der *-e* van 't enkelvoud (vgl. het Mndd. enk. *grote*), „twee, drie *Waelpoyt*", soort muntstuk, Bm. 4, 260 en 261, „tien, vijf, enz. *hoet*", Rokr. 99. Dkrb. 133 (vgl. het Mndd. *hunt*, *hôt*, pl. *hunte*), „drie *stoop* wijns", Rokr. 28 (Ohd. *staufi* in den plur.), „twee, drie, vier, enz. *dachvaert*", Rb. 19173, Bj. 2, 1992, 3083, Sp. 3[2], 47, 44; 1[6], 47, 80; 4[3], 51, 19 en 55; Ve. 1, 9; 1, 17; Al. 7, 1070, enz. (vgl. den Ohd. plur. *ferti*), „vijf *elne*", Nb. 4, 505 (van den sing. fem. *elne*, Ohd. *elina*), „twee *bariseel* wijns", Segh. 6841, „twee, XIII, enz. *vierdonc*", LvJ. 143, Urb. 1, 31, 32, 100, 101, enz. — 107, „XVI *duym*" O. K. v. Dordr. 1, 309 (vgl. het Ohd. *dûmo*, pl. *dûmun*); zie reeds in 't Os. „fier *penning*", „twêne, fîf *scilling*", Freck. Stiftsbr. 548, 306 en 307. Natuurlijk golden daarnevens ook nog de meervoudsvormen *scellinge*, *penninge*, enz.

§ **290** *a*. Waar in eenig Oudgerm. dialect de nom.-acc. pl. van een consonantstam oorspronk. zijn suffix miste, werd ook de dat. s. van zulk een nomen zonder uitgang gebezigd. Deze omstandigheid verklaart ons het veelvuldig voorkomen van een 3[den] nv. enk. *viant*, *vrient*, *man*, *ghenoet*, enz.

b. Ook in den gen. enk. ontbrak bij de stammen, van deze categorie, oorspronk. de uitgang *-s;* vandaar in het Dietsch nog menigmaal *des vader*, *des broeder*, nevens het niet oorspronk. doch meer gebruikelijke *des vaders*, *broeders*.

Opmerk. Over den 2den nv. *moeders*, *dochters*, *zusters* zie men § 66 der *Vondel-gr.* Voeg bij de aldaar gegeven voorbeelden nog: „vaders no *moeders* sonden", Luc. 3058, en „*susters* dochter", Vc. 2, 52.

BUIGING DER EIGENNAMEN.

§ **291**. De mannelijke eigennamen volgden de zwakke declinatie, wanneer hun nomin. op *-e* uitging; de sterke, wanneer die nv. op een conson. eindigde. Ze kenmerkten zich voorts door deze eigenaardigheid, dat in hun datief ook de vorm des accusatiefs en omgekeerd in hun accusat. de vorm des datiefs werd gebezigd, waarbij zich in de zwakke buiging een bijzondere voorliefde voor *-en* openbaarde. Vgl.: in genitivo *Otten*, *Leeuwen* (van *Leeuwe*), *Agrippen*, *Baptisten*, *Hugen*, *Juden* (van *Jude*), enz., passim; in dativo *Galiene*, *Begge*, *Brune*, Sp. 2³, 25, 5, Lorr. M. 1, 699, Rein. 1, 2248, *Keye* p., en *Rollen*, *Hughen*, *Jheremien*, *Formosen*, *Otten*, *Pilaten*, *Heimen*, *Cayphen*, *Keyen*, enz. enz. passim; in accusativo *Hughe*, *Yewe*, *Brune* Sp. 4², 21, 23, Bj. 3, 739; 2, 5608; R. v. Mont. 583, Rein. 1, 2451, 3342, en *Furren*, *Baven*, *Keyen*, *Agrippen*, *Oden*, *Rollen*, *Brunen*, *Heimen*, *Jeremien*, *Leeuwen*, *Helyen*, enz. enz. passim; voor de sterke buiging, in genitivo *Adams*, *Seths*, *Japhets*, *Ferguuts*, *Alexanders*, *Hectors*, enz., passim; in dativo *Capette*, *Hectore*, *Arture*, *Davite*, *Joachimme*, *Philipse*, *Jacoppe*, *Berthoude*, *Waleweine*, enz., passim, en *Godolias*, *Daniel*, *Joseph*, *Pieter*, *Walewein*, *Lambrecht*, *Diederic*, *Ferguut*, *Adam*, *Philips*, *Parthenopeus*, *Constantijn*, *Melions*, *Heinric*, *Florens*, *Berthout*, *Jan*, enz., Rb. 15031, 16482 v., Lsp. 2, 48, 591 en 948; 2, 1, 19; Bj. 1, 1372; 4, 589; W. 422, Sp. 3⁷, 34, 33; 4², 37, 62; Ferg. 2751, 2729, Luc. 1346, Parth. 5941, Dml. 3, 156, 448, Tor. 1806, Heelu 368, 7702, Rkr. 5805, enz. enz.; in accusativo *Adam*, *Godevaert*, *Artur*, *Arnout*, *Philips*, *Walewein*, enz. enz., passim, en *Adame*, *Daniele*, *Abelle*, *Jhesuse*, *Arnoude*, *Alexandre*, *Heliase*, *Puppine*, *Pietre*, *Heinrike*, enz. enz., passim.

Als eigennaam beschouwde en behandelde men ook het subst. *god*. Vandaar een lang niet zeldzame dat. *god*, naast *gode*, en een zeer gebruikelijke accus. *gode*, naast het normale *god* (z. bov. § 246 *b*).

Opmerk. 1. Nomina op *-us* vertoonen in den acc. somtijds een dubbelen uitgang, den Latijnschen en den Middelnederlandschen: *Cristumme*,

Laseromme, *Oceanumme*, *Jhesumme* Lsp. 2, 16, 106; 20, 70 v.; 21, 11; Bed. d. M. 694, Ro. 7768, Bvh. 514, Sp. 1[6], 47, 14, Segh. 6810, enz. Geheel onveranderd bleef daarentegen in den 3den en 4den nv. het vreemde suffix, dat op een voc. uitging, als b.v. in „desen *Leo*" en dergel.

Opmerk. 2. De nomina, op *-s*, vormden hun genit. natuurlijk op de manier van *des verlies*, enz. (zie § 245 *a*); vgl.: „in *Heliseus*, *Jonas*, *Messias* tiden, tijt", „*Elyseus* woort", „*Herodes* siecten", „*Florens* sone", „die sone *Cyrus*", „sconinx *Joas*", enz. enz., passim.

„*Joseph* sone", La. 3, 10975, „te *Joseph* behoef", La. 3, 10766, „*Joseph* gebeente", Ve. 1, 15, „*Rodolf* doet", Ve. 2, 43, „in Jhesus *Kerst* namen", „ter tafelen Jhesus *Kerst*", „van Jhesus *Kerst* monde", Sp. 2[2], 7, 14, La. 3, 10277; 4, 7346, „sconinx *Segebrecht*", Sp. 3[6], 52, 7, is begrijpelijk in verband met een 2den nv. *quaets wijf*, *des gheest*, *bloetshoeft*, enz. (vgl. § 245 *c*); doch uit „sente *Jacob* eren", „sinte *Peter* lieden", „s. *Simoen* dach, nacht", Bj. 2, 3567, Bm. 6, 300 en 317, Sp. 4[2], 24, 65, „*Symoen* broeder", Sp. 1[7], 40, 24, „*Boetsaert* woninghe", „*Daniel* boeke", Rkr. 3388, Ve. 8, 11, „de dach *s. Quintijn*" Bm. 6, 317, „den, die tor *David*, *Davijd*", Rb. 20077 (r.), 20883 (r.), „die coroniken *Vincent*", pr. 325, „*Balaam* boucken", Am. 1, 323, en *God sone*, *die hand God*, *in God namen*, z. bov. § 245 *d*, blijkt een bepaalde neiging om achter eigennamen het teeken des genitiefs weg te laten, eēn liefhebberij, die misschien op navolging berust van het Ofra. *le fils Odon*, *la gent lu rei Charlemagne*, *le jour st. Pierre*, enz. In „die schapen *Absalon* des groten heeren", Mlp. 3, 1080, „*Hannibal* des fieren doot", Sp. 1[5], 42, opschr., „*Loduwijc* des groeven doet", Sp. 3[1], 8, 21, kan het nomen proprium met het volgend adject. als een compositie zijn beschouwd, op gelijke wijze als in *coninc Puppijns*, *keyser Karels*, enz. (vgl. § 245 *d*). In „bij tijden *Hertoge Karel*", „ten overlijden *Hertoge Karel*", Enq. p., kende men blijkbaar aan *bij tijden* en *ten overlijden* het karakter toe van een praepositie.

§ **292** *a*. Niet zelden was een eigennaam, op *-e*, in den 2den nv. naar de sterke declinatie verloopen of had hij, in den nom. op een conson. uitgaande, in den genit., dat. of acc. het zw. suffix *-en* aangenomen. Vgl. *Ottes*, (van *Otte*) Bj. 4, 372, 374, 712; 6, 7694; Lorr. 1, 1096, 1654; 2, 3163, 3204, *Baeves*, *Baefs* (van *Bave*) Vm. 1, 289 (3 m.), Bm. 6, 316, Sp. 3[8], 3, 77; 46, 76; 4[2], 57, 40; Rkr. 6258, 8227, Am. 1, 5884; 2, 1401, *Renaers* Vm. 2, 367 (van *Renare* z. ibid.), *Luuks* (van *Luke*) Sp. 2[1], 72, 2, *Begs* Lorr. M. 1, 228, 303, *Ywes* R. v. M. 900, *Keys* Ve. 2, 16, La. 3, 12526, 13581, 14125, 14165, 14323, 16206, 16819, 16828, 17813, 18768, enz., W. 173, Ferg. 672, *Hughes* Vm. 5, 286, 287, 288, Sp. 4[2], 28, 69; 32, opschr.; Vm. 3, 434, zelfs met dubbelen uitgang *Hughens*

Sto. 2, 375, *Bruuns* Rein. 1, 2406, 2466, 2987, *Foekes* Sp. 3^7, 59, 49, *Cores* (van *Core*) Rb. 5780, 5794, enz., naast *Otten*, *Baven*, enz. (alleen *Keyen*, z. b.v. Sp. 3^5, 32, 81, is zeldzaam tegenover *Keyes*); — „van *Robbrechten* sVriesen halven", Rkr. 4012, „*Aureliusen* doot", Sp. 3^5, 32, 2, *Fransoysen*, pass. in Fr. als genit. (naast een 3^{den} en 4^{den} nv. *Fransoyse*); in den dat. of accus. *P(i)etren* Sp. 3^7, 18, 23 en 78; 4^3, 7, 90; 3^4, 47, 53; 3^5, 10, 20; Fr. 4842, Bj. 3, 824, 1772; 6, 179; 3, 497; Sp. 2^1, 11, 11; Am. 1, 1988, Vdl. 2243, Bm. 6, 179, enz., *Wout(e)ren* Sp. 4^3, 4, 21, Grb. 2, 4101, 4602; 1, 3385, 3402, 3428, 3731, 4497, Bj. 3, 465; 7, 6585; 6, 2809, 2858; Vm. 1, 290, 291, Bj. II bl. 570, *Apiusen* Ro. 5382 (v. een nom. *Apius* z. v. 5384), *Bertouden* Ve. 3, 17, 52, *Oswalden* Sp. 3^8, 21, opschr.; 3^8, 35, 5, *Robbrechten* Edew. 1484, *Philipsen* Edew. 593, *Floreisen* Bj. 6, 3152, *Patroclen* Sp. 2^1, 20, 51, *Elegasten* C. e. E. 1166 v., *Marcialen* Sp. 2^1, 37, 22 (vgl. den nom. *Marciael* Sp. 2^1, 37, 10 en 48), *Godevaerden* Sto. 10, 944, *Adolven* Bj. 4, 471, *Alexanderen* Vm. 1, 51, 46, *Agolanten* Bj. 2, 3195, *Karlen* Bj. 2, 684, 790, 1411, 3220, 1864, Lsp. 2, 48, 1044, 1060, 1173 en 1200; 49, 17 v., 50 en 50 v., Vm. 2, 39, 32, Wr. 1, 782, Bj. 1, 904, 976, Sp. 3^8, 88, opschr.; 3^8, 74, 65, *Lambrechten* Lsp. 2, 48, 948 v., *Abrahamen* Rb. 4541, *Pippinen*, *Raboden*, *Marteelen* Bj. 1, 372, 703, 900, *Tervoganten* Fragm. Carl. 212, enz. enz. [Naar dergelijke verbogen casus had zich somwijlen een nieuwe nom. op *-e* ontwikkeld, als b.v. *Karle* p., naast *Karel*, *Woutre* Vm. 1, 291, *Petere* Bj. 3, 509].

b. Bij een 1sten nv. *Pertsevale* Ferg. 5341, 5346, 5584, 5246, Mor. 3058, 4683, La. 3, 3490, 3714, 3772, 3920, enz. (met apocope *Pertsevael* La. 3, 3500, 3680, 11035, Ferg. 209, 5333, Mor. 2894, 3080, 3843, 4694, enz.; ook *Pertseval* Ferg. 145), ontmoeten we als dat.-acc. *Perchevale* Mor. 241, 330, 347, 250, 319, Ferg. 220, 5352, La. 3, 3402, 3490, 3714, 3772, 3901, 3920, 4403, 11193, enz., en *Pertsevalen* Ferg. 5356, La. 2, 35959, 35982, 36024, enz. (ook *Perchevallen* Mor. 228), maar als gen. steeds *Perchevaels* of *Perchevals* La. 3, 3744, 9086, 9317, Ferg. 5349, Mor. 5, 9, 268, enz.

c. De genit. *Walravens* Ve. 3, 9, opschr.; 3, 14, 68; Heelu 6892, 6905, behoort bij den nomin. *Walraven* Ve. 5, 1; 5, 19; Bj. 7, 7782, Heelu 6885, Bm. 4, 212, enz. De 1ste nv. *Walrave* Heelu 6756, 6844, 6998, Ve. 3, 9, 18, is te vergelijken met *rave*, z. § 278, naast *raven*.

d. *Boudene* Sp. 4^2, 62, 62; 63, 25; 68, 57; 4^3, 11, 62; 15, 44; 24, 21, verkort uit *Boudwine* (oorspr. *Baldwini*, vgl. § 129 *b*), was blijkens dit *wini* een oorspr. *i*-stam (vgl. § 267). Zijn genit. *Boudens* Sp. 4^2, 62, 59; 64, 6; 4^3, 11, 93; 12, 35 en 69, en zijn dat.-acc. *Boudene* of, met apocope (vgl. § 85, 3^0), *Bouden* Sp. 4^3, 24, 19; 12, opschr.; 12, 61 en

82; Bj. 2, 4008; 3, 1062, vertoonen alzoo een volkomen normaal karakter (vgl. bov. § 267).

§ **293**. In het mv. waren de eigennamen, in overeenstemming met de appellativa, van een uitgang *-e* of *-en* voorzien (de zwakke, zooals vanzelf spreekt, bijna alleen van den laatsten); vgl. *die Ydumeen*, *Moabiten*, *Ammoniten*, *Hongere(n)*, *Latine*, *Assyriene*, *Romeyne(n)*, *Lombaerde(n)*, *Sarrasine(n)*, *Egiptiene*, enz., pass., „vijf *Karle*", Sp. 4^1, 1, 61, *der Kaerle* ibid. 58, „vijf *Karlen*", Bj. 2, 1729, „meer *Pippine*", Sp. 3^8, 93, 189, *Pilaten* Nd. 404, „vier *Valckenborghen*", Bj. 5, 1781. Als een substantief gebezigd adjectief ontmoeten we *der Ingelscher* Sp. 3^1, 15, 52; 16, opschr., *der Vlamingher* Sto. 10, 411; (vgl. „menich, coenre *Vlaminghe*", Sto. 8, 314; 9, 500, als nom. sing., dus overeenkomstig met „menich *gevanghene*", „menech *dode*", enz., z. § 323).

§ **294**. De vrouwel. eigennamen volgden in den regel de declinatie der feminina appellativa, wier oorspr. sterke en zwakke buiging was samengevallen, en dat wel niet alleen wanneer ze in den nom. op *-e* uitgingen, maar ook wanneer ze, gelijk *Clothild*, *Brunilt*, *Melioer*, *Beatrijs*, *Lijsbeth*, *Lutgard*, enz., in genoemden cas. dien uitgang misten. Ze kenmerkten zich voorts met betrekking tot hun accus. door dezelfde eigenaardigheid als de masculina (z. § 291), nam. doordien ze in dien naamval nevens den normalen uitgang der gemeene zelfst. nwoorden (hier *-e*) ook een aan den datief ontleend suffix (hier *-en*) vertoonden; (invloed van den vorm des accusatiefs op den 3^{den} nv. kon hier geen gevolgen hebben, dewijl deze nv. toch reeds op *-e* en en *-en* uitging). Vgl. in den genit. *Magdaleenen*, *Annen*, *Marien*, *Yeven*, *Floreiten*, *Ytalien*, enz. enz., passim; *Machtilden*, *Waltruden*, *Clothilden*, *Hildegonden*, *Amelswinden*, *Venusen* Ve. 1, 2, Sp. 4^2, 83, 19; 4^3, 31, 5; 3^6, 14, 27; 21, opschr.; 3^6, 24, 6, Urb. 2, 117, Bj. 3, 1889, Ro. 12006, *Lutgarden*, *Gheerberghen*, *Lijsbetten*, *Gertruden* Lutg. 3, 931, 881, Bj. 3, 1, opschr.; 3, 169 en 661, Bm. 6, 318, Vm. 2, 379, 36, Rkr. 10552, Sp. 3^8, 26, 6, enz.; zelden „deser *Gellane*", Sp. 3^8, 50, 84, „der scoenre *Clothilde*", Sp. 3^6, 3, 64; in dativo *Sarren*, *Genoeveren*, *Annen*, *Marien*, *Ysanden*, *Galienen*, *Helenen*, *ter Jordanen*, *neven der Seinen*, *tusscen der Geronden*, enz., passim, en *Marie*, *Anne*, *Rome*, *neven der Seine*, *upter Dunouwe*, *ter Jordane*, *Ave*, *Johanne*, *Genovre*, *Suzanne*, *Dyane*, *tusschen der Mase*, *Elve*, *Somme*, enz., passim; *Melioren* Parth. 7196, 7371, 8006, *Amelswinden* Sp. 3^6, 24, 91, *Lijsbedden*, *Lutgerden* Lutg. 3, 786, 800; 2, 1517, 1569, 1623, 1635, Urb. 2, 49, *Geertruden* Sp. 3^8, 2, 61, *Mechtelden* Urb. 2, 31 en 58, *Lizabetten* Vdl. 222, en *Melioere* Parth. 7195, *Clothilde* Sp. 3^6, 4, 97; 6, 3; in accusativo *Yeve*, *Surie*, *Ytale*, *Marie*, *Rome*, *Sarre*, *Ysaude*, *Anne*, *Galle*, *Affrike*, enz., passim, en *Margrieten*, *Marien*, *Yeven*, *Surien*, *Ytalien*, *Gallen*, *Galienen*, *Susan-*

nen, *Sarren*, *Floretten*, enz., passim; *Vredegonde*, *Brunilde*, *Florentijne*, *Geertrude*, *Amelswinde* Sp. 3^6, 44, 106; 3^7, 55, 17; 3^8, 37, 81; 4^2, 62, 56; 3^6, 23, 131; Glor. v. Br. 941, enz., en *Machtilden*, *Lutgarden*, *Lijsbetten* Bj. 4, 163, 361, 807, *Belisenden* Bj. 2, 410 en 425 (nom. *Belisent* ib. 376), *Grimilden*, *Geertruden*, *Machtilden*, *Adeltruden*, *Brunilden*, *Galswinden*, *Rikilden*, *Ermengarden*, *Florentijnen*, *Beatrijsen* Sp. 3^7, 56, 9; 4^2, 64, 5; 3^6, 3, 54; 44, 29; 48, 66; Am. 1, 5043, 5064, Glor. v. Br. 927, 556, Lorr. M. 2, 37, Rkr. 1351, Lutg. 3, 818, Chr. 1794, enz.; in dativo (of accusat.?) *in Boergongen*, *voer Antyochen*, *tote Arleblanken*, *van Ytalen*, *van Cleven*, enz. enz., *van Henegouwe*, *tote Ravenne*, *ute Affrike*, *te Haerleblanke*, *in Cecile*, enz., passim, *van Vredegonde*, *van Batilden*, *van Adeltruden*, *met Blitilden*, *van Clothilden*, *van Brunilden*, *an Gheertruden*, *van Radegonden* Sp. 3^6, 44, 22; 47, 83; Sp. 3^8, 37, opschr., Am. 1, 3869; 2, 1367, Sp. 3^8, 43, 89; 3^6, 48, opschr.; 48, 56; Rkr. 1443, 1490, Sp. 3^6, 38, opschr., enz.

Slechts zelden vindt men nomina, als *Brunilt*, enz., in den 3^den^ of 4^den^ nv. zonder suffix; zie intusschen *Brunilt* Sp. 3^7, 53, 1, *Lutgaert* Lutg. 3, 947, *Heilewijch* Bj. 2, 5613, in den dat., *Clothilt* Sp. 3^6, 4, 77, *Batilt* Sp. 3^8, 37, 38, i. d. acc., *an die voerseide Gheertruud* Rkr. 1453, *doer Melioer* Parth. 5538; enz.

Opmerk. 1. In den genit. vóór het bepaalde woord staande, werden deze vrouwel. namen met een suffix *-s* gebezigd; vandaar b.v.: „*Rikilts* keytivichede", Rkr. 1461, „in *Judiths* boec", Rb. 17439, 17461, „*Geertruuts* suster", Sp. 3^8, 48, 28, „*Vredegonds* scalchede", Sp. 3^6, 44, opschr., „der edelre *Hesters* ganck", Mlp. 4, 2297, „*Mariagnes* kinder", Sp. 1^6, 48, 15, „*Junoes* ere", Ro. 8256, „*Hildegerts* word", Ve. 7, 33, „*Tysbees* voete", Pyr. e. Th. 294, „*Morgueyns* vancnesse", La. 2, 23396, „*Assenech* droufheit", Sp. 1^1, 49, opschr. (vgl. voor de apocope der *s* achter *ch* § 245 *c*), „*Rachels* kint", Rb. 2855, „*Delboras* tiden", Rb. 7417.

Opmerk. 2. Nomina, wier 1ste nv. op een conson. eindigde, hadden in dien casus somwijlen, naar 't voorbeeld der andere eigennamen, een *-e* aangenomen; z. b.v. *Lutgaerde* Grb. 1, 399, *Lisebette* Vm. 2, 367.

Opmerk. 3. Uit den acc. s. was in geographische namen de zeer gebruikelijke uitgang *-en* vaak in den 1sten nv. gedrongen; vgl. *Europen*, *Gallen*, *Almaengen*, *Spaengen*, *Bertaengen*, *Babylonien*, *Ethiopen*, *Antyochen*, *Troyen*, *Egipten*, *Athenen*, *Arlebranken*, *Alexandrien*, *Teben*, *Susen*, *Tyeren*, *Romen*, *Ytalen*, enz., Sp. 3^8, 46, 77; 3^1, 1, 28, 29, 30, 31; 3^4, 1, 82; 10, 70; 3^1, 4, 15; 3^2, 12, 85; 3^4, 1, 82; 4^3, 13, 48; 14, 1; 18, 59; 19, 47; 3^7, 8, 2 en 90; 11, 59; 3^8, 34, 50; Rb. 7881, 7924, 18019, 18456, Bl. 3398, Al. 1, 867, 917, Rein. 2, 5529, Wr. 3, 930, 932;

2, 1040, 856; Claus. d. B. 121, Plag. 113, Nb. 12, 717; 3, 2617, Bj. 3, 1183, 1208, 1570; 2, 1601; Dml. 3, 147, 188; 155, 407; 148, 229; enz. enz.

Opmerk. 4. Wanneer de vreemde eigennamen hun Latijnschen uitgang *a* bewaarden, bleven ze onverbogen; vandaar b.v. *Anna*, *Maria*, *Helena* in dativo, „der scoenre *Briseida*", *in India*, *in Affrica*, passim.

BUIGING DER ADJECTIVA.

DE ZOOGENAAMDE ONVERBOGEN VORM DER ADJECTIEVEN.

§ 295. Alvorens de buiging der adjectiva te behandelen, is het misschien raadzaam er aan te herinneren, hoe dat rededeel in het Dietsch bij een praedicatief gebruik en in enkele andere gevallen (z. ben. § 315, 316 en 317) een zoogenaamden *onverbogen* vorm had ontwikkeld, d. i. een vorm, welke eigenlijk niets anders was dan de nom. sing. der drie geslachten en dien men in de bedoelde betrekkingen ook voor de overige casus was gaan bezigen (vgl. de *Vondel-gr.* § 102). Bij verreweg de meeste dezer nomina, nam. bij de zoogenaamde *o*-stammen, bezat die nom. sing. masc. fem. en neutr. in het Ogerm. geen suffix (vgl. b.v. Os. *gôd*, Ondfr. *guot*, als 1sten nv. enk. mann., vrouw. en onz. [1]); vanwaar in het Dietsch als gewone onverbogen vorm *blint*, *goet*, *ziec*, enz. Bij de zoogenaamde *io*- en *jo*-stammen en bij de nomina, die, oorspronk. met een suffix *-i* of *-u* gevormd, zich aan deze laatste hadden aangesloten (z. ben. opm. 2), eindigden genoemde casus daarentegen eertijds op *-i* (vgl. b.v. Os. *grôni*, *mildi*, *rîki* als 1sten nv. enk. masc., *edili* als 1sten nv. enk. vr., *skôni* als 1sten nv. enk. onz. [2]); vanwaar de volgende Mnl. meest passim aangetroffen vormen, op *-e*: *blide* (Ohd. *blîdi*), *blode* (Os. *blôđi*), *bose* (Mhd. *boese*, wijzende op een oorspr. **bôsi*), *broosche*, o. a. Bvu. 3 r., Pen. 3 v. (On. *breyskr*, wijzende op een Ogerm. stam **brauski*, uit **brauskio*), *dicke* (Ohd. *dicchi*), *diepe*, o. a. Plag. 19,

[1]) Uit een naar de andere Indo-Europeesche vormen des adjectiefs voor het *oorspronk.* Westgerm. aan te nemen nom. s. masc. **gôdos*, fem. **gôdô*, neutr. **gôdot;* zie de 2de aanteek. onder aan bladzijde 328.

[2]) Uit een naar de andere Indo-Europeesche vormen des adjectiefs voor het *oorspronk.* Westgerm. aan te nemen nom. s. masc. **grônios*, **mildios*, **rîkios*, fem. **adiliô*, neutr. **skauniot.*

Ro. 1327, 5736, 9562, Te. 2324, La. 2, 10112, Bj. II, bl. 558, D. B. Dan. c. 2, fgl. 114 r., Lic. 101 v., *diere* (Os. *diuri*), *dorre*, *durre* (Ohd. *thurri*), *droeve* (Os. *drôƀi*), *dunne*, *dinne* (vgl. § 27; Ohd. *dunni*), *echte*, gehuwd, *(on)echte*, van (on)wettige geboorte [1]) (Mndd. *echte* = een oorspr. **êhafti*), *edele*, o. a. R. v. Mont. 999, Rog. 1841, Parth. 2742, Ovlg. 31, 46, Dcr. 85 r., Ps. 207 v., Smz. 38 v. (Ohd. *edili*), *effene*, o. a. Nhl. 966 v., 971 v., 980 v., Heelu 4777, Bm. 10, 267, 274, Ovl. G. 2, 62, 165, Sp. 2[6], 43, 35 (Ohd. *epani*), *enge* (Os. *engi*), *erre*, boos (Os. *irri*), *gave* en *geve* (vgl. § 22; On. *gaefr*, wijzende op een Ogerm. stam **gâfi*, uit **gâfio*), *genge*, *ginge*, gangbaar (Ohd. *kenge* = een oorspronk. **gengi*, uit **gangi*), *groene* (Os. *grôni*), *harde*, *herde* (Ohd. *herti*), *(on)gehiere*, *(on)gehure* (vgl. § 70; Ohd. *(un)gehiuri*), *cleine* (Ags. *claêne*, uit **clâni*, oorspr. **claini*), *coene* (Ohd. *chuoni*), *bequame*, *bequeme* (vgl. § 22; Ohd. *biquâmi*), *laege*, *lege* (vgl. § 22; Mhd. *laege* = een oorspr. **lâgi*), *lichte*, o. a. La. 2, 13738, Sch. 41 v., Bdio. 46 r., Voef. 10 v., Ps. 107 r., Stf. 44 v. (Ohd. *lîhti*, bij Tat. 67, 9), *(on)maere*, *(on)mere* (vgl. § 22; Ohd. *mâri*), *gemeene* (Ohd. *gimeini*), *(on)mate* (Ags. *maête* = een oorspr. **mâti*), *milde* (Os. *mildi*), *moede* (Ohd. *muode*, oorspr. **môdi*), *murwe* (Ohd. *muruwi*), *gename*, *geneme* (vgl. § 22; Ohd. *nâmi*), *nauwe*, o. a. Vm. 1, 374, 55, Sp. 4[2], 85, 58, Limb. 5, 1366, La. 2, 1503, 24698, 33973, Ro. 14282, 14288, Rb. 11355, 31894, 31908, 33021, Sprw. 160, Praet 56, Bm. 10, 274, Luc. 826, 3371, Ovl. G. 2, 43 (Mndd. *nouwe*, oorspr. **nauwi*), *niewe*, *nuwe* (vgl. § 70; Ohd. *niuwi*) en *newe* (vgl. ben. opm. 1), *(on)nutte* (Ohd. *nuzzi;* vgl. ben. opm. 1), *openbare*, o. a. Sp. 1[7], 65, 196; 1[8], 71, 86; 3[5], 16, 109; The. 17, Nhl. 942, Rb. 21806, Parth. 8378 (Mhd. *offenbaere*, oorspr. **offenbâri*), *(ge)rechte*, o. a. Bm. 10, 270, 276 en 283, Mlp. 4, 758, D. B. Hesth. c. 1 en 13, Joh. c. 1 en 10, Reg. 2, c. 18, Bdio. 41 r., Lg. 161 v., Ep. 140 v. (Ohd. *rihti*), *reine* (Os. *hrêni*), *rike* (Os. *rîki*), *ripe*, o. a. Al. 2, 53 (Os. *rîpi*), *rive*, o. a. Lsp. 3, 12, 22 Mndd. *rîve*, oorspr. **rîvi*), *rume*, o. a. BE. 246 r. (Ohd. *rûmi*), *ruwe*, harig, o. a. Dcr. 68 r. [2]) (Mndd. *rûwe*, oorspr. **rûwi*), *safte*, *saefte*, *sachte*, *saechte*, *sochte* (vgl. § 5, § 98 C, de Add. bij § 34 *b*, en § 129 *i;* Ohd. *semfte*, oorspr. **samfti*), *sciere*, grauw, o. a. Nb. 3, 511 v. (Ondfr. *(filo)scîre*, oorspr. **scîri*), *scone* (Ohd. *scôni*), *sels(i)ene*, o. a. Mart. 1, 796 (Ohd. *seltsâni*), *(on)siene*, o. a. Sto. 3, 1106, Sp. 1[3], 45, 53; 1[5], 37, 4; 3[1], 11, 32; 1[8], 20, 38; Lorr. 2, 4130, W. 10017, La. 2, 42592, Ovl. G.

---

[1]) Z. o. a. „dat si malcander *echte* werden", Mlp. 2, 1783; „die kinder blijven doch *echte*", Shs. 18 v.; „zijn oudste zoon, die *echte* gheboren is", Shs. 46 r.; „anders waren uwe kinder *onechte*", Pau. 36 r.

[2]) In „een hart dat seer *ruwe* ende harich is".

2, 88, 1206 (On. *sŷnn*, wijzende op een Ogerm. **siuni*), *snode* (Mhd. *snoede*, oorspr. **snôdi*), *soete* (Ohd. *suozi*), *(on)gestade* (vgl. Ohd. *stâti*), *stercke*, *starcke*, o. a. Sp. 3^{8}, 49, 73, Am. 1, 4320, Segh. 9983 v., D. B. Tob. c. 5, Lba. 10 v., GR. 49 v., Bvu. 2 v., Ap. 148 r. (On. *sterckr*, wijzende op een Ogerm. **starki*), *strenghe*, *stranghe*, o. a. Vm. 2, 78, 658, Bvu. 33 v., Blisc. v. M. 884, Bpl. 6 r., Thr. 114 r., Lg. 62 v. (Ohd. *strengi*), *stide*, stijf, o. a. Beest. 69, Al. 3, 140, W. 10536 (Mndd. *stide*, oorspr. **stîdi*), *stille* (Os. *stilli*), *stive*, o. a. Mart. 3, 348, Am. 1, 1033, 3878 (Mndd. *stive*, oorspr. **stîvi*), *sture*, o. a. Tro. 1620, Sp. 1^{6}, 55, 54 v., Al. 2, 420, Ro. 4766, 8974, La. 2, 38935, Claus. 247, Ve. 5, 14, Som. e. W. 56, Hl. 49, 162 (Ohd. *stiuri*), *sure*, o. a. Bl. 1178, Al. 8, 774, Sp. 1^{6}, 55, 54; 3^{8}, 10, 30; Nb. 8, 624, Wr. 3, 208, W. 184, Gd. 43, 1; 45, 9; 107, 9; Siel. e. l. 67, Bj. 6, 1538 (Mhd. *sûre*, oorspr. **sûri*), *sware* (Ohd. *swâri*), *taye*, o. a. BE. 115 r., 120 v., 231 r., 276 r., enz. (Mhd. *zaehe*, oorspr. **zâhi*), *trage* (Ohd. *trâgi*), *(on)(ge)trouwe* (Ohd. *triuwi*), *vaste*, o. a. Dd. 1, 509, Plag. 1230, Ro. 10016, 13716, Sp. 3^{8}, 49, 23, Al. 6, 232, Ve. 5, 30 (Ohd. *festi*), *veyge* (Os. *fêgi*), *vele*, te koop, o. a. Sp. 3^{5}, 45, 59 (Mhd. *feile*, oorspr. **feili*), *vreemde* (Os. *fremiđi*), *vlugge*, o. a. Grb. 1, 4124 (Ohd. *flukke*, oorspr. **flukki*), *gevoeghe*, o. a. Sp. 1^{7}, 1, 8; 1^{8}, 34, 34 (Ohd. *kafôgi*), *viervoete*, o. a. Nb. 2, 2666; 3, 1761 (Ohd. *fiorfuoszi*), *vuchte*, o. a. BE. 88 r. (Ohd. *fiuhti*), *vrie*, o. a. Segh. 8836, 7582, Mlp. 4, 2092 (Ags. *freó*, met een gen. *frîges*, wijzende op een oorspronk. Ogerm. stam **frîjo*), *ware* (Ohd. *wâri*), *wide*, o. a. Sp. 1^{7}, 15, 29, La. 3, 22371, W. 1057, 3677 (Ohd. *wîti*), *wilde* (Ohd. *wildi*), *wise*, o. a. Sp. 4^{2}, 61, 1, St. 93 v. (Ohd. *wîsi*), *gewisse*, *gewesse*, o. a. Sp. 4^{1}, 42, 36, Rb. 9093, 25376, 24224, Rkr. 3734, 8465, 8552, 8978, HdH. K. 215, Sto. 10, 22, Luc. 6213, Lsp. 2, 38, 1303 en 2015, Am. 1, 5489; 2, 820; Ybl. 3099, Br. 300 (Ohd. *gawissi*), *woeste* (Ohd. *wuosti*), en een paar vormen, op *-bare*, *-bere*, als *voerbare*, *onwandelbare*, *dancbare*, o. a. La. 2, 21501, Sp. 1^{4}, 10, 35, Dd. 3, 1913, Dcr. 36 v. (vgl. de Ohd. adjectiva, op *-bâri*);

alsmede de tegenw. deelwoorden, op *-ende* (Os. *-andi*, *-endi*, *-eandi*, *-iendi*, *-ondi*), en *spletvoete*, o. a. Nb. 2, 1690, 2536; 4, 491, dat ik naast *viervoete* durf plaatsen, niettegenstaande mij een grondvorm *splitfôti* uit onze Ogerm. bronnen onbekend is.

Opmerk. 1. In verband met hetgeen we in § 263 *a* waarnamen, is het begrijpelijk, dat ook bij deze adjectiva, naar gelang hun wortelletter-greep lang of kort was, het stamsuffix oorspronk. òf *-io* òf *-jo* moet zijn geweest; dat alzoo nagenoeg alle bovenstaande nomina, voor zoover ze geen oorspronkelijke *i-* of *u*-stammen waren (vgl. ben. opm. 2), wegens hun langen klinker, hun tweeklank of hun door twee consonanten ge-

volgde voc., als *io*-stammen moeten gelden. Slechts in een paar gevallen mogen we de oorspronkelijke aanwezigheid van het suffix *-jo* aannemen, nam. bij *nutte* en *vlugghe* (z. bov.), naamwoorden, wier nom. s. der drie geslachten in het *oorspronk.* Westgerm. niet anders dan **nutjos*, **nutjô*, **nutjot*, **fluǵjos*, **fluǵjô*, **fluǵjot* kan hebben geluid en in het Mnl. bij zuiver phonetische ontwikkeling als *nut(t)*, *vlug(g)* had moeten optreden (z. bov. de 2de noot onder aan pag. 328, en bl. 329 bovenaan, en vgl. nog in 't Ags. *nytt* in den 1sten nv. enk. m. vr. en onz.); alsmede bij een vorm, die volgens den nom. s. der drie genera, welke naar het Gr. *neos*, *nea*, *neon* (oorspr. *newos*, *newa*, *newon*) voor 't *oorspronk.* Westgerm. is aan te nemen, nam. **niwjos*, **niwjô*, **niwjot*, in het Dietsch in genoemde casus bij zuiver phonetische genesis *niw* had moeten luiden (vgl. t. a. pl.). Intusschen vinden we in werkelijkheid zonder uitzondering de reeds vermelde Mnl. vormen *nutte*, *vlugge*, met een van de *io*-stammen overgenomen uitgang *-e* (uit *-i*, vgl. bov. bl. 330), en desgelijks met een eveneens onoorspronkelijk suffix *-e* zoowel *newe*, *neuwe* (vgl. § 70, opm. 2, en de Add. daarbij) als de daarnaast ontwikkelde wisselvormen *niewe*, *nuwe*, *nije* en *nîwe* (z. § 30 *a* en de Add. daarbij) [1]).

Opmerk. 2, *a.* Behalve de *io*- en *jo*-stammen, bezat het Ogerm. o. a. ook bijvoeg. naamwoorden, met een oorspronkelijken *i*- en *u*-stam, welke in 't Got. in den nom. s. nog hun oorspronk. karakter hadden bewaard, terwijl ze in de andere casus naar de *io*-declinatie waren verloopen; (vgl. b.v. in genoemd dialect *hrains* als n. s. masc. en fem. = een oorspr. Ogerm. **hrainis*, *hrain* als nom. en acc. s. neutr. = een oorspr. Ogerm. **hraini*, *hardus* als n. s. masc. en fem., *hardu* als nom.-a. s. neutr. [2]), doch in den gen. s. *hrainjis*, *hardjis*, *hrainjaizos*, *hardjaizos*, in den dat. s. *hrainjamma*, *hardjamma*, *hrainjai*, *hardjai*, enz.). In overeenstemming met de eertijds heerschende klankwetten (z. de 2de noot onder aan pag. 328), moest in de oudere Westgerm. dialecten de nom. s. der genoemde adjectiva, wanneer hun wortelsyllabe lang was, den uitgang *-i* en *-u* (zoowel als ook de sluitletter *s*) missen, terwijl de andere naamvallen de vormen der *io*-declinatie bewaarden. Zulk een omstandigheid nu kon aanleiding geven tot tweeërlei ontwikkeling: tot het ontstaan van een nieuwen nom. s. op *-i*, onder invloed der *io*-vormen van de verbogen

---

1) Een dergelijk *midde*, voor *mid* (Ags. *mid*, oorspr. **midjos*, **midjô*, **midjot*), was in 't Mnl. niet meer in den nom. in gebruik; wij vinden het alleen in verbogen vorm, als b.v. in *te midder nacht*, enz.

2) Men herinnere zich, dat in het Got. (in tegenstelling tot de oudere Westgerm. dialecten) de *i* des uitgangs regelmatig achter korte en lange syllaben was weggevallen, maar de *u* daarentegen steeds was behouden gebleven, ook achter een lange lettergreep.

casus, of tot den overgang der geheele buiging naar de *o*-declinatie, waarmede de 1ste nv. enk. der drie genera ten gevolge der apocope in vorm was samengevallen (z. BEHAGHEL in de *Germania* 23, 275 vlgg.). Zoo begrijpen we aan den eenen kant, naast het Got. *hrain(s)*, *gamain(s)*, *andanêm(s)*, *skeir(s)* en *hardu(s)*, *þaursu(s)*, *aggwu(s)* (in verbogen casus b.v. *hrainjis*, *gamainja*, *hardjai*, *þaursjana*, enz.), een Ohd. *hreini*, *gimeini*, *ginâmi*, een Ondfr. *-scîre* (uit *scîri*), en een Ohd. *herti*, *durri*, *engi*, dat volkomen als *io*-stam werd behandeld; en aan den anderen kant een Ags. *scîr* en een Ohd. *hart*, dat ook buiten den nom. enk. vormen vertoont, welke met die der *o*-declinatie overeenstemmen. En gewis kan het in verband hiermede niet twijfelachtig zijn, of we ook in andere gevallen, waar in het Oud- of Middelgerm. vormen, met en zonder *-i*, naast elkaar voorkomen, doch een daarmede correspondeerende *i*- of *u*-stam uit onze Got. bronnen niet meer is aan te wijzen, desniettegenstaande een zoodanige stam in den nom. s. masc. fem. en neutr. als prototype en als grondslag voor een ontwikkeling als de boven aangewezene mag worden aangenomen. Een Os. *diop* n. het Mndd. *dêpe* (uit **diupi*), een Ohd. *lîht* n. *lîhti*, een Ags. *bleađ*, On. *blauþr*, n. het Ohd. Os. *blôdi*, een Ohd. *(un)chûski* n. *(un)chuisg*, een Mhd. *offenbâr* n. *offenbaere* (= oorspr. **offanbâri*), een Ohd. *gareht* n. *garehti*, een Ohd. *rûmi* n. het Ags. *rûm*, een Mhd. *rû* n. *rûwe* (= oorspr. *rûwi*), een Ohd. *(un)samft* nevens *(un)semfti*, een Ags. *scîr* n. het Ondfr. *filoscîre* (= oorspr. **scîri*, vgl. het Got. *skeirs*, als nom. s. fem. *skeirs*, uit een oorspronk. **skeiris*), een Os. Ohd. *starc* n. het On. *sterckr* (= oorspr. **starkis*), een Ags. *stîd* n. het Mndd. *stide* (= oorspr. **stîdi*), een Ohd. Ags. *stîf* n. het Mndd. *stive* (= oorspr. **stîvi*), een On. *strangr* n. het Ohd. *strengi*, een Mhd. *sûr* n. *sûre* (= oorspr. **sûri*), een Ohd. *swâr* n. *swâri*, een Os. *fast* n. het Ohd. *fasti*, *festi*, een Ohd. *wît* n. *wîti*, een Os. Ohd. Ags. *wîs* n. het Ohd. *wîsi*, kan wel op niets anders berusten dan op een oorspronkelijken *i*- of *u*-stam, welks nom. s. der drie geslachten in 't oorspronk. Ogerm. **deupis*, **deupi*, **lîhtis*, **lîhti*, enz., of **deupus*, **deupu*, **lîhtus*, **lîhtu*, enz., in 't oudere Westgerm. bij zuiver phonetische ontwikkeling *diop*, *lîht*, enz. heeft geluid, terwijl b.v. hun gen. s. masc. en neutr. in 't oorspronk. Ogerm. den vorm **deupiesso*, **lîhtiesso*, enz., hun gen. s. fem. den vorm **deupiezôs*, **lîhtiezôs*, enz. vertoonde, die in 't oudere Westgerm. zich tot *diup(i)es*, *liht(i)es*, enz., en *diup(i)era*, *lîht(i)era*, enz. had moeten ontwikkelen (vgl. ben. opm. 5).

b. Ditzelfde geldt natuurlijk evenzeer in het Mnl. voor *diep*, *hart*, *licht*, *(ge)recht*, *ruem*, *ru*, *starck*, *stijf*, *swaer*, *wijs* en *wijt*, de veel meer gebruikelijke wisselvormen van *diepe*, *harde*, enz.; voor *sacht*, *saecht*, *stranc*, pass., *stijt* (z. b.v. W. 10722), *scier*, grauw (z. b.v. Nb. 3,

= stide = fest, kräftig, steif.

511), *vast*, pass., dat men ongeveer even vaak (of respect. even zelden) aantreft als het boven vermelde *sachte*, *strenghe*, *stranghe*, *stide*, *sciere*, *vaste;* en voor *bloot*, laf, Nb. 3, 2548, Rb. 5454, 6402, 7653, 29257, 29529, 29575, 31921, Sp. 1^8, 61, 1; 1^3, 15, 62; 47, 1; Al. 1, 629; 2, 1266, Theoph. 1129, *cuusch* Ro. 2081, La. 3, 20866, *openbaer* Mart. 1, 76 en 225, Vm. 2, 199, 134, n. het meer gewone *blode*, *cuesche*, *openbare.* En waarschijnlijk ook voor *broesch* La. 3, 5602, Teest. 799, Nb. 10, 410, Praet 808, 834, enz., den normalen vorm n. bovengenoemd *broesche;* en voor *(ghe)boos*, *bois* Rb. 28209, 29220, Ferg. 5345, *coen* Lsp. 2, 36, 458, Wr. 3, 962, Rkr. 5561, 6710, 7861, 10489, Huon 1, 1ste col., vs. 34; 3, 4de col., vs. 16, Aubr. le B. 324, Am. 1, 2479; 2, 6101, 2820, 3853, *maer* Sp. 4^2, 31, 2; 82, 60; 3^1, 32, 21; Vdl. 2702, *onmaer* Sp. 1^5, 46, 38, Mart. 1, 73, 236, 761, Rb. 7206, 22595, Vm. 2, 181, 142, *(on)g(eh)ier* Al. 7, 1670; 8, 18; 10, 442; Sp. 4^1, 44, 7; 3^8, 16, 26; 4^2, 80, 14; 8, 41; 3^3, 16, 17; 3^4, 23, 24; 32, 38; 1^7, 82, 47; Sp. 2^3, 12, 76; Rb. 4464, 32558, Nb. 2, 1836 v., 2032, 2304; 6, 792; 3, 2788; Limb. 4, 247; 5, 346, *traech* Nb. 3, 622, 628, Sp. 3^4, 47, 135; 1^6, 50, 20; 1^8, 36, 197; 64, 82; 4^2, 37, 19; 4^3, 6, 41; La. 4, 21; 3, 4977; Rein. 1, 1900, 2719, Bj. 3, 680, Am. 1, 727, 875, Rkr. 7932, Dd. 2, 2712, naast het normale *(ghe)-bose*, *coene*, *(on)maere*, *(on)ghehiere*, *traeghe;* want al bieden hier de Ogerm. bronnen naast *breyskr*, *bôsi*, enz. (z. boven) geen vorm, zonder *-i*, dan is daarom de mogelijkheid van het bestaan van een vroeger *brôsc*, *bôs*, enz. (uit een nom. s. **brauskis*, **brauski*, **bausis*, **bausi*, enz. of **brauskus*, **brausku*, **bausus*, **bausu*, enz.) nog niet weggenomen.

c. Voor *wilt* Nb. 1, 428, Sp. 1^8, 7, 15; 4^2, 82, 113; Al. 9, 594, Am. 1, 2472, nevens het gebruikelijker *wilde*, vgl. men het Ags. *wild* n. het Ohd. *wildi.* Wel had hier het Got. in pl. van den te verwachten *i-* of *u-*stam een met *io-* afgeleiden vorm *wilþeis* (= oorspr. **wilþios*); maar na al het bovenstaande mogen we desniettemin daarnaast ook gerust een Ogerm. **wilþi(s)* of **wilþu(s)* vermoeden.

d. De vorm *anghe*, z. *Mnl. Wb.* i. v., nevens *enghe*, dwingt ons met BEHAGHEL (*Germ.* t. a. pl.) tot het aannemen van een vroeger **ang;* (zie § 20 *a* en vgl. een naar het Got. *aggwus* te vermoeden oorspronk. Ogerm. **angwus*, waaraan zoowel **ang* als *engi* kan beantwoorden).

Opmerk. 3. Behalve de in opmerk. 2 vermelde, kunnen we als oorspronkelijke *i-* en *u-*stammen ook nog aanwijzen (ik beperk mij tot de volstrekt zekere): *reine* en *dorre* (zie bov. opmerk. 2, *a*), *gemeene* (Ohd. *gameini*, doch in 't Got. *gamains* als nom. s. masc. = een oorspr. **gamainis*, en *gamain* als nom. s. neutr. = een oorspr. **gameini*), *(aen)genaeme* (Ohd. *ginâmi*, doch Got. *andanems* als nom. s. m. = een oorspr. **andanêmis*, *andanêm* als n. s. neutr. = een oorspr. **andanêmi*),

dunne (Ohd. *dunni*, uit een oorspronk. **þunnus*, vgl. het Skr. *tanus*) en *dicke* (Ags. *þicce*, uit een oorspronk. **þikwus*, vgl. het On. *þykkr*, dat alleen uit een ouder **þikwus* kan zijn voortgekomen), waarnevens zich evenwel in de Ogerm. dialecten noch in het Mnl. een naar de *o*-declinatie verloopen vorm vertoont (behalve misschien in *gemeen* (: *een*) Edew. 1822, *reen* (: *leen*) Rkr. 8008, zoo die vormen ten minste niet als concessies aan 't rijm moeten gelden, en in *ghemeen recht* Lsp. 1, 44, 68, *een ghemein woert*, *spreken* Teest. 221, Mel. 2876, *een ghemeen ghebod*, *sede* Es. 50, 20, Lsp. 3, 4, 414, *gemeen heerstrate* Bm. 10, 99, *ghemeen vrouwen* Db. 16 v., *onreyn slabberden* S. le Roy 78, *die ghemeen stat*, *tgemein*, *dat gemeen volc* Bm. 8, 91, Luc. 5451, Lsp. 2, 51, 36, Cl. 94, Cb. 59 v., 62 v., *tghemeyn ghoet*, *orber*, Wr. 1, 945 en 959, *die ghemeen wijven* S. le Roy 344, *die ghemeen steden* Cl. 142, *dat ghemeen orboer* Dd. 3, 521, *dat ghemeen recht* Rokr. 67, *haer gemeen biechte* Wr. 3, 2015, zoo die vormen althans niet naar § 304 en 307, opm. 1, te beoordeelen zijn). Voorts ook *droge*, *druege* (Ags. *dryge*, z. § 46), dat door zijn „umlaut" en *enkele* consonant onvoorwaardelijk op een oorspronkelijk **drugi* wijst (een stam **drugjo* had een Ags. *drycc*, een Mnl. *druc* of *drucghe* moeten opleveren, vgl. bov. opm. 1 en § 263 *a*) en, bij 't overgaan naar de onoorspronkelijke buiging, niettegenstaande zijn korte wortelsyllabe (vgl. t. a. pl.) het *io*-suffix had moeten overnemen.

Opmerk. 4. Voor *driehoecte*, *vierhoecte*, *driecante*, *viercante*, *spekelde*, o. a. Nb. 4, 1059 v., 1008 v.; 2, 3205; Rb. 1131, 4495, 4998, 4928, Ovl. G. 3, 121, Sp. 4[1], 12, 29, La. 2, 7631, Ro. 3820, kan ik in 't Ogerm. geen grondvormen op *-i* aanwijzen. Toch mogen deze zeer waarschijnlijk geacht worden, dewijl een genesis in den trant der in § 318 te bespreken ontwikkeling hier niet aannemelijk is.

Opmerk. 5. Gelijk bij de *io*-stammen der substantiva (z. § 263 *a*), was de *i* van dien uitgang in 't oude Westgerm. zoowel bij de oorspronkelijke *io*-stammen der adjectieven als bij de naar deze klasse verloopen vroegere *i*- en *u*-stammen in de verbogen casus vóór een andere voc. een zwakke halfklinker geworden of ook alreede weggevallen; vgl. b.v. Os. *swôtea*, *swôteon*, *rîpea*, *rîkea*, *rîkie*, enz. (met *e* of *i* als spelling voor die zwakke *j*), en Ohd. *blîdes*, *blîde*, *kitriuwa*, *trâga*, *trâgun*, enz., Ondfr. *fremethon*, *suota*, enz., voor een ouder **blîdies*, **blîdie*, **kitriuwia*, **trâgia*, **trâgiun*, **fremethion*, **suotia*, enz. Een zelfde lot had in de verbogen naamvallen der *jo*-stammen natuurlijk ook de oorspronkelijke *j* ondergaan (vgl. t. a. pl.), zooals we b.v. zien in het Os. *niwon*, *niwa*, voor een ouder **niwjon*, **niwja*. In 't Mnl. was de semivocaal natuurlijk zonder uitzondering verdwenen, evenwel met achterlating van eenig spoor in den door „umlaut" gewijzigden klinker van *enge*, *strenghe* (uit

**angi*, **strangi;* vgl. het daarnaast voorkomende *anghe*, *strange*, *stranc*) en *genge* (uit **gangi*), van *nutte*, *vlugge* (Ags. *nytt*, Ohd. *nuzzi*, *flukke*, uit **flukki*, z. § 36 *a*), van *muerwe* (z. § 46), van *dunne* en *dinne* (z. § 27), van *bequeme*, *geve*, *geneme*, *lege*, en de vormen, op *-bere* (naast *bequame*, *gave*, *genaeme*, *laege*, en de vormen op *-bare*, z. § 21). *Nutte*, *vlugge* en *midder* (z. opm. 1 onder aan pag. 385) vertoonen daarenboven een onder den invloed der oorspronkelijke *j* ontwikkelde dubbele conson. (vgl. § 112).

Opmerk. 6. Van de oorspronkelijke *io*-stammen ontmoeten we in de oudere taal een geapocopeerd *clein*, in de zegswijzen *cleyn ende groot*, *cleyn no groot* Sto. 3, 428, 987, Dd. 3, 1083, 1384, Lsp. 1, 48, 154; 13, 104; 45, 22 en 113; 3, 16, 19; La. 2, 28312, 38693; 3, 2015, 4004, 4692, 4873, 5782, 6018, 6080, 10918, 11055, 11079, 12132, Heelu 551, Vm. 1, 307, 133, waar de enge verbinding van het woord met *ende* en *no* het verdwijnen der onduidel. voc. door versmelting of syncope verklaarbaar maakt (vgl. § 84).

In de zeldzame vormen *rijc* (: *gremmelijc*, *huwelijc*) Vm. 1, 28, 14, Dml. 3, 166, 36, *selsien* (: *dien*) Rb. 34413, *scoen* (: *doen*) Parth. 2521, *scoen* Teest. 3909, *cleyn* Lsp. 1, 10, 82, *groen* Lsp. 1, 31, 14, *coel* La. 2, 13372, hebben we ten deele concessies aan 't rijm te zien, ten deele de eerste sporen uit de 13de en 14de eeuw eener apocope, welke zich in den loop der 15de meer en meer begint te ontwikkelen (vgl. § 85).

Effen, *edel*, pass., voor *effene*, *edele*, en *vri*, evenzoo pass., voor *vrie*, zijn begrijpelijk in verband met de in § 85, 3^0 en 1^0, besproken neiging.

§ **296**. Een andere categorie van onverbogen vormen, op *-e*, ontmoeten we in de *wo*-stammen *gele* Nb. 2, 3703 v.; 3, 2310 v., *vale* Ovl. G. 1, 28, 2369; 36, 3052; Sp. 3^2, 40, 75, Tro. 570, 5752, 6441, 8189, R. v. Mont. 85, Limb. 8, 408, Ro. 411, 2369 v., La. 2, 38338; 4, 3164; Claus. d. B. 283, Segh. 7393, *cale* Rb. 13100, 13106, Sp. 1^7, 99, 39, Ohd. *gelo*, *falo*, *calo*, met *o* als gevocaliseerde *w* (vgl. § 102, opm. 3), uit een oorspr. Germ. **gelwos*, **falwos*, **calwos* als nom. s. m., **gelwô*, **falwô*, **calwô* als nom. s. fem., **gelwot*, **falwot*, **calwot* als nom. s. neutr. (vgl. voor de apocope de aanteek. onder aan pag. 328). In verband met het Middelduitsche *barwer*, dat (naast het normale Mhd. *bar*, Ohd. Os. *bar*, enz., z. LEXER *Mhd. Wtb.* i. v.) op een Ohd. onverbogen vorm **baro* wijst, mag hier ook toe gebracht worden *bare*, bloot, Bl. 3686, Bm. 1, 249, de wisselvorm van het veel meer gewone *baer*, 'twelk als *o*-stam met bovenstaand *bar* overeenstemt; (vgl. ook *barevoet* Sto. 2, 368, Lorr. 2, 1435, La. 4, 8879, n. *bar-*, en *baervoet* p., Ags. *bärfôt*, Mhd. *barvuoz*).

Opmerk. Voor het hiernaast gebezigde *gelu*, *valu*, *calu*, en *geleu*, *valeu*, *caleu*, en voor de verbogen casus *geluwes*, *geluwe*, enz., en *gele-*

wes, *gelewe*, enz., z. men § 41. — Naast *elu*, z. t. a. pl., heb ik een te verwachten *ele* niet opgeteekend; naast het verbogen *saluwe*, z. t. a. pl., geen *salu* noch *sale*. Het adject., dat overeenstemt met het Ohd. *faro*, verbog. *farewa*, *varwe*, *varawa*, enz., gekleurd (in *rosfaro*, rooskleurig, *misfaro*, bont, enz.), heb ik slechts in den geapocopeerden vorm aangetroffen, nam. in *guldinvaer* Ro. 964 (r.), en *eenvaer*, van een kleur, Urb. 1, 18.

Voor *grae*, *blae* en een te vermoeden **lae*, **flâ* als *wo*-stammen, met een lange wortelsyllabe, waar de *-e*, uit *-o* (de gevocaliseerde *w*), was verdwenen, zie men bov. § 67; (vgl. b.v. zulk een *grâ*, uit **grâo*, voor **grâw*, uit **grâwos* als nom. s. m., **grâwô* als nom. s. fem., **grâwod* als nom. s. neutr.). Voor het daarnevens ontwikkeld *gra(e)u*, *bla(e)u*, *la(e)u*, *flaeu*, verwijs ik naar diezelfde §.

§ **297**. De comparatief werd in het Ogerm. uitsluitend of bijna uitsluitend in den zwakken vorm gebezigd, en eindigde alzoo bij praedicatief gebruik, b.v. in het Os., in den nom. s. m. op *-o* (*-a*), in den n. s. f. en neutr. op *-a*, in den nom. plur. op *-un* (*-on*, *-an*), enz. In den onverbogen, uit den nom. s. ontwikkelden vorm (vgl. bov. § 295) moest het Dietsche adjectief in den vergelijkenden trap, bij overeenstemming daarmede, een uitgang *-e* vertoonen; vgl. b.v. „dat ic *meerre* si", Sp. 4^2, 53, 3; „den roef, die *meerre* was dan gheloef", Sp. 4^3, 5, 60; „wie was . . . *heileghere* dan David", Sp. 3^1, 39, 25; „hi soude te *sekerre* wesen", La. 3, 6745; „si *wittere* es dan andere blomen", La. 3, 10069 (z. n. Sp. 3^5, 15, 21, La. 3, 3072, 3756, 5470, 18866, enz. enz.), waarnaast passim *heilegher*, *witter*, *beter*, *sconer*, enz., deels onder invloed der bekende neiging voor apocope (vgl. bov. § 85, 3°), deels ook ten gevolge van het indringen der sterke buiging (vgl. de *opmerk.*).

Opmerk. De besproken vormen, alsmede de nom. s. m. en neutr. *betere ridder*, *meerre wonder*, enz. (z. ben. § 301 *d*), zijn intusschen de eenige overblijfselen van de vroegere beperking tot de zwakke buiging. In alle andere gevallen was men den Dietschen comparat. als een gewoon adjectief gaan behandelen, dus in bepaalde omstandigheden ook sterk gaan verbuigen; zelfs met dat gevolg, dat een vroegere speciaal sterke casus, de instrumentalis, onder het betrekkelijk gering aantal zijner in 't Mnl. overgebleven sporen juist niet weinig comparatiefvormen telt (z. § 312 *b*). Vgl. reeds in het Ohd. het sporadische indringen van nietzwakke vormen (z. GRIMM *Gr.* 4, 519), en in 't Ondfr. *suottera*, *mêrra* en *diepora* als nom. of acc. pl., in plaats van een te verwachten *suotterun* enz. (zie COSIJN, *Taalb.* 3, 41 en 42).

§ **298**. Ook bij den superlatief, die in het Oudgerm. zoowel sterke als zwakke buiging kende, heerschte eertijds voorliefde voor de laatste

declinatie, die men ook wel bezigde in betrekkingen, waar anders de sterke vereischt werd; vgl. de voorbeelden, in § 246 der *Vondel-gr.* uit het Os., Ags. en Ohd. aangehaald. Vandaar, gelijk bij den comparatief, een Dietsche onverbogen vorm, op *-ste*, als „moet sinen raet *Sekerste* sijn", Mel. 1635; „die vrecke hem selven alder *quaetste* is", Dd. 2, 430 v.; „dat elc hem selven *houtste* si", Dd. 2, 1530 v.; „omdat si alre *staerxte* sijn voeren", Nb. 2, 3573; „hi is alre *vrijste* ende sijns selfs alre *gheweldichste*", Ruusbr. 3, 46; „die hem *beste* ende *oirboirlicste* duncken sal", Bj. II, bl. 572; „die Gode alre *overste* zetten", Lsp. 3, 1, 55; „soe waren si alre *blijste*", Ruusbr. 3, 55; „Daer die scare *starcste* was", Teest. 1431; „is mijn bitterheit alre *bitterste*", G. Grote 77; „Wie ons alre *nutste* is", Pw. 126 v.; „die alre *reynste* is", Lhic. 53 v.; „wanneer die nachten alre *cortste* sijn", BE. 159 v.; enz. (z. o. de vbb. in de *Vondel-gr.* t. a. pl.); waarnevens natuurlijk ook „Antipatere, Die *oudst* was", Rb. 20929; „Die *moeghenst* waren", Rb. 32435; „elc daer *vorbarst* woude scinen", Sp. 2[1], 2, 4; „om dat hi *vroest* was", La. 2, 31910; „*lancst* was hi van al den diede", Rb. 8778; „daer hi den berch alre *hogest* vant", La. 3, 3852; „die vrecke hem selven alder *quaets* es", Dd. 2, 430 (vgl. § 131); „dat elc hem selven *houds* si", Dd. 2, 1530 (vgl. § 131); „hi *rijcst* es ende *gheeerst*", Parth. 6171; „daer die wijch alre *felst* was", La. 4, 6568; „die Gode alre *overst* zetten", Lsp. 3, 1, 55 v.; „hi se *crancst* vant van live", Am. 2, 796; „sijn woort sal wesen alre *warachtichst*", Ovlg. 347, 957; enz. enz.

DE BUIGING VAN HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD, ZONDER VOORAFGAAND DETERMINATIEF OF MET EEN VOORAFGAAND *EEN* OF *GEEN*.

§ **299**. Het adjectief, door geen determinatief of door *een*, *(en)-*, *(ne)geen* voorafgegaan, werd in het Mnl., evenals in het Oudgerm., sterk verbogen. Zijn vormen waren, behalve in den nom. s. fem. en den nom.-acc. pl. neutr., volkomen die, welke men naar de Os. en Ondfr. declinatie bij zuiver phonetische ontwikkeling kan verwachten (zie hierover uitvoerig § 84 der *Vondel-gr.*), en luidden:

	m. s.	fem. s.	n. s.	pl. comm gen.
1.	*goet*	*goede*	*goet*	*goede.*
2.	*goed(e)s*	*goed(e)r(e)*	*goed(e)s*	*goed(e)r(e)*
3.	*goeden*	*goed(e)r(e)*	*goeden*	*goeden*
4.	*goeden*	*goede*	*goet*	*goede.*

Opmerk. *a. Een dommer goec*, *du dommer goec* Plag. 757, 1084, zijn

kennelijk een paar aan 't Hoogduitsch ontleende vormen (vgl. ook de *Vondel-gr.* § 90 *e*).

b. In den genit. sing. masc. en neutr. werd de *e* gewoonlijk uitgestooten en smolt de *s* in dat geval met een voorafgaande *s* of *sc* samen (als b.v. in *eens wijs conincs* en dergel., pass., *eens valsc kerstens* La. 3, 1704, enz.); achter de *ch* (*gh*) werd de *s* vaak geapocopeerd (z. b.v. *menich wormes* Nb. 6, 514, *menech ziecs menscen* Sp. 3[5], 45, 10, *enich erchs* Ovlg. 288, 1612, *droegh voets* Lsp. 2, 37, 22 v., *gewarich verstaens* pr. 39*, *eens gierich menschs* Thr. 92 r., Lg. 175 r., *enich gewins*, *goedes*, *dincs* Bdio. 56 v., 60 r., 92 r., en vgl. § 186, 207, 223, opm. 3, 245 *c* en 306 *b*). In *arm mans*, *eens goetmans*, *eens vroetmans*, *doofmans*, *eens machtech mans*, *eens arm mans*, *elc mans*, *menich mannes*, *enich man(ne)s*, *enich mannes* La. 2, 14213, W. 6965, Sp. 1[4], 56, 48; 3[6], 4, 44; Ve. 5, 2, Hl. 52, 66; 111, 72; Mlp. 2, 1638, Bm. 10, 82, Sprw. 434, D. B. Paral. 1, c. 14, Lg. 71 r., Sto. 8, 1086, Vm. 2, 200, 167, Versl. e. M. 4, 37, Hl. bl. 255, vs. 82, Sp. 3[2], 40, 56, La. 4, 12145, Lans. v. Dem. 105, Rb. 21354 v., Luc. 1511, werd het adject. als het eerste lid eener samenstelling beschouwd en behandeld; vgl. den gen. *eens vreemdemans* pr. 323, „*een blode mans* aert", pr. 352, dat. en acc. *arem man* Rein. 1, 773, *menich man* Rein. 1, 3310, Boerden 6, 12, *enen oudeman* Lg. 174 v., en het niet zeldzaam aaneenschrijven dezer verbinding zoowel in de genoemde casus als in den 1[sten] nv. *elcman*, *arman*, *aerman*, *goetman* Vm. 2, 172, Mor. 1436, Bm. 1, 122, Nb. 3, 1953, Hl. 88, 1, enz., en zie ook in verband hiermede *Over den Mnl. versbouw* § 18. Ook bij *dul levens* Sp. 2[3], 27, 22, *goet coops* Sp. 4[3], 28, 62, *goet speels* Sprw. 370, *goet weders* Hl. 118, 93, *suyr broots* Msprw. 56, *droghe wasems* Nhl. 831, *groot wonders* Sp. Ordin. v. d. and. b. 134, *elc goet pelgrijns* Rein. 2, 2854, *vol scoutheet waters* Sp. 2[2], 4, 58, heeft waarschijnlijk een gelijke eigenaardige opvatting ten grondslag gelegen.

c. Het volle suffix *-ere* was nog niet ongebruikelijk, ofschoon het in den regel apocope onderging (vgl. § 85, 3°); *-re* kwam zelden voor, behalve achter adjectiva, op *l*, *n*, *r* of *le*, *ne*, *re*, waar het de gewone uitgang was tegenover een (althans in het oudere Mnl.) zeldzamer *-er* (zie COSIJN in den *Taalb.* 6, 150 vlgg.). Voor vormen, als *cleender*, *reinder*, *scoender*, enz. vgl. men bov. § 134 *a*. In *scoenrer* en een paar dergelijke in Lorr. aangetroffen vormen was het nomen van een dubbel suffix voorzien (vgl. ook § 305 *a*).

d. De bekende neiging om in *-ele*, *-ene*, *-ere* (ook *-erre*), de *-e* te apocopeeren en *-enen*, na uitstooting der tweede *e*, tot *en* te doen samensmelten (vgl. § 84 en 85, 3°) verklaart het veelvuldig gebruik van vormen, gelijk: *idel vate*, *in een doncker stat*, *aerden voghelkine*, *beloken duren* (dat. pl.), *open*, *besloten doren*, *met ontbonden vane*, *beter wapene*,

eender doncker valleyen, *verbolghen woerde*, *wreeder dinge*, *van ere suver maget*, *enen gevangen ridder*, *enen gulden candelare*, *yvoren beene*, *in enen iseren berch*, *enen steinen pilaer*, *enen besloten brief*, *minen doetslegen viant*, *ydel glorie*, *in eenre doncker nachte*, *ander liede* (gen. pl.), *tere ander stede*, *enen selverijn plateel* (Sp. 3[7], 15, 91; vgl. voor *ijn*, als spelling voor *en*, § 254, op 't einde, § 306, opm. *c*, en 323 *c*), enz. enz.

En niet minder begrijpelijk is bij soortgelijke syncope de genesis van *een dorne crone* Lsp. 2, 38, 678 v., Bj. 2, 2088, Lh. 6 r., Pw. 195 r., *ene onverwonne macht*, *bede* Had. 26, 64, Fr. 5699, *steene vate*, *een steine molen* Sp. 3[8], 83, 77, Ve. 5, 52 [1]), *gebanne* (*liede*) Sp. 2[5], 22, 165 (uit *dornene cr.*, *ene onverwonnene m.*, enz.), en *yvore lysen* Ovl. G. 2, 54, *volcomme macht* Bj. I, bl. 800, *vervalle renten* Bj. 6, 3442 (met syncope en assimilatie, uit *yvorene l.* enz., vgl. § 125 *a*, *k* en *n*), welke vormen zelve, ten onrechte opgevat als produkten van apocope, weer aanleiding gaven tot het ontstaan eener verkeerde en jonge navolging *onghemete hope* G. Grote 112, *ghebroke stenen* Pw. 81 v., *syde cleeren*, *goude vaten*, *goude penninghen* Dbvt. 25 r., 238 r., 178 r., *ghevonde goeden*, *besnede luden* Mat. 20, 93 en 176, *copere vaten*, *ysere waghenen* D. B. Paral. 1, c. 18 en 20, enz.

e. Voor *met eenre fressche nonnen* Ovl. G. 2, 111, 8, *eenre verburghene ingheestinge* El. 16 v., *mit eenre wrede doot* Ps. 207 v., *mit eenre starcke vergaderinghe* BE. 277 v., *tot eenre eeuwelike hueren* O. K. v. Dordr. 1, 232, *an eenre ghebannen vierschair*, *vierscharen* Mat. 103, 105 en 161, 277 v., *mit eenre wonderlike ghelikinghe* BE. 49 r., *eender steinen herten* Bj. 6, 5250, *mit eenre doernen crone* Wr. 1, 1788, Maund. 4 r., Pvh. 7 r., zij verwezen naar § 308; voor *bi levende live* enz., naar § 311.

§ **300** *a.* De vorm, zonder suffix, die oorspronk. in den nom. s. fem. en den nom.-acc. pl. neutr. thuis hoorde (vgl. § 84 der *Vondel-gr.*), had zich niet alleen in die casus nu en dan staande gehouden, maar was ook weleens ingedrongen uit den eersten nv. fem. in den 4[den] enk. fem. en uit den nom.-acc. plur. in den 1[sten] en 4[den] nv. van 't mann. en vrouw. Vgl.: *groot ere* (als n. en acc.) Sp. 3[4], 17, 21; 22, 18; 3[6], 17, 67; Borchgr. v. V. 6, Ferg. 5512, 5088, Cass. 20, 1709, Wr. 3, 1286, Tro. 1078, 4217, 10920, Aubry le B. 231, Cat. leer. 222, Rb. 32044, Parth. 1969, 5591, 5749, Bl. 3191, Vdl. 2684, Rein. v. M. 1327, Rein. 1, 3275, Bj. 6, 11876, *groet have* (a.) Sp. 1[2], 32, 78, *groot sterfte* (n.) Sp. 3[8], 43, 9, *groet serichede* (a.) Tro. 8391, *groet hoveschede* (a.) Tro. 5130, *groet pine* (a.) Chr. 1487, *groet overdaet* (a.) Hl. 57, 135, *groot dwaesheit* (a.) Sto. 3, 1378, *groet onraste* (a.) Cass. 461, Ro. 14143, *groet rijcheit* (a.) Dd. 2,

---

[1]) Ten onrechte wraakt FRANCK (*Tschr.* 4, 105) de verandering, door TIDEMAN in Fr. 896 gemaakt; *steenne gewerke* aldaar is even juist als *steente gewerke* onjuist is.

3010, *groet onghenade* (n.) Wr. 2, 120, *groot sonde* (n.) Luc. 3104, *groot eenlijchede* (n.) Sp. 2^{4}, 10, 28, *godlijc ere* (a.) Sp. 2^{4}, 10, 16, *een half wile* (a.) Vdl. 2787, *eersaem wandelinghe* (n.) Bm. 4, 65 (14de eeuw), *selc mort* (a.) Vm. 2, 45, 169, *selc tale*, *hoverde* (a.) Ovl. G. 1, 21, 1750, *ene half mile* (a.) La. 2, 258, *een half marc* (a.) Bm. 4, 55 en 62, *groet hoveerde* Hl. 116, 206, *een groot aertbevinge* (n.) Lijd. J. 57, *groet onrust* (n.) Cl. 141, *swart gedane* (a.) Nb. 12, 347, *ghene eersam partie* (n.) Vm. 1, 85, 129, *sulc ere* (a.) La. 2, 15815, *wijfleec ere* (n.) Vm. 1, 377, 39; 79, 22, *onghedoechsaem pine* (a.) Sp. 2^{4}, 50, 93, *een arm weduwe* (n.) Lijd. J. 9, *enich maecht* (n.) Boerd. 6, 116, *menich wijsheit*, *maecht*, *eer* (n.) Hl. 21, 256; 56, 74; Blisc. v. M. 2000, *menschelijc natuere* (a.) Gl. v. Br. 578, *een groet bruloft* (a.) Dbvt. 228 r., *een groet scaer* (n.) Dbvt. 114 v., *sijn eersaem dochter* (a.) pr. 210, *orborlijc dingen* Sp. 3^{6}, 26, 25, *ront appelkine* Nb. 2, 3205, *grot slaghen* Ovl. G. 1, 34, 2860, *dierbaer vate* Lsp. 2, 45, 208, *dierbaer ghiften* Lsp. 2, 14, 81, *menscelijc woert* Fr. 2714, *eersam liede* Ybl. 1891, *eersam lieden* Vm. 1, 89, 88, *gevaen ridders* La. 2, 24762, *groet elenden* Sp. 2^{7}, 14, 2, *kerclec gewaden* Sp. 2^{3}, 26, 13, *geestelec manne* Chr. 674, *wandelbaer wiven* Dkrb. 35, *speciael bevelen* Bj. II, bl. 558, *claer oegen* Ovl. G. 2, 61, 53, *leelijc diere* Siel. e. lich. 287, *cranc oghen* pr. 345, *gehoersam kynder* pr. 211, *duerbaer cleder*, *goede manlec lede* Bm. 10, 279, *wit alven* St. 19 v., *wit penninghen* Ab. 3 r., *IIII principael linien* Bm. 10, 267, *ruuch scaepsvellen* Dbvt. 46 v., *heel voeten* Dbvt. 52 v., *eerbaer mannen* Dbvt. 232 v., *raeu boonen* GR. 212 v., *goet wtganghe* Stemm. 145, enz.

b. Evenzoo deelde zich de normale vorm, zonder uitgang, van den nom. s. masc. somwijlen mee aan den acc. van dat geslacht en getal: *in enen donker kerker* Sp. 4^{3}, 50, 8, *een machtich man* Sto. 9, 736, *root wijn* Nb. 2, 1377, *menich hart strijt* Grb. 2, 4949, *menich arm knecht* Hl. 1, 30, *een salich dach* Hl. 79, 48, *een ontemeleec eet* Bm. 4, 67, *geweldich hertoge* Bj II, bl. 224, *een snel coc* Sprw. 371, *subtijl raet* Rein. 2, 1426; en vooral in de jongste periode *menech cloec ridder* Db. 26 r., *enen seker toeganc* GR. 77 v., *door groot bijstant* Cb. 178 v., *eenen bijsonder ganck* Lic. 7 r., *van een groot landsheer*, *een eerbaer*, *wittachtig man* Mat. 37, 60, 87, *op enen doncker nacht*, *een yselick worm*, *een groot hont*, *een vreeselic lybaert*, *een groot scat*, *een gewapent ridder*, *groot twyfel* Ps. 84 r., 69 r., 67 v., 51 v., Pw. 144 r., 152 r., 202 r., *een goet man*, *een groet regen*, *een duerbaer steen* Pw. 9 r., 44 v., 135 v., *een goet engel* Ps. 176 v., *een eersaem clerc* Ps. 137 v., *een groot steen*, *een edel stom man* Ps. 98 r., 91 r., *een groot hoop*, *een godsdienstich sin* Ps. 183 r., 192 r., *een groot roef* Dbvt. 34 r., *op enen*, *een schoon stoel* St. 82 r., 10 r., *goet wint*, *moet* GR. 27 r., 181 r., *groet scat* St. 9 v., *groot commer* St. 1 v.

(alwaar ook in den dat. *een arm pape* Ps. 181 v., *met enen groet heer*, *mit enen bloet*, *blanc swaert* Dbvt. 20 v., 64 v., *een arm mensche* St. 66 v.).

§ **301** *a.* In den nom. s. masc. en den nom.-acc. s. neutr. was somwijlen de uitgang *-e* der zwakke buiging ingedrongen; vgl. de uiterst zeldzame vbb. uit de oudere periode *een gesworne Ruwier* Sp. 3^7, 53, 75, *een gedaechde man* La. 3, 19115, en de minder ongebruikelijke uit later tijd *een vrissche jonghe* Mlp. 2, 3923, *weldighe moet* Mlp. 3, 1041, *goede wijn* Hl. 90, 123, *ene helege hermite* Pw. 58 r., Bm. 7, 448, *Roomsche keyser*, *coninc* Bj. 2, 2691; 7, 8392; 3, 1259, Vb. 38 v., *een oude man* Bm. 8, 97, *een vurige wagen* Ot. 174 v., *een stadige loep* Dcr. 8 v., *een ewige druc* Dcr. 62 r., *een oude broeder* Dcr. 63 r., *een ewige strijt* Dcr. 82 v., *een ionghe boc* Dcr. 70 v., *een bloedige strijt* Cl. 34, *een devote broeder*, *iongheline* Vb. 127 v., 120 v., *een verwoede man* Pw. 80 v., *een geconsacreerde coninc*, *een gehilicte soen*, *een ionghe leeuwe*, *een volle gheest* D. B. Reg. 2, c. 3, 4, c. 8, Mich. c. 5, Jer. c. 4, *een hovesche wijf* Ovl. G. 3, 106, 60, *een goede bode* Bvt 182 r., *een guede raet* Lh. 88 v., *een hebreeusche man* Lh. 112 r., *een galileusche man* Lh. 120, *inwendighe hoest* Lhi. 96 r., *een heilige bisscop* Ps. 38 r., *een volle prisen* Ps. 57 v., *een toernighe leeu* Bvu. 33 r., *een loghenachtighe gheest* Ovs. 32 r., *een andere engel* Bvt. 57 r., *een enighe zoen*, *een onbesmette bock* Bvt. 250 r., 57 r., *een ongelovige kersten* Ps. 86 r., *een wisse wech* HS. 219, 18 v., *een ganse lant* Shs. 27 v., *een hebreeuwsche wijf* D. B. Judic. c. 14, *goede aenvanc* Gt. 26 r., *een heylighe enghel* St. 24 r., *een engelsche leven* Vb. 66 v., en andere dergelijke in *Tschr.* 2, 61, genoemde vormen; (schrap aldaar echter *een edele strijtgewinre*, vgl. § 295, en een paar ben. in § 318, opm. 1, vermelde vbb.).

b. Oorspr. zwakke vormen zijn daarentegen *Kalu(w)e Karel* Sp. 4^1, 45, 15; 54, 33; Bj. 2, c. 52 en 53, *groeve Karel* Sp. 4^1, 54, 32, *jonghe Geraet* Sto. 2, 597, *jonghe Cato*, *Dideric* Sto. 2, 16, Sp. 1^6, 13, 19, *simpele Karle* Bj. 2, 5361, *jonge Justinus*, *Arnout* Sp. Ordin. v. d. and. b. 166; 4^2, 26, 12, *Vette Florens* Sp. 4^3, 29, 40, *jonghe keyser Loduwijc*, *Heinric* Sp. 4^1, 48, 5; 4^3, 29, 101, *jonghe grave Dieric* Bm. 4, 195, *grote Constantijn* Sp. 2^5, 53, 2, La. 4, 9876, *grote Lottaris* Sp. 3^8, 10, 4, *groete Karle*, *Karel* Sp. 2^5, 26, 44; 3^8, 89, 42; 4^1, 32, 33; *grote coninc Karel* Bj. 2, 1558, *grote Creoen* Mlp. 4, 539, *grote*, *clene Bertaengen* Sp. 3^8, 52, 4; 54, 2; 4^1, 47, 4; 3^1, 27, 34; 8, 55; La. 3, 410; 4, 11949; Rb. 33841, *cleine Asyen* Sp. 4^2, 48, 76, *nuwe Cartago* Sp. 1^5, 35, 2, *hoge Duutschlant* Cl. 23, *Nieuwe en Oude Testament* Sp. 3^2, 43, 8 [1]), *Heilighe Gheest*

---

[1]) Ofschoon *grote*, *cleine*, *nuwe*, *nieuwe* en *hoge* als *io*-stammen of navolgingen daarvan (zie § 295 en opmerkingen) evengoed sterke vormen kunnen zijn, mogen ze toch hier wegens de analogie met *groeve Karel* enz. als zwakke worden beschouwd.

Sp. 2[5], 23, 152, Ovl. G. 3, 120, 29, Hl. 79, 166, enz.; getuige het Os. *neriendo Krist*, het Ags. *gamela*, *gomela Scylding*, *hräfn blâca*, het On. *Hâkon gamli*, *gôđi*, *Halfdan swarti* (zie GRIMM *Gr.* IV, bl. 575 en 576), waar evenzoo het zwakke adjectief, zonder voorafgaand lidw., met een eigennaam of een als eigennaam beschouwd appellatief is verbonden. [Uit de neiging, om den eigennaam in verbinding met zijn attribuut als één geheel uitmakende te beschouwen, verklaart men de accusatieven en datieven *simpele* of (met apocope) *simpel Karel* Bj. 2, 5422, 5538, 5714, *jonge Karel* Sp. 4[1], 54, 30, *swarte florijs* Gkr. 30 r., *tot ionge Tobias* Ot. 205 v., *bi den heilige geest* Ybl. 373, *in*, *wt den*, *overmids den heilighe gheest* Thr. 105 r., Pau. 15 v., 23 v., 24 v., 43 v., 47 v., 117 r., 129 r., *den heilighe gheest* (acc.) Pau. 30 r., 43 v., 77 r., 82 v., enz., alsmede de genitieven *grote Karels geslachte*, *doot*, *soen* Sp. 4[3], 22, 79; 4[1], 32, opschr.; Bj. 3, 3 en 1892; 2, 5851; Cl. 21, *des grote Karels* Ps. 190 r., *(in) jonge Karles eerste*, *XII^{ste} jaer*, *visioen* Sp. 4[1], 54, 53; 63, 23; 60, opschr.; 57, 71; *des derde Jans* Bj. 6, 506, *jonge Loduwijcs XIX^{de} jaer* Sp. 4[1], 51, 1, *dode Jhesus Kersts opstaen* Rb. 6130, *calue Karels doot* Bj. 2, c. 54, opschr., *goede Constantijns VIII^{de} jaer* Sp. 3[8], 43, 1, *sone Grote Constantijns* Sp. 2[5], 46, 78 [1]), *heilighe Geests* Lutg. 2, 567, *des heilighe geests* Thr. 105 r., pr. 110, *des oude*, *des nyeuwe testaments* GR. 141 r., Pau. 55 v. (2 m.), enz., nevens *groots Karls daghen* Bj. 2, 4154, 5856, *kalues Karels danc* Bj. 2, 4718, *jeghen kaluen Karle* Bj. 2, 4800, enz.; vgl. hiermede *groot Karles dagen* Sp. 4[1], 29, 35, *kalu Karles kinderen*, *sone* Sp. 4[1], 50 opschr., Bj. I, bl. 246, var. v. 31, Bj. 2, c. 56, *aen heilich Gheest* Te. 1577, enz., waar het adject. eveneens den vorm van den nomin. (hier den sterken) vertoont, en, voor een zelfde behandeling der verbindingen, uit twee substantieven of uit een subst. + adjectivum postpositum bestaande, *Karel des groten* Sp. 4[1], 1 opschr., *Karel des caluwen* Sp. 4[1], 46, 5; 53 opschr., *Karle Marteels* Sp. 3[8], 62 opschr., *Grave Boudene des yserinen* Sp. 4[1], 54 opschr., *Lodewijc des lispers* Sp. 4[1], 57 opschr., *Lodewijc des simpels* Bj. 2, 5618, *Symoen Machabeus sone* Sp. 4[2], 29, 87, enz.; ook lette men op *grave Willems*, *keyser Karels*, enz., z. § 245 *d*].

c. Bij *langhe slapen*, *langhe leven*, *lange lijf* Sto. 3, 50, W. 7811, Bj. 2, 1668, Rb. 11152, 24333 v., Luc. 928, Nd. 912, Al. 9, 1119 en 1222, Tro. 3543, enz. kan de invloed van het adverb. *langhe* zijn werkzaam geweest, evenals die van het bijw. *verre* bij *een verre stic* W. 9613.

d. In *droeghe hout*, *broot*, *levende man*, *wallende loet*, *nieuwe pot*,

---

[1]) Men verg. ook bij VONDEL de accusatieven *trouwe Orontes*, *snoode Ulysses*, *met trouwe Achates*, enz. (z. de *Vondel-gr.* § 90 *b*, waar die vormen echter onvoldoende verklaard zijn).

blide leven, *getrouwe vrient*, *scone weder*, *een diere clerc*, *een blode knecht*, *een mate ridder*, *een vreemde dier*, *een woeste lant*, *een groene wout*, *een diepe dal*, *een selsiene prosent*, *een niwe spel*, *een viervoette dier*, *kint* (b.v. Nb. 2, 2656, Sp. 3^7, 7, 19), *een lopende water*, *een levende visch*, *een gloeiende ijser*, *een viercante kerchof* (b.v. Rb. 11576), *menech ongevoughe lant* (b.v. Sp. 1^6, 17, 49), *ripe coren* (b.v. Sp. 1^3, 43, 50), *een onnutte man*, *een reine maegdekijn*, *een scoene wijf*, *een broesche vat* en dergel. is natuurlijk de *-e* stamsuffix, geen buigingsuitgang (vgl. boven § 295). Evenzoo in *betere riddere*, *meere prijs*, *meerre geluut*, *een mere ghewin*, *een merre conincrike*, *edelre saet*, „*vromegere* en leefde doe niet", *gheen meerre god*, *gheen meerre troest*, *meerre wonder*, *meerre zeer*, enz. enz., en in *overste pape* Sp. 2^1, 3, 21, *een overste inghel*, *raet* Vm. 2, 428, Sp. 2^1, 40, 1, *overste raet* Sto. 9, 21, *overste capitein* Bj. 7, 11037, 14889, *een besondechste wijf* Bm. 4, 265, *nauste raet* Bj. 7, 9382, *outste zoen*, *overste bisscop* Versl. en M. 3, 55, 19; Patr. Vag. 189, *upperste vader* Am. 1, 1458, *een overste licht* Vm. 1, 396, 87, *een alre diepste afgrond* Vm. 2, 427 (z. § 297 en 298).

§ **302**. Als vocatief gebezigd, volgde het Mnl. adjectief zoowel de oorspronkelijke zwakke als de niet oorspronkelijke sterke buiging; vgl. in dien casus *lieve oem*, *oude vieliart*, *goede here*, *lieve kint*, enz., nevens *goet man*, *quaet horen sone*, *helich vader*, *helich man*, *verwoet hont*, enz. (z. in de *Vondel-gr.*, de aanteek. onder aan pag. 90). Vandaar ook bij 't aanspreken van zich zelf *ic keitive*, *ic*, *arme sondighe clerc*, *ic arme*, *mi arme sondaer*, *mi onsalige*, *mi alre snoetste sondaer*, *mi arme mensche*, *mi ellendighe mensche*, *mi zieke mensche*, *mi crancke wicht*, *mi onsalige wijf*, *mijns arme mensche*, enz. (z. o. a. Sp. 3^4, 24, 39, Nd. 2666, La. 2, 42763; 3, 22624; Mor. 217, Lic. 184 v., Bvu. 41 v., Bi. 33 r., 229 r., 352 r., Vb. 24 r., 48 v., 56 r., Lic. 50 r., Smz. 237 r., Rein. pr. 90 r., Dcr. 24 r., Thak. 44 r.), naast *ic*, *mi arm mensch*, *mi arm sondare*, *mijns keitijf* (b.v. Sp. 2^4, 50, 89), enz.

§ **303**. Ook in den gen. enk. m. en n. was het oorspr. sterke adject. een enkelen keer naar de zwakke declinatie verloopen (*uiterst zelden* evenwel in de oudere taal); vgl. *bedochten sinnes* Vm. 2, 369 (in een st. van 1296), *aldusdanighen bedrijfs* Gew. s. Tr. 2, *goeden exempels* Stemm. 69, *vol bitteren rouwes* Pw. 168 v., *vol stercken ghescuts* Passieb. 217, *eens vreemden heren*, *eens onedelen biscops* Cl. 41 en 42, *wittachtighen huwelecs* El. 59 r., *eens groten sabbets* en de andere vormen, in § 85 en de bijbehoorende *Add.* der *Vondel-gr.* uit D. B., Pw. en Ps. aangehaald. Vormen, als *jongen Otten ander*, *vierde*, *sevende jaer* Sp. 4^2, 23, 51; 24, 1; 25, 1, *jongen Heinrics* Bj. 4, 691, *derden Otten* X^{de} *jaer* Sp. 4^2, **31**, 51, passen bij een nom. *jonghe Geraet*, enz. (z. § 301 *b*).

§ **304**. Ofschoon de adjectieven, op *-e* (uit *-i*, *-o*), in de naamvallen, zonder buigingsuitgang, dikwijls hun afleidingssuffix bewaarden (zie § 301 *c*), zoo werden ze in die casus toch ook menigmaal naar analogie der *o*-stammen zonder uitgang gebezigd. Vgl. *vremt man* Limb. 11, 550, Heelu 3630, *vremt ridder* La. 2, 8770, *scoon ridder* Parth. 5928, *woest lant* La. 2, 38240, *vremt diet*, *goet* Sp. 3[1], 16, 45; 35, 124, Dd. 2, 2853, *vremt lant* La. 2, 41427, *soet vrient* La. 2, 24675, *een scoen*, *rijc bedde* La. 2, 15120, *een vreemt druut* Mart. 1, 664, *een maet man* Wr. 1, 976, 1444, Mel. 2808, *blijt leven* Sp. 2[4], 5, 42, *een rijc man* Sp. 2[4], 35, 7, *een woest eilant* Sp. 2[7], 9, 128, *clein gewin* Bm. 6, 207, 673, *een scoen wesen* Bm. 6, 212, 837, *een clein stuc* Bm. 10, 96, *dier werc* Parth. 517, *scoen gemoet* Parth. 5694, *scoen gelaet* Vm. 1, 385, 43, *een riic coninc* Limb. 6, 1520, *een vremt ridder* La. 4, 589, 1566, *een scoen begin* Vm. 1, 343, 72, *een nieu juweel* Vm. 1, 85, 126, enz. enz.; en in de casus, boven in § 300 *a* en *b* behandeld, *waer sprake* Ferg. 5157, *een gheel huve* pr. 75*, *sijn scoen dochter* pr. 210, *scoen orse* Parth. 4254, *scoen exempelen* Vm. 1, 57, 243, *scoen leringhe* Vm. 2, 178, 69, *scoen gewaden* Bm. 10, 63, 31, *scoen kyndre*, *joffrouwen* Tro. 5661, 2026, *een scoen ryvier* Cl. 62, *een scoen maecht* Cl. 88, *een bequaem stede* Cl. 111, *gheel oegen* Ovl. G. 2, 61, 61, *cleen vogelkiin* Cl. 10, *groen erweten* Cl. 103, *cleyn kaersen* Ab. 5 r., *nieu scepenen* Bj. II, bl. 360, *vry tonghen* Cb. 53 r., *vreemt oly* Bi. 375, *een getrou prediker* (a.) Ps. 51 v., *een schoon setel* (a.) Ps. 183 r., *een schoon iongheline* (a.) Vb. 79 v., *een nyeu coninc* (a.) St. 80 v., *een onnut knecht* (a.) Thak. 36 r., enz.; vgl. ook § 295, opm. 3.

Opmerk. *Een swaer wrake* Luc. 864, *een oncuusch man* Lsp. 3, 8, 59, *een broesch gras* Ro. 6453, *bloet man* La. 2, 39281, *een blood stierman* Rb. 29274, *swaer saken* Rein. 2, 4421, *swaer dinghen* Lijd. J. 6, en dergel. zijn natuurlijk naar § 295, opm. 2, *a* en *b*, te beoordeelen.

§ **305** *a*. De possessiva, alsmede het numerale en lidw. *een* en het telw. *(en)-*, *(ne)geen*, die volkomen gelijk het normale sterke adjectief werden verbogen, toonen een bijzondere voorliefde voor de vormen, zonder uitgang; elk oogenblik ontmoet men in Dietsche teksten *mijn*, *dijn*, enz., *een*, *geen* in den nom. s. fem., den acc. s. fem., den nom.-acc. plur. van 't mann., vrouw. en onzijd., en in den acc. s. masc. (vgl. bov. § 300 *a* en *b*), nevens *mijne*, *dijnen*, enz., *mijnen*, *eenen*, enz.

Over *miere*, *diere*, *siere*, voor *mijnre* enz., en over *eere*, *geere*, voor *eenre*, *geenre*, zie men § 74 en 125 *n*. In *mirer*, *sirer*, *erer*, *gerer*, pass. in Lorr. 1—5, vertoont zich een dubbele uitgang (vgl. § 299, opmerk. *c*).

b. Onverbogen bleef somwijlen het possessief en *een* (dit laatste alleen

in de jongere taal) in verbindingen, als „*sijn sweers* hoeft", Sp. 3^4, 18, 64, „*haer oems* ghelt", Sp. 3^6, 4, 72, „*haer kints* doot", Sp. 1^7, 30, 7, „*sijn wives* leven", Sp. 1^6, 55, 17 v., „*haer soens* weduwe", Sp. 1^5, 8, 23, „bi *haer soens* dulhede", Rkr. 1412, 1462, „*haer soens* hoir", Rkr. 2805, „*sijn soens* oer", Sp. 3^7, 56, 35, „*mijn vaders* ghewelde", Rein. 2, 2289, „*sijn vaders* doot", Bj. 5, 33, „*u mannes* wille", Mlp. 4, 959 v., „*hoer soens* hoeft", Lijd. J. 15, „*sijn volcs* wonden", D. B. Ysai. c. 30, „*onse broeders* bedde, wijf", GR. 60 r., 62 r., „om *haer scoenheits*, om *sijn stouticheyts*, om *onse salicheyts* wil", GR. 152 r., 182 r., 136 v., „bewisinghe *hair eedts*, *sijn rechters* beelde, *sijn*, *hair voechts* hant, *hair vaders* eet", Mat. 54, 79, 104, 118, 126, „*u kints* minne", Gd. 29, 1 en 2, „*een wijfs* wech", D. B. Paral. 1, c. 30, „*een overtreders* wijf", Ps. 159 r., enz., waar het woord blijkbaar beschouwd en behandeld werd als één geheel uitmakende met het in genitivo *vóór zijn bepaling staande* nomen; vgl. § 299, opm. *b*, en zie in de jongere periode, zelfs met een begeleidend adject. in den vorm des casus rectus, „*een jonck brueders* graf", Vb. 92 r., „doer *een ander diers* mont", GR. 14 r., „*hoer eerste brudegoms* belofte", Pw. 138 v., „op *een stive ende starcke mans* rugge", Dctr. 58 r., „*sijn naeste gebuers* waterganc", Mat. 112. Zelden, en waarschijnlijk alleen in navolging (of als schrijffout?), vertoont zich zulk een onverbogen vorm ook bij een substantief, dat in eenige andere betrekking staat, zooals: „Want elc *sijn sinnes* rike was", Sp. 1^5, 38, 18; „*Hoir dreighens* set si hoir te vreden", Mlp. 2, 2521; „Dat es dijn wille, dat es *dijn dancs*", Vdl. 3200.

c. Werd in het eerstgenoemde geval de verbinding voorafgegaan door een *bij 't bepaalde woord behoorende* praepositie, dan gaf men in de jongste taalperiode, door de plaats van deze partikel verleid, aan het possessief of *een* en, casu quo, ook aan het volgende adjectief weleens den vorm des accusatiefs (of datiefs), alsof de bepaling en niet het daarop volgende nomen door dat voorzetsel werd geregeerd. Zie b.v. „tot *onsen vaders* lande", Bw. 71 r., 97 v., Bs. 32 v., „van *sinen vaders* lande", Bw. 125 v., „wt *onsen vaders* lande", Bs. 95 v., „van *horen dienstes* wegen", Db. 6 r., „in *een groten honts* gelijkenisse", Ab. 1 r., „in *een zeer armen priesters* huus", Bi. 450, „in *uwen kints* huys", Bvt. 10 v., „teghens *haren mans* ghebot", Shs. 42 v., „bi *sinen evenmenschen* wijf", Ot. 88 r., „van *sinen viants* dode", Pw. 187 r., enz. Evenzoo een paar maal, wanneer het bepaalde woord als object fungeerde: „*uwen evenmenschen* wijngaert", Ot. 87 r., „*eenen armen mans* dochter", Ab. 7 r., „*horen brudegoms* vader", El. 11 r., „*enen anders* name", El. 50 v.

Opmerk. Uiterst zelden en uitsluitend in de jongste periode vindt men zulk een *sijn* enz. of *sine* enz. bij een nomen, in den plur., als „in *alle*

sine propheten monde", Lh. 114 v., „in *alle dijn propheten* monde", Pw. 54 v., „onder *sine kinderen* hande", Ps. 138 r.

Niet vaker lezen we. na een praepositie „tot *uwen vaderen* lant", Bvt. 30 v., „doer *uwen* bruederen lant", D. B. Deut. c. 2.

DE BUIGING VAN HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD, MET EEN VOORAFGAAND VOORNAAMWOORD OF BEPALEND ARTIKEL.

§ **306**. Met een voornaamwoord of het bepalend artikel vóór zich, werd het adjectief in 't Oudgerm. zwak verbogen, d. i. met die uitgangen, welke in het Dietsch respectief *-e* of *-en* zouden luiden. Invloed van dat voorafgaande determinatief evenwel had in het Mnl. de oorspronkelijke suffixen voor de pronominale doen wijken, behalve in den nom. s. masc., den nom.-acc. s. neutr. en ten deele in den gen. s. mann. en onz. Zie hierover uitvoerig de *Vondel-gr.* § 86. Alzoo was de eertijds zwakke declinatie in onze oude taal geworden, als volgt:

	m. s.	f. s.	n. s.
1.	*die goede* (man)	*die goede* (vrouwe)	*dat goede* (kint)
2.	*des goed(e)s* / *des goeden* (mans)	*der goeder* (vrouwen)	*des goed(e)s* / *des goeden* (kints)
3.	*den goeden* (man)	*der goeder* (vrouwe)	*den goeden* (kinde)
4.	*den goeden* (man)	*die goede* (vrouwe)	*dat goede* (kint)

pl. comm. gen.

1.	*die goede* (mannen, vrouwen, kinder)
2.	*der goeder* („)
3.	*den goeden* (mannen, vrouwen, kinderen)
4.	*die goede* (mannen, vrouwen, kinder).

Opmerk. *a.* Nog maar zelden is hier of daar in den gen.-dat. s. f. en den gen. pl. eenig spoor van een oorspronkelijk *-en* waar te nemen ('t meest nog in oostel. Mnl. mss.); b.v. in *binnen der derden dracht* Bl. 2748, *der silverinen taflen* La. 3, 10652, *boven der andren* Rb. 1134 v., *der anderen* Blisc. v. M. 1799, *der edelen vrouwe* Som. e. Wint. 428, *der heilighen crucen* Am. 1, 2114, *ter minsten scaden* Bj. I, bl. 809, *in eenre goeden stat* Ovl. G. 2, 116, 151, *der sconen Blensefluere* Segh. 802, *in der helighen Paeschnacht* Am. 2, 921, *der bosen Joden* Hl. 64, 221, *in der eersten nacht* Gd. 24, 1, *sijnre armen sielen* (d.) Gd. 39, 27, *der anderen* (2. s. f.) Ovlg. 352, 1093, *van der iersten* Bj. 6, 5413; en bij het adject. postpositum (hier evenwel waarschijnlijk alleen ter wille van 't rijm) in *der maghet vrien* (r.) Vm. 2, 399, 29, *der maghet soeten* (r.) La. 3, 16644; 4, 13051, *eere coninginne vrien* (r.) Vdl. 3806, *van der scoenre Vrouwen der blonden* (r.) Claus. 527.

b. De uitgangen *-en* en *-(e)s* in den gen. s. stonden zonder onderscheid nevens elkaar; alleen was de eerste meer gebruikelijk. Voor de syn- en apocope in *-(e)s* en *(e)r(e)* geldt ook hier hetgeen boven in § 299, opm. *b* en *c*, gezegd is. Apocope der *-s* achter *ch* en samensmelting dier conson. met een voorafgaande sisletter (*s*, *sc*, *st*) zien we, evenals in *menich wormes*, enz., in: *des Heilich Gheest*, *gheestes* Luc. 158, Lg. 55 r., *des gewarich lichts* Ve. 8, 13, *des ewich lichts*, *viers*, *dijns heilich aensichts*, *des ewich rijcs*, *levens*, *goets*, *mans* Thr. 82 v., Lg. 135 v., Bdio. 70 r., Pw. 64 v., 84 r. v., Ps. 42 v., 63 r., 138 v., 160 v., 181 r., Oef. 151 v., BE. 18 v., Voef. 42 v., *des levendich waters*, *des warachtich goods* Thr. 96 v., 121 v., *des wijs Beda*, *des wijs mans* Sp. 3[8], 88, 88, Bj. 2, 1306, Mel. 2847 v., *des wijs Esculapius*, *Salomoens*, *Pictagoras*, *Tullius* HdH. 544, Sp. 3[6], 18, 66; 1[3], 12, 48; 1[6], 10, 34, *des valsch profeten* Rb. 12214 v., *Symoens des lasers* Rb. 24934, *des loes verraders* Mask. 505, *des naest daghes* Fr. 2123, Nb. 3, 1636 v., Rb. 33511, 23977 v., 33351 v., Bj. 2, 3489, *des upperst Gods* Sp. 1[6], 39, 23, *des eerst nachts* Vdl. 373, *des hoghest coninx* Fr. 763, *des gecruust heren* Fr. 7093.

Naar 't vb. van *armman*, *armmans*, dat. en acc. *armman* (z. t. a. pl.), enz., vormde men van den nom. *die rike man*, *die blinde man*, enz. een 2den nv. *des rike mans* Ee. 174 r. (2 m.), *des blinde mans* Nt. 58 v., *des arme mans*, *des wise mans* Lg. 102 r., 153 r., en een 3den of 4den *den goedeman* Hl. 91, 82, *van den rike man* LvJ. 130.

c. Bewijzen der neiging om de *-e* achter *-el*, *-en*, *-er* (ook *-err*) te apocopeeren of *-enen* tot *-en* samen te trekken (vgl. § 299, opm. *d*) treffen we in grooten getale aan; zie b.v. *die bitter doot*, *die doncker stede*, *die hogher hant*, *dat edel diet*, *die wester zide*, *die verwonnen*, *dit wandel aerdsche goet*, *die onsuver brant*, *die simpel Karel*, *die simpel man*, *die ijseren slote*, *die doerper scalke*, *die druncken liede*, *die steinen pilare*, *die gesworen eede*, *der ander vrouwen*, *der suver maghet*, *van dier doncker zee*, *der lecker spise*, *ter hogher hant*, *dien verholen raet*, *den stalijn hoet* (Flov. 546; vgl. § 254, op 't einde, § 299, opm. *d*, en 323 *c*), *den voirscreven Peter*, *des ontfangen lichts*, *des eengheboren soens*, *des eyghen willes*, *des verboden bomes*, *svoirscreven paiments*, *den verwonnen* (d. s. en pl.), *van den verloren sone*, *metten gulden crone* (Ovl. G. 3, 121, 156), *den verslagen viant*, *den begheven luden*, enz. enz. — Voor *die verbanne* Sp. 4[2], 38, 94, *die verwonne* Nb. 3, 2004, *de gevange* Rb. 2932 v., *die dorne crone*, *croen* D. W. 1, 244, Lh. 184 r., Pen. 121 v., Pw. 203 r., *de vorscreve drie mercten*, *stat* Bj. 6, c. 37, opschr.; 6, 4335, *de vorscreve here*, *stat*, *rekeninghe*, *kerke*, *Peter*, *dit vorscreve ghelt* Bj. I, bl. 824, 825, 838, Bm. 2, 170; 8, 93; Bj. II, bl. 575 (en zoo passim in diplomata der 13de en volgende eeuwen), *die goude*, *gulde vaten* Dbvt. 196 r., 218

v., *die goude platen* Dbvt. 155 r., *die purpere clederen* D. B. Judic. c. 8, *die aengenome menscheit* Pw. 76 v., *dat zijde cleet* Lijd. J. 40, vgl. men t. a. pl.

§ **307**. Doch ook andere adjectieven misten na *die*, *dat*, enz. nu en dan den normalen uitgang *-e* (vrij vaak in den sing., zelden in 't mv.); zie b.v. *dat lanc gemerre* Sp. 3^3, 41, 42, *dat half jaer* Sp. 3^4, 13, 26, *dat heidijn here*, *volc*, *dat kerstijn gelove*, *here*, *diet* Sp. 3^4, 3, 12; 11, 31; 3^8, 60, 6; 65, 19; 4^1, 20, 111, *dat heidijn diet* Rb. 8539 v., Sp. 2^4, 29, 17, *die heilech geest* Rb. 7862 v., *deerste Ingelsch coninc* Sp. 3^1, 16, 24, *die lustich Ernout* Parth. 3649, *die arm ridder* Parth. 5726, *di ondrachtech vigeboem* La. 3, 2805, *dijserijn Boudene* Sp. 4^1, 45, 5, *in die claer lucht* Nb. 5, 825, *de averecht side* Praet 2551, *dat precioes Grael* Ferg. 5334, *theilich grael* La. 2, 36008, *dalre rikelijcst bedde* Parth. 641, *dbest wercwijf* La. 2, 35973, *tgroet evel* Nb. 10, 505, *dat pijnlijc evel* Parth. 5562, *theilich graf* Vm. 1, 325, 41, Vdl. 2478, *dat vroudelec ghesinde* Vm. 1, 323, 43, *dat heimelijc hegbet* Bed. d. M. 667, *tgroet verdriet* Vm. 1, 87, 27, *de principael dachvaert* Rkr. 10356, *die valsch Athalie* Rb. 13641 v., *dat heilich maghedijn* Lsp. 2, 9, 154 v., *tvalsc venijn* Mart. 1, 504, *dat arm wijf* Limb. 1, 1645, *dat arm ghediede* Sto. 4, 602, *dat jammerlijc verdriet* Lsp. 2, 59, 97, *thelich cruce* Lsp. 2, 46 opschr. v., *dit vleeschelijc vat* Lsp. 2, 55, 88, *dat gheestelijc regement* Lsp. 2, 40, 5, *dit verganclijc goet* Ri. 823, *tleec volc* Wr. 3, 2045 (vgl. § 324, opm. 4), *dat swart sabelijn* Ovl. G. 3, 127, 257, *dat groot mesbaer* The. 269, *tswaer verdriet* Rb. 29923, *dat swaer gedinghe* The. 797, *tswaer vernoy* Luc. 1462 (vgl. § 295, opm. 2, *a* en *b*), *die vreselijc scoffelture* Ovl. G. 1, 25, 2085, *die wonderlijc geest* Bra. 1831, *dat vreselec orloghe* Ovl. G. 1, 18, 1452, *dat eersaem ghetal* Ovl. G. 2, 53, *dat vresselijc sitten* La. 3, 127, 271, *dewelijc doot* La. 3, 2971, *dat geestelijc palays* La. 3, 9386, 10364, 10917, *dewelec bliscap*, *vier*, *leven*, *dat geestelec goet* Ybl. 128, 542, 547, 586, 1031, 1995, *dit fier gedochte* Dml. 3, 204, 12, *tlang lijf*, *dat ewich*, *deuwelijc leven*, *vier*, *dit erdsch dal*, *dit stom beestkijn* Dd. 3, 594, 1440; 1, 805, 822; 2, 2595, 2886, 3701, 1129 v., 1318 v.; Vm. 5, 328, *dat dierbaer vat* Bj. 2, 2086 v., *dat minlic eenich lief* Bm. 5, 360, *dat gehuwet wijf* Ovl. G. 2, 113, 157, *dat vroudelec ghesinde* Vm. 1, 323, 43, *dit sterflec cleet*, *deewelijc lijf* Sp. 2^1, 14, 63; 2^2, 31, 103, *themelsch licht* Sp. 2^4, 3, 30, *tvleesschelijc leven* Sp. 2^7, 12, 113, *dit jeghenwordich instrument* Bj. II, bl. 533, *dat vuul ondier* Vdl. 3987, *dat goet pusoen*, *dat weert juweel* Segh. 10967, 11385, *dat weertst juweel* Segh. 10970, *dat een ore* Segh. 3533, *teerst begin* Hl. 115, 9, *dese loos katijf* Rein. 2, 7090, *die gheheel stadt*, *werelt* GR. 19 v., 44 r., *dat vuyl vleesche* GR. 40 v., *die groet hette* Drc. 33 r., *dat scarp yser* GR. 128 r., *die bloet eerde* fgs. 21 r., *dat plat lant* Cb. 155 v., *dit heilich ghebot* Heelu Bijl. A.

vs. 447, *dat vuyl lichaem* Cl. 32, *tvoorseit slot* Bj. 7, 7770, *dit voerseit leen* Vm. 4, 349, *die heel stat*, *dit heel bisdom* Cl. 5, 52, 118, *dat onrecht oordel* Lh. 129 r., *dat duerbaer bloet* Lh. 156 r., *in die graeu oorde* Pw. 62 v., *dat eenlic leven* Lhi. 57 v., *dat claer spieghel* Lhic. 7 r., *dat arm lant* Pw. 55 r., *die arm mensch* GR. 170 r., *opt gheheel erf* O. K. v. Dordr. 1, 227,

dese valsch propheten Vm. 1, 92, 69, *die claer ogen* Vdl. 3449, *die swaer wonden* Vm. 2, 397, 103 (vgl. § 295, opm. 2, *a* en *b*), *die vruchtbaer wercken* Lh. 3 r., *die twee eersam ouden* Lhic. 34 v., *duerbaer steenen* Pw. 9 r., *die geestlec liede* Chr. bl. 18 opschr., *die beestelec herten* Chr. 682, *die middelbaer dinghen* S. le Roy 227, *die principael hoechtijden* Db. 24 r., *die arm luden* Ab. 3 r., *die ondancbaer menschen* GR. 148 r., *die groet wonden* pr. 35*, enz.

Een phonetische apocope, die voor de naamwoorden, op *-ich*, *-baer*, *-lijc*, *-ijn*, enz., zou kunnen gelden (vgl. § 85, 4⁰), is voor *tgroet evel*, *tvalsc venijn*, enz. hoogst onwaarschijnlijk. Voor deze en dergel. kunnen we niets anders dan navolging van de boven, in § 300 *a*, besproken vormen aannemen, een proces, dat natuurlijk ook bij de eerstgenoemde adjectieven tot de mogelijkheden behoort.

Opmerk. 1. Ook oorspr. *io*-stammen sloten zich somwijlen aan zoodanig gebruik aan; vgl. *de coen Olivier* Vm. 2, 41, 16, *die rijc man* Vm. 2, 170, *vry tonghen* Cb. 53 r., *dat coel waterkijn* Lijd. J. 82, *die clein memorie* Bj. 6, bl. 2, *dat coen gelaet* Bj. 6, bl. 3, *in tscoen water* Vm. 1, 54, 137, *die cleyn kinderkijns* Pass. 102, *die cleyn mensche* pr. 347, en zie ook § 295, opm. 3.

Opmerk. 2. Zeer gebruikelijk was boven behandelde vorm, zonder suffix, ook in *deen* (= *de eene* m. en f. of *t eene*) en *die mijn*, *die dijn*, *die sijn*, *dat mijn*, *dat dijn*, *dat sijn*, *dat haer*, *tmijn*, *tdijn*, *tsijn*, *thaer* (= *de mijne*, *dijne*, enz., in sing. m. en fem., *dat mijne*, enz.) Bl. 2054, 2075, 2629, 2705, Rb. 13413, 33134, 2765, 4618, Nb. 3, 3384, Parth. 7864, 1591, 1711, Sp. 1^5, 23, 50; 3^8, 77, 27; 3^3, 12, 40; 3^5, 46, 47; 2^1, 42, 53; 2^4, 6, 100; 28, 65; 61, 3; 2^6, 8, 31; 9, 25; Rein. 1, 3157, La. 2, 2656, 4871, 27850, Fr. 3540, Lsp. 3, 22, 21, Dd. 3, 97, D. Cat. 296 en 297, W. 5507, 1799, Ferg. 1100, La. 3, 1877, 3295, 6666, Ovl. G. 1, 30, 2537, HdH. 1479, 1566, Mlp. 3, 605, 25 en 27, Dkrb. 80, Rokr. 162, Segh. 3776, D. W. 1, 135; 8, 75; Cl. 3, enz.; *die mijn*, *haer*, Nb. 3, 2934, Hl. 4, 40, als plur. was daarentegen zeldzaam.

§ **308**. In den gen. en dat. s. fem. en den gen. pl. bleef, bij het voorafgaan van *der*, *dier*, *dezer*, de casus voldoende herkenbaar, ook wanneer de *r* van 't adject. zelve mocht ontbreken. Vandaar een enkele maal in de oudere en vrij dikwijls in de jongere taal vormen, gelijk: *der goede knapen* Bj. I, bl. 808 (3 m. in een st. v. 1336), *metter minste scaden*

Bj. I, bl. 808 (st. v. 1336), II, bl. 460 (st. v. 1346), *bi der helighe macht* Sp. 2^5, 14, 189, *der alre beste manne* La. 4, 1305, *uter uterste contemplatie* Am. 2, 674, *ter tiende*, *VIII*[de] *kalende(n)* Sp. 2^4, 34, 32; 21, 5, *toter vervrorne zee* Sp. 3^4, 38, 18; 3^5, 49, 9, *der uutvercoerne inghelen* Sp. 3^5, 26, 79, *der hoechgeboerne Elizabeth*, *Elizabetten* Bj. 3, 2466 en 3690, *met ere yserine ketenen* La. 2, 36123, *metter slinke* (*hant*) (r.) Sp. 1^3, 18, 58, *uter oude* (*wet*) (r.) Sp. 3^8, 13, 44, *der kerstenlike kerke* Sp. 3^3, 48, 49, *der onnosele coe* (dat.) Sp. 3^4, 45, 23, *der onnosele kinder* Sp. 3^2, 14, 70, *ter achterste vergaderinge* La. 2, 14325, *der oude cuer* Lkrb. bl. 10, *in eenre verholene stat* Vdl. 169, *van der doornine crone* Am. 2, 2628, *van der sonderlinghe scoenheden* Bm. 1, 326, 21, *ter hemelsce steden* Luc. 5296, *met deser edele bedinghen* D. W. 1, 245, *der welgeborene liede* Bm. 5, 97, *der gemeene ridderscip* (dat.) Lrb. 159, *van der roede muren* O. K. v. Dordr. 1, 119, *van der gemeene stede* Ib. 204, *van deser wonderlike ontfancnisse* Lhic. 21 v., *der alre verworpenste armoede* Lhic. 26 v., *van der heilighe drievoudicheit* Pw. 78 r., *mitter engelsce diensten* Pw. 94 r., *in der woeste wildernisse* Pw. 127 r., *der conincklike zale* Ps. 63 r., *mitter hoochste genochte* Ps. 90 r., *der ijdele glorie* Ps. 145 r., *der bose duvelen* Stf. 66 v., *der hemelsche lichamen* Pau. 50 r., *der stercke mannen*, *deser hoge gode* D. B. Paral. 1, c. 11, Reg. 1, c. 4, *der bezegelde brieven* O. K. v. Dordr. 1, 129, *der gemeene neringen* Ib. 103, *der overste duechden* Mat. 25, *totter alre bitterste passien* Oef. 111 v., *in der enghe cribbe* Oef. 31 v., *van der buytenste contheit*, *der uterste leden* BE. 91 v., 144 v., *van der overlantsche side*, *van der keyserlike croen* Cr. 19 v., 34 r., *der alre wijste senatoren*, *van deser teghenwordighe materie* Gjl. 4 r., 20 v., *van der alre reynste moeder* Olc. 32 v., *van der heylighe ende salighe passie* Lic. 169 v., *der melaetsche lude* fgs. 73 r., *totter uterste outheyt* Bvu. 9 v., *deser bose geselscap* Bvu. 40 v., *der hemelsche menschen*, *der voerseyde teykenen*, *der onmenschelicke mistroesticheit* Thr. 37 r., 98 v., 123 v., *van deser onsprekelijcke bliscap* Stf. 24 v., *der ynreste begeerten* fgl. 78 r., *der onreine vogele*, *wellusticheyt* Dcr. 52 r., *der ghehuerde wercmans* Sch. 37 v., *van dier heylighe stede* Dcr. 11 r., *mitter allerheilichste begheerten* El. 129 v., *van dier heilighe echtscap* Ljm. 35 r., *der onnosele visschere* Poh. 20 v., *totter hemelsche bescoudinge* Liedw. 11 v., *van der overlantsce side* Gkr. 23 r., *der noottruftighe dinghen*, *der maechdelike reynicheit* Bdio. 1 v., 7 v., *der dootlicke sonden*, *wercken*, *der heylighe vaderen* Shs. 8 r., 11 v., 29 r., *in der heydensche dolinghe* Bvt. 134 r., enz. enz.; en, met apocope der *-e*, *der edel boeme* Nb. 8, 241, *der simpel lieden* Fr. 1693, *uut deser dobbel dure* Mrt. 3, 411 v., *der begheven luden* Mlp. 4, 78, *der utvercoren Marien* (dat.) Lutg. 3, 226, *metter dornen crone* Wr. 3, 2115, *der yseren fornaysen* Bvt. 194 r., *der onghemeten goedertierenheit* Olc. 30 r., *der verholen quaetheit* Ep. 64 r., *der stenen*

wanden Ljm. 5 v., *der ongheheven broeden* en de andere op bl. 176 en 177 der *Vondel-gr.* genoemde vormen [1]).

Opmerk. 1. Een bijzondere voorliefde voor dezen vorm, zonder buigingssuffix, legde de Dietscher aan den dag bij het bezigen van *vorscreven* (ook als *vorscreve* aan te treffen, vgl. § 306, opm. *c*), *voerseit'*, *vor(ghe)-noemt;* vgl. *van*, *in der vorscreven stat*, *der vorscreven pointen* D. W. 6, 147, Bm. 2, 169; 10, 100 en 111, *der vorscreven tournoisen* Bj. I, bl. 824, *der*, *van der vorscreve bourch*, *heilicheiden*, *sommen*, *vorwarden* Bj. II, bl. 459, 470, 575 en 576, *der*, *van deser voerscreven weduen*, *minnen*, *kercken*, *woerden* Liedw. 38 v., Bdio. 15 v., Shs. 68 r., BE. 193 r., *der*, *uter vorseide stat*, *stede* Bj. I, bl. 835, II, bl. 478, *der vorseide lande*, *stat* Bj. I, bl. 814, Bj. 6, 10245, *der voernoemde dusent gulden* Bj. II, bl. 480, *binder*, *buter voernoemde stede* ZVl. Bijdr. 3, 279 en 281, *totter vorseide stat* Ps. 90 r., *van*, *binnen der voer(ge)noemde stat* Bj. I, bl. 709, 729, 732, en voorts pass. in diplomata.

Opmerk. 2. Veelvuldig gebruik van zulk een *voerseide*, *voerschreve*, *voerghenoemde*, schijnt er toe geleid te hebben die vormen als indeclinabilia te beschouwen en ze als zoodanig ook te bezigen in casus, die anders met den uitgang *-en* zijn voorzien; vgl. *desen voerseide scepen* Cor. v. Antw. 39, *teghen den*, *aen*, *tot den*, *van desen voerseyde ihesus*, *notarium*, *gescheyde*, *woerden* Thr. 121 v., 120 v., 119 r., Shs. 2 r., *des voerseide maghets* Pw. 183 v., *van desen voerseyde manieren* Shs. 44 r., *van dien vorseide Jhanne* Vm. 2, 356, *des voerseyde seggens* Thr. 120 v., *in desen voerseide berch*, *roepen* Lhic. 55 v., 60 v., *des voerseyde volcs*, *steens*, *den voerseyde propheet*, *iueden*, *heydenen* Thr. 37 r., 108 v., 109 v., 110 r., *van den*, *van allen desen vorscreve liden*, *dingen*, *sommen* Bj. I, bl. 825, 826, 833, *ten*, *binnen den vorghenoemde terminen*, *lande* Bj. I, bl. 838 en 829, *des voergenoemde pancracius* Mrt. 65 r., *des voernoemde ihesus* Thr. 38 v., *van den voernoemde ihesum* Thr. 48 v.

Over vormen, als *van den levende live*, *den slapende sin*, *des toecomende levens*, *van den verlorne bisante*, *den meerre Jacob*, enz. enz., zij verwezen naar § 311; voor een dat.-acc. *den heilighe gheest*, een gen.

---

[1]) Deze bewijzen voor de Dietsche periode werpen natuurlijk mijn beschouwing, in de *Vondel-gr.* § 93, omtrent een jonger *metter heilighe schrift* en dergel. omver. En aangezien de gen. s. f. en plur. blijkbaar onder gelijke omstandigheden verkeerden als de dat. s. f., zoo moet, wat als verklaring voor den laatsten casus geldt, ook op de beide andere worden toegepast. Invloed van den omschreven 2den nv. mag op den verbogen genit. van invloed zijn geweest (vgl. de *Vondel-gr.* § 89); als eenige factor is hij zeker niet aan te merken.

Dat ook mijn vroegere opvatting van *der ongheheven broeden* enz. (z. bl. 176 en 177 der *Vondel-gr.*) wijziging moet ondergaan, spreekt thans vanzelf.

sheilighe Geests, enz., naar § 301 *b*. Aan dit laatste sluit zich aan *des ewighe levens* Lg. 165 v., Stf. 133 r., Bvu. 30 r., Pau. 125 v.

Van den bitter wortel Lhi. 84 v., moet een navolging zijn van *in enen donker kerker*, enz., evenals *den gemeen volc* Dbvt. 82 v., *van den middelbaer guede* S. le Roy 137, *in den gemeen huys* D. B. Ex. c. 4, van *met enen groet heer*, enz. (z. § 300 *b*).

§ **309**. Een gelijke omstandigheid, als we boven (in § 308) ter verklaring van *der goede knapen* enz. lieten gelden, mag ook worden aangemerkt als de aanleidende oorzaak tot het ontstaan van: *des meeste deels* Gew. s. Tr. 8 en 20, *den meeste prince* Lg. 102 v., *ten beteykende tijde* Sw. 5 r., *van den naeste magen*, *van den gemaicte lijftocht*, *van denselven gemaicte goeden* Lkrb. 179, 186, *by den meeste omsegghen*, *van den eerste boecke* Lkrb. 276, *totten nederste solre* Dbvt. 153 v., 154 r., *den geminnede sone* Pau. 105 r., *des menschelike geslachtes* GR. 140 v., Thr. 25 v., *mitten onsterflike leven* Pau 57 r., *van den waerlike menschen* Pau. 32 v., *nae den menschelike sinne* Pau. 30 v., *des godlijke woerts* Lic. 50 r., *van den wereltlike ghiericheden* Lic. 110 r., *van den tijtlicke*, *geestelicke behoudere* Thr. 44 v., *van den coninclike live* Thr. 36 r., *den nuwe mensche* Pau. 82 r., *in den nederste put* Thr. 34 r., *des opperste goets*, *scheppers* Lic. 13 v., 31 v., *van den meeste gheleerden* Lic. 57 v., *nae den meeste sonden* Bvu. 13 v., *in dien uterste daghen* Bvu. 39 v., *mijns voerseyde volcs* Thr. 98 v., *mitten hemelsche brode* Pau. 2 v., *des levendighe gods* Pau. 2 r., *den melaetsche mensche* Thr. 44 v., *den cleyne kinderen* Thr. 38 v., *den waerlike heren*, *wt den gheconsacreerde kelck*, *mitten ghepractizeerde gheleerden*, *des veranderde broets*, *totten vleyschelike vereninghe*, *den natuerlike vader* Shs. 24 v., 31 v., 38 v., 48 r., 60 r., 68 v., bijna alle vormen, uit de jongste taalperiode.

BUIGING VAN HET ADJECTIEF, MET EEN VOORAFGAAND POSSESSIVUM.

§ **310**. Met een possessief vóór zich, had het adjectivum zijne eertijds zuiver sterke buiging laten varen om zich aan te sluiten aan de achter *die* enz. gebezigde. Alleen de nom.-acc. s. neutr. herinnert nog aan het oorspronkelijke Oudgerm. gebruik door vormen, als *sijn goede swaert*, *sijn goede ors*, *sijn grise haer*, *mijn jonge lijf*, *u lieve kint*, *onse daghleksche broet*, enz., naast *u daghelics broot*, *ons vorseit godshuus*, *u groot seer*, *sijn goet wijf*, *haer goet werc*, *sijn quaet geslachte*, enz. Overigens luidde de nom. s. m. *sijn goede raet*, *haer geminde sone*, de n. s. f. *sine scone dochter*, de gen. s. m. en n. *sijns goets* of *goeden raets*, *haers gemints* of *geminden sones*, de gen. s. f. *sire scoenre dochter*, enz. enz.

Voor *van mijnre armen doricheit* Mlp. 2, 2470, vgl. men § 306, opm. *a;*
voor *sijn recht sone* Sp. 4^1, 54, 31, *ons lief heer* Bw. 14 v., *mijn aerm ziele*, *dijn ewelijc dienere*, *mijn ewich god* Vm. 2, 432, *sijn dier ghewaden* Parth. 6179, *sijn scoen manieren* Bj. II, bl. 257, § 307;
voor *zijn verbode wapen*, *van onse vorscreve stat*, *here* Bj. I, bl. 809, 818, 822, 824, *haer eyghe swarte velt* GR. 213 r., § 299, opm. *d;*
voor *sire uutvercorne amien* Sp. 1^7, 61, 82, *met siner wonnentlike goede* Ovl. G. 3, 124, 3, *uwer ghebenedide moeder* Vm. 2, 427 (2 m.), *sijnre leste henevaert* Plag. 610, *om sijnre wonderlike duecht* El. 176 r., *dijnre allerbitterste passie* Smz. 201 v., *tot sijnre ewighe verdomenisse* Shs. 48 r., *dijnre ellendighe moder* Poh. 57 v., *van sijnre godlike goetheit* Lic. 179 r., *van sijnre toecomende passie* Lic. 150 v., *wt sijnre godlike barmherticheit* Lic. 278 v., *in sijnre meeste eren*, *van sijnre eighene groetheit*, *van mijnre innerste macht* Bvu. 6 r., 11 v., 24 r., *sijnre liever*, *metter ghebenedide moeder* Oef. 40 r., 197 r., *met dijnder keiserlike mogentheit* Oef. 92 v., *van sijnre jaerlijcke huere* O. K. v. Dordr. 1, 232, enz., voor *wt uwer edel herte* Vm. 2, 397, 112, *onser gezworen clercken* O. K. v. Dordr. 1, 2, *wt sijnre ingeboren edelheit* Cl. 103, *sijnre dornen croene* Poh. 52 v., *met dijnre goedertieren bede* Getij. 20 r., *sijnre wtvercoren deerne* El. 6 r., enz., en *van zijnre*, *onzer*, *bin onzer voorseide stede* ZVl. Bijdr. 3, 273 en 277, *onser vorseide stat*, *suster* Bj. II, bl. 478, I, bl. 835, *van onser voirscreven(e) stat* Bj. I, bl. 807, 818, II, bl. 575 en 577, *onser vorseide gheduchter vrouwen* Bm. 1, 88, *onser voergenoemde stat* Bj. I, bl. 733, *mit mijn voerseyde soen* Thr. 126 r., *mijns voerseide volcs* Thr. 98 v., verwijs ik naar § 308 en de daarbij behoorende opm. 1 en 2;
voor *van zijnen roerende goede*, enz., naar § 311;
voor *sijns eerste wijfs* Shs. 66 v., *haers ghebenedide soens*, *in alle sinen ghebenedide leden* Oef. 170 r., 201 v., *dijns edel borchgraven* Ovl. G. 3, 146, 173, naar § 309;
voor *van haer geestelic vader* Ps. 73 r., naar § 300 *b* en 308, opm. 2.
In *tot batuels uwen oude vader*, *sijns oude vaders* Ot. 19 v., 181 v., gold het adject. blijkbaar als eerste bestanddeel eener samenstelling; vgl. „Eliud . . . was *oudevader* (d. i. grootvader) van Sinte Servase", Lsp. 2, 2, 9 v.

EIGENAARDIGHEDEN DER BUIGING VAN HET ADJECTIEF.

§ **311** *a.* Een eigenaardigen buigingsvorm ontmoeten we bij het partic. praesens, 'twelk, al of niet door een determinatief voorafgegaan, meermalen in den dat. s. mann. en onz., den acc. s. masc., den gen. s. m. en neutr.

en den dat. plur. met den uitgang *-e*, in plaats van *-en*, optreedt. Vgl. voor den tijd tot en met ongeveer het begin der 15de eeuw:

met bernende moede, *met uutbernende sinne* Fr. 2189, 443, *uutgangende ouste* Rb. 23529, *ingaende oechste* Rek. v. Zeel. 1, 67, *in enen bernende gloede* Ovl. G. 3, 125, 90, *in enen bernende berch* Bra. 1504, *in*, *van levende live* La. 2, 11132; 4, 9608, *van den gheesteliken levende live* Ruusbr. 3, 207, *met enen lachende monde* Vm. 2, 151, 5, *van ghenen stinckende brande* Sp. 3^8, 40, 84, *enen pinende smet* (dat.) Luc. 2520, *den ghevende man* (dat.) Snell. Ged. 281, 43, *ten uutgaende oeste* Rb. 23529 v., *ten anderen naevolgende jare* Gew. s. Tr. 9,

levende sin (acc.) Ro. 2248, „Enen van sinen vianden — Enen *mogende*", Sp. 4^3, 27, 14, *enen lachende mont* (acc.) Vm. 2, 177, 37, *den slapende sin* (a.) Sp. 1^8, 65, 40, *enen slupende hont* (a.) Vm. 1, 39, 27, *sinen bernende wille* (a.) Fr. 1353, *enen mogende here* (a.) Rkr. 6226,

des toecomende levens G. Groote 101, *des levende gods* Rb. 22911, Sp. 2^5, 19, 100; 50, 62; *vol wallende pecs* Sp. 2^5, 18, 47, *eens slapende mans* Vr. Heim. 563,

van desen vliegende dieren Nb. 3, 2187 v. V. A., *met scharpen snidende eegen* Nb. 2, 313 v. B.;

en voor de jongste periode, waarin de eigenaardigheid in sterke mate toeneemt:

in grimmende gelate, *gesichte* Lijd. J. 78, *in wallende smoute* Keukenb. 11, *binden staende erve* Rokr. 71, *enen slapende molenman* (d.) Rein. 2, 129, *van den toecomende torne*, *quade*, *perikel* Nt. 81 v., Dcr. 81 r., Bdio. 104 r., *(tot)ten toecomende goede*, *scependomme* Pau. 138 v., Ep. 101 r., Gc. 18, *in den toecomende oerdel* Pau. 4 r., *van desen toecomende iare* ZVl. Bijdr. 1, 264, *enen toecomende bode* (d.) Lh. 69 v., Bvt. 251 v., *in den toecomende leven*, *tijde* Ep. 159 v., Ps. 61 v., *met heeten barnende smoute* Pw. 135 v., *in den barnende viere* Mrt. 111 r., *mit enen*, *den barnende winde* Bvt. 40 r., Lh. 31 r., 261 r., D. B. Gen. c. 41, *van den onbeyende volc* D. B. Ysai. c. 18, *mit eenen blosende aenschijn* Oef. 14 v., *in den voergaende capittel* Lhic. 52 v., *mit enen voergaende berueren* BE. 291 v., *in grimmende gelate* Lvh. 67 v., *met nederhangende hoefde* Ps. 148 r., *mit enen lachende monde* Ovm. 34 r., *in levende live* Shs. 36 r., 65 v., Leidsch Kb. 175, 176, 180, Gc. 26, GR. 194 v., Lic. 297 r., fgl. 116 r., Pen. 15 v., *bi hoir levende live* Lrb. 240 (vgl. § 344 *a*), *bi*, *in den levende gode* Loh. 23 r., Nt. 39 v., Pau. 108 r., Ep. 85 v., Pau. 139 r., Ep. 77 v., 101 v., *van den levende houte* Passieb. (Cat. L. n°. 316) 14 r., *van den levende water* D. B. Num. c. 20, Lba. 13 v., *bi enen*, *van den lopende water* St. 88 r., Dbvt. 167 r., Voef. 72 r., *in enen ommelopende rat* Mrt. 55 r., *den ropende volc* Sw. 10 v., *mit roepende monde* Getij. 83 v., *ten rustende volcke* D. B. Gen. c. 8, *in den scouwende gemoede*, *tot enen*

scouwende leven Parhl. 118 r., 148 v., *van verslindende vyere* D. B. Ysai. c. 30, *mit enen smekende aensien* BE. 16 r., *uut sinen stinckende monde* Mrt. 97 v., *van den stormende wiinde* Bvt. 245 r., *van den vallende evel* BE. 220 v., *van toevloyende bloede* BE. 121 v., *van den vloyende bloede* Lg. 107 r., *tot den navolgende ghebede* Getij. 82 r., 86 v., *bi den levende God* Lijd. J. 28, *den doorluchteghen glorieusen vermoghende prinche* ZVl. Bijdr. 1, 172, *van zijnen roerende goede* Gc. 38, *van droghen welrukende houte* BE. 216 v., *den stilstaende water* Sal. e. Marc. bl. 21, *mit enen stinckende doke* Passieb. 34 r.,

een bornende wint (a.) D. B. Ex. c. 10, *den arbeidende osse* Pau. 109 r., Ep. 86 v., *sinen barnende moet* (a.) Ps. 74 v., Lg. 84 v., *enen bloyende baert* (a.) BE. 161 r., *enen blenckende steen* (a.) Ap. 138 v., *den brisschende leeuwe* (a.) Ovs. 6 r., *enen coelen douwende wint* (a.) Ee. 14 r., *toecomende reghen* (a.) BE. 203 v., *die levende god* (a.) Ot. 213 v., *den levende gheest* (a.) Pau. 8 v., *enen voergaende meyster* (a.) Vb. 91 r., *een gloyende rooster* (a.) Ps. 123 r., *enen gloyende helm* (a.) Lg. 104 v., Mrt. 113 r, *den grimmende pantier* (a.) St. 48 r., *enen coelende wint* (a.) Bvt. 255 v., *den scharrende*, *swemmende vogel* (a.) Sprw. 307, *den toecomende nacht* (a.), *feestdach* (a.) Lic. 270 r., Ep. 156 r., *den blinckende hemel* (a.) pr. 121, *dinen mueghende arm* (a.) Ovlg. 7, 156, *den wisen voersienighen onderscheydende man* (a.) GR. 138 r., *den scheydende steen* (a.) Bvt. 166 v., enz.;

doer desen wederhalende tijt Oef. 191 v., *van een hulende vogel* BE. 222 r., *mit den toecomende leytsman*, *beleyder* Thr. 37 r., 38 r., *van*, *in den toecomende tijt*, *loen* Shs. 61 r., Lba. 13 v., Ps. 48 r., *in enen bernende*, *gloiende oven* Bvu. 38 r., Lg. 64 r., Mrt. 78 r., Wsp. 71 r., Ep. 172 v., St. 25 r., Ep. 108 v., *mit enen bi blivende aernst* Lh. 156 v., *mit enen blickende mantel* Lg. 113 v., *mit enen blenckende steen* Ap. 130 v., enz.;

des toecomende levens, *werelts*, *oerdels*, *rechtes*, *erves*, *cristi* Getij. 61 r., Shs. 8 v., Pau. 36 v., Thr. 30 r., Bvu. 13 v., 14 r. v., Pau. 80 v., 10 v., Pen. 5 r., Ep. 7 v., 64 v., *des levende waters* Lh. 190 r., Lg. 55 r., Passieb. 198, *des levende gods* Ep. 1 v., 46 v., Bvt. 161 v., D. B. Reg. c. 17, Deut. c. 3, Oz. c. 1, Pau. 17 r., 55 r., 58 v., 107 v., Lic. 167 v., Lg. 5 v., Lh. 65 v., 74 r., 82 v., 123 r., 158 v., Oef. 62 v., 68 r., Ps. 197 v., *des levende geests* BE. 32 v., Lijd. J. 28, *des bernende vyers*, *reghens* D. B. Dan. c. 3, Naum c. 3, *dijns bevende herten* Pen. 15 v., *des blivende godes* Ep. 114 v., *des blinckende zwaerds*, *waters* D. B. Judic. c. 18, Wsp. 36, 7 v., BE. 205 r., *des verduwende bloets* BE. 96 r., *des drupende telges* Oef. 188 r., *des wtgaende roecs* BE. 93 r., *des gevende lichts* BE. 153 r., *des grijpende voghels* Dcr. 45 v., *dijns hangende hoofdes* Hart.

5 r., *des wedercomende iaers* BE. 293 v., *des leevende* D. B. Gen. c. 16, *eenes medelidende screyens* Olc. 22 v., *des luchtende lichaems* BE. 154 v., 236 r., *des minnende lidens* fgs. 53 v., *eens mogende mans* Ps. 61 r., *des rasende gedachts* BE. 119 r., *des rasende* Ps. 210 r., *eens rukende lichaems* BE. 29 v., *des welrukende ghebedes*, *crudes* Oef. 40 v., Smz. 244 r., *des scinende glavijs* D. B. Naum. c. 3, *eens springende waters* Bvu. 52 r., *eens staende menschen* Bvt. 192 v., *des swemmende bloets* BE. 89 v., *des invloyende waters* BE. 224 v., enz.;

den armen biddende luden fgl. 5 r., *van den bitende kinnebacken* Ps. 48 v., *onder den grimmende wolven ende brijschende lewen* Passieb. 194, *van den groyende dingen* BE. 291 v., *den comende vianden* D. B. Ecclesiastes c. 46, *den toecomende werlden* Pau. 78 v., Ep. 63 r., *totten toecomende tormenten* Pw. 123 v., *van den toecomende dinghen* BE. 98 r., *van*, *in allen crupende dieren* D. B. Gen. c. 7, Bvt. 6 r., *allen levende menschen* D. B. Gen. c. 2, *onder dinen moghende gloriosen heilighen* Lhi. 19 v., *van den vier roepende sonden* Bdio. 31 r., *inden welrukende specien* BE. 264 v., *mit minen*, *mitten welrukende cruden* Parhl. 98 r., 99 v., *den spelende kinder* Ps. 145 r., *in enighen staende wateren* BE. 224 r., *den stormende vlaghen* D. B. Johel c. 28, *van velen overvloeyende wateren* D. B. Ysai. c. 17, enz.

b. Een gelijke grond, als we boven (in § 308 en 309) voor 't weglaten der *r* en *n* in den gen.-dat. s. fem., den gen. plur. en den gen. s. masc.-neutr. leerden kennen, kan in de hier te bespreken gevallen moeilijk als verklaring eener achtelooze behandeling der *-n* worden aangenomen: 1⁰ uit hoofde der uitsluitende beperking van zulke vormen, op *-e*, tot deze (en een paar andere beneden te bespreken) categoriën; 2⁰ wegens het voorkomen van *met bernende moede*, *bi levende live*, *in enen bernende gloede* en andere dergelijke uitdrukkingen, waar geen voorafgaand pron. of artikel den casus aanwees. Indien echter op grond van het bestaan van een oostelijk Oudnederfrankischen sterken instrumentalis sing. masc. en neutr. (op *-a*, vgl. *rehta* Karoling. Ps. 2, 12, *mîna* Karoling. Ps. 65, 14), bij het adjectief de vroegere aanwezigheid van een zelfden vorm in het westelijk Oudnederfrank. als iets zeer waarschijnlijks mag worden aangemerkt, waarom zouden er dan van dien casus in het Dietsch geen sporen zijn overgebleven? M. a. w. waarom zou een Dietsch *met bernende moede*, *bi levende live*, *met eenen lachende monde*, enz., wat het suffix betreft, niet kunnen beantwoorden aan een met vrij groote zekerheid te reconstrueeren westelijk Oudnederfrankisch **mid brinnenda môde*, **bi livonda lîve*, **mid hlahhenda munde?* Zulk een instrumentalis moest, gelijk we regelmatig in het Germaansch zien plaats hebben, in verloop van tijd met den sterken datief s. masc. en neutr. zijn samen-

gevallen; en vandaar een dat., op *-e* en op *-en*, die als voorbeeld kon dienen voor een nieuwen accusat. s. masc., op *-e* (als *levende sin* enz.), naast den gewonen, op *-en*.

Bij de groote overeenkomst, die er in het Dietsch tusschen de oorspronk. sterke declinatie en de buiging met een voorafgaand pronom. of bepal. artikel (de oorspr. zwakke) was ontstaan (vgl. § 299 en 306), lag het verder voor de hand, dat de vormen, bij de eerste gebezigd, ook bij de andere in gebruik kwamen, en zich alzoo een dat. en acc. *van den levende live*, *den slapende sin* en dergel. ontwikkelde.

En had nu op den aangetoonden weg het mann. en onz. enkelv. drie casus verkregen, die òf altijd (nam. de nom. masc. en de nom.-acc. neutr.) òf somwijlen (nam. de dat. s. m. en n., en de acc. s. m.) op *-e* uitgingen, was het dan wonder, dat men toen ook niet meer opzag tegen vormen, als *eens slapende mans*, *des levende gods*, en zelfs in den pluralis, waar de nom.-acc. eveneens reeds op *-e* eindigde, den 3^den^ nv. zonder *-n* begon te bezigen (vgl. *van desen vliegende dieren*, enz.)? — In hoeverre die ontwikkelde liefhebberij voor den uitgang *-e* invloed heeft uitgeoefend op de genesis van *der toecomende dinghe* Ep. 63 r., *van der toecomende gramscap* Ps. 59 r., *der ofvallende bloeme* Thr. 24 r., *van der biddende oerde* Shs. 27 r., *der hinderende dingen* BE 75 v., *in deser toecomende nacht* Gjl. 42 v., *van der navolgende tijt* ZVl. Bijdr. 3, 276, *der welrukende cruden* Oef. 18 v., en dergel., is niet uit te maken; want ook zonder bovengenoemde factor, waren zulke vrouw. genitieven en datieven toch reeds mogelijk geweest (vgl. § 308).

Opmerk. Een navolging van deze vormen, op *-ende* (in plaats van *-enden*), hebben we vermoedelijk te zien in *ten achtende jaer* Nb. 1, 373, *opten achtende dach* Lh. 17 v., Ep. 71 r., 137 v., Lg. 163 r., Mrt. 6 r., *van den achtende maent* Bvt. 192 v., *in den achtende grade* BE. 159 v., *den sevende segel* (a.) Ep. 180 v., *opten sevende sonnendach* Veg. 21 v., *ten negende lede* Cr. 43 v., *des achtende dages*, *iaers* Lhi. 22 v., BE. 180 r., *des sevende daghes* Ep. 97 r., enz., die zelve weer het voorbeeld gaven voor andere ordinalia, op *-de*, gelijk *ten vierde lede* Rb. 13615 v., *dies vifte*, *vierde iaers* Lutg. 3, 143 en 187, *den tiende legioen*, *des tiende legioens*, *metten tiende legioen* Gjl. 23 r., 37 v., 53 v., *in den neghentiende iaer* Poh. 66 r. (2 m.), *in den sevende lede* Shs. 18 v., *in den vierde geslacht* Mrt. 6 r., *totten tiende grade* Dbvt. 76 r.

§ **312**. Doch ook elders dan bij die participia praesentia, zijn wij verplicht sporen van den ouden datief-instrumentalis s. masc. en neutr. te erkennen, nam.:

a. bij verleden deelwoorden, op *-en*, als *in rechten bescrevene wette*, *met allen bescrevene rechte* Sp. 3^5, 6, 64 en 53, *beslotene grave* Sp. 1^7,

34, 28 en 30 en 40, *beslotene lachame* Sp. 1^7, 34, 30, *enen ongeborne ridder* (dat.) Sp. 1^3, 1, 23, *van aermen verstotene wese* Sp. 3^8, 15, 84, *van den verlorne bisante* Sp. 1^7, 14, 39; (vanwaar bij navolging in den 4den nv. *enen ongheborne ioncgelinc* Sto. 1, 461);

b. bij comparatieven, die, ofschoon oorspronk. alleen zwak verbogen, later ook (reeds in 't Ondfr., vgl. § 297, opm.) de sterke declinatie hadden aangenomen, en als zoodanig de ontwikkeling van een st. datief-instrum. mogelijk maakten; vgl. *van meerre prise* La. 2, 31555, *van mere sinne* Nb. 1, 161, *in meerre love* Rein. 2, 4805, *den meerre brytannien* (dat) BE. 252, met de talrijker navolgingen in den accus. *meerre bere* Sp. 4^3, 11, 40, *meerre prijs* Sp. 3^8, 10, 34, *coenre dief* Rein. 2, 1578, *meerre vrient* Praet 4380, *scoenre boem* Bvh. 498, *scoenre ridder* Ferg. 788, *scoenre man* Tro. 1575, *scoenre hals* Ro. 527, *mere loen* Luc. 3467, *genen fellere* Bm. 7, 188, 62, *een meerre rant* Al. 7, 1714, *in meer(r)e toren* Sto. 6, 768 en 984, *schoonre here* Gd. 89, 2, *den meerre Jacob* Lsp. 2, 2, 40 v., *van den minre*, *meerre priester* BE. 189 r., *na den minre slach* BE. 33 v., *teghen eenen meerre here* Mat. 24, *enen snelre pols* BE. 34 r., *geen meerre viant* Ps. 183 r., *geen meerre prins* Ps. 96 r., *van sijn snelre* Detr. 61 v., en den genit. *des meerre haets* Lh. 93 v., *des minre*, *meerre dings* BE. 62 v.; [ook met apocope, als 4den nv. *ontsienliker strijt* Lorr. 2, 1038, *ghenen groter voghel* Nb. 3, 960, *bloeder man* Bm. 1, 28, 65, *enen beter* (*tor*) Bl. 2605, *liever gast* Esm. 892, *liever*, *blider man* Limb. 7, 322 en 311, *sinen jonger broeder* Pw. 142 v., *snelder bode* Blisc. v. M. 1008, enz.].

Opmerk. Ook van *rechter* ontmoeten we een dat. en acc. s., zonder uitgang: *van den rechter vlerke* Nb. 3, 3415, *onder den rechter vloghel* Nb. 3, 1087, 2265, *dien rechter arm* La. 2, 5186, hetzij dewijl men het adject. als een comparat. beschouwde en behandelde, hetzij omdat men den vorm, die uit den dat. s. fem. (*ter rechter hant*, *side*) naar de andere casus was overgegaan (vgl. in de *Vondel-gr.* de aanteek. onder aan pag. 96) [1]), als indeclinabile liet gelden.

---

[1]) En voeg bij de daar geciteerde plaatsen nog *de rechter voet*, *sine rechter hant*, *die luchter hant*, *side*, *in sine*, *aen die luchter side* Fr. 10374, Nb. 3, 179, Rb. 2988, Sp. 4^1, 25, 71; 4^2, 9, 55; Al. 1, 785; 3, 201 en 215, Ovl. G. 1, 16, 1350; 2, 33, enz. Voorbeelden van een verbogen *rechter*, *luchter*, *linker* zijn o. a.: *den rechteren*, *luchteren voet* Nb. 6, 249 en 250, *over den luchteren stegebant* Mor. 2199, *den*, *ten luchtren aerm* Al. 8, 154, Nb. 12, 135, *haren rechtren horen* Nb. 2, 1137 v., *den rechtren aerm* Sp. 4^1, 21, 49, *den luchteren*, *sinen rechteren spore* Ferg. 1086, 1082, *onder sinen rechtren voet* W. 4098, enz., naast het oorspronkelijke *den slinken arm* Lsp. 2, 51, 128, *in die slincke hant* Bra. 2003, *van den rechten vlerke* Nb. 3, 3415 v., *uptie rechte scoudere* Fr. 10378, *mine rechte side* Ro. 1939, *den rechten voet* Mor. 4069, enz.

§ **313**. Een voorafgaande bepaling, in den genitief, werd met betrekking tot het volgende adjectief somwijlen in karakter gelijkgesteld met een pronomen; vanwaar met zwakken vorm in den n. s. m. en n. a. s. neutr. *Gods eneghe sone* Te. 1512, Sp. 2^{7}, 7, 6, *Alexanders lieve paert* Sp. 1^{4}, 38, 39, *Marthen goede joncwijf* Sp. 2^{1}, 79, 153, *der kerstene goede waert* Sp. 2^{4}, 8, 5, *Apollonius des conincs goede swerd* Rb. 18963, La. 4, 9142, *Cristus witte cleet* Bed. d. M. 183, *Sagrimors sotte begriep* La. 2, 31083, enz., nevens den st., b.v. in *des rechters gram aenscijn* Lsp. 4, 11, 2, *der Vresen fel ghedochte* Sto. 4, 482, *des duvels fel wercman* Sp. 2^{7}, 16, 28, *des keisers goet beheet* Edew. 473, *der clapper valsch venijn* Mlp. 4, 1666, *Daris groot ongheval* Al. 6, 1172, *Clodoveus groot gheslachte* Bj. 1, 1230, *Karels enich sone* Bj. 2, 4436, *der hertoghen yerst beghinnen* Bj. 1, 222, *der Joden ghewarich coninc* Lsp. 2, 13, 28, enz.

§ **314**. Het bijvoeg. nw., met herhaling des lidwoords achter zijn substantief geplaatst, verschilde in buiging niet van het adjectivum praepositum. Behalve in verbinding met een eigennaam (als b.v. in *Karle die grote*, *Karle den groten*, *Puppijns des clenen*, *Symeoens des ouden*, *Gods des hogen*, *Gode den hogen*, enz.), ontmoeten we het nog alleen in constructies, gelijk *den edelen ridder enten vrien* Sp. 3^{8}, 60, 68, *een groet water ende een diep* La. 3, 9534, *enen heilegen man ende enen vroeden* Sp. 3^{1}, 32, 51, *een coene ridder ende een stout* Heelu 2889, *ene sterke scare ende een stoute* Heelu 2912, *een stout ridder ende een coene* La. 4, 6400, enz., waar, ofschoon er slechts *één* persoon of zaak bedoeld was, bij het tweede adjectief toch *de* of *een* werd herhaald.

§ **315** *a*. Als postpositum, zonder herhaling van het artikel, werd het Dietsche adjectief in den regel niet meer verbogen; vgl. b.v. *eenre mouwen wit*, *in den brant scaerp*, *met enen swerde vierijn*, *den keyser quaet*, *eens mans out*, *van ongedoude groot*, *des Heren dijn*, enz. enz. Uitzonderingen hierop zijn betrekkelijk zelden en grootendeels alleen in 't rijm te vinden: *sinen kindren somen*, *sonder hant gheene* Rb. 554, 16374, *van geslachten niet clenen* Sp. 3^{8}, 57, 2, *riddere ghenen* Ferg. 5061, *die deghen snelle* Rb. 7516, *in sine capelle ronde* Sp. 4^{1}, 33, 51, *met wille vromen* Nd. 2089, *in penitencien swaren* Sp. 2^{3}, 32, 36, *met tormente swaren* Sp. 2^{4}, 48, 67, *in sinne gestaden* Sp. 2^{5}, 8, 132, *sonder lettinge geene* Sp. 2^{6}, 63, 15, *dinen goden onsienen* Sp. 2^{7}, 28, 134, *die moeder goede* Rb. 18851, *herberge goede* Bl. 1988, *vrede vasten ende getrouwen* Sp. 3^{4}, 15, 94, *enen steen so hoeghen* Br. 525, *van den ridderen dijnen* Sp. 2^{1}, 17, 9, *des cnapen dijns* Segh. 2002, enz., alsmede de citaten, in § 102 der *Vondel-gr.* bijeengebracht; een vorm op *-er* of *-en* (nam. *als genit.*) wordt in deze woordschikking, voor zoover ik heb opgemerkt, nooit, die op *-s* bijna nooit aangetroffen.

b. Plaatsen, als *op den stene hoghe* Bra. 1216, *in den sale wide* Wis. 635, *een gat wide* Vm. 2, 44, 145, *den penninc clare* Vm. 2, 168, 101, *met sinen monde rene* Lsp. 2, 41, 109, *van goude pure* W. 7898, *in enen cloester rike* Sp. 3^{8}, 68, 18, *den ridder fiere* Ferg. 5002, *bi enen viere warme* Ferg. 3993, *bi ere stede diere* Sp. 4^{1}, 27, 74, *met goude diere* Sp. 4^{1}, 33, 69, *met herten clare* Lsp. 2, 14, 72, *den penninc clare* Vm. 2, 168, *met sijnre vruchten soete* Lsp. 2, 18, 63, *op den boeme hoghe* Nb. 3, 2806, *met moede hoghe* Bj. 4, 1401; 5, 1615 en 4166, *met eere herten coene* Sp. 2^{5}, 5, 28, *in dole sware* Sp. 2^{7}, 19, 55, *met eere cronen dicre* Sp. 2^{1}, 6, 45, *met menigen tormente sware* Sp. 2^{1}, 54, 21; 2^{4}, 28, 12; 36, 87; Lsp. 1, 12, 79 v., *in abite diere* Sp. 2^{2}, 42, 70, *met siere luxurien onreene* Sp. 2^{2}, 57, 202, *den riddere coene* La. 3, 15047, Lorr. 1, 1218, *uwer gichten scone* La. 3, 20721, *vor den keyser hoghe* Sp. 3^{2}, 4, 64, *den degen coene* Sp. 3^{4}, 21, 74, *van deser scattingen hoge* Bj. 6, 4963, *van eender vrouwen vrye* Am. 2, 3891, *minen here rike* Am. 1, 1142, *sinen sone fiere* Rkr. 6970, *naden verliese zware* Sp. 1^{2}, 19, 20, *haer hals witte ende . . . ront* Al. 8, 95, *den duvelen felle* Sp. 2^{6}, 69, 54 (r.), *haer minister quaet ende felle* Lsp. 2, 36, 1682, en dergel., vertoonen geen afwijkingen van den regel, want hun adjectief is òf een *io*-stam (vgl. § 295) òf een navolging daarvan (nam. *felle*, *fiere*, *hoghe*, *clare*, *pure*, *warme*, *witte*, vgl. ben. § 318), en vertegenwoordigt dus ook met den uitgang *-e* den onverbogen vorm. Vgl. ook ben. § 343, opmerk.

Opmerk. Let verder nog op *deser keyserinnen vroede* Sp. 2^{5}, 50, 177, *ter kalenden negentiende* Sp. 2^{6}, 10, 51, *in*, *van den spiegele hystoriale* Sp. 3^{1}, 1, 3; 2, Voorr. 16; 4^{3}, 1, 3; 1^{1}, Prol. 59 en 70; 1^{1}, 12, 7; Ordin. v. d. a. b. 105, 208, 332, Lsp. 3, 15, 281, *bi deser vrouwen goede* Rkr. 5910, *van den mertelare goede* Sp. 2^{4}, 49, 56, *van der stat goede* Bj. 6, 4726, *van den vader goede* Am. 1, 2443, *der maghet goede* Am. 2, 6321, *der gerechticheit goede* Am. 2, 4605, *der maget fine* Sp. 2^{2}, 42, 70, *met scoenre redenen ende fine* Sp. 2^{2}, 56, 26, *in meneghen cloester fine* Br. 2270, *van (den) goude fine* Rb. 8624, Sp. 4^{1}, 38, 20, *in desen lande fine* Br. 1628, *tallen consten liberale* Dd. 3, 847, *toten brieven principale* Bj. 7, 10066, en een paar andere bij FRANCK (*Mnl. Gr.* § 208) vermelde citaten *met siere consciencie ghesonde*, *een paar duven jonghe*, *met ere handaex langhe*, *met dien bloede rode*, die gewis niets meer dan eenvoudige navolgingen zijn van de bovenvermelde vormen.

In *exempel menechfoude* Nb. 7, 1043, *van beesten menechfoude* Rb. 1564, *met sinen gesinde menechfoude* Sp. 2^{7}, 6, 10, *van diren stenen menechfoude* La. 3, 10895, Sp. 3^{3}, 25, 68, is de invloed van de genitiefconstructie *menigherhande* niet te miskennen.

§ **316**. Wanneer van twee attributen, bij een zelfde substantief, het

eene vóór het andere achter zijn nomen was geplaatst, werd dit laatste meestal niet als postpositum behandeld, maar gewoon verbogen: *in groten boerden ende in hoghen* Sp. 4¹, 1, 40, Bj. 2, 1706, *scone worde ende lichte* Sp. 4¹, 29, 76, *enen langen wech ende onsachten* Rb. 5529, *met fellen worden ende met suren* Vm. 2, 198, 88, *met wisen rade ende met vroeden* Vm. 2, 202, 64, *met droeven gepense ende swaren* Lorr. 1, 1708, *in sconen woorden ende in slichten* Rein. 2, 3320, *met soeten woorden ende sconen* Rein. 2, 1464, *met sterken toeganghe ende met wreden*, *te groten damme ende breden* Sto. 9, 422 en 421, *minen armen sin ende crancken* Nd. 2664, *met vasten torren ende met hoghen* Bl. 2042, *van so scoenre gifte ende so goeder* Bl. 1579, *met stouten wige ende met fellen* Heelu 8026, *menigen wint groten* Bra. 407, *over menigen berch hogen* Bj. 3, 1032, enz.; zelden en, zoo ik wel heb opgemerkt, alleen in rijm, *in heilegen levene ende in swaer* Sp. 3⁶, 38, 38, *in zwaren evele ende groot* Sp. 3⁸, 66, 54, *in corten worden ende in claer* Sp. 3⁸, 91, 66, *ene sware plaghe ende fel* Rb. 3886, *met swaere pinen ende groet* Vm. 2, 381, 84, en *met dipen wonden ende wide* Mor. 1564, *met groten slagen ende sure* Mor. 1499 (met *wide*, *sure*, in den onverbogen vorm, evenals *vrie* en *witte* in *menich ridder van herten vrie* Ferg. 5258, *een grof volc ende starck ende witte* BE. 275 v.; vgl. § 295, 315 en 318).

§ **317**. Het vóór zijn substantief staande, maar door een determinatief daarvan gescheiden bijvoeg. nw. bleef gemeenlijk onverbogen; vgl. *met half den paerde* Sp. 4¹, 25, 71, *so vreselijc enen slach* Ovl. G. 1, 26, 2228, *half sijn rike* Bj. 2, 3798, *van half sijns vaders rike* Sp. 2⁷, 30, opschr., *half den scat* Sp. 3⁸, 29, 8; evenwel ook b.v. *so goede een joncfrouwe* La. 2, 12641. *So nauwe een crochte* Sp. 2⁶, 10, 63, kan hier natuurlijk niets bewijzen (vgl. § 295), evenmin als ook *so ruude een cnecht* Rog. 1375 (vgl. § 318, opm. 2).

ADJECTIEVEN, MET EEN *ON*OORSPRONKELIJKEN UITGANG *-E*, EN ADVERBIA, MET HET KARAKTER EENS ADJECTIEFS.

§ **318**. Ettelijke bijv. naamwoorden, met een oorspr. *o*-stam of ontleend aan een Latijnschen of Franschen vorm, zonder *-e*, treden somwijlen op met den uitgang *-e*, wanneer ze praedicatief met een nomen, in 't enk. of mv. van een der drie geslachten, zijn verbonden. Natuurlijk mag er bij deze vormen van verbuiging geen sprake zijn: 1⁰ dewijl het praedicaatsadjectief in het Dietsch, evenals reeds gedeeltelijk in de Oudgerm. dialecten, onverbogen bleef; en 2⁰ ook omdat, zoo er eenig spoor der vroegere (*sterke*) declinatie van genoemd praedicaatsnaamwoord

ware overgebleven, het suffix, bij verbinding met een nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr. of met een acc. s. masc., niet *-e* zou kunnen luiden, maar in het laatste geval *-en* moest zijn, in het eerste moest ontbreken. Veeleer hebben we hier te doen met produkten der analogie, d. i. met adjectieven, in wier onverbogen vorm zich een *-e* had ontwikkeld onder den invloed van een oorspronkelijken *io-* (*jo-*) of *wo*-stam, op *-e*, met een synonieme, verwante of ook juist tegenovergestelde beteekenis. Vgl.:

arme (naar 't voorb. van *rike* en *maete*, arm): „Hi en mach niet *aerme* wesen", Sp. 1^8, 62, 72; „Weder die vrecke sijn *arme* of rike", Dd. 2, 488; „dat si *arme* sijn", Bdio. 23 v. (z. v. Lsp. 3, 3, 283; 3, 5, 80 v.; Ovl. G. 3, 130, 177, Sch. 12 v., 46 v., Voef. 30 r. v., Lhi. 27 v., 41 r., 45 r., Wzz. 62 r., Spk. 3 v., en de citaten, in *Tschr.* 2, 56, genoemd);

blinde (naar *siende*, evenals *doove* naar *horende*, *stomme* n. *sprekende*): „sijn volc werden al *blinde* gheslaghen", Cr. 32 r.; „die daer waren cropel, *blinde* ende lasersche", Lhi. 76 r.;

blauwe (naar *groene*, *gele*, *vale*, *sciere;* vgl. *blonde*, *grawe*, *swarte*, *witte*): „want si sijn granati, dat is *blauwe*", BE. 284 r.; „dat boeck, dat *blauwe* ende groen is", pr. 35*;

blonde (naar *groene*, *vale*, *gele*, *sciere;* vgl. *blauwe*, *grawe*, *swarte*, *witte*): „inden haer is hi *blonde* ende slap", BE. 45 v.; „sommighe zijn *blonde*", BE. 142 v.;

boude (naar *blode*, *coene*): „wert hi so *boude*", Sp. 2^5, 27, 47 (r.);

domme (naar *wise*): „Her Walewein en es niet so *domme*", La. 3, 14012; „ic waer *domme*", Segh. 6940;

dove (naar *horende*): „maer si warenre jegen al *dove*", Sp. 2^1, 39, 26; „daer hi den keyser in maecte *doeve*", Sp. 2^5, 52, 38; „dat hine nemmermeer vint so *doove*", Am. 1, 1421; „Hier na so ne was hi niet *doove*", Am. 1, 5472; „tfolc, dat .... Onverstandelic es ende *doove*", Am. 2, 1436; „die blint, *dove* ende stomme was", Lhi. 74 v. (z. n. Am. 1, 7, 3072 en 4639, Mrt. 96 r., 97 v.);

dulle (naar *wise* en *woeste*, *wilde*): „Nochtan waendic te *dulle* sijn", La. 3, 15329; „dunct my Ulixes *dulle*", Tro. 7212; „dat Ajax *dulle* van woerden es", Tro. 7333; „Hen es enghene zee so stuur Noch so *dulle*", Parth. 7451;

dwase (naar *wise*): „waren some kerstine so *dwase*", Sp. 3^2, 11, 96; „die *dwase* sijn der werelt", Ep. 22 r.;

felle (naar *strenge*, *milde*, *saechte*): „hoe zi orribel sijn ende *felle*", Praet 2360; „hi was hart ende *felle*", Sch. 21 v.; „al was hi te voren *felle*", Rein. pr. 33 v. (z. n. Rein. pr. 19 r., 71 r., Sch. 34 v.);

fiere, dapper, flink (naar *coene*, *blode;* vgl. voor de mogelijkheid van den invloed van *coene* op *fier* „een ridder fier ende coene", Al. 5, 249;

„die beide fier was ende coene", Al. 1, 870): „Die vrome was, sterc ende *fiere*", Grb. 2, 1950; „En es geen riddere so *fiere*", La. 2, 41220; „gi sijt nu harde *fire*", La. 2, 39340; „datter lettel waren so *fiere*", Sp. 3^6, 21, 45; „Alse twee mannen, die beide sijn *fiere*, Enen wijch vechten", Ferg. 2418; (z. o. nog La. 2, 35203; 3, 12499);

geluwe (naar *ghele*, z. bov. § 296): „want si sijn granati, dat is blaeuwe, of carmi, dats *geluwe*", BE. 284 r.;

grawe (naar *sciere*, *vale*, z. § 295 en 296): „die oghen haddi scone ende *grawe*", W. 1407; „op den ric ist *grauwe* dit", Nb. 2, 3956; „haer mantel was *grawe*", El. 96 v.;

grote (naar *cleine*): „welc avontmale sere *grote* was", Lhi. 116 v. (z. v. BE. 138 v., Gjl. 28 r., Lhi. 139 v., en de citaten, in *Tschr*. 2, 58);

hete (n. *coele*; vgl. ben. *coude*, *laeuwe* en *warme*): „ist morch *hete* ende vuchte", BE. 88 r.; „van so groter minnen *hete* werden", Lhi. 180 r. (z. v. BE. 34 r., 59 v., 60 r., 78 r., 96 r., 98 r., 82 v., 115 r. v., 120 v., 121 r., 123 r., 126 v., 128 v., 132 r., 135 r., 148 v. enz.);

hoghe (n. *laege*): z. *Tschr*. 2, 58, en nog BE. 196 v., 230 v., 245 v., Lhi. 45 v.;

hovesche (naar *milde*, beschaafd, beleefd; vgl. „een van uwen drossaten, Die *milde* es ende hem best can gelaten", Bl. 1459): „daer si sijn Scone, *hovesche* ende fijn", Parth. 2838; „dat mi die dienres *hoefsche* wesen sullen", BE. 109 r.

ijdele, z. *Tschr*. 2, 59;

caluwe (naar *cale*, z. § 296): „die en werden niet *caluwe*", BE. 53 r.;

clare (naar *reine*, *scone*): „Ihesu, Die so sterc ende so *clare* bist nu, So zuver ende so ombesmet", Lsp. 2, 36, 1724; „Diet maecten binnen der borch *clare*", W. 1055; „Als hi sinen halsberch sach so *clare*", W. 1321; „scone ende *clare* was dat weder", Ro. 9396 (z. v. Sp. 2^7, 7, 75, Lsp. 1, 7, 19; 9, 43 v. en 71; 3, 3, 586 v. en 1148; Bj. 1, 773, Luc. 63, 552, Nhl. 313, Claus. d. B. 534, Ruusbr. 4, 87, 219 en 231, Ro. 1035, BE. 98 v.);

cloecke, z. *Tschr*. 2, 57 en 59;

corte (n. *cleine*): „maket den mensch grof ende rude, die tande *corte* ende crom", BE. 159 v.; „die strijt is *corte*", Lhi. 138 v.; „Desen wech ... is seer *corte*", pr. 200; „Dese dachvaerden zijn lichte ende *corte*", pr. 200;

crancke (n. *stercke*, *broosche*): z. *Tschr*. 2, 58, en voorts nog „Et wort staerc al wast *crancke*", Nb. 2, 2788 v.; „die so *crancke* es van leden", Segh. 6087; „daer om wort die pols *crancke*", BE. 34 v.; „of hi siec oft *crancke* is", Bdio. 40 v.; „want *crancke* is dat ghebet", Bdio. 67 v.; „hi is *crancke*", pr. 363 (alsmede Shs. 79 v., Getij. 88 r., BE. 28 v., Pen. 3 v.);

cromme (naar *rechte*, z. § 195): „lieden die ic *cromme* maecte", Ps. 4 v.; „dat si *cromme* wesen moet", BE. 194 r.;

coude (naar *coele; vgl. hete*, *laeuwe* en *warme*): „therte mijn es soe *coude*", Vm. 1, 373, 4; „die vierde (es) *coude* ende vucht", BE. 141 r.; „Dye noorden wint is *coude*", BE. 199 v. (z. v. Ib. 196 v., 303 r.);

quade, z. *Tschr.* 2, 58;

lange (naar de vormen *corte* en *hoge*, die zelve niet oorspronkelijk waren): „also wert die bome hoech ende *lange*", BE. 298 r.; „die nachten waren *langhe*", Lhi. 138 v.;

laeuwe (als „traag", naar *traeghe*, als „half warm", naer *coele;* vgl. *coude* en *warme*): z. *Tschr.* 2, 59, en „dat men tsap daer *laeuwe* in drupet", BE. 309 v.; „Ic bevoel mij alsoe cout ende *laeuwe*", Smz. 180 r. (v. n. BE. 317 r.);

nate (naar *droghe*): „ist droghe ist *nate*", Lsp. 1, 32, 74;

nedere (naar *laege*): „si waren so *nedere* ende si so hoge", La. 2, 38444;

onghestadighe (naar *ghestade*, *onghestade*): „dattet herte so *onghestadighe* in beden was", Ps. 136 v.;

plane (naar *effene*, z. § 295): „een velt dat seer *plane* was", Dcr. 21 v.;

puere (naar *reine*): „ic in den doepsel worde *puere*", Siel. e. lich. 31; „topperste es gheleu ende *pure*", Nb. 11, 61;

sere en *siecke* (naar *crancke*, als „niet gezond", dat zelve niet oorspronkelijk was): „een voet die *zieke* of *zere* is", BE. 221 v.; „een man die *siecke* lach", Hl. 84, 69; „dat eens wijfs soen *siecke* wart", Lh. 75 r.; „hi ghinc *sieke* te bedde", El. 66 v.; „als si *siecke* sijn", BE. 97 v. (z. v. *Tschr.* 2, 59, en BE. 47 v., 63 v., 67 v., 98 r., 110 v., 116 r., 118 v., 134 v., 180 v., 202 v., 209 r., 212 v., 232 r.);

sotte, z. *Tschr.* 2, 59;

scarpe (eerst als „oneffen", „moeilijk te begaan", naar *(on)effene*, vgl. § 295; vandaar ook als „goed snijdend"): „hoe *scerpe* die wech is", Passieb. 24 v., Bvu. 60 r.; „die *scarpe* waren", Claus. d. B. 148 (z. v. *Tschr.* 2, 58);

slechte als „gering" (naar *snode*, gering): „dat is simpel of *slechte*", BE. 128 r.;

snelle (naar *vlugghe*, *traeghe*): z. *Tschr.* 2, 59, en voorts „gorgones die zeer *snelle* waren", BE. 258 v.; „(hi) is seer doende ende beroerich ende *snelle*", BE. 211 r.;

soute (naar *soete*): „is die noortsche zee luttel *soute*", BE. 197 r.; „datter dan blivet dat is *soute* ende bitter", BE. 229 r.; „hoe *soute* ende hoe onsmakelic die see is", BE. 230 r.;

stomme (naar *sprekende*); z. *Tschr.* 2, 59, alsook „die vorsch hiet *stomme*", BE. 63 v.; „heliodor viel neder al *stomme*", Lh. 110 v.; „uwe afgoden, die dove ende *stomme* sijn", Mrt. 96 r., 97 v.;

swarte (onder invloed van *groene*, *ghele*, *sciere*, *vale;* vgl. *blauwe*, *blonde*, *grauwe*, *witte*): „dese mensche alsoe *swarte* gheworden was", Vb. 113 v.;

tamme (naar *wilde*): „so werden si *tamme*", BE. 292 v.; „die bomen die wilt zijn of *tamme*", BE. 294 r.; „van den olyven zijn zommighe *tamme* ende zommighe wilde", BE. 331 v. (z. v. BE. 307 r., 323 r.);

tedere (naar *stercke*): „die lichamen sijn *tedere*", BE. 180 v.;

valsche (naar *trouwe*, *ontrouwe*, *ware*, *onware*): „die *valsche* es ende fel", Tro. 6994; „dat wi *valsche* ende onwarich sijn", pr. 362; „Balaam, Die *valsche* ende onwettich was", Sp. 4^7, 36, 49; „Dijn woert dat sal sijn . . . niet spottelic noch *valsche*", Klsp. 9 r.; „so houd men se voer quaet ende over *valsche*", Maund. 42 r. (z. v. *Tschr.* 2, 58);

versche (naar *niewe*): „of die sonde is *versche* of out", Shs. 24 r.; „pesericken die noch *versche* waren", Bvt. 145 r.; „dat water wert *versche*", pr. 350;

vette (als oppositum van „schraal", naar *dicke*, en vandaar ook als „vettig"): „tlichaam wort *vette*", BE. 110 v.; „die voghelen die *vette* sijn", BE. 91 r.; „dat goede wijf maect *vette* sijn ghebeente", Bdio. 27 v.; „spise die *vette* was", Rein. pr. 13 r. (z. o. BE. 108 v., 218 v., 231 r., 234 v., 238 r., 261 v.;

vrome (naar *coene*, *blode*), z. *Tschr.* 2, 58;

vule (naar *reine*, *onreine*): „die *vule* sijn ende so besmet", Rb. 5401; „soe dat si besmet ende bont Ende *vule* sijn", La. 3, 6174; „ic sal my . . . Maken . . . *vule*", Mlp. 2, 3252; „sijn sijn schoen *vule* geworden", Ps. 136 v.; „worden si *vule*", BE. 102 r. (z. o. Segh. 8164, BE. 180 v., 198 r.);

waerde, *onwerde* (naar *diere*, *maere*, van beteekenis, waarde, *ondiere*, *onmaere*, van geen of geringe beteekenis): „andere dingen haddi *onwerde*", Sp. 3^1, 37, 64; „daer hine hadde ghemaect *werde*", Rb. 508; „hine worde nemmerme so *waerde*", D. W. 8, 83; „mijn lichame . . . Die ic wilen hielt soe *werde*", D. W. 2, 351, 23; „dat ic . . . so *waerde* . . . niet en ben als du", Dcr. 14 v.; „ghi sijt mi so lief ende *waerde*", Sw. 83 v.;

warme (naar *coele;* vgl. *coude*, *laeuwe*, *hete*): z. *Tschr.* 2, 59 en v. „hi was *warme*", Wis. 641; „so selstuut *warme* maken", Bvt. 246 r.; „die lucht *warme* wort", pr. 348; „des winters is dat water *warme*", BE. 107 r.; „bloet op die smet gedaen al *warme*", BE. 121 r.; „van welcker wrivinghe die monden . . . *warme* werden", BE. 223 v.;

weke (naar *saechte*, *morwe*): „sijn si morwe of *weke*", BE. 71 v.; „dat si sijn vet, *weke* ende drivende" (z. v. BE. 33 r. v., 45 v., 57 r., 60 v., 83 v., 107 v., 138 r., 201 v., 225 r., 233 v., 234 v., 281 v.);

witte (naar *groene*, *gele*, *sciere*, *vale;* vgl. *blauwe*, *blonde*, *grawe*,

swarte): „Haer hals (was) *witte* ende alomme Ront", Al. 7, 96; „die *witte* of swart waren", Bvt. 18 v.;

wrede (naar *strenghe*, *milde*): „die strijt was *wrede* ende scarp", Al. 5, 234; en de citaten in *Tschr.* 2, 59.

Menechfoude in „sine doecht es *menechfoude*", Sp. 2^7, 5, 26, is, wat zijn *e* betreft, kennelijk een navolging van den qualitatieven genit. *menegherhande.*

Voor de ontwikkeling van *rauwe*, ongekookt, i. pl. v. *rauw* (vgl. Mhd. *rô*, *rou*, en zie b.v. „niet eten dat *rauwe* is", Ee. 120 v., „niet *rauwe* noch ghesoden", Bvt. 38 r., „veel luden eten vleisch al *rauwe*", Cl. 163), heeft misschien het in vorm overeenkomstige *ruwe*, harig, oneffen, tot voorbeeld gestrekt.

Opmerk. 1. Natuurlijk mogen, met het oog op deze vormen, *een aerme mensche* Vm. 2, 431, *een erme wijf* fgs. 70 r., *een domme man* Ro. 2474 v., *een felle aenscouwen* Pw. 140 v., *een hoge tor* La. 2, 2452, *een hoge prince* Bj. I, bl. 824, *een clare licht* Pw. 81 v., *een corte torment* Lh. 143 v., *een lange strijt* Sprw. 427, *een slechte* (= „geringe") *clerc*, *wijf* Lhi. 37 r., 85 r., *een swarte cleet* Ferg. 457, *een snelle aern* Oef. 51 r., *een valsce leven* Luc. 3284, *vule stanc* Vdl. 4052, 4134, *een vule stanc* BE. 123 v., 124 r., *een witte cleet* El. 56 r., *grote rijcdom*, enz. (z. *Tschr.* 2, 60 en 61) niet voor bewijzen van een verloop naar de zwakke declinatie gelden; (onder de vbb., op laatstgen. pag. voor zulk een verloop vermeld, vervalt dus ook *een snewitte schijnsel* Vb. 146 v.).

Van het praedicatief gebruik van *slechte* = „glad, effen" (ontstaan onder invloed van *effene*) heb ik geen vb. gevonden; toch is het vroeger bestaan van zulk een onverbogen vorm niet onwaarschijnlijk blijkens *een slechte velt* Al. 4, 1103 (te schrappen in *Tschr.* 2, 61) en *een slechte voerhoeft* Lhi. 10 v., Loh. 99 v.

Opmerk. 2. Bij enkele aan het Fransch ontleende adjectieven was de uitgang *-e* een bestanddeel van den uitheemschen vorm; vgl. het bekende *quite* (Ofra. *quite;* b.v. „Dien sceldic *quite* ende vri", Sp. 3^6, 13, 43, enz. passim), *rude* (Ofra. *rude;* b.v. „iet dat *rude* es", Am. 1, 5321; „maket den mensch grof ende *rude*", BE. 159 v.), *malade* (Ofra. *malade;* b.v. „Doe werden dandere moenke viere Alle *malade*", Sp. 3^7, 34, 30); en wellicht ook de vormen op *-ose*, *-euse* (b.v. „want soe *precieuse* was ende goet", Ro. 1788; „dese vrouwe was *gratiose*", Wr. 1, 1546; „Hoe *gloriose* . . . Heeft die coninc huden ghesijn", Mlp. 4, 702; „die *gloriose* is", Lh. 27 r.; „hi es *gloriose*", pr. 80*, Stemm. 24 en 153; „die in leven *gloriose* was", Mrt. 7 v.; „deser maghet, die soe *gloriose* es", Maund. 15 r.; „Josaphat was rijc ende seer *gloriose*", D. B. Paral. 2, c. 18; „dattet zeer *periculose* is metten quaden te leven", Dcr. 8 r.; „Wel is sculdich

dat lant lustelic ende *fructuose* te sijn", Maund. 1 v.; „so was si hem *graciose*", El. 31 r.[1]), en *kative*, *keitive* (b.v. „haer gepeins es dus *keytive*", Sp. 3^1, 34, 104; „Tytus maketse also *kative*", Sp. 2^2, 3, 29; „die waren also *keytive*", Sp. 2^5, 10, 68; „worden *keitive* Onse kersten", Sto. 2, 388; „dus wert die here *keytive*", HdH. K. 1577; „die te voren was *keytive*", Sp. 3^8, 23, 30; „Alse Ydomeneus versach die sijne soe *katyve*", Tro. 9460), ofschoon ik moet erkennen, dat het mij totnogtoe niet gelukt is zulke Oudfra. adjectieven op *-ose*, *-euse* (in pl. v. op *-os*, *-eus*) of een vorm *caitive*, *cative* (in pl. v. *caitif*, *catif*) op te sporen. Naar *malade* had zich voorts in den verdietschten vorm *melaetsche* ontwikkeld (z. b.v. „die sijn al *melaetsche*", St. 100 v.; „het was een starc man . . . mar *melaetsche*", Ap. 163 r., en vgl. ook *een melaetsche mensche* Nt. 47 v.); en naar dit laatste weder *lasersche* (in „die daer waren cropel, blinde ende *lasersche*", Lhi. 76 r.).

§ **319**. Sommige schijnbaar als praedicaatsadjectief gebezigde vormen, op *-e*, waren niets anders dan bijwoorden, met dien uitgang; t. w.:

a. die op *-like*, in verbinding met *sijn*, *wesen*, *werden*, *bliven* en *maken* (z. over het karakter dezer constructie § 236 der *Vondel-gr.*): „Maer *ridderlike* was sijn werc" (= zijn werk bestond op de wijze van iets dat ridderlijk is) Ve. 3, 6, 12; „*wonderlike* es sijn doen" (= zijn doen bestaat op de manier van iets dat wonderlijk is, is wonderlijk) Al. 7, 1506; „dattu makes *eerlike* desen dach", Sp. 4^2, 47, 39; „dinghen, die *lichameleke* sijn", Dd. 2, 2196; „Dijn ziel es doch *ewelike* Ende dijn lichaam es *sterfelike*", Wr. 3, 2351 en '52, Te. 3963; „hi es so *lelecke*", Wis. 680; „So *ontfarmelike* es sijn toren", Parth. 7485; „dat si so *minlike* was", Ovm. 52 r.; „dat die wonden *ongheneselicke* souden bliven", Smz. 88 v.; „this nochtans so *onbegripelike*", Stf. 115 r.; „dit wel gode *behaghelike* waer", Rein. pr. 55 r.; (z. v. Ro. 5662, Sp. 2^7, 13, 109, Luc. 3399, 5085, 5130, Ovl. G. 1, 31, 2622, La. 3, 9688, Vm. 2, 397, 101, Dd. 3, 1879, Sp. 2^6, 76, 21, Mlp. 3, 87, Bed. d. M. 615, 996, Vdl. 4129, 4130, Ruusbr. 3, 37, 52, 59 en 176, Ep. 104 r., Smz. 44 r., Stf. 95 v., 119 r., 123 v., Getij. 16 r. v., 103 v., 76 r., El. 106 r., enz.);

b. *sonderlinge*, indien wij dit namelijk met de vorige adverbia op ééne lijn mogen stellen (*es sonderlinge* = bestaat op de wijze van iets dat zonderling is, is zonderling), niettegenstaande het voor de vormen op *-like* aanwezige getuigenis, uit de Oudgerm. dialecten, hier ontbreekt: „crone, Die *zonderlinghe* es ende scone", Lsp. 2, 13, 84; „so *sonderlinge* was hare maniere", Sp. 2^7, 27, 72; „mijn loen sal sijn *sonderlinge*", Sp. 1^3,

---

[1]) *Roukelose* (in „Een out stout man niet bose Ende in wighe niet *roukelose*", Sp. 4^2, 6, 102) is blijkbaar een concessie aan 't rijm.

27, 48; „Menech man es in sijn lijf *Sonderlinghe* ende keytijf", Sp. 1[5], 39, 20; „Die *sonderlinge* was in sijn doen", Sp. 3[5], 46, 32;

c. *(on)gelike* en *(on)gewone*, in verbinding met *sijn*, *wesen*, *werden*, *scinen* en *maecken* (= zijn enz. op de wijze van een gelijke met . . . ., van iets dat gelijk is aan . . ., bestaan op de manier van iemand die gewoon is); zie b.v. „Weest *ghelike* anderen Heren", Sto. 10, 1072, en de andere citaten, op bl. 60 van ons *Tschr.* (Jrg. 2), alsmede „Dat so *ongelike* sceen", Sto. 8, 179; „Maer haer gheloven en es niet *ghelike*", Teest. 1723; „Hen es *ghelike* . . . . Dat Maskaroen . . . . Voor ghelike bringt hier ter stede", Mask. 919; „hare lopen is quaet gheworden ende haer starcheit *ongelike*", D. B. Jerem. c. 23; „ic heb di *ghelike* gemaect", Ib. Ysai. c. 45; „Hi makeden *ghelike* in der glorien", Ap. 194 v.[1]); „hi was daer af *gewone* wel", La. 2, 5228, en dergel. pass. aan te treffen constructies met *gewone;* en vergel. het Got. „saei . . . . ni wulwa rahnida *wisan* sik *galeiko* guþa", Philipp. 2, 6, waarmede het Ohd. „*bist* gar ouh thiu *gilîcho*", Otfr. 4, 22, 28, overeenstemt, en het Os. „thar *was* hie upp *giwuno* gangan", Hel. 4719, „ne *wârun* an themu lande *gewuno* that sie . . . . gehordin", Hel. 1828 (in het eerste dezer citaten zou men desnoods aan een zwak gebezigd praedicaatsadject. kunnen denken; in het andere, waar zulk een naamw. in plurali *giwunon* had moeten luiden, gewis niet)[2]);

d. het uitsluitend praedicatief gebezigde, doch zeer gebruikelijke *geware* (in *geware werden*, *sijn*, *wesen* = beginnen te bestaan, bestaan als iemand die waarneemt); vgl. „he *was* is an is hugi giu than *giwâro*", Hel. 3198, „thuo *warth* thes thie wrêtho *giwâro*", Hel. 5427, uit welke plaatsen het adverbiaal karakter van *giwâro* wel niet met volstrekte zekerheid, maar toch met vrij groote waarschijnlijkheid is op te maken, wanneer men bedenkt, hoe weinig een zwak praedicaat *giwâro* te verwachten is in het Os., dat, behalve in den comparat. en superlat., voor de buiging van het praedicaatsadject. de sterke vormen bezigde.

Opmerk. 1. Dat men evenwel, hun oorspronk. karakter vergetende, deze adverbia met adjectieven op *-e* gelijkstelde, blijkt uit: *euwelike brant* Sp. 3[8], 18, 52, *een wonderlike God* Nb. 5, 443, *een ghemeynlike sterven* Tien geb. 1137, *een jammerlike jaer* Plag. 1708, *een vresselike gejach* La. 3, 21823, *een rikelike bedde* La. 3, 4439 en 9573, *een doechdentlijcke wijf*

---

[1]) Een slordige lezing van de Ohd. plaats „dero miliche gilîchun aho" (waar *gilichun* niets anders is dan een gewoon, door het demonstr. voorafgegaan en daarom zw. verbogen adjectief) was de oorzaak, dat ik vroeger in *Tschr.* 2, 59, den vorm *(on)gelike* in de zes laatste citaten ten onrechte anders heb opgevat dan in de overige.

[2]) En hiermede vervalt natuurlijk de verklaring van dezen vorm, in *Tschr.* 2, 59, gegeven.

Mlp. 4, 1537, *een wereleke man* Lutg. 3, 493, *een sonderlike werc* Segh. 20, *alle lichamelike ongemack* Bdio. 82 r., *een eyselike drake* Mrt. 97 v., *een wonderlike abijt* Maund. 27 v., *behoerlike letsel* Shs. 59 r., *sonderlinghe loen* Dd. 2, 1644, *een sunderlinghe cleet* Dd. 3, 1644, *een sonderlanghe wonder* Fr. 2666, *een sonderlinge voerlopere* Vm. 2, 428, *een sonderlinghe uutgaen* Ruusbr. 6, 64, *een sonderlinge lerer, biscop* Mrt. 70 r., 86 v., *een sonderlinghe werc* Segh. 20 v., *een sonderlinge huys* Mat. 76, *gheen sonderlinghe vordel* Lhic. 51 r., *een sonderlinghé volc* Lh. 18 r., *een sonderlinghe orbaer* Pw. 161 r., enz.

Opmerk. 2. Evenals *geware* altijd, werd *gewone* in den regel slechts praedicatief gebezigd. Slechts éénmaal heb ik een constructie, als *sijn gewoene cleet*, Sp. 2^7, 12, 148, aangeteekend.

Opmerk. 3. Alleen ter kennisgeving vermeld ik: „*hoedane* sine leringe ware", Rb. 26137, „dat mine offerande . . . Also *ghedane* worden moete", Bed. d. M. 636; „*Aldustanige* en waren die oude princen niet", Dcr. 56 r. — *een hemelsce leven* Ruusbr. 4, 18, *enech erdsche paradiis* Limb. 3, 1171, *geen*, *enich ertsce man* La. 3, 1819, 2240, 10496; 4, 12660, en „si es *eertsche*, vielic ende viantlic", Ep. 112 r., „die een is *hemelsce* of sonlic", BE. 35 r., „het was groot ende *hemelsce*", Pw. 144 v., „die eerste mensche is *aersche*, die ander is *hemelsche*", Pau. 50 v. — „dat hi hem so *ionghe* toent", Dctr. 46 r., „dat kint ihesu datter *ionge* was van iaren", Lh. 4 r., „als ic dus *ionge* was", Bpl. 46 r. — „*ghedoochsame* te sijn", Mlp. 4, 1875, „*eersame* ende scamel was hi", El. 46 v., „enen man, die *eersame* was", Lg. 42 r., „was ick *vreedsame*", Getij. 32 r., ms. f. 65 v., „(si) en worden niet *onlijdsame*", Vb. 129 v., „die der waerheit niet *volchsame* en sijn", Ep. 4 r., „dat die menschen *ghehoersame* sijn", Ep. 48 r. — „sijn die teicken *gehele*", D. B. Dan. c. 14; „dat men den sin bet versta ende *ghehele* blive", Pau. 2 r. Hoe de *-e* hier te verklaren, is mij een raadsel.

DE COMPARATIEF EN DE SUPERLATIEF.

§ **320**. In overeenstemming met de Ogerm. vorming van den comparatief en superlatief door middel van de suffixen *-iro* (*-ira*), *-ist*, of *-ôro* (*-ôra*), *-ôst*, vertoont het Mnl. in deze vormen de uitgangen *-ere*, *-re* of *-er* (vgl. § 299 *c*) en *-st* (zelden *-est*). Vgl. o. a. *milder(e)*, *enger(e)*, *scoenst(e)*, *rijcst(e)*, enz. (Os. *mildiro*, *engiro*, *scôniost*, *rîkiost*, enz.), *crachtiger(e)*, *liever(e)*, *crachtichst*, *heilichst*, *liefst* enz. (Os. *craftagoro*, *liobora*, *craftigost*, *hêlgost*, *liobost*, enz.). Over *beter*, *best*, *lest*, *leetst*, *leest*, *later*, *lae(t)st*, *armer*, *armst*, enz. z. men § 3, 20, opm. 1, en 126 *ij*. Met *jon-*

ger(e), *joncst*, kan het Ohd. en Os. *jungoro* correspondeeren of ook het Ohd. *jungiro*, *jungist*, bij niet-ontwikkeling van den „umlaut" (hetzij door den invloed des positiefs, hetzij ook zonder dezen; vgl. § 36, opm. 2). Naast *corter*, *cortst*, staat in 't Mhd. *kürzer* = een oorspr. **kurziro*, **kurtiro*, en *kurzer*, dat zoowel aan een vroeger **kurzôro*, **kurtôro* kan beantwoorden als, met behoud der *u*, onder invloed van *kurz*, aan een vroeger **kurziro*, **kurtiro*. Voor *conder*, *condre* (in de bekende uitdrukking „enen iet *conder*, *-dre* maken, doen", iemand iets berichten) ontbreekt de Ogerm. prototype in onze bronnen. In *dulre*, *duller*, *dulst*, waar ditzelfde het geval is, behoeft de *u* niet het produkt eener eertijds volgende *i* te wezen (vgl. § 37 en 39). In de vormen, met een lange voc. of diphthong, had de *i* van *-iro*, *-ist* natuurlijk geen „umlaut" veroorzaakt (vgl. § 21).

Voor de inlassching in *scoonder*, *reinder*, *swaerder*, *vuulder*, enz., z. men § 134.

§ **321**. De positief ontbreekt: van *beter* en *best;* van *werst*, slechtst (Ohd. *wirsist*); van *minre*, *minder*, kleiner, *minst*, kleinste (Got. *minniza*, *minnists*, Ofri. *minra*, *minst*); en van *meer(r)e*, *meerder*, grooter, *meest*, grootste (Got. *maiza*, *maists*, Os. *mêro*, *mêst*). De beide eerste vormen dienden als overtreffende trappen van *goet* (dat zelve geen *goedere*, *goetst* vormde); de andere waren nevens *quaetste*, *cleinre*, *cleinst*, *grooter*, *grootst*, in gebruik.

Opmerk. *a.* Als comparatief *adverb.* bezigde het Got. niet den te verwachten 4[den] nv. enk. onz. der drie laatstgenoemde adjectieven, nam. *wairsizô*, *minnizô*, *maizô*, maar *wairs*, slechter, *mins*, minder, *mais*, meer. In overeenstemming met de klankwet, volgens welke de sluitletter *s* van het *oorspronk.* Ogerm. in 't Got. bewaard, doch in 't oude Westgerm. afgevallen was (vgl. de opmerk. onder aan pagina 205), beantwoorden aan dat Got. *mins* en *wairs* een Ohd. *min*, Mnl. *min* „minder" (gebezigd als comparat. van *luttel*, *lettel*), en een Os. *wirs*, Mnl. *wers*, *wars*, *wors* (met *s* als element van den wortel, niet van 't suffix) „slechter" (gebezigd als comparat. van *quaet*), en zijn de Got. zoowel als de Ohd. Os. vormen terug te brengen tot een naar 't Got *minniza*, *wairsiza*, enz. voor 't *oorspronk.* Ogerm. aan te nemen **minnis*, **wairsis* (vgl. de 2de opm. onder aan bladz. 328), d. i. de acc. s. neutr. van een consonantstam, op *-is*, een ouderen wisselvorm van den comparat., op *-iza*, *-izô*, enz. (uit *is* + *a*, *is* + *ô*, enz.). Evenzoo komt met dat Got. *mais* volkomen overeen een als comparat. van *vele* gebezigd Mnl. bijw. *mee* „meer" (vgl. ook Ags. en Ofri. *mâ*, met *â* = een oorspr. *ai*), een vorm, die alzoo phonetisch zuiverder is te noemen dan de daarnevens voorkomende en meer gebruikelijke *meer* (Os. *mêr*), welke zijn *r* aan het adjectief *meere* (Os. *mêro*) ontleend had (z. o. § 131).

b. Een dergelijk naar het Got. *batiza*, *batizô*, enz. voor 't *oorspronk.* Ogerm. te vermoeden bijw. **batis* vinden we terug in het Os. *bat*, *bet*, Mnl. *bat*, *bet* = „beter", gebezigd als comparat. van *wele*, *wale*, *wel*, of ook = „meer, verder" [1]).

c. Let voorts nog: op het gebruik van *mee(r)* en *min* als substantiva, = „een grooter, kleiner deel, aantal", ook met den genit. partit., als b.v. in *meer leets*, *der liede mee(r)*, *min ghelucs*, enz. (vgl. de evenzoo gebezigde woordjes *vele* en *luttel*, waarover in § 378, opm. 2 en 5, wordt gehandeld);

op *meere*, den sing. neutr. van het zwak verbogen adject. (z. bov.), dat niet alleen als substant. met *mee* en *meer* gelijkstond, maar zelfs, evenals de beide laatste vormen, adverbiaal werd gebezigd (ook in de functie van tijdsbepaling = „verder", en in verbindingen, gelijk *emmermere* enz. = *emmermeer*, *emmermee* enz. = „steeds verder" enz.; vgl. ook Ohd. *mêra*, plus, amplius);

op de afwezigheid van een Mnl. adject. *werser(e)* (Got. *wairsiza*, Ohd. *wirsiro*).

d. Een met bovengenoemd *min*, *meer*, *wers* overeenkomend comparatief adverb. was ook *lang*, *lanx* (met een bijwoordelijke *s*), in de bekende uitdrukkingen *ie*, *so*, *hoe* of *in lanc* (*lanx*) *so mee(r);* het berust op een oorspr. **langis*, dat tot **langiza* (vgl. Os. *lengiro*) in betrekking stond, gelijk **minnis* enz. tot *minniza* enz., en met een van het adject. overgenomen „umlaut" ook wordt aangetroffen in het Os. Ofri. *leng*, langer.

Opmerk. 2. Een beperking omtrent het ontbreken van den positief der besproken vormen is wellicht te maken voor *min* als adjectief = „klein" en „gemeen". Bewijsplaatsen voor het gebruik van 't woord, in zoodanige beteekenissen, kan ik weliswaar uit het Mnl. niet aanvoeren; maar geeft de aanwezigheid er van in 't Nnl. (vgl. b.v. „hij is een *min* ventje", „dat is *min* van hem", enz.), in verband met het Ags. *min*, = „parvus" en „vilis, abjectus", niet volkomen het recht dien positief ook voor het Dietsch aan te nemen?

§ **322**. Als superlatieve adjectieven, van een bijwoord (praepositie) afgeleid, vindt men in het Mnl.: *achterst* (Ohd. *aftarôst*, *aftrist*), *eerst* (Os. *êrist*), *onderst* (Ohd. *untarôst*), *overst* (Ohd. *oberôst*), *naest* (Os. *nâhist*), *uterst* (Ondfr. *utrist*), *verst* (Ohd. *verrôst*), *vorderst* (Ohd. *fordarôst*),

---

[1]) Volgens de bekende, voor 't oude Westgerm. geldende klankwet (z. de opmerk. onder aan pag. 328) had dit **batis* wegens de kortheid der syllabe *ba* eigenlijk *bati* of met „umlaut" *beti* moeten luiden. Tegen dien phonetischen regel in was de *i* echter, in navolging van *min(n)* en *wirs* (waar die voc. *achter de lange syllabe* was weggevallen, vgl. t. a. pl.), ook hier geapocopeerd, en dat wel, blijkens den vorm *bat*, reeds vóór de ontwikkeling van den „umlaut" (een omstandigheid, die ons noodzaakt de *e* van *bet* niet uit een vroeger *beti*, voor *bati*, maar uit den invloed van den comparat. des adjectiefs *betiro* (Got. *batiza*) te verklaren).

voorst, subst. gebruikt ook *voerste*, *vuerste* (Ohd. *furisto*), van *achter* (Ohd. *aftar*), *eer* (Os. *êr*), *onder* (Ohd. *untar*), *over* (Ohd. *ubar*), *na* (Os. *nâh*), een in onbruik geraakt **uter* (Ofri. *ûtir*, buiten), *verre* (Ohd. *ferro*), *vorder*, voort, naar voren (Ohd. *furdir*), *vore* (Ohd. Os. *furi*). *Binnenste*, van *binnen*, ontmoeten we als subst. gebezigd (z. *Mnl. Wb.* i. v.).

Voorder, in *die voorderhant*, rechterhand, bovenhand (vgl. het Ondfr. *forthora*, dextra), en het substant. gebezigd *vorderen*, *vorders*, voorvaders (Os. *furdron*), is een comparatief bijv. naamw., van *voort* met een oorspronk. *d*, uit *th* (Ondfr. Os. *forth*, naar voren), gevormd.

Niet zelden werd de comparatief omschreven door *bet* of *mee(r)*, met een positief, b.v. in *scoone mee(r)* of *meere*, *meer*, *meere scoone*, *bat*, *bet gheraect*, enz., in pl. v. *scoonre*, *gheraecter*, enz. Vandaar een pleonastisch gebruik dier woordjes in *bet woester*, *bet hogher*, *milder bet*, *stercker mee*, *meer scoenre* en andere dergelijke verbindingen, door FRANCK in zijn Aanteek. op den *Alex.* (bl. 502) vermeld. (Zie aldaar ook nog over *bat*, vóór een superlat., in *bat verchierste*, *bat gheraecste*).

DE BUIGING VAN HET ZELFSTANDIG GEBEZIGDE ADJECTIEF.

§ **323**. De buiging van het zelfstandig gebezigde adjectief was in de Oudgerm. dialecten volkomen dezelfde als die van 't gewone bijv. nw.; alleen werd als overblijfsel van het substantieve karakter der zwakke stammen, bij 't niet voorafgaan van een pronom. of bepal. artikel, de zwakke vorm even goed gebezigd als de sterke (vgl. GRIMM *Gr.* 4, 572 en vlgg.). De Mnl. declinatie stemde ten deele met die Oudgerm. overeen:

	masc.	fem.	neutr.	
Sing. 1.	*die vroede*	*die scone*	*dat quade*	Plur. 1. *die vroede*
2.	*des vroeds* *des vroeden*	*der scoenre*	*des quaets* *des quaden*	2. *der vroeder*
3.	*den vroeden*	*der scoenre*	*den quaden*	3. *den vroeden*
4.	*den vroeden*	*die scone*	*dat quade*	4. *die vroede* [1])

en

	masc.	fem.	
Sing. 1.	*een vroede* *een vroet*	*eene scone*	Pl. 1. *vroede*
2.	*eens vroets* *eens vroeden*	*eere scoenre*	2. *vroeder*
3.	*eenen vroeden*	*eere scoenre*	3. *vroeden*
4.	*eenen vroeden*	*eene scone*	4. *vroede* [1]).

---

[1]) Een vb. voor het fem. pl., dat trouwens van het mann. mv. niet kan verschild hebben, is me niet voorgekomen. Het neutr. werd alleen in den sing. gebezigd.

a. Zie voor zulk een nom. sing. masc. *een vroede*, *een domme*, *stomme*, *cromme*, *een andere*, *een blinde*, *menech dode*, *een dode*, *menech*, *een*, *geen sieke*, *een nideghe*, *een*, *elc heilige*, *menech ghevanghene*, *een Ebreeusche*, *een jonge*, *een oude*, *een snelle*, enz., Teest. 1673, Sp. 1^3, 33, 45; 1^8, 21, 42; 2^4, 21, 77; 2^6, 54, 25; 4^1, 56, 7; 4^2, 78, 77; 23, 82 en 83; 1^1, 30, 36; 3^2, 46, 77; Fr. 9741, Rb. 15276 v., 23334, 30481, Lsp. 1, 18, 65, Luc. 1745, Dd. 2, 3195; 3, 113 v., 487, La. 2, 13735, Bm. 2, 49, Ro. 8380, 2051, Vm. 2, 439, Al. 8, 422, W. 3819, Ovl. G. 1, 37, 3194, Plag. 1111, Bj. 2, 2160 en 2257, enz., nevens *een vroet*, *een dul*, *een ziec*, *menech dom*, *een aerm*, *een quact*, *een sot*, *een keytijf*, *een lasers*, *menech Inghelsch*, enz., Rb. 1332, 5412, 6650, 22792, 27198, Teest. 2761, Ovl. G. 1, 31, 2610; 80, 492; Sp. 4^1, 8, 99; 4^2, 24, 100; Nd. 1623, Bj. 2, 3590, enz. enz.; (en let ook op den sing. *jonc noch oude* Sto. 4, 430, Rb. 26015, *minste ende meeste* W. 10977).

b. Apocope en syncope der *-e* is waar te nemen in den nom.-acc. plur. *heiden*, *kersten* Limb. 5, 1256; 7, 813; 8, 109, 221, 727, 748; 9, 131; Sp. 4^8, 35, 7; 40, 21; Wr. 2, 248, Bj. 2, 4805, Segh. 7290, Dcr. 24 r., 85 v., Crb. 112 v., St. 2 r., 20 v., 80 v., Mrt. 72 v., Dbvt. 100 r., Bi. 96 r., Cl. 61, Sch. 47 v., Lh. 20 v., 141 v., Pw. 54 r., 72 r., 73 r., 75 v., 172 r., Ps. 14 r., 39 r., 69 v., enz., *die gevangen* Sp. 4^7, 32, 18, *die schemel* Bj. II, bl. 326, *die crepel* Dcr. 84 v., *die onedel ende verworpen* Bi. 159, *die simpel* Bi. 265, enz, en in den dat. mv. *kersten*, *heiden* Sp. 4^8, 36, 46, Limb. 9, 131, Mlp. 3, 156, Hl. 4, 115, Pw. 151 v., 157 v., Drc. 68 r., 86 r., D. B. Ecclesiastic. c. 44, Sp. v. d. Sacr. 778, enz. (vgl. § 299, opm. *d*, en 306, opm. *c*).

c. Voor een 1sten en 4^{den} nv. mv. *kerstijn*, *heidijn* Sp. 4^7, 38, 47, Segh. 5032, 10351, 10534, 11058, 10310, 10377, 11066 v., 11067 v., Huon 3, 3de col., vs. 4, en een dat. pl. *den kerstijn* Sto. 2, 817, vgl. men § 254, op 't einde, § 299, opm. *d*, en § 306, opm. *c*. Over een meervoudsvorm *die verbanne*, *verwonne*, *gevange* is reeds bov. gehandeld (z. § 306, opm. *c*). De plur. *keitijf*, Segh. 11263, is vermoedelijk slechts een concessie aan 't rijm.

§ **324**. Ten deele had zich evenwel bij het zelfstandig gebezigde adjectief ook de invloed doen gevoelen van de buiging des substantiefs (van de sterke zoowel als van de zwakke). Dit blijkt:

a. uit den nom. s. m. *die*, *een kersten*, *kerstijn*, *heiden*, *heidijn*, *die keitijf*, *die sot*, *die dwaes*, *die ries*, dwaas, *die*, *dese quaet* Ferg. 1125, 3019, Mask. 668, 1010, 1108, Rb. 9651, 24647, Teest. 306, Mel. 1570, Parth. 1936, Sp. 2^6, 40, 36, La. 2, 5233, Dd. 2, 1235, Sp. 3^4, 49, 19, Lorr. 1, 56 en 878, enz. enz., met een acc. en zelfs dat. s. *den*, *enen kerstijn*, *kersten*, *den*, *enen heidijn*, *heiden*, *den keitijf*, *den*, *enen sot*,

den ries, *sulken ries*, *den*, *desen quaet*, *menigen*, *mitten*, *in den dwaes* Mask. 1291, Al. 8, 761, Rb. 26223, 26303, Luc. 1229, 2635, Sp. 4^1, 31, 86; 3^7, 31, 42; 3^5, 1, 30; 1^3, 28, 42; 1^7, 15, 27; 4^2, 58, 103; 3^6, 2, 68; 3^8, 13, 50; 3^3, 11, 67; 3^2, 46, 76; 2^7, 16, 91; 3^4, 46, 76; Vm. 2, 188, 330, Luc. 3720, Mel. 1722, 1742, Parth. 1764, 1936, 2420, Bm. 6, 190, 175, Taalmag. 3, 194, 255; 193, 236; Bj. I, bl. 271, var. v. 30, Bl. 3190, Vm. 1, 323, 56, Dd. 2, 2409 en 838, Mlp. 1, 840, Esm. 802, Dml. 3, 13, 278, enz., en een dat. op *-e*, *den kerstine*, *heidine*, *den keytive*, *den vrecke*, *den*, *enen dwase*, *van den*, *metten riese*, *den sotte* Bj. 1, 897, Rb. Nieuwe t., c. 65 opschr., Rb. 23078, Sp. 3^3, 20, 103; 2^6, 6, 6; 3^1, 43, 29; 3^2, 38, 61; 4^2, 60, 55; Vdl. 4700, enz. enz. (alle woorden, die reeds meer of min als echte substantieven schijnen te zijn beschouwd); zie verder nog *die ziec* Bi. 168, *enen lasers* Rb. Nieuwe T. c. 35 opschr., *enen blent* (r.) Sp. 2^7, 4, 61;

b. uit den nom.-acc. s. neutr. *dat coud*, *dat heet* (= koude, hitte), *donghelijc*, *dat quaet*, *dat goet*, *dat waer*, *dat bruun*, *twit*, *twalsc*, *dat Arabis*, *Caldeus*, *Ebreus(ch)*, *tRomans*, *in Griex*, *in Dietsch*, *dat dietsch*, enz., Mart. 1, 972, Luc. 1565, Sp. 3^5, 48, 59; 3^1, 35, 17 en 18; 4^3, 3, 39; 3^7, 41, 69; 3^8, 36, 50; Rb. 13332, 23377, 22711, Vdl. 4022, HdH. 814, Nb. 3, 3671; 10, 697; Heelu 6049, La. 3, 7981, 12773; 4, 6484, 7447; Bj. 2, 4199, Nd. 275, 1746, 2043, Mel. 2220, Wr. 1, 1295, met den dat. *van*, *bi den coude*, *in quade*, *in lange*, *van den cromme*, *ten quaetste*, *van hoge*, *van verre*, *te vulle*, *sure*, *by den sconc*, *in den Duytsche*, *in Latine*, *ten leste*, *met*, *van (den) goede*, *quade*, *uten*, *in Ebreeusche*, *uten Walsche*, *in dietsche*, *in walsche* Vm. 2, 418, Sp. 2^1, 83, 85; 2^7, 28, 9; 2^1, 19, 57; 3^4, 16, 44; 3^6, 7, 84; 3^2, 47, 88; 3^5, 27, 32; 4^1, 2, 57; Rb. 14760, 15131, 15376. 1528, 20221, 33089, Mart. 1. 773, Nb. 2, 939, 1850; 3, 1902 v., 2516; 7, 821 v.; Al. 5, 897, 989, Tro. 53, 300, Bl. 25, 51, La. 3, 18460; 2, 17188; Esop. 18, 16, Esm. 616, Limb. 3, 650, Bm. 6, 416, 137; 7, 433, 80; 499, 277; Lsp. 2, 42, 5; 48, 163, 461 en 1099; 41, 180; W. 185, 7186, Plag. 1995, Mor. 370, Wr. 3, 2435, Mel. 2939, Ferg. 4914, 2710, Sto. 8, 847, Ro. 10180, Mlp. 4, 1304, enz., en een dat. zonder *-e*, *uten Ebreusch*, *metten recht* Rb. 18567, Ovl. G. 3, 124, 26 (alle evenzeer met het meer of min stellig karakter van een echt substantief), nevens de oorspronkelijker vormen *dat coude*, *dat goede*, *dat quade*, enz., *te vollen*, *te suren*, *te lesten*, *van hoghen*, *in langen*, *metten couden*, *uten Chaldeuschen*, *ten quaetsten*, *ten besten*, enz. enz., passim;

c. uit den dat. en acc. sing. masc. *den dode*, *den gevanc*, *den wise*, *den dolende*, *den levende*, *den andere*, *den ghcrechte*, *den cropel* (met apocope der *-e*), enz. enz., Sp. 3^7, 51 opschr.; 2^6, 68, 17; Rb. 13236

v., Lsp. 2, 47, 87 v., Vm. 2, 404, 50, Mor. 432, Mel. 2641, Luc. 5498, enz. enz.;

d. uit den dat s. f. *der keytive*, *der schoenste*, *der gevane*, *der smale* Sp. 2^{7}, 47, 28; 3^{3}, 10, 60; Ro. 7774 v., Mlp. 1, 2016, Be. 192, enz.;

e. uit den nom.-acc. plur. *kerstinen*, *heidinen*, pass., *die sotten* Mel. 1723, *keytiven* Sp. 3^{8}, 3, 59, W. 4240, *dooden*, *crancken*, *armen*, *wisen*, *zieken*, *ouden*, *jongen*, *andren*, *die andren*, *dandren*, *die starken*, *die ghevanghenen*, *de sinen*, *die doden*, *die heilegen*, *die vroeden*, *die clenen*, *die jongen*, *dachten* (de acht), enz., Lsp. 2, 36, 883 v., 1629 v., 1611, 1614, 1641 en 1708 v.; 43, 45; Fr. 4082, La. 4, 5448, Sp. 3^{2}, 8, 5; 4^{1}, 37, 61; 3^{8}, 72, 70; 2^{1}, 43, 26 v.; Rb. 12111, 15264, 10479 v., 21875, Sto. 2, 599, Nb. 2, 2555, 2561; 3, 384; 11, 59; Mlp. 2, 2320; 4, 300; Bra. 399, Bm. 5, 83, Snell. Ged. bl. 705, 25, Rkr. 5677, Dd. 2, 3645, Vm. 2, 379, 34 v.; 1, 49, 69; Ovl. G. 1, 19, 1573; 23, 1929, enz. enz.; ook *heidens* Voef. 59 v., *keitijfs* Drie d. Here 205, *cropels* Bvt. 218 r., *sots* Ovlg. 448, 216 (vgl. bov. § 251);

f. uit den gen. pl. *der kerstenen*, *kerstinen*, *der heidinen*, *heidenen*, passim, *der keitiven*, *der heilighen*, *der sieken*, *der gueden*, *der wijsen*, *der menigen*, *der vremden*, *der dooden*, *der quaden*, *der ghevanghenen*, enz., Rb. 13790, 9898, Vm. 2, 443 en 449, Nb. 2, 4011, 3330; 8, 277; 3, 2149; Sp. 4^{2}, 23, 58; 2^{2}, 58, 149; 2^{4}, 23, 118; Wr. 2, 694, Lsp. 2, 48, 775 en 1037, Heelu 7411, Fr. 6161, 9660, Mlp. 1, 55; 2, 64; LvJ. 167, Dml. 3, 196, 9, enz.;

g. uit den gen. plur. *der kerstine*, *kerstene*, *der heidine*, *heidene*, passim, en met apocope *der heyden*, *kersten* Rb. 9898 v., Limb. 7, 607, 895, 914, Sp. 4^{7}, 38, 62, Mlp. 1, 503, *der keitive*, *der beste*, *der meeste*, *dire meeste*, *der vorste*, *der geldersche*, *alre*, *der quade*, *der oude*, *der ghevane*, *der dine*, *der laserse*, *der gesworne*, enz., Rb. 13429, 30603, 14201, 30352, 8481, 6194, 27775, Luc. 1025, Sp. 2^{1}, 5, 63; 2^{2}, 4, 91; 2^{5}, 14, 129; 4^{2}, 58, 8; 4^{3}, 1, 6; 4^{2}, 73, 7; La. 4, 10705, Bm. 10, 107, Bj. 3, 452, Bj. I, bl. 697, 706, 708, 748, Dml. 3, 146, 158, R. v. Mont. 1363, Bj. 6, 9502, enz.

Opmerk. 1. Nu en dan gaf men in de jongere periode aan den gen. s. m. dezer zelfst. adjectieven den dubbelen uitgang *-ens: eens wisens*, *des overstens*, *sijns*, *mijns naestens*, *des dodens*, *des behoeftigens*, *mijns gemindens* Hl. 254, vs. 44, Ruusbr. 2, 18, Bdio. 47 r., Spk. 9 r., Ps. 67 v., Parhl. 111 v., Thak. 13 r.

Opmerk. 2. De mannel. vorm werd hier ook somwijlen bij toepassing op vrouwen gebezigd; zie b.v. een acc. s. *den doden* Sp. 3^{3}, 40, 24, en *den sieken* Vrouw. heim. 915, waar sprake is van een vrouw, *totten dooden* Lic. 84 v., van het dochtertje van Jairus gezegd, *minen*, *dinen doode(n)*,

in D. B. Gen. 23 zevenmaal op Sara toegepast, (en vgl. de *Vondel-gr.* § 106, opm. 2, alsmede „dat een man veel dochteren heeft ende thuwelick wort voersproken van *den enen* ende die vader brochte een ander”, Shs. 63 r.; „dat hi mit nyemant anders dan mit *enen* (d. i. één vrouw) te doen mach hebben”, Shs. 74 r.; „dat hi *den ghenen*, die hi naderhant ghetruwet hevet ghehadt, niet en heeft moghen bekennen”, Shs. 74 r.; „dat hi *enen anderen* bekent heeft”, Shs. 75 r.; „dat hi mit alle ander vrouwen of *enen anderen* wel te doen mach hebben”, Shs. 75 r.).

Opmerk. 3. In de constructie van het interrogat. *wie* of van *(n)iemen* met den gen. partit. plur., als b.v. *wien vroeder*, *(n)iemen*, *(n)yemant goeder*, *vroeder*, *hovescher* Bl. 250, 1114, Sto. 4, 1307 en 1308; 7, 196; Hl. 10, 119 v.; 11, 82 v.; 33, 92 v. (vgl. Ohd. *nieman guotero*, Mhd. *wer guoter*, *nieman guoter*, *kunder*, *iemen vremder*, enz., GRIMM. *Gr.* 4, 738 en 739), werd eertijds achter den uitgang *-er* meermalen nog een *s* gevoegd: *wye goeders*, *(n)iemen*, *(n)iemant goeders*, *vroeders*, *onghelovighers*, *vreemders* Sp. 4^2, 83, 32, Borchgr. v. V. 31, Vm. 1, 73, 29; 90, 122; Rkr. 9158, Hl. 10, 119; 11, 82; 33, 92; 112, 145; D. Cat. 58, Ruusbr. 4, 189, Had. 4, 6, Rein. 2, 7782, Ovlg. 346, 925, D. B. Gen. c. 45, Lic. 139 r., Lh. 172 r., BE. 212 r., 272 r., Rein. pr. 111 r., Sw. 65 r., Pau. 41 r., Ep. 32 r., 86 v., 103 r., Lrb. 11. Zonder twijfel moet hier aan den invloed worden gedacht van het gebruikelijke *wie anders*, *(n)iemen anders*, met het adverbiale *anders* = „overigens” (alzoo „wie, niem., iem. overigens”; vgl. Ohd. „anderis ne mahti siu nioman sehen”, door GRAFF uit Org. geciteerd).

Het jongere *niement vreemdes* Stemm. 86, Bvt. 28 v., „so *wie vreemdes* daer toe gaen sal”, D. B. Num. c. 18, *nyement eerbaers* Mat. 182, was een navolging van *iet vreemdes* (vgl. Nhd. *jemand fremdes*).

Opmerk. 4. Het oorspronk. bijvoegelijk karakter der nomina *heiden*, *heidijn*, *kersten*, *kerstijn*, die gewoonlijk als substantieven golden, blijkt ten zekerste uit de Oudgerm. buiging, welke b.v. in ’t Ohd. in den g. s. f. *christanero*, in den dat. s. m. *christanemu*, *heidenemu*, enz., in ’t Os. in den acc. s. m. *hêđinan*, in den dat. s. n. *kristinum* (*folke*), in den a. pl. *hêđina* (*liuđi*) luidde. Overeenstemming daarmede vertoont het Dietsch nog b.v. in: *dat heidene Romenie* Sp. 4^3, 10, 6, *theidine diet* Sp. 3^2, 8, 97, Bj. 2, 2939, *enen kerstenen jonghelinc* Sp. 2^4, 37, opschr.; 2^6, 28, 29, *enen heidenen man* Al. 3, 513, *metten heidinen wiven* Rb. 11994, *van kerstenen seden* Salad. 86, *desen heidinen gast* Rb. 22826, *menegen kerstenen man* Sp. 2^4, 27, 9, Rb. 27337, *ere heydenre voester* Bl. 257, *dese heidine honde* Sp. 3^8, 19, 18, *van den heidinen honden* Sp. 3^5, 49, 39, *van der kerstinner wet* Am. 2, 2026, enz. enz., en *menegen heidenen*, *enen heidinen*, *kerstenen* Lorr. 2, 805, Sp. 2^4, 33, 74; 2^5, 9, 8; Bj. 2, 2923, *der heidijnre*, *kerstijnre* Sp. 3^6, 2, 48; 3^7, 31, 37; 4^3, 23, 63;

25, 30; 4^{3}, 25, 36; 3^{1}, 21, 25; 4^{3}, 8, 57; 2^{5}, 7, 22; Am. 1, 3907, enz. enz.

In tegenstelling tot deze en andere dergelijke woorden, had somtijds een substant. het karakter van een adjectief aangenomen, t. w.: de nomina *kint* als „kinderachtig, dom, onnoozel", *vrient* als „vriendelijk, genegen", die alleen praedicatief voorkomen (z. b.v. „dat menich es so *kint*, Dat hi hem laet verspanen", Mart. 1, 434, „hoe *vrient* hi sinen meester si", Ovl. G. 1, 117, 1910, en verder Borchgr. v. V. 284, Vrouw. en M. 4, 178, Ovl. G. 1, 117, 1875, Bm. 10, 78, 70); *leek* „ongeleerd", *scalk* „slecht, arglistig", *dorper* „gemeen", die ook attributief werden gebezigd (z. b.v. *leec volc* Vdl. 41, *dleke volc* Lsp. 2, 39, 259, *die leeke mensche* Dd. 2, 2344, *den leken volke* Teest. 3194, 3206, 3320, 3372, Sp. 3^{5}, 11, 47, *leeker liede* Luc. 2262, (*van*), (*in*) *leeken lieden* Fr. 1983, Sp. 3^{1}, 39, 45, Lsp. 2, 40, 7, Nd. 1057, Dd. 2, 3317, *der leeker* Wr. 1, 363, (*der*) *leker(e)* Sp. 4^{1}, 55, 58, Lsp. 3, 14, 111, „was hy so *leeck* gheworden, dat hy alre consten . . . vergheten had", Mat. 74; *die scalke rade*, *scalke liede* Mel. 1401, 1813, *siere scalkere onmate* Sp. 4^{2}, 83, 61, *met dorperen sondaren* Sp. 1^{1}, 13, 5, „hi es *dorper*, die sinen viant Slaet aldaer hi leget int sant", Sp. 1^{6}, 56, 37, enz. enz.); en *knapelijn*, *knapelingh*, „van 't mannelijk geslacht", eig. „knaapje" (vgl. *knapelen kint*, *een knapelijn kint*, *van enen knapelinghe kinde* Bj. 4, 986, Lsp. 1, 26, 27, Fr. 9502, Am. 2, 2785, Sp. 2^{3}, 16, 24 v., te vinden in *Tschr.* 1, 119).

Opmerk. 5. De gewoonlijk of althans vaak zelfstandig gebezigde bijv. nwoorden vertoonen bij een adjectief gebruik een enkelen keer den substantieven vorm; vgl. *uptie*, *op die heidinen Averren* Sp. 3^{8}, 90, 7, Bj. 2, 1387, en ook *der heilighen apostelen* Pw. 86 r., *der armen menschen* Ps. 48 r., tenzij hier de *-en* een rest is van de oorspronkelijke buiging (vgl. § 306, opm. *a*).

BUIGING DER PRONOMINA.

HET PRONOMEN PERSONALE.

§ **325**. Vergelijken we de Dietsche buiging van het pron. des 1sten en 2den persoons met de Ondfrankische, voor zoover deze in onze bronnen bewaard is,

			Ondfr.		Ondfr.
Sing.	1.	*ic*	[*ic*]	*dû*, *dü*	[*thu*]
	2.	*mijns*	[*mîn*]	*dijns*	[*thîn*]
	3, 4.	*mî*, *mĭ*	[*mi*]	*dî*, *dĭ*	[*thi*]
Plur.	1.	*wî*, *wĭ*	[*wî*]	*gî*, *gĭ*	[*gî*]
	2.	*onser* } *ons* }		*uwer* } *uws* }	
	3, 4.	*ons*	[*uns*]	*u*	[*iu*]

dan zien we, hoe hier overeenstemming heerschte (voor *u*, uit *iu*, vgl. men bov. § 44), behalve in den 2den nv. enk., waar de te verwachten vorm *mijn*, *dijn* zich met het genitiefsuffix *s* versterkt had.

In den 2den nv. mv. mogen we voor 't Ondfr., naar analogie van 't Os., een vorm *unser*, *iuwer* vermoeden, waarmede dan evenzeer de Mnl. vormen overeenkomen; het daarnevens gebruikelijke *ons* (uit *onses*), *uw(e)s*, is een navolging van *mijns*, *dijns*. +

Voor de enclitisch of met zwakken toon gebezigde vormen *mi*, *di*, *wi*, *gi*, *du*, b.v. in *gaewi*, *wilgi*, *gaestu*, enz., met korte, doch zuivere *ĭ* en *ü*, tegenover het met sterker klemtoon gesproken *mî*, *dî*, *wî*, *gî*, *dû̈*, verwijs ik naar § 30 *a*, opm. 1 en 2, en § 42; voor het enclitische *i*, uit *jî* (den grondvorm van *gî*, vgl. § 100), b.v. in *gadi*, *comdi*, *hebdi*, enz., naar § 30 *a*, opm. 2, § 101 en § 211.

Over de *t*, voor *d*, in *gaestu*, *heefstu*, *machti*, *niacti*, enz., vgl. men § 108 *d*.

§ **326**. Naast *ic* vindt men enkele malen *icke* Sp. 3^1, 49, 73, Limb. 10, 1153; 4, 593; Ro. 75, 10359, 10496, Ovlg. 298, 1902, Nb. 10, 395, Mask. 331, Sp. 3^1, 45, 103, Dml. 3, 193, 228; 209, 150, enz.

+ terwijl beide gen. v/d stam v/h possessief zijn! plur. met -ero, dat Komp. suffix is naast tero in nos.ter etc.

§ **327**. Achter conjuncties, adverbia en pronomina vertoont zich het enclitische *du* meermalen als *stu* (somwijlen ook als *tstu* of, met een onduidel. vocaal, als *ste*), en wel uiterst zelden in de 14de, maar zeer vaak in de 15de eeuw: *jaestu* W. 9721, Bi. 352 r., *neenstu* (*neenste*) Limb. 6, 1108, 1161, Lg. 5 v., Pw. 168 v., 190 r., *doestu* (zelden *doetstu*) G. Grote 85, Passieb. 164 v., GR. 137 v., Getijb. 20 v., Getij. 21 v., Pen. 2 v., Wsp. 36, 80 r., Bvt. 149 r., Veg. 44 v., Olc. 13 r., 18 v., Bw. 51 v., 86 v., 90 r., Bs. 1 r., D. B. Jud. c. 12, Tob. c. 4, *datstu* Plag. 428, Vm. 1, 350 en 351 (uit het Hulth. ms.), Mlp. 2, 221 v., 3424 v., Blisc. v. Mar. 339, Shs. 29 v., Sch. 43 v., 45 v., 51 r., 65 r., Ovm. 12 r. v., 18 r., 24 v., 43 r., Dcr. 17 v., 42 v., Smz. 183 r., 187 v., Pw. 3 v., 44 r. v., 46 v., 47 r., en aldaar pass., Lh. 84 r., 164 r., Lhic. 3 r. v., 4 r., 8 r., 37 r. en ald. p., Pen. 52 r., 75 r., 89 v., Kslp. 6 r., Dctr. 83 v., Vb. 5 r., 21 r. v., 83 r. en ald. p., Thr. 90 v., Loh. 13 v., 14 v., Bpl. en GR. p., enz., *watstu* Bs. 41 r., Ab. 17 r. v., 21 v., Bpl. 44 r., 69 v., Thr. 7 v., Mat. 81, *alsostu* (zelden *alsoetstu*) Bpl. 35 v., 49 v., 59 v., 62 r., Bvt. 265 r. v., D. B. Reg. 3, c. 8, Joz. c. 8, Jud. c. 13, Tob. c. 3 en 4, Jer. c. 2, *hoestu* Bw. 34 r., Bs. 53 v., Voef. 65 v., D. B. Tob. c. 11, *eerstu* Bw. 158 r., Bpl. 44 v., pr. 208, *daerstu* (soms *daerste*) Dcr. 16 v., 17 r., 33 r., 52 v., 72 v., Mat. 53, Dctr. 79 r., Pw. 196 v., Bvt. 34 r., 123 v., D. B. Judic. c. 17, Reg. 1, c. 29, 2, c. 7, 3, c. 8 en 20, 4, c. 1, Bw. 17 r., 31 r., 41 r., 45 v., 49 v., 51 v., 60 r., 73 v., 86 v., 94 v., Bs. 96 r., GR. 44 r., fgl. 125 v., Bpl. 35 v., 44 r., 57 v., Ap. 175 r., Thr. 95 v., Lg. 13 v., O. K. v. Dordr. 1, 357, enz., *waerstu* Veg. 52 r., D. B. Cant. c. 1, Bw. 115 r., Bs. 41 r., Nt. 153 r., 162 v., *ofstu* (soms *ofste*) Tro. 471, Al. 3, 353, Getij. 109 v., Lhic. 8 v., 26 r., Oef. 7 v., Ps. 9 v., 91 r., 92 r., 187 v., Voef. 7 r., 66 r., Vvt. 16 v., 21 r., Ep. 25 r., Bw. 23 r., 42 v., 46 r., 51 v., 122 v., Passieb. 5 r., 22 v., Bpl. 30 v., 35 r. v., 44 v., Ee. 63 v., Lg. 40 r., Stf. 146 v., enz., *gelijcstu* Lic. 276 r., Thr. 38 r., *indienstu* Bpl. 22 r., 24 v., 37 r., 40 v., 45 v., *wantstu* Bw. 34 r., 41 r. v., 74 r., 76 v., Bs. 144 r., GR. 9 r., Thr. 38 r., 39 v., 83 v., 90 r., Ovm. 5 r., Dcr. 42 r., Lhic. 35 v., 43 r., *diestu* (soms *dietstu*), *dienstu*, *denstu* D. B. Judic. c. 17, Paral. 1, c. 2 en 3, Reg. 3, c. 9, Ecclesiastic. c. 42, Bw. 5 v., 32 r., 60 v., 94 v., 113 r., 115 v., 132 r., 158 r., Bs. 52 r., 62 v., 117 r., 146 v., Bpl. 39 r., Thr. 38 v., 123 r., Stf. 64 v., Nt. 147 v., Passieb. 167 r. v., Pab. 209 v., Poh. 85 v., 86 r., Getijb. 65 r., Ovm. 94 r., Dcr. 20 r., 21 v., 75 v., Lh. 73 v., Dctr. 92 r., Voef. 79 v., Olvw. 3 v., Bvt. 145 v., 203 v., 217 v., Veg. 50 r., Olc. 11 r., 13 r., 15 v., 17 v., 30 r. v., 35 r.; enz. (Ook nog in andere gevallen: „ic meen*stu* fier souds zijn", Bpl. 44 r.; „ic waen*stu* nye soe quade honden en saghes", Bpl. 57 r.).

Blijkbaar is dit *stu* hetzelfde als de vorm *ste*, dien het hedendaagsche Groninger dialect nog bezigt in uitdrukkingen, gelijk „Lummel dij*ste* biste", „daor*ste* biste" (z. b. VINCKERS in den *Taalb.* 3, 166). Of we hier echter phonetische voorbarigheid (vgl. *Taalb.* t. a. pl.) als factor mogen laten gelden? Op de plaatsen, waar *stu* gevonden wordt, staat het verb. vrij dikwijls niet onmiddellijk achter het vnw. en eindigt daarenboven alles behalve zelden op *-es* (niet op *-ste*). Bij *neenstu*, *jaestu* volgt zelfs in 't geheel geen werkw.; en slechts bij uitzondering luidt het pron. *ste.* Liever zou ik daarom aan den invloed willen denken van *stu*, den vorm, dien het vnw. als encliticum met zijn verbum verbonden kon *schijnen* te hebben, te meer daar zulk een opvatting ook tevens de *t*, in het boven vermelde *doetstu*, *alsoetstu*, *dietstu*, als navolging van *gaetstu*, *staetstu*, *zietstu*, enz. (z. *Tschr.* 2, 50 en 51) begrijpelijk maakt.

§ **328**. *Mijns* en *dijns* zijn in den genit. de uitsluitend gebruikelijke vormen geworden. Weliswaar leest men in verbinding met een volgend *selfs* niet zelden ook *mijn*, *dijn*, evenals *sijn* en *haer* (v. en n. *sijns*, *haers*, vgl. ben. § 335 *a* en 336 *d*); maar kennelijk is op zulke plaatsen, als b.v. Rb. 6125 v., 34748 v., Sp. 3^7, 39, 23; 3^8, 10, 42; 3^4, 38, 34; 3^5, 27, 30; 4^1, 2, 11; 4, 58; 13, 3; Nb. 3, 2773 v., Vm. 2, 182, 163, Br. 1027, Bj. 4, 884, Rokr. 96, Bl. 3961, Boerden 1, 62, W. 7970, V. Vr. en M. 1, 672, Parth. 6227, Lorr. 2, 954, Rein. 2, 388, 2169, Nd. 521, Bm. 6, 203, 563; 6, 206, 632; 10, 90, 52; Playerw. 286, enz., *mijn*, *haer selfs*, enz. te beschouwen als een spelling, met slechts éénmaal geschreven *s*, voor *mijns selfs*, *haers selfs*, enz.

In 't oostel. Mnl. en in 't Hollandsch, dat onder Beierschen invloed stond, ontmoeten we somwijlen een Hoogd. naar *onser*, *uwer* gevormden genit. *mijnre*, *mijner*, *dijnre*, *diner;* zie b.v. Mspr. 4, 22 en 33, Gd. 32, 7, Boetsp. R. 1, vs. 2 en 5; 4, vs. 1, pr. 324; ms. f. 68 v., 69 v., ms. g. 102 r., 105 r., 124 r., 125 r., 132 r., 138 r., 143 v., 146 r., Mat. 42, Mlp. 2, 97, 2448, 2696; 1, 1880; G. Grote Bijl. II, 3 en 6, en vgl. § 337 *h* [1]).

Opmerk. Het bestaan van een Mnl. genit. *smijns*, i. pl. v. *mijns*, is door de vijf daarvoor aangehaalde plaatsen (z. *Taalb.* 2, 148 en 149) niet bewezen. In Limb. 3, 823, en 12, 805, staat *smiins* ontwijfelbaar als genit. van *dat mine* „mijn bezitting", in Limb. 4, 1439, als 2de nv. van *dat mine* „mijn zaken, mijn aangelegenheden"; „Indien ghiis *miins* hadt genade", Limb. 6, 1292, beteekent blijkbaar: zoo gij *daarom* met mij genade hadt. En kan men dan bij het eenige nog overblijvende citaat

---

[1]) In mijn *Vondel-gr.* § 110 heb ik verzuimd op het eertijds beperkte gebruik dezer vormen te wijzen.

(waar *s miins*, niet *smiins* wordt gelezen) wel aan iets anders dan een lapsus denken? Vgl. ook cos. in *Taalb.* 2, 154.

§ **329**. Niet ongebruikelijk was in de middeleeuwsche taal (vooral in de jongste periode) een dat. en acc. *mijn*, *dijn* (zie b.v. Bm. 1, 333, 260, Vm. 1, 93, 16; 396, 89; GR. 39 v., 96 v., 161 v., 163 v., 164 r., 187 v., Thr. 39 r., 124 r., St. 42 r., 48 v., Bpl. 43 v., Bdio. 83 r., Getij. 96 v., 121 r., Smz. 211 v., 219 v., 233 v., 235 r., 240 r. v., Oef. 101 r., 134 r., 145 r., 194 v., 198 v., Spk. 17 r., Vvt. 23 r., 17 v., 31 r. v., 36 r., Lic. 193 r.), die als het gevolg mag gelden van een onwillekeurige vergelijking der buigingsvormen van den 1sten en 2^{den} p. s. met *haers*, den genit. s., en *haer(e)*, den dat.-acc. enk. (vgl. ben. § 336). Verschilden hier de laatste casus van den eersten alleen door de afwezigheid der *s*, hoe licht kon dan, in analogie hiermede, naast *mijns*, *dijns* een op gelijke wijze verschillende vorm *mijn*, *dijn* voor den 3^{den} en 4^{den} nv. in gebruik zijn gekomen! In een latere periode, toen zich bij nog meer pronomina, ofschoon op een anderen weg, een zelfde verhouding ontwikkeld had (vgl. *hems*, *hens*, n. *hem*, *hen*, *diens*, *wiens*, n. *dien*, *wien*, z. § 337 *g*, 350 *c* en 364 *a*), was het toenemen van 't gebruik van een zoodanig *mijn*, *dijn* voorzeker hoogst natuurlijk.

§ **330** *a*. In plaats van *mi*, *di*, *wi*, *ghi* (= *mî*, *dî*, *wî*, *ghî*, z. bov. § 325), leest men vaak *mie*, *die*, *wie*, *ghie*, zoowel buiten als in 't rijm (: *sie*, *drie*, *nie*, enz.). Vgl. Sp. 3^8, 13, 75; 4^3, 13, 66; 31, 62; 4^1, 46, 144; Fr. 9966, V. d. l. v. Oversee 131, 135, Rb. 313, 5037, 3068, 1358, Ro. 2984, 9788, 9790, 9888, 12913, 3733, 8507, 9054, 9808, 9871, 9930, 10059, 10073, en aldaar pass., Es. 28, 10; 27, 10; 39, 11; 52, 30; 34, 19; 62, 13; 64, 15; Praet 3775, La. 2, 7191, 7501, 7536, 10187, 14890, 14896, 15121, 16677; 3, 4161, 13460, 3978; 4, 4444, 7132, Mor. 3050, Tor. 266, 328, W. 3977, 4996, 8575, Ruusbr. 4, 54 en 216, Sto. 1, 1132; 3, 1376; 4, 474; Lorr. 1, 199, C. e. E. 375, Limb. 8, 959, Db. v. Cat. 438, 442, Mlp. 2, 356, Luc. 174, 179, 421, Buskenbl. 30, Drie d. Here 398, Dram. p. bl. 314, 31, Am. 1, 748, enz. Zonder twijfel zijn deze vormen niets anders dan analogieën naar den nom. sing. masc. des 3^{den} persoons *hie* en den n. plur. comm. gen. *sie* (Os. en Ondfr. *hie* en *sia*), z. ben. § 337 *a*.

b. Een vorm *mien*, die niet zelden, doch steeds in 't rijm als dat. en acc. voorkomt (z. Bm. 2, 335, 45; 6, 308, 309; 10, 73, 144; Vm. 1, 51, 37, Dml. 3, 165, 10, Rog. 1131, Boerden 2, 47 en 52 en 69, Hu. 2, 3de col. v. 24, Rkr. 5809, 6598, 6658, 7551, 7754, 8140, 8348, 8373, 8424, 8768, 9016, Segh. 11758, 6772, Ro. 112 v., Am. 1, 2003, 4501; 2, 4677, 6196, 654; Ovlg. 406, 110, Malag. 589), is eenvoudig een product der vermenging van *mijn* (zie § 329) en *mie* (z. bov. *a*).

c. Een nu en dan in Bj. 6 en 7 aangetroffen accusat. *mich* moet

natuurlijk als een vorm gelden, die uit de Middelfrankische streken naar het Limburgsche en vandaar naar 't Brabantsche was ingedrongen. Vgl. ook ben. § 335 *c* en let op de hedendaags in 't oostelijk Zuid-Brabant (in 't zoogenaamde *Michkwartier*) in zwang zijnde vormen *mich*, *dich*, *ich*.

§ **331**. In plaats van *ons* leest men als rijmwoord op *huus*, *sluus*, *confuus*, *cruus*, enz. een paar maal *uus* (*us*), b.v. in Rb. 8304, 8634, 8666, 17596, 23706, 29287, Sp. 2^1, 77, 66, Ovl. G. 1, 54, 170; 2, 58, 69, 110 en 122; Segh. 3798, 8721; (vgl. ook het possess. *use* in „het es al *use*", Es. 12, 9 (r.), „si waren sekerlike *use*", Sto. 9, 679 (r.), en het nog thans gebezigde Westvl. *uus*, z. DE BO i. v.). De vorm moet van Frieschen oorsprong zijn (vgl. Ofri. *ûs*, uit *uns*).

§ **332**. Een enkelen keer ontmoeten we *urre*, *ure* of *ur*, met assimilatie der *wr* (z. § 126 *o*) uit *uwre* (voor *uwer*); vgl. „*urre* alre maech", Lorr. 2, 4612, en z. v. Ro. 8642, Chr. 1646, LvJ. 125, 202, 210, 213, alzoo in Brab. en oostel. Mnl. teksten.

§ **333**. In *ju* en *jou*, *juwer* en *jouwer* (voor *u*, *uwer*), o. a. Nb. 6, 876, Praet 3566, Fr. 1209, Urb. 1, 80, 227, 277, 400, Stemm. 74 en 89, en passim in W. en Ovlg., had zich de *j* vóór den vorm waarschijnlijk, volgens FRANCK's juiste opmerking (*Mnl. Gr.* § 215), ontwikkeld onder invloed van die consonant in den nom. *ji*. Voor de *ou* in bovengenoemde vormen z. men § 64 *b*.

§ **334**. Voor *wi lieden*, *gi lieden*, *onser*, *uwer liede(n)* of *uwer lieder* verwijs ik naar § 337, opm. 2.

§ **335** *a*. Van het reflexivum was de gen. *sijns* (uit *sijn*, Ondfr. *sîn*) [1]) in gebruik, doch niet, gelijk *mijns*, *dijns*, voor alle geslachten, maar uitsluitend in 't mann. en onzijdig; (daarnevens ook *sijn*, in *sijn selfs*, z. boven § 328).

b. Een uit *sijns* gevormde dat.-acc. *sijn* (vgl. § 329) is zeldzaam: „bi *sin* selven", La. 2, 205, „Hy mach *syn* eygen niet ruycken", Mspr. 51, „van *sijn* selven", „bi *sijn* selve", Mat. 71 en 212, „dat niemant van *sijn* selfs verdienden", Pau. 3 r.

c. Een in 't Ondfr. voorkomende (z. *Taalb.* 3, 46) en daarheen uit de Middelfrankische dialecten ingedrongen dat.-acc. *sich* hoorde in het oostel. Mnl. thuis en in het Hollandsch, waar de vorm aan Beierschen invloed is toe te schrijven; vgl. Mlp. 4, 1686, en G. Grote 63 en 64, D. W. 7, 37, 39, 112, Mspr. 4, 15, 18, 20, 22, 34, 42 en ald. passim, Gd. 58, 3; 70, 2; 113, 1; 121, 12 en 23; 123, 1; Versl. e. M. 3, 30, Bm. 10, 342, 20, alle citaten uit oostelijke teksten. Slechts driemaal heb ik het woordje ontmoet in teksten, met een bepaald westelijk karakter,

---

[1]) Dat evenwel niet reflex., maar als genit. van *he*, *hie* voorkomt.

doch uit het midden ongeveer der 15de eeuw, nam. in St. 84 v. („een heylich abt ontfermede *sich* over hem"), pr. 119 („houdende *sich* seer oetmoedelike"), en Passieb. 242 r. („van dijnre welvaert verblijt *sich* al dat in den hemel is"). De gewone vorm van 't reflexief was anders in deze casus *hem*, *haer* (*hem* ook voor 't onzijd.; vgl. „gheent venijn had*dem* gespreet", Sp. 3^4, 40, 32; „haer haer hevet *hem* gebreet", Sp. 3^3, 12, 110; „sijn herte sal *hem* verwandelen dan", Glor. v. Br. 211).

De zuiver Nederduitsche vorm *sik*, die thans nog in verschillende Saksische dialecten wordt gebezigd, komt passim voor in ms. h., een handschrift, dat zich nog door meer andere Saksische eigenaardigheden kenmerkt.

§ **336**. De normale buiging van het pron. personale des 3den persoons luidde in het Dietsch als volgt:

	mann.	onz.	vrouw.		alle drie gesl.
Sing. 1.	*hi*	*het*	*soe* / *si*	Plur. 1.	*si*
2.	*sijns*		*haer(e)* / *haers*	2.	*haer(e)* / *haers*
3.	*heme* / *hem*	*heme* / *hem*	*haer(e)*	3.	*hem*, *hen*
4.	*heme* / *hem*	*het*	*haer(e)*	4.	*hem*, *hen*;

d. i. met belangrijke afwijking van de Os. en Ondfr. in onze bronnen bewaarde declinatie, waar met *h* aanvangende vormen in het eerste dial. alleen in den instrumentalis *hiu* en den nom. s. masc. *hi*, *he*, *hie*, in het andere alleen in den n. s. m. *he*, *hie*, den dat. enk. van dit genus *himo* en den dat. pl. *hin* (althans in de drie eerste Karoling. psalmen) gebruikelijk waren en voor 't overige *imo*, *iro*, *ina*, *im*, enz. heerschten [1]).

Onder de bovenstaande vormen vestig ik daarenboven nog de aandacht:

a. op *soe* en *si* (d. i. *si*, met een korte voc., of *sî*, vgl. § 30 *a*, opm. 1) als nom. s. fem. (tegenover het Os. *siu*) [2]), het eerste overeenkomende met den Got. nom. enk. vrouw. *sô* van 't pron. demonstr., het andere met den Got. nomin. s. fem. *si* van 't persoonl. vnw.;

b. op *si* (d. i. *si*, met een korte voc., of *sî*, vgl. § 30 *a*, opm. 2) als nom. pl. (tegenover het Os. *sia*, *siu*, het Ondfr. *sia*), onder invloed van *wi* (*wî*), *gi* (*gî*), naast *sie* (vgl. ben. § 337 *a*) in gebruik gekomen;

c. op *ha(e)re* als gen.-dat. s. fem. en gen. plur. voor *here* (uit een

---

[1]) Meer overeenkomst met den grondslag van het Dietsch, d. i. het westel. Ondfr., vertoonen in dezen het Ags. en Ofri., met hun in alle of bijna alle casus gebezigde *h*-vormen.

[2]) In de Ondfr. bronnen ontbreekt deze casus.

naar *iro* der Karol. psalmen voor 't westel. Ondfr. te vermoeden **hiro*), met een *standvastige ae*, *a*, die zich uit de zuivere zachte *e* vóór *r* had ontwikkeld (vgl. boven § 12; slechts tweemaal heb ik een vorm *here* aangetroffen, nam. in Ferg. 4885, en Vm. 1, 32, 44);

d. op *sijns*, voor *sijn* (Ondfr. *sîn*), en op *haers* in den gen. s. fem. en den gen. pl., voor en naast *haer(e)* (vgl. § 325 en zie voor *sijn selfs*, *haer selfs*, § 328);

e. op de vormen des datiefs, die, behalve in 't neutr. sing., ook in den accus. gebezigd werden ter vervanging van een te verwachten mann. enk. *hene* (Ags. Ofri. *hine*), van een vrouw. enk. *sie* (Ondfr. Os. *sia*), en een plur. *sie* (Ondfr. Os. *sia*); vgl. het Ondfr. *imo*, dat, ofschoon oorspronk. alleen een dat. s. masc., ook reeds als accus. dienst deed (z. *Taalb.* 3, 46);

f. op *hem* als dat.-acc. enk. (vgl. Ags. Ofri. *him*), naast het veel zeldzamer *heme* (vgl. Ondfr. *himo*);

g. op *haer* (met apocope, voor en naast *haere*), een zeer gebruikelijken vorm, vooral wanneer het pronom. zonder nadruk werd gebezigd;

h. op *hen*, in den plur. (v. en n. *hem*), met de bekende verzwakking der *m* tot *n* (vgl. alreede in 't Ondfr. *hin*, naast *im*, Os. *im*, Ags. Ofri. *him*).

i. Voor de enclitisch of met zwakken toon gebezigde vormen *hi*, met een korte voc., tegenover het met sterker klemtoon gesprokene *hî*, zij naar § 30 *a*, opm. 1, en § 340, opm. 1, verwezen.

§ **337**. Behalve de genoemde pronominale vormen, ontmoeten we er nog eenige andere meer of min gebruikelijke in:

a. *hie* en *sie* (in het mv. en enk.), naast en voor het met sterken klemtoon gesproken *hî*, *sî*, b.v. in Sp. 3^5, 36, 8; 4^1, 46, 98; 3^2, 30, 19; Sto. 7, 693, Rein. 1, 550, W. 985, Tor. 2613, 107, La. 2, 8068, 16504; 3, 16897, 17611; 4, 4701; Dd. 2, 366, 525, Es. 51, 19; 64, 16; Limb. 9, 865, Ro. 550, 973, 6323, 7134, 7453, 8127, 9027, 10297 en ald. pass., Rein. v. M. 141, enz.; *hie* en de plur. *sie* beantwoordden aan het Ondfr. *hie*, *sia* dierzelfde casus, en hadden voorts aanleiding gegeven tot de ontwikkeling van een enkelv. *sie* uit *sî* (vgl. § 336 *a*);

b. een zeldzaam *su* als nom. s. fem. (z. Lsp. 1, 9, 28 v.; 26, 27 v.; Sp. 2^6, 67, 10 v., 26 v., 29 v.; 70, 24 v., 30 v., 34 v.), dat met het Os. Ohd. *siu* overeenstemt (over *u* = *iu* vgl. men § 44);

c. *si* en *sie* als acc. fem. s. en acc. plur., doch zelden elders dan in oostel. Mnl. of Beiersch-Holl. mss.; zie Sp. 2^6, 74, 71, Mlp. 1, 50, 1472, 2429, Poh. 28 r., 69 r., ms. f. 8 v., ms. g. 17 r., Pb. pass., Al. p., en vgl. *si* of *sî* in dien nv. mv. in de drie eerste Karol. psalmen, en als 4den nv. enk. in 't Ohd., en *sia* als acc. s. fem. en plur. commun. gen. in 't Os. en Ondfr.;

d. een zeldzaam *home*, met *o* (: *vrome*, Sp. 2[1], 84, 59; 1[7], 74, 2; vgl. § 34 *b*), en *hom* Gew. s. Tr. 24, naast *heme*, *hem; hore*, *hoere*, *hu(e)re*, *hoers*, pass. naast *haere*, *haers*, met *o*, *oe*, *u(e)* = *ö*, uit *here* (vgl. bov. § 336 *c* en § 52); en *hun* Al. pass., Bj. I, bl. 741, 742, 829, II, bl. 483, 486, Tro. 3596, *hon* Gew. s. Tr. 20, 21, 22, 29 (Limb.), Bm. 4, 74, 75 en 78 (in een stuk uit Herenthals), als dat. en acc. pl. voor *hen* (vgl. § 40 en 34 *b*);

e. *him* en *hin*, in en buiten rijm voor *hem*, *hen;* zie b.v. Ro. 9216 v., 10309, Lorr. 3, 20, Lijd. J. 30, Rb., Lsp., Sp. 2, Cl., Mlp., Lrb. passim, Al. 3, 659, 661, 810; 10, 459, en vgl. § 26, opm. 3;

f. *harer*, *haerre*, *hoerre*, zelfs *haerrer*, *huerrer*, in den plur. genit., d. i. *haere*, *hoere* + de uit *onser*, *uwer* overgenomen uitgang *-er*, *-re;* vgl. Vdl. 3754, Rkr. 1414, Rein. W. Bijl. 5, 5, Mlp. 1, 2116; 2, 1713, 1750; BvS. 484, Bj. 6, 1728, 3814, 5771, 9678, 11041; 7 passim; I, bl. 766, en de plaatsen, genoemd in § 110 der *Vondel-gr.*, waar de vorm evenwel bij vergissing ook als sing. fem is vermeld; voor *haerder* Bw. 97, in dezen casus, vgl. men § 134 *a;*

g. een gen. pl. *hems*, *hens*, met verkeerde analogie naar *haers* (gen. s. f.) : *haer* (dat.-acc. s. fem.), uit *hem*, *hen* gevormd; vgl. Lsp. 1, 1, 6; 1, 48, 64 v.; La. 2, 20701, 26274; 3, 23067, 20398, 38172; 4, 6148; Ruusbr. 3, 192, Bj. 5, 1573, Bm. 7, 442, 46, Lorr. M. 1, 521, Ro. 6980, Dd. 2, 218, Blisc. v. M. 1353, D. W. 1, 135, en let ook op den dubbel met een nieuw suffix verrijkten 2[den] nv. mv. *haerders* Bpl. 32 r.;

h. een genit. s. m. *sijnre*, *sijner*, Ovl. G. 3, 139, 769, Mlp. 1, 2558, 2647, 3072; 3, 839, 857; 4, 604; 2, 2345, 2379, 2908, 3450, 3680; Mat. 83 en 144, Stemm. 108, voor *sijns*, in een beperkt gebied, evenals *mijnre* en *dijnre* (z. § 328);

i. het zeldzame *hen*, in den sing., met een uit *m* verzwakte *n* (vgl. § 103), voor *hem;* zie Ferg. 723, La. 2, 6636, 30846, 34551, 36025; 3, 1232, 1909; Bm. 6, 203, 558, Bl. 1593 (*toten* = *tote hen*), Dd. 3, 1914;

k. *haer*, in de 15[de] eeuw voor *hem*, *hen* in plurali communis gener. gebezigd; zie Am. 2, 21, Bm. 10, 91, 70, Lba. 11 v., Lic. 275 v., Gkr. 94 r., Vb. 40 v., 56 v., 76 r., 139 v., St. 63 r., O. K. v. Dordr. 1, 103, Dbvt. 157 v., Bpl. 33 r., Parhl. 9 r., en verder de bewijsplaatsen, vermeld in de *Vondel-gr.* (§ 113 en Add. bl. 179), waar tevens de verklaring van den vorm te vinden is;

l. *heme*, dat éénmaal, Parth. 1200 (r.), als plur. in pl. v. *hem* wordt gelezen en zoo 't geen concessie aan 't rijm is, als navolging mag gelden van den sing. *heme*, n. *hem.*

Opmerk. 1. Van de beide vormen voor den genit. mv. werd *haers* bijna uitsluitend gebezigd in verbinding met *gelijk* en *zelfs* (z. *Vondel-gr.*

§ 110); slechts éénmaal heb ik het, in plaats van *haere*, als genit. partit. gevonden, nam. LvJ. 155.

U alre here La. 3, 22693, *ons alre toeverlaet* Segh. 11410, voor *uwer alre here*, *onser alre toeverlaet*, zijn de voorloopers van een later meer algemeen geworden genit. *ons aller*, *uw aller*, waarover men § 110 der *Vondel-gr.* nazie.

Opmerk. 2. Het substant. *liede(n)*, dat meermalen met een pron. in plurali werd verbonden (vgl. *wi*, *gi*, *si liede* of *lieden*, gen. *onser*, *uwer*, *haer liede* of *lieden*, dat.-acc. *ons*, *u*, *hem* of *hen liede*, *lieden*), had, dewijl het als pronominale vorm was beginnen te gelden, in den 2den nv. ook somwijlen het suffix *-r* aangenomen (vgl. *uwer lieder* Limb. 5, 650, Wzz. 71, 76, 81, *haerlieder* Aubr. le B. 28, ZVl. Bijdr. 2, 345, in een oorkonde v. 1341; 4, 5, in een oork. v. 1391 of 1392; 1, 324, in een oork. v. 1499, Wzz. 62, enz.); het gevolg daarvan was een vorm *lieder* in den 2den nv., ook buiten die verbinding, b.v. in „*der lieder* goedt”, „*der luder* ogen”, enz., Sp. 3^7, 24, 21; 42, 58; 3^8, 8, 94; 1^3, 42, 8; 54, 36; 3^4, 37, 102; Fr. 1489, 1549, Vl. 1, 119, 203, 248; 2, 87; Wzz. 38 r., ZVl. Bijdr. 1, 325, Mlp. 3, 264, enz.

Opmerk. 3. Bovenstaande vormen voor den nom. s. fem., *sî*, *sie*, *soe* en *su*, werden ook als substantieven gebezigd ter benaming van het vrouwtje eens diers (z. Nb. pass. en vgl. boven § 287 *c*, aan 't slot), een functie, die zich gemakkelijk laat verklaren uit een volksetymologische identificeering van het oude subst. *hie*, mannetje (Ohd. *hîo*, uit *hîwo*, z. § 102 *d*), met het personale *hî*, *hie*.

§ **338**. Nevens de vormen, met *h*, heeft het westel. Ondfr. ook die, zonder consonant, bezeten; getuigen de Dietsche als enclitica gebezigde nom.-acc. neutr. *(e)t*, gen. s. mann. onz. *-(e)s* en gen.-dat. s. fem. *-(e)re*, *-er(e)*, die met het oostel. Ondfr. en 't Os. *it*, *is*, *ira*, *iro* overeenkomen, alsmede de acc. s. masc. *-(e)ne*, *-en(e)*, die in 't Os. *ina* luidde (doch in de taal der Karol. psalmen door *imo* was verdreven, vgl. bov. § 336 *e*). Zie b.v. passim *hi naemt*, *hi laest*, *hi vergaet*, *men saelt*, *hi waest*, *hi gavet*, *ic beent*, enz. (= *hi nam*, *las*, *vergat*, *men sal*, *hi was*, *hi gaf*, *ic ben* + *et*), *maghet*, *salet*, *laget*, *maeght*, *laegt*, enz. (= *magh*, *sal*, *lag* + *et*), *ic beens*, *hi waes*, *hi aets*, *hi mages*, *si baets*, *men saels*, enz. (= *ic ben*, *hi was*, *at*, *mag*, *si bat*, *men sal* + *es*), *ic ghenasene*, *hi traken*, *hi baden*, *hi groevene*, *hi namen*, enz. (= *ic ghenas*, *trac*, *bat*, *groef*, *nam* + *ene*, *en*), *hi namere*, *ic ghaver*, *hi sagher*, *hi staker*, enz. (= *hi nam*, *gaf*, *sach*, *stac* + *ere*, *er*), waar de zuivere uitspraak van den klinker des verbums op de (deels nog bewaard gebleven) verplaatsing der slotconsonant naar de volgende syllabe berust, en deze verplaatsing zelve alleen daardoor mogelijk was, dat de volgende lettergreep,

d. i. hier het vnwoord, met geen consonant aanving (vgl. verder § 2 en 111, opm. 1). — De vorm *(e)t* wordt ook proclitisch gebezigd; b.v. in *tes* (= *t* + *es*), *ten* (= *t* + *en*), *en* (= *et* + *en*), *tens* (= *t* + *en* + *es*); *ens* (= *et* + *en* + *es*); vgl. § 126 *f*.

§ **339**. Bijzondere aandacht verdient nog het enclitische *es*, dat in zinnen, met een negatief praedicaatswerkw., als 2de nv. mann. het object (*ene*, *en*) en als 2de nv. onzijd. het object of het praedicaatspronomen (*et*) verving, doordien men, het adverb. *niet* en het onbep. vnw. *niet* met elkaar verwarrende, de constructie met den genitivus partitivus, welke bij het laatste thuis hoorde, ten onrechte ook bij het eerste was gaan toepassen. Vgl. b.v. „Besieten wel den groten here, Hierna en siedi*s* nemmermere Levens lijfs", Sto. 3, 670; „Hine liet*s* (den keizer) in die kerke niet comen", Sp. 3², 6, 54; „(hi) sochtene lange ende vant*s* niet", Sp. 3¹, 35, 57; „Hi sochtene, maer hine vant*s* niet", Sp. 3³, 23, 52; „Die coninc en grotet*s* (d. i. Lanceloot) niet", La. 4, 8813; „Ende (si) en wecke*s* niet, want si sach, Dat hi verpijnt ende moede lach", Parth. 902; „Donderprioer sochten ginder, Maer hine vant*s* niet onder die kinder", Sp. 1⁷, 88, 24; „Dus es hi inde galeide comen . . . . Die Ammirael en vinc*s* niet", Mlp. 9, 1319; „een drake So groot, in caen*s* niet genomen", Sp. 2¹, 40, 38; „was doe Sijn paert so verre van hem ghegaen Dat hij*s* niet en mochte vaen", Sto. 5, 76; „hi verloost ter stonde. Hi en mocht*s* vinden niet", Car. e. El. 817; „die dat maecte dat buten is, heeft hij*s* oec niet ghemaect dat daer binnen is", Nt. 101 r.; „want ic*s* (d. i. het kind) niet wederroepen en mach totten leven", Dcr. 67 v.; „is dat hijt winnet, hi en mach*s* niet behouden", Shs. 41 v.; „Die dus dade, hi hete die vroede. Ic en ben*s* niet, dats mi leet", Hadew. 3, 36; „Gine sijt*s* niet. — „Ic bemt, sijt seker das", La. 2, 16596; „Dien wi waenden dat Keye was. Her Ywein seide: Sijt seker das, Dat hij*s* niet en es", La. 2, 30286; „Van her Keyshalven, die al das Loegchende dat hij*s* niet ne was", La. 2, 31013; „Die ene secgen hi es waerlike Die beste riddere . . . Ende andre lieden . . . seggen dat hij*s* niet en es", La. 2, 31549; „Ic en ben*s* allene niet Die van minnen heeft verdriet", Bm. 1, 102; „ghi en sijt*s* niet die daer spreect, mar die heilighe gheest", Veg. 25 r.; z. v. Al. 7, 477, Sp. 3³, 24, 36, enz. enz.

§ **340**. In den acc. en dat. s. fem. en plur. comm. gen. was als encliticum *se* in gebruik; evenzoo in den nom. s. fem., waar die vorm echter zeldzamer voorkomt dan *si*. In den datief s. m. en neutr. zei men *ic seidem*, *ic gevem*, *hi seidem*, *hi geeftem*, *ic*, *hi gaffem*, enz., met *hem* (niet *-em*), als blijkt uit den laatsten vorm, die nooit met *gavem* afwisselde en waarin de *h*, evenals in de andere verbindingen, met de voorafgaande conson. was samengesmolten of geassimileerd; of men

bediende zich (bij 't masc.) van *(e)ne*, *en(e)*, den vorm des accusatiefs, b.v. in *hi antwoerden*, *hi seiden*, enz. (z. Sp. 3[8], 56, 44; 4[1], 31, 21; La. 2, 16024, 20614, 24777, 37652, 39361; 3, 799, 13447, 24471; Lorr. 5, 12; 1, 723; Rein. 1, 789, W. 2486, Ferg. 1726, Sto. 10, 998, Fr. 1317, Bl. 2814, 1349, Bj. 2, 283 en 331, Bm. 1, 113, 171, Vm. 2, 187, 317, enz. Als reflexief gebruikt was *hem* in den acc. en dat. de gewone vorm (vgl. *hi weerdem*, *hi scaemtem*, *hi verhinkem*, enz. passim); minder vaak bezigde men *hen*, b.v. in „wie soet draget over *hen*", *hi haesten*, *weerden*, *hi gereiden*, *hi vertogheden*, *rechten*, enz. (z. Bl. 1573, La. 2, 12349, 18139, 21985, 40725, Ve. 3, 10, 25, Mor. 2244, Sp. 2[3], 38, 1, Rb. 11761 v., Bm. 10, 95, 190; 7, 186, 2; Wittek. v. S. 46, enz.).

Opmerk. 1. Werd bovengenoemd *-en* achter een werkw. op *-en* gevoegd, dan smolten de beide lettergrepen samen; vgl. pass. *si haelden* = „si haelden en", *wi sloegen* = „wi sloegen en", enz. Kwam *hem* achter zulk een verbalen vorm, dan zegevierde de *m; si ontwapendem*, *si volhdem*, *si maectem*, *si verwerdem*, *si kerdem*, *si bodem*, *si begonstem*, enz., La. 2, 34229; 3, 20490; Sp. 3[6], 25, 53 en 48, R. v. Mont. 1433, Rb. 3497, Sp. 4[1], 1, 38, enz. = „si ontwapenden hem, si volhden hem, enz."

Voor nog andere eigenaardigheden bij het gebruik van bovengenoemde met een ww. verbonden enclitica en van *hi*, in *sachi*, *lachi*, *gaffi*, *heefti*, enz., zie men voorts, behalve de reeds vermelde paragrafen, ook nog § 84 *e* en 126 *s*, *v*, *cc* en *dd*.

Opmerk. 2. Evenals *ic* en *du*, bezigde men deze enclitische vormen ook in verbinding met een voorafgaand pronomen, voeg- of bijwoord; b.v. in *datti*, *alsi* (voor *dat hi*, *alse hi*, vgl. § 126 *v* en 92 *b*); *datsi*, *alsi* (voor *alse si*); *alse* (voor *alse se*); *hire*, *hiere*, *soere*, *siere*, *menre*, en, met assimilatie (z. § 126 *n*), *mer*, uit *hi*, *hie*, enz., en *re*, gen.-dat. s. f. of gen. pl.; *hine*, *hiene*, *hijn*, *sine*, *soene*, *hetten(e)*, *hetne*, *menne* of *men datten(e)*, *doene*, *daerne*, enz., uit *hi*, *hie*, *si*, *soe*, *het* enz., en *-(e)ne*, *-(e)n*, acc.-dat. s.; *dat* (voor *dattet*, vgl. § 84); *hiet*, *hijt*, *sijt*, *siet*, *dient*, *daert*, *doet*, *jaet*, *neent*, enz., uit *hie*, *hij*, *si* of *sie*, *sij*, *dien*, *daer*, *doe*, enz., en *(e)t*.

Vgl. verder nog koppelingen, als *heeftine*, *alsise*, *saechsine*, *lesement*, *wildise*, enz. enz.

Opmerk. 3. Over een Oostnederfrank. *-ghe* als enclit. pron. des 3[den] persoons in den nom.-acc. plur. en acc. s. fem. heeft COSIJN gehandeld in den *Taalb.* 5, 309 vlgg.

§ **341**. Van den pronominalen wortel *hi* bezat het Oudgerm. ook een instrumentalis, nam. *hiu* (uit een oorspr. Germ. **hiô*), die in verbinding met *du*, een verkorting uit *dagu* (den instrument. van *dag*), ter aanwijzing van den tijd wanneer werd gebezigd en „op dezen dag", „heden"

uitdrukte. Vgl. Os. *hiudu*, *hiudigu* (oorspr. **hiudagu*), Ohd. *hiuto*, en in minder verminkte gestalte Ags. *heódag*, Ofri. *hiudega* (oorspronk. **hiudagu*), waaraan, met ontleening der *n* van *morgen* (Ohd. *morgane*) en *gisteren* (Ohd. *gestaron*), het Mnl. *huden* beantwoordt.

Over den instrumentalis van den pronominalen wortel *i* in *i(e)toe(waert)* en over het karakter van *ie*, in „*ie* lanc so beter" enz., zie men *Tschr.* 5, 198 vlgg.

HET POSSESSIVUM.

§ **342**. Als possessivum kende het Dietsch voor den 1sten en 2den pers. enk., den 3den pers. enk. m. en o., alsook voor den 1sten en 2den pers. mv. dezelfde vormen, als we in onze Ondfr. bronnen aantreffen, nam.: *mijn*, *dijn*, *sijn* (Os. Ondfr. *mîn*, *thîn*, *sîn*), *onse*, *uwe* (Ondfr. *unsa*, *iuwa*).

Voor 't vrouw. enk. en voor 't mv. in den 3den pers. was de vorm *haere*, *hu(e)re*, *hoere*, z. § 336 *c* en 337 *d*, die oorspronk. alleen als genit. van 't personale had gegolden, met het karakter van een possessief in gebruik gekomen.

Een vorm *hen*, *hun*, die naast dit *haere* (met toepassing op een plural.) uit den datief mv. van 't persoonl. vnw. was ontwikkeld, wordt zelden, doch alreede in de 14de eeuw in Brabantsche oorkonden gelezen; vgl. „bi *hunnen* eede", „*hunne* hande", „met *hunne* vrienden", „*hunne* nacomelingen", „*hunnen* here", „*hunnen* geslachten", „*hunne* voirderen, rentmeesteren", „*hennen* brueder", „*henne* ridderen, erfgenamen", enz., Bj. I, bl. 743, 829, 841; II, bl. 483, 484, 485, 486, 555, 569, 571, 572, 573, enz.; en voorts ook „*hun* ouders", Nd. 1769, en „tot *honnen* hoefde", „*honnen* naevolghers", „*hons* rechts", „*honre* nacomelinghen", „*hen* officiere", „*hennen* naecomelinghen", enz., in Gew. s. Tr. (Limb.), passim.

Sijn werd in reflexieve en in niet-wederkeerige betrekking, overeenkomstig de oorspronkelijke functie van 't woord, nog een paar maal ook met betrekking tot het fem. enk. en tot den plur. gebruikt; b.v. in „daer *si* verloren al reine dat meeste deel van *sinen* (d. i. hun) here", Sp. 1^3, 35, 8; „*onser Vrouwen* . . . ende Jhesum Christum *sinen* sone", Sp. 1^7, 68, 5; „hi vint . . . . therte *sijn* dorboort *die maget* in tranen baden", Disp. 567 v.; „einde (*si*) gaven stappans *sinen* geest", W. 8981 (zie verder FRANCK op den Alex., bl. 406 en 407) [1]).

Voor *ju*, *jou*, *jouwe* als poss. (b.v. W. pass., Ovlg. p., Oversee 193 v., Nhl. 646, Vijf vroud. 52 v., Hl. 10, 197; 21, 15; Stemm. 71, 74 en 114,

---

[1]) Waar evenwel het vb. „soe datse ghene wuwe vant . . . . ende sloechse in *sinen* tant", Esop. 14, 22, te schrappen is; *wuwe* is nam. een mascul.

O. K. v. Dordr. 2, 210, Keukenb. 6, Praet 3141, 3154, 3588, zie men boven § 333; voor *use* § 330.

§ **343** *a*. *Onse*, *uwe*, *hare* waren de onverbogen vormen van 't possessief. Vandaar in den nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr., waar 't sterke adject. geen suffix heeft, *onse vader*, *onse here* (dominus), *uwe coninc*, *uwe ridder*, *hare sone*, *hare leven*, *hare volc*, *onse behout*, *onse lant*, *uwe wijf*, *uwe kint*, enz.; doch ook, onder invloed van *mijn*, *dijn*, *sijn* in dezelfde casus, alsof de *-e* geen afleidingssuffix ware, *ons here*, *ons gheest*, *u ghebuer*, *u neve*, *haer man*, *haer ghebot*, *ons here* (leger), *u leven*, *u volc*, enz. En gelijk verder *mijn*, *dijn*, *sijn* in den nom. s. fem., in den acc. sing. mann. en vr., en in den geheelen nom.-acc. plur. zonder suffix konden gebezigd worden (vgl. § 305 *a*), zoo ook somwijlen *ons vorsprake* Be. 1037, *ons zalecheit* Lsp. 2, 54, 40 v., *ons tale* Nb. 13, 35, *ons ere* Bj. II, bl. 512, *ons vrouwe* Vm. 2, 219, *ons tafel* Ovl. G. 3, 136, 423, *ons moeder* Am. 1, 3631, *ons nichte* Bj. 6, 1887, 1908, 1924, 1958, enz., *u*, *haer vrouwe*, *u*, *haer ere*, enz., passim, als 1ste of 4de nv. enk.; *ons vader* Am. 1, 3631, *ons wech* Vdl. 1132, *van ons here* Fr. 5610, *u*, *haer vader*, *u*, *haer sone*, enz., passim, als 4de nv. enk. masc.; *ons meiers* Bj. I, bl. 773, *ons steden* Sp. 2^2, 15, 25, *ons gesellen* Vm. 2, 47, 101, *ons maghen* Rein. 2, 4549, Grb. 2, 1121, *ons afgode* Vdl. 1297, *ons lande*, *ons liede* Bj. 6, 10563, 10638, 10706, *u*, *haer vriende*, *u kinder*, *haer scepe*, enz., passim, als nom.-acc. pl.

b. Omgekeerd zien we *mine aerfname* Sp. 4^1, 62, 66, *sine hovet* Sp. 4^1, 33, 62, Fla. 1, 821, *sine here* (leger) Sp. 3^3, 3, 73, Dml. 3, 149, 257, *sine begheren* Lorr. M. 1, 556, *sine bloet*, *sine ende* Luc. 2271, Ovl. G. 3, 124, 30, *sijne scilt* Grb. 2, 2956, 3005, *sine ors* Grb. 2, 4816, *dine huus* LvJ. 185, *sine goet* Vm. 2, 431, *mine gevangen* Limb. 5, 417, *sine*, *mine here* (dominus) Dml. 3, 94, 21; 134, 109; 97, 86; 131, 11; Limb. 1, 879, Vb. 25 r., Pw. 120 v., Ksl. 131 r., 134 r., *zine ghenoet* Dml. 3, 142, 36, *sine geselle* Bm. 10, 72, 111, *mine gheest*, *scencker*, *vrient*, *vader*, *god*, *hulper*, *druck*, *beschermer* Getij. 111 r., Sw. 72 v., Lhi. 5 r., Pw. 42 v., 78 r. v., 84 r., 102 r., 122 v., Pen. 31 v., *mine*, *dine broeder*, *sone*, *camerlinc*, *vingher* Lhi. 175 v., Ps. 33 r., 94 v., Pw. 106 v., Sch. 5 v., 28 v., Dcr. 48 v., 84 v., *sine bedde* Ovl. G. 1, 26, 2216, *sijne wijf* Wr. 2, 27, *dijne ghebet*, *leven*, *bloet*, *sine hoeft*, *palaes* Lhi. 99 v., 120 r., 144 r., 162 r., 181 r. v., *mine bedde*, *dine hoeft* Pen. 4 v., 16 v., *sine weten*, *mine verstant*, *dine lichame*, *sine huus* Pw. 74 v., 76 v., 81 r., 84 r., 87 v., 91 v., 98 v., Ps. 125 v., Hart. 7 v., *sine swigen* Kslp. 22 v., enz. (z. o. de *Vondel-gr.* bl. 124 onderaan, en 179), in den nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr., naar 't voorbeeld van *onse vader*, *uwe coninc*, *onse lant*, *uwe wijf*, *hare kint*, enz.; en evenzoo „dese riddere es nu

mine", „nem dat *dine* es", enz. (z. de *Vondel-gr.* § 119, en nog Sp. 2^5, 1, 52, Dd. 2, 3032; 3, 28; Sch. 13 r.), in navolging van „hemelrike es *hare*", „hets *uwe*", enz. (z. t. a. pl.), waar de onverbogen vorm *hare*, *uwe*, *onse* als praedicaat op zijn plaats was.

Opmerk. Zeer gebruikelijk was dit *mine*, *dine*, *sine* ook als onverbogen postpositum: *na den wille zine* Sp. 3^8, 45, 84, Fr. 1328, *metten goede sine*, *van den sonden mine*, *bi der helpen mine*, *der cnechten dine* Sp. 2^3, 36, 175; 2^6, 71, 75; 73, 27; 2^7, 49, 202, *van den orse sine* Sp. 2^6, 82, 22, *den geselle mine* Ybl. 2336, *in der machten sine* Bj. 1, 740, *bi der ghenaden zine* Br. 323, *na der naturen sine* Be. 333, *den mantel dine* Ovl. G. 2, 58, 103, *der lede sine* Nb. 2, 3855, *der moeder sine* Sp. 3^8, 87, 56, *metter beden sine* Rb. 16189, *der aventuren sine* Hu. 3, 1ste col. v. 8, *der gheloften sine*, *den zwagher zine* Rkr. 6989, 8888, enz. enz.; z. o. de *Vondel-gr.* onder aan pag. 124.

§ **344** *a.* Gewend aan den zeer gebruikelijken vorm van 't possessief, zonder suffix, in twee casus van het enk. masc. en neutr., schijnt men er geen bezwaar in te hebben gezien zulk een *sijn*, *haer* ook in den dat. sing. van die beide geslachten te gaan bezigen; vgl. althans in den 3den nv. *sijn hoire* (erfgenaam) Vm. 2, 371 (in een stuk van 1298), *haer sone* Sp. 3^8, 23, 18, *van*, *boven sijn hoefde* Nb. 2, 3220, Mat. 79 en 188, *sijn perde* La. 2, 7869, *van haer comenne* La. 2, 316, *haer here* La. 3, 17907, *van sijn gelaghe* Hl. 40, 24, *van haer beghinne* pr. 72*, *voer sijn voerhoefde* pr. 97, *in mijn huyse*, *in hoir sacramente*, *mit zijn eede* Lrb. 46, 189, 202, *in mijn woorde* Hl. 58, 61, *mit sijn volke* Hl. 112, 149, *na sijn wensche* Hl. 59, 124, *in dijn live* Lijd. J. 35, waar men geen gewoon indringen van den vorm des accusatiefs in den datief kan aannemen, 1° dewijl verschillende der vermelde vormen uit een periode dateeren, waarin de 3de en 4de nv. (behalve bij de eigenlijke pronomina en de eigennamen) nog uit elkaar werden gehouden, en 2° dewijl het substantief hier zijn datiefvorm nog getrouw bewaard had. Vgl. ook ben. § 367 *d*.

b. Nog merkwaardiger is intusschen een datief s. mann. of onz. op *-e*, dien men b.v. aantreft in *sine here* Bj. I, bl. 833 (3 m.), *te sine simpelen segghene* ib., *naer sine droem* Sp. 3^7, 17, 53, *sine live* Bed. d. M. 499, *van sine wive*, *paerde* Rkr. 5356, 8632, *tsine rade* Am. 1, 3236, *mit sine wive* Cl. 43, *na syne live* Lrb. 57, en die vermoedelijk nog de sporen vertoont van een eertijds als datief gebezigden instrumentalis (vgl. § 311 en 312).

Opmerk. Of *onse Here* Nb. 3, 1010, Bed. d. M. 963, Rb. 2298, *hare sanc* Nb. 3, 1170, in accusativo, en *onse here* Vdl. 1579, als 3de nv., iets anders dan schrijffouten zijn, durf ik niet beslissen. In later tijd heb ik in

dienzelfden casus gevonden *sine meester* Lg. 74 r., *onse heer*, *dine ontfanc* Lg. 5 r., 23 r., 8 r., Gt. 31 v., *onse here*, *broeder* Poh. 46 r., 48 v., Mrt. 60 r., 112 r., Maund. 23 r., Lh. 46 v., 47 v., 71 v., 90 r., 93 v., 96 r., 103 v., 108 r., 109 v., 119 v., 120 r., 126 r., 136 r., 150 r., 156 v., 167 v., Lhi. 64 v., 82 v., 138 v., *sine stoc*, *jonger*, *knecht*, *geselle* Pw. 47 v., Ps. 66 v., 93 r., 145 r., 179 r., *mine veerscat* Lg. 22 v., *hare man* Ot. 12 r., 15 r., Shs. 37 r., *onse vader*, *god*, *viant*, *mine maechdom* Ot. 14 r., 101 v., 98 r., *uwe soen*, *mine vader* Sw. 22 r., 54 r., *onse verlosser*, *mine man* Shs. 15 r., 61 r.; in Gt. 31 v. staat *onse here* ook als dat., evenals misschien in *bij onse verlosser* Thr. 2 r.

§ **345**. Voor de overige buiging van het possessief vergelijke men de declinatie van het sterke bijv. nw. Alleen zij hier nog gewezen op vormen, gelijk *ten sinen castele* La. 3, 20307, *ten sinen huse* Sp. 2^1, 38, 4, en, met weglating van *huse*, *ten minen* Sp. 2^4, 50, 50, *ten sinen wille* Sp. 2^1, 13, 8, *ten haren besten* Ro. 12830, *ten minen wille* Sto. 5, 888, *ter uwer name* Ovlg. 41, 28, waar *te*, onder invloed van 't volgende *sinen*, *minen*, enz. de *n* had aangenomen [1]).

Opmerk. In *hare selfs maghe* Esop. 46, 16, *sine selfs wapine* La. 3, 17310, *met zijner selfs hant* O. K. v. Dordr. 1, 241, voor het anders gewone *haers* of *haers selfs maghe*, enz., komt het oude karakter van 't possessief als 2den nv. van 't pron. personale nog duidelijk uit; (vgl. ook de *Vondel-gr.* § 205, en voeg bij de aldaar aangehaalde plaats nog „Dedi dat *hare* scepe versonken, *Die*ne sochten", Sp. 1^4, 1, 26; „Hier es *hare* ruste, *die* Gode greyden", Sp. 2^7, 27, 186; „*Uwen* name, *Die* mi gedaen hebt selke ere", Limb. 10, 940; „*sijns* naems . . . . *Die*t boec screef", Rein. W. Bijl. 1, 15; „Selden te misse *sijn* dinc sal gaen, *Die*t al an gode wil laten staen", Versl. en M. 4, 35).

HET DEMONSTRATIEF PRONOMEN.

§ **346**. Terwijl het Os. en 't Ondfr. bij de buiging van het demonstratief in sommige casus den vorm, met *tha*, *the*, in andere dien met

---

1) Iets dergelijks zien we in het bekende *alten* der jongere taal, voor *alte* (z. b.v. „den alte*n* langen wech", „alte*n* groten heer", enz., pass.), alsmede in *harden*, *harder*, *alren*, dat men vóór een adject. op *-en*, *-er*, meermalen in pl. v. *harde*, *alre* aantreft (als b.v. in „met harde*r* groter haestecheden", Mor. 2854, „van harde*n* diren gewerke", Mor. 3772, „met harde*n* fellen ogen", Mor. 1813; „mit enen herde*n* droeven ghelate", Rein. 2, 1229; „met harde*r* groter moghenthede", Rb. 19704; „met harde*r* groter blischap", LvJ. 17; „van harde*r* snelre vloge", Ro. 1694; „met ere herde*r* groter scare", Sto. 5, 983, „van herde*n* hogen connen", Ro. 1179, „van den alre*n* reynsten gemoeden", Parhl. 118 r., „mitten alre*n* bittersten beten", Dbvt. 80 v., „voor den alre*n* meesten sot", GR. 89 v., „den aldere*n* suntelixsten sabbet", „den aldere*n* claersten dage", Bw. 74 r., 30 v., enz. enz.).

thia, *thie*, en in weer andere beide vormen bezigde, kent het Dietsch, behalve in den nom.-acc. s. neutr. overal *die* naast *de*. Vgl.:

mann.			vrouw.		
		Os.			Os.
Sing.	1. *de*, *die*	[*the thie*]	Sing.	1. *de*, *die*	[*thiu*]
	2. *des*, *dies*	[*thes thies*]		2. *der*, *dier(e)*	[*thera*]
	3. *den*, *dien*	[*them*, *thiem*]		3. *der*, *dier(e)*	[*thero*]
	4. *den*, *dien*	[*then*, *than*]		4. *de*, *die*	[*thia*, *tha* [1])]

Onz.			Alle drie genera		
		Os.			Os.
Sing.	1. *dat*	[*that*]	Pl.	1. *de*, *die*	[*tha* [1]), *thie*, onz. *thiu*]
	2. *des*, *dies*	[*thes*, *thies*]		2. *der*, *dier(e)*	[*thero*]
	3. *den*, *dien*	[*them*, *thiem*]		3. *den*, *dien*	[*them*, *thiem*]
	4. *dat*	[*that*]		4. *de*, *die*	[*thie*, onz. *thiu* [2])].

§ **347**. In het gebruik van bovengenoemde pronomina maakte men evenwel de volgende scheiding:

men bezigde de vormen, met *-e*, als artikel naast die, met *-ie*, doch zóó, dat de laatste, behalve in den genit., aan de eerste werden voorgetrokken;

als demonstratief gold in den regel alleen *die*, enz., behalve in den gen. enk. onz., waar bij het zelfstandig gebezigd vnw. *dies* de zeldzame, *des* de gewone vorm was; slechts bij enkele geographisch of historisch onder Duitschen invloed staande schrijvers leest men *de*, *den* als substantief pronomen (b.v. in Hl. 36, 70; 57, 182; 73, 28; 111, 87; 114, 42; 116, 198; Gd. 39, 4; 41, 7; 43, 2; 75, 13; 118, 7; Versl. e. M. 3, bl. 38, Bw., Bs. en Vb. passim). *De*, *deer* en *deen* bij Sto. staat voor *die*, *dier*, *dien* (z. COSIJN in den *Taalb.* 6, 283 vlgg.).

Wat de buiging zelve betreft, zoo zij voor *den*, *dien*, naast het Os. *them*, *thiem*, aan het verzwakken der slot-*m* herinnerd (vgl. § 103), en voorts op de omstandigheid gewezen, dat van een vorm *deme*, die met het Os. *themo* (wisselvorm van den singularis *them*, *thiem*) zou correspondeeren, in het Dietsch geen enkel spoor meer over is, terwijl tegenover het Os. *thera*, *thero* (in den gen.-dat. s. fem. en den gen. pl.) een Mnl. *diere* nog wel een enkele maal voorkomt (vooral bij een gebruik

---

[1]) In de opgaaf dezer buiging bij HEYNE (*Altsächts. Gr.* bl. 100) en in de Paradigmata van SIEVERS ontbreken deze vormen; voor den eersten zie men Hel. 1007 C., 2304 C., voor den anderen (in 't mann. althans) H. 917 C., 5802 C.

[2]) De Ondfr. vormen, voor zoover ze worden aangetroffen, zijn: Masc. S. 1. *thie*, Pl. 3. *then*, 4. *thia;* Fem. S. 4. *the*, *thia;* Neutr. S. 1. *that;* Plur. N. 4. *thia* (en Instrum. S. *thiu*).

als demonstrat.), doch in den regel het verkorte *der* (niet *deer*, uit *dere*), *dier* gevonden wordt. — Voor *de* in *in tstede*, *upt erde*, *int sale*, enz., en *daerde*, *desel*, *dosse*, enz., z. men § 108 *f*, 108 opm., en 84 *e*. Vgl. ook nog *dzee*, *dsee* Lsp. 3, 5, 91, Ybl. 2786.

Opmerk. In enkele oostel. Mnl. mss., nam. Al., Gw. s. Tr., Lutg. en Chr., lezen we passim *di* (d. i. *dî*) in plaats van *die* (o. a. rijmende op *si*, Chr. 561); evenzoo in LvJ. en La., waar zulk een vorm evenwel, wegens de eigenaardigheid dezer beide hss. om de *ie* door *i* voor te stellen, niet voor een strikt bewijs mag gelden. Vgl. ook het relat. *di* en het vragende *wi* (zie ben. § 360 *c* en 363 *c*), en let op den invloed, dien de personalia *sî*, *hî*, *wî*, *gî*, nevens *sie*, *hie*, *wie*, *gie* (z. § 330 *a* en 337 *a*), hadden kunnen uitoefenen.

§ **348**. De nom.-acc. s. van 't onzijd. lidw. luidde vaak, na syncope der vocaal en samensmelting der beide consonanten, *t* of, met verzachting vóór een klinker of zachten medeklinker, *d;* vgl. passim *tpaert*, *tkint*, *tscip*, *dwout*, *dwater*, *dbedde*, *doghe*, *dabÿt*, enz., en z. § 111. Ook lette men op *torp*, *tecsel*, enz., voor *t dorp*, *t decsel*, enz., § 126 *u**.

§ **349**. Voor *dat* als demonstratief was ook *datte* in gebruik; vgl. Sp. 3^6, 6, 6; 3^2, 42, 119; 4^1, 30, 28; Nb. 2, 2848 v.; 3, 1677; Rb. 19014, Lsp. 2, 36, 1005 v., Sto. 9, 505, BvS. 219, Bj. 1, 409, Blisc. v. M. 227, Nyew. 11, enz., in rijm, doch Bj. I, bl. 707, La. 3, 7414, Bm. 1, 95 (2 m.), Lutg. 1, 792; 2, 880; Am. 1, 5324, Dram. P. 316, 59, enz. buiten rijm of in proza [1]). Misschien is de vorm, met FRANCK (*Mnl. Gr.* § 224), als een navolging van *ditte*, Ohd. *dizzi*, te beschouwen [2]).

§ **350** *a*. In den gen. sing. neutr. van het zelfst. pronomen wisselde *des* vaak met *das*, welks *a* hier blijkbaar was ingedrongen uit *dat* (vgl. ook Ags. *thäs* als gen. van *thät*, in plaats van het te verwachten *thes*) [3]). Bovendien vinden we dit *das* zoowel als *des* en *dies* in den nom.-acc. van 't onzijd. (z. b.v. Rb. 15189, 15295, 17684, 23786, 29184, 26554, Sp. 3^1, 19, 17; 4^1, 24, 71; 4^2, 11, 10; 1^3, 2, 29; 15, 16; 1^7, 44, 9; Tor. 3579, Mor. 6, Bj. 2, 3678, Rkr. 4017, 4181, La. 2, 1979, 24966; 3, 10141; 4, 12339; Tro. 7624, Fr. 5713, 8874, Sto. 2, 398, Lorr. 1, 1913; 2, 2772; Am. 2, 2409, 2594, Mlp. 1, 1918; 4, 1517, enz.) of voorafgegaan door een praepositie, die geen genit. regeerde (z. *bi*, *op*, *vor*, *na*, *om*, *in*, *dor das*, *des*, *om*, *na*, *naer dies*, *bi dies* = „bi, op, vor, enz. dat",

---

1) Zelfs met navolging des pronomens als conjunctie in Lutg. 2, 1159, Segh. 11563 v.

2) Mijne opvatting in de *Vondel-gr.*, § 133, durf ik thans niet meer verdedigen.

3) De Os. 2de nv. *thas* Hel. C. 2156, waar COSIJN in *Taalb.* 6, 286, op wijst, is naast het gewone *thes* te vergelijken met *-es*, den uitgang, dien we in dit dialect steeds met *-as* in genitivo zien afwisselen.

La. 3, 7185, 11187, 11242, 11249, 12633, 11676, 11953, 12946, 21991; 2, 29653, 24467; Fr. 396, 4272, Sp. 3[8], 39, 34; 3[6], 53, 68; 3[1], 2, 45; 3, 47; Rb. 16678, 17311, 26449, 22251, 22646, 23608, 25503, Sp. 2[1], 6, 32; 2[2], 4, 4; 58, 4; 2[3], 4, 62; 2[4], 29, 58; 2[1], 67, 117; 2[4], 33, 134; 56, 106; Am. 2, 5719, Rkr. 3389, Lsp. 1, 18, 105, W. 2726, Tor. 3575, Bj. 1, 151; 2, 2173; 5, 2140; Te. 1806, Bj. I, bl. 701, Br. 1675, 1916, La. 3, 1701, 7244, enz. Gelijk bij de ontwikkeling van *haer* als dat.-acc. pl., van het relat. *d(i)es*, *w(i)es*, van *elx* als nom. en dat.-acc. s., en van *al(le)s* als nom.-acc. s. neutr. (z. boven § 337 *k*, beneden § 364 *c*, 371 *e*, 375 *d*, de *Vondel-gr.* § 113 en 147, en *Tschr.* 2, 52), zal ook voor de wording van dezen nom.-acc. wel de stoot zijn uitgegaan van een verbinding met *van*, d. i. hier *van des*, *van dies* (z. b.v. Sp. 4[3], 38, 2, Am. 1, 4390; 2, 5295; Bj. II, bl. 513), de vermenging van *des*, *dies* en *van dat*, welke aan den oorspronkelijken vorm des genitiefs het voorkomen van een accus. (of datief) verleende en zoo den weg kon openen tot een uitgebreider gebruik, gelijk we dat boven leerden kennen.

b. Den genitiefvorm *dis*, met *i* voor *è* (vgl. § 26, opm. 3), lezen we nu en dan in 't rijm: Sp. 1[1], 42, 55; 53, 58; 1[2], 1, 21; 43, 26; 1[4], 26, 6; Ve. 2, 47, Al. 2, 1236, Rb. 14669, 4910, 21440 v., Tro. 1899.

c. Voor een 2den nv. *dyens*, uit den dat. *dien*, Smz. 27 v., vgl. men ben. § 364 *a*.

d. *Des* zelve vertoont zich niet zelden met een gesyncopeerde *e*, alzoo in den vorm *ts:*

1⁰ als een substantive gebezigd encliticum, b.v. in *ic siets*, *ic wilts*, *ic hebts*, *in doets*, Ovl. G. 1, 8, 618; 9, 752; 13, 1016; 28, 2365, *ic blijfts*, *ic saelts* Vm. 1, 327, 120; 353, 26; *hine saelts* Ovl. G. 1, 75, 171, *ic waerts* Luc. 181, *in kents* Rb. 26133 v., „alse ic*ts* vroeder ben", Sp. 2[4], 9, 48, *ic segts* La. 4, 1853, *ic hebts* Glor. v. Br. 217, *hebts* Rubb. 21, „God gheef*ts*", Truw. 34, *si soudents* Hl. 97, 340, *ic doets* Mlp. 4, 392 [1]);

2⁰ als een proclitisch artikel (hier ook met de spelling *ds*), b.v. in *tsgraven*, *tshertogen*, *tsjaers*, *tsmijns*, *tsrechts*, *tsrechters*, *tsmorghens*, *tsavonts*, *tserpents*, *tsmants*, *tsmenschen*, *tsondaechs*, *tszomers* („in*ts* zomers hitte"), *tswijfs*, *tsgeboëts*, *tsgoets*, *tsgeens*, *tsoens*, *tsfolcx*, *tsviants*, *tskints*, *tsduvels*, *dsaeghs*, *dsavonds*, *dsanders*, *dsbisscops*, *dsbroeder*, *dsderds*, *dsduvels*, Bj. 4, 447; 5, 2974, 4631; Bj. I, bl. 806, Bm. 5, 83 en 453; 10, 88, 128; 10, 113 en 115; La. 3, 2362; 2, 3238, 4117; W. 549, 565, 570, 7383, 10695, 10835; Vm. 4, 146, 64, Rb. 742, 745, 850, 8903, 22156, 22547, 22752, 26105, 25181, 25140, 25820, 26183, 26705, 27363,

---

[1]) Vond men meer plaatsen, als „die coninc en grote*ts* (d. i. Walewein) niet", La. 4, 8813, dan zou men tot een vorm *ts* als gen. masc. mogen besluiten.

Mor. 4537, Mask. 48, 219, 780, 943, 1026, 1096, Ri. 641, 842, Lsp. 2, 48, 111 v., 2, 6, 9 en 20 v.; 2, 10, 41 v.; 2, 11, 67 v.; 2, 53, 15; 2, 36, 98 v. en 1364 v.; Nb. 2, 2273 v., 3309 v., Te. 106, 521, 807, 2148, 2407, 2796, Ovl. G. 2, 58, 63 en 114, Mlp. 3, 474, Luc. 1542, enz., en, met assimilatie, *sgraven*, *shertogen*, *smans*, enz. enz., passim.

Opmerk. Voor de laatste *ts* (*ds*) wordt nu en dan ook *t* (*d*) aangetroffen, en wel *in den regel* bij het nomen, dat in genitivo als bepaling *vóór het bepaalde woord* is geplaatst, zelden bij het substantief, dat achter zijn bepaling staat; vgl. *tridders*, *tfiants*, *tkeysers*, *theren*, *tvaders*, *tconincs*, *tberchs*, *tfisschers*, *thertogen*, *trechters*, *tpaus*, *tquaets menschen*, *tgeleerds mans*, *tclercxs*, *trentmeesters*, *tbans*, *tfolcs*, *twijfs*, *tgoets*, *dgoets*, *tkints*, *tvleeschs*, *tfiers*, *tjaers*, *tgeboots*, *tgerechts*, *trechts*, *tlijfs*, *tscependoms*, *tlants*, Rb. 7488 v., 13226 v., 20913 v., 23625 v., Lsp. 2, 48, 111 v.; 1, 15, 35 v.; 3, 12, 68 v.; Mask. 541, 664, 1026, Mor. 755, 1282, 1310, 1513, 1686, Taalmag. 3, 168, 4, Bj. 2, 549; 4, 488; 5, 2252; 3, 2016 v.; Bj. I, bl. 701, II, bl. 459, Nd. 1995, Ro. 12998, Bm. 5, 85; 7, 87; Vm. 2, 399, 7; 400, 61; La. 3, 3786, 8450, 19695, 16700, 18056, 18322, 18495; 2, 19381, 21201; Ve. 1, 10; 1, 45; 2, 42; 2, 44; 2, 48; 2, 51; 3, 9, 37; 3, 12, 30; 3, 13, 3; 3, 24, 21; 4, 2; 4, 4; 5, 36; 7, 18; 8, 17; Dd. 2, 1251, 458, 1882, 3333; 3, 195; The. 1551, Mat. 5, 14, 20, 49, 50, 54, 57, 75, 85, 103, en p. ald., Lrb. 123, 132, enz.; (en zie ook *dbiscops* The. 1551, Ve. 3, 12, 30, *dgraven* Chr. 1379, met *d* voor *t*, waarvoor men § 348 en 111 vergelijke). Te recht heeft m. i. FRANCK den aanvang van de ontwikkeling dezer eigenaardigheid gezocht bij het neutrum, 'twelk, met zijn *proclitisch* lidwoord vereenigd, als samenkoppeling werd beschouwd en behandeld, en als „*tkints* vader", „*tfiers* cracht", enz. (voor en naast „*des kints* v.", „*des viers* cr.", enz.) het voorbeeld gaf tot navolging in „*tvaders* sone", „*tviants* raet", enz. (voor en n. het normale „*des vaders* sone", „*des viants* raet", enz.).

Ook lette men op „in *die joncste brueders* sac", Ot. 31 r., „*dat calfs* vleysch ende sijn vel", D. B. Ex. c. 29, „om *dat venijns* wille", GR. 37 v., 116 r., „opt *verdwaelde scaeps* hals", GR. 11 r., „van *dat ghebots* weghen", Lic. 194 v., „in *dat peerts* mont", St. 77 v., „*die werelt* goet" (= mundi bona), St. 10 v., „om *die scoenheyts*, *rechtvaerdicheits* wil", GR. 75 v., 100 v. (vgl. § 276*, opm. 2), „*die giganten* lant", D. B. Deut. c. 2, „*de weeskinderen* goeden" (= de goederen der weeskinderen), Lkrb. 386, „*die arme luden* lijken" (= de lijken der a. l.), Pw. 27 v., „*die luden* striden" (= het str. der lieden), Pw. 52 v., „voor *die apostelen* voeten", Ps. 87 r., „door *die saracenen* lant", Ps. 96 r., „van *die mans* doot", Ps. 103 r., „met *die wise mans* lere", Ps. 146 r., „*die ioncvrouwen* vader", Ps. 194 v., enz., verbindingen, die in de jongere taal voorkomen en waarin zelfs het *niet* enclitisch gebezigde artikel (alsmede een daarmede verbonden

adjectief) met het volgend substantief als één geheel werd behandeld. Voor „om *den goets Sinte Fransoisen* ere", Fr. 9730, „bi *den meesters* rade", D. B. Ecclesiastes c. 12, „op *den honts* rugghe", GR. 154 v., „tot*ten doden ridders* huys", GR. 159 v., „mit*ten engelen* handen", Ps. 89 v., „van *den pharizeen* giften", Ps. 192 v., „an *den voerseiden Sergius* raet", Pw. 57 r., „voor *den apostelen* voeten", Ps. 46 r., „in *den apostelen* werc", Ps. 112 r., „van *den menschen* verwoetheyt", Ps. 123 r., enz., verwijs ik naar § 305 *c*.

Opmerk. Een navolging van bovengenoemde eigenaardigheid zien we in: „mit *twee scepene* seghel", Lkrb. 30, „wt *vroede luden* landen", Ps. 15 v.

§ **351**. Van den pronominalen stam *þa*, *þia* bezigde het Ogerm. ook een instrument. sing. neutr., dien we o. a. in het Got. als *þê*, in 't Ohd. als *thiu*, *diu*, *dheo*, in 't Os. en Ondfr. als *thiu* leeren kennen en die in dit laatste dialect, blijkens den gelijken casus van het interrogativum, *wio*, *wie*, ook **thio*, **thie* moet hebben geluid. Een aan dit **thio*, **thie* beantwoordend *die* en een met bovengenoemd *þê* overeenstemmend *de* had het Mnl. bewaard:

a. in den bijwoordelijken vorm *diegelike*, desgelijks, IV Mart. 373, Edew. 192, 604, 966, Lsp. 2, 49, 54; 54, 56; Wr. 1, 2328, Bj. 3, 1492; 2, 4274; 4, 411, 1492; 5, 6 en 1752; 5, 4076, 4332; Bm. 7, 105, Parth. 8406, Sp. 2^4, 22, 25, Ro. 8117, Dd. 2, 1406, La. 3, 1783, 4133, 13068, 16697, enz., *degelike* m. gelijke bet., Sp. 1^7, 39, 22; (vgl. voor een zoodanigen door *gelike* geregeerden casus het Got. „*hwê* nu galeikô þans mans þis kunjis jah *hwê* sijaina galeikai", Luc. 7, 31, en het Ohd. „bist gar ouh *thiu* gilîcho", Otfr. 4, 22, 28);

b. in het bekende *bedie*, daardoor, daarom, omdat (Os. Ondfr. *bi* of *be thiu*);

c. in *voor die*, vóór dien, vroeger, La. 3, 11810 (vgl. Os. *fora thiu* Hel. 4356, Ohd. *fora thiu*, z. GRAFF i. v., echter in een andere opvatting, nam. als „wegens dat"); en

d. vóór een comparatief in *de minder*, *de bet*, *de crommere*, *die edelre*, *scoenre*, *de meer*, *de min*, *die qualiker*, *die vromer* Lsp. 1, 13, 42, Sp. 2^4, 56, 107, Nb. 2, 2196; 3, 2808; 10, 141 v.; Ro. 8436, Limb. 2, 995, HdH. 1189, Rb. 9112, 15464, Bm. 10, 273, Bj. II, bl. 460, 492, 495; I, bl. 698, 701, 714, 717, 738, 769, 771, 779, 840; Bpl. 8 v., 10 v., 39 r., BE. 91 v., 101 v., 203 v., Veg. 20 r., 21 v., 24 v., Thr. 29 v., 35 r., 116 r., 122 v., Lg. 43 v., waarvoor anders gemeenlijk *te* werd gebezigd, met een conson., die in de verbindingen *des te*, *dies te*, *niettemin*, *niettemeer* verscherpt en vandaar ook buiten die verbinding in zwang gekomen was.

Opmerk. Een naast gemeld *bedie* voorkomend *bedî*, *bidî* (: *sî*, *wî*, *bî*, *mî*, *vrî*, *ghî*) Parth. 1484, Rb. 525, Sp. 3^1, 28, 58; 3^4, 43, 60; 3^3, 7, 21; 29, 95; 21, 33; Ve. 4, 27, enz., kan tegenover bovengenoemd Os. Ondfr.

bi, *be thiu* niets anders zijn dan de navolging van een vroeger, nevens *twî*, „waarom", te vermoeden **bewî* (Os. *bi hwî*, waarom); zie ben. § 360, opmerk., en *Tschr.* 5, 204 vlgg.

§ **352**. *Die* als zelfst. en bijvoeg. demonstr. en als lidw., in den dat. en acc. sing. masc., wordt sporadisch aangetroffen in oudere teksten, en zeer vaak in jongere, vooral in die uit de 2de helft der 15de eeuw; zie Sp. 1[3], 13, 21; 55, 38; 3[3], 12, 62; 2[2], 58, 123; Lsp. 2, 51, 99; 3, 15, 196; 21, 14; Ferg. 4826, Limb. 2, 1581; 3, 862; 7, 723; 10, 248; Luc. 363, 417, 3833, 4314, BvS. 389, Ovl. G. 3, 115, 206, Bj. 5, 4717, Bj. I, bl. 717, Nhl. 932, Bm. 5, 77, 28; 6, 189 en 192; 6, 212, 15; 6, 296 en 301; 6, 413, 40; 8, 101; Rkr. 38, 104, Hl. passim, Som. e. W. 65, Al. 3, 125, Versl. e. M. 3, 29, 34, Mlp. 2, 1243, 830, Esm. 267, Vm. 1, 57, 251; 316. 56, Rein. 1, 905, 1414, Fr. 2513, Glor. v. Br. 901, 943, Vb. 96 r., 58 v., K. v. Zeel. 17 v., 18 r., 54 r., fgs. 72 r., Stf. 4 r., 35 r., 106 v., 107 v., Nt. 8 v., 26 r., 46 r., 116 v., Ee. 81 v., 94 r., 109 r., 136 v., 141 r., Sch. 7 r., 11 r., 38 r., 51 v., Poh. 19 v., en op bijna elk folio in Cl., Dbvt., GR., Lic., Lg., St., Rein. pr., Mrt., Liedw., Shs., Gkr., Ot., Bdio., Oef., enz. Dewijl dit *die* blijkbaar een jonge formatie is, het relatieve *die*, in genoemde casus, daarentegen ook in de oudste teksten elk oogenblik voorkomt (vgl. § 364 *e*), moet men voor het eerste wel aan een navolging van het laatste denken.

§ **353**. Ook in den dat. s. fem. en dat. plur. hebben oudere mss. somwijlen *die*, in pl. v. *dier* en *dien* (vgl. Fr. 675, The. 92, Vm. 1, 309, 38, Rb. 7318. Parth. 1929, en Sp. 3[3], 48, 81, Heelu 2122, Vm. 1, 320, 13, La. 3, 1876, Tor. 2717), kennelijk als gevolg van het sporadisch optreden eener elders in 't Mnl. bij de pronominale buiging zeer sterk ontwikkelde neiging, om de vormen voor den 3den en 4den nv. aan elkander gelijk te maken. In de jongere periode, waar het gebruik van een vorm des accusatiefs als datief zich in 't algemeen is beginnen te ontwikkelen (vgl. § 69 der *Vondel-gr.*), moet een lang niet zeldzame 3de nv. *die vrouwe*, *die bisscoppen*, enz. enz. enz., natuurlijk in verband met deze strooming worden beoordeeld.

§ **354**. De verbuiging van *dese* komt, behalve in den nom.-acc. plur. neutr., met die van het Os. *these* overeen (in de Oudfr. bronnen wordt dit pronom. gemist):

		masc.		fem.		neutr.	
			Os.		Os.		Os.
Sing.	1.	*dese*	[*these*]	*dese*	[*thesu*]	*dit*	[*thit*]
	2.	*dees*	[*theses*]	*deser(e)*	[*thesara*]	*dees*	[*theses*]
	3.	*desen*	[*theson*]	*deser(e)*	[*thesaro*]	*desen*	[*theson*]
	4.	*desen*	[*thesan*]	*dese*	[*thesa*]	*dit*	[*thit*]

in alle genera

			Os.
Pl.	1.	*dese*	[*these*, onz. *thius*].
	2.	*deser(e)*	[*thesaro*]
	3.	*desen*	[*theson*]
	4.	*dese*	[*these*, onz. *thius*].

a. Of de westel. Ondfr. nom.-acc. pl. neutr. (in overeenstemming met het Ohd. *disu*) *thesu* dan wel (evenals in 't Os.) *thius* heeft geluid, kan natuurlijk niet worden uitgemaakt. In het laatste geval ware het Dietsche *dese*, in die casus, uit een verloop der mann.-vrouw. vormen naar het neutr. te verklaren.

b. De genit. luidde gewoonlijk met de bekende syncope (vgl. § 84) en met behoud der zuivere uitspraak (vgl. § 3) *dees;* zelden ook, met een onzuivere *e* (vgl. § 4), *des*, als b.v. Bj. 4, 415, 440 en 441.

c. Een dat. sing. *deseme*, die met *thesumu*, den Os. wisselvorm van het jongere *theson*, zou overeenstemmen, heeft in 't Mnl. geen enkel spoor achtergelaten.

d. In den gen.-dat. s. fem. en den gen. plur. werd in plaats van *desere* gewoonlijk *deser* gebezigd (vgl. § 85, 3^0) of *derre* (vgl. § 4 *b* en 126 *p*).

e. Een dat. s. neutr. *in*, *vor*, *na*, *bi*, *te*, *van*, *binnen desen*, *mettesen*, enz., was hier evenmin ongebruikelijk als bij *die* (in *te*, *in*, *van*, *vor dien*, enz.).

f. Een instrumentalis *dese* (Ohd. *desu*, *thisu*) vinden we terug in de adverbiale uitdrukking *desegelike*, „gelijk aan dit, als volgt", Sp. 1^7, 49, 56, Ybl. 560, 2011, Sp. 2^4, 50, 74; 61, 54; 2^5, 50, 103; 2^6, 31, 41; 43, 50; 56, 3; 2^6, 71, 70; 31, 11, enz.; vgl. boven *diegelike*, § 351 *a* [1]).

g. *Ditte* (Ohd. *dizzi*) leest men, voor *dit*, o. a. Sp. 3^8, 25, 66; 79, 78; 49, 10; 3^2, 42, 80; 3^5, 51, 55; Nb. 5, 1517; 6, 826; 10, 213 en 480; Rb. 34186, Fr. 2628, La. 4, 9799, Parth. 7799, Luc. 96, 1052, 3016, 4976, Bra. 359, Rein. 1, 2597, Am. 1, 1514, 5609, Grb. 1, 183 v., Blisc. v. M. 1015, Nyeuw. 702, enz.

h. De n. plur. *desen*, Luc. 3877, 4123, van het zelfstandige pronomen schijnt een *n* te hebben aangenomen naar 't voorbeeld der substant. gebezigde adjectieven (vgl. § 323 *e*).

i. De geapocopeerde vorm *dees* vertoont zich als nom.-acc. s. f. en n.-a. pl. in eenige jongere mss., als b.v. Chr. 164, 306, 1297, 1317, 1387, 1389, 1551, Bm. 4, 193, 194, 195, 196, 197, enz. (hs. uit de 15de eeuw), Bj. 4, 309, Edew. 125, Pen. 113 r., Lutg. pass., Rein. 2, 3397, 5061,

---

[1]) In *desergelike*, dat hetzelfde beteekent, Sp. 2^6, 37, 17; 40, 76; 2^7, 2, 17; 17, 51, enz., is *deser* een van *gelike* afhangende gen. pl. neutr.

Blisc. v. M. pass.; als 3de nv. mv., in verband met het verloop van den dat. naar den accus., in Dram. P. bl. 322, 147; en als accus. sing., uit *dese* (z. ben. *k*), in „met *dees* rechtvaerdich mensche", Pen. 79 r. *In dees side* Bj. 5, 4288, *op*, *an desside*, *bedesside*, met een onzuivere *e*, z. § 4 *b*, werd als samenkoppeling beschouwd en behandeld en verloor mitsdien de onduidel. *e* tusschen twee dentalen (vgl. § 84).

k. Een dat.-acc. sing. masc. *dese* Sp. 3^3, 21, 51; 2^6, 55, 29; 2^7, 1, 77; Vm. 4, 322, 337, en (vaker) in de jongere taal Cl. 23, 28, 36, 39, 45, 50, 101, 113, 153, Lijd. J. 68, 82, 83, 84, Ps. 62 v., 69 r., 75 r., 111 v., 121 r., 124 v., 137 v., 145 v., 198 v., Cr. 16, 23, 59, Lh. 118 r., 122 r., is kwalijk iets anders dan een navolging van het in § 352 vermelde *die*, voor *dien*.

l. *Ter deser stede* Bm. 10, 270, en *ten dien male* Chr. 1513, komen, wat hun *ter*, *ten* betreft, overeen met *ten minen huse* en dergel. (z. § 345).

m. Een schijnbaren genit. *dese* en *desen* ontmoeten we in: „voor *dese heremyts* doer", Liedw. 30 r., „*dese heilige mans* lichaem", Ps. 103 r., „in *dese Pelagius* tijden", Pw. 54 v., „*om dese stats* wil", GR. 190 v. (vgl. § 276*, opm. 2), „mit *dese coninginnen* raet", Ps. 194 v., „tot *desen keisers* tiden", Ps. 120 v., „in *desen groten Karels* tijden", Pw. 59 v., „tot *desen cardinaels* huse", Ps. 131 r., „tot *desen Joachyms* huys", Mat. 147, „tot *desen visschers* huys", GR. 102 v., „voer *desen visschers* voeten". GR. 184 r., „van *desen gherechtighen mans* bloede", Veg. 16 v., Nt. 41 r., Ee. 111 v., „in *desen* (goeden) *grave florijs*, *willems* tiden", Gkr. 24 v., 73 r., Cr. 20 v., 60 r., „in *desen hertoch willems*, *philips* tiden", Gkr. 85 v., 93 v., Cr. 70 v., 76 v.; vgl. § 350 opm. en 305 *c*.

§ **355** *a*. *Ghene*, *gone* (z. § 34 *b*), *guene* en *g(h)one*, met *ö* (z. § 52), werd, behalve in den nom. enk. masc. en den nom.-acc. s. neutr., verbogen als een zuiver sterk adjectief (vgl. § 299 vlgg.); dus S. 2. *geens*, *ghoons*, *ghener*, *gheenre*, *gher(r)e* of *ghore* (vgl. § 126 *n* en 305 *a*); S. 3. *ghenen*, *ghonen*, *ghener*, *gheenre* of *ghe(r)re*, *ghore*, enz. enz. In het onzijd. enk. golden als nom.-acc. *gheent*, *ghent*, *ghint* (vgl. Got. *jainata* en z. § 3, 4, en 26 *b*), *ghuent* (z. § 52), *ghont* (z. § 34 *b*), *ghunt*, met *u* = een onzuivere *ö* (z. § 40), of *ghene*, *ghone*, *gheen*, waarvan de eerste vormen passim voorkomen, de drie laatste, uitsluitend adjective gebezigd, worden aangetroffen b.v. La. 2, 40074; 3, 431, 7896, 12209, 15668, 16173; Parth. 5994, R. v. M. 252, Bj. 3, 534, Lorr. M. 1, 93, W. 6109, La. 3, 15684, 25193, 39326, 39659, 24948; 4, 8081, 10733; Limb. 4, 1296; 7, 863; Ovl. G. 1, 18, 1463; 1, 23, 1897, enz. Als 1ste nv. enk. mann. was *g(h)ene*, *gone*, *ghone* in gebruik (z. b.v. Sp. 1^4, 38, 16; 1^7, 69, 66; 3^2, 17, 39; 3^3, 3, 85; 13, 96; 3^4, 35, 10; 3^7, 31, 20; 62, 13;

3^{8}, 28, 18; 4^{1}, 21, 126 en 130; 4^{2}, 47, 86; 25, 84; 4^{5}, fragm. 46; 4^{8}, 38, 16 en 20; Tor. 1711, La. 2, 654, 20945; 3, 382, 11361, 13114, 16564; 4, 1350, 3429; Segh. 3018, enz.); zelden met apocope *geen* (z. La. 4, 9153, Es. 51, 7), en nooit een met het Got. *jains* overeenstemmende vorm *gen*. Zie voor de verklaring van 't suffix *-e* § 365 *a*.

b. Behoudens bovengenoemde beperking werd *gene*, *geens*, enz. zoowel adjective als substantive gebezigd. Alleen in het laatste karakter trad daarentegen op *die gene*, *de gene*, *dat gene* (*die gone*, *de gone*, *dat gone*), welks buiging geheel met die van een zelfstandig gebruikt adjectief (z. § 323) overeenstemt; alzoo S. 2. *des geens* of *des genen*, *der geenre* of *der ge(r)re*, S. 3. *den genen*, *der geenre*, *der ge(r)re*, S. 4. *den genen*, *die gene*, *dat gene*, Pl. 1, 4. *die gene*, enz., en ook S. 4. masc. *den ghene*, *den ghone* Sp. 1^{2}, 47, 48, Rb. 17250 v., Tro. 4972, Tor. 725, LvJ. 132 (zelfs met apocope in LvJ. 177 *den gheen*), Pl. 1, 4. *die genen* LvJ. 178, Ovl. G. 1, 232, enz., Pl. 2. *der gene*, *der gone* Ovl. G. 1, 12, 974, Sp. 2^{6}, 48, 22, enz., of *dergeenen* O. K. v. Dordr. 1, 104, enz.; en met apocope in de jongere taal S. 1. m. *die gheen* pr. 346, S. 4. m. *den gheen* LvJ. 177, Pl. 1, 4. *die gheen* Rein. 2, 36 en 6135, D. W. 6, 101, Mlp. 2, 1659, Lutg. 2, 1788, Hl. 11, 130; 22, 39 en 46; 24, 240; 35, 6; 39, 23; 40, 161; 47, 111; 61, 100; pr. 72*, 212, 223, 224, 292, O. K. v. Dordr. 2, 5, enz., Pl. 2. *der gheen* Hl. 79, 30, enz. (evenals in den nom. s. m. en f. *die gheen* Hl. 63, 90; 73, 246; 76, 172, enz.).

Menigmaal behield echter het neutrum den pronominalen vorm, met *t*; vgl. *tgeent*, *tgent*, *tgint*, *tguent*, *tghoent* Rb. 1786, Sp. 1^{8}, 70, 24; 3^{5}, 14, 35; 3^{8}, 47, 70; 3^{4}, 23, 40; 4^{2}, 13, 20; 22, 62; 4^{2}, 45, 47; 4^{1}, 12, 14; 26, 34; Nb. 10, 305, Dml. 3, 184, 65, HdH. 1048, Rog. 990, 1068, Tor. 1669, La. 3, 10782; 4, 9280; Lsp. 1, 12, 76 v., Ovlg. 388, 53; 390, 103; 445, 153; 417, 114; 469, 380; enz., waar het lidw. bovendien steeds als procliticum wordt gebezigd. Voor *tgeens*, als gen. m., La. 3, 12309, Ve. 1, 29; 2, 18, vgl. men § 350, opmerk.

§ **356** *a*. In overeenkomst met het oude Westgermaansch, bezigde het Dietsch van *selve* zoowel sterke als zwakke buigingsvormen, hier evenwel zóó verdeeld, dat de eene casus voorliefde voor de st., de andere voor de zw. declinatie vertoonde. We vinden als norm:

in den nom. s. m. f. en den nom.-acc. s. neutr. *selve;*

in den gen. s., in verbinding met een personale, *selfs*, en wel voor alle drie genera (dus ook *haers selfs* of *haer selfs*, vgl. § 336 *d*);

in den dat. en acc. s. van 't masc. en fem. *selven* (vgl. voor zulk een *haer selven*, b.v. Mor. 4170, Sp. 3^{5}, 26, 47; 3^{8}, 72, 39; Rb. 33697, Sp. 2^{3}, 16, 14 en 16, Vm. 1, 63, 215; 2, 211; Bl. 1679, Ferg. 4488, Parth. 3220, Nb. Prol. 95; 1, 95; 7, 655; Bm. 5, 86 en 449; 10, 66, 43; La.

2, 1580; 4, 3322; Es. 59, 16, Mnlp. 2, 1122, enz. enz., en zie de *Vondel-gr.* § 122);

in den n. pl. *selve;*

in den gen. pl., in verbinding met een personale, *selfs* (alzoo *ons selfs*, *uws selfs*, *haers selfs*, vgl. § 325 en 337 *g*);

in den dat. pl. *selven;*

in den acc. pl. *selven* (b.v. Rb. 29267, 29361, 30130, Nb. 3, 719, 2441, 2924, 2993; Wr. 2, 723, 771; 3, 1669; Te. 1094, Sp. 2^1, 10, 25; 18, 17; La. 3, 1202, Nd. 1802, 1913, 382, Cass. 525, Sto. 7, 775; 8, 340; Plag. 1073, enz. enz.; z. o. de *Vondel-gr.* § 122).

Opmerkelijk is dat *selven* als acc. pl. tegenover den gewonen nom. des meervouds, op *-e*, en nog meer als acc. s. f., terwijl het vrouw. in dien nv. anders overal de oorspr. *-n* heeft verloren. Toch wordt het begrijpelijk, indien we bedenken, hoe licht een woord, dat in den regel met een der pronomina personalia werd verbonden, den weg van deze kon volgen door eveneens zijn datiefvorm aan den accusat. over te dragen (vgl. § 336 *e*).

b. Afwijkingen van de bovengemelde declinatie zijn zeldzaam; een gen. *dijns*, *mijns selven* Sp. 1^8, 76, 70, LvJ. 161, of *uwer zelver* Sp. 3^2, 18, 56, een acc. of dat. s. fem. *haer selve* R. v. Mont. 148, La. 2, 18970, Luc. 3198, Chr. 348, 414, 704, 797, en een n. pl. *si*, *wi*, enz. *selven* Nd. 344, 1757 v., R. v. Mont. 2000, Bj. I, bl. 742, II, bl. 459, Bm. 8, 93, Taalmagaz. 3, 190, 156, pr. 101, Dkrb. 98, behooren, zoo verklaarbaar ze mogen zijn, tot de uitzonderingen; evenals ook de dat. s. fem. *haer selve* Chr. 797, 1178, 1197, 1205, dat onder invloed van laatstgenoemden accus. was ontstaan, en de genit. *sijns selvens* Ljm. 1 r., 18 v., met een dubbel suffix.

§ **357**. In verschillende geslachten, getallen en naamvallen ontmoeten we ons woord verder als indeclinabile, en wel met een vorm *selve*, *self*, *selven* of *selver*. Vgl.:

voor *selve*, b.v. in den 3den en 4den nv. m. enk., Sp. 3^4, 47, 136 („hem *selve*"), Sp. 3^2, 26, 33 v. („die *selve*", naast de lezing v. d. tekst „di *selven*"), Sp. 1^8, 8, 62 („van Jacob *selve*"), Sp. 4^3, 14, 61 („den coninc *selve*"), Sp. 4^1, 48, 27 („met sente More *selve*"), Sp. 4^1, 52, 41 („van den paues *selve*"), Rb. 26696 („van Gode *selve*"), Sp. 2^5, 44, 21 („*selve* den coninc"), Bl. 3713, Sto. 3, 1573, Dd. 2, 436, Am. 2, 3793, W. 10002, Heelu 1041, Ve. 4, 35, Bed. d. M. 1175, Fr. 8581, Wr. 3, 1239, Bj. 3, 1233; 6, 1090, 4292; Rein. pr. 53 v., 86 r., Lic. 173 r., 253 r., Vb. 4 r., 11 r., 12 r., Bi. 127, 436, Dbvt. 25 r., Spk. 29 v., Ep. 39 v., 166 v.; en v. de *Vondel-gr.* § 123, slot; ook in den gen. *mijns*, *dijns selve* Ovl. G. 3, 144, 108, Fr. 8816;

voor *self*, in den n. s. en pl., Segh. 2821, Hl. 10, 123; 13, 54; 36, 3, O. H. Passie 540, 636 en 878, Summe le Roy 81, 89, 118, 131; in den dat.-acc. s. m. en den dat. pl., S. le Roy 108, 133, O. K. Passie 726 en 734;

voor *selven*, in den nom. s. m. en f., G. Grote 75, vs. 27; 77, vs. 15; Tro. 6743, 8048, 7069, 7323, 7437, 7554, 8017, 9140, Esm. 675, Segh. 165 v., 420, Bm. 7, 194, 277, Gd. 80, 1 en 8; 82, 5 en 15 en 22; 118, 6; 123, 9; 117, 5; Sprw. 420, Mspr. 50, Sch. 29 r., 35 v., Vb. 141 r., Detr. 61 v., 66 r., 78 v., 80 r., Bw. 1 v., 17 v., 42 v., 53 v., 100 r., 128 v., 147 v., Bs. 5 v., 11 r., 100 v., Passieb. 200, 205, 210, 229, Mat. 60, enz.;

voor *selver*, in den n. s., dat. en acc. s., n. en acc. pl., La. 3, 4483, Bj. 2, 4291, Tro. 1905, 8698, Mlp. 1, 159, 477, 1960; 4, 37, 61, 1945 v.; Segh. 10086, 2248, Lijd J. p., D. W. 7, 35, 115; 7, 384; Hl. 4, 279; 8, 187 v.; 10, 84 v., en aldaar passim, Dkrb. 19, 146, 75, 188, 159, 172, 173, 176, Rein. 2, 194, 1086, 5684, 5866, 6115, 7234, Lrb., O. K. v. Dordr. en Mat. p., Rb. 7315 v. F, 33230 v. F, Mrt. 1, 243 v. G, 253 v. D, Shs. 42 v., 76 v., Sch. 17 r., 21 r., 26 r., Lic. 90 v., 126 v., 265 v., Loh. 61 r. v., 67 v., Pau. 70 v., Lg. 28 v., Bpl. 35 r., 39 r., Ee. 88 v., Thr. 90 r., Bvt. 271 v., Cr. 3 v., 6 r., 7 r., 10 r., 13 r., 17 v., 20 r., 33 v., 38 r., 41 r., Gjl. 8 v., 48 v., Olvw. 7 r.; (vanwaar een nieuwe genit. *sijns selvers* Dkrb. 14 en 162, O. K. v. Dord. 8, 53 en 67).

Selve, de eenige vorm, dien we blijkens bovenstaande bewijsplaatsen aan het oudere Dietsch mogen toekennen, beantwoordt als bijwoordelijke vorm aan het Ohd. *selbo* (v. de *Vondel-gr.* § 123, aan 't slot). De geapocopeerde vorm daarvan *self* hoort in de jongere periode thuis [1]). *Selven*, dat alleen in 't jonger Mnl. wordt gevonden, is blijkbaar een uit het oosten ingedrongen bijw. (Middelfrank. **selven*, te vermoeden naar het Mhd. *selben*). Evenzoo *selver* (Middelfrank. **selver*, te vermoeden naar 't Mhd. *selber*), dat, behalve in 't oostel. en 't jongere Mnl., wellicht ook reeds in de 14de eeuw op Brabantsch gebied voorkwam (vgl. de plaats uit La.). Zie voor de verklaring van het adverbiaal karakter dezer woordjes de *Vondel-gr.* t. a. pl. [2])

Opmerk. Ook het zeldzame, alleen in Mspr. 5, 23, 34, 41, 50, 59, aangetroffen *selves*, *selfs*, *selvest* (in verbinding met een pronom. in den nom. s.), is kennelijk, evenals *selven* en *selver*, van oostelijke herkomst;

---

[1]) En is alzoo niet, gelijk in de *Vondel-gr.* § 123 geschied is, met een Ohd. adverb. *self* gelijk te stellen.

[2]) Tegen het aldaar geuite gevoelen omtrent den oorsprong van *-er*, in *selber*, *selver*, bestaat echter evenveel bezwaar als tegen GRIMM's en WEINHOLD's opvatting.

(vgl. het Mhd. *selbes* en, met een paragogische *t*, *selbest*, waarnaar een Middelfrank. **selves*, **selvest* mag worden vermoed).

§ **358** *a*. *Die selve*, *dat selve*, idem, had de verbuiging van een door het bepalend lidw. voorafgegaan adjectief; alzoo S. 2. *des selfs* of *des selven* (*mans*), (*kints*), *der selver* (*vrouwen*), S. 3. *dien* of *den selven* (*man*), (*kinde*), *der selver* (*vrouwe(n)*), enz. Voor een zeldzaam *ter selven uren* Luc. 1134, *ter selven dachvaert* Bj. II, bl. 519, *binnen der selven nachten* Cl. 155, vgl. men § 306, opm. *a;* voor *binnen derselve stede* Enq. 12, *des selve daghes* Rb. 15358 v. C, 19090 v. C, *op dien selve steene* Br. 527, *van dien selve cloester* Cl. 25, *der selve scepenen* Gew. s. Tr. 8, *in den zelve jare* pr. 343, *binnen der selve stat* Bj. II, bl. 484 (stuk van 1356), § 308 en 309; voor *dit self verdriet* O. H. Passie 738, § 307.

b. Van den thans in zwang zijnden vorm, met *de*, vindt men de oudste en eenige mij bekende voorbeelden in Hl. 109, 240, en O. H. Pass. 100: „*dien selfden* daghen", „*ter selfder* tijt".

c. Voor een gebruik van *die selve*, *dat selve* als „die", „dat", vgl. men „luttel spreken ende *tselve* goet", Lsp. 3, 20, 70; „Germania hetet in latijn. Het gaet west al toten Rine. Swaven leghet in *dat selve*", Al. 7, 1424; „Maer een ghebot en hadde desen man Ende *dat selve* brac hi nochtan", Te. 311; „Uten dranke comt dese misdaet, Ende ut*en selven* risen mede Die ander grade der quaethede", Nd. 1239; „de ghene die in alsulke sterfhuyse willen bliven wonen — dat die XIIII dage lanck sal moeten bliven inden huyse ende bivanghe *desselfs*", Vm. 2, 133; „dattet alles goets enhad niet meer . . . dat alleen een cleine worst ende hem Reinaert *die selve* nam", Rein. 2, 115; „*tzelve* dattix onthilt sal ic hier scriven", Ovlg. 415, 31; „Yst dat ic ordeel of kennisse geve van iemant, *die selve* die is warachtich", Lic. 133 v.; „Ghelikerwijs datmen behoeft doegheden ende sinnen totten regiment der naturen, also totter volcomentheit *des selven* werden . . . . begeert sommighe gheesten", BE. 32 r.; z. n. Rb. 23791, Bj. 6, 13022; II, bl. 475; Gd. 62, 9, O. K. v. Dordr. 1, 135, 137, 207, ZVl. Bijdr. 1, 324, 325 en 326, D. W. 5, 171; 6, 151 en 153.

§ **359**. *Selc*, *sulc*, zoodanig, en *die selke*, *die sulke*, *dat selke*, *dat sulke*, werden regelmatig als gewone adjectieven verbogen (z. § 299 en 306). Alleen het mann. enk. vertoont in den nom., het onzijd. enk. in den nom.-acc. naast *selc*, *sulc*, ook een vorm op *-e;* vgl. „*sulke* man", Wr. 2, 1116, „*alsulcke* mensch, schat", GR. 175 r., 194 r., Vb. 152 v., „*alsulke* huysraet", O. K. v. Dordr. 2, 50, „al *sulke* vroukijn", Stemm. 32, „*selke* gheblas", Al. 1, 1073, „*sulcke wijf*, ghevoelen, mededoghen, leven, incomen, wonder, laken, bloet", Bdio. 13 r., Bw. 56 v., Bs. 11 v., Vb.

6 v., 63 r., 75 v., 103 v., Lhi. 59 v., fgs. 84 r., BE. 44 v. [1]), en zie voor de verklaring van dezen uitgang § 365 *a*.

In *sulcs wat* = „wat, iets zoodanigs”, Bw. 100 v., Bs. 50 v., 63 v., 160 r., ontmoeten we de koppeling, waaruit, bij weglating van *wat*, het latere *zulcx* is voortgekomen (dat in 't Leidsch Kb. b.v., bl. 301, 345, reeds in stukken, uit de 16de eeuw, is aan te treffen).

HET INTERROGATIEF PRONOMEN.

§ **360** *a*. Het Oudgerm. interrogativum, eertijds met een voc. *e* (oorspr. *a*), had in 't Os. en Ondfr. in den nom. sing. nevens *hwe* ook den vorm *(h)wie* ontwikkeld, natuurlijk onder den invloed van het demonstratief *thie*. In het Dietsch was de neiging voor dien klinker *ie* zoozeer toegenomen, dat *wie* als nom., met *wien* als dat. m. en n. en acc. m., tegenover het Os. *hwe* (*hwie*), *hwemu*, *hwena* [2]), de alleenheerschappij had verkregen, behalve in den gen. *wes* (Os. *hwes*), welke nog nevens *wies* werd gebezigd. Het oorspronk. *hwat* (vgl. Os. *hwat*, Ondfr. *wad*) luidde in het Mnl. met behoud van zijn klinker *wat*. Van een vorm *wieme*, *wiene*, die naar *hwemu*, *hwena* te verwachten ware, was geen spoor overgebleven (vgl. § 353 *c*).

b. Voor het fem. en voor den plur. ontbrak in 't Oudgerm. een afzonderlijke vorm; en in overeenstemming daarmede vinden we in onze oude teksten nog enkele malen *wien* als dat. of acc. gebezigd, wanneer er sprake van een vrouw is of wanneer het duidelijk blijkt, dat er naar meer dan een persoon wordt gevraagd, gelijk b.v. in: „bekende hi (Salomo) . . . . *Wien* (der vrouwen) tkint behoorde toe”, Lsp. 1, 47, 63; „Ic weet wel . . . Dat gi sere minnet . . . Die scone joncfrouwe . . . . Hi antworde: Segt mi *wien*”, La. 2, 7159; „Calle die sout mi verwiten, Te *wies* behoef datse ghecocht was”, Dr. d. here 183 (waar er sprake is van een pels, die voor een of andere vrouw zou worden aangeschaft); „*Wies* dat kint ware vraghde hi. Here, hets mine, seide si”, La. 2, 30510; „*wien* men tellen mach vor heeren”, HdH. 559 (in de var. staat *wie*); z. o. Rb. 11196 en Sp. 1^7, 93, 7. In den regel echter gebruikte de Dietscher in den gen. en dat. fem. een vorm *wier(e)*, in den acc. *wie*, in het mv. *wie*, *wier(e)*, *wien*, *wie*, gelijk vanzelf spreekt, naar 't voorbeeld van het demonstratief.

c. Evenals *di* (d. i. *dî*), voor *die* (z. § 347, opm., en § 363 *c*), leest men *wi*

---

[1]) In navolging waarvan ook „*soedanighe* mensche”, Shs. 29 r., „*soedanighe* doepsel, kint”, Shs. 2 v., 36 v., „*aldusdanighe* pant”, O. K. v. Dordr. 1, 136.

[2]) In de Ondfr. bronnen ontbreekt die dat. en acc.

(d. i. *wî*), voor *wie*, in Limb. 7, 297, Lorr. 1, 662, alsmede in La. 2, 9960, 14533, 19799, en ald. pass. (waar die vorm evenwel niet voor een strikt bewijs kan gelden, zelfs niet bij een rijm, als *wi* : *si*, 2, 14845, dat voor *wie* : *sie* kan staan; vgl. § 347 t. a. pl.). Ook hier is gewis het voorbeeld van *sî*, *hî*, *wî*, *gî*, nevens *sie*, *hie*, *wie*, *gie*, van invloed geweest.

d. *Watte*, dat zelden voorkomt (Vm. 1, 339, 54, Blisc. v. M. 225), was een navolging van *datte* (vgl. § 349).

e. Voor een jongeren, naar den dat.-acc. gevormden genit. *wiens*, Nd. 1187, D. B. Gen. c. 32, verwijs ik naar de *Vondel-gr.* § 129.

f. Over het gebruik en den oorsprong van *wes*, *wies*, als nom.-acc. s. neutr., zie men *Tschr.* 2, 54, en vgl. nog daarenboven Blisc. v. M. 1753 en 1609, Mat. 17, 19, 20, 45, 49, 51, 55, 63, en p. ald.

g. Als instrumentalis van den pronominalen wortel *hwa* vinden we in het Os. *hwô*, in 't Ondfr. *huo*, *wo* (d. i. *wuo*), en in 't Mnl. *hoe* (z. voor de *h*, uit *hw*, § 92, opmerk., en voor *ô* als den oorspronk. uitgang van genoemden casus bov. § 341).

Opmerk. Voor een anderen instrumentalis *wî*, in het bekende *twî*, „waarom" (: *mî*, *dî*, *sî*, enz.), verwijs ik naar *Tschr.* 5, 204 vlgg.

§ **361**. Handschriften uit de latere helft der 15de eeuw en incunabelen geven meermalen, zonder twijfel in navolging van het relatieve *die*, voor *dien* (z. § 364 *e*), een dat. of acc. s. masc. *wie* in plaats van *wien* te lezen; z. Hl. 112. 159, Gd. 66, 1; 72, 5; 112, 7 en 11; Vb. 29 r., 85 v., 86 v., 95 v., 155 r. v., St. 57 v., Dbvt. 127 v., 149 v., 182 r., 209 r., GR. 18 r., 47 v., 61 v., 88 v., 112 v., 184 r., 186 v., 187 r., Ref. 36, Bvu. 39 v., Bpl. 18 v, Rein. pr. 81 r., Mrt. 131 r., Shs. 13 r., 42 r., 48 v., 56 r., 60 v., Ot. 147 r., 113 r., 181 v., Lhi. 77 r., Pw. 53 r., 173 v., Ps. 102 r., Gjl. 43 v., Dcr. 47 r., 79 v., Maund. 70 r. In oudere teksten heb ik dien vorm slechts éénmaal ontmoet, nam. in W. 4288, waar hij waarschijnlijk als lapsus te beschouwen is, evenals het unicum *wie*, als dat. s. f., in Vm. 1, 305, 75.

§ **362** *a.* Zoover ik heb waargenomen, was het Dietsche *welc*, substantive gebezigd, vrij ongebruikelijk. Het vaakst treffen wij 't nog aan in den nominat. s. m. en f., in den nom. en acc. s. neutr. en den nom. pl., en dat wel als wisselvorm van *wie*, *wat*, en gewoonlijk zonder buigingsuitgang; vgl. Sp. 3^8, 80, 62 („*Welc* dat haer man wesen mach"), Sp. 4^1, 5, 62 („*Welc* haerre tforsitten hebben soude"), Ferg. 2787 („Hine weet *welc* et es, dach of nacht"), Cass. 1701 („Roc of riddre, *welc* gi kiest"), Sp. 4^1, 70, 67, Nb. 2, 3312, IV Mart. 1, 732, Ovl. G. 1, 6, 423; 49, 538; Te. 2176, Wr. 3, 1569, Bm. 10, 89, 164, Tro. 310, W. 3032, LvJ. 140, 158, 202, 203, La. 3, 24299, 25566, Lorr. 2, 3973, Cass. 1863, Heelu 4882, 4865, Vdl. 1480, Ps. 68 v., enz.; Bl. 647

(„Hoe Juno, Venus ende Pallas Enen appel vonden van goude Ende streden, *welc* harre hebben soude"); Tro. 2625 en 26 („Wijsdem *welc* die vriende waren Ende *welc* der vyanden scaren"), Van der feest. 723, LvJ. 202, Pw. 50 v., S. le Roy 204, enz. Zelden ontmoet men *welke*, een navolging van het interrogat. *welke* (z. § 365 *a*), als nom. enk. mann. („*welke* harre dat de meeste ware", LvJ. 114 en 115), *welken* als dat.-acc. s. masc., of (in de jongere taal) *welc* als 3den nv. enk. mann. („*welk* hors sal dit wijf syn", LvJ. 155).

b. Somwijlen nam dit pronomen een lidw. vóór zich: „Sech mi, *Die welke* van ons sloech di", Lsp. 2, 51, 102; „si geweten niet en can *Den welken* die hare sire minnen an", Ro. 12480; „Besie *den welken* wiltu slaen swike", Am 1, 463.

c. Veel gebruikelijker was het pronomen adjectivum *welc*, dat als een gewoon sterk bijv. nw. werd verbogen (S. 1. *welc*, *welke* of *welc*, *welc*, 2. *welcs*, *welker*, *welcs*, enz.). Ook in deze functie werd het woord een enkelen keer met *de* gebezigd: „datsi hem ontbiede dat, *Ten welken* dage, *ter welker* stat Dat icse sal spreken mogen", Lorr. 1, 1472.

Opmerk. Het Oudgerm. pronomen *hweđar*, „wie, wat van beiden", was in het Middelnederl. nog bewaard in den vorm *weder*, die als een oorspronkelijke nom.-acc. sing. neutr. in het eerste lid eener vraag den dienst vervulde van een interrogatieve conjunctie (met *so* of *of* in het tweede lid); b.v. in „Doe vraghedi . . . . *Weder* dat sine vorders waren Meer onder der saligher scaren *So* inder hellen ghevallen neder", Sto. 1, 159; „Ic ne weet hoe ict versta, *Weder* voren *ofte* na", Sto. 4, 574; enz. enz.

HET RELATIEVE PRONOMEN.

§ **363** *a.* Als relativum gebruikte de Dietscher de vormen van het aanwijzende *die* en van het interrogativum *wie:* de eerste in alle casus, geslachten en getallen, de andere alleen in den genit. en dat. der beide numeri, in den acc. na een voorzetsel, en, met *hi*, *diegene*, *si* (meerv.), *elc* of een uitgedrukt of verzwegen demonstratief als antecedent, = „alwie", in den acc. en nomin. enkelv. en meerv. Zie voor zulk een *hi*, *diegene*, *elc wie(n)* (de andere gevallen zijn passim aan te treffen): „*hi wie* dat doet", Tor. 3296; „*Elc* man merke ende gome *Wiene* hebben wille ende halen", La. 4, 10075; „wee *hem wie* dat doet", Plag. 2036; „*elc* moet pensen achterwaert *Wye* dat dichtens wil hantieren", Hl. 106, 15; „ende *wie* men dan wisen sal int recht . . . dat *hijt* behoude", Rein. 2, 4900 (vgl. ben. § 364 *e*); „Dat hi saechte wert ghewroken, *Die gene wien* wreect een ander man", Mel. 2776 v.; „Oeck en dorren *si* ghene verwiten

Nerghent horen .... *Wye* den sloetel voeren mede", Hl. 81, 368; „*Wye* gaerne vroechde ende blyscap namen, Tis reden dat *si* vrouwen minnen", Hl. 90, 120; (z. v. Hl. 109, 133; 101, 113; 106, 203; 114, 11). Uiterst zeldzaam is *wien* in een andere betrekking, gelijk b.v. in „Dits die man, *Wien* ic te coninge kiesen hete", Rb. 8731.

b. Het onbepaalde relativum *so wie so* (Oudgerm. *so hwe so*), ook *so wie* of *wie so*, kent overeenkomstig zijn oorsprong uit het interrogatief alleen den vorm, met *w*.

c. Voor een relat. *di* (d. i. *dî*), pass. in La., Al., Chr., Lutg., Gew. s. Tr. en LvJ., vgl. men § 347, opm. en 360 *c. De* als nom. s. m. en als nom. pl. masc. (het oorspronk. demonstr. *the*, *the*, *tha*, z. bov. § 346) vindt men in Rb. 118, 367, 427, 12455, La. 2, 38829, Fr. 3457, 5379, Rkr. 3108, Sp. 2^7, fr. 1, 29, Heelu 8262, Dd. 3, 1928, Bw. Bs. p.; *den* als acc. s. m. (het oorspr. demonstr. *thena*) in Hl. 49, 205, en Bw. Bs. p. Voor *de* (met een duidel. voc.), *deen*, *we so*, *so we*, bij Sto. i. pl. v. *die*, *dien*, *wie so*, *so wie*, verwijs ik naar den *Taalb.* 6, 276, vlgg.

§ **364**. De buiging der relativa stemde natuurlijk in hoofdzaak overeen met die van 't aanwijz. en het vragend pronomen (z. § 346 en 360). Daarbij vertoont ze evenwel de volgende eigenaardigheden:

a. Gebruikelijker dan bij de andere vnwoorden was hier een uit den dat. *wien*, *dien* voortgekomen jongere genitiefvorm *wiens*, *diens;* vgl. § 350 *c* en 360 *e*, en zie voor bewijsplaatsen, behalve de in § 129 der *Vondel-gr.* vermelde, Sp. 2^6, 29, 106, Rkr. 5028, 8521, en ald. pass., Bj. 3, 906; 5, 954, 4758; 6, 85, 598, 1844, 10226; Mel. 1701 v., Nd. 1324, Ovlg. 2, 33 en 55, Cb. en GR. passim, Smz. 25 v., 36 r., 66 v., 69 r., 196 r., enz.

b. In betrekking met een antecedent, in den sing. fem. of in den plur., werd niet zelden de vorm *wies*, *wes* (in de jongere periode ook *wiens*, vgl. bov. *a*) gebezigd, een eigenaardigheid, die gewis, met FRANCK (*Mnl. Gr.* § 227), moet worden verklaard als een gevolg van het vroeger ontbreken eens genitiefs *wier* bij 't interrogatief; immers wanneer het vrag. pronomen bij 't in gebruik komen als relativum alleen een 2^den^ nv. *wies* kende, dan ligt het voor de hand, dat het vnw. zich ook in zijn nieuwe functie diezelfde beperking liet welgevallen [1]). Vgl.: „een vrouwe, in *wies* huus", „Ene maget *Wies* moeder", „Dore hare *wies* bede", „Katerine *wies* vader", „die vrouwe *wies* lichame", Sp. 2^1, 37, 42; 45, 67; 2^5, 2, 5 en 41; 3, 81; 5, 35; „van eender Jonfer *wiens* salichede", Ovl. G. 2, 31; „die wiven, *wies* kinder", „op die gene *wies* beelden", „III martelars *Wies* namen", „apostele *wies* luut", Luc. 4006, Sp. 2^3, 44,

[1]) Mijne vraag, vroeger in § 128 der *Vondel-gr.* gesteld, zou ik thans niet willen herhalen.

124; 2^5, 30, 4; 2^7, 21, 48; en verder de citaten, in § 126 en 128 der *Vondel-gr.* bijeengebracht, benevens Hu. 2, 2de col., 38, Rkr. 8280, Bj. III, bl. 444, GR. 15 v., 40 r., 141 v., 177 r., 206 r., Cb. 17 v., Ee. 91 v., Lha. 1 r., 20 r., 29 r., Lh. 73 v., Veg. 50 r., Olc. 27 r., Ksl. 163 r., Lhi. 150 r., Pw. 82 r., 86 v., 166 r., 183 r., Ps. 205 r., El. 75 v., Pen. 11 r., Shs. 76 v., fgl. 60 r., GR. 78 v., 106 r., 177 r., Lic. 135 r., Maund. 73 v., Wzz. 116 r.

Het vaker voorkomende *wier* was, gelijk vanzelf spreekt, ontwikkeld onder den invloed van den relat. genit. *dier;* evenals omgekeerd *dies* (b.v. in „Clothilt *Dies* hier voren gewagen waert", Sp. 3^6, 32, 59; „rike vrouwe, *Dies wille*", La. 3, 7095; „de weduwe *Dies* van Holland was de chens", Sto. 1, 1137; „die vrouwe *dies* dat kint was", Ot. 150 r.) als navolging mag gelden van *wies.*

c. Voor het bestaan en de verklaring van een nom.-acc. neutr. *des*, *dies*, *wes*, *wies*, bij het betrekk. vnw. vgl. men *Tschr.* 2, 52 vlgg. Voeg bij de aldaar geciteerde en vermelde bewijsplaatsen voor *des*, *wes*, enz. nog: „*wes* men werpet, sciet of doet, der borch en can men niet ghescaden", Vm. 1, 379, 66; „Ende hi doeghet *wes* men hem doet", Ovl. G. 3, 107, 142; „*wes* hi daer of seeght . . . . dat zullen wij stade (stede) houden", Bj. II, bl. 536 en 542; en z. v. pass. in O. K. v. Dordr., Lrb. en Mat.

d. Dezelfde omstandigheden, waaronder de verbinding van *wies*, *dies* met een antecedent, in den sing. fem. of den plur. comm. gen., was ontstaan (vgl. bov. *b*), hadden ook het nu en dan voorkomend gebruik van een dativus enk. des relatiefs *wien*, *dien* bij een vrouwel. antecedent veroorzaakt; vgl. „Vredegont *Dien* . . . . was cont", Sp. 3^6, 47, 40; „der moeder Gods . . . . *dien* hi diende", Vm. 1, 332, 6; „haer te lieve, *dien* ic blive eyghen vri", Vm. 1, 363, 2; „Want haer oghen sien se hier, *Dien* si haet", Borchgr. v. Vergi 814; „Maria uit *wien*", „moeder doer *wien*", Ee. 136 r., Lh. 161 v., Ovs. 68 r.; en voorts de plaatsen, in § 127 der *Vondel-gr.* geciteerd, alsmede Vrouw. Heim. 786, Mlp. 2, 3673; 4, 1726; Mrt. 108 v., Pw. 74 v., 81 r., 89 v., Lba. 18 v., Oef. 10 r., 21 r., 48 v., El. 95 r., Wzz. 53 r., Lba. 11 v., 43 r., Nt. 73 v., Bpl. 41 r.

e. Schering en inslag was in onze oudere en jongere Mnl. teksten een relativum *die* als dat.-acc. sing. masc. en dat. s. neutr.; zie hierover COSIJN i. d. *Taalb.* 6, 276—289.

f. In den betrekkelijk zeldzamen dat. s. fem. *die* (vgl. „Moeder, ... *Die* niemen gevet te vullen prijs", Disp. 590; „Vredegont, *die* alle mordaet wel was cont", Sp. 3^6, 46, 82; en z. v. Sp. 4^1, 25, 17, HdH. 748, Ro. 3903, Lsp. 3, 4, 256, Borchgr. v. V. 626, Rein. 1, 288, 2943, Sp. 2^4, 49, 54, La. 2, 12744; 3, 7278; Parth. 1908, 5412, Nd. 1179, Bm. 1, 103, 10, The. 24) openbaart zich de bekende neiging der Mnl. pronomina om

den dat. en acc. te doen samenvallen (vgl. § 353). Evenzoo in *dat* als 3den nv. (zie „Minen kinde, *dat* na den vader Sijn rike moet bliven algader", Sp. 3⁷, 4, 61; en v. Rb. 15734, Borchgr. v. V. 787 en 800); en in *die* als dat. plur. (vgl. „andere, *die* ic sta in staden", Sp. 3³, 42, 37; „III zustren . . . . *Die* . . . . Die moeder gaf vloeke groot", Sp. 3⁴, 19, 35; en v. Sp. 4³, 32, 42, Plag. 2031, 2036, Ro. 12175, Sp. 2⁴, 16, 16; 63, 34; Vm. 1, 79, 26, La. 4, 179 en 3304, Nd. 2618, Mlp. 2, 26).

§ **365**. *Welc* en *die*, *de welcke*, *dat welcke*, die in het Dietsch ook als relatief en zoowel adjective als substantive gebezigd werden, volgden de regelmatige declinatie: S. 1. *welc*, *welke*, *welc*, S. 2. *welcs*, *welcker*, *welcs*, S. 3. *welcken*, *welcker*, *welcken* (of *welc*), enz. enz.; S. 1. *die*, *de welcke*, *dat welcke*, S. 2. *des welcs* [1]), enz. enz. Als meer of min bijzondere buigingsvormen zijn evenwel te vermelden:

a. in de jongere taal een nom. s. m. en nom.-acc. s. neutr. *welcke*, voor *welc* (z. b.v. „een scoelmeester . . . . *welcke* die kinder . . . . bracht", Sch. 34 v.; „de drake, *welcke* hevet VII hoefde", Bvu. 40 v.; „*welcke* meester", Bj. II, bl. 399; „*welcke* maximyaen", Lba. 1 v.; „*welcke* karel, puppijn", Cb. 50 v., 61 v.; „alle dat gheen *welke*", Gjl. 27 v.; „dat kint *welcke*", Bvu. 58 r., „*welcke* wijf, broot, lant, ghebot", Sch. 53 v., Thr. 26 r., 77 v., Lic. 128 r., 144 r., 198 v.; en v Gjl. 3 v., 6 r. v., 13 v., 17 v., 31 r., 37 v., 38 v., 44 v., 55 r., Ep. 86 v., Vb. 17 r., Bdio. 45 r., Sch. 46 v., 47 v., 48 r., 49 v., 61 r., Cb. 103 v., Ps. 55 r., 14 v., 131 v., Pw. 93 r., 153 v., 160 v., 190 v., BE. 215 r., 243 r., Cr. 16 r., Gkr. 19 r., Thr. 6 v., 28 r., 34 r., 44 r., 58 r., 65 v., 72 v., 79 v., 93 v., 115 v., 120 v., Lg. 38 v., Ovs. 4 v., 11 r., 19 v., 22 r., 25 r., 30 v., Dctr. 88 v., Bvt. 259 v., GR. 4 v., 34 r., 124 v., 142 r., Smz. 36 r., Oef. 189 v., Pen. 105 v., enz.), een vorm, die begrijpelijk is als navolging van *die*, *de welcke*, *dat welcke*, en als zoodanig mag worden vergeleken met *gene*, z. § 355 *a*, *selcke*, *sulcke*, z. § 359 en 372, *menighe* en *somighe*, z. § 373 *b*, wier *-e* zich in dezelfde casus op overeenkomstige wijze uit den invloed van *die gene*, *dat gene* (vgl. § 355 *b*), *die selke*, *sulke*, *dat selke*, *sulke*, *die menige* en *die somighe* (vgl. § 373 *b*) laat verklaren.

b. een vorm *welc*, in den nom.-acc. s. fem., den a. s. masc. en den nom.-acc. plur., Bj. 6, 4, Ps. 43 v., 56 r., 189 v., 179 r., 204 v., 130 v., Pw. 202 r., Oef. 92 v., 175 v., 51 v., 74 v., Pen. 117 r., GR. 11 v., 48 v., 51 v., 55 r. v., 59 r., 104 r., 118 r., 120 r., 128 v., 140 v., 141 r., 163 r., Cb. 89 r., pr. 66, waarvoor men boven § 300 *a* vergelijke;

c. *die welck* (voor *die welcke*, *dien welcken*), als nom. en acc. s. m., nom.-acc. fem. s., nom.-acc. pl. comm. gen., D. W. 5, 169 en 171 (stuk

---

[1]) Een vorm *des welcken* herinner ik me evenwel niet te hebben aangetroffen.

van 1400), Ps. 33 v., 34 v., 37 r. v., 38 r., 43 v., 48 r., 56 r., 60 v., 61 r., 62 r., 97 v., 99 v., 130 r. v., 133 v., Pw. 93 v., 120 r., 124 v., 135 v., Oef. 55 v., 57 v., BE. 2 r., 106 v., 240 r., 241 r., 242 v., 243 r. v., 248 r., 254 r., 255 r., 256 r., 267 r., 268 r., 269 v., 271 r., 273 r., Lic. 7 v., 8 r., 32 r., 110 v., 119 v., 135 r., 251 v., 256 v., 298 v., Cb. 44 r., 83 r., 111 v., 199 r., 90 r., 84 r., 63 r., St. 109 r., en *den welck* (voor *den welcken*), als acc. s. m., Oef. 1 v., evenals *datwelc*, *twelc*, *dwelc* Bj. II, bl. 549 (st. v. 1357), Gew. s. Tr. 8 en 27, D. W. 5, 169 en 175 (st. v. 1400), Bj. 6 en 7 passim, Pw. 135 v., Oef. 164 v., enz., navolgingen van *welc*, in diezelfde casus (vgl. deze §, aan 't begin, en onder *b*, en voor *die* in den acc. s. m. § 364 *e*);

d. welck(e)s en *welcken*, bij een antecedent in 't vrouw. enk. („dijn stemme overmits *welckes* sanghe", Olc. 15 r., „God gruet u, enige rose, van *welcken* de propheten hebben gesproken", „rose, op *welcken* dat douwet", „die maghet van *welcken*", Oef. 10 r., 21 r., 48 v.), in navolging van *wies*, *wien* (z. bov. § 364 *b* en *d*).

Opmerk. „*Welc* van hem tween mocht ghebueren, Dat hi woude varen siere straten, De mochte doe den anderen laten", Sto. 7, 1034, is het eenige mij bekende voorbeeld van een in de oudere taal gebezigden dat. sing. masc., zonder uitgang; het moet als zoodanig wantrouwen verwekken, dewijl de acc. m. s. *welc*, waaruit zulk een 3de nv. alleen had kunnen zijn voortgekomen, eerst voor een jongere periode te bewijzen is (vgl. boven *b*).

§ **366**. Het sporadisch gebruik van een oorspronk. demonstrat. *datgene* als relatief kan ik voor de 15de eeuw reeds door een paar voorbeelden bewijzen: „heeft verworven Die jonge Jan . . . . Van Behem 't conincrijc, *dat gone* Hem van sinen wive es bleven", Bj. 6, bl. 23; „hebben wy beloeft ende beloven '*tgheen* volghen sal", Gew. s. Tr. 2; „Ende *sgheens* roede die bloeit dare . . . . Dat sal zijn Marien man", Lsp. 2, 5, 56 var. I. en H.; [voor *dat* (antecedent) — *sgheens* (relat.) vergelijke men de niet ongewone verbinding in 't Mnl. van *het*, *dat* (anteced.) en *dat* (relat.); zie ook § 218 der *Vondel-gr.*, waar bij de vermelde citaten nog kan worden gevoegd: „wie *dat* ware *dat* laghe daer", Sp. 3², 31, 77; „*Het* was ene elvinne, *dat* daer lach", Lipp. 134; „Wie ist *dat* daer roept", Ot. 125 r.].

HET ONBEPAALDE PRONOMEN EN TELWOORD.

§ **367**. Over de buiging van het onbepaalde *een*, van *de eene*, *de een*, *deen* en *dat eene*, *dat een* (in verbinding met *de ander*, *dander*, *dat ander*) en van *negheen*, *engheen*, *egheen*, *gheen* (vgl. § 83 *a* en 129 *h*),

is reeds vroeger in § 305 gehandeld. Bij het aldaar gezegde zijn intusschen nog de volgende opmerkingen te voegen, zoowel omtrent het gebruik als omtrent de declinatie dezer vormen:

a. Substantief gebruikt, gold *een* meermalen voor „zeker iemand" of „men"; b.v. in „Doen hi dit hadde verstaen, Quam daer geloepen *een* saen Ende seide", Ybl. 3213; „Dus mach *een* meer goets bejaghen", Esop. Cl. 170 (zie VERDAM in de *Taalk. Bijdr.* 1, 57 vlgg., en 't *Mnl. Wb.*). Evenzoo was *gheen* = „niemand" niet ongewoon, en werd een dergelijk neutrum gebezigd in de verbinding *een noch gheen* = „noch 't een noch 't ander", eig. „(noch) iets noch niets" (z. t. a. pl.).

In overeenstemming met de bekende neiging der pronomina om den dat. en acc. te laten samenvallen, vinden we een 3^{den} nv. enk. *een* = „iemand" b.v. in Bm. 6, 201, 497.

b. In den nom. s. masc. en den nom.-acc. s. neutr. was *een*, *gheen* somwijlen van een suffix *-e* voorzien (vooral in de jongere periode). Vgl. bij substantief gebruik: „Hevet *eene* een wit voerhoeft, Die es besceeden", Ovl. G. 2, 61, 31; „Hets miltheit dat *ene* die dinc geeft, Daer hi altoes mede leeft", Ve. 1, 33, 19; „Tierste datmen quam an Duvelant, Spranc *ene* uten cogghe", Sto. 8, 750; „*ene* van ephraym", D. B. Judic. c. 12; „so dat *ene* allene niet overblijven en sal", D. B. Reg. 2, c. 20; „Hi sloech met sinen lancken rechte als *ene*, die teynde sine macht is", Rein. pr. 6 r.; „datter *ghene* en ware, Hine soude mi volghen", Sto. 7, 618; „Hare (d. i. van hen) *ghene* wert goets sat", Wr. 1, 1458; „hare *ghene* en can Den steke gheraken", Teest. 1481; „Dat uwer *ghene* — woude wesen", Vb. 17 v.; „*Negene* en quam", Tro. 4341; bij adjectief gebruik: „*ene* valke, coene degen, drake, hermite, penninc, mensche, rover, sondare, prince, wech, gheselle, propheet, ioede, broeder, heraut, hont, male, iongheline, afgod, wint, vrient, enz.", „*eene* van den discipulen", W. 5348, Ferg. 222, Sp. 4^{1}, 42, 98, Ve. 3, 28, 24; 44, 24; Mlp. 193, Theoph. Bl. 497, 715, Bm. 7, 448, La. 2, 4383, 16005, Lans. v. Den. 698, Ruusbr. 4, 281; 6, 35; HS. 219, 137 v., Veg. 15 v., Thak. 112 r., Ot. 234 v., El. 60 v., 63 r., 72 v., Lhi. 51 v., 71 r., 77 r., 84 v., 110 r., Ep. 41 v., 157 r., 161 v., D. B. Hesth. c. 1, Reg. 3, c. 13 en 22, Judith c. 5, 11 en 12, Tob. c. 6, Dan. c. 13 en 14, Johel. c. 1 en 37, Ecclesiastic. c. 6, Cb. 5, Sch. 27 v., 29 v., enz.; „van den X gheboden *ene*", Wr. 1, 1321, „*ene* jaer", Limb. 8, 123, „mijnre kinder *ene*", Rein. pr. 6 r., „*ene* vanden dieren", Ep. 177 v., „*ene* jaer, ende, bedde, scepelkin, mededoghen, beghin, teyken, zwaert, stuckelkijn, paert, volen, kint, leven, licht, betruwen, stucke, palaes, lit, lam, paer", La. 3, 9377, Ruusbr. 6, 31 en 100, Limb. 8, 123, Lans. v. Den. 917, Tro. 6270, D. B. Johel c. 9 en 11, Judith c. 9, Tob. c. 6, Dbvt. 152 v., HS.

219, 40 r., 115 v., 159 r., Ot. 105 v., Vb. 91 r., 111 v., Lhi. 96 r., 123 v., 161 v., 171 r., 174 v., 175 r., Oef. 169 r., Veg. 29 r., enz.; „*(ne)-*, *(en)ghene* meester, Here, man, vogel, coninc, geest, god, mensche, bode, dwangh, apostel, wech, troest", Sp. 2^5, 6, 92, Ve. 1, 45, Parth. 3369, St. 92 r., Dbvt. 117 v., D. B. Joz. c. 5, Judic. c. 11, 17, 18 en 21, Dan. c. 3, Reg. 1, c. 2 en 15; 2, c. 7; 3, c. 8; Stf. 25 v., Ep. 140 v., Lic. 193 r., Lhi. 23 v., 47 r., 50 r., enz.; „wijf *ne gene*", Bl. 1416, „*ghe(e)ne*, *en-*, *neghene* onderscheet, letten, huwelic, betren, gescal, doepsel, vleysch, visioen, hare, zwaert, broet, quaet, huys, ghewichte, volc, guet, rijc, vyer, overdecsel, ghepeins, getal, betruwen, ghebrec, geselscap, huus, bedde, oercussen, werc, vordel, leven, ghelt, vat, cleet, becken, water, quaet, leet, profijt, onrecht", Sp. 3^2, 23, 11, Bj. II, bl. 70; I, bl. 783; Dd. 2, 3190, Lucid. 4234, Hl. 26, 90, D. B. Reg. 1, c. 2, 8, 17, 20, 24 en 28; 2, c. 7, 10, 18 en 22, Johel c. 9 en 24, Deut. c. 2 en 37, Lg. 144 v., Lhi. 4 v., Ep. 57 r., Lhi. 10 v., 18 v., 19 v., 29 v., 32 r., 42 r., 50 r., 56 r., 69 r., 83 v., 87 r., 108 r. v., 109 r., 112 v., 114 v., 119 r., 133 v., Lhic. 37 v., 45 v., BE. 69 r., Veg. 11 r., Shs. 58 v., Bs. 75 r. v., 130 r., 148 v., St. 104 v., Vb. 12 v., 86 r., Sch. 18 v., Dcr. 14 v., pr. 102, enz.

Voor het ontstaan van de laatste vormen kan het voorbeeld van 't demonstratieve *gene* (z. § 355 *a*) zijn werkzaam geweest (vgl. § 371 *c*). Voor de ontwikkeling van *ene* komt zoowel de invloed van dit *ge(e)ne*, nullus, nullum, als van *die ene*, *dat ene* in aanmerking (vgl. § 365 *a*).

Invloed van den nom. op den acc. en van dezen casus op den dat. verklaart voorts een zeldzamen en alleen in de jongere taal voorkomenden 4den nv. m. enk. „*ene* waker", Bvu. 24 v., „*ene* pot", D. B. Deut. c. 14, „*ene* bode", Sw. 84 r., en een 3den, met gelijken vorm, in „dattu dijn macht . . . . *ene* van minen brueders beveelste", fgs. 74 r., „in *ene* glase", pr. 104 (vgl. *elcke* als dat. en acc., § 371 *d*).

c. In navolging van *een*, acc. en nom. sing. m. (vgl. § 305), vertoont zich de 4de nv. enk. mann. van *deen* (d. i. *de een*) ook een enkelen keer in den vorm des nominatiefs. Zie b.v. Rb. 26795, 31691, Am. 1, 941, Bm. 8, 258, 124, Tor. 1753, La. 3, 20023, Bj. 6, 5765, Lsp. 2, 2, 16, Sp. 2^2, 25, 44; 58, 63, enz., met *deen* v. het gebruikelijker *den een(en)*. In Limb. 1, 1014, leest men *deen* zelfs als datief s. (vgl. boven *a*). Voor *dene* D. B. Deut. c. 13, en *die ene* Lic. 273 v., als acc. s. m., vgl. men boven *b*, aan 't einde, en § 352.

d. Overeenstemming met vormen, als *van sijn hoefde*, *in mijn woorde*, enz. (z. bov. § 344 *a*), neemt men waar bij het onbepaalde *een* in: *voer een hove* Hl. 42, 58, *met een visioene* Fr. 2098, *in een viere* Ro. 6138 v., *op een orsse*, *een glase* (in dat.) Segh. 6032, 6081, 8157,

met een stave, *met een zwaerde* Mat. 163 en 169, *van een dootslage* Lrb. 158.

e. Eigenaardig is verder het gebruik van *die ene*, *dene* als plur. (in verbinding met *die andere*, *dandere*), gelijk in: „van *den enen* ten anderen steden", Rkr. 3847; „Als *die ene* die andere sagen", La. 2, 33032; „*dene* bliscap ende spel Hadden . . . . Ende dandere van rouwen wilden doet wesen", La. 2, 40524; „Dandre waren gheseten daer, *Dene* voren, dandre naer", Sto. 4, 1364; „*Die ene* gingen . . . . Ter zalen waert . . . Entie andere horden ter dore", Lorr. 2, 2006; z. v. La. 3, 18426; 4, 10730, 11866; Tor. 2197, Heelu 7533, Sp. 1^5, 23, 50 en 55, LvJ. 194, alsmede „*Die enen* coren . . . . Alfonsuse . . . . , Die ander coren . . . Ritsaerde", Sp. 4^8, 46, 16, waar het pronom., in afwijking van de anders gewone adjectieve buiging met *-e*, den uitgang der substantieve declinatie vertoont (vgl. § 324 *e*).

§ **368**. *Ander*, *een ander* volgde de sterke buiging des adjectiefs (vgl. § 299); met *die*, *dat* verbonden, werd het naar de oorspronk. zwakke declinatie verbogen (gelijk *goet* in *die goede man* enz., vgl. § 306). Evenals *mijn*, *dijn*, enz., vertoonde het woord een bijzondere voorliefde voor den nom. en acc. sing. en plur. der drie genera, zonder uitgang (vgl. boven § 305); vanwaar b.v. *een(en) ander* als acc. s. m., n. *een* of *eenen andren; ander manne*, *vrouwen*, *kinder*, n. *andre m.*, *vr.*, *k.; die ander man*, *den ander man*, *die ander vrouwe* als nom.-acc. s. m. en f., n. *die andre m.*, *den andren m.*, *die andre vr.; die ander manne*, *vrouwen*, *kinder*, n. *die andre m.*, *vr.*, *k.*, enz.). Bovendien onderscheidde zich ons pron. nog:

door den lang niet zeldzamen genit. s. m. en n. *ander*, v. en n. *anders*, (alzoo *des ander mans*, *des ander daechs*, *des ander kints*, enz., passim, n. *des anders* of *des anderen mans*, enz.);

door den zeer in zwang zijnden gen.-dat. s. fem. en gen. pl. *ander*, met apocope van *-re*, v. en n. *anderre;*

door den acc. sing. masc. *dander* (vgl. § 367 *c*), dien men b.v. aantreft Vm. 2, 191, 425, Wr. 2, 870, Rb. 26795, Bm. 8, 258, 124, Tor. 1753, Bj. 6, 5765, 5779, 5879, 5971, Lsp. 2, 2, 16, La. 3, 20023, Sp. 1^1, 2, 12, Ovlg. 111, 6, nevens *den ander(en)* pass.;

door den jongeren, naar dien acc. gevormden dat. s. m. *dander*, Ovlg. 464, 228, Bj. 7, 14721, n. het normale *den andren;*

door den genit. s. *danders* (van het als compositum beschouwde *dander*) Gew. s. Tr. 6, Mlp. 2, 426, naast het gebruikelijker *des anders;* (zie ook desgelijks *een andren* als dat. s., Lsp. 1, 28, 74, van het als samenstelling opgevatte *een ander*).

Opmerk. 1. De bovengenoemde genit. *ander* is blijkbaar een gevolg

van het karakter van onbuigbaarheid, dat men aan ons pronom. meende te mogen toekennen ten gevolge van het veelvuldig voorkomen van een vorm *ander* (uit en voor *anderre*, *andere*, *anderen*).

Opmerk. 2. Ten opzichte der verbinding van *ander*, als naamvals- of voorzetselbepaling, met *elc*, *selc* (= „de een"), *manlijc*, *malc* (= „elk"), *haer(ge)lijc* (= „elk van hen") als subject of appositie van 't subj., houde men de twee volgende punten in 't oog: 1⁰ het vrij regelmatig gebruik van het eerste woord in die betrekking zonder het lidw. *die*, *de* (z. b.v. „Selc telde *andren* sine aventure"; „si weenden elc om *anders* leet"; „dat wi elc *andren* moeten zien"; „sy hebben malc *anderen* wel ghevonden"; enz. pass.); 2⁰ het bezigen van *ander* in 't masc. niet alleen waar de twee of meer met elkaar in betrekking staande personen van een verschillend geslacht waren (z. o. a. Mor. 658, Parth. 8195, Bl. 3303, 3534, 3651, La. 3, 8381, 8387, 8392; 4, 2453, 2766; W. 9187, Esmor. 630, Mlp. 2, 87, 132, 1219, Limb. 9, 408, 434, Bj. 7, 7294, enz.), maar ook waar ze beide of alle tot de vrouwel. sexe behoorden (b.v. in „Doe si Maria ontmoete Ende *elc andren* lieflijc groete", Lsp. 2, 42, 20). In Sp. 1⁵, 65, 42, leest men daarentegen „Doe gingen die vrouwen *Elke andere* steken ende houwen".

Ten gevolge van het gewone vereenigd gebruik van zulk een *elc*, *malc* en *ander* was men verder in de jongere periode er toe geraakt die woorden als een samenstelling te beschouwen; getuige zoowel het aaneenschrijven van *elcanders*, *malcanders*, *elcand(e)r(en)*, *malcand(e)r(en)*, b.v. Mlp. 1, 269; 2, 1181, 1779, 1783, Hl. 111, 52; Mspr. 8, Bj. 7, 7294, 7892, enz., als de plaatsing der oorspronk. bij *ander(en)* staande en thuis hoorende praepositie vóór *elc-* of *malc-*, gelijk b.v. in *in*, *tot*, *aen*, *van*, *mit*, *na elc-*, *malcander(en)* Bj. 6, 1667, 8316; 7, 7843; Cl. 72, Mspr. 51 en 54, Dd. 2, 1835 v., Hl. 92, 26; 97, 182; O. H. Passie 342, O. K. v. Dordr. p., Lrb. 302, Mat. 200, enz.

§ **369** *a*. *Eenich* vordert slechts korte bespreking. Het woord volgde, evenals *een*, *ander*, enz., de sterke adjectieve buiging (vgl. § 299), en verscheen op gelijke wijze meermalen in den nom. en acc. s. fem., alsmede in den acc. s. masc. zonder suffix; (z. voor het laatste b.v. „*enich* (a.) van minen cnapen", Sto. 4, 1416, „*enich* (a.) van sinen gesellen", Rkr. 4270; „sonder *enich* waen", Rkr. 2398, „*enech* (a.) maten man", Lorr. 1, 183, „op *enich* dach", Luc. 5921, „*enich* (a.) brief", Ovlg. 287, 1580, *enich toeganc* (a.) Bs. 91 v., „voer *enich* prophete", Lic. 132 r., „sonder *enich* toeganc" (a.) Bs. 91 v., „voer *enich* prophete", Lic. 132 r., „sonder *eenich* tijtliken dorst", Lic. 113 v., „in *enich* vanden graden", Mlp. 2, 2091, „*enich* (a.) van desen graden", Mlp. 2, 2329, enz.). Vandaar in de jongere taal ook „*eenich* deser heren", Bj. 6, 4614, als dat. Voor den

gen. s. *enich*, in pl. v. en naast *enichs*, z. men § 299, opm. *b;* voor „sonder *enigen mans* toedoen", Bs. 65 v., § 305 *c*.

b. De minder gewone en onoorspronkelijke nom. s. m. en nom.-acc. s. neutr. op *-e* (vgl. „*enighe* tyghere, heer, iode, coninc, propheet, mensche, strijt", Al. 2, 421, Hl. 112, 48, Sks. 38 v., GR. 151 v., Lhi. 61 v., 76 v., Ps. 76 r., „*eneghe* (sing.) van den doden", Lic. 165 v., „*enighe* ghevecht, opset, sacrament, ghebot, zwaert, venijn, gheval, orbaer", Shs. 22 r. v., 23 r., Lg. 27 r., Bs. 86 v., Dctr. 14 r., BE. 40 v., 45 v., 51 r.) is te beschouwen als een navolging van *menighe*, evenals *elke* van *selcke* en *welcke* (z. § 371 *c* en vgl. § 355 *a*, 359, 362 *a*, 365 *a* en 367 *b*).

§ **370**. In de beteek. „unusquisque" bezigde men in het Mnl. de vormen: *elc*, uit **êwelc* (vgl. Ohd. *io hwelîh*, d. i. *io*, oorspr. **êo*, Got. *aiw*, immer, ooit, en het interrogativum *hwelîh*, wie, alzoo eig. = „wie immer", d. i. „wie immer de bedoelde is", dus „ieder"; vgl. § 5, 73 en 129 *a*); *ieghewelc*, uit *ieghewelijc*, o. a. nog Vm. 3, 59 (vgl. Ohd. *iogihwelîh*, hetzelfde als *iohwelîh*, alleen nog vermeerderd met *gi* „ook" [1]) ter versterking van het begrip van onbepaaldheid [2]), en z. § 73); *ieghelijc* (vgl. Ohd. *iogilîh*, d. i. *io*, uit **êo*, immer, en *gilîh*, een persoon, alzoo eig. = „eenig persoon te allen tijde", dus „ieder", en z. § 73); *manlijc* en *mallijc*, *mallic*, *malc* (vgl. Ohd. *mannolîh*, d. i. *manno*, gen. pl. van *man*, en *lîh*, persoon, alzoo eig. = „een niet aangewezen persoon onder menschen", dus „de eerste de beste, elk der menschen"; z. o. § 126 *k*); *elkerlijc* Sp. 2^7, 40, 35; 3^6, 21, 65; 4^2, 75, 38; Hl. 87, 44; 90, 13; Rein. 1, 302, 2885, La. 3, 7864, 7914, 10660, 19022, Grb. 2, 5331, 5336, Vm. 1, 70, 10, enz. (z. o. het *Mnl. Wb.*), welks eerste lid, een genit. plur. van *elk*, onmogelijk oorspronkelijk kan zijn (*elk* werd uitsluitend in 't enk. gebruikt), en alleen verklaarbaar wordt als navolging van een vroeger **allerlijc* (vgl. het Ofri. *allerlîc*, d. i. *aller*, *allero*, gen. pl. van *al*, en *lîc*, persoon, eig. = „een niet aangewezen persoon van allen", dus „de eerste de beste, elk van allen", en let op den in dit dialect daarnaast voorkomenden vorm *elkerlîc* [3]); *elkermanlijc*, *elkermalc* Bj. 2, bl. 631, 639, 723, 727, Bed. d. M. 453, Bm. 7, 300; 10, 116; Ap. 10 v., 33 r., Ep. 134 v., Urb. 1, 6 en 58, enz. (z. o. het *Mnl. Wb.*), met een gelijke wijziging uit een vroeger **allermanlijc* (vgl. het Ofri. *allermonnalîc*, uit *allera monna* en *lîc*); *haer(ge)lijc*, *uwerlijc*, elk hunner, uwer, Bl. 727, 939, 957, 1386, 2486, 2700,

---

[1]) Vgl. in 't Os. *ge*, *gi* = „en".

[2]) Uit het Ohd. *gihwelîh*, ieder, blijkt de onbepaald makende kracht van dit *gi;* vgl. ook *que*, in het Lat. *quisque*.

[3]) Vgl. voor een dergelijke vervanging van *aller*, *alle* door *elker*, *elke*, *elker daghelike*, *elke daghelike*, uit *alre daghe (ghe)like*, *alle daghelike* (*Taalk. Bijdr.* 2, 224 en 225).

2702, 3503, 3534, 3766, La. 2, 21707; 3, 20507; Sto. 4, 80, 1365; 8, 813; Parth. 4494, Mor. 782, enz., *onser(ge)lijc* La. 3, 17629, 6127, Poh. 88 v. (vgl. het Ohd. *iwer*, *iro gelîh*, d. i. *iwer*, *iro*, gen. pl. van *sie* en *gi*, en *gelîh*), dus eig. = „een niet aangewezen persoon van hen, van u, van ons", dus „de eerste de beste, elk van u, enz.").

§ **371**. Wat de buiging dezer woorden betreft, zoo gelden de volgende opmerkingen:

a. Zoowel bij een bijvoegelijk als bij een substantief gebruik was hier de sterke declinatie der adjectiva in hoofdzaak de normale buiging, natuurlijk met de eigenaardigheden van den nom. en acc. s. fem. en den acc. s. masc. (vgl. § 300). In de beide eerste casus vindt men b.v. *elc vrouwe*, enz., n. *elke vrouwe;* in den laatsten *elc*, *ieghewelc*, *ieghelijc*, *elckerlijc*, *elc vorste*, enz., n. *elken*, *ieghewelken*, *iegheliken*, *elkerliken*, *elken vorste*, enz.

Ieghewelc, *elckerlijc*, *elckerma(n)l(ij)c* komen nooit bijvoegelijk voor. Evenmin natuurlijk *haer(ge)lijc* en *uwerlijc.*

Van *manlijc*, *malc* ken ik geen andere casus dan den nominat.

b. Uit den acc. s. m. was bij het substantieve pron. de vorm, zonder suffix, ook in den dat. s. ingedrongen (vgl. § 353 en 364 *f*); vandaar in dezen naamv. *elc* b.v. Rb. 25680 v., Sp. 1[1], 49, 63; 4[1], 23, 65; Rein. 2, 4335, Wr. 3, 1617, D. W. 8, 76, Bm. 4, 77, Segh. 3691, *enen*, *een yeghelijc* Hl. 41, 158; 106, 201; D. W. 5, 174 (in een stuk van 1400), Gd. 38, 13; 102, 42; St. 42 v., Bj. 6, 10396, 10560, Mat. 131, O. K. v. Dordr. 1, 267, Lic. 17 v., 118 r., 150 v., *elckerlijc* La. 3, 5200; 4, 2847; Rb. 24550, 34381 v., Ovlg. 295, 1839, *elkermanlic*, *elkermalc* Dml. 3, 98, 122, Bm. 1, 300, Urb. 2, 58, nevens het gebruikelijker *elken*, *een(en) yegheliken*, pass., *elckerliken* Sp. 2[6], 5, 10, Rb. 24550 v., HdH. K. 536, *elkermalken* Bm. 10, 116, en *haergelijc* Bl. 727, 3766, waarnevens geen *haergelijken*, voor zoover mij bekend is; (van *ieghewelc* als dat. s. heb ik, gewis bij toeval, geen vb. ontmoet of althans opgeteekend).

c. Een reeds meermalen bij pronomina aangetroffen nom. s. m. en nom.-acc. s. neutr., op *-e* (vgl. § 355 *a*, 359, 362 *a*, 365 *a*, 367 *b* en 369 *b*), wordt ook hier niet gemist. Naast het normale *elc*, *ieghewelc*, (*een*) *yeghelijc*, *elckerlijc*, *manlijc* dier casus, vinden we in genoemde casus (vooral in de jongere taalperiode) ook:

elke (subst.), elkeen, Ro. 8441, Wr. 1, 1495, Theoph. 798, Sp. 4[1], 21, 58, Vdl. 89, Bj. 1, bl. 591, Rein. pr. 68 v., Bvu. 16 r., 21 v., 35 v., 49 v., 55 r., Lh. 14 v., 91 v., 177 v., Pw. 172 v., Gt. 15 r., Lic. 6 v., 18 v., 32 v., 33 r. v., 110 r., 122 v., Pen. 33 r., Gjl. 3 r., 32 v., Lic. 295 v., 297 r., Ap. 138 v., D. B. Reg. 1, c. 14; 2, c. 20; Dan. c. 5, Hesth. c. 1, Jerem. c. 36, Ysai. c. 14, Shs. 13 v., 38 r., 73 r.; „*elke* man, neve, heer,

mensche, priester, tellich, iode, dagh, prelaet, stal, schepen, hoeck, dach, prince", Parth. 2770, Mlp. 4, 1016, Hl. 99, 44, Ve. 4, 50, 45, GR. 43 r., 141 r., Pau. 42 v., 74 r., Bdio. 61 v., Shs. 13 r., 71 r., Lic. 171 v., Bvu. 11 v., 20 v., Lkrb. 243, 211, Thr. 76 r., Dcr. 84 r., D. B. Ecclesiastes c. 5, Neh. c. 34;

„Die viere elemente Sette hi *elke* in sine stede", Sp. 1[1], 5, 8; „*elke* rike, gheslachte, artykel, stucke, zwaert, hout, werc, beroeren, roeskijn, woert, ave maria, huys, updoen, gerechte, ghebot", Sp. 2[1], 16, 57, Pw. 55 v., Shs. 21 v., 47 v., D. B. Reg. 1, c. 14; 4, c. 17; Hesth. c. 9; BE. 20 v., Olc. 38 r., Onse l. vr. Souter 5 r., 11 v., 12 r., 23 r., Lkrb. 366, 483, GR. 81 r., 145 r., Ot. 88 v.;

„*een ieghewelke* mensch", Vm. 2, 424, 426;

(*een*, *ene*) *ieghelike*, elkeen, Sto. 2, 119, Plag. 1698, Vdl. 4119, Bm. 4, 71, 72 en 75, Bj. I, bl. 783, O. K. v. Dordr. 1, 257, 267, Mat. 76, 77 en 219, GR. 219 r., Lkrb. 301, Sch. 22 v., 65 r., D. B. Ysai. c. 36, „*een yghelike* ghiereghere", Plag. 2119, „een *y(e)ghelike* mensche, priester", Ee. 50 v., Shs. 27 v., Stf. 4 v., pr. 215, *yghelike ghequetste* Mat. 98 en 99;

„Van sonden . . . Draghet elc vader sine last, Ende die soene de sine gelike, Na sine verdiente *elkerlike*", La. 3, 5516; „Si worden in slape tier tide *Elkerlike* daer op ene side", La. 3, 5880; „Daer wrac *elkerlike* zijn zeer", Sto. 4, 226; „Die propheten stonden daeran *Elkerlike* met sinen sichte", Al. 4, 876; „Amen seyt *elkerlike*", Dml. 3, 219, 83 (z. o. Mor. 4410, D. B. Jos. c. 7);

„dat *manlike* Hoort die bliscap van paradijs", Vdl. 46; „Daer omme souden wi pensen *manlike*", Vdl. 2826 (z. o. Ibid. 4113).

Elke, een navolging van *selcke*, *welcke*, voor *selc*, *welc* (vgl. § 359, 362 *a* en 372), had hier zelve weder het voorbeeld voor de ontwikkeling van *een ieghewelcke*, *een ieghelike*, *elkerlike* en *manlike* gegeven.

d. De dat. en acc. *elc*, *ieghelijc*, *elkerlijc* enz., naast den nom. *elc*, *ieghelijc*, *elkerlijc* enz., is de aanleiding geweest tot een verkeerde navolging in het formeeren van een zeldzamen 3den nv. *elcke* Theoph. B. 686, Lic. 179 v., *elkerlike* Rb. 34381, Fr. 944, La. 2, 21916, *enen yeghelike* Lrb. 53, en een even weinig gebruikelijken 4den nv. *elke* Bj. 2, 1591, D. B. Hesth. c. 2, Bvu. 35 r., naar den nom. *elcke*, *elkerlike*. In *met elckerlike* Praet 1424, *van yegelike*, *jeghen enen yeghelike* Vdl. 407, Bj. II, bl. 479, *in yegewelke* Ve. 8, 16, kan het pron. zoowel een dat. als acc. zijn.

e. In verschillende teksten der 15de eeuw (zelden in oudere, als b.v. de Lsp., O. A. v. B.) wordt een nom., dat. en accus. *elcs*, *elx* aangetroffen. Z. o. a.: „als man ende wijf Andersins deilen haer lijf, 't Si *elcs* met andren of allene", Nd. 1125; „Symon ende Jan *elcx* verteert te samen enz.", O. A. v. B. 82; „gegeven *elx* j. gulden", Ibid. 245; „dat *elcx* van hem een

God ware", Lsp. 1, 10, 16 v.; „doe *elcs* dus hadde ghesproken", Lsp. 3, 26, 155; „Men mostse beyde gader bynden *Elcx* an enen yseren keten", Hl. 65, 7; „sijn volc dat rust . . . Niet al te samen, mer *elcx* bi sonder", Hl. 99, 86; „Ende *elcx* sijn ezel voerwaerts drijft", Hl. 113, 98; „dat wi *elcs* een garven hadden ghesneden", St. 87 r.; „sullen sij *elcx* verbueren thien scellinghe", K. v. Zeel. 22 r.; „si verblidetse al ende *elcx* bisonder", Thak. 155 r.; „Daer sijn dryerehande manyeren van iaghers ende *elcs* is vol van bedroch", GR. 46 v.; „so scrivet mi *elcx* u name", GR. 186 v.; „so scicten hem die twee eerste *elcx* een luttel van den anderen", Dcr. 60 v.; „tbeste dat *elx* besigen mach", „*elcx* wilde geloven in gode", Bpl. 8 v., 23 r.; „mit een weinig was *elx* vervolt", „een luttelkijn was *elx* genouch", Bpl. 18 v.; „Dese hanen droegen *elcs* een stallicht", „Si ondersochten dicwile *elcs* omme den anderen te verderven", Rein. pr. 5 r., 99 r.; „Si hadde in har lichaem drie gaten *elcx* binae alsoe groet als een pallem", Liedw. 5 v.; „Doe si dat geseit hadden, doe ontbant *elcs* sijn sac", Ot. 30 r.; „*elcx* bijsonder vraechden hem", Thr. 123 v.; „si woude hem *elcs* twintich scellinghe gheven", Ovm. 16 v.; „ende (si) voeren *elcs* hoirs weges", Cl. 132; „tis *elcx* geconsenteert te tymmeren", Dctr. 60 r.; „neemt *elcs* u wieroecsvat", Lh. 189 v.; „(si) seiden *elcs* bisonder", Lhi. 118 v.; „die soete ihs gaf hem *elcx* vreuchden", Oef. 172 v.; „Nu bid ic *elcs*, die leset", „iosue lietet volc gaen *elcs* in sijn possessie", Bvt. 121 r., 134 v.; en v. nog O. A. v. B. 16, 17, 34, 79, 80, 88, 93, 95, 155, 157, 158, 160, 177 en pass. ald., Dctr. 16 r., 27 v., 34 r., 37 v., 38 r., 47 v., 52 v., 53 r. v., 55 v., 58 r., 60 v., 71 r., 77 r. v., 78 r., Dkrb. 12, 33, 121, 134, 209, 212, St. 87 v., O. K. v. Dordr. en Lrb. p., Lkrb. 73, 75, 78, 128, 141, 160, 169, 175, 190, 195, 226, 237, 258, 276, 328, 346, 364, enz., Bpl. 19 v., 27 r., 33 r., 34 r., 40 v., Thr. 117 r., Rein. pr. 51 v., Bvt. 121 r., 134 v., 149 r., 158 r., 267 v., enz. Voor de wording van dezen casusvorm herinner ik aan de ontwikkeling van den nom. dat. acc. *wes*, *des*, en den nom. acc. *alles*, onder den invloed van een knoeivorm *van wes*, *van des* en *van alles* (z. *Tschr.* 2, 52 vlgg., *Vondel-gr.* § 147, en deze spraakk. § 350 *a*, 364 *c*, en 375 *d*). Kunnen we ook hier een dergelijken uit de vermenging van *elcs* en *van elcken* voortgekomen genit. *van elcs* aanwijzen, dan wordt de genesis van ons *elcs* in verband met de vermelde analogieën volkomen duidelijk en klaar. En dat de vervulling dier voorwaarde mogelijk is, daarvoor getuigen plaatsen, als: „*van elcx* een antwoirt", O. A. v. B. 157; „op dat de stierman *van elcx* also vele in sijn scip heeft", Cor. v. Antw. 32; „Die onredelike dieren . . . . en hevet god niet *van elcs* bisonderlinge laten voert comen?" Bdio. 2 r.; „zullen hem de goede lieden voorsien van twee goede pentionarissen ende secretarissen, te wetene *van elcx* eenen boven ende beneden", Gc. 843.

Als navolging van dit *elcx* mogen we *yghelix* beschouwen, in „ontfynghen si *yghelix* een pennync", Veg. 11 r. (2 m.), Nt. 27 v., Ee. 42 r. (2 m.).

Opmerk. 1. Een zelfstandig gebezigd feminin. *elke* (n. s.) Sp. 1^5, 65, 42, Lsp. 1, 47, 49 v., en *elker* (d. s.) Lsp. 1, 47, 54, behoort tot de zeldzaamheden. Substantive in 't onzijdig gebruikt heb ik het pron. slechts éénmaal aangetroffen, en wel in den vorm *elcs* als nom.; z. Sp. 2^7, 26, 58, en vgl. bov. onder *e*. Voor *elc mans* verwijs ik naar § 299, opm. *b*.

Opmerk. 2. Het woordje *een*, vóór *ieghewelc* en *iegheliјc* gevoegd, had in den dat. en acc. al of niet den uitgang *-en* (vgl. § 305 en 367). Men leest *enen yegeliken* (dat. en acc.) Bj. I, bl. 785, Hl. 70, 245, enz. enz., *jeghen enen yeghelike*, z. boven *d*, *een yegheliјc* (dat. en acc.), z. bov. *a* en *b*, *enen yegheliјc* (dat. en acc.), Bj. 6, 10270, 10396, 10560, en *een y(e)gheliјcken* (dat. en acc.) Bj. I, bl. 741, 767, Rokr. 99, Wr. 3, 2504, Gew. s. Tr. 34, Hl. 41, 158 v.; 63, 13 en 22. In den laatsten vorm kan *een* onverbogen zijn gebleven als eerste lid van het als compositum beschouwde pronomen. In *een yeghelikes*, fgs. 71 v., is dit stellig het geval.

Opmerk. 3. Het indefinitum *alleman*, iedereen (Ohd. *alloman*), komt bijna alleen als nominat. voor (vgl. het *Mnl.-Wb.* i. v.). Slechts éénmaal heb ik een genit. *alle mans* Db. 30 v. ontmoet; en even vaak een dat. *alle man* GR. 157 r.

§ **372** *a*. *Selc*, *sulc*, *swilc*, *suelc* (vgl. § 39, 102 *b*, en 22, opm. 5), dat, met verzwakking van zijn demonstratief karakter, de opvatting „menig" of „de een, de ander" ontwikkeld had (vgl. het Fr. *un tel*), stemde in buiging overeen met *elc*, enz. (z. § 371). Vandaar b.v. een a. s. f. *selc stont*, *selc wile*, somwijlen, menigmaal, Bj. I, bl. 500, 515, Vdl. 774, 776, Ro. 12453, Lsp. 1, 9, 88, enz.; een acc. s. masc. *selc*, den een, den ander, Mor. 1569, 2547, „*sulc* goeden monc", menig g. m., Mel. 1181, en een dat. s. *sulc*, menigeen, D. W. 8, 74, naast *selken*, *sulken* pass.; en naast *selc*, *sulc*, een nom. s. m. *selke*, *sulke*, menigeen, de een, de ander (b.v. in „*selke* seide, dat hi . . . at", Bj. 5, 5006; „*selke* dede een silveren cruce maken", Ib. 5027; „*Sulke* is goet ende *sulke* is quaet", Lsp. 3, 25, 73; „Hets een coeman, sprac die ene . . . . *Sulke* seide: Het es een wisselare", La. 2, 37285; „*sulke* is die hem veroetmoedicht", D. B. Ecclesiastic. c. 19, enz.), ontstaan onder den invloed van *dieselke*, *diesulke*, menigeen, dat we b.v. lezen in Rubb. 235, Hl. 43, 54, en Bj. 6, 5824, 11770 (vgl. § 365 *a*).

b. In den plur., waar het woord als „sommige(n)" gold, was naast *selke* (en *de selke*, b.v. Bj. 6, 6295, 8117, LvJ. 66, 203), natuurlijk ook *selc* als nom. en acc. in gebruik (vgl. § 300); z. o. a. Cass. 1100, Lutg. 3, 414, Dd. 2, 1104, Sp. 1^4, 44, 30 en 32; 1^7, 9, 26 en 35; 3^2, 38, 53; Ovl. G. 1, 17, 1397, Lsp. 2, 60, 73 v., Mor. 4216, Mask. 338, Tro. 4385,

Bj. 6, 9648, D. W. 9, 152, Mlp. 4, 1681, Lhi. 83 v., Lhic. 25 r., Ps. 66 v., Ovmt. 19 v., enz., Rein. 4990. Vandaar zelfs in genoemd getal *de sulc* Rein. 2, 4990.

§ **373**. Sterke buiging vertoonen ook de declinatievormen der numeralia *menich* (Ohd. Os. *manag*, vgl. § 20, opm. 5), *som* en *som(m)ich*, waarvan het eerste (bijvoegelijk en zelfstandig) dikwijls in het enkelv., zelden (en alleen bijvoegelijk) in het mv. voorkomt, het laatste (adjective en substantive) meestal in den plur., zelden (en dan bijna uitsluitend bijvoegelijk) in den singul. werd gebezigd, en het tweede bijkans alleen zelfstandig en als meerv. wordt aangetroffen. Behalve de gewone declinatievormen (vgl. § 299), zien we hier voorts: een nom. en acc. s. fem. „*menich*, *menech* avontuere, hertoghinne, historie, doecht, port, stat, stede, ere, scoenheit, enz. enz.", passim, een a. s. m. „*menich* man, dach, steen, berch, worm, deghen, traen, horen, knecht, strijt, dach", Sto. 9, 1051, 1284, Parth. 2211, 5283, Bm. 6, 191, 185, Limb. 4, 775, Bj. 1, 1533, Sp. 3^{1}, 34, 93; 36, 23; 4^{2}, 59, 89; 4^{3}, 20, 3; Tro. 6485, Hl. 85, 12; 1, 30; Grb. 2, 4949, Ovlg. 305, 2108, *zomwile* Sto. 7, 1091, enz.; een n. en acc. pl. „*menich* boerden, baroene", Lipp. 189, Sp. 4^{8}, 52, 63, „*menich* jaren" Pw. 42 v., „*somech* partien", Nb. 4, 499, „*som* dinghen, menschen, waerhede", Pw. 56 r. v., 167 r., *som*, *som(m)ich* Rb. 15064, 15065, 16327, 10049 v., 34029, 34030, Sp. 3^{8}, 76, 46; 86, 26; 4^{1}, 24, 15 en 16; 60, 80; 1^{6}, 16, 14; 52, 6; 3^{3}, 40, 6; Nb. 7, 987, 838 v., Ovl. G. 1, 33, 2772; 36, 3036; Luc. 586, 591, Bj. 1, 72, 79; 3, 1621; Am. 1, 5662, Sp. 4^{8}, 39, 13, Ve. 5, 41, Teest. 3618, W. 1011, Ferg. 3232, enz.; een dat. s. m. *menich* (subst.) Sp. 3^{7}, 13, 34, Tro. 8813; en in de jongere taal een dat. s. m., „*menich* mensch, man", Hl. 96, 1, Rein. 2, 3322 (vgl. § 300 en 353). Voor een genit. *menich*, in pl. v. *menichs*, zij verwezen naar § 299, opm. *b*.

Buitendien valt hier echter nog het volgende op te merken:

a. Een enkelen keer vindt men het door een determinatief van zijn nomen gescheiden *som* als dat. plur. in den onverbogen vorm; vgl. „*som* sinen jongers", Sp. 2^{6}, 74, 6, „van *som* den *hedynen*", Sp. 4^{6}, fragm. vs. 37, blijkbaar navolgingen van verbindingen, als „*al* sinen jongers", „van *al* den hedynen", en dergel. (z. ben. § 374 *b*).

b. Meermalen werd het singulare *menich* bij substantief gebruik door het bepalend artik. voorafgegaan en dan natuurlijk zwak, met den uitgang *-e* verbogen; z. b.v. W. 8899, 9051, Lsp. 3, 23, 177, Sp. 3^{5}, 7, 22, Esmor. 556, Huon 4, 4de col., vs. 21, Lipp. 81, 115, Lans. v. Den. 125, 269, 830, Glor. v. Br. 14, Rkr. 9392, Ro. 6103 v., La. 2, 40624, Bj. 6, 109, Am. 1, 3206, Mlp. 2, 19, enz. Onder den invloed van zulk een *die menighe*, menigeen, had zich ook een vorm *menighe*, menigeen, Tro.

6047, Bm. 1, 119, 29, Bj. 5, 1078, Stf. 46 r., Rein. pr. 69 r., in pl. van en n. *menich*, ontwikkeld; en in navolging weder hiervan zelfs een bijvoeg. nom. s. masc. *menighe* en *somme*, *somige*, als b.v. in „*meneghe* man, ridder, strijt, dorscher, mensche, hof", Heelu 2872, Tro. 9037, W. 8070, Gjl. 1 r., Bpl. 19 v., St. 59 r., Bm. 10, 77, „*somige* dach", Luc. 4645, „*somme* wech", Bvu. 24 r., „*zommige* boem", BE. 273 r., voor het normale „*menich* ridder, enz.", „*somich* dach", enz. (z. o. ben. *opmerk.* 1). *Die menich*, menigeen, Sp. 3^4, 42, 18, Mlp. 2, 3144, Bj. 5, 4456, Ve. 4, 29, Hl. 44, 42, voor *die menighe*, was natuurlijk omgekeerd een analogievorm naar *menich*.

Ook *som(m)(ich)* komt nu en dan in vereeniging met dat lidw. voor, doch alleen in plurali; zie b.v. *die som(m)ighe* Am. 2, 4290, LvJ. 173, 177, 179, 180, 181, *die some* Sp. 4^1, 44, 22, *den sommighen* Stemm. 73, *den sommen* Hl. 52, 42 v., enz., *die zommich* Rein. 2, 1652, Pass. 179 (onder invloed van het bovengenoemde mv. *somich;* vgl. het mv. *de sulc*, § 372 *b*, voor *de sulcke*).

c. In *menech een* werden òf de beide deelen verbogen, òf, dewijl men de woorden als een samenstelling beschouwde, alleen het tweede; we vinden b.v. in den acc. s. *menighen enen* Sp. 2^2, 17, 10, Sto. 8, 249, en *menech enen* Sp. 2^2, 22, 43, Al. 9, 862, enz., alsmede natuurlijk *menech een* Nb. 12, 38, Rb. 23372, Al. 4, 690; 5, 137, enz.

Merkwaardig is verder het gebruik van dezen vorm in den plur., b.v. in *menich ene*, velen, Sp. 4^2, 11, 76, Nb. 3, 1224, „diere vate *menech eene*", Rb. 34020, „swarte more *menech een*", Al. 7, 1655 (met een meervoud zonder suffix, vgl. § 300), „met steenen . . . . *menech enen*", Sp. 3^8, 47, 78, „steene *menech eene*" (a.) Sp. 1^1, 20, 8, „te sinen vrienden *menech eenen*", Sp. 1^7, 56, 10, „campe *menich ene*", La. 4, 10104, „den vroeden *menech enen*", Rb. 23287, waar het woord als *menich* werd behandeld.

In „nappen sach mer *menech enen*", Sp. 1^4, 40, 56, „der gode *menech enen*", Sp. 1^7, 3, 59, „hoerkarle *menech enen*", Sp. 2^7, 20, 89, staat het nomen kennelijk in den van *menich een* afhangenden genit. partitivus. In „miracule(n), margrieten *menech ene*", Sp. 2^6, 30, 76; 2^7, 5, 36; 3^7, 37, 78; 3^8, 3, 11; 4^3, 34, 29, „beesten *menech ene*", Sp. 3^7, 36, 59, „woninghe *menech ene*", Sp. 3^7, 43, 67, „vissche *menich een*", Sp. 1^1, 26, 34, „liede *menech een*", Sp. 1^1, 34, 41, „stede *menech eene*", Sp. 1^1, 38, 72, „gode *menich een*", Sp. 2^7, 20, 6, kan zoowel de eene als de andere constructie steken.

Let ook nog op het zonderlinge „*menech* ander tekijn *een*", Sp. 3^5, 22, 17, en op de navolging „van andren *somech enen*", Nb. 12, 1142, *somich eene* en *someghe eene* (plur.) Nb. 3, 1224 v., „die vedren *sommich een*", Rein. 2, 3594.

d. Voor den acc. *hem somen*, *ons somen*, sommigen van hen, ons, Rog. 1085, Hl. 53, 114, La. 2, 27494, en den nom. *si somen*, sommigen van hen, Sto. 4, 661, verwijs ik naar § 376 *a*.

e. De appositioneele betrekking, waarin het meervoudige *som* het meest werd gebezigd (vgl. b.v. „*Som* ooc offerde hise voor gode, Ende *zom* hilt hise te sinen boef", Rb. 15065 en '6; „Die dieve lieten *zom* die mure, *Som* vloen si ter selver ure", Rb. 34029 en '30; „diet alre meest berieden Sijn *som* van minen liefsten maghen", Rein. J. 2199; „hoe *som* die inghele verloren Die hemelsche vruechde", Lsp. 1, 7, 2 v.; „*Som* bleven si hanghen in die lucht", Lucid. 586, enz.), had aanleiding kunnen geven tot een opvatting van dat woordje als = „ten deele, voor een deel". Vandaar het gebruik van *som* als een werkelijk adverbium = „voor een deel, ten deele", gelijk we dit aantreffen, in: „Datmen weder *som* bescreef", Lsp. 2, 1, 123; „daer hi screef al (= „in zijn geheel") ende niet *som*, In principio erat verbum", Ybl. 1419; „dat die guldene croene was *sum* plein ende *sum* ghegraven", Ruusbr. Tab. 2, 130. Vgl. ook „Den here sloghen si af mede *Som* die hande ende *som* die voete", Rb. 7117, waar het woordje gewis evenzoo (en niet als een abnormale dat. pl.) moet opgevat worden.

Opmerk. 1. In het Ogerm., b.v. in 't Ohd. en Os., had *sum* als singulare ook de beteek. „zeker iemand, iets", „de een, de ander", „het een, het ander". Een spoor van die opvatting vinden we in 't Mnl. nog terug in *somech* — *somech* = „de, het een, de, het ander"; zie b.v. „dat (saat) wies op ende brachte vrocht, *somech* hondertfoldeghe, *somech* sestechvoldeghe, ende *somech* dertechvoldeghe", LvJ. 77; „*sommige* (van de haviken) is tam ende *sommige* wilt", BE. 211 r.; „*sommige* werter ghevoedt", BE. 212 v. (vgl. bov. onder *b*).

Opmerk. 2. De *r* van *ter* in „*ter menigher* stede", Hl. 70, 79; 89, 81, Dd. 2, 3208, volstaat natuurlijk niet om voor het gebruik van een bijvoegelijk *die menighe* te getuigen. Veeleer moeten wij de genoemde conson. hier opvatten als overgenomen uit *meniger* en mitsdien vergelijken met de *r* van *ter*, in *ter uwer name*, en de *n* van *ten*, in *ten sinen huse*, enz. (z. § 345).

§ **374** *a*. *Al*, bijvoegel. gebruikt en door geen determinatief (bepal. lidw., demonstrat. pronom. of possess.) van zijn substant. gescheiden, werd in den singularis (waar het „elk" beteekende) en den pluralis in den regel als een sterk adjectief verbogen (vgl. § 299). Vgl. b.v. „*alle* ere", „*al* ongeluc", „*alles* troestes", „*alre* ere", „*alles* levens", „uut *allen* rouwe", „in *alre* stont", „*alle* manne", „*alle* paerde", „*alre* manne", „van *allen* sonden", enz. enz.; alsmede *al* ere Disp. 51, *al* liefde Hor. B. 10, 191 (z. § 300), naast „*alle* ere", „*alle* doeght", „*alle* wijsheit", enz.,

pass. (Opmerkelijk is het, dat een te verwachten nom. s. masc., gelijk „*al* troest", „*al* lof", enz., niet meer wordt aangetroffen; zie v. ben. *d*).

b. Met een determinatief (een bepal. lidw., demonstrat. pron. of een possess.) tusschen zich en zijn *meervoudig* nomen, werd het woord in den regel door een adverb. *al* of *alle* (= „te zamen, te gader") vervangen, zooals o. a. in „*al* sijnre werken", Ovlg. 539, 587, „*alle* diere heren", Heelu 1698, „van *al* den broederen", La. 2, 5188, „met *alle* dinen kinderen", Lsp. 2, 36, 1844, enz.; (zie voor meer voorbeelden het *Mnl. Wb.* op AL, II Meerv. 2, en voor de opvatting van den adverbialen vorm de *Vondel-gramm.* § 146; dat het Ohd. alreede zulk een bijw. in gelijke omstandigheden kende, leeren we uit „*al* die selben", „*al* thie fianta", „*al* thio dâti", „*al* thio suhti", GRAFF I, 211, waar het woordje, door een lidw. van zijn substant. gescheiden, als indeclinabile staat, in pl. van het anders gebruikelijke verbogen pronomen *alle*, in de twee eerste, *allo* in de twee laatste verbindingen).

Een daarnevens aan te treffen declinatie „in *allen* dien manieren", „in *allen* haren privilegien", Bj. I, bl. 818, „met *allen* sinen toebehoirten", „van *allen* onsen bosschen", „op *allen* hunnen renten", Bj. II, bl. 459, 472, 483, „van *allen* den scolen", Bm. 1, 21, „met *allen* onsen offisinen", Sp. 1[7], 85, 48, „van *allen* den hoeftsonden", Lsp. 3, 8, 53, enz., bewijst evenwel, dat het verbogen pronomen, in overeenstemming met het gewone Ogerm. gebruik, althans in den 3den nv., ook nog gebezigd werd; (in den nom. en acc. kon *alle* zoowel een adverb. als een verbogen vnw. zijn; in den genit. wordt een buiging „*aller* der manne" enz. niet meer gevonden).

Opmerk. Ook achter zijn nomen staande gold *al* voor een adverb.; vgl. „die letteren *al*", Parth. 7528, „mine man *al*", La. 4, 6580, en z. verder het *Mnl. Wb.* op AL, II Meerv. 3. In het daarnaast voorkomende „die manne *alle*", Ro. 8287, „Die camere *alle*", Bl. 2198, enz. (z. het *Mnl. Wb.* t. a. pl.), is het karakter van *alle* niet vast te stellen.

c. In den singularis bezigde men het bijvoegelijke *al* ook in de opvatting „geheel". Behalve in het beneden te vermelden geval, werd het woord als zoodanig echter steeds door een determinatief van zijn nomen gescheiden en, in overeenstemming met het boven (onder *b*) besproken gebruik, door den adverbialen vorm *al* of *alle* (= „in zijn, haar geheel") vervangen, zooals b.v. in „*al* sijns goets", Fr. 355, „met *al* haerre macht", La. 4, 1012, „met *al* minen volke", La. 3, 12129, „*alle* dat broet", Ruusbr. 3, 154, „*alle* des goets", Ruusbr. 3, 114, „*alle* den dach", Heelu 7585, enz.; (z. verder het *Mnl. Wb.* op AL, I Enkelv. 2, en vgl. voor het reeds vroegtijdige van zulk een gebruik in 't Ohd. „*al* then liut", geheel het volk, „*al* die wîla", in accusat., den geheelen tijd, z. GRAFF, I, 211,

met *al*, in pl. van het anders meest gebruikelijke verbogen pronom. *allan*, *alla*). In een gedeclineerden vorm was zulk een vnw. in 't Mnl. uiterst zeldzaam; mij althans is daarvan slechts één vb., nam. „met *allen* den dorpe", Bj. I, bl. 806, in 't oog gevallen.

Stond *al* vóór een plaatsnaam of vóór de substantieven *erderike*, *hemelrike* (die men in 't Mnl. gemeenlijk als nomina propria behandelde), dan werd het natuurlijk door geen lidw. gevolgd en moest den vorm van een vnwoord, in 't onzijd. enk., vertoonen (vgl. Os. „obar *al* Galilêo-land"), zooals we dien lezen in „*al* Vranckerike", Heelu 7596, „*al* Bulgerie", Bl. 3966, „van *al* Grimbergen", Grb. 1, 52, „*al* Holland, Zeelant", Sto. 2, 167; 4, 11, „in *al* erderike", W. 8865, „*al* hemelrike", Lsp. 1, 2, 47, enz. Let voorts op den dat. „*al* Hollant", Sto. 2, 154, waar *al* in dien casus te gelijk met zijn substantief den buigingsuitgang miste, en vgl. voor „in *alle* Ingelant", Heelu 938, „*alle* Egypten", D. B. Gen. c. 41, ben. *d.*

Opmerk. Ook hier vertoont zich het adverbiaal gebruik bij plaatsing achter het nomen; z. b.v. „van sinen scatte *al*", La. 4, 7566.

d. Veelvuldig gebruik van het onder *c* besproken indeclinabile *alle* (= „geheel") had bij navolging vormen doen ontstaan, gelijk „*alle* lof", Dd. 1, 912, „*alle* (wan)troest", Ruusbr. 3, 102, Fr. 3991, „*alle* roem", Lhi. 9 v., „*alle* eisch", Lrb. 45, „*alle* visch", Urb. 1, 273, „*alle* voghel, mensch, dief" (z. de *Vondel-gr.* § 145), in nominativo, „*alle* dach, wederstant, wandel", Bj. 6, 5148, Mlp. 4, 890, Vm. 2, 199, 108, „*alle* wederstoet", Passieb. 106 v., „*alle* toren", Rein. 2, 5414, „*alle* twist", O. K. v. Dordr. 1, 145, in den accus., en „*alle* quaet", Sp. 3^2, 26, 22, G. Grote, bl. 114, „*alle* spel, onrecht, onraet, torment, aenvechten, betoech, bier, ghemac, onghevoech", Teest. 636, Mel. 2725, Bm. 5, 94 en 360, Luc. 4986, Rokr. 63, Dkrb. 189, Gd. 8, 17, Heelu 1609, „*alle* vleysch, geberchte, geslachte", D. B. Gen. c. 6, 8 en 9, „*alle* laken, vleysch, bier, broot", Lkrb. 71, 92, 226, 256, „*alle* eighendom", Db. 18 v., „*alle* bier, bescheyt", O. K. v. Dordr. 1, 64; 2, 138, „*alle* vlas, coper, peck", Urb. 1, 297, in den nom. en accus. (met *alle* = „elk"), in pl. van een te verwachten oorspronkelijk „*al* lof", enz., en een anders gebruikelijk, eveneens oorspronkelijk „*al* quaet", „*al* spel", enz. (vgl. bov. *a*).

§ **375** *a.* Substantief gebezigd, komt *al* in 't enkelv. uitsluitend als neutr. voor met een buiging, die overeenstemt met de sterke declinatie des adjectiefs: *al* in den nom. en acc., *alles* in den genit. (zeer dikwijls ook *als*, in 't bijzonder in de bijwoordel. uitdrukkingen *als te voren*, *als te boven*, vóór alles, vooral, bovenal, *als*, geheel en al, *als ende als*, geheel en al, volstrekt, stellig), *allen* in dativo (z. voor bewijsplaatsen het *Mnl. Wb.* op AL, bl. 316).

b. Bovendien ontmoeten we in den 1sten en 4[den] nv. naast *al* ook

allet en *allent* (voor de *n* zie § 135 *b*), beantwoordend aan een oorspronkelijk **allat*, met den speciaal voornaamwoordelijken uitgang (vgl. *dat*, *dit*, *het*), die in het Ohd. *allaz* wordt teruggevonden. De eerste vorm schijnt hoofdzakelijk in het oostelijk Mnl. te hebben thuis gehoord (vgl. het *Mnl. Wb.* op AL, bl. 311); den anderen lezen we o. a. in Hl. en Ruusbr. (z. het *Mnl. Wb.* t. a. pl.).

c. Een oorspr. instrumentalis (Ohd. *allo*, *allu*) hebben de adverbiale uitdrukkingen *al met alle* en *albedalle* = „geheel en al", bewaard (vgl. Ohd. *mit allo* en *bet allo*, met *bet*, praepos., = „met").

d. Uit de verwarring van *al(le)s* met den omschreven 2den nv. *van allen* had zich voorts een nieuwe genit. *van al(le)s* ontwikkeld, dien men o. a. aantreft Mor. 4635, Tor. 2242, Mlp. 2, 2076, Rein. 2, 6599, 7586, Sp. v. d. Sacr. 290, 1215, Rein. pr. 91 v., Shs. 26 r., 36 v., 38 v., 39 r., 44 v., Lhi. 15 r., Nu noch 23, Dctr. 58 r., 76 r., 95 v., Bpl. 29 v., Lic. 4 r., 75 r., 93 v., 111 v., 123 r., 174 v., Cb. 159 v., en op de plaatsen, in § 147 en op pag. 179 der *Vondel-gramm.* genoemd (z. o. het *Mnl. Wb.* op AL, bl. 316 en 317, en vgl. § 350 *a*, 364 *c* en 371 *e*). En dit *van als*, opgevat als *van* + pronom., in accusativo, is daarop weder de aanleiding geweest voor het ontstaan eener verbinding *in als*, b.v. Lic. 19 r., 65 v., 67 r., 93 v., 185 v., Bpl. 38 r., Shs. 38 v., 39 r., 43 r., 44 r., 60 v., Cb. 135 r., *mit alles* Mlp. 1, 2646, ja zelfs van een acc. als obj., in „die consacreerden . . . . *als* dat gheordineert was", Dbvt. 15 v., en een nom., in „Tlant es algader mijn Tote Coelne opten Rijn, Ende tote Romen vort, *Als* den keiser toebehort", C. e. El. 63; „*alles* dat men hebben moet, Moet al sijn onder mijn verdrach", Bm. 2, 239, 67.

e. Verbindingen, gelijk „*alle* dat volc", „*alle* dat lant", „*alle* des lants", „*alle* dien raet", „van *alle* dien lande", „in *alle* dien tide", enz. enz., met een oorspronkelijk adverbium, in de bepaalde boven (§ 374 *b*) besproken betrekking, hadden den stoot gegeven tot een verkeerde navolging, d. i. tot het gebruik van een onverbogen (adverb.) *alle*, in den nom. en acc. „*alle* dat", Limb. 8, 1190, Luc. 4262, Lsp. 1, 6, 11, Bj. 6, 1206, Mlp. 1, 704; 4, 628; Ruusbr. 4, 196; 5, 130; 6, 208; Sal. e. Marc. 46, Lrb. 210, D. B. Gen. cap. 1, 7, 8, 12, 14, 18, Reg. 1, c. 9 en 11, enz., den genit. „*alle* d(i)es", pr. 78*, Heelu 2590, Ruusbr. 4, 180 en 196, Bj. I, bl. 773, en den dat. „van *alle* dien, desen", Lsp. 3, 19, 27, Ve. 2, 20, D. B. Gen. c. 7, Bw. 48 v., „met *alle* dien", Cor. v. Antw. 51, „in *alle* desen, dien", Limb. 4, 359, D. B. Reg. 1, c. 8, Ecclesiastic. c. 11, Bw. 6 r., 25 r., 57 r., „bi *alle* dien", C. e. El. 1194, „mit *alle* dien", Gerl. Peters 223, „onder *alle* desen", Bw. 47 r., „van *alle* dien die mi vervolgen", ms. f. 69 v., enz. [1]),

[1]) Ten onrechte heb ik *alle* in deze *jonge*, in 't Ogerm. niet gebezigde uitdrukkingen vroeger als instrumentalis opgevat; z. de *Vondel-gr.* § 146, slot.

waar ons woordje, bij 't volgende pronomen behoorende, in een geheel andere verhouding stond en van oudsher alleen voornaamwoord (geen adverbium) was, alzoo rechtens eigenlijk respectief *al*, *alles*, *allen* had moeten luiden.

f. Een op die manier ontwikkeld *alle dat*, voor *al dat*, had verder de verbinding *dat*, *(he)t* . . . *alle* (in pl. v. *al*) en zelfs, met weglating van *dat*, een vorm *alle* (in pl. van *al*) te voorschijn geroepen; vgl. „*dat* willic *alle* anevaen", Sp. 3³, 36, 21; „die*t alle* nemet", Nb. 12, 1155; „Onthier ent Fransoys heeft verheest *alle*", Fr. 2312; „*alle* watter was", Chr. 925; „*alle* wat hi gedaen hadde", D. B. Gen. c. 24; „So wat dat si geroeft hadden, *alle* bracht David weder", D. B. Reg. 1, c. 30, enz.

g. Op gelijke wijze, als „van *alle* desen", enz., was bij verkeerde analogie naar 't voorbeeld van „van *al* dien, desen volke", enz. ook „van *al* desen, dien", La. 3, 997; 4, 4140; Grb. 1, 2303 (voor „van *allen* desen, dien"), ontstaan.

§ **376**. Bij een substantief gebruik in het meerv. stemde de normale buiging van *al* in den regel overeen met de sterke declinatie des adjectiefs. Alzoo b.v. „si *alle*", „haere *alre*", „hem *allen*". Hiervan nemen we alleen de twee volgende afwijkingen waar:

a. den naast „wi, gi, si *alle*" en „ons, u, hem, hen, hun, se *alle*" gebezigden nom.-acc. „wi, gi, si *allen*", en „ons, u, hem, hen, hun, se *allen*", b.v. Teest. 3858, Nd. 167, 500, 555, 2661, Luc. 1412, 2744, Wr. 1, 1902, Rb. 14846, Bm. 6, 418, Ovl. G. 3, 115, 167, Wis. 271, Lans. v. Den. 3, Esmor. 1007, Gl. v. Br. 599, La. 2, 1140, 19676, 22444, 25630, 30736, 37842, 41356; 4, 5419; 3, 12148, 13575, 17341; Vm. 1, 64, 240, Lutg. 3, 775, Dd. 1, 433, Vm. 2, 406, 39, Ruusbr. 3, 172, Sp. 3², 5, 16; 3⁴, 26, 46; Vdl. 4885, Parth. 6731, W. 8245, Lh. 17 v., Lhi. 186 v., Thak. 93 r., 157 r., 162 r., Dbvt. 2 v., 180 r., 225 v., Vb. 61 v., 142 r., GR. 98 v., Lic. 190 r., fgl. 121 r., 136 r., Pau. 54 r., pr. 39, enz., een vorm, die, volgens de reeds door FRANCK gemaakte opmerking, zijn verklaring vindt uit de innige betrekking bij onze pronomina tusschen den dat. en den accus.: uit den dat. „ons, u, hem, hun *allen*" had zich namelijk, bij de gelijkheid van het personale in den 3den en 4den nv., een accus. „ons, u, hem, hen, hun, se *allen*", ontwikkeld, die, weder zelve op den nomin. invloed uitoefenend, het bovengenoemde „wi, gi, si *allen*" had kunnen in 't leven roepen; (op gelijken weg was ook „hem, ons *somen*", „si *somen*" ontstaan, alsmede „ons, enz. *beiden*", in accusativo, „wi, enz. *beiden*", en „hem, enz. *tween* enz.", in accusativo, z. § 373 *d*, 382 *b* en 381); bij navolging werd dit *allen* somtijds ook buiten verbinding met een personale gebezigd, als b.v. in „*allen* die waren inder vaert", Bl. 177; „sine vrienden

ontriedent hem *allen*", Lhi. 105 r.; „*allen* (acc.), die si vonden", pr. 50; *b*. de vormen *alle* en *al*, in den dat. „*alle* dengenen, dien(genen)", Lkrb. 30, Bl. 949, Oorkb. II, 84, 127, 145, 148, 174, 198 (en de overige plaatsen, in 't *Mnl. Wb.* op AL, bl. 315, uit die verzameling van diplomata aangehaald), „van *alle* desen, dien", Heelu 173, 3937, 7169, 8637, 8802, G. Grote 55, D. B. Ecclesiastic. 42, „*al* den andren", Ferg. 1062, en den gen. „*al* der gerre", Sp. 3[7], 41, 41, enz. (voor het oorspronk. en gewone „*allen* dengenen, enz."), navolgingen van „*alle* den heren", „van *alle* desen, dien dingen", „*alle* dier lieden", enz. (vgl. § 374 *b*).

§ **377**. Het gebruik van *al*, *alle*, in de verschillende hierboven behandelde betrekkingen, wordt evenzoo bij de verbinding van het woord met het adverb. *gader*, te zamen (Ofri. *gadur*, *gader*), teruggevonden. Men vergelijke „*al*gader sine antwerde", Parth. 6952, „van *al*gader minen zere", Fr. 7493, „met *al*gader harre maisniden", La. 3, 4361, „van *alle*gader miere mesdaet", Rein. 1, 1449, „van *al*gader sinen leden", La. 3, 52, „van *al*gader sinen mesdaden", La. 3, 14964, enz., met „*al* sijns goets", „met *al* haerre macht", „*alle* den dach", „met *alle* dinen kinderen", enz. (z. § 374 *c* en *b*); „hare gevarnesse *al*gader", La. 2, 15342, „metten patriaerken *al*gader", Sp. 1[7], 39, 6, „sine mage *al*gader", Parth. 1229, enz., met „van sinen scatte *al*", „die letteren *al*", „mine man *al*", enz. (z. § 374 *c* en *b* opmerk.); „*al*gader" (= alles) The. B. 573, La. 3, 3316, Rb. 4600, 34699, Ferg. 776, enz., en „dat *al*gader", Lsp. 1, 11, 9, La. 2, 8604, 9470, Bl. 152, enz., met *al* en „dat *al*" (z. § 375 *a*); „dat *alle*gader", Mlp. 4, 469, met „dat *alle*" (z. § 375 *f*); „si, wi, se, enz. *alle*gader", Rein. 1, 1003, 2214; 2, 3709; La. 2, 4165, Parth. 6373, Rb. 2715, enz., en „u *allen*gader" (in dativo) Mor. 1761, met „si, wi, enz. *alle*", en „u *allen*" (z. § 376). In den 3den nv. „hen *allengaderen*", Mor. 2038, is zelfs, bij misvatting van het karakter van *gader*, een buigingsuitgang achter aan het adverb. gehangen; evenzoo in „*algaderen* haren lieden", La. 3, 1536, waar het woord, als compositum behandeld, in zijn eerste lid onveranderd bleef.

§ **378**. *Vele* (Got. *filu*, Ohd. Os. *filu*, *filo*, Ags. *fela*), oorspronk. een onzijdig substant. (= „veelheid"), doch in 't Ogerm. alreede tot een indeclinabile ontwikkeld, werd natuurlijk eertijds met een deelingsgenitief geconstrueerd. Vgl. b.v. in 't Ohd. *dero*, *iro filo*, *filu rehtes*, *filu thesses liutes*, enz.; in 't Os. *armaro manno filu*, *filu gôdes*, enz.; in 't Ags., naast den nom. en acc. *fela folca* (*folca* was een 2de nv. mv. van *folc*), enz., ook *fela bearna* (*bearna* was de genit. pl. van *bearn*), met *fela* als genit., en *fela folca*, met *fela* als dat. (z. v. GREIN, i. v. *fela*); en in overeenstemming hiermede in 't Mnl. als 1sten en 4den nv. *vele edelre liede*, *v. hogre heren*, *v. wilder diere*, *v. goeder werken*, *v. quader zeden*,

v. goeder wive, enz., *vele goeds*, *v. volcx*, *v. stridens*, enz., passim; als 3den nv. *vele der heren* Ve. 5, 5, „(si) hebber *vele* tlijf ghenomen", Rb. 7236, *vele riker poerters* Ybl. 556, *vele lieden* La. 2, 11573, Sto. 4, 863, *veil Grieken* Al. 3, 172, *vele man* Esop. 51, 27 (met *lieden*, *Grieken*, *man*, kennelijk als genit. van deeling), enz.

In verbindingen, als de drie laatste, waar de casus niet door een begeleidend adjectief, lid- of vnwoord werd aangewezen, was, ten gevolge van het samenvallen der vormen des substantiefs in den genit. en den nom.-acc. plur., de onderscheiding van den oorspronkelijken 2den nv. des meervouds een onmogelijkheid geworden. Vandaar dikwijls verkeerde opvatting der betrekking van dit nomen (dat men niet meer als een van *vele* afhangende bepaling, maar als zelve door *vele* bepaald beschouwde), en, in samenhang hiermede, gelijkstelling van *vele* met een attributief bij zijn naamwoord geplaatst bijv. nw., zooals we zien: in den nom. en acc. *vele gevangene* Sp. 3^6, 2, 22; 3^8, 29, 81, *vele rechte bome* Beatr. 338, *vele grote wondere* Lsp. 4, 4, 84 v., *vele vrome riddre* Sal. 22, *heilege maegde vele* Sp. 2^6, 7, 78, *beseten liede vele* Lsp. 2, 36, 499, *sine liede vele* Sp. 4^2, 11, 49, *goede geesten vele* Al. 1, 32, *vele cleine boemken* La. 3, 8366, *vele gevangene keytive* Sp. 3^5, 46, 25, *vele scone wijf* Sp. 1^1, 37, 3, *vele verweende riddre* Chr. 1375, enz., in den gen. *veelre liede* Lsp. 3, 3, 863, *veler herten* LvJ. 16, en den dat. *te velen steden* La. 3, 2981, *met velen lieden*, *ridders* Limb. 7, 1244; 10, 973, *in velen conincriken* La. 4, 5535, *velen luden* LvJ. 231, pr. 47, *van velen dinghen* LvJ. 226, enz.

Opmerk. 1. Vertegenwoordigen „van *vele* sijnen gesellen", Ve. 5, 25, „met *vele* sijnen mannen", Grb. 1, 95 v., een zuivere lezing, dan moet dit *vele* als een navolging gelden van *alle* in „met *alle* dinen kinderen", enz. (z. bov. § 374 *b* en vgl. ben. § 382 *a*).

Opmerk. 2. Nevenschikking van een mann. of onzijd. subst. in 't enk. wordt zelden gevonden. *Vele baraet* Rein. 1, 1190 (r.), *selver vele* Sp. 1^1, 21, 63, *veel bloedich zweet* O. H. Passie 233, *wallende pec vele* Siele e. lich. 305, *veel gout ende silver* GR. 225 r., zijn uitzonderingen.

Vermelding verdient onder de deelingsgenitieven, in singulari, *vele ding(e)s* Sp. 3^4, 12, 21, Ve. 6, 9; 8, 14; Buskenbl. 15, LvJ. 69, 224, Mlp. 1, 2198, Ovlg. 2409, 466, waar men *dinge* of *ding* (vgl. § 253, opm. 2), in het mv., zou verwachten en het substant. blijkbaar het karakter van een collectief heeft aangenomen.

Voor het regelmatige „in vele *spreken* die waerheit", met *vele* als bijw. van *spreken* (vgl. ook „van vele *ridene*", W. 10297), vindt men in Dd. 1, 349, „in vele *sprekens* d. w." Natuurlijk is deze 2de nv. niets meer dan een foutieve navolging van *vele sprekens*, *vele beroemens*, enz., in uitdrukkingen, gelijk „*vele sprekens* was gheen tijt", W. 10597, „*vele beroe-*

mens en es geen prijs", Am. 2, 2244, waar *vele* evenzeer als adverb. bij den (zelfstandig gebezigden) infinitief behoorde, doch die infinit. zelve als genit. van *tijt*, *prijs* afhing.

Opmerk. 3. Gelijkstelling van *vele* met een verbuigbaar adjectief leidde ook tot de declinatie van het woord bij substantief gebruik, nam. in „binnen, van also, in *velen*", Ferg. 2925, Sp. 3^8, 31, 57, Ro. 4212, Ovlg. 335, 597, Rb. 10124, Tro. 9232, Nd. 604, enz.

Opmerk. 4. In een periode, als de Middelnederlandsche, waar het gebruik van een achter zijn nomen geplaatst adjectivum aanmerkelijk was beginnen af te nemen, kon het licht gebeuren, dat men in uitdrukkingen, als *heilege maegde vele*, *beseten liede vele*, *sine liede vele*, *goede geesten vele* (z. boven), bij miskenning van het eigenlijk karakter van *vele*, dit woordje voor een adverbium = „in grooten getale", aanzag. En dat deze mogelijkheid werkelijkheid was, bewijzen ons constructies, als de volgende, voor wier ontstaan zoodanige opvatting een onmisbare voorwaarde was: „knapen, *die* men *vele* dare . . . . mochte anscouwen", Rb. 4104; „den bosen, *die* mer *vele* siet", HdH. 80; „quamen *de aerme* . . . Soe *vele*", Rkr. 2942; „scutters . . . . *Die* daer . . . *vele* quamen", Sto. 2, 620; „*dat joetsche diet* Bleef upten mure so *vele* doot", Rb. 28859; „*tfolc* stont upten over *vele*", Rb. 23351; „dat *vele* verdorven *die keytive*", Sp. 2^4, 39, 35; „kinder . . . . *Die* hi daer sal vinden *vele*", Bl. 440; „joncfrouwen, *Die* hire *vele* mochte scouwen", W. 1100; „Quamen *die Almanne* daer toe So *vele*", Parth. 5049; „vianden, *die* hy *veel* hadde", Mat. 81, „bosen wiven, *die* daer vele sijn", Gt. 32 r.; „wormen, *die* daer . . . . seer *vele* waren", Vb. 90 v. (z. o. ald. 68 v.); „die vliegen, *die* daer *vele* waren", GR. 58 r.; „dat *se vele* waren", Cb. 90 v.; „*haer volc* wert *vele* verslaghen", Cb. 120 r.; „*die wieroockvaten* waren daer soe *veel*", St. 92 v.; „wilde beesten, *die* zeer *vele* gheweest sijn", Lic. 41 r.; enz.

Hoe verder zulk een voorbeeld tot navolging opwekte, zien we uit: „wonden, *Die* hire *menighe* hevet vonden", W. 644; „avonture, . . . *Die* hi *ghenouch* vinden sal", W. 1706; „(hi) dede *die Joden* . . . . *Dat meerre deel* gaen uter stede", Rb. 27508; „*grote scepe een groot ghetal* dede men wel mannen al", Sto. 8, 731; „Oestheren . . . *Die* daer waren *menich een*", Edew. 754 (z. o. Bj. 5, 4148); „*die* worden *dmeeste deel* al blent", Sp. 2^5, 10, 51; „quamen *Heidine liede eene grote scare*", Sp. 3^4, 42, 33; „*Ghevangene liede een groot getal* Verloesti", Sp. 3^5, 3, 25; „Liede, *Die* daer waren *menich een*", La. 2, 3299; constructies, wier woordschikking eerst dan begrijpelijk wordt, wanneer men het oorspronkelijke numerale of substantief (+ adjectief) als een bijwoord = *vele* „in grooten getale", beschouwt.

Opmerk. 5. Evenals *vele* werd ook het substantief gebezigde *mee(r)*,

luttel, *littel*, *lettel*, *weinich* met den genit. geconstrueerd. Vgl. *der kinder meer*, *volcs*, *wijns mee*, *luttel scoonre vrouwen*, *lettel ouder liede*, *luttel weelden*, *lettel pinen*, *lettel liede(n)*, *lettel*, *weinich goets*, enz., passim, en let op *case een luttelkijn* Teest. 3264, waar de oorspronk. gen. van *case* uit den vorm niet is op te maken, op *lettel dinghs* LvJ. 177, en *meer ongheval* Rein. 1, 737 (r.), *wonder mee* Rb. 6540 (n. *wonders mee* i. d. var.), *een weynich landt* Enq. 5, respect. te vergelijken met *vele dings* en *vele baraet*, enz. (vgl. bov. opm. 2).

§ **379**. *Ieman*, *nieman* (uit *ie*, immer, *nie*, nimmer, en *man*, vgl. § 73), met verzwakking der voc. *iemen*, *niemen*, en, met paragoge eener *d* (*t*), *(n)iemant*, *(n)iement* (vgl. § 136 *a*), luidde in den gen. *(n)iemans*, *(n)iemens*, *(n)iemants*, *(n)iements;* in den dat. en acc. meestal, naar de gewone buiging van *man* (z. § 290 *a*), *(n)ieman* of, daarmede overeenkomstig, *(n)iemen*, *(n)iemant*, *niement*. In den 3den nv. bezigde men evenwel ook, in overeenstemming met den gebruikelijken datief *manne*, een vorm *(n)iemanne*, of, met verzwakking, *(n)iemenne*, *(n)iemene* (z. o. a. Sp. 3^3, 45, 8; 3^6, 4, 62; 3^7, 43, 95; W. 8578, Lsp. 2, 36, 224; 44, 258; 60, 41 v.; La. 3, 15891, 16075; 4, 537, 1084, 2631, enz., en vgl. voor de enkele *n* § 126 aan 't begin). Het laatste gold, in verband met de innige betrekking bij 't pronom. tusschen dat. en accusat., eveneens als 4de nv. (z. o. a. Rkr. 2400, 2570, Rein. 1, 130, 2600, Sp. 3^4, 36, 104; 4^3, 19, 84; 3^7, 60, 47; La. 3, 15876; 4, 3625; 2, 25095, enz.). Een hoofdzakelijk in Brab. mss. thuis hoorende dat. en acc. *niemande*, *niemende* (z. b.v. Bj. 2, 2061, 3510; 5, 2857; 6, 232, 853; Bj. I, bl. 826, Bm. 1, 251; 5, 84; 7, 309; Heelu bl. 542, Ovl. G. 1, 78, 335; 2, 36 en 47, Vm. 2, 218, Am. 1, 1942, enz.), was naar *(n)iemanne* uit *(n)iemant* gevormd. Het zeldzame *niemanden*, *niemenden*, in diezelfde casus (o. a. Dkrb. 68, 93, 147, Bj. I, bl. 742), heeft zijn uitgang te danken aan navolging der pronominale declinatie. De naast *(n)ieman*, enz. als nominat. gebezigde vorm *(n)iemene* (z. o. a. Sp. 3^7, 10, 62; 20, 24; 33, 35; 38, 14; 49, 79; 3^8, 33, 29; 4^3, 5, 56; 6, 30; Huon 2, 2de col., vs. 32, R. v. Mont. 1735, Rein. 1, 1349, 1754, 2386, Rkr. 2952, 2987, 4329, Ro. 510, 1098, Rb. 20952 v., 24462 v., 236 v., enz.) was, gelijk men begrijpt, in dien nv. ingedrongen uit den dat. en accusat.

In verbinding met *anders* werd ons pronom. weleens als eerste lid eens compositums behandeld; getuige „*iement anders* heerlicheden", Bj. 6, 1876.

Iet, *iewet*, en *niet*, *niewet* (uit *ie*, *nie* en *wecht*, zaak, ding, vgl. § 129 *d*), luidde in den gen. *(n)iets*, *(n)iewets*, in den (door *te* geregeerden) dat. *nieuwte* of *niete* (vgl. § 129 *a*). Ook lette men op den vorm *nietste*, *nieste* Mlp. 2, 139 v., 1598 v.; 4, 2435; Hl. 112, 105; 113, 53;

115, 46; 256, 116, Bdio. 17 v., 33 r., Shs. 6 r., Spr. in Versl. en Med. 3, bl. 40, n°. 116, d. i. *niets* en *te* (vóór een comparat.), een navolging van *des* in „*des te* meer, min enz."

Noweder (Ohd. *noh wedar*, oorspr. **noh hwedar*) = „geen van beiden", in „Van dien twen bomen en was *noweder*, Hine gaf den roke so goet", Bl. 987, heb ik alleen in den nom. s. masc. ontmoet. Vaker werd het woord nog, evenals het interrogatieve *weder* (z. bov. § 362, opm.), als conjunctie met een volgend *no(ch)* gebruikt, gelijk b.v. in „So dat *noweder* crijscht *noch* pijpt", Nb. 2, 3368 v. (het teksths. heeft *noch weder*).

HET NUMERALE.

DE CARDINALE TELWOORDEN.

§ **380**. De cardinale telwoorden zijn in 't Mnl.:

een, over welks buiging men § 305 nazie;

twee, een vorm, die oorspronk. alleen als nom. en acc. neutr. kan hebben gegolden (vgl. het Ohd. *zwei*, Os. *twê*, in 't onz., nevens het Ohd. *zwêne*, Os. *twêne*, in 't masc., Ohd. *zwô*, *zwâ*, Os. *twô*, *twâ*, in 't femin.), doch in 't ons bekende Mnl. bij uitbreiding alreede voor alle drie genera was in gebruik gekomen; de genit. luidde *tweer* (Ohd. *zweiero*) pass., uiterst zelden *tweerre* Lsp. 2, 10, 11 (de eenige mij bekende bewijsplaats), voor *tweere* (vgl. § 299 *c* en 305 *a*); de dat. *tween* (Ohd. *zweim*, *zwêm*, Os. *twêm*) pass.; in de beide laatste casus was echter ook (vooral in de jongere taal) een uit den nom.-acc. ingedrongen vorm niet ongewoon (vgl. b.v. „derre *twee* coninge", La. 3, 21779, „der *twee* toecoomste", Lsp. 2, 40, 96, „deser *twee*", Lsp. 3, 4, 355, „sire *twe* kinder", Tor. 3001, „der *twee* heren", Parth. 4428, „der *twee* dinghen", Gt. 13 r., „tesen *twee* kerken", Bj. 2, 825, „dien *twee* Hertogen", Ve. 2, 12, „van den *twee* geslechten", Bj. II, bl. 572, „ten *twee* terminen", Vm. 4, 343, „den *twee* vogelen", Vm. 1, 309, 45, „van desen *twee* gesellen", Ve. 3, 9, 52, „van den anderen *twee*", Ve. 4, 32, „den *twee* broederen", Bj. 2, 5099, „van dien *twee* vallen", Fr. 8713, „den selven *twee* knechten", O. A. v. B. 208, „van dezen, den *twe* coninghen", Vl. 1, 1 en 81, „met haren *twe* kinderen", Vl. 1, 25, „den *twe* bischoppen", Vb. 29 r., „van den eersten *twee* bruederen", Vb. 88 r., „den *twee* pellegryms", GR. 64 r., „den *twe* cnapen", Vl. 1, 40 en 42, „vanden *twe* graven", Vl. 1, 93, „binnen desen, na den *twe* jaren", Vl. 1, 146, Dcr. 60 r., „den *twe* graveschepen", Vl. 1, 181, „van den *twe* coninghen", Dcr. 69 v., „met sijnen *twee* sonen", Lic. 42 v., „van den *twee* kinderen", O. K. v. Dordr. 2, 119, enz. enz.); voor *twie* en *twier* zie men § 78 *f*;

drie, een vorm, die oorspronk. alleen als nom.-acc. masc. en fem. kan zijn gebezigd (vgl. het Ohd. *drie* m., *drio* f., Os. *thria*, m. f., en zie bov. § 77), doch in 't ons bekende Mnl. bij uitbreiding ook als neutr. was in gebruik gekomen (de vorm, die met het oorspronk. neutr., Ohd. *driu*, Os. *thriu*, phonetisch overeenstemde, zou in 't Dietsch *dru* hebben moeten luiden, vgl. § 44); als genit. vinden we *drier* (Ohd. *driero*, vgl. de noot onder aan pag. 140 der *Vondel-gr.*), pass., als dat. *drien* (vgl. de *Vondel-gr.* t. a. pl.) pass.; ook hier was evenwel (vooral in de jongere taal) een uit den nom.-acc. ingedrongen vorm alles behalve ongebruikelijk (z. b.v. „der *drie* personen", Luc. 601, 6040, „deser *drie* sonen", Bj. II, bl. 268, „der *drie* steden", Bj. II, bl. 236, „der heiligher *drie* coninghen", Dcr. 23 v., 25 v., 29 r., 38 v., 43 r., 46 r., 55 v., „van den *drie* plaghen", Bj. I, bl. 441, „metten *drie* gerden", Bvh. 357, „van den *drie* coninghen", Lsp. 2, 13, 2 v., „metten, bij den *drie* leden", Gc. 11, 12, 22, 88, 91, 99, 107, 116, 146, „van den *drie* staten", Gc. 138, Cb. 185 v., „bij den *drie* Hooftmannen", Gc. 156, „totten, onder desen *drye* coningen", GR. 54 v., 74 r., „bij den *drye* ridderen", GR. 8 r., „van den *drye* mijlen", GR. 164 r., „van den *drie* vogelen", Vm. 1, 50, 82, „van den *drye* steeden", Vl. 1, 24, 31 en 150, „van den *drye* niewen sepulturen", Vl. 1, 108, „van den *drye* doodden", Vl. 1, 42, „den *drye* heerschappyen", Vl. 1, 95, „den, desen heilighen *drie* coninghen", Dcr. 24 v., 26 v., 34 v., 41 r., 44 r. v., Cb. 40 v., Lic. 31 v., 33 v., 35 v., 36 v., 38 v., „dien *drie* coopluden", O. K. v. Dordr. 1, 234, „in den *drye* puncten", Gew. st. Tr. 31, „in desen *drie* manyeren", pr. 281, „met synen *drye* staten", Cb. 185 r., „met sijnen *drye* sonen", Cb. 47 v., enz.); voor een met het Ohd. *drî* (nom.-acc. mascul.) overeenstemmenden vorm *dri*, *drij*, die bij uitbreiding in 't Mnl. ook voor het vrouw. en onzijd. werd gebezigd, zie men boven § 29; voor *dre*, *dreen* § 25;

vier, *vijf* (ook *vif*, vgl. bov. § 5, aan 't slot), *ses* (vgl. § 126 *w*), *seven*, *achte*, *negen* (vgl. § 100), *tien* (vgl. § 77); met uitzondering van *achte* (waarover later), vertoonen deze naamwoorden, in overeenstemming met hun Ogerm. declinatie (vgl. b.v. Ohd. *fiori*, *finfi*, *sehsi*, *sibini*, *niuni*, *zehani*, als n. en acc. m. f., *fioru*, *finfiu*, *sehsu*, *sibuniu*, *niuniu*, *zehanu*, als n. en acc. neutr., *fioreo*, *fimfo*, *sehso*, enz., in den gen., en *fiorim*, *fimfim*, *sehsim*, enz., in dativo), meermalen in den 1sten, 4den en 2den nv. den uitgang *-e*, in den 3den het suffix *-en;* gebruikelijker was daarnaast evenwel de onverbogen vorm (ook in de oudere taal); vgl. voor het eene „*viere* dinghen, dinc", Ruusbr. 4, 146, 163, 187, 220, 238, „*vire* somers", La. 4, 7284, „die *vire* neven", La. 4, 6985, „*viere* blever doot", Limb. 7, 1318, „drie maent, man oft *viere*", Limb. 9, 863, W. 6795, „ne vintmer so scone *viere*", W. 3152, „*viere* sonen", Rkr. 5912, „der *vive*", Bj. I, bl.

708, „ic wilre *vive* allene begaden", La. 3, 19982, „der maenden *vive*", Rb. 21075, Lsp. 2, 48, 123, „der jare *vive*", Sp. 3^8, 62, 47; 4^1, 46, 91, „elc souder wederstaen wel *vive*", W. 6360, „*vive* teekine", Wzz. 67 r., „*vive* mogentheden", BE. 22 r., „die *vive* maechden", BE. 438 v., „*sesse* betalgen", La. 4, 11431, „*sesse* maent", Sp. 3^8, 84, 1, „die *sesse* scepens", Bj. I, bl. 805, „*zesse* dinghen", Wzz. 71 r., 85 r, 90 r., „enen man teghen *zesse*", Sto. 7, 897, „harer *sesse* medegesellen", Bj. 6, 3478, „sinct elc voghelkijn sine stevene, *Sesse* te gader ende *sevene*", W. 3538, „*sevene* wonden", La. 4, 9174, „*sevene* coninge", La. 4, 5657, „der sonen, maenden *sevene*", Sp. 2^2, 53, 3, Lsp. 2, 48, 991, „alsiere hevet *sevene*", Nb. 2, 715, „in *sevene* steden", W. 1326, „die *sevene* hemele", Al. 3, 299, „*neghene* ende tseventich (jaer)", Vm. 1, 291, „die *tiene* ghebode", Ruusbr. 4, 32, „met *tiene* choren", Br. 1129, „der geslochten *tiene*", Rb. 15100, „*tiene* orconden", Fr. 6841, „der maenden, daghe *tiene*", Lsp. 2, 48, 637 en 881 (in compositie „*achtiene* lieden", Rb. 1626, „*achtthiene* jaer", Bj. 1, 1659, „de *viertiene* ghewercken", Wzz. 82 r., enz.), enz., en „in *vieren*, *viven*, *sessen* enz. deelen", pass., „desen *vieren*", Rb. 16282, „van de(se)n *vieren*", Vm. 2, 179, 87, Sp. 2^2, 58, 137, „den andren *viven*", Rb. 14851, „in desen *sessen*", Wr. 2, 357, enz.; voor het andere „die *tien* ghebode", Lsp. 2, 19, 140, „*ses*, *elf* maende", „*viertien* daghe", „*vier* jaer", Lsp. 2, 48, 571, 572, 637, 737, „*vier* kinder", Sp. 3^8, 93, 32, „*vier* hoefysere", Sp. 4^1, 2, 57, „*tien* rovers", Ferg. 3183, „der *vijf* seggheren", Bj. I, bl. 710, „van den *vier* winden", Rb. 33725, „van den *vier* ghesellen", Gc. 62 r., „van desen *vier* leden", HdH. K. 1312, „met den *vier* berghen", Bm. 10, 268, „van den *vier* vierendeelen", Shs. 38 r., „in den *vier* dorpen", Enq. 17, „van desen *vier* doechden", pr. 117, „den *vijf* steden", Sp. 2^7, 31, 53, „mitten *vijf* steden", Lrb. 181, „teynden den *sess* weken", O. K. v. Dordr. 1, 121, „binnen den *vijf* iaren", Bj. 7, 7074, „van den *vijf* ambochten", Sto. 8, 125, „den *vijf* se(g)gheren", Bj. I, bl. 708, 709, 710, „van den *vijf* heren", Ovl. G. 2, 119, 17, enz. enz.; — van *achte* (Ohd. Os. *ahto*), welks *-e* geen buigingsuitgang, maar bestanddeel des woords zelve was, luidde de onverbogen vorm vaak *acht;* als dat. lezen we *achten* (Ohd. *ahtowen*) b.v. in „omtrent den *achten* hueren", Gc. 227, „van den *achten* salicheden", Parhl. 58 v.;

elf (Ohd. *einlif*, vgl. § 5 en 126 *k*), met diaeresis *ellef* (z. § 82 *b*), en *el(le)ven* (Os. *elleƀan*, Ags. *ellefan*, met een raadselachtig suffix *-an)*, wier verbogen vormen *elleve*, *ellevene*, *elleven* (vgl. Ohd. *einlifi*, *einlifim*) men o. a. aantreft in Rkr. 2351, Rb. 26738 v., Nhl. 185 v., BE. 179 v., Keure v. Zeel. 16 r. v., Sp. 1^8, 17, 119; 2^2, 49, 25 (op de twee laatste plaatsen rijmt *ellevene* op *levene* en luidde alzoo hetzij „pour le besoin de la cause", hetzij in overeenstemming met een

werkelijk heerschende accentuatie *ellévene*), enz., en Gc. 228 („tusschen den *ellefven* ende twalefven hueren"); gebruikelijker was echter „die *elf* gesworen", „*elf* maende", „met sinen *elf* jongheren", „dien *ellef* apostelen", enz. enz., passim;

twelef, *twalef* (Got. *twalif*, Os. *twelif*), met syncope *twelf* en diaeresis van dezen vorm *twellef* (z. bov. § 20 *c* en 82 *b*), welks verbogen vormen *twelve*, *twelven* (Ohd. *zuelivi*, *zuelfo*, *zuelifin*) men o. a. aantreft in „*twelve* cloesteren", Bj. I, bl. 18, „der *twelve* apostelen", Bj. 2, 3159, „*twelve* steden", Gjl. 28 v., 33 v., „tusschen den ellefven ende *twalefven* hueren", Gc. 228, enz.; gebruikelijker was daarnaast evenwel „die *twelf* apostelen", „dier *twelf* apostelen", „te sinen *twalef* jaren", enz., pass.;

dertien (in welks prototype **þritehan* de onverbogen stam van *drie*, d. i. *dri*, oorspr. *þri*, schijnt te steken, vgl. het Eng. *thirteen* en z. verder § 120), *viertien* en *veertien* (z. § 25), *vijftien* en *viftien*, *vichtien* (z. § 98 C en 5), *sestien*, *seventien*, *achttien* (uit *achtetien*, Ohd. *ahto-zehan*, vgl. § 85), *negentien*, naamwoorden, die meestal in den onverbogen, zelden in den verbogen vorm (z. bov.) werden gebezigd;

de tientallen *twintich* (vgl. § 5 opm.), *dertich* (in welks prototype *þritich* de onverbogen stam van *drie*, d. i. oorspronk. *þri*, schijnt te steken, vgl. het Eng. *thirty* en z. verder § 120), *viertich* en *veertich* (z. § 25), *vijftich* en *viftich*, *vichtich* (z. § 98 C en 5), *tsestich*, *sestich*, *tseventich* en *seventich* (z. § 132 *b*), *tachtich*, *achtich* (uit **ahtotig*, vgl. t. a. pl.) en *tachtentich* (z. § 126 *dd*, naar 't voorbeeld van *seventich*, *neghentich*, uit **tachtetich*), *tachentich* (z. t. a. pl.), *tnegentich* en *negentich* (z. § 132 *b*), welke, in overeenstemming met het Ohd. *zweinzug*, *drîzug*, *fiorzug*, enz., het Os. *twentig*, *thritig*, *fiortig*, enz. (tegenover de Got. vormen *twai tigjus*, *þreis tigjus*, dat. *twaim tigum*, enz.), onverbogen bleven, behalve in de beneden (§ 381, opm. 2) te bespreken uitdrukkingen *met hem twintegen*, enz.; (in *met twinteghen*, *bi derteghen* en dergel., = „bij twintig-, dertigtallen, enz.", was het numerale een substant. geworden);

hondert (Os. *hunderod*) en *dusent* (Ohd. *thûsunt*), *duust* (z. § 129 *l*), waarnaast onder invloed der tientallen, op *-tich*, somtijds *hondertich* Bj. I, bl. 716, II, bl. 472, 483, Pw. 170 r., *dusentich* Lsp. 1, 2, 18 v.; 2, 48, 520 v.; Salad. 39, 257, Rb. 29027 v., Bj. I, bl. 699, 701, 716, 766, 787, 802, Sp. 2[2], 18, 99; 1[4], 25, 34; Bj. 2, 4267, Cass. 921, Lorr. 2, 1014, Rkr. 389, 1015, 1516, 9979, enz. (vgl. Os. *thûsundig*, evenwel met de *d*, in aansluiting aan het oorspronk. **thûsund*, Got. *þûsundi*); tegenover de buigbaarheid van het gewoonlijk als neutr. voorkomende Ogerm. *hunderod* (vgl. Ofri. *twâ hundred* als n.-acc., *twâm hunderda* als dat.) en *þûsund* (vgl. Ags. *ðusendu*, *-da*, *-dum*), zijn deze beide vormen in 't Mnl. indeclinabilia

geworden, behalve in de ben. (§ 381, opm. 2) te bespreken uitdrukkingen *met hen tin*, *met hen twintech dusenteghen*, o. a. LvJ. 73 en 74 [1]).

Opmerk. 1. De beoordeeling van den vorm der vóór hun nomen geplaatste numeralia wordt zeer moeilijk gemaakt 1⁰ door de omstandigheid, dat de woorden, in die betrekking, in de Mnl. mss. zeer dikwijls door een cijfer worden aangewezen, en 2⁰ door de liefhebberij van verschillende uitgevers van teksten om zulk een cijfer door een telwoord weer te geven, welks vorm natuurlijk niet het minste gezag heeft.

Opmerk. 2. De buigbare numeralia, achter hun nomen staande, werden zelden of nooit zonder uitgang gebezigd; steeds vinden we „met sonen *tween*", Sp. 2^3, 36, 165, „van desen Macharisen *tween*", Sp. 2^6, 16, 81, „met haren dochtren *drien*", Sp. 2^2, 45, 10, „die gesellen *viere*", Sp. 2^2, 58, 117, „dochtren *viere*", Rkr. 5912, „heren *viere*", Ovl. G. 3, 114, „dage *vive*", Sp. 2^3, 42, 21, „voete *viere*", Nb. 7, 969, „rudders *viere*", W. 3175, „conincriken *vive*", Limb. 7, 1716, „wonden *vive*", W. 612, „conincge *vive*", Limb. 12, 287, „maenden *sesse*", Lsp. 2, 48, 865, „maende *tiene*", Sp. 2^5, 1, 9, enz.

Opmerk. 3. Enkele malen ontmoeten we een vorm, op *-e*, ook als datief, b.v. in „van den *viere* patriarcken", Bj. II, bl. 24, „van den *vire* inden", LvJ. 191, „van den *viere* elementen", Sp. 1^1, 5, 24, „van den sinnen *vive*", Am. 1, 4594, „sinen wonden *vive*", Luc. 2102, „bi den lettren *vive*", Praet 3961, „van den *viere* leden", Bm. 1, 98, „van den *viere* deugden", Wzz. 58 r., „desen *zesse* goudine granen", Wzz. 91 r., „uuten *sesse* ambachten", Gew. s. Tr. 20 (3 m.), „van den *twelve* keiseren", Gjl. 2 r., „uten *viere* elementen", BE. 200 v.

Opmerk. 4. Men lette voorts op „in 't jaer CCCCXXX ende *vive*", Sp. 3^5, 8, 2, „in 't jaer L ende *sesse*", Sp. 3^5, 27, 1, „in 't jaer CCCCLXXX ende *vive*", Sp. 3^5, 48, 47, „in 't jaer V^C ende driewaerf *vive*", Sp. 3^6, 14, 68, „Dese edele vader versciet . . . . Na Jhesus Cristus gebornesse Dusent twee hondert twintich ende *sesse*", Fr. 7902, „in 'tjaer *zevene* ende neghentich", ZVl. Bijdr. 1, 157, „in 't jaer *neghene* ende seventich", ZVl. Bijdr. 3, 282, „int iaer XXX ende *sesse*", Rkr. 8082, „in 't jaer Derthien hondert dertich ende *sesse*", Bj. 6, 3512, enz. (z. nog Sp. 3^6, 22, 60; 40, 52; 3^8, 53, 4; Bj. 6, 519, 9196, Fr. 7976, enz. enz.), zegswijzen, die als elliptische uitdrukkingen „in 't jaer (als men screef) CCCCXXX ende vive", enz. haar verklaring vinden in „Als men LX screef ende *sesse*", Sto. 2, 487, „Als men ons Heren iaren screef XI hondert vijftich ende *sevene*", Sto. 2, 445, „als men screef MCC ende

---

[1]) Ten onrechte heb ik in § 139 der *Vondel-gr.* het jongere *honderden*, *duizenden* met het Got. *thusundjos* in verband gebracht. De woorden zijn niets anders dan gewone substantieven = „honderdtallen, duizendtallen".

daertoe *vive*", Rkr. 5288, „als men screef vijftich ende *vive*", Bj. 6, 863, enz.

Opmerk. 5. Merkwaardig is het gebruik van het bepalend lidw. vóór het numerale, ter aanwijzing van het uur gebezigd, als o. a. in: „omtrent *den* achten ende neghen hueren", Gc. 227, „tusschen *den* ellefven ende twalefven hueren", Gc. 228, „te*n* thien hueren", Gc. 267, „omtrent *den* tween hueren", Gc. 274; „te*n* V, IX hueren", Gc. 317, „omtrent *den* VI hueren", Gc. 445, „boven *den* twe ueren", Vl. 1, 227, „'s morghens tusschen *den* V ende den VI", Vl. 1, 246, „te*n* VIII hueren", Vl. 2, 150, „te*n* tween naer der noene", Vl. 2, 49, „omtrent *den* dryen, *den* viven", „tot *den* IX in der nacht", VI 2, 117, 2, 74 (z. n. Gc. 489, 490, 491, Vl. 1, 153, 159, 186; 2, 71, enz.). Gewis mogen we hier aan invloed van „omtrent *die achte* ure", enz. denken.

In constructies, gelijk „Hi es van vele swaerre slaghen Van hem vieren heden ontstaan; Maer Goddanc hets so vergaen: *Den drien* heifti tlijf ghenomen", W. 4537; „kinderen .... waer aff dat *de vive* leven", Vl. 1, 72; „waer af dat *de* V ghenazen", Vl. 2, 78, stemt de aanwezigheid van 't artikel overeen met het gewone karakter van dit rededeel (= „*drien*, *vive* van de vermelden").

Voor *ten* in „Droeghe hout .... Leide men mer an, dan een waghen *Ten* tween malen hadde ghedraghen", Limb. 1, 1998, „Te*n* tween of te*n* drien steden Worden si bevochten", Rkr. 9692, mag waarschijnlijk *ten* in „*ten* uwen huse", enz. worden vergeleken (z. § 345).

§ **381**. In verbinding met het personale van den 1sten en 2^den^ pers. werd het telwoord gebezigd om uit te drukken „met ons, u tweeën, drieën, enz."; vgl. b.v. „*Wi viere* selen u .... Stappans hier met wige bestaen", La. 3, 20049; „sochtens (hebben) verteert *wi achte* ....", O. A. v. Bei. 83; enz. Evenzoo in vereeniging met het pron. des 3^den^ persoons: „Si voren enwech allene *si twe*", Al. 5, 1281. In den regel behield het numerale in de laatste betrekking evenwel zijn gewone opvatting, terwijl daarentegen *si* zijn personeel karakter verloor en de geheele uitdrukking een beteekenis verkreeg, die volgens het hedendaagsch spraakgebruik zou zijn weer te geven door „twee, drie, vier, enz. menschen, man, lui", gelijk men ziet in: „en sijn so leelic niet *si twee* Tusscen hier entie Losane", Al. 5, 84; „daer cume *si dre hondert* quamen", Sto. 4, 987; „in die arke, dat waren *si achte*", Claus. 81; „Mi en volgen niet *si twelve*", Heelu 3568, „want nature .... Dede ane hare doe si was geboren, Daer *si hondert* ane verloren", Ferg. 1200; „daer bleef Andromacus, die siene, Ende met hem *si vijftiene*", Al. 9, 195; „quamen van hem *si drie* Tote Mahumette ende seiden", Sp. 3^8, 14, 41; „alse hi daer quam die keitijf, Hoeden *si veertich* sijn lijf", Sp. 3^8, 16,

10; „Den pape volchden *si sesse*", Rein. 1566; „Ende dat zouden doen *si zevene*, Drie papen ende vier leie", Lsp. 2, 49, 78 (z. v. Am. 2, 53, Sp. 3^5, 31, 42; 3^7, 26, 39; Rb. 6382, Nb. 2, 1822, Ovl. G. 1, 34, 2936, Heelu 6939, Sto. 5, 385; 7, 101; LvJ. 119, Esop. 17, 13, Hl. 21, 26; 96, 3; Tro. 6319, Al. 9, 195, enz. enz.).

In den acc. van deze constructies, waar men *ons twee*, *viere*, *hem*, *hen tiene*, enz. zou verwachten, was de regelmatige vorm van 't numerale *tween*, *vieren*, *tienen*, enz., d. i. de vorm, die uit den datief in den 4^{den} nv. was gedrongen (vgl. § 336 *e*); zie b.v. „en hebbic *u tueleven* mit ghekosen", LvJ. 94; „Dat gi *ons vieren* hebt ghesien", W. 8488; „hi moet *u sevenen* leren kinnen", Vm. 1, 310, 74; „Here Symon hadde *hem tienen* Jegen enen", Ve. 1, 52, 15; „Die paus sende daer zaen *Hen tween*, diene altehant Doepten", Lsp. 2, 44, 251; „Daer hi ridder no garsoen Mede woude dan *hen tween*" (= „twee man"), Lorr. 2, 1841; „dat hij noemen sal *hen sessen*" (= „zes menschen"), Bj. I, bl. 841; „*Hem sevenen* namen si twaren, Die Josephs beste vriende waren", Lsp. 2, 36, 1107; „dat hi min hebbe dan *hem drien* Te rade", HdH. 1709; „Dat elc van ons viren *Hen viven* wilde doen falgiren", La. 3, 20022 (z. verder Lorr. 2, 2071, Sp. 4^1, 42, 101; 2^1, 83, 43; 2^2, 14, 13; 1^7, 7, 5; 3^2, 39, 80; Rb. 34001 v., Sto. 6, 379, Bj. I, bl. 184, Ybl. 1108, La. 3, 20016, 19955, 9859, Bm. 4, 67, LvJ. 119, Heelu 3802, 4517, Ve. 2, 45, Boerden 3, 190, O. K. v. Dordr. 1, 227, Urb. 1, 44, enz.). Slechts bij uitzondering vinden we (foutief?) „Die sloech Edewerd doet . . . Ende noch *hem drie*", Ve. 1, 52, 44; „dat hi *hem dertiene* . . . . Doet sloech", Segh. 2984.

Opmerk. 1. De nom. *si tween*, in Al. 8, 1202, verdient geen vertrouwen, aangezien de versregel, waarin de vorm voorkomt, onzin bevat en buiten allen twijfel bedorven is; (misschien is aldaar te lezen „Daer en was niemen *bi hem* tween, Si en sloeghen hem af hande ende been"). Vgl. daarentegen „wise ende onwise dat sijn *si twe*, die nemmermeer en werden een", pr. 358, waar het rijm op een lezing *si tween* wijst.

Opmerk. 2. Naar het boven gezegde is *met hem drien*, *met hem sevenen*, *met hem* VII, enz. op te vatten als „met drie, seven lui, man"; z. b.v. „Diere en keerde maer viere . . . . Ende het was *met hem drien* Her Coene Snabbe", Heelu 7170 (evenzoo Ve. 3, 15, 66); „Verro ontflo . . . *Mettem L* alleene", Sp. 1^5, 31, 35 (in 't Lat. „cum L equitibus"), „(hi) ghinc inwaert *met hem drien*", Al. 10, 744, „Ghi sult huut deser clusen gaen . . . *Met hem sevenen*", Am. 1, 859, „Hier naer hi te Iherusalem keert *mettem VII*", Sp. 1^8, 6, 10, waar, gelijk ons Al. 10, 758 en 759, Am. 1, 863—879 en Sp. 1^8, 6, 24, leeren, respectief 3 en 7 metgezellen van 't subject bedoeld zijn. Onder invloed van de zegswijzen *met drien*, *met vieren*, enz. = „met drie-, viertallen, enz.", „in drie-, viertallen, enz.

vereenigd", had zich intusschen voor de bovengemelde constructies ook een opvatting ontwikkeld „in een drie-, viertal, enz. vereenigd", welke o. a. blijkt uit „Dus ghincsi sitten *met hem drien*", Segh. 11840, „doe ghinc die propheet . . . . *mit hem sessen* tot den ses conincgen", Dbvt. 196 r., Ot. 196 v., waar volgens den samenhang respect. in 't geheel slechts van 3 en 6 personen sprake is.

Dat deze dubbele beteekenis eener zelfde uitdrukking tot onduidelijkheid aanleiding kon geven, spreekt vanzelf. In Fr. 9162, Sp. 2[4], 35, 132, Ve. 1, 42, 26, Bm. 4, 66, Rein. 1, 593; 2, 5702, 6276; LvJ. 73 en 74, b.v., waar de samenhang geen licht geeft, is het onzeker, of onder het getal, in *met hem*, *hen*, *haer* II, *twintegen*, *vieren*, *tienen*, *viven*, *tin*, *twintich dusenden* genoemd, het subject al of niet is begrepen.

Let ook nog op constructies, als „si gingen visschen . . . . *haere seven*", Loh. 54 v., „ginghen sy tsconincx hove bina *harer VII dusent*", Sal. e. Marc. 47, „si gingen *haerre seven* op die see", Oef. 166 v., waar het numerale, gebezigd als het boven vermelde *wi viere*, enz. (= „wij met ons vieren"), een overbodigen genit. partit. bij zich heeft. Waarschijnlijk is in verband daarmede in Cass. 957 „Wine sijn hier maer *ons twee*", het onmogelijke *ons* in *onser* te veranderen. In „Wi sullen *mit onser vele* sijn", Pw. 71 v., ontmoeten we een knoeivorm, ontstaan uit de vermenging van „wi sullen *onser vele* sijn", en „wi sullen *mit ons velen* sijn".

§ **382**. De normale buiging van *beide* verschilde niet van de gewone sterke declinatie der adjectieven en luidde alzoo: *beide*, *beider*, *beiden*, *beide*.

Afwijkingen hiervan vertoonen zich alleen:

a. in verbindingen, als „*beide* der lande", Bj. 6, 10228, „*beide* der ioncwiven", D. B. Gen. c. 33, „van *bede* den landen", Sto. 2, 907, „van *beide* den coninghen", Bj. I, bl. 833, La. 3, 21770, „van *beide* den coninc-riken", La. 2, 32323, „*beede* den partien" (dat.) Am. 2, 4513, Bj. 6, 8271, 8844; 7, 16247; „met *beide* sinen handen, clauwen", La. 2, 7932, 39700, Segh. 6363, „met *beide* haren vuesten", Chr. 1572, „in *bede* dien wighen", Al. 6, 884, „van *beede* haren voeten", Rein. 1, 2903, „tus-schen *beede* den coninghen", Rkr. 1054, 5426, 10012, 10056, „tusschen, van, mids, met *beide*, *beede* den heeren, sinen neven, den landen, den graven", Bj. 6, 1649, 1655, 3027, 3433, 8703, Rkr. 4962, 4967, 5093, 5126, 5622, 5871, enz., „mit *beide* den schapen", GR. 208 r., „*beide* den graven", Cb. 120 r., „in *beide* den cherubinen", D. B. Reg. 3, c. 6, „tot *beide* den gaten", „van *beide* den landen", BE. 66 v., 272 v., „tusschen *beide* den berghen", Maund. 16 r., enz., waar het woordje, door een determinatief van zijn nomen gescheiden, in dezen uit de Ogerm. dialecten onbekenden vorm, een bloote navolging is van *alle* in „*alle* diere heeren", „alle *dien* kinderen" (z. § 374 *b*);

b. in den naast „ons, u, hem, hen, se *beide*” en „wi, gi, si *beide*” gebruikelijken acc. „ons, u, hem, hen, se *beiden*”, La. 2, 27852, 28069; 3, 21250, 15553; Hexe 83, Car. e. E. 808, Mor. 1112, Lsp. 2, 23, 2, Ve. 3, 26, 15, en nom. „si *beyden*”, Mlp. 1, 1684; 3, 1149; fgl. 20 v., Dbvt. 2 r., wier ontwikkeling overeenkomt met die van „ons, enz. *allen*” en „wi, enz. *allen*” (z. § 376 *a*); een navolging van dat „si *beyden*” was „die kinder *beiden*”, La. 2, 41400; ingedrongen in den genit. zien we den vorm in „haerre *beyden*”, Parhl. 78 v. (voor het normale „haerre *beyder*”).

Over de ontwikkeling van het oorspronkelijke neutrum plur. *beide* = „te zamen genomen”, in „*beide* man ende vrouwe”, enz., zie men de *Vondel-gramm.* § 141. Dat het woord ook bij een verbinding van meer dan twee leden gebezigd werd, heeft VERDAM aangetoond in de *Taalk. Bijdr.* 1, bl. 123, en in het *Mnl. Wb.* i. v.

Opmerk. Het Os. bezigde ons numerale ook wel in het enkelv.: „hie habit *bêthies* giwald, liudio lîbes endi ôc iro lichamen get thera seolun so self”, Hel. 1909; „was im *bêthies* wê, gie that sea ina sluogun sundia lôsan, gie it bi thêm liudion thuo forlatan ne gidorsta”, Hel. 5466. In overeenstemming daarmede lezen we in onze Mnl. bronnen éénmaal een zelfde *beids* in „Si staen tusschen ghebruken ende werken, ende pleghen *beids* in volcomenheiden”, Ruusbr. 4, 227, terwijl een dergelijke datief wordt aangetroffen in „Een man . . . . Lasers, juchtich, wart gedrågen Te Fransoisen kerke van sinen magen, Ende genas zaen der mescamen Van *beden* evele te samen”, Fr. 9900 (tenzij hier *evelen*, voor *evele*, te lezen ware).

DE ORDINALE TELWOORDEN.

§ **383**. Als ordinalia golden in ’t Mnl., in overeenkomst met Ogerm.: *eerste* (Os. *êristo*, een van het adverb. *êr* gevormde superlatief), *ander* (Os. *andar*), *derde* (Os. *thriddio*, Got. *þridja*, een vorm, die met een oorspr. suffix *djo* van den stam *thri* afgeleid is, vgl. ook § 120);

vierde (Os. **fiordo*, te vermoeden naar *sivondo*, enz.), *vijfte* (Os. *fîfto*) en *vifte*, *vichte* (z. § 98 C en 5), *seste* (Os. *sehsto*, vgl. § 126 *w*), *sevende* (Os. *sivondo*), *achte*, o. a. Luc. 2054, Nd. 1413, Rb. 34209 v., Segh. 8125, Lsp. 2, 44, 495 (Os. *ahtodo*, vgl. § 84), *negende* (Os. *ni-gundo*), *tiende* (Os. *tehando*, vgl. § 77), *ellefte* Dml. 3, 99, 145, Nhl. 1146 v., Nb. prol. 135, Sp. 1^1, 40, 27, LvJ. 135, Pw. 125 v., enz. (Os. *ellifto*), *twaelfte* Nhl. 1153 v., Pw. 84 v., 125 v. (Os. **twelifto*, te vermoeden naar *ellifto*), waarin *-de* (*-do*) en *-te* (*-to*), een oorspronk. superlatiefsuffix, aan een onverschoven *-to(n)* beantwoordt, het eerste met

een verschoven *d* (vgl. § 88 *D*), het andere met een ongewijzigde *t* (vgl. § 88 *A*);

twintichste, *dertichste*, enz. (Ohd. *zweinzicôsto*, *drîzugôsto*, enz.), *honder(t)ste* (On. *hundradasti*), *dusen(t)ste* (Ohd. *dûsuntôsto*), met het superlatiefsuffix *-ste* (oorspr. *-ôsto*).

Onder den invloed van *eerste*, *seste*, *twintichste*, enz., hadden zich verder naast bovengenoemde vormen ontwikkeld: *tweeste* (in pl. van *ander*, naar het cardinale) Bj. 4, 445 v.; 6, 2604, 2884, 2978, cap. 34 en 36 opschr.; 7, 6591, 13315, 16112, 18051; O. K. Dordr. 2, 195, Bm. 6, 381, *vijfste* Lsp. 3, 12, 111 v., Am. 2, 877, Wr. 2, 350; 3, 1107, 1127; Mel. 667, 785, 3072, Bj. 5, 1, Plag. 886, Praet 1887, 4026, Ovl. G. 3, 145, 142, Sl. 75, 87, 103, Parth. 4572, Sp. 2^4, 32, 60, Heelu 8915, enz., *sevenste* Vm. 1, 331, 51, Sp. 3^5, 42, 47, Dd. 1, 238 v., Bj. 6, 10483; 7, 15781; Ovlg. 487, 243, Wzz. 17 r., 20 r., 39 r., 45 r., 51 r., 63 r., 85 r., 106 r., *achtste*, *achste* Am. 2, 5215, Wr. 3, 1384, Snell. Ged. bl. 636, vs. 35, Nd. 1479, Sp. 2^4, 20, 99; 4^2, 36, 91; 3^5, 42, 57; Segh. 8125 v., Hl. 79, 116, Bj. 7, 8056, Mat. 20, enz., *neghenste* Lsp. 2, 45, 165 v., Bj. 5, 1981; 7, 13488; Sp. 3^5, 34, 31; 3^8, 39, 13; Lutg. 3, 627, Wzz. 18 r., 38 r., 51 r., 108 r., 109 r., 139 r., *tienste* (*dertienste*, enz.) Rb. 28171, 28173, Bj. 2, 4342; 4, 457, 467; Bm. 1, 259, Segh. 3990, Sp. 2^2, 9, 1; 2^3, 36, 221; 41, 59; La. 3, 15279, O. K. v. Dordr. 1, 230; 2, 153; Wzz. 110 r., 122 r., enz., *ellefste* (veel gebruikelijker dan *ellefte*) Vm. 2, 430; 4, 42; Lsp. 4, 9, 63, Sp. 1^5, 18, 7; 4^2, 68, 1; 85, 11; 2^1, 11, 56; 2^3, 27, 161; 2^6, 7, 61; Dml. 3, 99, 145, enz., La. 3, 15278, Teest. 346, Mor. 346, *twelfste*, *twelefste*, *twalefste* (veel gebruikelijker dan *twaelfte*) Sp. 3^5, 47, 49; 4^2, 68, 29; 2^1, 11, 61; 2^6, 80, 4; HdH. K. 1827, Dml. 3, 100, 159, Bj. 4, 358; 5, 2519; Vm. 2, 430, Ybl. 85, Edew. 117, La. 3, 15278, Teest. 346, Mor. 347, Wzz. 51 r., enz.

Let verder nog op andere wisselvormen, nam.: *anderde* Cl. 27, 32, Mlp. 1, 3271 v.; 2, 442 v.; 4, 158, 248 v.; Lkrb. 21, 82, Plag. tit. vóór vs. 424, Pw. 45 r., Sl. 100, Cb. 121 r., 202 r., 226 r., enz., met een van *vierde*, enz. overgenomen suffix; *achtende* Rb. 12389, 28119 v., 23467, 21123, Nd. 1851, Vm. 2, 425, Sp. 2^1, 11, 36; 2^4, 27, 90; 33, 31; La. 3, 15275; 4, 10988; Fr. 107, 2159, Lsp. 1, 13, 105, LvJ. 8, Pw. 125 v., BE. 4 v., 191 v., enz., en *achtenste* Rb. 28119, 3385, 34878, 21357, Plag. 1698, Sp. 1^6, 39, 38, Mel. 3138, Am. 1, 661, Pw. 84 r., 181 v., pr. 355, enz., navolgingen van *sevende*, *neghende* en *sevenste*, *neghenste*; *ellevenste* Fr. 113, naar *elleven* (vgl. bov. § 380); *hondertechste* pr. 4, *dusentechste* Limb. 7, 1448, Ruusbr. 1, 215, Claus. 104, pr. 4, 63, naar *hondertich*, *dusentich* (vgl. bov. § 380).

In de samengestelde ordinalia was alleen het laatste lid van den uit-

gang voorzien; vgl. *twee ende viertichste*, *ses ende sestichste*, *drie ende seventichste*, enz., pass., tegenover het Ohd. *feorzugôsto anderêr*, *sexzugôsto sexto*, *sibenzegôsto dritto*, enz.

Met uitzondering van *ander*, werden de rangtelwoorden in het Ogerm. uitsluitend zwak verbogen. Wegens het nagenoeg samenvallen der zw. en der sterke adjectieve buiging in het Mnl. (z. § 306) is die eigenaardigheid hier evenwel nog alleen waar te nemen in den nom. s. m. en den nom.-acc. s. neutr. van het attributief gebezigde woord, dat door *een* of door geen determinatief werd voorafgegaan, als b.v. in „*eerste* coninc", „*derde* boec", enz. (Een ander spoor van een vroegere uitsluitende of nagenoeg uitsluitende heerschappij der zwakke declinatie, het praedicatief gebruik van den vorm, op *-e*, wordt hier gemist, dewijl het ordinale in deze betrekking niet werd gebezigd). Voor *dat derden-*, *vierdendeel*, enz. zie men bov. § 135 *b*.

Opmerk. 1. In Mel. 2106, 2110, Bj. 2, 2722; 4, 445; Bm. 5, 111, Grb. 1, 4082, Ve. 8, 11, leest men *vijfde*, *sesde*, *XI^de^*, *XII^de^*, in pl. v. *vijfte*, *zeste*, *XI^ste^*, *XII^ste^*. Het valt echter zeer te betwijfelen, of we deze produkten van den invloed van *vierde*, *sevende*, enz. alreede aan 't *Mnl.* mogen toekennen. Misschien toch zijn ze eenvoudig uit de pen der uitgevers van genoemde teksten voortgekomen en niets meer dan de gevolgen eener gebrekkige kennis van het Dietsche taaleigen. Een in te stellen onderzoek der mss. moet hier de zaak beslissen.

Opmerk. 2. Niet ongewoon was in de Ogerm. dialecten het gebruik van 't ordinale, zonder bepalend artikel, in gevallen, waar het karakter van bepaaldheid der uitdrukking dat rededeel zou doen verwachten. Vgl. b.v. in 't Ohd. „thô *sibunta* zît thes dages was", Otfr. 3, 2, 31; „inti nu ubar thisiu alliu *thritto* tag ist", Tat. 225, 3; in 't Os. „that man thi hêr . . . ên hûs gewirkea . . . . endi Moysese *ôder* endi Eliase *thriddea*", Hêl. 3142; „ik . . . scal . . . fan dôde âstandan an *thriddeon* dage", Ib. 3533; „*ellefta* half, *fîfte* half muddi", Freck. Oork. 78 en 79; „*sesta*, *sehsta* half, *sivotha* half, *fierthe* half malt", Ib. 128, 238, 543; „*fîfte* half punt", Ib. 494; „*sivondon* halvon ember", Ess. Oork. 18; in 't Ags. „Moyses and Aaron maêre gebrôdhor, sôdhe sacerdas, Samuhel *þridda*", Ps. 98, 6; „thâ sio *thridde* wäs âhafen hâlig", El. 884 (z. v. Otfr. 4, 30, 12; 5, 9, 38; Tat. 218, 4; 232, 2; Hêl. 4799, 5077, 5577, 5755, 5861; Aelfr. Metra 20, 60 en 61, Beów. 2689, Andr. 1393). Sporen van een gelijk gebruik vertoonen nog: *anderhalf*, *derd(eh)alf*, *vierd(eh)alf*, *vijft(eh)alf*, enz., o. a. Sp. 3^5, 44, 105, Bj. 5, 3750, 3917; 6, 5010, 5094, 7118; „binnen, in *derden*, *darden* daghe", Sp. 1^7, 23, 12; 3^2, 27, 40; Rkr. 6381, La. 4, 10394, Bl. 2841, Tor. 2285, Mor. 1143, Bm. 1, 108 en 248, Gc. 74, 85, 87, 316, 320, Vl. 1, 43, 181, 233; 2, 49, 55,

enz., „*derts* dages”, Tor. 2617, „in *sevenden* daghe”, Rb. 31729 v., „te *tienden* daghe”, Rb. 15015; *derdemael* Lic. 283 r.; *ierste werve* pr. 272, *ander-*, *derde-*, *vierde-*, *vijfte-* enz. *warf*, *-werf* Sp. 3^3, 5, 85; 3^4, 17, 40; Al. 4, 154; 5, 769; Rb. 5166, 6073, Fr. 10328, Luc. 2030, Mel. 2090, 2095, 2106, 2110, Beatr. 717, 748, Wzz. 20, 29, 49, 64, 100, 105, 123, 150, Parhl. 44 v., Lg. 19 r., Gc. 466, Dbvt. 120 r., 145 r., 168 v., 174 v., 179 r., Lh. 33 v., 35 v., 37 v., 105 r., 177 v., Pw. 57 v., 68 r., 161 v., Ps. 16 v., 85 v., 97 r., 108 r., enz., *ander-*, *derde-*, *vierde-* enz. *werve* Lhba. 44 v., St. 11 v., Lh. 90 r., 100 r., 173 v., Oef. 63 r., enz., *eerst-*, *ander-*, *derdewerven* Beatr. 718, La. 2, 16413, 16540; 3, 4526, 7482, 7593, 9094, 19255; Rein. 1, 2785, Rb. 7308, Sp. 4^3, 33, 40 en 44, Ps. 53 v., 85 v., 108 r., 140 v., 208 r., Pw. 187 r., 188 v., Lh. 114 r., BE. 38 r., 193 v., 213 v., 221 r., 230 r., Veg. 22 r., Wzz. 19, 119, 123, Gc. 233, Dbvt. 121 v., 132 v. [1]).

Opmerk. 3. Voor het gebruik van ’t ordinale in constructies, als „Saul ghinc dare *hem derden*”, „Keye, die *hem twintichste* quam ghereden”, „(hi) heeft hem te weghe geset *Hem* XII^{ster} tors”, „sy waren *hem* XIIe in ’t casteel”, „Die sal men ontsculdegen *hem derder*”, „Olout bleef *met hem sesten* doot”, enz. enz., verwijs ik naar *Tschr.* 5, 215 vlgg.

---

[1]) Van deze vormen, met *werve*, *werf*, zijn *ander-*, *derdewerve*, enz. te beschouwen als de acc. s. van een vr. subst. *werve* (Ohd. *warba*, uit **hwarba*, keer); *ander-*, *derdewerf*, enz. òf als de acc. sing. van een onzijdig *werf* (vgl. het On. *hwarf*, met dat genus, en het Ohd. *sibun warb*, zeven keeren, ’twelk evenzoo op een neutr. wijst), òf als dezelfde casus van een *ô*-stam zonder suffix (vgl. bov. § 287, opm. 3). In *eerst-*, *anderwerven*, enz. moet de pluralisvorm van ’t substant. uit een verwarring met *twee*, *drie werven*, enz. zijn voortgekomen, op gelijke wijze als ook in *ene-*, *eenwerven* Beatr. 921, Rein. 2, 7068, La. 2, 16560, Esop. 19, 1, Am. 1, 3674, 5779, Pw. 188 v., enz., naast *eene warf* Rein. 1, 348, 2005, ZVl. Bijdr. 3, 280, enz.

ADDENDA.

Bij § 4 *b*. — Ook achter *nn*, *nd* en *ng* ontmoeten we een dergelijke wijziging van de qualiteit der voc., nam. in *dan*, vandaar, *hen*, vanhier, *wan*, waarvandaan, v. en n. *danen*, *henen*, *wanen* (vgl. § 85 opm. en de Add. daarbij), en *bendien*, *bindien*, *menge*, z. bov. § 84 *a*, voor *benedien*, *menege*.

Bij § 5, bl. 9. — Voeg hierbij: *horken*, hooren, Ro. 508, Ve. 2, 11, enz. (Ohd. *hôrechen*), en z. nog voor *aelmosse* Urb. 1, 18, Rek. d. Graf. 3, 88.

Bij § 8 *c*. — Voeg hierbij nog *hael(l)echter(e)* en *(h)aelt(e)re*, z. § 98 C en 129 *c*, uit *haelfter(e)*, voor *halfter* (Ohd. *halftra*).

Bij § 8 *d*. — Z. ook nog p. in Urb. *hiinderen*, *kiinder*, *viinden*, *onderwiinden*, *wiinter*, *twiintich*, *wiint*, enz.

Bij § 8 *f*. — Het aldaar vermelde *woeste* is geen zuiver Mnl. vorm, maar een uit het Duitsch ingedrongen vreemdeling (z. bov. § 230).

De omstandigheid, dat de zuivere qualiteit der *e* vóór *st* steeds zonder uitzondering in de vreemde, aan 't Ofra. ontleende woorden wordt aangetroffen, leidt tot het vermoeden, dat die uitspraak aan het Ofra. tijdens het overnemen dier nomina is eigen geweest en alzoo niet voor het produkt van een ontwikkeling op Mnl. gebied mag gelden.

Bij § 12. — Met het oog op het Ohd. *tarên*, *tarôn*, schaden, is de mogelijkheid eener identiteit van dat verb. met het Mnl. *daren* niet te loochenen en mitsdien de herkomst van dit laatste uit *deren* niet als volkomen zeker aan te merken.

Bij § 15 *a*. — Z. n. voor *voerwaerde* Cor. v. Antw. 8, 15 en 34, en Lrb., Mat., Urb. en O. K. v. Dordr. passim.

Bij § 15 *b*. — Evenzoo ook *dach*, z. *Mnl. Wb.*, v. en n. het normale *doch* (Ohd. *doh*).

Bij § 16. — Voeg bij *atter*, enz. ook nog een in Westfriesche oorkonden gebezigd adject. *aft*, *acht*, wettig, z. *Mnl. Wb.*, Ofri. *âft*, uit **âhaft*, d. i. *â*, voor **âw*, oorspr. **aiw*, wet (vgl. § 275, opm. 2), en *haft*,

waarnaast de echt Nederfrank. vorm *echt* luidde (vgl. Mhd. *êhaft*, en z. § 5 en 98 C).

Bij § 20 *c*. — Z. nog voor *herinck* Urb. 1, 117, 272, 274, 299, 354, en voor *Vlemsch* Cor. v. Antw. 16, 26, 30, 31, 40, Urb. 1, 235, 252, 255, 298.

Bij § 21. — Zie nog voor *laghel* O. K. v. Dordr. 1, 31, 41 en 42, Urb. 1, 38; voor *leghel* Urb. 1, 12, 136, 137 en 289; voor *kese* Urb. 1, 271.

Bij § 21, opm. 2. — *Genede* is niet uit *genedich* te verklaren, maar uit een oorspr. *î*-stam, dien we in het Ondfr. *ginâthi* en 't Ohd. *ginâdî* aantreffen.

Het Mhd. *schaere* berust niet op een prototype **scâria*, maar, gelijk KLUGE in zijn *Etym. Wtb.* leert, op een ouden plur. der *i*-declinatie *scâri*, die in het Ohd. te vinden is.

Bij § 22. — Z. nog voor *bregghe* Mat. 28; voor *brigghe* Parth. 4351, Lrb. 306.

Bij § 23 C. — Z. nog voor *flessche*, *vles* Cor. v. Antw. 13, O. K. v. Dordr. 1, 31 en 297; 2, 50; Urb. 1, 180.

Bij § 23, opm. 3, bl. 37, onderaan. — Zie voor een werkelijk voorkomend *darsten* Praet 4240.

Bij § 25. — Z. nog *geer* (voor *geheer*, vgl. § 84, opm.), beminnelijk, Sto. 1, 466, *de*, *dees*, *deen*, *deer*, *dre*, *dreen*, voor *die*, *dies*, enz., pass. in Urb. 1; en voorts *kesen* Ri. 45 (r.), v. *kiesen*, *preester* Urb. 1, 83, Luc. 3313, v. *priester*, en *deester* Luc. 3314, v. **diester* (vgl. bov. § 70, opm. 1). Daarentegen schrappe men aldaar als bewijsplaats voor *geheere* Br. 1723, alwaar dit woord beter in de beteek. „verheven, heerlijk" als een germanisme is op te vatten, dat aan het Hd. origineel was ontleend (vgl. Mhd. *gehêre*, in gemelden zin).

Bij § 27. — *Cricke* ontmoet men ook nog in Praet 3005, 3027, 3041, *zille* Ibid. 2478, 2480.

Verander in den op één na laatsten regel dezer § **sulja* in **sulju*.

Bij § 29, bl. 49. — *Sni(w)en* leest men ook nog in Vr. e. M. 12, 20; *hilic* p. in Lrb., Mat. en O. K. v. Dordr.

Bij § 30 *a*. — Zie nog voor *nie* Urb. p. De hier gemaakte vergelijking met een Ags. *nîwe* moet echter vervallen, dewijl de wisselvormen van dit woord, *neówe* en *niéwe*, een vorm *nîwe*, met *î* als „umlaut" van *eó*, meer dan waarschijnlijk maken (vgl. den Ags. „umlaut" der *eó* = *ié*, *î* of *ê*).

Bij § 30, opm. 3. — Zie voor een zelfde *nîwe* ook nog Rein. 2, 4059, 6991, en Urb. p.

Bij § 34 *a*. — Het aldaar vermelde *woste*, uit *weste*, is geen zuiver Mnl. vorm, maar een uit het Duitsch ingedrongen vreemdeling (z. bov. § 230).

Bij § 34 *b*, bl. 56. — Hier is de vermelding verzuimd van den zeer gebruikelijken vorm *sochte*, n. *sachte*.

Bij § 34, opm. 4. — Z. ook nog voor *do(e)yt* O. K. v. Dordr. 1, 297, Lrb. 298, Urb. 1, 122, 172, 195, 221, 234, 249, 280, 281, 290, 301, 305, 355; en vgl. daarnaast *deuyt* O. K. v. Dordr. 1, 296, Keurb. v. Brielle 172, en *duyt* O. K. v. Dordr. 1, 296, Urb. 1, 105, Lrb. 298, met *euy*, *uy* = den „umlaut" van *o* + *ĭ*.

Bij § 36 *b*. — Z. ook nog *torf* O. K. v. Dordr. 1, 278, 283, 284, Urb. 1, 110, 115, 204, 280, 282, 305, Cor. v. Antw. 45.

Bij § 40. — Z. nog v. *runt* Cor. v. Antw. 23 en 51, Urb. 1, 111, 218, 297 en 365.

Bij § 44, opm. 4. — Z. nog *fruten* Keukenb. 11 en 13, n. *frijten* Ibid. 12 en 16.

Bij § 44, opm. 7. — Als *come*, *coem* vindt men het hier besproken adverb. in Al. 3, 986; 4, 1529, en 6, 162.

Aan *voyst*, dat we Urb. 1, 6 en 7, alzoo in Utrechtsche stukken, voor het normale *vuest* (Ohd. *fûst*) aantreffen, kan in verband met deze omstandigheid kwalijk een gelijke herkomst worden toegekend. De *oy* is mij hier even onbegrijpelijk als in *loyfen* O. K. v. Dordr. 1, 109, en *loyfyen* Rokr. 176, een wisselvorm van *loeve(n)* Urb. 1, 113, 309; 2, 13 en 114 (vgl. Mhd. *louba*, Mndd. *love*, *lovene*), en *luiffien* Urb, 1, 113, 309; 2, 13 en 114 var., het latere *luife(n)*, luifel.

Bij § 45. — Z. nog voor *enjuun* Keukenb. 4, 11 en 13. Raadselachtig is mij naast dezen en de andere bovenvermelde vormen een in Urb. 1, 204, aangetroffen *uyen*, met dezelfde beteek.

Bij § 46. — Z. nog voor *huenich* Keukenb. 6, voor *scuetele* Ibid. 1, 8 en 10, voor *stuer* Ib. 8, Urb. 1, 274.

Bij § 47, opm. 1. — Bij hetgeen ik aldaar omtrent *gewone* heb opgemerkt is het Ohd. subst. *giwonî* aan mijn aandacht ontsnapt. Tegenover *giwono*, *gewuna*, t. a. pl. vermeld, mag, bij de afwezigheid eener spelling *gewuene*, aan dezen vorm evenwel niet veel gewicht worden gehecht.

Bij § 47, opm. 2. — Z. nog voor *bueter* Keukenb. 13.

Bij § 64, opm. 1. — Naast *rowe* Nb. 1, 286 v. (zoo aldaar te lezen in pl. v. *rouwe* — Rokr. 108, z. de Errata), en *ro* (Mhd. *rouwe* en *rô*), vinden we in de verwante oudere Germ. dialecten vormen, met *âw*, in dezelfde beteek., nam.: een On. *hrâr*, *hrâ*, *hrâtt* (met een stam *hrâw*) en een Mhd. *râ*, *râwe*. Aan de laatste beantwoordt een Mnl. verbogen *rawe* Nb. 1, 286, Rokr. 108, *raeu* (met apocope der *-e*) GR. 212 v., en een onverbogen *rau*, *raeu* Keukenb. 12, Cor. v. Antw. 25 (praedicatief gebezigd), Urb. 1, 13 (als acc. s. neutr. in *raeu leder*), dat in de plaats van het oorspr. *râ* was ontwikkeld, evenals *blaeu*, *graeu*, enz., v. *blâ*, *grâ* (z. bov. § 67).

Bij § 65, opm. 2. — Vgl. ook *sou*, p. in Ref. (Westvl.), voor het normale pron. pers. *soê*.

Bij § 66. — Z. o. *jouffrouwe* Ref. 34.

Bij § 67. — Vgl. ook nog *rawe* en *raeu* (z. hierboven de Add. bij § 64, opm. 1).

Bij § 70, opm. 1. — Als een naar *suucte* gevormde afleiding vinden we *zukede* Urb. 1, 4 en 175, voor het normale *siechede*. *Besuket* Urb. 1, 225 (ook in 't Saks. gebezigd, z. R. v. Zutf. 142), is waarschijnlijk het partic. van een verloren verb. *besuken*, ziek worden (= een oorspr. **bisiukjan;* vgl. het Ohd. *siuhhan* = een oorspr. *siuhjan*, en het oudere Nhd. *besiechen*, ziek worden).

Bij § 70, opm. 2. — De vergelijking van een Ags. *nïwe* moet vervallen (z. bov. de Add. bij § 30 *a*). In pl. van „Dat leeren — wier wortelvocaal" leze men dus aldaar: Dat leert ons een Germ. vorm, welks wortelvocaal enz.

Bij § 71. — Een dergelijke *ie*, uit *io*, voor *eo*, ontmoeten we in *wiel* p. en *niel*, ter neder, Parth. 4670, Praet 2986; vgl. het Ags. *hweowol* en *neowol*, uit een oorspronkelijker **hwewol*, **newol*, dat we ook aan het Ondfr. mogen toekennen, waar zich, bij versmelting der *w* met de volgende *o*, een vorm **hweol*, **neol*, en verder **hwiol*, **niol* had kunnen ontwikkelen. — Voor **hléhloup*, enz., in reg. 6 dezer §, leze men voorts **hlélop*, **hégo*, **stérot*, **hrérop* (vgl. het Add. bij § 178).

Bij § 72 en 178. — Bij het schrijven dezer paragrafen heeft mijn geheugen mij parten gespeeld, in zooverre het me verleid heeft een eigen meening voor die van een ander uit te geven. Dat is me gebleken, toen ik kort geleden toevallig de aangehaalde bladzijden uit JOH. SCHMIDT's boek weder onder de oogen kreeg.

Blijkens de beschouwing, in gemelde §§ medegedeeld, meende ik, juist in afwijking van SCHM., in de *ia* (uit *ea*) van 't praeterit. van *fallan*, *râtan*, *heizan*, en de *io* (uit *eo*) van *stôzan*, *hruofan*, een GEHEEL analoge ontwikkeling te moeten zien, m. a. w. trachtte ik, in overeenstemming met de vrij algemeen aangenomen opvatting der *io* van *stioz*, *hriof* (z. bov. § 71), bij de verba, met *a* en *â* [1]), de *ia* (*ea*) te verklaren als een produkt van het samenvallen der tot *ĭ* ontwikkelde *e* van de oorspronkelijke reduplicatiesyllabe en der *a* (= de oorspr. *a* of = de verkorting eener *â*) van de wortellettergreep, nadat hiertusschen de beginletter(s) van den wortel syncope had(den) ondergaan; *hiaz* en *sciad* (van *heizan* en *sceidan*), waar de *ei* der wortelsyllabe bij verzwakking geen *a* had kunnen worden, zouden dan m. i. als analogieformaties naar *riat*, enz. moeten gelden.

Ten gevolge eener hernieuwde toetsing van het recht van bestaan dezer opvatting ben ik tot het inzicht der onhoudbaarheid daarvan gekomen: de onbetwistbare prioriteit der *ê* in 't praeterit. der besproken

---

[1]) Voor de laatste ware dan als prototype **rerât*, enz., en niet, naar het Got. *lailôt*, enz., **rerôt*, enz. aan te nemen.

verba (vgl. b.v. *fêlun* en *pifêl* in de *glossen v.* KERO, KÖGEL, bl. 13 en 14) dwingt mij tot het omhelzen der werkelijk door SCHMIDT voorgestane meening, dat in de praeterita der werkwoorden, met *a*, *â* en *ei* (Mnl. *ee* of *ei*), de voc. der reduplicatie en de verkorte wortelklinker, na het uitvallen der eertijds daartusschen staande consonant(en), eerst tot *ê* waren samengetrokken, en deze *ê* zich daarna, te gelijk met diezelfde voc. in *mêta*, *prêstar*, *scêro*, enz. (later *miata*, *priestar*, *sciaro*, enz.), tot *ea*, *ia* (Ondfr. *ie*, Mnl. *ie*) had ontwikkeld.

In plaats van hetgeen in § 72 wordt gevonden, leze men dus:

Een Ohd. *ia* (*ie*) was door diphthongeering ontstaan uit een vroegere *ê* (met den middelterm *ea*). Vgl. de praeterita *fial*, *liaz*, *sliafun*, uit een ouder *fêl*, *lêz*, *slêfun* (met den middelterm *leaz*, *feal*, **sleafun*), en in overeenstemming daarmede *hialt*, *blias*, *riat*, *hiaz*, *sciad* en de andere gelijksoortige imperfecta der zoogenaamde reduplic eerende werkwoorden, uit een ouder **hêlt*, **blês*, **hêz*, **scêd*, enz. (met den middelterm **healt*, **bleas*, *reat*, *heaz*, *sceat*, enz.); en voorts *spiagal*, *ziagal*, *briaf*, *fliedima*, *miata*, *priestar*, *sciaro*, *Chriachi*, *hiar*, uit een ouder **spêgal* (Lat. *speculum*), **zêgal* (Lat. *tegula*), **brêf* (Lat. *breve*), **flêdima* (Gr.-Lat. *phlebotomum*), *mêta*, *prêstar*, *scêro*, *Chrêchi*, *hêr* (met een middelterm **speagal*, *zeagal*, **breaf*, **fleadima*, *meata*, **preastar*, **scearo*, *Chreachi*, *hear*). Diezelfde *ia* vinden we in het Mnl. terug als *ie* in: *viel*, *sliep*, *hielt*, *blies*, *riet*, *hiet*, *sciet*, enz., en *spiegel*, *tieghel*, o. a. Cor. v. Antw. 43, Urb. 1, 214, 231 en 321 [1]), *brief*, *vlieme*, o. a. Grb. 2, 601, *miede*, loon, *priester*, *sciere*, snel, *Grieke*, *hier;* (vgl. ook Ondfr. *behielt*, *farliet*, *fielon*, *sciethon*, *mieda*, *hiera*, Os. in het Cotton. ms. v. den *Hêl. behielt*, *liet*, *hiet*, *riedun*, enz., *brief*, *mieda*, *hier*, naast *lêt*, *hêton*, *mêda*, *hêr*, en in het Monac. hs. steeds *lêt*, *hêt*, *rêdun*, enz., en en *brêf*, *mêda*, *hêr*).

Bij § 73. — Naast het normale *ergen* heb ik ook een ongewoon *iergen* (Ohd. *io-hwergin*) gevonden in Cor. v. Antw. 43.

Bij § 76. — Z. nog voor *pieck(e)* O. K. v. Dordr. 1, 15; 2, 279; Urb. 1, 179.

Bij § 77. — Bij *spien*, *sien*, enz., uit *spi-en*, *si-en*, enz., voege men nog *twien*, twijfelen, voor *twi-en* (Os. *twehon*), z. bov. § 92 *a*. Het daarbij behoorende substant. (Os. *tweho*), dat we steeds alleen in de uitdrukking *sonder twi*, zonder twijfel, aantreffen (z. b.v. Dd. 2, 44, Wr. 3, 298, Rein. 2, 4666), vertoont een onregelmatige *î*, in pl. van *ie* (uit *i-e*), blijkbaar doordien men het woord in verband bracht met *twî*, waarom (z. bov. § 360, opm.), en zich de bovengenoemde zegswijze verklaarde als „zonder een waarom, zonder eenige questie”.

---

[1]) Waarnaast een meer gewone vorm *teghel*, z. bov. § 109 (Ags. *tigel*).

Bij § 80, opm. 1 en 3. — Z. nog voor *wambays* O. K. v. Dordr. 1, 66; voor *wamboeys* Lrb. 114; voor *wambeys* (vgl. bov. § 63 *b*) Cor. v. Antw. 53; voor *hoyck(e)* O. K. v. Dordr. 1, 335; 2, 86; Urb. 1, 180; voor *huyc* O. K. v. Dordr. 2, 86.

Ter kennisgeving vermeld ik nog *koyte*, een soort van bier, Urb. 1, 277, 291, 348, 366, 370, 386, bij KIL. *kuyte;* alsmede *oyse*, *oese*, het vooruitstekend deel van het dak, waardoor de regen van de wanden werd afgehouden, Urb. 1, 339 (Ofri. *ôse*), en *oysvat*, *oesvat*, schepvat, ib., bij KIL. *oose*, *oosvat.* Van welken oorsprong deze woorden zijn, is mij onbekend.

Bij § 83 *a.* — Z. ook nog *node*, ongaarne, p. voor *enode* (Os. *unôdo*, uit *un* en *ôdo*, licht, gemakkelijk).

Bij § 83 *b.* — Z. nog voor *sijs*, in pl. v. *assijse*, Urb. p.

Bij § 85, opm. — Let ook nog op het interrogat. *wanen* en *wan*, waarvandaan (Ohd. *hwanan*, z. bov. de Add. bij 4 *b*), waarnaast evenzoo *wane*, m. gel. beteek. Voor het laatste vind ik evenwel in de Ogerm. dialecten geen *hwana* terug en vermeen dit woordje daarom voor een analogievorm naar *dane* te moeten houden.

Bij § 88, opm. 2, en § 96. — Bij de bespreking dezer vormen heb ik verzuimd op te merken, dat het verschil van conson. ook hier samenhangt met de oorspronkelijke accentuatie: dat de dubbele scherpe spirans zich vertoont, waar de onmiddellijk voorafgaande syllabe oorspronkelijk den hoofdtoon moet hebben gehad, zooals in 't Os. **hlahhian*, *(af)heffian*, het Mnl. *lachen*, *heffen*, *(ont)-*, *(be)seffen*, uit een oorspr. Ogerm. **hláhjoni*, **háfjoni*, **safjoni* (onverschov. **klákjoni*, **kápjoni*, **sápjoni;* vgl. bov. § 89 en 215), terwijl daarentegen de *bb*, *gg* als het produkt der verdubbeling van een door verzachting uit *f*, *h* (*ch*) voortgekomen *v* (*ƀ*), *g* (vgl. de tabel in § 85* afdeel. *D*), wordt aangetroffen, waar de onmiddellijk voorafgaande lettergreep oorspronk. het accent moet hebben gemist, zooals in 't Os. *hebbian*, 't Mnl. *hebben*, 't Ags. *swebban* (uit **swebbjan*), 't Os. *seggian*, 't Mnl. *seggen*, uit een oorspronk. Ogerm. **havjóni*, **swavjóni*, **sagjóni* [1]) (onverschov. **kapjóni*, **swapjóni*, **sakjóni*). In het Os. *hebbian*, opheffen, dat een uitzondering schijnt te maken, was de prototype der zachte geminata een door *j* gevolgde *v* (*ƀ*), blijkbaar ontstaan onder den invloed van deze conson., in den 3den en 4den hoofdvorm *hôvun* en *havan* (vgl. bov. bl. 137). In het Mnl. *versoffen* en *tsuffen*, waarvoor we, in overeenstemming met het Ags. *swebban*, een vorm *versobben* en *tsubben* zouden verwachten, had zich de invloed doen gevoelen van het adject. *suf*, dat men naar het substant. *suffe*, dwaasheid, Grb. 1, 15, voor het Dietsch mag vermoeden.

---

[1]) Bij de zwakke verba viel het accent oorspronk. nooit op de wortellettergreep.

Bij § 91 *d.* — Z. ook nog *ric*, b.v. Nb. 2, 844, 1226, 1827 v., 3305, 3373, 3830, 3956; 5, 230 v.; 6, 773; 12, 1220; Rb. 5653, 29801.

Bij § 96. — Zie bov. het Add. bij § 88, opm. 2.

Bij § 99. — Den vorm *tsaren* vindt men, zooals de hr. Stoet (*N.* en *Z.* 9, 176) heeft opgemerkt, in La. 2, 13879 en 1307 (volgens de collatie). Ten opzichte van *wasem* en *aesem*, *vessemen*, naast *adem*, *vadem*, heb ik boven verzuimd op te merken, dat de ontwikkeling der *s* natuurlijk moet hebben plaats gehad in de vormen, waar de *đ* onmiddellijk vóór de *m* stond, terwijl de *d* moet zijn ontstaan in de vormen, waar men tusschen de oude *đ* en de *m* nog een vocaal liet hooren.

Bij § 100, onder aan bl. 158. — Vgl. ook Os. *nîgemo*, als dat. s. neutr., evenzoo met *g*, voor *j*.

Bij § 102 *d.* — Voeg bij *spien* nog den vorm *bespien*, gecit. in 't *Mnl. Wb.*

Bij § 126 *n.* — Vgl. ook *iser* p. (Ohd. Os. *îsarn*, Ofri. *îsern*).

Bij § 126 *x*, 3°. — Z. o. n. als parallel van *sheeren behoef* (onder aan bl. 196) *swolfs hole* Es. 48, 6, voor *t(e) swolfs hole.*

Bij § 129 *b.* — Hetgeen hier omtrent *Haersint*, *-ent* is opgemerkt, moet vervallen. De vorm zonder *u* (*w*) was aan 't Ofra. *Hersent* ontleend.

Bij § 178. — Vgl. de opmerking boven in deze Addenda bij § 72. Men leze dus in eerstgenoemde § in plaats van hetgeen aldaar wordt gevonden:

De zoogenaamde *redupliceerende* verba kenmerkten zich in het Mnl. in den regel door een praeteritum indicat. en conjunct., met *ie* = een Ohd. *ia* of *io*. De eerste dezer tweeklanken was het produkt der diphthongeering eener vroegere *ê*, welke zelve weder was voortgekomen uit de samentrekking van de *e* der oude reduplicatiesyllabe en de *a* of de tot *a* of *e* verkorte *â* of *ei* (*ê*) der wortellettergreep, nadat hiertusschen de beginletter(s) des wortels was (waren) uitgevallen; de andere diphthong was ontstaan uit het samenvallen der (later tot *ĭ* ontwikkelde) *e* van de oude reduplicatiesyllabe en der verkorte *au* (*ô*) en *ô* van de wortellettergreep, nadat hiertusschen eveneens de beginletter(s) des wortels was (waren) gesyncopeerd. Zie b.v.:

vallen (Ohd. *fallan*), *viel*, enz. (Ohd. *fial*, voor *feal*, uit *fêl*, de samentrekking van **fé(v)al*, oorspr. [1]) **feválla*, uit **fefálla*);

raden (Ohd. *râtan*), *riet*, enz. (Ohd. *riat*, voor *reat*, uit **rêt*, de samentrekking van **ré(r)at*, uit **rérât*, oorspr. [1]) **rerâda*);

heeten (Ohd. *heizan*, Got. *haitan*), *hiet*, enz. (Ohd. *hiaz*, voor *heaz*, uit **hêz*, de samentrekking van **hé(g)ez*, onverschoven en onverkort **hégait*, oorspr. [1]) **hegáita*, uit **hehäita*);

stooten (Ohd. *stôzan*, Got. *stautan*), *stiet*, enz. (Ohd. *stioz*, voor **steoz*,

---

[1]) Zie de noot op de volgende pag.

de samentrekking van *sté(r)oz*, onverschov. en onverkort **stéraut*, oorspr.[1]) **stezáuta*, uit **stesáuta*, voor **stestáuta*);

roepen (Ohd. *hruofan*), *riep*, enz. (Ohd. *hriof*, voor *hreof*, de samentrekking van **hré(r)of*, onverschov. en onverkort **hrérôp*, uit **hrégrôp*, oorspr.[1]) **hregrôpa*, uit **hrehrôpa*).

[In het Ondfr. ontmoeten we deze praeterita nog alleen met den tweeklank *ie*, uit *ia* en *io*; vgl. aldaar *antfieng*, *behielt*, *fielon*, *farliet*, *undirsciethon*, *hiewon*, *riep*, enz. Van een vorm *antfiang*, *farliat*, of *antfêng*, *farlêt*, *hiowon*, *riop*, enz. is in dit dialect geen spoor meer overgebleven].

Het partic. perf. stemde, gelijk in 't Ogerm., in vocaal overeen met het praesens.

Bij § 186 en 212. — *Gi radent*, Mspr. 59, kan bestaan uit *gi raden* + *t* en mag daarom niet als bewijs dienen voor het gebruik van een suffix *-ent*.

Bij § 187. — Voeg bij de afzonderlijk te vermelden imperatieven nog: *stant* en *ganc*, beide pass., van *standen* en *gangen* (z. § 173, 175 *g* en 179 *f*).

Bij § 212. — Zie het Add. bij § 186.

Bij § 246 *b*. — Zie voor meer dergelijke datieven zonder *-e*, speciaal bij MAERL., de vormen, door FRANCK in de *Z. f. D. A.* XXVI, bl. 343, aangehaald.

Bij § 253 *a*. — Zie ook nog een mv. *beest* Hl. 4, 51 (r.); 24, 122 (r.), waarschijnlijk in navolging naar de pluralia *dier*, *jonc*, enz., van een jonger *dat*, *dit beest(e)* Stf. 120 v., 121 v., Pw. 119 v., Bvt. 43 v., D. B. Ex. c. 21, Maund. 49 v., Bi. 277, Der. 61 v., 61 r., Al. 3 r., 'twelk onder invloed van *dier* het oorspronk. vrouw. geslacht (vgl. *die beeste*, in 't *Mnl. Wb.*, Ofra. *la beste*) somwijlen was ontrouw geworden.

---

[1]) D. i. vóór de verspringing van den hoofdtoon naar de reduplicatiesyllabe. Oorspronkelijk toch moet de plaats van 't accent in het praeteritum bij de reduplieeerende verba dezelfde zijn geweest als bij de andere sterke werkwoorden (z. bl. 137, bovenaan), moet alzoo ook daar in 't praeter. sing. des indicatiefs de wortelsyllabe, in 't praeterit. plur. des indicatiefs en 't praeter. conjunctivi de uitgang met den hoofdtoon zijn uitgesproken. Eerst later, eerst na de werking der wet van VERNER (vgl. bov. bl. 135 vlgg.), kan in deze vormen de verspringing van 't accent naar de reduplicatiesyllabe hebben plaats gehad (z. PAUL-BR. *Beiträge*, 6, 543 vlgg., en 8, 557 vlgg.). Vandaar de noodzakelijkheid om in de prototypen dezer praeterita een verzachting aan te nemen der scherpe spirans, die oorspronkelijk onmiddellijk op een *niet* beklemtoonde lettergreep volgde.

Dat ik in afwijking van het bovenstaande vroeger de vormen **jéfal*, **héhait*, enz. als prototypen heb genoemd (z. bl. 111 en 246), is hieruit te verklaren, dat naar mijn toenmalige opvatting het Ags. *heht*, als berustend op een vroeger **héhat* (voor een ouder **hégát*, uit **hegáita*, oorspr. **heháita*), ons het recht gaf ook voor de taalperiode, die aan het Ohd. en 't Ondfr. heeft ten grondslag gelegen, in het praeterit. dezer verba een herstel aan te nemen van de oorspronkelijke aanvangsletter(s) der wortelsyllabe, ontstaan onder invloed van de consonant(en) der reduplicatielettergreep. De volstrekte noodzaak om het oude Ohd. *anasterozun*, van *stôzan*, als een *praeteritalen* vorm te erkennen, dwingt ons evenwel tot de verwerping van een zoodanige hypothese.

REGISTER

(de cijfers geven de bladzijden aan; de woorden, met *c* en *k*, en die, met *s* en *z*, zijn onder één rubriek gebracht).

---

a: de onzuivere *a* uit een eertijds korte *a*, 17, uit een onzuivere *e* (of *i*), vóór *r*, *ch*, *ck*, *nt*, *ns*, *ng*, enz., 19—21, uit een onzuivere *o*, vóór *r*, *ch*, 22, 23, 499; de zuivere *a* uit een oorspronk. *ă* of *â*, 17 en 18, uit een *e*, *è* of *ò*, vóór *r*, 18, 19, 20, 22, 499, afwisselend met *o* in vreemde woorden, 23, voor een scherpe *e* of *o* in woorden, aan het Friesch ontleend, 23, 24, 499.

accusatief sing. van 't zwakke mann. subst., op *-en*, 357 en 358; —— sing. masc. van 't adject., op *-e* uitgaande, 392, 396, 401; —— sing. masc. van 't adject., zonder buigingsuitgang, 392, 394, 407; —— (of datief) bij 't pron. demonstr., in pl. v. den genitief, 451, 454; —— (of datief) bij 't possessief, in pl. v. den genit., 399.

adere, korenaar, 208.

adjectieven op *-e*, met een oorspronk. *io-* of *jo-*, *i-*, *u-* of *wo*-stam, 382—'9, 397, 398, 403; —— met een *on*oorspronkelijken uitgang *-e*, 415—'20; —— aan 't Ofra. ontleend, met een uitgang *-e*, 420 en '1; buiging der ——, welke door geen determinatief of door *een*, (*ne*)-, (*en*)*gheen* werden voorafgegaan, 391—'98; buiging der ——, met een voorafgaand voornw. of bepal. artikel, 400—'6; buiging der ——, met een voorafgaand possessief, 406—'7; stoffelijke ——, zonder *-n*, 393, 401; ——, zonder buigingsuitgang in den nom.-acc. s. fem. en den nom.-acc. plur., 392, 393, 402, 407; ——, zonder buigingsuitgang in den acc. s. m. en den dat. s. masc. of neutr., 392, 393, 394, 407; ——, welke door een pronom. of bepal. artik. worden voorafgegaan, in den nom. s. masc., den nom.-acc. s. fem. en neutr. en den nom.-acc. pl. zonder buigingsuitgang gebezigd, 392, 393, 402 en '3; ——, welke door geen determinatief of door *een*, *ne-*, (*en*)*gheen* worden voorafgegaan, met een buigingsuitgang *-e* in den nom. s. m. en den n.-acc. s. neutr., 395, 396 en 397; —— in den nom. s. m. en n.-acc. s. neutr. na een voorafgaande genitiefbepaling, 413; ——, met herhaling des lidwoords achter hun substant. geplaatst, 413; ——, zonder herhaling des lidw. achter hun substant. geplaatst, 413—'14; buiging der zelfstandig gebezigde ——, 426—'30; zelfstandig gebezigde ——, met het suffix *-ers*, 430.

adverbia op *-e*, met het karakter van een adjectief, 421—'3.

aei, in vreemde, aan 't Ofra. ontleende woorden, 118, 504.
aenbelt 157.
aendacht vr. en m., 351.
aex, bijl, vr. en m., 351.
aeu (de diphthong) 106 en '7, 501.
afcoemst vr. en m., 351.
ayuun, *enyuun*, enz., 23, 501.
al (buiging van) 477—'82.
al en *alle*, onverbogen vóór een determinatief, 478, 480, 481, 482.
albedalle 480.
alle als nom. s. masc. en nom.-acc s. neutr., 479, 480.
alleman 474.
allen in den nom.-acc. pl. bij een pron. pers., 481.
al(le)s als nom.-acc. s. neutr., 480.
al met alle 480.
alren, voor *alre*, 446.
als als gen. s. neutr. van *al*, 479.
an (*ic*), z. op *onnen*.
ander (buiging van) 468, 496; — in verbinding met *elc*, *selc*, *malc*, *haerghelijc*, 469.
anderde als ordinale, 496.
antwoerde vr. en m., 351.
anxt vr. en m., 351.
apocope der *e*, d. i. der onduidelijke vocaal, 128 en '9; der *-e* in den persoonsuitgang van 't st. en zw. werkw., 251, 252, 279, der *t* achter *ch*, *f*, *s*, 204, 256, 294, der *s* als buigingsuitgang, 256, 280, 310, 377, 392, 401.
arbeit 157 en 351.
arbijt 51.
-are (substantieven op), met een vóór dien uitgang staande beklemtoonde lettergreep, 333.
armoede vr. en m., 332.
assimilatie: *bb* uit *db* en *tb*, 193; *ch* uit *ch* + *t* en uit *ch* of *g* + *h*, 198; *dd* uit *gd* en *vd*, 193; *ff* uit *fh* en *kf*, 193 en 198; *ll* uit *ld*, *dl*, *tl*, 191, uit *gl* en *rl*, 192, uit *lh*, 192, uit *ln*, *nl*, 190; *m* uit *n* en *ng*, vóór *b*, 186; *mm* uit *mb*, 188, uit *md*, *dm*, *tm*, 188, uit *mn*, *nm*, 187, uit *pm*, *fm*, *lm*, 189, uit *wm*, 189; *n* uit *m*, vóór *g*, *t* en *s*, 186; *nn* uit *nd*, *nt*, *dn*, *tn*, 189, uit *kn*, 190, uit *mn*, 190, uit *nw*, 190; *rr* uit *rd*, *dr*, 193, uit *rn*, *nr*, 192, uit *rs*, *sr*, 193, uit *rw*, *wr*, 193; *s* uit *f*, vóór *t*, 186; *ss* uit *ds*, *ts*, *st*, 195—'7, uit *fs*, 197, uit *gs*, *chs*, 194, uit *g's*, *ks*, 197, uit *sch*, 195, uit *sn*, *ls*, 197, uit *sh*, 198; *tt* uit *td*, *th* en *kt*, 194.
au, in vreemde, aan 't Ofra. ontleende woorden, in klank = *aeu*, 107.
(*in*)*aucs* 107.
b, uit een onverschoven *bh*, 138; in de verdubbeling, uit een onverschoven *p*, 140, 150, 504.

balke m. en vr., 361.
bank vr. en m., 351.
baren, voor *beren*, 19, 229.
bassen (conjugatie van), 250.
bedi en *bedie* 451.
beelde onz. en vr., 331.
beginnen (conjugatie van) 222.
beide (declinatie van) 494; als indeclinabile vóór een determinatief, 494; in 't mv. met een uitgang *-n*, bij verbinding met een pron. person., 495.
beids als genit. van *beide*, 495.
bekant als 3de pers. s. praes. ind., 274.
beke m. en vr. 338.
berieu als praeterit. van *berouwen*, 240.
bernen, *berren* (conjug. van) 222, 225.
besaf, *besef*, *beseven*, als praeterit. van *beseffen*, 243.
beswimen (conjug. van) 236.
bete m. en vr., 338.
bevel als praeterit. van *bevelen*, 237.
bie als praepos., voor *bi*, 116.
blanden (conjug. van) 247.
blixem(*e*) m. en vr., 363.
boge m. en vr., 361.
bogen (*hem*) 57.
borch vr., m. en onz., 351, 352.
borne m., vr. en onz., 363.
borst vr. en m., 351.
bouwen (conjug. van) 251.
branden als een nieuw praesens, gevormd naar 't praeter. en partic. *brande*, *gebrant*, 274.
bri, brij, 324.
bries(*ch*) als praeter. van *braschen* (?), 250.
broke, *brueke* m. en vr., 328.
brudecom(*m*)*e*, voor *brudegom*(*e*), 156.
bruloft vr. en m., 351.
ch, uit een onverschoven *k*, 139, uit *f*, vóór *t*, 153; beantwoordend aan een Lat. *c*, vóór *t*, 140; in *lichame*, *michel*, *tseechenen*, 156.
chieren, *chierheit*, enz., 197.
d, uit een onverschoven *dh*, 138, 139; uit een onverschoven *t*, 139, 140, 148 en '9.
d, voor *t*, als lidwoord, 448.
daet vr. en m., 351.
das (het demonstrat.), voor *des* en *dat*, 448.
dat (het relatieve) als dat. s. neutr., 464.
datgone als relatief, 465.
datief sing. masc. of neutr. van 't subst., met een onzuivere wortelvoc. in

pl. v. de normale zuivere, 311; —— sing. masc. en neutr. van 't subst., zonder buigingsuitgang, 311, 312, 375; —— sing. masc. van 't zwakke subst., op *-en*, 357 en 358; —— sing. masc. en neutr. van 't adject. zonder buigingsuitgang, 392, 394, 407; —— sing. masc. en neutr. van 't adject. op *-e*, 401, 406; —— plur. van 't adject. op *-e*, 406; —— sing. fem. van 't adject. op *-en*, 400, zonder *-r* of *-re*, 393, 403, 407.

datte voor *dat*, 448.

de vóór een comparatief, 451.

deel (*dat meerre*, *dat meeste*) = „voor het grooter, grootste gedeelte", 484.

deen, voor *den een*(*en*), 467.

dees als geapocopeerde vorm van *dese*, 453 en '4.

deester 110, 500.

demonstratief pronom. (buiging van 't) 446—'59.

dene en *die ene* als acc. s. masc. 467.

(*be*)*derven*, (*ver*)*derven* (conjug. van) 225.

des als genit. s., voor *deses*, 453; als nom.-acc. s. neutr. voor *dat*, 448.

dese (declinatie van) 452—'4.

dese als dat.-acc. sing. masc., 454.

desegelike 453.

deselke (declinatie van) 474.

deuyt 501.

di als demonstr. en relat., voor *die*, 448 en 462.

die (buiging van het pron.), 446—'52.

die als relat. in den dat.-acc. s. masc. en den dat. s. neutr., 463, als demonstr. in den dat.-acc. s. masc. 452, als demonstr. en relat. in den dat. sing. fem, voor *dier*, 452 en 463; als demonstr. in den dat. plur., voor *dien*, 452.

die, in verbinding met *sommich* en *menich*, 475 en '6.

die als pers. pron., voor *di*, 435.

die als subst., onz. en vr., 319 en '20.

diegelike 451.

diegene (buiging van) 455.

dien (het relatieve) als dat.-acc. sing. fem., 463.

diens als genit., voor *dies*, 449, 462.

dies als nom.-acc. s. neutr., voor *dat*, 448.

dieselve, zie op *selve*.

dievel en *duvel*, 109.

diewelke als interrogat., 461.

dijn als pronom. pers., voor *di*, 435.

dine (het possessief) als nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr., 444; als acc. s. masc., 446; als indeclinabile achter zijn substant. staande, 445.

diner, *dijnre* als genit. sing. van 't pron. pers., 434.

ding onz. en vr., 319 en '20.

ding(*e*)*s* in verbinding met *vele*, 483.

dis voor *des*, 449.

ditte voor *dit*, 453.
dochte, voor *doopte*, 277.
doen (conjugatie van) 302—'5.
doghen, *dueghen* (conjugatie van), 289, 292, 293, 296, 297, 298, 300.
do(e)yt 57, 118, 501.
doecht, *duecht* vr. en m., 351.
dood als subst. m. en vr., 335.
dood als particip. perf., 272.
dorren (conjugatie van) 289, 291, 293, 296, 297, 298, 299, 300.
dorven, *durven* (conjugatie van), 289, 291, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300.
(*ver*)*drencken*, (*ver*)*drincken* (conjug. van), 226.
drepe, slag (het genus van), 338.
duust en *dusentich* 490.
dwaen (conjug. van het werkw.) 242, 257.

e: de onzuivere *e*, uit een eertijds korte *e* of *ĭ*, als „umlaut" van een eertijds korte *a* en als produkt eener verkorting uit *ee*, voor *ei*, 24, 112; de onzuivere *e* uit *ü*, 33, 500; de onzuivere *e*, uit *à*, vóór *r*, *l*, *sch*, *g* (*ch*), 35—38, 500, uit *ò*, vóór *r*, 36—38; de onzuivere *e*, afwisselend met *ì*, 44; de zuivere zachte *e*, uit een eertijds korte *e*, *ĭ*, en als „umlaut" van een eertijds korte *a*, 24, 25; de zuivere zachte *e*, uit *ü* en *eu*, 33 en 34; de zuivere *e*, uit *à*, vóór *r*, 35—38; de zuivere *e* als „umlaut" eener eertijds lange *â*, 31, 500, uit *a* vóór *g*, 38, uit *ie*, 42, 500; karakter der zuivere *e* in vreemde woorden, 41; de zuivere scherpe *e*, uit *ai*, 24, 25, 38—41, 112, afwisselende met *ei*, 90; een rijm tusschen de zachte en scherpe *e*, 38—40.

ee (adverb.), voor *eer*, 205.
ee (subst.), wet, 347 en '8.

een (buiging van het numerale en lidw.) 398; *een* als dat. s. m. en neutr. 467; *een* = „iemand" 466; *een*, verbonden met *ieghelijc*, 474.

eene als nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr. 466; als dat. en acc. s. masc. 467; (*die*) *eene* en (*die*) *eenen* als pluralis 468.
eenich (buiging van) 469.
eenighe als nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr. 470.

ei uit een Ogerm. *ai*, *ei*, 90—'2, uit *e*, onder invloed eener volgende *i* of *j*, 93, voor *e*, 94—'6, van onzekeren oorsprong, 96, uit *aei*, 98, in woorden aan het Ofra. ontleend, 98 en '9.

-eide (de bastaarduitgang) 207.
eiland 97.
elc 470, 471.
elke als nom. s. masc. en nom-acc. s. neutr. 471; als dat. en acc. sing. 472.
elkerlijc 470, 471.
elkerlike als nom. s. m. en dat. of acc. s. 472.
elkermanlijc, *elkermalc* 470, 471.
elcs als nom., dat. en acc. s. m. 472, als nom.-acc. s. neutr. 474.
ellende vr. en onz. 332.

enclisis van 't pron. van den 1sten en 2den pers. 432; van 't pers. pron. des 3den persoons 440—'42.

epenthesis van *d* tusschen vocalen, 207; van *b* tusschen *m* en *r*, 208; van *d* tusschen *l*, *n* of *r* en de *r* van 't suffix *r(e)*, 208; achter een liquida, 213; van *l* achter of vóór een consonant, 212; van *m* vóór een *p*, 210; van *n* in toonlooze syllaben vóór *d* of *t*, *b* of *g*, 210 en '11, in vormen, als *peinsteren*, *poertenare*, enz., 211; van *p* tusschen *m* en een volgende *t*, *d*, *s* of *n*, 209; van *r* vóór *s* of *t*, 212; van *s* vóór 't deminutiefsuffix *-kijn*, *-ken*, achter een gutturaal, en in *nietste*, *alste*, enz., 210, in woorden, als *baersen*, *verclaersen*, 213; van *t* in vormen, als *ghelegentheit*, 209, vóór den deminutiefuitgang *-yen*, *-ien*, 209, tusschen *l* en *sch*, 210.

erien, ploegen, naast *eren*, 268, 273.

es als genit. masc. en neutr. van 't enclit. pron. pers. schijnbaar als object of praedicaatspronom., 441.

eu: spelling der *eu* met *eu*, *u*, *ue*, *oe* of *o*, 73; de *eu*, door „umlaut" ontstaan uit een oorspronk. *o* of *ŭ*, 73—'7, 501; de *eu*, afwisselend met *o*, 75—77; de lange *eu*, door „umlaut" ontstaan uit *ô*, 78—81; de *eu* in *snuede*, *vreude*, *vruechde*, *becruenen*, *stueren*, verwoesten, 81; de *eu*-klank der *uu*, vóór *r*, 81—'83, der *oe*, vóór *r*, in *vuer*, *vueren*, in pl. van *voer*, *voeren*, 83; de *eu*, vóór *r*, uit *ŭ*, 83, 84; de *eu*, uit *e*, 84; *eu*'s van onzekeren oorsprong, 85; de *eu* in vreemde, aan 't Fr. ontleende woorden, 86.

f, uit een onverschoven *p*, 139, 140; beantwoordend aan een Lat. *p*, voor *t*, 140; als beginletter al of niet verzacht, 149; in de verdubbeling, 140, 150, 504.

g, uit een onverschoven *gh*, 138 en '9; uit een onverschoven *k*, 139, 140; in de verdubbeling, 140, 150, 504, 505; als schurings- of ontploffingsgeluid, 142—'4; voortgekomen uit *j*, 157.

gaen (conjugatie van), 248, 302—'5.

galge m. en vr. 361.

(*ic*) *gan*, z. op *onnen*.

ge- (het praefix), ontbrekende in 't partic. perf., 260, 288.

geboorte vr. en onz. 352.

geen (buiging van het negatieve) 398; *geen* = „niemand, niets", 466.

gegeten als partic. voor *geten*, van *eten*, 230.

geit vr. en m., 351.

gelacht, *gelaecht*, voor *gelegd*, 275.

gelaen als partic. voor *ghelaten*, 248.

gelden (conjug. van) 222.

gelove mann., vr. en onz. 364.

gelochte, voor *geloefde*, 277.

geminatie van een consonant, door een eertijds volgende *j* veroorzaakt, 176, 261—'7, 328—'31, 372, 385; vóór *r* en *l*, 177; der *n*, 177; ter aanvulling van een hiaat, 179; in *ketten*, *mennich*, *ridder*, enz., 179 en '80; schijnbare ——, 180, 181, 183.

genaden als pluralis 371.

gene (buiging van het demonstr. pron.) 454.

gene (nullus) als nom. s. m. en nom.-acc. s. neutr. 466.

genitief sing. van een mann. of onz. subst., met samengetrokken suffix, 309 en 328; —— sing., met de onzuivere wortelvoc. in pl. van de normale zuivere, 310; —— sing. van een mann. of onz. subst., zonder buigingsuitgang, 310, 337 en 376; —— sing. op *-en* van sterke mann. of onz. substant. 311, 326, 334, 336, 343; —— sing. op -(*e*)*s* van een vrouw. subst. 351, 352, 355, 376; —— sing. van een mann. zwak subst., op *-e*, 358, op *-s*, 359, op *-ns*, 360; —— sing. van een onz. zwak subst., op *-s*, 365; —— sing. masc. en neutr. van 't adject., zonder buigingsuitg, 392 en 401; —— sing. masc. en neutr. van 't adject., op *-e*, 396, 401, 406, 407; —— sing. masc. en neutr., op *-en*, van het adject., waaraan *eens*, *gheens* of geen determinatief voorafging, 397; —— sing. fem. en plur. comm. generis van het adject., zonder *-r* of *-re*, 393, 403, 404, 405, 407; —— sing. fem. van het adject., op *-en*, 400, 407.

genochte, *genuchte*, 10.

genoech, zonder genitief, = „in voldoend aantal", 484.

gere, begeerte, m. en vr., 341.

geriven (conjug. van) 236.

geschach, *gescien* (partic.), 236.

getal (*een groot*) = „in grooten getale", 484.

gewelt, *gewout*, vr. en onz., 352.

gewone, met *o*, niet met *ö*, 77, 501.

gie als pron. pers, voor *gi*, 435.

gie en *gien* als praeter. van *gaen*, 248.

gift vr. en m., 351.

gonct, voor *ginct*, 248.

gone, *guene*, 55, 84, 85, 454.

gonnen, z. op *onnen*.

gore, *guere*, m. en vr., 340.

graft, *gracht*, vr., m. en onz, 351, 352.

„grammatische wechsel" (de) 135, 230, 234, 238, 242, 248.

grepe m. en vr., 338.

greven, *be-*, *gegreven*, voor *graven*, *be-*, *gegraven*, 255.

grieu als praeter. van *groeien*, 249.

grisen (conjug. van) 233.

groef, *grouf*, voor *grof*, 105.

h: de Oudgerm. *h* in 't Mnl., 145—'8; de *h*, als teeken gelijk aan het hedendaags gebruikelijke trema, 214.

haen als infinit. voor *hangen*, 248.

haer(*ge*)*lijc* 470.

haer als dat.-acc. plur., voor *hem*, *hen*, 439.

haghe m. en vr., 361.

hant vr. en m., 351.

harder, *herder*, als adverb., voor *harde*, *herde*, 446.

hare, *haere*, *huere*, *hore* als possessief voor 't vrouw. enk. en 't geheele mv., 443.

hare, dominus, voor *here*, 19.

hate, subst., m. en vr., 339.

hebben (conjug. van) 265, 266, 274, 275, 282.

heden 442.

heeft (*du*) 282.

heervaert vr. en m., 351.

heidijn, *heiden*, oorspronk. een adjectief, 430.

-*heit*, -*hede* (substantieven op), vr. en onz., 333 en 352.

helpen (conjug. van) 220.

hems als gen. plur., voor *hare*, 439.

hen als acc. of dat. sing., voor *hem*, 439.

hen en *hun* als possessief, 443.

herder, *harder*, pastor, voor *herde*, *harde*, 216.

here, de oude vorm voor *hare*, als gen.-dat. s. fem. en gen. pl., 437 en '8.

here, *heer*, *her*, dominus, 353.

(*ver*)*herien*, *heregen*, verwoesten, naast (*ver*)*heren*, 268, 273.

herte onz. en vr., 365.

(*ver*)-, *upheven* als praeter. plur., 243.

hie, pron. pers., voor *hi*, 438.

hie, locaal adverb., voor *hier*, 205.

hielp als praeterit., voor *halp*, 220.

hiesch(*en*) als praeterit van *heischen*, 249.

hoe (de instrumentalis), 460.

hoechtijt vr. en onz. 352.

hoghe, *hueghe*, m. en vr., 339.

hoghen, *hueghen* (*in goeden*), 342.

home en *hom*, voor *heme*, *hem*, 439.

hon, voor *hen*, 439.

hondertich, voor *hondert*, 490.

hope, verwachting, m. en vr., 364.

houden, voor *houwen*, 249.

hun, voor *hen*, 439; als possessief, 443.

huut vr. en m., 351.

i: uitspraak der onzuivere *i*, 47; de onzuivere *i*, uit een eertijds korte of verkorte *ĭ*, 42, uit een eertijds korte, niet door „umlaut" ontwikkelde *è*, of uit een *è*, in woorden, aan 't Fransch ontleend, 42 en 43, uit een eertijds korte *e*, „umlaut" der *a*, vóór een *nn*, *n* + conson., *ll*, *ld*, *mm*, *md* of *cht*, 43; de onzuivere *i*, afwisselend met de onzuivere *e*, 44—'7; de onzuivere *i*, uit *ü*, 47, 500; de zuivere *i*, behouden in open syllaben, 25, 47; de zuivere *i* in vreemde, aan 't Fransch ontleende woorden, 48.

î: de *î* of *ij* = een Ogerm. *î*, 48, 49, uit een oorspr. korte *ĭ*, 50, 51,

in het suffix -*ijn*, 52, in vreemde, aan 't Fr. ontleende woorden, 53; uitspraak der *î*, 49.

ie: uitspraak der *ie*, 108; *ie* uit een oorspr. *io*, 108, naast *u* (d. i. *û*), 108; *ie* in 't praeterit. der sterke werkwoorden, 111, 502 en 505; *ie* uit een oorspr. *ê*, 111 en 502 en '3; *ie* of *ee* of *è*, uit *êo* (*aiw*), 112; *ie*, vóór *r* of een labiaal, uit *î*, 112 en 114; *ie*, vóór *r*, uit *ĭ* in vreemde woorden, en uit *e* in Mnl. vormen, 113, 114; *ie*, afwisselend met *î*, 114, 503; *ie*, uit *ĭ* + onduidelijk geworden voc., 115; dialectische *ie*'s, 116—'18; *ie*, van onzekeren oorsprong, 118; *ie*, beantwoordende aan een Ofra. *ié*, *ier* en *iè*, 118.

ieghelijc 470, 471; *een ieghelijc* 471.

ieghelike (*een*, *enen*) als nom. s. m. en dat. s. m., 472.

ieghelix als nom. s., 474.

ieghewelc 470, 471.

ieghewelke (*een*) als nom. s. m., 472.

ieghewelijc 470, 471.

ieman(*t*), *iemen*(*t*), 485.

iemene als nom., acc. en dat., 485.

iesch(*en*) als praeter. van *eiscen*, 249.

ietoewaert 443.

ie(*we*)*t* 485.

icke, voor *ick*, 432.

imperatief (de) der sterke werkw., 256 en '7, 506, der zwakke werkw., 284.

imperfectum (het) der sterke werkw., met -*e* in den 1sten en 3den pers. sing., 259; een —— der zwakke ww. op -*ende*, 271, met syncope der -*e* van 't suffix -*de* vóór een volgende conson. van 't personaal suffix of van een enclitisch pronomen, 271, 272; een —— *bloede*, *vloede*, *groede*, *scoede*, van *bloeien*, *vloeien*, enz., 272; een —— *sande*, *scande*, (*be*)*kande*, (*be*)*rande*, *brande*, *nande*, *bewande*, van *senden*, *scenden*, enz, 273—'4; een —— *satte*, *sachden*, van *setten*, *seggen*, 274 en '5; een —— *settede*, *lettede*, *lossede*, *tellede*, *grotede*, enz., voor *sette*, *lette*, enz., 276; een —— *brachte*, *dachte*, *dochte*, *wrachte*, *sochte*, *rochte*, *cofte*, *cochte* en *cnochte*, van *brengen*, *dencken*, *duncken*, enz., 276—'7; het —— der verba, met verschoven praeteritum, 298—'9.

-*in* (de uitgang) 10, 52.

instrumentalis (een) van 't adjectief, 410—'12, van 't pron. pers. 442 en '3, van 't demonstrat. pronom., 451, 453, van 't interrogat. pron., 460, van 't pron. indef., 480.

interrogatief pronomen (buiging van het) 459—'61.

j: = een Ogerm. *j*, 159, uit *g*, 151, uit *d*, 152; syncope en behoud der oorspronk. *j* als tusschenletter, 159; de *j* als sluitletter, 159.

jan (*ic*), z. op *onnen*.

jof (het voegwoord) 160.

jonnen, z. op *onnen*.

jou, *jouwe* als possessief, 443.

jou, *jouwer*, voor *u*, *uwer*, 436.

ju, *juwer*, voor *u*, *uwer*, 436.

k, uit een onverschoven *g*, 138.

kerien, vegen, naast *keren*, 268.

kerstijn, *kersten*, oorspr. een adject., 430.

kinne, lichaamsdeel, onz. en vr., 331.

klankverschuiving 130 vlgg.

cleynoodien 313.

knie onz. en vr., 319 en '20.

coeye als plur., 350.

comen (conjug. van) 228.

comparatief der adjectieven, 390, 423—'26, uitgaande op *-e* of zonder buigingsuitgang in den dat. s. masc. en neutr. en den acc. s. masc., 412.

coomst 17, 351.

connen (conjug. van) 16, 183, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300.

conjugatie (sterke): de verschillende klankwijzigende klassen, 217—'19; —— der klasse *binden*, *helpen*, 219—'26, —— der kl. *helen*, *spreken*, 226—'9, —— der kl. *geven*, 229—'33, —— der kl. *gripen*, 233—'6, —— der kl. *bieden*, *drupen*, 236—'41, —— der kl. *varen*, 241—'5, —— der redupliceerende werkw., 245—'51 en 505; sporen van den „grammatischen wechsel" bij de st. ww., 230, 234, 238, 248; de enkele of dubbele conson. in het praes. der sterke verba, met een *ja*-stam, 267; de persoonsuitgangen in 't sterke praes. indic. en conjunct., 251, 252, 256; eigenaardigheden van den wortelklinker in het sterke praes. indic., 252—'6, de persoonsuitgangen en de wortelklinker in 't sterke imperf. indic. en conjunct., 258—'60; de imperat. der st. verba, 256—'8; de infinit. en 't partic. praes. der st. verba, 258; het partic. perf der st. verba, 260.

conjugatie (zwakke): de zw. werkw. als oorspronk. *ja-* en *ô*-stammen, 261; de dubbele of enkele conson. bij de zw. verba met een oorspronk. *ja*-stam, 261—'6 en 268; het verlorengaan en behoud der *j* van den stamuitgang *-ja*, 268; het imperf. en 't partic. perf. der zw. verba, 269—'77 en 288; de persoonsuitgangen in 't zw. praesens indic. en conjunct., 278—'84, in 't zw. imperf. indic. en conjunct., 286—'8; de imperat. der zw. verba, 284; de infinit. en 't partic. praes. der zw. verba, 286.

conjugatie *der werkw. met verschoven praeteritum:* het praesens indicat. der ——, 289—'97; het praesens conjunct. der ——, 297—'8; de imperat. der ——, 298; de infin. en 't part. praes. der ——, 298; het imperf. der ——, 298—'9; het partic. perfect. der ——, 300.

connen (conjug. van) 16, 183, 289, 291—'5, 297—300.

const vr. en m., 351.

core, *cuere*, m. en onz., 339.

cracht vr. en m., 351.

craghe m. en vr., 361.

criey als praeter. van *craeien*, 249.

cruce vr. en onz., 331.

kudde onz. en vr., 332.
kunne, geslacht, onz. en vr., 332.
kwellen als intrans., 226.
l 163, 164.
lach (de imperat.) van *laten*, 257.
lachen (conjug. van) 242, 245.
lachte, voor *legde*, 275.
laden (conjug. van) 244.
laen, voor *laten*, 248.
last vr., m. en onz., 351, 352.
leewe (buig. van) 359, 360.
legghen, verward met *ligghen*, 232.
liebaert, *lubaert*, 109.
liede, verbonden met het pron. pers., 440.
lieder als genit. van *liede*, 440.
list m. en vr., 352.
(*ver*)*lossen*, (*ver*)*losen*, (*ver*)*loessen*, 265.
(*ver*)*loesten* 265.
lucht m. en vr., 352.
luchter, linker, in den onverbogen en verbogen vorm, 412.
lust m. en vr., 335, 352.
m 163—'5.
macht vr. en m., 351.
maden, voor *maeien*, 207.
maghe m. en vr., 361.
malen (conjug. van) 244.
mane m. en vr., 361.
manlijc, *mallijc*, *malc*, 470.
manlike als nom. s. m., 472.
mee = *meer*, 205.
mele (subst.) 324.
melk vr. en onz., 351.
menich (buiging van) 475.
menighe als nom. s. m. en nom.-acc. s. neutr., 475; = „in grooten getale", 484.
menich een (buiging van) 476; = „in grooten getale", 484.
mere onz. en vr., 344.
metathesis 184—'6.
met hem drien, *sevenen*, enz., 493.
mich, voor *mij*, 435.
middelt 215.
mie, voor *mij*, 435.
mien, voor *mij*, 435.
mijn, voor *mij*, 435.

mine (possessief) als nom. s. m. en nom.-acc. s. neutr., 444, als acc. s. m. 446, achter zijn substant. geplaatst, 445.
mijnre, *miner*, als gen. s. van 't person., 434.
misdaet vr. en onz., 352.
moeten (conjug. van) 289, 292 - '4, 296—300.
mogen (conjug. van) 289, 292—300.
vermonen 57.
morassche, voor *marassche*, 57.
n 163, 164.
nacht vr. en m., 351.
name m. en vr., 362.
navele m. en vr., 362.
nebbe (geslacht van) 332.
necke m. en vr., 362.
nese, *nose*, *nuese*, 341.
neuwe als wisselvorm van *niewe*, *nuwe*, 111 en 502.
nie als wisselvorm van *niewe*, *nuwe*, 50 en 500.
niemanden, *niemenden*, als dat.-acc., 485.
nieman(t), *niemen(t)* (buiging van) 485.
niemene als nom., dat. en acc., 485.
nie(w)et 485.
-*nisse* (substantieven op), vr. en onz., 332, 333.
nîwe als wisselvorm van *niewe*, *nuwe*, 51, 500.
nominatief (de) bij 't pron. demonstr. en 't possessief voor den genit., 450, 454, 399.
noot, benauwdheid, vr. en m., 351.
nootdorft vr. en m., 351.
nouwe als wisselvorm van *niewe*, *nuwe*, 99.
nouwe, eng, te onderscheiden van *na*, 107.
nouwer als wisselvorm van *niewer*, 102.
noweder, als pronomen en als conjunctie, 486.
numerale (het): *cardinale telwoorden* (vorming en buiging der) *een* — *negentien*, 487—'90, *twintich* — *(t)negentich* 490, *hondert*, *dusent*, 490; de ——, achter hun substantief geplaatst, 491, met een uitgang -*e* in den datief, 491, met een voorafgaand *ten*, 492, met een pron. person. verbonden, 492—'3; *ordinale telwoorden* (vorming en buiging der), 495—'7 en 411; de —— zonder voorafgaand bepal. lidw., 497.
o: de onzuivere *o*, beantwoordend aan een eertijds korte *o* of *ŭ* of als verkorting eener *ô* (uit *au*) of *ô* (later *uo*), 53, 87, ontwikkeld uit *à*, vóór *l*, *n*, *m*, *f*, *p*, *ch*, 55, 56 en 500, ontstaan uit *wà*, *wè*, 55, uit *è*, vóór *r*, 58, 59, afwisselend met *ù*, 57, 60, 62, 63, 501; de zuivere zachte *o*, beantwoordend aan een eertijds korte *o* of *ŭ*, 54, ontstaan uit *a*, *e*, *â*, onder invloed eener voorafgaande *w*, 55, ontwikkeld uit *e*, *a*, vóór *n*, *p*, 55, 56, uit *è*, vóór *r*, 58, 59, in vreemde, aan 't Fr. ontleende woorden, 54, 59; de zuivere scherpe

o, uit *au*, 54, afwisselend met *ou*, 100; een rijm tusschen de zachte en de scherpe *o*, 54.

oe (d. i. *ôe*): uitspraak der *oe*, 86; de *oe*, uit een oorspronk. *ô*, 86; een rijm tusschen *oe* en de zachte of scherpe *o*, 87—90; de *oe* in *jeboer*, *moer*, naast *gebuer*, *muer*, 71; de uitspraak der *oe* in den Fr uitgang *-oen*, *-one*, 90.

oghe onz. en mann., 365.

oyiuyn 23.

onbescroden, *onbescroot*, 247.

onduidelijke vocaal (de), voortgekomen uit een duidelijke voc., 120—'2; ontwikkeld tusschen twee consonanten, 122; weggevallen door procope, syncope of apocope, 123—'8, 504.

oniuyn 23.

onnen, *gonnen*, *jonnen* (conjug. van), 289, 291, 295—300.

onse (possessief) 444—'6.

onser(ge)lijc 471.

ontfonghen, voor *ontfinghen*, 248.

ooi in vreemde woorden, 118—'20; bestaande uit een scherpe *o* + *j*, en afwisselend met *ou*, 101 en '2.

orbore en *orbare*, 58.

ore onz. en vr., 365.

orconde vr. en onz., 332.

ou (au), uit *au*, vóór *w*, 99—102, uit *û*, vóór *w*, 99, 100, 102, uit *ol*, *al*, 100, 103, 104, in pl. van *oe* (= oorspr. *ô*), 104, 501; de *ou* in *nouwer*, *auwer*, (n)ergens, 102, 103, in *moudere*, *mouchte*, *vlouchtich*, enz., en *coustume*, *prouffljt*, enz., voor *moddere*, *mochte*, enz., en *costume*, *profijt*, enz., 106, 107, 502.

oust, *ougst*, als wisselvormen van *oest*, *oeghest*, *oechst*, 104 en '5.

ouwer, *auwer*, als wisselvorm van *iewer*, 102.

overdaet vr. en onz., 352.

overdracht vr. en onz., 351.

p, uit een onverschoven *b*, 138, = een onverschov. *p*, achter *s*, 139.

paragoge eener *t* (*d*) achter *n*, *r*, *k*, *p*, *ch*, *f*, *s*, 214—'6.

participium: het —— *praesens*, onverbogen in den gen.-dat. en acc. s. masc., den genit. dat. s. neutr. en den dat. pl., 407—'11; het —— *perfectum*, op *-e*, in den dat. s. masc., 411 en '2, zonder *-n*, 407—'11; het —— *perfect.* der zwakke verba, op *-ent*, 271; een —— *perfect. gebloet*, *ont-*, *gescoet*, van *bloeien*, (*ont*)*scoeien*, 272, *gesant*, *gescant*, *ge-*, *becant*, *be-*, *gerant*, *gebrant*, *genant*, *bewant*, van *senden*, *scenden*, enz., 273, en *geprant*, van *prenden*, 274; een —— *perfect. ge-*, *besat*, *gesacht*, 274, *gesettet*, *belettet*, *verlosset*, (*on*)*ghetellet*, voor *geset*, enz., 276, *bracht*, *gedacht*, *gedocht*, *gewrocht*, *gesocht*, *gerocht*, *gecoft*, *gecocht*, *gecnoft*, van *brengen*, *denken*, enz., 276—'7; een —— *perf.* zonder *ge-*, 260 en 288.

peenge, voor *penninge*, 133.

personaal pronomen (het) van den 1sten en 2den persoon, 432—'6, van den 3den pers., 437—'43.

persoonsuitgangen bij 't werkw.: het behoud of de apocope der *-e* in den 1sten pers. sing. van 't praes. indic. en conjunct. der st. en zw. verba, 251, 279; een 1ste pers. enk. praes. indic., op *-en*, 256, 279; een 1ste p. enk. van 't sterke imprf. ind., op *-e*, 259, van 't zw. imperf. indicat., op *-en*, 287;

een 2de pers. enk., op *-s*, voor *-ses*, 256, 258, 280, op *-st*, 256, 258, 280, 287, op *-ste*, 256, 259, 281, op *-t* (b.v. in *du blijft*, *segt*, enz.), 256, 259, 281, op *-ts*, 256, 259, 281, op *-e* in 't zw. imperf. ind., 288;

een 3de pers. enk. van 't st. imprf. ind, op *-e*, 259, van 't zw. imperf. ind., op *-en*, 287;

een 2de pers. meerv., op *-(e)s*, *-st*, *-ste*, 281, op *-en*, 256, 259, 282, op *-ent* (?), 506, op *-e*, 282, 283, 287, op *-di*, *-ti*, d. i. den persoonsuitgang en 't enclit. pron. *i*, 282.

plien en *plegen* (conjug. van) 230—'1, 255.

pluralis van 't subst. met eene onzuivere wortelvoc. in plaats v. de normale zuivere, 313; —— op *-e* van sterke mann. en onzijd. substantieven, 309, 313, 326, 334, 336, 337, 342, 353, 373, 374; —— op *-en* van sterke mann. en onzijd. substantieven, 313, 317, 326, 334, 337, 343, 373, 374; —— van mann. substantieven, zonder suffix, 313—316, 327, 334, 373, 374, 375; —— van mann. substantieven op *-s*, 316, 317, 323, 324, 326, 327, 373; —— van onzijd. substantieven, zonder suffix, 318, 319, 320, 321, 330, 506; —— van onzijd. substantieven, op *-er*, *-ers*, *-(e)ren*, 321—'23, 324; —— van vrouwel. substantieven, op *-e*, 345, 353, 367, 368, op *-en* 365, 367, 374, op *-s*, 373, zonder suffix 373, 375; —— van zwakke mann. substantieven, op *-e*, 360, op *-s*, 361.

possessief (buiging van het) 398, 444—'6; het —— zonder uitgang als dat. s. masc. en neutr., 445; —— met het karakter van een genitief van 't pron. personale, 446.

praeteritum, z. ***imperfectum.***

procope van de onduidel. voc., 123—'5, van consonanten, 198.

prothesis der *n*, *t* en *h*, 205 en '6.

r 163, 164.

raeu, te onderscheiden van *rowe* en *ro(e)*, 500.

rechter, adject., in verbogen en onverbogen vorm, 412.

reflexief pronomen (buiging van het) 436.

relatief pronomen (buiging van het) 462.

rieme m. en vr., 362.

rijm: van een zuivere *a*, uit *ă*, met de zuivere *a*, uit *â*, 17; van *ar* met *er*, 20; van een scherpe en een zachte *e*, 24, 38; van de *ee*'s in vreemde woorden, 41; van een onzuivere *e* met een onzuivere *i*, 46; van een scherpe en een zachte *o*, 53, 54; van *ue*, uit *û*, met de *ue*, uit *iu*, 70; van den „umlant" der *ô* met *ue*, *eu*, *oe* (= *ö*), 79, 81, met *ue* (uit *û*), vóór *r*, 82; van *ue* (uit *û*), vóór *r*, met *ue*, *eu* (= *ö*), 81, 82; van *voer*, *voeren* met *ruer*, *avonturen*, *uren*, 83; van *ôe* met een zachte en scherpe *o*, 87—90; van *ou* met *a(e)u*, 107; van *î* met *ie*, 116.

rochte, *gerochte*, *geroechte*, *gerocht*, als imperf. en part. van *roeken* en *raken* 276 en '7.

roec, *roeke* (*mine*), 290.

roen en *hi roet*, voor *roeien* en *hi roeit*, 273.

roke, *reuke*, m. en vr., 340.

rouwe m. en vr., 364.

s: de *s*, die aan een oorspronk. *s* beantwoordt, scherp of verzacht, 150 en '1; de *s* vóór *t*, uit een onversch. *t*, 139, uit *d*, vóór *m*, 157 en 505; weggevallen achter *ch*, *f*, *st*, 256, 280, 294, 310, 392, 401.

(*be*)*saden* voor *besaeien*, 207.

-*saem* (de uitgang), oorspronk. -*sam*, 17.

sale, *sele*, m. en vr., 339.

sanden als infin., voor *senden*, 274.

saren, *saermeer*, voor *tjaren*, *tjaermeer*, 157.

sch (ook gespeld met *sc*), uit *sk*, 139, 155; in 't midden en aan 't einde der woorden, uitgesproken als *s*(*s*), 195.

scade, schaduw, m. en vr., 339.

scade, nadeel, m. en vr., 362.

-*scap*, -*scepe* (buiging der onzijdige en der vrouw. substantieven op), 343, 344, 353, 355.

scare (*een grote*) = „in groot aantal", 484.

schegen (de praepositie), voor *t*(*j*)*egen*, 157.

sceelge, voor *scellinge*, 188.

scelden (conjug. van) 222.

scheme m. en vr., 362.

scende, voor *scande*, 30.

sceppen (conjug. van) 250.

sceren (conjug. van) 228, 229.

scerien, naast *sceren*, 268.

scote m. en vr., 339.

scoet (*hi*), voor *hi scoeit*, 273.

scout, *scult*, vr. en onz., 351.

scrien (conjug. van) 240.

scrift vr. en onz., 352.

(*ver*)*scrove*, *ver*-, *ghe*-, *bescroven*, 237.

scult, z. op *scout*.

scutter 216.

sede m. en vr., 339.

see (buiging van) 335, 347.

seghe m. en vr., 339.

self, *selfs*, als indeclinabile, 457.

(*die*)*selfde* 458.

selc, *sulc*, 35, 458, 474.

selcke, *sulcke*, als nom. s. masc. en nom. -acc. s. neutr. 458, 474.

selve (buiging van) 454.
selve, *selven*, *selver*, als indeclinabile, 456, 457.
(*die*)*selve* (buiging van) 457.
(*die*)*selve*, *datselve* = „die, dat" 458.
si en *sie* als acc. fem. sing. en acc. pl. van 't person. 438.
sich (het reflexieve) 436.
sie als nom. s. fem. en nom. pl., voor *si*, 438.
sieghet, voor *sietet*, 257.
sieu als praeter. van *saeien*, 249.
sijn als possessief gebezigd met betrekking tot een vrouw. enk. of een meerv., 443; als dat. of acc. van 't pron. reflex. voor *hem*, 436.
sijn (conjug. van 't werkw.), 305—'7.
sijnre, *siner*, als gen. sing. van 't pron. pers., 437.
sine het (possessief) als n. s. masc. en n.-acc. s. neutr., 444, als dat. s. masc. en neutr., 445, als acc. s. m. 446, achter zijn substantief geplaatst, 445.
slechten voor *slachten*, 30.
smake m. en vr., 362.
smelten (conjug. van) 222, 225.
smere (substant.) 324.
smijns als genit. van *ic* (?), 434.
snede m. en vr., 340.
snedel, *snuedel*, voor *snodel*, 34.
snee, sneeuw, 314.
sneven (conjug. van) 34.
snoer, schoondochter, 87.
soe als de nom. s. fem. van het pron. pers, 437.
soedanighe als nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr., 459.
soelk, voor *sulk*, 16.
som, *som*(*m*)*ich* (buiging van het onbepaalde) 475 en '6.
som als adverb. = „ten deele", 477.
somen als plural. verbonden met een pron. person., 477.
somme, *sommige*, als nom. s. m. en nom.-acc. s. neutr., 476.
som(*m*)*ich* =, „de een, de ander", 477.
sone, *soon*, als genit. s. van *sone*, 337.
spanen (conjug. van) 245.
spere onz. en vr., 344.
speu, *speech* (de praeterita), 234.
spoet vr. en onz., 352.
spoech, *spoghen*, *ghespoghen*, 239.
spruten (conjug. van) 241.
spuwen (conjug. van) 239.
staen (conjug. van) 302—'5.
stenen (conjug. van) 228.
sterre m. en vr., 362.

stierf het praeterit. voor *starf*, *sterf*, 220.

stoet, *stont*, *stoent* (de praeterita), 244.

stonden (*tenen*), 371.

strang voor *strand*, 156.

-stu en *-ste*, als pron. person., voor *du*, 433.

su als pron. pers. voor *si*, 438.

substantieven: buiging der sterke masculina, 308—'33, 333—6', 336—'42, der sterke feminina, 345—'55, 365—73, der sterke neutra, 308—'33, 333—'6, 342—'4, der zwakke masculina 355—'64, de zwakke feminina, 365—'73, der zwakke neutra, 364—'5, der eigennamen, 376—'81; vrouwelijke —— met en zonder *-e*, 344, 345, 348—'50, 368—'70; —— met een *io*-stam, zonder suffix, 328—'30; —— als adjectieven gebezigd, 431.

sullen, *solen*, *selen*, enz. (conjug. van), 289—'300.

sulc, *sulcke*, *die sulcke*, z. op *selc*, *selche*, *die selcke.*

sulcs wat 459.

superlatief (adjectieven in den) 390 en '1, 423—'6.

swaer, schoonvader, voor *sweer*, 19.

swavel en *swevel*, 23.

swellen (conjug. van) 226.

sweren (conjug. van) 228, 244.

syncope: van *d* tusschen vocalen, 204, van *h* tusschen twee vocalen, 145—'6, van *ch* vóór *t*, 200, van *f* vóór *t* of *d*, 200, van *n* vóór *g*, *f* en *j*, 201, van *n* vóór *ch* of *d*, 201, van *n* vóór *s*, 201 en '2, van *n* in den uitgang *-ing*, 202, van *r* vóór *s*, 200, van *r* vóór *t* en *g*, 200, van *s* vóór *t*, 200, van *t* in het praefix *ont*, 203, van *u* vóór een andere conson., 199, van *u* achter *t*, *d*, *s* en *g* in syllaben, zonder klemtoon, 199; in *kermesse*, *ramspoet*, *monboer*, *winbraeuwe*, *aminan*, *apulle*, voor *kerkmesse*, enz., 203; van de slotconsonant des verbums, dat met een enclitisch pronom. is verbonden, 283, 286; van den onduidelijken klinker, 125—'8, speciaal in 't imperf. der zw. verba, 271, 272, 286, in de persoons- en modusuitgangen van 't st. en zw. ww. 251, 252, 258, 279; (zie verder ook de buiging der ***substantieven***).

t, uit een onverschoven *d*, 138, achter een spirans, = een onverschoven *t* 139.

t als lidw. voor *ts*, 450.

tem, voor *tam*, 30.

ten, in *ten minen huse*, enz. en *ten dien male*, 446, 454.

ter, in *ter uwer name* en *ter deser stede*, 446 en 454.

terden (conjug. van) 230.

tgheen als relatief, 465.

tien, beschuldigen, en *tien*, trekken (verwarring van), 240.

tijt vr. en onz., 351.

tjaermeer 157.

tjegen 157.

toecoemst vr. en m., 351.

toghe, *tueghe*, m. en vr., 340.
tote en *tot*, 182.
trecken en *treken* (conjug. van) 224.
ts als encliticum voor *des*, 449.
ts voor *s*, in *tsomp*, *tsop*, *tsout*, *tsuffen*, 206.
tsaren, voor *tjaren*, 157, 505.
tsegen voor *tjegen*, 157.
tsiaermeer, voor *tjaermeer*, 157.
twi, waarom, 460, twijfel, 503.
twie, *twier*, voor *twee*, *tweer*, 118.
u: uitspraak der onzuivere *u*, 61; de onzuivere *u*, uit een vroegere *o* o *ŭ*, 59—64, uit *wi*, 64, uit *è* of *ì*, 64, 65, 66, 501, afwisselend met *ò*, 60, 62, 63, 64; de zuivere *u* vóór *w*, 66—68, in *du*, 68, in vreemde, aan 't Fransch ontleende woorden, 68 en '9.
uu (d. i. *û*): uitspraak der *û*, 70 en 71; de *û* beantwoordend aan een oorspr. *û* of *iu*, 69, 79, naast *ie*, 108, 502, in *hu*, *knuwen*, *scuwen*, zien, 71, afwisselend met *î*, 71, 501, afwisselend met *uye*, d. i. *ue* + onduidel. voc., vóór *r*, 72, in vreemde, aan 't Fr. ontleende woorden, 72 en 73.
„umlaut" (de), al of niet ontwikkeld, 25—33, 500, 73—'81, in de buiging der substantieven, 334, 337—'8, 343, 353, 372; in den comparatief en superlatief, 28; in den 2den en 3den p. s. van het praes. indic. der st. verba, 253—'6; in de zw. werkwoorden, met een stamsuffix *-ja*, 261, in den conjunctief van 't praeterit. (?), 259.
ur(*re*) en *ur*, voor *uwer*, 436.
uwe (possessief) 444—'6.
uus voor *ons*, 436.
uwerlijc 470.
v, uit een onverschoven *bh*, 139, uit een onverschoven *p*, 139, als beginletter verzacht uit *f*, 149.
vaen en *vangen* (conjug. van) 248, 255.
vane m. en vr., 362.
vaten en *vatten*, 183.
vele onverbogen 482, 483; onverbogen = „in grooten getale", 484; verbogen, 483, 484; met een genit. verbonden, 481.
veren, *geveren*, voor *varen*, *gevaren*, 255.
vergouden, *vergulden*, voor *vergoud*, *verguld*, 223.
veriesch als praeterit. van *vereischen*, 249.
verloop van de zwakke conjugatie naar de sterke, 222, 228, 232, 235, 240, 244, 249; van de sterke conjugatie naar de zwakke, 223, 229, 232, 236, 240, 245, 250.
verscherping van consonanten, 165—174.
versoemen, naast *versumen*, 72.
verzachting van consonanten, 174—'5.
vloet m. en vr., 335.

vloghe m. en vr., 340.
vloeie als pluralis, 350.
vlucht vr. en mann., 351.
voerseide, *voerscreven*, *vorghenoemde*, als indeclinabile, 405.
vocalen: de zuivere en onzuivere qualiteit der —— 1 tot en met 7; overgang bij —— van de zuivere tot de onzuivere qualiteit, 7 en 8, en van de onzuivere tot de zuivere qualiteit, 13 tot en met 17, 499; verkorting van oorspronk. lange ——, 8 tot en met 13, 499.
vongnesse voor *vontnesse*, 156.
vrede m. en vr., 340.
(*on*)*vreden* als schijnbare en werkelijke plur., 342.
g(*e*)*vriesch* als praeterit. van *gevreeschen*, 249.
vreuchde en *vreude*, 81 en 214.
vuust vr. en m., 351,
w, beantwoordend aan een oorspronk. *w*, 160, als beginletter weggevallen vóór *r* of *l*, 160, als begin- en tusschenletter samengesmolten met een volgende *oe*, *uu*, *o* of *ù*, 160 en '1, 502, gesyncopeerd, 161, aan 't einde der woorden gevocaliseerd, en deels bewaard gebleven als een onduidel. voc., deels geapocopeerd, 162, als onoorspronkelijke consonant aan 't einde der woorden, 68, 106, 162, 324, 360, 289, 390.
waken (conjug. van) 251.
wand, muur, vr. en m., 351.
wapen onz. en vr., 321.
watte voor *wat*, 460.
weder als interrogat., 461.
wedergeboert vr. en m., 351.
weelc voor *welc*, 16.
wegen en *bewegen* (conjug. van) 231.
welc (buiging van het interrogat. en 't relatief pron.) 460, 461, 464 en 465.
welc (het relatieve) als dat. s. masc., 465, (het interrogatieve) = „wie, wat", 460 en '1.
welcke als nom. s. masc. en nom.-acc. s. neutr., 461, 464.
welckes, *welcken*, als gen.-dat. sing. fem., 465.
welvaert vr. en m., 351.
werelt vr. en m., 351.
wes, voor *wat*, 460, 463.
weten (conjug. van) 289, 293—'6, 298—300.
wesen, z. de conjug. van *sijn*.
wet vr. en onz., 319.
wi als interrogat., voor *wie*, 459 en '60.
wie (buiging van het interrogat.) 459.
wie, *wies*, *wier* en *wien* als relativum, 461 en '2.
wie voor het pers. pron. *wi*, 435.
wien (het interrogat.) als dat.-acc. sing. fem. en acc. plur., 459.

wien (het relatieve) als dat. s. fem., 463.

wiens, voor *wies*, 460, 462.

wierd, *wierden*, *wierp*, *wierpen*, als praeter. voor *ward*, *worden*, *warp*, *worpen*, 220.

wies (het interrogat.) als gen. s. fem., 459.

wies (het relatieve) als gen. s. fem. en gen. plur., 462.

wies, voor *wat*, 460, 463.

wiey, *wieu*, als praeter. van *waeien*, 248.

wikelen, *wikeligghe*, *wikelresse*, naast *wighelare*, *wijghelingh*, 157.

willen (conjug. van) 301—'2.

wolke(*n*) 363.

woeke, voor *weke*, 87.

wortelvocaal (wijziging van de qualiteit der) in het praesens der sterke vervoeging, 252—'6, in het praeterit. der zw. vervoeging, 279.

ERRATA.

Men wordt verzocht:

op bl. 8, r. 12 v. b. vóór *st* in te voegen *sc* —
„ 9, r. 5 v. b. § 229 te veranderen in § 230 —
„ 9, r. 13 en 14 v. b. voor *wos* -- **wôhs* te lez. *wosch* (z. § 175 *e*) uit **wôsc* —
„ 9, r. 11 v. o. te lezen **stônd* (z. § 175 *g*) —
„ 13, r. 8 en 7 v. o. te schrappen Rein. 1, 239, 4368, —
„ 13, r. 6 v. o. vóór *gi doert* in te voegen Hl. 43, 53, —
„ 23, r. 8 v. o. te lez. Boerden 3, 146, Limb. 11, 312, Lorr. 2, 585, 693, —
„ 23, r. 10 v. o. 1287 te verand. in 1187 —
„ 23, r. 7 v. o. te schr. Hl. 49, 73; 115, 53, —
„ 29, r. 4 v. b. Ohd. en Os. te verand. in Ofri. en On. —
„ 29, r. 16 v. b. te lez. *hartnackich*, Cl. 8 —
„ 33, noot, te schr.: (niet bestaand) —
„ 50, r. 12 en 13 v. b. te schr. *twî* tot en met § 360, opm.) —
„ 52, r. 1 v. o. andere te verand. in korte —
„ 53, r. 2 v. b. voor **lendan*, **cliwan* te lez. **lendin*, **cliwin* —
„ 69, r. 18 v. b. achter § 69 te voegen en 70 —
„ 73, r. 2 v. o. *dynian* te veranderen in **dynnan*, z. ben. bl. 263, —
„ 88, r. 19 v. b. te lez. Rein. 2, 4183, —
„ 97, r. 18 v. o. te schrapp. acc. —
„ 100, r. 5 v. o. voor *rouwe* tot en met *Rokr.* 108 te lez. *rowe* Nb. 1, 286 v. —
„ 100, r. 2 v. o. Ohd. *rô* te verand. in Mhd. *rô* —
„ 104, r. 12 v. o. Westsaksischen te verand. in Westvlaamschen —
„ 125, r. 12 v. o. te lez. (ook in samenstellingen) —
„ 128, r. 1 v. o. voor *om*, *wel*, te lez. *aen*, —
„ 129, r. 2 v. b. voor *enware* te lez. *n(e)ware* —
„ 132, r. 14 v. b. voor *stapan* te lez. *stapan* of *stappan* (z. § 116, opm. 2) —
„ 143, r. 12 v. b. voor „inlaut" te lez. „auslaut" —
„ 150, r. 4 v. o. te lez. voorafgaande —
„ 162, r. 21 v. b. achter 257 te voeg. 266*, opm. 1, —
„ 195, r. 7 v. b. achter *Sahson* in te voeg. *sehs*, —
„ 227, r. 11 v. b. § 153 *c* te verand. in § 156 *c* —
„ 229, r. 13 v. b. § 196 te verand. in § 197 —
„ 230, r. 11 v. b. infinit. te verand. in conjunct. —
„ 242, r. 2 v. b. § 175 *f* te verand. in § 175 *e* —
„ 256, r. 8 v. b., te lez. 223 voor 233 —
„ 275, r. 11 v. o. voor **sast* te lez. **sass* —
„ 276, r. 6 v. o. v. *gebracht (gebrocht)* te lez. *(ge)bracht*, *(ge)brocht* (vgl. § 219 *a*) —
„ 335, r. 13 v. b. achter **sâwi* en **saiwi* te voeg. **sâwim* en **saiwim* —
„ 384, r. 5 en 6 v. b. te schr. Vm. 2, 78, 658, —
„ 403, r. 9 v. b. te schr. *duerbaer steenen* Pw. 9 r. —
„ 463, r. 19 v. o. te lez. een dativus en accusat. —

Helten, W. PF 772 .H45
Middelnederlandsche spraakkunst

OF ... STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA